

PEZENHOFFER ANTAL

A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNELME

A katolikus Egyház és a Habsburg-ház történelmi szerepe

TÖRTÉNELMI APOLOGETIKA

I. kötet

1993

Pezenhoffer Antal
A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNELME
I. kötet

Volt tanítványaimnak a Vas utcában nagy szeretettel ajánlom

PEZENHOFFER ANTAL

A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNELME

A katolikus Egyház és a Habsburg-ház történelmi szerepe

TÖRTÉNELMI APOLOGETIKA

I. kötet

1993

Szabó Dénes beleznai plébános kezdeményezése alapján
A kéziratok másolását és megóvását döntő részben Takács I. Vilmos végezte
A kötet Köröndi József anyagi támogatásával jelent meg.

ISBN 963 8283 00 9 Ö
ISBN 963 8263 00 8

Lektorálta: Flandera Mihály

Kiadja: „Béke és Igazság Pilisszentléleki Modell” Alapítvány
Út, Igazság, Élet Kiadója, Pilisszentlélek
2521 Csolnok, Templom tér 3.
Tel./fax: 33/478-373
e-mail: szeifert@printer-net.hu
Felelős kiadó: dr. Szeifert Ferenc,
az Alapítvány kuratóriumának elnöke

Szedés, tördelés: Palásthy Bt., Balatonfüzfő • www.palasthybt.hu
Nyomás: OOK-Press Nyomda, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

ELŐSZÓ

Nem lett volna-e jobb hallgatni?

A katolikus Egyház történelmi szerepének védelme. Ezt az alcímet adtam művemnek. A „védelem” szót természetesen nem úgy értem, mintha a katolikus Egyház védelemre szorulna s mint bűnös akarna a magyar közvéleménytől megbocsátást kunyerálni a történelem folyamán a nemzet ellen elkövetett bűneiért (mint talán sokan naivul gondolják). Éppen ellenkezőleg: azt fogom kimutatni, mily megbocsáthatatlanul nagyot vétkezett a magyar nemzet önmaga ellen azzal, hogy boldogulását más utakon kereste, mint keresnie kellett volna akkor, ha a főpapságra hallgatott volna. (Mivel ugyanis az Egyházban a főpapság – nem pedig a papság – az egyedül illetékes tanító, az Egyházra az hallgat, aki a *főpapságra* hallgat.)

Igaz, hogy földi dolgokban *elméletben* nem tévedhetetlen az Egyház, tehát nem tévedhetetlen egy nemzetnek adott politikai útbaigazításaiban sem, *gyakorlatilag* azonban e tekintetben is az. Képzeltető-e ugyanis az Egyháznál tapasztaltabb, bölcsebb, tiszteletreméltóbb, szentebb testület? Kaphatott volna-e tehát nemzetünk bölcsebb és önzetlenebb útbaigazítást bárki másától, mint az Egyháztól? Művem – a magyar történelem tükrében – éppen annak gyakorlati bebizonyítását fogja adni, hogy az Egyházra (tehát a főpapságra) nem hallgatni ostoba dac, mely keservesen megbosszulja magát még akkor is, ha nem örök üdvösségünkről, hanem csak földi boldogulásunkról van szó.

Az Egyház védelme mellett a *Habsburg-ház védelmét* is odaírtam könyvem címlapjára. A kettő a mi történelmünkben (de nagyjából a világ történelmében is) azonos. Kétségtelen, hogy ez az uralkodóház egész sok százados uralma folyamán (mikor kivétel volt, a kivétel akkor se volt akkora, mint más uralkodóházak esetében) mindig az Egyház oldalán állt, s fegyverét és földi hatalmát mindig azon eszmék védelmének szolgálatába állította, melyeket az Egyház képviselt és képvisel. Legalábbis a mohácsi vész óta a mi nemzetünk történetében katolikus érdekek és Habsburg-érdekek gyakorlatilag átlag mindig egyet jelentett.

Kétségtelen, azt, hogy Magyarország katolikus ország, Isten kegyelme után a Habsburgoknak köszönjük. Habsburgok nélkül sose jöhettek volna ide jezsuiták, s ha igen, hamarosan menekülniük kellett volna innen. Habsburgok nélkül Pázmány se lehetett volna soha esztergomi érsek, sőt még a katolikus vallást se ismerhette volna meg, hanem megmaradt volna haláláig kálvinista köznemesnek. Az egészen feltűnő gyűlölet is, mely a Habsburgokat kísérte, s még ma is (mikor már szerepüket – akár egyelőre, akár örökre – eljásztották) kíséri, elsősorban *emiatt* jutott osztályrészükül. Írva vagyon ugyanis: „*Nem nagyobb a szolga uránál. Ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak.*” (Jn 15,30) Hogy II. József Habsburg létre az Egyház ellen politizált, hogy akadtak pápák, akik a Habsburgok ellen politizáltak, nem cáfolja meg állításunkat.

Mindenki tudja, hogy II. József *kivétel* volt a családban, elütött a többiektől, nem volt *igazi* Habsburg. Azokról a pápákról pedig, akik a Habsburgok ellen politizáltak, ma már szinte egyhangúlag állapítja meg az egyháztörténelem, hogy tévesen fogták fel az Egyház érdekeit, azaz *rosszul* politizáltak. (A „politizálás” szón ne botránkozzék meg senki. A pápa politizálása ugyanis nem más, mint az Egyház érdekeinek védelme. A politizálás tehát nemcsak nem eltévelyedés, vagy illetéktelen ténykedés egy pápa részéről, hanem hivatalával járó szent kötelesség. Hogy e kötelessége gyakorlása közben a pápa tévedhet is, az természetes.)

Ha pedig valaki itt rosszmájúan azt állapítja meg, hogy ezzel a legutóbbi kijelentéssel mindjárt meg is cáfoltam az imént tett megállapításomat, hogy gyakorlatilag az Egyház még a politikában is tévedhetetlen, arra hívom fel a figyelmét, hogy az előbb nem a pápákat, annál kevésbé a főpapokat egyenként mondtam gyakorlatilag tévedhetetlennek, hanem az Egyházat, vagy – ami ezzel egyértelmű – a főpapságot általában. A főpapság nálunk *400 éven át állandóan* Habsburg-párti politikáját mondtam gyakorlatilag tévedhetetlennek. Éppen ebből az állításból következik, hogy nemcsak a mi nemzetünk tévedett akkor, mikor a Habs-

burg-kérdésben az Egyház állandó gyakorlatával ellenkező utakon járt (mert elbizakodottan azt hitte, hogy ő jobb vagy okosabb az Egyháznál), hanem egyes magyar főpapok, sőt pápák is tévedtek akkor, mikor politikájukban az Egyház általános politikájától különböző véleményen voltak.

Az általános és példátlanul nagy Habsburg-gyűlölet miatt sokszor halljuk katolikus, sőt még papi körökben is: Mire való a Habsburgok védelmét annyira erőltetni? Ez a család ma már a múlté, úgye tisztán történelmi kérdés, melynek a jelenre s még inkább a jövőre nincs már kihatása s a katolikus Egyház éppen magasabb céljai érdekében nem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy egy ma már leszerepelt, de példátlanul népszerűtlen, sőt gyűlölt család érdekében – ha neki tett szolgálatai miatt egyébként még meg is érdemelné – érdekeit kockáztassa és a népmilliók ellenszenvét magára vonja.

Nem fogadhatnánk el ezen érvelés helyességét még akkor sem, ha igaz lenne, hogy ez a kérdés már csakugyan a múlté, s időszzerűséget többé nem fog soha nyerni. Nem tagadható ugyanis, hogy a katolikus Egyház a magyar nemzet 400 éves újkori történelme folyamán éppen azért, mert úgye és munkája a Habsburgok részéről oly önzetlen s mindig odaadó támogatásra talált, de csupán azért is, mert az evangéliumi tekintély tiszteletre és a felsőbbrendűség megbecsülésére tanít, az uralkodóház és a nemzet viszályában *mindig az uralkodóház oldalán állott*. Ha tehát a Habsburg-ház mentésére mi sem tudunk, sőt nem is akarunk ma már semmit se felhozni, hanem (hogy a nemzet rokonszenvét el ne veszítsük) mi is ellenségei oldalán állunk, vagy legalábbis érdektelennek mutatjuk magunkat az ellene tomboló gyűlöletben, akkor tulajdonképpen azt ismerjük el még mi is, hogy a katolikus főpapság vagy Egyház a magyar múltban nemzetellenesen viselkedett, s nemzetietlen, történelmi szerepét védeni nem is lehet.

Ha azonban a múltra vonatkozóan az igazság ez lenne, akkor az Egyház hazánkban a *je-lenben* vagy a jövőre vonatkozóan se bírhatna olyan erkölcsi tekintéllyel, mely alkalmassá vagy hivatottá tenné arra, hogy a nemzet olyan szellemi vezére lehessen, akire érdemes s hasznos is hallgatni. Sajnos, de úgy van, hogy ha veszni hagyjuk a Habsburg-házat és ha egy szavunk se lehet mentésére, akkor vele együtt a katolikus Egyházat is veszni kell hagynunk. Ha a Habsburgok magyar történelmi szerepét nem tudjuk menteni, akkor az Egyházét se tudjuk. Akkor legfeljebb azon a címen kérhet még a katolicizmus a magyar közéletben szerepet, hogy „*önkritikát*” gyakorol: bűnbánóan elismeri nagy bűnét a múltban, melyet menteni nem lehet és nem is akar, és az egyetlen, aminek címén, mi katolikusok, a magyar közvélemény előtt a magunk és Egyházunk számára kíméletet kérünk, az a megállapításunk, hogy már megjavultunk, illetve az az őszinte ígéretünk, hogy meg fogunk javulni és ha a múltban aljas hazaárulók is voltunk, ígérjük, hogy a jövőben nem leszünk már többet soha azok. (S ne mondjuk itt azt, hogy a magyar katolikusok zöme sose volt az, mert ez esetben tagadhatatlan, hogy a jó katolikusok – azaz azok, akik a pápára, a főpapokra és a jezsuitákra hallgattak – rossz hazafiak voltak. Pedig hát a jó katolikusok az irányadók, mert azt csak nem tekinthetjük az Egyház érdemének, hogy hívei nem hallgattak rá s így ennek köszönik a nagy szerencsét, hogy nem voltak hazafiatlanok?)

Vajon illik-e ez a hamupipőke szerep Krisztus anyaszentegyházához, sőt igazság-öntudatával és egyedül üdvözítő voltával összeegyeztethető-e egyáltalán? Lehetséges-e, hogy az az Egyház, mely a másvilágot illetve egyedül üdvözítő, földi viszonylatban 400 éven át a leghelytelenebb és legszegényletesebb szerepet játszotta egy nemzet életében, mert mindig egyrészt a maradiság, a sötétség, másrészt a zsarnokság, a reakció szövetségese volt? Ha ez így lett volna, akkor már azt is bebizonyítottak kellene tartanunk, hogy a katolikus Egyház nem az igazság oszlopa és nem világító szövétnek életünk útján, hanem e szép szavak leple alatt – úgy, mint ellenségei állítják azt – a papság közönséges érdekszövetkezete.

Hiszen a mai közfelfogás szerint történelmünk legutóbbi szomorú 400 éve alatt csak azok a magyarok tartottak a Habsburgokkal, akiknek nem voltak elveik, illetve akiknek elvei

az igazság, a becsület, a hazaszeretet helyett az egyéni érvényesülés, a hatalom árnyékában való sütkérezés volt még a saját véreik elárulása árán is. Sőt, mivel a főpapság nálunk – éppen a Habsburgok jóvoltából – óriási latifundiumokkal [földbirtokokkal] is rendelkezett, világos, hogy amit csinált, e latifundiumok megőrzése céljából, tehát aljas önérdékből csinálta. A bolsevizmus idején ezt a „békepapok” nyíltan hangsúlyozták is. Valóban, ha ez a főpapság a néppel, a saját híveivel szemben a hatalmasokkal, saját véreivel szemben az idegenekkel tartott, annak más oka alig lehetett.

Az lehet, hogy egy pap, egy püspök, sőt egy pápa az Egyház igazsága és szentsége ellenére is tévedjen vagy hivatásához méltatlan legyen. Még az is lehet, hogy egy nép, egy ország egész katolicizmusa, illetve zöme bizonyos ideig ilyen szomorú sorsra jusson, de az már semmiképpen sem, hogy 400 éven át a hívek zöme az igazság útját járja, a hivatalos egyházi vezetőség pedig a tévedését, a hívek a becsületét és önzetlenségét, a főpapság pedig az aljas önzését és becstelenségét.

Kétségtelen tehát, hogy aki hisz az Egyház igazságában, rendeltetésében és isteni eredetében, az nem tarthatja lehetségesnek, hogy az Egyház a magyarságnak 400 hosszú éven át mindig rosszul mutatta a követendő utat, még kevésbé, hogy – akár aljas érdekből, akár csak együgyűségből – mindig a hatalom, a kizsákmányolás, a zsarnokság, tehát a rossz mellett volt, hogy sohase hívei üdve, hanem mindig csak *ezer holdjainak* megtartása volt gondoskodásának tárgya. Lehetetlenség, hogy a magyarságnak szerencséje legyen az, hogy nem hallgatott az egyedül üdvözítő Egyházra.

A katolikus Egyház híveinek (annál kevésbé papjainak) nem szabad tehát ennyire szerényeknek és kisigényűeknek lenniük. Nem szabad feledniük, hogy az Evangélium, s vele az azt képviselő Egyház meggyőzte s meggyőzi a világot. Látni fogjuk, hogy igaza Magyarország történelmében is sokkal nagyobb s meggyőzőbb, mint egyesek kishitűségükben gondolták.

De nem is igen volt vagy van olyan pap, aki azért nem akarja védeni a Habsburgokat, mintha azt gondolná, hogy nem is lehet őket védeni, vagy mintha meg se érdemelnék ezt a védelmet. (Ha van ilyen pap is, előbb-utóbb vagy megházasodik, vagy „békepap” lesz. S ez logikus is, mert hiszen az ilyen pap nem hihet komolyan az Egyház igazságában és isteni hivatásában. Érdekegyház pedig nem érdemel tiszteletet. De létjoga sincs.)

A magyar papság az én művem megjelenése előtt is jól tudta, hogy az Egyháznak a magyar történelemben is igaza van: tudta, hogy a főpapság nem lett hivatásához hűtlen, amikor a magyar múltban úgy viselkedett, ahogy viselkedett. Hogy ez a magyar papság mégis lemondott a Habsburgok védelméről, annak az volt az oka, hogy azt hitte és hiszi még ma is, hogy *csak vallási szempontból* lehet a Habsburgokat menteni, magyar nemzeti szempontból nem.

A papság és minden vallásilag is művelt hívő jól tudja, hogy a hit, mint az örökkévalóságra szóló dolog, *mindennél* előbbre való, sőt az, aki a magyar nemzetet az igaz hitben megtartotta, illetve az igaz hitnek visszaszerezte, *földi* szempontból is a legnagyobb jótévője a nemzetnek, mert ezzel földi szempontból is nagyobb értéket adott neki bármi másnál: de ugyanakkor – sajnos – azt is kénytelen tudomásul venni, hogy a közvélemény még katolikus részében sincs annyira katolikus, hogy ezt a hitet annyira értékelni tudná, mint kellene, s miatta azt a kárt, melyet szerinte a Habsburgok nekünk földi szempontból okoztak, feledni tudná.

Mivel pedig a magyar irodalom és közvélemény – néhány rosszakaratú és túlzó kivételtől eltekintve – egyébként mérsékletet tanúsított és tanúsít az Egyház és a papság iránt: az Egyháznak a múltban játszott szerepét nem élezi ki rosszakaratúan, sőt – legalább kötelességszerűen kijáró általános szólamokban – időnként még a papság, sőt a főpapság „mindig hazafias magatartását” is emlegeti s dicséri: emiatti örömeiben a papság is hasonlóan akart és akar eljárni s nem kíván foglalkozni a magyar múlt olyan kérdéseivel, melyek piszkálását veszedelmesnek tartja s attól fél, hogy esetleg az Egyházra nézve nagy károk okozója lehet.

Ki nem látja azonban, hogy ez az eljárás mód és magatartás gyöngeség és kishitűség jele? De ki nem látja egyúttal azt is, hogy csak félmegoldás, a félt viharok kitérését pedig csak elo-

dázza, de se lehetetlenné, se ártalmatlanná nem teszi? Így ugyanis tisztán csak az Egyház ellenségeitől függ, mikor ráncigálják elő az egyelőre kíméletből időszerűnek nem tartott vádakat, s mikor élezik ki akár a legdurvábban is az Egyház és a papság ellen.

Forradalmak idején mindig azonnal meg is történik ez, mint ahogyan meg is történt Bethlen idejében is (Quaerelae Hungariae), 48-ban is és a bolsevista uralom alatt is. Az Egyház aztán ilyenkor természetesen zavarba kerül s a hallgatás, sőt a sunyi mellébeszélés szégyenletes és az Egyház igazához és méltóságához annyira nem illő szerepére van kárhozthatva. Ilyenkor még kipróbált hívei is arra a következtetésre *kénytelenek* jutni, hogy azért viselkedik így, mert nincs igaza.

A tömegek magabiztos, bátor, határozott vezéreket szeretnek és kívánnak. S hogy a seregek, melynek vezetői maguk se tudják, mit csináljanak s úgy tegyenek, mintha maguk se lennének bizonyosak igazukban, már eleve vereségre vannak kárhozthatva.

Az Egyház képviselőinek sunyinak látszó hallgatása láttára még a jó katolikusok közül is hányan tudják és hiszik el ilyenkor, hogy tulajdonképpen most is az Egyháznak van igaza? Hogy az Egyház viselkedése csak azért habozó, a rágalmakra való válasza csak azért bizonytalan s kitérő, mert az Egyházat magyar történelmi szerepében hivatásából kifolyó logikus következményként egyedül a hit érdekei irányították, viszont jól tudja, hogy a közvélemény, sőt hívei nagy része előtt is ez az érv nem sokat számít, mert csak annak számára van meggyőző ereje, aki becsüli, sőt földi hazájánál is többre becsüli azt a hitet, melyet azok a „gonosz” Habsburgok a magyar nemzet „elnyomása” és „gazdasági kizsákmányolása” fejében ellenértékül adtak? Hol vannak ugyanis és mennyien vannak az olyan magyarok és hazafiak, akik ezt a hitet annyira megbecsülnék, amennyire megérdemli s amennyire a Habsburgok megbecsülték?

Csoda-e hát, ha az Egyház képviselői ebben a helyzetben jobbnak tartották a hallgatást és a közvéleményhez való alkalmazkodást, mint az őszinte szót s vele járó nyílt harcot? Nem természetes-e, ha nem merték nyíltan kimondani, hogy az ég előbbre való, mint a föld s így a hit is fontosabb, mint a haza, mikor jól tudták, hogy e véleményükkel egyedül vannak, mert a magyar közvélemény nem így gondolkodik, mert az ennyire nem vallásos? Viszont mi más tehetett volna az Egyház, mikor maga is tudta, hogy ebben a kérdésben a föld meg az ég, a vallás és a haza ellentétben van egymással, s ha csak a hazát nézzük, akkor az Egyház szerepe nálunk nem menthető?

Forradalmak idején egyébként sincs se sajtó-, se szólásszabadság, s ilyenkor az Egyház a terror miatt egyébként se adhatja elő érveit, sem nem védekezhet a rászórt rágalmak ellen. De ma már az Egyház akkor is hátrányos helyzetben van, ha az államban tényleges szabadság uralkodik. A közvélemény meggyőzésének és vezetésének eszközei: a sajtó, a film, a rádió, a televízió, a színház, sőt ma már nagy részben az iskola is, nem az Egyház kezében van s így az Egyháznak igaza kimutatására közel se állnak olyan eszközök és lehetőségek rendelkezésére, mint ellenfeleinek. De az Egyház egyébként is csak becsületes eszközöket használhat fel maga mellett s nem folyamodhat az álhírek, a gyanúsítás és a rágalmazás eszközeihez, mint ellenfelei tették a múltban s teszik ma is (ma még jobban, mint a múltban). Ezek is mind amellett szólnak, hogy az Egyház ne menjen át támadásba s még védekezésben is szerény legyen.

Mi mindezek ellenére a magyar múlt megítélése tekintetében mégis érdemesnek, sőt szükségesnek tartjuk eltérni a magyar katolicizmus eddigi megalkuvó, kitérő, félnék és hallgató eljárásmódjától. *A katolikus Egyháznak* (s – ami ezzel egyértelmű – a főpapságnak) *ugyanis a magyar történelemben is igaza van, mégpedig igaza van nemcsak vallási, hanem magyar nemzeti szempontból is.* A helyes magyar hazafiságot mindig a magyar Egyház, tehát a főpapság képviselte, nem pedig ellenfelei. Ez az igazság. Az igazságnak pedig ereje van és az igazságban bízni kell még akkor is, ha terjesztésének, az emberek meggyőzésének eszközei elsősorban nem az igazság képviselőinek a kezében vannak. Nem is hiszi el senki, hogy az Egyház annak ellenére hallgat s túri szó nélkül mind a maga, mind küzdőtársa, a Habs-

burg-ház megrágalmazását és állandó becsmérést, hogy igaza volt és van és hogy az a szerep, melyet játszott, helyes volt és nemes.

Nem az a lényeg tehát, hogyan védjük igazságunkat: meg nem alkuvóan-e, vagy a közvéleményhez alkalmazkodva, hanem az, hogy igazunk van-e, vagy sem. Igaz-e, hogy nálunk nemcsak a katolicizmus, hanem a nemzet érdekei is az aulikusságot [a bécsi udvar politikájának támogatását] kívánták? Ha ez igaz, akkor semmiképpen sem szabad azt a látszatot keltenünk, mintha nem úgy volna. Akinek igaza van, nem lehet félnék. Annak bizakodónak, sőt önértzetesnek kell lennie. Az igazság birtokában nem elég, ha boldog, ha nem bántják, ha örül, ha békét hagynak neki. Neki támadóan is fel kell lépnie az igazság ellenségeivel vagy nem ismerőivel szemben. Ez a kötelesség együtt jár az igazság birtoklásával. Erény ez a harciasság és ez az önbizalom, hiszen a tudatlanságot, a sötétséget s a vele mindig kapcsolatos rosszakaratot, bűnt, gyűlöletet, rágalmazást támadja és semmisíti meg. Az ilyen szerep minden nemeslelkű emberre kötelező és a hazaszeretetnek is elengedhetetlen feltétele.

E harcnak, kivált eleinte, lehetnek természetesen hátrányai is, mégpedig nemcsak a harcoló egyénre magára, hanem az eszmére, az Egyházra és a hazára is (a megosztás miatt, melyet a harc eleinte okoz). Ámde ez még nem ment fel a harc kötelezettsége alól, sőt arra se ok, hogy a harc csupán csak védekezésre szorítkozzék miatta. Aki ugyanis az igazság birtokában van, annak kötelezettségei vannak iránta s azok a kellemetlenségek, melyek az igazság terjesztésével járnak, az igazság képviselőinek megtisztelő osztályrésze.

Aki az igazságot csak akkor képviseli és hirdeti, mikor ez rá nézve előnnyel jár, hasznot hoz, vagy mikor tudja, hogy nem lesz ellenzéke, az nem az igazságnak, hanem a maga érdekeinek dicstelen szolgája. Ezt kell mondanunk akkor is, ha a haszon nem anyagi természetű, hanem csak dicsőségben vagy népszerűségben áll. Hiszen látni fogjuk majd, hogy éppen ez az emberi gyöngeség, *a magyar hazafiak népszerűség-hajhászása* volt az, ami a Habsburgokat oly rossz hírbe hozta és történelmünk folyamán nemzetünknek annyi bajt okozott, sőt minden nemzeti tragédiánk előidézője lett.

Lehet, hogy ez a harc nem jár rögtön teljes sikerrel. Lehet, hogy a rosszul értelmezett hazafiság, a szokás hatalma, politikai és más érdekek, az egyházgyűlölet vagy a protestáns felekezeti érdekek egyelőre akadályozzák vagy meglassítják diadalútjában. De ez se lehet ok arra, hogy a harcot el se indítsuk, vagy hogy biztos győzelmében kételkedjünk. Bármilyen gyarlók, makacsok, eredeti nézeteinkhez görcsösen ragaszkodók, gyűlölködők, sokszor fanatikusok is az emberek, s bármilyen könnyen és tömegesen félre is lehet őket vezetni, azért tagadhatatlan, hogy a tömegeknek józan eszük is van. De a rosszaság mellett igazságszeretet, nemeslelkűség, hazaszeretet, logika, ítélőképesség, emberismeret s eszményiség is van bennük. Annak tehát, aki az igazságot hozza nekik, nemcsak kötelessége, hanem érdemes is felvilágosításukat megpróbálni. Érdemes ez még akkor is, ha – mint most nekünk is – azzal a majdnem lehetetlennek látszó kívánsággal kell elébük állnunk, melyet a keresztény múlt egyik szent püspöke így fejezett ki az újonnan megtért, s tőle keresztény kötelességét kérdező pogány királynak: „*Gyűlöld azt, amit eddig szerettél és szeresd azt, amit eddig gyűlöltél.*”

Különösen az utóbbi évtizedek eseményei, a megszegyenítő helyzet, amelybe kerültünk, számunkra is világosan bizonyítják, hogy nekünk nemcsak vallási, hanem nemzeti szempontból is megváltozásra, megtérésre van szükségünk, hogy a magyar nemzet eddig helytelenül fogta fel történelmét, hogy hamis ideáljai voltak, hogy mi a múltban nemzeti szempontból is nagy bűnöket követtünk el, sőt talán éppen azért szerettük, éppen azért lelkesedtünk legjobban, amit gyűlölnünk kellett volna (a szabadosságot, az urat nem ismerést, a féktelenséget, a túlzott önbizalmat és a túlfokozott nemzeti önértzetet) és éppen azt nem becsültük semmire, sőt gyűlöltük, amire elsősorban törekednünk, amit legjobban szeretnünk kellett volna: a tekinélytiszteletet, az Egyház (tehát a főpapság) iránti engedelmisséget, az önfegyelmességet, a szenvedélyeknek az ész alá való rendelését. Azokat szerettük, azok lettek nemzeti hőseink, azokat állítottuk példaképül ifjúságunk elé, akiknek követése éppen nem volt kívánatos, hi-

szen szereplésükkel nem nemzeti értékeinket juttatták érvényre, hanem legveszedelmesebb hibáinknak hízelegtek.

Tehát nemcsak az Egyház, hanem nemzetünk érdekében is hasznos, sőt szükséges azon igazságok kimutatása, melyek bebizonyítását művünk céljául kitűztük s ezért, ha hallgatnánk, nemcsak az igazságot árulnánk el s az Egyház ellen vétkeznénk, hanem hazánk és népünk iránti kötelességünket is elhanyagolnánk.

A mondottakból következik, hogy nem tulajdonképpeni magyar történelmet adunk, hanem elsősorban a Habsburg-ház és vele az Egyházat képviselő főpapság teljesen tévesen, rosszindulatúan, sőt gyűlöletesen beállított, megrágalmazott szerepét akarjuk tisztázni a magyar történelemben. Ne rója fel tehát fogyatékoságunknak senki, hogy sok, esetleg más szempontból fontos dologról talán néha nem szólunk. Hiszen természetes, hogy célunknak megfelelően csak azzal foglalkozunk, ami tárgyunkkal összefüggésben van.

Mivel még így is túl terjedelmesek lettünk, érthető, hogy nem törekedtünk olyan kérdések tárgyalására, melyek fontosak ugyan nemzetünk sorsára és történelmére, de a katolikus Egyházzal nincsenek összefüggésben, mint például a gazdasági kérdések és átalakulások. Egyébként mivel történetírásunk s ennek alapján közvéleményünk még gazdasági bajainkat is többnyire a Habsburgok nyakába varrta, ezért még gazdasági téren is kevés olyan kérdés lesz, amellyel nem foglalkozunk.

Helyreigazító munkákban nem vagyunk már egészen úttörők, de a magyar közvélemény részéről tárgyilagosságra mégse számíthatunk

Az az út, melyre lépünk, nem új és nem járatlan út ma már. Hiszen évtizedek óta folyik közéletünkben a harc és vita a magyar történelem úgynevezett „átértékelése” körül. Ismerjük a vita mérlegét vagy eredményét: Úgyszólván általánosan elismeri ma már mindenki, hogy Szekfű, a mai kor legnagyobb magyar történetírója s tudományos felkészültség tekintetében még csak hasonlítani se lehet hozzá senki mást, de különösen nem azokat, akik vele szemben a ma már elavult „hazafias” felfogást képviselik.

A sajtó és vele szemben a közvélemény azonban ma még kétségtelenül azt tartja, hogy Szekfűnek nincs igaza és működése káros és elítélendő. Azt ugyan még senki nem mutatta ki, hogy nincs igaza, csak azt állapították meg majdnem egyhangúan, hogy működése hazafiatlan és káros. Mivel azonban az, ami hazafiatlan, nem alapulhat igazságon, azért tartja a közvélemény egyúttal azt is, hogy Szekfűnek igaza se lehet. Pedig hogy mennyire igaza van, azt még ellenfelei kijelentései és önelismerései is világosan bizonyítják. *Szekfű óta alig jelent meg történelmi mű vagy értekezés, melynek szerzőjén ne lenne látható a hatás, amelyet Szekfű tett rá, vagyis amely a régi „hazafias” történelmi dogmákat épp oly csorbítatlanul ma is elfogadná, mint azelőtt elfogadták.*

Még Németh László, is azt írja „Szekfű Gyula” című, Szekfű ellen írt kis művében, hogy „nem vagyok sem labanc, sem kuruc”.

Jellemző ez a kijelentés, mert eddig bizony minden magyar határozottan kuruc volt. A kuruc korban voltak labancok, közvetlen utána pedig egyenesen mindenki az volt, azonban már vagy százötven éve már minden magyar kurucpártinak vallja magát. Hát még ha melléje még kálvinista is, mint Németh László!

Én Magyarország legkatolikusabb megyéjében, Zalában születtem és nevelkedtem, s ráadásul szerzetesiskolában. De mikor én oda jártam, akkor még ott, a keszthelyi premontrai gimnázium diákjai között is, talán még az elmeháborodásnál is rosszabbat jelentett volna, ha valamelyikünk azt mondta volna, hogy ő se nem kuruc, se nem labanc. Az én diákkoromban a kurucság nemcsak a magyarsággal, hanem még a becsülettel, sőt a józanszerűséggel is egyet jelentett.

Valakinek labancnak vallania magát nemcsak hazája elárulását és magyar vére elfajulását jelentette volna, hanem esze meghibbanását is. Világos tehát, hogy labancságot se nem merte, se nem akarta vállalni senki. De még a kurucság és a labancság közti semlegességet sem. S lám, most Szekfű művei után már a mezőföldi fő kálvinista – vagy talán inkább fő antiklerikális – Németh László is, ha talán nem is éppen a józan ész, de legalábbis a kor színvonalán álló műveltség követelményének tartja, hogy kuruc már ő se legyen. Ugyanő, ugyan művében azt is nyíltan kimondja, hogy „a Habsburg-államelv kuruc (kuruc módra való) ördögítése ma már elavult”. (81. o.)

Egy, a Horthy-korból származó, nyomtatásban is megjelent ünnepélyes cserkésznyilatkozat szintén a „se kuruc, se labanc” álláspontot vallja már magáénak, mint a legmagától értetődőbb dolgot. Nem világos bizonyítéka-e mindez annak, hogy Szekfűnek igaza van? Akinek azonban igaza van, lehet-e az hazafiatlan, vagy tudományos működésében a nemzetre káros?

De lehet-e ezek után meglepő, ha én már a második lépést is megteszem a már rég megkezdett úton és nyíltan kijelentem, hogy a történelmi igazság nem „se nem kuruc, se nem labanc”, hanem *egészen labanc*? (Majd látjuk a lehetséges bizonyítékok tömkelegéből!)

Vagy egy másik példa. Engem 50 évvel ezelőtt még szerzetes tanárain is úgy tanítottak, hogy a XVIII. század (a barokk kor, a Rákóczi szabadságharc után következő kor, az Egyház

uralmának kora a magyar közéletben) az „elnemzetietlenedés” kora volt, tehát gyászkor, amelyre csak szégyennel gondolhatunk. Ma pedig Németh László is hangsúlyozza, hogy *„egyben igaza van (Szekfünek): tizennyolcadik századunkra büszkébbek lehetünk, mint régebben voltunk. A hosszú Habsburg-béke e területnek rendezett viszonyokat, bevetett földet, nagyobb szaporaságot, zavartalanabb műveltséget hozott”*. (83. o.)

Annyira igaz mindez, hogy még és már Marczali is hangsúlyozza a ma már majdhogyanem százéves Szilágyi-történelemben is, sőt azt is Marczali is épp úgy kiemelte már, mint Szekfü, hogy ez a katolikus kor *éppen nem volt „nemzetietlen”*. A közvélemény azonban még ma se hajlandó tudomásul venni ezt az igazságot, pedig annyira nyilvánvaló, hogy az, aki a kor szellemébe behatolt, még akkor is kénytelen volt kiemelni, ha Marczali Henrik volt a neve. Ennek ellenére még az én szerzetes tanárait is „nemzetietlen” kort tanítottak még egy évtizeddel Marczali műve megjelenése után is, irodalomtörténetünk pedig még ma is javában itt tart.

Látni fogjuk majd (s ez már a harmadik bizonyítékunk), hogy már a múlt század végén megjelent nagy Szilágyi-féle magyar történelem is hangsúlyozza a 48-as szabadságharcral kapcsolatban is (X., 1. o.), hogy a *hazafias közhit és a történelmi kritika nem mindig mond egyformát*. A magyar történelem „átértékelésének” szükségére tehát már Szekfü előtt rámutattak.

De azt Németh László is hamisan írja, hogy csak „egyben” van igaza Szekfünek. Hiszen láttuk, hogy ő maga is már nemcsak a XVIII. század más megítélésében, hanem a kuruc-labanc kérdésben is igazat ad neki, mert hatására már ő maga is szükségesnek tartotta szakítani a kuruc állásponttal. Ez pedig igen nagy szó egy mezőföldi kálvinistában, Eötvös Károly földijében és hittestvérében.

Látjuk tehát, hogy Szekfünek legalábbis sokban igaza van. Ha azonban igaza van, akkor működése nem lehet káros vagy hazafiatlan. Ha ugyanis a magyar nemzet történelmében az igazság megállapítása hazafiatlanság lenne, akkor már keresztet is vethetnénk a magyarság jövőjére. Tulajdonképpen az ilyen beszéd az, ami a legnagyobb hazafiatlanság, sőt több: nemzetgyalázás. Hiszen burkoltan is, de végeredményben mégiscsak azt jelenti, hogy az *igazság* az, ami a magyar önérzetre és a magyar érdekekre káros: hogy a magyar nemzetnek árt az igazság, hogy hazudozásra van szükség, hogy össze ne omoljon a nemzeti önéret. Kell-e ennél nagyobb nemzetgyalázás?

Nagyon kíváncsian vettem kezembe Németh László „Szekfü Gyula” című művét, mert nagyon szerettem volna tudni, milyen adatokkal és milyen érvekkel lehet Szekfü-t megcáfolni. Igen kiábrándulva tettem azonban le, mert érvet úgyszólván nem is találtam benne, annál kevésbé adatokat. Makacsságot és elfogultságot azonban annál többet, bár az előbb idézett nagy engedmények az ellenkezőt látszanak bizonyítani.

Tudvalevő, illetve történelmi igazság, de éppen nem tudott, hogy a protestánsok annak idején lerombolták a jezsuiták kolozsvári főiskoláját. Németh László – eszéhez és műveltségéhez annyira méltatlanul – így ismeri el ezt a szégyenletes eseményt: *„A jezsuitákat nem mint az egyik vallás, hanem mint az „egy vallás” fanatikusait igyekeztek távol tartani Erdélytől, kolozsvári iskolájukat se azért dülta fel a népdüh, amit hittek, hanem amit (1597-1603 közt) felidéztek.”* (79. o.)

Ebben a mondatban csak úgy nyüzsög az a fanatizmus, elfogultság, egyoldalúság, következetlenség és az igazság elleni megátalkodott tusakodás, melyet pedig Németh László állítólag annyira elítél!

Először is – újabb Szekfü-hatás, noha állítólag neki csak „egyben” van igaza – Németh László se meri már azt mondani, hogy azt a sok bajt, amelynek felidézésével az erdélyiek a jezsuitákat vádolták, csakugyan a jezsuiták idézték fel. Ma már ő is csak annyit mert mondani, hogy a „közhit” azt tartotta, hogy ők idézték fel. Ezzel tehát ha nyíltan nem is ismeri el, de viszont nem is tagadja, hogy a jezsuiták ellen Erdélyben mesterséges propagandával dolgoz-

tak, tehát már évszázadokkal ezelőtt ugyanazokat a becstelen eszközöket használták ellenük, melyekkel Sztálin bolszevizmusa igyekezett legyűrni ellenfeleit. Annak a kérdésnek azonban, hogy joggal, azaz az igazságnak megfelelően vádolta-e a népdüh a jezsuitákat, vagy pedig igazságtalanul, már nem mer, vagy nem akar a szemébe nézni Németh László. Úgy látszik, maga is látja, hogy a vizsgálat eredménye nem lenne kedvező az ő felfogására.

De azzal, hogy a „népdühvel” romboltatja le a jezsuiták kolozsvári iskoláját, félig-meddig már azt is elismeri, hogy nem volt igaza ennek a „dühöngő” protestáns népnek. Akinek ugyanis igaza van, az nem szokott „dühöngeni”. A közmondás szerint még annak sincs igaza, aki csak „haragszik”. Dühöngeni csak a csöcselék szokott, nem pedig a tiszteletre méltó nép.

Aztán tárgyilagosság-e, hogy Németh Lászlónak egy elítélő szava sincs e „népdüh” ellen még akkor se, mikor egy híres főiskolát tesz tönkre s tüntet el *örökre* a föld színéről s teszi ezt éppen abban a korban, mikor nálunk a legkevesebb volt az iskola, s így legdrágább kincs volt, hiszen egészen Bethlen Gáborig még a protestánsoknak se volt Erdélyben semmiféle iskolájuk?

Nem háborítja fel Németh Lászlót az sem, hogy a protestáns kézben levő erdélyi karhatalom legkisebb háborítása nélkül, sőt egyenes helyeslésével működhetett ez a „népdüh”. Dehogyan ne működhetett volna, mikor éppen ez a hivatalos hatalom gondoskodott arról, hogy a nép azt higgye a jezsuitákról, amire még Németh László se meri azt mondani, hogy igaz volt?!

Vajon, ha egy debreceni, sárospataki, pápai, nagyenyedi *kálvinista* vagy akár csak egy eperjesi német *lutheránus* főiskolát rombolt volna le a fanatizált népdüh, de úgy, hogy az a lerombolt protestáns főiskola soha többet nem támadt volna fel a poraiból (a jezsuitáknak e rombolás után soha többet nem lett Erdélyben főiskolájuk, sőt még nincs ma se), ha az iskola személyzetéből le is gyilkolta volna mindazokat, akik nem menekültek el idejében (a protestánsok a kolozsvári jezsuitákkal így csináltak) és mindez hatósági, tehát Habsburg segédlettel történt volna, akkor is ilyen természetesnek és olyan könnyen megbocsáthatónak találta volna-e a dolgot Németh László? Nem hiszem, hogy lenne irodalmunknak és közéletünknek csak egy olyan ismerője is, aki erre a kérdésre jóhiszeműen igennel tudna válaszolni.

Ha a népdüh *protestáns* kulturális intézményt rombolt volna, az egész ezeréves magyar történelem egyik legnagyobb botrányaként ismerné az esetet a magyar irodalom és közvélemény – aprólékos felháborító részleteivel együtt – és háborogna miatta még ma is nemcsak a protestáns, hanem – tárgyilagosan és az annyira imádott kultúra iránti megbecsülése bizonyítására – a *katolikus* közvélemény is egyaránt. Mivel azonban az a lerombolt főiskola csak katolikus, sőt csak jezsuita volt, nemcsak háborogni nem háborog miatta senki, hanem a magyar közvélemény még csak azt se tudja, hogy lerombolták. Nemcsak a protestánsok nem tudnak róla, akiknek végeredményben érdekük, hogy ne tudjon róla senki, hanem még a katolikusok se. (Mert hát nekik meg az a bajuk, hogy propagandával nem foglalkoznak.) Németh László pedig – haladott gondolkodása és elfogultlansága bizonyítására – a fent idézett egyszerűséggel intézi el a dolgot. A főiskola helyett egyszerűen csak iskolát ír, hogy szűgyenét enyhítse.

Az Németh László logikus fejére és széles látókörére vall, hogy szerinte a jezsuitáknak nem azért járt ki ez a példátlan gyűlölet, mert ők egy másik, protestánsokétól különböző vallás hirdetői voltak, hanem azért, mert az egyetlen, az „egy vallást” hirdették. Látni fogjuk, hogy a katolicizmus és a protestantizmus közti különbségnek csakugyan ez a lényege. Ámde az már megint elfogultság és hamiskodás, mintha ezt az „egy vallást” *csak* a jezsuiták, nem pedig maga a katolicizmus hirdeté s hirdette volna mindig. (Erre a kis hamiskodásra azért van szükség, mert a meggyőződés tiszteletét és a vallásszabadságot a köztudomásúlag gonosz és rosszhírű jezsuitáktól talán meg lehet tagadni, de az egész katolicizmustól már mégiscsak bajosan.)

Pedig hát mesterséges konkolyhintés akár jelenleg, akár a múltban különbséget tenni a katolikus és a jezsuita tan között, a kettőt elválasztani egymástól és úgy állítani be a dolgot,

mintha a jezsuiták ellen elkövetett jogtalanság nem a katolicizmus ellen elkövetett jogtalanság volna. Köztudomású, hogy nem a jezsuiták hirdettek és hirdetnek ma is egyedül üdvözítő, vetélytársat nem ismerő és nem tűrő „egy vallást”, hanem maga a katolicizmus. (Nem is lehetséges, hogy a katolikus Egyházban valakik mást, vagy másképpen tanítsanak, mint amit maga a katolikus Egyház tanít.)

De teljesen tűrhetetlen az a felfogás is, mintha az olyan vallásnak, mely nem a sok vallás egyikének, hanem az „egy vallásnak” érzi és tartja magát, nem járna védelem, azt nem illetné meg semmiféle jog, azt szabad lenne gyűlölni. Éppen ellenkezőleg: jog és megbecsülés egyedül csak az ilyen vallásnak jár, vagy legalábbis ennek nagyobb jár belőle, mint a többi vallásnak, mert hiszen egyedül csak az ilyen vallás vehető komoly vallásnak. Ha ugyanis valaki komolyan hisz a maga vallása igazában, az szükségképpen az „egy vallás” híve, az nem ismerhet kívülre még másik vallást is.

Minden igazság *kizárólagos*, erőszakos és vetélytársat nem tűrő. Amelyik igazság nem ilyen, az nem igazság. Azt mondani tehát, hogy csak olyan vallásnak jár az államtól védelem vagy tanai hirdetésére szabadság, más szóval: a vallásszabadság áldásai csak azt a vallást illetik meg, mely nem törekszik kizárólagosságra, hanem vetélytársait is megbecsüli, illetve nem is tekintí őket vetélytársainak, mert az ő létjogosultságukat is elismeri, egyet jelent azzal, hogy csak az olyan vallásnak jár szabadság, mely nem tartja már magát igazságnak, tehát tulajdonképpen nem is vallás.

Mivel a katolicizmus mindig az „egy vallásnak” (nem pedig az egyik vallásnak) tartotta magát, furcsa, hogy a protestantizmus, mely addig, míg uralomra nem jutott, annyit hangoztatta, hogy neki csak szabadság kell, más semmi, mikor végül ezt az annyira áhítozott szabadságot megkapta, rögtön úgy értelmezi, hogy ugyan ez a szabadság a katolicizmusnak (annak a katolicizmusnak, melytől ő ezt a szabadságot kicsikarta) már nem jár, mert a katolicizmus az „egy vallás”, nem pedig az egyik vallás, és a magát kizárólagos vallásnak tartó vallásnak nem jár szabadság.

Annál furcsább ez, mert hiszen hogy a katolicizmus ilyen, azt mindig tudta mindenki. Tudták a protestánsok is, s tudták már akkor is, mikor ettől a katolicizmustól a maguk számára szabadságot követeltek. Akkor azonban még eszükbe sem jutott, hogy szabadság csak nekik jár, magát a katolicizmust azonban nem illeti meg.

Pedig éppen ellenkezőleg, a katolicizmusnak a szabadsághoz való jogát sokkal inkább akkor kellett volna tagadniuk protestánsainknak, mikor még a saját szabadágukat ettől a katolicizmustól nem sikerült kivívniuk. Mikor ugyanis már megkapták tőle, akkor úgy is látniuk kellett már, hogy a katolicizmus türelmetlensége *csak elméleti*.

Németh László tehát a vallásszabadság híve, de azt magától értetődőnek tekinti, hogy a protestáns felekezetek, ha már sikerült a katolicizmustól kicsikarniuk a maguk számára a vallásszabadságot, akkor már ugyanezt megtagadják a katolicizmustól, mert hiszen ezt csak akkor adhatnák meg neki, ha ő is csak olyan „egyik vallás” lenne, mint amilyenek ők, azaz, ha ő is megtagadná igazság-jellegét.

Szabadság tehát Németh László szerint csak az olyan vallásnak járhat, mely nem mondja azt, hogy ő igaz. (Ha ugyanis azt mondja, hogy ő igaz, akkor már azt is kell mondania, hogy egyedül üdvözítő, azaz, hogy az az „egy vallás”, mert hiszen igaz csak egy vallás lehet.) Az ilyen vallás ellen azonban Németh László szerint szabadon tombolhat a „népdüh” és kultúrrintézményeit is szabadon lerombolhatja, iskoláit is eltüntetheti a föld színéről.

Két okom is volt rá, hogy Németh László e furcsa érvelését ismeressem. Az egyik, hogy lássa az olvasó, hogy Szekfű történelmi irányának oly nagy a sikere, hogy ma már még az elfogult Németh László is elhagyta a kizárólagosan kuruc álláspontot. A másik, hogy figyelmeztessem magamat és olvasóimat arra, hogy ez az én magyar történelmem nem sok jót és nem is sok tárgyilagosságot várhat a magyar társadalomtól vagy irodalomtól. Nagy különbség van ugyanis aközött, ha valaki azt hirdeti: nem vagyok se kuruc, se labanc (kivált, mikor

látjuk, hogy csak szóval hirdeti, valójában pedig ma is épp oly kizárólagosan kuruc, mint még a nagyapja volt) s aközött, ha valaki azt mondja, hogy teljesen labanc vagyok, sőt hibázatom és elítélem, ostobának és a nemzet elleni megbocsáthatatlan bűnnek tartom a kuruczodást. Az én itt következő, magyar történelmemből, itt felsorakoztatott adataimból és érveimből pedig ez fog következni.

Nekem tehát el kell *készülve* lennem arra, hogy gyűlölethullám fogad, s akik elolvasnak, nem arra törekszenek majd, hogy megértsék, amit állítok, hanem hogy félremagyarázzák, elferdítsék, gyűlöletes színbe állítsák, s erővel rám fogják, hogy meggyalázom a magyar múltat, tehát hazafiatlan vagyok. Sajnos erre el is vagyok készülve.

Azonban ennek ellenére is előállok új történelmmel, mert igazságot hirdetek, és ezért az igazságért hajlandó vagyok áldozatot is hozni. Tudom ugyanis, hogy érdemes, mert legnagyobb ereje mégiscsak az igazságnak van, s ezért mégiscsak az győzedelmeskedik. Szeretném magam is megérni ezt a győzelmet, de ha csak az utókor kincse lesz, azt se bánom. Akkor is megérte a fáradságot.

Mikor Németh László „Szekfű Gyula” című kis művét elolvasása után letettem, az volt az összbemomásom, hogy Németh László tulajdonképpen mást nem is tud kifogásolni s gúnyolni Szekfűben, mint csak azt, hogy akár is mondani valamit, meg nem is. Védi is a Habsburgokat és a velük érző Egyházat és a papságot, meg nem is, „a”-t mond, de „b”-t már nem s ezért következtelen, s önmagának ellentmondó.

Én nem úgy teszek, mint Szekfű tett. Én tiszta vizet öntök a pohárba. Én nem csak célok, sejtetek, bizonyos oldalvágásokat teszek, mint Szekfű, hanem világosan, azaz magyarul beszélek. Én nemcsak „a”-t mondom, hanem a „b”-t is kimondom magyarul. Emiatt persze nem számíthatok Szekfűnél nagyobb megértésre s tárgyilagosságra, hanem még annál is kevesebbre, mint amivel ő találkozott. Az ugyanis, hogy Németh László csak a határozottság hiányát kifogásolja Szekfűben, álnokság részéről, bár bizonyára nem tudatosan.

Nagyon is jól kellett Németh Lászlónak tudnia, miért volt határozatlan Szekfű, miért állt meg félúton és miért nem mondott az „a” után „b”-t is. *Azért, mert félt.* Félnie kellett a rosszindulatú hírveréstől, a propaganda-hadjárattól, mely megrágalmazását és tönkretévesését célozta. Félnie kellett az éppen Németh László emlegette „népdühtől”, a terrortól, a fanatizmustól, a vak szenvedélyektől. Félnie kellett azoktól, akiknek az igazság nem kell, de mégis annak szerepében szeretnek tetszelegni s akik névtelen levelek és fenyegetések alakjában egyébként még akkor is gondoskodtak volna róla, hogy féljen, ha már anélkül is nem félt volna.

Önkéntelenül is az a csinos, fiatal, kommunista nő jut itt eszembe, akiben a bolsevizmus uralma alatt közvetlenül a Grösz-per ítélete után megdőbbenve fedeztem fel a sátániságot. Mikor ugyanis megmondtam neki a véleményemet és nyíltan a „hazaáruló” érsek mellé álltam s válaszára, hogy más papok nem beszélnek így, azt feleltem, hogy azok is úgy gondolkodnak, mint én, legfeljebb nem merik ilyen nyíltan megmondani. Dühtől tájékozva ezt válaszolta: *„Persze, mert nem akarnak vértanúk lenni. Az első keresztények idejében mindenki vértanú volt, most meg senki sem akar vértanú lenni!”*

Hiába hívtam fel rá a figyelmét, hogy erőszakkal nem kell, sőt nem is szabad vértanúnak lenni. Hiszen Krisztus urunk is azt mondta: *„Ha üldöznek benneteket az egyik városban, meneküljtek a másikba.”* (Mt 10,23) Hiába figyelmeztettem arra is, hogy az első keresztények idejében is sokan voltak, akik nem vállalták a vértanúságot, akik még a hitüket is megtagadták, hogy ne kelljen vértanúvá válniuk. Viszont jelenleg Magyarországon az Egyház feje is vértanú (Mindszenty). Az Egyháznak ő utána következő feje (Grösz) szintén vértanú és éppen itt Esztergomban (mert ott történt a beszélgetés). Meszlényi püspök a rangban a primás után következő pap és Gigler Károly az érseki helytartó szintén vértanú. Drahost, a másik helytartót halála előtt való nap a kórházban tartóztatták le (sőt azóta egy újabb helytartó, Mátrai is börtönbe került). A kommunista hölgy dühösen csak egyre azt kiabálta: *„Mi az oka, hogy régen minden keresztény vértanú volt, most meg senki sem akar vértanú lenni?”* S köz-

ben eszébe se jutott szegénynek, hogy talán a legnagyobb bűnösök mégiscsak azok, akik a vértanúkat csinálják, tehát jelenleg a párt, benne ő is.

Németh László is tulajdonképpen azért csúfolja Szekfűt, mert ő se akart vértanú lenni s ezért nem mert nyíltan és világosan beszélni. Ez volt az oka, hogy akarta védeni a Habsburgokat, meg nem is: kifogásolta „nemzeti hőseinket”, de ugyanakkor magasztalta is őket. Emiatti következetlenségeit hányja aztán művében Németh László az igazság látszatával Szekfű szemére.

Mintha nem tudta volna nagyon is jól, honnan e következetlenség: azok ijesztő terrorja, bosszúja, gyűlölete és türelmetlensége miatt, akik Németh László elvbarátai voltak, akiknek kedvéért ő Szekfű elleni művét megírta, s akiknek gyűlöletheadjárata miatt még az a fél munka is vértanúságot jelentett, amit Szekfű megkockáztatott, s aminek következményeitől való rettegésben lett aztán Szekfű még a kommunizmusnak is kiszolgálójává. Másképp ugyanis közismert Habsburg-párti történelmi felfogása miatt a kommunizmus részéről is a börtön, s ami akkor ezzel majdnem egyenértékű volt, a halál lett volna osztályrésze.

Annak az eszmének ugyanis, melyet Szekfű képviselt, illetve pedzegetett, a bolsevisták épp oly halálos és dühös ellenségei és vértanú-csinálói voltak, mint a magyar „hazafiak” és mint a nyilasok. Németh László részéről a biztatás Szekfű felé, hogy ne olyan félénken, hanem bátrabban, nyíltabban, világosabban beszéljen, ugyanolyan ízléstelen és cinikus, mint az üzemi értekezleteken a párttitkár részéről a barátságos biztatás a hallgatóságához, hogy szóljanak csak hozzá a kérdéshez minél többen és minél nyíltabban és őszintébben, hisz csak így értjük meg egymást, és csak így tudjuk tisztázni a kérdést, és a hallgatóságot politikailag és „ideológiailag” kiművelni.

A párttitkár így beszélt, noha nagyon jól tudta maga is, meg hallgatósága is, hogy „az őszinte beszéd” biztos elhurcolást jelent. Szekfű részére a hónapokon, sőt éveken át tartó sajtótheadjáratot, a hazaárulás vádját, utcai tüntetéseket, becsmérléseket és rágalmakat, névtelen levelek áradatát, felpofozással és megkorbácsolással való fenyegetőzéseket túrni lett volna legalább olyan áldozat, kockázat és szenvedés az igazságért, mint a kommunista gyűléseken őszintén felszólalni. Pedig hol voltak azok, akik ott nyíltan és őszintén felszólaltak?

A kérdést az dönti el, kinek van igaza

Szekfü óta nagy nemzeti megaláztatáson mentünk át, és ezek révén nagy tanulságokban is részesültünk. Ezek ma már alaposan letompíthatták a magyar közvélemény gyűlöletét azok ellen a labancok ellen, akiket eddig hazaárulóknak gondolt. Azóta az események ugyancsak megingathatták „hazafiainkban” a maguk igazságában való öntelt bizakodást és a maguk és az Egyház felfogása közti különbséget is alaposan letompíthatták. De azért – sajnos – még mindig nem annyira, hogy ne kelljen még ma is bátorság és áldozatvállalás azzal előállni, amivel én itt előállok. Az igazság erejében való bizakodással teszem bár, de nem elbizakodottan, annál kevésbé kihívóan. Sokkal inkább azzal a szerény kéréssel, hogy az olvasó ne el-lenszenvvel, ne gyűlölettel, hanem tárgyilagossággal és igazságszeretettel kezdje el olvasni az itt előadandó adatokat és érveket, azaz ne akadályozza mesterségesen az igazság diadalútját.

Az igazság végső győzelme mindenképpen bizonyos az ellenkező esetben is, de a fanatizmus, a szenvedélyek, az elfogultság és a rosszakarat nagyban akadályozhatja útjában s évtizedekre késleltetheti győzelmét. Ez pedig nemzetünkre igen nagy kárral járhat.

E tárgyilagosságra való törekvést ne tegye hát lehetetlenné az olvasónak az a hamis felfogása, hogy e mű ellen neki *hazaszeretetből* kötelessége haragra gerjedni s magát vélt hazafias érzelmei hatásának átengedni.

Attól nem félek, mikor – érzelmeit és indulatait egyelőre visszafojtva – áttanulmányozta már művem, akkor is így fog gondolkodni, de arra kérnem kell, hogy „hazafias” érzelmeit egyelőre, a mű elolvasása közben, igyekezzék visszafojtani. Erre csak azért van szükség, hogy tárgyilagos akarjon lenni s érzelmei, haragja, felháborodása ne akadályozza az igazság útját. Ne feledje az olvasó, hogy igen sokszor gondoltak már jó hazafiak hazaszeretetnek olyasmit, ami valójában a nemzet tönkretevője volt. A lengyelek is hazaszeretetből vitték túlzásba azt a *szabad* királyválasztást, mely hazájuk sírját megásta.

Igazi művelt kultúrembert mindig arról lehetett legbiztosabban megismerni, hogy tud tárgyilagos lenni, a kérdéseket szenvedélyek nélkül szemlélni. Az a magyar, aki annyira bizonyos benne, hogy az a helyes hazafiság, amit eddigi történetírásunk annak magasztalt, vélt igazsága tudatában különösen megengedheti magának azt a fényűzést, hogy az ellenkezőt bizonyító adatokat hideg tárgyilagossággal vehesse szemügyre. Hiszen haragra csak annak van szüksége, akinek nincsen igaza.

Ne feledjük, hogy a kérdést egyedül csak az döntheti el, kinek van igaza, azaz mennyit érnek adataim és érveim. Ezzel szemben, sőt e mellett minden más, bármily tetszetősnek látszó szempontokra való hivatkozás végeredményben teljesen meddő, üres fecsegés.

„Veszedelmes dolog egy nemzet ideáljait megölni” – mondta a magyar történelem átértelkelése ellen mennydörögve Ravasz László.

Németh László pedig e fenyegető sorokkal zárja be Szekfü ellen írt művét: *„Egy múltjára szorult népnek a múltját kell visszapörölnöm.”*

Tudom, hogy mind e fenyegetésszámba menő vádak százszorta jobban szólnak nekem, mint Szekfünek. De egy cseppet se rendítenek meg munkám üdvösséges, sőt szükséges voltának hitében, még tisztán magyar nemzeti szempontból sem.

Először is meg kell állapítanom, hogy a tőlem itt képviselt magyar történetiszemlélet nem új. Németh László tőlem a magyar népnek legfeljebb 150 éves múltját perelheti vissza. Azok, akiket én itt Ravasz László szerint megölök, csak 150 éve ideáljai a nemzetnek. A magyar közélet és irodalom csak a francia forradalomtól kezdődően van a magyar szabadsághősök oldalán és az uralkodóház ellen. Körülbelül egész 1800-ig még a ma legideálisabbnak tartott szabadsághősünket, II. Rákóczi Ferencet is – az egész magyar közfelfogás, vele természetesen a történetírás és irodalom is (még a protestáns Bél Mátyás is) – úgy szidta, mint a bokrot.

Ha azonban ez a visszaperlendő múlt és ezek a megőléstől féltett ideálok nemcsak 150, hanem valóban ezerévesek lennének, akkor is joggal kérdezhetném mindkét fenyegetőtől: De hátha voltak és vannak a nemzetnek olyan ideáljai is, melyek hamis ideálok? És nincsenek-e minden nemzet múltjában olyan részek is, melyeket nem visszaperelni, hanem inkább megtagadni kell, mert éppen nem dicsőségesek? Vajon nem lehetnek-e nemzetünk múltjában olyan részek is, melyek csak bizonyos érdekelt körök mesterséges, hazug hírverése eredményeként látszanak fényesnek?

Vajon mi a kötelességünk ez esetben? Tisztelnünk kell-e az olyan hamis ideálokat is, akiknek kultusza hazug hírverésen alapul, vagy pedig inkább leleplezni kötelességünk őket s helyükbe újakat, a legszigorúbb történelmi és erkölcsi kritikát is kiállókat állítanunk? És ha a nemzet múltja a haladottabb és így elfogulatlanabb tudomány világánál egyes pontokon megamisítottnak bizonyul, hogy lehet itt nemzeti ideálok megőlése ellen jajveszékélni, mikor egyedül csak annak megvizsgálásáról van szó, hogy csakugyan ideálok-e ezek a híres ideálok?

Valódi ideáloknak csak demagógiával lehet ártani, de nem történetírással. A valódi ideálok kiállják a történelmi bírálatot. Azok nemcsak nem félnek tőle, hanem örülnek is ennek a kritikának. Aki azonban már ideáljai kritika alá vétele ellen is előre jajveszékél, az csak azt árulja el, hogy maga is tudja, hogy az ő ideáljai nem igazi ideálok.

A magyar nemzet jelene annyira szégyenletes, lealázó és elszomorító (hiszen mindössze 20 megye teszi országunkat), hogy már eleve szinte ránk kényszeríti azt a meggyőződést, hogy ez a nemzet aligha fogta fel helyesen a múltját és ideáljai aligha lehettek igazi ideálok. Másképp bajosan juthatott volna oda, ahol ma van.

Aki tudja, hogy egészséges, annak nem kellene kétségbeesetten tiltakoznia az orvosi vizsgálat ellen. Ellenkezőleg: Az ilyen ember maga követeli a vizsgálatot, ha éretlen emberek azt állítják róla, hogy beteg. Ha a mi nemzeti múltunk is mindenben egészséges volt s nemzeti eszményeink igazi eszmények, országunk ma nem lehetne csonkaország s akkor nem kell tiltakoznunk az ellen, hogy valaki vizsgálat alá vegye viselkedésünket múltunk folyamán.

Nem a nemzet ideáljait akarom tehát én megőlni, nem is a múltjától akarom a nemzetet megfosztani, hanem csak más, helyesebb, igazabb és becsületesebb megvilágításba akarom helyezni ezt a múltat és csak az álídeálokat akarom leleplezni és elválasztani az igaziaktól. Munkám tehát nem káros, annál kevésbé veszedelmes a nemzetre, hanem üdvös, sőt szükséges.

Világos, hogy nemzeti múltat meggyalázni, nemzeti ideálokat megőlni gonosz és türhetetlen dolog, de a nemzet múltját helyes világításba helyezni, hamis ideáljait leleplezni és helyettük az igaziakra rámutatni egyenesen szükséges. Amint a nemzetet egyesek így, mások úgy akarják boldogítani, éppúgy a nemzet múltját, tehát történelmét is lehet különböző szempontok szerint értékelni s az egyik szempont hívei nem tilthatják meg a másik tábornak már eleve még azt is, hogy érveit előadhassa. Hiszen éppen azt kell eldönteni, hogy a nemzeti múlt *meggyalázásáról* lesz-e szó, vagy pedig *tisztázásáról*, ideálok megőléséről-e vagy pedig csak a hamis ideálok elválasztásáról az igaziaktól.

Ezért azoknak, akik valóban csak a hazájukat szeretik, nem pedig lidércfényeket kergetnek vagy nem tisztátalan érdekektől vezetetik magukat, részint a történelmi igazság érdekében, részint a nemzeti múlt és a nemzet igazi értékeinek helyes megismerése céljából *egyenesen kérniük kellene* ezt a vizsgálatot, nem pedig felháborodva fogadni s eleve tiltakozni ellene. Azok, akik biztosak dolgukban, nem félni szoktak a vitáktól, hanem keresve keresik rájuk az alkalmat.

Igaz, hogy azok a nemzeti eszményeink, amikről azt fogom kimutatni, hogy hamisak, azaz, hogy álídeálok, tehát le kell őket taszítani meg nem illető helyükről, a nemzet igen nagy többségének és már évszázadok óta ideálja. Állításom bebizonyítása esetén tehát bizonyos kiábrándulás, sőt megrendülés következik be a nemzeti közfelfogásban s hazafiságunk egész más, az eddigétől eltérő értelmet kap. Igaz az is, hogy ez a megrendülés némi káros hatással is lesz a nemzeti önértékre és önbizalomra. Azonban ez a káros hatás csak ideiglenes. Olyan-

forma, mint egy veszedelmes, ragályos betegség ellen immunitást biztosító injekció közvetlenül kellemetlen, lázt, esetleg rosszulletet okozó hatása. Azonban ezt is hamarosan legyűri a szervezet s utána élvezheti és élvezi is az ennél sokkal veszedelmesebb bajtól való megmenekvés tartós és áldásos hatását: a *végleges egészséget*.

Ne akarjanak tehát engem egy nemzet múltja elperelésével vagy egy nemzet ideáljai megölésével ijesztgetni s ezáltal tisztító és nemzetmentő munkám elvégzésétől elriasztani. Azt a bűnt, mellyel rémítenek, csak akkor követhetném el, ha nem lenne igazam, s ha adataim és érveim nem lennének alkalmasak arra, hogy a magyar közvéleményt múltjára vonatkozó eddigi végzetes tévedéseiről meggyőzzék, azaz, ha az lenne a vita eredménye, hogy ez a múlt nem szorul helyreigazításra és a nemzeti ideálok kiállják a próbát.

Azonban még ha ez is lenne az eset, akkor is felesleges lenne előre vészkiáltásokat hallatni, múlt elperlésével, ideálok megölésével rémíteni, mert ez esetben az elperlésre, sőt – urambocsá! – a gyilkosságra (az ideálok megölése) csak *kísérlet* történt volna. A tudomány világában azonban a gyilkossági kísérlet nem büntetendő cselekmény, hanem semmi más, mint szellemi élet, szellemi torna s megvívásának lehetősége hozzátartozik a tudomány szabadságához. Pezsgő életet, frissességet hoz, hozzájárul az eszmék tisztázásához. Sikertelensége esetén pedig éppen az elperelni akart múltnak és megölni szándékolt ideáloknak használ leg többet, mert a nemzet ideáljai dicsőbbekké válnak általa, mint azelőtt voltak, mert kiállták a próbát.

Az igazi, a nem hamis ideálokat tehát egyáltalán nem kell annyira félteni ettől a szellemi tornától. Hogy „hazafiaink” az ő nemzeti ideáljaikat mégis oly idegesen féltik a megtámadástól és nem az érvek ellen érveket állítva akarják őket megtartani régi becsületükben, hanem úgy, hogy megfélemlítéssel akarják a kritikát elriasztani attól, hogy érveit még csak előadni is merészelje, már eleve bizonyítja, hogy maguk ezek a hazafiak is igen jól tudják, hogy ideáljaik hamis ideálok s nagyon is vannak sebezhető oldalai. Az ilyen ideálok azonban nem nemzeti kincsek. Ezek ledöntése nemcsak nem bűn a nemzet múltja és jövője ellen, hanem egyenesen kötelesség éppen a nemzet iránt.

A hazugság mindig a bomlás csíráját hordja magában, tehát a hazugságoknak a nemzet múltjából, közvéleményéből, eszmevilágából való eltávolítása minden másnál inkább nemzetnevelő és nemzetépítő tevékenység. Meggyőződésem, hogy tönkremenésünknek és azoknak a nagy nemzeti megaláztatásoknak, melyeket az utóbbi évtizedekben el kellett szenvednünk, elsősorban az álideálok szellemi és erkölcsi fertőzése volt oka. Látni fogjuk majd, hogy ha leplezésünk egy évszázaddal előbb történt volna meg, nemzeti szerencsétlenségünket elkerülhettük volna.

Mivel azonban korunk nem nagyon akar olyan megdönthetetlen és örök igazságokban hinni, melyek követése csálthatatlanul boldoggá tesz népeket és egyéneket egyaránt, figyelmen kívül hagyásuk pedig végleg tönkretesz, a magyar történelmi kérdést se hajlandó ilyen gyökeres értelemben elintézni. Szerinte a magyar történelemnek ebben a készülő átértékelésében tulajdonképpen csak a *klerikalizmus* indul támadásra a magyar történelemben eddig uralkodó *nemzeti* (annak mondott, de valójában protestáns) felfogás ellen s ezért tiltakozik ellene Németh László, Ravasz László, a protestantizmus, sőt – mert megtevesztették – szinte az egész magyar közvélemény.

Bármely nemzeti ideál az egyik világnézet alapján állva valóban ideál, viszont más világnézet szemszögéből tekintve nem az, sőt a nemzetre egyenesen kárhuzatos dolog lehet. Így azután – mondhatná valaki – eleve is meddő dolog azon vitatkozni, kinek van igaza. Ha ugyanis katolikus módra gondolkodom ezt, ha protestáns, illetve forradalmár beállítottságú vagyok, azt tartom a nemzetre előnyösnek vagy hátrányosnak.

Eszerint tehát, nem az ellen tiltakoznak a nemzeti múlt eddigi felfogásának védői, hogy valaki a magyar történelemben kétségtelen, tehát mindenkitől egyformán elfogadható igazságokat kimutathasson és minden egészséges erkölcsi érzékű embertől feltétlenül elítélendő bű-

nőket leleplezhessen, hanem az ellen, hogy valaki azt követelhesse, hogy mostantól kezdve hagyjuk el azt a felfogásmódot és szemléletet, mellyel eddig nemzeti múltunkat és nagyjainkat néztük és becsültük és térjünk át egy más, az eddigivel ellentétes felfogásmódra. Joggal mondhatják tehát, hogy *csak azért* igazán nem érdemes a magyar közvéleményt ilyen törésnek és a magyar közéletet ilyen erkölcsi megrázkódtatásoknak, sőt megrendüléseknek és kiábrándulásnak kitenni.

Erre az érvelésre a következő a válaszom:

Látni fogjuk majd, hogy én *e művemben azon nagyjaink ellen, akiket hamis nagyságoknak mondok, nemcsak „klerikális” szempontból teszek majd kifogást, hanem olyan jellembeli bűnöket bizonyító adatok tömkelegét közlöm, amik miatt még a forradalmár lelkiületű vagy hitközönyös ember is kénytelen őket elítélni, megbélyegezni s megállapítani róluk, hogy nem menthetők s nemzeti eszményképek semmiképpen se lehetnek.* Nem klerikális vagy antiklerikális felfogásmódról van itt tehát szó, hanem valóban igazságról és mindenkitől egyformán elfogadott erkölcsi elvekről. Ezt mint nagyon fontos dolgot, sőt mint lényegét hangsúlyozom!

De ha a magyar történelem jelen vitájában nem az igazságról és erkölcsről, nem valótlan-ságok, becselenségek, rágalmak és hazugságok leleplezéséről volna szó, hanem valóban csak ugyanazon dolgoknak más szemszögből, más világnézet szemüvegén át való nézéséről, akkor se lehetne tőlünk elvitatni a jogot, sőt a mi szempontunkból egyenesen a kötelességet, hogy ezeket az új szempontokat előhozzuk, s mindent elkövessünk, hogy az ország minél nagyobb részét meggyőzzük a mi szempontjainknak és történelmünk ezek szerinti szemlélésének helyességéről. Hogyne lenne ehhez is teljes jogunk?!

Hiszen tulajdonképpen e jog tiszteletben tartásában áll az egész gondolatszabadság, sajtószabadság, vallásszabadság, az agitációt és terjesztést illetően pedig a gyülekezési és politikai szabadság, tehát az egész modern haladás, műveltség és kultúra. Ahol az effajta szellemi tevékenység tilos, ott nem élünk haladó államban: ott zsarnokság, önkényuralom van. S az van akkor is, ha a terror a nemzeti egység, a nemzeti ideálok és a nemzeti múlt megbecsülése címén és hangoztatásával történik.

Ha szabad és modern állam az, amelyben élünk, akkor nekünk még a legrosszabb esetben is jogunk van ahhoz, hogy új dologgal álljunk elő és a magunk szempontjai helyességéről a nemzetet meggyőzni próbáljuk. És aki a nemzet ideáljainak megőlése címén már eleve általános megvetést akar érte a nyakunkba zúdítani, az a mi zsarnokunk, a gondolat-, sajtó-, és politikai szabadságnak pedig lábbal taposója, hogy a tudomány szabadságáról ne is beszéljünk.

Ez annak a jognak a megtagadása, hogy mindenki meggyőződése, hite és világnézete szerint nézhesse a dolgokat, tehát hazája dolgait és múltját is, s így ennek megfelelően igyekezzen neki szolgálni és használni. Hiszen az egész világtörténelem semmi más, mint a nézetek, felfogások és világnézetek harca, melynek folyamán az egyik világnézet felváltja a másikat.

Micsoda képtelenség tehát most egyszerre megtiltani akarni még azt is, hogy megpróbálhassuk kimutatni, hogy a történelmünkben eddig uralkodó antiklerikális helyett a katolikus világnézet a helyes, s hogy megpróbáljuk meggyőzni az országot arról, hogy azok a szempontok, melyek alapján nagyjait eddig szemlélte és megítélte, hamisak?

Hol van az megírva, hogy a XX. század magyarjának épp úgy kell gondolkodnia, mint a XIX. század magyarja gondolkodott, sőt nem egyenesen természetes-e, hogy ne úgy gondolkodjék? *Hiszen haladás is van a világon.* Ha ezt a haladást az ellenfél *reakciónak* rágalmazza, ezzel még nem intézett el semmit. Kivált mikor mi itt éppen arra kérjük, hogy hallgassa meg amellet felhozott tudományos érveinket, hogy valóban igazunk van, tehát itt valóban haladásról van szó, nem pedig reakcióról.

Mi azt mutatjuk itt ki, hogy nemcsak a katolikus világnézet, hanem a józan ész és az általános erkölcsi érzék is azt kívánja, hogy egész másképpen fogjuk fel a magyar történelmet, mint eddig felfogtuk, és nagyjainkat is egész másképpen ítéljük meg, mint eddig megítéltük.

Rámutatunk majd arra, hogy eddig a magyar katolikus, sőt sokszor még a magyar pap és a magyar szerzetes is csak szorosán a dogmák világában, azt mondhatnánk, csak a templomban vagy a sekrestyében volt katolikus, de a magyar történelmet és ebből következően a magyar közéleti eseményeket teljesen az Egyház ellenségeinek, a vele ellentétes világnézetnek a szemüvegén át nézte és ítélte meg.

Ez következtlen és katolikus szempontból szégyenletes állapot, mert szellemi rabszolgaság jele. De rendkívül káros is. E logikátlanság és következtelenség volt az oka, hogy a magyar katolicizmus az uralkodóház annyira jóakarátú támogatása ellenére se volt akkora tényező az ország közéletében, mint amekkorának számbeli és hatalmi súlyánál fogva kellett volna lennie.

Ki és milyen jogon tilthatja meg a magyar katolicizmusnak, hogy ezen a lehetetlen s rá nézve annyira szégyenletes állapoton tisztán *szellemi fegyverekkel* segíteni próbáljon, híveit felvilágosítsa, lelki világuk ellentmondásait s belőle folyó következtelenségeit és gyengeségeit kiküszöbölje?

Tulajdonképpen a jó és a rossz harcáról van itt szó

Elsősorban Magyarországi katolikusaihoz szólunk itt. Nekik akarjuk lehetővé tenni, hogy teljesen és egészen katolikusok lehessenek és lássák, hogy nem másodrendű hazafiak: mint katolikusoknak nem szégyenkezni, hanem éppen ellenkezőleg: büszkélkedni valójuk van, ha a magyar múltat gondolnak. Elsősorban őket világosítjuk fel arról, hogy mint a múltban volt, a jelenben és a jövőben is akkor lesznek mindig a legjobb hazafiak és nemzetük ügyének előmozdítói, ha az Egyház, a főpapság szavára hallgatnak.

De nemcsak a katolikusokhoz szólunk, hanem a protestánsokhoz is és *minden* magyarhoz.

Mikor ez az új magyar történelem pálcát tör a nemzetieknek nevezett felkelések vallási oldalát illetően, bizonyításainak és fejtegetéseinek az a lényege, hogy itt nem felekezeti szempontokról és érdekekről van szó, hanem általában a hívő, az építő világnézetről, mely katolikusnak és protestánsnak, sőt a zsidónak is egyaránt szól. Azt mutatjuk majd ki, hogy az eszmék világában két tábor van csak: egy építő és egy romboló. Az elsőt egyedül a katolicizmus képviseli, *mégpedig csak az a katolicizmus, amelyet ellenségei klerikalizmusnak és jezsuitizmusnak szeretnek nevezni*. Aki nem e táborban van, az rombol.

Rámutatunk majd, hogy a katolicizmus tulajdonképpen nem egy, a többi vallás mellett álló, lényegében velük azonos elveket képviselő másik vallás, hanem *a hívő világnézet és az erkölcs egyetlen logikus és következetes képviselője a földön*. Világosan bebizonyítjuk majd, hogy a „klerikalizmussal” szemben állók a jelenben is és a történelem folyamán is tulajdonképpen mind az evilági, vallás nélküli, „a cél szentesíti az eszközt” erkölcsstelen elve alapján álló, forradalmi, felforgató, gyűlöleten alapuló, a tömegeknek hízelgő, szenvedélyeiket felszabadító, sőt legyezgető, tekintélyromboló, a másé ellen uszító, azaz alapjában kommunista világnézet hívei, még akkor is, ha ők maguk ennek nincsenek tudatában.

E világnézet megnyilvánulása volt a hitújítás is annak ellenére, hogy az akkori vallásos életfelfogásnak megfelelően nem szakított még nyíltan a hittel, mint a mai kommunizmus, hanem egyenesen vallási alapon jelentkezett. Ugyanennek a felforgató, kommunista szellemnek a megnyilvánulásai voltak a mai szabadságharcaink is. Ma már egészen nyilvánvaló, hogy a hitújítás forradalom volt és ezek voltak a mi szabadságharcaink is. Ezen állításunkat ezerszeresen bebizonyítjuk majd. (De tulajdonképpen nem is kell már ezt bebizonyítanunk, mert közvéleményünk ma már úgy meg van mételyezve, hogy forradalmon valami jót, valami dicsőségeset ért.)

Hogy állításunk mennyire igaz, annak bebizonyítására legyen elég egyelőre csak arra mutatnunk rá, hogy az a protestáns magyar, aki hazánkban a múltban, mikor a nemzetünket állítólag elnyomó hatalom az Egyház szövetségese és védője volt, oly meggyőződésesnek látszó, sőt elkeseredett ellenfele volt az állítólagos elnyomónak és oly lelkes védője az állítólagos nemzeti függetlenségnek, mikor a bolsevizmus alatt a nemzeti elnyomást – mely most már igazán valóságos volt – egy olyan hatalom (a kommunista Oroszország) végezte, mely a forradalmi gyűlölet és egyházellenesség élharcosa volt, nemcsak érzéket nem mutatott a nemzeti függetlenség iránt, vagy az elnyomó elleni gyűlöletre nem gondolt, hanem a rendszer legalázatosabb és legkezeesebb kiszolgálója lett. A protestánsok előbb egyeztek meg a nálunk egy idegen hatalmat (Oroszországot) képviselő, hivatalosan istentelen állammal, mint a katolikusok. A színmagyar kálvinisták is előbb és jobban, mint a többnyire idegenvérű lutheránusok. Nem nyilvánvaló bizonyossága-e ez annak, hogy valójában a Habsburgokban se a nemzet elnyomóit gyűlölték oly ádázul, hanem a nemzeti álarc alatt valójában a katolikusokat, az Egyház védőjét, a „reakciót”?

Egyébként ennek a múltban is bizonyosságát adta már a magyar protestantizmus az egyetlen, kivételképpen egyházellenes Habsburg II. József iránti nagy rokonszenvével. II. József kedvéért, csak azért, mert ő egyházellenes volt, mint látni fogjuk, még imaházaira is fölrakta

a Habsburgok addig (és azután is) annyira gyűlölt kétféjű sasát. Ennek még az se volt a legkisebb akadályja se, hogy a katolikus-pártoló és ezért ádázul gyűlölt Habsburgok között egy se volt a magyar alkotmányának, függetlenségnek és nyelvnek olyan ellensége, mint éppen ez a kálvinistáknak „legrokonszenvesebb” Habsburg. Külön érdekesség, hogy ezt nem az idegenvérű lutheránusok csinálták, hanem egyedül csak a színmagyar kálvinisták, az a protestáns felekezet, amely jobban utálja a faragott vagy festett képeket, mint a lutheránus.

Állításunkra természetesen nem cáfolat, hogy akárhány kálvinista a bolsevizmusnak is ellensége és gyűlölője volt. Kétségtelen ugyanis, hogy a *hivatalos* kálvinizmus nem volt ellensége. De egyes kálvinista egyének se elsősorban vallási vagy nemzeti okból voltak bolsevistaellenesek, hanem anyagi kifosztásuk és életszínvonaluk lesüllyedése miatt. A nincstelen kálvinisták nem voltak a rendszer ellenségei (ellenkezőleg) s amennyiben ők is azok voltak, csak azért, mert ők is kizsákmányoltnak érezték magukat. Volt természetesen *protestáns* ellenszenv is a bolsevizmus ellen, de ez az ellenszenv nem volt általános s nem elsősorban vallási és főként nemzeti jellegű volt és nem nemzeti szempontokból fakadt.

Azoknak a magyar protestánsoknak, akik már századok óta úgy megszokták, hogy magukat tekintsék az idegen elnyomás elleni nemzeti mozgalom zászlóvivőinek, a bolsevizmus alatt még csak eszükbe se jutott, hogy a bolsevi rendszerben nemcsak egyének kizsákmányolása és elnyomása folyik, hanem *nemzeti* elnyomás és önkény is van benne s ez ellen harcolni a magyar történelmi hagyománynak megfelelően most is elsősorban protestáns hivatás és kötelesség lenne. Akkor nem fájt protestánsainknak, hogy minden magyar ügyet Moszkvából intéztek, s nemzetünk Moszkvából irányított, sőt rángatott és sokszor egyenesen orosz állampolgárságú vezetői a szlávok és görögkeleti románok kedvéért *szó nélkül* mondtak le országunknak Hitler segítségével visszaszerzett részeiről.

De nemcsak a bolsevizmus és II. József idegen elnyomása alatt voltunk tanúi ennek a jelenségnek, vagyis annak, hogy protestánsaink egyáltalán nem érezték az elnyomást, hanem már az *első* kommunizmus alatt is. Nemcsak Kun Béla, Kunfi Zsigmond, Jászi Oszkár voltak *reformátussá* keresztelkedett zsidók, hanem a kommunizmus terrorlegényei is közülük kerültek ki, de természetesen ezek már nem zsidó fajú kálvinistákból. Tudvalevő, hogy az első kommunizmus terrorlegényeinek, az úgynevezett Lenin-fiúk vezére Cserny volt, és ez a hírhedt Cserny *szláv* neve ellenére is *kálvinista* volt. De cimborái is azok voltak. Cserny és társai bűnperében 26 vádlott felett ítélték a bíróság s tizenégyet közülük halálra ítélt. Ezek közül hat volt protestáns, közülük öt volt kálvinista (Cserny, Papp, Bonyháti, Lőscher és Groó), *öt* katolikus (Kakas, Csomor, Küvér, Nagy-Neimayer és Steiger), és három zsidó. Tehát több volt a protestáns, mint a katolikus. Ellenben a 12 nem halálra ítélt, tehát a kisebb bűnösök között már *kilenc* volt katolikus, csak *egy* kálvinista, egy unitárius és egy zsidó.

A második terrorista bűnperben (László és társai) ötöt ítélték halálra, ezek közül kettő kálvinista, kettő zsidó volt, az ötödiknek (Horváth Károlynak) a vallását nem tudtam megállapítani. Tehát katolikus egy se volt köztük, vagy legfeljebb egy. A tíz kisebb bűnös között itt is már hat a katolikus, kettő kálvinista, egy zsidó és egyiknek (Kiss Lajosnak) előttem ismeretlen a vallása.

Ezek az adatok annál elképesztőbbek, mert hiszen tudvalevő, hogy a kommunizmus a nagyvárosi proletárság mozgalma volt, ezek között pedig elenyészően kevés nálunk a kálvinista, s különösen kevés volt akkor még. A kálvinizmus ugyanis hazánkban feltűnően falusi és földművelő jellegű, az első kommunizmus idején pedig még inkább az volt még. De egyébként is az a Magyarország, melynek területére az első proletárdiktatúra kiterjedt, se Erdélyt, se a Tiszántúlt nem foglalta magába, s ezért vagy 80%-ában katolikus ország volt.

Egyébként a szociáldemokraták már mozgalomuk legelején a maguk emberének tekintették a Habsburg-gyűlölő Petőfit és (ők, a nemzetköziek) a nemzeti március tizenötödikét is a maguk ünnepének tartották (látni fogjuk, hogy mindkettőt joggal), az első proletárdiktatúra a kálvinizmusára annyira büszke Adyt tartotta a maga emberének (szintén joggal, hiszen az ő

zsidó barátai és pártolói csinálták az októberi forradalmat), a szintén még kálvinistának is kálvinista Móricz Zsigmondot pedig a kommunizmus bukása után még le is tartóztatták kommunistasága miatt. Hogy a kálvinista anyától és görögkeleti apától származó József Attilát viszont a második kommunizmus választotta költőjévé, az eddigiek után már csak természetes. Hogy a szintén kálvinista Veres Péter és Szabó Pál is a rendszer szolgálatába szegődött, szintén magától értetődő.

De végül a német Hitler részéről jött magyarelnyomás is bizonyítja tételünket, mert hiába volt ez is német részről jött elnyomás, melyet a magyar protestantizmus állítólag annyira gyűlölt, és hiába volt soha addig még nem tapasztalt *német* pöffeszkedés *magyar* földön: a magyar kálvinizmus nemcsak ellenszenvet vagy gyűlöletet nem mutatott iránta, hanem leg-hűségesebb híve és kiszolgálója, sőt csodálója lett.

Igaz, hogy maga Szálasi katolikus volt (Hitler is az volt, de természetesen egyik se „klerikális”), ámde a nyilas miniszterek között már alig lehetett találni egy-egy katolikust. De a magyar protestáns értelmiség és tömegek se találtak most ebben a Habsburgokénál sokkalta nyíltabb, de viszont semmiképpen se katolikus *német* uralomban semmi ellenszenvet. Ellenkezőleg: majdnem úgy lelkesedtek érte, mint Bocskaiért vagy Bethlenért.

Ezek a jelenségek, melyeket történelmünk folyamán majd sokkal bővebben bebizonyítunk, s végül a magyarországi második bolsevizmus tanulságai minden elfogulatlan ember számára kétségtelenné teszik, hogy az a történelmi felfogás, melyet itt képviselünk, nemcsak katolikus felfogás, hanem magyar is: a tekintélytiszteletnek, a múlt megbecsülésének, a becsületnek, az erkölcsi alapon álló magyarságnak a felfogása. Mindazon magyaroké, akik nem felforgatók, nem forradalmár hajlamúak, akik nem tartoznak a társadalom salakja, sem el esetjei közé s ezért akár anyagi, akár erkölcsi és szellemi téren még veszteni valójuk lévén, nem akarnak mindent és gyökeresen felforgatni.

A kommunizmus, azaz a tekintélyrombolás, a mások kifosztása, a gyűlölettel dolgozás, a tömegek szenvedélyeinek való hízélgés (megfékezés helyett) Lutherrel kezdődött, de körébe tartozik (mert lényegében ugyanezen forrásokból táplálkozott) Dózsa parasztlázadása, Zápolya János trónigénye, Bocskai, Bethlen, Rákóczi György és Rákóczi Ferenc fegyveres felkelése, Thököly és Martinovics szerepe, sőt Kossuth „apánk” működése is. Még a katolikus feudális urak, Wesselényi és társai összeesküvése is idetartozik. Hiszen *katolikus* főurak hízelegtek vele a magyar *protestáns* tömegeknek és alkalmazkodtak hozzájuk, hogy érvényesülhessenek.

Hogy ezek a felekezeti alapon álló vagy magukat nemzetinek mondó régi forradalmak egyelőre még nem *mindenki* pénzét, vagyonát, szabadságát, érvényesülési lehetőségét akarták elkobozni vagy lehetetlenné tenni, hanem egyelőre még csak a pápáét, a királyét, a főhercegekét és a papokét, csak árnyalati különbség. Egy veszedelmes mozgalom kezdeti stádiumának a jele: a jövőndő nagy, totális rossz csirája volt.

Aki azonban tudott gondolkodni, látni és következtetni, már akkor is tudhatta, hogy mivel evés közben jön meg az étvágy, csak idő kell hozzá, hogy a pápa, a királyok és a főpapok után a főnemesekhez, a főnemesek után a nemesekhez, a nemesek után a nem nemes gazdagokhoz, azután a kulákokhoz, végül mindenkihez eljussunk, akinek van még valamije, amit irigyelni és elvenni lehet tőle. Minden a tekintélytiszteleten és a tízparancs tökéletes megtartásán fordul meg, mindezt pedig egyedül a katolicizmus képviseli a földön csorbíthatatlanul, következetesen és logikusan. (Ez természetesen nem a magánvagyon „szentségét” jelenti: A katolikus Egyháznak csak hét szentsége van, de tudtommal a magánvagyon nem szerepel a hét között.)

Nem cáfolja meg tételünk igazságát, hogy éppen a protestáns államok: az USA, Anglia, Németország protestánssá lett része és a Skandináv államok, tehát azok, melyek annak idején az Egyházat kirabolták és javait a maguk gazdagodására felhasználták, utána évszázadokra megálltak a lejtőn s nemcsak nem siettek a további forradalmi lépések megtevésével, hanem

éppen a magántulajdont túlságosan is tisztelő, jellegzetesen kapitalista s mint ilyen, kommunistaellenes államok lettek. Ez ugyanis intelligenciájuk és északi, nyugodt vérmérsékletük következménye. De a lényeg: az egocentrikusság, a magam pénzének, hírének, tekintélyének (azaz az érvényesülés imádata) náluk különleges fokban megvan. (Ezért voltak éppen ezek az országok azok, melyekben a kapitalizmus, az egész kommunizmus közvetlen oka, keletkezett.) Mivel pedig ez az önzés nemcsak a kommunizmus kiváltó oka, hanem a kommunizmusnak is lényege, csak idő kérdése, mikor csap át náluk is forradalmi irányba. A gengszterizmus és huliganizmus már ennek kezdődő jele náluk.

(Ezt a kérdést egyébként „A katolikus hit igazsága” című művemben bővebben tárgyalom.)

A protestáns nyugati kultúrállamok kitűnnek ugyan a magántulajdon tiszteletében, de viszont a másik szélsőségbe, a pénz imádatába csapnak át. Mivel kommunista-ellenességüknek csak ez, nem pedig a keresztény szellem az oka, ha ugyanők bolsevista uralom alá kerülnek, protestáns felekezetiességükben éppen nem találjuk meg a bolsevizmussal szemben azt az ellenálló erőt, melyet ugyanazon uralom alá kerülő országok katolicizmusában megtalálunk.

Nem csak nálunk Magyarországon, hanem a vasfüggönytől nyugatra eső államokban is, ha volt számba vehető katolikus lakosságuk, mindenütt az úgynevezett „klerikális” politikai pártok voltak a kommunizmus legmegbízhatóbb ellenfelei. Olaszországban is, Franciaországban is, Nyugat-Németországban is, Hollandiában is, Belgiumban is egyedül ezen országok „klerikális” pártjainak köszönhetjük például a bolsevikellenes Atlanti Szövetség tető alá jutását.

Ugyanezen államokban azok a pártok, amelyek a protestánsok szavazataival kerültek a parlamentbe, vagy közönyt, vagy pedig egyenesen ellenszenvet tanúsítottak ugyanezen európai egyezmény ellen, mint például az egyébként bolsevistaellenes, szavazataikat protestánsokból szerző, német Szociáldemokraták. A mi protestantizmusunk se volt közel se annyira határozott ellenfele a bolsevizmusnak, mint a magyar katolicizmus, pedig a magyar katolicizmus elsősorban nincstelenekből áll, ellenben a kulákok és jómódúak, akiktől volt mit elvenni, a zsidókat nem számítva, aránylag elsősorban a protestánsok soraiból kerültek ki.

A mi protestánsaink, ahol tehettek, mindjárt az új rendszer szolgálatába szegődtek (Tildy Zoltán, Nagy Ferenc, Zsedényi, a Vásáryak, Hegymegi Kiss, Nagy Vince, Veres Péter, Szabó Pál, Dinnyés, Dobi, Darvas, Mihályfi stb.), s alkalmazkodva a megváltozott viszonyokhoz, rögtön a kommunizmus szolgálatával igyekeztek megvalósítani fő programjukat az életben: a földi érvényesülést. Hogy a felsoroltak közül egyesek észre tértek és otthagyták a rosszat, az eszüket mutatja (s azt is, hogy a becstelenség mellett azért becsület is volt bennük), de bűnüket csak csökkenti, de a lényegen nem változtat. Nem teszi meg nem történtté azt a megállapítást, miszerint a zsidók mellett a protestánsok voltak azok, akik itt a kommunista berendezést és a vele járó sok bajt, szenvedést, megaláztatást lehetővé tették.

A hitlerizmusnak is milyen tehetetlen prédája, sőt lelkes kiszolgálója volt a német protestantizmus (Niemöller pedig, aki – szinte egyedüli kivételként – bátran ellenállt, utána a kommunizmus ostoba, rövidlátó kiszolgálásával tette tönkre a hitlerizmussal szemben szerzett érdemeit), ellenben milyen öntudatos és kemény ellenfele volt a „katolikus” Hitlernek a német katolicizmus! Annak eszébe se jutott, hogy Hitlert azon a címen szolgálja és nyerte meg magának, mert katolikus „hittestvér”. A német katolikusok sose tekintették Hitlert hittestvérüknek. Szálasi is hiába követett el mindent a magyar katolicizmus megnyerésére. Pedig ő nem is állt olyan távol az Egyháztól, mint Hitler.

Az új magyar történelem és a protestantizmus

Kétségtelen, hogy ez az én új magyar történelmem és a benne előadott új történetszemlélet elfogadásával a magyar protestantizmus szinte a megsemmisülés szélére jut. Hiszen a magyar protestantizmus eddig szinte egyháztörténelméből élt s egyházi élete alig állt másból, mint azon dicső szerep hangoztatásából, melyet ő a magyar függetlenség és vallásszabadság megőrzésében játszott.

Ha most ezzel szemben a magyar közönség tudomásul veszi, hogy ez az eddig bámult és annyira tisztelt szerep teljesen hamis, ha megtudja, hogy a protestantizmus szerepe Magyarország történetében valójában a nemzet igazi értékeinek rombolása volt és csak a későbbi kommunistákéhoz hasonló mesterséges hírverés csinált belőle hazafias érdemet; ha közvéleményünk tudatára jut annak, hogy a mi protestáns vagy Habsburg-ellenes szabadságmozgalmaink mind csak a bolsevizmus előfutárai voltak, melyek nem az egész és teljes bolsevizmust képviselték ugyan, hanem annak egyelőre csak egyik-másik részletét, de a lényeg, a szellem ugyanaz volt, mint a bolsevizmusé (az Egyház ellen, a régi ellen, a tekintély ellen és mindig a gyűlölet, mindig az irigység alapján) és emiatt valójában mégiscsak a teljes, az igazi, a százszázalékos forradalomra és rombolásra készítették elő a talajt (ezért csinált valóságos kultusz szabadságharcainkból a bolsevista propaganda): az az intézmény, mely fő hordozójuk volt, a protestantizmus, magyar ember számára nem lehet ma már dicsőség tárgya, hanem éppen ellenkezőleg: tehetetel és szegény.

Ezért a mi történelmi átértékelésünk elfogadása – hacsak bolsevisták nem lettünk – a magyar protestantizmus számára egyenesen lehetetlen, hiszen úgyszólván megsemmisülésével egyértelmű. Világos tehát, hogy a magyar protestantizmus ebben az átértékelésben nem fog velünk egyetérteni, nem fogja a dolgot tárgyilagosan megítélni, hanem olyan hévvel és elkeseredéssel fog ellene küzdeni, mint a fuldokló küzd az életéért. De mi mindezek ellenére mégis nemcsak a katolikusoknak, hanem a protestáns magyar közönségnek is szántuk munkánkat, mert erős, megdönthetetlen bennünk a meggyőződés, hogy mivel az igazságot állapítjuk meg, ez az igazság még egy olyan rendkívül öntudatos közösséggel is sikerrel szembeszállhat, mint amilyen a magyar protestantizmus, és még tőle is joga van követelni, hogy hódoljon meg előtte, ismerje el, hogy igazság. Mivel pedig az igazsággal szemben tartós boldogulás úgy sem képzelhető el, a jövőben protestánsaink is e megismert igazság alapján igyekeznek a maguk boldogulását keresni és megtalálni a magyar tereken.

Ma már úgy se tartható fenn sokáig, hogy egy olyan nagy közösség mint a magyar protestantizmus, tisztán felekezeti alapra helyezkedjék és mindent ennek szempontjából ítéljen meg. Ez a magyar protestantizmus számára eddig is csak úgy volt lehetséges, hogy felekezeti-tieskedését nemzeti szellemmel és hazafias szövegekkel leplezte. Nem felekezeti, hanem hazafias érdemeivel dicsekedett és azok alapján követelt és kapott is a magyar közéletben számarányánál nagyobb szerepet, befolyást, megbecsülést és tekintélyt.

Még ha ezek az érdemek a múltban valóságosak is lettek volna, azaz ha ez a mi új magyar történelmünk a magyar protestantizmus múltját nem tudná „megölni”, a magyar protestantizmusnak akkor is tudomásul kellene vennie az időknek rá nézve nem előnyös megváltozását. Ma ugyanis már régen nem a Habsburg-ház, hanem egész más tényezők a nemzeti élet ellenségei. Olyan tényezők, amelyekkel való viszonylatukban a magyar protestánsok igazán nem hivatkozhatnak érdemekre, hanem éppen ellenkezőleg: keserves önkritikára kényszerülnek.

Szabó Dezső már majdnem egy félévszázaddal ezelőtt a Nyugatban éles *ésszel* mutatott rá arra, hogy ma már csak két élő és jövőre képes világnézet vagy erő található a modern társadalomban: a katolicizmus (nem vallás átlag, hanem egyedül csak a katolicizmus) és a kommunizmus (Szabó Dezső akkor még természetesen csak szociáldemokráciának nevezte). Ő már

akkor megmondta, hogy ha a protestantizmus nem akar „*két szék közt a pad alá esni*”, akkor vagy az egyikhez, vagy a másikhoz kell csatlakoznia. Harmadik lehetőség nincs számára.

Világos – állapítjuk meg ezt most már mi –, hogy mindkét lehetőség egyaránt a protestantizmus megszűnését jelenti. A katolicizmussal mint ilyennel szóba sem állhat, hiszen „egyedül üdvözítőnek” tartja magát és az „egy vallást” képviseli. A katolicizmushoz való csatlakozás csak a beléje olvadást, a vele való egyesülést jelentheti. (Világos, hogy ez nem az egyének, nem a protestáns vezetők és lelkészek anyagi és erkölcsi pusztulását, hanem csak a téves eszme eltűnését hozná magával. A protestantizmus eszmei meghódolása fejében éppen a katolicizmus hozná meg – mégpedig szívesen – az anyagi és érvényesülési áldozatokat. A protestantizmusnak a forradalmi irányzathoz, a kommunizmushoz, a materializmushoz, az ateizmushoz való csatlakozása szintén csak a protestantizmus megszűnésével lenne lehetséges. A protestantizmus ugyanis vallás, és ki látott már materialista, ateista *vallást*?)

A protestantizmus tehát mai helyzetében már nem tartható, döntenie kell: hisz-e, vagy nem, vallás akar-e továbbra is maradni, vagy nem. A félhitnek, a forradalom XVI. századi alkujának nincs már létjoga ma, a XX. században. Ma már csak egész hit vagy egész hitetlenség van. A protestantizmusnak döntenie kell, mit tart lényegének. Azt-e, amit mint hitet a katolicizmusból még megtartott, vagy a forradalom, az ellenkezés, a gyűlölet szellemét, tehát azt, ami miatt a katolicizmustól elszakadt és ellenfele lett.

Ha nem dönt, ha nem választ, ha nem mondja meg magyarul, a hit kell-e neki vagy a hitetlenség, ha továbbra is megmarad eddigi helyzetében, Szabó Dezső szerint az említett két „élő és jövőre képes szervezetnek”, a katolicizmusnak és a kommunizmusnak vagy az ateizmusnak a „*pofozógépe*” lesz. Hiszen „*mostani, felemás, nyomorúságos helyzete*” is – mondja – onnan van, mert még mindig nem döntött. „*Sokszor jön – írja az „Elsodort falu” c. írásában –, hogy odakiálttam dacos, szétmorgó protestáns testvéreimnek: Ha hisztek, térjetekek meg (legyetek katolikusok), ha nem hisztek, legyetek szocialisták (kommunisták).*”

Ugyanezen regényében Judit, a székely kálvinista lelkész tündérszép leánya, ezt mondja: „*Nekem palota kell, nekem autó kell, nekem télikert kell, nekem fény, ragyogás, földi mennyország kell. Ha pedig ez nem lehetséges, akkor áttérek a katolikus vallásra és apáca leszek.*”

Az eszébe se jut Juditnak, hogy mint kálvinista fog Istennek szolgálni, és tér a jó útra. Úgy látszik, ezt ő is lehetetlennek tartotta, s azt hitte, ha jó akar lenni, akkor katolikussá, sőt apácává kell lennie. (Ezzel természetesen nem akarjuk azt mondani – bizonyára Szabó Dezső sem akarta –, hogy szubjektíve, tehát protestáns *egyéneknek* egyáltalán nem lehet Istent szolgálniuk.)

Szabó Dezső akkor még – ezelőtt egy fél évszázaddal – azt hitte, hogy a protestantizmusnak a kommunizmusban van a helye, nem pedig a katolicizmusban. Ő – és nemcsak ő, hanem Móricz Zsigmond és Veres Péter is, sőt úgyszólván minden kálvinista írónk – azt tartotta, hogy a kálvinista magyar nép lényegében úgy is abban különbözik a katolikus magyartól, hogy ez keresztény tulajdonképpen sose volt. Se hajlama nem volt hozzá, se az az öt-száz év, melyet a középkori katolicizmusban eltöltött, nem volt elég arra, hogy lelkét és gondolatvilágát kereszténnyé tegye.

(Van is e nézetben igen sok igazság, csak abban téves, mintha a megállapítás csak a magyar népre vonatkoznék, mintha csak annak lett volna magas vagy ellenszenves a kereszténység, s mintha ez szinte dicsőség lenne a magyar népre.)

Az igazság az, hogy nagyon könnyen lett katolikusból protestáns – tehát a kálvinista írók szerint újra pogánnyá – minden nép, nem pedig csak a magyar. Pogány hajlamúak vagyunk ugyanis mindnyájan, s amit az Evangélium szolgáló évszázados munkával, nagy fáradtsággal felépítettek, azt a rombolók pár évi működésükkel mindig könnyen tönkreteszhetik a XVI. században is, meg a XX.-ban is, nálunk is, külföldön is, keleten és nyugaton egyaránt. Rombolni vagy piszkítani ugyanis mindig könnyű, tehát gyors munka volt, csak építeni vagy a szennyest újra tisztává varázsolni volt mindig nehéz és keserves.

Könnyen lettek protestánsok a XVI. században tótjaink és németjeink is, nem pedig csak magyarjaink, s protestánsok lettek a dunántúli magyarok is, nemcsak a Tisza mellékiek. Hogy azokat nagyrészt mégis sikerült újra katolikká tenni, ezeket pedig nem, annak nem ez utóbbiak nyakasabb vagy pogányabb volta volt az oka, hanem egyszerűen csak az, hogy ezeknek a török parancsolt, nem pedig a Habsburgok, s így azok közé mehettek a jezsuiták, ezek közé azonban nem. Éppen ellenkezőleg: a felsőmelléki kálvinisták (Szatmár, Bereg megyében) sokkal hívőbb, alázatosabb, jámborabb hajlamúak, mint a dunántúliak. (Az egykezést is ezek kezdték, nem azok.)

Tehát Szabó Dezső egy fél évszázada még azon a véleményen volt, hogy a protestantizmusnak a szociáldemokraták táborában van a helye. Akkor még maga is odatartozónak mutatta magát. Ez se meglepő, sőt nagyon is természetes, hiszen a protestantizmus történelmünk folyamán mindig a lázadás, mindig a forradalom szövetségese, sőt fő tényezője volt, s említettük már, később még bővebben bizonyítjuk, hogy maga a protestantizmus is ilyen forradalom szülötte. Világos tehát, hogy természeténél fogva logikus következtetéssel tartozik ebbe a táborba.

Azonban 400 évvel azután, hogy Bocskai itt először zászlót bontott – illetve 500 évvel utána, hogy Luther fellépett – a hajdan még nemzeti és vallási forradalmak már marxizmussá fejlődtek, a marxizmus pedig kommunizmus lett, s mint ilyet, azóta részben még a hajdani szociáldemokraták is megtagadták. Első bemutatkozása alkalmával (1919) Szabó Dezső is kijózanodott belőle, sőt akkor legádázabb ellensége lett. Ma pedig már azok is kénytelenek látni, hogy minden forradalom lényege az, hogy nincs benne megállás, tehát nem korlátozódik végleg csupán egyházellenességre, Habsburg-gyűlöletre és mágnásellenességre, hanem irtó hadjárata előbb-utóbb kiterjed a kispolgárságra, az értelmiségre, a parasztságra, azaz mindenkire, akinek valamilyen értéke van és akitől valamit el lehet venni, sőt végül kiterjed még a proletárra is: tőle is elveszi azt az egyet, ami van: a szabadságát. Ezért ma már a maguk bőrén tanulták megbecsülni a hitet, az Egyházat, a tekintélytiszteletet, s az erkölcsi rendet azok is, akik azelőtt az Egyház ellenségei voltak, vagy legalábbis hideg közönnyel nézték küzdelmeit, mert azt hitték, hogy ez a küzdelem őket egyáltalán nem érinti.

Ha tehát Szabó Dezső tessékelésére többségében már egy fél évszázaddal ezelőtt se volt hajlandó a protestantizmus a szociáldemokrácia szövetségese lenni, hogy lehetne arra gondolni, hogy egyenesen a *kommunizmus* fegyvertársa lesz és éppen most, mikor ez a kommunizmus ugyancsak megmutatta már, hogy kicsoda? Most, mikor világra szóló kudarca és felsülése lett bemutatkozása *eredménye*?

Tehát nagyon is joggal írhattam könyvemet a magyar protestánsok részére is és teljes joggal feltételezhetem, hogyha már ideológiailag szakítaniuk kell azzal a protestantizmussal, melyet Szabó Dezső már fél századdal ezelőtt is idejétmúltnak, meghaladottnak és logikátlanak tartott, akkor ma, a közelmúlt tanulságai után, választaniuk kell. Pedig most már csak ugyan kell, ha nem a rombolás és a forradalom segítőitársai akarnak lenni, hanem a hité, a kereszténységé, az államfenntartó erőé. Még a zsidóság értékesebb elemeiről is joggal feltételezhetjük, sőt tőlük is joggal elvárhatjuk ezt a felismerést és a belőle logikusan következő elhatározást. Hát akkor mennyivel inkább el kell ezt várnunk a protestánsoktól?

Nem áldozat ez részükről, mert hiszen meghaladott, idejétmúlt, csődöt mondott dologgal szakítani, süllyedő hajót elhagyni nem áldozat, hanem csak a józan ész és az élni akarás jele. Még azoknak is érdemes e lépést megtenniük, akik személyükben már nem képesek a katolicizmus magaslátára felemelkedni. Nekik a gyermekeik miatt érdemes, akiknek jólétét, sőt létét mentik meg vele és akiket bizonyára meg akarnak kímélni egy újabb bolsevizmustól és azoktól a vele járó szenvedésektől és megaláztatásoktól, melyeket nekik a felforgató eszmék miatt át kellett szenvedniük.

Sajnáltam, de mégis megértettem, sőt bizonyos tekintetben még tiszteltem is azt a nagy tehetségű zsidó kapitalistát, aki mint újkatolikus, azt mondta, hogy én magam ugyan már nem tudok igazi keresztény lenni, de mindent elkövetek, hogy fiam legalább az legyen.

Még nagyobb észet, felvilágosultságot, tisztánlátást láttam azonban a nagy jövőjű, fiatal zsidó tőzsdei titkárbán, aki házasságával kapcsolatban lett keresztény, s noha véletlenül protestáns lány tetszett meg neki, ő maga mégis katolikus lett, menyasszonyától pedig megkövetelte a katolikus reverzálist. Sajnos zsidóban ritka az ilyen, mert amint a trieri születésű, tehát Németország tiszta katolikus vidékéről származó Marx mégis protestáns lett, mikor megkezesztelkedett, nem pedig katolikus, éppúgy a mi zsidóink is feltűnő arányban protestánsok lettek még akkor is, ha katolikus vidéken laktak, mint például a fővárosi zsidók.

Mindez teljesen érthető, ha kereszténygyűlölő, marxista beállítottságú valaki, mert az ilyen ember nem is való katolikusnak. Nemcsak a zsidó, a protestáns se való annak, ha ilyen a lelkesége. De feltétlenül nálunk a helye, ha építő, ha keresztény mentalitású. Ki meri azonban tagadni, hogy a magyar protestánsok többsége ilyen?

Érdekes, hogy egy eléggé országos nevű kálvinista egyén e lépés szükségszerűségét és logikusságát már rögtön az első kommunizmus bukása után belátta, emiatt egy tekintélyesebb papnál bejelentette megtérési szándékát és puhatólózott a megtérés módozatai és lehetősége felől. Még érdekesebb azonban, hogy lépése mégis nemcsak elmaradt, hanem az illető katolikus alantasai felett később valóságos protestáns felekezeti terrort fejtett ki hivatalában.

Látszik, hogy nem azért akart ő közénk jönni, mert ezt lelkesége kívánta, hanem csak azért, mert a józan esze már akkor azt mondta, hogy a jövő a katolicizmusnál van, így ő is csak vele érvényesülhet. Mikor azonban látta, hogy még nem jött el ez az idő, nemcsak a szándékolt lépést nem tette meg, hanem megmutatta, hogy a protestánsok azon csoportjába tartozik, melynek nem köztünk van a helye, s ha közénk jön, csak álutakon, csalással lopózhat be az akolba, mint farkas a bárányok közé. *Ilyen* protestánsokat természetesen most se hívatunk körünkbe.

De nem minden protestáns ilyen, s szeretném hinni, hogy a *többség* nem ilyen. Látjuk majd történelmünk folyamán, hogy mennyire igazán keresztény protestánsok is vannak. Látni fogjuk, milyen derékul viselkedett például a hazánkat felszabadító török háborúban egy protestáns német százados és hogy a Bocskai-felkelés idején Kisvárdán is kálvinista asszony jólelkősége mentette meg a kálvinista fanatizmustól halálra üldözött szerzetes életét.

Erre a velük született jólelkőségre és kereszténységre számítunk is protestánsaink részéről és bízunk benne, hogy a magyar történelemnek itt előadandó kérdéseiben tudnak majd tárgyilagosak lenni és az életet választják, nem a halált. Okulnak azon, amit a kommunizmus alatt átéltek, s nem akarják utódaikat is kitenni annak, amin nekik kellett átmenniük. Ha mindezek ellenére még mindig nem okultak volna, az ő bajuk. De – sajnos – mégse csak az övék. A nemzeté is.

A történelem is bizonyítja és egyéni tapasztalatom is, hogy a legértékesebb és legszerencsésebb embertípus a katolikusba oltott protestáns, feltéve természetesen, hogy nemcsak névleg, hanem lelkében is katolikus lett, az a protestáns. – De ez a feltétel már az „oltás” szóban egyébként is már bent foglaltatik. – Harmincéves középiskolai hittanári működésem alatt a legideálisabb katolikusokká feltűnő arányban azokat a tanítványaimat tudtam tenni, akik vegyes házasságból születtek, tehát fele részben protestáns ősöktől származtak.

A földön ugyanis minden jónak van hátránya, s így a másvilágért való élésnek is. Az a tapasztalatom, hogy ez a hátrány az oka annak, hogy a katolikusok olyan nagy arányban passzívak, félénkek, aggályosak, rossz idegzetűek, s ezért vezető állásba, parancsolásra, mások irányítására igen sokszor nem alkalmasak. Azt hiszem, hogy ez az ösztönök ki nem élésének, az állandó gátlásoknak, tehát az Evangélium parancsai iránti engedelmisségnek a következménye, mivel a katolikusokban már évszázadok óta érvényesül, megviseli az idegrendszert. Ennek következményeként fáradékonytságot, leküzdhetetlen félénkséget okoz. De

természetesen csak azért, mert a gyarló ember többnyire csak félig engedelmeskedik az Evangéliumnak, csak félig áll ellen ösztöneinek. Ezt a kérdést „A katolikus hit igazsága” című apologetikámban fejtem ki bővebben.

Ezzel szemben az ösztönök szabad kiélése bátorrá, jó felépítésűvé, öntudattá s így parancsolásra és vezetésre alkalmassá teszi az embert. – Természetesen csak akkor, ha melléje még szellemi képességek, emberismeret és helyes ítélőképesség is társul. – Világos, hogy hátrányai sokkal nagyobbak az előnyeinel. Ezek a hátrányok sokszor teljes erkölcsi gátlástalanság, az ateizmus, a féktelen önzés, a kíméletlenség, sokszor a teljes erkölcsi elfajulás, megőrülés, öngyilkosság. A statisztika kétségtelenül bizonyítja, hogy e két utóbbi sokkal gyakoribb a zsidók és a protestánsok, mint a katolikusok között.

A katolikus és protestáns lelkiség vegyülete azonban igen sokszor olyan embert eredményez, akiben együtt található meg a két psziché előnye. Ha az ősei testileg egészséges, szabad, gátlástalan ösztönelete következtében életvidám természettel, egészséges idegzettel, tevékeny szellemmel, gyakorlati érzékkel és nagy munkabírással megáldott szervezetet örökölt protestáns fiatal emberpalánta katolikus környezetbe és nevelés alá kerül, alkalmas papi nevelőt kap, aki intelligenciájával is imponálni tud neki, s ugyanakkor jellemével és erkölcsiével is tekintélyt szerez előtte – sajnos, e szerencse az esetek többségében a katolikus környezetben se jut osztályrészül –, olyan ember lesz belőle, aki a vallási műveltséget, a legszilárdabb, minden vihart kibíró hitet és vallási meggyőződést, a finom érzékeny lelkiismeretet, idealizmust, nemes önzetlenséget és másvilágért való élelét egyesíti magában az egészséges optimizmussal, gyakorlatiassággal, bátorsággal, jó modorral és fellépéssel.

Nem kell magyaráznom, hogy az ilyen emberek a nagy emberek, a szentek, az emberiség áldásai, akik egymaguk többet használnak és maradandóbbat alkotnak, mint az átlagemberek ezrei együttvéve.

A zsidókra is vonatkozik ugyanez, hiszen bennük – éppen még a protestánsoknál is nagyobb gátlástalanságuk és szabadabb ösztöneletük miatt – még nagyobb fokban és még gyakrabban vannak meg ezek a földi érvényesülésre képesítő tulajdonságok. Azonban az ő pszichéjük általában annyira híjjával van az igaz kereszténységhez elengedhetetlen önzetlenségnek, hogy katolikus hatás és nevelés alá kerülve is sokkal ritkábban jön létre ez az ideális eszményi ember, mint a katolikusba oltott protestáns esetében. Bár – ha igen kiváló katolikus nevelő jut osztályrészükül és a nemesebb zsidó típusba tartoznak – náluk sem ritkaság.

A katolicizmust igazán megismert megtérő protestánsokban vagy fele részben katolikus, fele részben protestáns szülőktől származó katolikusokban azonban elég gyakori ennek az eszményi, értékes embernek a létrejötte. Hogy mégse láthatjuk őket tömegestül, annak az az oka, hogy – sajnos – nálunk se teremnek minden bokrban olyan papok, akik az ilyen fiataloknak szellemileg és erkölcsileg egyaránt imponálni tudnának, ők maguk pedig önzetlenül tisztán híveik vagy tanítványaik nevelésének élnének, s így tanítványaikat igazi katolikusokká tudnák tenni.

De azért feltűnően sok az olyan példa, mely tételünket bizonyítja. Elég hivatkoznunk Pázmány Péterre, Eszterházy Miklós nádorra, Forgách Ferenc bíboros esztergomi érsekre – aki Bethlen idejében az Egyház jogainak oly bámulatosan férfias és tiszteleltre méltó védője volt –, Padányi Bíró Márton veszprémi püspökre, akinek a főpapok között Pázmány után talán legjobban köszönhetjük azt, hogy ma Magyarország katolikus, Bársony György püspökre, aki olyan önfeláldozással működött ugyanezen irányban, hogy öccse – aki természetesen épp olyan katolikusba oltott protestáns volt mint püspök testvére – még vértanúhalált is halt miatta, mint történelmünk folyamán látni fogjuk.

Ilyen nagy embereket még a tiszta katolikus származásúak nagy tömegéből se tudunk ilyen nagy számmal felsorolni. Még Ferenc Ferdinánd trónörökösét is egyik olyan nevelője – Onno Klopp – tette „klerikalissá”, tehát igaz katolikussá, aki még protestánsnak született. Látni fogjuk majd, hogy ez a protestáns származású Habsburg nevelő nagyobb katolikus volt,

mint a trónörökös környezetében élő összes pap együttvéve, noha ő nem is volt pap. Tanítványára azonban egymaga nagyobb hatással volt, mint a papnevelők, mert több volt a fejében, nagyobb jellem volt és keresztényebb életű, mint a papi nevelők.

A vegyesen katolikus és protestáns ősoktól származó katolikusok közül legyen elég csak Mária Teréziára, legtehetségesebb Habsburg-uralkodónkra hivatkoznunk, akinek anyai ősei mind protestánsok voltak, s maga az anyja is csak férjhez menetelekor tért meg. Ő is olyan jellem volt, hogy erre csak akkor volt hajlandó, mikor már a katolicizmus igazságáról meggyőződött.

Apai ősei protestánsok, sőt protestáns prédikátorok voltak, továbbá annak a Hadik Andrásnak is, aki – látni fogjuk majd – épp oly öntudatos, buzgó, s még „bigottnak” is „bigott” katolikus volt, mint amilyen nagy hadvezér és jellem.

Ilyen, félig katolikus, félig protestáns gyóktól származó egyén volt Zrínyi Miklós, a költő, és Rákóczi Ferenc, a szabadsághős azon nagyjaink között, akik nem katolikus szempontból tűntek ki.

De anyai ágon tisztán protestáns ősoktól származott, sőt részben még apai ágon is az Zsófia főhercegnő, Ferenc József anyja is akinek a fejében majdnem több volt, mint az egész udvarban, aki fia előtt a legnagyobb tekintély volt és maradt császár korában is, akinek az volt a fő bűne és népszerűtlenségének egyedüli oka, hogy még abban a hitközönyös korban is olyan buzgó katolikus, s így a destrukció olyan nagy ellensége volt, mint egy mai modern igazi katolikus.

Ugyanílyen fokban, tehát szintén háromnegyed részben protestáns származású volt Karolina Augusztia, I. Ferenc szent életű negyedik neje, aki a Habsburg-ház II. József és II. Lipót hitközönyösségéből kigyógyította, s akitől Zsófia is tanulta azt a vallásosságot, melyet hazulról, a bajor királyi udvarból nem hozott magával Bécsbe.

Sajátos jelenség: a Habsburgokat is ilyen, majdnem tisztán protestáns ősoktól származó, de igazi katolicizmust megismert hölgy tette újra igazi katolikussá a „felvilágosultság” őket is megmételmező dekadenciája után.

Protestáns apától és így fele részben protestáns ősoktól származott Kanter Károly, ez a szentség hírében elhunyt pap, a főváros apostola, a budapesti egyetem teológiai karának példás papi élete miatt legtiszteltebb tanára (Aszalói Kecskés Pál), valamint szerzetesi életéért a bencés rendnek a bencés diákoktól legjobban becsült tagja (Kurbély Vince), s – mikor e sorokat írom – Esztergom városának is nem egy még az értékesek közt is legértékesebb katolikusa, köztük egyik legkiválóbb apácája is.

Igen nagy szerencse lenne tehát mind katolikus, mind protestáns, mind magyar, mind egyéni szempontból, ha a magyar történelemnek itt előadandó tanulságai ki tudnák irtani vagy legalább le tudnák tompítani protestánsaink lelkében a belőlük nevelt hihetetlenül nagy felekezeti és a katolicizmustól való szinte atavisztikus [haladásellenes, maradi] iszonyodást.

Mivel e nagy ellenszenv fő oka a magyar protestantizmus tévesen vélt történelmi, hazafias és kulturális teljesítménye, mindezeket és a belőlük folyó túlzott protestáns önértéket pedig ugyancsak semmivé teszi az az új magyar történelem, melyet itt adok, erre alapos reményünk lehet, ha nem is azonnal. Arra a protestantizmusra ugyanis, melyet a múltban játszott szerepe miatt szégyelleni kell, senki se lehet büszke, az ilyen protestantizmushoz senki se fog minden áron ragaszkodni, sőt akkor hagyja ott, mikor lehet.

Azokban, akik a Szabó Dezső említette két jövő- és életre képes szervezet vagy világnézet közül nyíltan vagy legalább szívük belsejében a forradalmisághoz s vele az istentelenséghez, a materializmushoz, sőt a kommunizmushoz számítják magukat, csak természetes dolog, ha nem azokért az emberekért lelkesednek, amelyeket vagy akiket ez a mi új történelmünk követendőnek talál. Hiszen éppen az ilyen önző emberek teszik azt a tábor, mely a kereszténység ellensége és amely a nemzetre annyira káros, de akikről a közelmúlt események is ugyancsak megmutatták, hogy károsak nemcsak az Egyházra és a nemzetre, hanem minden

olyan egyénre is, aki valamilyen – akár anyagi, akár szellemi – értékkel bír. (Hacsak ezt az értéket – mert önző – nem állítja lelkiismeretlenül az illető ennek a romboló eszmének szolgálatába csak azért, hogy ő itt se veszítsen, ő itt is felül maradjon.)

Az ilyen emberek a katolikus világnézet ellenségei voltak, azok ma és azok maradnak a jövőben is. Nagyon sajnálnánk azonban, ha a magyar protestánsok zöme, nem azért, mert lélekben e forradalmár rombolók közé tartozik, hanem csupán felekezeti daczból és azért, mert még mindig nem okult és a forradalomban, a lázadásban, a szabadelvűségben csak akkor hajlandó észrevenni a rosszat, az Őskáint, a Góg és Magóg fiait, mikor már nyíltan és kifejezetten, mint bolsevizmus jelentkezik, leplezett és kezdetleges megnyilvánulásaiban azonban nem, még mindig nem okult volna, s mivel mostani nagy veresége és szégyene után természetes, hogy az Őskáin egyelőre megint nem százszázalékosan, nem nyílt istentelenség, nemzetköziség és sátániség alakjában jelentkezik majd, hanem hazafiság, szabadság, felvilágosultság és emberszeretet (a kisemberek védelme) köntösében, a protestantizmus ismét a rombolás szolgálatába szegődne s ezzel előkészítené hazája és saját utódai részére is egy újabb, a most leszerepelnél talán még végzetesebb és még több szenvedést hozó, talán egy fél század múlva újra esedékes erkölcsi, társadalmi, nemzeti és gazdasági katasztrófát. Nagy kár lenne, de nem tehetünk róla, ha így lesz. Mi megtettük kötelességünket ennek lehető megakadályozására s ebből a célból írtuk meg a magyar nemzetnek ezt az új történelmét.

Mi az oka, hogy annyira gyűlöltük, sőt gyűlöljük még ma is a Habsburgokat és híveiket?

A mi hazánkban egész mostanáig azokat, akik a Habsburgok hívei voltak, tehát a közéletben azt az eszmét szolgálták, amelyet e műben mi hirdetünk és egyedül helyes és logikus voltát kimutatjuk, egyszerűen a hatalom jellemtelen szolgálóinak, érdekbereknek, önző haszonlesőknek és a haza árulóinak rágalmazták el. De magát az uralkodócsaládot is úgyszólván szükségszerűen rossznak, a nemzet ösellenségének tekintették, melytől csak rossz származhat. A kétfejű sas nálunk körülbelül az volt, mint a hétfejű sárkány a gyermekmesében: gonosz minden porcikájában, de viszont egészen babonásan erős s ezért legyőzése mindennél nagyobb dicsőség.

De ez a Habsburgok elleni szinte babonás ellenszenv éppen nem szorítkozik csak ránk, magyarokra, hanem világjelenség. Bolsevistáinkat csak nem tekinthetjük magyaroknak, a Habsburg-gyűlöletben ők mégis talán még kálvinista kuruckodóinkon is túltettek. Nekik nem a magyar sovinizmus, hanem éppen ezzel ellenkezőleg: ennek a magyar népből való kiirtása volt az életcéljuk, a Habsburg-gyűlöletben mégis versenyeztek a legtúlzóbb magyar „hazafiakkal”, sőt túltettek rajtuk.

Nyilasaink viszont egyenesen német érdekeket szolgálták, németcselédek voltak, s ha elővesszük lapjaikat vagy az uralmuk alatt megjelent magyar újságokat, mégis azt látjuk, hogy azokat a Habsburgokat, akiket nálunk állítólag „német” voltuk miatt gyűlöltek és tekintettek ellenségnek, ők még jobban lázítottak ellenük, mint a Horthy-korszak kálvinista magyar urai.

De a Habsburgok Hitler szemében is ugyanolyan gyűlöletesek voltak és ugyanolyan veszedelemnek számítottak a *németség*re, mint a mi kurucos felfogásunk szerint a magyarságra. Azt írja ugyanis róluk a „Mein Kampf”-ban, hogy náluk nagyobb ellenségei nem voltak a német fajnak. De nemcsak maga Hitler, hanem a szorosán vett katolikus irodalmat kivéve az egész német irodalom is 400 éve mindig így bánik velük. Még az osztrák irodalom is. S nemcsak ma, hanem már akkor is, mikor még uralmon voltak Ausztriában.

Az angolok és a hollandok gyűlölték és gyűlöltek őket, mint protestánsok, a szlávok, mint a görögkeletiek Rómával való egyesülésének erőszakolóit, az olaszok, mint hazájuk egyesülésének, az unita Itáliának legnagyobb akadályait. Ellenük szólt az olasz irredenta dal:

„Va fuori d’Italia, va fuori, che é lora,

Va fuori d’Italia, va fuori stranier.”

(Kifelé Olaszországból, kifelé, mert már itt az ideje,
kifelé Olaszországból, kifelé idegen!)

A Habsburgok spanyol ágának kihalta után még a spanyoloknak is inkább a francia Bourbonok kellettek, mint ők. De a francia forradalom is a királynét, Mária Terézia lányát tekintette fő ellenségnek, az igazi, a megtestesült reakciónak. Csak úgy hívták (és e szóban benne volt egész gyűlöletük): „L’Autrichienne: az osztrák!” Pedig hát őket nem nyomta el ez az osztrák, mint minket állítólag elnyomott. Miért gyűlölték hát mégis még ők is annyira?

Láttuk, hogy ez a nagy Habsburg-gyűlölet időnként még egyes kisebb képességű és szerencsétlenebb kezű pápákat is elfogott, s ha csak kivételesen és rövid ideig is, de ők is szükségesnek tartották a Habsburgok ellenségeivel szövetkezni.

E megmagyarázhatatlannak látszó ellenszenv, sőt gyűlölet annál érthetlenebb, mert hiszen látni fogjuk, hogy mint ember, egyik Habsburg jobb volt, mint a másik. A jóságot, az önzetlenséget, az igénytelenséget, a jóakaratot, a nemeslelkűséget, a gyűlölni nem tudást, a családi erényeket még a leghabsburgellenesebb magyar történelmi művek is elismerik még

arról az I., II. és III. Ferdinándról, I. Lipótról, I. Ferencről is, akiket legjobban gyűlölnék. A gyűlölet tehát csakis a katolikusnak szólhat.

Látni fogjuk majd, hogy soha Habsburg-császár még támadó háborút nem indított, sőt még megelőző háborút se, s náluk békeszeretőbb és türelmesebb uralkodóházat még nem látott a világtörténelem. Pedig hát kell-e vagy képzelhető-e ennél dicsérendőbb és nagyobb jelentőségű jó tulajdonság egy uralkodóházban? De a gyűlölet még ezt is ellenük aknázza ki, s nem dicséren, hanem gúnyból és megvetéssel hangsúlyozza róluk, hogy ők országaikat – noha több volt nekik, mint bármely más uralkodóháznak a világtörténelemben – nem háborúkkal, hanem házasságokkal, tehát békés úton szerezték. Nekik csak az volt a bűnük (jellemző, hogy még ezt is bűnüknek tulajdonítják), hogy békés úton szerzett országaikat azért ők is fegyverrel *védtek*. Emiatt ugyanis csakugyan igen sok nagy, véres és hosszú háború volt a világon.

Nekik tehát még az is kötelességük lett volna, hogy azt, ami az övük volt, békésen mindjárt át is engedjék azoknak, akik kérték, illetve fegyverekkel követelték tőlük. De ha természetesen ezt is megtették volna, akkor még jobban utálnák és megvetnék őket azon a címen, hogy nincs megvetendőbb dolog, ha anyámasszony katonája az, aki hadnagynak, tehát katonának születik, s már a bölcsőben százados.

Láthatjuk, hogy a bizonyos titkos célok elérésére indított mesterséges és rosszindulatú propaganda és rágalomhadjárat nem Hitler vagy a bolsevizmus találmánya, hanem az általános emberi rosszaságé, mely lényegében ugyanúgy megvolt évszázadokkal ezelőtt is, mint Hitler vagy Sztálin idejében. Régen a Habsburgok és embereik voltak azok a kulákok, akiket a kommunizmus alatt, vagy azok a zsidók, akiket Hitler alatt gyűlölni kellett és akiknek csak bűneik lehettek, de erényeik nem.

Ha most e megmagyarázhatatlannak látszó ellenszenv, sőt gyűlölet okát keressük, nem nehéz megtalálni. A Habsburg-hatalom ugyanis – legalábbis azóta, amióta a magyarok felett is hatalom – mindig *katolikus* hatalom, az Egyház vagy (mint helyette mondani szeretik) a papok védője volt. Hogy pedig az Egyház s még inkább a papjai, akik az Egyházat képviselik, s édes, de mégiscsak nehéz igáját az emberek nyakába vetik, mennyire ellenszenvesek s gyűlöltek az emberek előtt, azt nem kell hosszan bizonyítanunk. Hiszen idéztük már Krisztus szavait: „Nem nagyobb a szolga uránál. Ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak.” (Jn 15,20)

Ha Jézust magát is csak úgy hívták a zsidók vezetői: „ez a csaló” (impostor) (Mt 27,63) nem magától értetődő-e, hogy az az uralkodóház is, mely Jézus ügyét legtöbbet és leghathatósabban védte a világtörténelemben, szintén megvetett, gyűlölt és rossz hírű lett? Hiszen a jezsuiták is, akik a papok közt legeredményesebben működtek és legtöbbet tettek és tesznek Jézus ügyéért, szintén gyűlöltebbek minden más papnál, s e nagyobb gyűlöletnek éppen nem akadályja az, hogy *köztudomásúlag* a legfeddhetetlenebb papok és a legkevesebb papi botrányban szerepeltek.

Mikor Saul megtér, az Úr látomásában rögtön azt mondja róla Ananiásnak: „Megmutatom neki, mennyit kell majd szenvednie az én nevemért.” (ApCsel 9,16) A római zsidók vezetői is, akiket az utolsó éveit élő és már fogságban levő Szent Pál magához hivat, azt mondják neki már a kezdeti s úgyszólván tisztán szentekből álló kereszténységről, hogy „tudjuk erről a felekezetről, hogy mindenütt ellenzésre talál”. (ApCsel 28,22)

Hogy tehát a pap- és egyházvédő Habsburgok is „mindenütt ellenzésre találunk”, hogy ők is gyűlöltek, hogy „zarnok” híruk van (uralkodókra csak nem mondhatjuk azt, hogy „csalók”?) és hogy emellett korlátoltaknak is tartják őket és „minden rosszat” mondanak róluk (szintén Krisztus urunk szavai), azaz hogy el vannak rágalmazva, az csak természetes.

Hogy még a katolikus olaszoknak se kellett, sőt még a spanyoloknak se, és hogy 1918-ban Bécs és Ausztria, melyet pedig hírverés szerint mindig annyira dédelgettek, még hamarabb és alaposabban elkergette őket, mint mi, azon se csodálkozhatunk. Hiszen mindenki tudja, hogyha valaki egy papot vagy „papcselédet” gyűlöl, ahhoz éppen nem szükséges zsi-

dónak vagy protestánsnak lennie, sőt még kommunistának se, mert vannak ilyenek elég szép számmal a katolikusok között is. (De már olyan protestánst hiába keresünk, aki a protestáns lelkészeket, de természetesen olyan zsidót se, aki a rabbikat, *mind és elvből* gyűlöli.)

Nem kell tehát csodálkoznunk azon se, hogy mikor a Habsburg-lány Párizsba kerül királynénak, nemcsak „l'Autrichienne”-nak csúfolják az egyébként katolikus, vagy legalábbis annak született franciák, hanem mindenki arról is meg van győződve, hogy egész Párizsban, sőt egész Franciaországban nincs még egy olyan elfajult, fenéig romlott, sőt perverz nő, mint ő. Pedig ma már vitán felül áll, hogy férjén kívül legfeljebb egy férfival (a svéd Fersennel) gyanúsítható meg. Fersent kétségtelenül szerette is, de hogy vétkezni még vele is vétkezett-e, az már nagyon is kétséges. (Én meg vagyok róla győződve, hogy nem.) Pedig ugyanakkor milyen romlottak voltak a főrangú francia nők! (De hisz éppen emiatt gondolták Marie Antoinette-et is olyan romlottnak.)

Az Egyházat, pápákat, főpapokat, szerzeteseket is hogy gyűlölik az emberek! Pedig ők Krisztus szigorú tanait csak hirdetni és ajánlani tudják, de kényszeríteni senkit se tudnak arra, hogy Krisztus igáját a nyakába is vegye. Az ő országuk ugyanis nem e világból való, ezért a kényszerítésre nincsenek eszközeik. Hogyne gyűlölték volna azonban az emberek azokat a Habsburgokat, akiknek Isten azt a még a papokénál is gyűlöletesebb hivatást adta, hogy országuk *e világból* való legyen, ezért anyagi, gazdasági erőkkkel, hivatalnoksereggel, sőt *had-sereggel és fegyverrel* is rendelkezzenek s ezért ezeket is Krisztus szolgálatába állítják oly módon, hogy alattvalóiktól nemcsak az állampolgári, hanem vallási kötelességeik teljesítését és a hit tisztaságát is megköveteljük, s ha nem is nyíltan, de legalább közvetve erre őket rá is szorítsák?

(Olyan királynak, aki a vallását, tehát az örök életet, poklot, mennyországot komolyan hiszi és alattvalóit önzetlenül szereti, őket a vallásosságra többé-kevésbé szorítani is feltétlenül kötelessége. Természetesen ezt nem nyersen, kíméletlenül, hanem tapintatosan és csak ha más eszköz már nem használ, okos gyakorolnia (látni fogjuk, hogy a Habsburgok így is gyakorolták). A hit terjesztésének ugyanis nem a kényszer a tulajdonképpeni eszköze. Azonban az evilági hatalomnak és fegyvernek mégiscsak az a legszebb hivatása, hogy a szellemi és erkölcsi értékek szolgálatában álljon. Isten ilyen célból adta a vagyont, a hatalmat és a fegyvert azok kezébe, akik tényleg rendelkeznek vele. A Habsburgok azért annyira gyűlöltek, mert ők hatalmukat valóban erre is használták, s így kötelességüket e tekintetben teljesítették.)

A Habsburgoknak ez a viselkedése annyira terhes és túrhetetlen volt alattvalóiknak, hogy gyűlölték és rágalmazták őket, akár protestánsoknak, akár felvilágosultaknak, akár szabadelvűeknek, akár haladóknak, akár forradalmároknak, akár hazafiaknak, akár szociáldemokratáknak, akár nyilasoknak, akár kommunistáknak nevezték magukat.

Vajon mi az oka annak, hogy ma már nemcsak Habsburgok nincsenek, hanem az egy belgát kivéve nincsenek katolikus királyok se, ellenben a protestáns királyok ma is szilárdan ülnek trónjukon Angliában is, Dániában is, Hollandiában is, Svédországban is és Norvégiában is? Mi az oka, hogy Londonban és Hágában egyébként nagy műveltségük ellenére ma is gyermekem örömmel nézik alattvalóik a királyi pompát, messziről odautaznak, hogy élvezhessék és óriási összegeket fizetnek az útvonalon egy-egy jó kilátással rendelkező ablakért, *míg* ugyanakkor Párizsban, Madridban vagy nálunk ugyanezt csak sárga irigységgel, ádáz gyűlölettel, az ásatag, idejét múlt dolognak kijáró lelkisínyléssel vagy alattvalók pénzének pazarlása miatti őszinte felháborodással tudták csak nézni az emberek addig, *míg* nézniük kellett?

A dolog megítélésében való nagy különbség oka lehet az északi és déli vérmérséklet nagy eltérése és a déliek izgágasága és lobbanékonyasága is, de a fő ok kétségtelenül világnézeti. Hiszen a jelen esetben éppen a művelt északi ember bizonyul naivnak és műveletlennek, a déli fölényesen felvilágosultnak. Meg hát ne feledjük, hogy a katolikus Írország, Litvánia, Lengyelország északon van, s az osztrákok se délinek, se izgágáknak nem nevezhetők, mégis köztársaságok lettek e hajdani monarchiákból.

A katolikus királyok, de különösen a Habsburgok, az állam hatalmán kívül az Egyház védői is voltak, s ezért jutott osztályrészükül a többi királyoknál nagyobb gyűlölet. Mert természetesen van uralkodók elleni gyűlölet akkor is, ha az uralkodó maga a tekintély- és érdekképviselte mellett nem képviseli alattvalói számára egyúttal még a Krisztus ellenszenves igáját is. A Habsburgok elleni gyűlölet tehát e nélkül is érthető volna. Az embernek ugyanis már az a természete, hogy azt, aki felette áll, aki több, mint ő, sőt hatalommal bír felette, ellenszenvvel nézi, sőt gyűlöli.

Szót fogadni, engedelmeskedni, megalázkodni, elismerni, hogy én kevesebb vagyok, mint a másik, senki se szeret, noha kétségtelen, hogy függőség, tekintélytisztelet és engedelmesség nélkül el se képzelhető rendezett emberi társadalom. Ezért aztán az átlagember, hogy függetlenségi törekvései számára jogalapot találjon, ürügyet keres, hogy feljebbvalójára, a hatalom birtokosára ráfoghassa, hogy nem méltó arra a szerepre, melyet betölt. Ha nem ő maga fogja rá, legalább azonnal elhiszi azoknak, akik ráfogják. Ez a fő oka, hogy uralkodókról (és papokról) mindig annyi pletyka volt és van, és hogy ezeket a pletykákat annyira kritika nélkül elhiszik és oly kedvteléssel terjesztik az emberek.

Nálunk a természetszerűleg meglevő ellenszenvhez hozzájárult még, hogy – látni fogjuk majd, hogy nem a maga hibájából, hanem a mi hibánkából – az uralkodóház idegen is volt és maradt és végig idegenben lakott. Ez csak növelte az ellenszenvet és a gyűlöletet. Hogy minden rosszat elhihessünk róla, megkönnyítette az is, hogy róluk szóló híreket alig tudtuk ellenőrizni, hiszen nem köztünk éltek.

Mivel tehát az uralkodóház tekintélyt, erőt, hatalmat is képviselt, és mint minden hatalomnak, természetesen zsandárai, börtönei és hóhérjai neki is voltak, mivel továbbá idegen volt és idegenből is kormányzott, nem is a mi nyelvünket beszélte, „papcseléd” is volt (még komoly történelemkönyveink is hangsúlyozzák, hogy II. Ferdinándnak, I. Lipótnak, V. Ferdinándnak, Zsófia főhercegnőnek a papok parancsoltak), s emellett a hírverés még arról is gondoskodott, hogy valamennyiüket hülyének és gonoszoknak is tartsuk. Nem csoda, hogy azokat a magyarokat, akik ennek ellenére is kiszolgálóik voltak, el se tudtuk képzelni másnak, mint hitvány, korcs magyaroknak, becstelen érdekembereknek, akik az érvényesülésért, a hatalomért, a haszonért önvérüket és hazájukat elárulták.

Mindig voltak és lesznek is olyan emberek, akik számára szinte elképzelhetetlen, hogy ne a hatalmat szolgálják. Kétségtelen, hogy az effajta emberek nem az emberiség javából kerülnek ki. Világos, hogy ilyen emberek a Habsburgok hosszú, 400 éves uralma alatt az ő kiszolgálóik sorában, köztük magyarok is voltak. Az is kétségtelen, hogy ez alatt a 400 év alatt nálunk Habsburg-pártinak lenni hatalmat, méltóságot, rangot, kitüntetést, esetleg megvagyonosodást, de legalábbis könnyebb érvényesülést jelentett. Mivel pedig az ember természete már olyan, hogy az erőset, a hatalmást, az érvényesülőt nem szereti s hatalmát éppen felette gyakorolja, ha tőle követel engedelmességet, ha az ő kárára érvényesül, ha melléje még a papok uralmát is nyakára zúdítja és még idegen uralmat is képvisel, érthető, hogy egy olyan országban, melynek ráadásul hajdan a többsége, de egyharmada, vezető elemében pedig a fele még ma is protestáns, szellemi és erkölcsi bélpoklosokként szerepeltek a Habsburgok hívei: a „labancok” és a „pecsovicsok”.

Pedig ha csak egy csepp igazságszeretet, csak egy csepp elfogulatlanság lett volna bennünk, és ha a gyűlölet nem tett volna bennünket egészen vakokká, észre kellett volna vennünk, hogy a megvetett labancok között feltétlenül kellett lenni tisztességes és önzetlen embereknek is, sőt – legalább a javuk – még megvetőiknél is különb kellett legyen. *Olyan cinikusok ugyanis (mert ez már bolsevizmus volna) semmiképpen se lehetünk, hogy feltegyük, hogy felsőbbiséget tisztelni, a tekintélytisztelet és az ebből folyó engedelmesség alapján állni, másból, mint érdekből és önzésből nem is lehet.*

Látni fogjuk majd, hogy éppen ellenkezőleg, mindez annyira az Evangélium szelleme és követelménye, hogy hangsúlyozásában a protestáns pietista könyvek – legalább elméletben –

még a katolikus Egyházon is túltesznek. Bizonyára az is egészen lehetetlen álláspont, sőt egyenesen sátáni lelkület jele volna, ha valaki nyílt imádkozást, rendes templomba járást, gyónást, áldozást, paptiszteletet el se tudna képzelni más okból, mint csak aljasságból és más célból, mint az érvényesülésért, vagyis a „papcselédi” mivoltból folyót.

Ne feledjük aztán azt se, hogy nálunk a Habsburgok szolgálatának nemcsak előnyei, hanem hátrányai is bőven voltak: a népszerűtlenség, sőt a megvetettség. Számatalan példát hozunk majd fel annak bizonyítására, hogy a Habsburgok híveinek nálunk egy olyan országban kellett élniük, ahol mindenki lenézte és megvetette őket és ezt ugyancsak gyakran és kíméletlenül tudtukra is adta. A felkelések, a szabadságharcok idején pedig – noha ugyancsak sűrűn voltak – egyenesen a biztos halál várt rájuk, ha idejében elmenekülniük nem sikerült. De birtokaikat akkor is felégették és elkobozták.

A magyar közvélemény nálunk volt mindig akkora hatalom, mint Bécs, tehát Habsburggyűlölet révén érvényesülni is mindig lehetett legalább annyira, mint Bécs szolgálatával. Habsburg-ellenessé többen lettek nálunk érdekből és érvényesülésük kedvéért, mint amennyien emiatt aulikusok voltak. A kisebb emberek, a köznemesek például nem is érvényesülhettek az udvar, hanem csak a magyar közvélemény kegyéből, hiszen csak az országos méltóságok függték – azok is csak részben – a királytól, de országgyűlési követek, táblabírák, alispánok csak azok lehettek, akik a tömeg, illetve a köznemesség kegyeltjei voltak, tehát a kuruclodók. De még a legfőbb méltóságot, a nádorságot se nyerhette el olyan főúr, aki itthon népszerűtlen volt, mert a nádort is az országgyűlés választotta.

A demagógia hatása alatt álló, szűk látókörű, elfogult közvéleménynek nem jutott eszébe, hogy nemcsak a szabadság és a függetlenség kincs, hanem a rend, a fegyelem és a tekintélytisztelet is az, sőt ezek nélkül rendezett társadalom, életszínvonal, jólét és kultúra el se képzelhető. Ezért mindezek még fontosabbak, mint a függetlenség és a szabadság. Ezeket a nemzeti értékeket azonban nálunk nem a szabadsághősök, hanem a meglevő törvényes hatalom hívei szolgálták. A mi Habsburg-gyűlölőink el se tudták képzelni, hogy nemcsak érdekből, hanem társadalmi műveltségéből és vallásosságából is lehet tekintélypártoló és a törvényes felsőbbség meggyőződéses, tehát öntudatos szolgája. Sőt, mivel nálunk a mesterségesen megteremtett ellenséges közfelfogás miatt népszerűtlenséget, megvetettséget, sőt sokszor életveszélyt jelentett, tulajdonképpen nagyobb önzetlenség és nagyobb lelki nagyság kellett hozzá, mint a népszerű és divatos „nemzeti” elvek képviseléséhez.

Aki pedig nálunk meggyőződéses és logikus katolikus is volt, az nem is lehetett más, mint Habsburg-párti. Hiszen csak nem lehetett a saját vallása és meggyőződése ellensége, s csak nem dolgozhatott elvből amellet, hogy hazájában az egyedül üdvözítő hitet háttérbe szorítsák s az Egyház akkor legértékesebb és legeredményesebben működő szolgálait, a jezsuitákat hazájából kitiltsák? Pedig ez minden szabadsághős programjában benne volt, még a jezsuita tanítvány II. Rákóczi Ferencében is.

Látni fogjuk majd, hogy a divatos hazafiak közt közel se voltak olyan jellemóriások, olyan önzetlen, elveikért minden egyéni érdeket annyira feláldozó emberek, mint amilyenek a Habsburgok magyar főpap és főúr szolgálai között voltak. Ellenkezőleg: szabadságharc mindig csak akkor keletkezett, mikor valamely hazafi vagy valamely hazafiak egyéni érdekei kívánták.

Persze azt, hogy a hatalmat szolgálja, tehát önző célból ír, régebben egyes történetíróinknak is szemére vethették volna kurucaink, mert aki itt régebben a Habsburgok mellett írt, a hatalom mellett írt. Ma azonban már ez inkább megfordítva történhetné. Már Szekfű Gyulára se foghatták rá, hogy haszonlesésből vagy szolgálalkületből írt. Hiszen a Habsburgok hatalma már régen a múlté volt akkor, mikor ő a magyar történelem átértékelésével előállt. Sajátságos, hogy ellenségei mégis épp oly gyűlöletes módon kezelték, mintha épp úgy a hatalmat szolgálta volna, mint a régi „pecsovicsok”. Még csak eszébe se jutott senkinek, hogy annyira gyűlöletes állásfoglalása megmagyarázására most már más okot kellene keresni, mint a hatalomnak való hízélgést.

E sorok írója is szükségesnek tartja, hogy emlékeztessen arra, hogy ő se a hatalmat szolgálja művével, hanem egy olyan uralkodóház becsületét védi vele, mely már régen elvesztette hatalmát, s melyet pártolni ma már rég nem előnyt, hanem ugyanazt a népszerűtlenséget jelenti most már minden előny nélkül, melyet már régen se tudott pótolni vagy ellensúlyozni a hatalom támogatásával járó előny.

E sorok írója még a Habsburgok esetleges, de jelen esetben éppen nem valószínű trónra jutásától se várhat semmit. Nemcsak azért nem, mert nem olyan fából van faragva, hogy ez esetben a bérét kérné, vagy akárcsak el is fogadna valamit, hanem azért se, mert mind kora, mind egészségi állapota miatt túl van már azon, hogy itt a földön már megjutalmazni lehessen. E sorokat hatvanas éveiben, betegen, életét a kommunistáktól adott, csak az éhenhalás megakadályozására elég nyugdíjból tengetve, *kommunista uralom alatt írja*, mikor egy házkutatás s így kézírata felfedezése, melyet óriási terjedelme s amiatt, mert állandóan dolgozik rajta, elrejtve se tarthat, a börtönt, esetleg a *megkínzást* s a halált jelentette volna számára. Ha tehát valaki, akkor e sorok írója elmondhatja magáról, hogy meggyőződése, nem pedig érdek vezette tollát. *A mi hazafiságunk azonos a forradalmi szellemmel.*

Új magyar történelmünk olvasása közben fel fog majd tűnni az olvasónak, hogy a magyar történelem már a kommunizmus, sőt a Horthy-uralom előtt is mennyire Habsburg-ellenes szellemben volt írva, és hogy mennyire ellenkezett a tárgyilagos történelmi igazsággal. Mi az oka ennek? Az, hogy a XIII. századtól kezdődően az európai társadalom (mert nemcsak a magyar nép, hanem minden nép történelme egyházellenesen van megírva) mind jobban kicsúszott az Egyház befolyása alól. Ez az irányzat a XV. században a reneszánszsal és a XVI. században a hitújítással tetőzött. A XVII. század az ellenkező irányzat kora, de a XVIII. század második felétől kezdve ismét erősödik az egyházellenesség, de most már nem is csak eretnekség s az Egyház iránti engedetlenség, hanem egészen nyílt hitetlenség alakjában.

A reneszánsz kor embere még hitt, csak az Egyház nagy vagyonát s a papság elvilágiasodását és laza erkölceit kifogásolta. Pedig nem volt a dologban semmi feltűnő, mert hiszen a kor volt romlott, s hogy romlott korban a papság is rosszabb, mint máskor, az természetes. Az a cinizmus, gúny, káröröm és gyűlölet, mellyel a reneszánsz kor embere ezt csinálta, jól mutatta, hogy itt tulajdonképpen a sátán működik és maga a hit körül is baj van, ha ennek a gúnyolódók akkor még nem is voltak egészen tudatában.

A hitújítók is a papság erkölceit kifogásolták. A hit mellett állítólag ők is kitartottak még, ámde ez csak látszat volt és önbecsapás. Aki ugyanis azt mondja, hogy ő hiszi a Szentírást, sőt még jobban hiszi, mint a régi Egyház, de viszont megköveteli magának a jogot, hogy a Szentírást szabadon magyarázhassa, vajon hisz-e az a valóságban? Valójában ez a „hit” is hitetlenség már, mert lehet-e objektív, tehát tényleges az a hit, melyet ki-ki maga alakít ki magának, tehát mindenkinél *más* és más?

A XVIII. század második felének a „felvilágosultságnak”, a „bölcseletnek”, majd a francia forradalomnak a kora már egész nyíltan hirdette azt az istentelenséget, melyet burkoltan már a protestantizmus is magával hozott. Ez már egész nyíltan azt állította, hogy a vallás tanainak igazságát a tudomány már megcáfolta, ezért csak a tanulatlan, elmaradott népek való. Művelt emberre már szégyen a hit. A vallásosság ma már legfeljebb csak mint érzelem, hangulat, családi tradíció s a hozzáfűződő nosztalgia tartható.

A francia forradalom túlzásai és szégyene tanulságaként nemsokára megint megkezdődött az ellentétes folyamat, de természetesen csak nagyon mérsékeltén és lassan. A fordulat eleinte még alig nevezhető fordulatlak. Csak abban állt, hogy a rémuralom és az istentelenség tobzódása helyett Napóleon dicsőítésének mámore és a francia nemzeti eszme uralma jött, melyet átvett és utánozott a többi nép is: rajtuk is nemzeti mámor vett erőt. Ez is a francia forradalom istentelenségének a folytatása volt és szerves összefüggésben volt vele, csak most már nem az istentelenséget hangsúlyozta, hanem csak a katolikusellenességet, a Róma

elleni ellenszenvet, az ultramontanizmus elleni küzdelmet, a klerikalizmus megvetését és üldözését, a bigottság elítélését.

E korban, a XIX. század első felében mindenütt *nemzeti* forradalmak voltak. A népek nem túrték, hogy egy másik nép uralkodjék felettük, vagy akárcsak hogy valamiben is csökkenesse nemzeti szuverenitásukat. A nemzeti érzés valóságos mánia fogott el mindenkit, vallást csináltak a hazafiságból, de a faji érzés ekkor még ismeretlen volt. A magyarországi svábot ekkor még épp olyan magyarnak tekintették, mint a kecskeméti magyart, sőt a „hazafias” zsidókat se tartották a nemzettest kisebb értékű tagjainak, mint akár a falusi magyar kisgazdákat.

Ez a kor csak annyiban volt kevésbé istentelen, mint a „felvilágosultság” vagy a francia forradalom kora, hogy a hitetlenséget nem helyezték nyílt előtérbe, hanem erről hallgatva és nem az Isten, hanem csak Róma, a klerikalizmus és a bigottság ellen mennydörögve a nemzeti eszmét tették az első helyre és a haza lett az istenük. Világos azonban, hogy ez is hitetlenséget jelent, mert aki hisz Istenben, annak a haza nem lehet nála előbbre való, s akinek a haza, tehát egy földi dolog élete legfőbb célja, az komolyan semmiképpen se hisz az *örök* életben. Ha hinne benne, akkor elsősorban annak élne.

A nemzeti forradalmak és a hazafiságból vallást csinálás kora kitöltötte a XIX. század egész első felét. E század második felében is – egész 1900-ig – élt még a nemzeti eszme is és a katolicizmussal szemben a protestantizmussal való rokonszenvezés kora volt ez is, de már sokat veszített egyházellenessége régi erejéből mindkettő. Ekkor már a liberalizmus név jelzi az újabb kor szellemét. Ez gazdasági téren a rossz értelemben vett kapitalizmust jelentette. A nagy tőke korlátlan uralmának kora volt, mely, mivel a tőke tulajdonosai zsidók, protestánsok és az Egyház korlátozó befolyása alól teljesen felszabadult és az ekkor már teljesen hitelenné vált, sőt a klerikalizmus ellen két kézzel hadakozó vallástalan katolikusok voltak, a leglelkiesmeretlenebbül kizsákmányolták a munkást, elkülönültek a néptől, és mivel a másvilágban nem hittek, csak az élvezetekben látták az életük célját. Ez volt a tőkésék, a kapitalisták gazdasági szabadsága (a kizsákmányolásra), liberalizmusa.

Eszmei téren viszont a vallásszabadságot jelentette a liberalizmus.

Ez nemcsak nálunk, hanem még Olaszországban, sőt Spanyolországban, Belgiumban és Portugáliában se tűrte, hogy a katolikus vallás államvallás legyen, azaz csak valamivel is több joga legyen, mint például a protestáns felekezetek bármelyikének, melyek pedig akkor még ott csak egy ezreléket tettek. Jellemző azonban, hogy Angliában, Svédországban, Dániában, Norvégiában és a protestáns német fejedelemségekben, ahol már 400 éve a szabad kutatás elve alapján kellett volna állni s elméletben azon is álltak, megmaradt az anglikán, illetve az „evangélikus” vallás (Németalföldön a kálvinizmus) államvallásnak.

A XIX. század második felében, a liberalizmus korában, az akkor már vallástalan vagy legalábbis katolikusellenes és protestáns párti tőkésék szabad (liberális) kizsákmányolásának reakciójaként keletkezett, illetve terjedt el és vált közéleti tényezővé, sőt mind félelmetesebb politikai hatalommá a szintén istentelen alapon álló marxizmus. Az egyházellenesség ereje és a protestantizmussal való rokonszenvezés divatja ekkor már csökkenőben van.

A XX. század első felében a nemzetivel szemben már a faji eszme korában vagyunk, mely Németországban Hitlerrel uralomra is jut, de mint eszme, ekkor egész Európában irányító tényezővé válik. Ez is a vallástalanság következménye, mert hiszen nemcsak a nemzet, a haza, hanem a faj imádata is csak akkor lehet megokolt, és az emberi élet ennek szolgálatába állítása csak akkor lehet logikus, ha másvilágban nem hiszünk és Istenben is csak elméletben és szóban hiszünk, de nem a valóságban és nem következetesen. De hogy ekkor már mennyire vesztett erejéből a francia forradalom korának istentelensége, mutatja, hogy a faji eszme korának képviselője, a hitlerizmus, már elsősorban nem az Egyház, hanem a zsidóság és az istentelen marxizmus ellensége (az Egyház csak annyiban, mert az Egyház, mint a komoly, igazi hittel ellenkező dolgot nem tűrhette a faj istenítését és az emberi céljává tevését s

ezért elutasította a céljai megvalósítására egyébként meg nem engedhető eszközöket is felhasználó hitlerizmus szövetségét).

Igen nagy haladás már ez a régihez képest, s ezt az Egyház javára való haladást a XX. század folyamán szemmel láthatóan észlelhetjük minden téren. Ma már nem olyan szegény nemcsak katolikusnak, hanem még klerikálisnak lenni sem, mint még a XIX. században volt. 1750-től egészen 1900-ig, de különösen 1870-1890-ig még minden tudományos mű, minden lexikon, minden történelem, minden földrajz, minden útleírás, akár protestáns, akár katolikus országban jelent meg, akár zsidó írta, akár protestáns, akár katolikus, kifejezetten egyházellenes irányban s céllal volt megírva. Ekkor még a műveltség, a kultúra jele és követelménye volt ez.

Tessék bármely e korból származó művet elővenni. Tessék például elolvasni a katolikus Vörösmartyt. Még a Szózatban se fordul elő Isten neve, s még legvallásosabb költeményében (mely egyébként versei közül egyedül „vallásos”), *A szegény asszony könyve* c. költeményében is az van, hogy „ha van isten (kisbetűvel természetesen) mennyországban – ez is milyen kezdetlegesség, hogy Isten a mennyországban van, de hiszen a hívőket is ilyen kezdetlegeseknek gondolták –, nem imádkoznak hiába.” De a „szent” Kölcsey Himnusza se sokkal valóságosabb. Itt – szerencsére – Istenről is szó van, de olyan Istenről, aki nyilazni szokott „dörgő fellegetben”, mint Jupiter. Katolikusellenes szellemben van megírva Az ember tragédiája is, pedig Madách is katolikus volt. Még a jámbor Arany is úgy tanítja fiát imádkozni, hogy „bárha bennem is, mint egykor, éppen élne a hit vigaszul nekem”. Olvassuk el aztán Petőfi Apostolát vagy az Akasszátok föl a királyokat!

Még a szerzetes Verseghy is hitetlen volt, s ezt írásaiban ki is merte mutatni. Még Széchenyi, Deák, Bezerédi is egyházellenes és antiklerikális volt, mint beszédek mutatják. Eötvös József is. A zsidó Falk Miksa, Erzsébet királynő magyartanára, spanyolországi útirajzában egyáltalán nem titkolja, hogy milyen kellemetlen volt számára, ha vasúti kupéjába pap szállt be. Ma egy zsidó effajta ellenszenvét nem merné írásában ilyen nyíltan kimutatni. Mikszáth is milyen nyíltan gúnyolja a papokat a Különös házasságban. Valóságos bünszövetkezetnek festi le őket. De hát nem csoda, mikor Rudolf trónörökös is gúnyolni szokta őket.

De csodálkozhatunk-e rajta, hiszen a trónörökös magyar- és történelemtanára Rónai Jácint is antiklerikális volt, pedig ő pap, sőt szerzetes volt. De antiklerikális volt anyjának történettanára, Horváth Mihály is, pedig ő egyenesen püspök volt (még szerencse, hogy csak címzetes). Keleti Károly a magyar statisztika apja, még Magyarországról írt statisztikai művében is egy egész lapon át a pápai tévedhetetlenséggel bajlódik, s mivel hosszan bajlódik, egész nyíltan elárulja, hogy nem is sejti, hogy mit jelent. De azért ez nem volt akadálya (sőt, talán éppen ez volt az oka), hogy műve megkapta a Magyar Tudományos Akadémia száz arany jutalmát, ő maga pedig egy utcát Budán.

Ma már egész más világ van. Ma már minden írónk és tudósunk tudja, hogy neki, ha földrajzot vagy történelmet ír, semmi köze sincs a pápai tévedhetetlenséghez és hogy az egyébként se olyan botrányos dolog, mint még Keleti Károly korában gondolták. De a klerikalizmus se nemzeti veszedelem. Íróink és tudósaink még most se klerikálisok, nem is rokonszenveznek vele, de ellene se hadakoznak már, mert ma már ez se divat. Ma már Spanyolországban és Portugáliában egyenesen klerikális uralom van. Igaz, hogy diktatúra alakjában, de a XIX. században még a diktatúrák se voltak klerikálisak. Napóleon diktatúrája például még mennyire ennek éppen ellenkezője volt! Hiszen egyenesen a pápa fogságban tartásában, sőt a vele való hihetetlenül durva bánásmódban állt.

Mint magánember, még Mussolini is hitetlen és egyházellenes volt, de mint politikus ő már nem volt az, De Gaulle pedig már mint politikus és köztársasági elnök is az Egyház pártján volt. Ma már Olaszországban, Németországban, Belgiumban, Hollandiában, Ausztriában, Luxemburgban, Svájcban egyenesen klerikális uralom van s nem is diktatúra címén, hanem demokratikus alapon, szabad és titkos választások eredményeként, azért, mert az ország több-

sége ilyen érzelmű. Ma már még az Egyesült Államokban is lett katolikus ember elnök, ami pedig ezelőtt egy fél évszázaddal (hát még másfél századdal!) még gondolatnak is képtelenség volt, annyira egyházgyűlölő volt akkor még az ottani protestáns felekezetiség.

Az én gimnazista koromban még állandóan a magyar egyházi vagyon szekularizációja [kiszajátítása, lefoglalása] fenyegetett. Minden protestáns és protestáns lelkész ezt követelte, minden katolikus munkás, proletár és értelmiségi pedig buzgón szekundált [segédkezett] nekik és teljesen egyetértett velük. Hogy a világi nagybirtokosok földjét is elvehetik majd, ráadásul még kártérítés nélkül, arra akkor még senki se gondolt. Ma azonban már az lett az eredmény, hogy a kommunizmus a nem papi földbirtokot kártérítés nélkül vette el, az Egyház vagyona elvételéért pedig némi kártérítést fizetett és fizet még ma is. Ki gondolta volna ezt 50 évvel ezelőtt?!

Az orosz bolsevizmus győzelme s ennek a kelet- és közép-európai államokra való kiterjesztése, a teljes és nyílt istentelenség és egyházüldözés feléledését és előtérbe nyomulását jelentti ugyan, ez pedig még a XIX. század antiklerikalizmusához mérve is süllyedést jelent, ámde itt kivételes jelenséggel van dolgunk, mely csak a bolsevizmus fegyveres győzelmének és ebből folyó erőszakjának, terrorjának következménye. Nem a tömegek akaratának és meggyőződésének következménye ez, hanem éppen annak ellenére és kijátszásával történik.

Eddig még egy „kommunizmust építő” állam se mert tartani szabad választást. Még Oroszország se, pedig ott már fél évszázada, hogy uralomra jutott a marxizmus. Éppen ez mutatja legjobban, mennyire meghaladott ma már a marxizmus, vagy legalábbis annak istentelensége és egyházellenessége, és hogy ez az istentelenség, mint egy múlt kornak, a XIX. századnak a terméke ma már mennyire ásatag, időszerűtlen és meghaladott dolognak számít. Nem is nyugatról jött hozzánk, nem kultúrállamból származik, mint hajdan az új eszmék, hanem keletről és egy elmaradott országból.

Általános jelenség, divat, közszellem természetesen egyelőre még most se lett a kereszténység, annál kevésbé a katolicizmus. Nem is lesz soha. Ez természetes, mert hiszen a természetfölötti nem válhat természetessé, a terhes, a kellemetlen, az önmeztagadás, az áldozat, az ösztönök legyőzése mindig ellenszenves volt és lesz is az átlagembernek.

A középkorban is csak azért lehetett általánossá és közszellemmé az Evangélium szelleme, mert az államhatalmat is sikerült kereszténnyé tenni és az a karhatalmat is az Evangélium szolgálatába állította. Láttuk azonban, hogy a közszellem ezt akkor se soká tűrte, mind erősebben lázadott ellene s végül le is gyűrte az Evangélium igáját.

Most már azonban kezdi belátni hibáját, s legalábbis egyházellenes túlzásait kezdi helyrehozni. Ma már nem divat, nem érdem, nem közszellem egyenesen egyházellenesnek lenni.

Ma már a haladás jeleit örvendetesen látjuk abban is, hogy a történetírás is kezd tárgyilagos lenni akkor is, mikor a katolikus Egyháznak kénytelen igazat adni s régi, ellene elkövetett bűneiért elégtételt adni. Ezt a múlt században még megakadályozta az antiklerikális közszellem. Akkor még csak azt lehetett vallani és terjeszteni, ami katolikusellenes volt. Katolikus tudósnak, írónak az Egyházzal való közösségét megtagadni akkor még a tárgyilagosság és elfogultság, tehát a tudományos pártatlanság bizonyítéka volt. *Katolikusellenes* rágalmat, történelmi hazugságot nem cáfolhattak meg, mert ezt középkori elmaradottságnak, felekezeti elfogultságnak tekintették.

Nagyszerű dolga volt akkor a protestantizmusnak. Ő szabadon támadhatott, de őt, mint a haladás szövetségese, nem támadhatta senki. Még a katolikusok is segítettek, mert ez felvilágosultságuk jele volt, és ki ne akart volna akkor (és ma is) felvilágosult, haladó szellemű lenni?! Akkor még ez az elfogultságnak, a tárgyilagosságnak jele is volt, s az akkori katolikusok ebben is igen szerettek tetszelegni. Akkor *katolikus* grófok (Festetics György) *református* gimnáziumot alapítottak (a csurgóit) és *katolikus* bárók (Baldácsi) *protestáns* célokra hagytak ezer holdakat.

Ma már nem így van. Ma már reformátusok, sőt református lelkészek testvérei állapítják meg, hogy a protestantizmus alapja „szem és fülsértő illogikum” és hogy „csak egy vallás van, mely tiszta ész vallása, a katolicizmus.” (Szabó Dezső)

A múlt század közepén Dickens még olyan kezdetlegesen katolikusellenes „Child’s History”-t írt (s még a mi Arany Jánosunknak is ez volt a szellemi tápláléka), hogy a hozzáértő lefordul tőle a székről (de Arany János természetesen nem fordult le tőle). Chesterton pedig azt írja róla, hogy olyan együgyű és kezdetleges, hogy azt hinné az ember, hogy nem gyerekeknek írták, hanem gyerek írta. Ma pedig már a legolvasottabb angol író Maugham, akit pedig szintén protestáns lelkész nagybátyja nevelt, a kereszténységben nem hisz ugyan, sőt még Istenben se. Ha protestáns lennék, én se igen hinnék, de azt egész nyíltan kimutatja, hogy a katolicizmus százszor rokonszenvesebb neki, mint a protestantizmus, melyben született. Ma már protestánsok cáfolják meg a Johanna papisszáról kitalált hitvány és ostoba meséket, „véres” Máriáról pedig, aki Angliát újra katolikkussá akarta tenni, az Encyclopaedia Britannica ma már olyan cikket közöl (hosszút), mely egész rokonszenvesnek tünteti fel e „véres” királynőt, s megállapítja, hogy egyáltalán nem volt véres, s ha igen, ugyancsak megvolt rá az oka.

Egyedül csak a mi történetírásunkban nincs még semmi haladás, illetve haladás itt is van, mert ma már sokkal enyhébbek a kifejezések, s itt is látszik már a tárgyilagosságra és megértésre való törekvés, a szükséges döntő irányváltozás azonban nem történt még meg. A mi magyar történelmünk lényegében még most is ugyanazon szellemben íródik, mint száz évvel ezelőtt. Pedig a más szellemre, a más irányra ugyancsak szükség volna, mert a ma embere nálunk is egész másképpen gondolkodik már, mint ez száz évvel ezelőtt volt szokásos és az Egyház irányában is, mert hiszen itt erről van szó, ma már egész más a felfogása.

Száz évvel ezelőtt még minden művelt embernek a haza volt az istene, a haza volt a vallása. Eltekintve a kommunizmus utolsó évtizedeitől, ma is az. A kommunizmus elleni „reakciója” ma is hazafias, az 1956-os szabadságharc pedig különösen az volt. A vallásnak, illetve a katolicizmusnak 20%-nyinál nagyobb szerepe alig volt benne. De ez a hazafiasság érzés, eltekintve attól, hogy ma már nem olyan egzaltált, nem oly mámoros, nem olyan szinte vallásos jellegű, ma már semmiképpen se kapcsolatos olyan egyházellenességgel, olyan antiklerikalizmussal, olyan hitközönnyel és olyan protestáns rokonszenvvel, mint még száz éve.

A legfőbb baj azonban az, hogy a mi költőink, államférfiaink, szónokaink, hazafiaink, nemzeti ideáljaink és történetíróink (Horváth Mihály, Szalay László, Szilágyi Sándor, Acsády Ignác, Angyal Dávid, Takáts Sándor, Károlyi Árpád, Marczali Henrik, Fraknói Vilmos, Pór Antal, Salamon, Karácsonyi stb.) mind a XIX. század emberei, s a papokat kivéve (Fraknóit és Karácsonyit) természetesen az egyházellenességben és protestánspártolásban is mindnyájan koruk gyermekei. Ebben még a harmadik pap, Takáts Sándor se kivétel. Ő is úgy ír, mintha nem pap, hanem még katolikus se volna. Legfeljebb talán élete végén vehető észre rajta némi észre térés s az, hogy mintha végre ő is tudatára ébredne annak, hogy ma már nem kötelező, sőt nem is szokás olyan jezsuitaellenesen írni s a protestantizmusnak úgy hízelegni, mint ő szokott.

A mi történetírásunk ezért nemcsak minden porcikájában „hazafias”, hanem egyházellenes és protestánspárti is. Nyíltan arra az álláspontra helyezkedik, hogy a fő, sőt egyedüli cél a haza szolgálata és a vallásnak is azt kell szolgálnia. (Ez, ha katolikusok vagyunk, azaz egyedül üdvözítő vallásban hiszünk, teljesen tarthatatlan álláspont.) Aztán a mi történetírásunk, az ország és a magyarság kétharmad részének vallásával szemben határozottan az alig egyharmadnak, a protestantizmusnak pártján van (még akkor is, ha katolikus a történetíró), mert ez a beállítottság a XIX. században még így volt szokás, sőt egyenesen kötelező volt. Akkor így kívánta a haladás szelleme.

De nemcsak katolikusellenes, hanem nyíltan forradalom párti is ez a magyar történetírás. A XIX. század első fele szellemének megfelelően a fegyveres szabadságharcok már eleve és

mindenképpen rokonszenvesek neki, ezeket elvből mindig azonosítja a hazaszeretettel, a szabadságszeretettel. Szerinte Ausztria és a Habsburg-ház a magyar szabadság és függetlenség szükségszerű ellensége, tehát minden igaz és önzetlen magyar szemében csak rossz lehet, melyet gyűlölni kell és küzdeni ellene.

Mivel ezt a gyűlöletet történelmünk folyamán elsősorban mindig protestánsok táplálták a fegyveres küzdelmeket, a szabadságharcokat pedig mindig ők vezették (még 48-ban is, mely pedig nem volt már protestáns felekezeti jellegű). Kossuth is, Görgey is, Petőfi is egyaránt protestánsok voltak. Történetírásunk még akkor is csak protestánspárti lehetett volna, ha ezt egyébként nem is kívánta volna meg az akkori kor szelleme. De a szabadságharcokat, az értük való lelkesedést, a forradalmi szellem helyeslését a kor szelleme is megkívánta volna minden magyar hazafiság nélkül is.

Ahogy a kommunizmussal és annak szociális programjával, munkáspártolásával együtt jár, tőle elválaszthatatlan az ő materializmusa és ateizmusa, éppúgy a XIX. század nemzeti forradalmaitól, szabadságharcaitól elválaszthatatlan volt a Róma-ellenesség, az antiklerikalizmus s vele szemben a protestantizmussal való rokonszenv. Egész természetes tehát, hogy erősen megnyilvánul ez a magyar történetírásban is. Ahogy azonban minden mámorral kísért fegyveres szabadságharcnak, mint minden forradalomnak, jellegzetessége, elmaradhatatlan velejárója a gyűlölet, az erőszak, az elsőpró lendület, a túlzás, az ellenmondás nem tűrése, a forradalmi elveknek és célkitűzéseknek a hazafisággal való szinte vallásszerű azonosítása s ezért az elhajlás nem tűrése, az ebből a korból származó elmetermékeknek, tehát a történetírásnak is ugyanez a tulajdonsága volt és van.

Minden forradalom erőszakos. Egyik se hagy teret józan megfontolásra, egyik se tűri a bírálatot. Mindegyik a szabadsággal azonosítja magát, azt pedig egyenesen istenségnek nyilvánítja. Szabad-e azonban az istenség ellen lázadni, azt bírálni, kritikával kísélni?

Pedig hát éppen ennek az istenséggé tett szabadságnak a követelménye volna az, hogy ne csak a forradalom vezetői és hívei részére legyen szabadság, hanem mindenki, még a reakció részére is. A forradalom ugyanis nem cáfolhatja meg, nem járathatja le rögtön a maga legszentebb jelszavait, igazságait, s ha igen, önmagát cáfolja meg és teszi vele tönkre.

Akinek igaza van, annak nem kell félnie az igazi szabadságtól, tehát a kritika szabadságától se. Annak nem kell félnie a szólásszabadságtól, a gyülekezési szabadságtól se, mert mivel igaza van, úgyszólván bele tudja fojtani az ellenfélbe a szót, de nem erőszakkal, nem a csőcselék terrorjával, hanem érvekkel, az igazság erejével.

Az az eszme, az a forradalom, mely retteg az ellenfél szabadságától, ezért az ellenfél elveit a becstelenséggel, a hazafiatlansággal, az árulással, a talpnyalással, a gyávasággal, az ellenséggel való cimborálással, a kizsákmányolással, a nép elnyomásával s hasonló megvetésre méltó dolgokkal azonosítja, hogy eleve beléjük fojthassa a szót: tulajdonképpen azt árulja el, hogy nem bírja ki a kritikát, hogy nincs igaza. Ezért akar előre megszabadulni ellenfeleitől még mielőtt az érveit előadhatná és bizonyítani tudná.

Pedig hát minden forradalom ilyen. Mindegyik hirtelen, gyorsan csinál mindent. Lassú munkát, megfontolást nem tűr. Lelekedést követel, csak azt tűri meg. A szívhez szól, nem az észhez, megfontolást nem enged meg, annál kevésbé bírálatot. Mintha csak azt hirdetné, hogy a józan érvelést nem bírja, a nyugodt megfontolás ellensége, az igazságot nem állhatja. A győzelem előfeltétele a hirtelenség és a felületesség.

A mi eddigi történetírásunk képviselte magyar hazafiság is ilyen forradalmi természetű. Azt mondani, hogy a Habsburgok nem voltak Magyarország ellenségei, nem lehetett és még ma sem lehet. Pedig hát legalább annyi kétségtelen, hogy a katolikus Egyháznak és a katolikus magyarságnak ezek a Habsburgok nem voltak ellenségei, sőt a magyarságot ők tették újra katolikussá. Ha azonban a katolicizmus helyes és jó, akkor már azt kell mondanunk, hogy Habsburgjaink a magyarságnak is jótévői voltak, tisztán csak emiatt is. Hiszen ezzel bőségesen jótették mindazt, amit a magyarság ellen más tekintetben véteknek volna. Mindaz

ugyanis, amit ellene vétkeztek, kisebb jelentőségű, mint az, amiben használtak neki. (Akkor természetesen, ha a katolicizmus igaz. De hol a tudomány szabadsága ott, ahol előre megtiltják a történetírónak, hogy erre az álláspontra helyezkedve írjon?)

Ezelőtt még száz évvel az volt a művelt közfelfogás, hogy legtöbbet éppen azzal ártottak a Habsburgok a magyarságnak, hogy katolikussá tették, mert ezáltal kultúráját, haladását akadályozták. Tehát akkor még volt valami logika a Habsburg-ellenességben. Ma azonban ezen már túl vagyunk s ma már a művelt protestáns se meri azt mondani, sőt ma már nem is gondolja azt, hogy katolikusnak lenni baj vagy szerencsétlenség, mert elmaradottság, kultúraellenesség vagy babonáság, korlátoltság. A Habsburgoknak hajdan legnagyobbnak tartott bűne tehát ma már nem bűn.

Nem érdemes-e tehát megnézni, hogy nemcsak látszat-e az a másik bűnük is, amit állítólag a magyarság szabadsága, nemzeti élete, nemzeti nyelve, fajiséga ellen vétettek, és hogy ez a vád nemcsak abból származott-e, mert katolikuspártolásuk miatt ellenszenvvel néztük őket s emiatt nem tudtunk irántuk tárgyilagosa lenni? A pártatlan történelmi szemlélőnek legalábbis gondolnia kell arra, hogy a mi nagy Habsburg-ellenességünk tulajdonképpen nem csupán antiklerikalizmus-e, vagy legalábbis nincs-e benne ennek is nagy része?

Vajon összeegyeztethető-e a tudomány szabadságával, a haladással, a tudományos elfogultansággal s általában a XX. századi kultúrával, ha a katolicizmusnak megtiltjuk, hogy a magyar történetírás újjáértékelésével egyáltalán foglalkozzék, s még inkább, hogy arra az eredményre jusson, hogy az eddigi magyar történelmi felfogás téves volt?

Pedig hát tagadhatatlan, hogy eddig még magyar történetíró arra nem vetemedhetett, hogy szabadsághőseinkkel szemben a Habsburgoknak adjon igazat, de különösen nem, hogy ezt a véleményét bizonyítékaival egyetemben nyomtatásban is a közvélemény elé tárja. Ezt a nemzeti terror, a hazafiatlanság vádjá lehetlenné tette részére.

A közvélemény terrorja eddig nem engedte, hogy nyíltan azt merje állítani, hogy Bocskai felkelése felesleges, sőt káros vérontás volt, csak Bocskai egyéni nagyravágyásából történt és hogy vele szemben Rudolfnak volt igaza? Vajon mondhatta-e ezt valaki Bethlen Gáborról II. Ferdinánddal, Rákóczi Györgyről III. Ferdinánddal szemben?

Hiszen még a hazájával és az európai keresztény kultúrával szemben a töröknek kémkedő és jellemben egyébként is egészen utolsó Thököly *szabadsághős* volta mellett is kitart a magyar közvélemény még ma is. Zrínyi Ilona is a legdicsőbb honleány még napjainkban is. Hát azt meg lehetett-e tenni, hogy még II. Rákóczi Ferencel szemben is gyűlölt Lipót pártjára álljon valaki, s általában, hogy ki ne tartsunk mindnyájan még ma is amellett, hogy Rákóczi Ferenc a legideálisabb jellem, a legeszményibb szabadsághős, sőt egyenesen szent volt?

Vajon megtehetette-e eddig magyar történetíró – legalábbis ha magyarul, és magyaroknak akart írni –, hogy ha a negyvennyolcat tárgyalta, akkor ne a 48 szellemében írt legyen? Elítélhette-e nálunk valaki valaha Kossuthot, Petőfit, az aradi vértanúkat?

Pedig hát ha a Habsburgoknak és velük a katolicizmusnak nem is szabad védekezniük és igazukat nekik is bebizonyítaniuk, illetve ezt legalább megkísérelniük, akkor hol van a tudomány szabadsága, hol van a tárgyilagosság? Sőt ezzel a türelmetlen, erőszakos, terrorisztikus hazafiságunkkal tulajdonképpen már eleve is nem azt bizonyítjuk-e, hogy nincs igazunk? Akinek igaza van ugyanis, annak nem szükséges ellenfelébe fojtania a szót, annak nincs szüksége terrorra, fenyegetőzésre, felháborodásra, ha az ellenfél érvelni merészel.

Az, de csakis az, akinek igaza van, megengedheti magának azt a fényűzést, hogy szabadságot enged ellenfeleinek, legalábbis tudományos szabadságot. Akinek igaza van, annak számára nemcsak nem kellemetlen ellenfeleinek érvelése, hanem egyenesen kívánatos számára. Milyen élvezet ugyanis utána kimutatni, hogy hamisak az érvek és hogy miért és mennyiben hamisak! Még a fiatalok és tapasztalatlanok hazafisága se szenved általa, mert hiszen még azok honszerelme is sokkal nagyobb lesz a támadás dicsőséges visszaverése után, mintha a támadás nem is történt volna meg.

De még ha a Habsburgok és a velük tartó főpapok igaza nem is volna teljes, hanem csak úgy ötvenszázalékos, ha csak annyi lenne a vita végeredménye, hogy történetek hibák mindkét oldalon, de erényeket és igazságot is egyformán találunk mindkét félnél, akkor se tekinthetjük bűnösnek a vita kezdeményezését, mert hiszen a szellemi harc még így is hozzájárult az eszmék tisztázásához s a történelmi igazságot így is megtisztította a hozzákevert kortesjelszavaktól és túlzásoktól, főként pedig, mert nemzeti történelmünket megszabadította a terrortól, az erőszaktól, a türelmetlenségtől, azaz szabadbá, kulturálttá a XX. század színvonalán állóvá tette.

Nagyon téved, aki azt hiszi, hogy mindez, ha a tudománynak nem is, de a hazaszeretnek árt. Nemcsak azt a hazát lehet ugyanis szeretni, melynek szereplői feddhetetlenek és akiknek mindig és mindenben igazuk van. Sőt, mivel ilyen haza és ilyen vezetők csak az ifjú lelkesülés világában vannak, tulajdonképpen a hazafias érzésnek használunk vele. A hazafias mámor világából, melynek tilos tárgyilagosságnak lennie és az ellenfél irányában nem szabad megértést tanúsítania, a józan tárgyilagosság világába leszállni és a valósághoz, a tényekhez igazodni, nemcsak nem lehet káros lépés, hanem a helyes hazaszeretet szempontjából is szükségszerűség. Minél korábban megtörténik tehát, annál jobb.

Az se igaz, hogy ez az új történetírás mindenben a nemzet ellenségeinek, mindenben és mindig az *idegeneknek* ad igazat és hogy ez nemcsak a magyar önérzetre, hanem a magyar hazaszeretetre is romboló hatású. Aki – feleljük erre – a magyar király igazát mutatja ki „a nemzettel” szemben, az nem idegennek ad igazat, mert a magyar király bizonyára nem idegen Magyarországon. Ki magyar ember, ha még a koronás magyar király, a nemzet törvényes feje és megszemélyesítője se az? Látni fogjuk majd, hogy ez a koronás magyar király, ha Bécsben is lakott, és ha nem is magyarul szokott beszélni, érzelmében is mindig volt olyan magyar, mint azok, akik a nemzet hangos képviselőinek és védőinek tolták fel magukat.

Vagy talán a főpapok voltak „idegenek”? Hogy lehettek volna azok – feleljük –, mikor nemcsak köztük, hanem még a régi jezsuiták között is megtaláljuk úgyszólván az összes törzsökös, ősi magyar nevet. Köztük pedig éppen azok, akik az udvar legodaadóbb hívei és a protestánsok „legkegyetlenebb” üldözői voltak, egyenesen mindnyájan *kálvinista* szülőktől származtak (Pázmány, Bársony püspök, Padányi Bíró Márton). Még Kollonits érsek családja is protestáns volt még nem régen s családja egyes tagjai később is megmaradtak annak.

Igaz, voltak a főpapok között Kollonitsok, Althanok és Migazziak is, de talán a magyar szabadsághősök közt nem voltak Zrínyi Miklósok, Jurisichok, Juranicsok, Dugovicsok, Thökölyek, Martinovicsok, Kossuthok, Petrovicsok (Petőfi), Perczelek, és nem éppen e két utóbbi volt-e 48-ban a két legtúlzóbb hazafi? Vajon Görgey és Kossuth anyja is nem volt-e még névben is egészen idegen, s Görgey nem beszélte-e a szabadságharc elején még a magyar nyelvet is csak törve? Nem volt-e még „nagy Bercsényi Miklós” anyja is idegen?

Ezzel szemben az a Zichy gróf, akit Görgey felkötetett, nem volt-e származásában és vérségében sokkal magyarabb, mint az a Görgey, aki őt „hazafiatlansága” címén felkötötte? De az ugyancsak hazaárulónak nyilvánított negyvennyolcas főpap is nem egy másik Zichy (Domonkos), tehát nem egy másik színmagyar volt-e? És az a hercegprímás is, akit 48 szintén hazaárulónak nyilvánított és ezért birtokait is elkoboztatta, nem volt-e éppen az a Hám János, aki nem volt ugyan gróf, de annál színmagyarabb származású és aki mellel olyan szent életű is volt, hogy e tekintetben még az ezeréves magyar történelem bármely papja között se volt sok hozzá hasonlítható.

Vajon azok is, akiket Rákóczi „hazaárulásért” kivégeztetett, nem magyar nemesek voltak-e és nem Bezerédi, Szegedi, Ocskay, Botka nevet viseltek-e, az pedig, akit Rákóczi „árulásért” meg akart gyilkoltatni, nem egyenesen nagykárolyi Károlyi Sándor volt-e (de genere Kaplony)? És a kurucok legnagyobb és legtehetségesebb labanc katonai ellenfelei is nem Pálffy és Ebergényi, politikai ellenfelei pedig Koháry István és Esterházy Pál voltak-e, azaz sokkal magyarabb véruék, mint akár maga Rákóczi is – mint látjuk majd –, különösen

Koháry és Ebergényi olyan jellem is egyúttal, amilyen megint kevés található az egész ezeréves magyar történelemben. Látni fogjuk majd azt is, hogy a XVI. század úgyszólván minden nagy nemzeti hőse (Zrínyi a szigetvári hős, Jurisics Miklós, Dobó, Losonczy, Szondi, Thury György, Gyulafalvi László stb.) egytől egyig a Habsburgok lelkes híve volt.

Nem a magyarság megtagadásáról és helyette az idegenek dicsőítéséről van itt tehát szó, hanem mindössze arról, hogy a forradalmár, az állandóan harcokat indító, tekintélyromboló magyarok helyett a vallásos, az egyházhű, a tekintélytisztelő, a békeszerető, az engedelmességben és önfeláldozásban példát adó magyarok megbecsüléséről.

Még az se igaz, hogy a haladó szelleműek helyett dicsérjük a maradiákat, mert nemcsak az a fontos, mit akar valaki, hanem éppen olyan fontos az is, hogy hogyan akarja. A mi eddigi „hazafias” hőseink nemcsak a magyar függetlenséget akarták: türelmetlenek voltak, nem akartak várni, izgattak és fegyvert ragadtak érdekében. Pedig hol van az a becsületes ember, aki a tömeggyilkosságot, a háborút még ma is helyesli?

Egyeseknek egyéni érdekük kívánta ezt (Bocskai, Thököly, Rákóczi Ferenc a börtön, a vérpad, illetve a bujdosás elől menekültek meg általa), mások pedig azért jártak el így, mert így lehetett népszerűséget és dicsőséget szerezni (Martinovics, Kossuth, Perczel stb.). A tömegnek ugyanis a bátorság imponál. (Bethlen pedig mind a háromszor csak azért ragadott fegyvert, mert a harmincéves háború jó alkalmát fel akarta használni hatalma kiterjesztésére. Mint az eredmény megmutatta, jól is számított.)

Aki tehát ezeknek a fegyverfogásoknak ellene volt, az még nem bizonyítja, hogy a magyar szabadságnak vagy (48-ban) a szociális haladásnak is ellensége volt, mert kétségtelen, hogy mindkettőt nemcsak fegyverrel lehetett kivívni, hanem tárgyalásokkal, lassú haladással, türelemmel is, tehát vér nélkül is meg lehetett szerezni. Más országok például nem ragadtak fegyvert, mégis náluk is épp úgy felszabadultak a jobbágyok mint nálunk, sőt – szintén forradalom nélkül – felszabadultak a jobbágyok még Oroszországban is, mégpedig csak alig néhány évvel később, mint nálunk. Ezt akkor épp úgy, sőt még jobban az idő haladása kívánta meg, mint napjainkban a gyarmati állapot megszüntetését, tehát nemcsak vérontásra nem volt szükség kivívásukra, hanem fegyverrel sem lehetett volna megakadályozni megvalósulásukat.

Tehát tisztán csak arról volt szó: fegyverrel, tömeggyilkossággal csináljuk-e, vagy békésen; rögtön, vagy néhány év múlva. Ahogyan napjainkban Kongóban sokkal jobb lett volna a függetlenséggel néhány évig várni, mert a következmények megmutatták, hogy okosabb lett volna egy kissé lassabban haladni és a teljes függetlenséget alaposabban előkészíteni, épp úgy könnyű elképzelni, hogy száz évvel előbb a jobbágyság felszabadításában se a rögtöniség, se a türelmetlenség, az izgatás, a fegyverragadás volt az okosabb, annál kevésbé az egyedüli megoldás, hanem ekkor is okosabb lett volna a megrázkódtatások elkerülése, azaz a lassabb haladás.

Világos, hogy ha valaki ez utóbbinak volt a híve, az még semmiképp se jelentette azt, hogy magát a haladást is ellenzi. De még ha így lett volna, akkor se lett volna nagy baj, mert a jobbágyság hamaros felszabadítását emberi erő ekkor már úgyse akadályozhatta volna meg. De hogy fegyverfogással, azaz tömeggyilkossággal semmiképp se lett volna szabad a felszabadítást megvalósítani, azon nem lehet vitatkozni. Háborút indítani semmiféleképpen és semmilyen körülmények között sem szabad, de ha szabad volna, akkor sem volna kívánatos, mert hiszen a felfordulás és a háború éveken át tartó következményeit elsősorban a nép, tehát akkor a jobbágyság szenvedték meg.

Hogy tehát a felszabadítás *rögtön* történjék, az csak a Kossuthoknak és Petőfiknek lehetett érdekük, akik ezzel népszerűsége tettek szert és hatalomhoz jutottak, illetve szerettek volna hatalomhoz jutni, de semmiképpen se magának a népnek, a jobbágyoknak. A tömeg azonban logikátlanságában nem tud különbséget tenni maga a felszabadítás és a felszabadítás módja – hogy fegyverrel vívjuk-e ki, vagy tárgyalásokkal, rögtön-e vagy fokozatosan, az ellenzék (Kossuth, Petőfi) csinálja-e, vagy a kormánypárt, a gyűlölt „aulikusok” – között.

Pedig ez a logikátlanság milyen orgiákat szült akkor! Negyvennyolcban – sőt még ma is milyen gyűlölt, milyen megvetett, milyen „hazaáruló” volt, aki nem állt feltétlenül, sőt mámorosan Kossuth és Petőfi pártjára –, noha ők ketten se álltak egymás pártján, hiszen kölcsönösen gyűlölték egymást, akkor Kossuth vagy Petőfi ellen nem is lehetett senki, mert írói és szónoki tehetségükkel olyan közhangulatot, olyan terrort hoztak létre, hogy nemcsak ellenük mukkanni, hanem még hallgatni, semlegesnek lenni sem mert senki.

Jelenleg mindenki békepartí. Mindenki azt hangsúlyozza, milyen borzasztó dolog a háború és milyen gonosztevő az, aki kirobbantja. S nemcsak most, amikor már atombombák vannak, ilyen a közhangulat, hanem ilyen volt már az első világháború után is. Ugyanazok az emberek azonban, akik ennyire háborúellenesek és akik ebben a tekintetben még az Egyházzal sincsenek megelégedve, mert szerintük még az egyházaknak is sokkal élesebben kellett volna fellépni a béke érdekében és a tömeggyilkosság ellen, ugyanakkor hogy lelkesednek a régi fegyveres magyar szabadságharcokért, negyvennyolcért, sőt még a ciprusi, kubai, algíri vérontásért és évtizedeken át tartó fegyveres küzdelmekért is! Nem veszik észre, hogy egyik szavukkal agyonütik a másikat, s egyik elvük, hogyan ellenkezik a másikkal.

Aki háborúellenes, aki ellensége a fegyveres megtorlásoknak, aki nemcsak akkor háborodik fel a „cél szentesíti az eszközt” elve ellen, mikor ellenfelei gyakorolják, hanem akkor is, mikor a maga érdekében ő alkalmazza, annak *minden* forradalmat és *minden* fegyveres szabadságharcot el kellene ítélnie, mint ahogy a katolikus Egyház *mindegyiket és mindig* elítélte.

De még ez se elég, hanem minden háborúellenes embernek evangéliumi lelkületre kellene törekednie. Addig ugyanis, amíg gyűlölünk és a gyűlölet alapján állunk: például a haza ellenségei vagy a földbirtokosok és a kapitalisták elleni gyűlöletre izgatunk és ezt hazafiasságnak, illetve szociálisnak, tehát jónak és követendőnek tartjuk, amíg osztálygyűlölet alapján állunk és a munkások kötelességévé tesszük, hogy gyűlölje a tőkést, a munkaadót, az osztályellenséget – tehát amíg az egyik osztályt a másikkal szembe állítjuk, mint a marxizmus teszi –, addig szó sem lehet örök békéről. Addig mindig lesz háború, sőt az egész közélet háborúból, vagy háborútól való rettegésben fog állni. Azóta, mióta a marxizmus Oroszországban hatalomhoz jutott, így is van.

A háborút csak úgy lehet kiküszöbölni, béke csak úgy lehet a földön, ha az emberek megvalósítják az Evangélium tanácsát, s ha egyik arcukon megütik őket, nem visszaütnek (Mt 5,39; Lk 6,29) vagy annak latolgatásával töltik idejüket, hogyan üthetnek vissza minél hatásosabban, hanem odatartják ütésre a másik arcukat is, azaz ellenségeiket szeretettel, a bántalmak békével való türéssel fegyverzik le. Másképp sohase lesz béke. Minden gyűlölet ütést rejt magában, mely előbb-utóbb ki is robban. A közösségek, nemzetek, társadalmi osztályok, a népek ütése pedig mi más, mint a háború?

Persze ha csak akkor lehet béke, ha az emberek annyira keresztények lesznek, ellenség-szeretők lesznek, akkor sose lesz béke, mert tömegeket, a társadalom zömét ilyen erkölcsi magaslatra felemelni gyakorlatilag lehetetlenség. Ez igaz. De az is igaz, hogy ez nem ok arra, hogy a jót ne is ajánljuk, s megvalósítását ne is próbálgassuk. Semmi *nagy* dolgot nem lehet *könnyen* megvalósítani. Az örök béke pedig ugyancsak nagy dolog. A nehézség azonban nem ok arra, hogy ne is próbáljuk és kísérletet se tegyünk megvalósítására. Igaz, hogy az ember nagyon gyarló, sőt rossz, de ugyanakkor az is igaz, hogy nagyon jó is és a nemesre fogékony.

Hogy lehessen azonban örök béke, örök szeretet, ha még maga az állam, maga a haza, maga a szocializmus is egyenesen izgatja az embereket a gyűlöletre – a haza ellenségei, vagy a tőkésék, a gyarmatosítók, az imperialisták, a háborús uszítók ellen –, ahelyett hogy szeretetre, megbocsátásra, türelemre, megértésre, a rossznak – például a háborús uszításnak – *magukban*, a jónak pedig *az ellenségében* való észrevevésére is figyelmeztetné és biztatná őket.

Ha legalább az állam, a párt, a tőle pénzelt és irányított sajtó, mozi, rádió támogatná az Egyház e tekintetben való nehéz munkáját és terjesztené ellenségszeretetet hirdető elveit, ha

a közélet, a közszellem is az Evangélium szellemét terjesztené, ha a rádió, televízió, mozi támogatná a papság evangéliumi munkáját, akkor ha teljesen nem is, de *előbb-utóbb* erősen meg tudnánk közelíteni az örök békét.

Ez azonban csak akkor lehetséges, ha az Evangélium mindennél előbbre való, s ha még hazánk ellenében is az Egyházra hallgatunk, ha még munkásérdekeinket is feláldozzuk a keresztény szeretetért, s ha még akkor is hallgatunk az Egyházra, ha *proletárok* vagyunk, s ha az Egyház a *tőkés*ek szeretetét is követeli tőlünk.

Ilyenkor úgy látszik, mintha önmagunk érdekeit árulnánk el. Eltekintve azonban attól, hogy ezért az „árulásáért” ha itt nem, a másik világban akkor is megkapjuk majd jutalmunkat, már itt a földön is a magunk proletárérdekeit szolgáljuk vele. Kinek van ugyanis nagyobb haszna a társadalmi békéből és a háború teljes kiküszöböléséből, mint a munkásnak, a proletárnak, a tömegeknek?

„Seducebamur et seducebamus” [magyarul mit jelent ez a kijelentés?] – írja keserűen az ifjúkori bűneit sirató nagy Szent Ágoston. Aki maga elromlik, az hamarosan másokat is magával visz a romlásba. A minden rossz emberben megtalálható gög ugyanis nem ismeri el, hogy ő rossz útra tért, hogy őt félrevezették s így ezért is, meg hogy háborgó lelkiismeretét ezzel is elhallgattassa s maga előtt bebizonyítsa, hogy ő jó úton jár, hiába mondják „a papok” az ellenkezőt, tetszetős elveket talál ki a maga számára, bűnös tetteiből elveket csinál, hévvel terjeszti e tetszetős elveket és biztat másokat is a maga követésére. Mivel pedig a rossz és gögös ember többnyire tehetséges is és a dac is energiát ad neki, no meg mert azt a rosszat hirdeti, melyet hallgatni mindig kellemesebb, mint a jót, sajnos többnyire nagy sikerrel hirdeti elveit.

Az emberek félrevezetését megkönnyíti még az is, hogy életünkben alig találunk tiszta jót vagy tiszta rosszat. Az Egyház embereinek és a rájuk hallgatóknak jó cselekedeteibe is szinte mindig vegyül rossz, hiszen az emberi gyarlóság sokszor még a jót is rosszul teszi, gyarlóságokat kever bele, melyekbe a rosszakarat belekapaszkodhat, ha akar (pedig mennyire akar!). Viszont legtöbbször a rossz ember se egészen sátán s így ő is (még rosszaságában is) tesz jót is, s még gonoszságait is sokszor enyhíti jó tulajdonságaival. Még a Budapestet kizabráló vöröskatonák közt is voltak olyanok, akik rabolt dolgaikból adtak a szegényeknek is.

Hogyne lehetne hát az embereket például a hazafiság hirdetésével könnyen megtéveszteni! Hiszen a tömeg többnyire csak a jó, a szép célt látja, s arra még csak nem is gondol, hogy nem a szép beszéd, hanem a szép tettek a fontosak és hogy a jót, a szépet is lehet *rosszul* tenni! Még jobban megkönnyíti a félrevezetést az, hogy ezek a hazafiságról szónokló egyházellenesek nem mindig egyszerű csirkefogók, akik csak érvényesülni akarnak, hanem hazájukat sokszor csakugyan őszintén szeretik s ezért csak objektíve bűnösök, szubjektíve nem. Ők a hazájuknak csakugyan jót akarnak. Egyes tulajdonságaik rendkívül rokonszenvesek is.

Aztán hogyne lehetne könnyen félrevezetni az embereket nemcsak hazafias, hanem szociális téren is, mikor félrevezetőik emberszeretetet, egyenlőséget, az eddig büntetlenül garázdálkodók megfékezését, a szegények felemelését hirdetik, s mikor az, amit a gazdagok, a tőkésék visszaéléseiről mondanak, nagy részben igaz is? Ezért a lázítók nagyrészt hiszik is azt, amit hirdetnek, s akadnak közöttük nemeslelkű, jóakarátú emberek is. Itt is a jó cél téveszti meg a tömegeket, melyek nem tudnak arról, hogy a jót, itt például a szociális igazságot, el lehet érni nemcsak jól, hanem rosszul is, sőt gyűlölettel, egyoldalúsággal, a munkások hibáiról való hallgatással, viszont a munkaadókban csak a hibák észrebevésével (és annak is túlzásával) nagyobb kárt csinálhatunk, mint amekkora a haszon, melyet elérünk. De egyébként is a cél nem szentesíti az eszközt, s gyűlöletkeltéssel, rágalmozással, túlzással, egyoldalúsággal nem szabad és nem is lehet a jó célt, a másokon segítést elérni.

Mesebeszéd, hogy akkor, ha minden ország marxista alapra helyezkedik, végleg meg fog szűnni a háború. Háború csak akkor nem lesz többet, mikor már nem lesz többet gyűlölet. Hogy szüntethetné meg azonban a gyűlöletet az a marxizmus, mely gyűlölettel dolgozik, az

osztálygyűlölet alapján áll és ezt egyenesen szükségesnek tartja? Szerinte az öntudatos, a szocialista, a kommunista munkásnak kötelessége *gyűlölni* minden kizsákmányolót. Ők azzal érvelnek, hogy a szocialista társadalomban nem lesz már többé kizsákmányolás, tehát nem lesz szükség már többé gyűlöletre se (mert nem lesz már rá ok), s akkor tényleg és végleg megszűnik minden háború.

Ámde azt, hogy a szocialista társadalomban nem lesz többé kizsákmányolás, csak az iheti el, aki az emberi természetet egyáltalán nem ismeri. Vajon ha nem magánemberek, hanem az állam adja a munkát, akkor nem lehet kizsákmányolás? Az állam talán nem zsákmányolhat ki? Ezt csak az hiszi el, aki embert még sose látott, akinek emberrel még sose volt dolga. (Tagadhatatlan ugyanis, hogy a szocialista államot is emberek vezetik, s ráadásul még olyan emberek, akik másvilágban, örök jutalomban és büntetésben nem is hisznek.)

Aki azonban ezt „a priori” [tapasztalat nélkül] nem látja be, attól csak azt kérdezzük meg, vajon szocializmust építő marxista vezetés alatt álló hazájában kevesebbszer érezte-e magát becsapva, mint azelőtt? Vajon nem evett-e akkor is hamisított élelmiszert, sőt nem volt-e például az állam árusította zsír egyenesen mindig elvből hamisított? Aztán nem 30-40 forintért vette-e a narancs kilóját, melyet az azt behozó szocialista állam csak 3-5 forintért vásárolt? Nem vásárolt-e a szocialista állam üzleteiben sose selejtes iparcikkeket? Jó volt-e mindig a lakás, melyet az állam épített neki stb.? Ha pedig a proletár azt látja, hogy őt az ő államának vezetői becsapják, kizsákmányolják, nem fog-e gyűlöletet táplálni ellenük, s arra törekedni, hogy visszafizessen nekik, hogy megbüntesse őket? Ez pedig csak háborúval vagy újabb forradalommal, tehát megint csak tömeggyilkossággal lehetséges. Be kell látnia mindenkinek, hogy a gyűlöletet, tehát a háborút, a tömeggyilkosságot egyedül csak azzal az eszközzel lehet megszüntetni, melyet az Evangélium ajánl rá, és amelyet a katolikus Egyház hirdet: a szeretettel, melyben még az ellenségszeretet is bennfoglaltatik. Képzeltető-e azonban nagyobb tragédia, mint az, hogy ezt az orvosságot (a szeretetet) nemcsak magánéletükben nem gyakorolják az emberek, hanem egyenesen lenézik, gyűlölik és az emberiség ellenségének mondják azt az intézményt, mely képviseli a földön?

Azt kell látnunk ugyanis, hogy nemcsak a magánemberek, hanem a társadalom, az állam, a közvélemény, az irodalom, a művészet, a sajtó, a színház, a mozi, a rádió, a televízió is nemcsak teljes közönnyel viseltetik az Egyházzal szemben, hanem nagyon sokszor egyenes ellenszenvvel, s mikor ezt írom, akkor nemcsak a kommunizmusra, hanem a kapitalista államokra is gondolok, melyek pedig nem hirdetik nyíltan az ateizmust.

Hogy nemcsak a kommunizmust építő, hanem a nacionalista Magyarországon is mennyivel jobb emberek voltak azok, akik az Egyház pártján álltak, mint azok, akik a „hazafiságot” képviselték, s milyen nagy haszna lett volna belőle a magyar nemzetnek, ha történelme folyamán mindig az Egyházra hallgatott volna, arról meggyőződhet mindenki, aki a magyar nemzet új történelmének itt következő 13 kötetét elolvassa. Meglátja belőle, hogy hazafiságból eddig azt gyűlölte, amit szeretnie kellett volna, és azt szerette, amit gyűlölnie kellett volna. (Mert gyűlölni természetesen a kereszténynek is kell és szabad. Csak az embert kell szeretnünk még akkor is, ha ellenségünk, és ha rosszat tesz. De magát a rosszat, a tévelyt nemcsak szabad, hanem kell is gyűlölnünk.)

A kommunista propaganda hivatalos állami parancsra úgy írt, beszélt, sugárzott, nevelt és tanított, mintha eddigi iskolai tanításunk, nevelésünk és irodalmunk egyenesen undorítóan Habsburg-párti lett volna, s mintha ez a történelmi igazsággal ellenkező és tisztán csak a kizsákmányoló osztályok érdekében való szemtelen hazugság lett volna.

Az igazsággal ennyire merészen ellenkező állítás kevés volt még az emberiség történetében.

Az igazság az, hogy történetírásunk és iskolai nevelésünk s mindennek következményeként közvéleményünk már vagy 150 éve nemcsak hogy nem Habsburg-párti, hanem kivételt alig tűrően (újabbban már a papok közt is *alig* van már kivétel) és szinte eszelős fokban mindmáig Habsburg-gyűlölő volt. Nemcsak a kálvinista Horthy uralma alatt volt ez így, hanem

már Ferenc József, V. Ferdinánd és I. Ferenc idejében is. Ennél régebben nem volt így, mert akkor még hívők voltak az emberek s legalábbis a műveltek (a nemesség) vallási műveltség-gel is rendelkeztek, hiszen úgyszólván kivétel nélkül a jezsuiták neveltjei voltak.

A protestánsok mindig, tehát már a XVI. században is erősen Habsburg-ellenesek voltak (még jobban, mint ma), mert hiszen akkor teljesen a vallási fanatizmus volt még gondolataik és tetteik irányítója. Ámde akkor még a tekintélytisztelet és a királyhűség is erősen benne volt még a magyar lelkületben. Ez volt például az oka, hogy még az egyik legfanatikusabb magyar protestánsunk, Thurzó György nádor se állt Bocskai mellé.

Tény azonban, hogy a magyarság vagyonosabb (függetlenebb) és értelmesebb része lett protestáns és maradt meg az ellenreformáció ellenére is protestánsnak s ezért hazánkban a protestantizmus mindig nagy szerepet játszott politikailag, kulturálisan és irodalmilag, s így a nemzeti közvélemény irányításában is nagyobb szerepe volt, mint amekkora statisztikai számaránya volt.

A magyar közvélemény a XVI. században azért volt királyellenes és azért állt a fegyveres felkelések pártján, mert akkor még szinte teljesen protestáns volt, s az akkori kor szellemének megfelelően tetteit mindennél (még a hazafias érzésnél is) jobban a vallása, tehát a protestantizmusa, katolikusgyűlölete irányította.

A XVIII. század folyamán a katolicizmus megerősödése folytán a király iránti hűség és az uralkodóházzal való megelégedés is megnövekedett. A Rákóczi bukását követő fél évszázadban (1700-1750) ez a szellem még protestáns köznemesi körökben is szinte általános volt, s Rákóczi éles elítélésében nyilvánult meg. Nemcsak az országgyűlés mondta ki ekkor Rákóczit hazaárulónak, hanem meggyőződésből annak is tartotta ebben az időben mindenki. Az országgyűlés határozata valóban a közvélemény megnyilvánulása volt.

A XVIII. század második felétől kezdődően újra növekedni kezd nálunk a Habsburg-ellenes hangulat. Most már nem annyira a protestantizmus, hanem inkább annak a hitetlen felvilágosultságnak a következtében, mely a század végére a francia forradalmat eredményezte. A Habsburg-gyűlöletben megnyilvánuló „hazafias” szellem aztán egyenesen orgiáit ülte és szinte eszelőssé vált a XIX. századnak a francia forradalmat követő első felében (1800-1850), mely egyébként is a nemzeti forradalmak kora volt.

Mivel az istenné tett szabadságot és a szociális reformokat (jobbágyfelszabadítás, törvény előtti egyenlőség) nem fokozatos haladással és békés eszközökkel, hanem forradalmi eszközökkel, véresszájú izgatással s átmenet nélkül, robbanásszerűen akarta elérni, főként pedig mert a fegyveres felkeléseket, a háborút használta eszközül, ezzel az Egyházat szükségszerűen ellenségévé tette. De az Egyháznak egyébként is ellensége volt. Nem a vallásnak, hanem az Egyháznak. (Ez még nagyobb baj, mert hiszen magyarul azt jelenti, hogy az igazságvallással szemben az alanyi, érzelmi vagy nemzeti vallásokat, tehát a vallás elfajulásait vagy pótszereit pártolta.)

A mai idősebb emberek (az én korosztályom) gyerekkorukban még negyvennyolcas honvédek ismertek (nekik – nekem is – egyenesen a nagyapjuk is az volt), érthető tehát, ha ez a 48-as szellem még ma is uralkodó a magyar közéletben. Nemcsak nagy politikusaink, hanem legnagyobb íróink, klasszikusaink is mind a XIX. századból származnak, annak szellemében írtak, annak eszméiért lelkesedtek. Nem lehet tehát meglepő, ha még ma is a XIX. század közepének nemzeti forradalma, az érte való lelkesedés jelenti a magyar hazafiságot, s ha annyira következtetlenség tudunk lenni, hogy ebben a 48-as *háborúért* való rajongásunkban az ezt kirobantó Kossuthért és Petőfiért való nagy lelkesedésünket oly könnyen össze tudjuk egyeztetni a háború és *minden* háború elleni nagy utálatunkkal. Mi még a nazarénusokért is lelkesedni tudunk azért, mert nem fognak fegyvert, de Kossuthért és Petőfiért még náluk is jobban lelkesedünk. Őértük azért, mert 48-ban azért izgattak, hogy a magyar nemzet ne várjon már egy percet se, s ne békés eszközökkel, hanem fegyverrel, ne fokozatosan, hanem rögtön egy csapásra vívja ki függetlenségét.

A következetlenség még élesebbé válik, ha azt is meggondoljuk, hogy e két nemzeti bálványunk: Kossuth és Petőfi nagy nemzeti lelkesedésében nemcsak a magyarok tízezreit kergette halálba, hanem mindezt ráadásul még haszontalanul, eredménytelenül is tette, mert hiszen nemzeti létünk nagy temetője, a világsi fegyverletétel lett belőle. Tehát 48 nemcsak tömeggyilkosság, hanem ráadásul *eredmény nélküli tömeggyilkosság* volt.

Még ha cél szentesítené is az eszközt (pedig ezt az elvet is mennyire elítéljük a jezsuitákban, akik sose hirdették), negyvennyolcat s Kossuthot és Petőfit még akkor is el kellene ítélnünk. Hát mikor már 49-ben tagadhatatlanul bebizonyosodott, hogy Kossuth és Petőfi „hazafisága” helytelen volt! Hogy nem nekik, hanem Széchenyinek és Deáknak volt igaza! Hogy a nemzet függetlenségét nem forradalommal, nem fegyverrel, nem tömeggyilkossággal, hanem csak önmérséklettel, türelemmel, fokozatos fejlődéssel lehetett, tehát kellett volna kivívni.

Kossuth és Petőfi valósággal utálták a türelmet. Pedig a türelem mindig erény, ha pedig olyan nagy s annyira haszontalan s eredmény nélküli tömeggyilkosságot tudunk vele megakadályozni, mint amilyent 48-ban és 49-ben rendeztünk, akkor egyenesen kötelesség a türelem. Kossuth és Petőfi ez ellen a türelem ellen izgattak (sajnos sikerrel), a nemzet pedig még ma is áldja őket érte.

A mai közvélemény a tömeggyilkosságot elítéli, de csak akkor, ha az Egyház „áldja meg a fegyvereket” (amit egyébként az Egyház sose tett). Ha az Egyház ellenére rendeznek tömeggyilkosságot, mint negyvennyolcban történt, akkor az szentséges szent hazafiság, mely a nemzet nagyságát bizonyítja és amely előtt csak „leborulni” lehet és kell is, és amely minden magyar számára szent marad mindörökké. De ha így van, akkor hogy lehet kiküszöbölni a háborút az emberiség történetéből és akkor miért mondjuk azt, hogy a cél *nem* szentesíti az eszközt.

Ha egy nemzet függetlensége még a tömeggyilkosságot is szentesíti és ráadásul még akkor is, ha a tömeggyilkosság eredménytelennek bizonyult, akkor minek emlegetnünk elveket s hogy tudjuk magunkat olyan naivul becsapni, hogy magunkban még el is hisszük, hogy a „cél szentesíti az eszközt” gonosz elv, melyet a jezsuiták gyakorolnak, nem pedig mi?

48-at azonban eddig nem volt szabad bírálni. Nem volt szabad Bocskait, Bethlent, Rákóczi se. Ezek előtt egy magyar írónak – akár szépíró, akár történetíró – egyedül csak hódolni lehetett és a magyar ifjúság elé példaképként állítani. Sőt a kommunizmus egész odáig megy, hogy még ezzel a behunyt szemű hódolattal sincs megelégedve és azt állítja, hogy az igazság e dicső nemzeti hőseink iránt még százsorta nagyobb hódolatot, a sátáni Habsburgok és a velük szövetkezett klerikalizmus ellenében pedig még sokkalta ádagabb gyűlöletet követelt volna, mint amilyet tényleg kapott, s ezt eddig a hatalom, a Habsburgok kezében levő hatalom akadályozta meg. Az a kommunizmus állítja ezt, mely egyébként a háborúellenes propagandából él, a nacionalizmust pedig elítéli, sőt magát nemzetközinek vallja.

Mindebből csak annyi igaz, hogy ha a hatalom nem a Habsburgok, hanem a kommunisták (vagy akár a protestantizmus) kezében lett volna, csakugyan így történt volna. Ezért a kommunisták el se tudják képzelni, hogy adva legyenek a magyar trónon a Habsburgok s ott legyenek négy hosszú évszázadon át egyfolytában, s mégis eltűnjék, hogy ebben az országban mégis ellenük izgassanak, őket gyalázzák, ellenük hamisítsák meg az igazságot, s ők ezen mégse akarjanak vagy tudjanak segíteni.

Pedig hát így volt. Bizonyítja az itt következő 13 kötetes magyar történelem. És ez nem is hihetetlen, sőt még csak nem is feltűnő dolog, mert a jókkal a földön mindig így volt *és így* is lesz. Azokkal mindig könnyű volt elbánni. Ennek pedig a fő oka az, hogy az ő számukra a cél valóban nem szentesíti az eszközt, vagyis ők még a jót is (természetesen a saját védelmüket is) csak jó, vagy legalább közönyös (se jó, se rossz) eszközökkel érhetik el. A gyűlölet alapján pedig sose állhatnak. Pedig hát tömegmozgalmat, eleven erőt csak gyűlölettel, gyűlöletre való uszítással lehet felkelteni az emberekből.

Az itt következő 13 vaskos kötetben meglátja majd az olvasó, kik voltak a Habsburgok és kik voltak az ő magyar ellenségeik. Ki volt I., II., III., V. Ferdinánd, ki volt I. Lipót, III. Károly, Mária Terézia, I. Ferenc, s velük szemben kik voltak a mi hazafias hőseink (Bocskai, Bethlen, Rákóczi György, a Wesselényi-összeesküvők), ki volt II. Rákóczi Ferenc, ki volt Martinovics Ignác apát, ki volt Wesselényi Miklós, a dicső árvízi hajós és jobbágyvédő, ki volt Kossuth, Petőfi és Görgey.

Mindent az adatok tömkelegével bizonyítunk, mégpedig olyanokkal, melyek nem is újak, melyeket régen nyilvánosságra hoztak, mégpedig „hazafias” történetírók, sőt többnyire egyenesen protestánsok hoztak nyilvánosságra. Hogy mindezek ellenére hogy lehetett mégis ennyire félrevezetni a magyar közvéleményt, igen könnyű okát adni.

Írhatott volna-e valaki hazafias hőseink ellen, még ha az is lett volna a meggyőződése, ami az enyém? Hogy mennyire nem, mutatja Szekfű példája. Pedig hát látni fogjuk, hogy ő a történelmi igazság mázsáiból csak kis morzsákat próbált felhozni, azokat is csokoládéba csomagolva. Ha azonban néhány évtizeddel előbb élt volna, még ezt se tehette volna meg. Mutatja ifjúkori kísérlete (Rákóczi ellen). Pedig azt is milyen félve és milyen bizonytalanul tette!

Én itt az olvasót csak arra kérem, hogy az ellenem való felháborodás, melyet olvasás közben érezni fog, ne hagyassa vele abba az olvasást. Ha kitart mind a tizenhárom kötetten át, már nyert ügyem van. Sőt talán nyert ügyem lesz már a harmadik-negyedik kötetnél is.

Miért akarom „minden áron” meggyőzni az olvasót?

Ma tudományos körökben a szenvtelenség, a higgadtság, a problémáknak abszolút érdektelenséggel való megtárgyalása a divat. Ma vitás kérdések tárgyalásában az az általánosan elfogadott tudományos módszer, hogy az író nem foglal állást sem az egyik, sem a másik irányban, hanem személyes meggyőződésének nyilvánítása nélkül adja elő mindkét fél érveit s az olvasóra bízta, hogy döntsön, kinek van igaza s így a két vitázó fél közül melyikhez csatlakozik.

Meg kell hagyni, hogy van valami imponáló ebben a módszerben és hogy az igazsághoz is nagyon illik művelőinek ez a fölényes pártatlansága. Az igazság ugyanis megengedhet magának ilyen fényűzést (és ezt csak egyedül az igazság engedheti meg magának), sőt sokszor egyenesen az igazság érdekében áll ez a fényűzés, mert csak e módon tudjuk igazán biztosítani, hogy csakugyan az igazságot szolgáljuk s csak így tudjuk elérni, hogy valóban az igazság érvényesüljön, nem pedig az igazság örve alatt a magunk elfogultsága, egyoldalú nevelése, esetleg fanatizmusa.

Sajnos, annak ellenére, hogy előnyeit elismerem s tetszik is, itt most én mégsem követem ezt a módszert. Én nem szenvtelenül, nem személyes állásfoglalás nélkül adom elő itt a magyar nemzet történelmének a magam felfogása szerint való értelmezésére az érveket és adatokat, s nem bízom hideg fölényrel az olvasóra, hogy döntse el ő, kinek van igaza. Én most, az elvek e nagy csatájában nem tudok érzelem nélkül vagy szenvtelen lenni.

Én magam is elárulom, hogy a hazafiág melyik módja mellett vagyok s melyiket tartom helyesnek, sőt egyenesen minden tölem telhetőt elkövetek, hogy az olvasót is rábírjam, hogy ő is az én álláspontomra helyezkedjék. Nekem sokkal nagyobb a meggyőződésem s ezért jobban lelkesedem is érte, de sokkal jobban szeretem nemzetemet és népemet is, semhogy semleges és szenvtelen tudnék lenni olyan kérdésekben, melyek népem létéről vagy nemlétéről döntenek.

Szégyennek is tartanám ezt a szenvtelenséget, mert az igazság és a jó elárulásának is kellene tartanom, mikor látom, mily fanatizmussal és mily szenvedéllyel hirdették századokon át és hirdetik ma is az ellenkezőt azok, akik a másik tábor fanatikussai, sőt megszállottjai. Ha én ezzel szemben szenvtelenül s az igazságot csak sejtetve adnám elő, legfeljebb évszázadok múlva lehetne remélni az igazság tényleges győzelmét.

Állásfoglalás nélkül, szenvtelenül adni elő érveimet nem lenne sok értelme. Hiszen nincs olyan adatom (legfeljebb érveim vannak, olyanok), melyet ne közöltek volna már mások is nyomtatásban, tehát amelyet ne vehetett volna már eddig is tudomásul a magyar közvélemény, ha akarta volna, vagyis ha hajlandó lett volna tudomásul venni. Ha tehát én is hangsúly, sőt állásfoglalás nélkül közölném őket, most is alig venne tudomást róluk valaki. Ott lennék, ahol a mádi zsidó.

Ebben a kérdésben igenis nyíltan, a legnyíltabban kell érvelni. Rá kell mutatni világosan az igazságra, lelkesíteni kell mellette s mindent elkövetni, hogy az olvasó ne csak nézzen, hanem lásson is, ne csak olvasson, hanem értsen is.

Hangsúlyoznom kell, hogy nem szégyen a jóért lelkesedni, nem szégyen meggyőződéssel bírni s e meggyőződés helyességéről másokat is meggyőzni akarni. Ez az oka, hogy nem a száraz szaktudós szerepére vállalkoztam, hanem a nagyközönséghez, a tömeghez szólok. Ezért van, hogy lelkesedem, meggyőzni törekszem és lelkesítek is mindazok alapján, amiket megállapítok.

Ezért előadásmódom és stílusom is eltér a történelmi könyvek szokásos nyugodt, elbeszélő stílusától: szónokias, vitatkozó hangú, érzelmi motívumokkal teli. Ne hányják ezt szememre. Nem véletlenül lett ilyen. Mivel milliókra akarok hatással lenni, egy ország, egy nép felfogását akarom megváltoztatni, célokat szenvtelenséggel, a szaktudós hideg, tartózkodó

előadásmódjával nem érhetem el. E célból érdekességre, elevenségre is kellett törekednem, mert hiszen másképp nem hathatok szélesebb körökre, vagy ha igen, csak hosszú évtizedek múlva, akkor, mikor majd az igazság nagy nehezen hozzájuk még így is elérkezik.

Azért pedig, mert nem adom a szenttelent, hanem nyíltan kimutatom a meggyőződésemet, ne fogják rám, hogy nem vagyok tárgyilagos. Nem szégyen az ugyanis, ha valakinek van meggyőződése, lelkesedik s él-hal e meggyőződéséért, és másokat is meg akar nyerni neki. Ez az igazság birtokosában egyenesen kötelesség. Nem száraz, elméleti igazságról van itt ugyanis szó, hanem olyanokról, melyektől milliók sorsa, egész nemzetem, népem jövője függ.

Tudom, hogy a magyar közönség elfogult az itt tárgyalandó igazságokkal szemben. Em-lítettem, hogy alig van adatom, mely meg ne jelent volna már nyomtatásban, de nagyon jól tudjuk, mennyire hiába jelent meg. A magyar közönség nem vette őket tudomásul, nem vonta le belőlük a következtetéseket. Részint, mert nem is nagyon akarta, részint mert azok, akik ezeket az adatokat kiadták, ők se emelték ki őket, hanem csak úgy lecsúszatták a sorok között. Nekem tehát kiemelnem, hangsúlyoznom, vitatkoznom kell, ha azt akarom, hogy csak-ugyan tudomásul vegyék őket.

Ha igaz, hogy a tudósok tárgyilagosságnak kell lennie, épp oly igaz az is, hogy az igazság birtokosának nem szabad szenttelennek lennie, hanem lelkesednie is kell, és mindent elkövetnie, hogy az igazság, melynek ő birtokába jutott, az emberek közkincsévé is legyen és uralkodjék is körükben. Kivált mikor olyan, a közönségre rendkívül fontos igazságokról van szó, melyeket itt mi tárgyalunk.

A tárgyilagosság nem azt jelenti, hogy ha az igazságot ismerjük, úgy tegyünk, mintha nem ismernénk, vagy hogy az igazság iránt egy cseppet se mutassunk nagyobb becsülést és rokonszenvet, mint az iránt, amit hamisságnak vagy csalárdságnak ismerünk.

Ha nem titkolom, sőt hangsúlyozom, hogy mit tartok helyesnek és igaznak és minden képzelhető elkövetek, hogy álláspontom helyességéről másokat is meggyőzzek, az egyáltalán nem bizonyítéka annak, hogy nem vagyok elfogulatlan és tárgyilagos. Előre kitézett céllal lépek az olvasó elé, igaz, s ugyancsak kimutatom, hogy e célnak őt is meg akarom nyerni, de ez a cél és törekvés azért keletkezett bennem, mert előzőleg az igazságról én már meggyőződtem. Hiszen éppen emiatt írtam meg művemet. Ha pedig így áll a dolog, hazug lennék, ha mégis úgy írnék, mintha csak ezután, az elmondandók hatására győződnek meg róla magam is. Viszont az, hogy mások is meggyőződnek-e róla vagy sem, az már nem érdekelné, azt már tetszésükre bízom.

Hogy elfogadják-e olvasóim az igazságot, sajnos, én akármit csinállok, úgyis csak az ő tetszésüktől függ, de viszont nekem kötelességem elkövetni mindent, hogy amiről magam már meggyőződtem, arról mások is meggyőződjenek, hogy ami nekem kincsemmé vált, mások részére is azzá váljon.

Aztán ne feledjük azt se, hogy az igazságot szenttelenül, személyes állásfoglalás nélkül nemcsak azért lehet közölni, hogy tudományos tárgyilagosságunkat fitogtassuk, hanem azért is, mert az igazságot elnyomó irányzat terrorjától félünk, azaz a magunk bőre mentésére, a magunk érdekének az igazság elé helyezése miatt, vagy mert tudjuk, hogy hírnevet, népszerűséget, tekintélyes társadalmi vagy tudományos pozíciót csak így szerezhetünk. (Például történetíróink eddig elsősorban ezért nem mertek nyíltan a Habsburgok mellett állást foglalni akkor se, ha tudományos meggyőződésük így kívánta volna.) Így ugyanis nem lehettek volna népszerűek, de akadémiai főtitkárok se (ez a kitétető és egyúttal igen jó jövedelmű állás például mindig a kálvinistáktól függött Magyarországon), de még egyetemi tanárok se.

Ha pedig így áll a dolog, akkor már bizonyára nem érdem, hanem talán inkább emberi gyarlóság az állítólagos „tárgyilagosság” és szenttelenség ebben a kérdésben. A történetíró részéről a divattal ellenkező álláspontot el nem fogadni, tehát a történelmi hazugságok ellen nyíltan nem küzdeni, hanem csak a sorok közt csúsztatni el az erre vonatkozó adatokat (látni fogjuk, hogy történetíróink legtöbbje eddig ezt tette), eddig tehát egyszerűen a kénye-

lemszeretet, az egyéni érdek szolgálata volt. Semmi más, mint a közvélemény terrorja előli kitérés az igazság rovására.

Semmiképpen se erény vagy érdem az érdektelen, szenttelen előadásmód akkor, ha az igazság mellett a történetíró azért nem foglal nyíltan állást, mert népszerűsége elvesztésétől és az ezzel járó egyéb kellemetlen következményektől fél. Aki *emiatt* őriz meg hüvös „tárgyilagosságát”, aki ezért nem foglal nyíltan állást s *ezért* nem mondja meg magyarul, mit tart igaznak, az nem tárgyilag tudós, hanem árulója az igazságnak s vele nemzetének is. Aki az igazságot ismeri, annak egyébként is kötelessége állást foglalni mellette, sőt lelkesedni is érte és híveket toborozni is számára. Különösen áll ez a megállapítás a történettudományra, melyre vonatkozóan általános felfogás, sőt parancs, hogy *hazafiasnak* kell lennie.

Kifogásolhatja esetleg valaki azt is, hogy miért csak az Egyház és a Habsburgok mellett szóló adatokat domborítom ki és miért mellőzöm az *ellenük* szólókat is. Ámde látni fogja az olvasó, hogy ez a vád először is teljesen valótlan, mert úgyszólván egész művem a Habsburgok magyar történelmi szerepe ellen felhozni szokott és felhozható érvek cáfolatából áll, s még mielőtt ezen érveket megcáfolnám, *hosszan és tárgyilagosan* ismertetem őket. Az esetek százaiból láthatja majd az olvasó, mennyire nem hagyom említés nélkül azokat az adatokat sem, melyek kitérés célom ellen szólnak.

Ha azonban azt, ami a Habsburgok ellen szól, teljesen mellőzném, akkor se lehetne eljárásomat elfogultságnak minősíteni. Köztudomású ugyanis, hogy ami a magyar történelemben Habsburg-ellenes, azt a mi közönségünk bőségesen és túlságosan is ismeri. Hiszen egész életében úgyszólván mást se hallott, mást se olvasott, mint csak ezeket. Sőt versben is olvasta, színházban, moziban is látta őket. Ellenben azt, ami a Habsburgok s az Egyház *mellett* szól, egyáltalán nem ismeri a magyar közönség. Még a papok se. Pedig ha valaki rövidlátó, annak bizonyára nem egyszerre és egyformán adunk szemüveget rövidlátás és messzelátás ellen is, hanem csak a rövidlátás ellen. Vagy ha valakinek a kerítése erősen balra dől, világos hogy nem kell egyformán jobbról és balról is megtámasztania, hanem csak egyedül bal felől.

Ha pedig valaki azt kifogásolná, hogy egy adatom se új, azt figyelmeztetnem kell arra, hogy ma már nem is lehet – legfeljebb kivételesen és részletkérdésben – új adatokkal szolgálni. Szó se lehet ma már arról, hogy valaki olyan *új* adatok tömegével árasztja el a tudományt, melyek az egész eddigi történetiszemléletet átalakítják és felforgatják. Egyes részletkérdésekre vonatkozóan lehet még új adatokat találni, de mivel az én célom sokkal átfogóbb, semmi értelme se lett volna, hogy apró részletkérdésekben elveszve új adatokra törekedjem. Hogy adataim nem az enyéme, hanem mások közölték már őket, célom elérésére egyenesen előny. Ez csak érvelésem ütőerejét növeli. Sokkal meggyőzőbben tudok érvelni akkor, ha adataim nem az enyéme, hanem másokéi, mégpedig többnyire a Habsburgok és az Egyház ellenségei.

Mindig közlöm ugyanis, ki és hol adta ki az illető adatot s külön gondot fordítottam arra is, hogy ez a „ki” lehetőleg az enyémmel ellenkező nézetet valló történetíró legyen. Ennek elérése egyébként nem is volt valami nehéz feladat részemre, hiszen eddig (kivéve a százötven évvel régebbieket) úgyszólván minden magyar történetíró az enyémmel ellenkező nézetet vallott. Még a pap történetírók is. Adataimat azonban mégis lehetőleg nem pap történetírókból veszem, sőt még csak nem is katolikusoktól, sőt legalább háromnegyed részében egyenesen protestánsoktól és a legtúlzóbban egyházellenes és Habsburg-ellenes forrásokból. *Ez egész különleges súlyt ad* érvelésemnek. Szekfüre éppen ezért úgyszólván nem is hivatkozom, noha minden szakember tudja, hogy amit Szekfü közöl, annak hitelességéről nyugodtak lehetünk. Természetesen nem a felfogást, az értelmezést, hanem magát az adatot és annak hitelességét értem.

Az is lehetséges, hogy valaki talán azt kifogásolja, hogy többnyire túl régi, elavult szerzőket idézek. Erre a kifogásra – ha ugyan egyáltalán felmerül – azt felelem, hogy nagyszerűen mutatja, mennyire nem az igazság megismerése, hanem csak a mesterséges kifogáskereső vezető a bírálót. Ez a kifogás ugyanis csak akkor lenne helytálló, ha olyan régi művekből vett

adatokkal érvelnék, melyeket a tudomány azóta már rég meghaladott és újabb felfedezések megcáfoltak. Ilyen esetekben csakugyan szégyen a régiség. De ha nem ez az eset forog fenn, akkor teljesen mindegy, újabb szerző közölte-e azt az adatot, melyre hivatkozom, vagy régi.

Kort és embereket aprólékos, részletadatokból lehet legjobban megismerni, s ha olyat akarok mondani, ami a közönségnek is – legalább viszonylag – új, akkor csak ezekkel dolgozhatom. Ilyen részletadatokat pedig csak a régi, klasszikus történetírók műveiben találhatunk, mert hiszen ők voltak azok, akik az adatokat nagy szorgalommal kibányászták az elsárgult, poros oklevelekből. Az újabb szerzők nagyjából mind belőlük élnek, nekik már nincs türelmük ilyen lélekölő, nagy munkára, de ennek ma már nem is lenne sok értelme, mert hiszen ma már csak legfeljebb morzsákat lehet találni, ha *újakra* pályázunk, az csak véletlen szerencséével lehetséges.

Az új történelmi munkáknak ma már csak a szempontjaik az újak, de nem az adataik. Az adatokat ők is a régebbi szerzőktől veszik. Azt pedig bizonyára legkevésbé mondhatja valaki, hogy az én szempontjaim nem újak és hogy kitaposott ösvényeken járok. Hiszen éppen az a baj, hogy túlságosan is új vagyok. Nekem tehát egyenesen előnyöm, hogy legalább az adataim nem újak, hogy én is a régire alapítom az újat, hogy a *régi* adatok támasztják alá az új értelmezést.

Mivel a tudomány halad és vele a tudományos tárgyilagosság is mind általánosabb a történetírásban, az újabb történetírók (Szekfü, Hóman, Eckhardt, a kálvinista Károlyi Árpád és a zsidó forradalmár Steier) már mind az én álláspontomhoz való közeledést jelentik. Ezért az újabb írókkal való érvelésnek (kivéve a nem katolikusokat, mint Károlyi és Steier) kisebb átütő ereje lett volna, mintha állításaimat nem azok adataival bizonyítom, akik éppen az enyémmel ellenkező történet szemlélet fő képviselői. Az, hogy adataimat nagy részben a tölem képviselt történelmi felfogás legismertebb és leghevesebb *ellenségeitől* veszem, sokkal nagyobb meggyőző erővel ruházza fel ezeket az adatokat, mint ha maguk az adatok felkutatója is én magam lettem volna.

A „felekezeti” vádja

Azoknak, akik a „felekezeti” kifogásolják bennem és azt helytelenítik, hogy a magyar történelemben mindenütt azt néztem, katolikus vagy protestáns-e a szereplő, nem pedig azt, jó magyar-e vagy becsületes-e, azt felelem, hogy a vád első részét vállalom, a második részét visszautasítom. Hogyne kellene ez utóbbi állítást visszautasítanom, mint rágalmat, mikor egész művem annak bizonyításából áll, hogy az az állítólagos hazafiság, melyet eddig dicsőítettünk s mely a törvényes hatalom elleni lázadásban és a törökkel való cimborálásban, Európa és a kereszténység érdekeinek elárulásában s annak a szerepnek feladásában állt, melyet a magyarság földrajzi helyzeténél fogva a keresztény kultúra megvédésére vállalt és amelyre oly büszkén szoktunk hivatkozni, mint fő érdemünkre, nem hazafiság volt, hanem hazaárulás.

Hogy lehet tehát azt állítani, hogy nekem csak a katolicizmus fontos, a hazafiság és a hazafiúi becsület nem? Hiszen éppen azt mutatom itt ki, hogy az igazi hazafiságot a történelmünk folyamán mindig a főpapság, mindig a klerikalizmus képviselte és hogy azok közül, akiket a magyar közvélemény eddig nagy hazafiaknak tartott, többnyire se jó hazafiak, se becsületes emberek nem voltak. Aki az volt, abban a becsületet és jóhiszeműséget dicsérem és elismerem akkor is, ha az illető tévesen szolgálja hazáját. Tehát hazáról is lesz itt szó bőven, nemcsak Egyházról, s előre megnyugtatom az olvasót, hogy történelmi adatokkal fogok érvelni, nem dogmákkal, a *nemzet* érdekeivel, nem pedig az egyházzal.

Azt azonban elismerem, hogy igenis azt is nézem, hogy ki volt katolikus és ki protestáns vagy zsidó. Sőt elismerem még azt is, hogy számomra ez a legfontosabb szempont. Ezt azonban nem mint bűnömet s nem is mint fogyatékoságomat ismerem el, ami miatt kegyes elnézésért könyörgök, hanem kikérem magamnak, hogy ezt a tulajdonságot bennem bárki is kifogásolhassa. Aki ezt teszi, az engem és e felfogásban társaimat emberi és állampolgári jogaimban akar akadályozni és lábbal tapossa a vallásszabadság és állampolgári szabadság ma már általánosan elismert és tisztelt törvényeit.

Ha szabad Magyarországon hitközönösnek, sőt hitetlennek is lenni – az emberi és állampolgári jogok ma már ezt is biztosítják –, akkor bizonyára szabad vallásosnak, sőt egy magát egyedül üdvözítőnek tartó Egyház tagjának, tehát klerikálisnak s ultramontánnak, tehát olyannak is lenni, akinek szemében az a legfontosabb szempont, hogy ki, milyen vallású. Aki komolyan hisz a vallásában, annak egyébként is logikus követelmény, hogy ezt fontosabbnak tartsa, mint azt, hogy valaki milyen géneket örökölt őseitől vagy hogy szőke-e vagy barna, köpcös-e vagy karcsú, mert hiszen a faji különbség ilyesmiben áll.

Ha azonban a hitközönös magyar a maga szellemi szabadságát úgy magyarázza, hogy a magyar irodalomban nem is hajlandó túrni maga mellett mást, mint csak hitközönöset s hívőtől is megköveteli, hogy legalább akkor, mikor ír, ezt a hívő meggyőződését és vallásához való ragaszkodását elleplezze, akkor már a hitetlen vagy hitközönös tábor terrorjáról van szó, a rosszaság fanatizmusáról, melyet az emberi szabadságjogok és a művelt világ nevében megvetéssel kell visszautasítanom.

Ha szabad Magyarországon munkásnak vagy kiskgazdának – s bár már nem annyira –, de még földbirtokosnak és háztulajdonosnak is lenni, ha szabad ezen az alapon még szervezkedni is, ha szabad osztályérdek elmozdítására könyveket is írni, lapokat is kiadni, politikai pártot is alapítani, s ha szabad nézni, ki munkás, ki kiskgazda, ki földbirtokos vagy háztulajdonos, ha az írónak vagy szónoknak szabad ezek bármelyikét magához a többi magyarnál közelebb álló embernek tekinteni s írásában vagy szónoklatában elsősorban ezek érdekeit szem előtt tartani, akkor talán szabad ebben az országban katolikusnak is lenni, a katolikust is magához másoknál közelebb álló embernek tekinteni, akkor szabad azt is nézni, ki katolikus és ki nem az, és akkor szabad elsősorban a katolikusok érdekeiért is küzdeni. Szabad lenne ez

még akkor is, ha a protestánsok és a zsidók nem tekintenek és nem tekintették volna már évszázadok óta mindig legelsőknek felekezeti érdekeiket s szabad lenne még akkor is, ha – mint például az unitáriusok vagy a gyárosok – a katolikusok is csak az ország egy kis töredékét tennék. Hát még így, mikor a katolikus érdek egyúttal országos magyar érdek is, hiszen az ország több mint kétharmadának érdeke, tehát sokkal jobban azonos a nép általános érdekével, mint bármely osztály vagy felekezet?!

Még azt is megkövetelhetem, hogy ez az én katolikus „érdekpoltikám” nekem és a velem egy világnézetet vallóknak még jobban is szabad legyen, mint a munkásoknak vagy a földbirtokosoknak ugyanez az érdekpoltika szabad. Az ő pártoskodásuk és osztályalapon álló szervezkedésük ugyanis egyedül önző egyéni érdekeik alapján történik (amit azonban senki se tart önzésnek, legalábbis, ha munkásokról vagy kisgazdákról van szó, akkor nem, hanem emberi vagy állampolgári jognak vagy önmaguk iránti kötelességnek), az én „felekezetieskedésem” azonban nem egyéni önző érdekből, hanem egyedül meggyőződés és elvek alapján történik. Azok anyagi érdekeik miatt „felekezetieskednek” (azaz pártoskodnak), én eszmék, meggyőződés, világnézet mellett és miatt. Csak nekem lenne hát ez tilos?

Hiszen a vallás-, szólás-, sajtó- és politikai szabadság, mely ma már a nyugati civilizáció közkinccse, éppen azt jelenti, hogy ki-ki nemcsak szabadon követheti meggyőződését, hanem azt – ha csak erkölcsi törvényekkel nem ellenkezik – akár szóban, akár írásban, akár még politikai párt alapításával is szabadon terjesztheti, s természetesen ahhoz is joga van, hogy az egész országot az ő meggyőződése számára megnyerni igyekezzen. Ez a jog, ez a szabadság természetesen hátrányokkal is jár, mert megbonthatja a nemzet egységét és viszályok magva lehet. De a XIX. század forradalmi mégis olyan nagy kincsnek tartották s a mai közfelfogás is annyira fontosnak tartja ezt a szabadságot, hogy még ilyen hátrányok ellenére is vívmánynak, nyereségnek tekinti.

De a katolikus „felekezetieskedés” veszélye s hátránya úgyis sokkal kisebb, mint az olyan pártoskodásé, mely osztályalapon áll és anyagi érdek forrása. Az emberek ugyanis eszmékért nem szoktak annyira tűzbe jönni és oly makacsul harcolni (vallási okokból ma már még kevésbé), mint anyagi érdekeikért, s mert a katolikus érdekekért úgy se fog harcolni minden katolikus, hanem csak az, akinek meggyőződése is van és eszményi alapon is áll. Protestáns érdekért minden protestáns, zsidó érdekért minden zsidó küzd, mert ez a küzdelem azonos az ő földi érvényesülésükkel (ezért voltak olyan elkeseredettek a protestánsok harcai a harmincéves háborúban), de katolikus érdekért nem küzd minden katolikus, mert itt a harc nem a katolikusok érvényesüléséért, hanem az egyénre nézve sokszor terhes elvekért folyik, melyekért éppen nem lelkesedik minden katolikus.

Mikor tehát valaki, mint bünt, vagy legalábbis mint helytelenséget, azt hányja a szememre, hogy hogy merem én elsősorban azt nézni, melyik magyar katolikus és melyik magyar protestáns, s ezt az eljárást egyenesen hazafiatlanságnak bélyegzi, akkor az idealizmust akarja még hátrább szorítani a magyar tereken, tőlem pedig lelegelemből állampolgári jogaimat akarja elperelni.

Ha munkás, ha kisgazda, vagy ha kisiparos vagyok, megengedek, hogy elsősorban sors társaim érdekében dolgozzam, agítáljak s elsősorban közös anyagi érdekeinket nézzem. Azt pedig, hogy nézzem, ki magyar, ki sváb vagy oláh, és hogy a magyar *előbbre való* legyen szememben, mint a nem magyar, egyenesen meg is követelik tőlem. Másképp nem is tartanak jó magyarnak. Pedig ha csak így vagyok jó magyar, akkor jó katolikus is csak akkor vagyok, ha bizony nézem azt is, ki katolikus, ki nem, és ha a katolikus is *előbbre való* nekem, mint a nem katolikus.

Miért nem akarják tehát azt is megengedni, hogy jó katolikus legyek és ezt miért éppen azok ellenzik nekem annyira, akiknek minden második szavuk vallásszabadság és akik oly őszintén lelkesednek a magyar *szabadságharcokért*? Pedig ahogyan a magyarok megkövetelik tőlem, hogy jó magyar legyek, azaz mindenütt elsősorban azt nézzem, ki magyar és ki

nem az, épp úgy a katolikusok is joggal megkövetelhetik tőlem, hogy jó katolikus legyek, vagyis mindenütt azt nézzem, ki katolikus és ki nem az, és hogy ki, milyen katolikus.

Ha nem követelik meg tőlem, annak jele, hogy nem igazi, hanem csak névleges katolikusok. Ott, ahol a fajszeretet lángja is csak pislákol, faji szempontból se követelik meg ezt a különbségtevést. Világos tehát, hogy mikor nekem azt vetik szememre, miért nézem annyira azt, hogy ki katolikus és ki nem az, valójában azt kifogásolják bennem, sőt azért vonnak felelősségre, mert igazi katolikus merek lenni. Úgy látszik tehát, hogy ebben az országban (meg persze a többiben is) van ugyan vallásszabadság, de éppen az ország kétharmadát tevő és az ezeréves katolikuság számára csak abban az esetben van, ha valakinek a katolicizmusa csak névleges és csak formában és külsőségekben merül ki, nem pedig logikus következményekkel járó meggyőződés is egyúttal.

Ahhoz a modern államok törvényei szerint joga van minden állampolgárnak, hogy ne az legyen a meggyőződése, ami az enyém. Még akkor is megvan ez a joga, ha ez az én meggyőződésem az ország nagy többségének és már ezer éve meggyőződése. Joga van még arra is, hogy az egész vallási kérdést mellékesnek, sőt feleslegesnek tartsa. Még ahhoz is joga van, hogy a katolicizmust akár megvesse és gyűlölje (hiszen ha tévesnek vagy rossznak tartja, akkor már ez is magától értetődik). Csak ahhoz az egyhez nincs joga, hogy engem vagy bárki mást megrójon vagy hazafiatlansággal vádoljon azon a címen, mert én meg a katolicizmusért lelkesedem s ezért azt terjesztem, vagyis csak azt nem követelheti tőlem senki, hogy nekem is úgy *kelljen* gondolkodnom, mint ő gondolkodik.

A következetes és logikus katolicizmus részéről egyúttal hazafiság, hazaszeretet is. Ha ugyanis a katolicizmus részemre igazság és üdvösség, akkor világos, hogy nemcsak vallási, hanem magyar és hazafias szempontból is nézmem kell, sőt elsősorban kell nézmem, hogy melyik magyar ismeri a vallási igazságot és jár az üdvösség útján és melyik nem, s hazafias kötelességet teljesíték akkor, mikor mindent elkövetek, hogy minden magyar megismerje ezt az igazságot és az üdvösség útjára térjen. Hiszen bizonyára az is hazafias kötelességet teljesít, aki viszont azt nézi, melyik magyar lakik egészséges lakásban s melyik nem, s egész életét arra teszi fel, hogy *minden* magyar egészséges lakásban lakjék.

Ha még az is sértő a többi magyarra, hogy nekem előbbre való a katolikus magyar, mint a többi, sőt ettől egyenesen a magyarság egységét és társadalmi békéjét féltik, mennyivel inkább sértő a többi magyarra, mikor azt látja, hogy a Kállayak, Károlyiak, Ostffyak, Czirákyak, Kisfaludyak, Eszterházyak, Batthyányok azon a címen, mert *honfoglaló* nemzetiségből származnak, különb magyarnak tartják magukat a többinél. Sőt, mit szóljunk ahhoz, hogy nemcsak ők, hanem egyenesen minden magyar kálvinista különb magyarnak tartja magát a többinél, sőt írói ezen a címen egyenesen különleges elbánást és jobb érvényesülési lehetőséget követelnek a maguk számára e hazában?

Vajon kálvinistáink, mikor különb magyarnak tartják magukat a katolikus magyarnál, nem tesznek-e szintén különbséget magyar meg magyar között? Miért nem féltik hát tőlük is a magyarság egységét és a nemzeti egyetértést? Pedig ki utasított rendre valaha kálvinista írók effajta, ugyancsak gyakori fölényeskedéséért? Pedig a kálvinisták e tekintetben nem hivatkoznak közérdekre, mint én, mert itt csupán hencgegről, nagyzolásról, elbizakodottságról van szó. Sőt, ha a dicsekvés tárgyi alappal bír, bizonyára akkor se a *nemzet* érdeke a hangsúlyozása, hanem csupán a nemzet mindössze egy ötödét tévő kálvinista magyaroké.

Ha pedig erre kálvinistáink azt felelik, hogy nem magánérdek, hanem nemzeti érdek az, hogy a nemzet vezetői a színmagyarok közül kerüljenek ki, mert aki idegenből olvadt be, minden jóakarata ellenére se lehet olyan jó magyar, mint a színmagyar, mert a csírasejtekkal járó faji sajátosságokat nem lehet jó akarattal pótolni, akkor figyelmeztetjük őket, hogy se Mátyás király, se Zrínyi Miklós, se Kossuth, se Petőfi nem rendelkezett magyar csírasejtekkel, nem volt magyar vérű (hogy az aradi vértanúkról ne is beszéljünk).

Ha ahhoz, hogy valaki a nemzet hivatott vezére lehessen, annyira fontos, hogy a csírasejtjei magyarok legyenek, hogy lehet az, hogy az ilyen csírasejtjes magyaroktól olyan lelkesedéssel kísért és olyan nagy magyarnak tartott negyvennyolcban a nemzet politikai (Kossuth), hadi (Görgey) és irodalmi (Petőfi) vezére egyaránt protestáns volt ugyan, de egyik se magyar vérű és egyik se kálvinista, hanem mind a három a kis számú és *idegenvérű* lutheránusok sorából került ki? S hogy lehet az is, hogy a bolsevizmus idegen uralmával is hamarabb és könnyebben megbarátkozott a színmagyarságára és csírasejtjeire olyan büszke kálvinista felekezet, mint az idegen lutheránus (hogy a katolikusokról ne is szóljunk).

Amit nemcsak nem tiltanak, hanem egyenesen megkövetelnek minden magyartól, hogy ti. magyar fajtestvére előbbre való legyen neki, mint a sváb vagy az oláh, még azt is *kissé* több joggal lehetne kifogásolni, mint a vallási alapon való különbségtevést magyar meg magyar között. Hiszen az oláh és a sváb is magyar állampolgár, mégpedig a magyarral egyenjogú állampolgár, tehát ha azon a címen, hogy magyar állampolgár ugyan, de nem magyar fajú is egyúttal, másodrendű állampolgárként kezeljük, akkor igazságtalanok vagyunk hozzá és jogaiban sértjük meg. De így nem is kívánhatjuk tőle, hogy a kötelezettségek teljesítésében is épp oly hű fia legyen hazájának, mint a színmagyarok vagy a magyar anyanyelvűek. Elidegenítjük tehát őket tőlünk s így tulajdonképpen a hazánknak ártunk akkor, mikor ily módon magyarkodunk. De egyébként is valakinek az emberi értéke vagy becsületessége nem attól függ, milyen fajhoz tartozik, hogy milyenek a csírasejtjei.

A faji megkülönböztetés tehát igazságtalanság, túlzásba vivése pedig a legvéresebb háborúkat és az emberiség legnagyobb szenvedéseit okozta a múltban és jelenben egyaránt. (Ott van a Hitler vezette Németország agyonbombázása és pusztulása.) Ezzel szemben ha a katolicizmus igaz, amint nekem biztos meggyőződése, hogy az („A katolikus hit igazsága” című művemben be is bizonyítom), akkor a katolikus magyaroknak a többieknél többre való értékelésével az *igazság birtokában levő magyart* helyezem előbbre az igazságot nem ismerő, sőt talán egyenesen ellene küzdő magyarnál. Ez tehát nem igazságtalan megkülönböztetés, mint a nemzetiségi vagy faji megkülönböztetés, nem is méltánytalanság, de nem is hazafiatlanság, hanem az igazság s vele a hazafiság logikus követelménye. A hazám is nyer vele, ha több benne az igazságot ismerő, s még inkább: az igazságot követő ember, és ha az ország vezetése az ilyen magyarok kezében van.

Hiszen az igazság és a jó ismeretéből mindenkinek és mindennek, tehát a hazának is csak haszna lehet. (Ha aztán arra is törekszünk, hogy ezek az igazságot követő magyarok lehetőleg színmagyarok is legyenek, az már nem kifogásolható, sőt bizonyos szempontból kívánatos is.) Igaz, hogy az, hogy valaki az igazságban született, még nem jelent egyéni értéket és a köz számára hasznot, ámde e műnek az a célja, hogy hazánk katolikusai ne csak anyakönyvi katolikusok legyenek, hanem valóságosak és öntudatosak is, tehát olyanok, amilyenekből a közösségnek is haszna van.

Tagadhatatlan ugyan az is, hogy a jellemes, becsületes protestáns többet ér, mint az értéktelen, névleges, sőt esetleg talán hitvány katolikus, de én meg is becsülöm az ilyen protestánsokat s munkámban is meghajtom előttük az elismerés zászlaját. Egyébként pedig a kérdés ezen oldalán előhozása teljesen felesleges, mert hiszen mi a szíveket és a veséket nem vizsgálhatjuk és csak a név, a látszat után indulhatunk. De egyébként is joggal tehetjük fel, hogy egyéni adottságok tekintetében nagyjából egyforma arányban vannak értékesek és értéktelenek mindkét táborban. De mivel a katolikusokban ezekhez a természetes adottságokhoz még az igazsághoz való (legalábbis külsőleges) tartozás is járul, míg a protestáns táborban az ugyanezen igazság elleni akár jó-, akár rosszhiszemű ellenzékiesség, világos, hogy a katolikusok előnyben részesítését kívánja a logika, de a hazaszeretet is attól, aki ezt a katolicizmust igazságnak tartja.

Ami pedig a vallási vitákat és a belőlük a nemzetre áramló kárt illeti, ha a viták még akkor is károsak s így tilosak, ha az egyik félnek igaza van, akkor senkinek és sose volna sza-

bad az igazság mellett síkra szállnia abban az esetben, ha az igazságnak eleinte nagy ellenzéke van.

A harc s a viszály ugyan sose kívánatos, de ha mégis létrejön, nem az kárhoztatandó érte, aki az igazság érdekében elkezdte, még csak nem is mindkét fél, hanem bizonyára csak az, aki az igazsággal ellenkező oldalon áll a vitában. Minden tehát egyedül azon fordul meg, igazságnak és a nemzetre hasznosnak tartom-e a katolicizmust. Ha igen, nemcsak jogom, hanem kötelességem (mégpedig *hazafias* kötelességem is) győzelme érdekében síkra szállni még akkor is, ha nagy viszályok származnak belőle. A haszon ugyanis akkor is sokkal nagyobb, mint a kár, s kivált mikor a kárért nem is én vagyok a felelős, hanem azok, akik az igazság érvényesülésének ellene szegülnek.

Világos tehát, hogy azok, akik engem a munkám nyomában támadó esetleges viszályok miatt kárhoztatnak, ezt elsősorban nem maguk a viszályok miatt teszik, hanem azért, mert azt hiszik, hogy nem nekem van igazam. De ha így áll a dolog, miért képmutatóskodnak s miért örölnék akkor más malomban? Miért beszélnek a haza érdekeiről, mikor valójában katolikusgyűlöletről van szó, vagy felekezetiiségről, hitközönyről? De ha valaki nem látja vagy nem értékeli a katolicizmus igazságát és nemzeti szempontból is megbecsülhetetlen lelki kincseit, miért nem tűri el legalább azt, hogy én viszont értékelhessem s ennek megfelelően cselekedhessem? Ha pedig nem tűri, akkor miért nem küzd legalább nyílt sisakkal, s miért tolja rava-szul a *hazát* előtérbe? Hiszen ő is jóhiszemű, kettőnk közt csak az a különbség, hogy más a vélt igazságunk s ezért mindketten más módon akarunk hazánknak használni. De ha valaki a maga módjára kívánja hazáját szolgálni, miért tartja annyira tűrhetetlennek, hogy mi is a magunk módjára akarjunk neki szolgálni?

Vajon megbocsátanánk-e egy orvosnak, aki felfedezi, hogy egy bizonyos általánosan helyesnek tartott gyógyító mód az egészségre ártalmas kuruzslás, s ugyanakkor a helyes gyógy-módot is feltalálja: ha hallgatna felfedezéséről csak azért, mert jól tudja, hogy fellépése eleinte rendkívül heves ellenhatást idézne elő és az orvosi kart két ellentétes táborra osztaná? Nem bocsáthatnánk meg neki a hallgatást, mert az egészséget tartjuk olyan nagy kincsnek, mely megéri, sőt kötelességünkké teszi, hogy érte küzdjünk, miatta vitákat, vagy akár veszedéseket is előidézzünk.

Azt tehát, hogy én honfitársaim hite, erkölce és örök üdvössége érdekében még esetleges harcok, viszályok, sőt az előrelátható gyűlöletáradat ellenére is fellépek, csak azok és csak azon a címen tarthatják elítélendőnek, akik és mert ezt az én meggyőződésemet se igaznak, se helyesnek nem tartják. De akkor *erről* beszéljenek az illetők, ne pedig a hazáról. Arról azonban, hogy nincs igazam, nem beszélhetnek addig, míg meg nem hallgattak. Nekik tehát nem tiltakozniuk kellene az ellen, hogy beszéljek, hanem kíváncsian várni, hogy mit mondok, mert hiszen addig nem cáfolhatják meg, míg el se mondtam.

Ki veszedelmesebb, ha felekezetieskedik: a magyar katolikus-e, vagy a magyar protestáns?

A mondottakat felelném a kifogásra akkor, ha hazánkban a vallási viszályokat a múltban a katolikusok, vagy akár ha katolikusok és protestánsok egyforma mértékben idézték volna elő. A valóság azonban ennek éppen az ellenkezője. Az igazság az, hogy vallási viszályok felidézésével nálunk eddig úgyszólván mindig csak protestánsok foglalkoztak.

Hazánkban a katolikusok, annak ellenére, hogy a magyar trónon a Habsburg-ház, a katolicizmus mindig készséges védője ült, már régen lemondtak a katolikus vallás államvallás jellegéről. De a katolikusok ugyanezt ma már még a tiszta katolikus Olaszországban, Spanyolországban, Franciaországban, Belgiumban, Portugáliában és a közép- és dél-amerikai államokban is többnyire már mindenütt megtették (közülük egyesekben, mint Olaszországban és Spanyolországban csak mostanában tették újra államvallássá a katolicizmust), azonban a protestáns államok: Anglia, Dánia, Norvégia, Svédország sose mondtak le felekezeti jogairól, nálunk ma is államvallás, tehát a katolikusnál több jogot élvező maradt a protestantizmus. Melyik felekezetieskedett hát jobban: a katolikus-e vagy a protestantizmus? Pedig elméletben csak a katolikus tartja magát egyedül üdvözítőnek.

Nálunk, Magyarországon, már századok óta főrendiházi tagságot kaptak a protestáns püspökök és a felekezeti vezetők, Angliában *még ma se* tagja a lordok házának katolikus püspök, még a westminsteri bíboros érsek se, egyedül csak az *anglikán* püspök, az államvallás püspökei.

Nálunk a legutolsót, a 48-ast kivéve, minden magyar fegyveres szabadságharc nyíltan protestáns felekezeti jellegű volt, protestánsok robbantották ki őket, s többek közt legfontosabb céljaik közé tartozott (még a katolikus Rákóczi Ferenc szabadságharcának is), hogy a jezsuitákat az országból kitiltsák. Tehát a protestáns felekezetiesség nem is csak védekező, hanem egyenesen támadó jellegű volt: a katolicizmust meg akarta fosztani leghasználhatóbb (mert legképzettebb és legfeddhetetlenebb életű) harcosaitól, s (mivel mind jezsuiták kezében voltak) velük együtt az elemieket kivéve, úgyszólván összes iskoláitól is. S a magyar katolicizmus mégis szótlanul tűrte, hogy ezeket a mozgalmakat egyszerűen magyar nemzeti mozgalmaknak tekintsék és maga is épp úgy lelkesedik értük, mint a protestáns magyarok. Ugyanakkor pedig – kimutatjuk majd – Erdélyben a katolikusoknak még annyi joguk és akkora szabadságuk se volt, mint az anyaországban a „legbigottabb” Lipót alatt a protestánsoknak.

A protestánsoktól való templomvisszavételeket mi is egyszerűen „vallásüldözésnek” minősítettük, s nemcsak azt nem mondtuk, hogy ezek nem „el-”, hanem „visszavételek” voltak, hanem még arra se mutattunk rá, hogy mindez csak a földesúri jog gyakorlása, tehát akkor törvényes dolog volt.

Mikor egy századdal előbb a protestantizmus a katolikus templomokkal ugyanezt tette, sőt ennek köszönte az országban való elterjedését, ezt egyszerűen „vallásszabadságnak” neveztük még mi, katolikusok is. Egy századdal később, mikor katolikusok csinálták, „vallásüldözésnek” mondtuk és tanítottuk katolikus iskolákban is.

Pedig a hitújítás idején a főurak önző, anyagi érdekből csinálták a dolgot. Azért tették protestánsná a népet, hogy a törvénytelenül elfoglalt egyházi javak kezükben maradhassanak s ne állhasson elő többé soha apát vagy püspök, aki az elorzott birtokot tőlük visszakövetelje. A katolikus visszahatás idején viszont meggyőződésből és a maguk anyagi *kárára* csinálták főuraink ugyanezt, mert hiszen jobbágyaik sokszor otthagyták őket miatta, s akkor, a törökvilág okozta emberhiányban, ez birtokuk műveletlenül maradásának veszélyét jelentette. De nálunk a katolikus államhatalom protestánsüldözése nem is volt soha oly mérvű, mint akkor Európa bármely más protestáns államában a katolikusok üldözése.

Történelmünk folyamán tehát a vallási türelmet, a hallgatást és engedést, a másik félhez való alkalmazkodást mindig csak a katolicizmus gyakorolta Magyarországon, de sose a protestantizmus. De a katolicizmus annyira gyakorolta, hogy a Habsburgokat, akik megpróbálták az Egyház jogait megvédeni és az erőszakos, forradalmi protestáns kisebbséggel szembeszállni, még mi is épp úgy szidtuk emiatt, mint a protestánsok. Még ifjúságunkat is így neveltük és neveljük még ma is.

Hosszú hittanári működésem alatt például alig találtam még olyan katolikus diákot, aki Káldy szentírásfordításáról valaha hallott volna, de Károlyiéről tudott mindegyik. De egyszer, mikor Káldyt említettem, az egyik – egy jó tanuló – rögtön közbevágott, hogy Bethlen Gábor adta rá neki a pénzt. S az illető ezt a nagy tudományát egy annyira tiszta katolikus jársági város polgári iskolájából hozta magával, ahol az emberek talán még nem is igen láttak eleven protestánt.

Hogy általában milyen türelmesek a katolikusok s mennyire nincs bennük gyűlölet a protestánsok ellen, íme egy jellemző adat:

A katolikusnak a protestáns lelkész előtt kötött házassága érvénytelen, exkommunikálva is van miatta, feloldozást se kaphat, temetésben se részesülhet addig, míg ilyen házasságban él, ellenben a katolikus templomban esküvő protestáns házassága a saját felekezete törvényei szerint is érvényes. Ennek ellenére a vegyes házasságokban átlag mindig három katolikus enged, s megy esküdni a protestánsokhoz addig, míg egy olyan protestáns is akad, aki katolikus templomban esküszik. Ez az egy adat igazán mindent megmond. (1907-ben, tehát a Habsburgok „elnyomása” alatt Magyarországon 9080 katolikus-református házasságot kötöttek, s ebből mindössze 2062 történt katolikus templomban. Az 1925-1930-ig terjedő öt év átlagában 15.837 összes vegyes házasságot kötöttek s ebből csak 3.389-ben volt latin vagy görög katolikus templomban az esküvő.)

Ne tőlünk féltsek hát a vallási békét. Ha a béke eddig megvolt, egyedül csak azért volt meg, mert harci szellem csak az egyik részen volt, de ez lesz itt, ha a vallásunkkal végül mi is törődni kezdünk, s különösen, ha mi is olyan harciasak leszünk, mint protestánsaink. Előre megnyugtatható azonban minden békeszerető magyart, hogy a fanatizmus, a gyűlölet, a nagyobb harciaság és hév ekkor se a mi részünkön lesz.

A katolicizmus nem polemikus alapon áll, mint a protestantizmus, melynek még a neve is *tiltakozást* jelent, s melynek a létalapja is megszűnik, mihelyt a katolicizmussal való ellenkezést abbahagyja. Aztán katolikusnak lenni nemcsak egyszerűen egy olyan közösséghez való tartozást jelent, mely érdekeinket megvédi, hanem elsősorban egy olyanhoz, mely sok mindent – amiről lemondani nehéz – megtilt nekünk és ha nem tesszük, *büntet is bennünket*. (Természetesen tilt a protestantizmus is, de nem büntet akkor se, ha nem engedelmessékedünk. De ha a katolicizmusnak engedünk, akkor a protestantizmus is büntet. Ha katolikus reverzálisan adunk, még szegénytáblával is.) A büntetés természetesen senkinek se tetszik s ezért nemcsak a katolicizmus iránt való lelkesedést hűti le, hanem egyenesen ellenséges érzelmet kelt az Egyház iránt a katolikus tömegekben is. Innen van, hogy olyan protestáns nincs, aki haragszik magára a protestantizmusra vagy minden protestáns lelkészre, *mint ilyenre*, de az olyan katolikusok száma légió, akik haragszanak a katolicizmusra, s különösen a papokra, mint ilyenekre.

Aztán mi olyanok vagyunk, hogy még ha meg is van bennünk a lelkesedés és a hév vallásunk iránt, inkább szavakban, mint tettekben nyilvánul meg. Íme néhány példa a katolikus és protestáns felekezeti psziché közti különbségre:

„*X református osztálytársammal* – fordult hozzám egyszer egyik tanítványom – *tegnap együtt mentünk haza az iskolából. Mikor a Szent Rókus templom előtt elmentünk s én megemeltem a kalapomat, rám szállt, hogy minek az. Mit kellett volna neki felelnem?*” Semmit – válaszoltam –, hanem még mielőtt ő rád szólhatott volna, meg kellett volna előznöd s neked kellett volna rászólnod, hogy miért nem emeli meg veled együtt ő is a kalapját.

„De hát ilyet csak nem kívánhatok tőle református léteére?!”

Csakugyan nem, feleltem. De látod, ő a kalapemelésért mégis rád szólt, pedig jól tudta, hogy katolikus vagy. Ha tehát a rossznak szabad támadni a jót, miért ne volna szabad, sőt miért ne volna kötelesség inkább a jónak *támadni* előbb a rosszat, nem pedig mindig csak védekezésre szorítkozni? Neked ismerned kellett volna a rossz lélektanát s tudnod kellett volna, hogy ha nem kezded te, támadni fog ő és katolikus létedre is kifogásolni fogja a templom előtti tisztelgésedet. Ezért aktívan kellett volna fellépned s ezzel a pimasz támadást (mert ez csakugyan támadás és csakugyan pimasz volt) megelőznöd és lehetetlenné tenned.

Mikor iskolám egy erre a szerepre rendkívül alkalmas, nagy irodalmi képzettségű és jól szónokoló tanulóját megválasztották önképzőköri elnöknek, nem fogadta el a kitüntetést azzal a megokolással, hogy nem ér rá. A helyette megválasztott kálvinista fiú természetesen ráért.

Más évben egy *másik*, aki elfogadta a választást, mikor az egyik önképzőköri ülésen egy református fiú Váradi Antalnak egy olyan versét választotta szavalásra, melyben sértés volt a katolikus papságra, mint elnök nem maradt passzív, felszólalt ellene, mert igen derék katolikus volt. De nem fölényesen, nem mennydörögve, nem örülve a harcnak és a szereplési alkalomnak, mint ilyenkor a protestánsok, a zsidók vagy a kommunisták szokták, hanem könnyezve és olyan hangon, mint ahogyan a féreg könyörögne, ha szólni tudna, hogyne taposanak rá. Pedig jól tudta, hogy feltétlenül mögötte áll a jelenlevő ifjúság igen nagy többsége, s így ugyancsak fölényeskedhetett volna és porig alázhatta volna a támadót, ha ilyesmiben kedve telt volna.

Bezzeg másként csinálták a lajosmizsei reformátusok, mikor a katolikus plébános, mikor egyik híve hithagyásra jelentkezett nála, előtte és a két protestáns tanú előtt becsmérően nyilatkozott Lutherről. Ők a presbitérium elé vitték a dolgot és az azonnal feljelentette a plébánost vallásgyalázásért. (Mellesleg megjegyezzük azt is, hogy Lajosmizsén alig van református, mert a népes alföldi város lakosságának csak 7%-át teszik ki.) A bíróság áttette az iratokat a váci püspökhöz, s az eredmény az lett, hogy a plébános ünnepélyesen megkövette a református felekezetet, mire a presbitérium visszavonta a vádat.

A protestánsok aztán a lapjaikban (én is így szereztem a dologról tudomást) nagy fölénytel leközölték a plébános alázatos bocsánatkérését azzal a büszke, de egyúttal természetesen keresztyéni szeretettől csöpögő szólamokkal teli hozzáadással, hogy mivel mi mindig a keresztyén szeretet alapján álltunk és mindig a felekezeti béke ápolói voltunk, most – az első esetben – megelégszünk ezzel az elégtétellel. De ha még egyszer hasonló eset előfordul, akkor az ilyen, keresztyénhez annyira nem illő gyűlölet-megnyilvánulásokat törvényesen is megtoroljuk. Képzeltethetjük, milyen nyilvánosságot csináltak lajosmizsei híveik körében a kálvinisták ennek a katolikus-megalázásnak, s hogyan emelte ez az amúgy is nagy kálvinista öntudatot.

Rá vagy tíz évre egy iskolába járó református fiú, tiszta jeles tanuló, aki azóta mint katolikus pap halt meg, kitérésre jelentkezett a pezsztenterzsébeti kálvinista lelkészségen. A lelkész a jelentkezés folyamán két teljes órán át szidta neki a papokat, s többek közt azt is állította, hogy Haynald érsek (úgy látszik, olyan ritka a főpapi botrány, hogy frissebb példát még ő se tudott) a körúton házat vett a szeretőjének. Nekem azonban, mikor ezt megtudtam, még csak eszembe se jutott, *még azért se, hogy visszaadjam a lajosmizsei kölcsönt*, hogy emiatt halott ember emlékének meggyalázása miatt eljárás indíttassak e lelkész ellen. (Ha azonban eszembe jutott volna, akkor – azt hiszem – az esztergomi érsekség beszélt volna le róla.)

Pedig igazán nem kellett volna attól félnem, hogy az illető kálvinista lelkész állítása igazságát esetleg bizonyítani is tudja. Hiszen ilyen dolognak már a természete is olyan, hogy még akkor se igen lehet bizonyítani, ha igaz. Mi azonban – sajnos – annál sokkal kényelmesebbek vagyunk (mert nem fűt bennünket olyan nagy gyűlölet), hogy ilyesmivel vesződjünk. (Egyszer például tettem egy effajta indítványt Serédi bíborosnak, még csak nem is válaszolt rá, nem hogy tett volna valamit. Pedig őt protestánsaink – Csernochkal szemben – már túlságosan is Rómához húzóznak tartották.)

Azt a református parasztleányt se biztattam fel arra, hogy jelentse fel becsületsértésért volt lelkészét, aki, mikor kitérésre jelentkezett nála, ezzel utasította el távozásakor kézfogásra feléje nyújtott kezét: „Csak becsületes emberekkel szoktam kezet fogni.” Pedig a per sikere itt is bizonyos lett volna, mert a lelkész kétségtelenül becsületsértést követett el. Ha valaki vallást változtat, abból még nem következik, hogy becstelen. Lehet, hogy egyenesen a becsület hőse. (Ha meggyőződésből történik s anyagi és személyi áldozatokkal jár.)

Ha a Horthy-korban a fővárosban valamelyik iskolában egy igazgatói állás megüresedett, protestáns részről mindig valóságos közelharcot vívtak az elnyeréséért. Ha az előd protestáns volt, akkor azon a címen követelték a maguk számára az új állást, mert az eddig is az ő kezükben volt, tehát sérelem lenne rájuk, ha most ezt a már birtokukban levő pozíciót elvesztenék. Ha pedig az előd katolikus volt, akkor azon a címen kérték a maguk számára az új állást, hogy *eddig* katolikus volt az igazgató, tehát a méltányosság azt kívánja, hogy *most* protestáns legyen. Közben arra nem is gondolt senki, hogy a főváros lakosságának mindig csak 17%-a protestáns (az előtt még kevesebb volt), tehát nem lehet a felesség álláspontjára helyezkedni (hol van például ettől a felességtől a debreceni, a fővárosi protestánsoknál aránylag számossabb katolikuság?) s a főváros emellett még kegyura is a katolikus Egyháznak.

Iskolámban egyszer váratlanul lépvén be a tanári szobába, a tanári kar három protestáns tagját találtam ott nagy beszédben. (Persze hogy mind a három protestáns volt, azt én észre sem vettem volna, ha ők nem kényszerítenek rá, hogy észrevegyem.) Mikor beléptem, hirtelen elhallgattak, az utolsó mondatot azonban hallottam: „Már heten vagyunk.”

Nemigen hiszem, hogy Magyarországon még sok olyan katolikus van, aki annyira „felekezetieskednék”, mint én, mégis még én se gondoltam rögtön arra, hogy ez a hét a tanári karban levő protestánsok számát jelenti. Még én se olvastam meg őket soha. Ők – noha nem voltak protestáns *lelkészek*, sőt mindig úgy viselkedtek előttem, mintha felekezeti dolgokkal ők nem is törődnének – megolvasták, s ennyire számon tartották egymást. Ők tudatosan törtek mindenütt előre, s előttünk éppen ezért titkolták.

Mivel ezzel szemben részünkről a szintén tudatos visszaszorítás szükségességének még a gondolata se merült fel soha, az eredmény az volt, hogy mire befejeztem ott pályafutásomat, már a tanárok fele volt protestáns. (Fővárosi községi iskola volt, és ott tanárnak lenni a legjobb állás volt a tanári pályán.) Az igazgatók azonban már előbb is protestánsok voltak. Kettő egymás után. (Abban a másik két állami iskolában, melyben még tanítottam, mindkettőben szintén protestáns volt az igazgató.)

Iskolámban három évtized alatt nemigen fordult meg 10-15-nél több protestáns tanár, mert hiszen nem nagyon cserélődtek a tanárok, s mégis még e kevés közül is kettőnek ijestően nagy protestáns fanatizmusáról győződtem meg. Emiatt természetesen sokkal több is lehetett köztünk ilyen, hiszen ez a két eset is egész véletlenül jutott tudomásomra s ez a *kettő se látszott jobban katolikusgyűlölőnek, mint a többi*, sőt éppen ellenkezőleg: egyikről se tettem volna fel azt, amit később megtudtam róluk.

Az egyik kálvinista volt, a másik lutheránus, s mindkettő katolikus lányt vett feleségül. Az egyik, a kálvinista, reverzális nélkül, mert a lány – úgy látszik – se vallásilag művelt, se jó katolikus nem volt. Mikor az első (és utolsó) gyermek megszületett, s a tanár megtudta, hogy leány lett s így kálvinista reverzális nem lévén, katolikus lesz, napokig meg se nézte gyermekét, se gyermekágyban fekvő feleségét, hanem elhívatta a kálvinista lelkészt, akivel – úgy látszik – nagy barátságban volt s hosszú órákon át tanácskozott vele. Utána végül bement gyermekágyban fekvő feleségéhez és kijelentette neki, hogy ez a gyermek nem az ő gyermeke, mert neki katolikus gyermeke nem lehet. (Az asszony nővére – aki véletlenül egyik volt tanítványom felesége lett – beszélte el nekem mindezt.)

Mivel a lelkésztől azt tudta meg, hogy a gyermek most már másképp kálvinista nem lehet, csak ha az anya áttér, már ott a gyermekágyban a legkíméletlenebbül tudtára adta az asszonynak, hogy ha továbbra is a felesége akar maradni, akkor ezt a lépést meg kell tennie.

Így jött el hozzám a sógornő, de az is csak azért, hogy megtudja, nem lehet-e valahogyan megcsinálni, hogy legyen csak a gyerek református, ne kelljen az anyának is vele együtt áttermie. Az anya, mint exkommunikációval való férjhezmenetele bizonyítja, katolikusnak ugyan nem nagyon számított, de a hitéhez való némi babonás ragaszkodás azért volt benne s ezért áttérni semmiképpen se akart.

Azt azonban feltétlenül kikötötte a nálam járt sógornő, hogy magának a tanárnak a dologról semmiképpen se szóljak, mert ha mérges, nagyon brutális, s akkor ő többet a házukba be nem teheti a lábát, és így szegény húga még elhagyatottabbá válik. Így aztán természetesen nem is szóltam a tanárnak, sőt azt se tudom még ma se, mi lett a dolog vége. Gondolhatjuk, hiszen még a nálam járt sógornőt se találtam igazi katolikusnak.

A másíknak, a lutheránus tanárnak már vallásilag művelt és igazi katolikus lány tetszett meg, aki nem engedett a reverzálisból. De hát természetesen a tanár se engedett katolikusgyűlölő fanatizmusából, s mivel ez még a szerelemnél is nagyobb volt, vagy mert szerelme csak érzéki volt, de nem lelki is egyúttal, azt mondta menyasszonyának, hogy nem reverzalist ad, hanem inkább „áttér”, és meg is tette.

Mikor aztán az első gyermek (fiú) megszületett, cinikus kárörömmel már a gyermekágyban tudtára adta feleségének, hogy a „gyerek evangélikus, mert már visszatértem”. Vőlegény korában bizonyára ő is valamelyik lelkész barátjával tanácskozott, s az adta neki ezt az „okos” tanácsot. De hogy ez az eljárás szerelme tárgyának és jövődő feleségének rút és szívtelen becsapása, s tulajdonképpen csak annak bizonyítéka volt, hogy a katolicizmust sokkal jobban gyűlölö, mint amennyire a feleségét szereti, nem jutott eszébe. Ezek szerint a cél igazán szentesítette az eszközt.

Hozzá kell tennem, mert csak így értjük meg igazán a dolgot, hogy ez a „hitéhez” oly „meghatóan” ragaszkodó „evangélikus” tanár 1944-ben rögtön kommunista lett s a rendszertől természetesen tekintélyes (örnagyi) állást is kapott. Kommunistasága tehát egyáltalán nem irtotta ki belőle a felekezetiiséget!

Mikor vasárnaponként a cisztercita templomból látta kiözönlöni a rengeteg embert (annak közelében lakott ugyanis), mindig dührohamokat kapott, hogy a papoknak még mindig ilyen nagy a befolyása és hogy az emberek, még a fővárosban is, még mindig ennyire buták. Végül előttem ismeretlen okból, de nemsokára agyonlőtte magát. Mire azonban ez megtörtént, hajdan nagy katolikus anyósa, veje hatására s bizonyára hálából is a jó állásért, már szintén kommunista érzelmű volt. Lehet, hogy a felesége is.

Ilyenek a protestáns győzelemmel végződő egyes házasságok. Legalábbis nem kivétel köztük az ilyen. De láttuk, hogy a statisztika is bizonyítja, hogy ilyenformák. De vajon milyenek a katolikus győzelemmel végződők? Azok egészen más természetűek.

Egyik tanítványom egy budapesti kálvinista presbiter (egyébként miniszteri tanácsos) lányát vette el, s olyan gyöngye volt, hogy reverzális nélkül, azaz kálvinista imaházban (a Szilágyi Dezső téren) volt az esküvő. Később mindjobban bántotta a lelkiismerete, különösen mikor gyermeke is lány lett, s így református. Ő azonban nem feleségét kínozta miatta vagy sógornőjét tiltotta ki a házból. Elválással se fenyegetőzött, pedig a házasság érvénytelen volt, lelkiismerete szerint tehát nemcsak lehetett, hanem el is kellett volna válnia, ő maga pedig olyan feltűnően szép, hódító külsejű férfi volt, hogy minden ujjára is kapott volna egy nőt. Egyébként a felesége is élt-halt érte, s ha komolyan fellép, akármit hajlandó lett volna megtenni, hogy magának megtartsa.

Ő azonban lelkiismeret-furdalásaiban mégiscsak önmagát kínozta, nem a feleségét vagy rokonait, s végül az állandó öngyötres miatt olyan ideg- vagy kedélybeteg lett, hogy felesége és apósa rémülten kérdezte, mi baja. Mikor megtudta az okot, még a presbiter após se mert ellenkezni. Még ő is beleegyezett tanácsomba, hogy törvényesen elváljanak, aztán reverzalist kössenek, aztán újra egybekeljenek (reverzalist ugyanis csak a polgári egybekelés előtt lehet kötni.) Mindez meg is történt. A bíró csodálkozott, mikor megtudta a válókokot, s azt mondta,

hogy ekkora vallásosságot ő még nem látott, de a válást kimondta. Bizonyára nem volt protestáns. Ha igen, jólelkű, a felekezeti fanatizmustól mentes protestáns volt. Sajnos elég kevesen vannak ilyenek, mert ha mást nem, a felekezeti fanatizmust mindegyikükbe beleverik.

Sajnos mindenki tudja, hogy se az előbb említett két protestáns tanár, se ez a most említett katolikus férj nem kivételek (ez utóbbi természetesen nem a nagy vallásosságát (mert ebben valóban kivétel volt), hanem az önkínzását, a passzivitását tekintve). Ha tehát valaki mégis éppen a katolikusoktól félti Magyarország „felekezeti” békéjét, az megérdemli, hogy akkorát nevéssenek a szemébe, hogy egészen Debrecenig elhallatsszék.

Ne síró önképzőköri elnököktől, s ne az asztalra csapás helyett kedélybeteggé váló fiatal férjektől féltsék hát hazafiaink az ország békéjét, hanem a papgúnyoló verset szavalóktól, a bosszúból vallást cserélőktől, a feleségüket a gyermekágyban is szívtelenül gyöttrőktől és a templomból kijövő katolikusok nagy száma miatt dührohamot kapóktól.

Engem is elneveztek már az ilyen protestánsok a lapjaikban „hírhednek”, „idegennek” (a nevem miatt), akinek Magyarországhoz semmi köze. Azt írták, hogy a tollamból „méreg” folyik, és hogy a protestánsok kullancsa vagyok. (A kullancs azért kapaszkodik más húsába, hogy belőle éljen. Mikor éltem én a protestánsokból? Mi hasznom van belőle, hogy beléjük kapaszkodtam? Nem kaptam én ezért semmit, még a katolikus Egyháztól se. „Kis hitoktató” voltam és maradtam, kis hitoktatói fizetésemből éltem egész életemben. Mikor pedig hatvanéves fejjel e sorokat írom, a kommunisták még a kis nyugdíjamat is megvonták.)

Azok a kifejezések, melyekkel a protestánsok nyomtatásban illettek, mind becsületsértők. Mégse fordultam miattuk elégtételért soha bírósághoz, tehát sose léptem fel vádlóként protestánsok ellen. A *magam* becsülete, annál kevésbé önérzete miatt sose zavartam meg a vallási békét vagy izgattam fel a magyar kedélyeket. Ellenben *vádltként* meg kellett jelenem a bíróság előtt, mert protestáns magyar testvéreim, akik oly sokat beszélnek a felekezeti békéről, engem már odahurcoltak „vallásszabadságért” és „felekezet elleni izgatásért”. Ők nem féltek az országos izgalmaktól, ők megpróbálták végiggázolni rajtam. Bizonyára azért tették, mert éppen akkor nagy esélyeik voltak a sikerre. Nem akarták elszalasztani azt a nagyszerű alkalmat, mikor az ország kormányzója is, miniszterelnöke is (Gömbös) és igazságügy-minisztere (Lázár) is protestáns volt, sőt a kormányzó kálvinista lelkészek ivadéka, a miniszterelnök lutheránus *felekezeti* tanító fia, az igazságügy-miniszter pedig kálvinista egyházkerületi felügyelő.

De azért ijedtemben mégse fordultam bocsánatkéréshez, melyet ők most az egyszer még keresztyén szeretetből kivételesen talán reklámként elfogadtak volna, hanem törvényszékkel, királyi táblával, kúriával háromszor egymásután állapítottam meg (protestáns kívánságra), hogy a vád alá helyezett cikkem nem vallásgyalázás, felekezet elleni izgatást se tartalmaz, hanem „tudományos megalapozottsággal és komoly hangon” foglalkozik tárgyával. A királyi tábla még azt is megállapította, hogy még csak nem is támadtam (pedig, ha igazam van, ehhez is jogom van), hanem csak „*visszautasítását képezi a katolikus vallásúak ellen intézett támadásnak*”. (A kir. tábla B. VII. 56906/1934/7 sz. ítéletének megokolása)

Valamikor, nem is olyan régen Ady Endre a maga nevében kérdezte a magyar társadalomtól: „Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?”

Én, mikor az „Új magyar történelemmel” beköszöntök, nem „sírásra” kérek a magyar társadalomtól engedélyt. Nem eltékozolt életű, vérbajos vagyok ugyanis, mint Ady volt, hanem hitem és meggyőződéseim igazát bizonyítom, és hazám és népem elferdített múltját perlem vissza.

Adynak a szifiliszét és eltékozolt életét megbocsátotta a magyar társadalom. Mindez nem volt ugyanis akadálya annak, hogy országos népszerűsége szert ne tehessen. Sajnos, én attól félek, hogy az én „bűnöm” nagyobbnak találhatik majd, mint Adyé s én nem kapok majd érte a magyar társadalomtól oly könnyen bocsánatot.

Ezért – mielőtt „dalolni” kezdenék – én is szükségesnek tartom megkérdezni: Szabad-e katolikusnak lenni a Kárpátok alatt? Szabad-e itt nemcsak névleg, hanem a valóságban is, nemcsak részben, hanem egészen is katolikusnak lenni és szabad-e még akkor is, ha ezt – kommunista módra – még ma is klerikalizmusnak vagy reakciónak nevezik?

De nem is nagyon kérdezgetem én ezt, hanem előre kijelentem, hogy szabad, sőt megkövetelem, hogy szabad legyen. Kijelentem, hogy az, amivel én itt jövök, ma már „az új idők új dala”.

„S ha elátkozza százszor” Debrecen,
„Mégis győztes, mégis új és magyar.”

(Ady Endre: Új versek, 1906)

Azt sajnálom, hogy mert *réginek* kellene lennie, nem újnak, s hogy mégis új, éppen az a mi átkunk és nemzeti szerencsétlenségünk. De hogy magyarnak magyar és egyedül csak ez segíthet még és már a magyaron, az bizonyos.

De a kommunista „alkotmány” „vallásszabadsága” és „sajtószabadsága” mégse engedte meg, hogy a nyilvánosság elé léphessek vele.

Idegen-e, aki idegen nevű?

Mielőtt átadnám a szót a magyar történelemnek, feltétlenül ki kell itt térnem még egy dologra: Egész bizonyos ugyanis, hogy nagyon sokan fogják kifogásolni a nevemet és se engem, se a helyzetet nem ismerve, rögtön „idegen származásomba” ütköznek majd bele. Ebből eredeztetik majd és ezzel el is intézik az én „magyarellenességemet”. Szerintük nevem (s így vérségem) és „a magyar faj érdekei és céljai” iránti érzéketlenségem között szoros összefüggés van. Azért nincs nekem érzékem a magyar múlt megbecsülése iránt s a nemzeti ideálok azért nem tudnak lelkesíteni, mert nem tartozom a magyar fajhoz. Elsősorban a vérség dolga ez ugyanis, mondják.

Hogy e kifogásnak elejét vegyem, eleinte még azt is terveztem, hogy művemet egy felvett magyar írói néven (Padraghy Antal vagy Magyar Antal) bocsátom közre. Hogy végül mégiscsak sváb nevem megtartása mellett döntöttem, annak egyrészt az az oka, hogy egyenes és minden színeskedéstől iszonyodó természetem nem engedte, hogy idegen tollakkal ékeskedjem és az olvasót esetleg félrevezessem, s ha már sváb névvel vert meg a Teremtő, ne ezzel is lépjek hazám népe elé. A másik ok pedig az, hogy nemzeti szempontból is nagy helytelenségnek és fajnakra nagyon károsnak tartom a nemzetiségeknek magyar szempontból oly sok kárral járó lenézését és magunknál alsóbbrendű emberekké nyilvánítását. Emiatt se tartottam tehát helyesnek, hogy e tekintetben a közfelfogáshoz alkalmazkodjam.

Az ezeréves Magyarország régi, eredeti határai között legfeljebb csak akkor állhat újra vissza, Nagymagyarország csak akkor lesz újra, ha a magyarság végül hozzászokik ahhoz, hogy ebben az országban nem jelenthet se szégyent, se hátrányt se svábnak, se tótnak, se oláhnak, se horvátnak lenni. Míg ezt el nem érzük, addig csak csonkaországra gondolhatunk, mert senki se bolond, hogy olyan országba kívánkozzék vissza, melyben ő csak másodrendű állampolgár lehet, s mely másfajú állampolgárait azzal hallgattatja el, hogy ez Magyarország, te pedig nem vagy magyar, tehát tanulj szerénységet és hallgass.

Ezért, bár magam magyarnak tartom, s mint látni fogjuk, nemcsak annak tartom magam, hanem az is vagyok és ezért sokért nem adnám, ha magyar névvel születtem volna, s bár azt is nagyon sajnálom, hogy nem magyarosítottam meg nevemet még idejében, mégis egyenességből is, meg hogy a káros magyar virtuskodást tompítsam, jobbnak tartottam idegen nevével lépni a magyar közönség elé.

Mivel azonban ez a kérdés a mai Magyarország egyik legtöbbet vitatott problémája, s bizony mindenki fennakad rajta, miért Csernochok, Szapucsekek (Serédi) és Pehmek (Mind-szenty) a magyar hercegprímások és miért Glattfelderek, Hanauerek, Gröszök, Czapikok, Shwoyok, Hornburgi Hornigok, Fetserek, Rott Nándorok a magyar püspökök, megokolt, hogy ezt a kérdést itt alaposabban megtárgyaljuk.

Először is hangsúlyoznunk kell, hogy közvéleményünk túl gyerekes akkor, mikor azt hiszi, hogy valakinek a neve már faji hovatarozandóságát is mutatja. Az idegen név egyáltalán nem jelent idegen anyanyelvűséget, de nem jelent idegen fajiságot se (a közvélemény azt hiszi, hogy legalább az utóbbit igen), viszont a magyar név még kevésbé jelent a magyar fajhoz való tartozandóságot (sokszor még magyar anyanyelvet sem jelent), nem is szólva olyan nevekről, melyeket – mint Urbán, Márkus, Ádám, Dávid, Lázár, Simon stb. – az avatatlan színmagyarnak tart, noha épp úgy lehetnek idegenek is.

A név annyira nem irányadó, hogy mikor Hitler legyőzte Franciaországot, a békét *francia* részről egy König nevű tábornok írta alá. (A mi kurucaink biztos ráfogták volna, hogy semmi köze a francia nemzethez, hiszen ő is német.)

A cseh megszállás alatt Pozsonyban a tótok politikai vezérének Kovács volt a neve, a magyarokénak pedig Neumann. A Felvidék egy részének Horthy-korbéli, sajnos csak ideiglenes felszabadulása alatt egy tót származású pap barátomat felkérték azoknak a tót tanító-

képzősöknek hittanból való vizsgáztatására, akik még a magyar uralom alá való visszakerülésük után is annyira öntudatos tótok maradtak, hogy nem voltak hajlandók a vizsgát magyarul letenni (vagy egyáltalán nem tudtak magyarul).

Azt mondta ez a barátom, hogy majdnem a felüknek gyönyörű szép magyar nevük volt. Ugyanez időben a felszabadult Komárom megyei Imely községben a község magyar lakosai megtámadták a bírót, mert a cseh uralom alatt felháborító módon kiszolgálták a cseheket. A magyartalansága miatt gyűlölt bírónak „Böjtös”, az őt megtámadó két fő kurucnak pedig Zachar és Tóth volt a nevük. (Az újságban olvastam az esetről, mert a két támadót elítélte a bíróság.)

Történelmünkben is nemcsak egyik ismert szabadsághősünknek volt a neve Thököly, hanem szerepel benne egy ugyanilyen nevű *szerb* szabadsághős is. Pedig hát a „Thököly” nevet micsoda színmagyarnak gondolná az avatatlan!

Akárhány, a legszebb magyar nevű hazafiról s ráadásul még kálvinistáról kisült már, hogy idegen származású. Idegen eredetű család a Hunyadi, a Szilágyi, a Rákóczi, sőt még a Lorántffy is. Ki gondolná, hogy az egyik kálvinista magyar Wesselényi is Prágában jártában az egyik ottani templomban olyan sírkövet talált, mely alatt egyik cseh őse, egy Wesselényi nyugodott? (Kardos: Wesselényi, I., 3. o.)

Ki gondolná, hogy a még kurucnak is kuruc és kálvinistának is kálvinista Thaly Kálmán gyönyörű szép magyar neve is a családnak a Pozsony melletti „sváb” Marienthalról való származását bizonyítja (Veszprém: Tali és Széchi-Szigeti Dr. Thaly Kálmán életrajza, 5. o.), a Kerkapoly nevű ismert dunántúli kálvinista köznemesi család törzsökös magyarnak látszó neve pedig a „Kerka polje”, magyarul „Kerka mezeje” szóból ered (Eötvös Károly: A Bakony, I., 148. o.) épp úgy, mint a horvátországi eredetű Szapolyaiak neve az ott ma is megtalálható Zapolje nevű faluból.

Ezzel szemben az esztergomi papnevelő intézetben annak idején ilyen tót anyanyelvű kispapok tanultak velem együtt: Ūrge (Bars megyei Verebélyről), Simonffy (Trencsén megyéből), Gassay (Árva megyéből) stb. Tudvalevő, hogy a Tiszántúlon a románok ezrei viselnek szép magyar nevet.

A magyar név tehát még egyáltalán nem jelent magyar eredetet is, de még a magyar anyanyelvet, sőt érzületet sem, viszont az idegen név se jelent se idegen érzületet, se idegen anyanyelvet, de még idegen vérséget se. Kivételes esetekben (örökbefogadás, vagy mikor az az apa, quem nuptiae demonstrant) még százszázalékosan színmagyar ember is viselhet nem magyar nevet, és még százszázalékosan idegen vérű is magyar nevet. De ezektől a kivételektől eltekintve is, az idegen név csak azt bizonyítja, hogy valakiben idegen vér is van. De hát a magyar név talán bizonyítja azt, hogy viselőjében idegen vér *nincsen*? S általában hol az az ember, aki azt meri magáról állítani – természetesen mindig feltételezve az épelméjűségét –, hogy benne nincs *semmi* idegen vér?

Legfeljebb azt mondhatja valaki, hogy benne bizonyíthatóan nincs, de ez a bizonyítás is csak néhány nemzedékgig menően mutatható ki, s egyébként is ki tudja bizonyítani, hogy valóban attól az apától származott minden őse, akit apjául az anyakönyvbe írtak? Ez legfeljebb valószínű, de semmiképpen se bizonyos.

De ha valakinek csakugyan a legtörzsökösebb színmagyar volt az apja, akinek a nevét viseli, akkor is lehetnek összes anyai, sőt még apja anyjai révén is összes ősei idegen származásúak, tehát magyar neve ellenére is lehet akár 99%-ban is idegen vérű. Látni fogjuk majd például, hogy a végén Árpád ivadékai is mind 99%-ban idegenek voltak már.

De a fajtakeveredés Mendel-féle törvényei szerint az is lehet, hogy az akár 90%-ban idegen ősöktől származó egyén százszázalékban színmagyar véruének születik, mert ő éppen egyik olyan őseré ütött, aki a sok idegen között kivételesen magyar volt és természetesen ugyanez lehetséges megfordítva is.

Azonkívül rá kell mutatnunk arra is, hogy nemcsak biológiai okokból (mert testileg is sokkal nagyobb fokban származik a gyermek anyjától, mint apjától), de nevelési és környe-

zeti okokból és a legélénkebben megmaradó legelső benyomások miatt is (az anya foglalkozik a csecsemővel, az táplálja, az tanítja beszélni, tőle szerzi a gyermek első benyomásait, anyja altatódala ringatja álomba stb.) a gyermek fajisága és lelki alkata sokkal jobban függ anyjától, mint apjától, tehát anyjának faji hovatartozandósága sokkal erősebb nyomokat hagy benne. Mégis nem az anyánk, hanem az apánk nevét viseljük. Tehát ebből a szempontból is helytelen csak a neve után ítélni meg valaki faji hovatartozását.

Az idegen név csakugyan jelenthet idegen fajt és idegen anyanyelvet is. Ez volt például Csernoch János esztergomi, vagy Grösz József kalocsai érsek esetében, akik közül az első szakolcai tót parasztyerek (kulák gyerek), a második féltornyai, tehát Magyarország németek lakta nyugati határszéléről, az úgynevezett Burgenlandból származó sváb parasztyerek (kulák gyerek) volt. Ezekben emberi számítás szerint alig lehetett csak egy csepp magyar vér is. Anyanyelvük se lehetett magyar, hisz szülőfalujuk is tót, illetve német volt, s mivel nem származtak értelmiségi családból, melyek még nemzetiségi vidéken is magyar anyanyelvűek szoktak lenni, magyarul mindketten bizonyára csak az iskolában tanultak meg.

Ilyen teljesen idegen vérű, idegen magyar állampolgár volt 48-ban Irányi Dániel, aki a Szepességéből származott, és Halbschuh Dánielnek született, Toldy Ferenc a híres irodalomtörténet-író (apja Schedel, anyja Thallherr), aki Budán született ugyan, de *se apja, se anyja nem tudott magyarul* (Révai lexikon). Ilyenek voltak Klapka, Knézich, Damjanich 48-as tábornokok, Vukovich Sebő, Kossuth igazságügy-minisztere, aki szintén csak serdülő kora után tanult meg magyarul, ilyen volt Klauzál 48-as miniszter stb. és ilyen volt Liszt Ferenc is. Ezeknek fajilag vagy vérségileg semmi közük se volt a magyarsághoz, tehát ők tényleg olyanok voltak, mint amilyenek a rosszindulatú olvasó a nevem után engem is gondol.

Látjuk, hogy még ezeket se lehet egyszerűen kiteszítani a magyar közösségből, mert Klapkának vagy Damjanichnak csak volt néminemű kis köze a magyarsághoz és Liszt Ferenc is magyarnak vallotta magát (pedig sose tanult meg magyarul). Mi is milyen büszkén mondjuk Lisztet magunkénak! Ugyanezt kell mondanunk Semmelweisről, akiben szintén nem volt egy csepp magyar vér sem és anyanyelve sem volt magyar, s akire mégis olyan végtelenül büszkék vagyunk, *mint magyarra*.

A történelmi Magyarország lakóinak még a magyar népszámlálás szerint is éppen csak fele volt magyar *anyanyelvű*. Képzeltük hát akkor, mennyi volt közülük a magyar fajú és mennyi a *tiszta* magyar fajú! Ha nem trianoni, hanem igazi Magyarországot akarunk, akkor meg kell szüntetnünk annak hangoztatását, hogy ebben az országban irányadó tényező csak magyar fajú ember lehet. Ez olyan elv, mely szükségképpen csonka Magyarországot eredményez.

Hogy valaki e hazában tényező lehessen, annak feltétlenül egyedül csak azt szabad kitűznünk, hogy magyar állampolgár legyen és Magyarországhoz, ne pedig fajtestvéreinek valamelyik szomszédságunkban levő államához húzzon. Ha ez a két feltétel megvan, teljesen egyenrangú állampolgárnak kell tekintenünk a magyar fajú magyarral, mert ha nem így teszünk, mi magunk züllesztjük szét ezeréves hazánkat, mely – ezt tudomásul kell vennünk – csak felében magyarok lakta ország. Ha azonban nemcsak az idegen *anyanyelvű*, hanem még idegen *nevű* magyarokat se tekintjük már magyaroknak, ha szemünkben még ők is idegenek, akkor Magyarország *csak egyharmadában magyar*. Pedig, mint az elsorolt 48-as példák igazolják, még azok az idegen nevű magyarok is lehetnek érzelmileg a legjobb magyarok, akiknek idegen neve egyúttal idegen vérséget, sőt idegen anyanyelvet is jelent.

Csernoch János a trianoni Magyarország esztergomi érseke, állandóan hangsúlyozta a külföld előtt, hogy nem érdemeltük meg Trianont, mert hogy itt nem volt nemzetiségi elnyomás – mondta –, azt legjobban az ő esete bizonyítja. Hisz ő tót parasztyerek létre esztergomi érsekké lehetett a Trianon előtti egész Magyarországon.

A csehek azonban ezzel feleltek neki: „Igen, lehattél, de csak azért, mert tót voltodat megtagadtad. Ha nem tagadtad volna meg, soha se lehetett volna belőled magyar hercegprímás.”

Ebben aztán igazuk is volt a cseheknek. Hát még ha arra is hivatkozhatnának, hogy itt nemcsak a tényleges tótoktól és németektől, hanem még azoktól a magyaroktól is irigylük a püspöki méltóságot és általában minden jobb állást, és még azokat is egyenesen „idegeneknek” tekintik, akiknek csak a nevük német vagy tót, de muhkanni se tudnak németül vagy tótul?

Tehát – *hacsak a csonkaország megmaradásának hívei nem vagyunk* – nem lehet szavunk még azok érvényesülése ellen se, akikben – mint az imént felsoroltakban – az idegen név csakugyan idegen eredetet, sőt idegen anyanyelvet is jelent. Ezt a gőgös nagyozolást, mi szegény trianoni magyarok, nem engedhetjük meg magunknak. Nálunk a svábozás és a tótozás éretlenséget és az ezeréves ország szétzüllesztését jelenti. A régi történelmi Magyarország csak úgy jöhet vissza megint, ha itt még olyan svábbból vagy tótból is lehet hercegprímás, vagy akár kormányzó, vagy köztársasági elnök, aki nemcsak németnek vagy tótnak született, hanem annak is vallja magát, azaz nemzetiségéhez és anyanyelvéhez is ragaszkodik.

Az idegen nevék *második* csoportjába azok tartoznak, akik fajilag és vérségileg épp úgy teljesen idegenek, mint az első csoportban volt például Prohászka Ottokár és Petőfi Sándor. Mindketten mind apai, mind anyai ágon, tehát teljesen idegen fajúak voltak.

Petőfi idegen ajkú községben is született (Kiskőrös akkor még tót volt, s ma is az), anyja nem is tudott jól magyarul, a hittant még a pesti piarista gimnáziumban is pánszláv lutheránus lelkészről *tótul* tanulta. Viszont Prohászkanak, noha a tót Felvidéken született és nevelkedett, mivel értelmiségi családból származott és városi volt, az idegen mellett magyar is volt az anyanyelve is, Petőfi pedig a Duna-Tisza közén színmagyar városokban és iskolákban tanult, tehát ő is már magyar anyanyelvű volt és lelkivilága és nevelése is magyar, s így, noha vérségileg teljesen idegen volt, mégis közelebb állt a magyarsághoz, mint Irányi Dániel, Toldy Ferenc, Klapka vagy Csernoch.

Petőfi (Prohászkaival és társaival egyetemben) már nemcsak magyar állampolgársága címen volt feljogosítva arra, hogy itt szerepet játszhasson, hanem nevelése és lelki világa révén is. Ők idegen fajúságuk ellenére akkor is magyarnak tartották volna magukat, ha mint tótok, éppúgy érvényesülhettek volna. Őket és társaikat a nevük miatt idegennek tartani már határozottan igazságtalanság lett volna és tőlünk eltaszítani őket azon a címen, hogy csak az érzelmük, lelkiviláguk és kultúrájuk magyar, de szellemük és vérük nem, kultúránk és szellemi kincseink szegényítését jelentette volna.

A *harmadik* csoportba sorolhatjuk azokat az idegen nevű magyar állampolgárokat, akik nemcsak magyar anyanyelvűek, érzelműek, gondolkodásúak és műveltségűek, hanem őseik közt *színmagyarok is vannak*, tehát fajilag és vérségileg is van köztük a magyarsághoz, sőt a Mendel-féle átöröklési törvények szerint még az is lehetséges, hogy még vérségükben is egyenesen százszázalékos magyarok, mert véletlenül esetleg éppen arra az őszkre ütöttek, aki magyar vérű volt. De ha e véletlenre nem gondolunk is, akkor is beletartoznak már a magyarságba, kivált, ha őseinek már fele, sőt felénél is nagyobb része volt színmagyar.

Ott vannak például a Szontaghok, a Perczelek, a Melczerek, a Pyberek. Aki nem ismeri őket s csak a nevük után indul, idegeneknek, sváboknak gondolja őket. Aki azonban be van avatva a dolgokba, az tudja, hogy *a legősibb magyar családok közé tartoznak*. Már félezer éve nemcsak itt laknak, hanem már akkor is magyar nemesek voltak, anyai ágon pedig szinte kivétel nélkül ősi, színmagyar családokból származnak.

Aztán a *nevük után* a Zala megyei Skublitsok is milyen vadidegeneknek látszanak. Pedig ma már még vérségileg is *épp olyan* magyarok, régiek és előkelők, mint ugyanott a Bezerédiak, Kisfaludyak, Szegedyek, Bogyayak, Gyömörreyek vagy Hertelendyek. Leányágon tőlük is származnak.

A felületes kuruckodóktól idegennek gondolt *Festetich* Pál leányát például a kuruc Béri Balogh Ádám vette el 1690 táján, de ennek az idegennek gondolt Béri Balogh Ádámné Festetich Juliannának is Toldy Anna volt az anyja, Bornemissza Orsolya a nagyanyja és

Zakmárdy Katalin a dédanyja, tehát egy cseppet se volt kevesebb köze a magyar fajhoz vagy vérhez, mint magának Béri Balogh Ádámnak.

Nem egy ma szereplő idegen nevőről is elmondhatjuk ugyanezt. Hanauer püspök pápai keresztény kereskedőcsalád sarja. Czapik érsek szegedi, apja ott volt nyomdatulajdonos. A nagyapja kecskeméti főkántor volt, anyja neve pedig galántai Balogh. Serédi Jusztinián, akit – a magyar kálvinisták rosszmájúsága miatt – még az angol lapok is leszapucsekeztek és tótnak mondták (informátoraik, a magyar kálvinisták után indulva, természetesen gúnyból), tót névvel született ugyan, de egy cseppet se volt tótabb származású, mint azok, akik tótnak elhíresztelték. A színmagyar Mátyusföldön Deákiban született, abban a faluban, ahonnan a legrégebb magyar nyelvemlék, a Halotti Beszéd kódexe származik. Gyerekkorában nemcsak tótnak nem tudhatott, hanem még tót beszédet hallani se lehetett alkalma soha. De ahonnan apjának „tót” családja Deákiba származott, a közeli Nemeskossuth, szintén magyar falu. Tehát apja se tudhatott tótnak. Az anyja pedig névben is magyar volt, Oroszlán volt a neve.

Mindszenty hercegszékfalvi a Vas megyei Csehímszenten színmagyar faluban és színmagyar vidéken született, ahol messze földön nem található idegen ajkú vagy idegen vérvű község. Családja törzsökös gazdacsalád. Még idegen családi neve, a „Pehm” is a legősibb családok közé tartozik a vidéken, s már a legrégebbi anyakönyvekben is megtalálható e színmagyar vidéken, még ilyen alakban is: Pehem. Az anyja Kovács Borbála, s *mind a Kovácsok, s mind a Pehmek régi magyar nemesi családok*. Mindszentyben nemcsak van magyar vér, hanem úgyszólván nincs is más, mint csak az, mert az egy Pehmet kivéve (mely azonban véletlenül éppen a neve lett), minden őse *nevében* is magyar.

Mégis, mikor a bolsevikoktól megrendezett tárgyalása folyt, még az angol rádió is azt mondta, hogy kiejtésén látni lehetett, hogy nem magyar származású (!). Pedig Zsolt lapja a Haladás, mely tudósítóját kiküldte hozzá s így személyesen is hallhatta „idegen” kiejtését, azt írta, hogy németül tud ugyan (éppen akkor a nála járt angol újságíróval beszélt németül), sőt olyan szavakat is használ beszédében, amelyekből alaposabb német tudásra is lehet következtetni, de a német szavakat úgy ropogtatja, mintha a németet Debrecenben tanulta volna. (Nem Debrecenben – feleljük –, hanem Mindszenten és a Vas megyei vasvári járásban születni mindig jelent olyan tiszta magyarságot, mint Debrecenben születni.)

Ami azt a kérdést illeti, miért van a katolikus püspökök, kanonok, papok közt olyan sok *idegen nevű*, a dolog magyarázata a következő:

Falusi ember sokkal nehezebben taníthatatja a fiát, mint a városi. Neki sokkal gazdagabbnak kell lennie, hogy erre vállalkozhassék, mint a városiaknak. A városi ember gyermeke részére ugyanis helyben van a középiskola, sőt nagyvárosban még az egyetem is. Tehát gyermeke taníttatása esetén csak a könyvek beszerzése meg a tandíj okoz gondot, no meg az, hogy még 20-22 éves korában se keres. Falusi embernek ellenben a fia lakásáért és ételmeztetéséért is fizetnie kell, míg tanul, s ez egy hónapban annyi, mint a többi összes kiadás *egész évben*.

A magyar azonban jellegzetesen falusi nép, hiszen földművelők. Még a városi is tulajdonképpen csak a földművelők nagy tömegét jelentik. Emiatt fővárosunk és városi jellegű vidéki városaink úgyszólván teljesen idegen eredetűek. Ha lakóik ma már magyarok is, a nevük ma se magyar, legfeljebb magyarosított. Ez az egyik ok, hogy értelmiségünk (nemcsak a papság) körében olyan feltűnően gyakori az idegen név. A városiak közül aránylag talán tízszer annyian is tanulnak ugyanis, mint a falusiak közül. A szép magyar nevek pedig falun vannak.

De a magyar, tehát a szép magyar nevek tulajdonosa, nemcsak falusi lakos, hanem még a falunak is a földet művelő részéhez tartozik. Az iparosok, a kereskedők még falun is sokszor idegen eredetűek, tehát idegen nevűek. Pedig a falusiak közül elsősorban ezek azok, akik gyerekeiket taníttatni tudják, mert az ipar és a kereskedelem sokkal nagyobb jövedelemmel jár, mint a földművelés. Az én szülőhelyemen például a családnevek kb. 80%-a magyar, de akik az érettségi műveltségig felvittük, mégis kb. talán 80%-ban nem magyar, hanem idegen nevűek vagyunk, ha a magyarosított nevűeket természetesen nem számítjuk magyarnak.

Ez az oka annak is, hogy magának a protestantizmusnak a keretei között is a színmagyar, de feltűnő nagy százalékban földművelő kálvinisták kultúrában és vezetőállásokba való kerülésben messze elmaradnak a nagyrészt idegen fajú s ezért tekintélyesebb, részben iparos és kereskedő foglalkozású lutheránusok mögött. Noha a kálvinisták a történelmi Magyarországon kétszeresét, a csonkaországban pedig a háromszorosát teszik ki a lutheránusságnak, és a szabadságharc elsősorban magyar nemzeti mozgalom volt, mégis Kossuth is, Petőfi is, Görgey is egyformán lutheránus volt, nem kálvinista. Egyetemi tanárt pedig még a csonka országban is szolgáltatt annyit a 7%-os lutheránusság, mint a 21%-os kálvinistaság. Bizonyára nem az az oka ennek a jelenségnek, mint ha a protestáns német és tót (mely a lutheránusok legnagyobb részét szolgáltatja) tehetségesebb lenne, mint a kálvinista magyar, hanem az, hogy a városi és az iparos ember vagyonosabb, tehetségesebb s nagyobb igényű, mint a földművelő.

Hogy a kálvinistákkal szemben a katolikus értelmiségben olyan feltűnően sok az idegen nevű, annak az említettekén kívül még az az oka, hogy a katolikus magyarság inkább az ország nyugati, a kálvinista magyarság viszont az ország keleti részét lakja. Az ország nyugati felében a németekből, tótokból, horvátokból, vendekből állnak a nemzetiségek. Ezek mindegyike kultúrában egyenrangú a magyarral. (Még az Árva megyei tótok is tudtak olyan arányban írni-olvasni, mint nem egy alföldi megye magyarjai.) De vándorolni, szerencsét próbálni, mint iparosok, idegenben járni bizonyára közülük is az életrevalóbbak, a tehetségesebbek szoktak. Ilyenek telepedtek meg hát nyugaton nemzetiségeink közül magyar vidéken, ilyenek házasodtak össze ott magyarokkal és élnek ott utódaik ma már évszázadok óta. Hogy eredeti, tehát idegen családi nevüket ott évszázadokon át is megtartották, annak is a nagyobb műveltségük az oka.

Ezek utódai azok, akik oly nagy számban szerepelnek ma a papság és általában a magyar értelmiség soraiban. Nagyobb részben ezek ivadékaiból lettek ugyanis a falu legvagyonosabb és legtekintélyesebb családjai. Ilyen volt Sümegen a nagy jótékonyága miatt ott még szobrot is kapott milliomos Ramasetter, Keszthelyen a sörgyáros Reischl és a képfestő gyáros Regensperger család, Zalaszentgróton a Berger család, melyet az ottani magyar nép Bergelre változtatott, de mindkét „e”-t annyira tele szájjal, annyira nyíltan ejtve, hogy senki se ismert már rá benne a hajdani Bergerre. (Egyik már színmagyar nemesi anyától származó ottani Bergernek éppen az „Eger, Berger, Schoßberger” volt a legkedvesebb nótája és se neki, se senkinek, aki hallgatta, még álmába se jutott eszébe, hogy aki a nótát énekli, az is Berger.)

Az ország nyugati felével ellentétben keleten a Tiszántúlon és Erdélyben az *oláh*, a Felső-Tisza vidékén a *rutén* az a nemzetiség, mellyel az ott többnyire kálvinista magyarságnak érintkezése van. Mindkét nemzetiség primitív kultúrájú és életszínvonalú. Világos, hogy évszázadok folyamán ezekből nem is egy beszármazott a kálvinista magyar falvakba, de természetesen nem iparosnak vagy kereskedőnek, mint a nyugati országrészek idegenei, hanem kanásznak, béresnek, szolgálégénynek, s természetesen az utódai is megmaradtak annak. Ezek azonban még idegen nevüket is hamarosan elvesztették, mert nekik éppen szegénységük, műveletlenségük és alsórendű foglalkozásuk miatt hamarosan hivatalosan is az lett a nevük, melyet a falu népe rájuk ragasztott. Néha (de koránt se mindig) Oláh, Orosz, máskor Gulyás, Juhász, Péter, György, János, Fekete, Göndör, Böcögő, Bogár, Sovány s effélék. Mivel a kálvinista faluban utódaik már rég kálvinisták is lettek, szép magyar nevük után ma már mindenki azt hiszi, hogy legalábbis Árpád apánk seregében jöttek be ebbe a hazába.

Láttam kétszázötven éves írást, mely Hajdúböszörmény akkori lakóit sorolja fel, külön említve az idegeneket. Meglepve láttam, hogy még azok is magyar nevűek, akiket maga az írás is oroszoknak vagy oláhnak mond.

Világos, hogy ilyen körülmények közt a kálvinisták között alig szerepelnek idegen nevűek, de épp oly világos az is, hogy a magyar nevűek köztük éppen nem mind magyar eredetű is.

Jól emlékszem gyermekkoromból Sötét Pistára. Az egész kisvárosban mindenki ismerte, hiszen félig-meddig olyan falu bolondja volt. Én csak a szép magyar nevét irigyeltem tőle. (Mivel nekem ez nem volt, már akkor is ezt tartottam valaki legirigyelhetőbb tulajdonának.) Később megtudtam, hogy ez a Sötét Pista tulajdonképpen Dunkel Pista, mert elei még ezt a nevet viselték. Mivel ütődött volt, azért lett belőle „Sötét”. Ha úriember lett volna, mindig Dunkel maradt volna.

Idegen vagyok-e én?

Ami most magamat illeti, én Zalaszentgróton születtem, nem messze a Vas megyei Mindszenthől. Szintén olyan színmagyar vidéken, ahol messze földön nem lehet találni mást, mint csak magyart. Míg Mindszenty anyjának neve Kovács Borbála, az enyéme Szabó Borbála. Nekem azonban nem volt nemes az apám, sem az anyám, mint neki. Én nem is származom gazdálkodó családból, hanem őseim molnárok voltak.

Zalaszentgrót Árpád-kori törzsökös magyar hely és Girótból rövidült Gróthtá. E névváltozás nem magyartalan. (Egy hortobágyi csikóstól például meglepve halottam, hogy csak „parádéra” (parádé helyett) viselnek fehér gatyát, máskor kékben járnak.) Lehetetlen sváb nevem nemcsak a szentgróti legrégebbi anyakönyvekben, hanem más környékbeli színmagyar falvakban is megtalálható már 200 évvel ezelőtt is. Tehát még azok is, akik vérségemben az idegen elemet képviselik, már több száz éve nemcsak Magyarországon, hanem egyenesen színmagyar vidéken laknak.

Mivel nevünk Vas megye nemzetiségi részében ma is előfordul, őseim német része valószínűleg innen vándorolt Zala megye színmagyar vidékeire. Már ez is évszázadokkal ezelőtt történt, de akkor se külföldről, hanem hazánk németek lakta vidékeiről jöttek ezek az ősök. Azok az őseim pedig, akik vérségemben a magyar elemet képviselik, Tüskeszentpéterről, Zalaegerszegről, Káldról és Nemessándorházáról származnak. Egyik színmagyarabb hely, mint a másik. A kemenesaljai Káld, hova anyai nagyapán (Szabó János) való, a Hóman-történelemben közölt térképen, mint a honfoglaló Kál nemzetség településhelye van kiemelve.

Rexa Alajos közli a Prohászka-émlékkönyvben, hogy a nagy püspök kedves szokása volt, hogy ha felvidéki földijeivel beszélt, beszédébe tréfásan tót mondatokat vegyített. Nohát nekem nem lehetne „kedves” szokásom időnként sváb mondatoknak beszédembe keverése (igaz, hogy nekem sváb földijeim sincsenek, akikkel összetalálkozhatnak), mert bár ma már kilenc kultúrnyelven olvasok, beszélni ma is csak magyarul tudok. Én csak olyan „sváb” vagyok, hogy mikor a rádióban egyszer Hitler beszédét meghallgattam, az egészből nem értettem meg mást, mint csak azt, hogy igen sokat emlegette Emmát, a holland anyakirálynőt. Mivel pedig érthetetlennek találtam, hogy nem Vilmát, a tényleges királynőt emlegeti, sőt még az ő sűrű emlegetését is furcsának találtam volna, nagy nehezen mégis megállapítottam, hogy az az „Emma” nem a holland anyakirálynő, hanem az „immer” szó (mindig) akart lenni. Ilyen „sváb” vagyok én.

Annyira magyar vidéken születtem és nevelkedtem, hogy noha Keszthelyen, a gimnáziumban, osztálytársaim egyharmada zsidó volt, mégse tudott az osztályban a magyaron kívül más nyelvet senki. Nem tudtak ott még a zsidók se németül. Én, az állítólagos sváb, azonban még e színmagyar társaságból kiváltam „stockungar”-sággommal [tösgyökeres magyarsággommal], hogy mikor a negyedik osztályban a némettanárunk egyszer megkísérelte (nem emlékszem rá, hogy máskor is megkísérelte volna), hogy a modern nyelvtanítás szellemében német társalgást próbáljon folytatni velünk, én (noha természetesen nem tartoztam a tökkelütöttebb tanulók közé) olyan törzsökös magyar kiejtéssel válaszoltam neki, hogy: „ja”, hogy még az a színmagyar osztály is hangos hahotára fakadt tőle.

Mikor érettségi után az esztergomi papnevelőbe való felvételre utaztam az almásfüzítői állomáson vártam a vonatomra és hallgattam az ott táborozó kofák beszédét, nemcsak nem értettem meg belőle semmit, hanem még csak azt se tudtam megállapítani, hogy németül beszélnek-e vagy tótul. (Azt ugyanis tudtam, hogy Esztergom környékén német és tót falvak egyaránt előfordulnak.) Mikor pedig Esztergomban budaörsi sváb, de egyébként rendkívül tiszteletreméltó lelkiigazgatómnak bemutatkoztam, az első szava az volt hozzám: „Hát Ön még a saját nevét se tudja kimondani?”

„Hogy az én nevemet hogy kell kimondani, azt az egyet én szabom meg” – mondtam neki, illetve mondtam volna, ha szerénytelenebb lettem volna, mint voltam. Emiatt ugyanis ezt csak gondoltam.

Egyszer gimnazista koromban a karácsonyi szünetről hazulról visszautaztam, a következő kis eset maradt meg emlékezetemben:

A vonatunkban két közös hadseregbeli német katona is utazott és egy öreg, beszédesebb falusi néni – német voltukat nem tudva – megszólította őket. Azok nem értvén magyarul, nem válaszoltak. A néni azonban nem értette meg a helyzetet és csak tovább próbálta folytatni a társalgást. Mikor végül felvilágosítottuk, hogy ezek a katonák azért nem szólnak, mert nem tudnak beszélni magyarul, amiatti meglepetésében, hogy még ilyen teremtményei is vannak az Úristennek, oly ijedt csodálkozással sikoltott fel, mintha legalábbis a számi ikrek kerültek volna útjába.

Mikor a második világháborúban Hitler katonái százezerszám özönlöttek Szerbia ellen, útközben ellepték azt a Zala megyei Tüskeszentpétert is, ahol az én „sváb” apám született, ahol az én „sváb” nagyapám „csárdás” volt (e szóval jelzi foglalkozását az egykorú anyakönyv), „sváb” dédapám, úkapám és „jób” apám (ilyen néven szokta édesapám emlegetni) pedig ugyanott molnár volt.

A katonák elszállásolását intéző német tiszt tolmács útján felhíborodását fejezte ki a szentpéteri bíró előtt, hogy hogy lehet Magyarországon még olyan elmaradott falu is, ahol egyetlen ember se tud németül. A bíró (tolmács által) naiv fölényel felelte vissza neki, hogy nem sokkal nagyobb szegény-e inkább magukra, hogy maguk tízszer annyian is vannak, mint Szentpéter egész lakossága és még sincs köztük egy se, aki tudna magyarul?

Valahányszor a régi kurucok vagy Zrínyi, a költő írásait olvastam, mindig az jutott eszembe, hogy ezek éppen úgy beszéltek, mint az én „sváb” apám. (Zrínyi egyébként magát Szentgrótot is nemegyszer emlegette leveleiben.) Például ő is azt mondta, hogy „oskola” és a „lám” helyett ő is mindig „nám”-ot mondott. Aztán kedves mondásai voltak: „Úgy élek, mint Toldi Miklós lova” (azt jelenti, hogy nem jól), és hogy „olyan éhes vagyok, hogy megenném a nyírfacsaptatót is”. (Félreértés elkerülésére megjegyzem, hogy édesapám nem volt szegény ember.) Bizonyára nem éppen sváb észjárásra vagy német anyanyelvre valló kifejezések.

A kurucok levelezéseit tanulmányozva meglepetve vettem észre, hogy Bercsényi Miklós, a híres kuruc „színmagyar, a feleségét tréfásan, mint „zsenám” -ját [feleségét, asszonyát] emlegeti. Én ezt a szót addig, míg az orosz „felszabadítást” meg nem értem, sose hallottam. Nem is tudtam tehát, mit jelent. Ő tótok közt született, felnőtt korában pedig rutének között élt, nem úgy, mint én, aki sose voltam más, mint magyar nép körében.

De nemcsak szláv, hanem még sváb viszonylatban is van olyan magyar a vérem, mint „Nagy Bercsényi Miklós”-nak. Nekem ugyanis az apám volt „sváb”, neki pedig az anyja. Én Szabó lennék, ha szüleim véletlenül nevet cseréltek volna, vagy ha törvénytelenek születtem volna. Neki pedig Rechberg, sőt Rechberg-Rothenlöwen Miklós lett volna a neve, vagyis igazi kuruc.

Azonban míg nekem nemcsak az anyám, hanem még a „sváb” apám se tudott németül, pedig a szülei gyermekkorában még cserébe is elküldték, hogy megtanuljon, addig a tipikusan magyarnak tartott híres Bercsényi Miklós anyja a valóságban is német volt, nemcsak a nevében. Például arra a levélre, melyben Bercsényi apja az anyját megkérte, anyjának testvére ezt írta rá kívülről: „*Des Herrn Berzinschy sein Brief, wie er meine Schwester von uns begärt hat.*” [Berzinschy úr levele, hogy a testvérét tőlünk... magyarul?] (Thaly Kálmán: „a székesi gróf Bercsényi-család”, I., 247. o.) Az én „sváb” apám testvére bizony nem németül írt volna arra a levélre, hiszen ha akart volna, akkor se tudott volna rá németül írni.

Nagyszalontához már egészen közel van az oláhság. A szolgaleányok és uradalmi cselédek között már Szalontán is akadnak oláhok. Még Arany János se született tehát és töltötte gyermekkorát annyira magyar környezetben, mint én. Arany gyermekkorában nemegyszer hal-

lott oláh beszédet. Hátrahagyott irataiból, sőt Toldijából (illetve hozzáfűzött nyelvi magyarázataiból) még az is kitűnik, hogy ő maga is konyított valamit az oláhhoz.

Ady Endre faluja, Érmindszent, még oláhabb vidéken van (nem úgy, mint Szentgrót vagy Csehimindszent). A máriapócsi búcsúra menet csupán oláhok szoktak átvonulni a falun. Szentgróton is esemény volt a vasvári és Keszthelyen a sümegi búcsú. Szentgróton Nagybaldogasszony napján estefelé mi is mindig kimentünk a búcsúsok elé, s mikor összetalálkoztak velünk, amint szembejöttek, mindig minden csoporttól megkérdeztük, hova valók. 50-60 ilyen csoport is jött szembe velünk, tehát ugyanannyi falu, de egész mostanáig még eszembe se jutott, hogy esetleg még az is lehetséges lehetett volna, hogy valamelyikük svábul vagy horvátul válaszoljon. Ez olyan csodálkozó sikoltást eredményezett volna részünkről, mint az említett vonati nénikétől. Én egészen húszéves koromig más népet, mint magyart, nem láttam, más beszédet nem hallottam. (Még a „nénike” szót se hallottam fiatal koromban soha, csak a „nénit”. A kicsinyítés ugyanis szlávos s ezért nálunk nem volt szokásos.)

A kálvinista és annyira jellegzetesen magyarnak tartott gróf Tisza Istvánnál is több közöm van a magyar fajhoz és vérhez. Az ő anyja ugyanis Degenfeld volt, annak anyja pedig Beck (zsidó, ő hozta a vagyont). Kossuthnál is magyarabb vagyok, mert ő magyar vidéken született ugyan, de apja a tótságból, anyja a Cípszerségből [Szepeességéből] szakadt oda, s egyiknek se volt magyar neve. Görgeynél is sokkal magyarabb vagyok, mert az ő anyja nemcsak nevében, hanem valóban is német volt s Görgey maga is idegen ajkú vidéken született, s csak később, magánszorgalomból tanult meg tisztességesen magyarul, de a testvéreivel, hajdani idegen családi kör maradványaként, holtáig *németül* levelezett. Az öccsének még a keresztneve is Hermann volt. Ilyesmi a mi családunkban még gondolatnak is képtelenség lett volna.

Ezek után talán azon se csodálkozik az olvasó, ha azt is megmondom, hogy sváb nevet egész életemben mindig szívből utáltam és sokért nem adtam volna, ha nem örököltem volna. Most azonban már azt mondom, hogy csak akkor utálnám szívből a nevet, ha ez nem lenne a magyarországi németekre annyira sértő, s így nemzeti szempontból ránk nézve káros. Ezért ma már (okosabb fejjel) nem utálhatom ezt a nevet s azért viselem holtomig. De azért azt mégis kimondom, hogy nem tettem okosan, hogy megtartottam, s ezért sajnálom, hogy nem magyarosítottam meg még idejében. Ez ugyanis már semmiképpen se lett volna sértő idegen fajú polgártársainkra, mert aki annyira nem német, mint amennyire én nem vagyok, annak csakugyan kár ilyen névvel szerepelni. Hogy miért nem történt meg ez a névmagyarosítás mégse, az magánügy, mellyel nem akarom már tovább untatni az olvasót.

Amit azonban elmondtam, ha magánügy, akkor is el kellett mondanom, hogy némi elbizakodott fiatal emberek ne akarjanak nekem leckét adni se a magyarságból, se a hazafiságból. Tudtukra kellett adnom, hogy nem vagyok itt idegen, sőt nem is a nemzetiségeink soraiból, hanem a magyarok köréből származom.

Ennyit a vérről és a származásról. Ami pedig a lelkivilágot, az érzelmeket és a hazafiságot illeti, már bajosabb kimutatni, ki nagyobb benne: kuruckodóink-e vagy én, mert hiszen ezt *szavakkal* nem lehet eldönteni. Én azonban ebben a tekintetben is abban a különleges helyzetben vagyok, hogy nem szót, hanem tetteket tudok magam mellett felmutatni, mégpedig olyant, hogy nem hiszem, hogy tudna velem versenyezni valaki széles e hazában.

Olyan nagy szeretettel viseltettem ugyanis fajtám iránt, hogy volt kedvem és türelmem a népszámlálási lapokból Zala, Vas, Heves és Hont megyét egészen, Sopron, Nógrád, Somogy és Borsod megyét nagyobb részben, Baranya, Tolna és Bihar megyét kisebb részben családnevek szerint is egyenként felkutatni, hogy ez alapon adatokat kapjak arra, hol színmagyar a nép és hol történtek nemzetiségi beütések. Az ország jelzett részeiről minden faluról birtoomban vannak a családnevek s minden faluról egyenként kiszámítottam, melyikben hány százalék a magyar, hány százalék az idegen és hány a kétes eredetű név. Igaz, hogy adataim csak a háztulajdonosokra korlátozódnak, ámde falun ez a lakosoknak vagy 70%-át jelenti.

Kérem azoktól, akik művem elolvasása után arra gondolnak, hogy rossz magyar vagyok, vagy hogy nincs érzésem a magyarság függetlensége, szabadsága, jogai és dicsősége iránt, vajon akad-e köztük csak egy is, akit olyan nagyra kikiáltott honszerelme és fajszeretete ilyen hallatlanul nagy és unalmas munkára is képessé tett, mint engem? Pedig hát ilyen-fajta *tettek* döntik el a haza- vagy fajszeretetet, nem pedig a nagy szavak.

Én nemcsak képes voltam erre az unalmas, soha véget nem érő munkára, hanem egyenesen élvezet volt számomra. Nem is azért nem végeztem el a vizsgálatokat az egész országról, mert közben meguntam a dolgot, hanem egyedül azért, mert eszem azt mondta, hogy inkább ennél érdemesebb és nagy fáradtsággal jobban arányban álló eredményű munkára fordítsam időmet és erőmet. Ehhez ugyanis nem kellett ész, csak szorgalom és szeretet. A magyar nemzet itt adott új történelme megírásához pedig a szereteten és a szorgalmon kívül ész is kellett. Azért inkább ezt a munkát választottam, világos hogy ezt is épp úgy a magyarság iránti szeretetből.

Hogy a családneveket gyűjtő munkában mennyire a magyar fajszeretet vezetett, az mutatja, hogy mikor Hont megye feldolgozása folyamán Nagymarosra került sor, ott a sok Jung (32 ház), Zoller (31 ház), Heinzinger (28 ház), Müller (24 ház), Mauer (22 ház), Trieb (18 ház) és Bergman (17 ház) stb. között úgy elment a kedvem és úgy elfogott az unalom, hogy fél évre abbahagytam az egészet. A teljesség kedvéért ugyanis nem akartam kihagyni a sváb Nagymarost se, mert másképp nem tudtam volna az egész Hont megyéről a családnevek szerint statisztikát készíteni.

Milyen élvezet volt ezzel szemben például Mezőkövesd:

Molnár	132	Nagy	55	Marczis	44	Kriston	33
Papp	108	Varga	54	Guba	43	Nyitrai	31
Kiss	107	Kaló	54	Murányi	42	Horváth	30
Kovács	92	Szabó	50	Pázmándi	42	Fehér	26
Pethő	81	Takács	50	Panyi	41	Kada	25
Tóth	81	Zelei	50	Sipeki	40	Juhász	23
Farkas	70	Fügedi	48	Csirmaz	40	Ócsai	23
Lázár	70	Póta	48	Hajdú	39	Bodnár	22
Baán	67	Sereg	47	Mezei	38	Gyenes	22
Gáspár	65	Nyeste	46	Bíró	35	Lévai	21
Demeter	59	Barczi	46	Nyikes	35	Bollók	21
Vámos	55	Jacsó	45	Bencsik	35		

Tovább csak azért nem folytatom, mert félek, hogy az olvasó még elolvasni is jobban unja őket, mint én egyenként összeszedni.

Megnyugtathatom tehát a tölem esetleg a magyarságot féltő, fiatalos lelkesedésű olvasóimat, hogy nem vagyok idegen. Még idegen eredetű se. Nemcsak az aradi vértanúknál vagy Petőfinél vagyok szorosabb vérségi kapcsolatban e nemzettel, hanem Kossuthnál, sőt Rákóczinál, Bercsényi Miklósnál, de Tisza Istvánnál és „jákfai” Gömbös Gyulánál is.

Nem a magyarság elleni gyűlöletből, még csak nem is az iránta való közönyből védem tehát a Habsburgokat és „feketíttem be” szabadsághőseinket. Ennek egyedüli oka az, hogy ezt a magyar fajt, az én fajomat, melyet annyira szeretek, hogy volt hozzá türelmem belőle százazretet egyenként összeszedni csak azért, hogy megtudjam, hol vegyületlen ez a faj és hol kevert, felvilágosítsam végzetes tévedéseiről, melyek mai szomorú helyzetének okai, hogy megtisztítsam történelmét a hazugságoktól és rágalmaktól, melyekkel baráti köntösben jelentkező ellenségei a szemét bekötötték, hogy rávezessem a helyes útra és megutáltassam vele nemzeti betegségeit: a kényelmességet, az áldozatkészség hiányát, az elbizakodottságot, a túlzott önérzetet, a szabadosságot, az állhatatlanságot és a forradalmak és felkelések iránti

túlságos tiszteletet; hogy önimádás helyett önbírálatra szoktassam, melyre ezer éve annyira nem szoktatták, mert vezetői mindig csak belőle akartak élni, nem pedig érte, egy szóval: népet nemcsak névleges, hanem valóságos kereszténnyé tegyem.

Bizonyára nem „sötét” szándék ez s bizonyára nem a hazaszeretet hiányára vall. Az olvasótól pedig csak egyet kérek: Ha már annyira szeretni nem is tudja ezt a népet, mint én, mert arra a munkára nem lenne képes érte, amit én végeztem el érdekében (akár történelme feldolgozására gondolok itt, akár a családnevek összeszedésére), legalább nyilvánuljon meg az iránta való szeretet annyiban, hogy ne akadályozza meg munkám eredményét már előre azzal, hogy ezt az új történelmet eleve eldöntött ellenséges indulattal, a „csak azért se!” szellemében, gyűlölettel s fanatizmussal vagy felekezeti alapon állva fogadja, s kezdje el olvasni, mert ezzel az igazság érvényesülését előre lehetetlenné teszi. Az igazság ugyanis kincs, melyet csak tárgyilagosság és elfogulatlanság tiszteletben tartásával és az emberi szenvedélyek megfékezésével lehet megérdemelni és megszerezni.

Ne fogja rá erre a magyar történelemre senki előre, hogy nem magyar és ezért minden magyar embernek kötelessége gyűlölettel fogadni vagy el se olvasni, hanem hozza meg az olvasó faja és népe iránt azt az áldozatot, hogy felfüggeszti végső állásfoglalását addig, míg olvasása végére nem ért. (A „végén” természetesen nem csak az első kötetnek a végét értem.) Addig pedig úgy olvassa, mintha még az is lehetséges lenne, hogy ennek az új történelemnek talán még igaza is lehet. Művelődni, haladni, igazságokat megismerni ugyanis csak az képes, aki tárgyilagosságra is képes és aki az újat ilyen szellemben tanulmányozza.

Az igazság legtöbbször csak az észhez szól, nem az érzelmekhez, annál kevésbé a szenvedélyekhez. Ez utóbbiak csak az után jutnak szerephez, mikor már az igazság az ész birtokává vált. Addig azonban, míg az érzelmek, sőt a szenvedélyek a lélekben a régi áligazságok mellett lángolnak, új igazságoknak a lélekbe hatolása lehetetlen. Hazát és fajt tehát csak úgy lehet helyesen szeretni, ha az igazságot még nála is jobban szeretjük.

Hiszen mikor az igazságot szeretjük, tulajdonképpen akkor is hazánkat és fajunkat szeretjük, mert a megtalált történelmi igazságból elsősorban hazánknak és fajunknak lesz haszna. Igazságot azonban csak az ismerhet meg, aki vele ellentétes érzelmeit legalább egyelőre meg tudja fékezni, tud elfogulatlan és tárgyilagossá lenni, az állítólagos új igazságokat szenvtelen lelkülettel fogadni s ilyen lelkiállapotban vizsgálni meg, valóban igazságok-e.

Nekem most csak ez a kérésem van hazám népéhez és az olvasóhoz. Ha ezt megkapom, a többit már vígan elvégzi az igazság és a vele együtt járó erő.

II. LAJOS HALÁLA

II. Lajos meggyilkoltatásának meséje

Habsburg királyaink megszakítatlan sorozatában már az elsőt egyes (sajnos elég széles) körökben olyan eszelős gyűlölet kíséri nálunk, hogy még azzal is meggyanúsították, hogy elődjét és sógorát, II. Lajost – hogy trónját elfoglalhassa – ő tette el láb alól, nem pedig a mohácsi csatából menekülőben pusztult el. Természetesen segített neki e gaztettben testvére, Mária, II. Lajos felesége is. Ennél mi sem természetesebb, hiszen ő is éppen olyan Habsburg volt, mint sátáni testvére, Ferdinánd. De nemcsak meggyanúsították e két testvért a férj- illetve sógorgyilkossággal, hanem a borzalmas bűnről, mint bebizonyított tényről beszélnek.

A vádat és – mint ő fejezi ki magát – „vaskövetkezetességgel” előadott bizonyítékait a kálvinista-székely Baráthosi Balogh Benedek találta ki, vagy legalábbis ő volt az, aki nyomtatásban is merete közölni „A magyarság kigyilkolása a Habsburgok alatt” című „turáni” művében, melyet (stílszerűen) a Bethánia protestáns felekezeti nyomdában nyomtatott.

Baráthosi műve vezetésében hangsúlyozza, hogy „a történetíró nem vezetheti semminemű elfogultság” (milyen kedves!). Aztán ugyanebben a bevezetésben mindjárt azt is kimondja, hogy „*a Habsburg ősellenséges faj, mely gyűlöli a magyart*”. E „történetírói” és „semminemű elfogultságban” nem leledző megállapításból aztán természetesen következnek, hogy nem a történelemtől egyhangúlag megállapított vízbefulladás fogadja el II. Lajos halála okául, hanem az egykorú krónikásnak azt a pletykáját, hogy úgy ölték meg. Igaz, hogy még ez a krónikás is csak úgy pletykázik, hogy II. Lajost Zápolya György, tehát éppen Ferdinánd ellenfelének testvére gyilkolta meg, de hát az csak természetes, hogy ebben az egyben a krónikásnak nem lehet igaza. Az igazi gyilkos csakis „az ősellenséges fajból” származhatott, tehát csakis Habsburg Ferdinánd és Habsburg Mária, „az utolsó nemzeti király” e két gonosz ellenfele lehetett.

Sőt Baráthosi szerint „az ősellenséges faj” ördögi ármányai még messzebbre nyúlnak vissza. Szerinte már Ferdinánd testvérét, Máriát is csak azért varrták a Habsburgok II. Lajos nyakába, mert „minden jel szerint meddő” volt. Mivel pedig szerződésük volt a Jagellókkal, hogy kihalásuk után ők öröklik trónjaikat (a csehet és a magyart), e meddő feleséggel gondoskodtak róla, hogy a Jagellók minél előbb kihaljanak, s így az áhított örökségre ne kelljen túl soká várniuk.

Mivel Máriát 1515-ben, tízéves korában jegyezték el II. Lajossal, csak azt szeretném tudni, honnan tudhatta ez az „ősellenséges faj” Máriáról már *tízéves korában*, hogy „meddő”? Tárgyilagos ember még most, a XX. században se állapíthatja meg róla, hogy meddő volt-e vagy nem, mert 21 éves se volt, mikor már *özvegy* lett és többet nem is ment férjhez. Nevetséges dolog azonban egy olyan nő „meddőségéről” beszélni, akinek első és egyúttal utolsó férje már húszéves korában meghal.

De hogy milyen hatása van az irányzatos hírverésnek, nemcsak a tömegekre, hanem még a tudósokra is, azt mutatja, hogy még Szekfü is azt írja, hogy Mária „meddő” volt.

Aztán még egy dologra kell figyelmeztetnünk ezeket az eszelős Habsburg-gyűlölőket: Ha a Habsburgok annyira okosak voltak, hogy *mindent* előre tudtak, még olyat is, amit ember nem tudhat előre, ha ők Habsburg Máriáról, akit feleségül azok nyakába varrtak, akiknek mielőbbi kihalása volt az érdekük, már tízéves korában tudták, hogy meddő, Jagelló Annáról, II. Lajos testvéréről pedig, akinek a Habsburgok kellő elszaporodásáról kellett gondoskodnia, már egyenesen hároméves korában (mert csak hároméves volt, mikor már Miksa császár kötelezte magát, hogy a kölcsönös örökösödés fejében valamelyik unokájával összeházasítja) tudták, hogy tizenöt gyermeket fog majd szülni Habsburg férjének (mert annyit szült), akkor ez a család emberi ész felülmúló olyan bámulatos éleslátással, sőt titokzatos erővel rendelkezik, hogy csakugyan babonás rettegéssel kell eltöltsék azt a nemzetet, melynek „ősellensége”.

Mivel azonban szükségképpen „ősellenséget” és általában babonát csak az ismer, aki buta és elmaradott, nekünk e titokzatos, még a jövőt is előre tudó családtól, ha okosak lettünk volna, nem babonásan rettegnünk kellett volna, hanem előzékenységünkkel megnyernünk és nemzetünk szolgálatába állítanunk. Pedig ez, mint majd látni fogjuk, nem is lett volna annyira lehetetlen dolog, mint Baráthoson gondolják.

Ha azonban így áll a dolog, akkor sajnos azt is meg kell állapítanunk, hogy viszont azok a hülye Jagellók, akik *semmit* se tudtak akkor, mikor a Habsburgok már *mindent* tudtak, akik hagyták magukat tőlük kihalásra ítélni, mindenképp kisémmizni s végül a „meddő” asszony révén nemcsak az utódoktól megfosztani, hanem még egyszerűen le is gyilkoltatni, igazán megérdemelték, hogy kipusztuljanak, s nekünk – ha csak a hazánkat nézzük – megint csak hálásoknak kellene lennünk a Habsburgok iránt, akik megszabadítottak bennünket tőlük.

Tehát Mária „meddő” (s emellett ledér) volt és az „ősellenséges faj” csak azért varrta II. Lajos nyakába, hogy a Jagellók kipusztuljanak s Magyarország és Csehország a Habsburgokra szálljon. II. Lajos azonban – folytatta Baráthosi –, mint utolsó Jagelló, utódot akart, s mivel természetesen azért ő se volt egészen hülye, „*azon volt, hogy a pápa állami érdekből Máriával való házasságát érvénytelenítse*”.

„*A Habsburg-párti pápa ezt ellenezte ugyan, de mert a nemzet is mellette volt, az új pápa már hajlott rá. Ez és a törökökkel való megbékélés elvágtá volna a Habsburgok minden trónszerző reményességét, sőt egy erős és ellenséges Magyarország, melynek akkor, akár Francia- és Angolországoknak (egy törzsökös székelynek itt egyesszámot kellett volna használnia), négy millió lakosa volt, hatalmuknak megadta volna a kegyelemdőfést. Másfelől a pompában élő lepke királynő (királyné volt az, nem királynő) kénytelen lett volna minden világi örömről lemondani s valamely zárdában élni le életét. Mindez több volt, mint amit a Habsburgok elviselhetek volna.*” Ezért folyamodtak a gyilkossághoz.

A jó Baráthosi tehát azt hiszi, hogy a katolikus Egyház házasságokat szokott felbontani, nem pedig kivételesen egyes házasságokról azt megállapítani, hogy nem kell őket felbontani, mert sose voltak érvényesek. Világos, hogy egy házasság azért, mert meddő, még nem válik érvénytelenné, hiszen érvénytelen csak akkor lehet, ha már akkor is érvénytelen volt, mikor megkötötték.

Arról ne is beszéljünk, milyen nevetséges, ha egy 19 éves férj állapítja meg 20 éves feleségéről, hogy „meddő”, mégpedig menthetetlenül az. Aztán „állami érdekből” valóban csakis *felbontani* lehetne házasságot, nem pedig érvényteleníteni. Ha egyszer ugyanis akkor, mikor megkötötték, érvényes volt az a házasság, akkor az állam érdekei miatt nem válhat érvénytelenné később se. Ha azonban valóban már eredetileg is érvénytelen volt, akkor később sincs szükség állami érdekre azért, hogy érvénytelennek nyilváníthassuk. II. Lajos „állami érdekből” tehát csak akkor kérhette volna házassága „érvénytelenítését”, ha se ő, se tanácsadói még azt se tudták volna, miről van szó. Ilyen együgyűséget pedig csak Baráthosi Balogh és egy „turáni” mű engedhet meg magának, de nem egy magyar király.

A házasság azért felbonthatatlan, mert a Szentírásban semmi sincs benne olyan világosan és határozottan, mint éppen ez (Mt 5,31-32 és 19,3-9; Mk 10,1-12; Róm 7,2-3; 1Kor 7,10-11 és 7,39), a Szentírás parancsának megtartása alól pedig se az Egyház, se a pápa, se az „állami érdek” nem menthet fel senkit, mert az Egyház is és a pápa is csak azért van, hogy a Szentírást hirdesse és parancsainak megtartására vigyázzon. De az állam is azért van, hogy Istennek szolgáljon és parancsainak engedelmeskedjék, s a maga virágzását is csak így érheti el, nem pedig a Szentírás lábball tiprásával.

Az is jellemző, hogy a jó Baráthosi a pápa részéről másban el se tudja képzelni a házasság felbontása ellenzésének okát, mint csak a Habsburg-pártiságban. Hogy a pápa Habsburg-pártiság helyett esetleg talán még *Szentírás-párti* is lehetett és ez volt az oka elutasító állásfoglalásának, eszébe se jut. Vagy a pápát tartja tehát szükségképpen sátánnak, akinek a kereszténység csak maszlag, mert csupán megélhetési vagy hatalmi forrás, vagy pedig azért

tartja ezt annyira természetesnek a pápában, mert ő az, akinek számára a vallás csak ennyit ér. Ha a pápa csak egy cseppet is hiszi azt, amit hirdet, akkor egy házasság érvényességének eldöntésében nem játszhat szerepet az, hogy Habsburgé-e az a házasság vagy nem, és hogy ő jelenleg jóban van-e ezekkel a Habsburgokkal vagy nem.

De tulajdonképpen az egész eszmefuttatást nyugodtan el is hagyhattuk volna, mert hiszen az egész eset merő kitalálás. Nyoma sincs ugyanis annak, hogy Lajos és Mária elhidegülték volna egymástól, annál kevésbé, hogy válni akartak volna. Hogy II. Lajos házassága érvénytelenítése céljából lépéseket tett volna Rómában, egyenesen lehetetlennek kell tartanunk, mert nevetségesebb dolgot el se lehet képzelni, minthogy egy húszéves király (akiről természetesen akkor még senki se sejtette, hogy húszéves korában meg is fog halni) vádolja meddőséggel húszéves feleségét, s azon az alapon, hogy húszéves korában nincs gyereke, már azt állapítja meg, hogy *nem is lesz soha*.

Az igazság az, hogy II. Lajos teljesen meg volt elégedve a feleségével. Igaz, hogy Mária eleinte nagyon hajlott a mulatozásokra és könnyelmű, élvágyó volt, de ilyen volt tisztelt férjeura is, s így teljesen összeillettek. (De ilyenek voltak akkor mások is, hiszen a reneszánsz korban vagyunk.) Az egykorú írások II. Lajos elpuhultságáról és nemegyszer botrányt keltő éretlen viselkedéséről még cifrább dolgokat mondanak, mint feleségéről. Például még azt is, hogy züllött barátaival anyaszült meztelenül hancúrozott. (Szilágyi: A magyar nemzet története, IV., 415. o.)

Voltak ugyan Mária női erényeit sértő pletykák is, de nem nagyobb fokban, mint abban a romlott korban majdnem minden főrangú hölgyről (de *nem* Ferdinánd feleségéről, leányairól vagy menyéről, mert ezek olyan magasan álltak, hogy róluk még pletykák se voltak) s ezért csupán ilyen pletykák alapján még nem állapíthatjuk meg Máriáról az erkölcstelenséget. Miket beszéltek például a francia forradalom idején Marie Antoinette-ről! Pedig hogy ledér nem volt, az egészen bizonyos, sőt még *teljes* feddhetetlensége is valószínű. A Mária női erényeit sértő pletykák egy tizedrésznit se voltak olyan komolyak és súlyosak, mint azok, melyek az utolsó magyar „nemzeti” királyné, Zápolya János özvegye, Izabella női becsületét sértették (mint majd látni fogjuk).

A kálvinista Balogh természetesen azt is elfelejti, hogy Mária akkor, mikor annyira „lepke” volt, protestáns érzelmű volt, sőt ilyen érzelmei miatt iratát Luther neki ajánlotta. Protestáns érzelmű volt szintén ledér udvari papja, úgyszintén udvarának fő hangadója, a magyaroktól annyira gyűlölt Brandenburi György is. Az alatt az idő alatt tehát, míg Mária „ledér” volt, nemcsak ebben, hanem vallási felfogásban is elütött a Habsburgoktól. Ezt akkor testvére, Ferdinánd is (aki sohase ütött el a Habsburgoktól) észrevette, és látni fogjuk majd, milyen szerető aggodalommal korholta érte s nem is eredménytelenül.

Féktelen gyűlöletében azt is tévesen gondolja Balogh, hogy házassága érvénytelené nyilvánítása esetén a „lepke” Mária kénytelen lett volna minden világi örömről lemondani és zárdába vonulni, és hogy ez több lett volna, mint amit a Habsburgok elviselhetek volna. Ha ugyanis az Egyház valakinek a házasságát érvénytelennek nyilvánítja, abból nem az következik, hogy zárdába kell vonulnia, hanem éppen ellenkezőleg az, hogy új házasságba „vonulhat”. Világos ugyanis, hogy ez esetben ez nemcsak II. Lajos, hanem Mária részére is lehetségessé vált volna.

De a zárdába vonulás és a világi örömeiről való lemondás se lett volna annyira elviselhetetlen dolog a Habsburgoknak, mint lenne például Baráthosi Balognak. Hiszen például maga V. Károly császár, Ferdinánd és egyúttal Mária testvére, továbbá Ferdinánd menyje (fiának, Miksa császárnak özvegye, Mária, aki nemcsak Habsburnak volt a felesége, hanem maga is Habsburg volt), sőt Ferdinánd lányai közül is nem egy vonult zárdába önként.

Baráthosi Balogh azután így folytatja érvelését:

„Mások háborút viselnek, te, szerencsés Ausztria, házasodsz! Ám a folytatást elfelejtik, mert a Habsburgok, ha a házasság nem volt elég céljaik elérésére, a gyiloktól sem idegenked-

tek. Bizony-bizony több élet szárad a lelkükön, mint ahány holtomiglant kényszeritenek céljaik érdekében. II. Lajos esetében sem vonakodtak ettől. Lajos fiatal volt, sokáig kellett volna halálára várni, utódot is hagyhatott volna új házassággal. Ügyük kockán volt és Ferdinándnak csak Lajos halálával lehetett megmenteni a veszendőbe jutott trónt. Ezért kellett elpusztulnia a jobb sorsra érdemes ifjú királynak.

Erre a mohácsi egyenlőtlen küzdelem adott jó alkalmat. Eszköz bőven került ki Mária szeretőinek táborából. Ezek közül a cseh Czetritz Ulrik kalandor lovagot és a paraszti sorból csak most kikerült Nádasdy Tamást állította a cél szolgálatába. Ha a csatában nem esnék el, mint nagybátyja Várnánál, ezek majd segítenek a bajon.” (Egyenlőre csak annyit jegyzünk meg, hogy Czetritz természetesen nem volt Mária szeretője, és természetesen a Nádasdyak is már az Árpádok idejében is nemesek voltak, tehát Nádasdy nem „csak most került ki a paraszti sorból”.)

„Bizonyitunk olyan vaskövetkezetességgel, amelyen megtörik minden elcsavaró és átértékelő erősködés” – jelenti ki nagy hangon Balogh Benedek.

„A köztudatban élő mai vízbefulladásos mese-legendá” Brodarics István veszprémi püspök, királyi kancellár krónikájából származik. Ő azt írja, hogy „a király menekülés közben lovával át akarta ugratni a Csele-patakot, de lova nem tudott a meredek partra felkapaszkodni, hanem hanyatt visszaesett onnan és így vízbe fojtotta lovasát.”

De van más forrás is. Kaim Mohamed Zaim egykorú török történetíró szerint „egy hét múlva megtalálták a tévelygő király holttestét egy tóban, levágom fejjel”. Aztán annak, hogy a király vízbe fült, Balogh szerint ellentmond az az évszázados köztudat is, mely mindig azt tartotta, hogy Lajos királyt meggyilkolták. „E tény – mondja – csaknem az összes hazai és külföldi egykorú és közelkorú feljegyzések állítják.”

Legfőbb tanúja azonban Baloghunknak Szerémi György, Lajos király udvari káplánjának krónikája. „Ő mint szemtanú mondja el az eseményeket – írja. – Ott volt a csatában, együtt menekült a királlyal, ő tudja a sírhelyét és hetek múlva ő viszi holttestét Székesfehérvárra.”

Szerémi azt írja, hogy „mikor a király a vízbe esett, Czetritz értesítette a szintén menekülő Zápolya Györgyöt (a János öccsét) és Tomorit, a vezért. Ezek kimenekítik és Szekcsőre viszik. Itt Zápolya György a csata elvesztése miatt (!) torkon ragadja a királyt és kardjával leszúrja. Emiatt aztán Tomori és Zápolya katonái között véres összetűzés támad, melyben mindkét vezér elesik. Utána mindkettejük holttestét közös nagy márványkoporsóban a templomban eltemetik, a király holttestét pedig visszavitték a Csele-patakhoz és ott lámpavilágnál megásott sírba temették.” Szerémi megjegyzi, hogy látta és látták a király oldalán a hármassébet, melyet háromélű kard okozott. A király haláláról Balogh szerint a legfontosabb lenne Nádasdy jelentése, mely a bécsi titkos levéltárban van. „Ezt a jelentést – teszi hozzá – megcsonkították. Azt a részt, mely II. Lajos király halálát tárgyalja, ollóval levágták. De éppen ez a megcsonkítás a legfényesebb igazolása annak, ami Lajos királlyal történt.”

„Hogy tisztázhassuk a kérdést – folytatja Balogh –, hallgassuk meg mindenekelőtt a Csele-patak vallomását, amellyel lemossa magáról a királyölés becstelen vádját.” Íme, miket mond:

„Aki engem csak egyszer is látott, rögtön tudja, hogy én nem ölhettem meg királyomat. Hatodrangú kis patakocska vagyok, alig másfél méter széles. Vízem alig van, s csak ha nagyobb eső jön, büszkélkedhetem annyival, amennyibe még egy ma született csikó se tudna beléfúlladni. Meredek partjaim nincsenek s geológiai viszonyaimnál fogva nem is lehettek soha. Belém tehát még árvíz esetén sem fulladhatott a király. Nem tudom, hogyan képzelhetik el az emberek egy királyról, hogy olyan nyomorult lovon jött a csatába, hogy az tíz kilométernyi futás után nem tudja szelíd medrem átugorni...

Azt is mesélik, hogy lova megsebesült és azért nem tudott rajtam keresztül törni. Hát kérem, jöjjenek és nézzenek meg. Ha egy lovas belém esik, elzárja az egész medremet. Hogy fulladhatott hát belém jó királyom és hű apródjai?” (Érdekes micsoda királytisztelő ez a patak!

Úgy látszik, hazánkban csak a hegyeknek és a folyóknak kell rajonganiuk királyukért. Az élő emberekre annál nagyobb dicsőség, minél jobban gyűlölik.) „De másképpen is ki hiszi el 7000 magyarról, hogy királya kidőlt lova helyett ne adott volna alája másik lovat, ha más nem, két életre-halálra hű apródja Aczél és Trpka. Mindezek után kérem felmentésemet és becsületesem helyreállítását.

Ha pedig azokat a forrásokat nézzük, melyek a vízbefulladás mellett szólnak – folytatja Balogh –, Brodarics nem szemtanú és nem mondja az igazat. Igaz, hogy mivel Zápolya embe-
re volt, szinte lehetetlenség feltenni róla, hogy éppen ő akarná kimosni Ferdinándot a bűn-
ből, azt hazudva, hogy Lajos király a patakba fulladt, de mégse mond igazat, mert Szerémi írja meg a valót. Ámde Szeréminek is csak abban van igaza, hogy a királyt meggyilkolták, de abban már nem, hogy Zápolya György a gyilkos.

Ugyan mi oka lett volna Zápolya Györgynek arra – kérdi Balogh –, hogy Lajos királyt meggyilkolja? Gyűlöletből? Hiszen vele és mellette harcolt. Vagy talán azért, hogy bátyja ki-
rály lehessen Lajos halálával? Ha János minden áron vágyott a királyságra „megvolt hozzá az ereje és hatalma, hogy gyilkosság nélkül is azzá lehessen”. Amyira nem akart király lenni, hogy Mohács után még hadát is széteresztette. De az is lehetetlen, hogy Szerémi azt írja, hogy egy Zápolya volt Lajos király gyilkosa. Hiszen ő a Zápolyák leghívebb embere volt s így lehetetlen, hogy oly gazul beléharapjon azokba, akikkel Mohács előtt és után együtt küzdött egy hosszú életen át.”

Más magyarázatot kell tehát keresnünk és ez „a magyarázat – Balogh szerint – egyszerű: Szerémi emlékiratainak nincs meg az eredetije. A bécsi levéltárban őrzött másolat a XVII. századból való. Ez is ott készült, ahol annyi történeti okmányunkat eltűntettek, vagy meghamisítottak a Habsburgok érdekében”.

„Latba vetendő az is, hogy a temetéshez nagy márványkoporsó állott rendelkezésre és abba nem a királyt helyezték, hanem az állítólag egymás ellen küzdő és egymást öldöklő Tomorit és Szapolyait. És hogyan képzelhető el, hogy két ellenséges vezére, bármelyik fél maradt is felül a küzdelemben a két csapat közül, egymás mellé, sőt közös koporsóba temetik a templomba, míg a királyt a Csele-patak partján lámpavilágnál ássott jeltelen sírba dugják? Az is különös, hogy a király sebeit háromélű kard okozta, amilyent a magyarok sohasem viseltek, míg a cseheknél ez volt a nemzeti kard.

Azt, hogy gyilkosság történt, a török kútfők is megerősítik. A szultán seregével jött 300.000 delije – martalóca – három napig temeti és fosztogatja a csatateret és mégsem találja meg a díszes páncélatú király holtestét. Nem találja meg a szeptember első napjaiban megérkező Frangepán serege sem... Több forrás azt vallja, hogy Szapolyai és Tomori már a délutáni csatákban elesetek, illetve súlyos sebesülést szenvedtek. A török források pedig egy tó partján, levágott fejjel írják megtalálnak a királyt. Ha ez igaz lenne, akkor a meggyilkolt király tetemét vízbe dobták, mely csak napok múlva vetette fel. Az összes adat igazolja, hogy a király élve menekült el a csatából. Hová mehetett? Budán nincsen hadsereg, csak a cserbenhagyó német feleség és német kamarillája, melynek önző álnoksága a nemzet romlásához vezetett. Ennek befolyása alól igyekszik szabadulni, vagy talán igyekeznek megszabadítani a Duna-Tisza közén álló Szapolyai Jánoshoz, aki a köznemesség bizalma folytán a nemzeti akarat igazi képviselője volt. Csak itt láthatta úgy saját, mint (sowie) hazája sorsának jobbra fordulását. Elindult hát Szapolyai Györggyel és a többi hűségeseikkel (talán Tomorival is) Szapolyai János 40.000 főnyi hadához a Duna felé. Útja irányáról is felismerik célját, mely kivezet az ellene és országa ellen szőtt cselszövevényből. Meg kell hálnia híveivel együtt a mohácsi révnél. Ott van a cseh Czetriz a cseh zsoldosokkal. Megrohanják és híveivel együtt legyilkolják, a király tetemét pedig a vízbe dobják és a Habsburg örökösödés biztosítva van. A gyilkos a kalandorlovag, cseh Czetriz.

A király július 22-én búcsúzik feleségétől Csepelen. A csata 29-én este ér véget. A királyné a háborúba küldött egyházi és más eredetű kincsekből a külföldről hozott pénzverőkkel

penzzé veretett nyolc kocsirakomány ezüstpénzt, továbbá három vontatóhajóval a királyi palota legértékesebb bútorait (műkincseit, korvinákat, még a király 14 éves korából való drága páncélruháját is) magával víve, augusztus 30-án reggel elmenekül Budáról. Ekkor még a mohácsi csatavesztésről és a király haláláról nem tudhatott, hiszen még tíz nap múlva sem volt biztos tudomás arról, hogy odaveszett. Lovas ember még váltott lóval sem igen teheti meg ezt a 300 km-nyi hosszú utat egy éjszaka alatt. A királyné augusztus 31-én este már Neszmélyre érkezik és itt várja be Czetrizet. Olyan távolság ez, hogy vontatóhajóval csak a váltott lovak agyonhajszolásával tehető meg. Szárazföldön is kocsival jó napi járóföld.

De hát miért futott el a királyné? Ha nincs része a gyilkosságban, nincs mitől tartania. A töröktől nem félhetett, mert az igen erős Buda vár könnyen dacolhatott minden ostrommal. Futnia kellett, mert bűnös volt. Ha a király életben marad, lesújt reá a történekeért, ha pedig meghalt, a magyarok kéri számon cselekedeteit. Így csak Ferdinánd oltalma alatt érezhette magát biztonságban. Mindez elő volt készítve, másként nem jöhetett volna Czetriz egyenesen Neszmélyre, ahol a király ujjáról lehúzott gyűrűvel igazolta a történeteket. Ezt csak a meggyilkolt király ujjáról húzhatta le. Czetriz megérkezése után a királyné továbbindult lovakkal vontatott hajóján, de útközben Komárom előtt Czetrizet a Dunába fojtatja.

A másik bravó [bérgyilkos], Nádasdy, akinek szintén tudnia kellett a dologról, elővigyázatosabb volt és csak Komárom után csatlakozik a királynéhoz, akit a pozsonyi várparancsnok nem ereszt be a várba. Végre elért kincseivel Bécsbe Ferdinándhoz, aki a királyné által elorzott magyar pénzen toborozza azt a hadsereget, mellyel megszállta Pozsonyt, megszerezte a cseh koronát, és mint trónbitorló, megveri Szapolyait, a törvényes magyar királyt is.

De írott bizonyítéka is van a gyilkoságnak Szerémi krónikájának 133. oldalán a király holttestéről írja: „...reperimus, quod cum gladio bohemico transfixus erat...”, vagyis cseh kardja szúrta keresztül. Hormayrnak, a bécsi udvari levéltárosnak, a titkos levéltári okmányokból megírt tanulmánya is azt bizonyítja, hogy II. Lajos király orvgyilkosság áldozata lett. A Madridban Lajosért tartott rekviemről pedig feljegyezték, hogy az inkább örömmünep volt, mert újra eggyel több lett a Habsburgok országa.” (Ha tehát valaki nem búslakodik túlságosan gyermektelen nagybátyja temetésén, akinek ő az örököse, az annak bizonyítéka, hogy ő tette el láb alól?)

„Máskülönben nem is volt újság a Habsburgok előtt a gyilkosság. Szép Fülöpöt meggyilkoltatják, hogy trónjához jussanak.” (Ezt már igazán nem értem, mert hiszen maga Szép Fülöp is Habsburg (Ferdinánd apja) volt és nem is volt még trónja, mikor meghalt. De hogy nem természetes halállal halt meg, azt is az apósa miatt suttojják, aki nem volt Habsburg, hanem Habsburg-ellenség.)

„Martinuzzi meggyilkolását Ferdinánd rendeli el (ez se igaz, mert csak megengedte az esetben, ha bebizonyosodna, hogy áruló, és ha másképpen nem lehetséges az árulásból folyó következményeket meggátolni. Ilyen feltételekkel pedig – ha király, vagyis élet és halál ura és milliók életéért felelős az illető – még egy szentnek is el kell rendelnie a „gyilkolást”) s nyíltan vállalja a parancs kiadását (ez csak becsületére válik, de – mint láttuk – nem a parancsot vállalja amit ki se adott, hanem a jelzett két feltétellel megszűkített engedélyt), amiért a pápa egyházi átokkal sújtja stb. (A pápa épp ellenkezőleg azt állapította meg, hogy Ferdinánd sohase esett kiközösítés alá. Egyébként pedig a pápa nem rabbi, aki átkozni szokott.) Eggyel több (ti. gyilkosság) nem számított tehát.”

„II. Lajos és a mohácsi 24.000 halott a Habsburgok áldozatai, láncszemek a magyar vértanúk sorozatában. Ez Mohács története.”

Tehát most már nemcsak az sül ki, az ifjú király nem a vízbe fulladt, hanem a Habsburgok gyilkoltatták meg, hanem még az is, hogy a 24.000 magyar se csatában esett el, hanem ezeket is Ferdinánd tette el láb alól.

Kezdünk tehát már egyenesen az elmezavar területére átcsapni. Még ha ugyanis azt belátnánk is, hogy II. Lajos a Habsburgok áldozata, azt, hogy a mohácsi csatában elesett hősök

halálát hogy lehet összekötetésbe hozni Ferdinánd s általában a Habsburgok velük született gonoszságával, még akkor se lehet megérteni.

De a többi ismertetett érv is annyira naiv és kezdetleges, hogy bizonyára sok olvasónk fejébe nem is fér bele, mi szükség volt ezek ilyen hosszú lére eresztett ismertetésére. Pedig szükség volt rá azért, mert másképpen nem tudjuk megcáfolni. A cáfolatokra pedig nagyon is szükségünk van, mert az emberek olyan naivak, és könnyen hívők (kivált mikor olyasmit kell elhinnünk, ami egyébként is kedvükre van), hogy aki Baráthosi Balogh Benedeknek ezt a „turáni” könyvét a magyarságnak a Habsburgoktól történt „kigyilkolásáról” elolvassa, tíz közül kilenc el is hiszi, sőt éppen olyan gyilkos fanatizmussal telítődik meg tőle, mint amilyen Baráthosi Balogh tollát vezette, mikor „érveit” papírra vetette.

Elhitte például Balogh meséit és „vaskövetkezetességű” érvelését egy református kórházi igazgató-főorvos ismerősöm. Nem is azért említem meg, hogy református, mintha *katolikus* igazgató-főorvosok nem hitték volna el. Legfeljebb az a szerencse, hogy katolikus főorvosok kezébe talán ritkábban kerülnek a Bethánia felekezeti nyomda termékei.

Abban a középiskolában, melyben magam is 30 éven át működtem, az egyik, szintén református vallású okleveles történelemtanár is nemcsak Baráthosi minden szavát elhitte, hanem történelemóráin heteken át csak ezt adta elő s olyan hangon, olyan vérbe borult szemekkel és olyan gyűlölettel, amilyent csak az aljasság miatti méltó felháborodás, a haza féltő szeretete, a kálvinista kollégiumban belénevelt katolikusgyűlölet és a vele született, még a történelemtanári oklevelétől sem közömbösíthető korlátoltság együttesen eredményezni tudott. S elhitték neki természetesen a diákjai is egytől egyig, s természetesen a katolikusok is, hiszen úgy látták, hogy tanárukat nem a kálvinista felekezetiesség, hanem egyedül a lángoló hazaszeretet vezeti.

De nemcsak katolikus diákokat, hanem még egy nagyon tehetséges és már nem is fiatal, hanem férfikorban levő rendkívül nemeslelkű katolikus *papnövendéket* is találtam, aki szintén fanatikusan hitte és hirdette Baráthosi minden állítását, mert ő is olvasta ezt a „turáni” művet és érveléseinek „vaskövetkezetessége” őt is meggyőzte.

II. Lajost nem gyilkolták meg

Tóth Béla 1907-ben megjelent „Mendemondák” című, a katolikus gondolkodástól egyébként Makó-Jeruzsálem távolságra eső művében azt írja (73. o.), hogy „*történetírásunk Szerémi György és az Epistola flebilis mendemondáját még a megcáfolás figyelmére se méltatta soha*”.

Azóta a mohácsi vész négyszáz éves évfordulójára kiadott „Mohácsi emlékkönyv”-ben Gyalókey már részesítette ebben a kitüntetésben a „Mendemondát”, de ő is csak azt cáfolja, amit Szerémi állít. Az Gyalókeynak se jutott még csak eszébe se, tehát nem is cáfolja, hogy az ifjú király gyilkosai esetleg talán még a Habsburgok is lehettek. Ezt az állítást tehát a „megcáfolás figyelmére még ma se méltatta senki”.

Mi most méltatjuk. Furcsa lenne ugyanis, ha miközben mi is előkelősködnénk és cáfolatra mi se méltatnánk, addig szinte az egész magyar művelt ifjúság, Magyarország jövője értelmisége (még a papnövendékeket se véve ki), sőt kórházi igazgató-főorvosok, sőt történettanárok is háborítatlanul azt hihessék a mendemondáról, hogy annyira igaz, hogy még megcáfolni se lehet.

Ne mondja tehát senki, hogy komoly történetíró sem ereszkedhet le annyira alacsonyra, hogy még ilyen ostobaságokat is cáfolgasson, mikor azt kell látnunk, hogy ezek az ostobaságok lángoló hazafiasságként szerepelnek a magyar közvélemény szemében s terjesztőik annyira valószínűsíteni tudják őket, hogy nemcsak félművelt falusiak és városi proletárok, hanem még férfikorban levő komoly értelmiségiek is esküsznek rájuk.

Cáfoljunk tehát, és mindenekelőtt válasszuk el egymástól a kérdés két részét. Először azt vizsgáljuk meg, hogy valóban vízbe fúlt-e II. Lajos király a mohácsi csatából menekülteiben, vagy pedig úgy gyilkolták meg a csata után. Aztán másodikként: ha csakugyan úgy gyilkolták volna meg, lehettek volna-e a Habsburgok azok, akik meggyilkoltatták.

Ebben a fejezetben válaszoljunk először is a Csele-pataknak, mert kétségtelen, hogy az az érvelés, melyet Baráthosi Balogh tolmácsolásában ez a patak hoz fel a maga védelmére, minden egyéb bizonyíték között a legnagyobb hatást tette e „turáni” mű olvasóira.

Annak idején én is úgy tanultam (s úgy látszik mindenki úgy tanulta), hogy Lajos király halálát a harctérről menekülőben csakugyan az okozta, hogy mikor a Csele-patakot át akarta ugratni, lova nem tudott felkapaszkodni a patak magas és meredek partjára, hanem hanyatt visszabukott és lovasát maga alá temetve a vízbe fojtotta. Talán (valószínűleg még az elemi iskolában) a tanító előadása lehetett annyira drámai és szemléltető, vagy a tankönyvben talán megfelelő kép is volt mellékelve az eset szemléltetésére, de gyermekkoromban nekem is éppen a lónak a meredek partról való visszabukása az, ami a dologról legjobban megmaradt emlékezetemben. Úgy látszik azonban, hogy Baráthosi Balognak (aki az ország éppen ellenkező végében lakott) és majdnem mindenki másnak is ugyanolyan szemléltető tanítója volt vagy ugyanolyan képes történelem- vagy olvasókönyve volt, mint nekem.

„Vaskövetkezetességgel” megírt könyve megírása előtt azonban, mint az igazán alapos tudósok szokták, Baráthosi, úgy látszik, még külön el is utazott a mohácsi csata színhelyére, hogy személyes tapasztalat alapján s így „megcáfolhatatlanul” beszélhessen. Ezt okosan tette, de *csak ennyi* azért még nem elég ahhoz, hogy valaki egy 400 évvel ezelőtt történt eseményről okosan írhasson. Én nem utaztam oda, nem is voltam soha még Mohácson se, de ennek Lajos király halála körülményeinek helyes megítélésében mégse érzem semmi hiányát. Balogh viszont megnézte a Csele-patakot, mégis bolondokat hozott ki belőle „vaskövetkezetességgel”.

Nagy csalódás érte – mondja Balogh –, mikor meglátta a Csele-patakot, mert hiába kereste a vészesen meredek partot, melyről még az a pompás ló is visszabukott, melynek király ült a hátán. Egy kis csermelyt talált ugyanis *part nélkül*. Nem csoda, hogy erre aztán végleg

megingott a hite a történelem tanításának igazságában és rögtön megvult lelkében a háborzongató mese „az ösellséges faj” borzalmas magyargyilkosáról. Hazafias vagy inkább felekezeti gyűlöletből folyó fanatizmusa miatt képtelen volt megérteni, hogy ha a Csele-pataknak nincs meredek partja, abból még egyáltalán nem következik, hogy II. Lajos halálát feltétlenül a Habsburgok ösellséges lelkének kell okoznia.

Ha Balogh Benedek hazánk szép földjén való kényelmes utazgatás helyett inkább a kút-fők alapos tanulmányozásának sokkal unalmasabb munkájára vállalkozott volna, sokkal többre ment volna. Akkor ugyanis megtudta volna, hogy vízbefúlásról beszélő egykorú kút-fők egyikében *sincs szó semmiféle meredek partról és onnan visszabukásról, sőt – ki gondolná – nincs szó még magáról a Csele-patakról se, melyet Balogh oly meggyőzően szólaltat meg.* Még a „Csele” szó is csak egyedül Brodarics jelentésében fordul elő (de aztán – valószínűleg szép magyaros hangzása miatt – úgy látszik, túlságosan is megtetszett a késő utódoknak), de Brodarics se mint patakot, hanem mint falut említi Cselét, amely mellett történt a szerencsétlenség. Nemcsak magas patakpartról nincs szó tehát semmiféle egykorú forrásban, hanem egyáltalán még patakról sem. *Duna-ágot, mocsarat, ingoványt, sőt – mint Baloghot idézve is láttuk – még tavat is emlegetnek a kút-fők, de patakot egyik se.*

Burgio pápai követ 1526. szeptember 5-i, tehát a szerencsétlenség után csupán egy héttel kelt és a szemtanú Czetriz elbeszélésén alapuló levelében így írja le a király halálát:

„Menekülés közben elérték a Duna egy kicsi ágacskájához, de mikor át akartak ezen kelni, a király lova megbokrosodott, felágaskodott a vízben, őfelsége pedig, kinek nehéz volt már a páncél és fáradt is volt, leesett és belefulladt.”

Itt tehát a ló a vízben (de nem a Csele-patak vizében) ágaskodik, nem pedig a meredek túlsó partra való felkapaszkodás közben.

Brodarics pedig a csatáról, *melyben maga is részt vett*, adott részletes jelentésében így adja elő a dolgot:

„Az egész csata körülbelül másfél óráig tartott és sokan a mocsár vizébe fulladtak bele. (Szó sincs tehát a Csele-patakról.) Mert a király testét is, melyről sokan azt állították, hogy itt pusztult el, megtalálták később egy tátongó üregben – melyet akkor az erősen megáradt Duna teljesen elöntött – Csele falu mellett, Mohács felett félmérföldnyire. Itt fulladt a vízbe a király lovastól, úgy ahogy volt, teljesen felfegyverkezve, ahol elpusztultak mások is, s nem messze ettől a helytől találták meg Trpka András és Aczél István testét is. A barát (Tomori), mint mondják, az első csatában esett el (ugyancsak becsületére válik annak a „barátnak”) vitéz küzdelem után. Fejét testéről levágták és a következő nap az ellenség táborában dárdára tűzve győzelmiként körülhordozták s azt is beszélik, hogy azután a szultán sátora elé tűzték.”

Brodarics e hiteles leírását Gyalókey igen valószínűleg úgy magyarázza, hogy a király halálának színhelye *„a Csele-patak szakadékszerűen bevágódott alsó folyása s azon alul tölcsekszerűen kiszélesedő torkolata lehetett, amelybe az áradás következtében a Duna vize is felhatolt.”*

A katona (egyébként protestáns) Gyalókey – szinte kézzelfogható – valóságossággal így képzelet el a király halálát:

„Azok akik a csata elvesztését látva a királyt kiragadták a küzdő sorokból és menekülni kezdtek vele, semmiképpen se mehettek volna a csatától északra lévő budai országúthoz, hiszen tudták, hogy a török martalócok is majd arra mennek üldözni a menekülőket, s egyébként is arra már megelőzte őket az ellenség, mert a csatától északra lévő málhájakat az ellenség rajtaütéssel már előzőleg elfoglalta. Hogy az üldöző ellenségtől biztonságban legyenek, előbb a harctérről oldalt kanyarodtak a Duna ártere felé, mely a menekülésre nehéz és veszélyes terep volt – kivált mivel a csata vége felé nagy zápor is volt –, de egyelőre az üldöző ellenség nem veszélyeztette.”

A Duna partjára vagy közelébe érve fordultak csak észak felé és itt elállta útjukat a Csele-patak torkolata, melyet most a nagy zápor után, egy kis Duna-ágnak is gondolhatott az, aki

a helyszínt alaposan nem ismerte. Itt természetesen az se lenne nehézség, ha a kútfolk magas partot említenének, mert itt a torkolatban a part éppen úgy volt a Dunának is partja, mint a pataké. A Duna pedig itt köztudomásúan állandóan a jobb partot mossa, mely ma már sokkal nyugatabbra is van, mint négyszáz évvel ezelőtt volt, s a Duna igen sokszor egész barlangszerű üregeket mos ki a parton.

Hogy itt a Csele-patak torkolatában történhetett a király halála, a mohácsi ásatások, illetve a Csele-patak torkolata táján végzett kotró munkálatok is bebizonyították, mert az Archeológiai Értesítő 1896. évfolyama szerint (430-431. o.) itt sok fegyver került ki a Dunából: vassisak, mellvért, 4 kard, 2-3 szablya, több tőr, vasbuzogány, négy alabárd, sok lándzsavég és sarkantyú. (Bizonyára nagyobb bizonyítékok, mint Benedek bátyánk „vaskövetkezetességgel” előadott lélektani fejtegetései a Habsburg-ösellenséges sátáni fondorlatról.) A Duna árterre még szárazságban is mocsaras még ma is, milyen lehetett hát 400 évvel ezelőtt és éppen egy nagy nyári zápor után! Érthető tehát, hogy sok egykorú forrás egyszerűen mocsarat, sőt a török *tavat* emleget. Nem is igen lehetett akkor a nagy zápor után megállapítani, hogy mocsár, Duna-ág, vagy patakortorkolat-e az, amiben elmerülnek.

Látjuk tehát, hogy milyen naiv tudatlanság egy száraz nyári kánikulában elutazni Mohács vidékére és se egykorú okmányokról, se Archeológiai Értesítőről mit se tudva a Dunától tíz kilométer távolságra elmerengve nézegetni a Csele-patak száraz medrét, interjút kérni tőle, lejegyezni a királyhűségben a Baráthosiaknak példát adó patak tiltakozását a király beléje fullasztásának „szörnyű” vádja ellen s ennek alapján „vaskövetkezetességgel” mindjárt azt is megállapítani, hogy mivel a patak nem lehet gyilkos, csak a Habsburgok lehettek azok, hiszen egyedül nekik volt érdekük (Zápolyának, aki király lett utána, természetesen nem) a szerencsétlen fiatal király halála.

A Baloghtól „nagyágyúnak” szánt „Kaim Mohamed Zaim” elbeszélése, aki levágott fejjel találja meg a király holttestét a tóban, csak üres mendemonda. Ha egy király eltűnik a csatában és eleinte senki se tudja, mi lett vele, érthető, ha a legváltozatosabb rémhírek keringenek róla, de ezek természetesen nem a történelem, nem a tudomány hatáskörébe tartoznak.

Egyszer tanúja voltam Budapest utcáján egy villamos és egy lovas kocsi összeütközésének (az illető villamos utasa voltam), de az összecsdült nagy tömeg miatt még ott a helyszínen se voltam képes megtudni, mi történt. Ott a helyszínen és a szerencsétlenség után már öt perc múlva is azt lehetett hallani, hogy hárman voltak a kocsin és mind meghaltak; meg azt is, hogy csak egyedül a kocsis volt a kocsin s így csak az halt meg; és azt is, hogy a kocsisnak semmi baja, csak a két ló pusztult el. E sokféle hír egyáltalán nem teszi azonban lehetlenné azt se, hogy még a lovak se pusztultak el.

Az igazság eleinte Mohácsnál is az volt, hogy a király sorsáról először senki se tudott semmi bizonyosat. Ezt láthatjuk a Zil-Kade hó végén (augusztus 29. és szeptember 7. között) kelt és megmaradt török fetnáméból [a szultán győzelmeiről szóló tudósításból] is, ahol csak ennyi van: „Magáról a királyról nem lehet tudni, hogy meghalt-e, vagy életben van.” Az igazság ekkor valóban ez volt.

De ha maga a török hivatalos jelentés is azt mondaná, hogy a király holttestét valóban megtalálták és levágott fejjel találták meg, az mentségére szolgálna a Csele-pataknak, de semmiképpen se szolgálna bizonyítékul az „ösellenséges faj” ördögi gonoszságára. Hiszen az a levágott fej előtte csatában vett részt, olyan csatában, ahol kívül még 20.000 fej lehullott, miért kellett volna ezt az egy fejet nem a töröknek, hanem a Habsburgoknak leszelni? (Igaz, hogy Benedek bátyánk – láttuk – egyenesen mind a húszezer fejnek lehullását az „ösellenséges faj” bűnének tulajdonítja.)

Szerémiről, Balogh fő forrásáról, aki csakugyan Lajos király meggyilkolásáról beszél (de természetesen nem az ösellenséges faj, hanem éppen ellenkezőleg a Habsburgok *ellenfelei*, a Zápolyák által, noha ő maga is a Zápolyák híve), a minden porcikájában protestáns Szádeczkynak, aki Szerémi életét megírta és kérdéses emlékiratát méltatja, egészen lesújtó

véleménye van. Kretschmayr, e kornak Ausztriában legnagyobb ismerője is így ír róla: „*Latinsága oly gyarló* (Szerémi olyan nyelvtani hibákat csinál, hogy még egy elsős gimnazista latin dolgozatában is kifogásolná a tanár), *előadásmódja olyan zavaros, hogy megfigyeléseinek helyességét joggal kétségbe lehet vonni.*” (Kretschmayr: Gritti Lajos, 40. o.) Pedig az osztrák szerző ezt a megállapítását Szerémiről nem Lajos király halálával kapcsolatban teszi.

Szerémi tehát nemcsak ebben, hanem mindenben megbízhatatlan. „Szerémi szokása szerint összezavarja a dátumokat” – írja újra már egy lappal később. (41. o.) A magyar és kálmánista Szalay László pedig „Magyarország történeté”-ben (IV., 22. o.) Szerémivel kapcsolatban szintén „emlékezethibát” vagy „hazugsági hajlamot” (!) emleget, „mely iratának több helyéből kiviláglik”. Pedig ez a Szerémi milyen tekintély a tudatlan Baráthosi előtt! Látni fogjuk azonban, hogy amit ő „idéz” Szerémiből, az még Szerémiben sincs benne, illetve egészen másképpen van benne, mint ahogyan ő idézi.

Hogy mennyire semmit se ér az, amit Szerémi állít, onnan is láthatjuk, hogy noha azt állítja, hogy Zápolya György ölte meg a királyt, azért ugyanő és ugyanebben az emlékiratban s nem is egyszer, hanem kétszer is azt írja, hogy a király mocsárba fulladt (a 39. és a 121. oldalon). Jellemző azonban, hogy még ő is mocsarat említ, nem pedig Csele-patakot.

Aztán: A mohácsi csata szerda délután volt. Szerémi mégis azt írja (134. o.), hogy a király meggyilkolásával kapcsolatban nagy verekedés „erat jam nocte pentekre verradóban” (e kis idézetből is láthatjuk „nagy” tudományát is, mert azt hogy „péntekre virradóban” hogyan kell latinul mondani, már úgy látszik, sehogya se tudta). De aztán – mindezek ellenére – mégis azt mondja, hogy a temetés szerdáról csütörtökre virradó éjjelen történt (407. o.). Tehát az ő krónikájában egy nappal előbb temetnek, mint gyilkolnak.

Azután ki látott olyat, hogy a két vezért, Zápolyát és Tomorit (azt a Tomorit, akinek levágott fejében a török táborban a szultán gyönyörködik), akik közül az egyik a király *védője*, a másik a *gyilkosa* volt, *közös* sírba temetik azok, akik az egymás elleni ádáz gyűlölet miatt éppen előtte össze is verekedtek és a templomban való eltemetésre egyformán érdemesítik mindkettőt? Hogy lehet, hogy egyszerre ennyire testvériesen egyetértenek azok, kik ugyanazon az éjjelen még óriási zajjal öldökölték egymást, s – ami még csodálatosabb – részükre még ugyanazon az éjszakán kész márványkoporsó is rendelkezésre áll, mintha előre megrendelték volna? Ellenben a király holtteste számára nincs templom, nincs márványkoporsó, hanem – ugyancsak még azon az éjjelen – ismét visszaviszik messze a harctér közelébe – van hozzá idejük, kedvük és merszük –, ott ásnak aztán neki sírt és ott temetik el *koporsó nélkül*.

Ha azért tettek így, hogy ki ne tudójék a gyilkosság, a király holttestét sokkal közelebb is eltemethették volna jeltelen sírba. Ha pedig azért tették, hogy azt a látszatot keltsék, hogy vízbe fulladt, akkor nem „meztelen lábbal, meztelen fejjel” és „ingben” kellett volna eltemetniük, mint Szerémi írja. Ha ugyanis a király vízbe fulladt volna, akkor bizonyára nem levetkőzve fulladt volna oda.

De akkor egyáltalán eltemetni se kellett volna, hanem csak odadobni a vízbe. De még ennek se lett volna semmi értelme, mert hiszen – ha az igazság az lett volna, hogy meggyilkolták – akkor úgyis ott tátongott volna a holttesten a cseh kard ütötte hármassal, mely szinte ordította volna, hogy nem a vízbe fulladt. Tehát mindenképpen legokosabb lett volna jeltelen sírba ott temetni el, ahol a gyilkosság történt.

De Tomori emberei, akik a király védelmében oly dühösen összeverekedtek Zápolya katonáival, ezt se engedték volna meg. Ha pedig nem tudták volna megakadályozni, mert Zápolyaék gyengébbek voltak, akkor legalább utána elhíresztelték volna az égbekiáltó bűnt. Látjuk tehát, hogy ahány állítás, annyi lélektani képtelenség.

Világos, hogy ezt az ostoba eltemető mesét maga Szerémi találta ki azért, mert arról a köztudomású és letagadhatatlan tényről ő is tudott, hogy a király holttestét a Duna mentén, a Csele falu közelében eltemetve találták meg, tehát ezzel ellenkező mesét nem találhatott fel. Azt azonban már nem tudta, hogy többszörös megbízható tanúvallomások alapján sértetlenül

találták meg a királyt és nem ingben, hanem felöltözve és fegyvereivel együtt, sőt lova hulláját és két hú kíséző apródja: Aczél és Trpka holttestét is megtalálták a közelében, tehát minden hazudozás teljesen céltalan.

Az csakugyan szeget üt az ember fejébe, hogy a király holttestét nem a vízben találták meg, mint a két apródot, a lováét és a fegyvereit, hanem a közelben egy frissen ásott sírban *már eltemetve*. De hogy ez az érthetetlennek látszó dolog nem büntényt bizonyít, kétségtelen abból, hogy büntény esetén *elrejtették* volna a holttestet, ezt azonban a mocsár közelében megásott, feldomborított, könnyen felismerhető sírban lelték meg, úgy hogy a sír azonnal feltűnt a holttest után kutató helyszínre érkezőknek.

Majdnem bizonyos magyarázata a dolognak az, hogy vagy halászok, vagy más egyszerűbb emberek, vagy – ami még valószínűbb – a mohácsi hősokeket eltemetni ott járt Kanizsai Orsolya emberei találták meg kegyeletes működésük közben a király holttestét, de nem tartván magukat illetékesnek az eljárásra, és mivel tudták, hogy majd hivatalos bizottság jön érte, hogy biztos halálát megállapítsa, ideiglenesen, hogy addig se maradjon temetetlenül, sirt ástak neki, gondoskodván róla, hogy könnyen fel lehessen ismerni, ha majd érte jönnek.

Hogy valóban ez a helyes magyarázat, mutatja, hogy a király kísérei, sőt lova és fegyverei is a mocsárban maradtak, csak maga a királyi holttest volt eltemetve a mocsár közelében. Ez a körülmény egymagában is megcáfolja Szerémi elbeszélését. Ha ugyanis meggyilkolása után gyilkosai temették volna abba a sírba a királyt, mint ő írja, akkor se két kíséző apródnak holtteste, se a lova teteme, se fegyverei nem lehettek volna ott a *közeli mocsárban*. Sőt akkor még ruha se lehetett volna a király eltemetett holttestén, mert hiszen Szerémi szerint a meggyilkolt király holttestét „vászónba takargatták”.

A holttest felkutatására és hazaszállítására hivatalosan kiküldött Sárffy győri várkapitány december 14-én kelt, rendkívül érdekes jelentésének idevonatkozó része szóról szóra így szól:

„Legyen róla meggyőződve Főtisztelendő Uraságod (Brodarics püspök), hogy mindaz, amit Czetritz annak idején a király haláláról elmondott, a színigazság volt. Mert mikor ahhoz a helyhez közeledtünk, még oda se értünk, már Czetritz (jegyezzük meg jól, az a Czetritz, akit Balogh Benedek szerint a királyné – hogy száját idejében elnémítsa – már augusztus 31-én a Dunába fojtatott, a király holttestének megtalálása pedig október 18-án történt) ujjával mutatta meg azt a helyet” (ahol a király, aki Czetritz kíséretében menekült, a vízbe fúlt).

„Odasiattunk és megláttuk egy ló tetemét a mocsárban (tehát ismét csak szó sincs patakról), s mert Czetritz azt hitte, hogy a királyi felség holtteste is ott van, nem törődve a mocsárral, beugrott az iszapba és alatta kereste a király holttestét kíséreiével együtt. De nem találta meg, csak a király fegyvereire akadt itt rá. Erre egy kicsit továbbmentünk, találtunk egy élettelen testet, melyben felismertük őfelsége udvarmesterének, Trpkának holttestét. Ezután még sok holttestet vizsgáltunk meg, de őfelsége holttestét nem találtuk meg ezek között.

Nem messze ettől a mocsártól végre egy friss sírhantot pillantottunk meg s alatta – mint egy isteni útmutatásra – a királyi felség elhantolt holttestét találtuk meg. Odasiattunk valamennyien és Czetritz rögtön elkezdte a földet lekaparni.” (Az a Czetritz, aki állítólag meggyilkolta a királyt s így tudnia kellett, hogy a megtalált holttesten ott fog tátongani majd a töle ejtett seb, s így az el fog árulni mindent.) *„Mi is követtük példáját mindnyájan s először a lába feletti részét bontottuk ki a sírnak. Czetritz megragadta a holttest jobb lábát, gondosan lemosta két kalapnyi vízzel és ekkor felfedezte azt a jegyet, mely őfelsége jobb lábán volt. Erre hangosan felkiáltott: Ez itten a király őfelsége, az én mindig legkegyelmesebb uram holtteste, ez egészen bizonyos. S térdre borulva sírva megcsókolta.”* (S ezt a hűséges embert teszi meg a szerencsétlen Balogh Benedek „hazafias” fanatizmusa a király gyilkosának és a királyné szeretőjének csak azért, mert nem magyar, hanem cseh volt!)

„Minthogy így felismertük, kiástuk a testet, először a fejét, azután arcát lemostuk és egész pontosan felismertük azokról a jelekről, melyek őfelsége fogain voltak. (Milyen modern módszerekkel dolgoztak.) Egy gyékény is volt velünk. Ezt szétgöngyölgettük, a felség testét

ráfektették és egészen tisztára mostuk. Nem akarok hízelegni, de főtisztelendő Uraságod kegyeskedjék elhinni nekem, hogy sohasem láttam emberi holttestet, mely ennyire éppen megmaradt, ennyire nem volt undorító és ijesztő. Mert nem volt a felség testének legkisebb része sem feloszlóban s nem volt rajra semmiféle seb, még tűszúrásnyi sem, csak egy egészen kicsike az ajkán.” (Hová lesznek itt Baráthosi Balogh Benedek „vaskövetkezetességgel” levont érvei, melyek tisztán a cseh kard okozta hármassal alapulnak?)

„Mindezt tehát a legnagyobb tisztelettel elvégezve, a királyi holttestet egy tiszta ingbe öltöttük, melyet és külön erre a célra hoztam el Győrből, aztán abba a koporsóba fektettük, melyet szintúgy Győrből hoztam magammal. Ezután a jó Isten segedelmével útrakeltünk és mindenütt háborítatlanul utaztunk. Midőn Székesfehérvár elé értünk, Czetrizt előrelovagolt és a városi bírónak és a többi rendnek előadta, hogy kit hozunk, és erre ezek, mint illetl, az egész papsággal együtt ünnepies menetben kijöttek a városból a király koporsója elé.

Végül a felség holttestét bevittük a városba és a prépostság házában egy pajzsra kiterítettük nagy tisztelettel. Felnyitottuk ezután a koporsót és megmutattuk a város bírójának, aki szintén felismerte urát. Azután újra bezártuk a koporsót és átadtuk Horvát Mártonnak megőrzés végett. Minderről Czetrizt, ki e levelet viszi (ej, ej, hiszen „szeretője” a királyné, már hét héttel előbb a Dunába fojtatta!), Főtisztelendő Uraságodnak részletesebben fog beszámolni. Nagyon szerettem volna, ha ő szent királynéi felségének, a mi legkegyelmesebb úrnőnknek sokkal örvendetesebb ügyben lehettem volna szolgálatára...” stb.

Látjuk tehát, hogy II. Lajos királyunk valóban mocsárba fulladt és erről komoly emberek között vita nem lehet. A mocsárban akkor, mivel zivatar után volt, a rendesnél több volt a víz. A holttest megtalálásakor már kevesebb, de azt a helyet, ahol a király a halálát lelta, még akkor is víz borította.

A mondottakon kívül még az is nagy bizonyíték a *vízbefulladás* történeti igazsága mellett, hogy a holttest nem volt feloszlóban. A források ugyanis azt nagyon hangsúlyozzák, hogy szagtalan volt. Ez Kenyeres Balázs, a törvényszéki orvostan híres budapesti professzorának Gyalókytól közölt szakvéleménye szerint annak bizonyítéka, hogy a halál és a megtalálás közötti 6 hét nagy részében víz alatt volt.

Ha nem vízbefulladás folytán, hanem kardvágástól és elvérzés után halt volna meg s csak azután került volna a földre, mint ennek történnie kellett volna akkor, ha Szerémi elbeszélése hitelt érdemelne, akkor amiatt a több mint hat hét miatt, ami a halál és a holttest megtalálása között eltelt, nem lehetett volna a test annyira romlatlan és szagtalan. (Sárfy jelentésében nincs időmegjelölés arról, mikor történt a király holttestének megtalálása. Csak annyit lehetett belőle megállapítani, hogy október közepén volt. Andrea Partiba Bécsben kelt s 1526. november 2-i tudósításából a pontos dátumot is megtudhatjuk: október 18.

Lajos királyt tehát még Zápolya György se gyilkolta meg, annál kevésbé „az ösellenség faj”: Ferdinánd és testvére, Mária.

Természetesen Balogh azon állítása is légből kapott, hogy Czetrizt a király gyűrűjét is magával vitte, mikor a harctérről rögtön Neszmélyre a királynéhez lovagolt. Vannak ugyanis olyan források is, melyek azt állítják, hogy a király holttestét az ujján lévő pecsétgyűrűjéről ismerték fel, bár, mint látjuk, maga Sárfy jelentése ezt külön nem mondja. Az azonban tény, hogy Esztergomban, a primási levéltárban őriznek egy okmányt, melyben Báthory István nádor 1527. június 24-én hivatalosan bizonyítja, hogy Lajos király pecsétgyűrűjét a királyné és a tanácsurak jelenlétében összetörte. (Archeológiai Közlemények, II., 60-61. o.)

Mivel kétségtelen, hogy a pecsétgyűrű a királlyal Mohácsnál vele volt, halála után pedig, mint látjuk, hivatalosan a nádor kezébe került, csakis a holttesttel együtt találhatták meg ezt is. Balognak a fanatizmustól félrevezetett képzelete ezt nem tudja elképzelni másképp, minthogy ezt a gyűrűt csak a gyilkos vihette el felbujtójához, a királynéhez, mégpedig rögtön a mohácsi ütközet után, tehát még a király holttestének megtalálása előtt. Világos, hogy ez az állítás teljesen légből (illetve egy megzavart agyból) kapott.

Balogh Szerémit illetően teljesen félrevezette magát, és természetesen az olvasót. Úgy állítja be a dolgot, mintha Szerémi írása a legbiztosabban tájékoztató történeti kútfő volna, sőt külön hangsúlyozza, hogy „ő (Szerémi) mint szemtanú beszél”. Azt mondja róla, hogy ott volt a mohácsi csatában, „együtt menekült a királlyal”, „ő tudja a sírhelyét”, ő találja meg a holttestet és viszi Fehérvárra, és *megtalálásakor saját szemével látta rajta a halált okozó hármass sebet*, melyet magyar ember kardja nem okozhatott, csak csehé (e legutóbbi véleményt már természetesen nem Szerémi, hanem Balogh mondja). Hogy még meggyőzőbb legyen, szóró szóra idézi Szerémi emlékiratának 133. oldalát: „...reperimus, quod cum gladio bohemico taransfixus erat...” (...megállapítottuk, hogy cseh karddal döfték keresztül...).

Ez az olvasóra rendkívül meggyőző erővel hat. Az igazság pedig az, hogy Balogh – ha nem tudatos ferdítő és csaló – *szégyenletesen, sőt kétségbeejtően járatlan abban, amire vonatkozóan korszakalkotó felfedezést tesz*. Az egészből csak annyi igaz, hogy Szerémi valóban ott volt a mohácsi csatában, de az már nem, hogy együtt menekült a királlyal. Szerémi természetesen azt se mondja, hogy ő találta meg a király holttestét és hogy ő maga látta mindazt, amit leír, mint Balogh kétségbeejtő járatlansággal gondolja, hanem ennek éppen homlokegyenest ellenkezőjét mondja.

Egy „szemtanút” *beszéllet*, de ennek az állítólagos szemtanúnak az elbeszélése sem történelem, hanem mese, hiszen még maga Szerémi sem mondja meg, ki volt az a szemtanú. Valószínűleg Tatai Miklósról, a király házikáplánjára gondol, akit állítólag Zápolya küldött egy másik társával a király holttestének elhozására. (De mint láttuk, nem ők találták meg, hanem a királyné emberei. Egyébként valószínű, hogy Zápolya nem is küldte sem őket, sem senkit.)

Ez az ismeretlen valaki beszél aztán első személyben Szerémi emlékiratában (a Baloghtól idézett részt ő mondja, nem pedig Szerémi), s Balogh, ki Szerémi emlékiratát sohase olvasta, vagy ha olvasta, lusta volt az egészet elolvasni s így nem értette meg, azt gondolta végzetes tévedéssel, hogy itt Szerémi a maga nevében beszél, hogy ő az a szemtanú, ő találta meg a holttestet is és ő maga látta rajta a cseh kardtól ejtett sebet. Ez az együgyű félreértés aztán Balogh fanatizmusát és mind felekezete, mind faja „ösellensége” elleni gyűlöletét úgy felizgatta, hogy Lajos király meggyilkolásának rémmeséje született meg forró agyában és annak „vaskövetkezetességű és minden átértékelő erősködést” meghiúsító bizonyítása, hogy ezt csak „az ösellenséges faj” tehetette.

A király sátáni meggyilkolásától természetesen már csak egy lépés az a további megállapítás, hogy nemcsak a király, hanem „a 24.000 mohácsi halott” is az „ösellenséges faj” áldozata, s ettől ismét csak egy újabb lépés szükséges már ahhoz, hogy műve címe már az egész „magyarság kigyilkolása” legyen a „Habsburgok alatt”. Pedig hát láthatjuk, hogy az a Sárffy, aki valóban megtalálta a királyi holttestet és valóban ő maga írja ezt meg, de amiről Baráthosi természetesen nem tud, nemcsak sem háromágú, sem más sebet nem talál a holttesten, hanem *éppen ellenkezőleg, nem győzi hangsúlyozni, hogy mennyire nem volt semmiféle sérülés azon a holttesten*.

Szerémi nem szemtanú, hanem azt beszéli el, hogy mikor 1528-ban, tehát a mohácsi csata után két évre, a lengyel Czesztochowába zarándokolt, *ott (tehát messze idegen országban)* egy plébánostól hallotta először, hogy Lajos király nem menekülés közben fúlt a vízbe, hanem úgy gyilkolták meg és gyilkosa Zápolya György. Szerémi tehát erre nemcsak nem szemtanú, hanem Mohács után két évig még csak nem is hallott semmiféle meséről, s mikor végre hallott, akkor is, ő, a magyar, idegen országban hallott róla először, nem pedig itthon, ahol a dolog történt. A legendák és mesék tulajdonsága ugyanis, hogy minél messzebb vannak a helyszíntől is, ahol és az időtől is, amikor történtek, annál jobban burjánzanak. Itthon nálunk senki se tudott Lajos király meggyilkolásáról még két év múlva se. Idegen országba kellett mennünk, hogy megtudjuk, mi történt *nálunk*.

1540-ben újra hall a dologról Szerémi, de most már itthon, egy magyar katonától. De ehhez – látjuk – már újabb 14 év kellett. Végül hallott a dologról egy harmadik forrásból is, melyről azonban azt se tudjuk, ki volt (igaz tulajdonképpen az első kettőről se tudjuk). Ez a harmadik volt aztán az, aki állítólag látta is a király testén a hármás sebet (de nem Szerémi maga látta, mint Balogh esküdjözik).

Azt is írja Szerémi, hogy mikor a király holtteste körül Zápolya meg Tomori emberei összeverekedtek, „olyan nagy lármával folyt a küzdelem, hogy két mérföldre is elhangzott csatájuk zaja. És mondják, hogy a török császárral vívott csatában nem esett el annyi katona Mohács mezején, mint Lajos király halála órájában”.

De hogy lehet az – kérdezzük –, hogy az ily nagy zajjal járó és még a mohácsi csatánál is több áldozatot követelő nagy eseményről egész Magyarországon senki se tud és csak évtizedekkel utána lehet „egy katonától” hallani róla?

A Habsburgok semmiképpen se gyilkoltathatták meg II. Lajost

De még ha az is ennyire valótlán, hogy II. Lajos királyt egyáltalán meggyilkolták, mit szólunk akkor a kérdés második feléhez, hogy nemcsak meggyilkolták, hanem a Habsburgok voltak azok, akik meggyilkoltatták?

Arra ugyanis vannak – bár mint láttuk, egészen komolytalan – források, hogy II. Lajost úgy gyilkolták meg, de hogy Ferdinándék gyilkoltatták meg, arra bizonyítéknak még árnyéka sincs; ezt semmiféle kútfő vagy krónika nem mondja, még komolytalan se, s még az eseménynél évtizedekkel későbbi keletű se. Ilyen forrást még Balogh Benedek se tud vagy mer említeni.

Azt ugyanis „Kaim Mohamed Zaim, egykorú történetíró” (de persze ennek is Katib volt a neve, nem Kaim) se mondja, hogy annak a királynak, akit ő állítólag egy tóban levágott fej-jel talált meg (s mely állítást – láttuk – maga a török hivatalos jelentés is megcáfolja), a Habsburgok vágatták le a fejét. Ezt Balogh parádés, de mint láhattuk, mily gyatra bizonyítéka, Szerémi sem mondja, de igenis állítja az ellenkezőjét: azt, hogy II. Lajost *Zápolyáék* gyilkolták meg, mégpedig saját kezűleg. *És ezt az a Szerémi mondja, aki Zápolya leghűségesebb emberei közé tartozott mindvégig*, tehát Zápolyáék kárára semmiképpen se hazudhat. Ha tehát Szerémi elbeszélését olyan komolyan lehetne venni, mint Baráthosi veszi, akkor a gyilkosnak mindenképpen a Habsburgok ellenfelét, az utolsó *nemzeti* magyar királyi dinasztiát kellene tekinteniük.

Az az egyetlen érv, amellyel Balogh Benedek ezt a nehézséget el akarja intézni, annyira kezdetleges és együgyű, hogy hallatára komoly történetíró kacagása egész Baráthosig elhal-latszik, pedig ez a Baráthos ugyancsak messze, az ország legkeletibb végében van. Ez az érv abban áll, hogy Szerémi krónikájának eredetije nincs meg. Ami megvan belőle, az a XVII. századból származó másolat, és mivel ez is a bécsi titkos császári levéltárban van meg, csakis Habsburg hamisítvány lehet.

Ha egy krónika csak másolatban van meg (ami egyébként sokkal gyakoribb dolog, mint Baráthoson gondolják), abból még egyáltalán nem következik, hogy tartalma is gyanús. De Szerémi krónikájának ez a legrégebb bécsi másolata nem is a XVII. – mint Balogh mondja –, hanem a XVI. századból származik, tehát ugyanabból a századból, melyben a mohácsi vész volt. A levéltárakban pedig – még ha Bécsben vannak is ezek a levéltárak – nem gyártani, el-változtatni, hanem megőrizni szokták a történelmi kútfőket. Ha egy krónika csak másolatban van meg, hitelességében tudományos alapon csak akkor kételkedhetünk, ha a meghamisításra komoly bizonyítékaink vannak.

Természetesen az még nem bizonyíték a hamisításra, hogy ez a másolat a *bécsi* levéltárban van. Ez még akkor se bizonyíték, ha a Habsburg csakugyan „ösellenséges faj”. A legkacagtatóbb azonban az, hogy Baráthosi nemcsak azt tudja, minden bizonyíték nélkül, hogy Szerémi krónikáját Bécsben meghamisították, hanem még azt is, hogy mi lehetett, sőt egészen bizonyosan mi volt abban az állítólag meghamisított eredetiben, amelyet természetesen senki emberfia nem látott: Az volt benne szerinte, hogy a gyilkosok nem Zápolyáék, hanem a Habsburgok voltak.

Szerémi emlékiratának történelemíróink előtt édeskevés a hitele. De nem azért, mert csak másolatban van meg, annál kevésbé, mert ez a másolat Bécsben van, és mert állítólag felét levágták, hanem mert Szerémi annyira kritikátlan, tudatlan és komolytalan és oly sok valótlanságot és tévedést lehet rábizonyítani, hogy történetíróink akár Habsburg-pártiak, akár Habsburg-ellenesek, úgyszólván mást se tesznek, mint Szerémit ócsárolják.

Ha Szerémi krónikájának a Habsburgoktól eltüntetett eredetijében és tőlük ollóval megcsönkített másolatában csakugyan Ferdinánd és Mária, az ősellenséges faj e két díszpéldánya (egyik a férfi, másik a női nemből) lett volna II. Lajos gyilkosa, akkor se lett volna semmi szükség arra, hogy a bécsiek ijedtükben eltüntessék az eredetit és ollóval vagdalják még a másolatot is, mert az, amit Szerémi ír, akkor se számítana semmit, ha az eredetije is megvolna. Például azt, hogy amit Szerémi krónikája állított, hogy II. Lajos nem a Csele-patakba fült, hanem Zápolyák gyilkolták meg, a Habsburgok sose állították, sem nem használták fel propagandának az utolsó „nemzeti” király ellen, pedig egy komoly történetíró se állította soha, hogy Szerémi krónikájának eredetije ezt nem tartalmazta.

Szerémi krónikája Balognak se tetszik. Ő is észreveszi állításai kezdetlegességeit, de ő ebből nem azt a következtetést vonja le, hogy II. Lajos meggyilkolása csak ostoba mendemonda, hanem azt, hogy a gyilkosság maga tény, csak a gyilkosok nem a Zápolyák, hanem a Habsburgok. Bizonyítani mással nem tud, mint pszichológiával, természetesen olyan hamisítatlan Baráthosi pszichológiával, hogy a falnak megy tőle mindenki, aki nem Baráthosi. Pedig tényeket csak pszichológiával még akkor se lehetne *eldönteni*, ha ez a pszichológia valóban pszichológia, nem pedig patológia volna.

Azt már láttuk, hogy nyoma sincs annak, mintha II. Lajos király és Habsburg felesége, Mária elhidegültek volna egymástól, annál kevésbé annak, hogy válni akartak volna. Máriának tehát a legkisebb oka se volt arra, hogy férje halálát kívánja. Ellenkezőleg: *senki se vesztett vele annyit, mint éppen ő*. Szerelmi oka se lehetett a férjétől való szabadulásra, hiszen férje halála után, noha még 21 éves sem volt, mikor özvegyen maradt, többet sose ment férjhez.

Látni fogjuk majd, ki volt Ferdinánd. Olyan jellem és olyan jó ember, hogy mindenki (a magyarok is) rajongott érte, aki közelébe került s így alkalma volt megismerni. Ilyen emberről azt a gáztettet feltételezni, mellyel Baráthosi vádolja, nemcsak amiatt a fanatikus gyűlölet miatt visszaszítót, mely szükséges hozzá, hanem amiatt a felháborító tudatlanság miatt is, mellyel a vádló annak lelkivilága és jelleme tekintetében bír, akit megrágalmaz. Hogy mer Ferdinándról írni az, aki nem is sejtí, ki volt az a Ferdinánd? (Mi még e kötet folyamán meglátjuk majd, ki volt.)

De ha Ferdinánd csakugyan az a tág lelkiismeretű és célja érdekében mindenre képes kalandor lett volna, mint amilyennek Balogh képzei, a vád akkor is kétségbeejtő járatlanságra valló volna. Ferdinánd részére ugyanis épp úgy nem volt kívánatos, hogy sógora Mohácsnál meghaljon, mint ahogyan testvérenek nem lehetett érdeke, hogy férje meghaljon. II. Lajos hirtelen halála ugyanis nem könnyítette meg Ferdinándnak a magyar trón „megkaporintását”, hanem éppen ellenkezőleg, megnehezítette.

Ha Baráthosi ismerte volna Ferdinándnak azokat a leveleit, melyeket közvetlenül a mohácsi vész előtt és rögtön utána magyar főuraknak, Mária királynénak és családtagjainak írt (pedig ez utóbbiaknak csak nem képmutatóan írt?), ha Baráthosi tudta volna, milyen váratlanul és mennyire rosszkor jött Ferdinándnak a magyar trón megüresedése, hogy mennyire kétségtelen volt akkor még elfoglalására, akkor ilyen őrlült feltevés eszébe se jutott volna.

Ha valóban úgy lett volna, mint ahogy Balogh előadja, akkor Ferdinánd, mint a gyilkosok ilyenkor szokták, a mohácsi csata alatt itt az ország határa közelében lappangott volna, aggódva lesvén a híreket, sikerült-e a nagy s merész terv, s ha igen, készenlétben legyen s hirtelen meglepetéssel törhessen arra a magyar koronára, melyre oly „régóta áhítozott”. Balogh valóban így is képzei a dolgot, mert azt írja, hogy Mária, még mielőtt a csatavesztés híre hozzáérkezett volna, már sietett „kincseivel *Bécsbe Ferdinándhoz*”. Pedig a dolog a valóságban egészen másképpen volt s így visszaszítóan mutatja Balogh történelmi analfabétaságát. Mária ugyanis „kincseivel” nem Bécsbe ment, hanem Pozsonyba. Onnan csak hónapok múlva tette át székhelyét, de akkor se Bécsbe, hanem Köpcsénybe (Szalay, IV., 24. o.), tehát még ekkor se hagyta el az ország területét. Sokkal is jobban magyar királynénak érezte magát, mint Baráthosi gondolja.

Ami viszont magát Ferdinándot illeti, ő a mohácsi vész idején szintén nem Bécsben volt, mint Baráthosi gondolja, hanem *a messze Speyerben, tehát még a Német Birodalomnak is a tőlünk legmesszebb fekvő nyugati szélén tartózkodott*. Mikor onnan végre közelebb jött, akkor se Bécsbe, hanem Innsbruckba ment, s még mindig oly sok, fontos és sürgős más irányú dolga volt, hogy Mária hozzáintézett leveleiben nem győzi figyelmeztetni és sürgetni, hogy most használja fel az alkalmat, mert később már hiába akarja hasznára fordítani azt, ami elmúlt.

Tudjuk, hogy a mohácsi csata augusztus 29-én volt, s Ferdinánd, aki II. Lajost állítólag a másvilágra küldte, *Mária királyné minden sürgetése ellenére is csak október 19-én* tud először Bécsbe érkezni. Ez a körülmény, amelyet persze – mint történetíróhoz már így illik – Baráthosi nem is sejt, egymaga megcáfolja még a lehetőségét is annak, hogy Ferdinánd vagy Mária volt az, aki gondoskodott arról, hogy a magyar trón megürüljön. Az a trón ugyanis nekik ekkor éppen a legrosszabbkor ürült meg. Hiszen éppen ez a nekik váratlan megürülés volt az oka, hogy Zápolya János meg tudta őket előzni s ő már úgyszólván király volt akkor, mikor ők végre elkezdtek készülődni.

Egyébként történelmi kütfőkből meg lehet állapítani, hogy Mohács előtt Ferdinánd még azt se tudta, hogy lesz a magyaroknak ütközetük a törökökkel, vagy hogy ezt az ütközetet maga a király fogja vezetni. Honnan tudhatta volna hát előre még azt is, hogy ezt az ütközetet a magyarok el is fogják veszíteni?

A Mohácsi Emlékkönyv okmányokkal bizonyítja, hogy mennyire kételkedett benne mindenki, hogy csakugyan jön-e a török. Ferdinánd bátyja, V. Károly még 1526. március 30-án is ezt írja öccsének: „A török érkezéséről hírt kaptam a pápától és Öntől. Nem tudom, mit higgyek belőle. Hiszen tudja Ön, hányszor terjesztették ezt a hírt Itáliában.”

Lajos király július 20-án már a harctérre is elindult, V. Károly mégis még július 27-én is azt írja Granadából öccsének, küldjön tudósítást, ha a török valójában jön, mert „most sokat beszélnek erről”. Ha Lajos megvárta volna Zápolya 20-40.000 emberét, Frangepán Kristóf 10.000 horvátját, a cseheket, akik már mind útban is voltak, ha megvárta volna legalább ágyúit, melyek szintén útban voltak már a Dunán (ki gondolta volna, hogy még ezeket se várja meg?), meglehetősen esélye lehetett volna a győzelemre.

De a várakozást s egyelőre a harc elől való kitérést a nagyszájú, virtuskodó magyar köznemesség gyávaság ellen kiabáló erőszakossága nem tűrte, s belekényszerítette királyát ebbe a végzetes elhamarkodásba. De honnan tudhatta volna Ferdinánd mindezt előre ott a messze külföldön? Honnan tudhatta előre, hogy a csata majd elveszik, hogy a királynak majd emiatt menekülnie kell, és akkor a zűrzavarban és a nyilvánosság meglehetősen kizárásával nagyszerű alkalom lesz galád terve észrevétlen végrehajtására? Aztán hogy bízhatta meg előre még a gyilkosokat is, mintha mindent előre tudott volna? Hiszen ha nem úgy történt volna minden, mint ahogyan történt, akkor a tábor, ahol a király ezrek érdeklődésének, figyelésének és vigyázásának központjában állt, éppen a legkevésbé lett volna alkalmas ilyen orgyilkosság végrehajtására.

Még tanulságosabb Balogh pszichológiája Mária királyné esetében. Feltűnik neki, hogy Mária olyan gyorsan menekül. Miért? – kérdi. Semmi oka se volt rá, tehát egyedül csak lelkiismeret-furdalás, illetve – mert lelkiismerete, mint Habsburgnak, természetesen nem volt – csak a gáztette következményeitől való félelem készíthette erre. A töröktől nem kellett félnie, hiszen ott volt oltalmára Buda bevehetetlen vára.

Sajátságos, hogy józan eszű ember érthetetlennek tartja, hogy Magyarországról valaki meneküljön akkor, mikor 300.000 emberrel jön a barbár ellenség, mi pedig csak 20.000-rel tudunk menni elébe s mikor ez a menekülő még nő is. Sajátságos, hogy ezt a menekülést valaki annyira érthetetlennek tartja, hogy mással, minthogy a menekülő orgyilkos és férjgyilkos volt, nem is tudja magyarázni! Normális agyú ember ugyanis ennél a menekülésnél természetesebbet és magától értetődőbbet még el se tud képzelni, még akkor se, ha a menekülő büntelen.

Látni fogjuk, hogy Burgio pápai követ, éppen ellenkezőleg, azon csodálkozik, hogy a királyné nem menekült már sokkal előbb. Mária királyné ugyanis csak akkor kezdett menekülni, mikor a mohácsi ütközet elvesztét már tudta.

Balogh még abban is téved, hogy a menekülés egy nappal előbb történt. S ráadásul még az a Balogh csodálkozik a Habsburg-irályné „korai” menekülésén, aki nem győzi hangsúlyozni, hogy csak a Habsburgok ellensége volt a török, nem pedig a magyaroké, ellenük jött, nem mi ellenünk, aki szerint csak a Habsburgok robbantották ki a török háborút, nem pedig mi, s aki ugyanakkor még azt is hangsúlyozza (s ez igaz is), hogy maguk a magyarok is gyűlölték a királynét s így még tőlük is volt félnivalója még akkor is, ha nem volt férjgyilkos.

Hiszen éppen ő hangsúlyozza, hogy Pozsonyban még csak be se eresztették a királynét még akkor se, mikor menekült. Vajon megtűrték volna-e Buda várában? A királynénak tehát éppen elég oka volt menekülni akkor is, ha nem volt férjgyilkos.

Hogy pedig maga Buda vára mennyire nem volt erős és mennyire nem volt bevehetetlen, vagy ha csakugyan az volt, mennyire nem lett volna haszna belőle a királynénak, ha odazárkózik, mutatja – de a történetíró Balogh Benedek, úgy látszik, még ezt se tudja –, hogy a mohácsi ütközet után az ország szívébe nyomulós szultánnak *önként elébe küldték Buda vára kulcsait*.

Gyöngé nők akkor, mikor százezres ellenség jön, nem szoktak előle ostrom előtt álló várba zárkózni, mikor el is menekülhetnek előle. De ha Mária mégis bízott volna a magyarok vitézségében és Buda vára bevehetetlenségében s a török elől oda zárkózott volna – mint látjuk –, ugyancsak pórul járt volna.

Mária menekülése a mohácsi katasztrófáról való értesülése után, tehát ezerszeresen is meg van okolva férjgyilkosság nélkül is. Bőségesen megokolt lett volna a menekülése még akkor is, ha csakugyan még a katasztrófa hírének megérkezése előtt egy nappal történt volna, mint Balogh tévesen hiszi. Ellenben ha Mária csakugyan férjgyilkos lett volna, éppen akkor kellett volna legkevésbé menekülnie.

Nagy Katalin cárnő is meggyilkoltatta férjét, a cárt, mégse tartotta szükségesnek menekülni. Pedig ő is idegen volt Oroszországban, sőt ő is épp úgy német volt, mint Mária (csak ő nem katolikus, hanem protestáns, bár hitehagyott protestáns német).

Katalin azonban férje meggyilkolása után nemcsak maradt, hanem cárnő lett belőle, sőt „nagy” mellékneve lett a történelemben, mert a történelem ennyire megbocsát még a férjgyilkos feleségnek is, ha egyébként tehetséges és szerencsés, s különösen, ha nem tartozik az „ösellenséges fajhoz”.

Habsburg Máriának se kellett volna tehát tőlünk menekülnie, ha férjét már meggyilkoltatta, mert a halottak már nem veszélyesek, és akinek volt lelkiismerete férjét láb alól eltétetni, annak már ahhoz is lett volna lelkiismerete, hogy elvegye a kedvét annak, akik utána ellene mukkanni merészelték volna. Izabella királyné is legyilkoltatta Erdélyben az ő lengyel szeretője ellen berzenkedő magyar főurakat, mégse kellett menekülnie, hanem az erdélyi országgyűlés utána még köszönetet is szavazott neki érte.

Ha pszichológiával lehetne eldönteni a történelmi eseményeket, akkor – éppen ellenkezőleg – a Zápolyákat vádolhatnánk joggal a szerencsétlen ifjú király meggyilkolásával (kivált mikor még saját emberük, Szerémi is őket vádolja vele). Zápolya ugyanis rögtön a mohácsi vereség után csakugyan csak egész váratlan hirtelenséggel esedékesé vált királyválasztás révén lehett magyar királlyá. Neki nem volt más jogcíme a trónra, mint csak a választás, s ennek sikerében csak akkor reménykedhetett, ha nincs ellenfele, illetve, mivel tudta, hogy van, ha gondoskodik róla, hogy ez az ellenfél elkéssék.

Így is történt minden. De azért a Habsburg-pártiak mégse állították soha, hogy Lajos király nem a Csele-patakba fulladt, hanem Szapolyai tetette el láb alól, azon a címen, mert egyedül csak ő érdeke volt ez. Nem állították ezt a Habsburgok még Szerémi krónikájára támaszkodva se. *És* miért nem? Azért, mert ha a király meggyilkoltatására Szapolyainak lett

volna is oka és pszichológiailag igen szépen meg is lehetne okolni, hogy a dolog így történt, azzal még egyáltalán nincs bizonyítva, hogy így is történt. A „lehet” meg a „van”, sőt még a valószínű és a való közt is ég és föld ugyanis a különbség és a történelem csak a „van”-nal, illetve a „volt”-tal foglalkozik, nem pedig azzal, ami *lehetett volna*.

Balogh a királyné menekülése címén azért látja bizonyítottnak a gyilkosságot, mert állítása szerint – *s ez érve lényege* – Mária már akkor menekült, mikor azt, hogy az ütközet elveszett, még nem is tudhatta. Az ütközet ugyanis 29-én délután volt, ő pedig – legalábbis Balogh szerint – már 30-án reggel elindult Budáról, mikor pedig a vesztett ütközet híre még semmiképpen nem juthatott el hozzá. Azonban Balogh végzetes tévedésben van. Nem is tudom elképzelni, miért, mi címen és milyen kútfők alapján hangsúlyozza ő annyira, hogy a királyné 30-án reggel már megindult.

Az egykorú kútfők egész világosan megmondják, hogy a királyné csak 30-án este, vécsernye után kezdett csomagolni, nem pedig 29-én este, mint Balogh mondja, aki pedig egész érvelését éppen erre az egy nappal előbbi menekülésre alapítja. 29-én este, tehát magának a csata napjának estéjén, még csakugyan nem lehetett Mohács környékéről Budára érkezni a vesztett csata hírével 1526-ban, mikor még a ló volt a leggyorsabb közlekedési eszköz.

De nem is 29, hanem 30-án este volt, mikor „német lovas lélekszakadva, féltörülten hozta meg a hírt, egyenesen a királynénak” (Hóman-Szekfű: Magyar történet) a csata elvesztéséről és a király eltűnéséről. Magától értetődő, hogy nemcsak a „hazaáruló” Szekfű mondja így, hanem a „hazafias”, de ma már elavult Szilágyi-történelem is azt mondja, hogy augusztus 30-ának estéje volt akkor (IV., 514. o.). Fáklyafény mellett azonnal csomagolni kezdtek s aztán 31-én reggel indultak.

Ha igaz lenne Balognak s csakugyan már 30-án reggel indultak volna 31-e helyett, akkor se kellene semmi rendkívüli okot keresni, hiszen ha túl korán (s ezért később megtudjuk, hogy feleslegesen) indultunk, visszajönni mindig lehetett, s ez a visszajövés nem is annyira kellemetlen. De ha elkéstünk az indulással, azon bizony már sehogy se lehet többet a bajon segíteni. Ez a túl korai indulás – különösen, ha nőről van szó – nagyon is érthető lenne, mert hiszen mi sem természetesebb, mint az a feltevés, hogy a királyné félelmében és ideges izgatottságában nem győzte a hírt Budán bevárni s már a rossz hír biztos vétele előtt útra kelt.

Sajátságos, hogy Balogh ilyen egyszerű és természetes ok feltevésére nem volt képes és mással, mint ilyen rémtettekkel nem tudta ezt a mindössze 24 órás sietséget megmagyarázni. Még sajtóságosabb azonban (de erre már kissé erősebb kifejezést kellene használni, mint a „sajátságos”), hogy még ez az annyira jelentősnek talált 24 órás sietség is nem a történelmi kútfőkben, hanem egyedül csak a mi jó Baloghunk agyában található meg. *Úgy látszik*, hogy miközben az „ösellenséges faj” gonosztetteiről és a magyarság „kigyilkolásáról” írt, az ő agya még forróbb, idegei még ziláltabbak voltak, mint Mária királynéé akkor, mikor izgatottan leste-várta a Mohácsról érkező, a maga, férje és az egész ország sorsát eldöntő híreket.

Sajátságos ez a turáni történetírás! Az se jelentene semmit, ha a „lepke” királyné már 30-án reggel menekült volna. De a valóság az, hogy annyira nem volt „lepke”, hogy csak 31-én, tehát a hír vétele utáni reggel kezdett el menekülni. S a „hazafias” történetíró mégis azt állapítja meg a legnagyobb s minden ellenvéleményt legázoló határozottsággal, hogy a menekülés egy nappal előbb volt a kelletténél és hogy éppen ez az orvgyilkosság kétségtelen bizonyítéka.

Balogh e meneküléssel kapcsolatban azon is mód nélkül felháborodik (s vettem észre, hogy nemcsak ő, hanem „vaskövetkezetes” érvelésétől meggyőzött olvasói: a kórházi igazgató-főorvosok, okleveles középiskolai történettanárok, katolikus diákok, sőt papnövendékek is), hogy ez a gonosz Mária mennyi minden kincset elszállított tőlünk meneküléskor s így nemcsak gyilkosnak, hanem még rablógyilkosnak is bizonyul egyúttal és éppen ezt a szánandó, elvérzett magyar nemzetet rabolta ki mindenéből!

Pedig hát az csak természetes, hogyha valaki, kivált ha ez a valaki még királyné, tehát férje halála esetén ideiglenesen az ország alkotmányos feje is egyúttal és éppen ezért az or-

szág alkotmányos vezetői társaságában menekül az ellenség elől, akkor maga és az ország kincseit, értékeit is viszi magával. Ez magánszemélynek is joga, de egyenesen kötelessége azonban annak, aki nemcsak a maga, hanem az ország kincseiért és értékeiért is felelős. Amit ugyanis nem visz magával, az emberi számítás szerint az ellensége lesz. Baloghék nagy sajnálkozását e nemzeti kincsek „elrablása” miatt nem magyarázhatjuk tehát másra, mint csak arra, hogy ők sokkal szívesebben látták volna a megmentett értékeket a török, mint a magyar királyné, akarom mondani az „ősellenséges faj” kezében. A maguk szempontjából igazuk is van, mert világos, hogy még a török se lehet ránk annyira veszélyes, mint az „ősellenséges faj”.

Pedig hogy a „lepke” Mária ebben is mennyire okosabb volt akkor, mikor nem bízott úgy Buda vára bevehetetlenségében, mint Baráthosiék, mutatja, hogy távozása után Szolimán kardcsapás nélkül sétálhatott be a „bevehetetlen” Buda várába s a királyné megmenekülése után napok múlva a budai királyi palotában szállt meg. Nem az a sajnos tehát, hogy Mária egyet-mást elvitt magával, hanem az, hogy nem tudott elvinni mindent. Mert például a korvinákat tudvalevőleg – Balogh egyenes állításával ellentétben – otthagya, pedig ha ezeket is magával vitte volna, akkor most legalább meglennének. Így azonban többnyire csak az emlékek van meg. Igaz, hogy akkor valószínűleg nem nálunk, hanem Bécsben őrizték volna meg az utókornak. A monarchia felbomlásakor (legalábbis részben) vissza is kaptak volna őket, tehát az a „lepke” Mária a szó szoros értelmében nekünk mentette volna meg őket.

Igaz ugyan, hogy Szolimán a korvinákat ez alkalommal még nem bántotta. Nem ért rá ugyanis ekkor még alaposabb „kirámolást” végezni. No meg akkora műveltsége se volt, hogy értékelni tudta volna e kulturális kincseket, vagy talán azt se igen tudta, hogy vannak. (Másképpen egészen bizonyos, hogy nem hagyta volna őket ott.) De azért később mégis ugyanaz a Szolimán volt, akinek a kezén ezek a korvinák eltűntek.

Akkor történt ez, mikor másodszor járt Budán. Akkor, mikor

„Izabella királyné Budában
Azt se tudja, hova lesz buvában.”

(Arany János: Török Bálint)

Ekkor (már mint Izabella, az utolsó „nemzeti” királyné, „egyenrangú” szövetségese az „ősellenséges faj” ellenében) járt Szolimán Budán s az eredmény az lett, hogy Budát, melyet a „nemzeti” párt megvédett számára az „ősellensége faj” ellen, megtartotta magának, „egyenrangú szövetségese nejének és fiának pedig ökrös szekéren (mert lovakra a török katonáknak volt szükségük, s azok előbbre valók voltak, mint a magyar királyné) kellett elköltöznie a messze Lippára.

Persze az ökrösszekéren már nem voltak ott a korvinák. Nem valószínű, hogy azért nem voltak ott, mert a nagy műveltségű és egyenesen olasz anyától származó, latinul is, olaszul is tudó lengyel Izabella nem tartotta volna érdemesnek magával „cipelni” őket. Bizonyára azért se, mert ő önzetlen volt, nem pedig rabló, mint a Habsburgi Mária. Az igazi ok bizonyára az volt, hogy „egyenrangú” szövetségésére, a törökre való tekintettel s mivel szövetségese egyébként se származott az ősellenséges fajból, Izabella még csak gondolni se mert arra, hogy a szultán szeme láttára a királyi palotának még a „kapzsi” Máriától is otthagya kincseit magával vigye. Pedig vitte. *Így* aztán ma már néhány kivétellel senki se tudja, hol vannak az értékes korvinák (30.000 dollárt adnak ma darabjáért) és mikor, hol és miért pusztultak el.

Hogy a török kezére kerültek, azt tudjuk.

De egyes jelekből azt is sejthetjük, mint kallódtak el a korvinák, illetve hogyan maradt meg belőlük az, ami megmaradt. Az utolsó „nemzeti” király „kormányzója”, Gritti, az olasz kalandor, aki tudvalevőleg üzletek kötésével is foglalkozott, illetve csak azzal foglalkozott, mert Magyarország kormányzói állása is csak üzlet volt részére, ebből a Corvina-értékesítő üzletből is kivette részét.

Kretschmayr írja Gritti életrajzában (33-34. o.), hogy a bécsi udvari könyvtár 644. kódexén, mely korvina, az a megjegyzés található, hogy ezt a művet Gritti juttatta el Velencébe (s

onnan került aztán a bécsi udvari könyvtárba). Tehát még olyan korvinák, amelyek csak-ugyan Bécsbe kerültek, azok se „rablás”, vagy Mária királyné gondos családi vagyontmentési ténykedése folytán kerültek oda (noha mint láttuk, Baráthosi egész nyíltan ezt állítja), hanem a nemzeti király kormányzójának valóban rabló tevékenysége révén jutottak először Gritti hazájába, Velencébe, s csak onnan Bécsbe. Világos azonban, hogy Velencéből nem kerülhetek Bécsbe rablás, hanem vétel, ajándékozás vagy csere által. (Egyébként kalmárok – Velen-ce az volt – ingyen adni, azaz ajándékozni nem szoktak.)

Aztán egészen felesleges Baloghnak és elvbarátainak annyira irigyelniük azt a sok kincset, amelyet a társzekerek állítólag végeláthatatlan sora szállított ekkor a dunai hajókra, aztán pedig külföldre. Olyan túl sok szállítani való ugyanis bajosan lehetett. Hiszen csak az irigyelt Máriának apósa volt az a

„Dobzse László őfelsége,
Magyarok királya”

aki

„Nemhiába, hogy cseh volt, de
Hej csehül is állá.”

Hát Baloghék még azt se tudják, hogy II. Ulászlónak

„Parasztfolttal csapta pofon
Csizmáját a varga,
Rozsdás volt a sarkantyúja,
Ferde volt a sarka” ?

Hogy

„Ruháján a moly s az idő
Megrágta a prémet,
Mely színű volt? nem lehetett
Tudni, csak úgy rémlett.”

Igazán kár lett volna szegény Máriának ilyen „királyi” csizmákat, mentéket és palástokat cipelnie magával a messze Bécsbe!

Szegény Habsburg Mária olyan királyi családba ment férjhez, melynek

„Kamrájában az egerek
semmi kárt sem tettek,
Mert biz ott a legjobb szándék
Mellett sem tehettek.”

s melynek

„Pincéjében oly bőséggel
Állott a sok jó bor,
Hogy egy gyüszűnyi sem telt a
Legnagyobb hordóbol.”

(Petőfi: Dobzse László)

S mivel ez már II. Ulászló idejében is így volt, s mivel mindenki tudja, hogy Dobzse Lászlónak a fia meg a menyé se csinált mást egész életében, mint csak költött, gondolhatjuk, mennyi maradt ily körülmények között egész a mohácsi vészig! Amit tehát Mária még ekkor is el tudott Budáról szállítani, az aligha lehetett más, mint az ő hozományának maradványai.

De láttuk már, hogy Mária királyné még a hozományát se vitte tőlünk külföldre, mert amit Budáról elvitt, nem Bécsbe vitte, hanem csak Pozsonyba, mikor az imént mondtuk, hogy oda a magyarok be se eresztették, megnyugtathatjuk, hogy nem cáfoltuk meg vele önmagunkat. Nem Pozsony városába nem eresztették be ugyanis, hanem a várba nem. (A kettő nem ugyanaz.)

Arra vonatkozólag is megnyugtathatjuk a nemzet vagyonaért oly lelkiismeretesen aggódó Baráthosiékat, hogy nem annak az árából toborozták a Habsburgok azt a zsoldos hadsereget, mellyel az országot Zápolyától elfoglalták, amit Mária Budáról „elrabolt”.

Kommunista nyelven szokták a földbirtokosok és kulákok „elrabolni” a „nép” vagyonaát akkor, mikor a magukét próbálták menteni. Mint láthatjuk, a magyar „nemzeti király” pártja még csak magára a királyra és feleségére alkalmazza ezt a kedves kifejezést, akkor, mikor a *magáét* menteni próbálja. Ötszáz év múlva, a kommunizmus nyelvén, már a volt magyar köznemesek, sőt jobb módú jobbágyok (kulákok) effajta tevékenysége is „rablás” volt.

Egy szó se igaz tehát abból, amit Balogh a külföldről Máriától Bécsbe hozott pénzbeolvasztókról ír. Látni fogjuk majd, mennyire nem volt se Máriának, se Ferdinándnak még egy fityingje se. Ha lett volna rögtön pénzük, nem kerülhetett volna a korona János fejére és nem kerülhetett volna a koronával együtt kezébe maga az ország is.

Mikor ugyanis aztán – de csak egy fél év múlva – Ferdinándnak valóban serege lett és Zápolyát egész Lengyelországig kergette, ezt a hadsereget abból a százezer forintból fizette és szerelte fel, melyet e célra bátyjától, a császártól kapott és amelyet a bátyja is kölcsönből szerzett (azért kellett ilyen hosszú idő a pénz előteremtésére).

Balogh tehát semmit sem tud mindabból, amit történetírónak tudnia kellene, de se baj! Mindent pótol színes fantáziája, égő honszerelme és az „ösellenséges faj” ellen táplált izzó gyűlölete! Őt igazán felesleges lett volna a kommunista szemináriumokon arra buzdítani, hogy „izzóan” gyűlölje „az ellenséget”, mert ehhez az egyhez szemináriumi oktatások nélkül is kellően értett már. Olvasói azonban elhittek neki mindent, amit állít, mert hiszen józan ésszel hogyan gondolhatták volna, hogy állításait nem kútfőkből, nem is történelmi művekből meríti, hanem egyedül izzó gyűlöletéből, melyet megtett hazafiasságnak és hazaszeretetnek?!

Természetesen – mint láttuk is már – abból sem igaz egy szó sem, hogy Mária királyné Czetrizet, alig hogy Neszmélynél állítólag hírül vitte neki a sikerrel végrehajtott orgyilkosságot, már Komáromnál a Dunába fojtatta. Ha ugyanis ez valóban megtörtént volna, akkor Balogh szerint augusztus 31-én, a valóságban pedig szeptember elsején kellett volna történnie. Látjuk azonban, hogy Czetrizet még rá jó hétre is nemcsak él, hanem a királyné többek közt éppen őt küldi vissza a harcterre férje holttestének felkutatására. Láttuk ottani viselkedéséből azt is, mennyire más ember volt, mint amilyennek Baráthosi örült lázálma, csak azért, mert cseh volt, elképzelte.

Pedig Balogh olvasói számára éppen Czetrizetnek ez a Mária általi vízbefojtása volt a legnagyobb és legmeggyőzőbb bizonyíték borzasztó vádjának alaposága mellett. Mert hiszen miért fojtotta volna a királyné Czetrizet vízbe, ha nem lett volna bűntársa, s ha emiatt érdekei nem kívánták volna azt, hogy örökre elhallgattassa? Aztán az olyan kegyetlen nőszemélytől, aki elhunyt férje kamarását, akár bűntársak voltak, akár nem, egyszerűen csak a Dunába fojtatja, bizony az is könnyen kitelhet, hogy útjában álló férjét is eltette láb alól. De hát látjuk, hogy ebből a Dunába fojtásból egy szó se volt igaz. (Vajon honnan vette Benedek bátyánk ezt az „adatát”?)

Meg is nyugtathatunk minden „Baráthosit”, hogy a Habsburgok is és köztük Mária is olyan emberek voltak, hogy még egy csirkét se tudtak volna a Dunába fojtani, nem embert. Ők – mint a földi igazságszolgáltatás legfőbb őrei – csak a bűnösöket végezték ki, ha kellett, de akkor is csak alapos megfontolás után. Igen sokszor adtak kegyelmet azoknak is, akik a halált isteni és emberi törvények szerint is megérdemelték volna, de semmiképpen se voltak török szultánok, akik egyszerűen vízbe fojtatták vagy selyemzsinórral ajándékozták meg azokat, akikre megharagudtak vagy akitől félték. (S történelmünk régebbi Balogh Benedekjei mégis még azokat a szultánokat is szívesebben választották urukul, mint „az ösellenséges fajt”.)

Azt is megkérdezzük még Baloghtól, hogy ha valóban Ferdinánd volt II. Lajos gyilkosa, hogy lehet akkor, hogy a két király Mohács után következő ádáz tusájában, mikor a küzdő fe-

lek minden elképzelhető eszközt felhasználtak egymás befeketítésére, Ferdinánd e nagy bűnéről egy szava sincs Zápolya propaganda-hadjáratának?

Éppen azok, akik legtöbbet tudhattak a gyilkosságról: Szerémi, Zápolya János bizalmi embere volt, Brodarics szerémi püspök (persze Baráthosi róla is azt gondolja, hogy veszprémi püspök volt), akinek a hivatalos jelentést küldte a Lajos holttestét megtaláló Sárffy, szintén Zápolya híve volt. Még maga a parasztnak mondott Nadasdy Tamás is, aki Baráthosi szerint egyenesen a gyilkosok egyike volt, csak a küzdelem vége felé pártolt át Ferdinándhoz. Hogy lehet tehát mégis, hogy Ferdinándnak erről a borzalmas bűnéről, melynek a nyilvánosságra hozása igazán kitörhette volna – neki mint Zápolya ellenfelének – a nyakát és így biztos győzelemre segíthette volna Zápolya zászlaját, egyikük se szólt urának egy szót sem?

Hogy lehet, hogy emiatt szegénynek, ilyen nagyszerű pecsenye helyett propaganda-hadjáratában olyan sovány rágalmak krumplijához kellett folyamodnia, hogy Ferdinánd a magyar nemzet és nyelv kiiktatására készül? Zápolya ugyanis az 1527. március 17-i országgyűlésre meghívó leveleiben, mint Szalayban (IV., 49. o.) olvashatjuk, egyéb híján még ezt az ostoba rágalmat se szégyellte elsűtni Ferdinánd ellen.

Ami Balogh fő érvét, a vízbe fült király holttestén talált állítólagos hármass sebet illeti, láttuk, hogy ezt nem maga Szerémi látta, aki ír róla, hanem ő csak hallott attól, aki állítólag látta. De csak évtizedekkel az esemény után hallotta, s még a nevét sem tudja annak, akitől hallotta. Bizonyára nem is az, aki Szeréminek elbeszélte, maga hallotta tőle, hanem mások hallották s ő már csak azoktól hallotta, ha hallotta.

De milyen bizonyíték ez, ha maga a krónika is csak másolat, de még ennek is a felét levágták a bécsi titkos kezek (jellemző, hogy amit legjobban kellett volna levágni, vagy legalább olvashatatlaná tenni – a cseh kardtól származó hármass sebet –, mégis bent hagyták az ostobák), ellenben ott van annak a Sárffy Ferencnek, Győr vára parancsnokának, aki 12 lovasával és Czetrizcel a holttestet valóban felkutatta és Fehérvárra szállította, tehát valóban a legilletékesebb szemtanú, 1526. december 14-én Győr várában kelt jelentése Brodarics kancellárhoz, mely azt tartalmazza, hogy „nem volt a felség testének legkisebb része sem feloszlóban s nem volt rajta semmiféle seb, még egy tűszúrásnyi sem, csak egy egészen kicsike az ajkán”. (Bartoniek, 146. o.)

De látta a holttestet Székesfehérvárott eltemetése előtt a Velencei Köztársaság egyik kеме, Antonio Boemo is, aki ezt mondta róla tollba: „Nel corpo del re no li trouo ferida alcuna” (a király testén nem találtam semmiféle sérülést). (Mohácsi Emlékkönyv, 276. o.) Pedig Sárffyk – láttuk – gondosan megvizsgálták és meg is mosták a király holttestét, tehát olyan sebet, mely halált okozott, feltétlenül észre kellett volna rajta venniük. Egyébként is, hogy Mária királynén kívül Zápolya is küldött volna embereket a király felkutatására, annak semmi történeti nyoma.

Megmaradt Zápolyának sógorához, Zsigmond lengyel királyhoz Lajos király temetéséről beszámoló levele is. Ebben sincs a sebről semmi említés. Lajos király holttestén tehát – elmondhatjuk – nemcsak cseh, hanem még magyar kardtól származó seb se volt. Ha erre csak a legkisebb gyanú is lett volna, Zápolya ezt legalább sógorának, aki vele együtt szintén igénylője volt akkor a magyar trónnak, feltétlenül megemlítette volna, mint számukra rendkívül becses, jól felhasználható értesülést.

De ha csakugyan lett volna a király holttestén seb és az csakugyan háromélű cseh kardtól származott volna, akkor se kellene azt mondanunk, hogy nem eredhetett magyar embertől, például Zápolya Györgytől. Hogyne használhattak volna magyar emberek is cseh kardot 1526-ban, mikor a magyarok már Mátyás király idejében is évtizedeken át cseh területen harcoltak, tehát csehek körében éltek, Mátyás király halála óta pedig már egész a mohácsi vészig közös királyuk volt a csehekkel, ezért királyuk udvarában állandóan nagy számmal éltek csehek s a királyt csehországi útjaira is nagy számban kísérték el magyarok?

De különösen: hogyan használhatta volna a cseh kardot éppen az a Zápolya György, akinek az apja Mátyás meghódított nyugati tartományaiban helytartó volt, az anyja pedig egyenesen Csehországból származott, hiszen Hedvig tescheni hercegnő volt?! Szerémi emlékirata is azt mondja, egész határozottan, hogy Zápolya Györgyé volt a cseh kard. (Ismételjük, hogy Szerémi a Zápolyák alkalmazottja volt.) „György – írja – nagy dühösen megragadta fültövé-nél és háromélű cseh kardjával háromszor belédöfött a király jobb oldalába.”

Akik Balogh Benedek rémmeséjének bizonyítását csakugyan olyan „vaskövetkezetesnek” találták (pedig a nagyközönség körébe tartozó olvasói mind annak találták), azok ezt annál inkább szégyellhetik, mert hiszen arra, hogy a Habsburgok voltak Lajos király gyilkosai, Balogh a bizonyítéknak még árnyékát se hozta fel. Hiszen még Szerémi, az ő forrása is *Szapolyait* mondja gyilkosnak. Baráthosi – lélektani érvek alapján – csak azt bizonygatja, hogy mennyire lehetett volna a király gyilkosa Ferdinánd és testvére, Mária is. De hogy tényleg ők voltak azok, arra bizonyítéknak még csak pletykát se tudott felhozni, mert akkor, amikor a dolog történt, Ferdinánd vagy Mária bűnéről még csak nem is pletykázott senki.

Innen van Gyalókey Jenő, az ismert nevű katonai író, a mohácsi csata legalaposabb ismerője (egyébként ő is protestáns, tehát a Habsburgok javára semmiképpen se gyanús), a Mohácsi Emlékkönyvben írt cikkében megcáfolja ugyan, mégpedig alaposan azt, mintha Lajos király nem vízbefulladás, hanem gyilkosság áldozata lett volna, de egy szóval se cáfolja azt, hogy a gyilkos Ferdinánd volt. Ő ugyanis nem is tud arról, hogy valaha valaki még ezt is mondta volna. Valóban, nem is mondta ezt soha senki oly módon, hogy annak cáfolatába történetíró belebocsátkozhatnék. Baráthosi Balogh is csak annak bebizonyítására tett *lélektani* kísérletet, hogy még ez is *megtörténhetett volna*. Láttuk azonban, hogy pszichológiája is patológiává fajult.

A KETTŐS KIRÁLYVÁLASZTÁS

Bevezetés

Mikor a mohácsi ütközet után menekülőben 1526. augusztus 29-én, Keresztelő Szent János feje vétele napján, szerdai napon, estefelé, II. Lajos királyunk 20 éves korában a vízbe fulladt, utána az ország az akkor legvagyonosabb magyar főurat, Zápolya Jánost választotta meg királyává, és meg is koronázta. Azonban az ellenpárt rögtön utána Ferdinánd Habsburg-főherceget, V. Károly német-római császár és spanyol király testvéröccsét, II. Lajos özvegyének, Máriának testvérét, II. Lajos *egyetlen* testvérenek, Annának férjét választotta királyává. Ferdinánd aztán rövid néhány hónap múlva annyira János fölé kerekedett, hogy kiverte az országból, Zápolya volt választói is melléje álltak, a szentkoronát is átadták neki és őt is megkoronázták, mégpedig ugyanazok, aki kevéssel előbb János fejére tették ugyanezt a koronát.

Az úgy ezzel szerencsére el is intéződött volna, mert hasonló eset ezeréves történelmünkben már nemegyszer fordult elő. De most – sajnos – nem így történt. Hiába kerekedett felül Ferdinánd, hiába kergette ki már félév múlva még Erdélyből is a volt erdélyi vajdát, János szemérmét vesztvé a törökhöz fordult, s azt hívta be az országba, hogy vetélytársát innen kiszorítsa.

Még ez se lett volna olyan nagy baj, mert Ferdinánd családja ekkor volt hatalma tetőpontján, s bátyja, a család feje, nemcsak a leghatalmasabb, hanem a legtehetségesebb is volt minden Habsburg között. Ámde az volt a szerencsétlenség, hogy éppen akkor I. Ferenc, a francia király, szintén igen tehetséges és nagyra törő ember volt és a vele való küzdelem kötötte le V. Károly minden erejét, otthon Németországban pedig azok az állandó viszályok és belső zavarok bénították meg, melyeket Luther Márton 1517-ben kezdődő vallási forradalma okozott.

Egy olyan több száz éve meggyökeresedett világhatalmat, mint amilyen a török volt, nem lehet *egy* ütközetrel megsemmisíteni, bármilyen nagyszabású és bármilyen megsemmisítő legyen is az az ütközet. Ahhoz évtizedes, állandó küzdelem és újabb meg újabb megsemmisítő vereségek szükségesek, ilyen hosszan tartó és minden erejét évtizedeken át teljesen lefoglaló háborús folyamat megindítására pedig a Habsburg-ház az említett okok miatt rögtön a mohácsi vész után nem vállalkozhatott. Másfélszáz évvel később is, mikor ugyanezek a Habsburgok a törököt hazánkából csakugyan kiverték, *évtizedekig* tartott a küzdelem, pedig egyik fényes győzelmet a másik után *aratták*, és akkor a török birodalom se volt már olyan erős, mint még I. Ferdinánd idejében.

Így aztán most, mikor otthon a német fejedelmek fele felekezeti okokból hágott volna a Habsburgok nyakára, ha a török háborúba belebonyolódtak volna, s így erejük le lett volna kötve, a külföldről pedig a francia király leste-várta az alkalmat tönkretévésükre, tárgyilagos ember csak természetesnek tarthatja, ha Zápolyának a törökkel való szövetkezése után V. Károly nem akart és a józan eszére hallgatva nem is akarhatott egy olyan küzdelemben belebocsátkozni, mely ha szerencsével és sikerrel folyt volna, akkor is évtizedekre lekötötte volna minden pénzét és minden testi és lelki erejét.

Így aztán érthető, hogy a Habsburg-ház feje öccsének (Ferdinándnak) magyar korona-szerzésével egyelőre csak melleleg foglalkozott és csak a kisujjával segítette e törekvésében.

Azonban ha igaz is az, hogy ilyen körülmények között a török világhatalom végleges megtörésére még a Habsburg világhatalom se gondolhatott, legalább e világhatalom további terjeszkedését, azaz Magyarországot teljes meghódítását, illetve török érdekkörbe vonását azért így is és még ekkor is meg tudta volna akadályozni. Hogy még ez is csak részben sikerült neki, annak egyszerre két kedvezőtlen véletlen találkozása volt az oka. Az egyik, hogy Törökország feje épp ekkor Szolimán, a minden szultánok leghatalmasabbika és legtehetségesebbike volt, a másik, hogy Ferdinándot, sőt később fiát, Miksát is szinte üldözte a

balszerencse. Ha mérhetetlen költséggel, fáradsággal és áldozatokkal összehoztak egy-egy igazán hatalmas sereget, a vezér tehetetlensége tette tönkre minden reményüket. (Ezzel szemben a másfél száz évvel későbbi felszabadító háború azért sikerült, mert egyik Habsburg vezér tehetségesebb és szerencsésebb volt, mint a másik.) Mikor pedig Ferdinánd végül még így is János fölé kerekedett, akkor meg Fráter György lángelméjét adta a véletlen Jánosnak segítségül és ezzel ellensúlyozta Ferdinánd fölényét. Így aztán nem lett vége a magyar testvérharcoknak és nem lett nyugalom a magyar tereken egész János haláláig, sőt még utána se. A véletlen ugyanis élete utolsó évében megházasítja az agglegény Jánost, felesége mindössze egyéves házasság ellenére is gyermeket szül neki élete utolsó napjaiban és a gyermek fiú. Ezzel aztán megint zászló került azok kezébe, akik semmiképpen se akartak Habsburgot magyar királynak.

Ez a fiú János Zsigmond, egész életén át mindig házasodni készült, már megszületése előtt is házasították, sőt már akkor meg volt szabva, kit fog elvenni, mikor atyja még meg se házasodott, *mégis nőtlenül halt meg*. Pártja azonban – kivált mert a török is így követelte – arra már úgy megszokta a pártoskodást és azt, hogy *a magyarságnak nem szabad egy táborban lennie*, hogy a Zápolyák kihaltával talált magának másokat vezérül és így az ország kettészakadása eltartott „csekély” négyszáz esztendeig.

Mikor végül 1848-ban ez megszűnt, két egymással szemben álló táborra oszlásának emlékére a magyar közvéleményben akkor se úgy maradt meg, mint nemzeti szerencsétlenségé, hanem mint nemzeti hőstetté és így dicsőségé.

A magyar közvélemény szerint e Habsburg-ellenes, erdélyi zászló követői voltak a jó, a törzsökös, az igazi, a független, a szabad magyarok, a törvényes király, mert hiszen Zápolya János halála óta már mindig csak egyedül a Habsburg volt a koronás magyar király, hívei pedig az árulók, a gerinctelenek, a megalkuvók, az érdekeemberek, a hatalomnak hízelgők, a meghunyászkodók, a hazafiatlanok, a gyászmagyarok, az idegen uralmat szolgálók, a jellemtelen érdekeemberek.

Ez a kettősség a mohácsi vész óta átokként húzódik végig a magyarság életén.

Mivel a nemzeti megoszlás a mohácsi vész utáni kettős királyválasztással kezdődött, érdemes alaposabban megvizsgálni és lehetőleg eldönteni, kinek volt igaza a küzdelemben: Jánosnak-e vagy Ferdinándnak? Melyik hívei álltak törvényes alapon? Kik voltak a jó és okos hazafiak: Ferdinánd követői-e vagy Jánoséi? A kettő közül melyiket kell hibáztatni azért a négyszáz év alatt kifolyt sok magyar könnyért és vérért: a Habsburg-pártiakat-e vagy a „nemzeti” királyság híveit?

Említettem, hogy a magyar közvélemény már tulajdonképpen rég eldöntötte a kérdést: János és politikai utódai pártján áll és a Habsburgok hívei felett tör pácát.

Labancnak lenni a magyar közfelfogás szerint szégyen, kurucságával pedig dicsekedni szokott a magyar ember. Labanc egyenlő: gyáva, ügyefogyott, megalkuvó, áruló, jellemtelen. Kuruc egyenlő: bátor, sőt vakmerő, férfias, jellemes, gerinces, elvhű, meg nem alkuvó, meggyőződéséhez becsülettel ragaszkodó, elveit pénzért nem áruló, azaz az igazi, törzsökös magyar.

A bolsevizmus is propaganda-hadjáratába fogta ezt a közfelfogást. A rokonszenves kurucot önmagával, a Habsburg-pártiságot a reakcióval azonosította (látni fogjuk majd, hogy meglehetősen igazsággal és joggal tette mindkettőt). A jellemmel és becsülettel azonosnak hasonlít az elsőt, a megtestesült becstelenségnek a másikat, úgyhogy uralma alatt még a gondolata is lehetetlenség volt annak, hogy valaki csak egy szépítő szót is mondhatott volna az egyébként már úgyis rég eltemetett Habsburg-uralom történelmi mentségére.

Mikor a rendszer az akkor még szabaddalomban lévő Mindszentyt azzal akarta lejáratni, hogy a 48-as szabadságharc hőseinek lekicsinylésével rágalmazta meg, egy református főorvos – pedig (természetesen) reakciós volt az illető – jóleső kárörömmel mondta katolikus ismerősének: Na, az idej Szent Jobb körmeneten ezek után már nem lesznek olyan sokan. (A

Habsburgokat tehát még ekkor is jobban gyűlölte, mint a kommunistákat. Mikor ezek a kommunisták a Habsburgokat szidták, akkor ő is a kommunistákkal tartott.)

De a nyilas sajtó Habsburg-gyűlölete se volt egy cseppet se kisebb a kommunistákénál. Pedig úgy látom, hogy közvéleményünk ezt már egészen elfeledte. Aki nem hiszi, vegyen elő egy évfolyamot akármelyik lapjukból vagy folyóiratukból, s azonnal látja, hogy a Habsburg-gyűlölet tekintetében egy cseppet se különböztek a kommunistáktól. Majdnem éppen ilyen túlzóan Habsburg-ellenes beállítottságú volt a Horthy-kor tisztikara és leventenevelése is. Mikor az egyik levente vezérkönyvre ebből a szempontból cáfoló bírálatot írtam, kinyomtatása előtt a Horthy-ügyészség cenzúrája azt válaszolta rá: *Nem engedélyezem!*

De ha nem is mindig ennyire korlátoltan, túlzottan és lázító hangon, de majdnem mindig Habsburg-ellenes módon és a felkelők iránti rokonszenvben íródott nálunk minden történelmi vagy irodalmi mű már akkor is, mikor a Habsburgok még a magyar trónon ültek. E sorok írója még az ő uralmuk alatt járt iskolába és ráadásul szerzetesek tanították a magyar történelemre, mégis ilyen szellemben tanították. Tankönyvül pedig ugyanaz a Varga Ottó-féle történelem szolgált a *szerzetes* gimnáziumban is, mint amelyet Ady Endre tanult a „kuruc kor történelmében való jártasságomért”, de természetesen nem a kurucok *elleni* értelmezésben. Akkor nem kaptam volna aranyat. De egyébként is akkor még eszébe se jutott senkinek, hogy egy magyar történelmet tanuló diák még a kurucok bírálója is lehet, nem pedig csak bámulója.

Azóta sok víz folyt le a Dunán és ma már a történelem nem tisztán propaganda, korteskedés vagy a legjobb esetben „hazafiságra” nevelés, hanem az igazság hideg, szenttelen, tárgyilagos kutatása. Mint ilyen, ellenkezhet a közhelyként elfogadott szólamokkal és szenteknek gondolt és hazafiasnak nevezett meggyőződésekkel, de természetesen nem ellenkezhet magával a hazafisággal még akkor se, ha időnként a közvéleménynek új és nem kellems igazságokat kénytelen is megállapítani. Ami ugyanis igaz, az nem lehet hazafiatlan. Aki azt gondolja, hogy a hazáját még hazugságok árán is szolgálni, tehát menteni kell, mint „népi demokráciánk” gondolta és gyakorolta és a nyilas irodalom is nyíltan hirdette, az a hazát nem szolgálja, hanem lealacsonyítja, végül pedig tönkreteszi. A magyar nemzet és nép történelmét az, aki szereti, nem tarthatja olyan sötétnek, hogy mentségére hazudni kelljen. Annak meg kell győződnie lennie arról, hogy hazája kibírja az igazság világosságát.

Egyébként látni fogjuk, hogy nem a hazafiság az, ami ellen mi beszélünk, hanem a hazafiság mezébe öltöztetett rosszság, önzés, gyűlölet, egyházellenesség vagy a legjobb esetben tévedés. Ezek leleplezése és a hazafiság álcából való kivetkőztetése éppen a hazafiságnak tesz legjobb szolgálatot. Persze a kiábrándulás keserves dolog s ezért senki se szereti elismerni, hogy eddig *bálványokat* imádott. De ha mégis ez történt, akkor ezeket a bálványokat nemcsak szabad, hanem le is kell dönteni, mégpedig minél hamarabb, annál jobb. Éppen elég baj részünkre, hogy hosszú négyszáz éven át bálványaink, hamis isteneink voltak. Azért lett belőlünk csonka ország.

Annak a magyarnak, aki látja, milyen ebek harmincadjára jutott régi híres hazája, aki megért Trianont, ország-feldarabolást, tengerpart, Kárpátok, Erdély, Bácska, Bánság elvesztését, Budapest oláh megszállását, Kun Béla és Rákosi Mátyás uralmát, Budapest tönkretevését, összebombázását és kirablását, magyar nők millióinak meggyalázását, csallóközi és más magyaroknak ezer éve lakott falvaikból való kiűzését és menekülés közben a zajló Duna jég-táblái közt vízbe fulladását, végül a bolsevizmus évtizedes uralmát, az nem élhet abban a tudatban, hogy a magyar történelem a múltban mindig csak fény és dicsőség volt, csak a mi időnkben változott át érthetetlenül s bárkinek bűne vagy hibája nélkül egyszerre csak szégyenné, gyalázzattá, könny- és vértengerré.

Annak, aki mindezt megérte, végül tudomásul kell vennie, hogy mi is, meg őseink is nemcsak dicsők voltunk, hősök és ártatlanul üldözöttek, hanem bűneink is voltak és vannak. Tévedtünk is, hibáztunk is, mégpedig sokszor és nagyon.

Ha nem így lett volna, nem juthattunk volna oda, ahol most tartunk. Aki ebben a tekintetben felnyitja a magyar nép szemét, az épít, nem pedig rombol. És erre az építésre már régen szükség lett volna. Senki se merte azonban elkezdni, még ha talán a hibát észre is vette, mert félt, hogy megkövezik érte. Talán ma már – ennyi tanulság után – végül megkövezés nélkül is meg lehet tenni. De ha mégis még mindig megkövezés jár érte, akkor is megteszem.

Bitorló volt-e a magyar trónon I. Ferdinánd?

I. Ferdinánd és Zápolya János párharcában a magát hazafiasnak tartó felfogás úgy állítja be a dolgot, hogy János a nemzeti függetlenség végét, Ferdinánd pedig az idegen uralom s vele a szolgaság és elnyomás kezdetét jelenti s így a magyar nép és nemzet soha eléggé meg nem siratható tragédiája, hogy e testvérharcban Ferdinánd maradt felül. E felfogás szerint Ferdinánd e győzelme volt utána következő, négyszáz éven át tartó nemzeti elnyomásunk és minden nemzeti tragédiánk oka. Emiatt kellett ettől fogva mindig idegen érdekeket szolgálnunk, emiatt tartott a török iga másfélszáz hosszú évig, emiatt pusztult el országunk s pusztultak el vele művészeti emlékeink s fejlett kultúránk, emiatt lett fele részben idegen ajkúvá az ország s így végeredményben ez volt az oka annak is, hogy ma csonkaország vagyunk.

Nem is volt – mondják – eleinte egy magyar ember se a magyar Szapolyai Jánossal szemben Ferdinánd híve. Hiszen a nemzet először az elsőprő lelkesedés erejével választotta és koronázta királyává János személyében a maga véréért. De aztán Ferdinánd pénze, hitegetései és az a sokat emlegetett bécsi „ármány”, no meg főuraink szint oly sokat emlegetett önzése (mert természetesen csak a főurak voltak mindig önzők, azok nem is lehettek mások, de maga a magyar soha), s akik személyi és anyagi előnyökért képesek voltak eladni hazájukat és népüket, mindjobban háttérbe szorította a nemeslelkű és Ferdinándhoz hasonlóan erkölcs-telen eszközökkel dolgozni nem tudó és nem is akaró becsületes Zápolyát s így az országnak csak a keleti részében tudta tartani magát, a nemzeti királyságot pedig végleg magával vitte a sírba.

Azok a családi szerződések, melyek alapján Ferdinánd a maga részére követelte a magyar trónt, semmit se értek, mert magyar országgyűlés nem hagyta őket jóvá s a magyar szent korona egyébként sem lehet *uralkodóházak szerződéseinek* és adásvételének tárgya. A magyar alkotmány alapvető pontja a szabad királyválasztás joga, melyből őseink sohasem engedtek s úgy féltették és őrizték ezer éven át, mint a szemük fényét.

Éppen a mohácsi vész előtt, 1505-ben mondta ki a rákosi országgyűlés a legünnepélyesebb és legfélre nem érthetőbb módon, hogy *ezentúl soha többé idegent nem választ magyar királyul*. De egyébként is János már törvényesen megválasztott és törvényesen megkoronázott király volt az országnak akkor, mikor egyesek Ferdinándot is „megválasztották”, aki pedig akkor választ és koronáz királyt, mikor van már az országnak koronás királyja, az pártütő és hazaáruló. Pártütők és hazaárulók voltak tehát, akik Ferdinándot s vele a Habsburgokat a nyakunkra hozták s hazaárulók voltak, akik hozzá és utódaihoz a nemzet közakarata ellenére is makacsul ragaszkodtak.

Nézzük meg, mennyit érnek ezek az oly erősnek, oly hazafiasnak és oly megcáfolhatatlannak látszó érvek.

Talán a legmegdönthetetlenebbnek látszik belőlük az, hogy Zápolyát *előbb* választották meg, s különösen, hogy törvényesen és ünnepélyesen *meg is koronázták*, mikor Ferdinánd hívei szervezkedni kezdtek. Az ő tevékenységük tehát a már koronás király elleni pártütés, lázadás, hűtlenség volt.

A dolog azonban nem olyan egyszerű, mint amilyennek látszik. Egész sereg esetet találunk a magyar történelemben, mikor a már koronás királyt szintén elütötték az uralkodás jogától s mégse kiabált senki hazaárulás miatt, se törvénytelenység vagy hűtlenség ellen. Mikor I. Endre meghalt, fia, Salamon már meg volt koronázva. Mégse ő lett a király, hanem apja öccse, Béla, akit csak Salamon *után* koronáztak meg. De emiatt első Bélát senki se mondja a magyar trónon bitorlónak, sőt Salamonnal szemben az ország rokonszenve mindig Bélát volt, s ma is az övé.

Mikor Béla meghalt, Salamon tényleg trónra került, de szükségesnek tartották *újra* megkoronázni. De tényleges uralkodása és *kétszeri* megkoronázása se volt akadálya annak, hogy

Béla fia, Géza újra el ne üsse a tróntól, s *a már a kétszer is megkoronázott Salamon ellenében* ne tesse a maga fejére a koronát, s ne ő legyen a tényleges uralkodó s ne maradjon az haláláig. *És őt senki se tekintí bitorlónak.* Utána öccse, Szent László következett, pedig a kétszer koronázott Salamon még javában élt. De bizonyára Szent László se volt a magyar trónon bitorló.

De ha minderre azt mondják, hogy Salamon eladta az ország függetlenségét a német császárnak, s őt a nemzet büntetésül fosztotta meg a tróntól, akkor felhozom V. László esetét, aki szintén meg volt koronázva, az országot se adta el (nem is adhatta, hiszen még csak csecsemő volt), őseink mégsem őt, hanem I. Ulászlót tették helyette királyukká. S noha Ulászlót sem akkor, sem később nem tudták törvényesen megkoronázni, mert a szent korona V. Lászlóék kezében volt, I. Ulászlót mégis mindenki törvényes magyar királynak tekintette és tekintí ma is.

Ha pedig erre azt válaszolják, hogy V. László csecsemő volt, mikor megkoronázták és koronázása csak magánkoronázás volt az anyjától ellopott koronával, a koronázásnak pedig csak akkor van jogi érvénye, ha a koronát a nemzet teszi valaki fejére, vagyis ha választás előzi meg, V. László esetében pedig ez nem történt meg, de megtörtént Zápolya esetében, akkor fel tudok hozni harmadik és negyedik esetet, melynek bizonyító erejét még ilyen módon se lehet meggyöngíteni.

Az Árpád-ház kihaltakor Cseh Vencelt, mint az Árpádok leányágon való ivadékát *a törvényes formák között rendes királyválasztó országgyűlésen* a nemzet szabad elhatározásából magyar királlyá választották (nem is magától jött ide, hanem mi hívtuk) és törvényesen, a kellő ünnepélyes külsőségek között a nemzet törvényes képviselöte koronázta királlyá. Életben is maradt, mégse lett soha tényleges magyar király, hanem látva, hogy közben megváltozott a helyzet és ő már nem nagyon kell a magyaroknak, önként hazatávozott.

Ekkor őseink behívták, megválasztották és megkoronázták a második Árpád-ivadékot, bajor Ottót. Őt már nem kellett nagyon hívni, megkoronázása után nem is hagyta el önként az országot, felnött kora, törvényes megválasztása és megkoronázása ellenére mégse lehetett tényleges magyar király ő se, hanem az lett helyette egy harmadik Árpád-ivadék, Károly Róbert, Nagy Lajos apja, annak ellenére, hogy mindkét vetélytársát már megválasztották és már megkoronázták, őt pedig, mikor végül sikerült magát megválasztatnia, megkoronázni eleinte akkor se tudták, mert a szentkorona nem volt pártja kezében.

Ki mondja azonban ma, hogy emiatt Ottó a törvényes magyar király, nem pedig Károly Róbert, mert őt előbb választották és koronázták meg, s ki mondja, hogy Károly Róbertet lázadók és pártütők tették a magyar trónra? Pedig Ottó nem mondott le a trónról önként, mint Vencel, sőt a magyar királyi címhez holtáig ragaszkodott. A tényleges magyar király mégse ő lett, hanem Károly Róbert.

Látjuk tehát, hogy csak azért, mert Jánost előbb választották meg és törvényesen meg is koronázták, még nem kell és nem is lehet pártütöknek vagy rossz magyaroknak nevezni azokat, akik Ferdinándot ennek ellenére is megválasztották és meg is koronázták. Károly Róbert hívei bizonyára nem voltak rosszabb magyarok, mint bajor Ottó hívei, nem is szólva arról, hogy melyiknek hívei voltak okosabbak. Pedig hogy valaki jó magyar legyen, s hogy hazájának használhasson, ahhoz a lelkesedésen kívül melleleg még egy kis ész is szükséges. Ferdinánd hívei tehát nem voltak szükségképpen lázadók és pártütők, még akkor se, ha János megválasztása és megkoronázása törvényes lett volna, pedig látni fogjuk, törvényes se volt. Hogy mennyivel *okosabbak* is voltak, akik Jánossal szemben őt választották, majd azt is látni fogjuk.

Pedig János választása és koronázása szabályszerű se és törvényes se volt, mint Cseh Vencelé, vagy Bajor Ottóé az volt.

Egy Mátyás király idejében, 1486-ban hozott törvény előírja, hogy a király halála esetén a nádornak kell összehívnia a királyválasztó és koronázó országgyűlést és ő adja le ott az első

szavazatot az új királyra. Mátyás halálakor nem volt nádor, mert a nagy király e méltóságot élete utolsó éveiben üresedésben hagyta. Ekkor özvegye, Beatrix hívta össze a királyválasztó országgyűlést. Így történt Albert halálakor is, mikor a Mátyás-féle törvény még nem létezett. Ekkor is az özvegy királyné, Erzsébet (Zsigmond leánya és V. László koronát ellopó anyja) és a zászlósúrak együttesen hívták össze.

János megválasztásakor Báthory István volt a nádor. Természetesen nem a későbbi erdélyi fejedelem és lengyel király ez a Báthory István, hanem egy másik, egy kevésbé híres Báthory. Sőt ezen a nádoron kívül ekkor is volt még egy másik Báthory István is s Báthory Gábor, a későbbi erdélyi fejedelemnek az apja szintén Báthory István volt, ő tehát már a *negyedik* Báthory István. Az *ötödik* volt ecsedi Báthory István országbíró. Ez a Báthory István megmenekült a mohácsi csatából s így törvény szerint neki kellett, mert csak neki volt joga összehívni azt az országgyűlést, mely a II. Lajos halálával megürült magyar trónról hívatva volt dönteni.

Ha a nádor is elesett volna Mohácsnál, akkor az özvegy királynénak, vagy neki az ország főméltóságaival közösen kellett volna összehívnia ezt az országgyűlést, ha a királyválasztásban törvényesen akartak volna eljárni. Ez volt ugyanis az ősi magyar törvény, melyet csak Mátyás király változtatott meg, s ő is csak azért, mert özvegyének, Beatrixnak kezében nem látta jó helyen törvénytelen fiának, Korvin Jánosnak a megválasztását, ami pedig Mátyás szíve vágya volt.

Nos hát az az országgyűlés, melyet a törvény értelmében a nádor hívott össze és ahol ő adta le az első szavazatot, mely országgyűlés egyúttal az özvegy királyné (Ferdinánd testvére) országgyűlése is volt, és amelyen az életben maradt zászlósúrak a nádoron kívül a horvát bán (Batthyány Ferenc) és a királyi kancellár (Brodarics püspök) is részt vettek és szavaztak, már *legelőször is* Ferdinándot választotta magyar királlyá, nem pedig Zápolya Jánost.

Ha tehát *törvényességről* van szó, akkor nem a Ferdinánd-pártiaknak van szégyelleni valójuk. A Jánost Ferdinánd előtt megválasztó és megkoronázó országgyűlés semmiképpen sem volt törvényes országgyűlés, mert egyszerűen maga a trónjelölt és hívei hívták össze és tartották meg. Magánembereknek pedig nincs joguk országgyűlést összehívni és megtartani. Amit magánemberek hívnak össze, az zugszerűség (conventiculum), nem pedig országgyűlés. Nem azok követnek el tehát törvénytisértést, akik zugszerűségeen választott „királyt” nem ismernek el királynak, hanem azok, akik zugszerűséget tartanak s azon választanak maguknak királyt. A törvény ugyanis conventiculumok tartását szigorúan tiltotta (ma még szigorúbban tiltja, mint akkor) s az ilyen összehívóit és résztvevőit hűtlenség és lázadás bűnében tartja bűnösnek, és halállal bünteti őket.

Mi lett volna például ebből az országból, ha itt minden párt csak úgy a maga szakállára és külön-külön választott volna magának királyt.

Mindezt természetesen Zápolya János és pártja is tudta, s ha nem tudta volna, voltak természetesen elegendően, akik az orruk alá dörzsölték.

Azt hozták fel mentségükre, hogy Báthory István nem tekinthető törvényes nádornak, mert előtte egyszer már országgyűlési határozattal megfosztották méltóságától, utána való visszahelyezése pedig suttymban, nem pedig országgyűlésileg történt.

Mindez igaz, sőt még az is igaz, hogy ez a Báthory nádor egészen értéktelen és országszerte gyűlölt ember volt. A mentség azonban mégis erőltetett, tarthatatlan és csak kénytelenségből előhozott. Erre Zápolyaék csak azért hivatkoztak, mert kellett mondaniuk valamit. Ők maguk is jól tudták azonban, hogy amit mondanak, csak ürügy.

Az az országgyűlés, mely annak idején Báthory nádort letette, erőszakos, forradalmi, fegyveres országgyűlés volt, mely megfélemlítéssel erőszakolta ki Báthory helyett a köznemesség és pártfogója, Zápolya emberének (Werböczynek) a nádorságát. Werböczy azonban az új méltóságban annyira nem vált be, hogy maga az addig erőszakos köznemesség is feltűnően hamar belátta tévedését, sőt hajdani bálványát, Werböczyt egyenesen hazaárulónak

nyilvánította. Werbőczy menekülni volt kénytelen, az országgyűlésen meg se mert jelenni s Báthory nádor így foglalta el újra nádori tisztét. Hogy az országgyűlés ekkor még azt se tartotta szükségesnek, hogy Báthoryt újra megválassza, azzal csak azt mutatta ki, hogy előbbi eljárását maga is törvénytelennek és érvénytelennek tekintette. (A király és az ország vezetői már eredetileg is annak tekintették.)

Azért nem kérte ekkor sem maga a nádor, sem más, hogy válasszák meg újra, mert ezzel elismerték volna, hogy letétele jogos és törvényes volt. Nem nádort, hanem még egyszerű köznemeset se lehetett hivataláról letenni, ha ezt bűnös voltának törvényes megállapítása meg nem előzi. Báthory nádor letétele alkotmányellenes, forradalmi cselekedet volt, s ezért foglalta vissza nádori méltóságát anélkül, hogy szükségesnek tartották volna újra megválasztani.

Egyébként hogy Zápolyaék is mennyire nem hitték maguk se, amit állítottak, nagyszerűen mutatja Zápolya eljárása. Ő ugyanis újra meg újra mindent elkövetett, hogy Báthory nádort magának megnyerje. Halálos ellenségek voltak már régóta, mégis nem Báthory, a nádor, hanem Zápolya, a királyjelölt alázkodott meg és kereste mindenáron a kibékülést. Mikor Báthorytól gúnyos, lekicsinylő visszautasítást kapott, még akkor is újra meg újra ígéretet neki mindent, ha melléje áll. Ezt a magatartást még akkor se változtatta meg, mikor már király volt.

A két ellenkirály egyre-másra töltötte be az országos méltóságokat a maga híveivel, hogy a tekintélyes főurakat lekenyerезze vele magának. Zápolya mégse nevezett ki a maga híveiből nádort még megkoronázása után se soha. Ha Báthoryt nem tekintette törvényes nádornak, miért nem töltötte be hát akkor a helyét? Legtekintélyesebb hívét, Perényi Pétert – aki később szintén otthagya – hogy lekötelezte volna magának, ha nádorrá teszi! De mint koronás király, a vele való dacolás, tehát hűtlenség, felségsértés és lázadás címén akkor is letehetett volna Báthoryt és más nádort választatható volna helyette, ha törvényes nádornak tekintette volna egyébként. Zápolya és pártja tehát egész másképpen gondolkodott Báthory nádorságának törvényes voltáról, mint ahogyan beszélt.

Hozzá kell azonban tennünk, hogy Zápolya királlyá választása akkor is törvénytelen lett volna, ha Báthory nem lett volna törvényes nádor, s így tulajdonképpen nem lett volna az országnak nádora, aki a királyválasztó országgyűlést összehívja. Ezt az országgyűlést ugyanis ez esetben a *királynénak* lett volna törvényes joga összehívni, de semmiképpen se annak (vagy tőle függő híveinek), aki magát királlyá választatni akarta.

Kissé már többet ér az az érv, hogy Zápolya és hívei azért voltak kénytelenek az országgyűlést *magánkezdeményezésre* összehívni, mert az illetékesek, akiknek nemcsak joguk, hanem *kötelességük* is lett volna ez az összehívás, nem tették meg kötelességüket, hanem hűzták-halasztották a dolgot csak azért, mert Ferdinánd emberei, tehát pártemberek voltak. Mivel Ferdinánd még nem volt felkészülve, a halasztással az ő megválasztásának esélyeit akarták növelni. Mivel pedig Ferdinándéval szemben az *ország* érdeke azt követelte, hogy minél előbb király legyen, azt is az ország érdekei követelték, hogyha az illetékesek nem teszik meg kötelességüket, akkor magánosok legyenek azok, akik az ország érdekeit szolgálják s a bizonytalan állapotnak véget vetnek.

De még ez az érv se helytálló.

Ha Ferdinánd érdekei, feleljük minderre, azt követelték, hogy a királyválasztást halogassák, akkor viszont Zápolya érdekei, nem pedig az országéi kívánták azt, hogy a királyválasztás minél gyorsabban meglegyen, s így Ferdinánd befejezett tények elé legyen állítva. Ahogyan azonban az ország érdekei kívánták, hogy a királyválasztást túlságosan ne halogassák, épp úgy az ország érdekei kívánták azt is, hogy túlságosan el ne hamarkodják, sőt az ország érdekei ez utóbbit sokkal inkább követelték, mint az előbbit.

Ezt a következmények (sajnos) nagyon is hamar megmutatták. Ha ugyanis még néhány hónapig várnia kell az országnak, míg főt kap, nem olyan nagy baj, mintha hamar kap, de nem véglegeset, s utána évtizedek belviszályai kellenek hozzá, mire nagy nehezen kitisztul a

helyzet és helyreáll a nyugalom, amint aztán be is következett. Ezt egyébként előre lehetett tudni, mert Ferdinánd, az akkori világ urának öccse mögött olyan nagy erők álltak, hogy az, aki államcsínyszerűen, Ferdinánd pillanatnyi készületlenségével visszaélve hirtelen bezárta előtte az ajtót, noha nagyon jól tudta, hogy igényéből semmiképpen se fog engedni, az az országot szinte bizonyos zavaroknak tette ki, tehát rossz hazafi és ostoba politikus volt.

Nem az ország, hanem Zápolya érdeke volt tehát a túlságos sietés. Ha ezzel az állítással az olvasó azon a címen nem értene egyet, mert szerinte az ország mindennél fontosabb érdeke az volt, hogy *nemzeti* királya legyen, még akkor se adhatok neki igazat. Ha a magyar alkotmány szerint a nádornak kell összehívnia a királyválasztó országgyűlést, tehát neki kell megszabnia a királyválasztás idejét, ez azt jelenti, hogy e tekintetben mit kíván az ország érdeke, azt nem a trónkövetelő, nem is a történetíró, annál kevésbé a történetolvasó, hanem egyedül a nádor véleménye dönti el. A mohácsi vész utáni első királyválasztáskor azonban ezt nem a nádor, hanem egyedül Zápolya János, a trónkövetelő döntötte el. Ezért volt megválasztása törvénytelen.

Még lehetne talán valamit Zápolya mentségére felhozni akkor, ha a nádor és a királyné túlzott halogatását látva Zápolya és hívei a királyválasztó országgyűlés összehívását legalább sürgették volna, s ezt a sürgetést – mert eredménytelen volt – újra meg újra megisméltették volna. Erről azonban szó sem volt. Zápolyáék a királyválasztó országgyűlés kiírását a nádortól egyszer se kérték, annál kevésbé sürgették nála, hanem egyszerűen maguk önhatalmúlag intézkedtek.

Mihelyt azonban ezt ők törvénytelenül megtették, a nádor is azonnal kiírta a törvényes országgyűlés idejét. Akkor tehát, mikor Zápolyáék a királyválasztásra összegyűltek, már ki volt írva a törvényes királyválasztó országgyűlés is. Tehát *sürgősség* címén semmiképpen se volt joguk Zápolyáéknek mégis külön királyválasztó országgyűlésre. Semmi mentségük se lehet tehát Zápolya híveinek arra, hogy ők mégse a törvényes királyválasztó országgyűlésre mentek el, hanem a maguk zuggyülésére, *sőt hazaárulás büntettének terhe alatt tiltották meg mindenkinek, hogy a nádortól törvényesen összehívott országgyűlésre elmenni merészeljen.* (Szalay, IV., 14. o.)

De az országgyűlés összehívásának a nádortól való túlzott halogatását se fogadhatjuk el igaznak. Hiszen a király holttestét csak október közepén találták meg, tehát tulajdonképpen csak ekkor lettek egész bizonyosak arról, hogy a trón megürült s így királyválasztásra szükség van, s *még abban az esztendőben*, melyben a mohácsi vész volt, nemcsak János, hanem már Ferdinánd megválasztása is megtörtént. Hol van tehát itt a túlzott késedelem?

Az utolsó spanyol Habsburg halálát (mely a spanyol örökösödési háborút kiobbantotta) már egy évtizeddel megtörténte előtt minden nap várták. Bethlen Gábor is minden nap várta annak a lengyel királynak a halálát, akinek utóda szeretett volna lenni, pedig előbb meghalt ő, mint az. II. Lajos halálát azonban nem várták, nem is várhatták a trónkövetelők, mert hiszen csak 20 éves volt és egész váratlanul, hirtelen érte a vég. Érthető tehát, ha nem voltak rögtön készen utódja megválasztásával. I. Ulászló is ilyen fiatalon és a csatateren halt meg, nem is menekülés közben, mint II. Lajos, s így sokan látták a halálát, mégis akkor is húzták-halasztották a királyválasztó országgyűlés összehívását, mert hol itt, hol ott híresztelték, hogy él.

Furcsa és oktalan dolog lett volna tehát a mohácsi vész után *azonnal* királyt választani, mintha csak örültek volna annak, hogy meghalt a király, s mintha csak azt akarták volna, hogy mire Ferdinánd ideér, már tárgyalanná is legyen a jövőtele. Ilyen befejezett tények elé állítás a polgárháborúnak úgyszólván kikényszerítését jelenti, s így bűn a nemzet ellen. Azok voltak tehát a nemzet ellen, akik siettek a királyválasztással, nem azok, akik késedelmeskedtek.

De törvénytelen volt Zápolya János megválasztása azért is, mert a választás *nem volt szabad, hanem Zápolya a királyjelölt fegyveres hatalma, tehát ellenőrzése alatt történt.*

Zápolya nem vett részt a mohácsi csatában. Utána is kikerülte a törökkel való összeütközést, s ezért tekintélyes serege épen maradt. A királyválasztó országgyűlést az ő várában, To-

kajban rokonai, barátai, szervitorai [alárendeltjei] és familiárisai [bizalmasai] határozták el és irták ki november ötödikére Székesfehérvárra. Mire ez a Jánost megválasztó országgyűlés összejött, arra már János kezében volt a szent korona, fegyveres csapataival már bevonult Székesfehérvárra és Budára, vezéréivel pedig elfoglaltatta Esztergomot, sőt még azt a Komáromot is, melybe november huszonötödikére a királyné és a nádor már kiírta a királyválasztó országgyűlést.

A tervezett országgyűlést emiatt Pozsonyba kellett áttenni és két héttel elhalasztani. Mikor Zápolya a királyválasztásra Fehérvárra ment, már magával hozta a koronát, a város pedig, mint urának és parancsolójának, elébe küldte kulcsait. Mikor bevonult, már megválasztása előtt, ott *szállt* meg, ahol a királyok szoktak, a préposti lakban. Világos, hogy meg is választották, mégpedig egyhangúlag. Merte volna csak valaki nem megválasztani!

Az erőszak és a fegyver közreműködése magában véve még nem lett volna olyan nagy baj. A politika s a történelem ugyanis a valóság, az erő tényleges világa, és ha ez a hatalom és erő végigkíséri a szereplőt, már nem nagyon kutatják az emberek, hogy ehhez a tényleges hatalomhoz társult-e egyúttal az igazság és a jog is. Hiszen magát Mátyás királyt, sőt – bár kisebb fokban, mint őt – a legtöbb Habsburgot is ilyen fegyveres megszállás közepette tartott országgyűlésen választották meg királlyá (de ezt történetírásunk csak a Habsburgok megválasztásakor szokta észrevenni és furcsállani, Mátyás megválasztása idején nem). Ámde Mátyás és a Habsburgok meg is maradtak mindig abban a hatalomban, melyet hatalommal szereztek. Nálunk nem lehet kézzelfoghatóan megállapítani, hogy a választásukkor és koronázásukkor megnyilvánuló nagy lelkesedés csak a hatalomnak és erőnek szólt-e, vagy pedig a nép akaratának és szeretetének megnyilvánulása is volt egyúttal.

Szegény Zápolya azonban, mint majd látni fogjuk, megválasztása után már egy félév múlva erő és hatalom nélkülivé vált, s ekkor nemcsak a hatalom és erő, hanem a magyar nép szeretete és ragaszkodása is azonnal elhagyta. Szánalmas helyzetében otthagya, sőt kicsúfolta mindenki, aki az imént hozsannázva királlyá koronázta. Az ő esetében tehát bizonyítani lehet, hogy csak az erőszak, csak a kezében levő fegyveres erő emelte trónra. Mihelyt ugyanis elhagyta az erő, mindjárt elhagyta a nép ragaszkodása is. Mivel az erőbeli változás rövid hónapok alatt történt, ilyen rövid idő alatt pedig az emberek szeretete és hűsége nem változhat az ellenkezőre, bebizonyosodott, hogy őt királlyá egyedül csak fegyveres ereje, tehát a törvénytelen erőszak tette.

Hozzátartozik-e a szabad királyválasztás a magyar alkotmányhoz?

Ami azt az oly sokat emlegetett és sokaktól a magyar szabadság szempontjából oly rendkívül fontosnak tartott szabad királyválasztási jogot illeti, mely Zápolyának a koronát és a törvényesség látszatát adta, ha azt mondjuk, hogy szabad királyválasztó jog nálunk tulajdonképpen soha nem is volt, tehát, hogy Ferdinándot, mint az elhalt király egyetlen testvérének férjét, választás nélkül, jog szerint is megillette a magyar korona, legalább annyira igazat mondunk, mintha azon az állásponton vagyunk, hogy választásra is szüksége volt. Elméletben ugyanis bent van a magyar alkotmányban a szabad királyválasztó jog, de a valóságban ezt a nemzet úgyszólván sohase gyakorolta, tehát a valóságban nincs és soha nem is volt.

A mi történelmünk folyamán királyaink mindig *örökölték* a trónt, vagyis szüleik vagy rokonságuk címén illette meg őket, nem pedig választás útján kapták. Választották is őket, *de mindig azt választották meg, akit a korona örökösödés címén illett.* Nemcsak a király fia vagy ennek hiányában öccse, unokatestvére vagy unokaöccse örökölte mindig a trónt, hanem fiú hiányában a lánya, öccse hiányában a húga, illetve ezek férje is. Többnyire meg is választották őket, igaz, ámde ez csak formaság, csak látszat, csak szó vagy betű volt, de nem valóság, mert mindig *azért választották meg őket, mert ők voltak a törvényes örökösök.* Nagy Lajos után leánya, Mária, illetve férje, Zsigmond lett a király, Zsigmond után szintén a leánya, Erzsébet, s először vele együtt, utána pedig egyedül, férje, Albert.

Ha leány vagy leánytestvér se maradt a király után, akkor a régebbi királyok leányainak férfi utódait választották meg. Ilyen volt cseh Vencel, bajor Ottó, Károly Róbert, de ilyen volt II. Ulászló is, aki Albert leányának (Zsigmond unokája, V. László testvérének) volt a fia. De rokon volt az akkori uralkodóházzal a szintén Jagelló I. Ulászló is.

A szabad királyválasztásnak csak akkor volt valami kis gyakorlati értelme, mikor a meghalt királynak egyenes leszármazói nem lévén (sem fiú, sem leány), a *távolabbi* rokonok közül kellett megválasztani a királyt, s mivel nálunk az örökösödés mikéntje olyan szabatosan nem volt megállapítva, mint a nyugati államkultúrákban, őseink döntötték el, hogy a távoli rokonok közül ki legyen majd a király.

II. Lajos után utód nem maradt. De élt egyetlen nőtestvére, Anna, és élt egy nagybátyja, Zsigmond, lengyel király, aki apjának, II. Ulászlónak volt az öccse, s később a lengyel trónra került. Annának (a magyar Jagellók ezen utolsó sarjának) Ferdinánd volt a férje. Anna, illetve férje, Ferdinánd után, Zsigmond lengyel királynak lett volna legtöbb joga a magyar koronára. Érdekes és feltűnő azonban, hogy noha ő volt a legközelebbi férfirokon, sőt II. Lajosnak egyenesen nagybátyja volt, itt nálunk nagyon is jó ismerték, mert hiszen fiatal korában huzamosabb időn át itt élt köztünk bátyja, a magyar király udvarában, nagyon népszerű is lett nálunk, ő is megszeretett bennünket, mi is őt, sőt magyar lányt, Zápolya Borbálát, a később királlyá választott Zápolya testvérét vette feleségül (aki azonban ekkor már nem élt, s csak egy leány maradt utána), most a királyválasztáskor szóba se került, neki nem voltak hívei. Pedig annak idején magyarul is megtanult nálunk, sok magyar főúr volt hajdani barátja.

Zsigmond nem volt ugyan nagy tehetség, nagyra törő se volt, de azért a magyar korona – kivált akkor még – volt olyan nagy dolog, hogy ő is szívesen látta volna a fején. Hiába várta azonban, hogy megkínálják vele. A Habsburgoknak azonban olyan tekintélyük volt előtte is (egyébként sógorságban is voltak), hogy Ferdinánddal szemben nem merte igényét bejelenteni. Nem is lett volna ez tőle becsületes dolog, mert mikor bátyja, II. Ulászló Annát, a lányát, Habsburg Ferdinánddal, fiát, II. Lajost, Habsburg Máriával összeboronálta, a Jagellók kötelezték magukat arra, hogy ha II. Ulászló fiúágon kihalna, a magyar korona a Habsburgoké lesz.

Zsigmondnak tehát csak forradalmi alapon álló magyar királyválasztók ajánlhatták volna fel a koronát, ezek azonban sógorának, Zápolya Jánosnak a zsebében voltak, s így ő volt a trónjelöltjük. Zsigmondnak ő is épp úgy sógora volt, mint Ferdinánd, de Zápolya Jánosnak Zsigmond nem törvénytszeteletből vagy félelemből engedett, mint annak, hanem azért, mert mint gyöngye és pénztelen uralkodó, még ezzel a gazdag magyar főúrral se tudott szembe szállni. Zápolyának másfél millió hold földje volt az országban s ez egyúttal a hívek ezreit is jelentette, míg Zsigmondnak semmije se. Sajnos, eleinte Ferdinándnak se (ezért is kerekedett először fölébe János), míg azonban Zsigmondért a lengyel nemesek természetesen nem voltak hajlandók ingyen verekedni, Ferdinándnak külföldön voltak olyan erőforrásai, melyekkel Zápolyát – legalábbis a második nemzedékben – még akkor is le tudta volna gyűrni, ha János hadvezéri és politikai tehetség is lett volna.

Egész a mohácsi vészig csak egyszer fordult elő (Zápolya esete lett volna a második, de ez már csak félig vagy még így se sikerült), hogy őseink „szabad” királyválasztó jogokkal valóban éltek, azaz hogy olyan embert választottak királyukká, akinek nem járt volna a trón megválasztás nélkül, születése jogán is, vagyis aki nem származott a régi királyok rokonságából. Mátyás megválasztása volt ez az egyetlen eset.

Hunyadi Mátyás megválasztása egészen hallatlan, addig teljesen szokatlan, forradalmi dolog volt. Olyan eset, amilyen addig még soha nem fordult elő a magyar történelemben.

Nem ellenkezett ugyan a szabatosan megfogalmazott, formálisan kimondott törvénnyel, de ellenkezett a szokásjoggal, az egész addigi magyar történelemmel. Pedig akinek csak egy csepp jogi érzéke van, tudja, hogy a szokásjog is jog és törvény.

I. Ferdinándnak tehát, igenis, járt a magyar trón. Akkor már 600 éves szokás szentesítette ezt a jogot. S a jogszokás Hunyadi Mátyással se szakadt meg, mert az ő halála után őseink megint azonnal visszatértek a királyok rokonságából való királyválasztáshoz. Őseinknek tehát Ferdinándot kellett megválasztaniuk, ha nem akarták megtagadni történelmüket, ha nem akartak forradalmi térre lépni. 1526-ban ugyanis Ferdinándon kívül csak egy királyi rokon volt: Zsigmond lengyel király, ő pedig Ferdinánddal szemben nem jelentett be igényt. Nem is jelenthetett, mert a Jagellók e jogukról már ünnepélyes szerződésben lemondtak.

De Zápolya korteseinek és a fiatalos lelkesedésű magyar közvéleménynek azóta mindig is éppen ez a forradalmi lépés, azaz Mátyás megválasztása tetszik a magyar történelemben a legjobban. Ők azt hiszik, hogy őseink az egész ezeréves magyar történelem folyamán sohase jártak el olyan okosan, mint ekkor.

Pedig hogy hasonló történelmi események idején más népek nem így tettek, hanem megtartották a szokásjogot, arra csak úgy nyüzsögnek a példák a népek és országok történetében. Hogyne lett volna természetes, hogy az utolsó magyar Jagelló leánynak, Annának a férje s vele családja, a Habsburgok, a magyar trónra kerüljenek, mikor az utolsó burgundiai leány, Mária szintén Habsburg férjével, Miksa császárral (I. Ferdinánd nagyapjával) a Habsburgok is Burgundia trónjára kerültek és mikor a kasztíliai és aragóniai házak utolsó sarjának, Őrült Johannának, férjével, Szép Fülöppel (I. Ferdinánd apjával) a spanyol világbirodalomnak is uraivá lesznek az akkor ott még idegen Habsburgok.

Angliában, a híres szabad Angliában is a Stuart lány férjével, Orániai Vilmossal, még akkor is az Orániai család került az angol trónra, mikor volt még Stuart fiú is, de inkább kellett a leány és annak idegen férje, mert a fiú katolikus lett, de a leány és idegen férje protestáns maradt. Mikor ennek a Vilmosnak is csak leánya volt, ennek szintén idegen férje, a Braunschweigi családból, angolul tisztességesen beszélni se tudó és semmi rokonszenves tulajdonsággal nem bíró György és utódai lettek az angol királyok. Mikor pedig fiúágon ezek is kihaltak, Viktóriával trónra kerültek az ő férjének utódai, a Kóburgok, s máig is ők uralkodnak, s csak legújabbantartották szükségesnek még azt is, hogy legalább a nevüket Windsorra „angolosítsák”.

De már a középkorban is mind a Plantagenetek, aki szintén idegenek voltak (franciák), mind a Tudorok, mind a Stuartok, akik hazaiak, ilyen leányöröklés és ilyen sógorozás címén lettek angol királyok. De nemcsak a művelt nyugaton, hanem még Lengyelországban is – pedig csak ott tudtak ám igazán „szabadon” királyt választani! –, mikor kihal a nemzeti Piast-dinasztia, ők se választanak szabadon nemzeti királyt, hanem hazahívják a magyar Anjouhoz, Károly Róberthez férjhez ment Piast-lánynak Anjou-fiát, a mi Nagy Lajosunkat, s mikor már mindjárt Nagy Lajosban ezek az Anjouk is kihaltak, újra hazahívják a lányát, Hedviget s aztán ennek férje, a litván, tehát idegen, Jagelló alapítja meg új dinasztiajukat. Pedig ennek utódjai már nem is a leányágon Piast Hedvigtől, hanem már a Piastokkal nem is rokon idegen második asszonytól származnak.

Mikor aztán Zsigmond Ágostban, a most említett Zsigmond fiában a Jagellók is kihalnak, a mi Báthory Istvánunkat választják meg a lengyelek királyuknak, de csak olyan feltételekkel, ha az elhunyt király még életben levő nőtestvérét, Annát, az utolsó Jagellót, aki akkor csekély 52 éves leányzó volt, elveszi. És a mi híres, büszke Báthory Istvánunk elvette. Mert a szabad királyválasztó és a szabadságban mindig szinte tomboló lengyelek is ilyen sokat adtak a jogra és a királyi vére, és ennyire tiszteletben tartották a trón örökösödését. Báthory István pedig volt annyira okos politikus, hogy azt gondolta, hogy Varsó megér ennyit, még Krakkó is.

Egyenesen csodálkoznunk kell a lengyelek ilyen nagy jogtiszteletén. Hiszen tudniuk kellett, hogy Jagelló Anna örökösödési jogának e tiszteletben tartásával több lengyel király már nem lesz. Mert férfinak lehet utóda még 80 éves korában is, de nőnek 45 éven felül már nem, sőt 40 éven felül is alig. De a máskor féktelen lengyelek mégis olyan sokat adtak a királyi vére, az örökösödési jogra és a jogfolytonosságra, hogy ezt még királyuk magtalanágánál is előbbre valónak tartották. Így Báthory István csak magtalanásra kényszerítése ellenében kaphatta meg a lengyel trónt, s ő még így is elfogadta.

Mikor aztán Jagelló Anna és férje Báthory István is meghalt, akkor elmentek a lengyelek királyért Svédországba, mert ennek a magtalan Annának egy másik nőtestvére oda ment férjhez egy Wasához és annak volt férfi utóda. Így kerültek aztán a megint csak idegen Wasák a lengyel trónra. Mikor aztán két nemzedék múlva ezek is kihaltak férfi- és nőágon egyaránt, akkor kezdték a lengyelek „szabadon” választani királyaikat. S nem hiába becsülték meg annyira a még meglévő királyi vért, hogy még Anna 52 éve ellenére is tiszteletben tartották, mert ettől kezdve – mintha csak elkeseredésükben tették volna – annyira túlzásba vitték a szabad királyválasztást, hogy ebek harmincadjára kerültek tőle, a nagy szabadság miatt idegenek eszközeivé váltak.

Hamarosan annyira nem volt már szabad ez a „szabad” királyválasztás, hogy mindenkitől függött már, ki legyen az új lengyel király, csak a lengyelektől nem. Hamarosan el is tűntek a történelem színpadáról, mint független, önálló nemzet.

De nemcsak külföldön – még Lengyelországban is – örökölte az utolsó nőivadék idegen férje és annak utódai a trónt, hanem – noha nálunk kimondott tételes törvény nem volt rá – nálunk is. Hazánkban is, mikor kihalnak az Árpádok, mivel az egyiknek, V. Istvánnak a lánya, Mária, egy Anjouhoz ment férjhez, ennek unokájával, Károly Róberttel, az Anjouk kerülnek a magyar trónra és az Anjou-ház lesz a magyar uralkodóház. Mikor már a második nemzedékben, Nagy Lajosban férfiágon ezek is kihalnak, Nagy Lajos leányának, Máriának, férje révén Zsigmonddal a Luxemburgoké lesz a magyar korona.

De már Zsigmondban a magyar Luxemburgok is kihalnak, mert csak egy lánya maradt, Erzsébet. Ezért Erzsébettel férje, Albert révén a Habsburgok kerülnek a magyar trónra is épp úgy, mint más országokban ilyen esetekben. Mikor pedig Albert egyetlen fiában, V. Lászlóban férfiágon a magyar Habsburgok is kihaltak, Albert lányának, Erzsébetnek férje, Kázmér lengyel király fiában, II. Ulászlóban a Jagellók fejére került a magyar korona. Mikor ennek fiában, II. Lajosban ezek férfiága is kihalt, az utolsó magyarországi Jagelló-leánynak az utód hátrahagyás nélkül elesett király egyetlen élő testvérének, Annának férjében, Ferdinándban,

nem a lehető legtermészetesebb dolog volt-e, hogy a Habsburgok újra a magyar trónra kerüljenek, mikor azt egyszer már ugyanezen révén bírták is s akkor is csak azért veszítették el, mert családjuk ezen ága szintén kihalt?

Ferdinándot tehát megillette a magyar trón. Joga volt hozzá. Mivel pedig a jogon kívül még joga érvényesítéséhez a szükséges anyagi erő, a fegyver s hatalom is rendelkezésére állott, mert hiszen Európa leghatalmasabb családjának sarja volt, *nagyon éretlenek, sőt lelkiismeretlenek voltak azok, akik jogait és hatalmát nem véve tekintetbe, mással kísérleteztek.* Tudniuk kellett volna, hogy ezzel évszázados zavaroknak és pártharcoknak vetik el a magvát, mert hiszen az az uralkodóház, melynek jogaival szembeszegültek, még utána 400 év múlva is Európa egyik legnagyobb hatalma volt.

A magyar pártoskodókat az tévesztette meg, hogy őseink egyszer már jártak, mégpedig sikerrel jártak ezen a forradalmi úton. Mielőtt ugyanis a Habsburgok Albert ágának kihalása után sógorukat, a Jagellókat, II. Ulászló személyében a magyar trónra meghívták, előbb egy nem királyi vérből származó magyar emberrel, Hunyadi Mátyással kísérleteztek. S a kísérlet úgy bevált, olyan szerencsésnek bizonyult, hogy most, mikor a mohácsi vésszel a Jagellók férfiága is kihalt, újra kedvet kaptak hasonló kivételezésre.

Azóta négyszáz év telt el s a lelkes magyar fiatalság, sőt az a sok magyar felnőtt is, akinek az esze még felnőtt, sőt öreg korában is túl fiatal, azaz tapasztalatlan, ítélőképesség híjával levő, aki nem eszével, hanem idegeivel gondolkozik, még mindig ezért a sikerült kivételért lelkesedik, ezt tartja helyesnek s azóta mindig olyan forradalmi módon szerette volna betölteni a magyar trónt, mint Mátyás idejében csináltuk.

Pedig bármily sikerültnek látszik is ez a Mátyás-féle kivétel, sikere ellenére még ebből is látható, hogy forradalmi eljárás nemcsak jogtalan és törvénytelen, hanem egyúttal ostoba is és gyakorlatilag is káros. A könnyen lelkesedőket már csak az is gondolkodásra készíthetné, hogy éppen azok, akik megcsinálták, nem kértek többet belőle. Mátyás halálakor őseink, akiknek ekkor nagyszerű alkalmuk lett volna szabad királyválasztó joguk gyakorlására, mert hiszen Mátyás után se törvényes utód, se semmiféle rokonság nem maradt, azonnal visszatértek a régi szokásjoghoz s a Mátyás megválasztása előtt nálunk uralkodó férfiágon kihalt dinasztia (a Habsburgok) leányágából, illetve sógorságából, a Jagellókból, azokból, akikből Mátyás helyett már előbb is kellett volna választaniuk királyukat, II. Ulászlót a leányágon Habsburgot tették királyukká.

Nem kellett nekik sem a dicső Mátyás felesége, se törvénytelen fia. Érdekes, hogy ez utóbbi éppen azoknak kellett legkevésbé, akik Mátyás legnagyobb lekötelezettjei voltak s akik, míg az apa élt, esküvel is lekötelezték magukat fia királysága mellett. Köztük éppen azoknak a Zápolyáéknak nem, akiket éppen Mátyás tett semmiből az ország legelőkelőbb és leggazdagabb főuraivá, s akiknek ivadéka, János, most a trónra emelt Mátyás szerepét akarta játszani, s a nemzeti párt királyjelöltje lett.

A családi szerződések

Ferdinándnak azt a koronát, mely felesége vére s annak öröksége révén már sok száz éves szokásjog alapján megillette, ezenkívül még egész sereg szerződés is biztosította.

Honfoglaló őseink nemcsak magát Árpádot, hanem *Árpád vévét* választották vezérlőfejedelmükké. Tehát ivadékait is. Kötelezték magukat arra, hogy fejedelmet mindig Árpád ivadékaik közül, Árpád vévéből választanak. Idegen eredetű uralkodóházaink is ezen a címen kapták meg a magyar koronát, mert ők csak akkor kerültek sorra, mikor Árpád-fiú már nem volt, ők pedig Árpád lányainak a fiai voltak s mert bizonyára a lány is az apja ivadéka, vére.

Habsburg Ferdinánd a magyar Jagelló- király lányát vette el s akkor került a magyar trónra, mikor magyar Jagelló- fiú már nem volt. De viszont a Jagellók is úgy kerültek a magyar trónra, hogy Albert magyar királynak akkor már csak lánya volt és e lányt egy Jagelló vette el. De Alberttel a Habsburgok is úgy lettek magyar királyok, hogy Zsigmondnak, a Luxemburg-házból való magyar királynak is csak lánya volt s ezt Albert, egy Habsburg vette el. Luxemburgi Zsigmond viszont úgy lett magyar király, hogy az előtte levő Anjou magyar királynak is már csak lánya volt (Mária), s ezt Luxemburgi Zsigmond vette el. Az Anjouk viszont szintén úgy kerültek a magyar trónra, hogy előtte az Árpádok haltak ki, s ezek a magyarrá vált Anjouk egyik Árpádnak a lányától származtak. Ferdinánd tehát azon a címen lett magyar király, amilyen címen az összes addigi király (az egy Hunyadi Mátyást kivéve): az Árpád vére, a honfoglalási vérszerződés címén.

De a vérszerződésen kívül, mely már nagyon régen volt (de amely annál többet ér, minél régiebb, mert a szokásjog annál erősebb, minél régiebb, mert hiszen hozzá „minden szent nevet egy ezredév csatol”), egy egész sereg új keletű szerződésre is hivatkozhatott Ferdinánd. Ezekre azonban a mi „hazafiaink” azt mondják, hogy nem számítanak, mert a magyar országgyűlések nem hagyták őket jóvá. Egy ország sorsáról nem rendelkezhetnek uralkodócsaládok – mondják – s nagykorú nemzetek az ilyesmit már csak önértetből se tűrhetik el.

Nem olyan egyszerű a dolog, mint látszik, feleljük nekik, mert a történelmi eseményeket sose a jelen, hanem mindig annak a kornak a szellemében kell megítélni, melyben történtek.

Régen épp úgy az uralkodóházak tulajdonának tekintették az országot, mint ahogyan a földesúrénak az uradalmat vagy most a paraszténak a kisbirtokot. Ma már nem így van, de ma már lassacskán oda jutunk, hogy a családi ház se a háziúré, s a kisbirtok se a paraszté. Régen azonban még az országok is az uralkodóházaké voltak, mint az előbb az angol, sőt lengyel és magyar példán bebizonyítottuk, mert mint láthattuk, épp úgy a vérség címén örökölték, mint a házat vagy a birtokot szokás.

Az alattvalóknak, a kisémbereknek, nemcsak ma van önértetük. Ezért, ha teheték, régen is beleszóltak uralkodóik „kisdéd játékaiba”. Ez azonban – épp úgy, mint ma is – egyedül a hatalmi viszonyoktól függött. A gyenge Jagellók vagy a magyar II. Endrék, Kun Lászlók vagy a Habsburgok alatt ezt meg lehetett tenni és ekkor az országgyűlések is számítottak, de már Mátyás király, Nagy Lajos vagy Napóleon, Hitler vagy Sztálin alatt nem.

Például már Nagy Lajos is kötött családi szerződést a nemzet megkérdezése vagy az országgyűlés jóváhagyásának megszerzése nélkül. Nem azért, mert az országgyűlés nem hagyta volna jóvá, ha elébe terjesztette volna, hanem mert akkor se nemzet, se országgyűlés nem volt olyan fontos tényező, hogy megkérdezésére vagy jóváhagyására szükség lett volna. Pedig Nagy Lajos ezt a családi szerződést egyenesen a Habsburgokkal kötötte. Mivel a szerződés ereje, érvénye s hatálya tisztán attól függ, mekkora hatalom áll azok mögött, akik kötik és akik megtartására kötelezik magukat, tekintettel arra, hogy a hatalmas Nagy Lajos kötötte, kissé nagyobb hatálya volt, mintha bármely országgyűlés kötötte vagy megerősítette volna.

Az volt benne, hogy ha Nagy Lajos fiú- és leányága egyaránt kihal, a Habsburgok örökölik országait, ha pedig a Habsburgok hálnak ki fiú és leányágon egyaránt, Lajos utódai örök-

lik a Habsburgok országait. Ez a szerződés azonban közel se volt olyan egyenrangú s ránk nézve olyan „veszélytelen”, mint az avatatlanok gondolnák, mert mikor a szerződést megkötötték, Nagy Lajos dinasztíája csak egy leánytagból állt (de ő is már egy Habsburg-herceg jegyese volt), ellenben a Habsburg dinasztiában ugyanakkor négy erőteljes férfitag volt. Mégis Nagy Lajostól egy magyar hazafi se kérte még számon, mi címen mert a magyar koronáról és Magyarország jövőjéről a nemzet tudta és megkérdezése nélkül rendelkezni, azt másoknak elígérni, s neki senki se vetett még emiatt szemére zsarnokságot vagy törvényszegést. Látjuk, mennyire egyoldalú elfogultság, mikor hasonló dolgok miatt a Habsburgokat viszont oly féktelenül tudjuk gyűlölni s oly nagy családi önzést tudunk róluk feltételezni.

Egyébként hivatkozhatott a trónkövetelő Ferdinánd olyan családi szerződésekre is, melyeket a magyar országgyűlés is jóváhagyott és amelyet ők éppen egy nagy, mégpedig nemzeti magyar királlyal kötöttek, s ráadásul olyannal, aki nem is királyi vérből származott s nem örökléssel, nem is családi szerződés címén, hanem választással, sőt forradalmi úton jutott a magyar trónra: Mátyás királlyal.

1463-ban III. Frigyes Habsburg császárral kötötte ezt a szerződést Mátyás király. Ez volt a feltétele annak, hogy Frigyes a kezei között lévő szent koronát kiadja és vele Mátyás magát királlyá koronáztathassa. E szerződésben az van, hogy ha Mátyás törvényes fiúörökös nélkül hal meg, Frigyes vagy utódai (I. Ferdinánd Frigyes dédunokája volt) öröklék a magyar trónt, *sőt Frigyes a magyar királyi címet már most, tehát Mátyás életében is viselheti.*

Mátyás e szerződésben arra is kötelezte magát, hogy *ezt a szerződést a magyar országgyűléssel is elfogadtatja*, ami meg is történt. (Könnyen ment, mert Mátyás országgyűlésein mindig az történt, amit ő akart.) Hogy annál nagyobb fogadtatja legyen, a szerződést a szerződő felek még a pápával is megerősítették. Látjuk tehát, hogy azt a jogot, hogy magyar király lehessen majd belőle vagy utódaiból, már Ferdinánd dédapja megkapta, mégpedig a legnagyobb magyar nemzeti királytól kapta meg, a dolgot a magyar országgyűlés is megerősítette, s mintha a trón már kezében is lenne, már a dédapa a magyar országgyűléstől megkapta azt a jogot, hogy ő is magyar királynak hívathassa és írhasssa magát már Mátyás, a magyar király életében is.

Ezután jött újabb szerződés 1491-ben II. Ulászló és Frigyes fia, Ferdinánd nagyapja, Miksa között. Erre a szerződésre azért került sor, mert Miksa – teljes joggal – már Ulászlóval szemben is követelte a trónt, s Miksát ő csak ezzel tudta leszerelni, illetve várakozásra bírni. Ebben a második szerződésben most már nemcsak Frigyes, hanem Miksa is jogot kapott a magyar király címének viselésére, tehát most már a tényleges magyar királyon kívül már ketten voltak még magyar királyok (mert ekkor még Miksa apja, Frigyes is élt, s mint láttuk, neki is joga volt a magyar királyi címhez).

Egyébként mint előbb Mátyás, most Ulászló is kötelezte magát, hogy a magyar országgyűléssel ezt a szerződést is elfogadtatja. De Miksának most már még ez sem volt elég. Ekkor ugyanis már nem az országgyűlés kezében volt a hatalom, hanem az oligarchákéban. Ezért Ulászlóval azt a követelését is elfogadtatta, hogy az országgyűlésen majd az összes magyar előkelőségek is külön pecsétes oklevélben ismerjék el, hogy ezt a szerződést magukra nézve kötelezőnek tartják, de ezenkívül még Miksa követeinek kezébe külön is még esküt tegyenek, sőt ettől kezdve minden vezetőállásba jutó magyar, állása elfoglalásakor mindig tegye majd le ezt az esküt, a koronaörök pedig még arra is, hogy a trón megürülése esetén a szentkoronát Miksa megbízottainak azonnal kiszolgáltassák. Ulászló minden utóda is köteles trónra lépésekor ezt a szerződést megerősíteni.

Mivel azonban a tehetetlen Ulászló nem Mátyás király volt, e szerződés megerősítését neki az országgyűlés megtagadta. Azt azonban ő is el tudta érni, hogy az országgyűlésen jelen levő magyar nagyurak kiadták a kért pecsétes okmányokat a szerződés részükről való elfogadásáról és Miksa követei kezébe az esküt is letették. Az egyik erre vonatkozó okmányon tizenkét főpap, a másikon hatvankilenc főúr neve található, élükön Korvin Jánossal (!), a har-

madikon hatvanhárom horvát-szlavón főúr, aztán újabb három főpap, öt főúr, végül Buda és Pest város követei tettek még esküt és adtak pecsétetes oklevelet, összesen tehát tizenhat főpap és százharminchét főúr tette magáévá a szerződést eskü alatt. Ráadásul hangsúlyozzák az oklevélben, hogy ezt nemcsak a maguk, hanem a többi főúr és nemes nevében is teszik.

A Habsburgok bécsi levéltárában ma is őrzik e jelentős, tekintélyt parancsoló okmányokat. Látni fogjuk, hogy a *Habsburgok elleni rákosi végzést ugyanilyen okmányban adták ki*. Úgy látszik, ezt a módot az országgyűlés határozatánál tekintélyesebbnek, ünnepélyesebbnek, s ami a fő, hathatósabbnak, biztosabbnak tartották. Valóban ezek után hiába mondja valaki, hogy az országgyűlés nem hagyta jóvá a szerződést, mikor látjuk, hogy azok, akiktől függött az ország sorsa, azok, akiknek a tényleges hatalom a kezükben volt, jóváhagyták. Ezek után ha a nemzet mégis a szerződés ellen tesz, ki mentheti fel az esküszegés vádjá alól? Egy nemzet nagyjai csak nem jelenthetik ki nyíltan, hogy szavukat, írásukat, esküjüket megszegik?

E második szerződés után jött – harmadiknak csak egy évtizeddel a mohácsi vész előtt – az a kölcsönös házassági szerződés, melyben az utolsó magyar Jagelló, II. Lajos elvette Miksa unokáját, I. Ferdinánd testvérét, Máriát, viszont Mária fiútestvére, Miksa másik unokája, Ferdinánd elvette II. Lajos egyetlen testvérét az utolsó magyar Jagelló lányt, Annát. Így nyílt meg Ferdinánd részére a magyar trón II. Lajos mohácsi halálával.

A vérség révén e szerződés nélkül is megnyílt volna, kivált mikor az egyetlen rokon Zsigmond, lengyel király nem jelentett be igényt. Hát még így három szerződéssel és másfél-száz magyar főúr esküjével megerősítve! Milyen felelősségérzet hiánya, milyen lelkiismeretlenség ilyenkor így beszélni: De én csak azért is megmutatom, hogy a nemzet ezt nem akarja és mégiscsak az fog történni, amit a nemzet akar, nem pedig az, amit a családi szerződések. Most négyszáz év távlatából már azt is láthatja mindenki, hogy bizony mégiscsak úgy lett, ahogy a családi szerződések előírták, nem pedig az, amit a „nemzet”, illetve akarnokai akartak, mert még 1900-ban is Ferdinánd utódai voltak a magyar királyok, de azért a sok bajért, viszályért, vérért-verejtékért, ami azóta emiatt elfolyt, ki a felelő? Nem emiatt van-e Csonkamagyarország, s Magyarország fele nem emiatt áll-e ma már nemzetiségekből?

A mohácsi vész előtti magyar köznemesség

Olyan kormány, olyan uralom még nem volt, mellyel mindenki meg lett volna elégedve s melynek – ha csak rémuralommal meg nem akadályozta – ellenzéke ne lett volna. Hiszen az embernek már a természete olyan, hogy a tartós egyhangúságban még a jót is megunja s már az, hogy valaki uralkodik fölötte, ellenszenvet, dacot, elégedetlenséget, sokszor gyűlöletet kelt benne.

Az a dicsőség és hatalom, melyet Mátyás a magyar nemzetnek és a magyar fegyvereknek hozott, nem tudta kedvessé tenni, sőt még feledtetni se azt a nyomasztó fölnyit, mellyel lángelméje és vele együtt járó uralomvágya és önkényes hajlamai az alatta szolgáló főurakra neheztedek. Említettük, hogy mintha csak megbánták volna azt a forradalmi tényt, mellyel sutba dobva minden törvényszámba menő szokásjogot, a volt királyok rokonainak mellőzésével őt emelték a királyi székre. Alighogy szemét lehunyta, azonnal visszatértek az ősi s azelőtt soha meg nem szegett szokásjoghoz és az utolsó örökös király, a Habsburg V. László nőtestvérének utódait, a Jagellókat emelték a magyar trónra, *még esküjük ellenére is*, mellőzve a nagy király természetes fiát, Korvin Jánost. A nagy király özvegyének azt az igényét pedig, hogy az új király neje lehessen, csúfosan kijátszották s vele az özvegyet a világ gúnycakaja tárgyává tették. Az első országgyűlésen pedig, melyet az új királlyal tartattak, úyszólván mást se csináltak, mint azt hangsúlyozták, hogy ezután ne úgy legyen, mint Mátyás alatt volt, hanem úgy, mint előtte Zsigmond idejében. A Mátyáséhoz mérten még Zsigmond uralmát is visszakívánták. Elfeledték, hogy míg élt, az ő uralmát is rossznak tartották. (Rossz is volt.)

Visszatértek tehát a Jagellókhoz. Csakhogy ők se váltak be. Se az egyik, se a másik, se az apa (II. Ulászló), se a fia (II. Lajos). Ha Mátyásnak lángelméje és autokrata hajlamai (a kettő általában együtt jár) voltak terhesek alattvalóira, a Jagellókban a tehetetlen jóság és energiátlanság feküdt meg a gyomrukra. Így aztán Mátyással is ugyanaz történt, mint előtte Zsigmonddal.

Minél inkább távolodott alakja a múlt ködébe, s minél többen voltak, akik már csak halomából ismerték, de nem voltak uralmának kortanúi, annál inkább nőtt előttük nagyságban. Kezdték neki is már csak a jó tulajdonságait látni s azt a fényt és hatalmat élvezni, mely alatta hazájuknak jutott. A köznemesség és a pórság még az önkényességét is élvezte, hisz nem ellenük, hanem a nagyurak ellen irányult. Nem is csoda. Hiszen Mátyás éppen abban volt a legnagyobb, amiben a Jagellók a legkisebbek voltak. Ő nem volt szegény, se gyámoltalan, se tehetetlen.

Mivel abban a korban (és utána még jó sokáig) a főurak hatalma túltengett, oligarchia volt s a már amúgy is korlátlan főuri hatalmat a Jagellók tehetetlensége még túrheterlenebbre fokozta, elsősorban a köznemesség volt elégedetlen, mert mindez elsősorban a köznemesség rovására ment, az ő befolyásuk és szabadságuk háttérbe szorítását jelentette. Ez az elégedetlen köznemesség Korvin János mellett csoportosult. Részint, mert személye a nagy királyra emlékeztette őket, részint, mert szükségük volt egy gazdag főúrra, egy hatalmas pártfogóra, akinek szárnyai alatt érvényesülhettek. Egyezett is kettejük érdeke, mert Korvin János se feledhette el a trónt, melytől elgáncsolták, s a sok hűtlenséget és esküszegést, mellyel apja volt hívei és lekötelezettjei cserbenhagyták. Bizonyára nem lehetett valami lelkes híve annak a II. Lászlónak, aki helyette apja trónját elfoglalta.

Korvin János azonban – noha nem volt egészen tehetségtelen ember – nem volt kalandor természetű, sőt még nagyravágyó sem. Nem is volt hosszú életű. Jobb is volt meghalnia, mert már az ő életében kezdte elfoglalni az ő szerepét egy másik, nála ugyan nem tehetségesebb, de hiúbb és nagyravágyóbb család: a Zápolyák. Ezeket, mint említettem, már Mátyás tette

alacsony sorból a legvagyonosabb s így a legmagasabb oligarchákká. Zápolya Imre volt Mátyás király nádora, fia István pedig a Mátyástól elfoglalt Ausztria főkapitánya.

Noha megesküdtött urának, hogy fia királysága mellett lesz, halála után ő lett a „fő Ulászló-párti”. Már Mátyás halálakor azt beszélték róla, hogy kis Jancsi fiát felemelve így szólott: „Volnál csak ekkora, királlyá tennélek.” A család ezen törekvése mind köztudomásúbbá lett, hiszen a kis Jancsi közben megnőtt s a család vagyona, hatalma is nőttön-nőtt.

A köznemesség eleinte Korvin János miatt szemtelenségnek találta ezt az igényt. Ezért 1498-ban még Korvin János érdekében mondta ki az országgyűlés, hogy ha a király fiú utód nélkül hal meg (Ulászló ekkor még nőtlen volt és beteges is, s így egy közeli királyválasztás igen valószínűnek látszott), a királyválasztó országgyűlésen *a külföldi uralkodók követeit nem szabad meghallgatni*. A következő évben meghalt Zápolya István, ki (mint apja) szintén a nádori méltóságot viselte.

Az 1500-ban tartott országgyűlésen ismét csak Korvin János érdekeire gondolva választották nádorrá Geréb Péter országbíró. Geréb a Hunyadiak rokona volt ugyanis s egyengetni tudta volna Korvin János királyságának ügyét, mert hiszen a királyválasztó országgyűlés összehívása, tehát időpontjának és helyének kijelölése is, mint emlékszünk, a nádor hatáskörébe tartozott. Még magát ezt a hatáskört is Korvin János kedvéért kapta a nádor Mátyás király gondoskodásából.

Azonban 1502-ben, tizenkét évi gondolkodás után, végre mégis megházasodott Ulászló, s előbb leánya, majd utána fia is született. Viszont 1504-ben meghalt Korvin János, majd hetekkel később egyetlen fia is. S így megnyílt a tér a Zápolyák, illetve az ő János fiuk nagyra törése előtt. A kihalt Hunyadiak helyett most Zápolya János lett a főurakkal dacoló köznemesekek vezére s így ő hordozta a nemzeti királyság hazafias eszméjének zászlaját.

Zápolya István özvegye s János anyja Hedvig, tescheni hercegnő volt. Nagyra törő, tehetséges nő volt, s életének vezető eszméje lett János fiának trónra juttatása. Azt beszélték, hogy ezt napi imába foglalta, de természetesen nem hanyagolta el célja elérésére az emberi eszközöket sem. Kisebb fiával, Györggyel (aki a mohácsi csatában hősi halált halt) el akarta vetetni Korvin János még életben lévő leányát, Erzsébetet, hogy a hajdan hatalmas Hunyadi vagyon még mindig elég nagy roncsait a családnak megszerezze. Ez a terve nem sikerült, mert Korvin Erzsébet is fiatalon meghalt, Korvin János özvegyét pedig Brandenburgi György, a király rokona vette el, s vele a vagyont ő szerezte meg.

Sokkal szerencsésebb volt Hedvig hercegnő leányával, Zápolya Borbálával, akit a király akkor nálunk élő és itt nagyon népszerű öccsének, Zsigmondnak szánt. Ez el is vette, még nagyobb szerencséje volt, hogy később lengyel király is lett belőle. Ez is csak fél siker volt azonban, mert Zápolya Borbála is korán meghalt, fiú utódot nem hagyott maga után s így a sógorság nem soká tartott és eredmény nélkül maradt. Zsigmond lengyel király Zápolya trónigényeit se támogatta. Hogy maga nem állott elő a magyar koronára való igényeivel, az se Zápolya János, hanem Ferdinánd kedvéért történt.

Hedvignek legmerészebb szándékai elsőszülött fiával, Jánossal voltak. Neki II. Ulászló király leányát, Annát, és vele a magyar koronát akarta megszerezni. A királylányt már két-éves korában megkérte még serdülőkorban is alig levő Jánosa számára, de az egyébként annyira aláztos és igénytelen Ulászló e tekintetben mégis igen királynak érezte magát, s hogy *csak* Zápolya János ne legyen a veje, annak még a gondolatát is nejevel együtt eleve elutasította, mert hiszen mindig azt akarta, amit a neje. János és anyja azonban minden visszatartás ellenére olyan tolakodóan kitartottak a kérés mellett, hogy János egy alkalommal lovasaival egyenesen megszállta a királyi várat és úgy akarta a jegyességhez a királyi szülők beleegyezését kicsikarni. De ez se használt.

Így aztán János kénytelen volt az ellenkező útra térni és a „hazafiság” szolgálatába állva szerezni meg a koronát.

A *nemzeti* királyság népszerű eszméjének képviselője lett. Élére állt a főurakkal ellenségeskedésben levő köznemességnek s velük egyetértésben amellet korteskedett, hogy nem szabad idegent választani királlyá, hanem nemzeti királyságot kell alapítani, magyar embert kell királlyá tenni. Világos, hogy ez az adott helyzetben azt jelentette, hogy őt.

Kihasználta azt, hogy szinte az egész ország területét behálózó uradalmi révén a köznemesek ezrei függtek tőle, ezek voltak közülük szervitorai, a többiek közül pedig igyekezett minél többet fegyveres szolgálatába fogadni. Így lett népszerű ember, s mint az ekkor egész forradalmi viselkedésű, az országgyűléseken fegyveresen fejenként megjelenő és mindig erőszakosabban fellépő köznemesség vezére, irányadó tényezővé. Így és az ő kedvéért keletkezett az 1505-ös rákosi országgyűlés híres végzése, melyet „hazafiaink” még ma is érvül használnak fel Ferdinánd ellen. Pedig látni fogjuk, hogy ennek a végzésnek közel sincs olyan jelentősége és akkora törvényes ereje, mint az avatatlanok gondolnák.

Kétségtelen, hogy nem a köznemesség volt minden baj oka: kétségtelen, hogy bűnös volt a király és udvara is. Nemcsak abban, hogy tehetetlen volt, hanem abban is, hogy könnyelmű. Ha pénzhez jutott, bizony elköltötte a maga kedvtelésére és szórakozására akkor, mikor a végvárak erődítményei elhanyagolva és őrségük lezülve s *fizetetlenül* várta elkerülhetetlen sorsát még akkor is, mikor már tudták, hogy jön a török. Az is igaz, hogy bűnösök, de nagyon bűnösök voltak a főurak is, akik csak erőt ismertek, de jogot nem, akiknek egyedüli életcéljuk a vagyon és hatalom volt, akik féktelen göggyüket teljesen szabadjára engedték, de túlzott önérzetük arra már nem terjedt ki, hogy a reájuk bízott közpénzekkel elszámoltak volna, vagy egyébként is tisztakezűek lettek volna.

Azonban a köznemesség se volt különb. Nincs is bűnös faj, nincs bűnös társadalmi osztály, csak bűnös egyedek vannak minden fajból és minden társadalmi osztályból. Az ország vezetőinek panamáit és hanyagsága miatt háborgó köznemesség szidta, gyűlölte a királyi udvart és ezeket a főurakat, de közcélra ő se fizetett. Azt mondta, minek fizessen, ha a közpénzt úgyis elsikkasztják. Mikor aztán a közvélemény elemi felháborodásával végül elsöpörték ezt a romlott vezetőséget s a köznemesség maga vette kezébe a közügyek intézését, kisült, hogy még annyi adó se folyt be, mint a „romlott” főúri uralom alatt.

Elkesedtek a nemzeti királyságért s hazaárulónak tartották a Habsburg-pártiakat, ezért megakadályozták az 1491. évi Habsburg örökösödési szerződés országgyűlési megerősítését, de mikor emiatt Miksa fegyverrel támadt az országra, noha gyöngye erővel jött s így könnyűszerrel elbánhattak volna vele, csak ímmel-ámmal fegyverkeztek s szó nélkül jóváhagyták Ulászló vele való békés kiegyezését, noha Miksa hangsúlyozta benne, hogy az 1491. évi szerződésben biztosított jogait fenntartja és azokhoz ragaszkodik. Szerették tehát a hazájukat, de csak szóval és a „hazaárulók” bírálgatásával, annyira azonban már nem, hogy áldozatokat is hozzanak érte vagy kényelmüket kockáztassák, még kevésbé, hogy a zsebükbe is belenyúljanak a kedvéért.

Erőszakos, megfélemlítő fellépésükkel még azt is el tudták érni, hogy a király kénytelen volt elbocsátani hivatalukból legkedvesebb embereit, még Bakócz Tamást is. Elcsapni a köznemességtől sikkasztással vádolt Szerencsés Imre kincstárost. Elérték, hogy ők, a köznemesek voltak többségben még a királyi tanácsban is, tehát diktálhattak a főuraknak. Elkergették a gyűlölt Báthory nádort, sőt a régi kedves emberüket, Werbőczy Istvánt teheték helyébe. De rövid egy év múlva már ugyanők tüntetnek Szerencsés Imre visszahozatala mellett és nyilvánítják hazaárulónak Werbőczy Istvánt. Pedig hát kétségtelen, hogy az ő párthíveik sorában még Werbőczy volt a legokosabb és legbecsületesebb ember. Mi lett volna hát az eredmény akkor, ha nem őt, hanem maguk közül egy csahost ültettek volna a nádori székbe?

Mikor már a nyakukon volt a mohácsi veszedelem, áldozni, fizetni akkor se akartak, sőt mikor megígérték, hogy ők is fizetnek, a valóságban akkor se fizettek. Akkor se tudtak okosabbat, minthogy az Egyház kincseit foglaltatták le erre a célra. Ezzel megsemmisítették, tönkretették értékes, régi műkincseinket anélkül, hogy legalább a nemzetnek haszna lett volna.

na belőle, mert a végrehajtás, az összegyűjtés közben ekkor is majdnem mindent elsikkasztottak és elpanamáztak, és így a török elleni védekezésre csak fillérek maradtak belőle.

De nemcsak a vagyonukat, hanem még az életüket és vérüket is sajnálták hazájuktól a hazaszeretet e nagy csahosai. Mikor menni kellett volna Mohácshoz, ettől is húzódoztak. Azt mondták, hogy nemesi kiváltságaikhoz tartozik, hogy csak akkor kötelesek fegyverbe szállni, ha a király személyesen áll élükre, de akkor is csak az ország határáig.

Erre a fiatal, addig könnyelmű Lajos megemberelte magát és bebizonyította, hogy náluk még ő is különb. Látom – válaszolta felháborodva és elkeseredve –, hogy itt most mindenki velem akar takarózni. Nohát, hogy senki a maga kényelmét vagy gyávaóságát velem ne takarhassa, vegyék tudomásul, hogy „Isten segedelmével holnap megindulok”.

És megindult és ott is maradt. S vele együtt megindultak és ott is maradtak az oly gonosznak híresztelt főpapok és főurak is. De a nagyszájú köznemesség még így és még ekkor se követte őket. Meg kell hagyni, hogy felemelő dolog, hogy nemcsak megy, de ott is marad Szalkay László, esztergomi érsek is és Tomory Pál, kalocsai érsek is s megy velük együtt minden főpap. Pedig nekik nem is kellett volna fegyvert ragadniuk, hiszen nem a fegyver, hanem a lélek emberei voltak. De mivel zászlósurak voltak, főnemesekként viselkedtek, most meg akarták mutatni, hogy állásuknak nemcsak előnyeit, hanem hátrányait is vállalják még akkor is, ha ez a sírt jelenti számukra.

Szalkay László esztergomi érsek és Brodaries István szerémi püspök, mint királyi kancellár együtt indulnak a királlyal. Érdekes s jellemző, hogy Zápolya János erdélyi vajda viszont elkésik. A vitéz Frangepán Kristóf is elkésik, de a főpapok közül egyetlenegy se késik el. A veszprémi püspököt útközben (Érdről) a király visszaküldi, mert hiszen ő a királyné kancellárja, s így mellette a helye. Tehát még ő se akarta felhasználni tisztségét, hogy az önfeláldozásból kimaradhasson. Még neki is a királyi parancsra kellett biztosabb helyen maradnia.

Mikor már még közelebb voltak Mohácshoz, Bátáról Várday Pál egri püspököt (Egernek akkor még nem voltak érsekei) küldi el a király Besztercebányára, hogy az ottani sikkasztás miatt (tehát mások még ekkor is sikkasztottak) a vizsgálatot lefolytassa. Várday püspök is annyira nem bujkált a halál elől, hogy királya parancsát csak úgy volt hajlandó teljesíteni, hogy bizonyítványt állíttatott ki vele magának, hogy akarata ellenére hagyja el a tábor. Az erről 1526. augusztus 19-én, tehát tíz nappal a mohácsi pusztulás előtt kelt, királyi irat eredetije még ma is megtalálható a prímási levéltárban. Tehát minden püspök ott volt a táborban, e kettő kivételével mind részt is vett az ütközetben és majdnem mindegyik ott is maradt. Akik megmenekültek közülük, majdnem mind horvátországiak: zágrábi, zenggi püspök.

De nemcsak a főpapok, a főurak is ott voltak és ottmaradtak. „*Figyelemre méltó* – emeli ki még Ac nádor is – *a királyi táborban megjelent urak nagy száma.*” „*Az ország zászlósurai, a legelőkelőbb családok tagjai úgyszólván teljes számban csoportosultak a király körül.*” „*Úgy látszik* – írja –, *hogy a főrendek körében a személyes bátorság szelleme hibáik ellenére se halt ki.*” De aránylag még a világi főurak közül is többen megmenekedtek (a nádor, a horvát bán stb.), mint a főpapok közül. Meg kell hagyni, felemelő és megható dolog ez. A lutheránus Gyóni Gézát, éppen szibériai fogsága alatt és a mai modern világháború ellenkező tanulságai hatására úgy megihlette, hogy gyönyörű költeményt írt róla.

A nagyszájú s „hazafiságával” épp ekkor szájjal nagyon tündöklő köznemesség azonban épp nem tett ki magáért. Még akkor se, mikor már a király – kívánságára – személyesen állt a sereg élére, s noha Mohács – tudvalevőleg – nincs az ország határain túl. Mohácsnál tehát a magyar nemesi kiváltságok birtokában is nyugodtan hősi halált lehetett volna halni. Mivel akkor még Nagymagyarország volt és lakossága se állt fele részben nemzetiségekből, mint ma már, nem 28.000 főnyi seregnek kellett volna összegyűlnie, hanem 200.000-nek, ha a köznemesség is épp oly arányban ott lett volna, mint a főpapok és főurak.

Mikor a szultán már a Szávánál volt és a szegény, magára hagyott Tomory egyedül győzködött a folyón való átkelésének megakadályozásával, itthon az erről érkezett híreket a

„Hadd ússzon a barát!” kárörvendő megjegyzésekkel kísérték, mint maga Tomory írja ezt 1526. június 25-én kelt latin nyelvű levelében, ahol ezeket a neki bizonyára „nagyon jól eső” szavakat a magyar eredetiben közli, szegény.

Látjuk tehát, hogy az ország nemcsak el nem szégyellte magát a főpap önzetlensége és önfeláldozása láttára, hanem lekicsinyelte s gúnyt űzött belőle, hogy ne kelljen magát szégyellnie. Szidták, gyűlölték és lenézték az akkori főpapokat fényűzésükért és pompájukért, de amelyikük selyem, bársony és bíbor helyett akkor is szőrcsuhában járt, azt lenézve mégis érsek helyett egyszerűen csak „barátnak” titulálták. Még szép, hogy nem csuhásnak. Mindenkit bíráltak ezek a hazafiak, csak önmagukat nem, s ha találtak a főurak között példaképet is (mert látjuk, hogy találtak), hogy utánozniuk ne kelljen, abból is viccet csináltak.

Azok a köznemesek pedig, akik mégis különbek voltak társaiknál s legalább a mohácsi döntéskor jelen voltak, hányaveti, elbizakodott büszkeségükkel és analfabéta butaságukkal rontottak el mindent. Hiszen az erők aránytalansága miatt Mohácsnál maga a megütközés is örültség volt. Olyan vezérnek, aki csak valamit is értett a hadászathoz, sőt nem is ahhoz, hanem csak az egyszeregyhez, az ütközés elkerülése, az ellenség elől való ügyes kitérés, a manőverezés lett volna az egyetlen kötelessége, kivált mikor a sereg ágyúí még meg se érkeztek, s mikor az ország katonaságának háromnegyed része még oda se ért, de már úton volt.

De ezek a magukat mindenki másnál nemcsak bátrabbnak, hanem okosabbnak is tartó magyar köznemesek, akik a magyar virtusból egyedül csak a vakmerőséget s az elbizakodottságot örítették meg, nem tudtak és nem is akartak várni. Az ő vezérüknek hiába lett volna esze és hadi tehetsége. Ők nem túrták az óvatosságot, a harc elől való kitérést, mert az engedelmességhez sohase szoktatták őket. Az nekik gyávaság volt, mely megbecstelenítő a magyarra.

Azt a hírt terjesztették a táborban, s természetesen mindenki el is hitte, hogy a török sereg legnagyobb része fegyelmetlen csöcselék (az is volt, csak az volt a baj, hogy a rendes katonaság is még így is két-háromszorosa volt a mienknek), hogy fegyvere is csak minden tizediknek van, a török tüzérek pedig olaszok és németek, akik ágyúikat majd nem a keresztényekre, hanem a törökökre sűtik. A józanabbak felvilágosító szavaira forradalmian fenyegető, ellenmondást nem tűrő gyávaság emlegetésével és gúnyolódva feleltek s ezzel minden ellenvéleményt elnémítottak. Senki se mert ugyanis gyávának látszani s a mindent elsöprő magyar lelkesedés letörőjének dicstelen szerepére vállalkozni.

Pedig a műveltebbek és józan ítélőképességük előtt már előre annyira nyilvánvaló volt a dolog örültsége, hogy Nagyvárad művelt, ifjú püspöke, Perényi Ferenc a királyhoz fordulva ezt a szellemes megjegyzést tette: „*Felséged mindjárt el is küldhetné a kancellárját Rómába, hogy a csata napját húszezer magyar vértanú napjává avassa.*”

Okos volt a püspök, de magyar és bátor, s ezért ő is ottmaradt köztük vértanúnak. Ő nem is menekült meg. De miért nem volt ez a kis szellemi kapacitású tömeg, ha jobban nem, legalább annyira okos, hogy legalább azt tudta volna, hogy ő mennyire kétségbeejtően nem okos, s ezért hallgatott volna azokra, akik nála okosabbak voltak?

A rákosi végzés

No hát ez a bűnökkel teli magyar köznemesség volt az, mely a rákosi határozatot hozta, mégpedig akkor, mikor még nem jutott hozzá a hatalomhoz s így nem volt alkalma meggyőződni róla, hogy az ő vezére se tud külön nádor lenni, mint a fő urak közül az egyik utolsó, a részeges, lusta és gyáva Báthory István. Akkor hozta ezt a határozatot, mikor a királyi udvarban érvényben levő német befolyás ellen úgy forrt, izzott, sustorgott benne a düh és indulat, mint a túlfűtött kazánban a gőz. Olyan dühös fegyveres készülődés folyt ekkor az országgyűlésre készülöben a köznemesség körében, hogy király és főurak rettegéssel néztek elébe, s még azt se nagyon hitték, hogy élve megmenekednek belőle.

Ezt a válságos helyzetet természetesen elsősorban Zápolya nagyravágyása és pénze okozta. Az utolsó pillanatban azonban Zápolya és fő kortese (Werbőczy) nagyon okosan, önmérséklést tanúsított. Úgy látszik, a kifejelettől nemcsak a király és a főurak, hanem Zápolyák is félték. Nem mertek tömegmészárlást és teljes felfordulást okozó forradalmat csinálni. Hiszen ez nekik se volt érdekük s ezzel túllőttek volna a célon. Hiszen végeredményben Zápolya is úr volt, sőt oligarcha, nem pedig proletár.

Zápolya ez önmérséklésével egyszerre két legyet ütött. Elérte célját, mert az országgyűlés kimondta, hogy az ország ezután idegent nem választ királyává (tehát – Korvin János már nem lévén életben – jelenleg csak Zápolyát választhatja), viszont a király és a főurak életét megmentette, sőt a király fiúörököse trónjának tiszteletben tartásával a királyt is lekötölte magának. A király és a főurak tehát örülve, hogy ilyen könnyen megúszták a dolgot, hogy fegyveresen Rákoson táborozó köznemességet ne ingereljék, boldogan adták szentesítésüket a nekik egyébként kellemetlen határozathoz. Így keletkezett ez a híres rákosi országgyűlési végzés.

De itt tulajdonképpen nem is az országgyűlés határozatáról volt szó, mert magán az országgyűlésen semmiféle írásbeli határozat nem történt, hanem csak az országgyűlés befejezése után kiállított okmányról. Úgy látszik ugyanis, hogy Zápolyáknak annyira megtetszett a Habsburgok javára 1491-ben kiállított sok aláírással és pecsételéssel ellátott okmány, hogy ezt most már ők is nagyobb érvényűnek és ezért fontosabbnak tartották, mint az országgyűlés határozatát. (Nem is csoda, hiszen nemegyszer látták, hogy az országgyűlések határozatait a kutya se tartja meg.)

Ők is ilyen cifra okmányt akartak tehát, hogy ezzel azt a nekik annyira kellemetlen 1491. évi hatálytalanságot. Így keletkezett a híres rákosi végzés. Jellemző azonban történetírásunk tárgyilagosságára, hogy erről a rákosi végzésről minden iskolás gyerek tud, de arról az 1491-esről, melynek kedvéért az egész rákosi dolog történt, s melynek ez az utánpótlás volt, még a történettanárok se mindig.

Ámde sokan, akiknek a rákosi végzést alá kellett írniuk, már az 1491-es végzés aláírói és eskütevői között is ott voltak. Ezek most a királyhoz folyamodtak, hogy oldja fel őket esküjük alól, mert addig ezt az újabb, az előbbivel ellenkező esküt nem tehetik le. Mintha bizony Ulászló feloldhatott volna valakit olyan eskü hatálya alól, melyet nem neki, hanem Miksának tett le. De a jó király erre nem figyelmeztetett, hanem feloldotta őket. Erre aztán ezek a jó emberek aláírták azt az okmányt, melynek ellenkezőjére már esküvel kötelezték magukat. Ez bizony a *mi* szegényünk, nem a Habsburgoké. El is tették és a mai napig is megőrizték a bécsi udvar levéltárában nemcsak az 1491-es, hanem az 1505-ös rákosi végzés eredeti példányát is.

A rákosi végzés előzményei és keletkezési körülményeinek láttára kétségtelen, hogy ezt a végzést a király és az ország zászlósurai nem szabad elhatározásból, hanem megfélemlítés hatására, kényszerből írták alá, nem is szólva arról, hogy sokuknak már letett esküjével is ellenkezett. Még olyan emberek is aláírták (köztük még Bakócz Tamás is), akik e végzés előtt

és utána is mindig egész életükben az ún. nemzeti párt ellen voltak és akiknek egyenesen halálos ellenségei voltak azok, akik a végzést létrehozták.

Hogy mennyire nem szabad akaratból írták alá, s hogy mennyire nem volt eszük ágában se, hogy aláírásuk által kötelezve érezzék magukat, fényesen bizonyítja az, hogy a királyné egyik udvari embere utána azt jelentette Miksának, hogy a király a kényszerűség előtt hajolt meg, s az elkövetett merénylet jóvátételére követei legközelebb meglepő ajánlattal fognak előtte megjelenni. A király ígérete nagyon is érthető, hiszen ha a rákosi végzés tőle való szentesítését szabad akaratból történtnek jelezte volna, akkor tudatos esküszegő lett volna. Hiszen ugyanő szentesítette az 1491-es okmányt is, ilyen cinikus esküszegést pedig önkéntesnek és érvényesnek nyilvánítani még egy elmebetegtől is sok lett volna.

Jellemző azonban az akkori állapotokra Zápolyaéék, illetve a magyar köznemesség féktelen erőszakosságára, hogy annyira a köznemesség terrorja alatt állt mindenki, hogy mikor ennek a királytól megígért követségnek az összeállítására került sor, se a főpapok, se a főurak között nem mert senki arra vállalkozni, hogy a követségben részt vegyen, noha szívből mindegyikük a köznemesség s így természetesen a rákosi végzés ellen volt. A király azonban mégis elküldte a követséget, sőt éppen a rákosi végzést követő esztendőben kötötte meg a szerződést Miksával az ő gyermekeinek és Miksa unokáinak kölcsönös házasságára vonatkozóan, ami egyet jelentett a rákosi végzés megtagadásával, azaz a magyar koronának idegen személyre való ruházásával, ami aztán meg is valósult. Ez a házasság döntötte el a magyar korona sorsát véglegesen.

A király és pártja azzal a gondolattal írta alá a rákosi végzést, hogy ezt a jelenlegi terror miatt elkerülni nem lehet. Őrültekkel és fegyveres dühöngőkkel nem okos és ezért nem szokás dacolni. Ezért még a legkisebb baj, ha aláírjuk. Úgyis írott malaszt marad. A mai időkben olyan sok országgyűlés volt már, s ezek egymással annyira ellentétes határozatokat hoztak, hogy eggyel több vagy kevesebb már nem sokat számít. Jelenleg a köznemesség jutott fölénybe. Majd hamarosan eljön az idő, mikor mi leszünk az urak. A jövődő trónbetöltést nem az dönti el, hogy ki mit írt most alá, hanem az, hogy annak idején, mikor a trónt be kell tölteni, ki lesz majd az úr.

Bakócz is azzal nyugtatta meg a velencei követet, mikor az könyörgött neki, hogy hazánk ne csatlakozzék Velence ellenségeihez, de a királyi tanácsban az egy Bakócz kivételével mégis mindenki Velence ellenségei mellett volt, hogy sose búsuljon emiatt. Csak hagyja a dolgot rájuk. Akármit határoznak ezek, mégis meglátja majd, hogy mégse az történik, amit ezek határoznak. S Bakócz szava be is teljesült, mert valóban ekkor se az történt.

1495-ben az országgyűlés kimondta, hogy ezután az országgyűlésre a nemesség mindig fejenként hívassék meg (nem pedig követei útján). II. Ulászló jóváhagyta a végzést, s már a legelső alkalommal, 1496-ban nem fejenként hívta meg a nemességet az országgyűlésre, hanem úgy, hogy minden megye csak két követet küldjön. A legjellemzőbb azonban, hogy a nemesség ezt szó nélkül tudomásul vette, vagyis ő maga is csak ennyit adott arra, amit csak a múlt évben határozott, s törvénné tett. Miért vette volna hát ennél komolyabban a király s az ország a rákosi országgyűlés 1505. évi végzését, melyet ráadásul nem szabad akaratból, hanem egyedül a terror hatása alatt fogadott el?

De lássuk most magát a rákosi végzést és annak érveit. Lássuk azokat az eszméket, melyek az akkori köznemességet és azóta is a magyarság oly széles rétegeit annyira fellelkesítik, hogy nem tekintik igaz magyarnak azt, aki nem lelkesedik értük.

„A földkerekségen nincs nemzet, mely nem saját véréből választja királyát.”

Egészen analfabéta érv. Sokkal közelebb jártak volna az igazsághoz, ha azt állapították volna meg, hogy nincs nép a földkerekségen, mely a saját véréből választaná királyát. A valóság ugyanis az, hogy a XX. század elején az angol királyi család német, a bolgár német, az orosz cári család német, a norvég francia, a görög dán. A spanyol királyi család előbb német

volt, aztán francia, a lengyel pedig hol litván, hol svéd, hol német, hol magyar, hol francia, hol lengyel vérből választotta királyát.

Igaz, hogy mindezen uralkodóházak többnyire Werbőczy óta kerültek trónra, de az is igaz, hogy az emberek az idő haladtával mindig okosabbak lesznek, nem pedig ostobábbak, s hogy az emberiség halad, nem pedig visszafejlődik, s lám, a haladással mindig több az eset arra, hogy a nemzetek nem a saját vérukból választják uralkodójukat.

De már Werbőczy idejében is lengyel ember (aki ráadásul litván származású volt) volt a cseh király, német (Habsburg, később pedig Bourbon, tehát francia) a spanyol király, a burgundiai fejedelem pedig szintén Habsburg, tehát német volt. Pedig Burgundia volt akkor a világ legműveltebb, leggazdagabb, legönérzetesebb s a szolgaságot legkevésbé tűrő országa. De azt még nem is mondtam, hogy a rákosi végzés idejében Csehországot és a Német Birodalmat kivéve sehol a világon nem is választottak uralkodót, hanem mindenütt örökösödéssel kapták urukat az alattvalók, és ezt az örökösödést, mint láttuk, akkor is elfogadták mindenütt, ha ez leányági volt és ezáltal a leány idegen vérű férje került trónjukra és lett urukká.

„Azok, akik magyar törzsből emelkedtek királyi polcra, mindnyájan hasznot szereztek, kárt egyik sem okozott a hazának. Ellenben azok, akik idegen nemzet köréből hívtak meg, az országra veszedelmet hoztak.”

Még az előbbinél is kezdetlegesebb érv. Említettem már, hogy jó, jellemes, okos és alkalmas törzs és rossz, ostoba, jellemtelen és tehetetlen faj nincs, csak ilyen egyedek vannak. Aki tehát azt mondja, hogy magyar ember csak hasznára lehet a magyar nemzetnek, idegen ember csak kárára, az gyermekszobába illő észjárását árul el.

Észjárásuk kezdetlegességét még saját felhozott példák is igazolják. Mert az Árpád törzsből származó kiválók közt nem említik ezek a rákosiak se Szent Istvánt, se Szent Lászlót, se Könyves Kálmánt, se IV. Bélát, ellenben felhozzák, mint büszkeségüket, II. Endrét, aki éppen a magyar vér értéktelenségére példa, pedig mint hitvány Árpád-ivadékot még Salamont, Kun Lászlót, II. és V. Istvánt is nyugodtan hozzátehetnék volna. Ellenben az *idegen* nemzetek köréből meghívtak közül kifelejtették I. Ulászlót és I. Albertet, akik alig hogy elfoglalták a trónt, idegen létükre mindjárt életüket is áldozták hazánk területi épségének védelmében. De kihagyták az idegenek közül még nemcsak Károly Róbertet, hanem Nagy Lajost is, aki összes királyunk között egyedül kapta meg a „nagy” jelzőt.

Természetes, hogy nem kívánatos az olyan idegen király, aki még magyarul se tud, sőt aki nem is lakik az országban, s idegenekkel veszi magát körül, de erről az esetről a rákosi végzés idejében, vagy rögtön a mohácsi vész után még szó se volt. Akkor még az idegen nemzetek köréből hívtak királyok is: Zsigmond is, Albert is, V. László is és a Jagellók is elsősorban magyar királyok voltak, s nálunk is tartózkodtak.

Zsigmond német-római császár is volt, és annak ellenére, hogy a magyar trónra Csehországból hívtuk meg, elsősorban mindig magyar király volt és maradt, hatalma elsősorban magyar királyságában nyugodott, a konstanci zsinaton magyar diplomaták és magyar fegyveresek segítségével és tőlük környezve, a magyar nádorral oldalán *és magyar ruhába öltözve* adott irányításokat az egész keresztény világnak. Magyarok kísérték aacheni, milánói, római koronázására is; Párizsba, Londonba és Spanyolországba is. 1428 óta más, mint magyar ember, nem jutott környezetében magasabb méltóságra. Magyarul beszélt, kivált mikor hirtelen mérgeiben indulatosan kifakadt, pedig legjobban az ilyesmi bizonyítja, hogy már a tudatalattija is magyar volt. Cseh alattvalói még azt is elhitték róla, hogy fogadalmat tett, hogy addig nem nyugszik ő, a hajdani cseh, „amíg egy cseh is él a világon”. Magyarföldben kívánt megnyugodni is, pedig véletlenül nem is itthon halt meg. Ezért ennek ellenére is itt temették el Nagyváradon, első felesége, Nagy Lajos leánya, Mária mellé.

Értelmetlen ostobaság volt akkor idegen vérű uralkodók ellen fenekedni, mikor az a Nagy Lajos, akinek az apja még Olaszországban született, ősei pedig franciák voltak és aki lángelméjével oly sok fényt és dicsőséget árasztott ránk, szintén még tudatalattijában is

annyira magyar volt már, hogy még akkor is, mikor apja hazájában, Dél-Olaszországban megsebesült és a durva operációtól és a nagy sebláztól meggyötörve azt hitte, ütött az utolsó órája: ott az olasz földön annyira nem úgy érzi magát, mint aki otthon van, hogy fő gondja az, hogy káplánjával és íródeákjával, Küküllei Jánossal (az esztergomi Bibliotéka megalapítójával) megígértesse, hogy holttestét pihenni majd hazaviszi magával szép Magyarországba.

Mondom, a rákosi végzés alkotói előtt akkor még csak ilyen *idegen* királyok példái lebegtek. Ők akkor még álmukban se gondolhattak a későbbi, Bécsben trónoló *német-magyar* királyokra. Tehát semmi okuk se lehetett az idegen királyok ellen fenekedni. (Látni fogjuk majd, hogy annak, hogy később mégis ilyen királyainkká váltak a Habsburgok, éppen ez a „nemzeti” politika volt az oka. Ha ugyanis nem lett volna *kettős* királyválasztás, ha a Habsburgok mellé állt volna az *egész* ország, akkor idegen létükre ők is épp oly nemzeti magyar királyainkká lettek volna, mint a mohácsi vész előtt a Luxemburgok és az Anjouk azok lettek.)

A Habsburg-ellenességre az igazi ok nem a nemzeti érzés volt. Ez csak szólam, csak kortes jelszó, csak ürügy volt. Az igazi ok a Zápolya-család érdeke volt. A korteseket ők fizették. A vezetők tudatosan és megvásárolva csináltak mindent, a többiek – bizonyára Werbőczy is – naivan, jóhiszeműen, a szólamoktól félrevezetve, csak lelkesedve, de minél kevesebbet gondolkodva.

Ha nem gyűlöltük volna az idegenből ideszármazott királyokat, ha tudomásul vettük volna, hogy az örökösödő királyságban – pedig nemcsak nálunk, hanem Európa minden kultúrmenzedékében ilyen királyság volt – az idegenből való származás előbb-utóbb szükségserűvé válik (ezért következett be majdnem minden országban), akkor nem kaptunk volna a valóságban is idegen királyt.

De még ebből az idegennek megmaradt királyból is több volt a hasznunk, mint a kárunk, mert a Habsburgok mint idegenek, idegen országokból származó pénzüikkel és fegyverükkel szerezték vissza újra hazánkat a töröktől és tartották meg teljes integritásában [egységben] Erdéllyel, Kárpátaljával, tengerével együtt egész addig, míg trónjukról el nem űzték őket, de mihelyt elűzték őket onnan, feltűnő, hogy abban a pillanatban velük együtt veszték el a Kárpátok is, Erdély is, meg a tengerpart is.

Hogy mennyire nem a józan megfontoltság, hanem az elszántság, a gyerekes meggondolatlanság, az ésszel szembeszegülő lelkesedés s forrófejűség hozta a rákosi végzést, azt mutatja a határozat további kritikája. Azt határozták, hogy „*ezentúl örök időken át*” mindig csak „*igazi, tiszta, született magyart*” fognak magyar királlyá választani, mégpedig mindig „*a Rákos mezején és sehol másutt*”.

Miért éppen csak a „Rákos mezején és sehol másutt” kérdezzük csodálkozva? Hát talán annak a „Rákos mezejének” mint valami bűvös, kabalás, titokzatos helynek babonás ereje van? S talán csak nem értik úgy határozatukat, hogy ha nem éppen ott történik a választás, hanem mégis „valahol másutt”, akkor maga a választás is érvénytelen, még ha még olyan „igazi, tiszta, született magyart” is a megválasztott?

Ha ennyire szó szerint értették a dolgot (pedig maga a határozat ezt mondja), akkor igazán kár volt, mert ők maguk se tartották meg végzésüket, mert még magát Zápolya Jánost is bizony nem Rákoson, hanem csak Székesfehérvárott választották meg, tehát még ez a választás is, és saját végzésük szerint is semmis volt már a legelső alkalommal is. Ha azonban végzésüknek a Rákosra vonatkozó részét maguk se tartották komolynak vagy lényegesnek, akkor miért így szövegezték meg határozatukat? Talán csak nem azért, hogy ezzel is jelezzék, hogy határozatukat ők maguk se vették komolyan?

Aztán hogy értik azt, hogy „*ezentúl örök időken át*” választanak csakis magyart, és hogy aki határozatuknak nem engedelmeskedik, az bűnéért „*örök időkre*” viselje a büntetést?

A rákosi országgyűlés résztvevői legfeljebb azt mondhatták volna ki, hogy míg ők élnek, nem fognak idegent választani, de azt, hogy később, például száz-kétszáz év múlva is így

gondolkodnak-e majd a jövőben magyar országgyűlések, azt ők előre nem tudhatták, de még kevésbé szabhatták meg, nem is szólva az „örök időkről”, melyeket meggondolatlan gyerekségükben emlegetnek.

Ez aztán csak a zsarnokság, mely nemcsak most kényszeríti rá akarátát s azt, amit maga jónak gondol, azokra, akik most élnek és akik fölött jelenleg hatáskörrel bír, hanem ezt egyszer s mindenkorra, „örök időkre” teszi kötelezővé. Hiszen a rideg valóság az, hogy ezt az 1505-ös országgyűlést már az 1506-os országgyűlés is meghazudtolhatja, ha akarja.

De minden uralkodónak, minden országgyűlésnek van kegyelmi joga is, tehát azt a büntetést, melyet ez az országgyűlés vagy ez a király kiszabott, akármely más országgyűlés vagy király elengedheti. Ha tehát a rákosi országgyűlés mégis „örök időkre” szóló büntetésről beszél, másnak, mint gyerekes handabandának nem tekinthető. Vajon illik-e az országgyűléshez a handabanda? Bizonyára ebből is láthatjuk, hogy ez a rákosi országgyűlés nem volt valami komoly vagy méltóságos országgyűlés.

De nem tartották meg azt a fogadalmukat se, hogy ezután csak „igazi, tiszta, született magyart”, csak „szittyát” választanak meg királlyá. Mert hol volt Zápolya János a szittyától, az igazi, a tiszta, a született magyartól?! Mintha csak készakarva akartak volna belőlük csúfot űzni az események, s mintha csak álmodt volna az álmok világával a valóság; Zápolyánál kevésbé szittyát, kevésbé igazi, kevésbé tiszta magyart még kevesre se találhattak volna az egész akkori magyar közéletben. Zápolya Jánosnál még e sorok lehetetlen nevű írója is közelebb áll a szittyához és több joggal nevezheti magát igazi magyarnak.

A Zápolya-család, melynek nevéből őseink magyar nyelvéreke ösztönösen Szapolyait csinált, mert megérezte, hogy átalakításra, magyarosításra szorul, a Pozsega megyei pusztaként ma is meglevő Zapola nevű faluból származik. Olyan vidékről, ahol akkor is ismeretlen volt a magyar s ma is. A családnak múltja sincs, hiszen csak 1459-ből, tehát János királlyá választása előtt 67 évvel kelt az első adománylevél, amely a családnak (János nagypjának) szólt. Tehát még megmagyarosodni se volt idejük. Ezt mondjuk János apai eleiről. Az anyja viszont Hedvig, tescheni hercegnő volt, tehát nemcsak idegen, hanem még külföldi is. János feleségül is külföldit vett el, a lengyel, litván, olasz vérű Izabellát.

Fő híve és mindvégig (még halála után fiának is) fő támogatója Petrovics Péter volt, akiről csak annyit tudunk, hogy rokona volt Zápolyának, de hogy milyen fokú volt ez a rokonság s miben állt, azt nem említik a kútfők. Hogy közeli vérrokonságnak kellett lennie közöttük, mutatja az a bizalmas és benső viszony, melyben egymással voltak s a tény, hogyha senki másra, őrá János király mindig biztosan számított.

Pedig ennek a benső rokonnak nemcsak a neve volt még szerbnek is szerb, hanem érzelme és kapcsolata is. Petrovics Péterről mindenki tudta, hogy rác, annak is vallotta magát maga is, a rácokra támaszkodott, fegyvereseit is közülük toborozta, s rájuk mindig biztosan számíthatott is. Tarthatjuk-e a rákosi országgyűlés csahosait és János korteseit jóhiszeműeknek, mikor nekik mindezt tudniuk kellett, s mégis éppen ők tartották (vagy legalábbis reklámozták) Jánost igazi, tiszta, törzsökös, szittyamagyarnak?

De magában Jánosban is félreismerhetetlen a délszláv érzület és rokonszenv. Nem valószínű, hogy ez tudatos lett volna benne, hiszen magyar nemzeti királyként szerepelt, tehát szláv rokonszenve csak tudatalatti lehetett, de bámulatos, hogy a délszláv rokonszenv akarata ellenére is mennyire kiütközött belőle. De a délszlávokban is iránta.

A rácok kalandor „királya”, a hírhedt „fekete ember”, először Ferdinánddal szemben ösztönösen János ügyét támogatta, őt támogatták a szerb nászadosok is. Mikor pedig Ferdinánd magának nyeri meg őket, legalább a szerb részük továbbra is megmarad János szolgálatában, különösen kapitányuk, Radisa Bosics. János harcos híve a törökök elől hozzánk menekült Bakics Pál, szerb vajda, aztán a Jaksicsok és Perusith Gáspár is. Ferdinánd pártjáról rögtön átáll hozzá a vitéz, de magyargyűlölő Frangepán Kristóf is. Aligha azért, mert „nemzeti” királyt akart, mert hiszen a mohácsi vész után hét napra (szeptember 5-én) ezt írta a

szintén délszláv zenggi püspöknek: „E csapás hasznos volt, mert ha a magyarok (tehát magát nem számította közibük) a török császáron diadalmaskodnak, ki élhetne tovább alattuk, ki maradhatna meg közöttük s lenne-e határa kevélységüknek? (Szalay, IV., 9. jegyzet) Frangepán Kristóf utána hamarosan halálosan megsebesült, de ő, a magyargyűlölő, még haladoklásában is az állítólag tiszta, született magyar „nemzeti” király iránti kitartásra buzdította katonáit. Láthatjuk belőle, mennyire mást értett ő Jánoson, mint a szittyia magyarok! A horvát-szerbek e feltűnő János-pártisága annál feltűnőbb, mert a horvátoknak a törökök elleni védelmét már a mohácsi vész előtt Ferdinánd vállalta magára, s a horvátok már 1526 februárjában, tehát már a mohácsi vész előtt kérték, hogy a magyar király helyett az ő alattvalói lehessenek.

János bizalmasai majdnem kivétel nélkül délszlávok voltak. Különösen a magyar főpapi széket úgyszólván teljesen velük töltötte be. Frangepán Ferenc kalocsai érsek mindig híve volt, Brodarics István szerémi püspök Ferdinándtól rögtön hozzá állt, Jozefics zenggi püspök a diplomatája volt. Az ő udvarában kezdte diplomáciai pályáját Verancsics, a későbbi esztergomi érsek is, aki szintén „dalmata” volt. János embere volt Macedóniai Miklós, Statileo erdélyi püspök, hogy személye és családja fő támaszáról, Utjesenics vagy Martinuzzi Györgyről ne is szóljunk, ki bizonyára azért maradt fenn nálunk Fráter György néven, mert olasz-szláv nevé a magyarok ki se tudták mondani. Vajon lehetséges, hogy ez a szláv áradat csak véletlen, nem pedig az az oka, hogy a „nemzetinek” reklámozott magyar királyt nagyon is a magukénak, nagyon is délszlávnak érezték. De ha ez az igaz, akkor viszont vagy a mellette törvényt hozó „szittyák” voltak nagyon is naivak, vagy – ami még nagyobb baj – nagyon is cinikusak. János hívei közül is legtovább a szerbek tartottak ki mellette. A szinai ütközetben katonái már nagyrészt szerbekből állottak.

Érdekes véletlen – de valóban bosszantó véletlen –, hogy azoknak, akik mindenáron nemzeti, mindenképpen törzsökös magyar királyt akartak, már az első trónjelöltjük és trónhoz juttatottjuk, Hunyadi Mátyás is, nem ugyan érzületben, híveiben és kapcsolataiban is, mint Zápolya János, de vérségében szintén annyira nem volt magyar, hogy mesterségesebben se találhattak volna az akkori magyarok között idegenebb vérűt, azaz kevésbé tiszta, kevésbé törzsökös, kevésbé született magyart. Mátyás király se volt vérségileg még félmagyar se.

A Hunyadi-családnak épp úgy nincs történelme, mint a Zápolyákénak. Ez se ért rá még megmagyarosodni se. Mátyásnak már a dédapját se ismerjük, s ha ismerjük, nem mint magyart s nem mint Magyarországon szereplő egyént ismerjük. Mátyás királlyá választását nem is hatvanhét, mint Zápolyáéknál, hanem csak negyvenkilenc esztendő választja el attól az adománylevéltől, mely nagyapja, Hunyadi Vajk részére először állíttatott ki.

Mátyás anyja, Szilágyi Erzsébet, már színmagyarnak látszik, de ő is csak látszik. Hisz ne feledjük el, hogy a Hunyadi név is színmagyar. Mivel a Garázda-nemzetségből származik, az avatatlanok előtt ez is szittyiaságra vall. Azonban a törzsökösség itt is csak véletlen, mert ez a nemzetség Bulgáriából származik, tehát nem lehet magyar. A Szilágyi nevet csak magyar birtokaik után vették fel. Ezelőtt nevük Mecsenicei vagy Mecsenicsi volt, tehát nem éppen színmagyarra vall.

De Mátyásnak nemcsak apja, anyja volt idegen vérű, hanem idegenből házasodott is, mert hiszen a nem éppen szittyia Podjebrad Katalint vette el feleségül. Természetesen második felesége, Beatrix is idegen és külföldi (spanyol-olasz) volt. Utódai tehát egy cseppet se lehettek volna magyarabbak, mint a Habsburgok, akár első, akár második feleségétől származtak volna, de akkor se, ha elérhette volna vágyai netovábbját és elvehette volna Frigyes, a Habsburg császár leányát. De törvénytelen fiának, Korvin Jánosnak az anyja se magyar, hanem sziléziai volt.

De még Korvin János is Frangepán, tehát nem magyar leányt vett el, özvegyét pedig Brandenburi György, tehát szintén idegen, mégpedig az akkori, magukat szittyának nevező magyarkodóktól legjobban gyűlölt német vette el. Láthatták volna belőle hazafias jelszavak-

tól félrevezetett kuruckodóink, hogy trónjelöltjeik, akár Hunyadiaknak, akár Zápolyáknak hívták őket, mennyire csak a maguk egyéni, családi céljaikra használták ki az ő hazafiságukat, de egyébként épp úgy az előkelő vér volt az ő számukra is fontos, mint azoknak, akik ugyanezt a célt nem megtevésztő jelszavakkal szolgálták, hanem úgy is beszéltek, ahogyan gondolkodtak.

A Hunyadiak, Szilágyiak és Frangepánok idegen származása bizonyítékául Korvin János birtokai is mind az ország déli határszélein, idegenlakta, nemzetiségi vidékeken terültek el. Birtokai s a család központja a lepoglavai vár volt. Itt nyugosssa örök álmát ma is Korvin János és kislefia, olyan földön, ahol kriptája csendjébe bizony sem akkor, sem ma nem magyar lányok éneke, s nem magyar aratók dala hallatszik be.

Hamis és rosszhiszemű tehát a rákosi végzés szittyázása és igazmagyarkodása, de hamis, s magyar embernek ellenszenves a benne megbúvó hízélgés és képmutatás is. Mikor hangsúlyozza, hogy az idegenből jövő királyok tönkretették az országot az igaz magyar Mátyással szemben, csak (vagy legalábbis elsősorban) II. Ulászlót értheti e tönkretevőn, hiszen Mátyás király óta nem is volt addig még más király, mint csak ő. Mégis – mivel még hatalmon volt (bármilyen kicsiny volt is ez a hatalom) – hazugul azzal hízéleg neki, hogy ő a „nemzetet kegyelmesen és nagylelkűen fönntartja és több szabadságát megújította”.

Ellenben mikor már nem élt, ugyanaz a Werbőczy, aki (noha a nemzeti pártnak még legfeddhetlenebb alakja) a rákosi végzést megszerkesztette, tehát ezt a hízélgést benne elkövette, Zápolya híveinek tokaji gyűlésén így gyalázta nemzete e „kegyelmes” és „nagylelkű fönntartóját”:

A nemzetet tönkretevő idegen királyokra *„íme, eleven példa Ulászló, ki mint egy vén-asszony, tnyán, dicstelenül ült a trónon. Elhallgatjuk szerencsétlen fiának vakmerőségét, mellyel seregünk virágát, ellenségeink között egykor félelmet és rettegést gerjesztő erőnk és vitézségünk babérját, ocsmányul és gyalázatosan elvesztette. (Így beszél az életét nemzetéért feláldozó részvétre méltó királyról az, aki nem is vett részt a mohácsi csatában!) Valóban az irgalmas Isten különös gondviselésének és jóságának tanújelét tudhatjuk abban, hogy Zápolya Jánost a gyászos harc teréről távol tartotta és életét megmentette. Legalább egy olyan férfit tartott fönnt, ki képes és hajlandó a hanyatló hazát a siralmas időkben bölcs tanácsával és győzhetetlen fegyverével támogatni és felvirágoztatni”.*

Ki nem ismer itt rá az urát és benne egyúttal a maga érdekeit szolgáló közönséges kortesre? Pedig a rákosi végzésben fitogtatott hazafiaskodást még talán Werbőczy vette a legkomolyabban, mert ő volt a pártban talán a legideálisabb (de végtelenül naiv) ember. De ebből az idézetből jól látható, hogy még ő se azt mondta vagy írta, amit komolyan gondolt és érzett, és hogy még ő is érdekember volt.

Nemzeti király volt-e vagy akart-e lenni Mátyás vagy Zápolya?

Hogy a „nemzeti” királyság mennyire csak üres jelszó volt, s hogy mennyire nem vették komolyan még azok se, akik képviselték, arra íme, még egy sereg döntő bizonyíték:

A rákosi végzésnek s vele a nemzeti királyság eszméjének a lényege az, hogy feltétlenül magyar származású királyt akarnak, nem idegent, s ezen elv alapján nem veszik tudomásul a királyi családok örökösödési jogait. Ha e jogok révén idegen család sarja kerülne a magyar trónra, akkor ezt a jogot nem veszik tudomásul.

Ezért hogy a meghalt V. László királlyal rokon és a szent koronát birtokló III. Frigyes császárnak trónra kerülését megakadályozzák, királlyá választották Hunyadi János fiát, Mátyást. Magának Mátyásnak, mint magyar királynak, azonban minden cselekedete azt bizonyítja, hogy ő maga éppen nem akart nemzeti király lenni, hanem ennek éppen az ellenkezőjére törekedett.

Anyja, Szilágyi Erzsébet és nagybátyja, Szilágyi Mihály, akinek trónját köszönte, már előre eljegyzik neki, mint nemzeti királyhoz illik, a legelőkelőbb és leggazdagabb magyar lányt, Garay nádor leányát. Sőt, előre meg is esküsznek a Garayaknak, hogy el fogja venni, de a fiatal Mátyás, akinek ilyen nemzeti házasság – úgy látszik – eszébe se jutott, arra már eljegyezte a cseh Podjebrad leányát s kitarzott mellette, kényszerítve anyját és nagybátyját, hogy szegjék meg letett esküjüket.

A gyermekágyat követő halál igen hamar megszabadította Mátyást a cseh feleségtől és lehetővé tette részére, hogy utána utódait, magyar feleség révén, legalább részben magyar vérvé tegye, de ez ekkor se jutott eszébe. Nem az volt az élete célja, hogy nemzeti király legyen s magyar utódai legyenek, hanem hogy született királyokkal barátkozzék s királyi vérből származó, tehát idegen feleséget kaphasson.

Hosszú uralkodásának egész első felében – míg csak az állandó, sértő visszautasítás el nem vette a kedvét – egész külpolitikája arra irányul, hogy III. Frigyes császárral, akitől magyarjai az ő megválasztásával „mentették meg” a magyar trónt, rokonságba kerüljön. Noha mint új dinasztia alapítójának, életcélja kellett volna legyen, hogy minél előbb fiú utódot szerezzen, mivel Frigyesnek más lánya nem volt, képes lett volna elvenni ennek egyetlen leányát, az ötéves Kunigundát, noha ezáltal a menyasszony gyermek volta legalább 15-20 évre lehetetlenné tette volna, hogy törvényes utóda lehessen.

Frigyes azonban a nem királyi vérből származó királyt nem tartotta magával egyenrangúnak s leányát – szerencsére – még így se adta hozzá. Aztán örökbe fogadtatta magát Frigyes császárral, amit Frigyes komolyan nem vett, de a találkozáskor olyan csókolózást csapott vele – egykori szemtanú szerint –, hogy émelyítő volt nézni.

Mikor az előkelő császári családból nem sikerült feleséget kapnia, akkor se jutott eszébe magyar feleség. Ekkor megelégedett a nápolyi királylánnyal, Beatrixszal, de olyan boldog volt vele, hogy valósággal imádtá, és felesége uralkodott a lángeszű és egyébként ellenmondást soha nem tűrő, túltengő önérzetű emberen.

Annyira imádtá feleségének született királyi vérét a nem királyi vérből származó király, hogy feleségének – érdemes magyarok mellőzésével – hétéves unokaöccsét, Hippolit ferrarai herceget, éretlen gyerek létére is érdemesebbnek tartotta az esztergomi érseki székre, s így az ország első zászlósúri méltóságára, mint meglelt korú, érdemes magyarokat.

„Mi – mondja kinevezésében –, mivel fejedelmi nagylelkűségünkben és bőkezűségünkben mindazokat részesítjük, akik személyünk körül érdemeket szereznek, azokat, akiket a természet erejénél fogva szeretni köteleztetünk és hozzánk a sógorsági kapcsai csatolnak, nem

mellőzhetjük. Emiatt a sógorsági viszonynál fogva, melyben méltóságos Herkules, ferrarai herceghez állunk, és tekintettel a fenséges királyné kérésére, méltóságos Hippolit herceget (Herkules fiát)... esztergomi érsekké választjuk és kinevezük.” (Tehát meg van róla győződve, hogy az esztergomi érsekség csak azért van, hogy ő királyi vérből származó rokonait és sógorait szerethesse.)

Annyira imádta a királyi vért, hogy mikor a ferrarai követ 1486 nyarán elhozta Hippolit képét, a magyar főurak jelenlétében összevissza csókolta, s mikor a kezükbe adta – a hitvány szolgálalekek! –, azok is egymás után csókolgatták. Hippolit 1487-ben Magyarországra jött, de még Mátyás halála után is azt írja egy alkalommal, hogy megjelent a főurak között, de semmit se értett a tanácskozásukból, mert magyarul beszéltek.

Ezek után már csak magától értetődő dolog, hogy Mátyás még törvénytelen fiának is idegen és fejedelmi vérből származó feleséget keresett, a dúsgazdag Sforza Blankát. (A terv Mátyás halála miatt meghiúsult, Blankát pedig később nem kisebb ember vette el, mint maga Miksa császár.) A magyarok pedig új királyul mindenkit akartak, csak Hunyadit nem, legyen az akár törvénytelen gyermeke, akár királyi vérből származó özvegye.

Ha ilyen „nemzeti” király volt a nagy Hunyadi Mátyás, gondolhatjuk milyen komolyan vette a nemzeti királyság eszméjét és elveit a törpe Zápolya János. Azon a címen követelte és követelték részére hívei a királyi trónt, mert a magyar vért előbbre valónak tartották a királyi vérnél. Még azt is megbocsátották neki, hogy nem származik magyar vérből, megelégedtek azzal, hogy legalább itt született és itt lakott.

Ő híveit meghazudtolva mégis mindenképpen úgy akart trónra jutni, hogy beházasodik a királyi családba. Tehát ő is mindenképpen azon a címen akart a magyar királyi trónra jutni, amelyiken Ferdinánd jutott oda, azaz mint a király lányának férje. Éveken át makacsul, szemtelenül, sőt erőszakosan esengett Anna kezéért, s addig nem adta fel a reményt, míg csak a lány végleg Ferdinándé nem lett. Mert e tekintetben a szerény és szegény Ulászló is önérvetes volt. A királyi vér benne is lenézte a nem királyi vért.

Mikor meghalt II. Lajos és megürült a trón, akkor megint nem nemzeti és szabad királyválasztó alapon, hanem mint az elhunyt király özvegyének férje akarta elfoglalni. Akkor még Ferdinánd testvérének (Máriának) a kezére pályázott. Azt a Máriát és vele természetesen „egész német pereputtyát” akarta újra visszahozni a magyar trónra, aki miatt és akinek német kísérete miatt II. Lajos köznemesei legjobban utálták az idegen uralmat és legjobban áhítozták a nemzeti, igazi, tiszta magyar királyságot.

Pedig Máriára ráfogták, hogy „meddő” asszony, egy új dinasztia alapítójának pedig mi sem fontosabb, mint az utód. János erről is hajlandó lett volna lemondani, csak hogy ne kelljen nemzeti, tisztán a választás címén trónra kerülő királynak lennie. Közben kortesei meg azzal verték mellette a nagydobot és hirdették, hogy minden „igaz magyar” köteles rászavazni, mert nemzeti király kell, s mert igazi magyarnak a *szabad* királyválasztás jogából nem szabad engednie.

S Habsburg Mária kezéhez is majdnem olyan makacsul ragaszkodott, mint fiatalabb korában Jagelló Anna kezéhez. Először a Mária környezetéhez tartozó Thurzó Eleket bízta meg Mária megkérésével, sőt jutalmul Bajmóc várát is odaígérte neki, ha beleegyezését megszerzi. Majd mikor ez a kísérlet nem sikerült, Vingárti Horváth Gáspárt küldte ismételt kéréssel. Mikor terve végleg meghiúsult, úgy elment a kedve, hogy utána több mint egy évtizedig nem is gondolt *házasságra*. Az természetesen eszébe se jutott, hogy igazi nemzeti királyként és kortesei szólamainak komoly tartalmat adva, hazulról igazi, született magyar lányt vegyen el. Pedig az „ideológiai” oldal megerősítésén kívül gyakorlatilag is sokat használt volna vele ügyének, mert természetesen akármelyik leggazdagabb és legelőkelőbb magyar lány is szívesen hozzáment volna, s így a leggazdagabb és legelőkelőbb, legbefolyásosabb, legtöbb várral, uradalommal és így fegyveres erővel rendelkező főúr s annak egész rokonsága haláláig, sőt esetleges utódát is minden körülmények között támogatta volna.

Végül halála előtt egy évvel mégis megházasodott, természetesen ekkor is királyi vérből és külföldről. Harmadszor végre sikerült élete vágya. Elérte azt, hogy ha halála után a fiát kellett volna királlyá választani, már nem kellett volna forradalmi térre lépnie és százados szokásjogot megszegni: fia, János Zsigmond, már királyi vérből, mégpedig a magyar királyok véreből származott (mert a szokásjog nem egyszerűen királyi vért, hanem a magyar királyok véréért kívánja meg); II. Ulászló magyar király testvéreinek, Zsigmond lengyel királynak vérbeli unokája volt. János királynak tehát halála előtt egy héttel (ekkor született a fia) sikerült végül elérnie célját; családja már nem volt nemzeti, csupán a választás címén trónra került család.

Láttuk, hogy Zápolya János azt, hogy örökösödés vagy királyi vérről való bármely más kapcsolat révén juthasson trónra, előbbre valónak tartotta a nemzeti királyság érdekeinél még akkor is, ha ez utóbbiból egyéni haszna lett volna. Gondolhatjuk ezután, mennyire semmibe vette a nemzeti királyság és a szabad királyválasztás elvét akkor, mikor azt hitte, hogy e semmibevevésekből haszna lesz!

Alighogy megválasztották azon a címen, hogy örökösödés nincs, hanem egyedüli irányadó a nemzet szabad királyválasztási joga, megbízottja és ezen elv fő képviselője, Werbőczy összejön Ferdinánd megbízottjával Trencsénben s ott Werbőczy ura nevében a legnagyobb örömmel fogadja el Ferdinándnak tisztán cselből (hogy időt nyerjen) előterjesztett következő feltételeit: 1. János nőül veszi Mária özvegy királynét, 2. Magyarország kártérítés nélkül visszaadja Morvát, Sziléziát, Lucsiczát Ferdinándnak. 3. Ha János fiúörökös nélkül hal meg, Magyarország koronája Ferdinandra száll.

Werbőczy és ura (János) tehát magánérdekéért képesek lettek volna egy idegen királynak, Ferdinándnak (mert hiszen ha az egyezés létrejön, Ferdinánd nem lett volna Magyarország királya) ingyen odaajándékozni három olyan tartományt, mely akkor Magyarországnak volt, s melyért egyébként hazánkunknak 400.000 arany váltságdíj járt volna. Aztán képes lett volna újra visszahozni és királynévá tenni azt az asszonyt, akit pártja, a magyar köznemeség, éppen a leggyűlöltebb idegennek tekintett, s mivel egyúttal meddőnek is tartották, lemondani az örököséről, s így a nemzeti királyság megmaradásáról és tartosságáról is, s ráadásul ugyanakkor, mikor úgyszólván eleve lemond arról a lehetőségről, hogy örököse lehessen, halála után az országot mindjárt át is ruházta Ferdinandra és örökösére.

Így rendelkezik az országról és annak koronájáról az ország tudta és megkérdezése nélkül az, akinek minden trónigénye egyedül azon alapszik, hogy a királyoknak nincs joguk egymás közt szerződéseket és alkukat csapni Magyarország koronájáról az országgyűlés tudta és beleegyezése nélkül. Előre odaigérik az országot Ferdinándnak azok, akiknek egyetlen jogigényük a nemzet szabad királyválasztási elve, az, hogy koronát nem adhat más, mint csak a nemzet. Ők, akik ezzel az elvvel zászlójukon csináltak itt állandó zavargásokat már évtizedek óta. S jól jegyezzük meg: nemcsak János tette ezt, hanem Werbőczy is, a nemzeti királyság eszméjének a fő ideológusa.

Mivel Ferdinánd ezen ajánlatokat visszavonja, mert csak azért tette, hogy hadi készülődéseire időt nyerjen, János külföldi szövetségeseket keres segítségül. Többek közt Ferenc francia királynak azt ajánlja, hogy fiát, Henrik orléans-i herceget, ha neki magának gyermekei nem lesznek, örökösévé fogadja, s ezt az országgyűléssel is elfogadtatja. Tehát a nemzeti király megint csak elárulja a nemzeti királyságot.

Hívei égre-földre esküdöznek, hogy soha többé idegent, mert mindig azok tettek bennünket tönkre. Ezentúl mindig, örök időken át csak igazi, tiszta született magyart választunk királyunkká; megválasztásakor fő kortese, Werbőczy az e szép szöveget tartalmazó rákosi szerződést lobogtatja dárdahegyre tűzve előttük. Pár hónap múlva a nemzeti király már idegennek, külföldinek ígéri oda a koronát, s mikor az egyik, a Habsburg nem fogadja el az ő kezéből és kegyéből, odaigérik a Valoisnak; először a németnek, azután a franciának. S most ez utóbbinak az országgyűlés tudta nélkül előre még az is ígéri, hogy ezt az alkut majd az or-

szágyúléssel is elfogadtatja. Mert hát – úgy látszik – az országgyúléssel ő rendelkezik, az mindig azt határozza, amit ő akar. Annak a hozzájárulása már csak formáság, ezért ő előre kezkeskedni tud.

Teljesen és végleg meghazudtolta aztán elveit – ha ugyan voltak elvei – a szabad királyválasztók nemzeti királyságot hirdető tábora a János halálát csak két évvel megelőző nagyváradi békében. Ebben megint a két király rendelkezett az országról és a koronáról a nemzet megkérdezése és jóváhagyása nélkül. Egy szó sincs benne arról, hogy ez a béke csak akkor lesz érvényes, ha az országgyűlés jóváhagyja, sőt arról se tesz említést, hogy a megegyezést egyáltalán országgyűlés elé kell terjeszteni. Nem is terjesztették eléje soha.

Ebben a békében János – az ország megkérdezése nélkül – az ő halála utánra még abban az esetben is Ferdinándnak és az ő utódainak s ezek kihaltával bátyjának, a spanyol királynak és utódainak engedte át a magyar trónt és vele az országot, ha neki magának is utóda születnék. A nagyváradi béke szövege nyíltan kimondja, hogy Ferdinánd halála után az ország az ő fiát, Miksát tartozik királyává választani („in regem eligere tenebitur”) még akkor is, ha Jánosnak arra már fia lesz. Ez koronát nem kap, de apja már most biztosította részére Ferdinánd egyik lánya kezét. S ne feledjük, hogy a nagyváradi békét nagyon, talán túlságosan is megfontolták, hiszen vége-hossza nem volt előtte a tanácskozásoknak, s nem annyira János, mint inkább pártjának vezetői és hangadó emberei állapították meg feltételeit és foglalták írásba.

Az ember esze megáll és azt kérdi: Lehet-e eszmét, lehet-e mozgalmat így elárulni, így meghazudtolni? Vajon hitt-e legalább maga János és pártjának vezetői abban az eszmében és elvben, melyet évtizedeken át hangoztattak, s melyet talán egyes naiv hívek el is hittek, sőt mámoros lelkesedéssel követtek, sőt a nemzet naiv fiatalabb többsége, de sok öreg is, máig is a magyar függetlenség alappillérének tart, s azt gondolja, hogy aki ennek alapján áll, az jó magyar, aki ellene van vagy közönyösen áll előtte, hazaáruló, akit csak pénzzel vehettek meg?

Az igazság pedig az, hogy János, mivel gazdag volt és előkelő, még több, király akart lenni. Ezt így nyíltan nem mondhatta meg és nem hirdethette, mert ellenszenvet keltett volna. Ilyen esetben a politikában mindig így volt és így is lesz, hogy az ember mindig valami nemes, nagy eszmét kap fel, azt veti be a közéletbe, emellett ver hírt s azt a látszatot kelti, mint ha őt semmi más, csak az eszme lelkesítené.

Például, hogy nem kell idegen király, szégyen a magyarra, hogy a maga körében nem talál vezérre, hogy mindig idegen kell neki. Nincs nép, mely ne a maga köréből választaná királyát, egyedül csak a magyar ilyen önérdetlen. Ne engedjétek szabadságotokból, ne hagyjátok a magyar alkotmány alapját, a szabad királyválasztó jogot! Ne túrjátok, hogy rólatok nélkülületek rendelkezhessenek s a magyar trón családi szerződések játéka legyen. Ki ne lelkesednék most már ezekért a gyönyörű és igazán magyar kebelre szabott elvekért?

Így aztán Zápolya János nemcsak eléri célját és király lesz, hanem nemzeti hős is, aki sohas nézte a maga érdekét, hanem csak a nemzetét, s mikor megválasztották, egyenesen „szabadkozott, erejének gyengeségére utalt, de végül Isten és a nép akaratának engedve elfogadta a választást.” (Ac nád Ignác: Magyarország három részre osztásának története. Szilágyi, V. 29. o.)

Kellett-e az országnak Zápolya?

Mikor még a nagy Sztálin félt az atombombától, mert neki még nem volt, s egyébként is érezte, hogy háború esetén az Egyesült Államok nagy ipari és gazdasági fölényével nem tud megbirkózni, ahelyett hogy ezt nyíltan elismerte volna, mert tudta, hogy a gyöngeség elismerése az eszmék és elvek világában szánalmat és így ellenszenvet kelt, helyette megalapította a *békefrontot*. Elnevezte magát a béke barátjának, az ellenfeleit pedig gonosz imperialistáknak, egymás után tartotta a nagy békegyűléseket s fölényel kérdezte az embereket: a béke híve vagy-e vagy tömeggyilkolást akarsz? Világos, hogy a békét, tehát a mi táborunkban a helyed, mint minden becsületes emberé. Közben ugyanő Kínában és Görögországban háborút szított és tartott életben, mert ott a háború volt rá nézve előnyösebb.

A mohácsi vész után a mi nemzeti pártunk is nemzeti királyságot és szabad királyválasztást hirdetett, mert így tudott magának nagy pártot szerezni, de ugyanakkor, mikor azt hitte, hogy ebből lesz haszna, a trónt elígéri Ferdinándnak, a spanyol majd a francia királynak s a koronát szabad választás helyett ő is szívesebben szerezné meg házassággal (tehát a szabad királyválasztás merő ellentétével), ha tehetné.

Sajátságos azonban, hogy míg Sztálin *békejelszava* vagy az országnak a szovjet hadseregétől való „*felszabadítása*”, vagy a „Tied az ország, magadnak építéd” jelszó minden anyagilag nem érintett embert hidegen hagyott, addig a Zápolya-párt jelszava lelkesíteni tudta az országot, sőt lelkesíti még ma, négyszáz év múlva is. Ha azonban alaposabban megnézzük a dolgot, azt látjuk, hogy csak most, évszázadok távlatában lelkesít ez a jelszó. Akkor, mikor éltek még a tulajdonképpeni szereplők, ezt is épp oly józanul fogták fel az emberek, mint a bolsevizmus mostani tartalmatlan és tettekkel megcsúfolt jelszavait.

A köznemesség a mohácsi vész előtti évtizedekben elsősorban nem azért csatlakozott Zápolya János és Werbőczy pártjához, mert hitt nekik és a tőlük hirdetett eszmék lelkesítették, hanem mert a hatalmat a királyi udvartól és a főnemességtől a maga kezébe akarta kaparintani. Ez többször sikerült is neki, de a műveltség és a magasabb képességek hiánya miatt csak rövid időre. Hiszen akkoriban sajnos, még tekintélyes főurak között is gyakori volt az írástudatlanság. Például Mátyás királynak 1462-ben Miksához küldött négy biztosa közül csak egy, Bakócz Tamás, a pap tudott írni. A szerződés alá, amit kötöttek, a három világi úr Báthory István, Országh László és Rozgonyi László, egyike se tudta a nevét odaírni. Az egyik helyett öccse, a másik kettő helyett Bakócz írta alá.

A Mohács utáni királyválasztáskor sincs egyáltalán bizonyítva, hogy Zápolya hívei azért választották őt meg királyukká, mert a nemzeti királyság lelkesítette őket. Akkor is kénytelenek lettek volna őrá szavazni, ha lélekben ellene lettek volna. Akkor még ugyanis az ország János kezében volt, Ferdinánd még át se lépte az ország határát, katonákat pedig csak jó hónapokkal később s – pénz hiányában – csak nagy keservesen kezdett gyűjteni. Egyébként is, mielőtt a királyválasztó országgyűlést összehívták, a várost (Székesfehérvárt) és környékét (Budát, Esztergomot, Komáromot, Tatát) előbb megszállták János csapatai. Semmi bizonyíték sincs arra, hogy az ország lelkesedett Zápolyáért.

Még azt se tehetette meg valaki, hogy semlegesen viselkedjék, s ne menjen el a királyválasztó országgyűlésre. Hiszen a tokaji gyűlésen, ahol ezt a királyválasztást elhatározták, egyúttal azt is kimondták, hogy „fej- és jószágvesztés” terhe alatt mindenki köteles rajta megjelenni. (Szalay László: Magyarország története, IV., 14. o.; Szilágyi, V., 24. o.) Elmenni tehát el kellett, aki pedig elment, ellent nem mondhatott, hiszen János híveinek erőszakos fellépése miatt még Ferdinánd követének is szaladniuk kellett. Pedig nem is János ellen szóáltak fel, hanem szerényen csak a választás elhalasztását kérték.

Ilyen körülmények között még az is sokat jelent, hogy a fej- és jószágvesztés ellenére is elég kevesen jöttek össze a királyválasztásra (a köznemesek csak a szomszédos megyékből,

ahol nem mertek otthon maradni). Az éljen sem hangzott olyan harsányan, mint máskor, mikor nem „önként” választottak, hanem azt, aki az örökös volt. Halkan gúnyos megjegyzéseket tettek, hogy miért lötyög János fején a korona, s mikor elindult, hogy Szent István kardjával megtegye a négy kardvágást, nem kísérték el az új királyt az urak, mint máskor szokták, úgyhogy – nem hiába „tót királynak” hívták – mivel más nem akadt, a Szerbiából nemrég ideszakadt Bakics Pálnak kellett előtte vinnie az ország zászlaját. Az is írva maradt, hogy Móré László és Enyingi Török Bálint, aki pedig később aránylag még János kitartóbb hívei közé tartozott, a választás után „három napig nem hagytak fel a kacagással” (mert röhgésnek, mint most szokás mondani, mégse illik mondanunk). (Szalay, IV., 21. o.)

Még tanulságosabb, sőt egyenesen megdöbbentő, mennyire magától összeomlott János királysága, mihelyt ellenfele bejött az országba. Ferdinándnak ekkor is csak 14.000 embere volt, s e kis sereggel nemcsak meg lehetett a híres nagy Magyarországot hódítani, hanem már a közeledtére is úgy omlott össze János uralma, mint a kártyavár. János mindössze 3.000 embert tudott ellene összevonni (egy fél éve a királyválasztásra még hatezerrel vonult), de harcolni ezek se akartak. A nemesek még sok könyörgésre se akartak felkelni, panaszkodik ő maga. Még addigi legmegbízhatóbb hívét, Perényi Pétert is hiába emlékeztette a barátságára (mely őket első ifjúságuk óta összekötötte), a családjával kötött frigyre, a Fehérváron tett hűségesküjére. Még ő is átállt Ferdinándhoz. Ferdinánd seregének úgyszólván még harcolnia sem kellett. Ellenállás nélkül sétálhatott be az országba. Nagyszombatból már akkor kivonult Zápolya őrsége, mikor Ferdinánd még át se lépte a határt. Győr és Szentmárton puskalövés nélkül adja meg magát neki. Komárom már kitett magáért, mert csak egy nap ostrom után adta meg magát, de ekkor aztán ez is feltétel nélkül. Tata szintén azonnal meghódolt. A két tisztet, aki védekezni akart, az őrség azonnal megölte. Esztergom városa kaput tárt előtte. A vár feltételekkel próbálta magát megadni, de két nap múlva az is megadta magát feltétel nélkül. Visegrádot már nem is ostromolnia, hanem csak meglátogatnia kellett (igen szépnek találta), Buda várát szintén önként átadta az őrség. Miközben a haldokló Frangepán Kristóf Horvátországban a János melletti kitartásra buzdítja katonáit, azok – mire vezérük lehunyt a szemét – már el is széledtek.

Átpártolt Ferdinándhoz János két legtekintélyesebb és legodaadóbb híve, mint ő szokta mondani, az első apostolok (Péter és Pál), Perényi Péter és Várday Pál is. Ezek átpártolása fájtnak legjobban szívének, pedig, mint élete utolsó heteiben keserűen megjegyezte: „*az árulás-hoz hozzászoktunk már*”. Még Bakics Pál, a hajdani szerb vajda is Ferdinándhoz állt, de ő legalább megütközött vele, s csak akkor tette meg ezt a lépést, mikor már megveretett. Perényi a koronát is Ferdinándnak adja, s ugyanabban a Fehérvárban, ahol fél éve Jánost koronázták, megkoronázzák Ferdinándot is, ráadásul ugyanaz a püspök és ugyanazok az urak, csak sokkal többen – mert már ez igazán népes országgyűlés volt – és sokkal lelkesebben.

Most nem kellett az országzászlót a rác Bakics Pálnak vinnie, hanem éppen a köznemes-ség szónoka, Bessenyei István mondta: „Felséged országglását senki nem ellenezte volna, ha a cselszövők el nem hitetik velünk, hogy a szepesi grófnak (Jánosnak) királyságába a császár is és felséged is beleegyezett. Most másképp tudjuk s Felségedet, mint törvényes királyunkat, örömet üdvözlünk.”

Utána János minden ütközetet elveszt, hamarosan Erdélybe szorul, de ott se mer maradni „*sugárból iminnen-amonnan hallván, hogy őt az ország Kolozsvárott meg akarná fogni*”. (Podhradszky) Még az utolsó ütközetben is, melyet Szinánál vívtak, nagyobb volt a serege, mint Ferdinándnak, mégis elvesztette az ütközetet, s kiszorult még Erdélyből is, s több mint fél évig egy Tarnowszky János nevű barátjánál húzta meg magát Lengyelországban.

Mindezeket látva senki se tagadhatja, hogy a koronát a fegyveres erő adta János kezébe. Hiszen Mohácson a királlyal együtt a király serege is elpusztult, viszont Jánosnak egyes források szerint még az országénál is nagyobb serege épen maradt, mert került a törökkel való megütközést. Ferdinánd azonban ekkor még messze kint azon tanakodott, mit is csináljon a

hirtelen ölébe hullott két királysággal. Végül úgy döntött, hogy a könnyebben megszerezhetőre, a cseh koronára fordítja figyelmét.

Azt azonban már semmiképpen se mondhatjuk, hogy Jánostól Magyarországot a túlerő ragadta el, mert akkora sereggel, mellyel Ferdinánd az országba bejött, János még akkor is könnyen megbirkózhatott volna, ha csak az ország egy negyede támogatja őszintén.

Ha helyesen akarjuk magunkat kifejezni, nem azt kell mondanunk, hogy János ellenállása sikertelen volt, hanem azt, hogy ellenállás egyáltalán nem is volt. Ferdinánd már régen Budán volt, mikor még nem is volt ütközet s még egyetlenegy várívással sem kellett bajlódnia. Pedig nem sokkal utána a hős Jurisics Miklós még a harmadrendű kőszegi sárfészekben is egy hónapig fel tudta tartóztatni a minden szultánok leghatalmasabbikának 200.000 főnyi seregét. S mindezt annak ellenére, hogy Jánosnak több mint fél év állt rendelkezésére a felkészülésre. Pedig ne mondjuk, hogy olyan nemeslelkű, békés ember volt, hogy nem készült, mert a békés ember is készül (si vis pacem, para bellum [ha békét akarsz, készülj a háborúra]). Akármilyen kis tehetségű embernek is tartjuk Zápolya Jánost, annyira félkegyelműnek mégse tarthatjuk, hogy nem is akart készülni. A dolgot elfogadhatóan csak úgy magyarázhatjuk, hogy nem tudott készülni, alattvalói nem adták meg hozzá a módot. Nem engedelmeskedtek, s nem adtak pénzt.

Ütközetek csak a küzdelem végén voltak, mikor János visszavonulásában már a keleti határok felé közeledett s mikor már a legutolsó tétet tette fel a kártyára. Ekkor már csak azok voltak vele, akiknek már nem volt vesztenivalója, s még ekkor is több embere volt, mint Ferdinándnak. De mégis veszített. Ennyire nem volt kedv híveiben, hogy a lelkesedésről ne is beszéljünk.

Mikor a törökhöz fordul s a szultán már személyesen jön be, hogy trónjára visszahelyezze s Ferdinánd emiatt ki is szorul az országból, János hívei még akkor is passzívvul viselkednek, csak ímmel-ámmal szolgálják ügyét. Mihelyt hazamegy a török, a fél ország már megint Ferdinándé. János tudja, mi a baj, segíteni is igyekszik rajta s az országgyűlésen adót szavaztat meg. Meg is szavazzák, de egyáltalán nem fizetik. Annyira nem, hogy nemcsak hadfogadásra nem telik, hanem rögtön a szultán kivonulása utáni tavaszra már udvara is olyan ínségre jut, hogy el se lehetne hinni, hogy igaz, ha egészen megbízható szemtanúk nem állítanak.

Thaly Kálmán a Századok 1874-es évfolyamában közli Fledy Lestár levelét, melyben egy jeles atyjafiára hivatkozva, ki éppen most jött Budáról, ez áll: János királynál „*semmi nincsen, még annyi sincs, hogy úgy koplal, mint szegényember.*” Hú püspöke, a szláv Brodarics is, ki ez ínséges napokat oldala mellett töltötte Budán, azt írja május 24-i levelében, hogy János csaknem éhen hal, gyakran éhezni kénytelen. Ilyesmit (a szó szoros értelmében való éhezést) még II. Ulászló udvaráról se olvashattunk, pedig Ulászló könnyelmű, túladakozó ember volt, s ezért volt szegény, de Zápolya Jánosról senki se mondta, hogy könnyelmű vagy pazarló.

Minden forrás megegyezik abban, hogy János takarékos hajlamú ember volt, aki igen nehezen adta ki a pénzt, s ezért ellenségei majdnem legtöbbet fukarságát emlegetik. Ha Magyarország hajdan leggazdagabb földesura – s aki még ráadásul takarékos is – ide jut, az már nagyon sokat jelent. Később a szintén fukarságáról emlegetett lángelme, az anyagiakkal nagyszerűen bántó tudó Fráter György kincstartósága sokat segített rajta, de élete utolsó három évéről megmaradt számadáskönyve bizonyítja, milyen polgári egyszerűségben éldegélt s halála után néhány ócska ruhadarabon és értéktelen tárgyon kívül mást nem találtak szekrényeiben. Hajdan tüneményes vagyonából is alig maradt valami, mert uradalmait részben a Ferdinánd-pártiak foglalták el, részben amelyek pedig az ő területén voltak, többnyire maga osztogatta szét hívei között, nehogy ők is Ferdinándhoz pártoljanak.

Az is teljesen ellenkezik a történelmi valósággal (melyet pedig úgy elterjesztettek közvéleményünkben), hogy Mária és Ferdinánd mind úgy vásárolták meg maguknak János híveit, s hogy egyenesen felháborító az a szemérmetlen arcátlanság, mellyel ők főuraink árulását megfizették, s ahogyan egymással erről alkudoztak. A tárgyilagos igazság a következő:

Ferdinánd rendkívül ügyes és bámulatosan tevékeny fiatalember volt. Fiatal kora ellenére is tisztában volt vele, hogy trónt tényleges erő, tehát pénz nélkül nem lehet megszerezni. (Bátyja, V. Károly, 852.159 aranyat költött el, mikor a francia királlyal szemben a német császárságot megszerezte.) Széles körökben az a meggyőződés, s az ifjúságot is így tanították és tanítják, hogy a hazafiak, a becsületes, a nemeslelkű, a jellemes magyarok először mind János-pártiak voltak, később sokat elcsábított, s megvett közülük Ferdinánd, de mivel a nemeslelkűeket, a jókat, az igazi hazafiakat nem lehet megvenni, sőt még elcsábítani se a nemzet ügyétől, a nemzet java és erkölcsi elitje mindig megmaradt János és a haza pártján. Ezt a hiedelmet már az eddig előadottak is megcáfolták, mert láttuk, hogy János hívei se áldozni, se harcolni, se pénzt, se vért adni nem akartak királyuk ügyéért.

A vesztegetésekre és „csábításokra” vonatkozólag, melyeket állítólag Ferdinánd művelt, nézzük meg egy kissé a tényállást.

Köztudomású, mert még János-párti történetírásunk is elismeri, sőt hangsúlyozza, hogy Ferdinándnak pénze nem volt, még a legszükségesebbekre se. Ő a másodszülött volt a családban, mind a császárság, mind Spanyolország bátyjáié, V. Károlyé volt, ő csak a kis osztrák hercegség anyagi erejével rendelkezett, sőt még ezzel se, mert még ezzel is segítenie kellett bátyját a francia királlyal való élet-halál harcában és a lázadó protestáns német fejedelmek ellen.

Mikor a mohácsi szerencsétlenség hírért s vele a magyar trónnak a részére való megürülését megtudta, akkor is éppen segédcsapatot küldött át bátyjához Olaszországba. Emiatt rögtön nem is ért rá új országaival foglalkozni, s mikor ráért, akkor is – mint könnyebb dolgot – előbb Csehországot akarta elintézni, s miután ott sikerült királlyá lennie, csak aztán akarta figyelmét Magyarország felé fordítani.

A mohácsi vész utáni első hónapokban, tehát a legfontosabb időben, még a lábát se tette be az országba. Az egész ország János kezében volt, neki itt egy száz katonája se volt. Még Pozsony se volt a kezében, ahol hívei és a királyné tartózkodtak, sőt mikor a következő év nyarán sereg élén jött be az országba és az ország belsejében lévő várakban sehol se talált ellenállásra, Pozsony várnagya még ekkor is azt felelte neki, mikor felszólította, hogy adja kezére a várat: majd ha Budát elfoglalta, igen, addig nem.

Legelső hívei: Báthory István nádor, Batthyány Ferenc horvát bán, Szalaházy Tamás veszprémi püspök, Thurzó Elek tárnokmester, Nádasdy Tamás, Brodarics István kancellár és szerémi püspök és Frangepán Kristóf ezért nem is igen mehettek haza birtokaikra, legalábbis az ország belsejébe nem. Birtokaikon, kivéve azokat, melyek a nyugati határszélen voltak, János hívei garázdálkodtak, el is adományozta őket János a híveinek. Őket tehát csak a hűség és becsület, vagy a remény tarthatta Ferdinánd pártján, viszont reményt akkor még csak az táplálhatott, aki tisztában volt a Habsburg-ház világhatalmával, de János tehetetlenségével is, vagyis aki a távoli jövőbe látott.

Ott is hagyta Ferdinándot Frangepán Kristóf és Brodarics azonnal, Batthyány Ferenc nemsokára, sőt később még titkára, Nádasdy is, de ő csak akkor, mikor János és vele a török fogságába esett volna, ha kitart elvei mellett. A „haszon” tehát egyáltalán nem volt Ferdinánd mellett, hanem csak János részéről kecsegtetett. Önzetlenségre és becsületre ekkor még csak a Ferdinánd-párton volt szükség.

Ferdinánd ellenfelei emlegetik, hogy Ferdinánd „ígérgetésekkel” hódította el egymás után János híveit. Annyiban igaz ez, hogy Ferdinánd ekkor még csakugyan csak *ígérni* tudott, míg János *adni*.

A János-párti főurak bent voltak váraikban, uradalmaikban, élvezték azok jövedelmét, elfoglalhatták és el is foglalták a szomszédos Ferdinánd-párti földesúr birtokát, János neki ajándékozta egyiknek egyik, másiknak másik családi birtokát (még inkább a Ferdinánd-pártiak birtokait), s kinevezte az egyiket, „Péter apostolt” (Perényi Pétert) maga helyett erdélyi vajdává, „Pál apostolt” (Várday Pált) esztergomi érsekké, Török Bálintot temesi gróffá stb. Ferdinánd ellenben először csak annyit tudott tenni, hogy *megígérte* híveinek, hogy egyelőre

elveszett birtokaikat, majd ha felszerelte seregét, s mellyel ekkor majd bejön és majd elfoglalja az országot, visszaadja nekik, sőt újakat is ad hozzá a János-pártiak jószágaiból. Ő csak olyan méltóságokat tudott nekik adni, melyek majd akkor érnek valamit, ha Jánost leverte. Hol kereshetünk hát elvet és önzetlenséget, János pártján-e inkább vagy Ferdinándén?

Tudjuk, hogy Várday Pált, Perényi Pétert és Török Bálintot (s úgyszólván mindenkit) sikerült Ferdinándnak Jánostól elcsábítania. De hogyan történt és csak hogyan történhetett ez az elcsábítás? Például Várday Pálnak ígérhetett-e Ferdinánd többet, mint azt, hogy ha elfoglalom az országot, én is meghagyok esztergomi érseknek? De hát csábítás-e ez, mikor Várday Pál János alatt is már esztergomi érsek volt? Perényi Péternek meg Török Bálintnak pedig, ha ígérte, hogy ő is meghagyja őket az erdélyi vajdaságban, illetve a temesi grófságban, bizony hiába ígérte, s ha elhitték neki, bizony kár volt elhinniük, mert se temesi gróffá, se erdélyi vajdává soha nem lett hatalma Ferdinándnak kinevezni, mert egyik terület se került soha hatalmába, illetve egyiket se tudta hatalmában tartósan megtartani.

Vajon hogy lehet az, hogy mégis mindhárman Ferdinándhoz álltak, ha Ferdinánd mellé csupán csak az aljas érdek kötötte az embereket? Perényi Péter, mint már láttuk, gyerekkori pajtása volt Jánosnak, tehát érzelmi kötelékek is fűzték hozzá, az erdélyi vajda előkelő méltóságát is megkapta tőle, egyéb erőszakos foglalásai mellett, János még azt is eltűrte, hogy Sárospatak várát (s természetesen a vele járó busás uradalmakat) elfoglalja és törvénytelenül kezében tartsa.

Még azt a piszkos és felháborító panamát is elkövette a kedvéért János, hogy azt az ezer aranyat, melyet a választását megelőző tokaji gyűlésen Bártfa, Eperjes, Lőcse és Kisszeben városokra azon a címen vetettek ki, „mert jelenleg nincs más mód a *véghelyekről* gondoskodni”, a korona (Perényi koronaőr volt) átengedése díjául egyelőre (mintegy gyorssegélyként, aztán jött az erdélyi vajdaság és Sárospatak) neki adta. (Szalay, IV., 18. o.) János tehát még a koronát is pénzért vette meg, a pénzt pedig törvénytelenül szerezte, hiszen akkor még neki nem volt joga adót kivetni.

Vajon mi lehet az oka, hogy még ez a Perényi is és még ilyen becézés mellett is elhagyta? Másra nem gondolhatunk, mint amit másik hűtlen híve, Majlád István mondott: „Igen unom már Őfelségét!” Így *lelkessedtek* tehát saját hívei a nemzeti királyért. De Perényiben úgy látszik, nem is az unalom, hanem még több, a megvetés szerepelt. Mikor János *halálának* híret hallotta, *üdvövésekkel* adott iránta való megvetésének kifejezést ugyanannak a Sárospatak várának fokán, melyet éppen tőle kapott, Ferdinánd csak átállása jutalmául hagyott a kezén.

Frangepán Kristóf először Ferdinándot szolgálta, de jutalmul rögtön az országos főkapitányságot kérte tőle és biztosítékot arra, hogy ha hűsége miatt kár éri, Ferdinánd pótolja. Mivel Ferdinánd nem teljesítette kérését, Frangepán Kristóf Jánoshoz állt. Ott rögtön megkapta a bánságon kívül az országos főkapitányi méltóságot, aztán még a gazdag várnai perjelséget, aztán Zengg, Bihács és még tizenégy várat, s mivel a báni hivatal átvételéhez 20.000 aranyra volt szüksége s ezt is kérte, Jánosnak pedig nem volt pénze, tízezer arany fejében zálogba neki adta családi vagyona egyik büszkeségét, a pápai váruradalmat, a többi tízezerre vonatkozóan pedig kötelezte magát, hogy ezret még karácsony előtt lefizet, a többit pedig majd akkor kapja meg, mihelyt a vámból és harmincadból pénzhez fog jutni. Így aztán könnyen meg is értjük, miért fenyegette Jánost, Magyarország legnagyobb földbirtokosát, néhány év múlva már az éhhalál. Annál kevésbé értjük azonban, miért hiszi a magyar közvélemény azt, hogy csak Ferdinánd vásárolta meg pénzen híveit. Ő legalább magáért a koronáért nem adott pénzt, mint János, s különösen nem törvénytelenül, hazugsággal szerzett pénzért nem.

Hiszen Zápolyának mégis volt legalább több millió hold földje, s az legalább itt volt Magyarországon, s abból míg futotta (és elég sokáig futotta), adhatott. De mit adhatott és mit ígérhetett Ferdinánd, mikor egy hold földje se volt még az országban?

Erdődy, zágrábi püspök is Ferdinánd híve volt, és jutalmul az esztergomi érsekséget kérte tőle. Világos, hogy tőle erre vonatkozólag csak ígéretet várt, ténylegesen még nem adhatta

neki, mert még nem volt az övé az ország. Ferdinánd azonban még ígéretet se adott neki, annyira becsületes volt, erre a püspök megsértődött és Jánoshoz állt. Esztergomi érsekké ő sem tehetett, mert már Várdayt tette azzá (s azt még így se tudta maga mellett megtartani), de ezáltal megürülve az egri püspökség (mert Várday azelőtt egri püspök volt), azt adta neki. Értsük meg: nem ígérte, hanem oda is adta. Ferdinánd még ígérni se akart. Félnie kellett, hogy kívülről átáll Tahy is, és Batthyány is (át is állt később), pedig ez a két főúr volt legtekintélyesebb és legtöbb tényleges erőt jelentő híve.

Ekkor Ferdinánd, mivel egyebet nem tehetett, 1526. november 30-i kelettel okmányt állított ki tizenhárom, név szerint megnevezett tekintélyesebb hívének, melyben kötelezi magát, hogy „*ha vagyonukban vagy méltóságukban miatta kárt szenvednének (már kárt is szenvedtek), azt, amit elvesztettek, két év alatt visszaszedi* (meg is tartotta kötelezvényét, de hogy ez hatalmában lesz-e, akkor még nem lehetett tudni, különösen nem, biztosan tudni), *vagy saját uradalmaiban hasonló javadalmakat és jószágokat ad nekik, s míg ez megtörténhet, illő fizetést szolgáltat ki számukra, alkalmas lakásukról is gondoskodni fog* (látjuk e kötelezvényből, hogy a vele tartó urak Ferdinánd miatt, a szó szoros értelmében ekkor még földönfutó hontalanok voltak, akiknek se lakásuk, se megélhetésük nem volt, tehát valóságos hősi önfeláldozás volt akkor Ferdinánd partján lenni), *megjegyezvén egyúttal, hogy méltóságok, jószágok és egyéb javak adományozásakor elsősorban rájuk lesz tekintettel.*”

De ez mind csak ígéret volt, amit meg is lehet tartani, meg nem is. Különösen bizonytalan volt, hogy az ígérő meg tudja-e majd tartani ígéretét. Bizony utána is Ferdinánd ügyei pénztelensége és ebből folyó tehetetlensége miatt oly rosszul állottak, hogy ugyancsak nagy lelkiismeretfurdaló mellett a mellette való kitartáshoz (ami Batthyány Ferencben, minden fogadkozása ellenére, melyet mindjárt látunk, nem volt meg). A „nemzeti” ellenfél nemcsak ígérni tudott, hanem tényleg adni is.

Nemsokára az a veszély fenyegetett, hogy Ferdinánd zsoldosai még ott Pozsony körül is, hol magyar udvara székelte és ügyeit intézték, fellázadnak, mert zsoldjukat nem kapták rendszeresen. Majd Horvátországból régi, megbízható híve, a későbbi nagy kőszegi hős, Jurisics Miklós panaszkodik keservesen, hogy se pénze, se elesége, s így Horvátországot nem tudja tartani.

„*Még csak annyi pénzünk sincs – írja Mária, özvegy királyné, Ferdinándnak február 9-i kelettel –, hogy futárainkat fizethessük. Az urak nem tudják fizetni szolgálataikat, mert hiába szorgalmazzák a pénzt, mely nekik ígértetett, s mert jószágait vagy már elvesztették, vagy el fogják veszíteni hűségük miatt, előre látom, maholnap kénytelenek lesznek másfelé páholni.*” (S még azt mondják, hogy Ferdinánd első hívei hazaárulók voltak, pedig igazán megtisztelő dolog olyan hazaárulók közt lenni, akiknek egyike Jurisics Miklós, a magyarság egyik világbüszkesége, ki egymaga mentette meg nyugatot. Másodszor nem szokott valaki azért hazaárulóskodni, hogy földönfutó lehessen és a biztos otthont, vagyont, méltóságot és jövedelmet odaadja bizonytalanért.)

„*Fenséged kamarájának nincsen pénze – írja következő levelében elkeseredve Mária. – Kérem felségedet, bizzon meg másvalakit a helytartói tiszttel* (tehát már saját önfeláldozó testvére is kezd kétségbe esni). *Hogy mennyi pénzt kaptak az urak Bécsben fenségedtől, azt én nem tudom, de annyit tudok, hogy mióta Prágába utazott, annyit se adtak nekik, mennyivel legénységüket tizenöt napig tarthatják. Ők szívesen várokoznak, tudván Fenséged nagy költségeit, de mikor lehetetlen várokozniuk. Jobb, ha maguktól pártolnak el, mint ha Fenséged adja nekik az alkalmat.*”

Tehát még Mária is úgy látja, hogy híveik egyenesen rá vannak kényszerítve az elpártolásra, s ha mégse pártoltak el, bizonyára nemcsak *hazafiatlanok* vagy jellemtelenek nem voltak, hanem többek voltak a tucatembernél.

Vagy lássuk Batthyányt, aki tényleg elpártolt. Milyen nehezen szánta rá magát, s mennyire küzdött a kísértés ellen! (Vissza is jött megint, mihelyt tehetett.)

1526. december 21-én panaszkodik Ferdinándnak, „*hogy többszöri szorgalmazására se kapott lövészeket, ágyúkat, hadiszekereket, hogy Bihács várának őrsége (mely ellen pedig állandóan várni kellett Frangepán Kristóf támadását, mert hiszen árulása jutalmául megkapta Jánostól) eddig talán már szét is futott, mert bérét hiába várja. Felséged, hallom, kételkedik bennem... Tudja meg Fenséged, hogy nekem gyermekkorom óta két földi uramnál több sohasem volt, az egyik a néhai király atyja, a másik most Felséged. Hálát adok Istenemnek és egész Magyarországgal bizonyíthatom, hogy uraimat jámborul, tisztességesen, igazán szolgáltam, és hiszek Istenben, hogy Felségednek is jámborul, tisztességesen, igazán fogok szolgálni, mint nemsokára meglátja, csak Felségedtől nekem valamely fogvatkozásom ne legyen.*”

„*Ha én Felségednek szolgálni vonakodtam volna vagy vonakodnám..., nemcsak hogy a báni méltóságtól meg nem fosztanak engem, de sokkal nagyobb és busásabbal látnak el, mint ezt Felségednek mind személyesen előadtam volt. Még most is ellátnak velem, ha akarom, de nem tettem e lépést, mikor szabad voltam, most annál inkább nem teszem, mert becsülete-met többnek nézem összes vagyonomnál. Emlékezhetik Fenséged, velem Köpcsényben három hónapra minemű szerződést kötött. Azon naptól fogva nekem háromezer forintnál többet még nem adtak, nagy káromra... Mindig hallottam közpéldabeszédben, amelyik szolgáját megtartani nem akarja az úr, annak bérét és fizetését fogja le, éppen úgy, mint most velem történik. Fizetési határnapjaim már mind elmúltak, kivéve hogy még karácsony van hátra... Mondtam Felségednek, midőn Köpcsényben voltam, hogy nekem még a múlt fizetésemről sem tétetett egészen elég, a jövőről pedig semmit sem értek, ha ti. lesz-e vagy sem. Nekem sok szolgálaim vannak, ezek fizetést tőlem várják, erszényem nem bírja meg, nélkülük pedig Fenségednek nem szolgálhatok.*”

Batthyány kérelmét december 25-én megújította, de válaszul megint csak azt kapta, hogy mivel ügyis Pozsonyba s onnan Bécsbe készül, majd akkor megbeszéljük és elintézzük a dolgot. Végül Batthyány mégis elkövette azt, amit oly becstelennek tartott, de nem úgy, mint Jánostól Perényi, hogy Ferdinánd kudarcra vagy halála örömére üdvölvéseket tetet, hanem úgy, hogy alig várta, hogy visszatérhessen hozzá, amit hamarosan meg is tett, pedig nem is volt Ferdinánd gyermekkori pajtása, mint Jánosnak a hűtlen „apostol”, Péter.

Melyik királyjelölt támogatását kívánta a nemzeti érdek?

Kihez kellett volna a mohácsi vész után állni a magyarnak, kit kellett volna királyává tenni? E kérdés eldöntésében egyedül csak az észnek lett volna szabad irányítónak lennie. Azt tartják, hogy a politikában az a jó, ami eredményes. Ha János megválasztása hozott volna boldogulást a nemzetnek, akkor Jánost, ha Ferdinándé, akkor Ferdinándot kellett volna királlyá tenni. Hangsúlyozzuk, hogy elsősorban a nemzet érdeke, a hasznossági szempont az irányadó. Mindenesetre sokkal fontosabb, mint annak az elméleti kérdésnek a tárgyalgatása, hogy joga volt-e a nemzetnek Zápolyát választani, vagy kötelessége volt-e Ferdinándot, mint az elhunyt király egyetlen élő testvérének férjét elismerni, vagy hogy érvényesek voltak-e azok a szerződések, melyek Ferdinándnak biztosították a trónt vagy sem.

A János-pártiak is az ország üdvét hangoztatták, mikor Zápolya Jánost akarták királynak. Hunyadi Mátyás lebegett a szemük előtt, őrá gondoltak, mikor nemzeti királyt akartak. Milyen sikerült választás volt az – gondolták –, mennyire a nemzet üdvére szolgált! Pedig az is forradalmi tett volt. A nemzetnek – mondták – most ilyen forradalmi tette van szüksége.

Pedig ez az okoskodás kétségbeejtően kezdetleges. Ha valaki magyar, ha valaki nemzeti, abból még bizonyára nem következik, hogy lángelme, hiszen ebből az következne, hogy minden magyar lángelme és uralkodásra termett, és minden idegen tökkelütött és tehetetlen.

Ha köztársasági elnökválasztásról lenne szó, akkor elfogadhatnám a hasonló okoskodást, mert ebben az esetben olyan embert lehet elnökké választani, aki addigi életében már bebizonyította nagy voltát. Mátyás azonban gyerek volt még, mikor királlyá választották, akkor még semmit nem alkotott, nem is alkothatott. Nem is a maga, hanem apja tetteiért választották meg, pedig ha az apa nagy és kiváló, ebből még egyáltalán nem következik, hogy a fia is az lesz.

Hogy Mátyás mégis annyira bevált, az szerencsés véletlennek köszönhető, de abból, hogy az előző alkalommal szerencsés volt a véletlen, azt következtetni, hogy másodszor is éppen ilyen szerencsés lesz, ostobaság. Éppen ellenkezőleg, ha először szerencsés volt a véletlen, ebből inkább azt kell következtetni, hogy másodszor már nem lesz az, mert a valószínűség másodszor már kisebb. Aminthogy Zápolya Jánosban nem is ültettünk a trónra se lángelmét, se nagy embert.

De Zápolya megválasztásakor más volt a helyzet is, mint Mátyás esetében. Mátyás serdülő fiú volt megválasztásakor, Zápolya pedig javakorabeli férfi, ki akkor már a harmincas évek közepét is túlhaladta. Az ő megválasztása tehát olyan lehetett volna, mint a köztársasági elnöké. Nála akkor már meg lehetett állapítani, mire képes és mire nem. Mátyás megválasztása kockázat volt (mely aztán véletlenül nagyon jól ütött ki), Zápolyáé már nem volt kockázat, mert érett megfontolással már megállapíthatták volna az illetékesek, hogy mi lakik benne, mi várható tőle és mi nem. Az illetékesek ennek ellenére olyan ostobák voltak, hogy a választás mégis rosszul ütött ki.

Zápolya nem volt ellenszenves vagy gonosz ember, de az bizonyos, hogy valóságos uralkodói antitalentum volt. Nem kellett volna ezt látni és tudni egy harminchat éves férfiban azoknak, akik gyerekkora óta ismerték, vele együtt növekedtek fel s barátai voltak? Hiszen láttuk, hogy egyik fő híve, Perényi Péter is gyerekkori pajtása volt. És nem kellett volna ezt látnia és tudnia a „nagy” Werbőczynek, aki évtizedek óta szintén környezetében élt és főtanácsadója és irányítója volt? Lehetséges-e, hogy nem vette rajta észre, hogy tehetetlen, féllénk, befolyásolható, nincs benne semmi kezdeményezőképeség?

S hogyan, hogy mégis korteskedik mellette, hogy megválasztásával úgy jár majd az ország, mint Mátyás megválasztásával? Mert önérdekük kívánta János megválasztását, mert ne-

kik volt előnyös, ha az új király az ő barátjuk, az ő jó ismerősük, az ő pártfogójuk lesz. Ilyen szempontból János karaktere még előnyösebb is volt (nem az országnak, hanem nekik), mint Mátyásé, mert minél befolyásolhatóbb, minél önállótlanabb, minél inkább szorul a tanácsadókra, annál nagyobb lesz mellette a hatalmuk és befolyásuk nekik.

De ha új, ha ismeretlen ember lett volna János, tisztán a megválasztása előtti hónapokban való viselkedéséből is meg lehetett volna állapítani, hogy mindenki inkább való királynak, mint ő. Azzal vádolták régen, hogy készakarva késett el a mohácsi csatából, azért, hogy a király és serege pusztulása után az ő pihent és veretlen serege élén diktálhasson a nemzetnek és rákényszeríthesse megválasztására.

Elfogadjuk, hogy ezt a vádat az újabb történeti kutatás megdöntötte. Nem készakarva késett el. De azt a vádat semmiféle történeti kutatás meg nem döntötte és nem is döntheti meg, hogy Mohács *után* sem tett semmit, hanem tekintélyes serege élén akkor is ölbe tett kezekkel nézte a török garázdálkodásait. A király és hitványnak kikiáltott főurai parányi seregükkel is elébe mentek a töröknek s meg mertek vele ütközni. Zápolya a maga nagyobb seregével gondosan kikerülte a török sereggel való érintkezésbe jutást.

Nem azt mondjuk, hogy miért nem ütközött meg a török fősereggel, úgy mint a király, mert a király tette hősiessé volt ugyan, de ostoba, és ostobaságot senkitől se kívánunk, tehát Zápolya Jánostól se, sőt elvárjuk tőle, hogy ostobaságot ne tegyen, mert hős, de ostoba ember se való a királyi székre. Hanem miért nem manőverezett legalább? Miért nem volt a török sarkában, miért nem nyugtalanította, miért nem csipkedte, miért nem vívott vele hátvédi vagy elővédi harcokat?

A mindenkítől elhagyott, védtelen magyar nép milyen hálás lett volna a legkisebb védelemért! Milyen hőssé, milyen legendássá lehetett volna ezáltal János és milyen érdemeket szerezhetett volna vele a jövő trónra! A legtöbb tehetség, a legtöbb nagy ember nem nagy jellem is egyúttal. Ha János is csak azért csipkedte volna ügyesen a törököt, csak azért védte volna itt-ott a kiirtástól vagy a rabságba hurcolástól a népet, hogy előkészítse vele magának az utat a trónra, önző lett volna, de legalább nagyobb stílusú önző.

Jánosnak még ez se jutott eszébe, mert még önzőnek is egész kisstílusú volt. Neki nem jutott eszébe, hogy nagy családi vagyonát s velejáró hatalmát felhasználhatja arra, hogy vele és általa érdemeket szerezhesen a magyar nép és a haza körül s ez érdemekkel szerezheti meg a trónt. Ő érdemek nélkül, tisztán családi vagyonával és hatalmával akarta megszerezni. Ő fegyveres erejét a királyválasztó országgyűlésre tartogatta. Nem jutott eszébe, hogy ha fegyverrel dicsőséget szerez, ez a dicsőség sereg nélkül is többet ér, mint a dicsőség nélküli sereg.

Lám, mennyire más ember volt Frangepán Kristóf. Ő is elkésett a mohácsi csatából, de ő utánament a töröknek s Székesfehérvárnál pár száz lovasával közibük ugratott. Azok azt hívték, hogy egy tekintélyes magyar sereggel van dolguk, hanyatt-homlok menekültek előle, s az ijedségben sok szegény magyar fogoly kiszabadult. A nép utána legendákat beszélt a hőstettről, s országszerte elterjedt a híre, hogy Frangepán Kristóft kell királlyá választani.

Zápolyának eszébe se jutott, hogy így szerezzen magának hírt, nevet, dicsőséget, de az se, hogy a bajbajutott népen segítsen. A török a Duna jobb partján, a Dunántúlon vonult az ország belseje felé, dúlva, pusztítva, égetve, gyilkolva, rabokat szedve tízezerrel, János még közelébe se próbált jönni, hanem messze-távol, Szeged körül táborozott még akkor is, mikor már a török Budát is megjárta, s mikor már átkelt a Dunán Pestre. Mikor a török a Duna másik, bal partján jött visszafelé, János akkor is biztos távolságban a Tiszán túl vonult az ország belseje felé. Aki ennyire tétlenül tudja nézni annak az országnak és annak a népnek pusztulását, melynek királya akar lenni, akiben ennyire nincs vállalkozási kedv, kezdeményező tehetség, tettvágy, aki ilyen nagyszerű alkalmat elszalaszt a hírnévre, dicsőségre s a nép ragaszkodásának megszerzésére, az mindennek való, csak uralkodónak nem.

Mikor Mátyást megválasztották, kockázatot vállaltak ősünk, mert nem tudták, nem tudhatták, mi lakozik benne. Mikor Zápolyát megválasztották, nem kockáztattak semmit, hanem

tudatosan tették tönkre az országot. Olyan embert választottak meg vezérül, akiről előre tudhatták, hogy nem tudja, nem fogja megvédeni az országot. Aki ilyen álmos, tervtelen, semmit sem tevő, semmit sem kezdeményező akkor, mikor a trónt szeretné megszerezni, milyen lesz akkor, mikor már a trón birtokában van?

De többet mondok. Ha Zápolya János második Mátyás lett volna a hozzá hasonló uralkodásra termettséggel és lángelmével, s erről már megválasztása előtt tanúságot tett volna – a távolabbi jövőt is néző józan előrelátás –, még akkor is az egész országnak Ferdinánd mellé állását javallotta volna. S ezt a tanulságot éppen Mátyás uralkodásából kellett volna levonni. Nem lett volna szabad ugyanis a tanulságot elfelejteni, hogy Mátyás uralkodásának szinte két teljes évtizedét a szomszédos, az ő forradalmi megválasztása által a magyar trónra való igényeiktől megfosztott uralkodókkal való harcok, valamint a saját lázadó alattvalóival való külső és belső harcok töltik ki.

Se az egyik, se a másik nem lett volna, ha őseink nem szakítottak volna a királyi ház rokonságából való királyválasztás szokásjogával. Ez esetben az alattvaló főurak se lázongtak volna, mert hiába, de a királyi vérből származó királynak tekintélye, sőt nimbusza van, de nem egy olyan újdonsült királynak, akinek a főurak között egész sereg rokona van, és akivel azelőtt a későbbi alattvalók közül sokan még tegező viszonyban voltak. Még a tehetetlen II. Ulászló, sőt gyermeke, V. László vagy II. Lajos ellen se volt semmiféle összeesküvés vagy belső lázadás, de ugyanezek a nagy Mátyás alatt eleinte egymást érték.

Mátyásnak e külországi trónkövetelőkkel, kiket egyébként mindig vele elégedetlen alattvalói hívtak be, sikerült ugyan megbirkóznia, de sokszor bizony csak úgy, hogy hadvezéri és uralkodói lángelméhez még a jószerecse is társult, de még így is sokszor meg kellett magát aláznia saját alattvalói előtt. (Vitéz János esztergomi érsekkel például eleinte olyan szerződést köt, aminőt egyenrangú szokott kötni egyenrangúval, de természetesen, mihelyt felülke-rekedett, azonnal megszegte a szerződést.) Máskor is az összeesküvőket, más fegyvere ellenük nem lévén, egyenként való kedveskedéssel, hízelgéssel szerelte le, mintha nem is tudna róla, hogy összeesküdtek ellene. Ezért udvari történetírója is „a színlelés mesterének” nevezi Mátyást.

Még ez a nagy király is csak úgy tudta tehát magát tartani a trónon, hogy olyan eszközöket is felhasznált, melyeket a szigorú erkölcsi felfogás nem enged meg. Például megválasztása előtt fő kortesei: anyja és nagybátyja (Szilágyi Erzsébet és Szilágyi Mihály), hogy egyik leghatalmasabb ellenfelüket leszereljék, képesek vele barátsági szerződést kötni, noha a királyjelölt bátyjának, Hunyadi Lászlónak, gyilkosa volt. Az egyik fiú trónja kedvéért a másik vérét is elfeledték.

A másik gyilkosnak, Garai nádornak, hogy a választásnak megnyerjék, megesküsznek, hogy az új király az ő lányát, Annát fogja elvenni. Mikor azonban megválasztása már biztosítva van, akkor Mátyás kényszeríti anyját és nagybátyját, hogy megszegjék esküjüket, mert ő Podjebrad Katalint már eljegyezte. De természetesen őt se azért, mert szerelmes bele, hanem hogy Katalin atyját és vele a cseheket a jövendő trónkövetelők elleni harcában a *maga* részére előre biztosítsa.

Megválasztásakor az országgyűlés fiatal korára való tekintettel Szilágyi Mihályt, mint kormányzót teszi egyelőre melléje, illetve föléje, de ő az országgyűlés határozatát, a törvényt sutba dobva, önállóan és nélküle intézkedik, s mikor nagybátyja emiatt – joggal – megsértődik, lezáratja.

Mivel trónját nem születésének, hanem egyedül az országnak köszöni, az ország úgy *megalázza*, hogy megígérteti vele, sőt megesküdteti, majd a király ígéretére semmit se adva – ígérete megtartására a főurak kezességét is veszi –, hogy *soha tőlük adót nem fog kérni*. Lehet-e eredményesen uralkodó király az, aki így foglalja el a trónt?

Hogy Mátyás mégis eredményesen, sőt annyira eredményesen uralkodott, annak az az oka, hogy ígéretét természetesen nem tartotta meg. Nem nyíltan szegte meg, hanem úgy,

hogy keresztülvitte, hogy az azután következő országgyűlések mindig maguk, önként ajánlják fel az adót.

Az országgyűlés egy részét előre lekenyerezte, egyiket azzal, hogy ezt az adófelajánlást a maga nevében „önként” megtegye, a többit, hogy támogassa, s a többség nem mert ellentmondani. Csak annyit mertek megtenni, hogy belevették a törvénybe, hogy most volt utoljára, többet soha. Ezt Mátyás elfogadta.

A Habsburgok alatt mindig az volt a panasz, hogy a király kevés országgyűlést tart, Mátyás alatt azért könnyörögtek a rendek, hogy a király ne tartson annyi országgyűlést. Melyik volt jobb? Bizonyára a Habsburgok alatti, mert akkor kevesebb volt az országgyűlés, de legalább szabad volt, és a rendek még kiabálhattak és fenyegetőzhettek is, sőt meg is makacsolhatták magukat. De Mátyás országgyűlései formáságok voltak. Olyan jól volt minden megszervezve, hogy mindig az történt, amit a király akart, ezért az országgyűlés csak felesleges teher volt a rendeknek, melyre sajnálták a sok költséget.

Mátyás tehát államférfiúi lángelméjével, színészi tehetségével, ha kellett alkalmazkodásával, sőt megalázkodásával fölébe tudott kerekedni a forradalmi úton való megválasztásából folyó gátló körülményeknek, de másnak ez alig sikerült volna, még lángelmének se, Mátyás szerencséje és alkalmazkodó képessége nélkül.

Azonkívül az is megkönnyítette a helyzetét, hogy azok a külföldi uralkodók, akiket Mátyás királlyá választásával a magyar tróntól elütött, nem voltak tehetségesek, s így nagyon gyöngé ellenfelek voltak. Mert például Podjebraddal, akivel hamarosan mégis összekülönbözött, és aki épp oly tehetséges és épp oly ravasz és lelkiismeretlen volt, mint ő, már egyáltalán nem tudott boldogulni, pedig annak, mint cseh királynak, nem állt akkora hatalom rendelkezésére, mint neki, hiszen még a kis Csehországban is csak a husziták tartottak vele, a katolikusok az ellenséghez, Mátyáshoz húztak.

Különösen az akkori német császár, III. Frigyes volt nagyon gyöngé ellenfél. Őt nemcsak Mátyás, de osztrák alattvalói is megalázták, ezért az, hogy Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára nyögé, nem nagyobb dicsőség a részünkre, mint a románokra az, hogy 1919-ben a kommunizmus bukásakor ők is elfoglalták Budapestet. De azért ők is nagyon dicsekedtek és dicsekszenek vele.

Úgyszólván minden nem királyi vérből származó uralkodóban feltűnő a kisebbségi érzés a született uralkodókkal szemben és a velük való rokonságba jutásra való törekvés. Megvolt ez nemcsak Napóleonban, Mátyásban és Zápolya Jánosban, hanem Bethlen Gáborban, sőt még Bocskaiában is, aki szintén Habsburg lány kezére pályázott. Rákóczi György törekvése a német birodalmi hercegség megszerzése volt, Thököly *pedig minden áron* aranygyapjas vitéz akart lenni.

Azt hiszem, Mátyásban is ez az érzés játszott szerepet akkor, mikor minden áron a császárral akart barátkozni, vele szövetségeket kötni, a császár leányát elvenni, magát vele fiává fogadtatni, esetleg magát német császárrá választatni stb. E törekvései bonyolították bele a véget nem érő nyugati harcokba, melyek töménytelen pénzbe és vérbe kerültek, de semmi hasznuk nem volt, hiszen halálával minden nyugati hódítása elveszett. Ellenben kára iszonyú volt, mert ezzel figyelmét elvonta természetes terjeszkedési területétől, kelettől. Ha itt vagy délen, a Balkánon hódított volna, ezek megmaradtak volna, vagy legalább az ország déli részének és Erdélynek elszlávosodását, illetve elrománosodását megakadályozta volna, sőt a hajdan magyar Moldvát is magyarnak megtarthatta volna, legfőképpen pedig a török terjeszkedését és megerősödését meghiúsította volna.

Hogy a török előretörés megállítását elmulasztotta s helyette haszontalan dolgokra pazarolta tehetségét, idejét, pénzét és erejét, az Mátyásnak nagy mulasztása. Maga is tudatában volt ennek és önmaga és mások előtt e mulasztásáért azzal nyugtatta meg lelkiismeretét, hogy Magyarország egymagában gyenge ilyen nagy feladat elvégzésére, a külföld meg nem segítette s így nem is volt érdemes fejszóját belevágni ebbe a nagy fába.

Csak részben van igazsága. Tönkretenni egymaga nem tudta volna a már akkor meglehetősen kifejlődött oszmán világhatalmat, hisz említettük, hogy még a Habsburg világhatalomnak is húszevi állandó erőfeszítésébe került később, mire meg tudta törni még olyan hadvezér mellett is, mint Savoyai Jenő volt. De Magyarország Mátyás idejében még nagy ország és nagy hatalom volt, s olyan hadvezér, olyan uralkodó, olyan nagy pénzforrásokkal rendelkező uralkodó alatt, mint Mátyás, és a híres fekete sereg birtokában, el tudta volna érni, hogy legalább az ország határaitól távol tudta volna tartani, a török büszkeségének és nagyhatalmi önértetének kifejlődését meg tudta volna akadályozni, s így Mohácsot és az azt követő török megszállást, a magyarság emiatti elvesztését és az ország több mint feléből való kipusztulását el tudta volna érni, ha a szomszéd német, cseh és lengyel uralkodók nem lettek volna ellenségei, ha megválasztásakor nem kötötték volna olyan eskük, melyeket az ország érdekében nem is lehetett megtartani, s ha főrangú alattvalói előtt már uralkodása elején is mindjárt meg lett volna az a tekintélye, melyet uralkodása végére tényleg megszerzett, ha kisebbségi érzete miatt nem dörgölődött volna túlságosan nyugati uralkodótársaihoz, vagyis ha nem forradalmi úton trónra emelt nemzeti király lett volna.

Mátyás tehetsége, ügyessége és szerencséje sok mindent jóvátett ugyan, amit választói elhibáztak, de nem tudott jóvátenni mindent, s az előrelátók részére ez éppen elég ok lett volna arra, hogy azt, amit vele kapcsolatban tettek, ötszáz éves jogszokás és a szomszédos uralkodók jogának sérelmével, királlyá választották, még egyszer ne tegyék. Mert ha az ilyen forradalmi úton megválasztott király kiváló tulajdonságaival véletlenül nagy részben ki is tudja küszöbölni azoknak a káros következményeknek a nagy részét, melyeket az ilyen forradalmi *lépésekkel* okoznak, mindent ő se tud jóvátenni. De ha mindent jóvátenne, akkor is mit ér az egész, mikor örök álomra hunyja le szemét, összeomlik minden, mert nincs utód, vagy ha van utód, méltatlan?

Ezt okos számítással előre biztosra kell venni, mert a nagy emberek nem születnek seregestől. Napóleon után már csak verébfióka maradt, Rákóczi Ferenc után szintén (pedig kettő is maradt), Nagy Frigyes után semmi, Bethlen Gábor, Bocskai István után semmi, Gusztáv Adolf után egy bolondos lány, Báthory István után semmi, Mátyás után egy jó-közepes tehetségű, de a ráváró nagy feladatokra teljesen alkalmatlan, s egyébként is törvénytelen fiú, Zápolya János után egy epileptikus fiú.

Pedig ha azokat a tényezőket, melyek egy ilyen forradalmilag választott király ellen működnek (a külföldi vetélytársak hatalma, az itthoni ellenzék, s akiket a nemzeti király megsértett stb.), ha még az újonnan megválasztott király nagy tehetségével még ellensúlyozni is tudná, már nem tudja ellensúlyozni a kisebb képességű utód, tehát összeomlik minden, s ott tartunk megint, ahol 30-40 éve, az első forradalmi választáskor voltunk. Mi célja, mi értelme volt tehát?

A mohácsi vész után királyt választó őseinknek a következőket kellett volna megfontolniuk:

Hazánk itt van két világhatalom közé szorulva. Az egyik ázsiai és pogány, itt van déli és keleti határainkon, sőt már bent van az országban, mert hiszen Mohács után már Budát is ellenállás nélkül megjárta, sőt már a nagyhatalmú Mátyás idejében is – szintén minden ellenállás és utána következő érdemesebb megtorlás nélkül – az ország majdnem közepén fekvő Váradot is kirabolta. Erről a nagyhatalomról már Mátyás megállapította, hogy idegen segítség nélkül nem tudunk megbirkózni vele. Még az ő lángelméje segítségével se.

A másik nagyhatalom szintén itt van közvetlenül a nyugati határon, sőt már ez is régen benn az országban, mert hiszen az osztrákok több dunántúli várat már Mátyás uralma alatt is birtokoltak, s már az ő idejében jogosan viselték a magyar király címét. A mohácsi vészkor és után a Habsburgok is nemcsak nagyhatalom, hanem világhatalom voltak, akiknek országában nem ment le a nap, és utána is még kétszer (II. Ferdinánd és Lipót alatt) olyan hatalomra emelkedtek, hogy még a pápa is szükségesnek tartotta hátrább szorításukat.

És ennek a Habsburg-háznak az egyik tagja, mint a kihalt Jagellók utolsó sarjának férje, igényt jelent be a magyar trónra, sőt ő volt rá az egyetlen királyi igénylő. És ezen döntő jogcímen kívül még számtalan, részint a magyar országgyűlés, részint a magyar főuraktól szavatolt szerződésre is hivatkozni tudott, melyek a magyar trónt részére biztosítják. Nem is azon kell csodálkoznunk, hogy a mohácsi vész után a Habsburgok Magyarország trónjára jutottak, hanem azon, hogy csak ekkor s nem előbb jutottak véglegesen oda. Hiszen már az utolsó Árpád-házi királyné, Ágnes is Habsburg leány volt (Habsburg Rudolf unokája; fiának Albertnek leánya). Az Árpád-ház legutolsó sarja, Erzsébet, III. Endre egyetlen leánya emiatt éppúgy, sőt sokkal jobban volt Habsburg, mint Árpád. De az ő jegyese is Habsburg volt, Rudolf, Habsburg Rudolf dédunokája, Erzsébet első unokatestvére. Ha tehát nem lett volna Krisztus jegyesévé, hanem férjhez megy, ivadékaik megint csak Habsburgok lettek volna.

Az Árpád-ház kihaltakor már Habsburg volt mindenki, aki csak valami címen jogot formálhatott a magyar trónra. Habsburg volt az ifjú Vencel (akit meg is koronáztak), mert anyja Habsburg Rudolf leánya (Judit) volt. Bajor Ottónak (szintén megkoronáztuk) a felesége volt Habsburg (Habsburg Rudolf leánya, Katalin). Károly Róbertnek pedig, aki az Árpádok után a legdicsebb dinasztiát, az Anjoukat alapította, az anyja volt Klemencia (Habsburg Rudolf leánya).

Láttuk aztán, hogy már Károly Róbert fia, Nagy Lajos biztosítja a magyar trónt a Habsburg család részére az ő utódai kihalása esetére. Ezenkívül második leányát, Hedviget, ismét csak Habsburgnak jegyezte el, s ideális szerelmi házasság lett volna belőle, ha a lengyel nemzet érdeke nem azt követeli, hogy szíve nagy fájdalmára az addig pogány Jagellóhoz menjen feleségül.

Nagy Lajos másik lányát, Máriát, Zsigmond (Luxemburg) veszi ugyan el, de Zsigmond egyetlen lányát már megint csak Habsburg (Albert), aki fiával, V. Lászlóval egyetemben már végre ténylegesen is a magyar trónra kerül, melyet hamarosan el is vesztenek, mivel V. László fiatalon, így gyermektelenül hunyt el.

Aztán következett újra a sok családi szerződés (Frigyessel, Miksával és a Jagellókkal), mely mind a magyar trónt biztosítja a Habsburg-háznak, aztán a kölcsönös házasságok a magyar Jagellók és Habsburgok között, s végül a mohácsi vész után itt áll előttünk Ferdinánd, a Habsburgok mindössze két férfitagból álló családjának egyike, mint az utolsó és egyetlen magyar Jagelló lánynak, Annának férje. (A család másik férfi tagja, V. Károly német-római császár és spanyol király, úgyszólván az egész nyugat, az egész civilizált keresztény világ feje.)

Őseinknek látniuk kellett volna, hogy ilyen helyzetben a Habsburgoknak a magyar trónra való jogát, s azt az ötszáz éves szokásjogot, hogy a királyt mindig a régebbi királyok rokonságából kell választani, ezt mellőzni egyet jelent a nemzet vesztével, tudatos tönkretételével. Ilyen helyzetben beledobni a magyar közéletbe a *nemzeti* királyság eszméjét és egy magyar főurat egyszerűen királlyá választani, politikai örökség volt. Hát még ezt épp akkor tenni, mikor a török már nemcsak az ország határán volt, hanem már ellenállás nélkül végig is gázolt rajta, s az ország tehetetlenül, vérbe fagyva feküdt ott előttük!

Őseinknek tudniuk kellett volna, hogy még ha olyan lángelmét választottak volna Zápolya János személyében, mint Mátyás, aki nagy hadvezéri, politikai és diplomáciai képességével végig biztosítani tudta volna egész uralkodása tartamára az ország fennállását és függetlenségét – pedig ilyesmit nem is lehet előre tudni, mert ehhez a tehetségen kívül szerencse is kell, és hogy a szerencse melyik lángész mellé társul, azt emberi elme előre meg nem mondhatja –, akkor is csak ideiglenes lett volna a megoldás, mert az illető uralkodó halálával újra kezdődött volna a válság. Egy-egy világhatalom élete századokig tart, nem évtizedekig, mint egy emberé. (A Habsburgoké is utána még 400 évig tartott.)

Egy Mátyás-féle egyéniség a trónon megállíthatja vagy más irányba terelheti a történelem szekerét, de csak évtizedekre, nem végleg s nem is *évszázadokra*. A mohácsi vész után előre lehetett látni, hogy déli és keleti szomszédunk, az ázsiai nagyhatalom, még évszázadok múlva is itt lesz a szomszédunkban (még jó lesz, ha csak a szomszédunkban lesz, s nem raj-

tunk), még évtizedek s századok múlva is olyan súllyal nehezedik ránk, melyet Ázsiába visszalökni önerőnkől nem tudunk, megállítani is csak akkor, ha minden erőnket összeszedjük és a vezetőnk istenadta tehetség.

Viszont emberileg azt is előre lehetett látni, hogy a nyugati szomszéd, keresztény nagyhatalom, szintén még évszázadok múlva is itt lesz, s ha igényeit nem vesszük tudomásul, ha barátunkká lenni nem engedjük, ellenségünké tesszük, s itt leszünk két nagyhatalmú ellenség között évszázadokon át, mert a nyugati szomszéd is szükségképpen ellenségünk lesz mindaddig, míg csak jogait el nem ismerjük.

De arra is gondolni kellett volna, hogy nincs az a hatalommal és erővel rendelkező trónkövetelő, aki nálunk (meg másutt is, mert hiszen mi sem vagyunk rosszabbak, mint mások; rossz faj nincs, jó se, csak rossz és jó egyedek vannak) hívekre ne találna, még akkor is, ha a jogigénye teljesen légből kapott. Hát ha akkora hatalommal rendelkezik, mint Ferdinánd, és olyan ötszáz éves szokásjog és annyi irás szól mellette, mint Ferdinánd mellett!

Teljes bizonyossággal előre lehetett tehát tudni, hogy az ország egyik fele Ferdinánd mellett lesz, a másik a „nemzetinek” kikiáltott király mellett. Világos, hogy ha az egyik királyt az egyik, a keresztény szomszédos nagyhatalom támogatja, a másik, a „nemzeti” párt csak úgy tudja magát tartani, ha ő meg a másik nagyhatalomra támaszkodik s „nemzeti” király helyett a valóságban „ázsiai” király lesz (így is csúfolták János királyt), Magyarországból tehát két ország lesz, s egyik se lesz független.

Zápolya Jánosról már a mohácsi vész előtti időből azt híresztelték, hogy titkos érintkezést tart fenn a törökkel és királlyá választása esetére eladta neki az ország függetlenségét. Tudjuk, hogy ez nem volt igaz. Ennyire gonosz azért nem volt Zápolya János. De nem is lehetett, mert akkor még olyan árulás-, olyan büntényszámba ment az ilyesmi, hogy csak olyan egyénekről lehetett feltételezni, akiknek már nincs veszíteni valójuk. A trón megürülése után, de még a szövetségekötés megtörténte előtt újra meg újra felmerült a dolog híre, ami szintén bizonyítja, hogy ha János csakugyan tartani akarja magát Ferdinánddal szemben, ez a lépés szükségszerű volt, ezt el nem kerülhette.

Pedig ha János hívei ezt előre tudták volna, akkor János sohase áhította volna a magyar koronát, pártja pedig meg se kezdte volna a „nemzeti” királyság melletti korteskedést. Ők eleinte nem ilyen nemzeti királyt értettek. Hiszen magyar és keresztény ember részére ez egyet jelentett a lelki bélpoklossággal. Hiszen akkor még a franciák se kötöttek szövetséget a törökkel, sőt még azt is titkolták, szégyellték, hogy diplomáciai összeköttetésben vannak vele.

De hát miért nem látták Jánosék mindezt előre, mikor mindenki tudta előre, mint a keringő mendemondákból látható? Hogy lehet, hogy mindenki tudta, mi következik be, csak azok nem, akik felelősek voltak érte, s a legjobban voltak érdekelve benne, s akiknek épp azért a legjobban kellett volna tudniuk?

Azt se mondja itt senki, hogy János király nem adta el az ország függetlenségét a töröknek, mert arra, hogy adót fizessen neki, semmiféle körülmények közt és sehogyan se volt hajlandó. Ő a török szultánnal mint egyenrangú fél szerződött, s el kell ismernünk, hogy ez becsületére válik János királynak. Sajnos azonban szó sincs egyenrangú felekről s így becsületére is alig válik itt valami János királynak. Mert igaz, hogy arra rá tudta venni János a szultánt, hogy az adófizetéstől nagy nehezen eltekintsen, de a viszonyok ismeretében egész jól látható, hogy ez az engedmény a szultán részéről csak a viszonyokkal való megalkuvás, és így ideiglenes volt. Mikor a törökök látták, hogy Jánost és pártját Ferdinánd karjaiba üzik, ha ebben a tekintetben nem engednek, ez pedig – az ország újra egységessé válása – rendkívül káros lenne török szempontból, viszont ha Jánosnak az egyenrangúság ezt a látszólagos dicsőséget megadják, pártját nagyon megerősítik, s így az ország kettéoszlását maradandóbbá teszik. A törökök a külsőségekben engedtek, míg Jánosnak e tekintetben lehetetlen volt engednie, mert vele hívei előtt minden tekintélyét elvesztette volna. Magyar ugyanis még soha

más népnek adót nem fizetett. Olyan királynak, aki még ezt is vállalta volna, nem lehetett volna itt híve senki.

De az adó elengedése csak külsőség volt. Igazi államférfiak külsőleg mindig szívesen megalázzák magukat, vagy helyesebben: szívesen lemondanak ellenfeleik vagy tárgyalófeleik külső megalázásáról, ha ezzel maguknak *tényleges, valóságos* előnyöket szereznek. Ezt tették a törökök is: elengedték az adót, látszólag tehát mint egyenrangú féllel tárgyaltak János királlyal, hogy ezáltal a magyarság felét ellenségből barátta, vagy legalább semlegessé, viszont a magyarság másik felével *szemben* pedig szövetségeseiké tegyék.

De hogy lehet szó igazi egyenrangúságról, mikor akkor is, mikor az adót elengedi, a szultán állandóan és később is mindig azt hangsúlyozza, hogy az országot Jánosnak „adta” (a magyar király az országot és a trónt csak a magyar néptől kaphatja), mikor a magyar királynak tisztelegnie kell menni a szultánhoz, valahányszor az országba jön, s ráadásul a magyar király úgy tiszteleg neki, hogy kezét csókol? Nem is értem, hogy János hogy alázhatta meg ennyire magát. Bizonyára rémületében, hirtelen elhatározásból tette, hiszen ő is, főurai is, mindig rémülettel – mert soha se tudták, melyiket tartja majd ott a szultán magánál és viszi magával haza a Héttoronyba –, de egyúttal undorral is mentek az ilyen tisztelgésekre.

Természetesen azt, hogy János király nem volt egyenrangú szövetségese a szultánnak, nem erre a kézcsókra alapítom, mert ez csak külsőség s véletlenül el is maradhatott volna (remélem, nem szidta volna le érte a szultán), hanem a helyzetből, a körülményekből, magából a tisztelgés tényéből különösen.

Egyébként maga az adófizetés elengedése is csak igen rövid időre szólt, mert már Fráter György idejében adót is kellett fizetni. János özvegye, fia és utána az erdélyi fejedelmek már nemcsak külsőleg, hanem a valóságban is a szultánnak alávetett hűbéresek voltak, akik fejedelmi széküket csak a szultán fermánja alapján foglalhatták el, évi adót fizettek, a szultán parancsára részt kellett venniük csapataikkal a szultán háborúiban is a havasalföldi vagy moldvai vajdák ellen, sőt a kereszténység és a magyar király ellen is.

Apafi Mihály szégyenszemre a Bécszet ostromló török seregben is ott volt. Hogy Erdélynek egyébként autonómiája volt és belügyeit szabadon intézte, ezt is Bécsnek köszönhette.

A törököt ugyanis mindig az a veszély fenyegette, hogy az erdélyiek Bécshez állnak, ami számtalanszor (hol nyíltan, hol titokban) meg is történt. Világos, hogy ilyen körülmények között az államvezető bölcsesség a törököktől azt kívánta, hogy az erdélyiekkel csínján bánjanak. De bezzeg, ha nem lett volna Bécs, ha nem lett volna a szomszédunkban, sőt itthon az ország másik felében egy keresztény nagyhatalom, a török olyan ellensége, mely vele egyenrangú és egyforma erejű volt, régen arra a sorsra jutottak volna az erdélyiek is, mint Havasalföld vagy Moldva, hogy Szerbiáról, Bulgáriáról, Albániáról ne is beszéljünk.

Eme állításunk igazsága kétségtelen, mégse láttam még olyan magyar történelmet, mely erre rámutatott volna. Magától meg hogy venné észre a magyar közvélemény? Ez Erdélyben csak a magyar szabadság és függetlenség védőjét látja, de azt elfelejti, hogy ami szabadsága és függetlensége Erdélynek volt, végeredményben azt is egyedül csak annak a keresztény hatalomnak köszöni, mely ellen az ország másik felének „függetlenségét” védte.

Miért nem váltak a Habsburgok magyarrá?

De nemcsak a török adta nagy „függetlenséget” és annak igazi okát érti félre magyar közvéleményünk, hanem a másik, a német oldalról jövő nagy „elnyomást” is. Mikor annyira lelkesedtek a nemzeti királyért s az „idegen uralom ellen” olyan legyőzhetetlen ellenszenvvel viselkedtek, akkor az tévesztette meg őket, hogy Habsburg királyon szükségképpen idegen, idegenben székelő és idegenből kormányzó, magyarul nem tudó uralkodót értettek. Pedig annak, hogy I. Ferdinándban csakugyan ilyen királyt kapunk s utána négyszáz éven át valóban ilyen királyaink voltak, annak *nem az volt az oka, hogy 1526-ban királyunkká Ferdinándot választottuk, hanem az, hogy nemcsak Ferdinándot, hanem Jánost is megválasztottuk.*

Ne feledjük, hogy 1526-ban még olyan idegen királyt, mint amilyenek a Habsburgok Magyarországon lettek és maradtak, egyáltalán nem ismert a magyar, s mivel még soha sem volt, világos, hogy ilyenre nem is gondolhatott. Őseink nem azért voltak Ferdinánd mellett (már akik mellette voltak), hogy Bécsben lakják, onnan kormányozza őket és idegen maradjon, hanem olyanforma királyt akartak, mint amilyen cárnő Katalin lett Oroszországban, mint amilyen király a Hohenzollern Károly lett Romániában, mint amilyen a nápolyi Anjou Károly Róbert, aztán fia, Nagy Lajos, vagy akár Luxemburgi Zsigmond (aki német császár is volt) lett Magyarországon.

Hogy a Habsburgok nemcsak a magyar trónra való emelésükkor voltak idegenek, hanem idegenek voltak még utána négyszáz év múlva is, annak nem az volt az oka, hogy idegenből jöttek hozzánk királynak, sem az, hogy nem is akartak soha magyarrá lenni. Hiszen, ha az Anjouk, a Jagellók, sőt a Luxemburgok akartak és tudtak magyarrá lenni, más német eredetű uralkodók tudtak és akartak orosz, svéd, angol, spanyol, sőt még román és bolgár is válni, miért éppen csak a Habsburgok nem akartak volna magyarrá lenni? Hogy mégse váltak magyarrá, azt a kettős királyválasztásból kifejlődött viszonyok kényszerítő volta hozta csupán létre.

Az volt a baj, hogy őseink, mikor a mohácsi vész után királyt választottak, nem az eszükre hallgattak, hanem a szívükre, illetve a gyűlöletükre. Pedig az ésszel szemben még a szeretetre sem szabad hallgatni, nem a gyűlöletre. Aki nem az eszére hallgatva cselekszik, mindig pórul jár. Minden bajunknak az volt a forrása, hogy őseink mindig jobban gyűlölték a Habsburgokat, mint amennyire szerették hazájukat.

Ha az egész ország Ferdinánd mellé áll, kétségtelen, hogy Ferdinánd nemzeti királlyá lett volna, nálunk lakott volna és magyarosodott volna.

Miből lehet ezt bizonyítani? Hát először is a számtalan hasonló esetből. Majdnem minden ország dinasztiája idegenből került az országba és mindenütt nemzetivé tudott lenni, s ha a büszke Bourbonok olaszra tudtak lenni Olaszországban, sőt német uralkodócsaládok tagjai még az elmaradt, kis balkáni államokba kerülve is át tudtak és akartak hasonlítani új hazájukhoz nyelvben, érületben, szokásokban egyaránt, miért éppen csak nálunk nem tudtak és nem akartak volna megmagyarosodni az idekerült Habsburgok?

Igen, mondhatná valaki, csak az a baj, hogy nem teljes a hasonlóság. A felhozott esetekben az idegenbe került uralkodócsalád véglegesen elkerült hazulról és nem ült saját hazája trónján is akkor, mikor idegen országba került. De a Habsburgok Magyarország trónjára kerülve egyúttal német császárok, cseh királyok, osztrák főhercegek, Németalföld, Lombardia, Nápoly, Szicília urai is voltak és megmaradtak továbbra is annak, és ez a körülmény akadályozta meg azt, hogy magyarrá lehessenek. Ezt azonban már közvetlenül a mohácsi vész után is lehetett látni, tehát igenis, őseink az eszükre hallgattak, mikor nem kellett nekik Ferdinánd, és éppen az volt a baj, hogy nem volt minden magyar ilyen okos és nem hallgatott mindegyik az eszére és hazaszerető szívére, mely ugyanazt mondta, mint az esze.

Tagadom eme érvelés helyességét, bár úgy látszik, mintha bizonyos igazság volna benne. II. Ulászló és II. Lajos is bírta a magyar mellett Csehország koronáját is. Csehek, idegenek voltak ők is, mikor magyar királlyá lettek, s régi hazájuk és fajtájuk koronáját ők is továbbra is megtartották, mégis magyarok lettek és itt lakó nemzeti királyok voltak. Sőt Zsigmond királyunk német császár is volt, úgy mint I. Ferdinánd is később azzá lett, és Zsigmond, mint már kifejtettük, mégis elsősorban magyar király volt, elsősorban itt lakott. Magyarul nemcsak megtanult, hanem még akkor is, mikor gondolkodás nélkül tört ki belőle a szó (mikor káromkodott), magyarul fejezte ki magát. Amiatt tehát, hogy német császárok voltak, még magyarrá lehettek volna és itt székelhettek volna a Habsburgok is. Mi volt tehát az oka, hogy ők mégsem lettek azzá? Rögtön megmagyarázzuk.

A történelemben, a politikában, tehát az uralkodók világában soha nem az egyéni érzelmek az irányadók, hanem mindig a tények, a valóság, az erőviszonyok. Ezekkel csak egészen nagy egyéniségek érzelmei dacolhatnak, de ezeké is csak rövid ideig. Mikor tehát egy uralkodó egyszerre több ország koronáját bírja, köztük azét is, melyből származik, s melyhez eredetileg tartozott, előbb-utóbb ahhoz az országhoz kell elsősorban húznia, annak érdekeit kell szem előtt tartania, mely sok ország között a legnagyobb erőt képviseli, s melyből az illető uralkodó fegyveres és egyéb hatalmát elsősorban meríti. Ez olyan szabály, mely alól legalább hosszabb ideig kivétel nincs és nem is lehet.

Trianon óta szinte szállóigévé vált köztünk a mondás, hogy „kis nép vagyunk”. Mindig felháborít, ha hallom, s csodálkozom, hogy a híres büszke magyar olyan könnyen elfelejtette a múltat, s úgy látszik, nem is sajnálja, hogy elmúlt. Mert ha szégyellené, akkor nem emlegetné annyit az ezzel ellenkező jelent.

A magyar nem kis nép, noha jelenleg kis ország. Régen azonban és még akkor is, mikor ősainknak II. Lajos halála után királyt kellett választaniuk, hazánk nem volt kis ország. Európában csak két nálunk nagyobb ország volt: Spanyolország és Franciaország, de ezek is csak az újkor elején lettek nagyobbakká, mint mi, mert a középkorban még külön volt Aragónia és külön Kasztília, a mórok foglalásait és más kisebb tartományokat nem is számítva.

Franciaország is csak az újkorban lett egy ország, még a mohácsi vészkor is tekintélyes részek más országok tartozékai voltak mai területén. Oroszország pedig akkor még egész jelentéktelen állam volt. Olaszországnak, igaz, akkor is már több lakosa volt, mint a mi hazánknak, de Olaszország akkor még nem volt. Területe számtalan apró államra oszlott, míg a mi hazánk akkor is éppúgy egyetlen egységes államot alkotott, mint később.

Anglia akkor még nem volt kétszer akkora lakosságú, mint Magyarország, mert minket csak a török ritkított meg később, s akkor még ott is külön ország volt Írország is, meg Skócia is. Lengyelország nagysága vetekedett mivélünk, de Németország, mint egységes állam, nem létezett. Németországban nem a császár parancsolt, hanem az egyes fejedelmek, a császár csak ezek vezére volt. Első a hasonlók között, akiknek hatalma eredetileg is kicsiny volt már s mégis állandóan nyirbálták, úgyhogy később egész árnyékhatalom lett. Németországban a német fejedelmek parancsoltak, nem a császár. A császár tekintélye és hatalma attól függött, milyen országok felett uralkodott a német birodalmon kívül s mekkora részek álltak közvetlen hatalma alatt magából a Német Birodalom területéből. Ha kis területekre terjedt ki közvetlen hatalma, fittyet hánytak neki a német fejedelmek, ha hatalmas volt hazáról, jobban engedelmeskedtek neki, illetve, mert engedelmességről alig lehetett szó, jobban hallgattak szavára s nem merték úgy megtagadni neki, amit kért.

Ha Ferdinánd, akit jóval később, hogy magyar király lett, kolostorba vonult bátyja helyett német-római császárrá is megválasztották, az egész Magyarország királya lett volna, vitán felül áll, hogy hatalmának és tekintélyének alapja Magyarország lett volna. Hiszen magából a Német Birodalomból csak Csehország és az osztrák örökös tartományokra terjedt ki közvetlen hatalma, ezek pedig együtt se versenyezhetek se gazdasági, se pénzügyi, se fegyveres erőben az akkori nagy Magyarországgal, nem is szólva arról, hogy már Ferdinánd

felosztotta fiai között az osztrák örökös tartományokat, egyiknek Stájer adta, a másiknak Tirolt, úgyhogy elsőszülött fia, Miksa, aki a császárságot és a magyar trónt kapta, már csak a szorosán vett Ausztriában uralkodott és Stájer – az illető mellékágak kihaltával – csak II. Ferdinánd, Tirol pedig csak Lipót alatt került vissza a császárok és a magyar királyok birtokába.

Még maga Csehország is nagyobb erőt képviselt, mint nem is csak Ausztria: hanem az összes osztrák örökös tartomány együttvéve, pedig csak az örökös tartományok voltak németek, még azok se teljesen, Csehországnak már csak egyharmada. Tehát, ha az *egész* Magyarország királyai lettek volna a Habsburgok, nyelvben is előbb-utóbb magyarrá kellett volna lenniük a tényleges erők parancsoló szükségességének hatása alatt.

Mindezekből már szükségképpen következik a Magyarországon való lakás is, amit még inkább kikényszeríthetett volna az, hogy Bécs akkor még nem is volt olyan nagy és szépen kiépített város, mint amilyenné később éppen a Habsburgok és éppen mint birodalmuk székvárosát tették. Hiszen még Ferdinánd harmadik utóda, Rudolf is szívesebben lakott Bécs helyett Prágában, ellenben *Ferdinánd megválasztásakor még megvolt Mátyás visegrádi és budai tündérpalotája*, mellyel akkor még se a Habsburgok bécsi, se prágai palotái nem versenyezhettek. Annyira nem volt akkor még a Habsburgoknak igazi otthonuk Bécsben, hogy I. Ferdinánd még sokkal inkább Innsbruckban lakott, márpedig Buda és Innsbruck közül csak nem lehetett Innsbruckot választani?

Aztán tekintettel arra, hogy Buda Magyarország mértani középpontjánál valamivel nyugatabbra esik, a Ferdinánd egyéb országai pedig Magyarországtól nyugatra határolták az országot, Buda éppen földrajzi középpontja volt Ferdinánd országainak. Éppen őt még az is Budához kötötte volna, hogy felesége, Anna itt is született, itt töltötte gyermekkorát, ide fűzték legkedvesebb gyermekkori emlékei. Világos tehát, hogy elsősorban itt érezte volna magát legjobban, Ferdinándról pedig köztudomású, hogy rendkívül családias érzelmű volt, s feleségét végtelenül szerette.

Tudvalevő, hogy Ferdinánd testvére, II. Lajos özvegye Magyarországról elkerülvén Németalföld kormányzója (helytartója) lett. Hogy a régi Magyarország milyen nagy tekintélyű volt és hogy a Habsburg családban is mennyire sokat számított, mutatja, hogy még hosszú évek múlva is minden jelentősebb magyar eseményről – többek közt a majd tárgyalandó Gyulaffy László török hőstetteiről is – értesítették, Belgium történetében pedig a mai napig is úgy szerepel, mint magyarországi, nem pedig osztrák vagy ausztriai Mária (Marie de Hongrie). Németalföldön talán az egyszerűbb nép nem is tudja, hogy Mária Habsburg, német származású volt.

Ferdinánd megmagyarosodását az országban uralkodó tényleges erőviszonyok szükségszerűen is *magukkal* hozták volna, ha Magyarország nagyobb hatalmat képvisel, mint Ausztria vagy Csehország (pedig az egész ország nagyobb hatalmat képviselt). Az is meggyorsította volna, hogy felesége innen származott és magyar volt, ő maga pedig nem volt se cseh, se német, hanem spanyol. Spanyolországban született, spanyol anyától, apja pedig németalföldi volt. Csak néhány évvel magyar királlyá koronázása előtt került a német nyelvű Ausztriába, mely ily rövid idő alatt egyáltalán nem tudta németté tenni.

Eleinte tele is vannak az osztrák tartománygyűlések panaszokkal a főhercegre, hogy nem szereti a németeket, spanyolokkal veszi magát körül. Emiatt Ausztriában még lázadás is tört ki ellene, melynek vezetőit Ferdinánd ki is végeztette.

Ferdinánd aztán mégis *német* lett, mert a tények és a valóság azzá lenni kényszerítették. Vajon nem lehetett és nem lett volna-e a valóságban is magyarrá, ha a tények, ha a valóság, ha az erőviszonyok erre kényszerítették volna, s vajon az előzmények (az osztrák összeesküvések) után Ferdinánd – már csak dacból is – nem szívesebben választotta volna ezt a magyarrá levést a németté levés helyett, ha nem csak egy kis országnak, hanem egész Magyarország királyává lett volna?

Ha mi gondoskodtunk volna róla, hogy Magyarország a Habsburgok részére nagyobb gazdasági, anyagi és fegyveres erőt jelentsen, mint többi tartományaik (pedig ehhez nem lett volna más szükséges, mint csak az, hogy az egész ország királyává tegye), akkor nemzeti uralkodót nyertünk volna bennük, magyarrá tettük volna a civilizált világ legelőkelőbb és leghatalmasabb dinasztiáját, azt, mely az utolsó Árpádnak is már feleségét adta, s melyből már Nagy Lajos is származott, s mellyel rokonságba jutni már Mátyás királynak és később Zápolya Jánosnak, Bocskainak és Bethlen Gábornak is leghőbb vágya volt, s ami ennél is sokkal lényegesebb, a Habsburgokkal együtt magyarrá tettük volna a Habsburg világhatalmat is.

Pedig ez a hatalom akkor még nagyobb lett volna, mint amilyen a valóságban lett, sőt azóta kétszer: II. Ferdinánd és I. Lipót alatt is oly nagy volt, hogy egyenesen az európai túlsúly felborításával fenyegetett. De ha még így is, Magyarország csak egy töredékének birtokában és a magyarság tekintélyes részének állandó felkeléseitől háborgatva és gyöngítve is olyan magaslatra tudott emelkedni, mekkora hatalma lett volna, ha egész Magyarországot bírja és az egész magyarság osztatlan ragaszkodással és lelkesedéssel állt volna mellette minden világban úgy, mint Mária Terézia mellett, sőt még sokkal jobban, mint körében lakó, az ő nyelvén beszélő és elsősorban magyar nemzeti hadseregére támaszkodó uralkodója mellett? S mivel a Habsburg-hatalom mindig katolikus világhatalom is volt, Európa így még vallásilag is másként alakult volna, teljesen vagy majdnem teljesen katolikus maradt volna. Ámbár talán éppen az volt az oka tragédiánknak, hogy nálunk akkor sokan (protestantizmusunk miatt) éppen ezt nem akarták.

De mi történt a valóságban ahelyett, ami történhetett volna? Az, hogy a magyarság egy része hazaárulásnak nézte éppen azt, ami a hazát megmentette, sőt talán a dicsőség és virágzás legmagasabb fokára emelte volna. Kiadták a jelszót: *Nem kell idegen király, és éppen ezáltal ők okozták azt, hogy idegen lett és idegen is maradt a király.* A dacosok, nemhogy elismerték volna, hogy tévedtek, inkább az ördöggel szövetkeztek, inkább a török pártjára álltak. De annak a segítségével is csak az ország felét tudták megtartani, a másik fele – nem számítva ami egyenesen a töröké lett – így is a Habsburgoké maradt, de ez a kis nyugati és északi csonk, melyre azonkívül még egy sereg végvár fenntartása és időnként még 2-300.000 főnyi török seregekkel való *szembeszállás* terhe is nehezedett, nem adhatta azt az anyagi erőt, mely az új királyt Csehországgal és Ausztriával szemben magyarrá tehetné volna, hiszen a Habsburgok számára nem erőforrást, hanem csak terhet és állandó nagy pénzügyi kiadásokat s így csalódást jelentett Magyarország.

Ennél a csonka, vérző országnál természetesen nemcsak Csehország, hanem még az osztrák örökös tartományok is nagyobb tényleges erőt jelentettek. Világos tehát, hogy Ferdinánd (magyar neje ellenére is) nem lehetett magyarrá, hanem németté és csehé kellett válnia, ahonnan uralmához és Magyarország védelméhez is az erőt és pénzt kapta. Világos, hogy ilyen körülmények között nem volt és nem is lehetett elsősorban magyar király, hanem csak harmadsorban, és világos az is, hogy nem lakhatott itt, hiszen Buda és Visegrád nem is volt az övé, nem is szólva arról, hogy az ottani királyi palotáknak hamarosan csak romjai voltak. Nem lakhatott itt, mert senki se szokott országa szélén lakni még akkor se, ha az nem harctér, amint hazánk a törökvilág alatt mindig az volt.

Akinek csak egy csöpp történelmi érzéke van, az tisztán látja, hogy ilyen körülmények között Ferdinándra nézve magyarrá lenni és székhelyét Magyarországon felállítani még gondolatnak is örültség. Ezt ő csak akkor tehetné volna, ha elmebeteg lett volna, álomvilágban élt volna, nem pedig a való világban, mint az az előbb külön, aztán csakugyan elmebeteg bajor király ott a stahrenbergi tónál, de akit éppen ez elmebetegsége miatt meg is fosztottak az alattvalói a tróntól.

Az ilyen idegen uralom természetesen sérelmes, káros és megalázó is volt részünkre, de emiatt csak magunkat szidhatjuk, nem a Habsburgokat. Mert azért csak nem lehet valakire

haragudni, hogy nem álmvilágban, hanem a valóságban él? Mert az csak nem bűne vagy hibája valakinek, hogy nem elmebeteg, hanem józanul mérlegeli a dolgokat?

Látni fogjuk, hogy még így is több hasznunk volt az idegen uralomból, mint kárunk, mert végeredményben mégiscsak az idegenben lakó Habsburgok szabadítottak fel bennünket a másfél százados török iga alól és ők szereztek vissza Magyarországot már egyszer elvesztett integritását, mégpedig mint *idegen* királyok tették ezt, *egyéb* országaik fegyverével és pénzével, amit nem tehettek volna, ha nemzeti uralkodók, vagyis csak Magyarország királyai lettek volna. Azonban erről majd később bőven lesz szó.

„Hazafias” elfogultságok

Mosolygásra keltő, milyen szeretettel, milyen megértéssel írnak történetíróink János királyról. Minden bűnét megbocsátják, sőt szerintük bűne nem is volt. Uralkodói fogyatékoságai iránt is a legnagyobb megértéssel viseltetnek. Tehetségtelennek se tartják, csak azt tartják szerencsétlenségnek, hogy olyan időben került a trónra, melyben csak egészen rendkívüli tehetségű ember tudta volna megállni a helyét. Nagyszerűen lehet látni belőle, hogy a történetírás mennyire a történetíró lelki beállítottságától függ, s mennyire alá van vetve az eseményeket megítélő ember szeretetének vagy gyűlöletének.

Nem akarok most itt foglalkozni Gelsei Bíró Zoltánnak „A Habsburg-ház bűnei” című pamfletjével, sem Baráthosi Balogh Benedek már említett irományával a magyarság kigyilkolásáról a Habsburgok által. Még Tolnai Világtörténelmével se, mert ezek komoly történeti műveknek nem számíthatók, s amit írnak vagy nem írnak, annak komoly emberek előtt semmiféle jelentősége nincs, bár – mint láttuk – sajnos még kórházi főorvosok és középiskolai történettanárok is minden szavát elhiszik, sőt ennek alapján tanították és tanítják a magyar történelemre a magyar ifjúságot.

De már Szilágyi tizkötetes nagy magyar történelmét föltétlenül komolyan kell vennünk. Itt elsődrendű szaktudósok komoly és alapos tanulmányait találhatjuk, melyek tények, történeti kútfők alapján állnak s nagyjából a tárgyilagosságot is megőrzik.

Itt a XVI. század történetét Acsády Ignác írta, tárgyilagosságra törekedve bár, de nyíltan Ferdinánd ellen és János király mellett foglalva állást. Asztalos Miklós történelme, bár sokkal kisebb terjedelmű és igényű, mint Acsády munkája, már az Acsádyénál is tárgyilagosabb, de csak azért, mert 1934-ben jelent meg, míg Acsádyé 1897-ben, s 40 év alatt mégiscsak sokat haladtunk és természetesen sokat haladt történetírásunk is. Ma már nem lehet olyan elfogultnak lenni és olyanokat állítani, amilyeneket az 1890-es években még lehetett. De Asztalos is, noha maga mondja, hogy Hóman-Szekfű alapján írt, egészen nyíltan János-párti, úgyhogy ha ő írta volna művét, akkor, mikor Acsády, még sokkal elfogultabb lett volna, mint az.

Lehet, hogy már Acsády se szívből, hanem csak a „*hazafias*” közfelfogásnak hódolva adja a jó ügy elismerésének babérját Zápolya János pártjának, mert a nemzet közfelfogásával szembehelyezkedni nem lehet büntetlenül. Asztalosban azonban egész nyilvánvalóan az egyéni felekezeti elfogultság nyilvánul meg, mikor Hóman-Szekfű-féle történelem megjelenése után, sőt annak alapján állva, még mindig a régi „*hazafiasnak*” nevezett felfogás alapján áll. Asztalos félenk, bátortalan megjegyzései és kifogásai azonban nagyszerűen mutatják, mennyire meghaladott már ez a felfogás és mennyire nem tartható.

„*A magyarok inkább meghalnak* – írja Acsády az ország Mohács utáni hangulatának vázolásául (Szilágyi, V., 12. o.) –, inkább a törököt fogadják testvérek, semhogy idegent válasszanak.” Nem veszi azonban észre, hogy komoly, az események felett álló és azokat a hűvös tárgyilagosság magaslatáról megítélő történetíróhoz nem méltóan a János-párt legegységesebb kortesfogása alapján áll ő is, ahelyett, hogy a kortesfogás egyoldalú naivságára rámutatna.

Az igazság az, hogy 1301, az Árpádok kihalása óta ősaink *kivétel nélkül mindig idegent* választottak, mert az Árpádok leányági utódai közül választották királyukat, ezek pedig mindig „idegenek” voltak, mert hiszen az Árpádok nem hazuról házasodtak, s leányaikat nem magyar főurakhoz, hanem idegen, külföldi uralkodóházak sarjához adták nőül. Későbbi uralkodóházaink (Anjouk, Habsburgok, Jagellók) fiú ágának kihaltával is mindig leánygéből választottak ősaink királyt, az egy Mátyás esetét kivéve, de az ő halála után is, fiát mellőzve, azonnal visszatértek a Habsburg családból származó Albert királyunk leányági leszármazóihoz, a Jagellókhoz, tehát az „idegenekhez”.

A gyermektelenül elhalt király egyetlen testvérének, illetve az ő férjének mellőzése a királyválasztásban és a királyi családdal semmiféle rokonságban nem levő egyénnek a magyar trónra való emelésével őseink egy többszázados szokásjoggal szakítottak, tehát forradalmi lépést tettek. Ha Acsády, mint történétíró, ezt az évszázados szokással való szakítást és a forradalmi lépést megokoltnak, helyesnek, sőt szükségesnek tartotta s az a felfogása, hogy ez a forradalmi lépés a nemzet érdekében szükséges volt, akkor ezt a véleményét adja elő, fejtsse ki és okolja meg, de ha ezt meg se próbálja, illetve egyetlen érve a Zápolya-párt ravasz és megtévesztő kortesjelszavának hangoztatása, hogy „inkább meghalunk, vagy a török alá adjuk magunkat, mintsem idegent válasszunk”, ez már nem méltó komoly történétíróhoz.

Hiszen első pillanatra nyilvánvaló, hogy e jelszó hangoztatóiban a gyűlölet teljesen elfojtotta az ész és a nemzet iránti kötelesség szavát. Akárki, csak Ferdinánd nem. Akárki, csak a király leánya nem. „Idegenek” nem. Inkább a halál, de ők nem. Inkább a töröknek szolgálunk, csak nekik nem, „idegeneknek” nem. A gyűlölet annyira elvette szegényeknek az eszét, hogy még azt se vették észre, hogy a török is idegen, sőt egyenesen ázsiai és „pogány” idegen. De nekik inkább kell az ázsiai és pogány idegen, mint az elhunyt király egyetlen testvére és sógora. Nekik csak ő idegen, a török nem.

És Acsády a legkisebb kísérletet se teszi, hogy megmagyarázza, hogy nemcsak Ferdinánd volt „idegen”, hanem Mátyást kivéve az Árpádok óta minden király, sőt származását tekintve még Mátyás apja és anyja is idegen volt, de Zápolya János is. Egy szóval se tesz kísérletet a kortesjelszó megtévesztő hatásának helyreigazítására, hogy nem a király testvérének és sógorának trónra ültetése lett volna újdonság, hanem a „nemzeti” királyé. Sem annak megmagyarázására, hogy Ferdinánd és utódai nem azért maradtak mindig idegenek a magyar trónon – egész másképpen és sokkal jobban idegenek, mint azok a királyi rokonok, aki előtte kerültek kétszáz éven át a magyar trónra –, mert őt választották meg, nem pedig Zápolyát, hanem azért, mert az ország több mint fele bedőlt a megtévesztő, idegenek ellen kiabáló „nemzeti” jelszónak, mert sok magyar hallgatott inkább a gyűlöletére, mint az eszére s így a magyar trón mind Ferdinánd, mind utódai részére csak csonka trón maradt, mely egyéb országaik mellett, éppen ezért csak mellékszerepet játszhatott, mely trón nekik mindig többé került, mint amennyit jövedelmezett.

Mikor végre csonkaságát a Habsburgok megszüntették, ez nem Magyarország, hanem egyéb országaik fegyverével és pénzügyi erejével történt, s hazánk integritásának visszaszerzése után is oly elpusztult és néptelen volt, hogy évszázadokig még nem jelentett akkora erőt, mely területének nagysága után megillette volna, s így még sokáig nem igényelhette azt, hogy a Habsburgok hatalmának alapja legyen, tehát hogy királyaink többi országaikkal szemben elsősorban magyarnak tarthassák magukat és itt lakjanak.

Azt írja továbbá Acsády, hogy Ferdinánd hívei „*csupán abban tértek el a nemzet tömegeinek felfogásától, hogy feltétlenül idegent akartak királynak, mert csupán idegen segínytől remélték az ország megmentését*”.

Ez is annyira egyoldalú, sőt kezdetleges beállítást, hogy önkéntelenül is azt juttatja eszünkbe, hogy Acsády maga sem hitte, amit írt, hanem csak a közvélemény megbántásának elkerülése miatt kellett így írnia.

A Ferdinánd-pártiak tehát Acsády szerint különböztek „a nemzet tömegeitől”, de „csupán abban”, hogy „feltétlenül idegent akartak királynak”.

Az ember első pillanatra nem tudja elképzelni, hogy micsoda bolondos kis csoport lehetett ez, hogy mindenképpen elkülönítette magát a nemzet tömegétől. Vajon miért különködtek, miért makacskodtak, miért akartak „feltétlenül idegent”, miért volt ez az egyetlen rögeszméjük, kérdezzük csodálkozva? Elmebetegek voltak? Vagy a nemzet halálos ellenségei? Vagy meg voltak vesztegetve, mert eladták idegeneknek a lelküket és a nemzetet?

De Acsády egyelőre egy kissé levezeti a feszültséget: „mert csupán idegen segítségtől remélték az ország megmentését” – adták a választ. Hála Isten! Tehát mégse voltak teljesen a

megtestesült Antikrisztusok. Tehát ők is a nemzet javát akarták. De hát akkor meg miért kellett annyira kiélezni a dolgot, hogy az olvasó először feltétlenül hazaáruló maffiára gondol? Ha azonban az idegen *segítség* miatt akarták Ferdinándot, akkor ezt nem úgy kellett volna kifejezni, hogy „idegent”, különösen, hogy „feltétlenül idegent” akartak, mert kétségtelen, hogy mert csak idegen valaki, még nem tudja megmenteni az országot.

Tehát idegen uralkodóházból származót kellett volna mondani, sőt az idegent el is lehetett volna hagyni, mert hiszen a magyar uralkodóház kihalván, más uralkodóház, mint idegen, nem is volt. Elég lett volna tehát azt mondani, hogy fejedelmi vérből származó egyént akartak trónra emelni, s itt már nyugodtan írhattuk volna azt is, hogy feltétlenül fejedelmi vérből származó egyént akartak királlyá. Ezzel el is érkeztünk az igazi okhoz, hogy Ferdinánd hívei nem feltétlenül idegent, hanem fiúág híján feltétlenül az elhalt király leányági örökösét akarták a trónon látni, azaz feltétlenül ragaszkodni akartak a sok száz éves szokásjoghoz, a törvényhez, tehát feltétlenül úgy akartak eljárni, mint őseink ezer éve mindig eljártak, vagyis semmiképpen nem akartak forradalmi útra lépni, azaz egyedül ők voltak rendes észjárásúak.

Ez volt az igazi okuk, ez volt az egyetlen bűnük, ezért tértek el a „nemzet tömegeinek” felfogásától, mely – mint láttuk – csak addig volt a nemzet tömegeinek felfogása, míg a nemzet tömegei Zápolya hatalmában voltak. Mihelyt Zápolya hatalma alól kikerültek – és a kisujjukat se mozdították meg érte, hogy ki ne kerüljenek alóla –, mindjárt nem volt ellenkező ezeknek a „tömegeknek” a felfogása. Ez érthető is, hiszen ezek a Ferdinánd-pártiak a magyar történelmet, a sok százados szokásjogot, őseink eljárás módját képviselték. Ezt a tiszteletre méltó igazságot úgy fejezi ki, hogy „csupán csak” „feltétlenül idegent” akartak, nem méltó Acsády Ignáchoz, de a magyar nemzet tízketetes történelméhez sem.

A Ferdinánd-párt tehát nem feltétlenül idegent akart, hanem feltétlenül ragaszkodott ahhoz az eljáráshoz, melyet őseink mindig követtek, mikor királyt választottak, mert ők a királyt mindig a volt király rokonságából választották. A Ferdinánd-párt nem feltétlenül idegent akart, hanem feltétlenül idegenkedett az évszázados szokásjog megsértésétől, ragaszkodott ahhoz, ahogy addig volt és elítélte a forradalmi lépést. Hogy mennyire igaza volt, mutatja, hogy még Csák Máté se mert arra gondolni, hogy magyar király legyen, pedig ő a Felvidéknek tényleg királya volt. De a dicső Hunyadi János se, pedig akkor gazdátlan volt a trón. Ez volt a fő ok a Ferdinándhoz való ragaszkodásra is, a többiek csak utána következtek.

Tehát azok, akik nem voltak „nemzeti” pártiak, akkor is Ferdinánd-pártiak lettek volna, ha nem várhatták volna Ferdinándtól és a Habsburg világhatalomtól hazánk állandó támogatását a török ellen és végül az egész ország diadalmas felszabadítását és teljes integritásának visszaszerzését (amit másfélszáz száz év múlva valóban meg is kaptak a Habsburg-háztól).

Akkor is Ferdinánd mellett álltak volna, ha nem tudták volna már Mátyás király uralkodásának tanulságaiból (akinek uralkodása két első évtizedében – minden uralkodói rátermettsége ellenére – egymást érték az összeesküvések), hogy egy soraiból származó ember a magyar nemzet körében még akkor se tudja a kellő királyi tekintélyt megszerezni, ha – mint Mátyás király – a nemzet világhírű, legnagyobb emberének fia, ha a leghatalmasabb főúri családból származik és ha uralkodásra temett lángeleme is egy személyben. Akkor is Ferdinánd pártján kellett volna állniuk, ha nem látták volna, hogy a Habsburg-ház világhatalom és még négyszáz év múlva is itt lesz, az ő igényeinek mellőzése tehát évszázados harcok csíráját rejt magában s ennek a nemzetet kitenni még akkor is hazaárulás volna, ha nem lett volna itt a szomszédunkban a török.

Hogy János hívei mindezt nem látták, illetve mindezzel nem törődtek, azért volt, mert megfizetett kortesek voltak, s a maguk érdekeit nézték, nem a nemzetét. Hogy pedig olyan embereket is félre tudtak vezetni, akik nem anyagi okokból cselekedtek és jó hazafiaknak gondolták magukat, annak az volt az oka, hogy a kortesek az „idegenek” elleni izgatással olyan gyűlöletet tudtak kelteni, mely elnyomta a nemzet és haza iránti szeretetet.

Inkább meghalunk vagy a törökhöz szegődünk, mintsem idegent uraljunk, mondták mámorosan a szerencsétlenek, de azzal már nem törődtek, hogy ez mit jelent. Négyszáz év telt el azóta, de a gyűlöletnek akkora az ereje, hogy még Acsády, a tudós történetíró is, négyszáz év távlatában és annyi keserű tanulság hatása alatt is, még mindig nem mint a gyűlölet butító és pusztító elretentő példáját, hanem mint valami dicsérendő dolgot idézi a gyűlölettől mámoros korlátoltság e szegyenletes szavait. (Hogy igazságtalanok ne legyünk, meg kell jegyeznünk, hogy Acsády egy cseppet se amolyanabb történetíró, mint a többi. Csak véletlen, hogy mindezt most éppen ő vele kapcsolatban kell elmondanunk.)

„Az a másik tábor – folytatja Acsády –, mely idegent akart a trónra emelni..., Zápolya személyes ellenségeiből verődött össze s az első napokban alig öt-hat emberből állt.”

Azt már láttuk, hogy ez a tábor nem idegent akart, mert ez komoly műbe semmiképpen se illő, alantas kortesfogás, hanem a törvényesség alapján állt s így a meghalt király leányát akarta a trónra. De épp ilyen kortesízü „összeverődésről” és „öt-hat” emberről beszélni is, mert ez az öt-hat ember nem volt más, mint az özvegy királyné, a nádor, a horvát bán, a tábornok, a kir. ítélőmester, az alnádor, a veszprémi és boszniai püspök (ne feledjük, hogy több püspök alig volt, hiszen majdnem minden püspök elpusztult a mohácsi csatában), vagyis majdnem mindenki, mert éppen csak Acsády jegyzi meg, hogy a „tömegek a királyválasztásnál nem számítanak”.

Hogy az első hónapokban az ország Zápolya mellett volt, annak az az oka, hogy Zápolya erdélyi vajda volt és a leggazdagabb főúr, akinek legtöbb fegyverese volt, és mivel nem vett részt a mohácsi csatában, fegyveres hatalma a királyválasztáskor is még megvolt, s így hangosan vagy hallgatólagosan *kénytelen* volt mindenki vele lenni. Hiszen ugyancsak Acsády írja, hogy *„általában minden választást a pénz, az egyéni érdek és az önzés döntött el.”* Lett is mindjárt táborra Ferdinánd *„sokáig közkatona nélküli 12 tagú vezérkarának”*, mihelyt Zápolya – nem bírván sokáig több ezer főnyi seregének további fenntartását – katonáit hazabocsátotta.

Még kevésbé egyeztethető össze a tudományos tárgyilagossággal Acsády azon kijelentése, hogy a *„Habsburg-uralkodóház szomszédságával, a császári korona tekintélyével, családi szerződéseivel, rokonsági kapcsolataival, valódi vagy képzelt jogaival és igényeivel már csaknem száz esztendő óta lidércként nehezedett Magyarországra”*. Ha e sok mindenből valóban csak a „rokonsági kapcsolatok” lettek volna meg, akkor is csak a legalantasabb kortes szempontok szerint igazodó elfogultság és pártszenvédély nevezheti a nemzetre nehezdedő lidércnyomásnak a Habsburg-uralkodóház (a lehető legtermészetesebb, hiszen évszázadok szokásával szentesített és a magyar nemzettől mindig törvényesnek elfogadott és a tényleges királlyá választással szentesített rokonsági) igényét a magyar trónra.

Ha Ferdinánd, aki ráadásul még fiatal, tetterős korban is volt, mint a kihalt magyar Jagelő-ház egyetlen és utolsó sarjának férje, nem tett volna semmi lépést a magyar trón megszerzésére, azt ép elmével nem is lehetett volna megmagyarázni. Amit mindenkinek a világ legtermészetesebb dolgának kellett és kell tartania, ami már addig számtalanszor és újra meg újra meg is történt úgy, hogy ha most elmaradt volna, mindenkit elképesztett volna, az Acsádynak az országra nehezdedő lidércnyomása.

Ha azonban azt is látjuk, hogy a Habsburg-uralkodócsalád mellett a rokonságon kívül még a szomszédság, a császári korona tekintélye, családi szerződések, valódi és képzelt igények (az is jellemző, hogy ezek az igények nem valódiak, azt még ő se meri mondani, de hogy valódiak, azt meg nem akarja mondani) és mindezeknek már száz év óta való fennállása is járul, akkor egyenesen arra kell gondolnunk, hogy számolt is a nemzet tönkretetésével az, aki „csak azért is” dacol mindennel, nem bánja, ha török iga, vagy akár azonnali halál lesz is belőle, mert neki a gyűlölet előbbre való, mint a nemzet.

Ha lidércnyomás a nemzetre, ha a fiúágon kihalt uralkodóház leányága igényli a trónt, akkor Európa minden trónja állandó lidércnyomás alatt állt. Hiszen még a spanyol trónra is,

ilyen lidércnyomásul, leányágon, Őrült Johanna révén kerültek a Habsburgok. De az Árpádok kihalta óta a magyar trón is mindig ilyen lidércnyomás alatt állt. Hiszen épp olyan réven és címen, tehát épp úgy „lidércnyomással” jutottak oda az Anjouk is, Luxemburgi Zsigmond és a Jagellók is, mint I. Ferdinánd.

A magyarok eleinte Károly Róbert leányági igényeivel is dacoltak és e dac ekkor is hosszú éveken át tartott, de senki se nevezte az ő kitarító trónkövetelését nemzetre nehezedő lidércnyomásnak, pedig az ő vetélytársai nem minden törvényes igény nélküli akarnokok voltak, mint Zápolya János, hanem Cseh Vencel is, Bajor Ottó is éppúgy Árpád-házi leányivadékok, mint maga Nagy Lajos atyja. Ferdinánd neje azonban az *egyetlen* Jagelló ivadék volt, ellenfelének pedig más jogcíme nem volt a magyar trónra, mint másfélmillió hold földje és a nagyravágyás.

Lidércnyomáson valami károsat, rosszat, kellemetlent, nyomasztót értünk. Honnan tudta valaki előre, hogy Ferdinánd és utódainak uralma Magyarországra ilyen hatással lesz? Igaz, hogy mikor Acsády írt, akkor már lehetett tudni, hogy ilyen lett, de azt, amit a XIX. században már tudtunk, azt nem tudhatták a XVI. század elején és nekünk se szabad ezt odavetítenünk. Ha mégis odavetítjük, akkor vele együtt azt is oda kell vetítenünk, mert ma már ezt is tudjuk, hogy e káros hatás csak a Ferdinánd elleni okatlan gyűlölet következménye volt. Azért történt csak, mert emiatt Ferdinánd utódai Magyarország királyai helyett csak kis, állandóan veszélyeztetett országcsontk királyai lehettek. Sőt ma már még azt is tudjuk, tehát azt is oda kellett volna vetíteni a XVI. századba, hogy a Habsburg-uralomnak hazánkban még így is százszor akkora haszna volt, mint kára, mert még így is ők szerezték vissza hazánk integritását, melyből „a császári korona tekintélye” és ereje nélkül sohase lett volna semmi. Akkor Magyarország nem 1918-ban bomlott volna fel végleg, hanem már a XVI. században. Így azonban még bízhatunk benne, hogy ez az 1918-as felbomlás nem is volt végleges.

Acsády azonban ellentmond önmagának is és ezzel elárulja, hogy tulajdonképpen ő is tudatában van annak, hogy nem igaz ügyet véd. Mikor például említi, hogy János szerette volna megnyerni Mária királyné kezét, azt írja, hogy „ittthon ezt szintén igen sokan óhajtották”, „mert megadta volna trónjának a tekintélyt és a legitimitás külső zománcát”.

Ezzel tehát világosan elismeri, hogy János király trónigényéből hiányzott a törvényesség (legitimitás) zománca, vagyis magyarul kifejezve, János király törvénytelen trónkövetelő volt. Nem volt joga ahhoz, hogy a magyar trónra törjön, Ferdinándnak viszont volt. De ha ezt Acsády is jól tudja, miért tesz úgy, mintha nem tudná, s miért beszél arról, mintha pártja csak azért ragaszkodott volna Ferdinándhoz, mert az ellenpárt „feltétlenül idegent akart”, ahelyett, hogy azt mondaná, hogy az feltétlenül törvényes, legitim királyt akar? Mert akkor elárulná, hogy nem igaz ügyet pártol.

Azt is írja Acsády, hogy Jánost már híveinek tokaji gyűlése királlyá akarta választani, de János nem engedte, mert „szigorúan a törvényesség alapján állt”. De hogy lehet ezen állítását összeegyeztetni azzal a másik állításával, hogy trónjának csak Mária királynő keze adta volna meg „a legitimitás (törvényesség) külső zománcát”. Vagy talán van belső zománc is, s ez Zápolyában megvolt és van belső törvényesség és külső törvényesség, s az első megvolt Zápolya Jánosban csak a külső hiányzott?

Aztán azt a királyválasztó gyűlést, mely Zápolyát a trónra emelte, nem a nádor hívta össze, mint a törvény világosan előírja, hanem Zápolya hívei, tehát a magyar törvények szerint zugszűlés volt, s nem törvényes országgyűlés. S mégis úgy hívták össze, hogy jószággal büntetődik, aki meg nem jelenik. Ezt is tudja Acsády, meg is említi, de azért mégis megállapítja, hogy Zápolya „szigorúan a törvényesség alapján állt”. Így lehet beszélniük gyerekeknek, korteseknek, vagy pártszenvédélytől fűtött agitátoroknak, de nem komoly történetíróknak.

Asztalos Miklós nemcsak ilyen elejtett és máshol a saját kijelentéseivel is megcáfolt megjegyzésekkel igyekszik Zápolya mellett hangulatot csinálni, mint Acsády, hanem kifeje-

zeten is, mégpedig azzal a módszerrel, hogy magát Zápolya személyét elejti, nem védi, belátva, hogy ma már ez teljesen elveszett ügy, hanem pártját, a nemzeti királyság eszméjét tartja helyesnek és dicsérendőnek. De ezt is csak olyan alantas eszközökkel tudja megtenni, melyeket Acsády használt.

Mosolyt kelt például, mikor azt írja, hogy Várday „*a habozó Szapolyait mindenképp rábeszélte a trón elfoglalására*”. Mert igaz ugyan, hogy János, mikor már bizonyos volt, hogy királlyá választják, illetve mikor már megválasztották, akkor szabadkozott és híveinek érvelni kellett, hogy a trónt elfoglalja, de az is igaz, hogy már a bölcsőtől kezdve egész élete célja tisztán a magyar korona elnyerése utáni törekvésben állott.

Azok után, amiket Zápolya a trón eléréseért tett, ez a szabadkozás nevetséges s annyira nem őszinte, hogy Zápolya jellemének inkább kárára, mint javára válik. Az a történetíró, aki Zápolya javára akarja hangolni az olvasót, az ezen a jelentéktelen és éppen nem épületes epizódon átsiklik, aki megemlíti, az akaratlanul is Zápolya álnokságára vagy férfiatlanságára hoz fel adatot. De abban a reményben felhozni, hogy az olvasó Zápolya javára írja, az már sok a jóból. Ez annak a feltételezése, hogy az olvasó a kor történetében teljesen járatlan.

Ferdinándot megválasztása előtt „pártkirálynak” nevezi Asztalos, megfélekedve arról, hogy ezzel csak azt bizonyítja, hogy ő a párttörténetíró. Ferdinánd felesége, Anna révén olyan törvényes trónkövetelő volt, akiben a legtermészetesebb dolog volt, hogy igényt tartson a trónra, s akinek igényét évszázadok jogszokása szentesítette. Ellenben Zápolyának semmi néven nevezhető igénye nem volt, s hogy esetleg megválasztása mégse lesz lehetetlen, arra az egész magyar történelemben csak egyetlen egy kivételre, Hunyadi Mátyás megválasztására gondolva számíthatott. De erre is csak akkor, ha készakarva elfeledkezett arról, hogy Mátyással csak azért tettek kivételt, mert atyja az egész kereszténység csodált hőse volt, hogy bátyja kivégeztetését a magyar közvélemény törvénytelennek és igazságtalannak tartotta, és ezt az igazságtalanságot az egyetlen még élő Hunyadi-sarj felmagasztalásával akarta helyrehozni; végül, mert olyan egyén, akinek vérségi alapon joga lett volna a magyar trónra, akkor nem egy volt, hanem több, mindnek rokonsága távolabbi volt és igénye érvényesítéséhez egyiknek se volt ereje.

Egész más volt a helyzet most. Zápolyának vagy családjának a legkisebb dicsőség se övezte a fejét, sőt az a szégyen nyomta, hogy részt sem vett abban a csatában, melyben a király és a nemzet legjobbjai hősi halált haltak, ép seregével a csata után sem tette a legkisebb kísérletet sem, hogy legalább valamit segítsen és ezáltal dicsőséget arasson, viszont legitim jogokkal bíró ellenfele csak egy volt, s az a meghalt király *egyetlen* testvérének férje volt, s aki igénye érvényesítésére elegendő anyagi erővel rendelkezett, hiszen testvére a világ ura volt.

János volt a pártkirály, nem Ferdinánd, mert őt pártja, melyet egyedül nagy vagyona szerzett neki, mindezek ellenére meg is választotta, de akit pártja azonnal el is hagyott, mihelyt Ferdinánd fel tudott készülni és Zápolya erejével szemben hasonló erőt tudott szembeállítani.

Azt írja továbbá Asztalos, hogy Ferdinánd sikere érdekében „*nem riadt vissza a pénz- és birtokadományozásoktól*”, majd újra Ferdinándnak „*adományokkal, vagyis ígéretekkel lekötöztetett híveiről*” beszél. Viszont János hívei elé sohase teszi ezeket a nem éppen megtisztelő jelzőket, pedig ő maga is kénytelen megírni, hogy Jánosnak „*első dolga volt, hogy azokat a főúri híveit, akik nem voltak családi befolyása alatt, tisztségek adományozása révén lekötölte*”.

De ezt szerinte János csak akkor tette, mikor már megválasztották és megkoronázták. De hiszen ez természetes is, mert aki még nem király, az nem nevezheti ki Perényi Pétert erdélyi vajdává vagy Török Bálintot temesi ispánná. De érdekes, hogy Ferdinánd meg viszont a „hazafias” történetírás szerint mégis már akkor tett „birtokadományozásokat”, mikor még király se volt, sőt állítólag még hívei se voltak, így szerezte a híveit. Ha Asztalos Zápolyáról írná ugyanezt, az nem lenne sajátságos, mert Zápolya itthon volt, még kezében volt az ország, volt másfélmillió hold földje, számtalan uradalma, vára. Ezeket elajándékozhatta és el is

ajándékozta, mert hiszen pár évi „uralkodás” után már nemcsak az összes kincstári birtok volt elidegenítve, hanem még családi javainak nagy része is.

Ellenben Ferdinándnak nem volt egy hold magánvagyonra se hazánkban megválasztása előtt. A kincstári javakat se adományozhatta el, mert hiszen be sem jöhetett az akkor még János kezében lévő országba; pénzt se adhatott föld helyett, hiszen állandó betegsége volt a pénzhiány – mint a kor legnagyobb osztrák ismerője írja.

Ferdinánd tehát csak egyet tehetett: *ígérhetett*, s mivel azok, akik hívei voltak, egyelőre gyakorlatilag száműzve voltak az országból, mert ha hazamennek, János kezébe kerülnek s emiatt egyelőre birtokaik is elvesztek, mert mint hűtlenekéit, ezeket is elajándékozta János a maga híveinek, Ferdinánd igazán nem adhatott a maga híveinek mást, mint ígéretet, mint reményt, *ha győz*.

Jellemző, hogy még így is mindenki otthagya Jánost és a vele járó valóságot a Ferdinánddal járó reményekért és ígéretekért. Ilyen tekintélye volt Ferdinándnak akkor, mikor még semmije sem volt az országban, s ennyire nem bízott senki Jánosban már akkor se, mikor még az egész ország az övé volt. S Asztalos mégis Ferdinándot nevezi „pártkirálynak”.

Asztalos azonban még maga a megtestesült tárgyilagosság ahhoz képest, amit Baráthosi Balogh Benedek, Gelsei Bíró Zoltán vagy a Tolnai Világtörténelme ír Ferdinánd és egyedül csak Ferdinánd szemérmetlen vesztegetéseiről. De őket nem tisztelhetjük meg azzal, hogy cáfolgatásukba bocsátkozunk, még akkor se, ha középkorai történettanárok *használják* őket forrásműveikül. Olyan műben azonban, mely komoly tudományos tekintélyre tart számot, még az Asztalos-féle irányzatosság is szégyenletes és túrhetetlen.

De Asztalos még eddig ismertett irányzatosságain is túltesz, mikor Ferdinándnak a magyar trón elnyerésére irányzott lépéseit „ország- és nemzetbomlasztó törekvésnek” nevezi.

Mi címen tört Zápolya János a magyar trónra? Más jogcímet semmiképpen se találhatunk, mint a nagyravágyást, s ráadásul még tehetség és rátermettség nélkül. S mi címen tört ugyanerre Ferdinánd? Azon a címen, melyen Mátyást kivéve minden magyar király odajutott: a vérség címen.

Ha Ferdinánd nem tett volna lépéseket a magyar korona után, azt mindenki pulyaságnak tekintette volna, sőt az elmebetegséggel határosnak, de ha Zápolya nem tett volna ez irányban lépéseket, azt mindenki természetesnek tartotta volna, sőt önzetlennek és nemes lelkűnek.

Igen ám, felelhetik erre, de Zápolya már koronás király volt, mikor Ferdinánd megválasztatta magát. Ezért nevezi eljárását Asztalos „ország- és nemzetablónak”. Igen, feleljük, de Zápolyát csak egy olyan gyülekezet választotta meg, melyet ő maga hívott össze, olyan városban, melyet ő tartott megszállva s akkor, mikor tudta, hogy olyan vetélytársa van, aki az ő esetleges megválasztásával nem tartja elintézettnak a dolgot, s akinek rokonsága révén olyan erő és eszközök állnak rendelkezésére, hogy még századok múlva is folytatni tudja küzdelmét. Viszont először csak azért késett el János mögött, mert János itthon volt, ő pedig távol és a volt király halála olyan váratlanul jött, hogy idő kellett, míg a küzdelemre felkészülhetett, míg Zápolya a mohácsi csatára gyűjtött, de onnan elkésett seregével készen várta a török helyett a koronáért való küzdelmet.

Ki folytatott hát ország- és nemzetbomlasztó küzdelmet: a kihalt uralkodóház utolsó sarjának férje-e, vagy egy egyszerű magyar főúr, aki gazdag volt ugyan, de mindennek való volt, csak uralkodónak nem?

„Zápolya tehetetlensége az oka annak – írja Asztalos –, hogy egyes történetírók előtt az idegen befolyás ellen küzdő nemzeti párt tűnik fel vétkesebbnek az ország és a nemzet szétszakításában. Ez a vélemény teljesen indokolatlan, mert egy, az ország egységét megőrizni tudó nemzeti király, egy Hunyadi Mátyás-szerű egyéniség egészen más irányt szabott volna a nemzet történetének. De a nemzeti király erénytelensége diszkreditálta [lejáratta] a nemzeti párt következetes politikáját. A Jagellóknál semmivel se különb nemzeti király megválasztása súlyos hiba volt és felért a király halálának jelentőségével. A nemzeti pártot tehát csak a sze-

mély szerencsétlen megválasztásáért lehetne hibáztatni, ha viszont abban szabad keze lett volna.”

E legutóbbi megjegyzésével Asztalos is elismeri, hogy Zápolya nem azért lett király, mert a nemzet, vagy akár a nemzeti párt önként megválasztotta, hanem nagy vagyona és a vele járó hatalom miatt, s mert a választáskor az egész ország kezében lévén, nem lehetett más választani, csak őt. De ha így áll a dolog, miért állítja be ő is, meg más történetíróink is úgy a dolgot, mintha az ország önként, sőt nagy lelkesedéssel választotta volna meg Jánost, s miért bélyegzi Ferdinánd János elleni működését ország- és nemzetbomlasztónak?

Tehát Asztalos, hogy az eszmét, melynek alapján megválasztották, megmentse, magát Jánost már elítéli, s megállapítja, hogy diszkreditálta az eszmét s követői csak annyiban bünyösek, hogy miért éppen őt választották az eszme képviselőjére, de ez se bűnük, mert hiszen nem tőlük függött a személy megválasztása. (Szép kis „szabad” királyválasztás. Pedig hát éppen a „szabadság” volt az eszme lényege. De mit ér az olyan eszme, melynek már a kiindulópontja, lényege is hamis?)

De az 1897-ben, tehát Asztalosnál 37 évvel régebben író Acsády még nem választja el az eszmét Zápolya személyétől, s azt írja, hogy *„habár halántékát nem díszíti a siker és a győzelem babérja, a nemzeti vérből származó utolsó magyar király mindenestre nemesen, méltóságosan képviselte az állami önállóság és függetlenség nagy eszményeit, melyek vele együtt koporsóba tétettek”*. Az ember esze megáll. Zápolya a török szultán szolgája és kézcsókolója *a magyar nemzeti önállóságot képviselte, s tette ezt „nemesen és méltóságosan”!* Nem csoda, hogy ezzel a felfogással Asztalos is szakított.

De hagyjuk Zápolyát, s nézzük csak az eszmét, a nemzeti királyság eszméjét. Ezt Asztalos *„az idegen befolyás ellen küzdőnek”* nevezi. De milyen alapon? Hát csak az osztrák befolyás idegen befolyás, a török nem az? S melyik volt nagyobb s szegényteesebb? Török vagy az osztrák? Fizettünk-e mi valaha szolgáságunk bizonyítékaként adót az osztrák vagy a német császárnak? De a töröknek fizettünk. Zápolya János burkoltan, ajándék alakjában, utódai: Bocskaiék, Bethlenék, Rákócziék nyíltan és átadása közben követeik a szultán köntöse szegélyét és a földet csókolták.

Merészelték-e nyílt országgyűlésen a szultánt, vagy akárcsak a törököket ócsárolni, vagy csak bírálni is Zápolya utódai, az erdélyi fejedelmek? Mi a Habsburgi Magyarország országgyűlésein a németet merészeltük. Ferdinánd trónra lépésétől Bocskai fellépéséig több mint félszáz magyar országgyűlést tartottak a Habsburgok, s ott megjelenő őseink olyan szabadok voltak és olyan nagy urak, hogy egyikről (például az 1545-ösről) a leghatalmasabb német császár, V. Károly követe, a belga Veltevick ezt írja császári urának: *„Életemben sohasem hallottam féltelenebb szitkokat, mint ez országgyűlésen felséged és a római király (Ferdinánd) ellen... Némelyek még arról is beszéltek, hogy le kell ölni a németeket és cseheket, kik Nagyszombatban vannak (itt tartották ezt az országgyűlést). A többit, amit még hallanom kellett, nem merem levélre bízni.”*

Az ilyen jelentések valószínűleg nem nagyon járultak hozzá, hogy a császár bennünket megszeressen, de annyit kétségtelenül bizonyít, hogy szabadok, függetlenek, sőt túlságosan is nagyurak voltunk. De ezen az országgyűlésen nem a szabad királyválasztók, hanem a „nemzeti” királyság hívei vettek részt.

Igaz, hogy hadügyeinkben, pénzügyeinkben, külügyeinkben idegenek is rendelkeztek itt velünk a Habsburgok uralma alatt, de csak azért, mert ez ügyeink költségeit nagyrészt ők viselték, s a török alól az ő pénzük és vérük segített bennünket felszabadulni és ezeréves hazánk eredeti határait visszazerezni. De mit kaptunk a töröktől ellensúlyozásul azért, mert rendelkezett velünk?

Igaz, hogy részt vettünk a német császár külföldi hadjárataiban is, de csak azért és akkor, mert és mikor és amilyen mérvben ezt országgyűléseinken megszavaztuk s viszonzásul a császári sereg is rendelkezésünkre állott, mikor hazánk volt veszélyben, vagy mikor – mint lát-

tuk – annak területét kellett visszaszerezni. De mit szerzett vissza a török Magyarország elvezett integritásából nem a saját maga, hanem a mi részünkre, s vajon megkérdezte-e előbb, hogy beleegyezzünk-e, mikor az erdélyi fejedelmeket kirendelte, hogy hol a moldvai, hol a havasalföldi vajda ellen hadat vezessenek, vagy mikor Thökölynek, Apafinak megparancsolta, hogy a Bécs ellen vonuló szultán hadaihoz csatlakozzék?

Hiszen Bethlennek, Rákóczi Györgynek még arra is meg kellett szereznie a szultán előzetes engedélyét, hogy a Habsburgokat megtámadhassák, s mikor ezt Rákóczi György engedély nélkül merete megtenni, visszaparancsolta. S aztán most Asztalos Miklós komoly arccal meséket mond nekünk a nemzeti párt „idegen befolyás” elleni küzdelméről. Milyen naivság!

Aztán külön ki kell emelnem azt is, mire már nemegyszer rámutattam, hogy azoknak a magyaroknak, akik Jánossal szemben Ferdinándot támogatták, eszük ágában sem volt, hogy Ferdinándban nem nemzeti királyt támogatnak. Ki gondolt akkor arra, hogy az fog bekövetkezni, ami bekövetkezett?

Ha nem lett volna „nemzeti párt”, ha az egész ország királya lehetett volna Ferdinánd, éppen olyan magyar és nemzeti király lett volna ő is, mint amilyen a szintén idegenből idehívott Károly Róbert és dicső fia Nagy Lajos. Ők egyébként szintén Habsburgok voltak (leányágon, de Mária Terézia óta, a mi Habsburgjaink is csak leányágon azok).

Hogy Ferdinánd és utódai (minden számítás ellenére) mégse lehettek nemzeti királyok, annak egyedül a mi „nemzeti pártunk” volt az oka, mert miattuk lettek Ferdinánd utódai Magyarországból csak egy keskeny sávnak királyai, mely természetesen nem volt és nem is lehetett elég arra, hogy magyarrá tehesse őket és birodalmuk súlypontjául szolgáljon.

Ha erre azt mondják: Miért nem lettek magyarrá legalább akkor, mikor a török kiűzése után már az *egész* Magyarország királyai voltak, azt feleljük, hogy a török kiűzése utáni Magyarország egész volt ugyan, de néptelen. Csak a föld volt egész, de nem a nép. És hogy a föld egész lett, azt is a Habsburgok többi országainak köszönhetjük. Világos tehát, hogy ezeket az országokat és népeket nem lökhatték azonnal e nagy teljesítményük után háttérbe, még akkor se, ha ők maguk a legtüzesebb magyarok lettek volna. Annál kevésbé, mert hiszen az erőt és hatalmat jó ideig még mindig ezektől az országoktól és népektől kapták, nem az elvérzett, kipusztult és elszegényedett magyarságtól. Annak a Magyarországnak a királyai, melyet osztrák pénzzel és fegyverrel foglaltak vissza, utána nem lehettek rögtön Ausztria ellenfelei.

Aztán mitől lehettek volna egyszerre olyan tüzes magyarok? A fejlődéshez idő kell, a történelemben nincs ugrás, mindig meg kell várni, míg az események megérnek. Hogy Magyarország ereje és befolyása a Habsburg-birodalom keretében a többi országhoz viszonyítva mindig nagyobb lett, az kétségtelen. Ezt a folyamatot megkönnyítette s siettetette az is, hogy a Habsburgok egymás után veszítették el tartományaikat (Belgium, Lombardia, Velence, Német császári korona). 1867-ben már jogilag egyenlők lettünk a kívülünk a monarchiát alkotó többi ország együttesével, noha számbelileg, s különösen gazdasági erőben még mindig jóval többet jelentettek, mint mi, s a közös költségekhez még ezután is kétszer annyit fizettek.

Ha még mindig meglenne a Habsburg-monarchia, már mi lennénk benne a vezető állam, s ha lenne benne elnyomás, abban már nem mi lennénk a szenvedő fél. De a magyar „nemzeti pártnak” közmondásos bölcsessége gondoskodott róla, hogy ez be ne következhessek. Segített még az egészszet még idejében szétrobbantani.

A XVI. században ez a „nemzeti párt” volt az oka, hogy Ferdinándból nemzeti király helyett csak idegen király lehetett, s ez volt az oka annak is (nagyban hozzájárult ehhez azzal is, hogy nem akadályozta meg, pedig meg tudta volna akadályozni), hogy ez a birodalom felbomlott arra, mire megszűnt volna a magyar alsóbbrendűség ideje s mire a Habsburg-monarchia annyira magyar lett volna, mint amennyire azelőtt – a gazdasági erők befolyása alatt – német lett, noha Ferdinánd, mikor Ausztriába jött, nem német volt, hanem spanyol, illetve németalföldi.

„Szapolyai, akinek fejét a szent korona övezte, és akit a nagy elődök súlyos öröksége nyomott, nem tehetett mást, mint ezt az elkeseredett lépést (a törökökkel való szövetekezést), ha valaha vissza akart jutni arra a trónra, melyre visszatérnie kötelessége volt, és ha valaha meg akarta menteni az országot a Habsburg befolyástól, mely ellen egész életén át küzdött. A veszélyes nyugati szomszéd ellen a Balkánra és az északkeleti területekre való támaszkodás a magyar diplomáciának évszázados hagyománya volt. Szapolyai már a Habsburg-veszélyt látta nagyobbának, mint elődei Zsigmondtól kezdve a török veszedelem ellen még nyugatra támaszkodtak. Szapolyai csak visszatért a Zsigmond előtti politikai koncepcióhoz” – írja Asztalos.

„Meg akarta menteni az országot a Habsburg befolyástól...”? Különös. Hiszen a nagyváradi békében ő maga adta át az országot ugyanezeknek a Habsburgoknak, mikor esküvel kötelezte magát (de az csak nem mentség, hogy ugyanezen esküjét megszegte?), hogy az ő halála után még akkor is Ferdinándé lesz egész Magyarország, ha neki közben fiú utóda lenne s ő, a szabad királyválasztás eszméjének képviselője, mintegy megparancsolja nemzetének, hogy Ferdinánd halála után is az ő utódait „tartozik megválasztani”, sőt ha ezek is kihalnak, akkor még a spanyol V. Károly utódait is.

Tehát a magyar nemességnek szabad királyválasztói joga csak akkor lesz, ha a Habsburgoknak semmi néven nevezendő írmagja már nem lesz található. S aki ezt aláírta, annak egyetlen érdemül azt tulajdonítja a magyar történetírás – mert hangsúlyozom, hogy itt nemcsak Asztalos Miklósról van szó, sőt nem is ő tartozik ezen irányzat túlzóbb képviselői közé –, hogy az országot meg akarta menteni a Habsburg befolyástól. S ezek után még azt mondjuk, hogy a magyar történelem elfogulatlanul és tárgyilagosan van megírva?

Nemcsak az országot, hanem még saját magát se mentette meg János a Habsburg befolyástól, hiszen még saját *magát* is a Habsburg családba akarta bekebelezni. Hiszen szíve minden vágya az volt, hogy Mária királynét feleségül véve a Habsburg családba bejuthasson, hogy rokonuk lehessen. Ez ugyan nem sikerült neki, de igazán nem rajta múlt. Lehetett volna tehát egyáltalán olyan állítást tenni, mely annyira nem igaz, melynek annyira éppen az ellenkezője igaz, mint azt, hogy ő hazánkat a Habsburg befolyástól akarta megmenteni?

Az is érdekes, hogy Asztalos szerint Zápolya azért volt kénytelen a törökkel szövetekezni, mert „a magyar trónra visszatérnie kötelessége volt”, mert „nagy elődök súlyos öröksége nyomta”. Nem, kérem. A hazáért nem annyira ambíciókat kell táplálni, mint inkább áldozatokat hozni. Ő úgy szolgálta volna legjobban hazáját, ha nem tartotta volna magát azonosnak Hunyadi Mátyással és nem nyújtotta volna ki kezét a korona után, s ha már hibázott és kinyújtotta, legalább utólag be kellett volna látnia hibáját és visszalépnie.

Még annak se kötelessége visszatérnie a trónra, akit jog szerint megillet, mert elődei is ott ültek. De Jánost igazán nem nyomta „nagy elődök súlyos öröksége”. Neki csak Kis Károly, Cseh Vencel, Bajor Ottó vagy – ha ő se származott volna Árpád véreből – Salamon lett volna az előde, de ezek nem voltak „nagyok”. Nekik is fejüket övezte a szent korona, mégse tértek vissza a trónra és – sajátságos – ők nem is tartották ezt annyira kötelességüknek, pedig ők mindnyájan Árpád véreből származtak, ki férfiágon, ki leányágon. Arról, aki férfiági ivadéka volt Árpádnak, azt tartja a legenda, hogy nagy bűneiért engesztelésül remeteként fejezte be életét, mert a magyar nép felfogása így tartotta stílszerűnek. Pedig neki is a szent korona övezte a fejét, s ráadásul még Árpád ivadéka is volt.

A magyar népnek tehát egészen más a felfogása a szent koronát viselőknél a szent korona iránti kötelességeiről, mint Zápolyának és Asztalosnak. Asztalos azt tartja, hogy Zápolyának, ha már egyszer övezte a fejét a szent korona, kötelessége volt még az ördöggel is szövetekezni, tehát akár évtizedeken át is véres polgárháborúkat szítani, hogy azt a szent koronát, mely már érintette a fejét, oda újra visszatehesse.

Szerintünk ez Zápolya legnagyobb bűne volt, nem pedig kötelessége. Ha nem így van, miért ítélik el Asztalósék is Pétert, aki a német császár segítségével „tartotta kötelességének”

visszaszerezni azt a magyar koronát, mely már a fejét érintette, sőt miért ítélik el ugyanezért még Salamont is? Talán csak nem azért lett Zápolya bűnéből erény, mert ő nem a keresztény, hanem a török császár segítségével akarta ezt a koronát újra a fejére tenni?

A történelem folyamán úgyszólván minden bajunkat az okozta, hogy fiaink és nagyjaink mindent tudtak tenni a hazájukért, csak hallgatni, visszavonulni, csöndben lenni, lemondani nem tudtak érte soha. De hogy is teheték volna ezt, mikor sohase tanította őket rá senki, sőt mindig csak az ellenkezőnek a hangsúlyozását és dicsőítését tapasztalták, s mikor lám, még Zápolyának is, akiről megállapítják, hogy nemzeti királyság eszményét „diszkreditálta”, egyenesen kötelességévé teszi a hazafias magyar történetírás, hogy a koronához, mely pedig annyira nem illett a fejére, utolsó leheletéig ragaszkodják, s hazáját ettől kezdve *csak mint király* legyen hajlandó szolgálni.

Pedig addig nem lesz belőlünk semmi, míg kicsinyeink és nagyjaink egyaránt meg nem tanulják a hazát alázattal s így önzetlenül, tehát korona nélkül szolgálni. Ezt azonban csak a Krisztus iskolájában lehetne megtanulni, de semmiképpen se „hazafias” magyar történelemkönyvek olvasásából, vagy általában az egyébként mindig „hazafias” magyar irodalomból.

Magyarországnak is ellensége volt-e a török, vagy csak a Habsburgoknak?

Újabbán igen felkapott, divatos felfogásmódnak ad hangot Asztalos a következőkben:

„Szapolyait a török szövetség megkötéséért a történetírók majdnem egyhangúlag elítélik (ez már az új idők jele, jegyzem meg én). Sajnos ma már nem tudjuk, hogy ennél a cselekedeténél nem vezette-e az a fölismerés, hogy a töröknek nem Magyarország, hanem a Habsburgok az ellenségei, s hogy ezzel a szövetséggel a közös ellenség gyöngítésén kívül Magyarországot is mentesítheti az oktan támadásoktól.

Szapolyait azért ítélik el, mert a nyugatot elárulva békét, sőt szövetséget kötött a kereszténység ellenségével épp úgy, mint Velence és a francia király is tette. Elfelejtik azonban, hogy a nyugat teljesen kiszolgáltatta az országot a töröknek, sőt a Habsburg-ellenkirálysággal egyenesen bevonta azt a török támadások középpontjába... A veszélyes nyugati szomszéd ellen a Balkánra és az északkeleti területekre való támaszkodás a magyar diplomáciának évszázados hagyománya volt. Szapolyai már a Habsburg-veszélyt látta nagyobbnak, míg elődei Zsigmondtól kezdve a török veszedelem ellen még a nyugatra támaszkodtak. Szapolyai csak visszatért a Zsigmond előtti külpolitikai koncepcióhoz.”

Tehát *„a töröknek nem Magyarország, hanem a Habsburgok az ellenségei.”* Nagyon különös megállapítás. Eddig ugyanis úgy tudtuk, sőt legfőbb nemzeti büszkeségünk az volt, hogy mi voltunk a kereszténység keleti védőbástyája. Ez pedig magyarul semmi mást nem jelent, minthogy *mi* voltunk a török fő ellensége. *Most Asztalos megállapítja, hogy ez a discsőség nem minket illet, hanem a Habsburgokat.*

Eddig azzal vigasztaltuk magunkat, hogy igaz, számban, erőben, vagyonban, kultúrában igen megfogytoktunk ugyan, de ez azért történt, mert közben legalább megvédtük a nálunk sokkal szerencsésebb nyugatiak életét, vagyonát és keresztényi kultúráját. Ha azonban ez nem igaz, mert ezt nem mi védtük meg, hanem csak a Habsburgok, akkor tulajdonképpen miért fogytunk meg mégis mi, miért szegényedtünk el és kultúrában miért maradtunk el a nyugat mögött? Se haszon hát, se becsület?

Ha pedig Asztalósék minderre azt válaszolják, hogy igen, védtük a nyugati kultúrát és ellenségei voltunk a töröknek, de csak azért, mert nem követtük Zápolya és vele a nemzeti párt okos politikáját, pedig ha azt követtük volna, most sokkal előbbre lennénk, ezt feleljük:

Ez a védelem nemcsak a nyugati kultúra védelme volt, hanem a kereszténységé is, s azt, hogy a kereszténységet kár volt védeni, csak az mondhatja, aki nem keresztény, nem is akar az lenni, sőt még azt is sajnálja, hogy legalább az őseink egy ideig azok voltak.

Jellemző ez a felfogás protestánsainkra. S mégis hogy megsértődnek, ha valaki nem tartja őket *legalább akkora* keresztényeknek, mint a katolikusokat. Pedig az ő íróik nemcsak Szapolya-pártiak, hanem Szent Istvánnal szemben is ma már egész nyíltan Koppány pártján állnak, s határozottan nemzeti veszteségnek tartják, hogy nem Koppány győzött. Magam se értem, még ma se, hogy is győzhették le a Wenzellin-féle összvábok (akiknek tudvalevőleg még a fejük lágya is csak húszéves korukban szokott benőni) a Koppány-féle ősmagyarokat?

Újabbán egyenesen divat Szent Istvánnal szemben ellenségesen viseltetni azért, mert állítólag *erőszakkal* tett bennünket keresztényekké. Mintha bizony olyan orvos iránt, aki erőszakkal operálja meg betegét, és ez az erőszakos operáció sikerül, nem viseltetnék hálával minden ember, aki az egészségét kincsnek tartja. Szent István operációja is sikerült, a kereszténység állítólag protestánsainknak is érték, sőt Szent István sikeres operációja valóban nem is volt annyira erőszakos, mint azok, akiknek annyira fáj az, hogy keresztények lettünk, gondolják. Fegyvert se Szent István ragadott Koppány ellen, hanem megfordítva történt, s bizonyára nem a lázadót *leverő* uralkodó a bűnös, hanem az a lázadó, aki fegyvert fogott ellene.

Szent Istvánnak itt csak az a bűne, hogy nem volt anyámasszony katonája, hanem megálta a helyét, s nemcsak mint király, hanem mint harcos és mint vezér is különb volt, mint Koppány.

Ugyanezek az írók azokat az ősi pogány mondákat és népszokásokat is, melyeket a minket megtérítő „idegen” papok kiirtottak, jobban sajnálják, mint amennyire a meghonosodott kereszténységnek örülnek. Ugyanez az eset, mint ha egy lány az orvosát, aki a tífusból gyógyította, köszönet helyett szidja, s gyűlöli, mert azt nem tudta megakadályozni, hogy gyönyörű szép haja ki ne hulljon. A térítő papok „idegen” voltát is oly undorral hangsúlyozták ezek az új pogányok, mintha csak magát a kereszténységet utálnák. Ők – úgy látszik – az akkor még pogány magyarokat is csak magyar papoktól hagyták volna megtéríteni, s ez azt jelenti, hogy akkor sohasem térhettek volna meg, azzal nem törődnek.

De hát hagyjuk mindezt és helyezkedjünk arra az álláspontra, hogy nem vagyunk keresztények, illetve nem vagyunk annyira azok, hogy Krisztus ügyét előbbre valónak tartanánk, mint nemzetünk földi boldogulását, sőt akár csak népszokásaink vagy meséink fennmaradását. Nézzük most ilyen alapon állva a magyar-török kérdést és a Habsburgokat:

Ilyen álláspontra helyezkedve se mondhatjuk, hogy nekünk, hogy nemzetünk életét és értékeit mentsük, épp olyan jogunk volt a törökkel szövetségben harcolni a német ellen, mint a némettel szövetségben a török ellen. A „németen” ugyanis itt a magyar a Habsburgokat érti, azok pedig nekünk négyszáz éven át koronás királyaink voltak, akiknek mi minden koronázáson, minden országgyűlésünkön és minden magyar tisztség elfogadásakor hűséget esküdünk. Ha tehát mi megköveteljük tőlük, hogy tartsák meg a koronázáskor letett esküjüket (pedig mennyire megköveteltük és megköveteljük tőlük!), akkor nekünk is meg kellett volna tartanunk nekik tett alattvalói eskünket. Habsburg királyainkat tehát semmiképpen se tekinthettük ellenségeinknek, s ha sokszor mégis ellenségként kezeltük őket, becstelenség (esküszegés) volt részünkről s így egyáltalán nem hoztunk vele becületet magunkra.

Nézzük meg a külföldi világtörténelmi műveket. Majdnem mindegyik Habsburg-ellenes, mert katolikusellenes. De a mi Mária Terézia előtti „Vitam et sanguinem!” jelenetünk [Életünket és vérünket!] mindegyikben, legyen az akár a katolikusnak született, de az Egyházzal szakított Lamartine, akár a jóindulatú, de már csak olvasóközönsége kedvéért is elfogult protestáns Schiller, akár a katolikusgyűlölő, gőgös protestáns Carlyle, akár a szintén protestáns Makaulay, mind a legnagyobb tisztelettel, felemelően, sőt meghatódottan van megírva. Ellenben Rákóczi Györgyöt, a királya ellen fellázadó magyar protestáns „szabadsághóst” még a protestáns Schiller is megvetően „Barbarendkőnig”-nek [barbár királynak] nevezi. A hűségünk még a Habsburg-ellenes külföldnek is tetszett, sőt imponált, de a rebellióink nem. Illetve imponáltak ezek is azóta, mióta Európa közszelleme már nemcsak nem katolikus, hanem nem is keresztény, de a *törökkel szövetségben* vívott „szabadságharcaink” még ennek a közszellemnek se imponáltak soha. Ezekre a külföldnek még ma is csak a megvetés a szava.

De mielőtt még e kérdés megtárgyalásába bocsátkoznánk, ki kell emelnünk azt is, hogy a német és török, *mint két ellenség* közti politikai választásról és a kettőjük közt való taktikázásról csak később beszélhetünk, de nem Zápolya és a kettős királyválasztás korában. Ráműtünk már, hogy akkor, mikor Ferdinánd a mohácsi vész után Zápolyával szemben a magyar trónra pályázott, nem egy Magyarországnál sokkal hatalmasabb ország tehetséges és nagyra- vágyó uralkodója volt, akiben a trónigény csak egy új országnak már meglevő országaihoz való erőszakos hozzácsatolása, tehát valójában meghódítása leplezésére szolgált, aki a mi számunkra tehát valóban a „veszélyes nyugati szomszéd” volt, hanem személyében a meghalt király egyetlen testvérének férje jelentette be igényét a magyar koronára. Tehát semmi más nem történt, mint ami évszázadokon át mindig történt és mindig magától értetődő volt a magyar nemzet történetében.

De Ferdinánd egyébként is csak egy egyszerű és meglehetősen szegény osztrák főherceg volt akkor még, mikor a magyar trón megürült. A cseh trón is csak a magyarral egyidejűleg ürrült meg számára, hiszen azt is II. Lajos, a mi királyunk töltötte be addig. Tehát Ferdinánd, a

cseh király miért jelentett volna veszélyt számunkra? Hiszen II. Lajos is cseh király is volt a magyar mellett, sőt már apja, II. Ulászló is. Azt pedig sem ő, sem senki más nem is sejtette akkor még, hogy bátyja, a császár, le fog majd mondani a császárságról és hogy *nem fia, Fülöp, hanem öccse, Ferdinánd* javára fog lemondani. De azt is láttuk már, hogy ha Ferdinánd már akkor is császár és a Habsburg-ház feje lett volna, mikor a magyar koronára pályázott, akkor se lehetett volna a dolgot úgy felfogni, mintha Magyarországnak a németektől való meghódítására jött volna.

Láttuk már, hogy Magyarország ehhez akkor még túl nagy és túl erős. A német császár pedig, aki nem Németországgal rendelkezett, hanem belőle csak azokkal a kis részekkel, melyek örökölt tartományai voltak, nagyon gyenge. Németország, egységes Németország nem is volt még akkor, hanem csak utána négyszáz év múlva jött létre. Nem Németország számára való hódítás lett volna akkor, ha császára a magyar koronát is megkapja, hanem Magyarország számára lett volna hódítás, hogy királya a német császári méltóságot (mely magában véve csak cím volt) is megszerzi. Példa is volt már rá történelmünkben (Zsigmond), hogy ha a magyar király német császár is egyúttal, akkor is lehet magyar nemzeti és Magyarországon lakó király. Például, noha mindketten német császárok voltak, Zsigmondot is, Albertet is nálunk temették el, és *Zsigmondot annak ellenére, hogy külföldön halt meg.*

Kifejtettük már azt is, milyen nagy valószínűsége volt annak is, hogy a Habsburgok, mint az egész Magyarország királyai, itt megmagyarosodjanak, hatalmuk tehát egyenesen magyar hatalommá válják.

Be is kellett volna ennek szükségszerűen következnie, ha a német-római császár egész Magyarországnak és az egész magyar nemzetnek lett volna királyává. Akkor ugyanis mint császárnak is, hazánk lett volna a legerősebb, legnagyobb és leghatalmasabb országa, elsősorban innen kapta volna fegyveres és gazdasági erejét, márpedig az uralkodók viselkedésének egyedül ez az irányadója. Milyen jellegzetes és igazi orosz cárnő lett például Moszkvában Nagy Katalin, a hajdani kis német hercegnő, és milyen tipikus, minden ízében és gondolkodásában osztrák lett Bécsben a francia-olasz Savoyai Jenőből.

A mohácsi vész után a magyar trónt igénylő Ferdinándot úgy fogni fel, mint Magyarországot és a magyar nemzetet ellen törő német *ellenséget*, még akkor se lehetett volna, ha nem ő lett volna az utolsó két magyar király egyetlen veje, illetve sógora, és ha már akkor is német császár lett volna. Őt „idegennek”, sőt a nemzet ellenségének, egy függetlenségünkre veszedelmes idegen befolyás képviselőjének tekinteni, nem a nemzetet féltő hazafias aggodalom megnyilvánulása, hanem egyedül a Zápolya-párt önző, egyéni érdekeit leplező propaganda-hadjárat kortesfogásokkal való szolgálata volt. Furcsa tehát, ha ezeket a kortesfogásokat még egy történetíró is utánuk szajkózza még most, 400 év tanulsága után is.

Szó sincs arról, mintha Zápolya csakugyan „a Habsburg-veszélyt látta volna nagyobb-nak”, mint a török veszélyt, vagy mintha az okos és hazája sorsáért oly lelkiismeretesen aggó Zápolya „meg akarta volna menteni az országot a Habsburg befolyástól” s csak ezért pályázott volna a koronára, s mikor ezt Ferdinánd mégis elragadta tőle, csak emiatt (tehát csak szintén imádott hazája megmentésére) folyamodott volna a törökhöz.

Azok után, amiket erre vonatkozóan Jánosnak a Habsburgok felé tett engedményeiről mondtunk, erről szó se lehet. Láttuk, hogy Zápolya és pártja már a küzdelem elején (s természetesen a végén is), a leggyalázatosabban elárulta a nemzeti királyság elveit és világosan bebizonyította, hogy azokat egy cseppet se vette komolyabban, mint a bolsevikok a parasztok földhöz juttatását vagy a vallásszabadságot, a sajtószabadságot vagy akár csak a pártnak „a vallás magánügy” néven hangoztatott, már amúgy is ugyancsak keveset ígérő elvét.

Idegen uralomról, német terjeszkedésről Ferdinánddal kapcsolatban szó se volt. Ezt tehát Zápolyáéknak nem kellett volna megakadályozniuk akkor se, ha elveiket oly becsületesen megtartották volna, mint amilyen becsületlenül megszegték. Azonban azt, hogy a Habsburgok és az egész világhatalmuk magyarrá válhasson és magyar erőt jelenthessen, azt csakugyan

„sikeresen” megakadályozták. *Hogy a Habsburgok uralmából nálunk valóban idegenuralom lett, annak ők az okai.* Nemzetünknek az utolsó négy száz éves történelme egészen másképpen, lehet, hogy dicsőségesen, de mindenesetre a valóságosnál sokkal fényesebben alakulhatott volna, ha a mohácsi csata után nem lett volna itt olyan párt, mely magát „nemzetinek” mondta, gyűlölte a németet, s ezáltal létrehozta itt a *valóságos* „idegenuralmat”. Megbocsáthatatlan bűn volt ez a nemzet ellen, még akkor is, ha nem szövetkezett volna még a törökkel is, hogy e célját elérje.

Igazán bájos az a naivság, amellyel az Asztalos-féle történelmi irányzat megállapítja, hogy saját koronás királya ellen a törökkel szövetkező magyarság tulajdonképpen semmi mást nem tett, mint visszatért az ősök eredeti, kétszáz évvel azelőtti szokásához, szerintük „koncepciójához”, melyet egyébként is csak Zsigmond idejében hagyott el, s nyugat helyett megint keleten kereste és találta meg „természetes” szövetségeseit.

Ez az állítás először is csak nagyon kis részben igaz, mert a keleti keresztény császárok nekünk az Árpádok alatt is majdnem mindig ellenségeink voltak, nem pedig szövetségeseink. Amennyiben pedig az állítás igaz, ne feledjük, hogy ezek a régi keleti szomszédok akkor, mikor nekünk szövetségeseink voltak, nem magyar földön álltak, mint a török „szövetségese”, nem azt tiptarták, nem hazánk népét irtották, zsarolták és vitték rabszolgavásárokra. Azoknak nem fizettünk adót (még ajándék alakjában se, mint Zápolya), azoknak nem hűbéresei, hanem valóban egyenrangú szövetségesei voltunk, sőt többnyire mi voltunk az erősebb fél. Azután azokkal *királyunk vezetésével* szövetkeztünk, nem pedig királyunk háta mögött, sőt ellene. Végül azok *egy* világnézetben voltak velünk, nem pedig egész Európa és az egész kereszténység ellen törtek, mint a törökök, akivel éppen emiatt szegény és gyalázat volt szövetségben lenni.

A törökkel joggal és helyesen csak olyan keletieket hasonlíthatunk össze, mint a tatárok és a mongolok, azokkal pedig sohase szövetkeztek ősünk, hanem nekik éppúgy (illetve még sokkal jobban, mert akkor még nem voltak velük cimboráló protestáns magyarok) ellenségeik voltunk és épp úgy védtük ellenük a kereszténységet és a nyugati kultúrát, mint a törökök ellen.

Furcsa, hogy Asztalos ennyi és ekkora különbséget se vesz észre, s mivel a két szomszéd egyetlen egyben, abban, hogy mindkettő keleti volt, megegyezik, azt hiszi, hogy lengyel és török szövetség egyúttal már mindegy is. Hiszen Zsigmond is egyedül csak azért tért el ettől a keleti magyar „koncepciótól”, mert keleten megváltozott a helyzet s a régi szövetségeseink helyett megjelent ott a török, melynek mi csak ellenségei lehettünk.

De Franciaországra és Velencére is kár volt hivatkozni, mert ezek a törökkel csak álnokul paktáltak, de nem szövetkeztek, de még ezt is letagadták. De egyébként se lehet őket hozzánk hasonlítani, mert ők, ha kötöttek volna szövetséget a törökkel, mint egyenrangú felek kötöttek volna, nem pedig mint mi, török zsoldban. Rájuk egyébként se volt veszélyes e szövetség, mert messze voltak a töröktől, tehát a szövetség csak a diplomáciában nyilvánult meg. Ők lehettek szövetségesei a töröknek, mert sohase láttak eleven törököt, de mi sajnos láttunk éppen eleget s éppen elég sokáig, s ez elég volt arra, hogy még a protestáns magyar is (minden Habsburg gyűlölete ellenére is) csak ideiglenesen s addig is csak fogcsikorgatva, vele szemben képmutatóan, honfitársai előtt pedig szegénypírral az arcán tudott velük szövetségben lenni.

Még Fráter György is, még Bethlen Gábor is, még Thököly Imre is minden levelükben, amit a keresztényeknek és európaiaknak írtak, a török szövetség miatt mentegetik magukat, és azon sópáncodnak, hogy ők is sokkal szívesebben barátkoznának ugyan keresztényekkel, mint a pogánnyal, de „őfelsége kergetett el magától” bennünket (Bethlen szavai, de persze ebből se volt egy szó se igaz). Bocskai is ugyanígy beszélt, mikor a törökök mellé állt. Bethlen még a császár lányát is elvette volna, sőt még azt is megengedte volna, hogy „hozzon magával annyi németet, amennyit akar”, sőt még a pápistaságra is hajlandó lett volna, csak hogy attól a török „szövetségtől”, melyet Asztalos olyan természetesnek tart a magyarrá, szabaduljon.

A töröknek szolgálni csak a balkáni népek tudtak, de azoknak is csak az alja, mert a vitéz-zebbek, az önérzetesebbek még onnan is vagy átmenekültek hozzánk, vagy kipusztultak. Hiszen éppen emiatt pusztult ki itthon is éppen a magyarság és lepték el helyettünk az országot oláhok és valachok (pedig azokat senki se telepítette ide mesterségesen, mint a németeket), mert ők *bírták* ezt a „szövetséget”, de mi nem. Ők kibírták a török szolgálatát, de mi inkább a halált választottuk.

Vajon miért menekült (amennyiben nem pusztult ki) a délvideki nemesség a Felvidékre, a Habsburgok Magyarországaiba? Miért nem egyezett meg helyette a törökkel, a magyar eme állítólag „természetes” szövetségeseivel, hogy ősi földjén maradjon? Bizonyára nem a Habsburgok szép szeme kedvéért, nem is azért, mert ők csalogatták őket (hisz állítólag mindig gyűlölték és utálták a magyart), hanem önfenntartásból, ősi ösztönből. A *magyar* vér, a *magyar* természet követelte ezt a menekülést. És megmaradt-e, meg tudott-e menekülni a pusztulástól akár csak egyetlen olyan délvideki magyar nemesi család is, mely nem menekült, hanem a török alatt is ősi hazájában maradt, mert a némettel szemben természetes szövetségét látta a törökben? Nem, még akkor sem, ha ez egy magyar protestáns volt.

Úgy látszik Asztalos is tudatában van mindennek, mert a török-magyar szövetség megmagyarázására, illetve menségére még más érvt is szükségesnek tart: „A nyugat teljesen kiszolgáltatta az országot a töröknek.”

Ha ez az állítás igaz volna, akkor se lenne érv, mert hiszen, ha a nyugat nem segített volna bennünket, csak természetes lenne. Amely nemzet másoktól várta szabadságát, mindig póru jár, mert mindig hiába várta. Minden népnek magán kell segítenie. Hát talán Amerika segített rajtunk a bolsevizmus alatt s talán művelt s gazdag kapitalista világ nem hagyta fél századon át a bolsevizmus igájában az orosz népet, vagy minket, a cseheket, lengyeleket stb.?

Mivel azonban a XVI. század elején nagyobb, elevenebb kereszténység volt még Európában, mint jelenleg van, az az általános állítás se igaz, hogy a nyugat magunkra hagyott bennünket. Világos, hogy önzés – s különösen nemzeti önzés – akkor is volt s természetesen akkor is minden népnek előbbre való volt a saját ügye érdeke, mint másoké, de azért akkor még volt Európában akkora kereszténység, hogy jött volna nyugatról segítség is számunkra, ha látták volna, hogy érdemes segítségünkre jönniük, ha látták volna, hogy legalább magunk is segíteni akarunk magunkon s mi is áldozunk, nem pedig mindent csak a nyugattól várunk.

Mit láttak azonban ehelyett nyugaton? Azt, hogy Mátyás, a hatalmas magyar király (látjuk majd rá az adatokat) a török elleni védekezés helyett olyan fényes paloták építésére költi a pénzét (az ország pénzét), hogy láttára még a nyugatról jött követ is elfelejti a mondókáját ijedtében. Híres fekete seregét pedig Ausztriában és Csehországban, tehát azon nyugat ellen foglalkoztatja, melynek a magyar most azt hányja szemére, miért nem segített a török ellen. Mátyás után pedig a gyenge Jagellók alatt azt kellett látnia (erre vonatkozólag is elképesztő adatokat közlünk majd), hogy már Mohács előtt egymás után esnek el a legfontosabb déli végvárok, *minden ellenállás nélkül*, azért, mert senki se tartotta őket karban és az őrseget senki se fizette.

A pápai követ (szintén a Mohács előtti években) azt jelenti, hogy ha Magyarországot három forinttal meg lehetne menteni, még akkor is elveszne, mert polgárai közül nem akadna csak egy, aki akár csak azt is megfizetné. Ennek a nyugatnak, melynek mi teszünk szemrehányást, azt kellett látnia, hogy mikor már itt volt a török és 300.000 emberrel volt itt, közülünk még akkor is csak 20.000-en mentek ellene, de ezek is csak akkor, mikor maga a király állt élükre. Így is csak az ország határáig és csak hat hétre tervezve táborba szállásukat.

Milyen hazafiság és milyen történetírás az, mely ahelyett, hogy emiatt pálcát törne az akkori nemzet felett, s hogy a történelem csakugyan az élet mestere legyen, levonná belőle a tanulságokat a jövőre, bálványának, totemnek tekinti még ezt a bűnös nemzedéket is, melyre követ vetni nekünk nem szabad, hanem helyette a nyugatot kell bírálunk.

Azt hiszi, hogy a magyar népet neki még így is és még ekkor is csak imádnia szabad s hibát csak az ellenségben szabad észrevennie. Ezért inkább azt állapítja meg, hogy „a nyugat teljesen kiszolgáltatta az országot a töröknek”, csak természetes tehát – szól aztán e megállapításából folyó következtetése –, hogy az ország is kiszolgáltatta magát neki, sőt ellenségből szövetségese lett. Ha ez bűn – mondja –, akkor *a nyugat bűne, nem a magyarságé.*

Az igazság pedig az, hogy mind Mohács előtt, mind Mohács után ennek ellenére is rendszeresen érkeztek hozzánk Rómából az aranyak, mégpedig az ezer és százezer aranyak, a Habsburgok pedig, mint királyaink, a török uralom egész ideje alatt százezrekre rúgó rendszeres évi segílyt jártak ki és szereztek meg részünkre a osztrák és cseh alattvalóiktól és a Német Birodalomtól, a spanyol királytól s (amit első helyen kellett volna mondanom) a pápától, végül pedig mérhetetlen összegű pénz elköltésével és a németek tízezreinek, köztük számtalan tábornok és herceg életének feláldozásával véglegesen felszabadítottak bennünket a török alól. Mindezt a nyugat csinálta, mely állítólag magunkra hagyott bennünket. De ha mindebből semmi se történt volna, akkor is milyen logika az, hogy a magyar azért nem küzd hazájáért s azért nem harcol érte, hanem helyette inkább szövetkezik az ellenségével, mert hát a nyugat, melynek nem hazája, tehát tulajdonképpen semmi köze hozzá, szintén nem küzd, nem áldoz érte? A nyugat részéről ez természetes lett volna, de a mi részünkről nem. Mindenkinék a *magá* hazájáért kell küzdenie.

Ezek tisztázása után vizsgáljuk meg most végül a kérdés lényegét, azt az állítást, hogy „a töröknek nem Magyarország, hanem a Habsburgok az ellenségei”, s mi csak azzal vontuk magunkra a török haragját, hogy az ő fő ellenségét, a Habsburgokat fogadtuk el királyunknak.

Nekünk a törököket nem lett volna szabad ingerelnünk, hanem a magunk megmaradása érdekében ki kellett volna velük egyeznünk, legalábbis látszólag barátainknak kellett volna mutatnunk, mikor a nyugat ellen vonult, hadait át kellett volna eresztenünk az országunkon. *Így* elháríthatunk volna magunkról (s csakis így háríthatunk volna el) a török háborúk borzalmaival s ezzel a hadszínteret, mely népünket annyira kipusztította és tönkretette, tőlünk nyugatra helyeztük volna át.

Nagyon önző felfogás ez ugyan, de tekintettel arra, hogy nem egyén, hanem egy nemzet megmentéséről van szó, ha egyébként célravezető, ne tartsuk most megengedhetetlen álláspontnak. Még az egyén se vétkezik akkor, ha azt gondolja (s ennek megfelelően cselekszik is), hogy inkább más szenvedjen vagy pusztuljon el, mint én. A szeretet parancsának eleget tesz az is, aki felebarátját csak úgy szereti, mint saját magát. Aki még magánál is jobban szereti, az már hős. Vannak esetek, mikor a keresztény erkölcs tan azt is megköveteli mindenkitől, hogy hős legyen (mikor ti. csak a bűn vagy a hősiesség között választhat), de ha nem én teszem tönkre, nem én pusztítom felebarátomat, hanem csak tűröm, hogy pusztuljon, s azért tűröm, hogy legalább én magam ne pusztuljak, akkor nem kötelességem hősnek lenni, hanem csak dicséretes, ha ilyenkor is az vagyok. Ha azonban nem egyénekről, hanem nemzetekről van szó, akkor talán még csak nem is dicséretes ez az eljárás.

Egy fehérlő-áldozó (ilyen csodabogarak is voltak a Horthy-korban) s természetesen kálvinista magyar fiatalember fanatikus hangon, s fanatizmustól és gyűlöletből égő szemekkel még azt is állította előttem, hogy a mohácsi vész előtt Szolimán előbb követeket küldött *hozzánk*, hogy álljunk mellé, s együtt raboljuk ki a nyugatot, hiszen mindketten turániak vagyunk. De a Habsburgok – mondá – idejében értesültek a dologról, s még mielőtt az országgyűlés elé terjeszthették volna Szolimán ajánlatát, legyilkolták a követeket, hogy az üzenet tartalmát meg ne tudhassuk.

Az ő szemében – *így* látszik – ez volt a Habsburgok legnagyobb bűne a magyarság ellen. Mikor kérdeztem tőle, melyik történelemben olvasta ezt, épp oly vérben forgó szemekkel felelt: „*Azt nem mondom meg!*”

Vizsgáljuk meg tehát ezt a „konceptiót” is, ha legtúlzóbb alakjára, e fanatikus fiatalember meséjére, mosolyon kívül más nem is lehet a válaszuk.

Asztalos azon megállapítását, hogy „a töröknek nem Magyarország, hanem a Habsburgok az ellenségei”, nagy örömmel olvashatja minden Habsburg-párti, de éppoly kiábrándulva minden magyar, hiszen legnagyobb nemzeti dicsőségtől fosztja meg vele nemzetét. Asztalos azt mondja, hogy ezt Zápolya, az utolsó magyar nemzeti király is belátta, s természetesen még jobban belátja ő, a nagy kálvinista magyar történétíró. Nagy dicsőség ez a Habsburgokra, hiszen ellenségeik megállapítása. Hallatára igazán büszkék lehetnek azok, akik nemzetünk történelme folyamán velük éreztek és tartottak.

Valóban igaza van Zápolyának és Asztalosnak: olyan és akkora ellensége, mint a Habsburg, nem volt a töröknek a magyar. Maga a török is őket, nem pedig minket tartott fő ellenségeinek. Még Erdélynek is csak azért adta azt a kis szabadságot, amit adott, mert attól félt, hogy ha keményebben bánik vele, akkor a nyugati magyarságon kívül még a keleti is a Habsburgokhoz csatlakozik. Ezt egyébként még így is igen sokszor megtették az erdélyiek. Ha tehát nem lettek volna a Habsburgok, és ha nem a Habsburgok lettek volna a török igazi ellenségei, s ha nem félt volna tőlük jobban, mint mitőlünk, az a nálunk annyit emlegetett erdélyi „szabadság” se lett volna valóság soha.

De azért még sincs igaza se Zápolyának, se Asztalosnak, mert azért Magyarország és a magyarok is csak voltak a török számára valami. Azért mi is csak ellenség voltunk számára. Nagyon jól tudta ezt a török is. Ő is ellenségnek számított bennünket s így is viselkedett velünk mindig. Nem az volt tehát a különbség török viszonylatban magyar meg Habsburg között, hogy az egyik ellenség volt, a másik meg nem, hanem csak az, hogy az egyik nagyobb ellenség volt, a másik pedig kisebb, vagy kevésbé veszélyes. Sőt még ezt is csak a mohácsi vész *utáni időkre* mondhatjuk, vagyis csak attól az időtől kezdve, mikor már a magyar nem volt egységes, mikor már megbontotta s kereszténységében és hős idealizmusában megingatta a hitújítás. Azelőtt nekünk volt Hunyadi Jánosunk, nem a Habsburgoknak, és ennek a Hunyadi Jánosnak sereget s a harcolásra anyagi lehetőséget is mi adtunk, nem pedig az idegenből kormányzó Habsburgok. (A mohácsi vész után már minden hősünknek egyedül csak ők és idegenből adták meg ezt a lehetőséget.)

A legképtelenebb és teljesen valótlan állítás az is, hogy mi csak azzal vontuk magunkra a török haragját és hódító törekvéseit, mert Habsburgot választottunk királyunknak. Sohase pusztította ugyanis a magyart oly dühvel és gyűlölettel a török, mint Erdélyt II. Rákóczi György szerencsétlen lengyel hadjárata után, pedig fejedelme nem a Habsburgok kedvéért, hanem egyenesen a Habsburgok *ellenére* ment Lengyelországba. Aztán a mohácsi vészkor miért jött 300.000 emberrel ellenünk a szultán, ha csak a Habsburg volt az ellenség, nem pedig mi? Hiszen akkor még nem volt Habsburg királyunk, s emberi számítással akkor még nem is lehetett arra számítani, hogy hamarosan lesz.

De már Mohács előtt is egymás után foglalták el a törökök a déli végvárainkat, köztük Nándorfehérvárt. Vajon miért, ha a magyar tulajdonképpen nem is volt ellenség? De már Zsigmond alatt, I. Ulászló alatt és Mátyás alatt se tettünk úgyszólván mást, minthogy a török támadásokat vertük vissza, hogy Hunyadi Jánosról ne is beszéljünk. Hogy a XVI. század első felében gyakoribbak és erősebbek lettek a török támadások, annak – minden hozzáértő tudja – nem a Habsburgoknak a magyar, hanem Szolimánnak a török trónon ülése volt az igazi oka. Ő volt ugyanis a leghódítóbb, legtehetségesebb minden szultánok között.

Ne beszéljünk Európa török szövetségben való közös kirablásának bolond, s egyúttal szégyenletes és egyébként is légből kapott turáni álmáról, hanem csak azt vizsgáljuk meg, mi hasznunk lett volna belőle, ha Európának a török elleni védelmét csakugyan átengedtük volna a Habsburgoknak, s hogy a harcteret, minden szenvedésével és pusztításával nyugatabbra telessük át, mi a törökkel állandó szövetségben lettünk volna.

Aki ezt a tervet lehetségesnek, sőt ránk nézve hasznosnak tudja elképzelni, nem is sejti, hogy mi volt az az iszlám. Az nem tudja, hogy a muzulmán „igazhívő” kereszténynek, gyaurnak, nem lehetett szövetségese, csak ura. Szövetséget legfeljebb ideiglenesen s álnokul köt-

hetett vele. A mohamedánnak szeretnie se volt szabad keresztényt, hanem elvből és vallási alapon gyűlölnie kellett. Az iszlám nem ismer ellenségszeretetet, de igen ellenséggyűlöletet. Pedig hát ellenségszeretet a gyakorlatban még akkor se igen van, ha a vallás előírja. Hátha még egyenesen parancsolja is a gyűlöletet.

Az iszlám ugyanolyan e tekintetben, mint a bolsevizmus. Ha békét fuvoláz a kapitalizmus felé, az csak ideiglenes fegyverszünet a döntő ütközet előtt. („Ez a harc lesz a végső! Erről a kommunizmus sohase mond le.) A végső győzelem előtt az egész manőver csak azért van, hogy az ellenséget becsapja, félrevezesse.

A mi bolsevizmusunk is, mikor országunkba jött, nemcsak a 30 holdas kulákot nem bántotta még, hanem még a 300 holdasokkal is kivételt tett s nekik nem 100 holdat hagyott meg, mint az uraknak, hanem 300-at. S ezt nálunk ugyanakkor tette, mikor Oroszországban, ahol már nem volt rászorulva ilyen engedményekre, már a 30 holdast is agyongyötörte.

Mikor a földeket kiosztották a nincstelének között, sőt mikor – hogy jobban örüljön neki s bizonyosabb lehessen benne, hogy ez mindig az övé marad – még a telekkönyvben is nevére íratják, már akkor is igen jól tudták, hogy „egyedül csak a nagyüzemi gazdálkodás a kifejlesztődő”, s már akkor is tudták, hogy ugyanezekből a „dolgozó parasztok” nevére telekkönyvezett földekből is közös kolhozföldek lesznek. Mégis akkor még komoly képpel csinálta egyelőre annak, amit tulajdonképpen akart, a homlokegyenest ellenkezőjét. S ha akadt valaki, aki a lelkébe látott s kinyitotta a száját, a legnagyobb hidegvérrel dobta a börtön fenekére „rémhírterjesztését”.

Hát csak ilyenforma lett volna a török-magyar szövetség is.

Az iszlámnak és a kommunizmusnak egyaránt az volt a jelszava, szeresd a barátot és gyűlöld az ellenséget, soha meg ne bocsáss neki, amíg ő is az nem lesz, ami te vagy, amíg azt nem hiszi ő is, amit te hirdetsz. Csak becsapás céljából szövetkezett az ellenséggel egyformán mindkettő.

Zápolya Jánossal még egyenrangú alapon szövetkezett ez az iszlám. Tőle még nem követelt adót (de azért már akkor is előírta, hogy szegény János a szultánnak, a hatalmas kényúrnak, „ajándékokkal” tartozik kedveskedni), özvegyétől azonban már nyíltan kért és kapott adót, Buda várát pedig, mivel magától nem adta, már elvette tőle. Először ezt is azon a címen, hogy fiának – majd ha megnő s a kezébe lehet adni – visszaadja. S annyira visszaadta, hogy 150 év múlva iszonyú vérontás árán csak a Habsburg, a fő ellenség tudta tőlük visszavenni!

De mindezt nemcsak elméletből, hanem tapasztalatból is tudhatta volna előre már Zápolya is. Hiszen a kelet-római császárság és a mai balkáni államok akkor már régen élvezték azt a szerencsés helyzetet, melyet Asztalos és társai legalább a mohácsi vésztől kezdve a mi népünknek is szerettek volna osztályrészül juttatni. A balkániaknak akkor már sikerült a harcteret (minden könnyével-kínjával) tőlük nyugatabbra, illetve északabbra (a mi országunkba) áttenni. Vajon megszűnt ezzel a szenvedésük és visszanyerték vele régi jólétüket és hatalmukat? Az eredmény az volt, hogy akik a török harctértől keletre voltak, azok mind ráják, nyomorult rabszolgák voltak, akiknek verejtékét a török urak bérbe adták a görög kereskedőknek, fiaikat janicsároknak vitték, ők maguk állati sorba süllyedtek, melynek szociális és kulturális nyomai még ma is olyan élesek, hogy a „balkán” szó még ma is fogalom e tekintetben a nyugat-európai ember előtt. Még a híres klasszikus Görögországból, az ókori kultúra megteremtőjéből is Balkán lett a török „szövetségben”!

Ha mi a törökkel szövetségre léptünk volna az egyetlen közös *ellenség*, a Habsburgok ellen, csak azt nyertük volna vele, hogy mi is Balkánná váltunk volna annak minden jellegzettségével és következményével együtt. Ha nem vártuk volna meg, míg a török lever bennünket, hanem előre lettünk volna barátaivá, csak legfeljebb kis fokban s így is csak ideiglenesen segített volna rajtunk. Hogy ne török rabok legyünk, annak elengedhetetlen feltétele az iszlám felvétele lett volna.

Asztalos és társai – lehet – azt se nagyon sajnálnák, ha ez is megtörtént volna, de ha figyelmeztetjük őket arra, hogy kik vagyunk ma mi és kik a mohamedán albánok, bosnyákok, törökök, perzsák, akkor talán ők is belátják, hogy talán mégse lett volna ez nagyon kívánatos dolog, s hogy nemcsak a kereszténységnek, hanem a magyarságnak s mindennek, ami magyar jellegzetesség és ami nekünk drága és kedves, pusztulásával járt volna.

Hiába, a magyar nem török, a kereszténység pedig egy európai ember részére nemcsak vallás, hanem életforma és kultúra is és a népiségnek is elengedhetetlen járuléka, hiszen az egyik fő tényező volt kialakulásában.

Ha egy ideig hagyott is volna a török bizonyos szabadságot a magyar részére, csak addig s csak azért hagyta volna – mint erre már Erdéllyel kapcsolatban is rámutatunk –, mert és míg nyugati szomszédságunkban a tulajdonképpeni ellenség, a Habsburg-ház, hatalma megmaradt volna. Kereszténységünk és magyarságunk iránt bizonyos fokú türelmet csak azért gyakorolt a török, hogy helyette ne a Habsburgot válasszuk szövetségeseinknek. Mihelyt azonban a Habsburgokkal is elbánt volna s így tőlünk se kellett volna már félnie, rögtön megszűnt volna a türelmi időszak is, mint ahogyan megszűnt a kulákok legyeztetése is, mihelyt a földbirtokosok, katonatisztek, főispánok eltűntek a szereplés teréről s így már egyedül csak a kulák volt a még élő ellenség.

De ez az állapot, ez a török iga nekünk még sokkal többet ártott volna, mint a görögöknek, albánoknak, oláhoknak és valachoknak, mert azok, ha állati sorban, műveletlenül, piszokban és önérzetlenül is, de mégiscsak görögök, albánok oláhok maradtak a többszázados török uralom ellenére is. Hazánk lakosságából azonban 20%-nál több aligha maradt volna meg így magyarnak. Hiszen a Habsburgok már 1700 előtt felszabadítottak bennünket, s országunk fele sohase volt török iga alatt, mégis a felszabadítás az ország 40%-át se találta már magyarnak.

Szolgaság állapotában ugyanis nem díszlik az a magyar, aki magát úrnak érzi, mert mindig úr volt, de megél és díszlik a szolganép, mely alázatos és igénytelen. A hajdani magyar Erdély még a Habsburgok jóvoltából a töröktől megőrizni tudott fél szabadsága ellenére is oláh többségűvé lett és területén hajdani tiszta magyar és tiszta kálvinista falvak százaiban ma már nyoma sincs a magyarnak. Történt hasonló dolog tót viszonylatban a Habsburg Magyarországon is, de közel se ilyen mértékben. Pedig Erdélyben kálvinista magyar uralom volt, nálunk pedig – legalább a kálvinista propaganda szerint – „bűn volt magyarnak lenni”.

**ZÁPOLYA JÁNOS,
IZABELLA,
JÁNOS ZSIGMOND**

Zápolya János (1526-1540)

János, mint ember

János egyéniségéről, erkölceiről, jelleméről annyira ellenkezők az értesüléseink aszerint, hogy barátaitól vagy ellenségeitől származnak, hogy nehéz róla tárgyilagos képet alkotni. Személyi titkára Mindszenty, a legnagyobb tisztelet hangján és a legszebbeket írja róla, ellenségei viszont szinte emberi bőrbe bújít szörnyetegnek festik. Held például – pedig szintén személyesen érintkezett vele – azt írja róla, hogy gyermekkorától mindig a nemi élvezeteknek hódolt és nemi betegsége is van. Ebédétől lefekvésig folyton iszik és sokszor olyan tökrészeg, hogy beszélni se tud.

Igen sok forrás említi fukarságát, majdnem mindegyik a gyávaságát, bár Várday, aki szintén beszél gyávaságáról is, az ellenkezőt is állítja. Lehet, hogy néha volt bátor is a csatában, például elkeseredésében, mikor már úgy látszott, hogy minden veszve van s úgysem érdemes már élni, vagy mert mások előtt szégyellt félelmet mutatni. Egyébként olyan ember talán nincs is, aki *mindig* gyáva.

De hogy bátor bajosan lehetett, mutatja, hogy mikor Ferdinánd Buda ellen készült (nem legelőször, mert – akkor – ellenállás nélkül vette birtokába), ő maga képes lett volna előre a védelem megkísérlése nélkül otthagyni székhelyét és egész országa legfontosabb várát (mely – mint láttuk – Baráthosi szerint még Szulimán 300.000 emberével is könnyen dacolt volna), csak Gritti döntötte el, hogy mégis védekezni fognak. A védelem sikeres is volt, de akkor se János, hanem Gritti, az olasz kalandor hősiességéből.

Mikor Tokajnál (ez akkor volt, mikor Ferdinánd bejött, kiverte Jánost az országból, s mikor János Budát sem védte) az elveszett ütközet után János Ferdinánd hadai elől menekült, ijedtében a Tisza-hidat oly korán lebontatta, hogy emiatt igen sok híve lelte a vízben halálát. (Szalay, IV., 60. o.) János tehát valami bátor nem lehetett.

Mi az összes forrás mérlegelése után azt a benyomást szereztük, hogy tagadhatatlanul meglevő bűnei és fogyatkozásai ellenére János jellemének rokonszenves és szép vonásai is voltak. Ez egyébként természetes is, hiszen a szenvedés nemesít s őt azóta, hogy fejét a szent korona érintette, egyik keserűség és csapás a másik után érte. Csöndes, hallgatag, béketűrő, sorsát méltósággal viselő ember vált belőle. Nem volt lángelme, de tehetségtelennek se mondható. Megható és királyi a viselkedése élete utolsó napjaiban s méltóságteljesek, sőt tiszteletre hangolók a balsorsban tett nyilatkozatai.

Hogy nagyra vágyott, király akart lenni, noha ilyesmi még Csák Máténak, sőt Hunyadi Jánosnak se jutott eszébe, hibája, de ez nem jellembeli hiba, hanem inkább gyarlóság és külföldi nagyravágyó anyja és a kedvezőknek látszó lehetőségek keltették fel benne, melynek kevesen tudtak volna ellenállni. Feltűnő azonban a szívós makacosság, mellyel a már megszerzett koronához ragaszkodott, különösen mert egyébként éppen nem volt se férfias, se erős akaratú és tekintélyt egyáltalán nem tudott magának szerezni. Kortársai tehetetlensége miatt „Katalin királynak” csúfolták.

Menthetetlen az a tette, hogy a korona miatt még a kereszténységet is képes volt elárulni és a törökkel való szövetekezéssel a magyarságnak rossz példát adni. Azonban még ebben is becsületére válik, hogy neki emiatt legalább voltak lelkiismereti aggályai (nem úgy, mint Fráter Györgynek, Bocskainak, Bethlen Gábornak, Thökölynek). Ezeket az aggályokat éppen méltatlan pap-tanácsadói – valamennyien délszlávok – oszlatták el a Bibliából vett érvekkel (ne feledjük, hogy a hitújítás korában vagyunk!)

Bár attól kezdve, hogy már döntött, ingadozás nélkül kitartott a török szövetség mellett, mégis állandóan észrevehető rajta emiatt bizonyos szemérmes elfogódottság s ez szintén rokonszenves vonás benne. A törökkel való barátkozás egyébként egész életében teher és önmegtágadás volt részére. A nagyváradi békében aztán ott is hagyta és be is csapta ezt a mindig szügyellt szövetségését, ami már kevésbé rokonszenves vonás benne.

Ami a nemi bűneit illeti (még homoszexualizmussal is vádolták), valószínű, hogy nem voltak teljesen alaptalanok a felőle keringő rossz hírek, hiszen ilyesmik egészen ok nélkül nem keletkeznek. Hogy e tekintetben aligha volt nála minden rendben, azt megerősíteni látszik az is, hogy csak halála előtt egy évvel, akkor is csak Fráter György unszolására és csak hosszadalmas ellenkezés után szánta rá magát a megházasodásra. Olyan egyénben, aki dinasztíát akar alapítani s egyébként is családja utolsó és egyetlen sarja, ennek mindenesetre fontos okának kellett lennie s ez az ok aligha jelenthet előnyösét Zápolya erkölcsi életére.

Egyébként vallásos hajlamú ember volt, s legalább elméletben elég jó katolikus. Mutatja ezt békeszeretete, szerény, türelmes lelkülete, az intrikákhoz való nem értése, sőt sorsüldözöttsége is. A Szentszék iránt is tisztelettel viseltetett, a hitújítással pedig sohasem rokonszenvezett, pedig érdekei szolgálatába állíthatta volna. Ebben a tekintetben tehát nem nevezhető jellemtelennek vagy önzőnek, bár attól a lelki nagyságtól is igen messze állt, hogy elveiert, például vallási meggyőződéséért egyéni érdekeit feláldozta volna.

Érvényesülése érdekében meg nem engedett eszközöket feltűnő fokban nem használt fel, kivéve a török szövetséget, de – mint láttuk – ezt is csak akkor, mikor papjai bebizonyították neki, hogy nem meg nem engedett eszköz. Hogy ezt olyan könnyen elhitte nekik, olyan emberi gyarlóság, melybe majdnem mindenki beleesett volna, ha vele hasonló helyzetben lett volna.

Igaz, hogy Ferdinánd ellen úgy is izgatott, hogy a magyarok kiirtására jön, ami egy kicsit mégiscsak sok a jóból, ámde a machiavellizmus korában élt s fiatalabb éveiben még Ferdinánd is használt öellene hasonló eszközöket. Akkor ugyanis az volt a felfogás, hogy ez hozzátartozik a helyes és okos uralkodáshoz. Azt tartották, s ugyanígy tanították, hogy a politikában csak okos és buta ember lehet, nem pedig jellemes vagy jellemtelen, s világos, hogy minden uralkodó okos akart lenni, s a butaságot vagy a tehetetlen együgyűséget nagyobb szégyennek tartotta, mint az álnokságot vagy a tág lelkiismeretet.

Az azonban még kora szemüvegén át nézve sem menthető, hogy Kassát a Ferdinánddal kötött fegyverszünet alatt foglalta el, tehát hite nyílt megszegésével. Pedig ez volt az egész élete legsikerültebb és legnagyobb kihatással bíró haditette.

Esküszegést követett el akkor is, mikor annak ellenére, hogy a nagyváradi békében születendő fia trónigényéről nyíltan lemondott, halálos ágyán mégis arra buzdította híveit, hogy fia uralkodói jogához ragaszkodjanak.

E hitszegésre nem elegendő mentség, hogy a nagyváradi békét Ferdinánd is megszegte, mert Ferdinánd a szerződésnek csak egyes mellékes, jelentéktelen pontjait nem tartotta meg, ezeket is csak úgy szegte meg, hogy később bármikor jóvá lehetett volna tenni. Azonban, hogy János halála után egyedül Ferdinánd lesz egész Magyarország királya, a szerződés *lényege* volt, s ennek ellenértékét, hogy élete tartamára Ferdinánd is elismerte őt királynak, János azonnal meg is kapta.

Jellemző az akkori kor vallástalanságára, illetve egyházellenességére és forradalmi lelkületére, hogy – mint már a Mohácsot megelőző országgyűléseink is tették, de azok legalább a török elleni, tehát kereszténységgel összefüggésben lévő célokra – az az országgyűlés, mely Jánost királlyá választotta, szintén kimondta, hogy a király az elhunyt főpapok hagyatékát vegye igénybe az ország szükségleteire, úgyszintén az Egyház kincseit is (szent edényeket, szentségtartókat stb.), ha még vannak. Igazi bolsevizmus volt ez, vagy még annál is rosszabb, mert a bolsevizmus legalább nemcsak a szent dolgokat vette el, hanem a földbirtokosok és a kapitalisták kincseit is.

Mindezt természetesen csak azért mondták ki az országgyűlésen egybesereglett rendek, nehogy a király adót szavaztasson meg velük. Pedig hát az adót is jobbágyaik fizették volna, nem ők. De azt is hozzátették még, hogy a zsidók pedig üzessenek ki az országból. Ez viszont természetesen a zsidók kincseinek a megszerzését jelentette s egyenlő volt a későbbi náciizmussal.

A mohácsi vész előtt királyaink az országgyűlések ilyen egyházrabló határozatait mindig megrótták és hozzájárulásukat tőlük megtagadták. Bizonyára az ő jó példájuk után indulva Zápolya is így tett, s ez szintén becsületére válik neki s bizonyítja, hogy még ő is mennyivel jobb volt, mint az akkori országgyűlések, melyeket pedig mi megtanultunk már szinte sentségeknek tekinteni.

Sokkal könnyebb azonban a rosszat elvben elítélni, mint a gyakorlatban. Azt ugyanis, amiért az országgyűlést megróttá, János ugyancsak gyakorolta, igaz, hogy csak utána. Akkor, mikor elítélte, még bizonyára nem gondolt rá, hogy ő is ide jut, aki királyosdit játszik, hozzá való tehetség és anyagiak nélkül, annak ide is *kell* jutnia.

Hamarosan utána, hogy híveket szerezzen, illetve a meglévőket megtartsa, ő is sorra adományozta el világiaknak az egyházi javadalmakat s ezzel közvetve tulajdonképpen ő volt az, aki az új hitet Magyarországon elterjesztette. Azt a főpapi állást ugyanis, aminek javadalmát eladományozta, nem tölthette be, mert akkor a kinevezett követelte volna azokat az anyagiakat is, melyek méltóságával jártak, s melyek egyedül tették volna neki lehetővé, hogy a főpapi állásával együtt járó kötelességeket is betölthesse, például hogy a papi utánpótlásról gondoskodjék. Mivel pedig így a népnek pásztorai nem voltak, nem volt, aki lelki igényeiket kielégíthette és az új tant hirdetőknak az Egyház és a papság elleni rágalmaikat megcáfolta volna, a magyar nép azok hívévé vált, akik a maguk módjára hirdették neki az igét.

János végül már oly mélyre süllyedt, hogy Grittinek, akinek 300.000 arannyal tartozott, az ország összes püspökségének jövedelmét is elzalogosította. Sokkal könnyebb ugyanis az Egyházat az elvek világában, no meg szóval szeretni, mint a gyakorlatban.

De mi még az elvet is megbecsüljük Jánosban, mert ő legalább, ha az Egyház igazi szeretetére gyöngé is volt, legalább volt annyira alázatos, hogy nem hirdetett gyöngeségének megfelelő elveket is s nem csinált magának egyúttal olyan hitet is, mely gyöngeségével összhangban volt. Kora legtöbb fejedelme ugyanis csinált, s ezért – tehát gögből, hogy ne kelljen elismernie, hogy rosszul tesz – lett protestáns.

János, mint király

Mi Asztalossal ellentétben nem Jánost ítéljük el és az őt trónra ültető elvet magasztaljuk, hanem éppen ellenkezőleg: Magában János királyban több jót találunk, mint az eszmében, melyet képviselt. Nem igaz ugyanis, hogy ha János egy Mátyás király-féle tehetség és egyéniség lett volna, akkor a nemzeti királyság eszméje sikert aratott volna és biztosítani tudta volna a nemzet jövőjét. A vetélytárs, a Habsburg-ház hatalma ugyanis nem egy emberöltőig, hanem még félezer évig tartott. Mit használt volna tehát a nemzetnek, melynek élete szintén évszázadokra, sőt évezredekre szól, ha Zápolya esetleges lángelméje a Habsburg hatalomnak egy időre gátat vet, ha halálával minden összeomlik? Bár Zápolya csak 14 évig uralkodott s így még Mátyás tehetségével se arathatott volna olyan sikereket mint Mátyás, végeredményben az se ért volna többet, ha, mint Mátyás, 40 évig uralkodott volna ez a képzeleti lángelméjű Zápolya.

Utóda, János Zsigmond, ugyanis még tehetségtelenebb volt, mint az apja, s az uralkodásra még képtelenebb volt, mint Mátyás fia, Korvin János. De láttuk, hogy még Mátyásnak is – komoly külföldi vetélytárs nélkül és a Jánoséinál sokkal kedvezőbb körülmények között – két évtizedbe került, mire meg tudta magát szilárdítani a trónon és alattvalói előtt sikerült magának azt az uralkodói tekintélyt megszereznie, melyet más királyok születésükkel örökölnek.

Igaz, hogy ha Zápolya lángelme lett volna, ki tudta volna használni azt a szerencsét, hogy ellenfele, I. Ferdinánd éppen nem volt hadvezér (talán még annyira se, mint a nem lángelméjű János) és a fáradhatatlan tevékenységen és szívósságon kívül más uralkodói kiválósága neki se volt, továbbá azt, hogy hatalmas és nagy tehetségű bátyját öccse megsegítésében megakadályozták a hitújítás okozta németországi zavarok és a Franciaországgal való háborúk. Ámde más részről akkor is ott lett volna a nyakán Szolimán világhatalma, tehetsége és vad energiája, mely viszont Mátyás országlásának nem volt teherterele. Mátyás idejében a török veszély még nem volt annyira fenyegető, oly közeli és annyira állandó, s nem képviselte annyira tehetséges és dicsőségre és hatalomra vágyó szultán, mint János idejében.

Az egyik oldalon Szolimán nagy tehetségét és világhatalmát, a másik oldalon Ferdinánd állandó fegyveres támadásait még egy Mátyás-féle uralkodói tehetség se tudta volna kibírni összeroppanás nélkül. Ilyen helyzetben, ha Ferdinánddal dacolni akar, Mátyás is kénytelen lett volna Szolimánnal szövetkezni. A Szolimánnal kötött szövetség azonban akkor se lett volna egyenrangú szövetség, ha Mátyás király kötötte volna vele. Ez akkor is csak szolgaság, cselédsors lett volna, de „pogány” szövetség akkor még egyébként is lehetetlen lett volna lélektanilag.

Tehát nem János egyénisége, tehetetlensége, illetve közepszerűsége volt az oka a 200 éves magyarországi török uralomnak és ma is meglévő, sőt talán örökre megmaradó végzetes következményeinek, hanem maga az elv, a „nemzeti” királyság eszméje, illetve az, hogy ezt az eszmét – Zápolya érdekében – éppen abban a végzetes helyzetben dobták be a magyar közvéleménybe, mikor legkevésbé lett volna szabad a magyarságot megosztani. A hazát ekkor ezzel csakis tönkretenni lehetett.

Segíteni úgy lehetett volna a nemzeten, ha nem olyan eszmét dobunk be a közvéleménybe, amely tőlünk független és nálunk sokkalta erősebb tényezők miatt akkor megvalósíthatatlan volt és szükségképpen együtt járt a nemzeti egység megbontásával, hanem ha egyéni önzetlenséggel, áldozathozattal, egyetértéssel, a viszonyokhoz való bölcs alkalmazkodással megnöveltük volna a nemzet erejét, tekintélyét, vagy legalább a már meglévőt nem osztottuk volna meg, s ezáltal Ferdinánd személyében valósítottuk volna meg a nemzeti királyságot azáltal, hogy hazánkat tevén hatalma alapjává és súlypontjává, családját hozzánk kötöttük volna és magyarrá tettük volna.

Másképp mindenképpen előre látható volt a nemzet tragédiája. Ezt olyan tehetséges nemzeti királyjelölt se tudta volna megakadályozni, mint Hollós Mátyás, vagy ha igen, csak egy emberöltőre. Mivel azonban a népek és nemzetek élete nem egy emberöltőig tart, azoknak, akik egy nemzet életét irányítják, nagyobb távlatokban kell gondolkodniuk.

Hogy mindaz, amit itt most kifejtettünk, mennyire előre látható volt, hogy mennyire tisztában is volt vele mindenki, tehát mennyire tudniuk kellett volna azoknak is, akik a nemzet vezetőiül tolták fel magukat, tehát hogy mennyire előre halálra ítélt próbálkozás volt ez az egész Zápolya-féle „nemzeti” királyság, arra megdöbbentő bizonyíték az, hogy mikor János sikerei tetőpontján van, övé az egész ország, ellenfele még az ország területére se tud lépni, s nem tud mást tenni, mint csak ígérni, mert nemcsak országa nincs, hanem még pénze sincs: pusztán csak ellenfelei ígéreteire is elhagyják már Jánost úgyszólván összes híve. Lehet-e ezt mással magyarázni, mint csak *azzal*, hogy mindenki tudja, hogy a jövő embere Ferdinánd, nem pedig János, és ezzel már akkor is mindenki tisztában van, mikor még Jánosnak minden sikerült, Ferdinándnak pedig még semmi?

Még az a kálvinista Veress Endre is, aki nagy „nemzeti” érzületében valóban lelkesedik Jánosért és feleségéért, így ír akkor, mikor Izabella budai koronázását leírja: *„Érezte az érsek (Várday) és mindenki, aki a viszonyokat, a nemzeti és a Habsburg-király közt megosztott és a török által leigázott ország körülményeit ismerte, hogy úgysis ez az utolsó koronázás, melyet ez a tisztas, remek templom lát.”* (Veress: Izabella királyné, 44. o.)

Mindenki tisztában volt tehát vele, hogy Zápolyának és utódainak „nemzeti” királysága a Habsburgok és törökök ellenében egyszerre nem tartható. Vajon a „jó magyarok” miért ra-

gaszkodtak mégis erővel, minden áron és „csak azért is” hozzá még utána 400 éven át? Korlátoltságból vagy együgyűségből? Piszkos önérdékből? A gögjükből és büszkeségükből folyó dacból, vagy mert sokkal jobban gyűlölték a Habsburgot, mint amennyire szerették hazájukat, mert csak gyűlölni tudtak, de szeretni nem? Döntse el az olvasó.

Abban nem tudok egyetérteni a történetírókkal, hogy Zápolya érdemei közt azt is felsoroljam, hogy hazánk függetlenségét Szolimánnal való szövetségében is megőrizte, mert hát nem mint Szolimán hűbérese, hanem mint vele egyenrangú szerződő fél, szerezte meg magának a török segítséget Ferdinánd ellen.

Szerintem ezen állítás komolyan vevéséhez igen nagy hiszékenységre kell, illetve János irányában olyan nagy jóindulat, mely a történetírói tárgyilagossággal nem egyeztethető össze.

Zápolya olyan áron, hogy adót fizet, nem kérhette Szolimán segítségét, mert akkor a vámon vesztette volna el, amit a réven nyert; itthon tette volna magát teljesen gyökértelessé. A csonkaország ugyanis az a tudat, hogy kis nép vagyunk, akkor még ismeretlen fogalom volt a magyar tereken. Akkor még megvolt az az ősi magyar önérték, hogy a magyar adót senkinek nem fizethet. Ha tehát János úgy szerződik Szolimánnal, hogy évi adót vállal, akkor a török csak János szövetségét szerezte volna meg magának, de nem a magyarságát. Ilyen szerződés pedig a töröknek sem volt érdeke.

Hogy országunknak és nemzetünknek akkor még a török előtt is nagy tekintélye volt, s hogy a török se gondolt bennünket kis népnek, mutatja, hogy Mohácsnál azt hitte, hogy csak egy magyar csapattal ütközött meg s utána még a derékhad támadására számított. De mikor már látta, hogy derékhad nincs, akkor is tisztában volt azzal, hogy ezzel még Magyarországot nem hódította meg, s eszébe se jutott valami olyan intézkedést tenni, mely Magyarországnak a török birodalomba való bekebelezésére irányult volna.

A Habsburgokat azonban Európa és az egész kereszténység vezetőjének tartotta, tőlük tehát jobban félt, mint csupán mitőlünk. Fő célja tehát az volt, hogy minket a Habsburgokhoz való csatlakozástól visszatartson, s mikor látta, hogy ez teljesen nem sikerült, legalább megosztva tartson bennünket, s legalább azt megakadályozza, hogy az egész ország csatlakozzon hozzájuk.

Mikor János segítségért hozzá fordult, még az első, nagyobb cél volt Szolimán szeme előtt: az egész országnak a Habsburgoktól való elszakítása. Ez megért szemében egy kis önmegtagadást s ozmán gögjeének egy kis (gondolta, úgyszólván csak rövid időre szóló) megfélemezését. Így jött létre a „szövetség” Szolimán és János között adófizetés nélkül. De hogy azért így se volt egyenlő felek szövetsége ez a „szövetség”, azt a kísérő körülmények és kettejük annyira különböző erőviszonyai szinte ordították. *De ezt a török azért nyíltan meg is mondta.* Sokkal nagyobb volt ugyanis a „nagyúr” gögje, semhogy a valóságról akárcsak érdekből is hallgatni tudott volna.

„Magyarország az enyém – mondta Szolimán –, mert szablyámmal foglaltam el. De Jánosnak adom.” Vajon így szokott beszélni szövetséges a szövetségesével? Az a kézcsók, mellyel János utána való találkozásukkor a szultánnak hódolt, megmutatja, hova jutott Magyarország.

János Magyarországnak Szolimán *oltalmazója és védője volt.* Ennek is nevezte magát, nem pedig szövetségesnek.

Mikor János a halálos ágyán arra kérte a körülötte lévő híveit, hogy fiát „*ha jónak látnák, koronázzák meg*”, s egyúttal buzdította őket a „nemzeti” királyság eszméje melletti kitartásra, ő maga is nem azt a kifejezést használta előttük, hogy maradjanak meg a szultán „szövetsége” mellett, hanem a szultán „pártfogása” alatt. Jól láthatjuk, hogy ő is teljesen tisztában volt a helyzettel, a halálos ágyán már alakoskodni se tudott s feleslegesnek tartotta más néven nevezni a gyermeket, mint ami. Nem szövetséget mondott, hanem pártfogást, és nem „melletti”-et, hanem „alatt”-ot.

Jellemző, hogy ugyanakkor arra is felhívta a „független nemzeti” királyság körülötte álló képviselőit, hogy a „szultánnak küldenék el minél előbb a készen álló ajándékokat, hogy lás-sa, miképpen még haldoklásában is hű maradt hozzá”. (Veress: Izabella királyné, 76. o.) Persze ez se volt igaz, mert a nagyváradi békében már elhagyta és becsapta, tehát helyesen nem azt kellett volna üzennie, hogy hű maradt, hanem hogy újra *visszatért* hozzá.

Azonban, hogy lehet az, hogy az *egyenrangú* szövetségesek közül éppen a szegény küld ajándékokat a gazdagnak, nem pedig megfordítva, s hogy lehet, hogy a koldusszegény Jánosnak most egyenesen már készen is álltak az ajándékai „szövetséges” részére, mikor jól tudjuk, hogy csak néhány üres szekrény maradt mindössze utána? Bizonyára azért maradtak olyan üresen ezek a szekrények, mert ami még bennük volt, minden az ajándéokra kellett.

Szolimán ekkor már nem is tartotta szükségesnek a további mókázást. János halála után ugyanis Izabella követéinek, akik eljuttatták hozzá ezeket a már készen álló „ajándékokat”, azt mondta, hogy fiának, János Zsigmondnak „*fejedelemsége elismeréséül athnámét ad* (tehát már nyíltan feljebbvaló lett a szövetségesből), *megengedvén neki félannyi adóért, amennyit János király fizetett* (de hiszen János állítólag sohase fizetett adót, csak ajándékokkal kedveskedett!) *Magyarországon az atyja birodalmát és hatalma jeléül aranyos kaftánt, pajzsot, buzogányt és kardot küld*”. (Hammer: Geschichte des osmanischen Reiches, II., 167. o.)

De Szolimán még ilyen kedves is csak akkor lett, mikor előbb már elküldte a maga csau-szait Budára, hogy meggyőződést szerezzenek róla, hogy János Zsigmond csakugyan János fia-e. Ellenségeik ugyanis azt a hírt terjesztették a töröknél, hogy a csecsemő Izabellának nem igazi, hanem csak csempészett gyermeke. Izabella fogadta a csau-szokat s – hova jutott a magyar királyné! – „kecses mozdulattal” elővette előttük emlőit és megszojtatta csecsemő-jét. (Teje ugyanis csak annak a nőnek van, akinek *valóban* gyermeke van. Ez különösen állt Izabellára, akinek János Zsigmond az *első* gyermeke volt.)

Némely „hazafias” történetíróink naivsága annyira megy, hogy nem tudja megérteni, hogy tehetett meg az egyébként szerintük oly jó magyar és oly becsületes János az ország kormányzójának olyan jellemtelen embert, mint Gritti.

Minden érthetlenségnek, illetve félreértésnek az az oka, hogy ezek a „hazafias” történetírók Jánost független embernek s a maga urának gondolják. Pedig hát kétségtelen, hogy János nagyon is jól tudta, mert a saját bőrén érezte, ki az a Gritti. Hiszen Gritti még János koronájára is tört (tehát a „nemzeti” királyságra), János ezt is nagyon jól tudta. Még az a komoly hír is járta, hogy Jánost is meg akarta mérgeztetni. János ezt is tudta, el is hitte s ezért félt is tőle.

Ezek után nem is kell tehát már magyaráznunk, miért tette mégis éppen őt az ország kormányzójává. Azért, mert kénytelen volt. Azért, mert nem tőle függött, ki legyen az ország kormányzója. Hiszen az országnak tulajdonképpen nem is lehet kormányzója akkor, mikor van királya is. János azonban annyira báb volt, hogy mégis kormányzót kellett kineveznie annak ellenére, hogy nagyon jól tudta, hogy a tőle kinevezett „kormányzó” az ő halálos ellensége.

A törökkel való szövetség óta ugyanis nem János parancsolt itt, hanem a török. Olyan-forma viszony volt közte és Szolimán között, mint Rákosi Mátyás és Sztálin között. János csak addig létezhetett, míg „szövetségesének” kedvében járt, és amíg ő is azt akarta, amit az. Gritti a szultánnak eleinte egyik legkedvesebb és legbefolyásosabb embere volt. Grittinek, és egyedül csak neki köszönhetette János a török „szövetséget” is, főképpen pedig, hogy legalább formailag adófizetés nélkül jött létre. Ezért János nemcsak a szultántól, hanem Grittitől is függött, neki is kedvében kellett járnia, az ő kegyét is meg kellett őriznie, ha víz felett akarta tartani magát.

Gritti Magyarországnak olyan kormányzója volt, hogy rögtön helyettest is nevezett ki maga helyett, Nádasdy Tamást (a helyettest nem János nevezte ki, hanem ő) és első dolga volt azt is kötelességévé tenni, hogyha akár öfélése, akár más úr bele akarna avatkozni az ügyek vitelébe, azt neki azonnal jelentse. Tehát magának a királynak se volt szabad beleavatkoznia az ország kormányzásába.

Ezt érték el a hazafiak azzal, hogy semmiképpen sem akartak Szent István trónján „idegen” látni és semmiképpen se engedtek a „nemzeti” királyságból. Lehet, hogy voltak, akik eleinte mindezt jóhiszeműen, tehát valóban „hazafiasságból” csinálták, mert hiszen az emberi butaságnak nincs határa, de azt, hogy sokan még a János és Gritti adta tanulságok után is ragaszkodtak e „hazafias” eszméhez és még az ilyen „nemzeti” királyság is jobban tetszett nekik, butasággal nem, csakis gonoszszággal lehet megmagyarázni.

János „nemzeti” Magyarországon Gritti hívta össze az országgyűlést, ő tette ott mindezt kötelezővé a megjelenést, a meg nem jelenőket pedig a szultán, nem pedig *János* haragjával fenyegette. (De ki is félt volna János haragjától?)

Láthatjuk tehát, hogy ez is csak olyan országgyűlés volt, mint a másik nemzeti királyi, Mátyáséi voltak; az ország annyira nem örült nekik, hogy követőiket csak fenyegetéssel lehetett rávenni arra, hogy ott megjelenjenek. Csapás volt tehát az országra, nem pedig szabadságának bizonyítéka.

Ezzel szemben a Habsburgok országgyűléseit milyen hévvel követelte mindig az ország! Bizonyára nem azért, mert csapás volt számára, hanem bizonyára azért, mert ott mindig szabadnak érezte magát, mert ott mindig ő volt az úr és a király hízelgett önekik. Mátyás (akár a Hollóst értjük rajta, akár a Rákosit) és János, tehát a „nemzeti” királyok országgyűlései nem ilyenek voltak. Alattuk még az országgyűlésen se mondhatta a magyar azt, amit gondolt vagy akart. Nem is ment volna el oda senki, ha nem lett volna a megjelenés büntetés terhe alatt kötelező.

Független-e vajon az az ország, ha még oly eszeveszetten „nemzeti” is, melynek felnőtt és egészséges királya, ha akar, ha nem, kénytelen maga helyett kormányzót, mégpedig *idegen* és magyarul nem is tudó kormányzót kinevezni, megtiltja az ország ügyeibe való beavatkozást, és aki a király alattvalóit nem a király, hanem „szövetségese” haragjával fenyegeti.

Király-e, ha még oly szittyán nemzeti is, akinek nemcsak akarata ellenére kormányzója van, hanem olyan kormányzója, aki udvarában százszor akkora fényt fejt ki, mint az a király, akinek nevében kormányoz s aki elé, mikor szemképráztató pompa közepette az országba érkezik, maga a király is nagy tisztelettel megy udvarolni s ezt akkor is teszi, mikor már nagyon jól tudja, hogy mérge ellen kell védekeznie és országára és koronájára tör?

Ide jutott szegény hazánk csak azért, mert mindenképpen „nemzeti” akart maradni és „semmiképpen” se kellett neki „idegen”. Pedig ki volt idegen, ha még a szultán vagy Gritti se?

János annyira tudta, hogy ő nem független, hogy követőiket el se merte addig küldeni Pózenbe a Ferdinánddal való béketárgyalásokra, míg Szolimántól engedélyt nem kapott rá, s mikor ott Ferdinánddal fegyverszünetet kötöttek, akkor is előbb Szolimántól kérte meg, hogy elfogadhatja-e.

De láttuk már, hogy nemcsak a nemzet függetlenségét, hanem a másik fő elvet, mely pártjának létjogot adott, a szabad királyválasztás elvét is épp így megcsúfolták János és hívei. De a harmadik rögeszmét, a nemzeti vérből származó királyság elvét is. Ezt megcáfolták először azzal, hogy János mindenáron Annát, Ferdinánd későbbi feleségét akarta elvenni, aztán – mikor ez végleg nem sikerült – Ferdinánd testvérét, Habsburg Máriát. Ez se sikerülvén, végül elvette a litván apától és olasz anyától származó Izabellát Krakkóból, „nemzeti” királynéként.

Aztán a maga magtalan halála esetére – a nemzet szabad királyválasztó jogával mit sem törődve – a magyar koronát először elígérte a francia királyi családnak, a nagyváradi békében pedig még akkor is, ha ő nem lesz magtalan, *éppen azoknak az osztrák Habsburgoknak, akik ellen a „nemzeti” párt alakult*, sőt az ő esetleges kihalásuk után még *a spanyol Habsburgoknak is*.

Ő, aki a szabad királyválasztás elvének köszönhette koronáját, megparancsolta a magyaroknak, hogy az ő halála után a Habsburgokat „*tartozik*” királlyá választani. Mikor pedig minden várakozás ellenére neki is fia születik, nagyváradi esküjét sutba dobva egyszerre fia megkoronázását kötötte hívei lelkére, mintha a szabad királyválasztó jog nem a nemzet joga lett volna, hanem csak az ő önérdekeit szolgáló, soha komolyan nem vett, hitvány kortesjel-

szó, és mintha tőle és környezetétől, nem pedig magától a nemzettől függött volna, hogy kit fog megválasztani és megkoronázni.

Pedig mindez nemcsak magának Jánosnak, hanem egész nemzeti pártjának jellemtelenségét is jelenti, mert hiszen mindent pártja tudtával és tanácsára tett s a nagyváradi békét is pártja tanácsára, közvetítésével és kívánságára kötötte. Annyira egész a cinizmusig ment a király és párthívei elvtagadása, hogy ők, akiknek a szabad királyválasztás elve volt eszmei alapjuk, létezésük egyedüli jogcíme és a tömeg előtt hazafiasságuk legfőbb bizonyítéka, a nagyváradi békében a Habsburg-ház mindkét (osztrák és spanyol) ágának kihalása után *még a Zápolya-ház örökösödését is kikötötték* s a szabad királyválasztás jogát csak abban az esetben adták vissza a nemzetnek, ha már nemcsak az összes Habsburg, hanem az összes Zápolya is kihalt.

Pedig az igazán nem lett volna áldozat Zápolyától, ha az imádott szabad királyválasztás elve kedvéért legalább a maga családjá számára nem kötötte volna ki a trón örökösödését, mert hiszen mikor a váradi békét aláírta, kívülre nem volt már más Zápolya, s ő is agglégény lévén, hogy utána lesz még valaha más Zápolya is, annak se volt semmi valószínűsége. Ő azonban annyira semmit se adott az elvre, melyet zászlajára írt s mellyel pártja a nemzet naiv részét még most is oly sikerrel tudja bolondítani, hogy még azt az áldozatot se tudta meghozni, hogy legalább a nemlétező Zápolyákkal szemben biztosítsa a nemzetnek ezt az ő hívei körében annyira fontosnak tartott jogot. Még akkor is megcsúfolta tehát, mikor az adott helyzetben úgy látszott, hogy semmi haszna sincs belőle, ha nem csúfolja meg.

De koronázási esküjét és a magyar alkotmányt is úgyszólván lábbal tapodta. Miért is ne tapodta volna, mikor ez annyira nem fájt a magyarnak, hogy ma se tud róla senki? Mi csak a Habsburgok koronázási esküjének megszegéséről és az alkotmánytiprásairól tudunk. Úgy látszik, hogy ez csak nekik volt tilos. Rájuk még akkor is rájuk fogjuk ezt a megbocsáthatatlan gonoszszágot, sőt minden magyar a gyűlölettől szinte a dühtől toporzékolva hangoztatja e téren elkövetett megbocsáthatatlan bűneiket, de ha ugyanezt a becézett nemzeti király vagy – látni fogjuk majd – egyenesen *szabadsághőseink* tették, akkor fel se vettük. Jól láthatjuk belőle, hogy egyszerű, de nagyon is tudatos propaganda-hadjárral van itt dolgunk, nem pedig a magyar alkotmány féltéséről vagy a törvények tiszteletéről.

Koronázásakor természetesen János is megesküdt, hogy idegeneknek tisztségeket vagy főpapi javadalmakat nem adományoz. Esküjét úgy tartotta meg, hogy nem is szólva arról, hogy úgyszólván minden bizalmasa idegen (délszláv) volt, az ország teljhatalmú kormányzó-jává egy teljesen idegen, nálunk soha nem is járt, magyarul nem tudó, sőt magyargyűlölő, s ráadásul törvénytelen származású, foglalkozására nézve is kereskedő kalandort, Gritti Lajost; erdélyi vajdává Laski Jeromost, egy lengyel kalandort; a tekintélyes egri püspök székére pedig Gritti gyerek-fiát, Gritti Antalt nevezte ki.

Láthatjuk belőle mennyire erőltetett és egyúttal haszontalan dolog volt itt akkoron mindenáron nemzeti királyságot akarni! Láthatjuk, hogy a „nemzeti” király uralma még jobban idegen uralom volt, mint az „idegen” királyé. Jelszavak helyett inkább össze kellett volna tartani, egyöntetűen, lelkesen és önzetlenül az egy király mellé állni, akár nemzeti volt, akár idegen, ezzel erőssé tenni, tekintélyt adni a magyar királyságnak. Akkor lett volna *nemzeti* király még az idegenből is, de e nélkül még a nemzeti király is csak olyan „nemzeti” lehetett, mint amilyen szegény kézcsókoló és Grittivel kormányzó János volt. (Érdekes, hogy az *idegen gyermek* püspökké tevésében egyforma volt mindkét „nemzeti” király; a lángelméjű is (Estei Hippolit) meg a Katalin király is; ez ügyefogyottságból, az gögös nagyzolásból.)

Nyíltan megszegte János koronázási esküjét abban a rendkívül fontos dologban is, hogy vagy nyíltan megcsonkította az ország területét, vagy közvetve, úgyhogy nem védte meg az ellenség ellen. Mikor őt őseink királlyá választották, a két híres déli magyar végvár: Nándorfehérvár és Szabács kivételével még az országból semmi se volt a töröké. De mert János önérdékből a török karjaiba vetette magát, ugyanezen török ellenében nem mert karban tartani

és őrséggel ellátni ezeket az akkor még kezünkben lévő déli végvárat (ha ugyan lett volna rá *pénze* akkor is, ha egyébként merete volna). Így került aztán szinte észrevétlenül az ország egész középső része az egyébként állítólag egyenrangú „szövetséges” uralma alá, mely e sík és hajdan színmagyar területekről, az ország szívéből, az Alföldről, a magyarság kipusztulását is jelentette egyúttal.

De nemcsak hanyagságával, passzivitásával és annak a végzetes, adó nélküli és így Magyarország felségjogát állítólag tiszteletben tartó s így János érdemét képző török „szövetségnek” végzetes következményeként csonkította meg az utolsó nemzeti király hazánk területét, hanem még nyíltan és pozitíve is. Török parancsra ugyanis egyes erdélyi várakat oláh vajdának is átengedett, a velencei Grittinek pedig a Velencétől mindig áhított Zengg és Clissa várát adta át a magyar tengerparton.

Hej, mi lenne, ha mindezt a Habsburgok csinálták volna?! Mivel azonban csak egy nemzeti király csinálta, annyira nem fáj ez nálunk senkinek, hogy nem is tudunk róla. Nem tartottuk olyan fontos dolognak, hogy feljegyezzük.

János uralma elején olyan nagyok voltunk még, hogy még Raguzs is a mienk volt; adót fizetett nekünk s vára ormán a magyar zászlót is lengette a szél. Jánosnak azonban már nem voltak hajlandók adót fizetni a raguzsaiak. Mikor felszólította rá őket, azt felelték, hogy a töröknek úgy is fizetnek, s az, mint nekik, épp úgy Jánosnak is védura. János erre nyelt egyet. Mít is tehetett volna mást?

Hogy Raguzs ellen hadat vezessen, arról szó se lehetett. Ahhoz kevés volt az ő vágott dohánya. Ha lett is volna hozzá ereje, a szultánnal gyűlt volna meg miatta a baja. Védurához, a szultánhoz se fordulhatott panaszával, mert jól tudta, mit válaszolt volna. Azt, hogy Magyarországot neked adtam, de Raguzsát nem adom neked.

Így történt azután, hogy János alatt meg is szűnt végleg minden kapcsolat Raguzs és Magyarország között. A raguzsaiak végleg bevonták a magyar zászlót, mely évszázadok óta ott lengett váruk ormán. Eddig a magyarok uralmát bizonyította, Jánostól kezdve pedig hiánya a magyar uralom megszűnését bizonyította a magyarnak nevezett tenger felett.

Vajon ha Ferdinánd lett volna a magyarok királya és minden magyarnak királya lett volna, s különösen, ha nem lett volna itt mesterséges hírverés az *idegen* király ellen és a *nemzeti* királyság mellett, tehát ha a magyarok lelkesen királyuk mögött álltak volna, akkor is ilyen könnyen kicsúszott volna-e a magyar tengerpart a magyar uralom alól?

Nyugodtan elmondhatjuk, hogy nem. Még akkor se, ha Ferdinánd iránti lelkesedés elmaradt volna és a magyar épp oly hideg, önző és áldozatoktól elzárkózó maradt volna, mint amilyen a Habsburgok (és János) alatt volt és maradt mindig. Ha ugyanis Ferdinándnak, mint magyar királynak itthon nem lett volna „nemzeti” ellenfele, azt a mérhetetlen pénzt és energiát, melyet leküzdésére fordított, a magyar tengerpart, a törökkel szemben pedig a déli végvárok fenntartására és megvédésére fordította volna. Neki mint magyar királynak nem is merték volna megtagadni az adót a raguzsaiak, s ha igen, felszólítására nem válaszolhatták volna azt, amit Jánosnak válaszoltak. De Ferdinándnak nem is kellett volna senkitől se engedélyt kérnie arra, hogy indíthat-e hadjáratot a hűtlen város ellen vagy nem.

De hogy Ferdinánd valóban indított volna háborút a raguzsaiak ellen, azt is egész bizonyosra vehetjük, mert igaz, hogy hódító hadjáratra a Habsburg soha nem indult, de még igazabb, hogy nem volt uralkodóház a világtörténelemben, mely a magát annyira nem hagyta volna és jogaihoz való ragaszkodásban mindig annyira szívós és kitartó lett volna, mint épp en a Habsburgok.

Hogy pedig Raguzsát valóban *nekünk* védték volna meg, nem pedig maguknak vagy Ausztriának, arra kell-e meggyőzőbb bizonyíték, mint az, hogy 400 éves Habsburg történelmünk során voltak megtorló korszakok is (de mindig csak fegyveres lázadások után), de még ekkor, tehát még ideiglenesen se történt meg soha az, hogy az ország Ausztriával határos részeiből valamit, akár csak egy falut is elvettek volna a magyar koronától s Ausztriához csa-

tolták volna, noha köztudomású, hogy mind Moson, mind Sopron, mind Vas megye Ausztriával határos fele német ajkú. Hogy csatolták volna hát el tőlünk azt a Raguzát, mely messze feküdt Ausztriától és mely épp úgy nem volt soha német lakosságú, mint amennyire magyar népű sem volt soha?

Aztán láttuk már azt is, hogy János a Ferdinánddal való béketárgyalásokban annak ellenszolgáltatásaképpen, hogy Ferdinánd (akkor még csak cselből) elismerte magyar királynak, Sziléziát és a cseh melléktartományokat, melyek zálogban akkor a magyar korona tulajdonában voltak, szintén minden lelkiismeret-furdalás nélkül kész volt Ausztriának ingyen visszaadni. (Egyébként 600.000 arany járt volna érte, de egy öntudatos király természetesen, ha öntudata mögött erő is lett volna, még ez akkor óriási összeg lefizetése ellenében se adta volna vissza ezeket a területeket.)

Egy királyban még ez is megbocsáthatatlan bűn a nemzet ellen, melynek királya. Jánosnak azonban ezt is úgy megbocsátotta a magyar történelem és a magyar hazafiak, hogy egyáltalán nem is tudnak e bűnről se. Ezt se tartották olyan fontosnak, hogy megjegyezzék, sőt egyenesen feledésben igyekeztek tartani (sikerrel). Tompította volna ugyanis a Habsburgok elleni „hazafias” rágalomhadjárat átütő erejét.

Mi lett volna azonban az utána következő magyar országgyűlésen, ha a Habsburgok csinálták volna ugyanezt?! János országgyűlésein azonban olyan csönd volt ott utána, mintha akár csak Hitler, Sztálin vagy Rákosi Mátyás tartotta volna azokat az országgyűléseket. János országgyűlésein azonban elő se lehetett volna hozni ilyenfajta kérdést, mert – mint mindjárt látni fogjuk – ő ekkor már nem is tartott országgyűlést. De ezt neki szintén nem hányja szemére a „hazafias” történetírás.

A koronázási esküben az van, hogy a király az országot és a rendeket régi szokásaikban és törvényeikben megtartja. Lássuk, hogyan tartotta meg esküjét és általában a magyar törvényeket, az utolsó nemzeti király.

„János király általában kevés országgyűlést tartott” – írja még Acsády is. (Szilágyi, V., 160. o.) „Nincs nyoma, hogy 1536 után közországgyűlést (tehát nem „köz” országgyűlés is van?) tartott volna, sőt azelőtt sem mindig ragaszkodott a rendi alkotmányosság formáihoz és szükség esetén a rendek adómegajánlása jogát sem vette tekintetbe.” (V., 160. o.)

Ez is érdekes: A Habsburg- király mindig az alkotmányt szegte meg, mégpedig galádul és esküszegően: az utolsó nemzeti király csak „a rendi alkotmányosság *formáihoz*” nem ragaszkodott mindig.

Aztán: országgyűlési ajánlás nélkül adót kivetni olyan hallatlan merénylet az alkotmány, a magyar nemesi szabadság, tehát az ország ősi szokásai és törvényei ellen, hogy ha megtörténik, dühkitöréseket vált ki a magyar történelem olvasóiból, tanáraiból, tanulóiból. A Habsburgok alatt várnunk is kell egész I. Lipótig, mire még ilyesmi is megtörtént, s noha akkor is csak a Wesselényi-összeesküvés büntetéseként, a török felszabadító háború miatt és csak rövid időre történt meg, mégis nemzetünk olyan gyászos korszakának tartjuk ezt az időt, melyben Hungária sírva törölgeti fátyolos arcát. Most pedig láthatjuk, hogy ugyanez a galádság az utolsó nemzeti királyban meg se kottyant. A történelem tankönyvek meg se említik. A tízkötetes Szilágyi is csak melleleg, s látjuk, minden különösebb meglepetés nélkül.

Azt is látni fogjuk majd, hogy viszont a lángeszű nemzeti király, Hollós Mátyás azt tette meg nem is egyszer, hogy kétszer-háromszor annyi adót hajtott be, mint amennyit az országgyűlés megszavazott. (Szegény Habsburgok még akkor is boldogok voltak, ha annak a háromnegyed részét be tudták hajtani, amit az országgyűlés *hosszas* könyörgésre és a kapott ellenszolgáltatások fejében végre nagy nehezen megszavazott.)

Szegény embert még az ág is húzza, mondja a közmondás. Láthatjuk, hogy a Habsburgnak (és a kuláknak) minden tilos. Nekik csak bűnük lehet s bűnüket megbocsátani a nemzet (akarom mondani: a dolgozók) elleni bűn. Őellenük csak „pártosan” kell írni. Viszont nemzeti királynak, akarom mondani: „dolgozónak”, nem lehet bűne. Velük is pártosnak kell lenni,

de nem ellenükre, hanem javukra. Semmi se új a nap alatt: Látjuk, hogy a Habsburg-ellenes (és katolikusellenes) propaganda már évszázadok óta csinálja azt, amit a bolsevizmus napjainkban hirdet és csinál, mégpedig nála jóval nagyobb sikerrel, mert a bolsevizmusban senki se hitt, még azok se, akik hirdették, de a „nemzeti királyság” érveire még ma is esküszik minden „jó magyar”.

Innen van, hogy ha a magyar „hazafias” történetírás meg is említi, hogy János nem nagyon tartott országgyűlést, az olvasónak eszébe se jut, hogy ez is alkotmány-, sőt esküszegés, mert ilyen gyalázatos bűnt csak a gonosz Habsburgok követhettek el, de nem nemzeti királyok, akik szükségképpen „méltóságosan” viselik tisztségüket. Sőt hogy annál természetesebbnek tűnjék fel eljárásuk, nem is azt írják, hogy országgyűlést nem tartottak, hanem hogy csak „közországgyűlést” nem. Sőt Acsády a (Szilágyi történelem) végül már nem is azt mondja, hogy János király nem mindig tartotta, hanem úgy fejezi ki magát, hogy „nem mindig tarthatta tiszteletben a rendiség alkotmányos korlátait”.

Ebből tehát megtudjuk, hogy János tulajdonképpen nem is volt hibás, mert látjuk, hogy ő mikor országgyűlést nem tartott s mikor más törvénytelenéseket is elkövetett, nem is a magyar alkotmányt szegte meg, mint a gonosz Habsburgok szokták, hanem csak a „rendiség alkotmányos korlátait”, de ezeket is „nem tartotta”, hanem „nem tarthatta” tiszteletben. Megtudjuk tehát (amit eddig nem tudtunk, mert sohase hallottuk), hogy vannak esetek, mikor a király nem is tarthatja tiszteletben azt az alkotmányt, melynek megtartására esküszik.

De hát akkor miért vagyunk olyan iszonyú mérgesek és felháborodottak akkor, ha a Habsburg király se tarthatta meg ezeket a törvényeket mindig? Pedig látni fogjuk majd, hogy ha voltak magyar királyok, akik valóban abban a kellemetlen helyzetben voltak, hogy „nem tartották”, hanem „nem tarthatták” meg az alkotmányt, akkor ezek a Habsburg-királyok voltak, nem pedig a nemzetiek.

Továbbá János már a koronázása után tartott első országgyűlésén (1527. március 17., Buda) azt határozta a rendekkel, hogy az ország minden lakosa, *akár nemes, akár nemtelen*, mindennemű ingó vagyonának, legyen az akár arany, akár ezüst, akár készpénz, akár szarvasmarha, juh vagy sertés, egy tizedét az adószedők kezébe fizetni tartozik. Olyan hatalmas és a lakosságot olyan érzékenyen érintő adó volt ez, amilyennek kivetésére soha semmiféle Habsburg álmában se mert volna gondolni. (Pedig az így nyert anyagiak nekik is be jól estek volna!) S ez a határozat ráadásul nemcsak a jobbágyokra és a városi polgárságra, hanem a nemességre és a főnemességre, a papságra és a főpapságra egyaránt vonatkozott. Arra a magyar nemességre és papságra, mely még utána kétszázötven évvel, Mária Terézia alatt is (pedig addig mégiscsak haladt valamit a világ) kereken és leghatározottabban megtagadott minden néven nevezendő adózást, arra hivatkozva, hogy az adómentesség a magyar nemesség „szabadságának” annyira elengedhetetlen tartozéka, melyből lehetetlen engednie. Egész 1848-ig, azaz a nemesség teljes eltörléséig – melyet ismét csak nem a Habsburgok csináltak meg – semmiféle Habsburg még csak kísérletet se tett a magyar nemesek beleegyezésük nélkül való megadóztatására.

A Habsburgok tehát ennyire tisztelték a rendi alkotmányt vagy ennyire félték megszegni, János pedig, a tehetetlen árnyékkirály (de „nemzeti”), ennyire nem tisztelte, vagy legalábbis ennyire nem félt megszegni ugyanezen nemesi szabadságokat. Hogy aztán be is tudta-e hajtani, amit az országgyűlés (bizonyára nem szabad akaratából) megajánlott neki, az természetesen már más kérdés, de ez a tényen nem is változtat.

Egyébként is az már igazán nem János érdeme, hogy neki az adót csak megszavazták, de meg már nem fizették. Azt azonban már joggal kérdezhetjük minden „hazafitól”: Hogy lehet az, hogy János alatt szabadok voltak őseink, mégse merték megtagadni az országgyűléseiken még a nemesi adózás megszavazását se, a Habsburgok alatt pedig elnyomott szolgák voltak, mégis egész 1848-ig meg mertek és tudtak tagadni *minden* adózást?

János tehát akkor is megszegte az alkotmányt, s – ami ezzel egyet jelent – esküjét, mikor nem tartott országgyűlést és akkor is, mikor tartott. Ilyenkor ugyanis olyannak a megszavazására kényszerítette az országgyűlést, amit ha szabadsága birtokában lett volna, és önként hátrózkodhatott volna, sohasé szavazott volna meg. (A kortesei voltak erkölcsileg gátlástalanok s ezek tudták terrorizálni az országgyűlést.)

Érdekes, hogy az a János, akinek „lelkes” nemzete ilyen óriási adókat szavazott meg és aki – mint rögtön látni fogjuk – *olyan adókat is kizsarolt, melyeket meg se szavaztak*, mégis olyan szegény volt, hogy majdnem éhen halt, s csak néhány viseltes ruhadarab volt egész hágyatéka.

Élete végének történetéből megtudjuk, hogy mikor a Majlád-féle lázadás tört ki Erdélyben ellene (Ferdinánd kétszer annyi ideig uralkodott, de ellene sohasé tört ki lázadás) és elnyomására odautazott, az erdélyiek marosvásárhelyi gyűlése megbízásából egy küldöttség jelent meg előtte. Azt a panaszt emelte nála, hogy eddigi 12 éves uralkodása alatt a rendes királyi jövedelmeken kívül Erdélyben kétmillió aranynál többet szedtek be már adóban. Jobbágyaik 25 esetben adóztak, mindig 32.000 forintot. A szászok mód nélkül megterheltek. A székelyektől 100.000-nél több ökröt és néhány millió mérő gabonát vittek el. (Látjuk tehát, hogy e nagy adót be is hajtották. S hogy Zápolya mégis olyan szegény volt, az azért történhetett meg, mert azok a nagy „hazafiak”, akik behajtották, elsikkasztották a javakat. Nem Jánosnak, hanem maguknak hajtották be.)

János az erdélyiek panaszára azzal felelt, hogy börtönbe vettette a követeket (!). A nemzeti király javára elvből pártos olvasót itt figyelmeztetjük arra, hogy ez a panaszt tevő országgyűlési küldöttség természetesen nemesekből állt, mert hiszen az országgyűlésen csak nemesek vehettek részt, küldöttségbe pedig azok közül is csak a tekintélyesebbeket választják meg. Magyar nemest pedig törvényes ítélet előtt börtönbe vetni semmiképpen se lehetett.

Figyelmeztetjük az olvasót arra is, hogy a Habsburgok alatt a magyar országgyűlések úgyszólván mást se tettek, mint a nagy adók és a zsoldosok garázdálkodásai miatti sérelmeiket panaszolták, mégpedig olyan hangon, hogy – mint láttuk – a császár jelen lévő követe olyan szitkokat még soha életében nem hallott. És ezek a szitkok magára a királyra, sőt a császárra is vonatkoztak. S mégis, van-e csak egyetlen eset is a Habsburgok 400 éves magyarországi történetében, hogy emiatt magyar nemeseket s országgyűlési követeket börtönbe vetett volna? A tehetetlen nemzeti király, láttuk, megtette, mégpedig akkor, mikor ezek a követek valóban felháborító törvénytelenéseket, például törvénytelen adózsarolásokat sérelmeztek, s ezt ráadásul nem is a nyilvánosság előtt tették, mint a Habsburgok országgyűlései.

A Habsburgok ellen a magyar hazafias történetírás részéről felhozott kifogások között egyik leggyakoribb, hogy egyes összeesküvéssel vádolt főurakat börtönbe vetettek, noha a magyar nemeseknek alkotmányban biztosított joga volt, hogy letartóztatni csak a törvényes ítélet elhangzása után volt szabad. Hogy voltak-e e téren bűnei a Habsburgoknak s mekkorák, majd annak idején esetenként vizsgálat alá vesszük, azt azonban most van ideje megállapítanunk, hogy Jánosnak, az utolsó nemzeti királynak bőven voltak effajta bűnei is, noha ezeket a hazafias történetírás nem sérelmezi. Ki tud például arról, hogy János még uralkodása legelején nemcsak lezárt, hanem ki is végeztetett egy öreg magyar nemest csak azért, mert Ferdinánd felhívását mutogatta társainak? Én is csak az öreg (de kálvinista), de ma már senkitől se olvasott Szalayban bukkantam rá erre az adatra. (IV., 59. o.)

Börtönbe is igen sok nemest vettetett János törvényes ítélet nélkül, sőt főnemeseket is, mint például Perényi Pétert és a két Ártándyt. E két utóbbit, no meg Czibak Imrét, ki is végeztette. Igaz, hogy a kivégzés tulajdonképpen Gritti lelkén szárad, nem Jánosén, ámde János volt a király, nem pedig Gritti, kormányzóvá is ő tette, s természetesen az is ő volt, aki mint magyar király (és micsoda nemzeti!), e magyargyilkolásokat az idegen Grittitől számon nem kérte. (Az előbb említett öreg magyar nemest azonban nem Gritti, hanem maga János végeztette ki, mert Gritti akkor még nem szerepelt a magyar történelemben.)

A Habsburgok állítólagos alkotmány sértéseinek további eseteit a nádori méltóság be nem töltésében szokták megjelölni hazafiaink. Méltán felelhetjük azonban nekik, hogy ha igaz is, hogy a Habsburgok nem választottak mindig nádort, annyi bizonyos, hogy ezt a törvényt is sokkal jobban megtartották, mint az utolsó nemzeti király, akinek uralmát pedig hazafiaink egyenesen visszasírják. *Zápolya 14 éves királysága alatt még három évig se volt nádor.* Hogy erről szintén nem tud egy hazafi sem, legalábbis olyan értelemben nem, hogy fájna neki, annál kevésbé, hogy tűrhetetlen hazafias sérelemnek tartaná, ismét csak azt bizonyítja, hogy viszont ha a Habsburgok csinálták, csak azért lett ebből is olyan megbocsáthatatlan alkotmányos sérelem, mert történetírásunk pártos és mesterséges, és céltudatos propaganda torzítja el.

Nádora tehát nem volt az utolsó nemzeti királynak, noha a magyar alkotmány értelmében kellett volna lennie. Kormányzója azonban, aminek se a magyar alkotmány, se a józan ész értelmében nem lett volna szabad lennie, volt. Voltak már kormányzók a magyar történelemben, ezért a magyar alkotmány jól ismeri őket, de azokat nem a *király* nevezte ki, hanem a *nemzet* választotta olyan különleges esetekben, mikor a király kiskorú volt vagy az uralkodásban olyan okok akadályozták, melyek elhárítása nem állt az ország hatalmában. A megválasztás természetesen csak arra az időre szólt, míg a gyermek király megnő, vagy az uralma átvételét akadályozó körülmény megszűnik. De hogy felnőtt és szellemi képességei birtokában lévő király maga nevezzen ki kormányzót, aki helyette kormányozzon, az nemcsak az alkotmánnyal, hanem még a józan ésszel is ellenkezik.

Rendkívül sérelmezzük a Habsburgokban, hogy időnként helytartójuk volt, nem pedig nádoruk, noha a magyar alkotmány csak ez utóbbit ismeri. Meg kell állapítanunk, hogy a kormányzó (de persze csak akkor, ha egyúttal tényleges király is van) még sokkal rosszabb és alkotmányellenesebb, mint a helytartó. A helytartó ugyanis sokkal kevesebbet jelent, mint a kormányzó, mert a neve is mutatja, hogy a királytól függ. János kormányzója azonban nem függött Jánostól, sőt a valóságban fordítva volt: János függött a kormányzótól. S Jánosnak olyan kormányzója volt, akit *kénytelen* volt kinevezni, tehát szégyen volt rá nézve s vele együtt az országra is, mert mind a király, mind az ország függetlensége és szabadsága hiányát bizonyította.

S János kormányzója idegen, sőt egy levantei kalandor volt, magyarul se tudott. Soha sem is volt addig hazánkban, viszonyainkat tehát nem is ismerhette. És olyan idegen volt ez a mi „nemzeti” kormányzónk, hogy még gyűlölte és megvetette azokat a magyarokat, akiknek a nemzeti király jóvoltából kormányzója lett.

„*Nincsen gonoszabb, hütlenebb, nyakasabb nép a magyarnál*” – mondta Konstantinápolyban Magyarország e dicső „kormányzója” Ferdinánd követeinek 1533. május 30-án. (Szalay: Magyarország története, IV., 143. o.) Július 15-én pedig ilyen szavakkal ismételte meg ugyanezt: „*Gonosz nép ez a magyar, hűtlen és olyan, amellyel nem lehet bánni.*” (147. o.)

Ez a Gritti, aki csak azért lett Magyarország kormányzója, mert a magyar király félt tőle, olyan szégyen nemzetünkre, alkotmányunkra, függetlenségünkre, szabadságunkra és olyan mélypontot jelent nemzetünk történelmében, amilyen mélyre a Habsburgok alatt sohase süllyedtünk. Ha csak olyan király tudott lenni a magyar „nemzeti” király, mint amilyen János volt, akkor azt kell mondanunk, hogy Isten mentsen meg bennünket egyszer s mindenkorra a „nemzetieknek” megtett királyoktól.

Úgy látszik, azonban, hogy nem mindenki ilyen kényes a magyar függetlenségre, szabadságra és alkotmányra. Ezeréves történelmünk méltó megünneplésére kiadott monumentális nagytörténelmünk ugyanis ugyanezt a nagy nemzeti szégyent így fejezi ki:

„*A nemzeti vérből származó utolsó magyar király mindenestre nemesen, méltóságosan képviselte az állami önállóság és függetlenség nagy eszményeit, melyek vele együtt koporsóba tétettek.*” Tehát addig, míg János élt, Gritti és kormányzósága ellenére is javában, sőt nemesen és méltóságosan élt a magyar függetlenség és önállóság nagy eszménye. Csak halálával tétetett koporsóba.

Meg kell állapítanunk, hogy furcsa egy dolog a Habsburg-gyűlölők magyar nemzeti önérzete!

A mondottak után magától értetődő, hogy kevés ember örült annyira az országban, mint János, mikor kormányzóját, Grittit, a másvilágra küldték a magyarok. Hiszen ezzel is függetlenebb lett egy kissé, mert olyan kormányzótól szabadult meg, aki őt magát is kormányozta, nemcsak az országot, s aki tulajdonképpen feljebbvalója volt, akitől rettegett. Meg is jutalmazta azokat, akik a Gritti elleni felkelést vezették, de Gritti elrabolt kincseit természetesen nem hagyta a kezükben, hanem ő is igyekezett minél többet megkaparintani belőlük. Dóczy várából három kocsival vitette Budára, Dobótól is megszerzett belőle annyit, amennyit tudott, sőt más „nemzeti” magyarok kifosztották még a Gritti kíséretében jött zsidókat és görögöket is, ami bizony meglehetősen lerontja Gritti meggyilkolásának hazafias előkelőségét. (Kretschmayr: Gritti Lajos, 137. o.)

„Egyenrangú” szövetségesétől (a szultántól) azonban annyira rettegett János Gritti meggyilkolása után és miatt, hogy Velencének felajánlotta Gritti kincseit, ha ez ügyben a szultánnál pártját fogja. Azt beszéltek ugyanis, hogy János már két Lajosnak okozta halálát: II. Lajosnak és Gritti Lajosnak. Hazafias történelemkönyveink itt nem mulasztják el annak megemlégtetését, hogy a politikai tekintetben megengedett és meg nem engedett eszközt egyaránt felhasználó Ferdinánd is János vádolta a portán Gritti meggyilkoltatásával. Azt persze nem említik ugyanezen hazafias könyvek, hogy János viszont Ferdinándot vádolta a török előtt ugyanezzel (Kretschmayr, 140. o.), ami pedig bizonyára egy kissé mégiscsak messzebb állt az igazságtól s így nagyobb arcátlanság volt mint Ferdinánd ügyvivőjének állítása.

János szomorú szerepének méltatása

Mielőtt végleg elbúcsúzunk Jánostól, összefoglalásul még néhány szóban méltatnunk kell személyét és azt a politikát, melyet képviselt. Láttuk, hogy személyében nemcsak az, aki a politika képviselőjére vállalkozott, volt szánandóan alkalmatlan a szerepre, melyet vállalt, hanem maga a politika is halva született és idejétmúlt volt, kortesei pedig rosszhiszeműek.

Mivel János *csak a szabad királyválasztás elve* alapján kerülhetett trónra, s mivel Ferdinánd jogai ellen *csak* ennek alapján lehetett harcolni, ez lett pártja programjának alapja. Láttuk azonban, mennyire hamis volt ez az alap s mennyire nem hittek benne még azok se, akik hirdették. Hogy ugyanis János király lehessen és maradjon, a végén már oda jutottak, hogy a szabad királyválasztók pártja a szó szoros értelmében előírta a nemzetnek, hogy kit „tartozik” királyává választani. Annak ellenére, hogy a „nemzeti” királynak akkor utóda még nem is volt, előírta, hogy az ő utódait is tartozik a nemzet királyává választani, s ő, aki egész életében a szabad királyválasztás mellett korteskedett, megállapította, hogy szabad királyválasztás csak akkor lehet és csak akkor lesz, ha az ő utódai már mind kihaltak.

Egész politikája azon alapult, hogy királyválasztáskor nem a *királyi vér* számít, hanem a *nemzeti vér*, s mégis egész élete abból állt, hogy magának nem nemzeti, hanem királyi vére felelősséget szerezhesse. A nagyváradi békében fiának is királyi vére, tehát idegen felelősséget szerzett már akkor, mikor még meg se született.

Pártja nemzetinek nevezte magát és az *idegen uralom* ellen küzdött, s ő, személyes királyságának elismerése ellenében, mégis átengedi a magyar koronát ugyanannak az „idegennek”, amely ellen pártja alakult, a Habsburgoknak, és minden képzelhető ifjúk-fiúknak, nemcsak az osztrák, hanem még a spanyol ágának is úgy, hogy az ő utódai, a „nemzetiek” majd csak akkor következnek, ha ezek az „idegenek” már kihaltak. A nagyváradi béke ugyanis előírja, hogy János ivadékai *előtt* előbb az osztrák, majd a spanyol Habsburgok ivadékait „tartozik” a nemzet királyává választani.

Elmondhatjuk, hogy kevés szereplője van a magyar, vagy akár a világtörténelemnek, aki tetteivel elveit és szavait úgy meghazudtolta, mint az utolsó nemzeti király és pártja.

Azt azonban meg kell állapítanunk, hogy az állandó elvtagadás nem volt hiába. János életének két fő célja volt: az első, hogy király legyen, a második, hogy utódaiban már a vér is királyi legyen. Mind a kettőt elérte: Ő maga király lett s az is maradt haláláig, sőt végül már ellenfele is elismerte annak, aztán, noha halála előtt csak egy évvel házasodott, mégis dinasztiát is alapított, utóda is lett, mégpedig fiú, s e fiú születését meg is érte, és ez a fiú *azzal* a kellékkel is bírt, amellyel ő még nem, noha senki se tartotta ezt olyan fontosnak, mint ő: fia már királyi vérből származott.

János Zsigmond már vérség alapján is jogot formálhatott volna a magyar koronára: ő már a régi magyar királyok rokonságából származott. Anyja első unokatestvére volt az utolsó magyar királynak, II. Lajosnak, s így Ferdinánd feleségének, Annának is, akinek címén Ferdinánd is a magyar koronát kapta. Tehát magának is sógora lett. (Igaz, hogy annak a kitüntetésnek, hogy Ferdinánd rokona lehessen, az volt a feltétele, hogy Ferdinánd is elismerje Jánost magyar királynak. Ennek viszont Ferdinánd részéről az volt a feltétele, hogy ezek az ezáltal királyi vérvé vált utódok ne örökölhessék a magyar koronát addig, míg Habsburg is lesz a világon.)

De mivel e királyi vérű feleség engedélyezésének az volt a feltétele, hogy az utódok a koronáról lemondjanak, János király tulajdonképpen mégse érte el célját. Igaz, hogy úgy segített magán, hogy mikor már a koronánál is többre becsült királyi vért megkapta, akkor gátladul megszegte szavát és fia részére a koronát is megtartotta, de fia, aki mind testi, mind szellemi tekintetben a legszebben indult, már húszas éveiben szellemileg a szenilitás jeleit mutatta, testileg pedig csupa „nyavalya” lett. Ezért nem talált sehol fejedelmi házat, mely leányát hozzá merte volna adni. Így aztán az oly szerencsésen megalapított dinasztia már János Zsigmondban épp oly szerencsétlenül végleg ki is halt.

János és vele az egész nemzeti párt politikájának elhibázott voltát mi sem mutatja jobban, mint az, hogy felesége, Izabella, „húszéves politikai tapasztalatainak eredményeként” politikai végrendeletében a halálos ágyán görcsösen megragadva fia kezét, *„szeretettel kérte, hogy törekedjék az osztrák házzal egyetértésre és családi összeköttetésbe jutni, mert az, valamint a felséges Jagelló-háznak díszére vált, úgy neki és országának is javára fog szolgálni”*. (Veress Endre: Izabella királyné, 482-483. o.) Magyarul mi mást jelent ez, mint azt, hogy ne kövesse apja (s anyja) politikáját, mert az teljesen elhibázott volt. Mi pedig még ma is erre a politikára esküszünk.

Végeredményben a Zápolya család se nyert a trónnal semmit, mert nagy vagyonát a királyosdi teljesen felemészttette, igazi királlyá viszont egy Zápolya se tudott lenni. De maga a család is hamarosan elenyészett. A család és pártjának nagy bűne a nemzet ellen, melynek nevét pedig zászlajára tűzte, abban állt, hogy megfeledezett arról, hogy a nemzetek nem enyésznek el olyan gyorsan, mint a családok, s ezért a családoknak kell szolgálniuk a nemzetet, nem pedig megfordítva. Így aztán, mivel a Zápolyáknak és pártjuknak előbbre való volt a család és a magánérdek, mint a haza, a haza ezért évszázadokon át megérezte és érzi még ma is, mikor a Zápolyák már rég nincsenek.

A Zápolya-családnak a magyar trónra való igényei olyan történelmi erőkbe ütözköztek, melyekkel nem megütöközni, hanem kitérni előlük lett volna a nemzet érdeke, de végeredményben a Zápolya-családé is. A Habsburg-ház nem olyan volt, mint a Zápolya-család, mely rövid tündöklés vagy inkább nyavalygás után elenyészett, de még olyan se, mint „a felséges Jagelló-ház”, mely kétszáz évig tartotta magát részint a magyar és cseh, részint a lengyel trónon, hanem – bizonyára mert ezeknél nagyobb volt és jobban megérdemelte – félezer éven át volt az egész kereszténység világi feje.

Ilyen, egy fél évezreden át egész Európát irányító történelmi erőt nem állíthat félre egy magyar főúr, ha mégoly gazdag is és még ha tehetségesebb és magyarabb is lett volna, mint a Zápolyák. De még maga az akkori Nagymagyarország se képes erre, *ha két táborra szakad*. Zápolyáéknak és pártjának pedig tudnia kellett volna, hogy az ő fellépésük szükségképpen Magyarország két részre szakadását jelenti.

Az egész nemzet semmiképpen se lehetett volna velük, mert még nem volt olyan nagyra törő magyar főúr, akire társai nem irigykedtek volna, s az eleve lehetetlen volt, hogy az egész nemzet helyezkedik majd forradalmi alapra! Ezen még a szerencse és a trónkövetelő rendkívüli tehetsége se segített volna (pedig hát a valóságban se szerencse, se tehetség nem volt), mert az is csak egy rövid emberöltőre tudta volna megállítani útjukban az eseményeket. Egy emberöltőnek pedig nemzetek életében semmi hatása sincs, mert ott évszázadokban kell gondolkozni, tehát a terveket is ehhez kell mérni. De egyébként is olyan erőkkal szemben, melyeket ekkor a Habsburgok jelentettek, és számításba véve ugyanakkor a török veszélyt is, előre tudni lehetett volna, hogy egyenesen a nemzet életére ment a Zápolya-játék. A legegyszerűbb politikai józanság azt kívánta volna, hogy tudomásul vegyük az olyan akadályt, melynek elhárítása erőnkön felüli volt.

Előre látni lehetett, hogy egyszerre két *hatalmas* ellenség (török és német) között megszorzolva szükségképpen el kell vesznünk. Nem azt kellett volna hát hangsúlyoznunk, hogy a Habsburg nekünk mennyire idegen, hanem ahelyett minél nagyobb magyar erőt adva alája, gondoskodni, hogy ha most még idegen, hamarosan magyar lehessen és magyarrá is kelljen lennie. Ezt akadályozta meg Zápolya nemzeti pártja s lett lehetővé egyszerre kétféle idegen uralom is: keleten török, nyugaton német.

Ez okozta azt is, hogy mikor végül sikerült megtörni itt a török idegenuralmat, a német törte ezt meg, nem pedig a magyar, s világos, hogy ennek következményeit is századokig kellett még éreznünk politikailag, katonailag és diplomáciailag. Kultúrában, nyelvi, népi és nemzetiségi szempontból pedig, mely 1918-ban – sajnos – politikai, diplomáciai és katonai helyzetünket is eldöntötte, érezzük ma is, sőt érezni fogjuk mindenkor.

Bűnhődött is szegény János király e nagy bűnéért még halálában is. Mikor 1544-ben a törökök elfoglalták Székesfehérvárt és „felverték a királyok koporsóit”, bár ugyanakkor megölték a város bíróját és több polgárát, mert János özvegyétől és fiától Ferdinándhoz pártoltak, Ahmed pasa mégis „*János király testét a városi bírónak adatá, hogy másutt temettetné el. Mivelhogy Magyarországon Szulejmán parancsolt, János a többi királyok közibe ne számláltassék*”. (Pethő Gergely krónikája, 248-249. o.; Veress Endre: Izabella királyné, 255. o.)

Tehát még a törökök, akiknek érdekét szolgálta, azok se tekintették Jánost igazi magyar királynak. Ők se tartották tetemét méltónak arra, hogy a magyar királyok tetemei között nyugodjék. Nem Ferdinánd dobatta ki hamvait az igazi magyar királyok tetemei közül, hanem a török. Tanulságos és elgondolkodtató eset, de mégse meglepő. Hiszen maguk között a kommunisták is megvetették például azokat a „békepapokat”, akik kiszolgálták őket.

A „nemzeti” királyság János halála után

Tudvalevő, hogy János halála után a nagyváradi béke értelmében az egész országot át kellett volna adni Ferdinándnak. E kiegyezésben ugyanis azt ismerte el és arra esküdött meg János és hívei, hogy a királyi méltóság és hatalom csak János *személyének* szól és az ő halála után esetleges utódait már nem illeti meg.

Igaz, hogy ennek az engedménynek az ellenértékét, az összes volt Zápolya-birtok János fia részére való kiszolgáltatását Ferdinánd *azonnal* a legjobb akarata ellenére se tudta teljesíteni, azonban ez nem volt jogcím János hívei részéről a béke megszegésére, mert Ferdinánd és utódai voltak olyan hatalmasok, de olyan becsületesek és olyan urak is, hogy arra mérget vehetett volna akárki, hogy erre a részükről nemcsak a lehetőség, hanem az akarat is meglesz, s János utódai előbb-utóbb mindent meg is kaptak volna. Az Egyház például Ferdinándtól és utódaitól mindent visszakapott, amit javaiból ideiglenesen elidegenítettek, pedig az Egyház kezében nem volt kényszerítő erő a jogon és becsületen kívül, s az Egyház kártalanítására a Habsburgok nem írtak alá szerződést, mint János utódai kártalanítására aláírtak.

Semmiképpen sem mondhatjuk tehát, hogy János a nagyváradi béke megtartására nem volt kötelezve, mivel hajdani birtokait a szerződés ellenére se kapta vissza.

Azonban János, mióta fia lett, az esküszegésre szánta rá magát. Halála után hívei is ragaszkodtak a „nemzeti” király eszméjéhez, noha csak két éve esküdtek meg az ellenkezőjére. Buda várát se voltak hajlandók Ferdinánd kezére adni. Mikor fegyverrel akartak jogaiknak érvényt szerezni, a „nemzetiek” a törököt hívták segítségül s a várát Ferdinánd ostroma ellenében meg is tartották mindaddig, míg csak Szolimán valóban meg nem érkezett. Ő aztán Buda várát – példátlan hitszegéssel – a maga számára vette tulajdonba, a „nemzeti” gyermekkirály pedig anyjával Budáról Erdélybe volt kénytelen vonulni.

Ez az eset nagyszerűen mutatja, mennyire a nemzet sírásói voltak azok, akik mindenáron „függetlenek” akartak lenni és mindenáron „nemzeti” magyar királyt akartak. Magyarország közepső harmada ugyanis így és ezért, tehát miattuk lett és maradt másfélszáz éven át török birtok.

Ha Budát – legalább most János halála után – átadják Ferdinándnak, bizonyos, hogy soha sem került volna török kézre, hiszen olyan erős volt, hogy Ferdinánd serege utána még a legnagyobb ostromgyúkkal sem tudta bevenni, még annak ellenére se, hogy Izabella királyné s vele az őrség fele Ferdinándhoz húzott.

Ha pedig Buda nem kerül török kézre, az Alföld és az ország se (hiszen még a bánági várak is, még ekkor is magyar kézen voltak), s nemcsak Mátyás könyvtára, budai és visegrádi palotái s a velük járó művészi és kulturális kincsek maradtak volna meg, de Nagymagyarország is és vele nagyjából a törökvilággal járó nagy ember- és vagyonpusztulás is elmaradt volna. Magyarország még így és még ekkor is a Habsburg-hatalom súlypontjává válhatott volna, s így alkalmassá arra, hogy a Habsburg-királyból nemzeti király legyen, nálunk lakjon, magyarrá váljék s így a család egész hatalma a magyar nemzeti nagyságot és dicsőséget szolgálja.

Tehát még János király halála után se lett volna teljesen késő ennek a ma már csak álomnak látszó lehetőségnek a megvalósítása. Mivel pedig a nagyváradi békében János és hívei esküt is tettek az egész ország Ferdinánd kezébe adására, nemcsak hazafias, hanem erkölcsi kötelességük is lett volna így eljánni. Mint történelmünkben majdnem minden jót, ezt is a hazafiság mezébe öltöztetett önzés és hitványság akadályozta meg.

Lehettek, sőt bizonyára voltak is, akik együgyűségükben el is hitték azokat a tetszetős jelszavakat, melyeket önzésüket a hazával leplező nagyszájúak hirdettek, s csakugyan azt hitték, hogy Ferdinánddal szemben késhegyig menő ellenállással valóban hazájukat és fajukat szolgálják, de még ezek a naivak se léphettek volna erre az útra, ha nemcsak magyarok, hanem keresztények is lettek volna. Akkor ugyanis semmiképpen se féltették volna hazájukat jobban Ferdinándtól, mint a töröktől. De akkor se, ha erkölcsi alapon álltak volna s nem akarták volna hazájuk vélt érdekeit még esküszegés árán is szolgálni.

Akkor se féltették volna az országot Ferdinándtól, ha a nemzeti önértet nemcsak kortesfogás lett volna náluk. Akkor ugyanis nemcsak „a német”, hanem a török ellenében is önértetes magyarok lettek volna. Mert hogy lehet a jóhiszeműséggel összeegyeztetni, hogy János kézcsókja, sőt később János Zsigmond háromszoros térdhajtása a szultán előtt és Szulejmán gögje, hogy az országot ő Jánosnak adta, nem bántotta magyar önértetünket, de hogy királyunk külföldről jöjjön, még akkor is, ha egyébként elesett királyunk egyetlen testvérének férje és özvegyének testvére is és esze ágában sincs azt mondani, hogy azért jön, mert neki Magyarországot bátyja, a keresztény császár „adta”: azt sehogy se tudták összeegyeztetni a magyar szabadsággal.

Maga Izabella, János özvegye, eleinte egész más volt, mint férjének ostobán magyarkodó hívei. Ő, mint keresztény, iszonyodott attól, hogy a szultán kegyéből és pártfogása alatt legyen, illetve maradjon továbbra is magyar királyné. Apja, a lengyel király is újra meg újra azt üzenté neki, hogy tartsa meg a váradi békét s adja át Budát és az országot Ferdinándnak. Ő maga át is akarta adni: Magyar hívei azonban, ezek az első kurucok, azt mondták neki,

hogy „oktalanság lenne elhagyni a trónt, melyet a szultán támogatásával fiának megtart-hat”. (Veress, 110. o.)

Szerintük tehát oktalanság lett volna esküt megtartani akkor, mikor megszegésével job-ban járunk. Sajátságos, hogy a magyar függetlenségnek e hősszerelmesei és a magyar önértet e nagyhangú képviselői abban se láttak nemzetükre semmi megalázót, ha magyar királlyá va-lakit a szultán, tehát egy idegen hatalom tesz. Hogy ez a hatalom „pogány” és ázsiai, úgy lát-szik, nem súlyosbító körülmény volt a szemükben, hanem enyhítő, sőt ellenszenvet elsimító.

„De a királyné irtózott e támogatástól, s nehogy valami meggondolatlanságot cseleked-jen, a gyámok (Fráter György, Petrovics, Török Bálint) még vadászni és a városon kívülmen-ni sem engedték kíséret nélkül.”

Nem a „nemzeti” királyné parancsolt tehát nekik, hanem ők parancsoltak a királynénak. Így aztán már értjük is, miért ragaszkodtak mindenáron, még szultáni kézcsókok és hármas térdhajtások ellenére is ehhez a „nemzeti” királysághoz. Ebben ugyanis ők parancsoltak, míg a másikban Ferdinánd parancsolt volna, ha ők hagyták volna.

Sajátságos, hogy Izabellának éppen azzal érveltek, hogyha ő kimegy az országból (illet-ve Budáról), akkor Buda és az ország a török hatalmába kerül, mert „Ferdinándnak sem sere-ge, sem hatalmassága nincs akkora, hogy az országot megvédelmezhesse”. Pedig még az ellenfél is elismeri, hogy Ferdinándnak ekkor igen jó s különösen tüzéséggel elsőrangúan felszerelt serege volt.

Egyébként is az azóta történetek tudatában ma már megállapíthatjuk, hogy a Habsburgok még akkor is, mikor a magyarság két részre szakadt és nagyobb része velük szemben a török pártján volt, másfélszáz éven át meg tudták őrizni hazánkban birtokállományukat, utána pe-dig teljesen fel tudták szabadítani az országot. Micsoda ostoba érvelés hát azt mondani, hogy akkor, mikor Buda is még a mienk volt s vele az ország is, egyszerre az egész Magyarország végleg a török kezébe kerül, mihelyt a magyarság Ferdinánd pártjára áll?

Ez volt az érvük, de hogy nem ez volt az igazi ok, rögtön elárulta az, amit hozzátettek: „Ha itt hagyja az országot, nekünk és marháknak is vesztünket okozza.” (Veres, 112. o.) Va-gyis magyarul mondva, akkor mi itt hoppon maradunk. Az ország ugyan megmarad, sőt jól jár, mi azonban rosszul járunk. Akkor nekünk és politikánknak befellegzett. Kell-e ennél vi-lágosabb elismerése annak, hogy az önérdék volt a fő indítók?

A további érvekben aztán azt az önzést próbálják (s mint az eredmény mutatta, nem is eredménytelenül) Izabellában is feléleszteni, mely őket magukat vezette.

„Ne felejtse Felséged – mondták neki –, hogy Felséged Magyarország királynéja, és hit-bérét nem Lengyelországban, hanem e Magyarországban élvezi, melynek feje és ura: fia.”

Aztán: „Vessen számot vele mi asszonyunk, hogy itt közöttünk nagyobb tisztességet élvez, mint más özvegy magyar királyné élvezett, kik ez országból méltatlanul kiűzettek. Hányja meg jól eszében, hová s kiknek oltalma alá akarna menni, mert bizonytal mondjuk fia, mag-zatja iránt Ferdinánd király mindig inkább ellenségesen, mintsem barátságosan fog viselked-ni, holott azt a gyermeket, mint aki magyar királytól és magyar vérből (?) származik, a magyarok jobban szeretik, mint Ferdinándot. Benne erősségük szent szimbólumát látják és őt reménységük vasmacskájának tekintik.”

Nézzük meg egy kicsit, hogyan szerették ugyanezek a magyarok ezt a „gyermeket”, e „szent szimbólumot” és „vasmacskát”. Alig hunyta le szemét János király, Fráter György „még temetés előtt összeszólalkozott a királynéval”. (Veress, 93. o.) Utána Fráter György meg Török Bálint „szólalkozott össze” egymással. Sőt több is volt köztük, mint egyszerű összeszó-lalkozás, mert Török Bálint azzal fenyegetőzött, hogy átáll Ferdinándhoz. (Veress, 122. o.)

„Vetélkedésük oka, hogy Izabella háta mögött a töröknél „mindenik titkon egymástól kí-vánja vala az király fia és az ország gubernátorságát [kormányzóságát].” (Az idézett rész Verancsics irataiból való.) S előlött egy ízben a Szent György téren olyan „rútul” összeszólal-koztak, hogy a királyné alig tudta őket kibékíteni az urakkal. (Veress)

Hogy János halála után az egész „nemzeti” királyság és a hozzá való ragaszkodás még a nagyváradi béke galád megszegésével is mennyire csak ennek a pár, az ország „gubernátorságát” a töröktől egymás háta mögött a maga számára követelő, önző főúr érvényesülésre való törekvésének eredménye volt, a nemzet tömegeinek a legkisebb rokonszenve vagy támogatása nélkül, mutatja, hogy Buda vára parancsnoka, Ráskai, ennek ipa, Bebek Ferenc, aztán Perényi, Balassa Zsigmond, Frangepán kalocsai érsek még János király temetésén se jelentek meg, pedig Fráter György külön meghívta mindegyiket. Természetesen nem a halott iránti kegyelet hiánya miatt tették ezt, hanem azért, mert a temetéssel össze volt kapcsolva a halott király fiának megválasztása, s ebben ők, mivel a nagyváradi békére tett esküjükkel ellenkezett s a hazára is károsnak tartották, nem akartak részt venni.

De nemcsak a főuraknak (akik egyébként akkor egyedül voltak számba vehető tényezők) nem kellett sem János, sem fia, tehát nem kellett a nemzeti jelzővel reklámozott királyság, hanem a *köznemességnek* sem. Sőt azoknak még úgy sem, mint a főuraknak. János pártjának egyenesen félnie kellett tőlük. Például az elhunyt János király „kincseit” (akkor még azt hitték, hogy csakugyan kincsek vannak a ládáiban) „a Tisza menti Ferdinánd-párti nemesek miatt”. (Veress, 94. o.) Markos Péter parancsnoksága alatt csak 200 lovas fedezetével merték Buda felé útnak indítani. (Még így is megtámadták őket s olyan erővel, hogy sürgős üzenet ment a gyámoktól, hogy ne szállítsák tovább, hanem vigyék be Solymos várába, „biztos helyre”.) Ne feledjük, hogy ezt még az Izabella-párti és kálvinista Veress is a Tisza menti nemesek *Ferdinánd-pártiságával*, nem pedig rabló hajlamával okolja meg.

De még azokban a főurakban is, akik már annyira összekötötték ügyüket a „nemzeti” királysággal, hogy már késő volt elszakadniuk tőle, olyan bizonytalan és bátortalan volt a hangulat, hogy János fiát a temetés után csak megválasztani merték, megkoronázni már nem. *Pedig a korona ott volt a kezük között.*

„A főurakban – írja Veress (95. o.) – *sem a kellő összetartás érzete nem volt meg, sem a csecsemő királyfi királyságában nem bíztak. Előbb Török Bálint (még ő is) és Bánffy Boldizsár kért szabadságidőt a királynétől, majd az udvari tisztek szállingóztak haza, hogy otthon várják meg a dolgok folyását. Ilyen itt az emberek hite és lelkiük állandósága, írja Poremski, Izabella lengyel titkára. Egyedüli reménységünk Isten után a lengyel királyban van, mert az idevalók félénkek és kapzsjak.*” (Sajátságos, hogy éppen az „idevalók” voltak azok, akiknek nem kellett a „nemzeti” királyság.)

„A főurak mindenfelé csak rabolnak, amint csak tehetik, párt-, személy- és birtokkülönbség nélkül. Önkényes adókat vetnek ki, a szegény jobbágyokat zsarolják, az egyházak javait lefoglalják és a terményeket a mezőről erőszakkal elhordják.” (Tehát azért nem kellett nekik Ferdinánd, hanem helyette a „nemzeti” királyság, hogy rend ne legyen s ezeket a latorságokat továbbra is szabadon üzhessék.)

De azért Izabella „*híveinek száma napról napra fogyott*” így is. (Veress, 94. o.) A visegrádi várat „*250 főnyi magyar őrsége gyáván feladta*” Ferdinándnak. Tata vára szintén megadta magát, pedig a nagy fagy miatt Ferdinánd seregében olyan rossz volt a hangulat, hogy zsoldosai kijelentették, hogy még pénzért se szolgálnak tovább. De azért Székesfehérvár is megadta magát Ferdinándnak. Az a Fehérvár, *mely csak nemrég fogadta be János hűlt tetemét.* Mikor Izabella vízkereszt napjára generális gyűlést hirdetett meg, „*egyetlen egy főúr sem jött fel, akkora itt a királyné tekintélye*”, panaszozza Poremski.

„Az adót sem akarják kifizetni a vármegyében, mivel mindenki az események alakulását lesi, úgyhogy a királyné karácsony óta hozományából kénytelen élni és fizetni udvari embereit, mert György barát kijelenté, hogy nincs pénze, minthogy sem harmincadot, sem más jövedelmet nem kapott.” (Veress, 126. o.)

Még ennél is cifrább, hogy Izabella „*fűnek-fának panasolta, hogy a kirótt adót (melyből 25.000 forintnyi jövedelmet remélt) Török Bálint a maga számára hajtotta fel*”. (Veress, 113. o.) Pedig ez a Török Bálint volt a „nemzeti” királyság egyik legmegbízhatóbb híve.

Így aztán nem csoda, hogy Izabella „*a barátal, kit mindinkább gyűlölt, napokig nem beszélt*” és „*cselen törve a fejét, hogy szabaduljon kínos helyzetétől... de a gyámok elfogták leveleit s a királyné minden lépésére ügyeltek*”.

Mikor apjától követ jött hozzá (Gorka András), „*György barát be sem ereszté a felső várba... Nem is beszélhetett a királynéval... Tizednapra ismét visszaindult, de most sem volt jobb szerencséje, mert kocsját a várkapu őrsége elvette és őt magát megdobálta, úgyhogy alig tudott gyalogszerrel visszaszökni Roggendorf táborába*”.

„*A királyné asszony úgy megharagvék, hogy az ő atyja követén ilyen kisebbséget tettek*”, hogy néhány nap alatt összeszedte és szekerekre rakatta kincseit, hogy „*mind gyermekivel, szolgálóleányival és udvara népivel*” kimenjen a németek táborába. Az igaz, hogy ekkor már mindössze hat kocsihoz való lova volt, de fő dolognak nézte szabadulni helyzetéből, mely napról napra elviselhetetlenebbé vált. Hanem az urak „*megtartóztatók*”, a szekereseket és a királyné holmiját „*csatornakút melletti bótokba*” „*szállíták biztonságba*”.

Utána megnyílt a Szent György-napi országgyűlés is, melyen „*a királyné asszonyt*” e tetteért és magatartásáért úgyszólván felelősségre vonták. Előbb „*sok szép szóval sok könyörögéssel szólának nékie*”, hogy béküljön ki sorsával, mely egyöntetű munkájukkal jobbra fordul és gondoljon gyermeke jövőjére, kinek koronáját játssza el csalfa játékkal és visszavonást okozó magatartásával. De Izabella állhatatos maradt, nem akart „*törökké lenni*” s így szólt az egybegyűlt urakhoz: „*...Látom, hogy törökké akartok lenni és mind engem, mind fiamat, az országot, Budát török kezébe akarjátok ejteni. Ez okért kimegyek közületek, mert én inkább akarok, míg élek, mind az én fiammal keresztény fejedelm foglya lenni (bármily szegényesen), hogy nem az én fiam török császár után király legyen és én királyné asszony legyek. Mert látom, hogy ti az én színem alatt akartok minden hatalmat cselekedni.*”

„*E beszédre az urak sokat hallgattanak, mert sok igazság volt benne és pironkodva néztek némán egymásra.*”

Csak a barátnak volt bátorsága szólani, aki kijelentette, hogy inkább törökké lesz, mintsem Budát engedje a németnek. Szavait így fejezte be: „*Veszteljen te fölséged, kérünk szép szóval, mert ha azérésnek nem engedsz, együtt oly dolog fog rajtad esni, kit nem örömet látsz.*”

„*És Izabella asszony hallván*”, „*hogy ugyan hatalommal is ütet megtartának*” az urak, „*mindjárast nagy sirást kezdé tenni*” „*és szóttanul, zokogva ment ki a tanácsból*”. (A szemtanú Bornemissza Tamás feljegyzései Verancsics irataiban)

Aztán mégis az lett, amit „*az urak*” akartak, nem pedig amit a királyné, mert „*a törökösön járó kis Bozzai Benedeket tizedmagával a magas portára küldték, hogy a szultán feljövetelért könyörögjön az ország nevében, mert egyébképpen Budának veszni kellene*”.

Így aztán jött is a török s Buda „*nem veszett*”, csak a töröké lett az országgal együtt. Veszni ugyanis – úgy látszik – csak akkor veszett volna, ha az egyszerűen „*németnek*” nevezett koronás magyar királyé lett volna. A becsület útjának járásában a nemzetiektől megakadályozott Izabellából pedig az a jellemtelen és szégyenletesen ledér Izabella lett, akinek viselt dolgait mindjárt látjuk.

Még maga az a török is, akinek eszközei voltak, és aki legtöbbet nyert velük, megvetette ezeket a „*nemzeti*”, azaz hazájukat hazafias jelszavakkal eláruló magyarokat. Sőt látni fogjuk, hogy szőszegését és a magyar nemzet becsapását éppen az ő hitványságukkal okolta meg.

Mikor a szultán megérkezett az alá a Buda alá, ahova ezek a gyászmagyarok, nehogy a vár „*a német*” kezébe kerüljön, „*könyörögve*” hívták, és mikor a szultán Fráter Györgyöt, Petrovics Pétert, Török Bálintot, Werbőczy Istvánt és Imre fiát, Batthyány Orbánt, Markos Pétert, Podmaniczky Jánost, Bábay Kis Pétert, Oserepowith Miklóst és Turkowith Miklós budai főbíró táborába hívta, még a jobb lelkű törökök is szánták „*szegény Magyarország*” sorsát és „*titkon több embernek mondták, hogy a császár megfogja őket és az Budát tőlük elveszi*”. (Verancsics feljegyzései szemtanúk nyilatkozatai alapján)

Sajátságos, hogy ezt a törökök mind előre tudták, csak a „nemzeti” magyarok vezetői nem, köztük még olyan „jámbor és vén törvénytudó ember” se, mint Werbőczy. Ők csak a saját koronás királyukban, akinek pedig a váradi békében, melyet éppen ők kötöttek vele, már fel is esküdtek, nem tudtak bízni. A törökben tudtak.

De azért gazdag ajándékok nélkül mégse mertek menni hozzá (mikor kellett a Bécsbe menő magyaroknak gazdag ajándékokat vinni oda magukkal, hogy a fogukat ott ne hagyják?), de jellemző rájuk és jellemükre, hogy ezeket az ajándékokat se a magukéból adták (ők csak éltek a hazából, de nem áldoztak érte), hanem annak a Bornemissza Tamásnak „pecsét alá vetett” házából szerezték, aki mert Ferdinánd híve lenni s ezért, mint „reakciós” pórul járt.

Pedig ha az a ház „pecsét alá volt vetve”, akkor világos, hogy senki emberfiának nem lett volna szabad hozzányúlania, azaz a pecsétet feltörnie. De hogy tudták volna ők ezt megcsinálni, mikor az alatt a pecsét alatt „aranyos kupák, jeles aranyláncok, ezüstmű, selöm marha, aranyos atlac” s hasonló csábító dolgok voltak. Milyen kegyet lehet majd ezekkel szerezni – gondolták – a töröknél.

Tudjuk, sajnos, hogy még ezekkel se lehetett megnyerni a török kegyét. A vén szultán reszkető kezeivel összevissza tapogatta a kis János Zsigmondot, hogy megállapítsa, csakugyan fiú-e. János ellenségei ugyanis a portán azt híresztelték, hogy „lián [lány] volna”. (A szultán persze jobb szerette volna, ha „lián” lett volna, mert úgy Budát és az országot elvehette volna tőle.) Aztán több baj nem lett, mint csak az, hogy a szultán megállapította ugyan, hogy *nem* „lián”, de Budát azért így is magának tartotta meg, Bálint urat (Török Bálintot) pedig magával vitte örök fogolynak a Héttoronyba.

Kijelentette azonban, hogy „csak az gyermek nyolc avagy tíz esztendő” érjen, „Buda mellett még Bécsset is neki gondolná adni”. Nem tudom, hogy Werbőczy, ez a „jámbor és vén törvénytudó ember” elhitte-e neki. Ha igen, naiv ostobaságán még az is akkorát kénytelen nevetni, mint maga az eljátszott Buda vára, aki se nem vén, se nem jámbor, se nem volt „törvénytudó”.

Azt azonban nem tudja a magyar közvélemény, hogy ezek a szultán táborába érkező „nemzeti” magyarok csak azért úszták meg ilyen könnyen a dolgot (bár maga a szegény ország ugyancsak nem úszta meg ilyen könnyen így se), mert a nagyúr a szeptember harmadikán tartott dívánban [török államtanácsban] elhangzott indítványok közül kegyesen a legenyhébbhez csatlakozott. Voltak ott ugyanis basák, akik azt indítványozták, hogy az összes magyar urat vigyék Sztambulba, Izabellát küldjék haza szüleihez Lengyelországba, fiát vigyék Konstantinápolyba és neveljék törökösen a szerájban, gyámjait pedig (Fráter Györgyöt, Török Bálintot és Petrovicsot) öljék meg. Az indítványt csak azért vetették el, hogy a keresztények szőszegéssel ne vádolhassák a törököket. Mintha bizony maga Buda elvétele is nem lett volna már szőszegés.

Mikor Buda már a kezében volt, akkor már Bécsset nem ígérte a szultán János Zsigmondnak. Budát még igen, de most már nem 8-10 esztendő korára, hanem majd csak akkor, mire húsz esztendőt megéri. Megérte aztán János Zsigmond a harminc esztendőt, sőt a török Buda a 150 esztendőt is, de a töröknek esze ágában se volt visszaadni akkor se. De azért egyébként nagyon vigyázott, hogy a keresztények azt ne hihessék, hogy ő a szavát nem tartja meg. Nem is vigyázott hiába, mert a jó magyarok még ma is csak azt tudják, hogy a szavát, sőt esküjét Bécs nem szokta megtartani. Ne higgy magyar a németnek! A töröknek – úgy látszik – hihetsz.

A legtanulságosabb azonban az, hogy a szultán Buda elfoglalását maga is azzal okolta meg, hogy a magyarok veszekednek. „Tekintve a magyarok viszálykodó természetét, Budát magának tartja meg” – mondta a táborába hívott nemeseknek. (Veress, 184. o.)

A „viszálykodó természetén” lehet-e mást érteni, mint azt, hogy nem álltak mindnyájan Ferdinánd mellé, s nem tették meg ezt még a váradi béke után se, melyet pedig János hívei is elfogadtak? *Ilyen* nép kezében okkal nem merte a szultán meghagyni a fontos Buda várát.

Az említett szeptember 3-i dívánban is azzal okolta meg eljárását a szultán, hogy immár kétszer meghagyta a várat a magyaroknak, de azok veszekedők, egyenetlenek maguk közt s alig tudnak néhány ezer embert kiállítani védelmére. „*Mindenike bajnok (mondá): veti magát, országa és ura birodalmát kívánja, lesi, kapja.*” (Veress, 190. o.)

Szóval a magyar csak ilyen volt és ezért Szolimán is megvetette még akkor is, ha „a némettel” szemben az ő táborában volt. Most tehát egyelőre, mert az ő „szava Szentírás” (Veress, 181. o.), s úgy lehet rá építeni, mint a kősziklára (akarom mondani: mint Rákosi Mátyás szavára) csak addig szállja meg Budát, míg a kis István (János Zsigmondot így hívták a törökök) húszéves nem lesz. „*Hogy pedig azonközben legyen hol laknia*”, anyjának adja „*az Erdélyiséget*”, meg „*Lippát, Solymost, Lugost, Karánsebest és Temesvárt*”. (Hogy valaki túlságosan meg ne hatódjék a példátlan nagylelkűségtől, megjegyezzük, hogy ezek a várak, melyeket Szolimán kegyesen Izabellának adott, természetesen mind Fráter György vagy Petrovics, tehát valójában addig is Izabella kezében voltak. A „nekiadás” tehát csak azt jelentette, hogy ezeket *egyelőre* még nem veszi el tőle, mert később még ezeket is elvette.)

Ezen „adományokról” a nagylelkű szultán mindjárt írást is adott, melyben János királynak adott szava ellenére szigorúan meg van írva, hogy Erdély és a magyar király része a Szent Mihály-napi adó fejében évenként tízezer aranyat fizet a szerencsés portára. (Tehát még ezen „adományok” se történtek ingyen még *azon esetre sem, ha azontúl egy fillérje se maradna* az országnak, vagy Izabellának, vagy a kis „Istvánnak”.)

Láthatták belőle a „nemzeti”, öncélú és urat ismerni nem akaró magyarok, hogy a „német” helyett milyen kegyes urat választottak ők maguknak. A kegyes jelzőt azonban ne tessék gúnynak venni, mert e szigorú mondat mellé a jóságos szultánatya mindjárt azt is hozzátette, hogy „*a barát pedig úgy szolgálhat nekünk, hogy még Bécsset is neki ajándékozzom*”. Úgy látszik, elfeledte, hogy azt néhány nappal előbb a kis Istvánnak, János fiának már odaajándékozta, egyébként még nem is volt az övé, és soha nem is lett.

„*A Kralicza* – így hívták szlávosan a török Izabellát – *a császár* (természetesen nem a bécsi császár) *csalárdságát látván*”, nem szólt semmit. Nem csodálkozhatunk azonban, ha az egykori írás azt is hozzát teszi, hogy „*rákva mireggel vala*”. „*Ám most ti férfiak levin* – mondta „nemzeti” tanácsadóinak – *lakjatok abban, kit ti magatok kerestetek.*”

Izabellát azonban még Erdélyben is csak úgy ímmel-ámmal fogadták (Veress, 206. o.). Tehát önként és magától még Erdélybe se volt „nemzeti” párti. Izabella ez időben szüleinek azt írja haza, hogy élelmiszerei fogytán vannak és pénzt senkitől sem kaphat. A szomszédos sóbányák jövedelmét mások élvezik. A közeli várakból semmi segílyt nem kap..., magyar és rác szolgálói elhagyták, alattvalói nem elég hűségesek. (Veress, 217-218. o.)

A vásárhelyi országgyűlés *mindössze évi hatezer forintot* szavazott meg Izabellának. A szászok is ígértek ugyanennyit, „*de a székelyek semmit se ajánlottak meg*”. (Veress, 218. o.) Különös, hogy a szászoknak több érzékük volt a nemzeti királyság és a magyar függetlenség iránt, mint a székelyeknek.

Látni fogjuk, hogy az erdélyiek áldozat helyett inkább a katolikus püspökség jövedelmét ajánlották fel a nemzeti királyság oltárára. Ámde még ezzel is elkéstek, mert ennek nagy részét is elfoglalta már Drágyf Gáspár, az egyik, a nemzeti öncélúságért lángoló magyar, a *ma* számára. (Veress, 224. o.)

Izabella váruradalmi is alig hoztak valamit, mert várnagy és provizor [felügyelő, gondnok] „*pazarló valamennyi*”. Petrovics már azt ajánlotta neki, hogy „*váraiba lengyel kapitányokat tegyen, mivel másképpen semmi jövedelme nem lesz belőlük*”. „Nemzeti” magyar hívei ugyanis csak ilyen becsületesek voltak. Látni fogjuk, hogy Izabella így is tett, tehát ő is áttért az idegen uralomra.

Közben a török oly fenyegetve sürgette az évi adót, hogy emiatt az országgyűlést a tervezettnél előbb kellett összehívni. Ott az adót persze „ellenvetés nélkül” megszavazták, mert a törökkel nem lehetett úgy kukoricázni, mint Béccsel. Viszont ennek egy része már a besze-

déskor „*kézen-közön elkallódott*”. (Veress, 244. o.) Meg kell hagynunk, hogy lelkes magyarok álltak a magyar nemzeti függetlenséget állítólag megmentő önálló Erdély bölcsőjénél!

De maga az erdélyi nemesség is annyira nem állt a „nemzeti” királyság pártján, hogy ugyanakkor, mikor a török Izabellát Erdélybe utalta, az erdélyi nemesség Somlyai Báthory András személyében követet küldött Bécsbe s Báthory ott 1543. január 9-én küldői nevében *hűséget esküdött Ferdinándnak*. (Veress, 232-233. o.) A váradi gyűlésen az erdélyi rendek ezt Fráter Györgynek is tudomására hozták, s csak azt ismerték el, hogy azért Izabella fiáról gondoskodni is kötelességüknek ismerik, „mivel János király törvényes gyermeke”.

Haller Péter, szebeni polgármester is azon a címen tagadta meg az esküt Izabellának és fiának, hogy ő már „az ország nevében” tavalý ezt az esküt letette Ferdinándnak. Világos tehát, hogy magyarok, székelyek és szászok később egyaránt csak azért lettek a külön erdélyi „nemzeti” fejedelem hívei, mert Bécs karja onnan igen messze volt, a töröké pedig közel. Azaz egyedül a kényszer hatása alatt.

Petrovics Péter, Fráter (Utjesenics) György és Török Bálint tehát az ország akarata (többek között a Tisza menti és erdélyi köznemesség és a székelység) ellenére csináltak itt még János halála után is „nemzeti” királyságot.

Izabella (1519-1559) országglása (1540-1559)

Izabella származása, férjhez menetele, egyénisége, „vallásossága”

II. Ulászló királyunk legkisebbik öccse, aki – mint már említettük – fiatalabb korában hazánkban is huzamosabb ideig tartózkodott, itt népszerű lett és magyarul is megtanult. Itteni ismeretése folyamánként később feleségül vette Zápolya János testvérét, Borbálát. Később Zsigmond néven lengyel király lett belőle. Zápolya Borbála, az első feleség azonban, egy lány hátrahagyása után hamarosan meghalt. A király második felesége, Bona olasz volt és a Sforza-családból származott. Az ő fia volt II. Zsigmond lengyel király, legelső gyermeke pedig Izabella, akit apja első feleségének testvére, tehát a mostoha nagybátyja, Zápolya János vett feleségül halála előtt alig egy évvel 1539-ben.

Hogy milyen senkinek tartotta még sógora (később pedig apósa) is „az utolsó magyar nemzeti királyt”, jellemzően mutatja, hogy lánya keze elnyerését – mint már említettük – ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a *kérőt Ferdinánd is elismerje magyar királynak*. János részéről jövő apósa e követelése volt egyik fő oka a nagyváradi béke megkötésének, mert ott Ferdinánd János e kívánságát teljesítette, igaz, hogy azzal a keserves feltétellel, hogy Zápolya halála után az egész ország az övé lesz még akkor is, ha Jánosnak fiú utódai lennének, tehát a királyság csak János haláláig szólt.

Az esküvőt, melyben Jánost megbízott helyettesítette, már otthon Krakkóban megtartották, mégpedig *készakarva* pénteki napon. A lengyelek ugyanis annyira keresztények, hogy náluk Krisztus halálának napja nem szerencsétlen nap, mint nálunk, hanem éppen ellenkezőleg: szerencsés. „*Piatek dobre pocatele: péntek jó kezdet*”, mondja a lengyel közmondás.

A nyilvános és ünnepélyes esküvő a menyasszony megérkezése után itthon volt Buda várában. Ferdinánd a megbékülés után annyira kitüntette Jánost, hogy esküvőjére 68 főből álló fényes követséget küldött Budára. De hogy a királyi feleség ellenére is mennyire senki volt János Ferdinánd mellett s így mennyire idétlen vállalkozás volt az egész nálunk annyira erőltetett „nemzeti” királyság, ismét csak szomorúan látható a következő kis esetből:

Mikor Ferdinánd követségének vezetője, gróf Salm, útközben meghallotta, hogy a szultán is követséget küld az esküvőre (a törökök egyenesen 200 lovassal jöttek), azonnal bosszúsán visszafordult.

János számára azonban annyira fontos volt, hogy Ferdinánd követsége az esküvőn jelen legyen, hogy emiatt egy héttel elhalasztotta az esküvő már rég kitűzött idejét és követség útján azonnal tudatta Ferdinánddal, hogy esküvőjére semmiféle török követség nem érkezett és nem is fog érkezni. Aztán gondoskodott is arról, hogy a tényleg megérkezett nagy török követség se az esküvőn, se a vele kapcsolatos ünnepek alatt sehol ne mutatkozzék. (Hogy ezt hogy tudta megcsinálni úgy, hogy a gögös törökök meg ne sértődjenek s különösen, hogy a szultán meg ne tudja, nem tudom. Illetve hogyan tudnám. Egész bizonyos, hogy királyilag eldugta őket. Egyébként ott volt mellette Fráter György. Tudta az, hogy kell a törökkel bánni. Természetesen ezt ő is csak pénzzel tudta elintézni. Így aztán azt is mindjárt jobban megértjük, hogy még a felháborító erdélyi adózsarolások ellenére is miért volt János mindig olyan szegény, mint a templom egere.)

Aztán megint csak szomorúan mutatja, mennyire nem lett volna szabad annyira erőltetni azt a „nemzeti” királyságot, mert hiszen halva született dolog volt az, hogy még az Izabellának kikötött hitbért is oly nehezen tudta előteremteni a főúr korában még dúsgazdagságáról híres és ráadásul fukar „nemzeti” király, hogy Izabella apja még egy év múlva is emiatt bajlódott „királyi” vejével. (Hogy tudta volna hát ez a vő a nemzet függetlenségét biztosítani!?)

Az após eleinte azt kívánta, hogy e hitbér tényleges kifizetéséért Ferdinánd és Károly császár kezességét szerezze meg János (láthatjuk belőle, hogy még a „nemzeti” király esküvője is mennyire teljesen a Habsburgok körül forgott), de méltatlankodására, hogy ez túrhetetlenül sértő az ő királyi méltóságára, ettől végül is eltekintett.

Aztán János, mivel pénze nem volt, családi várait kötötte le Izabella hitbére fejében. Mivel azonban – sajnos – akkor már azok a családi várak is már hívei kezén voltak, azaz magyarul: *már azok se voltak az övéi*, kötelezte magát, hogy két év alatt visszaszerzi őket (nem járt póruul ígéretével, mert hiszen egy év múlva már nem élt). Ha pedig e váruradalmak jövedelmei nem lennének elégségesek Izabella udvartartásának költségeire, kötelezte magát arra is, hogy a hiányt majd *máshonnan* pótolja. (Szegény király! S mivel „nemzeti” volt: szegény nemzet!)

János az esküvő után egy gyenge évre, rögtön fia születésének hírül vétele után meghalt. Talán még a halálához is hozzájárult a szegénysége. Maga ugyanis ez időben távol, Erdélyben volt, oda kellett sürgősen mennie a már említett lázadás elfojtására. Gyermekágyas felesége viszont otthon volt Budán és ő orvosát felesége gyerekágyához küldte annak ellenére, hogy maga is nagybeteg volt. Mivel pedig más orvosa nem volt, maga kezelés nélkül maradt halálos betegségében. Ide jutott a magyarok királya a magyarok túlságos „hazafisága” miatt!

Ha erre valaki azt feleli, hogy nem a hazafiak, hanem a Ferdinánd-párti hazaárulók juttatták ide a nemzeti királyságot, azt feleljük neki, hogy ezeréves történelmünkben akkor még az egy Mátyást kivéve mindig a királyi rokonságból választották őseink a királyt. A megholt II. Lajosnak egyetlen, királyságra pályázó rokonát támogatni és megválasztani tehát nem hazaárulás volt, hanem a legtermészetesebb dolog, vagy a legrosszabb esetben is alkotmányos jog. S még ha el is ismernénk, hogy ugyanakkor Zápolya támogatása is alkotmányos jog volt (amit bajosan tehetünk, mert hiszen láttuk, hogy ellenkezett a szokásjoggal), akkor is meg kellene állapítanunk, hogy ezt az alkotmányos jogot gyakorolni akkor *vétek* volt a nemzet ellen.)

Bizonyítja ezt Zápolya állandóan „nyavalyás” volta, sőt utána századokon át az egész nemzet nyavalyás állapota, mert ezt a „nyavalyát” a nemzet megosztlása, megosztlását pedig egyedül a legtágabban értelmezett szabad királyválasztás állítólagos alkotmányos joga okozta.

Ha előre tudom, hogy jelöltem nem győzhet, vagy – ami még rosszabb – csak félig győzhet, de azért mégis makacsul ragaszkodom hozzá, hazaáruló és a nemzet tönkretevője vagyok még akkor is, ha elméletben jogom van választójogomat gyakorolni. Eljárásom annak bizonyítéka ugyanis, hogy az ellenjelöltet jobban gyűlölöm, mint amennyire a hazámat és népeimet szeretem. Ez pedig hazaárulás.

Panaszkodott is Izabella még házasságának e rövid egy éve alatt is fünek-fának, hogy csalódott, nem így képzelte el a dolgot, nem ilyennek gondolta a magyar királyi udvart. Ott-hon fényűző és pazarló anyjának ő volt a legkedvesebb gyermeke. Szépsége, igazán királynői alakja, előkelő fellépése, *műveltsége*, élénk szelleme s megnyerő társalgása miatt is elkényeztették a szülői házban. És ő, a gondtalan, derűs élethez szokott, szép, fiatal, élvezni vágyó és élvezni nagyon jól tudó királylány 20 éves korában kap egy 50 éves férjet, akit megtört már az élet, a sok kudarc, csalódás, szenvedés és a gondok, és akinek szenvedő arca, roskadozó, nehézkes a járása, vállig érő a haja és deresedő már a bajusza és szakálla.

Egyel azonban meg lehetett elégedve Izabella János udvarában: a királyi palotával. A budaival és a visegrádival is. Ezek akkor még megvoltak abból a hajdani dicsőségből, melyet éppen férje és hívei herdáltak el hamarosan. A budai palotában volt a lakodalom és a tánc, mely egyébként hetekig tartott (de a török követség – olyan nagy úr volt Ferdinánd még János udvarában is – még a végén se mutatkozott). Az esküvőn megjelent előkelőségek nem gőztek bámulni Mátyás királyi palotájának még akkor is tündöklő fényét.

A legragyogóbb volt a trónterem 1479-re utaló feliratával. Hasonlóan fényes volt Mátyás nagyszerű hálószobája és könyvtárterme, falain a magyar királyok arcképeivel, mennyezetén pedig „*az egész égboltozat az égüestekkel és pályájukkal*”. Ez még 1591-ben is megvolt. A

palota szobái aranyozott gerendákkal voltak fedve „és szobrai, ivezeti, rakott művei csak úgy csillogtak a sok aranytól” Izabella lakodalmakor is. A visegrádi palota pedig, hova Izabella gyakran átkocsizott Budáról, még a budainál is nagyszerűbb volt. Azt mondja Oláh Miklós, hogy akkora volt itt a fény és a pompa, hogy ő olyat még Párizsban sem látott.

Ami még többet jelent, micsoda méretű volt minden! 350 terme és szobája volt a palotának, úgyhogy egyszerre négy királyt is vendégül láthatott volna összes kíséretével és szolgálószemélyzetével együtt.

Ha ezeket a palotákat kapja lakásul a királyunkká választott szentséges római császár és melléje még „hinterland”-nak [háterszágnak, országrésznek] az egész Magyarországot (melyhez akkor még, mint láttuk, Raguza, a dalmát szigetek, sőt még Szilézia, Morvaország és Luzácia is tartozott), ki meri azt mondani, hogy nem lett volna belőle nemzeti király és nem lakott volna minálunk?! Az a világhatalom pedig, mely éppen akkor vált németből spanyollá, majd spanyolból újra németté, spanyolból német helyett nem vált volna-e magyar világhatalommá? Annyi egészen bizonyos, hogy mindez akkor egyedül csak tőlünk függött.

Az ittlakásból viszont már magától következett volna a magyar nyelv, melynek a királyi udvarban való meghonosodását az is nagyban meggyorsította volna, hogy a királyné (Anna) már eredetileg is magyar anyanyelvű volt. A politikai hatalom magyarrá válását pedig elvégezte volna Magyarország ereje és politikai súlya, ha ezt az erőt és súlyt pártoskodásunkkal nem tönkretesszük, hanem erősítjük, vagy legalább megőrizzük.

Izabella olyan tipikus lengyel és olyan jellegzetes olasz volt, mint lengyel apja és olasz anyja után várni lehet. Szép volt. Magas és karcsú, szellemes és művelt. Élénk természetű, nagy igényű, sőt pazarló. Szókimondó és szenvedélyes. Elkényeztetett és változékony, főképpen pedig elsőrangú színész.

Életrajzírója, Veress Endre azt mondja, hogy ő volt a legműveltebb magyar királyné egész ezeréves történelmünkben. Ez persze „pártos” kijelentés és a benne megnyilvánuló nagy jóakarata a „nemzeti” királynénak szól. Nem akarjuk Izabella műveltségét lekicsinyelni, de rá kell mutatnunk, hogy Veress pártosságában egészen elfelejti, hogy a Habsburg színvonalat nem olyan könnyű *Lengyelországból* elérni. Hát még felülmúlni! Hol volt Izabella intelligenciája és műveltsége Mária Teréziától, Eleonóraétól (I. Lipót) és Karolinától (I. Ferenc utolsó felesége)? És hol volt Erzsébet királynénak (Ferenc József feleségének) intelligenciájától és műveltségétől?

De Miksa, II. Mátyás, II. és III. Ferdinánd, III. Károly, II. József, II. Lipót, V. Ferdinánd felesége, Zita királyné, vagyis úgyszólván kivétel nélkül mindegyik Habsburg királyunk felesége is volt olyan művelt, mint Izabella, ha Veress Endre – életrajza megírása közben – még úgy élvezte is Izabella sok és szellemes, gondos stílusú, kifogástalan helyesírású és szép külalakú levelét. (Már az maga is igen nagy jóindulat jele, hogy Veress kifogástalan helyesírást emleget egy négyszázötven éve írt francia vagy olasz levélben.)

Izabella Veress szerint négy nyelven tudott: lengyelül, franciául, németül és latinul. (Érdekes, hogy Veress Izabella olasz nyelvtudását – bizonyára feledékenységéből – nem említi.) E két utóbbin kevésbé tökéletesen. Nemzeti szempontból mindent leront azonban, hogy még a „nemzeti” királyné javára annyira pártos Veress Endre is kénytelen megállapítani, hogy *nincs bizonyítékunk arra, hogy Izabella Erdélyben magyarul is megtanult*. Sokat jelentő dolog egy olyan „nemzeti” királynében, akinek már az apja is tudott magyarul, maga pedig 20 évig élt Magyarországon és magyarok között. Láttára mindjárt nem találjuk olyan sérelmesnek Habsburgjainkban se, ha azt látjuk, hogy közülük is csak a későbbiekben tanultak meg magyarul.

Veress Endre Izabella csak egy magyar levelét látta, de azt is csak másolatban. Egyáltalán nem biztos tehát, hogy az eredetije is magyar volt. Bár ha eredetije is magyar lett volna, az se lenne bizonyíték, mert hiszen Izabella nemcsak magyar (ha ugyan voltak magyar levelei), hanem még latin leveleit se maga fogalmazta, mert latinul is inkább beszélni tudott, mint írni.

Nekünk itt nemcsak különös, hogy az utolsó nemzeti királynét annyira nem érdekelte annak a népnek a nyelve, melyből élt, melynek királynéja volt és melynek körében egész életét (gyermekkorát kivéve) eltöltötte, hanem az is, hogy mindez annyira nem lett akadálya annak, hogy kálvinista magyar történetírója egyenesen ne lelkesedjék érte s a magyar közvéleménynek is olyan feltűnően rokonszenves legyen, sőt a magyar irodalom egyenesen ne becézze.

A magyar közvéleménynek eszébe se jut, hogy ezzel Izabella, akinek nagy műveltsége csak fokozza ezt a bűnét, vétkezett a magyar nép és nyelv ellen, se az, hogy e kötelességmulasztás vagy legalább érdeklődés hiánya mögött ellenszenvet szimatoljon. Hogy is juthatna eszükbe, hiszen – mint mellékes dolgot – ezt nem is hallottuk soha. Ellenben ugyanezt a Habsburgokról nemcsak minden magyar tudja, hanem e fogyatékoságukat ellenszenv, rosszakarat, sőt ellenük való gyűlölet nélkül el se tudjuk képzelni. Mentségükre még csak az se jut eszükbe, hogy hiszen a Habsburgok „köztudomásúan” tehetségtelenek és szellemileg tunyák voltak, nekik tehát nehezebb lett volna magyarul megtanulniuk, mint a szellemes, élénk és annyira okos és művelt Izabellának.

Izabella vallásilag is jellegzetesen lengyel vagy – ami itt egyet jelent – olasz volt. Sohase lett eretnek, pedig bőven lett volna alkalma rá, hisz nála kisebb képességű fia háromszor is az lett és sorba végigjárta az akkor ismert összes protestáns felekezetet. A pápa iránt is igen nagy tisztelettel viseltetett. Levelezett vele. A misére járás fontos szerepet játszott életében, s ha csak nem volt beteg, még hétköznap sem mulasztotta el.

De viszont Erdély – a sok misére járás közepette – alatta lett protestáns s ő a kisujját se mozdította meg, hogy azzá ne legyen. (Csak nem azért annyira rokonszenves minálunk, hogy még azt is megbocsátjuk neki, hogy a magyar nyelv nem érdekelte?) Egész másfajta katolikus volt tehát, mint a Habsburgok.

Nálunk azonban a katolicizmusnak Izabella-féle fajtája a rokonszenves (nemcsak nálunk, hanem mindenütt), nem pedig a Habsburg-féle. Izabella – mondják – nem volt fanatikus, mint a Habsburgok, s nem szerette jobban a dogmákat, mint embertársait. Elfelejtik az érvelők, hogy ha azok a dogmák igazságok, akkor valóban jobban kellene szeretni őket, mint felebarátainkat, sőt valójában nem is szeret, hanem gyűlöl az, aki az igazság ellenére szeret. Kényelemszeretet és népszerűség-hajhászás ez, nem pedig felebaráti szeretet, kivált egy olyan asszonyban, akinek egész élete templomba járásból áll.

Miért járt akkor templomba, ha nem hitte azokat a dogmákat, melyeken a misére járás alapul? Ha pedig hitte, miért nézte ölbe tett kezekkel, mint pusztítják ki azok lelkéből, akikért felelős volt, mert hiszen „nemzeti” királynéjuk volt?

Milyen szép lett volna, ha Izabella megmutatta volna, hogy az igaz hitet Magyarországon egy nemzeti királyné is meg tudja védeni, nemcsak a gyűlölt „idegen”? De hát éppen az volt a baj, hogy nagyon jól tudta, hogy ha ő is megvédi itt a dogmákat, akkor órála is mindjárt kiszül, hogy „idegen” – sőt felháborító módon –, még csak magyarul se tanult meg soha.

Hogy aztán az *ilyen* misére járárok mellett csak milyen erkölcsű tud lenni az ember gyereke, azt Izabella királyné „épületes” életéből nemsokára szintén meglátjuk. Itt jegyezzük meg azt is, hogy azt is látni fogjuk majd, hogy II. Rákóczi Ferenc nagy pietizmusa se volt sokkal különb, mint Izabelláé. Pedig ő is mennyire meghatja vele „hazafias” szívünket!

Izabella is mondott szép szavakat az egyházablás ellen, akár Zápolya János. Izabella is hangoztatta, mikor az erdélyi magyarok tág lelkiismerete áldozatvállalás helyett egyházi javadalmak jövedelméből akarta eltartani, hogy neki a másé, de különösen az Egyházé nem kell. De hát – természetesen – azért mégiscsak kellett, mert élni valamiből mégiscsak kell. Az ő pompakedvelése, nagy igényei, élvágya és pazarló hajlamai mellett a szó komolyan vevéséhez kissé nagyobb katolicizmus, nagyobb meggyőződés, nagyobb akaratereő és lemondás kellett volna, mint amekkora őbenne volt.

János politikájának végzete halála után hamarosan beteljesült. Láttuk, hogy „egyenrangú” szövetségese, a török, az ország közepét Buda várával együtt magának tartotta meg. Csak

nem lehet olyan bolond – mondta –, hogy ennyire fontos várat asszony- és barátkézen hagyjon! (Pedig melleleg annyira különlegesen jó kéz volt az a barátkéz, hogy éppen akkor vette ki a kezéből Szulimán, mikor a barát lángesze, hősiessége és bámulatos energiája Ferdinánd egyik legnagyobb szerűbben felszerelt ostromló serege ellenében is megtartotta ezt a várat.)

Majd ha megnő a kis „István” és 20 éves erős férfi lesz majd belőle, majd visszaadom neki, vigasztalta a „nemzeti” magyarokat uruk, a szultán. (Említettük már, hogy a kis István megérte a 20 évet, de persze Buda várát sohase kapta többet vissza, pedig egyébként török szempontból igen jól viselkedett és ezért nagyon benne volt a szultán cukrospikszisében.) Izabellának és a kis Istvánnak tehát költöznie kellett Budáról előbb Lippára, aztán még tovább: Erdélybe. Mivel lovaik nem voltak s a szultántól se kaptak, ökrös szekereken költöztek, igazi *király* módra.

Erdélyben, Gyulafehérvárott, a koldus királyné a nemzeti királyságért annyira lelkesedő, áldozatkész alattvalóitól a püspöki palotát kapta lakásul. Éppen meghalt ugyanis az utolsó tényleges erdélyi püspök. Illetve meg se halt még akkor, szegény, de mivel igen oda volt már, hát vártak egy kicsit, míg meghal. Mikor aztán valóban meghalt, Izabella szemrebbenés nélkül beköltözött a püspöki palotába s onnan járt szorgalmasan a misére. *A lelkes erdélyi rendek a királyné és fia udvartartására is a püspök javadalmát rendelték.* Pedig akkor még nem is volt kommunizmus.

Láthatják belőle a XX. század kifosztott magyar protestáns földesurai és kulákjai, hogy valójában *mikor* kezdődött hazánkban a kommunizmus. Amit ekkor még csak a püspök és az Egyház szenvedett, ez volt a folyamat kezdete; amit ők szenvedtek, a nemrég múlt években, az a beteljesülése volt. Láthatják, hogy a kezdet az ő „hitüktől” nem is volt olyan nagyon független. Ők a „népi demokrácia” idején csak azt a levest ették meg, melynek főzését 400 évvel ezelőtt az ő őseik kezdték meg. (Ha pedig e megállapításon okulás helyett megsértődnek, fiaik vagy unokáik újra meg fogják majd enni ezt a feketelevest, mely arra talán még keserűbb lesz, mint az, melyet napjainkban kellett elfogyasztaniuk.)

És a pápával gyermeki tisztelettel levelezgető és az eretnekségtől elméletben annyira óvakodó katolikus nemzeti királyné természetesen a püspöki vagyont is elfogadta a püspöki *lakás* mellé, s így ő is oka lett annak, hogy utána 150 évig nem volt Erdélyben katolikus püspök. Nem is lehetett, mert hiszen ha újra lett volna, akkor a házát és a vagyonát is vissza kellett volna neki adni s akkor az erdélyi „hazafias” rendeknek maguknak kellett volna „nemzeti” királynéjuk és fia lakásáról és eltartásáról gondoskodniuk, ami pedig már az erszényükre ment volna. Kimondták tehát helyette *a vallásszabadságot.*

Így a pénzük is megmaradt, és ráadásul még ország-világra szóló dicsőséget is szereztek maguknak, mert hiszen a vallásszabadság kimondásában állítólag az erdélyiek voltak az egész világon az elsők s így a felvilágosultságban és haladásban megelőztek minden emberfiát.

Mikor aztán 150 év múlva a Habsburgok végleg visszafoglalták Erdélyt, ők nemcsak az erdélyi püspökséget állították vissza, hanem régi vagyonát is. Hiszen e nélkül az egész püspökség csak annyit ért volna, mint Izabella katolicizmusa. Emiatt természetesen a Habsburgoknak az erszényükbe is be kellett nyúlniuk. Amennyiben ugyanis e vagyon azóta már állami tulajdon lett, nekik kellett róla lemondaniuk, amennyiben pedig protestáns magántulajdonná vált, megint csak az erszényükbe kellett nyúlniuk, mert most már nem lehetett egyszerűen csak megfosztani tőle az új tulajdonost.

Hálából megkapták érte aztán a fanatikus, gyűlölködő, vallásüldöző jelzőt még a katolikusoktól, sőt sokszor még a katolikus papoktól is, mert sokszor ők se tudnak vagy mernek önállóan gondolkodni és ők is azt szajkózzák, amit a magyar történelemben és irodalomban olvasnak.

Izabella tehát az Egyháztól rabolt palotában lakva és az Egyháztól szentségtörően elrabolt vagyonból élve továbbra is megmaradt „tántoríthatatlan” katolikusnak és épp oly szorgalmasan járogatott a szentmisére, akár otthon, Krakóban. Nem ő rabolta el az egyházét –

ilyen szentségtörést ő a világ minden kincséért meg nem tett volna még akkor se, ha éhen kellett volna halnia –, csak hallgatagon, sőt lehet, hogy egyenesen fájó szívvel elfogadta azt és élt abból, amit mások tág lelkiismerete rabolt el.

Maga Pilátus se ölette volna meg Jézust. Ellenkezőleg, sajnálta és sokért nem adta volna, ha a zsidók fanatikus gyűlöletét le tudta volna szerelni. Csak arra nem volt hajlandó, hogy Jézus kedvéért magára vonja annak a népnek a gyűlöletét, melynek körében élni volt kénytelen s Jézus miatt esetleg még a császár kegyét és így állását is kockáztassa. Így került aztán a világ megváltója keresztre és így került az erdélyi katolicizmus is végső pusztulásra, mely pástor nélkülivé vált, s melynek részére papi utánpótlásról ettől kezdve senki se gondoskodott.

De azért Izabella mégis sokkal különb volt, mint külföldi „kartársai”. Ő ugyanis, ha elfogadta is a másét és éppen az Isten Egyházáét, és ha vele ugyanannak a hitnek a kipusztulását is okozta, azok lelkéből, akiért állása miatt Isten előtt felelős volt és mely hitnek maga is követője volt, csak azért tette, mert rászorult, mert szegény, mert királyi proletár volt (ez azok bűne is volt, akik „nemzeti” királyt akartak, de proletársorban hagyták), de külföldi „kartársai”: a Tudorok Angliában, a Wasák Svédországban, a többiek Dániában, Norvégiában, a német fejedelemségekben, Németalföldön, nem voltak királyi proletárok, mégis elszedték az Egyháztól, püspököktől, papoktól, szerzetesektől palotát, kolostort, földet, pénzt, művészi kincseket, regáliákat [királyi egyedárusítási jogokat], vámjogot, vásárjogot s még jobban kipusztították a katolikus hitet országukból és népük lelkéből, mint ahogyan Izabella mulasztásából kipusztult Erdélyből.

Igaz, hogy abban, hogy Izabella csak királyi proletár volt, nemcsak az erdélyi rendek voltak vétkesek, hanem maga Izabella is. Hiszen nem volt az a Dárius kincse, melynek ő nyakára ne hágott volna. Ebben is olyan volt ugyanis, mint a XX. század proletárságának az alja, mely szintén csak azért van nyomorban, mert mikor van, akkor elmozdítja, elszórakozza, elissza, elcigerettázza, ellőversenyezi, elfagylatozza azt a pénzt, melyet lakbérre, ruhára és élelemre kellene félretennie.

De az se elsősorban Izabella érdeme, hogy Erdélyből mégse pusztult ki a katolicizmus oly tökéletesen, mint a Skandináv-államokból és egyes német fejedelemségekből, hanem azoké a Habsburgoké, akiknek az ő férje és fia, bár gyenge, sőt szánandó, de lelküknek a töröknek való eladásával mégiscsak hatályos vetélytársa lett.

A Habsburgok védték ezt az erdélyi katolicizmust addig is, míg a kálvinista „nemzeti” fejedelmek elnyomását (akarom mondani: vallásszabadságát) szenvedte, a törököt Erdélyből kiűzve s ezzel ott a kálvinista „nemzeti” uralmat megdöntve ők állították vissza a 150 évig elnyomott erdélyi püspökséget, ők adták vissza a vagyonát, ők tették újra lehetségessé papnevelő felállítását s így a papi utánpótlást, ők állították vissza a katolikus plébániákat az erdélyi városokban (mert addig, míg ott az a közmondásos híres vallásszabadság uralkodott, mindez tilos volt), és ugyancsak sok fáradsággal és sok kudarc után ők hozták vissza az Egyházba még az erdélyi oláhságnak is majdnem a felét.

A földön ugyanis még az eszméket, tehát a hitet és a rajta alapuló erkölcsöket is csak földi, anyagi eszközökkel, tehát politikai és gazdasági erővel, pénzzel, vagyonnal, hatalommal, tekintéllyel lehet hathatósan terjeszteni, olyan formában, hogy a föld javait nem a magunk élvezeteire vagy érvényesülésére, a kezünkben lévő hatalmat nem a magunk dicsőségére és népszerűségünk fokozására használjuk, hanem eszmék szolgálatába állítjuk akkor is, mikor ez ránk nézve önmegtágadást jelent, részünkről lemondást kíván, népszerűségünk, hírnevünk, dicsőségünk csökkenését hozza magával, esetleg – mert a tömegek olyan magaslatra ritkán tudnak emelkedni, hogy ezt megérteni és méltányolni is tudják – becsületünk teljes elvesztésével, sőt nevünk emlékének még a történelemben való meggyalázásával is jár.

Azok az Isten igazi szolgálói, akik ezt gyakorolják a földön, akik nemcsak sóhajokkal és szép szavakkal, hanem tettekkel, élő és megfogható értékekkel állnak az Isten országa szolgálatába. Az uralkodók, a gazdagok és a hatalmasok rendelkeznek a földön a mammonnal, az

ember pedig a mammont is köteles Isten szolgálatába állítani, sőt átütő, tömegekre kiterjedő sikereket a földön a mammon ellenében, sőt a mammon nélkül nem is lehet elérni.

A gonoszok éppen azt irigylük legjobban Istentől, ha őt a földön még a pénz, a hatalom és a fegyver is szolgálja. Gyűlöletük tehát elsősorban azok ellen irányul, akik a pénzt és a földi hatalmat is az Isten szolgálatába állítják.

Figyeljük csak meg, mennyire elárasztotta az ilyen uralkodókat rágalmaival és gyűlöletével a történelem! Milyen gyűlölt alakok ott: Katolikus Ferdinánd és Izabella, II. Fülöp, Alba herceg meg a mai Franco, s általában a spanyolok és Spanyolország, s milyen gyűlölt nálunk II. Ferdinánd és I. Lipót s általában a Habsburgok! Milyen gyűlölt a „véresnek” nevezett Tudor Mária Angliában. Világos, hogy nem rémuralmat dicsérnek ezzel, mert igazi katolikus és rémuralom összeegyeztethetetlen. A katolikus hitbuzgóságból csak Isten ellenségeinek rágalmi csináltak rémuralmat.

A Habsburgok elsősorban a már nemcsak Erdélyben, hanem az anyaországban is úgyszólván már teljesen elkallódott egyházi vagyon visszaadásával tartották meg Magyarországot katolikusnak, illetve tették újra katolikus országgá. S ennek a már elorzott egyházi vagyonnak a visszaadása volt a legnehezebb és legnagyobb önzetlenséget s így szeretetet kívánó feladat. Nem történt ez csak úgy magától, sőt elmondhatjuk, hogy nagyobb áldozatot kívánt a Habsburgoktól, mint amekkora lett volna Izabella részéről az, ha az erdélyi püspöki palotát és vagyont nem fogadta volna el. Ezt az egyházi vagyont ugyanis tulajdonképpen maguknak a Habsburgoknak kellett újra megvenniük és újra az Egyháznak adományozniuk.

Aki ismeri a történelmet s általában ért valamit a nemzetek gazdasági és pénzügyi helyzetéhez, befolyásához a történelem alakulására, tudja, hogy még a jól gazdálkodó, tele kincstárral rendelkező uralkodók is milyen nehezen adták a pénzt! (Éppen ezért voltak rendben a pénzügyeik és volt tele a kincstáruk.) Képzhetjük tehát, milyen emberfeletti áldozatokba került a majdnem kivétel nélkül rosszul gazdálkodó s ezért mindig pénztelen, mindig adósságokban nyögő Habsburgok részéről az egyházi vagyonnak ez a visszaszerzése. Hogy mégis megtették, ez volt az igazi vallásosság. Milyen idétlen ehhez képest Izabella vallásossága!

Arról ugyanis szó se lehetett, hogy a már elorzott egyházi javakat egyszerűen csak elvegyék új tulajdonosaiktól és visszaadják a jogos tulajdonosoknak, az Egyháznak. (Németországban ezért robbant ki a 30 éves háború.) Ez olyan ellenszenvet és gyűlöletet keltett volna ellenük, hogy – úgymint mindig népszerűtlének lévén – ilyen fényűzést semmiképpen se engedhettek meg maguknak. Ezért nekik a visszaadott egyházi vagyoneért kártérítést kellett fizetniük, ami bizony egy kissé nehezebb dolog, mint misére járogatni és a pápának hűségétől csepeggő leveleket írogatni. Az emberek ugyanis csípnek, marnak, rúgnak, harapnak, gyűlölnék és gyűlölettől tájtékanak, ha anyagi érdekeikben károsítják őket s el akarják tőlük venni azt, ami tényleg már az övék. Hogy jogtalanul az övék, azt nem hajlandók tudomásul venni.

Mit kellett például szenvednie a jó Tudor Máriának, VIII. Henrik leányának, mert az Egyháztól elorzott javakat kártérítés nélkül vette vissza az új tulajdonosoktól! (Akkor még csak néhány éve bírták az elrabolt egyházi javakat az új protestáns tulajdonosok s így nem lehetett szó olyan hosszú birtoklásról, mely miatt az Egyház tulajdonjoga *elévüléséről* lehetett volna beszélni.) Mennyi összeesküvés tört ki miatta ellene! A vége aztán mégis az lett, hogy a vagyon a rablóknál maradt (ma is ott van) s a katolikusok lettek vértanúk vagy jutottak koldusbotra. A gonoszok, akik kezéből az elrabolt anyagiakat vissza akarta szerezni, még Tudor Mária nevét és emlékét is átkozottá tették. Ő lett a kegyetlen, ő lett a „véres” Mária, nem pedig a szentségtörő rablók.

Nehéz volt az erdélyi (és magyarországi) egyházi vagyont visszaszerezni a Habsburgoknak is, mert pénzüik nekik is épp úgy nem volt soha, mint Izabellának. Igaz, hogy azzal a különbséggel, hogy Izabellának azért nem volt, mert elpazarolta, Habsburg királyaink azonban egyik szerényebb volt, mint a másik. De sajnós, a Habsburgoknak is megvolt az a hibájuk, hogy fősvények ők se voltak. Maguktól sajnálták a pénzt, de másától nem. Nagyon urak vol-

tak és igen királyilag viselkedtek. *Úgy* is nevelték őket, hogy egy uralkodó nem lehet krajcároskodó. Ahhoz a nagylelkűség, a bőkezűség illik!

Gyulafehérváron kívül már akkor is Kolozsvár volt Erdély középpontja. Izabella itt is sokat tartózkodott. Mivel azonban királyi vagy fejedelmi palota itt sem volt, itt is úgy segítettek rajta a rendek, hogy mivel úgymint nemrég kergették ki a városból – hiszen ők mondták ki a világon legegyszerűbben a vallásszabadság dicső és haladó elvét – a domonkosokat, igazi bolsevista módra, ezek szép nagy kolostorát adták át a királyné számára palotának és Izabella természetesen ezt is szemrebbenés nélkül elfogadta.

Ettől kezdve, mikor a királyné Kolozsvárott tartózkodott, itt a hajdani kolostorban, folyt a dáridó, az állandó tánc, vigalom, farsangi mulatozás, evés-ivás, sokszor olyan éjszakai csendháborítással és botrányokkal, hogy még a városi tanácsnak is foglalkoznia kellett vele. Egy alkalommal, mikor a királyné elutazott, a városi tanács, mivel már tűrhetetlenné kezdett válni a helyzet e tekintetben is, szekérszám fuvaroztatta el a kolostorpalotából az ott felhalmozódott piszkot, szemetet „et stercora”.

Tudor Mária, láttuk, „véres” lett, mert lelkiismerete volt és végre akarta hajtani a tízparancsot és ismét a szent eszme szolgálatába állítani azt a vagyont, melyet ősei a hit céljaira adtak, de gonosz kortársai a maguk önző céljai számára elragadtak. Az erdélyi rendek ezzel szemben világhírűek és áldott emléküek lettek, mert ők éppen az ellenkezőt csinálták. Ők a vallásszabadságnak „noch nie dagewesen” bajnokai lettek általa.

Izabella személye is rokonszenves, az ő emléke is áldott lett. Megbocsátottuk neki még azt is, hogy húsz év alatt se tartotta érdemesnek megtanulni annak a népnek a nyelvét, melynek „nemzeti” királynéja lett. Izabella naponkénti misére járása ellenére is népszerű tudott maradni, mert ő nemcsak maga élt, hanem másokat is élni hagyott. Mivel ő maga elfogadta az elfogadhatatlant, sohase kutatta, hogy kik szereztek még belőle és mit. Ezért mi csak Mária Terézia ledér erkölcséről tudunk (amiről a történelem egyáltalán nem tud, de tudja éppen az ellenkezőjét), Izabella erkölcsének fogyatékoságairól nem tudunk (arról csak a történelem tud).

Ki nem ismeri nálunk Arany költeményét (Török Bálint című): „Izabella királyné Budában, azt se tudja, hova lesz buvában”? S ki nem ismeri, s ki nézi meghatódás nélkül a híres képet, melyen Izabella királyné búcsúzik Erdélytől, mikor az országhatáron egy öreg szilfa törzsébe bevészte a három betűt: S.F.V. (Sic fata voluit: Így van megírva a sors könyvében)? Nagyon szép ezen a képen a búcsúzó asszony. Maga a megtestesült bánat. Mellette látható magános úri fogata, mely majd elviszi (mindjárt látjuk majd, mennyire nem) örökre. Csak akkor ment volna el örökre, ha a szavát megtartotta volna. A valóságban Izabella egyébként is egy egész társzekeraravánnal utazott, nem pedig egy könnyű kis úri hintóval, s ha a művész a valóságot festette volna meg, akkor a szekéraraván okozta nagy portenger, a csend, a magány hiánya és a nagy prózaiság ugyancsak elrontotta volna a borongó meghatódás hangulatát.

Az Izabella iránti nagy magyar s különösen protestáns rokonszenvet az is bizonyítja, hogy míg egész sereg nagy emberünk van, akinek még nem akadt életrajzírója, Izabellának már 50 évvel ezelőtt akadt Veress Endre személyében. Több mint 500 oldalt szentel életének.

Bevezetésében azt ígéri, hogy „elfogultság és szépítés, részrehajlás és kedvezés nélkül” fog írni. Érdekes azonban, hogy mindezt maga se meri bizonyosra ígérni. Csak azt mondja: „Azt hisszük.” Még különösebb, hogy azt viszont nem is ígéri, hogy kíméletlen vagy szigorú nem lesz. Az ugyanis eszébe se jutott, hogy esetleg még ez is lehetséges. Aki ugyanis mindennapi misére járása ellenére és a pápával való gyermekien alázatos levelezése ellenére is annyira megértő tudott lenni a protestantizmus és a protestánsok anyagi érdekei iránt, hogy juthatna arról eszébe egy haladó, felvilágosult embernek, aki ráadásul még protestáns is, hogy ne szépítve, hanem túl szigorúan írjon róla?

Igaz, hogy Izabella lelkét a sok misére járáson kívül még ledér életmód (amit „haladó” tisztelői még szintén könnyen megbocsátának neki), sőt – mint látni fogjuk – kegyetlen

gyilkosság, mégpedig magyaroknak idegenek kedvéért és álnokul végrehajtott legyilkolása és azonkívül még hamis eskü, idegenpártolás és a magyarok ismételt becsmérlése is terheli, de hát – Uram, Istenem! – hogyan lehetne ezt megbocsátani egy olyan szép és szeszélyes asszonynak, mint Izabella volt? Hiszen annyira türelmes volt a másvallásúak iránt, és egyébként is az utolsó nemzeti király felesége és fiának anyja volt!

Csak nem vehetjük tőle zokon, hogy annyira szerette a lengyeleket, mikor maga is lengyel volt? Hogy pedig néha egy-egy magyarelles szót is elejtett, nem természetes-e egy olyan szeszélyes, elkényeztetett asszonyban, mint ő volt? Hogy aztán ez a nagy lengyelszeretet lengyel szeretőtartással is fajult, azt is csak az tarthatja bűnnek, akinek szemében véték az, ha egy szép asszony maga is szereti a szépet.

Hogy aztán Izabellának még a szeretői is lengyelek vagy olaszok voltak s talán még kivételképpen se akadt köztük magyar, azon meg azért nem botránkoznak meg hazafiaink, mert ezt a kis jelentéktelen körülményt egyszerűen nem veszik észre. A „szépítés és kedvezés nélkül” író Veress például azzal intézi el Izabella esküszegéseit, hogy nem vehetjük tőle zokon, ha a körülmények és ellenfelei mindenre elszánt furfangjaitól rákényszerítve megtanult színészkedni.

Veress Endre nyíltan „*rokonszenves egyéniségnek*” nevezi Izabellát, sőt azt mondja, hogy az az 5-6 év, melyet életrajza megírásának szentelt, „*lelkünk gyönyörűségére*” volt. Hogy a gyönyörűséget az okozta-e, mert Izabella a Habsburgokkal ellenkező politika képviselője volt, vagy pedig, mert ezt valóban megérdemelte, mindjárt meglátjuk. De félreértés kikerülésére, meg hogy Veress Endréhez igazságtalanok haló porában se legyünk, meg kell jegyeznünk, hogy Veress egyáltalán nem tartozik a túlzott Habsburg-gyűlölők közé. Ő egy cseppet se túlzóbb vagy gyűlölődőbb, mint az átlag magyar történetírás vagy közfelfogás. Cáfolatunk tehát nem az ő megbélyegzése akar lenni, hanem általában a magyar történetírás elfogultságára való rámutatás és a félrevezetett magyar közvélemény felvilágosítása.

Izabella, mint királyné

Rá kell mutatnunk, hogy nemcsak Zápolya János, hanem Izabella is sokkal többet és többször szegte meg a magyar alkotmányt és többször sértette meg a magyar szabadságot, mint akármelyik Habsburg. Csak „az utolsó nemzeti királynak” és nejének a bűnt megbocsátjuk, sőt bűnüknek se vesszük, míg a Habsburgoknak nem, sőt egyenesen gyűlöletheadjáratot vezetünk miatta ellenük.

Például egy 1551. január 19-én kelt Ferdinándnak szóló jelentésből (Veress, 312. o.) Fráter György állításaként megtudjuk, hogy Izabella ijedtében az addigi adó kétszeresét ígérte a töröknek s Fráter György volt kénytelen figyelmeztetni a törököt, hogy *Izabellának* erre a rendek hozzájárulása nélkül nincs joga.

Mikor Ferdinándot kijátszva és a vele kötött egyezséget lábbal tapodva, fiával együtt újra visszatért Erdélybe, egészen abszolutista módra uralkodott, mégpedig – csodálatos! – az erdélyi országgyűlés hozzájárulásával. Tehát az ő országgyűlései is csak olyan lélektelen szavazógépek voltak, mint Mátyáséi, Zápolya Jánoséi, Hitleréi, Sztálinéi vagy Rákosi Mátyáséi.

„*A kormányzást és igazságszolgáltatást maga gyakorolja.*”

„*A kincstartói hivatal megszűnik és az ország jövedelmeit ezután maga a királyné fogja kezelni.*”

„*A hivatalok betöltésének jogát is magának tartja fenn, udvarában pedig idegeneket is alkalmazhat.*” (Szilágyi, V., 425. o.)

Ez mind a legtisztább abszolutizmus és merőben ellenkezik az ezeréves magyar alkotmánnyal. Pedig mindegyik a „szabad”, a „független”, a „magyar” Erdély országgyűléseinek határozata. A magyar történetíróknak és velük a magyar közvéleménynek azonban annyira

nem fáj mindez, hogy még csak észre se veszik. Ilyesmi csak akkor vág elevenükbe, ha ezen a címen a Habsburgokon rúghatnak.

De mindez nemcsak a mai közönségnek nem fáj, de nem fáj az az akkori országgyűlési rendeknek se, mert hiszen szó nélkül megadták hozzá Izabellának a felhatalmazást.

Rábízták – kincstartó helyett – az ország összes jövedelmének a kezelését is, noha akkor már jól ismerték s így tudták, hogy nincs az a pénz, amit el ne költene.

Ezzel szemben milyen szűkmarkúak, illetve milyen bátor kurucok voltak „a német elnyomás alatt” Pozsonyban a magyar rendek! Mennyire körömszakadtáig ragaszkodtak minden valóságos vagy vélt jogukhoz!

Csak azt nem értem, hogy mertek így viselkedni ott Bécs torkában, ha csakugyan annyira el voltak nyomva? Hogy nem félték „büszke Bécsnek rettenetes császáratól” (Arany: Rákócziné), pribékjeitől, hóhéraitól, börtöneitől, verpadjaitól? Lám, Rákosi Mátyás alatt mukkanni se mert a magyar országgyűlésnek nevezett gyülekezetben senki, sőt tapsolta ott még halálos ellenségeit is tenyere szakadtáig. De látjuk, hogy Izabella alatt is ellenmondás nélkül mondott le az erdélyi nemesség úgyszólván minden alkotmányos jogáról és átadott hatalmat, pénzt, közigazgatást, igazságszolgáltatást, királyi uradalmakat, várakat, mindent a királyné, a *sztintén idegen királyné* kezébe, és ráadásul még az is hangsúlyozottan megengedte, hogy *idegeneknek is* tetszés szerinti számban adhat tisztségeket.

Izabellának tehát igazán könnyű volt az alkotmányt megtartania, mert hiszen egyszerűen eltörölték az alkotmányt a kedvéért s törvényben mondták ki, hogy neki minden szabad. Csodálatos, hogy Izabella *még ennek ellenére is* megszegte a törvényt. Ugyanezen az országgyűlésen ugyanis azt is elhatározták, hogy adományleveleket a maga és a fia nevében együtt kell kiállítani. Veress azonban, akinek adatai gyűjtése közben ezek az adománylevelek a kezében voltak, hangsúlyozza (425. o.), hogy „*a királyné ennek éppen fordítottját gyakorolta, amennyiben az okleveleket csupán a saját nevében adatta ki és csak ritkán íratta alá fiával is*”. Még csodálatosabb, hogy a kálvinista Veress Endre nemcsak fel nem háborodott mind ezen, hanem egyenesen „lelke gyönyörűségére” szolgáltak. Ilyen nagy szerepe lehet és van a történelemben az egyéni megítélésnek és viszonylagosságának!

Őseink mindig a magyar alkotmányosság alapelveinek tartották azt az elvet, hogy adót kivetni csak országgyűlési határozat alapján lehet s ezért a Habsburgok „elnyomó” uralma alatt a rendek e joguk megsértésének még a gondolatára is hazafias dührohamokat kaptak. Ezt a *valóságban* is megkísérelni pedig teljesen hiábavaló lett volna, mert hiszen a megyék a király esetleges törvénytelen rendeleteit úgyse hajtották volna végre. Ehhez a megyék teljes eltörlése kellett volna, erre pedig a Habsburgok – az egy II. Józsefet kivéve – még gondolni se mertek. (Ki tudná okát adni, hogy nálunk mégis miért éppen ez a II. József „a legrokonszenvesebb Habsburg”?)

I. Lipót, aki rövid időre megpróbálta (nem a megyék eltörlését, hanem csak az országgyűlés adómegszavazása nélküli adóbehajtást), ijedten hagyta abba, akkora volt a felháborodás és elkeseredés miatta. Ma már harmadfélszáz esztendő telt el azóta, de azért még ma is toporzékol miatta minden „jó” magyar, ha eszébe jut. Lipótnak nagy bűnét nem közömbösíti ugyanis az a nagy előny, mellyel II. József rendelkezik, hogy ő legalább nemcsak a magyar alkotmányt vette semmibe, hanem az Egyház orra alá is borsot tört.

Lipótot, szegényt éppen ellenkezőleg, még at a törvénytelen adóbehajtásnál is nagyobb tehertétel is nyomja, hogy még a jezsuitáknak is barátja volt. Ezért aztán az ő galád merénye a magyar alkotmány és a szabadság ellen annyira felháborít minden igaz magyar keblet, hogy már a neve hallatára is a szitkok és átkok olyan áradata indul meg az igaz magyar szívekből és szájából az ősellenséges faj, Bécs, Habsburgok, császár és minden ija-fia, papja, jezsuitája és pereputtya ellen, hogy nincs emberi erő, mely megállítani tudná még ma, háromszáz év távlatában sem.

Láttuk, hogy János király „nemzeti” királysága alatt ilyen törvénytelen adóbehajtások is napirenden voltak (látjuk majd, hogy Mátyás király alatt is napirenden voltak, no meg Thököly alatt is, tehát ezek tulajdonképpen a „nemzeti” uralmak velejáráói), és láttuk, hogy ez a törvénytelen adózsarolás János alatt éppen Erdélyben milyen nagymérvű volt.

A Habsburgok még arra se tudták rábírní a magyar országgyűléseket, hogy az adót több évre is megszavazzák. János alatt szó se lehetett az adó megszavazásáról, hiszen – kivált uralma második felében – egyáltalán nem is tartott országgyűlést s alattvalói úgy megszokták már a törvénytelenséget, hogy közvetlen halála előtt az erdélyiek azt már nem is sérelmezték, hogy nincs országgyűlés, tehát törvénytelen az adókimutatás, hanem csak azért könyörögtek, hogy az adó, amit törvénytelenül kiszípolozznak belőlük, legalább ne legyen kibírhatatlanul nagy.

Nemcsak János, Izabella is önkényesen vetett ki alattvalóira, illetve szípolozott ki alattvalóiból adót. Veress is elismeri, sőt kiemeli, hogy a neki annyira kedves Izabella rendkívül pazarló volt. „*Hogy tudott örülni – írja – egy-egy szép ékszernek, melyet valamelyik főúr ne-jén megpillantott vagy valami ajándéknak, mellyel meglepték!*” Ez nem is lett volna még olyan nagy baj, de az már igen, hogy nemcsak nagyon örült, ha ajándékot kapott, hanem *viszonzott* is, mégpedig királyilag s nem is kis Erdélyileg!

Mikor egyszer testvére, II. Zsigmond lengyel király, tizenkét gyönyörű fekete paripával és a hozzávaló szép fekete bársonyos hintóval lepte meg, örömeiben annyi pénzt, kincset, drágaságot küldött neki *viszonzásul*, hogy az emberek nem akartak ott Erdélyben hinni a szemüknek, s az a pletyka keletkezett miatta, hogy újra el fogja hagyni Erdélyt fiával, mert vagyonát már előre Lengyelországba menti. (Veress, 470. o.) Így aztán nem csoda, hogy az 1568 júniusában tartott gyulafehérvári országgyűlés tárgysorozatán többek közt az is szerepel, hogy a rendek már nem győzik a királyné iszonyú költségeit, s azt kívánják tőle, hogy menjen Váradra lakni. (462. o.)

Azt is megtudhatjuk Veressből, hogy a naponta misét hallgató, de azért mégse bigott, s így életrajzírója, a magyar irodalom és a magyar közönség előtt rendkívül rokonszenves „nemzeti” királyné várbeli katonái zsoldját a nemrég menekülésre kényszerített váradi minoriták ingóságainak és templomi kegszereinek értékesítéséből szerzett pénzből fizette ki. Láthatjuk ebből egyúttal azt is, milyen volt az a vallásszabadság, melyről Erdély annyira híres. S a vallásos nemzeti királyné, mint láthatjuk, nem bünteti a galád tettet, hanem a markát tartja ki a zsákmány után s osztozik benne a vallásszabadság bajnokaival.

E „vallásszabadság” hitvénységét még növeli, hogy mentségül igazán nem mondhatjuk, hogy a kolostorok nagyon túltengtek volna Izabella Erdélyében s csak a feleslegtől szabadították meg az országot. Nem felesleg volt ez, hanem úgyszólván már az utolsó. Ezért Izabella is már csak ez egyszer tudott ilyen forrásból pénzt szerezni.

Egyéb híján hát kölcsönöket vett fel vagy úgy zsarolt ki pénzt és ott, ahol és ahogy és amennyit lehetett. Az 1558. február 11-ei kolozsvári országgyűlésen például figyelmeztette a rendeket azokra az áldozatokra, melyeket ő saját kárával is az országnak tett (!), kiadásai fedezésére engedélyt kért új harmincadok felállítására és a szász papok tizede háromnegyed részének lefoglalására. A szászok mindent megtagadtak, a harmincadot is, mert akkor – mondták – minden megdrágul és tönkremegy az ipar is, meg a kereskedelem is. Ez igaz is volt.

Az eredmény aztán az lett, hogy a szász papok (természetesen lutheránus papokról van szó) tizedéhez sem lehetett nyúlni és a szász városokban, ahol a legjobban lett volna mit harmincadolni, ott se lehetett új harmincadokat felállítani. Helyette behoztak azonban új harmincadokat Váradra és Kolozsvárra, mert ezek iparossága magyar volt s nekik érdekeik megvédésére nem volt olyan hatalmuk, mint az erős és gazdag szász városoknak, melyek ezt a vérlecsapolást a maguk részéről meg tudták akadályozni.

Az esetből láthatjuk, de egyébként e nélkül is magától értetődő, hogy az erdélyi országgyűlések nem azért mondtak le a már fentebb említett esetben is és most is függetlenségükről és úgyszólván minden jogukról, mert nagyon szerették Izabellát, hanem azért, mert kénytele-

nek voltak, mert jog nélküli, elnyomott szolgák voltak. De viszont a szászok már nem voltak azok (és a német uralom alatt „nyögő” anyaországi magyarok se, mert azok ki merték nyitni a szájukat).

A magyar történetírás, mikor a később már újra Habsburg uralom alá jutott Erdélyben is tapasztalja a szászok kiváltságos helyzetét és az állam becézését irántuk, ezt mindig a Habsburgok kormányának magyarellenességével magyarázza.

Hogy akkor (de a Habsburgok szemében egyébként is mindig) előbbre való volt a vallás, mint a nemzetség, a szászok pedig lutheránusok voltak s így Bécs már csak ezért se becézhet-e volna őket, ez a Habsburgokban mindenütt magyargyűlöletet szimatolókat egyáltalán nem zavarja. Most láthatjuk, hogy Izabella alatt még nagyobb urak voltak a szászok, mint a Habsburgok alatt, tehát az ő becézésükben, ha ugyan erről egyáltalán szó lehet, semmi szerepe se lehetett a Habsburgok „magyarellenességének” később se.

De a szegény erdélyi magyarokat országgyűlési határozatok nélkül is zsarolta Izabella. 1557-ben például Kolozsvártól 4000 forint „kölcönt” és ezer forint „segélyt” kért. Hogy ez a kölcson és ez a segély valójában mennyire *adó* volt, a kérés pedig mennyire *követelés*, azt láthatjuk onnan, hogy a kolozsvári városi tanács, a „szász uraim”, azonnal ülést tartott és határozatilag a bírót a királynéhoz küldte „könyörögni”, hogy gondolja meg, mennyit szenvedett a város jobbágyosága a múltban és az idei háborúban, meg hát hogy nekik kiváltságlevelük is volna a megboldogult királytól, Izabella férjétől, s melyet ráadásul azóta még a jelenlegi királyné öfelsége is megerősített (gyengéd célzás a felháborító jogsértésre és törvénytíprásra). Ne sújtsa tehát újabb terhekkal a szegény várost. Egyszer – mondták – úgy is adtak már a királynénak ezerszáz forint „kölcönt”.

Hasztalan volt minden. A királynénak feltétlenül kellett a pénz s ezért nem engedett a „kérésből”. A tanács tehát kénytelen volt megadni az újabb „kölcönt” is, meg a „segélyt” is, és ezért a tanács kénytelen volt kivetni a városiakra száz, telkes jobbágyokra pedig ötven dénár adót. (A kolozsvári városi tanács 1557. június 29-i és július 3-i határozata)

Azonban már a következő évben, azon a címen, hogy az ország minden jövedelmét megemésztí a törököknek járó adó (s mi milyen függetlennek és milyen szabadnak tartjuk a „nemzeti” Erdélyt!), Izabella a *beszterceieket* szólítja fel fizetésre (1558. szeptember 16.). Aztán 4000 forintot kér és kap kölcson a szebeniektől (1558. október 7.) és újabb összegeket kér újra a kolozsváriaktól. Ezek újra küldöttséget menesztenek hozzá könyörögni, hogy ne kívánjon már tőlük öfelsége többet, hiszen ebben az évben is adtak már 300 forintot, máskor meg 400 márka ezüstöt. Az újabb terheket már nem bírják.

De ugyanekkor más panasza is van a kolozsváriaknak. Azért is könyörögnek, „*hogy ha valamely szolgája öfelségének valakit megver, megvagdál vagy egyéb hatalmat teszen*”, a város régi szabadsága szerint (megint gyenge célzás arra, hogy mindez mennyire a törvény lábballal tiprásával történik) „*legyen szabad megfogni az bírónak az olyan hatalmast törvényre, mivel hogy öfelsége nem hagyja, hogy valaki az öfelsége jobbágyin ilyen hatalmat műveljen*”.

Szóval öfelsége *hagyta*, hogy az ő „jobbágya” (embere) a szegény „szabad” kolozsváriakat „megverje, megvagdálja”, de azt már „*nem hagyta*”, hogy kínjukban szegény kolozsváriak is visszaüthessenek. Sőt még azt se tűrte, hogy a törvény előtt keressék ellene az igazukat, ha az a törvény még annyira a kolozsváriak mellett szólt is. A helyzetet csak akkor értjük meg igazán, ha azt is megjegyezzük, hogy „nemzeti” öfelségének e hatalmaskodó „szolgái”, akik így „verték, vagdalták” az erdélyi magyart, csupa idegenek voltak.

Mennyi a panasz történelmünk folyamán a Habsburg király idegen zsoldosainak a magyar nép elleni garázdálkodásai miatt! Évekig tartó fegyveres felkelések keletkeztek miattuk s még ma is lobogó ádáz gyűlölet, mely nemcsak maga a zsoldos és fajtája, hanem maga a király és az egész családja ellen is irányul! Emiatt gyűlöletünkben annyira megyünk, hogy még komoly emberek is állították és állítják, hogy nem a török pusztította ki a magyar népet, hanem az idegen zsoldosok.

Hogy ezek a Habsburg-zsoldosok legalább *háborúban* garázdálkodtak (és az országot tényleg fel is szabadították a török alól) s békében is csak azért voltak itt, hogy hazánk területét, népünk vagyonát, életét védjék. Továbbá hogy helyettünk a Habsburgok fizették őket, s ha raboltak, fosztogattak, éhségükben tették, az se csökkenti a mi felháborodásunkat.

Lám, az utolsó nemzeti királyné fegyveres szolgálói csak dísznek voltak Erdélyben, nem pedig a magyarok életét, vagyonát menteni, ők is idegenek, sőt bátran mondhatjuk azt is, hogy idegen ingyenélők voltak és ők magyar pénzből voltak ingyenélők (s éppen most láttuk, milyen eszközökkel szerzett magyar pénzből) s mindezt mégis már rég elfeledte a magyar!

Hát arról ki hallott valaha, hogy Izabella fegyveres szolgálói nemcsak Kolozsváron szoktak garázdálkodni, hanem mikor Izabella – a Ferdinánddal kötött egyezményt és esküjét megszegve Oppelnből és Ratiborból fiával együtt újra visszajött Erdélybe (ő is a Vereckei-szoroson át jött vissza az országba, mint hajdan Árpád), s mint a királynéhoz illik, ezrekre menő kísérettel – katonai fedezetét Petrasko havasalföldi és Sándor moldvai vajda fegyveresei alkották. (A török rendelte ki őket, mert török (s hazafiaink szerint „nemzeti”) érdek volt, hogy Izabella a Ferdinánddal kötött egyezményt megszegje és hazajöjjön.)

„*E vad csapatok – írja Veress – valami negyvenezren (!) voltak*” és „*iszonyú pusztítást végeztek útjukban, amint augusztus havában (1556) átvonultak az országon. Feldúlták többek közt a Báthoryak batori templomát és sírját és átvonulásukat mintegy 300 felgyújtott falu jelezte.*”

Hogyan, hogy mi ma már csak a német zsoldosok garázdálkodásáról tudunk s mindez nem fáj senkinek? Pedig nem fáj, mert ha fájna, legalább tudnánk róla. Ki hallott azonban valaha erről a pusztításról?

De hazudni, színlelni, sőt hamisan esküdni is úgy tudott az utolsó nemzeti királyné, mint kevesen a magyar történelemben. Mikor Ferdinánddal kiegyezett Oppeln és Ratibor ellenében (melyeket egyébként apja szemelt ki számára főképpen azért, mert közel vannak Lengyelországhoz) és Erdélyből e két kis sziléziai hercegségbe költözött, világos, hogy ez a két kis hercegség nem tudta annyi *pénzzel* ellátni, mint Erdély. Mivel azonban neki még az se volt elég, amit Erdély tudott adni, hiszen azért adta át Erdélyt Ferdinándnak, mert ott – mint ismételt panaszkodott – „éhen kell pusztulnia”, természetes, hogy új fejedelemségében hamarosan még elégedetlenebb lett és még inkább éhen akart pusztulni, mint azelőtt Erdélyben. Aztán csak most látta igazán, mikor már kiadta kezéből, hogy mily édes is az a hatalom.

Nagyon visszakiváncozott tehát Erdélybe. Tervét megkönnyítették a törökök és a nyugtalan, mindig fészkelődő magyar erdélyiek. Mikor már egymást váltogatták nála az erdélyi, török és francia követségek, végre Bécsben is gyanút fogtak ellene, s Ferdinánd egymásután küldte hozzá embereit tájékozódni, hogy kellemetlen meglepetés ne érje.

Ferdinánd diplomatai is használták a politika és diplomácia kevésbé erkölcsös fegyvereit is, hiszen – mint említettük már – Machiavelli korában vagyunk. Az ő emberei is hozzá voltak tehát szokva az álnoksághoz, körmönfonsághoz és színészséghez s így ők se hittek könnyen. Becsapni ugyancsak nehéz volt őket. Izabella azonban (s látni fogjuk majd, hogy Bethlen Gábor és Thököly is) olyat teljesített e téren, úgy tudott színészkedni, oly művészetel tudott hazudozni, sőt az ártatlanság szemforgatásával és női tapasztalatlanságára való hivatkozással hamisan esküdzödni, hogy Ferdinánd követei – noha ottjártukban is ott találták Izabella udvarában hol a török, hol a francia ügyvivőt – mégis hittek neki. Olyan ártatlan képpel és oly szent meggyőződést színelve esküdözött ugyanis előttük, hogy teljes képtelenségnek tartották, hogy ilyesmire képes legyen, ha nem igazat mond.

Izabella akkor, mikor már rég elhatározta, hogy visszatér Erdélybe, kijelentette az erre vonatkozó hírek miatt nyugtalan Ferdinánd hozzá küldött embereinek, hogy még csak nem is gondol arra, hogy ő valaha életében még Erdélybe visszatérjen. Noha Ferdinánd emberei látták, hogy egy francia egyént igen dugdosnak előlük a várban, és noha arról is meggyőződtek, hogy Izabella visszatérését ott mindenki beszéli és hiszi, sőt megtudták azt is, hogy még fia is

büszkén emlegette ezt a szolgák előtt, mégis azt jelentették haza uruknak, hogy Izabella esküdözik az ellenkezőre és ők kijelentéseinek őszinteségében nem tudnak kételkedni.

Erre Ferdinánd is hitt és nyugodt maradt. Azonban újra csak érkeznek hozzá a hírek Ratiborból Izabella készülődéseiről s Erdélyből is, hogy várják. Erre újra követeket küld Izabellához most már azzal a követeléssel, adja írásba, hogy nincs szándékában Erdélybe visszamenni. Erdélybe is küldje el ezt a nyilatkozatát, s egyúttal tiltsa el, hogy ott hamis hírek terjesztésével nyugtalanságot keltsenek és az ő hazajövetelére készülődjenek.

Izabella Ratiborban erre először azt a taktikát folytatta, hogy bujkált a követek elől hol elfoglaltság, hol betegség címén. Mikor pedig már ez tovább nem sikerült, mert a követek addig nem voltak hajlandók hazamenni, míg a kért nyilatkozatot ki nem állítja, szemrebbenés nélkül kiállítja és aláírja mindkettőt. Utána pedig titkon megüzeni haza Petrovicznak, hogy csak készüljenek tovább, mert ő az ellenkező írásbeli parancsot kényszer hatása alatt írta alá.

Külön jellemző Izabella lelkivilágára, hogy mielőtt a nyilatkozatokat, melyek kiadása elől heteken át bujkált, aláírta, elzarándokolt Częstochowába a csodatevő Mária-kép előtt imádkozni s a hamis nyilatkozatokat e zarándoklat és imádság után adta ki. (Valószínű, csak azért csinálta az egész zarándoklatot, hogy Ferdinánd annál jobban higgyen neki s így annál biztosabban becsaphassa.)

És Ferdinánd megint hitt, bizonyára elsősorban a częstochowai jelenet hatására. Mi pedig úgy meg vagyunk győződve a *bécsi* „ármány” valóságáról, mely körmönfonságával és magyar ember részére egyenesen elképzelhetetlen erkölcstelenségével 400 éven át mindig oly sikerrel tudta becsapni az ilyen becstelen politikai és diplomáciai eszközök használatában járatlan, a turáni pusztákról hozott ősi becületességben mindig megmaradt magyart, hogy szinte egy külön élőlénynek (természetesen szörnyetegnek) tartjuk ezt a bécsi ármányt és a kétfejű sással azonosítjuk.

Igaz, hogy Izabella nem volt magyar, sőt láttuk, hogy félig egyenesen olasz volt, tehát a turáni pusztákról nem hozhatott magával semmi különös becületességet, de Thököly vére már nagyrészt magyar volt, Bethlen Gábor pedig szinte vegyületlenül magyar vérű volt, s látni fogjuk, hogy egyik se maradt el egy cseppet se Izabella „olasz” erkölcstelenségeitől s mindketten épp úgy elképesztették a bécsi udvart minden képzeletet felülmúló színészi képességükkel, hazudozásaikkal és szöszegéseikkel, mint Izabella.

Egyébként is mi nem az olasz Izabelláért lelkesedünk, hanem az utolsó nemzeti királynéért, s mint ilyen áll olyan közel szívünkhöz. Ahogyan a Habsburgok gyűlöletét egy cseppet se csökkenti bennünk az Árpád vér, mely, mint látni fogjuk majd, sok százszorosan is csörge-dezik bennük, épp úgy Izabellában se vesszük észre az olasz származást. Ezen a címen csak Bastát, Belgiojosot és Carafát gyűlöljük.

Mivel Ferdinánd ekkor adta feleségül Katalin leányát Izabella testvéréhez, Zsigmond Ágost lengyel királyhoz, s ez ügyben fia, Ferdinánd Lengyelországban járt, őt is megbízta, hogy útközben nézzen be Izabellához is. Izabella neki is tovább hazudozott, sőt kezét szívére téve és az égre tekintve mondta: „*Isten tudja, hogy ha a megkötött szerződés ellen akart volna cselekedni, azt megtehetette volna egymaga a saját eszközeivel, nem pedig Petrovics által. Ezért hajlandó is, ha őfelsége kívánja, levelet írni Petrovicznak és az erdélyieknek (tudjuk, hogy írt is, csak éppen az ellenkező értelemben), hogy az neki nagyon rosszul esik, ha mások az ő nevében őfelsége ellen működnek. Alázattal kéri, ne is adjon hitelt az ilyes feljelentéseknek, mert boldogabb ő egy kenyéren keresztények között, mintsem hogy gazdagságban törökök közt (érti: Erdélyben) éljen.*”

Ez délelőtt volt. Délután újra magához kérte a főherceget és megismételte előtte fenti kijelentéseit. Hozzátette, hogy Petrovics készülődéseiről csak most értesült és nagyon csodálkozik rajtuk. De tudja meg a főherceg, hogy e készülődések teljesen hiábavalók, mert a fia azt fogja tenni, amit ő, az anyja akar (ez csakugyan igaz volt).

Végül, mikor távozása előtt a főherceg búcsúlátogatásra megjelent nála, a fiát is elébe küldte és a fia olaszul azt mondta neki, hogy „ne aggódjék a király őmiatta, mert ő őfelségének szófogadó, engedelmes fia és hűséges szolgálója akar lenni”. Láttuk, hogy ugyanez a fiú még a szolgáknak is eldicsekedett, hogy vissza fognak menni Erdélybe (János Zsigmond ekkor 16. évében volt). Anyja ugyancsak alaposan és ugyancsak korán megtanította tehát a bécsi „ármány” elleni hatásos védekezésre!

Egyébként látjuk, hogy Ferdinánddal szemben mennyire nem volt meg János Zsigmondban a nemzeti király öntudata. Ferdinándot urának, magát alattvalójának, sőt szolgának érezte. Így is volt ez benne a nagyváradi békében. Újra király csak színészséggel és esküszegéssel lehetett. Mindkettőt látjuk, mesterien gyakorolta már gyerekkorában is.

Ha a követek, a főherceg, vagy maga Ferdinánd még ezek után se hittek volna Izabellának, gonosz emberek lettek volna. Nagyon megkérgesedett lelkű, sőt emberi becsületben soha és semmiféle körülmények közt se hívő embernek kellett volna lennie ugyanis annak, aki valakit, s kivált egy nőt, egy anyát és királynét még ilyen álnokságra és jellemtelenségre is képesnek tartson. Hittek is neki s ez a bécsieknek becsületükre is válik, nem szégyenükre. Azt bizonyítja ugyanis, hogy ők maguk jólelkűek voltak. De sajnos, hamarosan kénytelenek voltak látni, hogy Izabella és fia sokkal gonoszabb volt, mint amennyire ők ezt ember részéről lehetségesnek tartották.

Újabb rossz és nyugtalanító hírek érkeznek és ezért újabb követek mennek Ratiborba. Izabella *sirva* fogadja őket, sőt ő megy át támadásba (nagyszerű taktika!). Sértődve méltatlankodik Ferdinánd ellen, hogy őt azzal gyanúsítja, hogy a törökkel és erdélyi esküszegő hűlenekkel folytat üzemeket. „*Tudja ő – mondta –, milyenek a magyarok. Esze ágában sincs, hogy visszatérjen közibük, még ha elveszítené is mindenét, pénzét, a hercegségeket, vagy akár a szeme világát.*” De nagyon jól ismeri ő a törököt is, aki az ő fia nevében akar magának Magyarországon hódítani. Ő „*ha asszony is, királyi vérből származik, méltóságát szem előtt tartja és teljesíteni szokta, amit ígér*”.

Miközben pedig így beszélt és erősködött, éppen újabb követek jártak a portán, hogy kieszközöljék neki azt, ami ellen Ferdinánd emberei előtt ilyen meggyőzően és királyi vérere és becsületére hivatkozva tiltakozott: a Ferdinánddal kötött szerződést megszegve az Erdélybe és a török uralma alá való visszatérést.

Annyira királyi vérből származott Izabella, hogy annak ellenére, hogy Ferdinándnak állandóan azt hányta a szemére, hogy ő Oppelnben éhen hal, kevéssel Ferdinánd követeinek e fölényes megnyugtatása után 280 főnyi kísérettel (!) és szemkápráztató pompával megindult előbb a királyi öccsével (mert apja már nem élt) és anyjával való találkozóra, aztán pedig haza Erdélybe, ahol Petrovics mindent az ő tudtával és helyeslésével készített elő. Ferdinánd pedig kénytelen volt Erdély elvesztésébe belenyugodni, mert hiszen a törököt kellett volna levernie, ha Izabellát hitszegéséért megbüntetni, Erdélyt pedig újra visszaszerezni akarta volna.

Mi bécsi ármányról beszélünk, de gondolhatjuk, hogy ezek után a bécsiek mit gondolhattak az erdélyi ármányról és a magyar és protestáns becsületről. Igaz ugyan, hogy maga Izabella nem volt protestáns, de az is igaz, hogy rabolt püspöki palotában, illetve „kommunizált” kolostorban lakott, „szocializált” egyházi vagyomból élt, Petrovics pedig és az az Erdély, mely vele együtt csapta be Ferdinándot s adta el magát az ázsiai hordáknak, már hivatalosan is protestáns volt.

Hogy pedig az ilyen eset nem kivétel volt „a hazát” védő magyar protestantizmus történetében, már említettük Bethlen Gáborral és Thökölyvel kapcsolatban, aprólékos részleteiben pedig majd a továbbiakban fogjuk látni. Hogy szabállyal van dolgunk, nem pedig kivétellel, bizonyítja az is, hogy az a kálvinista és erdélyi Veress Endre, aki után mindezt elmondtuk, az se botránkozik meg a dolgon. Megállapítja ugyan, hogy Izabella „második természetévé vált a színészkedés”, de láttuk, hogy éppen ez nem lett akadályja annak, hogy mégis „rokonszenves” ne legyen mind Veress Endre, mind az egész magyar irodalom és közvélemény előtt, sőt

Veressnek, mint magyar embernek, egyenesen „lelki gyönyörűséget” ne okozzon az Izabella történetével és személyével való foglalkozás. Hogy aztán ez a nemzetinek hazudott felkelő magyar álnokság, hazudozás és színészkedés mennyire kommunista jellegzetesség is egyúttal, azt nem kell magyaráznunk annak a magyarnak, aki Sztálin, Hruscsov és Rákosi Máttyás uralmának szemtanúja, szenvedő alanya volt.

Természetesen szép tulajdonságai is voltak Izabellának. Szüleihez például nagyon ragaszkodott, igen szerette őket és szintén engedelmes leányuk volt. Láttuk, hogy az Egyház és jogai ellen is csak gyarlóságból vétett, nem gonoszságból. Mindezt szívesen említjük meg, mert hiszen nem célunk, hogy befeketítsük. Ami rosszat elmondunk róla, az igazság kedvéért mondjuk el, meg hogy megmutassuk, mennyire irányzatos lehet a történetírás és mennyire az író és az olvasóközönség hajlamai és rokon- vagy ellenszenve szerint irányítható; sőt mennyire lehetséges még az is, hogy a fehérről széles körök évszázadokon át azt hihessék, hogy fekete, a valóban feketéről pedig, hogy fehér.

Mint ember, egyenesen visszataszítóan viselkedett azonban Izabella Fráter György erőszakos halálakor. Tudvalevő, hogy e nagy államférfiúval többnyire rossz viszonyban volt, mert szigorúsága és főként takarékosága korlátozta élvhajhászatában és pazarlásában. Pedig végeredményben mégiscsak neki kellett volna legjobban hálásnak lennie iránta, mert hiszen – legalábbis uralma második felében – a férje is, ő és fia pedig teljesen Fráter György államférfiúi lángelméjének köszönheték, hogy uralkodók maradhattak. De olyan szomorú vég látára, mint amilyen Fráter Györgynek jutott, még a gyűlölet és a gonoszság is megbocsát és ellágyul még a tényleges bűnösssel szemben is.

De mortuis nil, nisi bene. Halottat nem szoktunk gyalázni, még ha egyébként megérdemelné is s különösen nem szoktuk az erőszakos halállal megholtat s különösen nem rögtön utána, hogy a tragédia megtörtént és még megrázó hatása alatt állunk, vagy legalább állnánk, ha emberek volnánk! Izabella ebben – sajnos – rosszabb volt, mint az átlagember. Az ő gyűlölete Fráter György iránt nagyobb volt, semhogy az emberi részvét vagy a megrendülés elfojtani, vagy legalább magába fojtani tudta volna.

Izabella nyíltan örült Fráter György halálának és meggyilkolásában elégtételt látott a maga részére. A hír vétele után egyenesen visszataszító levelet írt a „gyilkosnak”, Castaldónak, melyben a meggyilkolt kincstárából néhai férje és fia állítólagos tulajdonait is kéri. Mikor pedig titkára elébe terjesztette ezt a levelet aláírás végett, egyenesen kitört belőle a fúria feneketlen gyűlölete s nevének aláírása után még ezt is utána biggyesztette saját kezűleg: Ha egyebet nem kaphatunk, küldjön legalább valamit ez ócska bundás szent ereklyéiből, például lába körmeiből, melyeket annyiszor nyújtott felénk (bizonyára azt akarja mondani, hogy csókolásra).

Izabella gyűlölete és kárörme annyira élvezte Fráter György tragédiáját, hogy rá két hétre elküldte szolgáját Castaldóhoz, hogy újabb részleteket tudjon meg haláláról, mely neki olyan élvezeteket okozott. *Ekkor* küldött levelében szörnyeteg állatnak nevezi a meggyilkolt államférfit, akinek halála szárazságot és vihart támaszt. Hálát ad Istennek, hogy meghalt, mert halálának olyan a hatása, mint a varangyos békának: élve mérgez, döglötten gyógyít.

Igaz, arról is maradt tudósítás, hogy pár nap múlva meg keservesen megsiratta azt, akit annyira gyűlölt, mert ő is látta, hogy lényegében javát akarta, különösen pedig javára volt, ámde ez is csak kiszámíthatatlan női szeszélyét bizonyítja. Egyébként is az bizonyára még nem érdem, hogy az ördögi gyűlöletben közbe-közbe azért emberi érzése is áttört? (Veress, 341-342. o.; Horváth Mihály: Fráter György, 369. o.)

Egyébként Miles szász krónikás feljegyzése szerint ő maga is el akarta tetetni Fráter Györgyöt láb alól. *„A királyné egy jó barátja este rálőtt a kandalló előtt álló baráttra, úgy-hogy golyója elvitt egy darabkát a füléből.”* (Veress, 299-300. o., jegyzet)

Izabella ledérsége

Zsófiáról, Ferenc József anyjáról, nemegyszer hallottam, nyomtatásban is olvastam, hogy feslett erkölcsű nő volt. A nagyapám, Szabó János, negyvennyolcas honvéd, pedig 48-ban, 49-ben a honvédseregben való masirozás közben (tíz bigott szegény katona) társaival egyetemben többek közt ezt a honvédnótát is szokta énekelni: „*Zsófia Zsófia, nagy kurva...!*”

A valóság azonban e tekintetben az, hogy Zsófia főhercegné igen tehetséges, igen művelt és igen szép nő volt s mellette annyira feddhetetlen erkölcsű, hogy fia előtt még császár korában is olyan tekintélye volt, hogy mikor egyszer az udvari bálban egy híres-szép, de félvilági hírű grófnéval a kelletténél kissé többet foglalkozott, anyja egy szigorú pillantására úgy kődorgott el azonnal mellőle, mint a kiskutyá, ha a gazdája int neki.

Mária Terézia is olyan utolérhetetlen példaképe volt az eszményi nőnek, feleségnek és anyának, hogy a zsidó és kommunista Marczali Henrik, aki az ő korának és neki magának is nálunk legjobb ismerője, egész életében női erényei hatása alatt állott. Az összes külföldi történetíró is, akkor is, ha protestánsok és Habsburg-ellenesek (ami úgyszólván szabály náluk), róla mind csak hódolat és elismerés hangján írnak. Az egész a korlátoltságig katolikusgyűlölő, cinikus és egyébként minden Habsburgot lenéző és kigúnyoló Carlyle is őt csak úgy emlegeti: „the noble” (a nemes, a fennkölt), Macaulay pedig (Biographical Esseys: Frederic the Great) azt írja róla, hogy minden családi vonatkozásban feddhetetlen volt („*in all domestic relations she was without reproach*”) és szépsége és fiatalága ellenére is mocsoktalanul meg tudta óvni női hírnevét a pletykának meg a szellőjétől is. („*Though surrounded by temptations, though young and beautiful, though ardent in all her passions, though possessed of absolut power; had preserved her fame unsullied even by the breath of slander*”).

Az én diáktársaim azonban, annak ellenére, hogy nyugaton, a katolikus Keszthelyen és a katolikus Zala megyében és szerzetes gimnáziumban voltam diák, széltében azt beszélték, hogy számtalan gyermekének mindegyike egy-egy daliás magyar főúrtól származott és hogy ilyen értelemben Mária Terézia csakugyan „szerette” a magyarokat. (Megjegyzem, hogy ha így lett volna, még akkor is „nemzetibb” királyné lett volna Izabellánál, mert mint említettük és mint mindjárt látni fogjuk, Izabella még ilyen értelemben is csak idegeneket szeretett, nem pedig magyarokat, mint állítólag Mária Terézia. Pedig Mária Terézia idegenben töltötte el életét, Izabella pedig körünkben.)

Uralkodóházunknak még erkölcsileg tündöklő nőalakjaival is így bánt el és így bánik még ma is közvéleményünk. Hogy azonban Izabella királynénak lettek volna hasonló fogyatékkosságai, azt soha nem hallottam sehol, olvasni is akkor olvastam először, mikor már a harmincas éveimben voltam: Velics Lászlónak „Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából” című művében, tehát katolikus egyházi műben, sőt jezsuita szerzőtől, ott is csak egy elejtett megjegyzés formájában. Pedig bizony a mi „utolsó nemzeti királynénk” élete „in domestic relations” egyenesen botrányos volt, s úgy látszik, hogy annak, hogy negyvenéves korában már el kellett pusztulnia, de negyvenéves korában is elaggott volt már és állandóan beteg, abban ledér életének is jócskán része volt. A hajdani híres szép-asszonynak Veress által közölt, negyvenéves korából való képe is már olyan, mint egy vénasszonyé.

Ha egy királyné, aki özvegy és anya és azt is jól tudja, hogy *utolsó* királyné, mégis mindig mulat, mindig táncol, s ha az illető szép és fiatal, akkor a legegyszerűbb szolgálival is szívesen táncra perdül (pedig Izabelláról ez maradt megírva), az bizony nemi tekintetben több, mint gyanús s a gyanút nem enyhíti az se, ha emellett azért minden nap misét is hallgat. Ellenkezőleg: csak ellenszenvesebbé teszi vele magát. Hát még ha maga a tánc és mulatság is az Egyháztól elrabolt épületben és tőle elorzott pénzen folyik! Az is igen sovány enyhítő körülmény, ha a hölgy nem maga volt a szentségtörő rabló, hanem csak elfogadta azt, amit mások raboltak részére.

Forgách Ferenc, a püspök és történétíró (Szabó László: Ghymeszi Forgách Ferenc, 50. o.) „*az erdélyi udvarban nyert kedvező tudósítások ellenére szigorú színekkel jellemzi őt. Ligenza lengyel nemesen kívül János király halála után másokkal is volt gyengéd viszonya. A táncot és dalt nagyon szerette, nem restelt az udvari cselédek közül is bárkivel táncolni*”. „*Nem jó szemmel nézték szabados életmódját.*”

Ez a Ligenza László egy daliás, szép fiatal nemes volt, aki Lengyelországból Izabella szülei megbízásából jött követségbe Erdélybe s a királynénak úgy megtetszett, hogy ottfogta magánál, főpohárnokává tette (éppen neki való hivatal volt) és többet haza se eresztette! Úgyszólván ő uralkodott a királyné helyett. Izabella szeretője volt aztán Nizowsky, a másik lengyel is, akinek anyja János Zsigmond dajkája volt. Ő maga szintén mindenható hatalom lett Izabella udvarában. Joggal gyanúsították aztán Izabellát Blandrata Györggyel, az orvos-sal is, aki szintén igen szép és igen fiatal ember volt, mikor Izabella udvarába került s Erdély-be az unitárius felekezetet behozta.

A bécsi udvarban azt beszéltek s erről komoly forrásokból értesülünk, hogy Izabella betegségét és halálát is erkölcstelen élete okozta. E hírek szerint két évvel a halála előtt is teherbe esett, de abortált. Ennek ellenére halála évében (1559) megint gyermeke lett, de a nehéz szülés (de elsősorban bizonyára a bűnös manipulációk) következtében meg nem szüntethető vérzést kapott és ez okozta halálát. (Soranzo velencei követ 1559. október 5-ei jelentése. Venezianische Depeschen, III. kötet, 101. o. és Hurmuzaki, Dokumente, VIII. k., 83. o.)

Életrajzírója, Veress Endre megemlíti ezt is, de természetesen csak egy eldugott apró betűs jegyzetben és minden megjegyzés nélkül. Tehát ő se meri mondani, hogy nem volt igaz ez a hír. Forgách történétíró kemény ítéletét is megemlíti a neki annyira rokonszenves „nemzeti” királynéről, de ezt csak műve bevezetésében. Itt azonban már egyenesen Izabellának fogja pártját, sőt azt írja, hogy Forgách Izabella „*női becsületét megrágalmazta*”. De sajnos e kijelentésére meg nekünk kell azt mondanunk, hogy ezzel Veress rágalmazza meg Forgáchot, a történétírót. Forgách megállapítását, hogy „*praeter alios cum Ligenza Polono tenerrime convixit*”, Veress csak úgy próbálja „megcáfolni”, hogy azt mondja: „*De a többieket nem tudja felsorolni!*” Ezzel azonban elismeri, hogy legalább a Ligenzával való bűnös viszonyt ő is igaznak tartja.

Aztán Veress Forgáchot „*elkeseredett tollú, szigorú életű lelkiatyának*” nevezi, aki „*azt se tudja megbocsátani a királynénak, hogy jóízűen szeretett táncolni* (vajon milyen lehet az a „jóízű” tánc?) és még télen is jeges bort ivott”.

Az igazság az, hogy Forgách Ferenc püspök volt ugyan, de csak olyan püspök, aki soha életében egy misét még nem mondott, annál kevésbé végzett más papi ténykedést s ezen a címen élete vége felé nősülési engedélyt is kért Rómától (de természetesen nem kapott, mert püspökké fel volt szentelve). Forgách részéről tehát szó se lehet túl szigorú erkölcsi felfogásról, annál kevésbé „lelkiatyaságról”.

Forgách éppen csak tisztességes erkölcsi felfogású magyar ember volt. (Ő is egy további bizonyíték rá, hogy a püspök – még ha csak névleges püspök is – mégis jobb, mint a nem püspökök. Például, noha szeretett volna, mégse házasodott meg, mivel nem kapott rá Rómából engedélyt.) Hogy megemlíti ugyan, hogy Izabellának több szeretője volt, de csak Ligenzát nevezi meg közülük és hosszasan egyáltalán nem is foglalkozik ezzel a dologgal, megint csak Forgách finomságát és Izabella iránti jóakarátát mutatja. Mert hiszen ha olyan nagyon akarta volna, akkor a szeretők között Ligenzán kívül legalábbis Nizowskyt könnyen megemlíthette volna, mert a királynénak ezzel való bűnös viszonyáról is mindenki tudott Erdélyben.

Forgách olyan kiváló erkölcsi érzékű és tárgyilagos történétíró volt, hogy Nádasdy Tamást is a legszigorúbban ítéli meg és sok gonoszságát nevezi meg, pedig jó viszonyban voltak egymással.

Ha volt Forgáchban elfogultság, akkor inkább Izabella javára, mint kárára tételezhetnénk fel benne, mert hiszen ő Ferdinánd halála után – mint majd látni fogjuk – meghasonlott a bécsi udvarral és ezért ment Erdélybe János Zsigmond és Izabella udvarába, ahol természetesen nagyon szívesen fogadták. Mikor tehát írt, már Izabella embere és híve volt.

Jól értesültnek is kell tartanunk, hiszen kortárs volt, sőt éveken át élt annak az Izabellának és János Zsigmondnak udvarában, akiknek életéről és jelleméről tudósít bennünket. Egész sereg embert ismert, akik Izabella és fia környezetében éltek, tehát azok is, akiktől információit szerezte, Izabella, nem pedig a Habsburgok emberei voltak.

De az is micsoda kezdetleges cáfolat, hogy Forgách Ligenzán kívül Izabella más szeretőjét nem tudja megnevezni! Ha tényleg nem nevezi meg, az még egyáltalán nem bizonyítja, hogy nem is tudná megnevezni, ha akarná. De ha csakugyan nem szeretők lettek volna többen, akkor rendben lenne a dolog? A nemzeti királynék erkölcsseit illetően olyan gyöngye a mértékünk, hogy csak *egy* szerető már nem is kompromittáló?

Aztán Forgách nemcsak ledérséggel vádolja Izabella magánéletét, hanem iszákossággal és fia elnevelésével is. Tehát, mint anyát is nagyon kifogásolja, nemcsak mint nőt és özvegyet.

Forgách továbbá nem azért ítéli el Izabellát, mert jegesen itta a bort, nem pedig jég nélkül – mint Veress Endre a dolgot beállítja csak azért, hogy Forgáchot, mint túlzott erkölcsöszt lehetetlenné tehesse s így Izabellát ártatlanul megrágalmazottnak tüntethesse fel –, hanem azért, mert *túl sok* bort ivott. A jegezést csak azért említi meg és azért kifogásolja, mert Izabella a jegezéssel érte el, hogy az a tilos bor annyira ízlett neki s így sokkal többet tudott fogyasztani belőle, mintha nem jegesen itta volna.

És Forgách még különösen azon botránkozik meg – teljes joggal –, hogy a jeges bort lefekvés után mindig ágyához is odakészíttette s így még éjszaka is állandóan fogyasztotta, ami csakugyan már a legmegrögzöttebb és a legveszélyesebb, már az alkoholizmus patológikus jellegére valló tünet. Legfőképpen azonban azért, mert ehhez a veszedelmes szokáshoz még a fiát is hozzászoktatta s így testi és erkölcsi elfajulásához (melyről azonban a „hazafias” magyar történetírás nemigen akar tudni), s korai halálához ő is hozzájárult. Igen nagy hiba és bűn ez egy anyában, de még inkább egy anyakirálynében, aki fia jó vagy rossz nevelésével sokszor egy ország, Izabella pedig még egy eszme (a magyar nemzeti királyság) sorsát is eldöntötte.

Sajátságos, hogy a Habsburg-ház hölgytagjaira még akkor is ráfogják, sőt bizonyosra veszik a ledér életet, ha a ráfogásra a legkisebb alap sincs, sőt ha egyenesen a női erény olyan ragyogó példaképeiről van szó, mint Mária Terézia vagy Ferenc József anyja, Zsófia. Ellenben olyan nőkben, akik a Habsburg-házzal ellenséges eszme képviselői voltak, még azt se akarják e tekintetben észrevenni, ami egyenesen a szemüket böki ki, sőt még a napot is le tudják, vagy legalábbis le akarják tagadni az égről.

Izabella azon bűnét például, hogy fiát elnevelte, Veress egyáltalán észre se veszi, tehát hősnőjét e vád ellen nem is védi. Pedig Izabellának éppen ez a bűne volt a legnagyobb kihatású s ennél veszedelmesebb hibát egy anyakirálynében még elképzelni se lehet. (Ha pedig valaki az Izabella-féle „nemzeti” királyság híve, akkor annál inkább, mert hiszen az ő nevelésétől függött az egész nemzeti királyság sorsa.)

Aztán az alkoholizmus is olyan nagy és szégyenletes bűn egy nőben, egy anyában és egy királynében, hogy még azok se szokták megbocsátani, akik a ledérséget még megbocsátanák. Veress ezt is úgy intézi el, hogy úgy tesz, mintha Izabellának csak az lenne a bűne, hogy jégbe hűtve itta a bort, nem pedig anélkül. Így aztán azon is megbotránkozhat, hogy milyen harapós egy ember és milyen rideg lelkiatya volt ez a Forgách püspök és milyen kíméletlen történetíró!

Ami Izabella *ledérségét* illeti, láttuk, milyen gyöngén próbálja ezt Veress megmenteni. De azért megpróbálja, s nem is csak úgy, mint jeleztük. Látható azonban rajta még így is, hogy maga is tudatában van annak, hogy hiába.

„Kortársai közül – írja – *hány merre volna tűzbe tenni érte a kezét?*” Ezzel tehát maga is elismeri, hogy akik ismerték, nem sokat adtak a női becsületére. De azért mégse adja be végleg a kulcsot, olyan nagy benne a mindenáron való szeretet a Habsburgok ellenfele iránt.

„*Ki láthat a vesétkbe?* – kérdi. – *Minden kort a maga szemüvegén át vizsgáljunk, állandó tekintettel a környezet alakjaira. Másfelől gondoljunk meg, hányszor csal a látszat! És hol az a szép asszony, aki a pletykákat és a meséket el tudná kerülni? Tény, hogy szeretett jól élni és kedvelte a mulatságot és a farsangi bohóságokat, és hogy jól érezte magát férfiak és deli vitézek körében, melybe sorsa koraözvegyen vetette. De van-e ifjú nő a világon, aki megvetné az ily társaságot, és akinek ne hízelegne a gyöngédség és hódolat, mellyel körülrajongják.*” (Persze hogy van!)

„*Hol az a szép asszony, aki a pletykákat és a meséket el tudná kerülni?*” Hát például Mária Terézia volt az a szép asszony. Fiatal korában épp oly szép volt, mint Izabella, vagy még szebb, épp oly kedves, épp oly megnyerő, épp oly okos, szellemes és művelt és még királyibb. Viszont még függetlenebb volt, mint Izabella s még romlottabb kornak a gyermeke. S mint láttuk, *még a pletyka árnyéka se érte soha.* (A keszthelyi és egyéb diákok pletykáját *kétszáz év múlva* természetesen nem tekinthetjük irányadónak.) Érte csakugyan tűzbe merte volna tenni a kezét a férje is és mindenki, aki a közelében élt és ismerte.

„*Nem lehetett angyal, mert a XVI. században oly ritkák az angyalok?*” De bizony lehetett volna – feleljük –, mert a XVI. századból is ismerünk bőven angyalokat. Például a XVI. században, Izabella korában is – mindennaposak voltak az angyalok – a Habsburg császári udvarban. Ferdinánd lányai közül például (akik közül egyet Izabella annyira szeretett volna fiának feleségül) nem is egy lett apáca és – látni fogjuk majd – milyen szent apáca!

Aztán ugyanakkor, mikor Izabella az erdélyieket botránkoztatta „királynéi” erkölcsseivel, volt Bécsben császárné és magyar királyné egy másik igazi angyal: Mária, Miksa neje. Kétszeresen is Habsburg volt. Az ura révén is, aki az osztrák Habsburgok, és apja révén is, aki a spanyol Habsburgok feje volt. Szépségében is egyenrangú volt Izabellával, de ő nem sajnálta a szépségét: tizenhat gyermeknek adott életet (de persze nem törvénytelennek). Egész élete olyan volt, hogy még egy apácának is becsületére vált volna. Császári férje halála után a valóságban is apáca lett. Férjével, Miksával kapcsolatban egy protestáns lelkész tolmácsolásában látjuk majd, ki volt.

Aztán alkalmunk lesz majd látni, milyen valóságos angyal volt I. Ferdinánd unokája, Mária Krisztina, Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem szerencsétlen felesége. Jósága mellett ő is nagyon szép, szellemes és művelt is volt egyúttal s kezére később Bocskai is áhítozott, de arra már ő is szintén Krisztust választotta jegyesül. Azonban – mivel hűséget esküdött neki – a szerencsétlen, impotens Báthory Zsigmond mellett is hajlandó lett volna kitarítani s előke-lő származása ellenére még arra is szívesen vállalkozott volna, hogy férjének csupán ápolója legyen.

De épp ilyen feddhetetlen és mintafeleség és mintaanya volt I. Ferdinánd felesége, Anna is. Az, aki révén a Habsburgok a magyar és cseh koronát kapták, tehát a „nemzeti” királynéval szemben az ugyanakkori „idegen” királyné. (Valójában Ferdinánd felesége volt magyar – legalábbis születése és nevelkedése folytán – és János, a „nemzeti” király felesége Izabella volt, mind vére, anyanyelve, születési helye és neveltetése révén egyaránt idegen.)

Ez az Anna szintén tizenöt gyermek anyja volt, egyébként pedig *első unokatestvére volt Izabellának.* Őt tehát mint rokont s vele fele részben közös vérűt Izabella annál inkább utánozhatta volna. Ferdinánd feleségéről is feljegyezték, hogy szép volt, de azt még inkább, hogy *egyszerű volt* és egyedül Istennek, férjének és gyermekeinek szentelte életét. Férjével végig úgy éltek, mint a galambok és halálával akkora ürt hagyott hátra férje lelkében, hogy azt soha senki és semmi nem tudta többé betölteni.

Anna *kissé jobb „partit” csinált Ferdinánddal, mint unokatestvére, Izabella, János királlyal s Izabella lett mégis híres a pazarlásáról és Anna az egyszerűségéről és arról, hogy*

gyermekait is erre szoktatta. Nem úgy tehát, mint Izabella az ő egyetlenkáját: mulatságra, táncra és jeges bor ivására még éjszaka is. Ferdinánd gyermekei nem anyjuk szeretőinek társaságában nőttek fel, mint szegény János Zsigmond. Fennmaradt Annának az a híres utasítása, melyet gyermekei nevelőinek adott, s melyből láthatjuk, mennyire más volt Ferdinánd családi köre, mint a nemzeti királyé, noha mindketten ugyanazon családból (Jagelló) házasodtak:

„*Adjatok neki egy fekete parteckent vagy adjatok nekik négyet. Hadd fálják fel. (Úgy látszik, éhesek voltak a császári gyerekek, mert enni se kaptak mindig vagy akármikor!) Ha megszomjaznak tőle, adjatok nekik egy pohár savanyú bort vagy könnyű sört. Ha nem ízlik neki, hozzátok helyette a vizes kancsót. Az még jobb lesz.*” (Bucholtz: Geschichte der Regierung Ferdinand des ersten, VIII., 715. o.)

A német szótárban nem tudtam megtalálni a „Partecken”-t, amit Ferdinánd gyerekeivel „falatott” az anyjuk. Német anyanyelvű emberektől is hiába kérdezgettem, mi az. Végül Hurter Frigyes: „Geschichte Kaiser Ferdinands II. und seiner Eltern” című hatalmas művében látom, hogy nemcsak én nem tudom, mi az, hanem a németek se. Hurter is azt írja, hogy e szó jelentését semmiféle szótárból és semmiféle utánjárással sem sikerült megállapítania. Bizonyára valami durva, gombócféle parasztétel lehetett (de még ezt se Hurter mondja, hanem én).

A jó Veress Endre egy bizonyítékot Izabella női erényei mellett is tud felhozni, s természetesen, hogy fel is hozza. Mikor ugyanis az öreg Bebek, ez a vén lator, bizalmasodni akart vele (úgy látszik, meg akarta csókolni), keményen rendre utasította. Meg kell állapítanom, hogy tárgyilagos ember előtt ez az adat bizony nem sokat bizonyít Izabella női erényei mellett, sőt éppen ellene szól.

Könnnyű volt a vén és részeg Bebek csókját visszautasítani. Már kissé nehezebb lett volna ugyanezt a szép fiatal Ligenzával vagy Nizowskyval megtenni. Nem csoda, hogy az előbbi sikerült Izabellának, de az utóbbiak már nem. De még jobb, sőt az egyedüli becsületes megoldás az lett volna, ha Izabella a szép és fiatal Ligenzát a kísértés elkerülésére, ha még annyira tetszett is, sőt éppen ezért szépen hazaküldte volna szép Lengyelországba, nem pedig végleg magánál tartotta volna.

Sőt még azt is megkérdezzük, hogy vajon az a vén Bebek meg merte volna-e próbálni azt, amit megpróbált, ha nem látta vagy nem hallotta volna, hogy Izabellánál ezt is lehet? Vajon a bécsi udvarban kinek mert volna eszébe jutni, hogy I. Ferdinánd feleségét, Annát vagy fia Miksa feleségét, Máriát vagy Mária Krisztinát vagy később Mária Teréziát vagy Ferenc József anyját, Zsófia főhercegnőt (mind igen szépek voltak) megcsókolni próbálja? Hogy Bebek ezt Izabellával meg merte próbálni, mégpedig a nyilvánosság előtt, ez bizony megint csak Izabellára nagy szegénységi bizonyítvány.

Hogy aztán Izabella ebből akkora hűhót csinált, megint csak azt bizonyítja – amit egyébként Veress is megállapít –, hogy Izabella ebben is színész volt és hogy maga is szükségesnek látta rossz női hírnevén ilyen kis nyilvános felháborodásokkal segíteni. Udvara előtt, hol mindenki tisztában volt erkölcsével, ez aligha járt valami sikerrel. Történetírója előtt – négyszáz évvel később –, úgy látszik, igen. Lám, mi mindenre jó az a hazafiság!

Izabella idegenpártolása

De még ha azt meg is tudnánk érteni, hogy azokat a bűnöket, melyeket eddig tárgyaltunk, meg tudja bocsátani történetírásunk Izabellának, de hogy még egyenesen tűrhetetlen idegenpártolását se veszi zokon tőle, azt már semmiképpen se értjük.

Izabella nemegyszer adott kifejezést mind Magyarország, mind Erdély, mind általában a magyarok iránti ellenszenvének. Például már egy hónappal esküvője után Winserer Gáspárral, Lajos bajor fejedelem követével, a következő párbeszédet folytatta:

- *Miért nem ment felséged valamely német fejedelemhez nőül?*
- *De vajon kihez?*
- *Hát például az én uramhoz, Lajos bajor fejedelemhez.*
- A királyné elpirult és nagyot sóhajtva így felelt:
- *Nem tudom, mi volt az oka. Pedig jártak Krakkóban és meg akartak neki kérni.*
- *Lajos herceg jobb lett volna Felségednek.*
- *Jól tudom. A sors akarta így.*

Milyen lekicsinylése ez a magyar királyi méltóságnak a bajor hercegség mellett, hacsak az nem enyhíti a dolgot némileg, hogy az a magyar király, aki az ő férje lett, kissé idős volt már és öreges. De hogy ez nem magyaráz meg mindent, azt mutatják Izabella későbbi és félre nem magyarázható kijelentései. Kínszenvedésnek tartotta a maga számára Erdélyt és az ott való tartózkodást. Eleinte főként azért akarta mindenképpen átadni országrészét Ferdinándnak, hogy Erdélytől megszabadulhasson. Csak mikor ez megtörtént, akkor látta csak, milyen édes a hatalom és csak ezért kívánta vissza Erdélyt. Tehát akkor se minket és országunkat, hanem csak a vagyont és a hatalmat kívánta vissza.

Azzal a megokolással kérte például Ferdinándot, hogy vitesse el Erdélyből minél előbb, mert ez az ország az ő utolsó romlását várja. (Veress, V., 234. o.) Castaldo jövetelét azért sürgette, hogy „*őt ez országból, ez átkozott purgatóriumból [tisztítóhelyről], kiszabadítsa*”. (325. o.) Hogy állandóan azt is emlegette, hogy ő itt éhen hal, már láttuk.

De a megértő jóakarát, mely Izabella iránt nálunk annyira megvan, esetleg erre azt mondhatja, hogy Izabella szeszélyes nő volt, aki mindig azon hangulat szerint nyilatkozott, melyben éppen nyilatkozata meglevésekor volt, de természeténél fogva hajlamos volt a túlzásokra is, tehát egy-egy indulatos kifejezését nem lehet annyira komolyan venni.

Azonban voltak Izabellának az idézeteknél még sokkal keményebb és ránk egyenesen vérig sértő kifejezései is, melyeknél – ha Habsburgok száját vagy tollát hagyták volna el – tízszer enyhébbeket is kiolthatatlan gyűlölet viszonzásával vennénk és még évszázadok múlva is elrettentésül idézgetnénk.

Kollonics érsek soha életében nem mondta, hogy Magyarországot előbb németté, aztán katolikussá, végül koldussá teszi, mégis iskolakönyvekben tanították rá ifjúságunkat, s nemcsak a protestáns felekezeti, hanem még az állam iskoláiban is és ráadásul *akkor, mikor állítólagos Habsburg-járom alatt nyögtünk*. (E „járom” tehát nemcsak azt tette lehetővé részünkre, hogy tárgyilagosak lehessünk és az igazságot akkor is kimondhassuk, ha a Habsburgok ellen szól, hanem még azt is, hogy „elnyomóinkat” tetszés szerint rágalmozhatunk is és ellenük e rágalmozatok alapján izgathassunk is, maguk a Habsburgok azonban annyira nem gyűlöltek bennünket, hogy még ilyen kitalált rágalmozó nyilatkozatokat is csak emberek (pl. Kollonics) szájába tudtunk adni, Habsburg királyainkra ilyesmiket még ráfogni se tudtunk.)

Mikor Castaldo megérkezett Erdélybe, a vele való találkozásra jövő Izabellát nagy katonai parádéval fogadta. E parádé folyamán a spanyol katonák gyakorlatai úgy elragadták a királynét, hogy parancsnokuknak, Aldának, úgy fejezte ki elragadtatását, hogy „*azok után, amiket most látott, arra a meggyőződésre jutott, hogy eddig bestiák közt élt, nem pedig emberi lények társaságában*”.

Ezek a „bestiák” aztán annyira szerények és önérzet nélküliek voltak, hogy mikor utána hamarosan mindent elkövetett, hogy visszajöhessen a „bestiák” közé, azok örömmel és hízelegve fogadták és vérig sértő kijelentését még orra alá se dörzsölték. Igaz, hogy akkor még nem is tudták. De ma, mikor a magyar történetíró (a bestiák egyike) kihalássza őket a poros levéltárakból és feleleveníteni kénytelen, szintén nem haragszik meg érte. Hiszen láttuk, hogy Izabella életének megírása így is „lelki gyönyörűséget” okozott neki.

De tett Izabella ennél még felháborítóbb nyilatkozatot is a magyarokról, mégpedig nem is tapasztalatlan fiatalságában, hanem uralkodása második felében, mikor már elhagyta az or-

szágot és megint visszakíváncozott. Azt mondta Castaldónak, hogy „*szeretné felakasztva látni Petrovicsot, aki nemrégiben egy magyar embert küldött hozzá, pedig neki nincs nagyobb kínja, mint ha magyart lát, szeretné, ha a király vagy háromezret felakasztana közülük; amiért annyira elvetemültek*”. (388. o.)

Erre Veress csak annyit tud mondani, hogy ilyet Izabella „*sem az olasz (Castaldo) iránti kedveskedésből, sem fufangból nem mondhatott*”. Veress egyszerűen kijelenti, hogy nem mondhatta. De láttuk fentebb, hogy ugyanekkor szemével az égre nézve és kezét a szívére téve és királyi vérére hivatkozva is hazudott és hazugságába még kisfiát is belevonta. Aki pedig ilyenre képes, nem lehet arról mindent feltenni?

Azonban ha csakugyan nem mondta volna akkor, az azt jelentené, hogy Castaldo az, aki hazudik és ő találta ki az egészet. De mi célja lett volna ezzel Castaldónak? Hogy Izabellát meggyűlöltesse? De hiszen nem is haragudott rá (legalább akkor még, mikor ezt jelenti). *De egyébként is nem a magyaroknak jelenti ezt Castaldo, akikkel Izabellát meg kellett volna állítólag gyűlöltetnie, hanem Ferdinándnak.* De mi célja lehetett volna azzal, hogy ezt Ferdinánd előtt fogja rá, ha nem volt igaz?

Hát ilyen kérem a történetírás. Izabella életével foglalkozni „lelki gyönyörűség” még akkor is, ha ez az Izabella a Habsburgoknak úgy hízeleg, hogy neki nincs nagyobb kínja, mint magyart látni, és ha azt a tanácsot adja a Habsburgnak, kit egyébként ő maga is gyűlöl, hogy húzasson fel közülük egy pár ezret.

Pedig, hogy Izabella magyar- és erdélyellenes kijelentései tényleg meggyőződéséből folytak, azt kétségtelenül bizonyítják tettei. Szerethette-e a magyarokat az, akinek mint magyar királynénak is minden bizalmasa és egész környezete úgyszólván tisztán idegenekből állt, s ez így volt még élete végén is, mikor már húsz éve elhagyta hazáját, mikor már 20 éve köztünk és belőlünk élt és férje, koronája, jövője, fia, minden érdeke ide kötötte?

Veress azt írja, hogy Izabella „valószínűleg” magyarul is tudott, bár ő egy eredeti magyar írását sem látta. Tényleg a legtermészetesebb dolognak kellene tartanunk, ha magyarul is tudott volna, mert aki oly intelligens volt, mint Izabella, s aki már akkor is, mikor hozzánk jött, négy nyelven beszélt, tehát már 20 éves korában és utána még húsz évig élt közöttünk, annak tudni kellett volna végül magyarul még akkor is, ha nem is nagyon törte magát utána, hogy megtanuljon.

De még sincs semmi bizonyíték arra, hogy Izabella magyarul is megtanult s ez a lehetlenség csak azért válhatott lehetségessé, mert még akkor is, mikor már húsz éve magyar királyné volt, azok, akikkel ő társalogni szokott, nem magyarok voltak. Őt mindig csak lengyelek és (kisebb számban) olaszok vették körül. Ő csak hivatalos államügyekben tárgyalt magyarokkal. Akkor meg bizonyára latinul beszéltek. Hisz láttuk, hogy latinul is tudott.

Ligenzát és Nizowskyt nem is számítva, akikről nyilvánvaló volt, hogy nem szolgálk, hanem egész mások a királyné udvarában, lengyel volt minden szobalány és apród (Makoveczky János, kit összeházasított Nyesowska Katalinnal, a szobalánnyal, aki egyébként a szeretőnek, Nizowskynak a húga volt, mindketten pedig, mint már láttuk, János Zsigmond dajkájának – tehát a fia dajkája is lengyel volt – a gyerekei. Aztán Kreza Szaniszló, kit összeházasított a másik szobalánnyal, Bekowsky Borbálával, s mindkettő lakodalmán természetesen a királyné ropta legjobban a táncot válogatás nélkül mindenkiel (pedig ez már élete végén volt).

Aztán legtöbbet szereplő apródja Kmita, orvosa az olasz Blandrata, titkárai Porembiski, Jerlachowski, Matichnai és Savorgnani, udvarnoka Czikowski, kancellárja Paczynski, hóp-mestere Loboczky, asztalnoka Maluski, udvarhölgye Minerona (akinek szintén lengyel férjet szerzett, Zbomiczky Miklóst), de még a gyulai vár parancsnoka is (Leszczynski, akinek 1547. március 22-ei kelettel kiváltságot ad), aztán Tarlo, Prokop, Boratinszki Péter stb. mind idegenek voltak.

Országgyűlési panasz is hangzott el, de természetesen egész félénken és gyöngén és nem is általában a környezetében élő idegenek ellen, hanem csak amiatt, hogy még az erdélyi vá-

rakban is lengyel és olasz tisztek parancsoltak. Ezért országosan kéri, alkalmazzon váraiba kegyes ígérete szerint közlülük, a nemzetből való tiszteket, s kancellárául is olyat tegyen, aki a magyar nyelvet is érti s az ország jogait és szabadságait ismeri. (Veress, 297. o.)

Tehát ugyanúgy volt minden, mint állítólag a Habsburgok alatt. De hát akkor minek a „nemzeti” királyság, ha ugyanúgy van, mint az idegen király alatt, csak azzal a különbséggel, hogy ott legalább ki merték nyitni őseink a szájukat miatta, de itt még erre sem volt lehetőségük vagy bátorságuk. Sőt – csodálatos – a „nemzeti” királyné alatt Veress egyenesen „természetesnek” találja az idegeneket a királyné körül. „Azért a királyné mégse élhetett nélkülük – írja –, ami természetes.” Úgy látszik, ez csak a Habsburgoknál *nem* természetes. A magyar nemzeti szabadságot dicsően megőrzött erdélyi ősök, a német uralom alatt nyögő „elkorcsosult” magyarokkal ellentétben, akik legalább kiabáltak, sőt olyan szittkokat szórtak a németekre, sőt magára a császárra is, hogy a császár követe elhült tőle, a legnagyobb szolgáléküséggel turték az ingyenélő és állandóan mulatozó idegenek uralmát.

Az arcunkba szökik a vér, mikor olvassuk, hogy 1558. január elsején a királynénak boldog új évet kívánó kolozsvári városi tanács nemcsak a királynénak visz egy serleget ajándékkal, hanem szeretőjének, Ligenzának is (még szép, hogy kisebbet, mint a királynénak) és a másik szeretőnek, Nizowskinak is egy szőnyeget. De azt kapott Tarló is. (Csak nem azért, mert ő volt a harmadik szerető?) Ligenza egyébként olyan nagy úr volt, mintha a királyné törvényes hitvese lett volna. A leghatalmasabb tanácsúr és az erdélyi magyar főurak egyik legtekintélyesebbike, Kendi Ferenc, például 1558. május 8-án egy kolozsvári városi szolgát küld Gyulafehérvárra Ligenzához, mert az ő engedélye nélkül nem mert államügyben intézkedni. (458. o.) Nem vérlázító?

Úgy látszik nem, mert ma már nálunk senki se tud róla. Pedig ami az ember vérének fellázítja, azt nem szokta könnyen elfelejteni. Minket csak az a nemzeti sérelem lázít fel, amit kortesfogásnak lehet felhasználni a Habsburgok ellen, mert rögeszménk, hogy őket pedig gyűlölni kell, s aki őket gyűlöli, az jó magyar, és aki őket nem gyűlöli, az rossz magyar. Punktum. (Kendi Ferenc ezen eljárását például Veress is „természetesnek” találja.)

Pedig ha a Habsburgok alatt intézkedtek itt idegenek, annak megvolt az oka. Ez csakugyan „természetes” volt. Hogyne lett volna az, mikor a fegyvert és a pénzt is ezek az idegenek adták az ország védelmére, s végül az országot is ők szabadították fel az ellenségtől (sajnos csak kis részben velünk, de meglehetősen nagy részben egyenesen ellenünk).

De mit hozott Erdélybe a szép Ligenza, meg a dajka fia, Nizowski, meg Tarlo, meg Blandrata (szintén szép, fiatal és szerető), meg társai? Milyen címen rendelkeztek ezek itt Magyarországon, kapták az ajándékot a magyar szolganemzedéktől és voltak parancsoló urai magyar főuraknak? Ők azért, mert belőlünk éltek s mert „nemzeti” királynénk szeretői voltak.

Nem csoda, hogy legalább a három gazdag főúr, Bebek Ferenc és a két Kendi, nem tartott mindent annyira természetesnek, mint a kálvinista magyar történetíró, hanem megsokallták végül a dolgot, éreztették nemtetszésüket a királynéval és udvarával, s elkülönülván a többiektől, együtt szoktak borozgatni és tárgyalgatni, hogy mitévők legyenek. (Érdekes, hogy az elégedetlenkedők *katolikusok* közül kerültek ki.)

Izabella megijedt, de ijedtsége nem azt eredményezte, hogy megjavul, megtartja a magyar törvényeket és segít a bajokon, hanem azt, hogy az elégedetleneket elteszi láb alól. De még ezt is álnokul és alattomban intézte el, nem úgy, mint magyarok és igazi királynék szokták.

Tanácskozás ürügye alatt felhívta mindhármukat Kolozsvárra s megbízta irigyüket, a gazemberségéről közismert Balassa Menyhártot, aki viszont neki igen jó embere volt (madarat tolláról, embert barátjáról, de Izabella természetesen lator barátja ellenére is rokonszenves), hogy 500 fegyveressel éjjel az első kakasszóra rohanja meg őket és végezzen velük.

Először az öreg, beteges Kendi Ferencet verték fel ágyából a gyilkosok és legelőször is szekrényeiket kezdték fosztogatni. Ezalatt az öreg főúr átment a szomszéd kamrába, s mikor gyilkosai rányitottak, arcra borulva imádkozva találták. A jelenet nem lágýtotta meg őket.

Le is szúrták, le is lőtték (pedig a kettő közül egyik is elég lett volna) és testét darabokra vágva szórták szét a szobában.

Mikor Bebeket felköltötték, az fegyveréhez nyúlt, de azt hazudták neki, sőt esküdöztek, hogy a királyné hívatja. Hitt és nem használta a fegyverét. Mikor látta, hogy vége, esküdözött Istenre és minden szentekre, hogy ártatlan. Mikor látta, hogy ez se használ, papot kért, hogy utolsó órájában legalább meggyónhasson. Kiröhögték. Minek annak a pap, mondták, aki, míg élt, a papokat gúnyolta. Lefejezték és testét meghurcolták a sárban. Aztán a másik Kendivel, Antallal végeztek.

Mire megvirradt, már a kutyák marcangolták a holttesteket az utcán s megjelent a török császár is. A török (mint a magyar szabadság védelmezője) képviselője a papucsait megforgatta az áldozatok vérében. Közben „bosszúsan” ezt kiáltotta: *Így bűnhődjék minden áruló a hatalmas császár parancsából.* (Az volt ugyanis az ürügy a gyilkosságra, hogy a három főúr Ferdinándnak akarta átadni Erdélyt.) Csak este jöttek a szakácsok elnyűtt lepedőkkel összeszedni a szerteszórt testrészeket. (Úgy látszik, erre céloz a magyar fenyegetés, hogy úgy vágják meg, hogy lepedőben visznek haza.)

Izabella most is kíváncsi volt, mint Fráter György halálakor. Odamenni nem mert, de a toronyból lenézett, hogy meglássa, végrehajtották-e és hogyan a parancsát. A toronyból borzasztót láthatott, mert egyenesen belebetegedett és többet életében azóta vidámnak már nem látták.

A következő országgyűlésen némi kis szemrehányó hangok hallatszottak ugyan, hogy ha az áldozatok bűnösök voltak – Izabella utólag az áldozatoknál tartott házkutatásokból szerzett levelekkel igyekezett bizonyítani bűnösségüket, hogy Ferdinánddal cimboráltak –, miért nem állították őket törvényes bíróság elé, mint a legelemibb igazság kívánja, a magyar nemzeti szabadságról nem is beszélve.

Azt is mondhatták volna, hogy e bűnösségüket állítólag bizonyító leveleket csak akkor találták meg, mikor a gyilkosság már megtörtént, tehát e bizonyítékoknak a királyné akkor még nem volt birtokában, mikor a legyilkolást elrendelte. Kendi Antal ellen pedig még utólag se találtak semmi bizonyítékot. Őt egyedül csak azért tették el láb alól, hogy ne legyen, aki a gaztettet megbosszulja.

Izabella az országgyűlésen nem Ferdinánddal, hanem a törökkel való cimborálással vádolta a meggyilkoltakat (de jól megtanult hazudni!), és azt állította, hogy őt meg akarták mérgezni s a töröktől már mérget is szereztek, s a mérget három kis ládikában be is tudja a rendeknek mutatni. Egyébként, mivel a bűnösök már meglakoltak, a rendeket kegyelméről biztosítja. És a jó rendek köszönettel fogadták a kegyelmet, hálát adtak a királyné és fia szerencsés megmeneküléséért és életüket és vérüket ajánlották fel neki utolsó leheletükig.

Ezzel annak a három előkelő főúrnak törvénytelen, vad legyilkolása, akik az idegen uralom ellen elégedetlenkedtek, el is volt intézve. Annyira nem fáj haláluk és a törvénytelenység senkinek, hogy Székel István egykorú világrónikája „Isten rendelése szerint” történetnek nevezi a dolgot s hamarosan úgy elfelejtette még Erdélyben is mindenki, hogy ma már senki se tud róla. Egyébként 1558. szeptember elsején történt. Hogy a legyilkoltak *roppant vagyonát* Izabella *elkobozta*, azt talán külön nem is kell említenem. Pedig hogy irigyeljük az effajta vagyont akkor, mikor Habsburg kobozza el!

Annyira nem fáj az erdélyi rendeknek sem a királyné szeretőtársa, sem az, hogy még a szeretők is mind idegenek voltak és ez idegen szeretők rendelkeztek még a legelőkelőbb erdélyi urak felett is, sőt büntetlenül le is gyilkoltathatták őket, hogy az országgyűlésen, életében az utolsón, Izabella olyan tiszteletnyilvánítást kapott a rendektől, ami sokáig emlékezetes marad. A rendek nem jelöltek meg gyámokat fia mellé, hanem ezek megválasztását teljesen a királyné tetszésére bízták. Megköszönik a királynénak, hogy „*feláldozta édes hazáját s a nyugalmasabb élet kényelmét, éjt-napot összetett, bajt s gondot vett a nyakába s bele is betegedett* (nekik még jobban kellett tudniuk, mint a bécsi velencei követnek, hogy mibe beteg-

dett bele), *hálás érzelmekkel ismerik el kegyelmességét s megnyugvással fogadják, hogy fia nevelését, vezetését továbbra is magának kívánja fenntartani*”.

Stílszerű végül, hogy Izabella éppen azt a Balassa Menyhártot hívatta halálos ágyához, akinek ország-világra szóló latorságát még ma se felejtette el a magyar közvélemény. Ágyában feltámaszkodva így szólt hozzá: *„Isten és minden szentek szeretetével bizzuk reád egyetlen fiunkat, és neked adjuk az ország jogarát, hogy kormányozzad, míg elég erős lesz arra, hogy a kormányzás gondját elviselhesse.”*

Meg kell hagynunk, hogy „jobbra” nem bízhatta volna sem fiát, se az országot.

Fráter György (1482-1551)

Az államférfi és az ember

Fráter György jellemén nehéz kiigazodni és személyéről tárgyilagos ítéletet alkotni. Hogy politikai, diplomáciai, pénzügyi, sőt hadászati téren egyaránt ezeréves történelmünk egyik legnagyobb lángelméje, az bizonyos. Igazi vezetésre termett, uralkodásra született egyéniség. Hadvezéri tehetsége is nagy volt, de személyes bátorsága is.

Mikor Buda ostromakor „*úgy rengett a föld az egyszerre elsütött tüzszerszámok iszonyatos zajáról*” (Ferdinánd olyan tüzéséget vitt Buda alá, amelyet a világ akkor még nem látott), hogy a várban mindenki remegett tőle, „*csak a barát állott mozdulatlan, nem törődve a veszéllyel. Szép szóval buzdító tüzéireit, sőt maga kezével gyűjtögetta a tarackok kanóciát. Hidedvére környezetére is bátorítólag hatott, amint egyszerre 2-6-10 lövés dördült el fejük felett, késő estig*”. (Veress, 156. o.) Mikor pedig az ostromlók „*már lobogóikat is szinte kitépték a falra s úgy tetszett, vége mindennek, megjelent György barát fején sisakkal, kezében villogó karddal és erős fegyverrel, beszédével utolsó ellenállásra buzdítván a védőket*”. És „*visszanyomták őket*”. (Veress, 160. o.)

Fráter György tehát ugyancsak ellentéte volt annak, amit a magyar anyámasszony katonájának nevez. János király és gyermeke ügyéhez való tántoríthatatlan ragaszkodása és hűsége is tiszteletre méltó, sőt megható. Azonban, hogy rátermettsége, sőt bámulatosnak mondható tehetségei mellett igaz ember is volt-e és jelleme is tiszteletre méltó volt-e, az már éppen nem bizonyos.

Újabbán nálunk az az elfogadott vélemény róla, hogy mint jellem is tiszteletre méltó. Mint a nemzeti, tehát igaz ügy vértanújára kell rá tekintenünk s így meggyilkolása, melyre Castaldónak Ferdinánd adott felhatalmazást, a Habsburgok „sok bűne” között a legnagyobbak és a legkevésbé menthetők közé tartozik.

Akik így beszélnek, nem is sejtik, hogy nem ennyire egyszerű ez a kérdés, és hogy a régebbi magyar történelmi művekben éppen nem találjuk meg Fráter Györgynek azt az egyhangú nagy magasztalását, melyben jelenleg részesül.

Azt már láttuk, hogy Izabella, aki pedig ugyancsak jól ismerte, hogyan érzett, beszélt és írt róla. Nehéz elképzelni, hogy ha Fráter György hiba nélküli és feddhetetlen ember lett volna, akkor halálakor Izabella minden női gyarlósága ellenére is megrendülés és részvét helyett annyira a gyűlölet, düh, sőt megvetés uralma alatt állt volna.

Sok történetírónk, különösen a régebbiek és olyanok, akik Fráter György korából egyes részletkérdésekről írnak, s így alkalmuk volt az eredeti kútfőkbe és oklevelekbe belepillantani, ellenszenvesnek, sőt gonosz embernek festik Fráter Györgyöt. Például Majláth Béla Majlád Istvánról írt életrajzában mint gonosz, bosszúálló embert írja le, s azt állítja, hogy egyedül az ő bosszúja volt az oka, hogy Majlád Istvánnak (özvegye és számtalan itthoni jóakarója minden fáradozása ellenére is) a Héttoronyban kellett meghalnia. Még ellenszenvesebbé teszi a dolgot, hogy Fráter György e hajdani ellenségén nem nyíltan állt ilyen kegyetlen bosszút, hanem úgy, hogy látszólag jóakaratot mutatott iránta, és minden jót ígért.

Mások azonban azt állítják, hogy nem lehet bizonyosan megállapítani ez ügyben Fráter György rosszakaratát. De még ha bizonyos is lenne, hogy Fráter György volt az oka, hogy nem adta vissza a török ennek a nagyravágó, de tragikus sorsú embernek a szabadságát, akkor is fel lehetne hozni – mondják – Fráter György mentségére, hogy a közérdek hallgattatta el lelkében a részvét szavát. De viszont itt is Fráter György ellen szól, hogy éppen nem valószínű, hogy a megtört, sokat szenvedett s szabadulásáért is bizonyára hálás Majládnak kedve

lett volna régi, nagyra törő tervei folytatására, s ha igen, akkor se lett volna meg már többé hozzá a lehetősége: régi nagy hatalma. Fráter Györgyöt tehát ebben az ügyben nehéz menteni.

Veress Endre „Izabella királyné” című művében szintén Fráter György ellen van a közte és a királyné közti viszálykodásban, ő is sokkal inkább gonosz, mint jó embernek rajzolja ezt a nagy államférfit, s joggal hivatkozik arra, hogy a meggyilkolása miatt a pápától indított perben a „megesketett tanúk egész sora és az adatok egész tömege bizonyítja, milyen kétszínű, pénzsóvár, önző, irgalmatlan és álszenteskedő ember volt.

„Nagyravágyását és gőgjét viszont ténykedésének példái mutatják.”

Veress azt írja (182. o.), hogy „jellemének egyetlen fennkölt, eszményi, nemes vonása sincs”. Veress e kemény elítéléséből azonban azt is megállapíthatjuk, hogy elfogult Fráter György rovására.

Melyik történetíró ítélte el ugyanis valaha a gőgöt és a nagyravágyást olyan politikai lángelmében, mint amilyen Fráter György volt? Aki nagy, annak történelmi szempontból megítélve kötelessége nagyravágyónak lenni, mert ezt a dolgok helyes rendje kívánja és a népek érdeke, hogy a nagy tehetségek megfelelő szerepkörhöz jussanak. Mivel Fráter György a történelem egyik legnagyobb diplomataja is volt, világos, hogy kétszínű is volt. Hogy tudott volna másképpen a törökkel szemben helytállni?

Valaki nagy államférfi csak akkor lehet, ha akkor, mikor az összesség érdekeiről van szó, az egyének érdekei iránt irgalmatlan. Mi, akik keresztény alapon állunk, elítélhetjük hibáit Fráter Györgyöt, Veress Endre azonban, akinek még Izabella is rokonszenves, nem ítélné el, ha tárgyilagos volna.

Veress Endre elfogultságában annyira megy, hogy ezt írja: „Ő maga úgyszólván irástudatlan. Írni vén korában tanult meg s így nem sokra vitte. Kézírása olyan, mint egy iskolás gyereké, aki először fog pennát. Fáradtságába került pusztá nevével leírni, s azért leveleit is mással íratta alá. Saját kezű névalírása alig ismeretes néhány, saját kezűleg írt levele pedig egyetlenegy sincs a közt a sok száz közt, mely nevében kelt.”

Veress Endrét tekintélynek tartjuk e kérdésben, mert ő tényleg kezében tartogatta ezeket a leveleket. Megállapításait azonban csak érdekesnek tartjuk, de elfogultságuk miatt következtetéseivel nem azonosítjuk magunkat. Fráter György misés barát volt, s ha nem is egész fiatalon ment papnak, képtelenség azt állítani, hogy *vén korában* tanult meg írni. Abban egyetértünk vele, hogy nagy műveltségű ember nem volt. Nem is lehetett, mert nagyon is *gyakorlati* ember volt. De ha Veress tárgyilagos lenne, így annál inkább tisztelné és bámulná istenadta nagy tehetségét.

Ő nem a szavak és betűk, hanem a *tettek* embere volt. Bizonyára ezért nem szeretett *írni*. Az ilyen ember azonban imponál, s akkor, „a tettek hő nyarában” ilyen emberre volt szükség. Hogy nem szeretett írni s legtöbbször még a nevé is mással íratta alá, ez is különlegesség benne és eredeti egyéniségét mutatja. Ő nem írt, hanem tett. (Látni fogjuk, hogy Rákóczi és Kossuth mindig írt. El is vesztette a hazát mindkettő.)

A tollat nemigen vette a kezébe, de a kardot annál többet, s nemcsak politikus és diplomata, hanem nagy hadvezér is volt. Igaz, hogy mint papnak, nem lett volna szabad kardot forgatnia (fizikailag nem is forgatta, csak – mint láttuk – az ágyúkat sütögette el saját kezűleg is), de ő államférfi volt elsősorban s ezt azok vehetik tőle legkevésbé zokon, akiknek a Habsburgokban az tetszik legkevésbé, hogy nem szeretnek kardot forgatni.

Azt azonban egész bizonyosan megállapíthatjuk, hogy *nem volt rokonszenves egyéniség*. Senki se szerette, sőt majdnem mindenki gyűlölte, de nélküle senki se tudott ellenni. Áldás volt Erdélyre, hogy élt, halála pedig az ország romlását hozta magával. Kétségtelen, hogy nem volt áruló, nem volt a török cimborája a kereszténység ellen, de az is kétségtelen, hogy gyilkosai, sőt kortársai is szentül meg voltak győződve róla, hogy az volt. Végzetes tévedés rabjai voltak azok, akik gyűlölték, de e tévedésnek maga Fráter György volt az oka, mert folytonos diplomatizálása, állandó kétszínősége, hitegetései és a kiismerhetetlen viselkedése

miatt soha nem lehetett biztosan tudni, mikor színészkedik és mikor mond igazat: mikor ellenség, mikor barát.

Kevés ember (talán csak Bethlen Gábor, Thököly meg Talleyrand) hazudott annyit, sőt esküdött annyiszor hamisan életében, mint ő. Annyira vérbeli (de egyúttal nem erkölcsi alapon álló) államférfi és diplomata volt, hogy a kétszínűség épp úgy második természetévé vált, mint Bethlen Gábornak. Eszébe se jutott, hogy eljárása helytelen vagy tilos, sőt büszke volt rá és dicsekedett vele, hogy milyen jól tud ő bánni a törökkel.

Valóban, a kormánya alatt álló Magyarországnak nagy haszna volt e kétszínűségből. Azonban a cél nem szentesíti az eszközt, és a politikának és a diplomáciának sincs s nem is lehet *külön* erkölcsé. Fráter Györgyöt tehát, noha váradi püspök, később esztergomi érsek, sőt császári protekcióra bíboros lett, bizony nem tekinthetjük igazi kereszténynek. Karácsonyi Jánosnak, az egyházas, pap történetírónak is elítélő véleménye van Fráter György jelleméről. Ez alól nem vonhatja ki magát senki, akinek egykorú okmányok voltak a kezében.

Hogy mennyire tág lelkiismeretű volt, mutatja, hogy ő (a pálos barát) volt a fő szószólója János királynál a törökkel való szövetkezésnek s a király lelkiismereti aggályait – amint már említettük – a Szentírásból vett hamis bizonyítékokkal ő cáfolgatta. Mivel könnyű Katót táncba vinni, János is elfogadta az érveket, de azért Jánost mégis jobb kereszténynek tartjuk, mint pálos lelkiatyját, s mint embert többre értékeljük, mint Fráter Györgyöt. Nem győzzük újra hangsúlyozni, hogy ha valaki nagy tehetség, ha tehetségével millióknak használ, s ha olyat alkot, ami évszázadokra szól, abból még nem következik, hogy mint ember, mint jellem is nagy. Hiszen bűnös eszközökkel is lehet nagyot alkotni s millióknak használni. (Lehet, csak nem szabad.)

Fráter György nem mint pap, nem mint szerzetes volt nagy. Hiszen nem lelkipásztori érdemeiért, nem buzgóságáért, nem életszentségeért lett püspök, érsek, bíboros, hanem azért, mert nagy szolgálatokat tett a királynak (többek közt azzal is, hogy tág lelkiismeretével rávette a török szövetségre), s mivel az Egyház, mint lelki hatalom, sohase volt és nem is lesz teljesen független az államtól, mert a földön mindig a fegyveres erő és az anyagi hatalom dönt, ura, a király úgy jutalmazta, hogy nagy egyházi vagyon és befolyás birtokába juttatta. (A bíborosságot a nagyváradi béke létrehozásáért kapta. Ez egyik kikötött feltétele volt a békének s a pápa nem tagadhatta meg hozzájárulását, még akkor se, ha tudta volna, hogy nem éppen méltó embernek adja a kitüntetést, mert hiszen két keresztény király közti béke létrehozásának, tehát a kereszténység érdekeinek kellett hozni ezt az áldozatot.)

Fráter György eleinte János odaadó híve. Hiszen János fedezte fel tehetségét s ő emelte ki a sajládi kolostorból. Követi a törökhöz is, sőt nem is követi, hanem egyenesen ő viszi királyát oda. Közben a pápa ezért ki is közösíti Jánost. Ez a kiközösítés, mint felbujtót, elsősorban őt illette volna, de a pápa „átka” egy csöppet sem ingatta meg abban, hogy tovább haladjon azon az úton, melyen elindult. Valami jámbor barát tehát nem lehetett s az Egyházhoz való ragaszkodás se nagyon dühöngött benne.

Nem feltűnő ez abban a korban, a reneszánsz, a humanizmus és a hitújítás korában, s neki, ki még neve aláírására se igen vett tollat a kezébe, teológiai műveltsége is meglehetősen fogyatékos lehetett. De fogyatékos volt ez akkor másokban is, mert aki a tudományokkal foglalkozott, az se teológiával foglalkozott. A jezsuitákat kivéve akkor nálunk alig volt olyan pap, aki vallásilag képzett és életében feddhetetlen lett volna. Hogy is lehettek volna azok? Hiszen bensőséges lelki élet nélkül örökös szüesség nem lehetséges, akkor pedig egy papnak, ha meg akart volna gyónni, legtöbbször egy napi járóföldre kellett volna elutaznia (törököktől veszélyeztetett vidéken), mire talált volna egy másik papot, akinél meggyónjon, ha ugyan kedve és gusztusa lett volna hozzá mindazok után, amit e paptársra környezetében észrevett.) Még Oláh Miklós esztergomi érsek fiatalabbkori életében is furcsa dolgokra bukkanunk, pedig ő volt a magyar katolikus újjáébredés megindítója, mert ő hívta be hozzánk a jezsuitákat! (Bizonyára épp azért hívta őket, mert látta, hogy mennyire szükség van rájuk.)

Fráter Györgyről is maradt fenn bizonyíték, hogy misét igen nagy ritkaság volt, ha mondott. Ellenben jó jel és tisztességes papi élet mellett szól, hogy gyilkosai is imádkozás (breviáriumozás) közben találták. Még szebbé teszi a dolgot, hogy kora hajnal volt és már fent volt és imádkozott. Mivel azonban azt bizonyosan tudjuk róla, hogy misézni viszont csak ritkán szokott, arra kell gondolnunk, hogy hátha nem is úgy volt. Az izgatott gyilkosok aligha figyelgették, mit csinált áldozatuk, mikor rárontottak. Valószínűleg nem is tudták, mi az a breviárium. Hátha ezt csak utólag találta volna ki a fáma, hogy meghatóbb legyen a dolog?

Jó jelnek látszik Fráter György papi lelkületére, hogy Verancsics Mihályt, Antalnak, a későbbi esztergomi érseknek az öccsét, ledér életmódja miatt megfosztotta papi javadalmaiktól. (Egyébként az illető nem is volt felszentelt pap. Az ilyen „pap” akkor, mint láttuk, mindennapos dolog volt.) Valamint hogy Csáki Mihályt azért, mert pénteki napon nem böjtölt, kegyetlenül megszegényítette. (Amit Veress a durva kegyetlenség miatt, mellyel eljár, bűnének tart, pedig Fráter György tudta, mit csinál, mert ez a Csáki Mihály egyébként is nagyon gonosz ember volt.)

Az is Fráter György eleven hite mellett szól, hogy az eretnokség iránt meg nem alkuvó volt (Batthyány Orbán holttestét eretnoksége miatt szemétdombra hányatta), de éppen Csáki és Batthyány esete és egész élete is bizonyítja, hogy a durvaság és a kegyetlenség Fráter György jellemének egyik visszataszító vonása volt. (Csáki Mihályt, aki egyébként fiatalabb korában pap akart lenni, a péntek miatt hóhérral meztelenre vetköztette és teleaggatván testét különféle állatok húsával, ráuszította a vadászkutyaikat.)

Fráter György nőügyeiről nem tudunk, s tekintve katonás szigorúságát, keménységét, túlságosan is durva férfiasságát, nagy elfoglaltságát és országos gondjait, valószínű is, hogy ilyesfajta bűnei nem nagyon voltak. (Ha lettek volna, ellenségei ugyancsak szellőztették volna. Hisz ellensége igen sok volt.) Fiatal se volt már, mikor országos szerepet kezdett játszani. Annál feltűnőbb, meglepőbb és visszatetszőbb azonban, hogy nemegyszer megtörtént, hogy nyilvánosan tánra perdült, hol a királynéval (egy-egy kibékülés öröme), hol – lakodalomban – a menyasszonnyal. (Veress, 245. és 296. o.)

Ha Habsburg lett volna, tele lennének történetkönyveink és közvéleményünk azokkal a felháborító gatzettekkel, melyekkel Fráter György a magyar alkotmányt állandóan megszegte. De mivel nem Habsburg volt, hanem a nemzeti eszme képviselője, effajta tetteiről mit sem tud a magyar közvélemény. Pedig ha akarna, ugyancsak tudhatna, mert nemeseket letartóztatott, kivégeztetett, ha kellett, alkotmányt és országgyűlési határozatokat semmibe vett. Valóságos diktátor volt, mint általában minden nagy politikai tehetség (Mátyás király is) az volt. Pedig hát diktátor meg alkotmány vagy törvény úgy viszonylik egymáshoz, mint a tűz meg a víz.

Fráter György lelki alkata olyan volt, hogy törvényes korlátozást, vetélytársat, a *magáén* kívül más hatalmat nem tudott eltűrni soha. Mint magától értetődő, köteles lett volna az ország pénzéről, bevételeiről, jövedelmeiről évente elszámolni. Azonban soha senkinek, semmiféle testületnek vagy bizottságnak el nem számolt, számadásaiba senkinek betekintést nem engedett. Pedig – érthetően – ugyancsak követelték tőle nemegyszer! Kétségtelen, hogy mindez alkotmányosság szempontjából lehetetlen állapot volt, s minden volt, csak nem törvénytisztelet. Egyébként mikor elszámolásra szólították fel, azt felelte, hogy csak a királyfi-nak számol el, de megvárja, *míg* megdő.

Egyszer, mikor nagyon sarokba szorították, végül hajlandónak mutatkozott az elszámolásra. Csak egy kis haladékot kért, *míg* írásait, feljegyzéseit és emlékezőtehetségét összeszedi. Közben aztán ellenségei fölé kerekedett s esze ágában se volt többet semmiféle elszámolás. Ezzel aztán meg is mutatta, hogy nem köteleességérzetből vagy törvénytiszteletből, vagy az alkotmány iránti tiszteletből ígérte, amit ígért, hanem csak kénytelenségből.

Természetesen nem kell feltétlenül azt gondolnunk, hogy elsikkasztotta az ország pénzét s ezért félt az elszámolástól, sőt erre rosszakarat nélkül nem is gondolhatunk. Kétségtelen, hogy az ország pénze senkinél se volt jobb kezekben, mint nála. Ezt nem szavakkal, hanem

tettekkel bizonyította be. Kétségtelen az is, hogy a lényeg ez, nem pedig az elszámolás. Ámde épp oly kétségtelen az is, hogy ez minden, csak nem alkotmányos vagy törvényes állapot. Egy Habsburg se szegte meg tehát annyira az alkotmányra letett esküjét, mint Fráter György, s ha Fráter Györgyben ez nem bűn, sőt emiatt lehet egyik legtiszteltebb nemzeti hősiünk, akkor emiatt bizonyára még a Habsburgokat is tisztelhetnénk és szeretethetnénk, ha akarnánk.

A mi jó Fráter Györgyünk ugyanis az 1544. augusztus elsején kezdődött tordai országgyűlésen, mikor az ország főbírájává választották, az országgyűlés nyilvánossága előtt ünnepélyes esküt tett arra, hogy az ország jövedelmeiről „*Őfelsége (Izabella) és tanácsadói felszólítására bármikor igaz számadást ad*”. (Veress, 259. o.) Nem arra esküdött meg tehát, hogy a királyfinak, de annak is csak akkor, majd ha megnőtt, fog elszámolni. De egyébként is egy kiskorú királyfinak minden alkotmányos államban gyámjai vannak, az uralkodó kiskorúsága alatt ők kormányoznak, tehát előttük kell elszámolni.

Arra is megesküdt Fráter György ezen a tordai országgyűlésen, sőt még külön oklevélben is „becsületére, emberségére és tiszta lelkiismeretére” fogadta, hogy a királynénak és fiának mindig hűséges és „szófogadó” szolgája leszen, becsületesen fogja gondozni összes jövedelmeit, kivéve a szásznok Márton napi adóját, amellyel nem is fog törődni, mert azt a megboldogult király a királyné asszony saját használatára rendelte. Őfelségéről állása és méltósága szerint udvarával együtt illően gondoskodik. Udvari leányait és matrózáit, valamint többi szolgálóit illő ruházattal és fizetéssel látja el. Váraiban a királynénak és fiának felesküdt várnagyokat és tiszteket fog tartani és azokat őfelsége tudta nélkül nem csereberéli. E várak jövedelmét a királynénak fogja tisztességgel beszolgáltatni, levonva belőlük a várak fenntartására szükséges összegeket. A királyné kívánságára összes ráruházott hivatalairól lemond stb. (Veress, 259. o.)

Viszont Blandrata György, a Fráter György meggyilkoltatása miatt tartott vizsgálat folyamán azt vallotta (vallomása a vatikáni levéltárban), hogy lassanként minden méltóságot és jövedelmet kicsikart a királynétól Krokodilkönnyeket ejtve fogadott hűséget iránta és a királyné hitt neki, mert vallásos szenvelgése félrevezette. Hálából aztán előbb a töröknél vádolta be, hogy Ferdinánddal tart, majd pénzt nem adott neki, úgyhogy hónapokig nem volt kenyere, bora, pénze. Még élelmiszereket is a rendeknek kellett megszavazniuk a királyné részére, aki sok tűrés után elpanaszolta nekik keserű sorsát.

Tinódi is azt írja, hogy Izabella, látva Fráter Györgynek „az ő nagy fősvénységét” költözött el székhelyéről. 1549-ben maga Izabella is azzal okolta meg, hogy elköltözött Gyulafehérvárról, hogy az éhenhalás félelme kényszerítette távozásra. (Veress, 292. o.)

Fráter György az 1551-es enyedi országgyűlésen, mivel tudta, hogy a hangulat ellene van, a rendek minden tilalma ellenére *ezer lovassal és 600 puskással jelent meg* (a királynénak ezer puskása volt, de csak négy (nem négyszáz) lovasa). Lovasai tűzzel-vassal pusztították ellenfele (Petrovics) birtokait. Világos, hogy a küzdelemben nem ő maradt alul, de az is világos, hogy a viselkedésével kissé jobban lábbal taposta a törvényt és a magyar alkotmányt, mint a Habsburgok 400 éves uralmuk alatt együttvéve. Mert mi alkotmánytiprás, ha még az se, ha valaki fegyvereket vonultat föl a nemzet képviselőire megfélemlítésére? Jóságos történetírásunk azonban erről nem hajlandó tudni. Annál nagyobb hévvel gyalázza ennél sokkalta kisebb dolgokért a Habsburgokat. (A Habsburgok is fegyveresek ezreivel jöttek a magyar országgyűlésre, de a főurak is, s a király fegyveresei ott úgy viselkedtek, hogy az országgyűlések, mint láttuk, még fenyegetőzni, sőt a királyt s bátyját még gyalázzani is merték.)

Ekkor már Fráter György Ferdinánddal tartott és a protestáns erdélyi rendek s köztük a fő protestáns Petrovics Péter, éppen ezért akarták megbuktatni. Fráter György azonban nemcsak azért maradt felül, mert fegyveres erővel ment az országgyűlésre (illetve az országgyűlés ellen), hanem azért is, mert ott egyszerűen letagadta, hogy Ferdinánddal tart, sőt, hogy jobban higgyenek neki, szavai nagyobb nyomatékaul még misét is mondott a rendek előtt (pedig említettük már, hogy ez nagy ritkaság, tehát igen nagy dolog volt tőle) és könnyek kö-

zött (!) jelentette ki, hogy átkára legyen a szent Ostya, melyet magához vett, ha igaz az, hogy ő Ferdinánddal vagy a némettel cimborál. Ugyanakkor pedig már közeledtek hadai, melyeket Ferdinánd ügye védelmére fogadott, s oly gyorsan fogta velük ostrom alá Gyulafehérvárt, hogy Izabellának holmijai elszállítására se volt ideje, oly gyorsan kellett onnan menekülnie. (Veress, 315. o.)

Az se éppen alkotmányosság, hogy mikor 1546-ban az erdélyiek megöltek egy csauszt, Fráter György, hogy a szultánnak kedvébe járjon, húsz magyar nemest *börtönbe vettetett*. Mikor pedig 1550-ben a török is ellene fordult és az erdélyiek is lázongtak, két nemest, a két Mártonfit ki is végeztetett. (Veress, 304. o.) Természetesen nem országgyűlési határozat után, mint a törvény kívánta volna.

Szerintem nagy bizonyíték Fráter György jellemének nemeslelkűsége ellen, hogy ez az autokrata, gőgös és fölényes ember, ha szorult a kapca és hatalmi érdekei úgy kívánták, mint egy színpadi primadonna, olyan jeleneteket tudott rögtönözni.

Még azt is megtette nemegyszer, hogy Izabella lábaihoz borult. Úgy kérte, hogy bocsásson meg neki, hogy csak úgy potyogtak a könnyei. Hogy ő ezt őszintén tehette volna, teljesen lehetetlen, ha pedig csupán érdekből, akkor meg igen rossz jel, mert valamire való ember inkább elpusztul, semhogy így megalázkodjék érdekből. Igaz, hogy az ő hatalmon maradása nemcsak az ő, hanem milliók érdeke volt, s ha valaki hazájáért még ilyen önmegalázásra is képes, annál bámulatra méltóbb. Fráter György azonban *ennyire* szent ember semmiképpen se volt. Ha az lett volna, akkor hazája érdekében inkább egy kis szelidséget, szeretetet és megbocsátást gyakorolt volna önmegtagadásból. Erre való kísérletekkel azonban nemigen találkozunk életében.

Szintén nagyon ellenszenves tulajdonsága, amit a meggyilkolása miatt a pápától indított bűnperben Blandrata is kiemelt vallomásában, hogy minden gonoszságát szemforgató álnoksággal valami szent, nemes dolog leplebe öltöztette, s úgy állította be, mintha jót tenne. Például a törökkel való szövetkezés helyességét is, mint láttuk, a Szentírásból vett idézetekkel bizonyította. De a rosszhiszemű, szemforgató bizonyítás egyébként is mindennapos volt nála, szinte második természete volt. Pedig az ilyesmi (a képmutatás) tudja legjobban megutáltatni a papot és a vallást az emberek előtt.

Aztán az is írva maradt Fráter Györgyről, hogy Alvinc vára erődítéséhez és a kastély építési munkálataihoz az ottani régi templom és a mellette levő kolostor anyagát használta fel, s mikor ennek nem illő voltára figyelmeztették, azt felelte Csáky, fehérvári püspöki helyettesnek, hogy Isten nem veri meg azért, mert saját templomát lerombolta. (Pár évre rá éppen ebben a templom köveiből épült kastélyban gyilkolták meg. Isten annyira megbüntette érte.)

Dívat bámulni Fráter György zsenialitását, mellyel a törököt oly nagyszerűen kezében tudta tartani s a legnehezebb helyzetekből is, mikor már bizonyosra lehetett venni, hogy most már csakugyan ráfizet, mindig kimosta magát. De arra már nem gondolnak a bámulók, hogy milyen tág lelkiismeret kellett ehhez és hogy milyen flegmával, sőt élvezettel feketített be ilyenkor Fráter György maga helyett másokat és fogta rájuk a török előtt azt, amivel őt vádolták, s amit csakugyan ő követett el. Ezek a sikerek dicsérik államférfíui képességeit, de ugyanakkor elhomályosítják emberi értékét és papi jellemét.

Hogy milyen lelkiismeretlen volt akkor, mikor közügyről volt szó s mily tág lelkiismerettel járt el ilyenkor, megvetve magánérdeket, felebaráti szeretetet, sőt a legelemibb emberi érzést is, arra egyik legelrettetőbb példa akkori viselkedése, mikor János halála után Ferdinánd Buda elfoglalására nagy és elsőrangúan felszerelt ostromló sereget küldött. János özvegyének és fiának egyéb hívei még gondolni se mertek az ellenállás megkísérlésére s emberileg valóban lehetetlennek is látszott a dolog. Ő azonban egy pillanatig se habozott. Bátorságával, önbizalmával, *sőt humorával* lelket öntött mindenkibe, akibe pedig így sem sikerült, azt erőszakkal kényszerítette az ellenállásra, köztük magát a királynét is.

Aztán, mivel az ellenállásra a vár sem elegendő katonasággal, sem elég élelemmel nem volt ellátva (szegény Zápolya János gyöngye legény volt ahhoz!), a Ferdinánd seregével való *színleges* tárgyalásokkal három napi fegyverszünetet eszközölt ki (tehát őt is becsapta), az időt pedig közben arra használta fel, hogy minden irányban lovasokat küldött a környékbeli falvakba, s teljesen hazugul azt a hírt terjesztette el, hogy nagy török sereg közeledik, mely versenyt dűl a némettel, a királyné azonban biztos menedékül mindenkit hajlandó befogadni a várba, *aki legalább egy havi élelmiszert hoz magával*.

Erre persze a megrémült falusi jobbágyság csakugyan özönlött mindenünnen élelmiszerekkel megrakodva a várba. Ott aztán rideg hasznossági alapra helyezkedve s a részvétet teljesen száműzve csak azokat fogadták be, akik katonának is alkalmasak voltak. A nőktől, gyerekektől, öregektől, gyöngéktől, akik csak fogyasztók lettek volna a várban, *elszedték a magukkal hozott sok élelmiszert, aztán visszahajszolták őket*. (Veress, 108. o.) A nagyszerű eljárás sikerrel is járt, mert Ferdinánd egész serege és közbámulatot keltő, nagyszerű hadi felszerelése elpusztult a sikertelen ostromban és Buda vára Izabella kezén maradt. De a magunkfajta nem ennyire „lángeszű”, de sokkal tisztességesebb és lelkiismeretesebb ember *ilyen eszközökkel* még akkor se tudta volna magának megengedni, hogy győzelmet szerezzen, ha a sikerben eleve bizonyos lett volna is.

Csodálkozhatunk-e, ha az ilyen ember, s aki ráadásul még papi ruhát viselt, közgyűlöletnek örvendett s végül orvgyilkosok töre alatt vérezett el? És csodálkozhatunk-e, ha Isten áldása se volt a „zseniális” ötleten, mint ahogyan nem volt a cinizmussal templom köveiből épített alvinci kastélyon se, és hogy Fráter György megtartotta ugyan Budát, de nem Izabellának, hanem a töröknek. Ez aztán fájt is neki végtelenül és szégyellte is egész életében.

Szégyellhette is, hiszen az, amit ő ilyen brutálisan lelketlen eszközökkel (s olyan nagy hősiességgel és bátorsággal is egyúttal) elért, tulajdonképpen a magyarság sorsának megpecsételése volt. Emiatt lett Magyarország másfélszáz évre törökké, emiatt lett több mint fele részben idegen ajkúvá, s végeredményben emiatt lett 1919-ben csonka országgá.

Ha Fráter György és társai megtartják a váradi békét, ha nem szegik meg szavukat s János halála után Budát s vele az országot átadják Ferdinándnak, Buda s vele az ország, sohase kerül török uralom alá. Akkor azok a nagy keresztény seregek, melyeket utána Ferdinánd s később még fia, Miksa is idehozott, nem Bécs, hanem Buda védelmére „szorítottak” volna.

Milyen elszomorító vakság, hogy Arany „Török Bálint”-jában természetesen szintén Fráter Györgyék oldalán van, s milyen elszomorító, hogy ez neki nem is egyéni vagy felekezeti eltévelyedése, hanem csak a nemzeti közvéleményt szolgálta ki vele.

Mi olyan vakok vagyunk, hogy még mindig azok pártján vagyunk, akik példátlan vakságukban (s ráadásul brutálisan lelketlen eszközök felhasználásával) tisztán csak a Habsburgok elleni gyűlöletről nemzetünk és fajunk sírját megásták.

Semmi nyoma sincs annak, hogy Fráter Györgyöt a bűnös eszközök miatt, melyeket használt, bántotta volna valaha is a lelkiismeret. Ez, úgy látszik, eszébe se jutott, mert abban a korban azt tartották, hogy ilyesmi egy államférfinek egyenesen kötelessége. De viszont akkor se volt minden államférfi ilyen lelkiismeretlen. Kortársa, Ferdinánd államférfiúi tettein is meglátszik ugyan a korszellemnek, a machiavellizmusnak ez a hatása, de rajta csak fiatal korában, s akkor se ilyen brutális fokban. Idősebb korában őt mégis nagyon bántotta a lelkiismeret. Fráter Györgynek ellenben sohase okozott gyötrelmet a lelkiismerete.

Azok részére, akik nem tudják megbocsátani, hogy Habsburgjaink hogyan gyilkoltatták le hidegvérrel „a mi legjobb hazafiainkat” – mely hitről egyébként majd látni fogjuk, hogy éppen az ellenkezője igaz –, nem árt megjegyeznünk azt is, hogy az a Fráter György, akiben ők csak az ideálisan nagy hazafit és a gonosz Habsburgok áldozatát látják, sokkal könnyebben és kegyetlenebbül gyilkoltatott is, mint bármely Habsburg.

Például, mikor a Buda várát ostromló öreg Roggendorfort a várból kegyetlenül szidalmazta és gúnyolta (ez is jellemző Fráter Györgyre) s az dühében egy újabb ostrom megkez-

dése előtt buzogányával visszafenyegette, Fráter György viszonzásul bosszúból két német katonát, akiket éppen akkor fogtak el emberei, azonnal nyársba húzatott, mégpedig mind-egyiket egy-egy disznóval együtt. „*Minthogy kegyetlen ember volt és nagyon gyűlölte a németet*” – jegyzi meg az egykorú tudósító (Giovo).

Hogy ő is olyan volt, mint a többi gyarló hazafi, hogy cselekedetében nem annyira hazája szeretete, mint inkább hazája vélt ellenségeinek féktelen gyűlölete vezette, mutatja az az erősködése is, hogy inkább törökké lesz, mintsem Budát a németeknek átengedje. Csak mellesleg jegyezzük meg, hogy ez a „német” hazánkban akkor a katolicizmus megmaradásának egyetlen záloga, Fráter Györgynek pedig (aki pap is volt) koronás királya volt, akit csak két évvel előbb ismert el ő maga is királyának, még az esetben is, ha Jánosnak később fia születnék, abban a nagyváradi békében, melyet elsősorban éppen Fráter György hozott létre, melyre ő külön felelős volt és amelynek megkötéséért a bíborosi méltóságot kapta.

Mikor a várbeliék egy része az ostrom alatt csellel át akarta adni a várat Ferdinánd embe-reinek, de a terv dugába dőlt, noha a fő tettesek elmenekültek, Fráter György mégis véres bosszút állt az állítólagos „árulókon”. „*Némelyeket erősen megcsigáztatta, fogságra veté*” (Verancsics), másnak fejét vétette, Báchy Ferenc deákat pedig elrettentő például Buda piacán négygé vágatta.

Pedig e kegyetlen kivégzések mindenképpen jogtalanok és törvénytelenek voltak, hiszen a nagyváradi béke értelmében a budaiaknak is Ferdinánd volt a királyuk. De még ha Ferdinánd közönséges bitorló lett volna, tettük akkor is jogos, kivégzésük akkor is törvénytelen lett volna, mert hiszen *Izabella tudtával és akaratából akarták átadni a várat*. Pedig ha Ferdinánd bitorló volt, akkor Izabella volt a törvényes királyné és természetesen Fráter György-nek is királynéja.

Hogy a török részint csellel, részint erőszakkal hitszegően befészkelte magát a tőle Ferdinánddal szemben oly hősi erőfeszítéssel megtartott Buda várába, Fráter György lelkét egész életére megrendítette. Eddig a legfanatikusabb híve volt Jánosnak és fiának és elkese-redett ellensége Ferdinándnak. Most észre tért, kinyílt a szeme és végre megtudta, hol a helye. Nehéz, mint mondtuk, Fráter György tettein és jellemén kiigazodni, de annyi ma már egészen bizonyos, hogy ettől kezdve – noha politikából ezután is még sokszor ellenkezőleg tett és beszélt – mindig őszintén Ferdinánd mellett érzett és cselekedett. Ettől kezdve, amit neki írt, mindig az volt az igaz, amit a töröknek és a nemzetieknek, az volt a kétszínűség és a képmutatás.

Átadta később az egész országot Ferdinándnak Izabella minden rúgkapalózása ellenére, mert Izabella viszont most már az ellenkező álláspontot képviselte. Most már nem tudott és nem is akart lemondani a hatalomról, melynek ízet már megkóstolta s kedvéért legalább olyan hazug, képmutató és tág lelkiismeretű lett, mint amilyen Fráter György volt (lehet, hogy tőle tanulta), csak természetesen az ő lángesze és férfias energiája nélkül. Ferdinánd is látta, hogy Fráter György most már az ő embere.

Kedves, megbecsülő leveleket kezdett intézni hozzá, kinevezte esztergomi érseknek, sőt bátyjával, a császárral még a bíborosi méltóságot is megszerezte neki. Erre még a rideg Fráter György is úgy meghatódott, hogy köszönő levelében azt írta, hogy most már csak a vértanú méltóság hiányzik neki.

De természetesen olyan egyéniségről lévén szó, mint Fráter György is, mindezt nem kell túl komolyan venni, annál kevésbé túlságosan meghatódani tőle. Ugyanakkor ugyanis, mikor Ferdinándnak meghatódottan a vértanúságról írt, Ferdinánd levelét, melyben az őt, mint a királyoktól a bíborosoknak járt, „kedves rokonnak” szólítja, elküldte Nádasdy Tamásnak, aki éppúgy gyűlölte őt, mint ő azt, hogy Nádasdy lássa, milyen nagy úr lett ő, és hadd pukkadjon az irigységtől.

Fráter György meggyilkoltatása

Ferdinánd Izabella országgrésze átvételére (Fráter Györgynek köszönte az eredményt) Castaldo vezérletével nyolcezer zsoldost küldött Erdélybe. Eleinte a legjobb viszony volt Ferdinánd e két embere között. Szeptember 17-én még ezt írja Castaldo Ferdinándnak: „*A nagyváradi püspök napról napra nagyobb tüzzel szolgálja felségedet.*” Fráter György nyíltan megírta Ferdinándnak, hogy a törököt ámítani fogja és mindent Petrovicsra fog tolni, hogy a török gyanúját magáról elhárítsa. Annyi haderővel ugyanis nem rendelkeztek, hogy a töröknek nyíltan tudtára adhatták volna, hogy mostantól kezdve Erdély is Ferdinándé lesz.

Jellemző Ferdinándnak Fráter Györgynél sokkal becsületesebb egyéniségére s arra, hogy álnokság árán nem szeretett előnyöket szerezni, hogy nem helyeselte Fráter György eljárás-módját, hanem azt követelte tőle, hogy írja meg a töröknek is az igazságot s az adót csak azzal a feltétellel küldje meg, ha a török Erdélynek Ferdinándnak való átadásába belenyugszik. Fráter György kénytelen is volt megígérni, hogy kívánságának megfelelően fog cselekedni. Mikor azonban meghallotta, hogy a török 80.000 főnyi sereggel közeledik, Ferdinándnak tett ígérete ellenére mégis eredeti terve szerint járt el és még augusztusban az egész évi adót beküldte a portára. Nádasdy Tamás, Ferdinánd megbízottja ellenezte a dolgot, de Fráter György fölényesen letorkolta, hogy nem ért ő ahhoz.

Elbizakodottan mindjárt fel is olvasta neki a levelet, melyet a portára készült küldeni, s melyben a szegény Petrovics van bemártva, mint aki Ferdinánddal cimborál, s mint aki Ferdinándnak a déli várakat átadta. (Az igazság az volt, hogy Petrovicsot lehetett legnehezebben rávenni arra, hogy ezt megtegye s Fráter György szinte úgy kényszerítette rá.) De ő – írta – szilárdan a szultán szolgája marad továbbra is, s majd megszabadítja a németektől Erdélyt. De ugyanekkor Ferdinándnak is írt, sőt a töröknek írt levelet is megküldte Bécsbe s világosan megírta, hogy ez csak a török becsapására való, hogy közben időt nyerjenek és jól felkészülhessenek ellene. Castaldót is megnyugtatta és vele is közölte eljárásának okát.

Közben azonban Castaldo érzelmei Fráter György irányába teljesen megváltoztak. Ennek több oka volt. Az egyik Fráter György autokratikus egyénisége. Ha talán próbált is volna magán uralkodni (bár ez se nagyon valószínű), akkor se tudta elkerülni, hogy Castaldót és tisztjeit meg ne sértse. Pedig a megsértődött, önérzetében magát bántva érző ember már nem tud teljesen tárgyilagos lenni. De nemcsak a megsértődés volt az oka a megromlott viszonynak, hanem magában Fráter György viselkedésében és eljárásában is számtalan olyan dolog volt, ami joggal gyanút keltett, sőt rosszat sejtetett.

A török ugyanis közben visszafoglalta a Ferdinándnak átadott délvidéki várakat: Becsét, Becskereket, Csanádot, Lippát. (Hej, de másként alakult volna nemzetünk sorsa, ha e várak keresztény kézben maradtak volna!) Ez természetesen Castaldót feldühítette s visszafoglalásukra készült és mindezt természetesen Fráter György társaságában és segítségével akarta végrehajtani. Ő azonban nem akarta, hogy a törökök megtudják, hogy Ferdinánd pártján van és másképp érez és cselekszik, mint a portának írta, s ezért húzta-halasztotta a Castaldo hadaihoz való csatlakozást. Közben Castaldo kémei egymás után jelentik, hogy csauszok járnak-kelenek a töröktől a baráthoz s tőle a törökhöz, ami még gyanúsabbá tette a dolgot. Érthető, hogy Castaldo gyanút fogott, áruhlástól kezdte féltetni a maga s katonái életét és a kereszténység rábizott ügyét.

Ez időben már így ír Ferdinándnak: „*Fráter György húzza-halasztja az ügyet, a mi kárunkra, de az ő hasznára. Kérem felségedet, tudassa velem e titkos írás által, mitévő legyek, ha látnám, hogy ez az ember kárunkra fordítható gonoszságot forral ellenünk. Eddig még mintegy magam előtt is igyekeztem palástolni a dolgot s nem hitethettem el magammal, hogy illetően ördögi célzatai vannak, sőt tisztességes, jó embernek akarom hinni, mint Felséged előbbi leveleimből is láthatta. De a törökök érkezése óta nagyon megváltozott. Midőn ma arab nyelven írt levelet láttam kezében és kérdést tettem irántuk, a szultán által János Zsig-*

mondhoz írottaknak monda őket, nem tudva, hogy e leveleket én is bírom másolatban. Ez az ügy gyors elhatározást kíván, nyilvánítsa ki felséged szándékát, mit tegyek. Én híven fogok eljárni felséged és a kereszténység érdekében.” (Castaldónak is megvolt tehát a magához való esze s már bizonyítéka is volt arra, hogy Fráter György őt félrevezeti, hogy nem őszinte hozzá.)

Néhány nappal később, október 16-án, újabb tudósítás ment Castaldótól királyához, melyben közli, hogy *„Fráter György titkára éjszaka titokban őt felkereste és zokogás közben megvallotta neki, hogy ura Castaldót seregével együtt a török kezére akarja játszani*”. Mivel Ferdinándhoz *más forrásból is* érkeztek hasonló hírek, tanácsot tartott bizalmasaival s ennek eredményeképpen azt válaszolta Castaldónak, hogy ha csakugyan ilyen áruló üzelmeket folytatna Fráter György és sem őt és seregét, sem a kereszténység ügyét másképp nem lehetne megmenteni árulásától, akkor szükség esetén láb alól való eltevésével is megelőzheti e veszedelmet.

Kétségtelen, hogy semmiképpen se kifogásolható álláspont volt ez részéről.

Castaldo nem cselekedett mindjárt, hanem várt, míg Fráter György árulása egészen bizonyossá válik. Közben a keresztények Fráter Györggyel együtt végül mégiscsak ostrom alá vették Lippát. Itt Fráter György, Nádasdy és Castaldo egymással versenyeztek a vitézségben s véres harc után bevették a várost, mire a török védősereg a fellegvárba vonult, ahol sorsa meg volt pecsételve. A török kapitány, Ulama szabad elvonulás feltételével fel akarta adni a várat, de a keresztények ezt a feltételt nem akarták elfogadni. Csak Fráter György állt a törökök pártjára s végül ki is vitte akarátát, sőt mikor Ulama kivonult a várból, Fráter György meghívta sátorába, ahol nagy megbecsülésben részesítette, seregét is ellátta élelemmel és szerekkel is adott neki.

Ez a viselkedés felbőszítette Castaldót és alvezéreit, hiszen maguk a délvidéki várak is azért vesztek el az előbb oly könnyen, mert Fráter György ilyen értelemben intézkedett. Csánád vára például egyenesen az ő intézkedésére adta meg magát a töröknek *ellenállás nélkül*. Castaldóék szemrehányására Fráter György azt felelte, hogy ezzel a török elámítását akarja megkönnyíteni s egyébként is inkább vesszen el ez a néhány kis vár, mint az egész ország. Azt ígérte, hogy személyesen fog majd találkozni a királlyal és akkor majd kifejt neki mindent, hogy mit, miért csinált.

Castaldónak a királyhoz ekkor küldött jelentésében már ilyeneket olvashatunk:

November 30.: *„Győződjék meg felséged, hogy nincsen ész, mely ennek az embernek természetét képes volna felfogni. Azon egy pillanatban nevet és sir, ígér és tagad, szól, mint egy szent és cseles, mint egy ördög.*” (Tehát Castaldónak is az említett kenetességgel leplezni szokott álnokság volt benne a leggyanúsabb és a legvisszataszítóbb.)

„Ez az ember inkább török, mint keresztény, inkább Lucifer, mint János. Fogásai és ármányai a Begler béggel különfélék. Emberei, levelei szünet nélkül mennek a törökhöz, ettől szünet nélkül jönnek a csauszok s mindez jó célra történik, úgy mondja... Úgy látszik, hogy még azt is tudja, mit gondolok. Amely pillanatban legnagyobb idegenséget érzek iránta, úgy jár el felséged szolgálatában, hogy cselekedeteit helyesnek kell gondolnom... Kérem Isteneimet, sugallja ő nekem, mit tegyek, és engedje meg, hogy annak idején kötelességemet végrehajthassam.”

Lippa bevétele után téli szállásra vitték a csapatokat s ekkor megint olyan történt, ami növelte a gyanút és újra felélesztette a dühöt Castaldóban és tisztjeiben: Fráter György nem akarta megengedni, hogy Castaldo csapatai télire Erdélybe vonuljanak. Azt mondta, rossz volt a termés, nagy az élelmiszerhiány. De azután azt is mondta (s ezzel el is ismerte, hogy az első ok csak ürügy), hogy ezzel a török előtt azt akarja bizonyítani, hogy ő velük, nem pedig Ferdinánddal érez.

Ferdinánd levelei az utolsó pillanatig a legnagyobb megbecsülést és bizalmat fejezik ki Fráter György iránt, mert ő távol volt tőle. Ott Erdélyben azonban emberei már tükön ültek, gyanújuk, izgalmaik, félelmük mind nagyobb lett. Érthető is. Ott van idegenben ez a kis 8.000 főnyi sereg magára hagyva, még a királyi Magyarország fővárosától is mérhetetlen tá-

volságra, idegen, ellenséges lakosság között (a protestáns Erdély nem akart Ferdinánd alattvalója lenni), török seregek közelében.

Szövetségesüknek, Fráter Györgynek is ötször akkora serege van, mint nekik, s e szövetséges egész nyíltan a törökhöz húz, állandóan vele paktál. Igaz, hogy állandóan azt hangsúlyozza, hogy ez csak színből van, de ki tudná azt eldönteni, hogy mikor és kinek beszél őszintén és mikor és kinek álnokul, mert hiszen a töröknek is ugyanazt mondja, amit nekik, a tettei viszont nyíltan a török mellett szólnak. És ez az ember híres és ismert a kétszínűségéről, itt a hazájában is mindenki gyűlöli, annyi pedig egész bizonyos, hogy azelőtt a török embere és Ferdinánd, az ő uruk esküdt ellensége volt.

Aztán – mint ilyen válságos és idegvesztető helyzetekben ma is megtörténik – egyszer csak minden megmagyarázható ok nélkül mindenki azt beszélte, hogy ők már el is vannak adva a töröknek, az a sok csasz azért jár oly titokzatosan Fráter György udvarába és vissza. Az erdélyi országgyűlést is, melyet már kihirdettek Marosvásárhelyre, azért hívta össze a bíboros, hogy Castaldót és Pallavicinét ott tegyék majd el láb alól. Már jönnek is bekerítésükre Havasalföld és Moldva felől a török hadak. A dévai várnagyot is azért mozdította el Fráter György, mert Ferdinánd megbízható embere volt. A német csapatokat is azért nem engedte téli szállásra Erdélybe s akarta messze északra a Tisza vidékre küldeni, hogy a délről bejövő törökök meglephessék majd őket stb. (Az is erősítette Castaldo gyanúját, hogy mikor bíborosi kinevezése örömére Castaldo üdvölvésekkel ünnepeltette Fráter Györgyöt, hogy kedvében járjon, az hidegen fogadta az egészet, mintha észre se vette volna.)

Mindezek hatására Castaldo és vezérei úgy érezték, hogy kötelességük cselekedni. Cselekedtek tehát. 1551. december 17-én hajnalban benyomultak Fráter György szobájába s az íróasztala mellől felkelő bíborost, ki szembeszállt gyilkosaival, megölték.

Ma már, mint említettem, bizonyos, hogy tévedett Castaldo. Fráter György nem volt áruló, hanem Ferdinánd igaz híve. De még bizonyosabb az, hogy Castaldo és társai se voltak gyilkosok, hanem tévedés áldozatai. Láttuk, hogy ugyancsak elég okuk is volt a tévedésre.

Fráter György minden idők egyik legnagyobb magyar államférfia, tragikus hős, ki azonban, mint minden tragikus hős, nem pusztult el egészen ártatlanul: tulajdonképpen maga okozta halálát. Ha nem lett volna annyira álnok, annyira alakoskodó, ha nem szinte iparszerűen űzte volna a hazudozást és a félrevezetést, ha jobban megválogatta volna az eszközöket, melyeket célja elérésére használt, ha politikájában gyakorlatilag nem állt volna „*a cél szenteseti az eszközt*” erkölcsileg tilos elve alapján, nem kellett volna gyilkosok töre alatt elvéreznie.

Arról tárgyilagos és komoly emberek előtt szó se lehet, hogy Pallavicini, annál kevésbé, hogy Castaldo Fráter György kincseire áhítottak és ezért gyilkoltatták meg. Fráter György nem senki volt, akit csak úgy felelősség és következmények nélkül meg lehetett gyilkoltatni, hanem bíboros, a király „rokona”, akinek halála miatt még Ferdinánd is hosszadalmas eljárás alá került. Hogy merte volna hát Castaldo a maga szakállára legyilkoltatni?

Hogy Castaldo nem közönséges gyilkos volt, azt mutatja előkelő állása (királyaink nem gyilkosokat szoktak seregeik élére állítani), Ferdinándhoz küldött jelentései, melyekből szemelvényeket közöltünk, és amelyek lelkiismeretes, becsülésre érdemes embernek mutatják, de bizonyítja az egész tényállás, melyet leírtunk, s melyből minden tárgyilagos embernek már előre, úgyszólván szükségszerűen következtetnie kell a bekövetkezett tragikus végre. Hiszen rémhírek és a számtalan gyanús, sőt bizonyosnak látszó jel mellé még Pesty Gáspárnak, a bíboros titkárnak, éjszaka és zokogás közt tett leleplezése is járult. Hol az az ember, aki még erre se tartotta volna gyanúját biztosnak? (Pesty Gáspár, mint majdnem mindenki, akinek dolga volt vele, gyűlölte a bíborost és gyűlöletétől megzavarva tisztánlátásában, szintén hamisan ítélte meg a helyzetet. De ő se álnokul jelentette fel urát Castaldónál, ő is meg volt győződve áruló voltáról.)

Hogy Castaldo egyébként mennyire jóakarató ember volt, azt bizonyítják a Fráter György bíborosi kinevezése tiszteletére tett említett üdvölvések, s például az is, hogy Izabella

királynénak Erdélytől való búcsúja úgy meghatotta, hogy ott ahol a királyné az ország határára a hársfába (máshol úgy találtam, hogy tölgyfába) az S.F.V. (Sic fata volunt) [így hozta a sors, a történetekbe bele kell nyugodni] betűket bevészte, emléket állíttatott.

Egyébként szerintem Fráter György élete legvégén már semmi szükség se volt arra a töröknek való hazudozásra, mely aztán a vesztét is okozta. Fráter Györgynek hazai és Castaldo idegen csapataival együtt oly nagy haderő állt rendelkezésére, hogy Istvánffy (szemtanú után) egyenesen százezer főre becsüli Ferdinánd akkori erdélyi fegyveres erejét. Ekkora se reggel még ha maga a szultán jött volna Erdély ellen a maga szokott 200.000 főnyi erejével, melynek fele egyébként mindig csőcselék szokott lenni s mellyel a keresztény seregek, mikor igazán akarták, kivétel nélkül mindig meg tudtak birkózni, tekintve a hegyes erdélyi terepet, tekintve, hogy ők otthon, a maguk hazájában voltak, melynek minden zugát ismerték, a lakosság is velük érzett és könnyebb volt magukat élelmezniük, mint a töröknek, és tekintve végül Fráter Györgynek a harcászati is igen tehetséges voltát, bátorságát, vakmerőségét, leleményességét, nagy és legyűrhetetlen energiáját, egész bizonyosan el lehetett volna a törökkel bálni.

Pedig akkor szó se volt még több százezer főnyi török seregről, sem személyes szultáni vezetésről. Majdnem azt kell mondanunk tehát, hogy Fráter György ekkor már csak megszakásból színeskedett, ámított és hazudott, mert évtizedek alatt már szinte természetévé vált. Önkéntelenül is az jut az eszünkbe, amit Szekfű Gyula Bethlen Gábor életrajzában ír.

Bethlen életének és leveleinek tanulmányozása Szekfüre azt a benyomást tette, hogy Bethlen is sokszor ok nélkül is hazudott diplomáciai partnereinek. Már szinte játszott velük, élvezetet talált abban, hogyan csapja be őket. Isten, vagy ha így jobb tetszik: végzete megbüntette érte. Már tudniillik Fráter Györgyöt, Bethlent nem. Őt talán azért nem, mert ő nem szerzetes volt és nem bíboros, sőt még csak nem is katolikus s így hazudozásai nem annyira megbotránkoztatók, mintha Isten szolgájában látjuk ugyanezt. Ezért volt Isten is Fráter Györgyhez szigorúbb, mint Bethlen Gáborhoz, legalábbis itt a földön. Lehet, hogy Castaldónak és Pallavicininak se lett volna olyan ellenszenves ez a viselkedés, ha nem pap csinálta volna.

De még ha Castaldók se voltak bűnösök, hogy lehetett volna Ferdinánd? Azok után, amiket láttunk, Ferdinándnak szükség esetén Fráter György meggyilkolására való felhatalmazása (olyan alakban s feltételek mellett, ahogyan ő adta) a legtermészetesebb dolog. Sőt tisztelettel kell látnunk azt a lelkiismeretességet, mellyel eljár. Még Pesty Gáspár feljelentése után is, melyről természetesen nem is sejtette, hogy túlfűtött agy terméke s melyet igazán perdöntőnek tekinthetett volna, se merte egyedül magára vállalni a felelősséget s csak tanácsosainak összehívása és azok döntése után adta meg a feltételes engedélyt „az áruló” meggyilkolására, de csak akkor, ha másként nem lehet a keresztény sereget és Erdélyt a töröktől megmenteni. Azok után, amiket Castaldo jelentett, és az után a hang után, melyen jelentette, Ferdinánd másként nem tehetett. Az a viselkedés pedig, melyet a gyilkosság végrehajtása után tanúsított, igazán lovagias és királyi.

Bíborost meggyilkolni egyik legnagyobb exkommunikációval [kiközösítéssel] jár. Érthető lenne, ha Ferdinánd, mikor a gyilkosságról felelni kellett, megtagadta volna a közösséget Castaldóval. Hiszen Castaldóval is csak a pániktól megzavart agy hitethette el, hogy élete és serege veszélyben forog és hogy a katasztrófát csak Fráter György gyors halálával lehet elhárítani. Ferdinánd azonban nem volt ott a helyszínen, tehát nem zavarhatta meg ítéletképességében a félelem. Ő nem is engedte meg a gyilkosságot, hanem csak az említett feltétel fennforgása esetén, az pedig kétségtelen, hogy Castaldók abban tévedtek, hogy ez a feltétel, mikor ők a gyilkosságot elkövették, csakugyan fennforgott.

Eszerint tehát Ferdinánd Fráter György tragikus halála után megtagadhatta volna Castaldók tettétől a közösséget és mindent hadvezérére háríthatott volna. A hitvány angliai Erzsébet Stuart Mária halálos ítéletét maga írta alá s a szégyen vagy a lelkiismeret-furdalások

miatti hosszas halogatások után a kivégzést maga rendelte el, mégis volt olyan vastag bőr az arcán, hogy kegyenceire tolt a felelősséget azon a címen, hogy nekik nem lett volna szabad engedelmessé válniuk. (Csak mertek volna nem engedelmessé válni!) Milyen toronymagasságban állt felette Ferdinánd! Ő még Fráter György meggyilkolásáért is vállalta a felelősséget. Igaz, hogy neki könnyű is volt, mert nem volt bűnös. Erzsébetnek viszont azért volt nehéz a helyzete, mert bűnös volt.

Pedig a felelősségre vonó pápa logikája kegyetlenül éles volt: Ha Fráter György olyan gonosz ember volt, amilyennek most beállítják, miként ajánlhatta őt a császár csak az imént bíborosi méltóságra? És hihető-e, hogy a hetvenéves aggastyán csak az utóbbi két hónapban vált annyira gonosszá?

Ferdinánd vállalta a felelősséget. A pápa vizsgálatot indított. Több mint száz tanút hallgattak ki. Vallomásaik rendkívül terhelők voltak a meggyilkoltra. Mindenki árulónak tartotta. Nem is csoda, hiszen senki se szerette. Ma már tudjuk, hogy nem volt áruló és hogy halálát sajnálatos félreértés okozta. Egészen kétségtelen azonban, hogy gyilkosai jóhiszeműek voltak. Ők meg voltak róla győződve, hogy árulót ölnek meg s amit tesznek, kötelességük. Ilyen körülmények közt és tekintetbe véve, hogy katonák voltak és háború volt, eljárásuk érthető.

Annál kevésbé érthető Izabella minden emberi érzést (a nőiről nem is szólva) megcsúfoló viselkedése a nagy államférfi meggyilkolása hírének vétele után.

Még magában a gyilkosság bűnében is sokkal jobban részesnek kell tartanunk Izabellát, mint Ferdinándot, már ti. lelkiismeretileg s így az erkölcsi felelősséget illetően. Láttuk ugyanis, hogy Izabella már régebben követett el merényletet Fráter György élete ellen. Hogy az nem sikerült olyan jól, mint Castaldóéké, bizonyára nem az ő érdeme. Hogy az a merénylet, melyet már említettünk, csakugyan az ő megbízásából történt, tehát ő volt a felbujtó, nyugodtan elhíhetjük Miles szász krónikásnak. Aki azt az ördögien kárörvendő levelet meg tudta írni Fráter György halálakor, s aki Bebeket és a két Kendit oly hidegvérrel és oly kegyetlenül tudta legyilkoltatni, attól Fráter György meggyilkoltatásának terve is kitelhetett. Mégis Izabellát senki se átkozza, mint gyilkost, csak Ferdinándot.

Amit azonban Fráter György meggyilkolásával kapcsolatban Baráthosi Balogh Benedek ír, s amit neki a mi fajunk és hazánk lánglelkű szerelmesei természetesen el is hisznek, már a komikum határait súrolja. Azt mondja, hogy a gyilkosok egyike levágja a barát szőrös fülét és bársonytokban elküldi a császárnak, aki aztán kárörvendő gyönyörrel nézegeti. A szőrös fül levágásáról és elküldéséről van adat, de hogy az igazságnak megfelel-e ez az adat, az már egészen más kérdés. A hír kitalálója összecserélte a keresztény császárt a török császárral, Bécszet Konstantinápolyal. Nem csoda, hogy erdélyi ember ilyennek képzelettel a keresztény császárt, hiszen az erdélyiek csak a török császárt ismerték. A bécsit csak a rágalmozó propaganda-hadjáratból.

Egyébként ha Baráthosi csak sejtené is, ki volt az a Ferdinánd, akkor nem hinné el róla, hogy levágott füleket tartalmazó csomagokat szokott kapni, még kevésbé, hogy az ilyen csomagok tartalmában gyönyörködni szokott. Azt meg csak melleleg jegyezzük meg, hogy Fráter György meggyilkolásakor még nem is Ferdinánd, hanem V. Károly volt a császár, ha tehát a kérdéses csomagot a „császárnak” küldték, akkor nem is ő kapta volna meg. Azt is írja, hogy a gyilkosság miatt a pápa egyházi átok alá veti Ferdinándot és csak halála előtt néhány nappal oldja fel alóla. Az igazság az, hogy mivel a pápa sem e gyilkosságért, sem másért soha nem vetette Ferdinándot „egyházi átok” alá, tehát sem halála előtt néhány nappal, sem máskor nem is oldozhatta fel alóla. Nem is vethette volna addig „átok alá”, míg bűnét meg nem állapította. Az pedig köztudomású, hogy a pápától indított vizsgálat nem Ferdinánd bűnét, hanem büntelenségét állapította meg. Bár a vizsgálat megindítása után csak három év múlva – olyan alapos volt a vizsgálat – történt meg ez a megállapítás, még mindig Ferdinánd halála előtt csekély kilenc évvel (1555. február 14.), nem pedig néhány nappal mentette fel a pápa Ferdinándot a vád (nem pedig az „egyházi átok”) alól.

Végül azt is írja Baráthosi, hogy a gyilkosok közül Pallavicini hatalmas birtokot és örgrófi címet, Odescalchi szintén birtokot és hercegi címet kapott! Igazi jellegzetes példája ez az állítás az ordító butaságnak, a gonosz rágalmazásnak és az aljas népbutításnak a történetírás leple alatt. Mivel az Odescalchiak hercegek, a Pallaviciniek pedig örgrófok s ez utóbbiaknak Csongrád megyében egy hatalmas, 50.000 holdas hitbizományuk is volt a bolsevizmus „rendcsinálásáig” s mivel Fráter György meggyilkolásában is szerepel egy Pallavicini és egy Odescalchi, Baráthosi el se tudja képzelni, hogy mindkét család ne ezért és ne ekkor kapta volna a címet is, a rangot is, a vagyont is.

Hiszen köztudomású, hogy minden magyar mágnás hazaárulásért, aljasságért, jellemtelenségért s természetesen nagy emberek lelkiismeretlen meggyilkolásáért kapta a grófi rangját meg latifundiumait [földbirtokait]. Hát még ha annak a grófnak vagy hercegnek olyan idegen is a neve, mint a Pallavicinieknek és Odescalchiaknak! Igaz, hogy egyik se német (akire a jó magyar annyira haragszik), hanem olasz, de hát az még gyűlöletesebb, mert még katolikusabb. (Az olaszon csak a spanyol tesz túl katolicizmusban is, gyűlöletességben is.) Az a nagy rang és az az óriási birtok, amit a gyilkosok kaptak, egyúttal bizonyítja Ferdinándnak, a fő gyilkosnak a rosszhiszeműségét is, mert hiszen olyan embernek a meggyilkolásáért, aki áruló volt, aki tehát megérdemelte a sorsát, nem szoktak ilyen nagy árat fizetni.

Mindez azonban fanatizmus, fantázia és könnyelmű felületesség. Az igazság az, hogy az Odescalchiak csak Fráter György meggyilkolása után „csekély” másfélszáz évre (1698-ban) lettek hercegek, mikor családjuk egyik tagja XI. Ince néven pápa és hazánknak a török alól való dicső felszabadítója lett. (*Ezért* kapták tehát a hercegséget, nem Fráter György meggyilkolásáért.) Viszont a Pallaviciniek már a magyarok bejövetele előtt (!) grófok voltak, tehát előbb, mint a Habsburgok és már akkor a császár rokonai voltak.

Ami pedig azt a hatalmas Csongrád megyei hitbizományt illeti, az még Fráter György halála után száz évre is a töröké volt, tehát azt a császárral csak történelmi analfabéta adathatja az 1550-es években jutalmul. Az a nagy hitbizomány még ma is csak alig száz éve, hogy a Pallavicinieké. Előtte Zichy-birtok volt s az illető Pallavicini anyjától, Zichy Leopoldinától örökölte, nem pedig Bécstől kapta jutalmul, Fráter György meggyilkolásáért.

De természetesen a Zichy grófok se „hazaáruló” érdemeikért kapták, hanem ők is csak 1804-ben és pénzért vásárolták, többek közt az Erdődy gróftól.

János Zsigmond (1540-1571)

„Isten kegyelméből és a hatalmas császár (a szultán) akaratából Magyarország királya”, mint maga írta magáról. De még ebben is nagyzol, mert nem volt király. Atyja hívei anyja halála után kikiáltották ugyan királynak, de meg nem koronázták.

Pedig megtehették volna, mert a korona akkor még ott volt a kezük között. Ők maguk is érezték azonban, hogy ez a kikiáltás nagyon is magánjellegű. Hanem, hogy a „hatalmas császár” akaratából volt az, ami volt, az már igaz. De ez a mi divatos hazafiainkat nem bántotta soha és ma se bántja. Ők csak azt tartották szégyennek egy magyar emberre, ha a Habsburgok „akaratából” lett itt valamivé. Hogy e Habsburgok fejét magyar korona ékesítette, az ő szemükben az se csökkenti ezt a szégyent. A magyar önértet így se tűrte, hogy nekik engedelmessédjék.

János Zsigmond akkor született, mikor apja meghalt. Anyja még utána tizenkilenc évig élt, ő pedig anyját tizenkét évvel élte túl s így harmincegy éves volt, mikor meghalt. Élete világosan bizonyította, hogy az adott viszonyok között a nemzeti királyság mennyire nem volt összeegyeztethető a magyar függetlenséggel. János Zsigmond egész életében hold volt, mely más körül forgott. A napja hol a Habsburg király volt, hol a „hatalmas császár”. Az lett volna a természetes, hogy mindig a „hatalmas császár” körül forogjon, hiszen az csinált belőle urat, de ezt a körforgást tizenkét évig egyfolytában kevesen bírták ki s így még ő se.

Világos, hogy a szultán körüli forgással kezdte. De mikor Miksa megverte, ijedtében s hogy a vereség következményeit kikerülje, kiegyezett vele. De alig hogy megkötötte vele a szatmári egyezséget, a török segítséget adott neki és még többet ígért neki, mint Miksa. Erre rögtön megszegte az egyezséget, amiért aztán Miksa ura helyett a követét, Báthory Istvánt, a későbbi lengyel királyt csukatta le. De hogy őt magát is megbüntesse, felfedte a török előtt a szatmári békét. A török természetesen felháborodik és bosszút forral. Mert azt tudta meg belőle, hogy a fejedelem őt becsapja, csak hízelgő szavakkal tartja, de valójában ellensége.

Ilyenkor veszedelmes volt a vazallusnak a hatalmas szultán kezébe kerülni. János Zsigmond azonban tudta, hogy nagy bünt csak nagy bünbánatot jelentő nagy önmegalázással lehet feledtetni. Azt válaszolta hát, hogy azonnal személyesen megy Konstantinápolyba a hatalmas szultán elé s így ott fogja megcáfolni mindazt, mit ellenségei tönkretételére felhoztak. A szultán meghatódik, a fejedelem e porig való megalázkodása azonnal leveszi lábáról, s azt feleli, hogy most a téli hidegben nem kívánja ezt tőle, hanem majd tavasszal úgyszemélyesen jó Magyarországra s akkor tiszteleghet nála.

Ez akkor meg is történt, a szultán nagy kegyességgel fogadta, de ugyanekkor viszont a nagyvezért magára haragította, mert nála nem tisztelgett. Oda jutott ugyanis a magyar „nemzeti” király, hogy már nemcsak a szultán, hanem már a nagyvezér is elvárta tőle, hogy *tisztelegjen* nála. Ez lett tehát a nagy magyar önértetből.

Káprázatos fénnel és óriási kísérettel jelent meg János Zsigmond ura, a szultán előtt, mikor eljött a hódolat ideje. Csak lovának nyerge 24.000 aranyat ért. Maga dió nagyságú gyémántot viselt. Minél nagyobb fénnel jelenik meg ugyanis a szolga, annál nagyobb dicsőség urára, aki ilyen nagy és gazdag úrnak is az ura. Néhányad magával a szultán sátrába lépve *háromszori térdhajtás után* járult hozzá kézcsokra. (Szalay, IV., 343. o.) Szomorúan láthatjuk, mekkorát süllyedt a magyar csak János óta is. Az apa még csak kezét csókol (mi akkor még ezen is megbotránkozunk), a fiú már térdet hajt, mégpedig egymás után háromszor.

A szultán előtt zavarát és elfogódottságát emlegette, ami miatt – mondta – nem is tud mást mondani, minthogy a szultán egy régi szolgájának hű fia járult most elébe. A szultán igen meg volt elégedve s azt mondta neki: *Háromszor akkorává teszünk, mint vagy*. De per-

sze a valóságban annyira nem tette semmivé se, sőt a hiúságában megsértett nagyvezér a szultán csillogó szavai ellenére is annyi borsot tört utána orra alá, illetve Békesy Gáspár orra alá (mert hiszen az kormányzott, nem ő), hogy később újra Miksához pártolt s megkötötte vele a speyeri egyezményt. Rögtön utána meg is halt. Nemcsak önérzettel, hanem becstelenség is volt tehát a „nemzeti” fejedelem. De becületben a török „szövetséget” nem is lehetett kibírni. Halála után kegyence, Békesy Gáspár képviselte Erdélyben a Habsburg-párti irányzatot, Báthory István a török barátságot, s tudjuk, hogy az utóbbi győzött.

János Zsigmond egész életében mindig házasodott, s mégis nőtlenül halt meg. Akartak neki Valois leányt a francia királyi családból, nem kapta meg. Kérte Ferdinánd leányai közül az egyiket. Azt felelték neki, hogy azok részint már férjhez mentek, részint nem akarnak férjhez menni. Megkérték neki Albrecht, bajor fejedelem Mária leányát, de az apa azt válaszolta (pedig a császár azt üzenté neki, hogy a házasságot a kereszténység érdekei kívánják), hogy *„mily sorsa volna leányának az ingatag ember mellett, a pogányok és istentelen eretnekek közepette, kiktől hemzseg az a tartomány. Meg hogy hát az a tartomány szerfelett műveletlen, hogy a fejedelem nem örvend a legtisztesebb származásnak* (bizonyára anyja rossz hírére céloz), *hogy teste egy nagy betegség”*. (Szádeczky Lajos: Békes Gáspár, 24. o.)

Végül Miksa minden igyekezete ellenére se tudott neki más menyasszony szerezni, mint Szibilla, cleve-i hercegnőt, akiről azonban azt az információt kapta szegény vőlegényjelölt, hogy rút és műveletlen s nem is tud más nyelven, mint csak németül. De ebbe aztán már bele is halt a csupa beteg fejedelem.

Újabb történetíróink János Zsigmondot epileptikusnak, nyavalyatörősnek mondják, mert az egykorú iratok szerint görcsök gyötörték és rohamai voltak. Én azt hiszem, hogy betegsége nem epilepszia, hanem szifilisz volt. Az ebből következő tábeszben [gerincvelő-sorvadásban] is szoktak rohamok, görcsök fellépni, amit népiesen úgy mondanak, hogy „feltörte a frász”. Lehet, hogy ez a szifilisz nem szerzett (vagy nemcsak szerzett), hanem örökölt volt. Emlékezzünk, hogy Held írja Jánosról, hogy morbus gallicusban [francia betegségben] szenvedett. Úgy látszik, hogy ez nemcsak rosszakarató ráfogás.

Hogy János Zsigmond betegsége örökölt szifilisz lehetett, azt az élete utolsó éveiben fellépő görcsös rohamokon kívül az is bizonyítja, hogy gyerekkorában nemcsak egészséges volt még, hanem egyenesen sokat ígérő, mind testileg, mind lelkileg. Szép, derék, ügyes fiú volt, jó fellépésű és nagyon tehetséges. Sok nyelvet is beszélt. Aztán serdülő korától kezdve kezd visszafelé menni, sőt teljesen letörni, aztán görcsök, rohamok gyötrik s 31 éves korában meghal. A szülőktől örökölt szifilisz az, melyben gyakori jelenség, hogy a gyermek látszólag egészségesnek születik, sőt sokszor feltűnő erős és derék, s hol már csecsemőkorban, hol pedig csak 10-14 éves korában vagy még később jelentkezik a betegség, mely az ifjú testi és szellemi visszafejlődésével s végül halálával jár.

Forgách Ferenc, a püspök és történetíró, János Zsigmond udvarában élt, személyesen ismerte őt is, környezetét is. Míg betegsége ki nem fejlődött, órákon át szokott vele beszélgetni. Ő így jellemzi:

„Az maradt életének végéig, amivé neveltetett: hígeszünek, tudatlannak, iszákosnak, úgy annyira, hogy borsomjának nem voltak határai, hogy nappalait, éjjeleit borozással töltötte (az ágyban való borozást, mint látjuk, anyjától tanulta), ennek következtében emlékezőtehetsége is alig volt, ítélőképessége éppen nem, beszéde hasonló a gyermekek beszédéhez, lelkében, testében nyomorék ember. Bizodalmas tanácsosa három volt, egyik gonoszabb a másiknál. Csáky Mihály kancellár pályájának kezdetén pap, fősvény, nagyravágyó, annak is, mi talán jó volt a fejedelemben, előlője. Békesy Gáspár oláh eredetű, példánya a kegyetlenségben, a gonoszságban. Blandrata György, olasz orvos, az arianizmusnak Erdélyben teremtője. Többi tanácsosait alig-alig ismerte, életét ama három között töltötte, kerülve az embereket, elzárkózva előlük, nyilvánosságra csak vadászat alkalmával lépő.” (Szalay, IV., 359. o.)

Látjuk tehát, hogy nemcsak Izabella, hanem még János Zsigmond tanácsadói és bizalmasai is többnyire idegenek voltak, pedig Forgách említette három mellé még negyedeknek anyja lengyel szeretőjét, Nizowski Szaniszlót is hozzátehetnénk, meg az olasz Gromot, testőrei parancsnokát.

„Valami hihetetlenül rossz viszonyok közt volt az ország az anya és fia uralma alatt – folytatja Forgách. – Amaz szabados életet élt, fiát pedig rosszul nevelte. Sohasem volt rábírható, ámbár az ország rendjei együtt is kérték, hogy szoktassa hozzá fiát a tanácsokhoz, hogy okos férfiakra bizza nevelését, csak azon okból, mert az uralkodást önmagának akarta megtartani. Így rossz gyerektársak, rosszéletű lengyelek közt nevelkedett föl s ilyen volt élete mindvégig. Tanítóinak könnyelműségét, tudatlanságát és iszákosságát sajátította el elsősorban... Élete végén tagjai épségét mind elvesztette.

Homloka alacsony, szemei kicsinyek voltak, karcsú termetű, szakálla ritka, vörhenyes színű, majdnem meg lehetett számlálni az egyes szálatokat. Arca szomorú. Idegenek előtt tartózkodó volt a magatartása... Békesy Gáspár a kegyetlenséget táplálta benne. Nemcsak arra ösztönözte, amire akarta, de uralkodott is rajta, akaratainak sohasem merte a fejedelem útját állni. Isten oltalmazta meg a két Báthoryt, hogy Békesy ki nem végeztette őket. Senki sem volt az országban, akit szóval vagy tettel meg ne sértett volna.”

Látjuk tehát, hogy egy hajszálon múlt, hogy Báthory Istvánt, az egyik legnagyobb magyart, aki utóbbi ötszázéves történelmünk folyamán magyar emberek közül egyedül emelkedett független állam trónjára s ott is a legnagyobbak közé számlálják, el nem tette láb alól az utolsó nemzeti király utolsó ivadéka. (A másik magyar lángelmére, Fráter Györgyre pedig – láttuk – anyja lövetett rá.)

Mikor Báthory hazajött a fogságból, melyet Prágában éppen miatta szenvedett, János Zsigmond hátat fordított neki.

Hogy később élete komoly veszélyben forgott, azt Forgáchon kívül, magától Báthorytól is megtudhatjuk. Listhy János magyar kancellárnak írja, hogy hosszú időt kívánna, ha mindazt le akarná írni, hányszor ingerelték fel ellene hamis vádakkal a fejedelmet, a bölcs Istennek köszöni, hogy életben maradt. (Bártfai Szabó László: Ghymesi Forgách Ferenc, 180. o.)

Olyan tehetetlen báb volt János Zsigmond, hogy valósággal rabja volt a három kegyencnek. Ezek, hogy uralmukat megőrizték, vigyázva vigyáztak, hogy kívülük senki más ne férközhessen közelébe. S könnyű is volt ezt elérniük, mert maga a fejedelem is emberkerülő volt, aki ösztönszerűleg félt minden érintkezéstől az emberekkel. Egyedül is étkezett. Csak vadászaton lehetett hozzáférni. De szerencsés volt, akinek kérdésére akkor is legalább egy szóval válaszolt. Napokon át ült egy helyben, szemét egy pontra szögezve. Még a ház körül sem sétált. Betegágyában is Bekest hívta. Később olyan lelki szomorúságba esett, hogy egyáltalán senkivel sem beszélt. Néha sóhajtott vagy nyögött, míg nyelve és érzékei épségét el nem veszítette. Istenről vagy szent dolgokról sohasem tett említést. Szentségekkel anyja halála óta nem élt, úgy látszott, mintha a vallás minden szikrája kialudt volna belőle.

Jellemző János Zsigmond értelmi színvonalára és akaraterejére, hogy betegségében orvosa, Blandrata kijelentette neki, hogy addig nem gyógyítja, amíg az unitárius tanokra meg nem esküszik. Azt mondogatta neki, hogy akkor lesz csak hatalmas fejedelem, ha unitárius lesz, mert Isten akkor megáldja. A törökök is azért olyan szerencsések mindenben, mert egy Istent hisznek, nem pedig Szentháromságot.

Milyen uralkodó az, kérdem, sőt nem uralkodónak, hanem csak férfinak is megfelelő, aki katolikusból kálvinista, kálvinistából unitárius lesz csak azért, mert az orvosa is így csinált? De az meg már az egész erdélyi fejedelmi udvarra szomorú szegénységi bizonyítvány, hogy aztán érdekből és haszonleséséből, s így természetesen jellemtelenségből egész környezete követte e valláscsereletetésben is. Unitárius lett: Bekes Gáspár, Hajmási Kristóf, a lengyel Nikowski is. (A Báthoryakra bizonyára azért is haragudott annyira, mert azok katolikusok maradtak.)

Még egy nevezetes esemény történt Erdélyben János Zsigmond alatt: Szabadságharcot vívtak a székelyek. A magyar szabadság legendás hazájában, Erdélyben ugyanis az utolsó „nemzeti” király fia uralma alatt lábbal tapodták a székelyek szabadságát. A hajdan adómentes székelyeket rendszeresen terhelték meg adóval, az ökörsütés pedig, melyet régebben csak kivételesen vetettek ki rájuk, egész rendszeressé lett. A szabadság sérelméhez és az anyagi elnyomáshoz járult még a vallásszabadság sérelme is az eretnekektől rángatott fejedelem részéről. Mindenre szabadság volt ugyanis Erdélyben, csak a magyarság ősi vallására, a katolicizmusra nem.

Az ősi hit mellett kitartó és a szabadságukra egyébként is mindig féltékeny székelyek végül fegyvert fogtak. János Zsigmond leverte őket és véres bosszút állt rajtuk. A székely vérenek – írja Petőfi (A székelyek) –, „minden kis cseppje drágagyöngyöt ér”. Úgy látszik azonban, hogy csak akkor annyira becses ez a vér, ha protestáns székelyek vére, és ha a Habsburg az, aki ontja. Lám, a katolikus székelyeknek az unitárius „nemzeti” fejedelemtől ontott vére (még ha azt a nemzeti fejedelmet egy idegen, sőt éppen egy olasz tette unitárius-sá) már nem olyan drágagyöngy. Ezen a János Zsigmond-féle székelygyilkoláson például sohasem botránkozott meg a magyar történetírás s oly nemtörődomséggel siklott és siklik el felette, hogy úgyszólván nem is tud róla senki. A törvénytelenység és szabadságmegvonás se háborítja most fel a magyar kebleket.

Ki ismeri vagy ki hallott csak valaha is a most levert székelyek kivégzett vezéreiről: Nagyról és Gyepesiről, mint hősookról és a szabadságharc vértanúiról? Az aradi vértanúk nem voltak magyarok, mégis a magyar szabadság hősei és lehetetlenül sváb és rác nevüket is tudjuk (a magyar katolicizmus székhelyén, Esztergomban, mindegyikről egyenként külön-külön utca van elnevezve s természetesen ezeket az utcaneveket a kommunisták is meghagyták, mert a Habsburg-ellenes aradi vértanúkat ők is reklámozzák). De ki hallott valaha Nagyról és Gyepesiről, mint a magyar szabadság vagy a vallásszabadság vértanúiról? Mint a vallásszabadság hőseit, mi is csak a gályarabokat ismerjük. Még akkor is, ha magyar szerzetesek tanítottak bennünket történelemre.

Aztán hogy felháborít bennünket, hogy az aradi hősokeket nem úgy lötték agyon, mint katonákat szokás, hanem úgy akasztották fel, mint gonosztevőket. Pedig ekkor már demokrácia és egyenlőség volt s így nem voltak nemesi kiváltságok, sőt ezeket éppen negyvennyolc törölte el. Nagy és Gyepesi azonban nemesek voltak, akiket a magyar törvények szerint, melyek akkor még javában megvoltak, csak lefejezni volt szabad, de azt is csak törvényes ítélet után. Addig még letartóztatni se lehetett volna őket. S milyen kényesek vagyunk mi erre, s hogy emlegetjük a koronázó esküt, mikor Habsburgoknak van velünk dolguk! A „nemzeti” fejedelem a katolikus Nagyt és Gyepesit a szabad székelyeknél nyársba huzatja a magyar alkotmány és szabadság dicsőségére s olyan sikerrel, hogy azóta se akadt még magyar nemes, aki ebben észrevette volna az alkotmány vagy a vallásszabadság sérelmét.

A többi vezetők hosszú éveken át sínylődtek börtönben, de miattuk senki se emlegette vagy emlegeti a magyar nemeseknek az aranybulla adta jogát, hogy fegyverrel is joga van felkelni a király ellen, ha az az alkotmányt sérti. A felkelésben résztvevő kisebb rangú székely katolikusokat pedig azzal gyalázta meg az utolsó nemzeti király ivadéka, hogy *orrukat, fülüket vágatta le*, mint a portyázó magyarok hírmondóival Augsburgban csinálták a németek.

A nemzeti felháborodás emiatt is elmaradt, pedig hát az egyszerű székelyek is nemesek voltak s Bécs soha nem bánt így protestáns nemesekkel vagy prédikátorokkal, akik ellene lázadtak fel. A mi szemünk csak akkor forognak vérben s nyakunkon csak akkor dagadnak ki az erek, mikor Lipótról, Kollonicsról vagy az aradi vértanúk „hóhérjairól” van szó.

A székelyek szabadságharcosai elleni vad dühöngéssel még nem fejeződött be a „nemzeti” zsarnok bosszúja: Büntetésből az *egész székelységtől* elvette szabadságukat, jobbágyokká és eladományozhatókká tette, adó- és tizedfizetésre kötelezte őket. Eltörölte azt a kiváltságot is, hogy vagyonuk megszakadás és hűtlenség esetén se száll a kincstárra, hanem a rokonokra.

A „nemzeti” és „hazafias” felháborodás részünkről emiatt is úgy elmaradt, hogy az egész már teljesen el is feledtük. Sőt. Szilágyi, a magyar történetírók egyik legtiszteltebbje és legnagyobbika (természetesen Kálvin nemzetségéből) „Erdélyország története” c. művében (I., 336-337. o.) azt írja, hogy ha el is kell ismernünk, hogy János Zsigmond ivott és tanácsadói kezében akarattalan báb volt, három nagy érdemet mégse lehet tőle elvitatni.

1. Megalapította az önálló Erdélyt (azaz Magyarországot tényleg kettészakította). Ez tehát nem nagy bűn, hanem nagy érdem.

2. *Vallásszabadságot* hozott Erdélybe. Aki ettől nevetteben lefordul a székről (mert hiszen éppen most tárgyaltuk, hogy a katolikus székelyek éppen azért lázadtak fel, mert nekik nem adott vallásszabadságot), azt figyelmeztetjük, hogy protestánsaink s természetesen közöttük a nagy Szilágyi is, „vallásszabadságon” egyszerűen csak a *protestantizmus* szabadságát értették s még csak eszükbe se jutott, hogy a katolicizmus is vallás (a bagoly rúgja meg!) s így annak is jár szabadság ott is, ahol a protestánsok kezében van a hatalom. Aki viszont ettől fordul le (joggal) a székről, azt viszont arra figyelmeztetjük, hogy hát talán a bolsevikok nem azt mondták, hogy „felszabadították” a magyar népet s nekik talán eszükbe jutott, hogy az is nép és az is magyar, aki nem kommunista (és a magyar nép 97%-a nem az) ők pedig csak a kommunistákat szabadították fel?

3. *A székelyek túlzott (!) szabadságát, mely eddig annyi bajt okozott a fejedelmeknek, végleg megszüntette.*

Ezzel aztán kupán is vagyunk vágva, mert megtudjuk, hogy a székelyek szabadsága egyszerűen túlzott, tehát túrhetetlen volt s így *is tett* Erdéllyel az, aki ezt a túlzott szabadságot egy kicsit megnyirbálta.

Ne kapaszkodjunk most bele abba, hogy ha csak a túlzott szabadság elvételéről volt szó, akkor az addig szabad székelyek orr- és fülcsonkítása talán mégiscsak érthetetlen egy kissé és a székelyek „túlzott” önértetét talán másképp, „szabad” emberekhez jobban illő s különösen törvényesebb és alkotmányosabb eszközökkel is el lehetett volna érni, hanem ismerjük el, hogy a magyar nemesi kiváltságok valóban túlzottak voltak.

Csakugyan. Nem lehet egy ország nagy akkor, ha éppen leggazdagabb rétege azt tartja nemzeti dicsőségnek, hogy ő az ország szükségleteihez csak vérével járul, de pénzével nem és soha. Az is kétségtelen, hogy nem lehet rend, élet- és vagyonbiztonság egy olyan országban, ahol azt, aki nemes, nem szabad elfogni, hanem csak akkor lehet letartóztatni, ha már el is ítélték, de „elítélni” is csak annak tanúskodása alapján lehet, aki szintén magyar és szintén nemes.

De ha ezt belátjuk, sőt hangsúlyozzuk, akkor ha nemzeti és unitárius fejedelem szegi meg a helytelennek kijelentett törvényt, s ahelyett, hogy gazembereznénk, zsarnokoznánk és az öklünket ráznánk feléje, egyenesen *érdeméről* beszélünk, akkor miért nem vagyunk ilyen okosak, tárgyilagosak, érdemeit elismerők és hálásak akkor is, ha Habsburg király csinálja ugyanezt, kivált mikor az nem is csinálja, hanem csak próbálja csinálni, de orr- és fülcsonkítás helyett olyan kíméletesen, hogy végeredményben sohase sikerül neki? Ha következetesek és logikusak lennénk, akkor ezzel kapcsolatban a Habsburgokat túlzott kíméletességükért hibáztatnánk, de nem azért, hogy zsarnokok, magyargyűlölők, alkotmány- és törvénytíprók voltak.

Hogy pedig az a vallásszabadság milyen volt, mellyel János Zsigmond Erdélyt megajándékozta, azt a kivégzéseken, orr- és fülcsonkításokon kívül megmutatta azzal, hogy „intő példaul” rögtön a székely felkelés leverése után eltörölte az udvarhelyi barátok kolostorát is és „Székely támadt” néven várrá alakította át a székelyek megfélemezésére.

1562-ben volt ez a székely szabadságharc. Látjuk, hogy mivel nem protestáns, hanem katolikus jellegű volt, nem a Habsburgok ellen irányult, nem Habsburg verte le, hanem nemzeti király verte le, semmi különösebb rosszálló visszhangot nem keltett a magyar lélekben. Még a katolikusban se. Se a protestánsok, se a marxizmus nem csinált neki ugyanis propa-

gandát, *katolikusok* pedig ilyesmivel nem szoktak foglalkozni. Vérbetiprása se keltett semmi különösebb részvétet, pedig kegyetlenebb, jogtalanabb és meggyalázóbb volt, mint bármely azelőtti vagy azutáni magyar szabadságharc eltiprása. Maguk a szegény katolikus székelyek azonban, akik a maguk bőrén érezték, nem tudták elviselni a dolgot olyan könnyen s még János Zsigmond életében, 1569-ben, újra felkeltek. Újra leverték s még nagyobb szolgaságba taszították őket. A magyar közvélemény, mely még az elsőről se tud, ezt a második szabadságharcot és kegyetlen eltiprását még kevésbé volt hajlandó tudomásul venni.

MAGYARORSZÁG FÜGGETLENSÉGE

**Hogyan és miért veszette el függetlenségét
 hazánk a Habsburgok alatt?**

Nem lehet a Habsburgok bűneiről beszélni

A mohácsi vész előtt hazánk védővonala a törökkel szemben a Száva és az Al-Duna mentén húzódott végig. Ez a védővonal még Mohács után is tartható lett volna.

A török ugyanis részint mert nem számított ennyire döntő sikerre, részint mert előrehaladt már az idő és a télre haza kellett vezetnie seregét; részint mert egyszerre ilyen nagy terjedelmű hódítást az anyaországtól való nagy távolság miatt rögtön nem lehetett megszervezni s így tartóssá tenni és biztosítani, nem tett még hazánk területén végleges foglalásokat, hanem rabló hadjárata után kétszázezer foglyával minden további nélkül hazavonult.

A tulajdonképpeni határvárait: Nándorfehérvárt, Sabácot, Zimonyt már a mohácsi vést megelőzően elvesztettük ugyan, de a délvidéki várak a Szerémségben, Bácskában, Temesben, Torontálban még kezünkben maradtak és ezeket még Mohács után is biztosítani lehetett volna karbantartással és fizetett őrséggel való ellátással. Azonban János, kinek e várak a kezében voltak, eleinte csak koronája biztosításával törődött, nem pedig az országéval (ebből is láthatjuk, hogy ha csak egy király lett volna, mennyire másképp történt volna minden), később pedig, mivel a török szövetségese volt, természetesen nem tatarozhatott, szerelhetett fel és rakhatott meg őrséggel várakat a saját szövetségese ellen még akkor se, ha szövetségeseinek csakugyan egyenrangú társa, nem pedig cselédje lett volna és ha neki hasonló kiadásokra valaha csak egy fityingje is lett volna.

János király halála után azonban „szövetségese” még a szövetség külső mázát is azonnal levetette s az elhunyt király fiának már csak, mint hűbért, adófizetés kötelezettségével adta az országot, de így is csak a keleti felét. A közepét, a fővárossal, Buda várával egyetemben magának tartotta meg és a török birodalomba kebelezte be. Így aztán az ország nyugati, királyi és keleti, fejedelmi felét egy, az országba középen mélyen benyúló török ék választotta el s így a török elleni védővonal a hajdani rövid déli helyett az eredetinek sokszorosára nyúlt meg, hiszen az ország közepébe került és messze Buda fölé benyúlt.

A Habsburgok s elsősorban *Ferdinánd örökre elévülhetetlen érdeme, hogy ezt a rendkívül hosszú, tehát rendkívül költséges védővonalat, mellyel János király akkor se törődött semmit, mikor még rövid volt* (de láttuk, hogy nem törődött vele már a Jagellók Nagymagyarországa sem), *kiépítette*. Ez sohase történt volna meg, ha Ferdinánd nem kerül a magyar trónra. (Hogy ez mibe került, sejthetjük onnan, hogy a Károlyvárosi vár Horvátországban, melyet Ferdinánd legkisebb fiáról, Károlyról, II. Ferdinánd apjáról neveztek el s melynek alapkövét 1579. július 13-án tették le, egymaga 845.000 forintba került.)

A magyar végvárakban, melyek hosszú vonala az Adriai-tengerparttól Nagykanizsán, Győrön, Érsekújváron, Füleken, Egeren, Szendrőn át Szatmárig nyúlt, már Ferdinánd uralkodásának utolsó évtizedeiben is s utána másfél századon át állandóan békében is „csekély” 16.000 katona szolgált, akiknek csak félévi zsoldja például 1556-ban 925.000 forintra rúgott. Nemcsak az ország területét védték ezek a végvári vitézek, hanem a magyar nép életét és vagyonát is, mert az ő portyázásai és kicsapásai nélkül az új határ mentén lakó magyar nép fiait szabadon hurcolhatták volna a rabszolgaságokra az állandóan rablókalandok után járó török csapatok s ezek nélkül a török várak környékén lakó magyar nép élete és vagyona az ellenség szabad prédája lett volna.

Annyi pénzt, mint amennyibe a végvári vitézek zsoldja került, még a régi, egész Magyarország se tudott volna előteremteni. Hiszen Surriano, velencei követ 1516. évi jelentésében (tehát II. Ulászló alatt) Magyarország összes jövedelmét mindössze 219.000, Mátyás király alatt pedig 940.000 forintra teszi.

Abban az időben az államoknak még nem volt olyan és annyi jövedelemforrásuk, hogy állandó hadsereget el lehetett volna belőle tartani. Pedig a mohácsi vész után annak a kis magyar országcsónaknak, mely Ferdinánd kezében maradt s melyet még az állandó török betöré-

sek, rablások és a hódoltság is gyengített, egy 16.000 főből álló állandó hadsereget kellett volna eltartania még békeévekben is. Ne feledjük, hogy Ferdinánd az egész országot Jánostól ennél jóval kisebb sereggel hódította el. Hogy a Habsburgok ennek ellenére hogy tudták évente előteremteni ezt a mérhetetlen összeget s ráadásul másfél évszázadon keresztül, az nem rejtély, hiszen a történetírók kezében vannak az idevonatkozó eredeti költségvetések.

Az Udvari Kamara 1578. évi költségvetése szerint például ebben az évben a hadi kiadásokat 1.422.606 forintra irányozták elő. Ebből az összegből mindössze 9.000 forint esik Bécs várára, a többi mind *magyar* hadikiadás. A másfélmillió forintos kiadás előteremtését ilyen forrásokból remélte az Udvari Kamara: 600.000 forintot a német birodalmi segélyből, 596.000 forintot az osztrák örökös tartományok és Csehország és társországi adójából, 80.000 forintot a szepesi kamara területén beszedett adóból és az ide befolyó egyéb jövedelmekből és végül 60.000 forintot a végvárhoz tartozó uradalmak hozadékaiból.

Még ha tekintetbe is vesszük, hogy a pozsonyi kamara bevételét a költségvetés valószínűleg az osztrák közös tartományokéhoz számítja s azért ezt a bevételt magyar eredetűnek számítjuk, sőt a szepesi kamaráéval egyenlőnek véve újabb 80.000 forintra tesszük, a költségvetés összesen 1.422.000 forintjából még akkor is csak 220.000-et tesz ki az, melynek fedezését Magyarországtól remélték. *Ez az összes török hadikiadásoknak csak 15%-a.* Nagyjából így volt ez másfél évszázadon át minden évben, s ráadásul békeévben. Vajon a kiadások hány százalékát tudták fedezni Magyarország jövedelmeiből akkor, mikor háború volt s így a kiadások tízszeresére növekedtek? Pedig már a XVI. század végén háború is volt a törökkel, mely egyfolytában tizenöt évig tartott, az úgynevezett hosszú háború.

Mi következik mindebből? Az, hogy *Magyarország függetlenségének elvesztéséhez nem volt szükség semmiféle osztrák „elnyomásra”, Habsburg „zsarnokságra”, „ármányra”, „esküszegésre” vagy más lelketlenségre, hanem az egész a legtermészetesebb és magától értendő dolog volt.* A viszonyokat ismerve azt *kell* mondanunk, hogy ilyen körülmények között az lett volna a csoda, ha Magyarország mégis független és önálló maradt volna. Tárgyilagos és a politikai és történelmi erőket ismerő embernek ilyen körülmények között nem azon kell csodálkoznia, hogy hazánk függetlensége megcsonkult, hanem azon, hogy csak megcsonkult, nem pedig egészen elveszett. Nem az a bűne tehát a Habsburgoknak, hogy Magyarország függetlensége az ő uralmuk alatt egy időre megcsonkult, hanem az az *érdeme*, hogy csak megcsonkult, de hazánk végeredményben mégiscsak független ország maradt.

De különösen érdemük az, hogy hazánk az ő uralmuk alatt területi integritását még ilyen körülmények közt is nemcsak megtartotta, hanem végül még azt is visszaszerezte, ami már akkor se volt az övé, mikor a Habsburgokat királyává választotta, továbbá, hogy hazánk mindent, amit idegen dinasztiaja megvédett és visszaszerzett, meg is tartotta mindaddig, míg csak Habsburgok voltak a magyar korona viselői. Jellemző, hogy abban a pillanatban, mikor a Habsburgok elvesztették a magyar koronát s hatalmuk megszűnt (1918-ban), rögtön elveszett velük együtt az ország is újra s a mai csonkaország lett belőle.

A Habsburgok tehát fenntartották, nem pedig tönkretették Magyarországot, s mivel nem Magyarország, hanem egyéb országaik erejével tartották fenn s ennek ellenére mégis *hazánk* elméletben, azaz jogilag mindig, többé-kevésbé azonban a gyakorlatban is független, szabad és önálló ország maradt s az idők haladtával a valóságban is mindig jobban azzá vált, mi magyarok a Habsburgoknak csak irántunk való érdemeiről beszélhetünk, nem pedig bűneikről.

Mutassanak nekünk még egy országot a világtörténelemben, melyet nem 400, nem is 150, hanem akár csak 50 esztendőn át elsősorban más ország vagy más országok fegyverével tartottak fenn, védtek meg és szabadítottak fel, s mégis független, mégis önrendelkező, mégis szabad ország maradt s nem lett azon országok és népek tartományává és adófizetőjévé, melyek védelméhez és felszabadításához a pénzt és fegyvert adták! Ilyet bizony Magyarországon kívül senki se tud mutatni, mert ellenkezik a tények logikájával s ezért politikai és történelmi lehetetlenség.

Világos, hogy a tények logikája és a történelmi szükségszerűség a Habsburgokra is vonatkozik. Világos, hogy lehetetlen nekik se csinálhattak, saját maguk országaik érdekei ellen nekik se cselekedhettek. Ezért kellett Magyarországnak függetlenségének is egy időre megcsónkulni, itt idegen, osztrák befolyásnak érvényesülni s emiatt bizonyos tekintetben hazánkban is szolgálni idegen, osztrák érdekeket.

A tények logikája és a történelmi szükségszerűség a mi esetünkben is érvényesült annyiban, hogy a Habsburgoknak, mint uralkodóháznak, érdekük volt, hogy Magyarországot, melyet a török és a magyar pártviszályok miatt olyan siralmas állapotban örökölték, hogy 200 éven át csak terhet, csak hátrányt, csak kiadást, csak gondot jelentett számukra, a jobb jövő reményében ennek ellenére is uralmuk alatt megtartsák s elsősorban az ő érdekük volt, hogy a török rabságban levő, valamint az erdélyi fejedelmek alatt az anyaországtól elszakadva élő részeit is visszaszerezzék. Ez nem önzetlenség volt a Habsburgok részéről, hanem az önfenntartó ösztön természetes megnyilvánulása s azonos a történelemalakító erővel. Mindenki így tett volna, a Habsburgok is így tettek.

Nekünk, mint nemzetnek és fajnak azonban szerencsénk, hogy a mi érdekeink és az ő érdekeik e tekintetben egyeztek, tehát hogy egy olyan uralkodóház örökölte koronánkat, amely nemcsak belőlünk merítette erejét és hatalmát, hanem kívülről és nélkülünk is olyan gazdasági és fegyveres erővel rendelkezett, hogy az akkori világ legrettegettebb hatalmát, a törököt, ha 150 éves késedelemmel is, de mégis végleg le tudta győzni.

Mivel ez a legyűrés idegen erővel történt, természetes következménye kellett volna legyen, hogy Magyarország, mint önálló, független állam, eltűnjék az európai népek történelmi színpadáról és Európa térképéről s azon népek politikai, kulturális és gazdasági uralma alá kerüljön, amelyek védelmének terheit viselték, végül pedig felszabadítását is végrehajtották.

Minden ország magának véd és egyedül magának szabadít föl. Önzetlenség csak az egyéni életben lehet (ott is ritkaság), de nem közösségek életében. Itt az önzetlenség már nem is jelent feltétlenül erényt, mert hiszen csak az erény, ha magam áldozom fel magamat mások érdekeiért, de ha másokat, honfitársaimat vagy alattvalóimat áldozom fel mások, más népek érdekeiért, az már igazságtalanság s azoknak a másoknak a becsapása, vagy ha kényszerítem rá őket, leigázása.

Miért nem csonkult meg függetlenségünk még jobban?

Már most hogy a Habsburgoknak ez a nemzetünknek nem magyar alattvalóik vére és anyagi eszközei felhasználásával tett szolgálata csak részben járt ránk nézve hátrányos következményekkel, s akkor is csak egy időre, de sohase jelentette a magyar függetlenség teljes elvesztését, ennek okát elsősorban a Habsburgok nagy katolicizmusából folyó keresztény lelkületében találhatjuk meg.

A Habsburgoknak pénzük sohase volt, mert őket úgy nevelték, hogy a krajcároskodás nem illik egy uralkodóhoz, de különösen nem illik a római császárhoz, az egész keresztény világ világi fejéhez. Neki nagylelkűnek kell lennie s *császárhoz* illően jutalmaznia minden alattvalói szolgálatot. Őket mindig úgy nevelték, hogy hozzájuk az se illik, hogy minden apró-cseprő dologba beavatkozzanak, vagy hogy bizalmi embereiket minden fillérről elszámoltassák. Nem illik ez egy olyan nagy úrhoz, mint a római császár, de ellenkezik azzal a bizalommal is, mellyel *miniszterek* és tanácsadók hűségét viszonzozniuk kell.

Világos, hogy ilyen lelkületű uralkodóknak nem lehet tele a kincstárak, az így gondolkodó uralkodóknak nincsenek tudatosan előre gyűjtött kincseik, pénztartalékaik. E nélkül pedig hódítani, támadó háborúkat indítani nem lehet, de megelőző háborúkat sem. *Ezért, de főképp valódi kereszténységük miatt, a Habsburgok több mint félezeréves európai vezető szerepük alatt soha nem indítottak háborút, soha háborúval új országokat, új területeket nem szereztek, de a magyar felkelők ellen se indítottak megelőző háborút olyankor se, mikor a helyzet nekik kedvezett, soha.*

Soha nem volt még család a világtörténelemben, melynek annyi s különösen oly különböző népekből álló és oly elszórtan fekvő országa lett volna, mint nekik, de egyiket se háborúval, hanem mindegyiket szerencsével, házassággal szereztek. (Éppen ezért is voltak országaik annyira elszórva.)

Jellemző, hogy ezt nem dicsőségüknek, hanem szégyenüknek tartják, hogy nem szeretik, hanem gyűlölik őket miatta s ez így van még ma is, mikor már a háborút, mint tömeggyilkosságot mindenki elítéli. Még tanulságosabb, hogy a Habsburgokat azért, mert házassággal, tehát *vérontás nélkül* szereztek országaikat, éppen azok nézik le legjobban, akik dühtől tajtékozva kéri számon az Egyháztól, hogy miért nem tartotta meg a tízparancsot és miért engedte meg a háborút. Ugyanakkor azokat, akik hallgattak a papokra, azaz Egyházra, akik megtartották a tízparancsot, akik nem indítottak háborút, tehát nem öltek, nem tisztelik, hanem lenézik érte. Pedig a Habsburgok éppen azért nem szereztek országaikat karddal, mert szót fogadtak az Egyháznak, mikor azt hirdette nekik, hogy ne öl.

Tragédiája a Habsburgoknak, hogy annak ellenére, hogy sohase indítottak háborút, mégis állandóan háborúban voltak. A magukét ugyanis nem hagyták, mert ehhez joguk volt, alattvalóik és az igaz hit szempontjából bizonyos szempontból még kötelességük is, s mert ha még ezt is eltűrték volna, csak akkor vetnék meg őket igazán, mint gyáva, férfiatlan puhányokat.

A Habsburgoknak, noha soha háborút nem indítottak, azért kellett mégis állandóan háborúban lenniük, mert szomszédaikat harcra csábította az ő békeszeretetük, állandó pénztelenségük és készületlenségük. Ellenfeleiket harcra csábította az a meggyőződés, hogy igen könnyű lesz velük elbánni. A spanyol Habsburgok például szinte évtizedeken át haldoklottak, de a mi Lipótunk, akit örökségük megilletett, noha tudta, hogy a franciák is fenik a fogukat örökségére, mégse készült háborúra, mégse csinált semmit. Ezért a spanyol örökösödési háború Lipótot mégis készületlenül érte.

Az utolsó osztrák Habsburg, III. Károly is tudta, hogy ha lehunyja a szemét, lányának ezer ellensége lesz. Ezért ő készült is rá, sőt egész életét lánya öröksége biztosításának szentelte, de ő se úgy, hogy pénz gyűjtött, hadsereget szervezett és gyakorlatoztatott, mint ugyan-

akkor Nagy Frigyes és apja csinálta, pedig őket senki se akarta kirabolni (hanem mert ők maguk akartak s emiatt aztán tudtak is rabolni), hanem úgy, hogy lánya jövendő ellenségeit rávette, hogy ismerjék el, írják alá és esküdjenek meg lánya jogaira. Ezek aztán alá is írtak, el is ismertek mindent, meg is esküdtek rá s aztán első dolguk volt, hogy III. Károlynak esküvel biztosított (de pénz és hadsereg nélkül hagyott) lányára támadjanak.

Nem volt okos eljárás mód ez a III. Károlyé, de kétségtelenül becsületes és nemes eljárás mód volt. Aki az emberekben és az emberi becsületben bíz, az legtöbbször pórul jár ugyan, de mégis kétségtelen, hogy az emberiség nemesebb részét, sőt fennmaradásának alapját ezek a pórul jártak alkotják. Ugyanitt megállapíthatjuk azt is, hogy az erősebbnek is ők bizonyulnak.

A becsület, erkölcs és igazság, ha ideiglenesen és közvetlenül sokszor elbukik is, mégiscsak erősebb és maradandóbb sikerű tényező az emberiség történetében, mint a nyers erő, az anyagiasság, a lelkiismeretlenség s a becstelenség. Láthatjuk az elv igazságát éppen a Habsburgokon, akik gyámoltalanságuk, pénztelenségük és passzivitásuk ellenére mégis Európa legéletképebb uralkodóházának bizonyultak s uralmuk tartama szinte örökkévalónak látszik a Hohenzollernek, s még inkább Napóleon, a forradalmak, Hitler, Mussolini vagy a kommunizmus tisztán a tehetségén, erőszakon, emberi előrelátáson és a cél szentesíti az esz-közt elvén alapuló rövid uralma mellett.

A Habsburgok ugyanis elsősorban nem azért nem indítottak támadó háborút, mert mindig pénztelenek voltak, hanem azért, mert békeszeretők voltak. De pénztelenek és békeszeretők is elsősorban azért voltak, mert nemcsak névben, hanem a valóságban is keresztények voltak. Voltak köztük is egyes kivételek, melyet a korszellem (melynek hatása alól teljesen ők se vonhatták ki magukat) befolyása okozott (Miksát a protestantizmus, II. Józsefet és II. Lipótot, sőt élete második felében még magát Mária Teréziát, élete első felében I. Ferencet is a „felvilágosultság” mételyezte meg), de elsősorban ők mégiscsak mindig az Egyházra és a papságra hallgattak. A békeszeretet ugyanis a „ne ölj” tilalmából, tehát a tízparancsolatból folyik, az anyagi háttérbe helyezése a lelki javak mögött pedig szintén a keresztény lelkület jele. De a jövőbenzés és a pillanatnyi anyagi előnyök távolabbi, szellemi és erkölcsi javakért való feláldozása is ennek ismertetőjele.

A Habsburgoknak ezek a nemes tulajdonságai, e keresztény lelki beállítottságuk volt a mi függetlenségünk, önrendelkezési jogunk és szabadságunk megmentője. Ha a Habsburgok helyén Hohenzollernek, vagy egy Bocskai, egy Bethlen Gábor, egy Rákóczi György, egy XIV. Lajos, egy Hitler, egy Napóleon, egy Mussolini vagy például a kommunisták lettek volna, Magyarország hamarosan teljesen elvesztette volna függetlenségét. Akkor még függetlenségi harcaink se lehettek volna. Részint azért nem, mert akkor lett volna elég erejük (és akaratuk is) az elégedetlenkedő magyarság végleges elintézésére (a török sebeken vérző, elszegényedett és harmadára csökkent Magyarországgal nem is lett volna valami nehéz elbánni), részint mert akkor egyrészt terrorjuk, másrészt okos hírverésük gondoskodott volna róla, hogy elnyomott voltunkat ne is érezzük, s ha mégis érezzük, legalább hangosan emlegetni ne merjük.

(Az ügyes reklámozás miatt Hitler német dölyfét és még a II. Józsefnél is aránytalanabban nagyobb németesítését se éreztük addig, míg nyíltan meg nem szállt bennünket (az ország legalább egyharmadának még ez se fájt), sőt egyenesen rajongtunk érte s legjobban éppen azok, akik a Habsburgoknak sohase tudták megbocsátani azt a németesítést, melyet – mint látni fogjuk – ők soha meg se kíséreltek. A bolsevik elnyomás is alig fájt volna itt valakinek, ha legalább jól kereshetett volna mellette, és ha még a személyes szabadság hiányát is nem jelentette volna. A Habsburgok alatt jól kereshetett mindenki, szabad is volt annyira, hogy úgy szidhatta őket, mint a bokrot, a szólás- és sajtószabadság is tökéletes volt, mégis mindenki tűrhetetlennek tartotta alattuk a magyar elnyomást.)

A Habsburgok annak ellenére, hogy félezer éven át fél Európa gazdasági és fegyveres erejével rendelkeztek, sohase volt elég erejük még e kis három részre szakított, vérző Magyarország leigázására se. Az ő erejük mindig máshol volt lekötve, s ha nem, akkor örültek,

ha békében hagyták őket. Ők maguk sohase készültek háborúra, hanem mindig megvárták, míg megtámadják őket. Mi is nemegyszer támadtuk meg őket. Ezt is mindig megvárták s mindig teljesen készületlenül várták, hiszen minden felkelésünk elején hetek alatt s minden ellenállás nélkül tudtuk elfoglalni az egész országot. Bethlen például háromszor egymás után támadott s a legelején mindig teljes sikerrel, mert Bécsben mind a háromszor készületlenül várták. Hiába figyelmeztette őket Pázmány is, Eszterházy nádor is.

Propagandával, mesterséges hírveréssel se dolgoztak soha a Habsburgok, hanem mindig a becsület egyenes útján maradtak, s mivel igazságtalanságra, sőt még csak túlzásra se ragadtatták magukat soha, annál kevésbé kegyetlenségre s ezért terror az ő uralmuk alatt sohase volt, rettegni tőlük sohase kellett, lényegében mindig szabadok voltunk alattuk.

A törökvédelem idején a gyakorlatban Magyarország sohase volt független ország, nem is lehetett az. Mivel azonban elméletben az volt, s erre Habsburg-királyaink koronázásukkor mindig meg is esküdtek, ez az eskü, mely az adott helyzetben és viszonyok között kívülről talán senkit se kötött volna, mert hiszen a történelem folyamán még ennél sokkal világosabban kötelező esküket is sorban szegtek meg még ma a legbecsületesebbnek tartott hatalmasok is, a Habsburgoknak mindig szent volt, ők sohase mondták, sőt még magukban se gondolták, hogy nem érzik magukat kötelezve általa.

Figyeljük csak meg: A Habsburgok a magyar alkotmány rendelkezéseit, s köztük még a kevésbé jelentőseket is, sohase hatalmi önkényből szegték meg, ha megszegették, hanem mindig csak félelemből, kénytelenségből. Például az országgyűlések évenkénti, illetve később háromévenkénti tartására vonatkozót (melyet pedig Nagy Lajos egyáltalán nem tartott meg, az első Árpádok alatt pedig még elő se volt írva) csak akkor szegték meg, ha félniük kellett az országgyűléstől, mert forradalmi, felforgató volt a hangulat. Ugyanezt kell mondanunk a nádorválasztásra vonatkozólag is.

Az Árpádok alatt még nem választották, hanem a király nevezte ki a nádort, túl széles hatásköre pedig csak Mátyás idejéből származik, s egyedüli célja Korvin János királyságának Beatrice királyné ellenében való biztosítása volt. Tehát ez a széles hatáskörű nádori hatalom nem a magyar alkotmány szelleméből folyt, hanem Mátyás családi politikáját szolgálta, a királyi hatalomra azonban türhetetlenül sértő volt. Mátyás nem is tűrte volna meg, miután említett célját elérte volna vele.

Habsburgjaink azonban mégis még ezt a magyar törvényt is csak akkor nem tartották meg néha-néha, mikor ez a nádor protestáns, tehát nekik szükségképpen ellenségük volt, vagy mikor az ország forradalmasított volta miatt részükről politikai örültség lett volna, hogy tőlük nem függő ember kezébe adják a szinte teljes közigazgatási, igazságügyi és hadügyi hatalmat egy olyan országban, melytől ők távol voltak s így ellenőrzést gyakorolni alig tudtak felette.

Nálunk a nemesi szabadságok is olyan szélesek voltak (láttuk, hogy a székhelyek túlságos szabadságát még Szilágyi is hogy helyteleníti), hogy megtartásuk egyenesen lehetetlenség volt egy jogállamban. Mégis még ezt is kevesebb esetben szegték meg a Habsburgok, mint akármelyik erdélyi fejedelem, sőt „hazafias” magyar főúr, aki a közelében lakó köznemesek szabadságát szinte rendszeresen lábbal tiporta.

Azt, hogy főúri rabokat a Habsburgok néha az ország területén kívül tartottak börtönben, azt se tartjuk függetlenségünkre olyan sérelmesnek, ha meggondoljuk, hogy „az ország” akkor valójában mindössze csak egy kis országsáv volt, az is török haretér s a főúri rabok sokszor még a külföldi börtönből is meg tudtak szökni, mint például Rákóczi Ferenc is, pedig az ő megszökése egy évtizedes véres háborút vont maga után. Ilyesmit mindenáron megakadályozni kötelessége volt egy királynak.

Az egész alkotmány nyílt felfüggesztése csak egészen kivételes esetekben s akkor is csak rövid időre történt, *de a megvék hatáskörét Habsburgjaink még akkor is meghagyták*, noha szinte minden megye halálos ellensége volt az „idegen uralomnak” s szinte független volt tő-

le, az adó behajtása, tehát a királynak az országból való jövedelme pedig tisztán a megyéktől függött.

Még a „felvilágosult”, tehát a papokra nem hallgató II. József is olyan becsületes volt, hogy csak azon a címen tette túl magát a magyar alkotmányon, hogy nem is esküdött meg rá. Ezért nem is koronáztatta meg magát.

I. Lipót kisebb mérvű és rövid ideig tartó alkotmány-felfüggesztése is csak megtorlásul történt a nemzet részéről az alattvalói eskü megszegéséért. Hiszen a Wesselényi-féle összeesküvés egyenesen a nádor vezetésével akart a koronás király ellenében a törökkel szövetségelni. Milyen ártatlan volt ehhez képest János Zsigmond alatt a katolikus székelyek *felkelése* s mégis mennyivel nagyobb volt a megtorlás! A Bach-korszak szintén megtorlás volt 48-ért, s ne feledjük, hogy akkor még Ferenc József se volt megkoronázva, tehát nem tett még esküt a magyar alkotmányra.

A tatárjáráskor IV. Béla hűbéri alávetettségre és adófizetésre kötelezte magát a német császárnak (aki akkor még nem volt Habsburg), ha az országot megsegíti, de a kért segítséget még ilyen áron se kapta meg tőle. A Habsburgok 150 éven át Magyarországra évente akkora összeget költötték, mint amekkora Mátyás király Magyarországnak egész jövedelme volt, végül pedig másfél évtizeden át tartó véres és mérhetetlen pénzbe kerülő harcok árán végleg fel is szabadítottak bennünket.

Mi mégse lettünk soha hűbéresei a Habsburg császároknak s nem mi fizettünk nekik adót, hanem utána is elsősorban ők fizettek nekünk, mert ők tartották fenn azt a hatalmas hadsereget és nagy állami gépezetet, mely részünkre területünk sérthetlenségét egész a Habsburgok hatalmának összeomlásáig, illetve a magyar trónról való elűzésükig biztosította.

Mi mégse azért hálálkodunk, hogy noha nem a mi pénzünkön és vérünkön történt felszabadításunk, mégis Bácska is, a Bánság is és Erdély is, sőt Horvátország és a magyar tengerpart is a mienk lett, nem pedig Ausztriáé, mely felszabadította őket (pedig se a Bánság, se Horvátország, se a tengerpart nem magyar, s a Bácska és Erdély is csak fele részben az), hanem, mint türhetetlen pimaszságon s igazságtalanságon, azon háborodunk fel, hogy Erdélyt és a határőrvidéket miért csak megkésve s miért nem azonnal csatolták vissza hazánkhoz, sőt hogy miért nem lett a mienk még Dalmácia és Galícia is, mert hiszen az Árpádok idejében volt idő, mikor még ezek is hozzánk tartoztak?

Vas és Sopron megye nyugati fele, Mosonnak pedig kétharmada német ajkú s ott van közvetlenül az osztrák határon. Az Árpádok alatt volt idő, mikor ezek a részek egészében vagy részben tényleg is Ausztriához tartoztak, sőt így volt ez még a nagy Mátyás idejében is, pedig ő is esküt tett koronázásakor az ország területi integritásának megvédésére, illetve visszaszerzésére. Részben Ausztriához tartoztak ezek a vidékek akkor is, mikor 1526-ban a Habsburgok végleg Magyarország uraivá lettek.

Kell-e a Habsburgok törvényességére, koronázó esküjük megtartására s általában a Magyarország iránti becsületességükre s annak bizonyítására, hogy ha szegtek is meg magyar törvényt, azt sohase tudatos rosszindulattal, hanem mindig kényszerhelyzetben s a nagyobb rossz elkerülésére tették, hogy ezeket a velük határos, egyébként is német ajkú részeket, melyekre nemcsak etnográfiai, hanem történelmi címen is jogot formálhattak volna 400 hosszú éven át tartó uralmuk alatt, nemcsak soha el nem ragadták tőlünk, hanem erre soha kísérletet se tettek s egyetlen német ajkú község sincs a nyugati határon, mely ne maradt volna a Habsburg alatt is állandóan a mienk, noha a Habsburgok uralkodása *előtt* és az Árpádok alatt is sokszor nem így volt. Ezt látva beszélhetünk-e itt osztrák „elnyomásról”, Magyarországot bekebelezni igyekvő törekvésekről, de akár csak németesítésről is?

Akiben tehát csak egy cseppnyi tárgyilagosság is van, az azért, mert hazánk külügyeit, hadügyét és pénzügyét egy ideig Bécsben idegen hatóságok intézték, nem esküszegést, árnyant, galádságot, becsapást vagy igazságtalanságot emleget, hanem éppen ellenkezőleg: örvendő csodálkozással veszi tudomásul, hogy az adott körülmények között hazánk függet-

lensége csak ilyen kis mértékben s így is csak ideiglenesen csonkult meg és hogy Bécs ennek a maga erejéből magát megvédeni s még inkább magát felszabadítani teljesen képtelen, elvérzett, gazdaságilag teljesen leromlott országnak még nyomorában is annyira nagyhangú országgyűléseit annyira tiszteletben tartotta, területi integritását pedig soha, még csak egy német ajkú falu elcsatolásával se csonkította meg soha s függetlenségét legalább elméletben még történelme legválságosabb s legsiralmasabb éveiben is a szebb jövő zálogaképpen mindig elismerte.

Tárgyilagos és józan ember nem Habsburg bünt lát abban, hogy függetlenségünk első-sorban a törökvilág következményeként kárt vallott, hanem Habsburg érdemet abban, hogy csak ideiglenesen és akkor is csak részben vallott kárt, nem pedig egyszer s mindenkorra és teljesen semmisült meg.

Ha egyszer már hazánk a XVI. században az idők viszontagságai és a magunk bűnei (első-sorban a kettős királyválasztás, de a mohácsi vész előtti és utáni szűkkeblőségünk) miatt is a vázolt szomorú helyzetbe került, Habsburg segítség nélkül bizony a balkáni államok: Szerbia, Bulgária, Románia sorsára jutott volna, azaz úgy 1830-40 körül (tehát azoknál valamivel hamarabb) szabadult volna fel a török alól, még 1900 körül is vagy 80%-ban analfabéta lett volna a lakossága és ma 15-20%-nál nem lenne több területén a magyar.

A mi magyar népünk ugyanis nem lévén hozzászokva, nem tudja úgy tűrni a szolgálót, mint a törökhöz kulturálatlanságban és életszínvonaluk alacsonyságában sokkal közelebb álló balkáni népek, s ezért a török uralom alatt sokkal jobban ki is pusztult volna, mint azok. Nálunk ott, ahol a török volt az úr, néhány kiváltságos helyzetben lévő parasztvároson kívül sehol se maradt magyar. A Bácskából és a Bánságból még kivételt se tudunk felhozni a szabály alól. E rengeteg területen *egyetlen magyar falu* se maradt meg a törökvilág után. Felszabadulásukkor, amennyiben volt lakosságuk, csak a török alatt a kipusztult magyarok helyébe beszivárgott szlávok vagy valachokból (oláhok) állt.

Azonkívül ne feledjük, hogy a Habsburgok és a Habsburgok idegenből idehozott pénze nélkül nem lettek volna hazánk területén végvárok (János király alatt nem voltak), melyeknek legénysége békeévekben is állandóan védte a környék lakosságát nemcsak vagyonában, hanem rabszolgaságba hurcolását megakadályozva, személyében is. Az egész török-magyar határon végighúzódó végvárok oltalma nélkül minden évben tízezrekre rúgott volna az elhurcolt fiatalok száma (mert rabszolgának a fiatalok és a javakorabeliek voltak alkalmasak, nem pedig az öregek), ez pedig, mivel másfél évszázadon át tartott és akkor a magyarság mindössze csak másfélmilliónyi volt, szintén a magyar lakosság kipusztulását jelentette volna.

Egyszerű önzés volt-e a külföldi Habsburg-alattvalóktól, hogy bennünket a török ellen segítettek?

Azokra az óriási pénzösszegekre, melyek a törökvilág idejében a Habsburgok országai-ból ide jöttek, a „hazafiak” fölényesen azt felelik, hogy semmi hálával se tartozunk érte, mert hiszen mind a Német Birodalom, mind a Habsburgok örökös tartományai csak a maguk bőrét és vagyonát védték, mikor a végvárok őrségének zsoldjához hozzájárultak. Csak azért fizet-tek a mi végváraink őrseit, hogy itt, a mi országunkban legyen állandó a háború, a harc, a rablás és a rabszolgaságba hurcolás, ne pedig náluk. Az ő érdekük volt, hogy a magyar vég-
várok tartsák magukat és így a védelmi vonal nálunk vonuljon keresztül, mert ha ez a védel-
mi vonal nyugatabbra tolódott volna, akkor a mi keserves sorsunk az ő osztályrészükké vált volna.

Mi itt *őket* védtük, az *ő* életük és vagyonuk biztonságaért véreztünk. Ők voltak hálára kötelezve mi irántunk, s tőlük volt hálátlanság, hogy érettük viselt szenvedéseinkért és életál-
dozatunkért „hálából” még szabadságunkat és függetlenségünket is galádul elrabolták tőlünk.

Bár meggyőzőnek látszik, valójában annyira gyerekesen naiv ez a beszéd, hogy igen könnyű belőle kijozánítani minden *értelmes* embert.

Természetes – feleljük –, hogy a Német Birodalomnak és az örökös tartományoknak is érdeke volt, hogy a magyar végvárok tartsák magukat. Ha nem lett volna nekik is érdekük, akkor szó se lehetett volna arról, hogy ők is fizessenek erre a célra.

Még egy diktátornak sincs és nem is lehet ugyanis akkora hatalma, hogy egy népből saját érdekei szempontjából teljesen közömbös célokra évszázadokon át óriási összegeket sajtol-
hasson ki. Ez még a zsarnoknak is legfeljebb ideiglenesen sikerül, mert – ha így tesz – rövi-
desen neki is szaladnia kell. Ferdinánd és utódai pedig nem voltak zsarnokok, még csak korlátlan uralkodók se, mert ebben az időben még az örökös tartományokban is a legteljesebb
rendi szabadság uralkodott, Németországban pedig alig volt a császárnak valami hatalma.

Nemcsak Németország, az örökös tartományok is kis országochkákra osztottak, melyek
mindegyikének megvolt a maga külön kis tartománygyűlése, „Landtag”-ja s mindegyiket kü-
lön-külön kellett összehívni, mindegyikkel külön tárgyalni, és külön megszavaztatni az adót,
sőt többnyire minden évben külön-külön, mert egyszerre hosszabb időre nem voltak hajlan-
dók kötelezettséget vállalni. Ha az ő sorsuk sem függött volna a *magyar* végváraktól, szó se
lehetett volna róla, hogy akár csak valamit is megszavazzanak.

De abból, hogy nekik is érdekük volt a magyarországi védelem sikere, még egyáltalán
nem következik, hogy valóban fizették is a védelem költségeit. A diáknak is a maga érdeke,
hogy óra alatt figyeljen s otthon tanuljon, s mégis hányan teszik meg önként? S nemcsak
azért nem teszik, mert gyerekek még. A tűzbiztosítás is elsősorban a biztosítottak érdeke s a
biztosítottak nem is gyerekek már s mégis hányan biztosítanak, s különösen hányan fizetnek
a biztosításért önként? Csodálatos, hogy sokan olyan könnyen elfelejtik, hogy fizetni nem
olyan természetes és magától értetődő dolog még akkor se, ha a magunk érdeke követeli,
hogy fizessünk.

Nincs nehezebb dolog, mint embereket pénzajánlásra rávenni, s mikor ez végül nagy ne-
hezen sikerül, még külön művészet elérni azt, hogy amit megszavaztak, meg is fizessék. Va-
jon rá lehet-e munkásokat venni arra, hogy belenyugodjanak a kisebb keresetbe vagy a
tisztviselőket, hogy ezután kevesebb fizetést kapjanak? Pedig nekik is hasznuk lesz abból,
ha az állam, melynek gazdasági szilárdságától végeredményben a sorsuk függ, megerősödik s
ezáltal a pénz értéke állandó marad.

Azok alatt a hosszú, keserves évtizedek alatt, míg mi a bolsevik igát húztuk, nem fenyegette-e ugyanez a bolsevizmus a tőlünk nyugatra fekvő államokat, Amerikát és az ott uralkodó kapitalistákat is? Nem láttuk-e, hogy valóban féltek is tőle, szövetségeket is alkottak ellene s a hadseregükre is elköltöttek ezermilliókat miatta? S mégis, míg Ferdinánd és Miksa egyik százezres sereget a másik után vonultatta föl a török ellen (igaz eredménytelenül, de az eredménytelen háború épp úgy pénzbe, sőt még több pénzbe kerül, mint a győztes), Lipót seregei pedig másfél évtizeden át és teljes eredménnyel is harcolt itt értünk; vajon Amerika és Nyugat-Európa tőkésai, akik sokkal inkább „a maguk bőrét” védték volna vele, mint ahogyan annak idején a Német Birodalom és az Osztrák Örökös Tartományok a maguk bőrét védték a *török háborúban*, jöttek-e csak egyetlen esetben is a segítségünkre tényleges seregekkel s megtámadták-e a kedvünkért, akarom mondani: a maguk bőre mentésére a szovjetet?

Ők bizony csak arra voltak hajlandók, hogy a bolsevizmus *további* terjedését megakadályozzák, azaz hogy valóban a maguk bőrét mentsék (de még erre is csak nagy keservesen és éveken át való habozások után szánták rá magukat), de hogy *támadjanak*, hogy a már a szovjetek hatalmában levő népeket fegyverrel felszabadítsák, azaz hogy a *mi* bőrünk megvédésével védjék meg a maguk bőrét, arra már semmiképpen se voltak hajlandók.

Vagy egy másik szemléltető példa. Tegyük fel, hogy a Szovjetunió (esetünkben megfelel a XVI. században világaluralomra törő Török Birodalomnak) a nyugat meghódítására való törekvésében nem Magyarorszáig, hanem csak Romániáig jutott volna el. Felét már meg is hódította volna, de hódító útjában kénytelen lett volna Románia közepén megállni s ez az állapot 150 éven át tartott volna. Románia közepén át húzódott volna a vasfüggöny a kelet és nyugat, Európa és Ázsia, a szabadság és a szolgaság, a demokrácia és az önkényuralom, a hit és az istentelenség, a szellem és az anyag uralma között, de a szovjet a függöny mögött nem ült volna veszteg, hanem szinte évente indította volna véres rohamait a nyugat meghódítására (úgy, mint annak idején a török nálunk csinálta).

Románia természetesen egymaga nem bírta volna a védelem mérhetetlen terheit s a tőle nyugatra fekvő államoktól, elsősorban tehát tőlünk, magyaroktól kérte volna hozzá a segítséget. E kérelme támogatására ő is joggal hivatkozhatott volna arra, hogy valójában mi is a magunk bőrét védjük, mikor Romániát segítjük, mert ha ő összeroppan, mi kerülünk sorra s akkor a védővonal minden terhével és szenvedésével és évezredekre kiható végzetes következményeivel a mi országunk területén lesz.

Vajon ekkor kapott volna-e Románia tőlünk segítséget? Valószínűleg igen. De vajon mekkora lett volna ez a segítség és mennyi időn át tartott volna? Egész bizonyosan kijelenthetjük válaszul, hogy nem lett volna tízszer annyi, mint Románia egész adóbevétele (nekünk tizenötször annyit szavazott meg a Német Birodalom és az Osztrák Örökös Tartományok együttesen, mint amennyi a magunk egész évi adóbevétele volt) és nem tartott volna ez a segélyezés rendszeresen minden évben szinte az egész 150 éves törökvilágon át.

Ez a mi akkori rendszeres segélyezésünk annál feltűnőbb, mert hiszen *többnyire békeére* esett. Olyan időre, mikor a török és a kereszténység között évtizedekre szóló törvényesen megkötött béke volt s így tényleges veszély a nyugatiak annyit emlegetett „bőrét” nem fenyegette. Vajon lehetett volna mitőlünk is Románia részére, még ha ugyanakkor Romániában nem is szidtak volna bennünket úgy, mint mi ugyanakkor a „németet”, az „osztrákot” és „Bécset” szidtuk, még békeállapotok közepette is ennyi pénzt és állandóan minden évben bevasalni azon a címen, hogy hiszen a játszma nem az oláhok, hanem a mi bőrünkre megy, örüljünk, hogy nem mi vagyunk az ő helyükben, mi csak hálával tartozunk nekik, hogy Európa, sőt elsősorban a mi kedvünkért szenvednek és ontják a vérüket.

A magyar-török védelmi vonal 150 év alatt alig változott. I. Lipót alatt se volt közelebb nyugathoz, mint II. Ferdinánd korában. Nyugati szomszédaink tehát joggal ringathatták magukat a megnyugtató meggyőződésben, hogy az ő bőrüket a török részéről egyelőre semmi különös veszély nem fenyegeti. (Mint látni fogjuk, csak közvetlenül a felszabadító háború

megindítása előtt, Érsekújvár és Nyitra elfoglalásával kezdett veszélyesebbé válni nyugaton a helyzet.) Arra is joggal gondolhatott önelégülten a nyugat, hogy valahányszor a török Bécs ellen indult, mindig kudarcot vallott. Még csak megtámadni se mertte ilyenkor a féelmetes és sokkal jobban felszerelt keresztény sereget soha. A Nyugat tehát mindig megmutatta, hogy *magát* mindig meg tudja védeni, ha akarja, mert erősebb a töröknél.

Hogy tehát ennek ellenére s még olyankor is, mikor a török békében otthon ült Konstantinápolyban és a két császár között hosszú időre kötött béke biztosította a nyugati népek nyugalmát (csak a végvárak környékén fekvő magyar falvak nyugalmát nem tudta biztosítani), állandóan jöttek hozzánk nyugatról ezek a mi egész adónkat tízszeresen meghaladó évi segélypénzek, az minden, csak nem magától értetődő, az minden, csak nem közönséges önzés. Hogy ezeket a pénzeket birodalmi németek és osztrákok, stájerok és tiroliak, csehek, morvák és sziléziaiak még ilyenkor is megszavazták, és ha nem is rendszeresen és idejében, de nagyjából mégiscsak befizették, azt egyedül csak annak köszönhetjük, hogy nekünk *idegen* királyunk volt, akinek kívülünk más gazdagabb országai is voltak.

Ezeket a pénzeket a mi Habsburgjaink sohase tudták volna számunkra megszerezni, ha nem lettek volna ők kívülünk még ezeknek a minket segítő országoknak is urai és parancsolói is. Tehát hasznunk is volt nekünk abból, hogy Habsburg-királyaink idegenek voltak, nemcsak kárunk. A „hazafias” hírverés az éremnek ezt az oldalát sohase mutatta meg, magától meg senki se vette észre. Nem is volt ezt szabad magyar embernek észrevennie, mert akkor rossz hazafi lett volna.

De hogy e segítség valóság legyen, ahhoz a Habsburgok részéről nemcsak hatalom kellett, hanem keserves munka, nagy fáradtság, sőt áldozat is. Mivel ugyanis nemcsak magyar, hanem német, cseh és osztrák alattvalóinak is rendi szabadságaik voltak, őket se lehetett más adó fizetésére kényszeríteni, mint amelyet ők maguk megszavaztak. Befolyásolni azonban lehetett őket, s aki a történelmet vagy a jelen politikai életet ismeri, jól tudja, hogy megy ez. A gyakorlatban is látni fogjuk ezt mindjárt, például Mátyás király országgyűléseivel kapcsolatban, bár a Habsburgok olyan erkölcsstelen eszközöket nem használtak fel effajta céljaik elérésére, mint Mátyás.

Az uralkodó akkor is függ alattvalóitól, ha abszolutista. Alattvalói szeretetére és bizalmára ugyanis neki is szüksége van, mert ha ezzel nem törődik, uralma homokra épített. De viszont bizonyos tekintetben az alkotmányos uralkodó fejedelem is tudja kényszeríteni alattvalóit, mert igen sokféle eszköze van ahhoz, hogy nyomást gyakorolhasson rájuk. A befolyásolásnak, a rábeszélésnek, a lekenyerezésnek, a megfenyegetésnek, az ígéreteknek, a lekötelezésnek, adományok, állások, kitüntetések osztogatásának olyan eszközei állnak mindig a hatalom birtokosainak a rendelkezésére, melynek látható eredménye legtöbbször nem marad el.

De ha meggondoljuk, hogy az örökös tartományok is, meg a Német Birodalom is mennyi apró autonóm tartományból állott s így a török segély újra meg újra való megszavazása miatt mennyi rendi testülettel kellett királyainknak tárgyalni, hány tartománygyűlést összehívni, azon cél elérésére szükséges hangulatot megteremteni, mindegyiken – ad captationem benevolentiae [a hallgatóság megnyerésére] – lehetőleg személyesen megjelenni, mindent előkészíteni és megszervezni, mindenütt külön-külön tervet szőni, e célból ígérni, befolyásolni, dicsérni vagy fenyegetni, előnyöket, kitüntetések osztogatni, büntetéseket elengedni: csak akkor érthetjük meg igazán, hogy 150 éven át azok az évenkénti sok százezer, sőt millió forintok, melyek a török védelem költségeire a Német Birodalom és a Habsburgok országaiból idejöttek, bizony nem sült galambok voltak, melyek a kellő időben csak úgy maguktól röpködtek a szánkba, vagy akár a Habsburgok szájába. S ezzel szemben mi hogy fizettünk „idegen” királyainknak a szó szoros értelmében vérünkkel kiizzadott látható eredményért? *Felkelésekkel.*

Ott van például az 1541-es regensburgi birodalmi gyűlés, mikor még a német-római császár nem volt azonos a mi királyunkkal, de mikor már édestestvére volt a mi királyunknak ez

a császár. Nézzük csak meg, mennyire buzgón mentették ekkor a németek a „saját bőrüket” azzal, hogy segítettek bennünket a török ellen. Ferdinándon, a császár öccsén, a mi királyunkon kívül még Frangepán Ferenc, kalocsai érsek, Nádasdy Tamás, országbíró, Batthyány Ferenc, horvát bán ment fel könyörögni erre a német birodalmi gyűlésre magyar részről. De még arra is egy teljes hónapig kellett várniuk, mire a császár színe elé tudtak jutni.

A jóakarát természetesen megvolt, hiszen a császár öccséről volt szó. Például azt szívesen megtette a császár, hogy üzent a lengyel királynak, hogy vegye rá Izabellát, hogy ne a török, hanem Ferdinánd pártján álljon. De amikor arról volt szó, hogy tényleges segítséget is adjon, „*V. Károly valósággal megrémült azoktól a számoktól, melyeket az elibe terjesztett memorandumban olvasott. Hisz közel százezer főnyi hadsereget kívántak fél, illetve 3 évre. Hogy lehessen ennyit még csak kérni is a rendektől!* (Már ti. a német rendektől.) *Így a császárt valósággal untatta az egész ügy és öccsének folytonos sürgetése és tanácsosait betegeskedésre való hivatkozással is késleltette. Noha teljes alázatossággal beszéltek vele, a császár egykedvűen, sőt meglehetősen durván felelt nekik, többek között azt mondván, hogy a magyar ügy nincs akkora veszélyben, mint amekkorának hirdetik*”.

„*Károly azt is szemükre hányta, hogy a birodalmi rendeket személyesen és magánúton zaklatják segélyért és általában úgy felelt, hogy abból inkább kétségbeesést, mint biztatást méríthettek. Mert azt is mondta, hogy neki más országa is van, melyre gondot kell viselni s mindenre nem telik.*” (Veress, 150-151. o.)

A birodalmi gyűlés tárgysorozatán első helyen a vallásügy volt, s míg az be nem fejeződött (de vajon mikor fejeződött az be?), addig mást (tehát a magyarok kérelmét) tárgyalni nem is lehetett. Már ötven napja vártak, nagy költségükre, hiába. Végül az segített rajtuk, hogy híre jött, hogy Budánál 800 német esett el, 60.000 török pedig már a Szávánál van. Egyik hír se volt igaz, de eleinte elhitték, Frangepán gyönyörűséges beszédet tartott a birodalmi gyűlésen. Olyat, hogy nyomdába adták, a nyomdák nem győzték nyomtatni, olyan nagy volt a kelete, s hamarosan az egész birodalomban mindenki ezt olvasta. Végül a rendek négy hónapon át tízezer főnyi gyalogos és kétezer lovas kiállítását határozták el, de csak azért, mert Ferdinánd könyörgéseivel rávette a császárt, hogy fél évre biztosítsa a lutheránusokat a gyakorlatban már megszerzett vallásgyakorlatukban s „az evangélikus rendek” „a császár e kegyéért” végül megtették ezt a felajánlást.

Azonban ez a kis eredmény is oly keservesen jött létre, hogy Morone pápai nuncius jelentése szerint (1541. július 27.) Ferdinánd „*természete ellenére már melankolikussá, csüggetté vált és sokat búsult amiatt, hogy császári bátyja nem segíti kellően*”. Hogy lehet mindezt összeegyeztetni azzal, hogy hiszen a németek csak a saját bőrüket védték akkor, mikor nekünk a török ellen pénzét adtak?

Már volt róla szó, hogy családja örökös tartományait Ferdinánd felosztotta a fiai között. Így elsőszülött fia, Miksa, aki német-római császár, magyar és cseh király lett, se Stájjal és a tőle délre fekvő tartományokkal, se Tirollal és a tőle nyugat felé egész Elzászig elhúzódó Habsburg családi birtokokkal már nem rendelkezett, mert ezek egy-egy ifjabb testvére öröksége voltak. Ezek a nem közvetlen Miksa, tehát nem a mi királyunk fennhatósága alatt álló osztrák tartományok már Miksa uralma alatt se fizették rendszeresen a török segélyt, sőt Tírol, mely a család ott uralkodó ága kihaltával csak I. Lipót alatt került megint vissza a császár-király uralma alá, míg különálló tartomány volt, többnyire semmivel se járult hozzá a magyar végvárok fenntartásához.

Vajon miért nem mentették ezek a tiroliak is „a saját bőrüket”, kivált mikor azok a magyar végvárok az ő uralkodójuk testvérének végvárai voltak s már csak ezen a címen is illett volna velünk érezniük?

Hát ezek a jó tiroliak bizonyára együtt is éreztek velünk, mint emberek is, mint keresztények is, és mint királyunk testvérének alattvalói is, ámde az érzés, a jóakarát, a rokonszenv meg a *tényleges* anyagi segítség, a *fizetés* között gyakorlatilag mérhetetlen a különbség. Az

ember igen sokszor csak szeret, illetve mondja, hogy szeret, aztán óhajt, sőt ígér is, csak nem fizet, és hogy így járjon el, ahhoz nem is kell gonosz vagy szívtelen embernek lennie. Elég ehhez az, ha ő is csak olyan ember, mint a többi ember.

Rendszeres segílyt csak azokból a tartományokból kaptunk, melyek királyunk *közvetlen* uralma alatt állottak, és éppen ez mutatja legjobban, mennyire nem volt ez a segílyezés magától értetődő, annál kevésbé egyszerű önérdék, hanem mennyire egy olyan szelíd terror, sőt legtöbbször az uralkodó részéről e tartományoknak adott ellenszolgáltatások eredménye volt, mely a Habsburgok állandó erőfeszítései, sőt egyéni áldozatai nélkül sohasé lett volna valóságá.

De hogy állításunk igazságát kimutathassuk, sőt kézzelfoghatóvá tegyük, *nem* kell példakért *külföldre* mennünk.

A mohácsi vész előtti években már állandóan jött hozzánk a vészír, hogy készülődik, sőt hogy már jön is a török. Ez a veszély országgyűléseink tanácskozásainak már akkor is állandó komoly tárgya volt. Már akkor is elrendelték a hadak kiállítását, ismételt nagy adókat, sőt vagyonváltságot szavaztak meg, mégpedig nem is csak a jobbágyokra, hanem magára a nemességre is (*de elsősorban természetesen mindig a papságra*). Mikor azonban az országgyűlések szétoszlottak, a hadakat *nem* állították ki, a megajánlott adót és a vagyonváltságot *nem* fizették be, legfeljebb az Egyház „kincseit” (kelyhek, szentségtartókat, nemesfémből készült kereszteteket stb.) gyűjtötték össze és kótyavetyélték el. A megvevők csak nyertek vele, olyan potom áron vették meg, de még a befolyt kis összeg se jutott el soha egész a török elleni védelemig.

Nándorfehérvár és Szabács, e két fontos déli végvár, ez években többször volt már kitéve a török támadásainak s hogy karbantarthassák, felszerelhessék őrséggel, lőszerrel és élelmiszerkészlettel elláthassák őket, a király már 1518. július 16-i rendeletében külön sürgette a már megszavazott adó pontos befizetését azzal a kétségbeesett megokolással, hogy a végvárak már végső veszedelemben foognak s az ott szolgáló kapitányok, akiket eddig is alig lehetett már rábírní arra, hogy állomáshelyükön megmaradjanak, ha a maguk és legénységük fizetését meg nem kapják, most már mindenesetre végleg otthagyják e várakat.

Míndezek ellenére, mikor 1521 nyarán a nemrég trónra lépett tehetséges és dicsvágyó Szulejmán végre tényleg megindult Nándorfehérvár és Szabács ellen, addig se történt a várak védelmére semmi (pedig eddig ugyancsak lett volna rá elég idő) és a bennük szolgáló legénység és tisztek még ekkor se kapták meg rég esedékes zsoldjukat se. A szultán közeledésének hírére, Hédervári Ferenc, nándorfehérvári bán és a két Sulyok testvér, mint szabácsi bánok, feljöttek Budára régi, fizetetlen követeléseik és a várak ellátására szükséges pénz újabb megsürgetésére és felvételére. Most már kissé késő volt ugyan, de a kincstartó pénzt mégse tudott nekik még most se adni. Ezért Budáról hazatérve elkeseredésükben már nem is tértek többé vissza a rájuk bízott várakba.

Szomorú dolog, de alig lehet őket érte gáncsolni. Hiszen nemcsak nekik volt kötelességük a nemzet iránt, hanem a nemzetnek is óirántuk. Ők nem arra tettek esküt, hogy ingyen szolgálják a nemzetet, s még kevésbé arra, hogy legénység, lőszer és élelem nélkül is megtartják a rájuk bízott várakat hazájuknak.

Így aztán Szabács védelme a helyettes bánok: Logodi Simon és Torma Endre kötelessége lett, ha ugyan ilyen körülmények közt lehet *kötelességről* beszélni. Ők azonban hősök voltak, akik többet tettek, mint a kötelesség s július 7-én *utolsó szálíg elesetek* egy olyan ország, nemzet, nép és haza védelmében, mely még *a saját bőre* mentésére sem volt hajlandó ugyan pénzt adni, de melynek fiai most, 4-500 év múlva közönséges önzésnek jelentik ki s ezért még köszönni se hajlandók, ha a tőlük ezer kilométerre fekvő Tiro, Westfália vagy Elzász *nálunk* védi meg *a saját* bőrét.

Itthon Budán sokáig még azt se tudták, hogy már elesett az a vár, melyet nekik kellett volna megvédeniük, ha törődtek volna „a saját bőrükkel”, s hogy elesetek benne azok is, akik-

kel ők nem törődtek, illetve törődtek velük, csak fizetni nem voltak hajlandók értük, noha nem értük, hanem magukért fizettek volna. Csak a törököknek hősiességükön ámuldozó elbeszélései alapján érkezett hírekből értesültek elkésve a szomorú esetről. Persze ekkor már fájt nekik, sőt el is szégyellték miatta magukat, *de fizetni ekkor se fizettek!*

Ugyanígy járt egy másik nagyon fontos déli erősség, Zimony vára. Ezt Skublics Márkó védelmezte pár száz emberével, akik fizetetlenül is kitartottak az elhanyagolt várban és szintén ott estek el mind egy szálig.

A legfontosabb, Nándorfehérvár, két teljes hónapig tartotta magát még így is. Ekkor parancsnoka lelkileg letört, árulóvá vált. (Nem csoda.) Oláh Balázs, az alparancsnok (de ez már csakugyan csoda), így is tovább folytatta a védelmet, s csak akkor adta fel a várat, mikor őrsége már 72 emberre olvadt.

Ez a hallatlanul nagy nemzeti csapás s a vele kapcsolatos borzasztó szégyen végül felébresztette a nemzeti önértéket s utána nagy előkészületeket tettek a megtorló és a nemzet becsületét helyreállító török háborúra. Mivel azonban az ország belsejében lakók bőrére közvetlenül még mindig nem ment a dolog, az egész hazafias hűhó úgyszólván egyetlen eredménye az maradt, hogy az akkor is, ma is sűrűn „gazemberezett” Bakócz Tamásunk (az esztergomi érseknek, aki nemrégiben halt meg s így hagyatéka még *megvolt*) ingó vagyonát foglalták le hazafias célra (úgy látszik ugyanis, hogy a hazát csak a „gazemberek” vagyonával lehet és kell szolgálni). A zászlók alá ekkor is alig ment valaki: a vezérek, a nádor (Báthory István) és az erdélyi vajda (Zápolya János) egymással veszekedtek. Aztán az a pár száz ember, aki olyan „bolond” volt, hogy mégis táborba szállt, belátva, hogy a dolognak nincs semmi értelme, szintén hazament. Arról kellett ugyanis meggyőződniük, hogy náluk mégiscsak okosabbak voltak azok, akik táborba se szálltak.

A legszomorúbb azonban, hogy a mi „hazafias” nevelésünk, mivel mindezzel nem lehet dicsekedni, jó hazafiakat pedig szinte csak a magyar önérték ápolásával lehet nevelni: nemcsak a szégyenletes tétlenséget és a hazafias áldozatkészség kétségbeejtő hiányát, mely oly csúfosan nyilvánvaló lett, titkolta el a magyar ifjúság és közvélemény elől, hanem vele együtt a Szabácsban, Zimonyban, Nándorfehérvárott életüket önzetlen hősiességgel feláldozó, példát adóan dicső vitézek emlékét is feledésbe hagyta merülni. Az ő hősiességükre ugyanis nem lehetett volna rámutatni anélkül, hogy a nemzet bűnei is velük együtt tudomásunkra ne jussanak. Így ezeknek a hősöknek „hazafias” okból még az az elégtétel se jutott osztályrészül, hogy legalább halálukban megbecsüljük őket, és ha életükben kortársaik önzése védtelenül pusztulni hagyta őket, legalább halálukban dicsőüljenek meg s a történelemtől, az utókortól kapják meg azt, ami életükben nem adatott meg nekik.

Ki hallott nálunk azonban Oláh Balázsról, Logodi Simonról vagy Torma Endréről, hogy már csak a neve miatt is ellenszenves Skublics Márkóról ne is beszéljünk? Pedig ők is voltak olyan hősök, mint Zrínyi Miklós vagy Dobó István, mert ez utóbbiak – hála érte a pénzt idegenből szerző „idegen” királynak! – azért mégse voltak annyira magukra hagyatva és mégse találkoztak hazájuk és királyuk részéről akkora közönnyel, tehát nagyságuk és önzetlenségük se lehetett akkora próbára téve, mint ez elfeledett hősöké.

Önkéntelenül is az jut azonban eszünkbe, hogy még Zrínyi s Losonczi is csak azért lett annyira ismert és híres, mert velük kapcsolatban is lehet a Habsburg királyon ütni, aki állítólag „tétlenül nézte” pusztulásukat, és nem ment segítségükre. Pedig az Oláh Balázsok, Logodiak, Tormák és Skublicsok mögött még a régi Magyarország és a nemzeti királyság állt, akkor még a régi nagy országnak „a bőrre ment” a dolog, míg a Zrínyiek, Losoncziak és Dobók Magyarországa már csak egy elvérzett országroncs volt, mely királyának idegenből kellett koldulnia a pénzt.

De összekoldulta és hozta. Szulejmánnak hamarosan Mohács után már egy olyan „idegen” királlyal volt itt dolga, aki minket úgy nyomott el és úgy szipolyozott ki, hogy valahányszor Szulejmán itt járt, idegenből hozott pénzen mindig olyan nagy és fényes hadsereget

hozott össze ellene „a saját bőre védelmére”, hogy Szulejmán gögijében megalázva mindig úgy vonult haza, hogy még megütközni se mert vele. Igaz, hogy ez a „saját bőrét féltő” nyugati sereg se mert vagy akart Szulejmánnal megütközni, de kétségtelen, hogy azért így is volt hasznunk ebből a seregből. Hogy még nagyobb hasznunk nem lett belőle, amiatt annál kevésbé tehetünk szemrehányást az „idegen” királynak, mert hiszen ez neki még sokkal jobban fájt, mint minékünk. Miksát például úgyszólván ez vitte a sírba.

Ezeket a parádésan felvonuló s ütközet nélkül épp oly fényes parádéval megint elvonuló seregeket mindjárt nem kell annyira szemére vetnünk a Habsburgoknak, ha eszünkbe juttatjuk, hogy nem sokkal előbb, mikor a hős Logodi Simon, Torma Endre, Oláh Balázs és Skublics Márkó vívták szomorú halálharcukat, noha ugyancsak a nemzet bőrére ment a dolog, akkor nem vonultak itt fel hadak és nemcsak sikeres, hanem még dicstelen kísérlet se történt felmentésükre.

Ferdinánd és Miksa alatt, ha egyelőre Magyarországot birtokában nem is háborgatták, mégis látta a török, hogy van egyenrangú, sőt nála erősebb ellenfele is, és ha sokat okoskodik, könnyen pórul járhat. De kevéssel előbb, mikor még nem uralkodtak „idegenek” felettünk, a gögös török itt csak tehetetlenséget, önzést és szűkkeblőséget láthatott s a maga erejével szemben csak elesettséget és erőtlenséget.

Akkor tétlen közönyös nemzet nézte hősei halálharcát, sőt még csak nem is nézte, mert hiszen eleinte még azt se tudta, hogy már harcolnak, sőt már be is fejezték haláltusájukat. A Mohácsot megelőző szomorú magyar eseményekből jól láthatjuk, mennyire nem magától értetődő és mennyire nem közönséges önzés az áldozat, főként pedig a készpénzzel való fizetés akkor se, ha a magunk bőrére megy a dolog.

Hogyan védtük a bőrünket közvetlenül a mohácsi vész előtt?

Hogy hogyan védtük mi a mohácsi vész előtt a „magunk bőrét”, arra elszomorító bizonyítékokat szolgáltatnak a mohácsi vést közvetlenül megelőző hónapokban a török védelem intézkedésére nálunk tartózkodó Burgio pápai követ jelentései, aki nemzetünk nagy barátja és nem is papi ember volt:

1526. március 5.: „Elmentem a királyi tanácsba, hol őfelsége (II. Lajos) és az összes magyar és cseh tanácsosok is jelen voltak és felolvastam Őszentsége brévéjét, melyben V. Károly német-római császárt Magyarország megsegítésére inti. Mindenki meg volt tőle hatva és szem nem maradt szárazon.”

1526. március 17.: „Mindeddig úgy volt, hogy a sok adóból, amit megszavaztak, semmit sem lehet behajtani.

A királyné (nemzeti királyné) oly pazarul költekezik, hogy nemcsak ennek az országnak, de még három másíknak a jövedelme se lenne elég hozzá.”

1526. március 27.: „Őfelsége nekem megvallotta, hogy jobban fél ezektől a magyarországi törököktől (az elbizakodott nemességtől), mint a törökországiaktól... A kalocsai érsek már tizenegy hónap óta egy fillért sem kapott az udvartól zsoldra sem lovasai, sem gyalogosai, sem a naszádosai számára, úgyhogy eddig barátai és egyháza pénzéből tartotta a végek katonáit... A két horvát bán: Batthyány Ferenc és Thay János nincs helyén. A király engedélye nélkül vannak távol... Nem találok mesterembert, aki tudna és akarna dolgozni... Az Őszentsége által kiállított 200 könnyű lovas és 500 gyalogos az egyetlen előkészületük a védelemre.”

1526. április 25.: „A magyarok most minden reményüket az országgyűlésbe vetik, mely rá akarja tenni a kezét a templomok kincsére. Ebbe én beleegyezésemet nem adom ugyan, de – mert a török elleni fegyverkezésre akarják fordítani – ellene sem szólok... Az egyes társadalmi osztályok között oly nagy a gyűlölség, oly nagy az irigység, hogy ha a török szabadságot ígérne a jobbágyoknak, tartani lehetne tőle, hogy fellázadnak a nemesség ellen. De ez a lázadás sokkal kegyetlenebb lenne a Dózsa-lázadásnál, mert akkor még nem volt a jobbágyoknak az a támaszuk, amit most a török adna. Viszont ha a király adna szabadságot a jobbágyoknak, félő, hogy a nemesség fordulna el tőle... Most a kalandos társaság jóvoltából az az ember (Ártándy) a nemesség vezére, akit múlt évben az országgyűlés Rákoson árulónak kiáltott ki és a nemesek akkor meg is verték, úgyhogy az urak (a főurak) csak nagy nehezen tudták megmenteni az életét.”

1526. május 9.: „Ma van az országgyűlés utolsó napja és eddig az óráig az ország védelmét szóba se hozták.” (!)

1526. május 28.: „Megvolt a harcikedv s a bátorság, de – Isten segítse meg őket, mert – tüzéségük, hadvezéreik, hajóik, élelmiszerkészleteik (még az se volt a tejjel-mézszel folyó Kánaánban?!), fegyvereik nincsenek. Nem tudják, mivel is kell szembenézniük valójában, hogyan kell védekezniük, s eszükbe se jut, hogy mindezzel törődjenek. De mindig is ilyen volt a magyarok hadviselése, mert a törvény szerint csak tizenöt napig kell fegyverben maradniuk és csak akkor, ha a király személyesen vezeti őket.” (Látjuk tehát, hogy a törvény is lehet helytelen. Pedig mi milyen büszkék vagyunk a mi egyedülálló alkotmányunkra, és ha a király – de természetesen csak a Habsburg király, mert Nagy Lajos, Mátyás, sőt még a nyomorult János Zsigmond is minden baj nélkül szégheti meg ezt az alkotmányt, sőt mint láttuk, éppen őt Szilágyi még meg is dicséri érte – csak egy kissé megszegei – vagy nem is szegei meg, csak egy kissé változtatni szeretne rajta –, hogy oda vagyunk és hogy számon kérjük tőle a letett eskűt!)

1526. június 8.: „A végvárakban: Titelben egy katona sincsen, Újlakon szintén nincs, de az ellenség már ott áll a kapuban s bent az országban csak most kezdik összeszedni a templomok ezüstjét (tehát még most is csak azt), hogy katonát fogadjanak fel rajta a várak védelmére... A töröktől való félelmet tetézik a belviszályok. Werbőczy, kit a nádorságtól megfosztottak és száműztek, most 8.000 emberrel szándékszik feljönni Budára, hogy hivatalát visszakövetelje, és mondják, hogy erre Zápolya vajda és testvére beszélték rá.”

1526. június 19.: „Akik a király tanácsában ülnek, semmit sem értenek a hadviseléshez, s egy sincs köztük, aki látott volna valaha egy csupasz véres kardot.” (Igazán nem gondoltuk volna a mi vitéz, marcona őseinkről!)

„Őfelsége minden nap délig alszik (pedig Baráthosi Balogh Ferdinánddal szemben még őt is mennyire dicséri), s ezért a tanácskozás csak délben kezdődik. Senki sem fél tőle, senki sem tiszteli, s a helyzet csak napról napra rosszabbodik... Élelmiszerről nem gondoskodnak s nem is jut eszükbe, hogy gondoskodjanak.”

1526. június 24.: „Csak az az egy vigasztal valamelyest, hogy a magyarok apraja-nagyja, akivel csak beszéltek, mind el vannak szánva a háborúra s oly bátran indulnak országuk és maguk védelmére, hogyha ehhez az elszánt akarathoz még a szükséges hadfelszerelés is járulna, valóban reménykednék benne, hogy mi fogunk győzni.” (Értekes tehát a magyar, csak nem hízelegni kellene neki, hanem vezetni, nem hibáit leplezni, hanem bírálni, nem elbizakodottá tenni, hanem szerényebbé és óvatosabbá. Ezt pedig nem úgy érzük el, ha fiait úgy neveljük, hogy nekünk csak erényeink vannak, ellenfeleinknek pedig csak bűneik.)

1526. június 30.: „A nádor elvégre távozott Budáról, s mindenki azt hitte, hogy máris a végeken van. Tegnap aztán megjön őfelsége titkára, kit Báthoryhoz küldött volt el azért, hogy megsürgesse és ettől a titkártól megtudtuk, hogy a nádor Pécssett van és azt üzeni őfelségének, hogy ő szívesen kimegy a török elé, de csakis olyan kísérettel és felszereléssel, amilyen Magyarország nádorát megilleti, mert ha neki esik baja a csatában, akkor megfutamodik az egész magyar sereg.”

„Jelentésében elsorolja a nádor azt is, hogy mennyit áldozott ő már a királyi felségre, most tehát ő kér a felségtől háborúban tapasztalt katonákat és pénzt, hogy felfegyverkezhesen. Kereken kijelenti, hogy jobbágyokkal nem harcol, és kéri, hogy a pénzt és a katonákat küldjék Mohácsra egy Pécs melletti faluba, ahol ő várni fogja őket.” (Ha minden nádor ilyen lett volna, akkor ugyancsak nem vétkeztek volna a nemzet ellen királyaink, ha nádor nélkül uralkodtak volna. Annyit mindenesetre láthattunk belőle, hogy az is előfordulhat, hogy a nádorban van a hiba, nem a királyban. Egy „igazi” magyarnak azonban ez még eszébe se jut, de természetesen csak akkor nem, ha a király Habsburg.)

„A kalocsai érsek, aki most Péterváradon van, megpróbálkozott vele, hogy fegyverbe szólítsa a megyék népét, de sikertelenül, mert a nemesek azt felelték neki, hogy nem kötelesek hadba szállni, ha nem őfelsége vezeti őket.” (Tehát a köznemesek se voltak egy cseppet se különbek a nádornál, pedig hát náluk egyenesen hazaárulás, ha valaki nem a főnemességben találja meg a hibát. Hiszen a köznemesség maga a nemzet, s lehet-e a nemzetnek magának hibája?!)

„Őzsentsége gyalogosai, kiket Morvában toboroztam (miért nem Magyarországon?), számításom szerint e héten megérkeznek, s remélem, ők lesznek az elsők.” (Ők ugyanis az egyébként gyűlölt „idegenek” közé tartoztak s így nem állhattak a magyar alkotmány alapján, s mondhatták, hogy csak akkor kötelesek menni, majd ha maga a király áll élükre.)

„Nem lehet tagadni, hogy őfelsége élete veszélyben forog. Ha ugyanis nem megy le a harctérre, akkor saját alattvalói kezei közé kerül, aminek nem lehet jó vége, mert mindenki nyíltan őt és tanácsosait okolja az ország bukásáért. (Vajon az a „mindenki”, aki mindenért őt okolta, jobb, önzetlenebb, gondosabb volt nála?) Ha viszont őfelsége lemegy a harctérre egész a Drávaig, csak rosszul felszerelve, készületlenül mehet le, és előre látom, hogy az el-lenségén kívül még saját alattvalói részéről is veszély fenyegeti még így is, mert mindenki

elégedetlen vele. Különösen Zápolya vajda és pártja vannak ellene, akik – ez a gyanú erősen tartja magát – összejátszanak a törökkel. Úgyhogy öfelsége végre is kénytelen lesz az országból menekülni. Aki a királlyal megy, a vesztébe rohan. (De győzhet-e olyan nemzet, amely ilyen viszonyban van a királyával? Pedig királya akkor még nem volt Habsburg király, sőt vele szemben II. Lajost „nemzetinek” tartjuk.)

„Őzsentsége és főtisztelendő uraságod talán ugyanazon mértékkel próbálják mérni öfelségét, mint Spanyolország, Franciaország vagy Angolország uralkodóit, és azt hiszik, a „királyi” címnek Magyarországon is oly nagy a tekintélye, hogy bárminő helyzetbe kerüljön is a fejedelem, mindig ki tudja magának kényszeríteni az uralkodót megillető tiszteletet. De ez itt nálunk nem így van, mert II. Lajos gondatlan ifjú, kinek egy fillérje sincsen, s kit mindenki gyűlöl lustaságáért, úgyhogy ott lesz a legnagyobb veszedelem, ahol ő megjelenik.”

1526. július 5.: „Báthory nádor feljött Budára és megmondta öfelségének, hogy ha nem indul meg ő a törökök ellen, akkor a nemesség se fog felkelni.” (Védte a magyar köznemesség a saját bőrét.)

1526. július 10.: „Csak ígéri a felség, hogy e héten lemegy a török elé. Amíg a király nem megy, addig a nemesek se mozdulnak, az urak pedig szintén nem jönnek, úgyhogy nincs, aki a királyt kísérje...” (A nemesek tehát azért nem indulnak, mert először a királynak kell indulnia. A király meg azért nem indul, mert egyedül nem indulhat.)

„Magyarország helyzete teljesen reménytelen és Főtisztelendő Uraságod bizonyos lehet felőle, hogy ebben az évben annyi marad meg ebből az országból, amennyit a török méltóztatik neki meghagyni.” (Így a jövőbe látott ez a derék követ! Nyugodtan elhíhetjük hát, hogy az akkori jelenről való ítélete legalább ennyire helyes.)

„S ha együtt lesz is a sereg, mire lehet egy olyan hadsereggel menni, mely folyton lázadzik és amelynek nincs semmi pénze?” (Kinek kellett volna adnia azt a pénzt, ami annyira nem volt neki s nem volt még annak ellenére se, hogy még az egyházi edények beolvasztását is szóltanul nézte a pápai követ. Vajon miért nem gyakorolták őseink is azt a „közönséges önzést”, amely állítólag annyira magától értetődő akkor, mikor az ember „a maga bőrét” védi?)

„Együtt maradnak 10 vagy 15 napig, aztán az egyiknek elfogy az itala, a másinak a kenyere, s ekkor az egyik elmegy erre, a másik arra, és így fog az egész táborozás végződni.”

(Tulajdonképpen ezért (a magyar alkotmány betűje miatt) kellett tehát Mohácsnál olyan buta hirtelenséggel és se Zápolyát, se Frangepánt, se az ágyukat meg se várva megütközni. Mire ugyanis ezek megérkeztek volna, arra viszont a már összegyűlt sereg oszlott volna már szét. Nemcsak fegyelem nem volt ugyanis, hanem élelmiszer se. Ki-ki csak azt ehette-ihatta, amit maga hozott magával. Ekkor ugyanis még nem volt idegen „elnyomás” s még nem jöttek évente az osztrák segélypénzek, hogy a magyar föld termette élelmiszereket összevásárolják, mint a Habsburgok alatt történt.)

1526. július 13.: „A nemesek makacsul ragaszkodnak ahhoz, hogy nem mennek addig, míg a király nem indul, mert ez nem kötelességük. (Úgy látszik, csak az „idegen” Habsburgok idegen alattvalóinak volt kötelességük anélkül is menni.) Feltéve már most, hogy a király még e héten, ahogy azt ígéri, megindul, beletelik tíz-tizenöt nap, míg ezt az országban mindeniütt megtudják. Ha ennek a híre megérkezik egy megyébe, akkor először gyűléseznek és tanácskoznak, hogy ők is elmenjenek-e (de jól ismert ez a Burgio bennünket), amivel eltelik megint tíz nap. Amíg felkészülnek és a táborba érnek, arra megint kell legalább tizenöt nap, úgyhogy egészen bizonyos, hogy a királynak nem lesz hadserege egy hónapnál vagy negyven napnál előbb, ha mégoly buzgalommal látnak is most már a fegyverkezéshez.”

1526. július 16.: „Ha Magyarország az idén megmenekül, Őzsentsége valóban azzal hizeleghet magának, hogy egyedül ő mentette meg az ellenség óriási erejével szemben (sajnos nem menekült meg!). A mai napig senki más semmiféle előkészületet nem tett a védelemre, csak Őzsentsége. Péterváradot a török ostromolja. Ki védi? Ötszáz gyalogos, akinek a zsoldját Őzsentsége fizeti már négy hónapja és a várat lőszerez is Őzsentsége látta el. Újlak is

egészen üresen állna, ha nem védené 300 gyalogos, akiket a pápa pénzén ott tartok. Titelről nem tudom, mit mondjak a mienk-e még, vagy már az ellenségé, mert mindenki odahagyta, és nem tudom, hogy a segítség jökor jön-e még. De ha mégis tudja magát tartani pár napig, akkor ez csak azért van, mert én küldtem a várnagynak 1.500 aranyat, amiből felfogadhatott 100 gyalogost, vásárolhatott lőszert és más szükséges dolgokat. Most leküldtünk 2.000 gyalogost a Dunán. Ezek is Őzsétsége katonái, és ha ezek nem volnának, ugyan kit küldhettünk volna?” (Nem ugyanígy voltunk a Habsburgokkal is, mikor az ország egész adója mindössze 80.0000 forint volt vagy ennél is sokkal kevesebb? De ha így volt, merjünk-e felháborodni azon, hogy ugyanakkor itt kívülünk osztrákok is rendelkeztek, sőt – uramfia! – minket bizony néha még csak meg se kérdeztek? Pedig valójában mindig megkérdeztek, csak szavunk ilyen körülmények között – természetesen – nem mindig számított.)

1526. július 22.: „Őfelsége végre megindult a török ellen egy pár úr és nemes kíséretében... Csak attól az egytől félek, hogy a nemesek rátámadnak az urakra, mert így, ha együtt vannak, a nemesek, nagyon hatalmasok.”

1526. július 26.: „F elkészültem arra, hogy őfelségével, a királlyal magam is táborba szálljak, és vártam, hogy őfelsége felszólítson arra, hogy elkísérjem. De őfelsége úgy vélte, hogy nekem Budán kell maradnom... Ott láthatja főtisztelendő Uraságod, hogy milyen az én helyzetem itten. Segítem őket, arannyal fizetek, de ezért nem hogy köszönetet nem kapok, hanem még bosszúságom, gondjaim vannak vele s szégyent is vallok. Uram, az igazat mondom. Néha bizony jó lenne, ha a külföldi követ érzéketlen lenne. Megvallom, kedvem lett volna nemegyszer elmenni a pénzel és itthagyni őket azzal az összeggel, amit rájuk költöttem.”

1526. július 31.: „Ha Főtisztelendő Uraságod még emlékszik rá, pár hónapja megírtam, hogy rendbe akarom hozatni a király ágyúit, melyek félre vannak dobva s most hasznavehetetlenek (!). Tizennyolcat már ki is javítottam őzsétsége pénzén, s most, hogy a királyi felségnek a harctérre kellett mennie, nem állott rendelkezésre más tüzérség, mint ez (!). Őfelsége annak idején 4.000 aranyat fizetett az ágyúk rendbehozására. A pénz elment, de az ágyúkat nem javították ki, és amit őfelsége nem tudott megcsináltatni 4000 aranyával, azt megcsináltattam én 600 forintért, ami ebben a rossz pénzben nem ér 200 aranyat sem. Így fosztogatják ezt a szerencsétlen országot.”

1526. augusztus 5.: „A királyné őfelsége még Budán van és nem tudja magát elhatározni, hogy elutazzék, s én azt hiszem, akkor szeretne majd távozni, mikor már nem igazán lehet.” (Láttuk a mi jó Balogh Benedekünk még a mohácsi katasztrófa után is indokolatlannak találta a királyné elutazását Budáról, sőt nem tudta mással magyarázni, minthogy félt az urától, mert gyilkosság terhelte „sötét” lelkiismeretét.)

1526. augusztus 6.: „A király, aki azért megy le, hogy a Dráva vonalát megvédelmezze, csak most kezdi sürgetni a királynénál, hogy Ferdinánd főhercegtől Bécsből tüzérséget kérjen. (Tehát már akkor is a Habsburgoktól kértünk, amikor az még nem is volt a királyunk!) A szerencsétlen király azt írta nekem, hogy ha egy kis pénz még van nálam, küldjem el neki (!).”

1526. augusztus 13.: „Lajos király már Tolnán van és a nemesség egy része vele van, de a seregben semmi fegyelem sincsen... Őfelsége most Tolnán van, de számtalan parancsával sem tudta egész mostanáig táborába gyűjteni az ország nemességét. Igaz, hogy egyesek eljöttek és most ott vannak Tolna körül, de minden katonai rend nélkül (úgy látszik, így kívánta a magyar „szabadság”), az egyik az egyik, másik a másik szomszédos faluban tartózkodik. Őfelségének azt a tanácsot adták, hogy üssön tábort a mezőn, s ezért elrendelték, hogy a katonák jelenjenek ott meg, de végeredményben oly kevés ember gyűlt össze, hogy őfelsége nem mehetett ki, s most Tolnán várakozik.” (Ki látott olyan nemzetet, ahol nem a katonák vagy a nemesek várakoznak – nagy tisztelettel – a királyra, hanem a király várakozik a katonákra és a nemesekre s ráadásul hiába?)

„Nincsen itt már semmi tekintély. Mindenki azt teszi, amit akar. Nincs semmi rend sem és már az élelmezéssel is bajok vannak. Az ellenségtől való félelem oly nagy, hogy Báthory ná-

dor kénytelen volt Valpó várát kiüríteni, és minden katonaság nélkül hagyni, pedig meglehetősen meg van erősítve, de nem akadt ember, aki ottmaradt volna várnagynak. (Hol van a híres magyar vitézség és bátorság?) S jóllehet ez a vár meglehetősen jó jövedelmet is hajt és a király kijelentette, hogy annak adományozza, aki hajlandó lesz megvédelmezni, mégsem talált senkit mindeddig, aki ezzel a feltétellel elfogadná. Őszentsége 500 gyalogosából, akik Péterváradot védték, csak egy kapitány és néhány katona maradt életben, a többi harcolva elesett. (Mily szomorú, hogy ezt idegenek csinálták, nem pedig azok a magyarok, akiknek végeredményben „a saját bőrükről” volt szó!) Ezt a négyet újra felruháztam, adtam nekik tíz könnyű lovasnak való zsoldot s a kapitányuk parancsnoksága alá helyeztem őket.”

1526. augusztus 19.: „Már megírtam főtisztelendő Uraságodnak, hogy a törökök Újlakot harc nélkül (!) elfoglalták és a védőket engedték szabadon elvonulni. Most mindenütt ezzel a ravasz fogással élnek, úgyhogy a nép mindenütt biztonságban érzi magát, s már senki sem menekül sehonnan sem. Most a törökök bevonulnak a falvakba, pénzen vásárolnak ruhát, bekvártélyozzák magukat, de nem bántanak senkit, úgyhogy már azok is kezdenek visszaszállingózni, akik a törökök elől elmenekültek a falujukból.” (Rendkívül tanulságos. Tehát először akkora rémület uralkodott, hogy az volt esztelen, utána pedig olyan ostoba bizalom, hogy még azt is elhitték, hogy a török nem is ellenség.)

Így védtük hát hazánkat és a „magunk bőrét” Mohács előtt, mikor még a magunk urai és gazdái voltunk. Így nem áldoztunk hazánkra pénzt már akkor se, mikor még volt, mert hiszen megvolt még a híres Nagymagyarország! Láthatjuk belőle, milyen kevés okunk és jogunk van lekicsinyleni a Habsburgok idegen alattvalói adta segítséget még akkor is, ha vele ők csak a maguk bőrét védték volna, nagy önzően. Mi Mohács előtt még a magunk bőrét se védtük, nagy önzetlenül.

Fényűzésre költötték-e a Habsburgok Magyarország bevételeit?

Egy másik magyar „hazafias” érvelés az idegen pénzsegélyt illetően, melyhez a Habsburgok jóvoltából jutottunk, a következő:

Nem lett volna szükség arra, hogy idegenbe menjünk pénzért a magyar végvárok fenntartására. Lett volna erre pénz itthon is elég. A magyar állam fő bevétele ugyanis nem az adókból, hanem a magyar marhakereskedelem vámjából, a harmincadokból volt. De ezek nagy jövedelmeit a Habsburgok kivitték az országból és esztelen, pazar fényűzést fejtve ki, szegény vérző magyar alattvalóikkal mit se törődve, kiknek országa ezt a jövedelmet szolgáltatotta, udvartartásukra költötték. S az országnak legalább a veszett fejsze nyeleként, még az az előnye se maradt meg, hogy ez a fényűzés legalább a magyar nép szemét kápráztatta volna, a magyar építő-, festő-, zene- és színművészetet istápolta, a magyar ipart támogatta, a magyar gazdasági életet támogatta volna, mert még a Magyarországról folyó pénzt is mind Bécsben vagy Prágában költötték el.

Ami a vád legvégét illeti, azt feleljük, hogy az, hogy a Habsburgok nem nálunk laktak s így udvartartásuk is külföldön volt, valóban nem volt se a magyar önérzetet emelő, se pedig gazdasági és kulturális kár nélküli az országra nézve. Az idegen uralom hátrányainak, melyeket fentebb elismertünk, ez az egyik része. De viszont arra is már rámutattunk, hogy ezért a kárért nem a Habsburgokat, hanem a magunk rövidlátását kell okolnunk.

Kifejettük már, hogyha pártoskodásunkkal és kettős királyválasztásunkkal nem osszuk az országot három életképtelen darabra, hanem az *egész* Magyarország lett volna a Habsburgok országává, akkor a Habsburgok sok országa közül messze kimagaslóan a legnagyobb és a leghatalmasabb Magyarország lett volna, s így akkor hatalmuk alapjává és súlypontjává is a mi hazánk lett volna. Világos, hogy akkor ők maguk is itt laktak volna, udvartartásuk is itt lett volna és magyar lett volna, s akkor a Habsburg fényűzés és udvartartás nemcsak a magyar gazdasági, kulturális és művészi életet gazdagította volna, hanem maga az egész Habsburg világhatalom és haderő is elsősorban magyar világhatalommá és magyar haderővé vált volna.

Ami pedig a dolog lényegét, az udvartartás nagy költségeit és a fényűzést illeti, a vád bizonyos tekintetben igaz. I. Ferdinándnak tizenöt gyermeke volt, köztük három olyan fiú és kilenc olyan lány, aki a felnőtt kort is megérte. Fiának, Miksának ismét tizenhat gyermeke volt, köztük egész sereg a felnőtt kort megért fiú. Ennyi főhercegnek és főhercegnőnek udvartartása, ennyi leánynak fejedelmi módon férjhez adása bizony igen sok pénzt megemésztett. Ahogyan a sok gyerek ma az államnak teher a sok családi pótlék, a háziúrnak és házmesternek a sok rongálás, a lakóknak a nagy zsvajj miatt, úgy a sok gyerek a királyi családban is nagy teher az alattvalóknak az udvartartás nagy költsége miatt. Tagadhatatlan azonban, hogy a legnagyobb terhet mégiscsak maguk a gyerekek szülei viselik, akár királyok ezek a szülők, akár proletárok, mert nekik kell őket eltartani, ruházni és jövőjüket lehetőleg biztosítani.

Ferdinándot és Miksát tehát csak elismerés illeti meg azért, hogy alattvalóinak ilyen szép példát adtak a fajfenntartásra és az eszményi családi életre. Egyébként akkoriban ez még nem is volt külön érdem, mert más fejedelmi családokban is így volt (a protestánsokban is), s természetesen a polgári és a parasztcsaládokban is. Egyébként pedig a harmadik Habsburggal, Rudolfal már más a helyzet. Ő már agglegény volt, említett sok fiútestvére is mind az volt, vagy pedig gyermektelen házasságban élt annyira, hogy Miksa ága már az első nemzedékben ki is halt. Rudolf idejében tehát – aki egyébként is rendkívül takarékos volt, testvéreitől pedig különösen sajnálta a pénzt – már éppen nem panaszkodhattunk a túlságosan sok Habsburg miatt.

A lényeg azonban nem itt van. A pénzverés, a bányák és a harmincadok jövedelme abban a korban (és az Árpádok alatt is) mindenütt (Erdélyben is) a fejedelmeket illette, az ő magántulajdonukat képezte. Hova fordításába az országnak a magyar alkotmány szerint se volt beleszólása, róla a király az országgyűlésnek nem tartozott beszámolni. Hogy tehát ezek a jövedelmek a király, s így ebben az időben a Habsburgok, tehát idegenben székelő királyok zsebébe vándoroltak, az a magyar alkotmánynak is megfelelő, természetes és magától értetődő dolog volt.

Ezt, mint sérelmet vagy igazságtalanságot a Habsburgoknak felhányni a legnagyobb elfogultság és rosszakarat jele és a történelmi érzék teljes hiányáról tesz tanúságot. Nem az volt a sérelem, hogy a Habsburgok ezeket a jövedelmeket magukra költötték, hanem az, hogy nem itthon költötték el, hanem kivitték az országból. Ez azonban szükségszerű következménye volt az adott helyzetnek, mert az adott körülmények között ők semmiképpen se lakhattak volna minálunk. Ennek az adott helyzetnek pedig (hogy ti. birodalmuknak nem legerősebb része s így nem alapja volt Magyarország, hanem csak egy egészen kis része, s az is tehertelként) minden és mindenki oka volt, csak ők maguk nem.

Mi magunk például feltétlenül okai voltunk.

Aztán miért nem vagyunk hajlandók észrevenni, hogy a Habsburgok innen nemcsak elvittek pénzt, hanem ide be is hoztak (sokkal többet), sőt, hogy ennek a helyzetnek ránk nézve előnye is volt, nemcsak hátránya? Hiszen ha a Habsburgok egyéb országai nem lettek volna hasonlíthatatlanul erősebbek az akkori Magyarországnál, akkor a török alól felszabadítani se tudtak volna bennünket soha.

Ami már most a Habsburgok *pazarlását és fényűzését* illeti, még igazságtalább a vád. Először is még az sem igaz, hogy a királyi jövedelmeket a Habsburgok tisztán személyi kiadásaira fordították, mert hozunk majd fel rá bőven adatot, hogy *a harmincadokból csapatokat is fizettek*. Másodszer: nincs még egy olyan uralkodóház a világtörténelemben, mellyel szemben a pazarlás vagy a fényűzés vádjá igazságtalább lenne, mint a Habsburgokkal szemben.

Egyik Habsburg királyunk igénytelenebb és takarékosabb volt, mint a másik, s azt, hogy magára költötte a pénzt, legfeljebb egy első József-re foghatjuk rá, akire azonban a család egész négyszázéves magyar uralmából mindössze nyolc év esik. Ő szabadabb életfelfogása miatt elütött a család többi tagjától s ezért nálunk rokonszenvesebb és kevésbé is támadott a többinél. Ami szemünkben tehát éppen ő tartozik a jobb Habsburgok közé.

I. Ferdinánd olyan egyszerűségben élt, hogy magára alig költött. Látni fogjuk, hogy még enni is csak kétszer evett naponta, mert sohase vacsorázott. Láttuk, hogy feleségének, Annának is az egyszerűség és az igénytelenség volt fő jellemvonása, s láttuk azt is, hogy gyerekeit is ilyen polgári egyszerűségben nevelte. Sok lányuk közül többen lettek apácák és szintén igénytelen önmegtagadó életmódjukról voltak híresek.

Látni fogjuk majd később, hogy még Ferdinánd bátyja, V. Károly császár is, aki pedig a leghatalmasabb Habsburg volt, milyen egyszerű igénytelenségben élt nemcsak öreg korában, mikor már kolostorba vonult, hanem a császári trónon és hatalma teljében is.

Látni fogjuk azt is, hogy Ferdinánd fia, Miksa, a mi második Habsburgunk, *soha életében egy fillért se költött ékszerre*.

Rudolf, az ő fia, a mi harmadik Habsburgunk, alig mozdult ki életében prágai palotájából, sőt a nyilvánosság előtt is alig jelent meg valaha, tehát még csak alkalma sem volt a költekezésre vagy fényűzésre. Egyébként is fősvénynek tartották, aki főherceg testvéreit úgyszólván éhbéren tartotta, s öccsei még azt a kis udvartartási költséget is, amit megállapítottak nekik, épp oly késedelmesen és rendetlenül kapták tőle, mint az alatta folyt tizenötéves háború zsoldosai a zsoldjukat.

Öccse, II. Mátyás, rövid ideig uralkodott, de neki is inkább a takarékoság, mint a pazarlás volt a jellemvonása. Nem is volt miből pazarolnia, hiszen sohase volt pénze, s annyi volt a baja, hogy kedve se lett volna hozzá. Gyermektelen is volt.

Ötödik Habsburgunkról, II. Ferdinándról látni fogjuk majd, hogy apja, aki I. Ferdinánd legkisebbik fia volt és Stájer kapta örökségül, őt is oly egyszerűségben nevelte, hogy még egy almát kapnia is nagy esemény volt számára.

Az ő fia, III. Ferdinánd, katonaeMBER volt, aki a harmincéves háborúban nem egy csatában vett részt, a harctér pedig nem a fényűzés helye.

Az ő fia I. Lipót, a fél századon át uralkodó hetedik Habsburgunk, mint fia nevelőjének, Lovinának naplójából megtudhatjuk, kedves fia (későbbi III. Károly) társaságában gyalog szokta járogatni a Bécs környéki mezőket fűjre vadászgatva, ünnepi alkalmakkor pedig ugyane fia társaságában a bécsi kolostorokat látogatva az ott kapott jó ebédeket oly jóízűen fogyasztotta, mintha otthon a Burgban ilyesmikben nem is lett volna része. Mikor pedig ez a kedves Károly fia a rokon spanyol királytól, aki őt szánta utódjának, megkapta az aranygyapjút, ez is olyan viselt és kopott volt, hogy főudvarmestere, Lobkowitz herceg megsajnálta miatta a fiút és megajándékozta egy tisztával, egy újjal. Azt is megtudhatjuk Lovina naplójából, milyen csekély volt az a zsebpénz, mellyel a császárnak ez a legkedvesebb fia rendelkezett.

Lipót első fia volt az az I. József, akiről mondtuk, hogy nem volt oly puritán, mint családja többi tagja, de természetesen ezen se azt kell érteni, mintha olyan pazarló lett volna, mint a mi Mátyás királyunk vagy kortársa, a „napkirály”, vagy akár csak egyes bajor királyok vagy választófejedelmek voltak. Egyébként is oly rövid ideig uralkodott, hogy sokat nem pazarolhatott.

A kilencedik Habsburgunk volt Lipót második fia, az említett Károly. Ő csinált esztelen pazarlásokat is (néha I. Lipót is csinált), de sohase magára költötte a pénzt egyikük se, hanem mindig másoknak adták, néha túlságosan is nagylelkűen. A Habsburgok erre külön törekedtek, mert azt tartották, hogy a nagylelkűség egy királyra (de még inkább az egész keresztény társadalom fejére, a császárra) egyenesen kötelező. A maga személyére vonatkozólag, mint láttuk, III. Károly is megszokta az igénytelenséget már gyerekkorában.

E III. Károly lánya, Mária Terézia, a tizedik Habsburg, szintén nagylelkű volt a *jutalmazásban*, de egyszerű és takarékos a maga háztartásában és igényeiben. Sok gyermekét is ilyen szellemben nevelte és egyszerűséghez szoktatta, noha férje nagy pénzügyi tehetsége révén a család magánvagyonra óriásira növekedett.

Fiának, II. Józsefnek, a tizenegyedik Habsburgnak, a polgárkirálynak, kopott császári kalapja általában már a különönségig menő egyszerűsége s az, hogy az állam első hivatalnokának, tehát első szolgájának tekintette magát, közismert. Az azonban már kevésbé, hogy *„atyja halála óta mindig szalmán hált. Bécsben szalmazsákja kukoricaszalmával (háncs az, nem szalma) volt megtöltve”*. (Marczali: Magyarország története II. József korában, I., 271. o.)

II. Lipót, a tizenkettedik Habsburg, csak két évig uralkodott, tehát nem sokat pazarolhatott. Ő nem volt igénytelen, de pazarló vagy fényűző azért ő sem volt.

Fia, a tizenharmadik Habsburg, a sokáig uralkodó I. Ferenc azonban ismét a túlzottan is egyszerű uralkodók közé tartozik, aki maga is igénytelen, de az állam pénzével is rendkívül takarékosan bánik. Feleségével a karján úgy sétál a bécsi korzón, hogy akár az utcagyerekek is nekiütközhetnek. Sétára indulás előtt a felesége keféli le rajta a ruháját. Legalábbis Karolina, az utolsó (negyedik) felesége így csinált, mint Wolfsgruber megírta és magyarra le is fordított életrajzából megtudhatjuk.

Látni fogjuk majd, hogy ugyanezt a Karolinát, aki egyébként igen művelt, nagyon okos, nagystílusú és rendkívül jótékony asszony volt, előfordult, hogy udvarhölgye szükségesnek tartotta figyelmeztetni, hogy ne a szokott egyszerű kalapját tegye fel, hanem egy szebbet, divatosabbat, mert épp akkor olyan helyre mentek, mely a császárnét megszólta volna miatta. *„Nekem ez is megteszi”* – válaszolta a császárné.

Tudvalevő, hogy I. Ferenc lányát, Mária Lujzát, Napóleon vette el. Amit ezzel kapcsolatban Massonnak „Napóleon és a nők” című, magyarra Csetényi Erzsitől fordított művében (108-112. o.) olvashatunk, jól láthatjuk, milyen „esztelen fényűzéssel” szórták a pénzt (per-

szé a magyar pénzt) a Habsburgok udvarában és viszont milyen „kíméletesen” bánt a francia nép pénzével a népből jött Napóleon. Sajátságos, hogy Napóleon mégis népszerű, I. Ferenc pedig a leggyűlöltebb uralkodók közé tartozik s a felhők felett trónol s a demokráciát legelenségesebb szemmel néző uralkodók közé számítják.

Mária Lujzát – írja Masson – a bécsi udvarban nemcsak németül, franciául, angolul, olaszul és latinul, hanem még spanyolul, csehül és törökül is megtanították beszélni. Művészekre: festésre és zenére is oktatták, de a könyveket, melyeket olvashatott, gondosan megválogatták, de még azokból is gondosan kitéptek olyan lapokat és kivágtak olyan helyeket, melyek hitére vagy ártatlanságára veszélyesek lehetnek volna. *„Egy nevelőnő, egy dada meg egy tanítónő őrködik fölötte. Ez parancsol a fiatal lány szobáiban, ez felügyel leckéinél és ez van jelen játékainál. Se éjjel, se nappal el nem hagyja növendékét. Tizennyolc esztendőskorára öt nevelője volt Mária Lujzának, de nevelését olyan szigorú törvénnyel szabályozták, hogy ha a személyzet változik is körülötte, a fiatal hercegnő maga változatlan marad.”*

„Szórakozásképpen mindaz nyitva áll előtte, amit a zárdákban is meg szoktak engedni: virágokat ápolhat, madarakat gondozhat, olykor kint uzsonnázhat a fűben a nevelőnő leányával. Néha kísétál igen kedves, de meglehetősen nyárspolgáriás családi körben öreg nagybácsik társaságában, akik festegetnek vagy muzsikálnak. Nincsenek szép toalettjei vagy ékszerei. Sohase viszik bálba, nem vesz részt az udvari ünnepeken, csak az országyűlésre viszik el néha-néha... Olyan szigorú, egyforma és szűk szabályok keretei közé szorított gyermekek, akinek mostani helyzetéhez képest minden figyelem édes lesz és a legcsekélyebb öröm is újdonság lesz a szemében.”

„Bécsben nem látott Mária Lujza elegáns ruhákat, pompás csipkéket, fényűző fehérneműt.” Tehát nemcsak neki nem volt ilyen, hanem még csak nem is látott.

Bezzeg látott aztán a „népi származású” Napóleon oldalán, aki nem császári kastélyok elrejtett mélyén nevelkedett fel, mint a Habsburgok gyermekei, elzárva az élettől, nem ismerve a nyomort és nem is sejtve, milyen könnyekbe kerülnek a nép fiainak azok a milliók, melyeket „zarnokaik” kiszípoloznak belőlük s könnyelműen a maguk élvezeteire költik.

Mária Lujza, mint menyasszony, már Bécsben megkapja vőlegénye ajándékaként a kelengyét.

„A kelengyében van tizenkét tucat, himzéssel és velencei csipkével díszített finom batisztina, melynek ára 19.386 frank, a huszonnégy tucat zsebkendőért 10.704 frankot fizet ki (a népi származású vőlegény). A huszonnégy alsó mellényke 9.060 frankba kerül, a harminchat alsós szoknya 6.354 frankot, a huszonnégy hálójölkötő 5.652 frankot képvisel. Vannak még fejkendők, vállkendők, fésülködő köpenyek, reggeli pongyolák, ruhák (többek közt egy 5.000 frankos csipketoalett), varrópárnácskák, törölőruhák és minden szükséges fehérnemű. Összesen 94.666 frankot fizet ki fehérneműért, amit Lolive és De Beuvry kisasszonyok szállítanak.”

„Aztán 81.199 frank értékű csipke, 64 Leroy-féle toalett, amely 126.976 frankba kerül, 17 kasmir sál 39.860 frankért, tizenkét tucat harisnya, amik közt van 18 frankos is, de van olyan is, amelynek 72 frankba kerül párja. 60 pár cipő és házi topánka mindenféle színben. A cipőket Bécsből megküldött mérték után készítették és olyan kicsinyek, hogy Napóleon az ujjahegyén táncoltatja őket és jó előjelnek jelenti ki.”

„Ott tündöklék a hercegnő előtt minden ritkasága és minden gazdagsága annak a Párizsnak, amely uralkodik az egész világ ízlése és divatja felett: 411.736 frank értékű csecsebecse alakjában. És csaknem minden esztendőben fog ennyit kapni, mert csak toalettre kap majd 30.000 frankot havonta, ami egy évben 360.000 frankot tesz ki.”

„Bécsben alig volt néhány semmitmondó ékszere, amit még egy párizsi polgárosszony is kevesellt volna: hajból font karperecek, egy apró, gyöngyökből álló ékszer, egy másik, zöld golyócskából összetett apróság.” (Világos, hogy a zöld golyócskák nem drágakövek voltak.)

A legérdekesebb azonban az, hogy a francia (bizonyára demokratikus, sőt forradalmár hajlamú) szerző Mária Lujza gyerekkori egyszerűségét nem mint a bécsi Habsburg-udvar di-

csőséget, a Napóleon üzte fényűzést pedig nem mint az utóbbi szégyenét említi, hanem mint a Habsburgok szégyenét és elmaradottságát, Napóleonnak pedig nagystílusúját. Mi pedig négyszáz éven át mást se gondoltunk, s ma se gondolunk mást, mint szörnyülködünk azon a képtelen pazarláson, mellyel a gyarmatilag kiszipolyozott magyar föld minden jövedelmét ott eltékoztatták, míg a mi népünk itthon éhezett és nélkülözött.

„Párizsban – dicsekszik a Napóleonért élő-haló szerző – olyan gyémántjai lesznek, amilyen egy uralkodóasszonynak sincs és nem volt soha: az övé lesz a Császár (nagybetűvel) arcképe, amit tizenhárom gyémánt foglal keretbe és aminek értéke 600.000 frank. Aztán az övé lesz a 900.000 frankos nyakék, két 400.000 frankot érő függő, egy egész ékszerkészlet, ami még nagyobb értékű, és egy diadémból, egy fésűből, egy pár fülbevalóból, két sor drágakőből és egy övből áll! Aztán lesz egy készlete smaragdokból és gyémántokból összeállítva, aminek az értéke 289.865 frank, egy másik opálból és briliánsból 275.953 frank értékben, egy briliánsból és türkizből, nem is szólva azokról a gyémántokról, amik a koronát foglalják be és amiket 3.325.724 frankra becsülnek.” (Hogy olvasóim magyar nyelvérzékét ne rontsam, megemlítem, hogy az „amik” helyett mindenütt „amelyeket” kellett volna írnia a „kiváló” mű magyarra fordítójának.)

„Ausztriában a lehető legegyszerűbb szobákban lakott. (Vajon hova teheték hát Bécsben mindazt a sok kincset, amit a magyar bányák jövedelmeztek?) Franciaországban olyan lakosztályt fog találni, amelynek a díszítését maga a Császár (megint nagybetűvel) rendelte meg és ő maga ellenőrizte, mert mindent újonnan készítettet benne, hogy semmi se emlékeztesse a régi lakóra. Napóleon olyan büszke az új berendezésre, hogy minden vendégnek megmutogatja.”

„Mária Lujza hercegisasszonyt szigorú nevelői eltiltották a nyalánságoktól. (Ej, ej, pedig ezt jó szüleik ugyanakkor még a szegény „kiszipolyozott” magyar gyerekeknek is megengedték!) De mivel Napóleon tudja, hogy mint minden bécsi nő (csak bécsi?), ő is nyalánk, megváltoztatja asztala étrendjét: megszaportítja a mellékételeket, a cukorkákat, az édessüteményeket és intézkedik a kifogástalan cukrászasszonyokról.”

„Az ifjú hercegnő bőkezű (minden Habsburg az volt) és mostanáig sohase adhatott egyebet senkinek, mint jelentéktelen apróságokat, amiket ő maga készített. (Lovina naplója bizonyítja, hogy már Lipót fia, a későbbi III. Károly is így volt.) Ezentúl elhalmozhatja figyelemmel apját, testvéreit, mostohaanyját és akit csak akar; küldhet nekik évenként több mint kétszáz ezer frank értékű párizsi holmit: ruhaféléket, porcelánt, könyveket és egyéb apróságokat.”

„Azt nem tudja, hogy a hercegisasszony szereti-e a látványosságokat, mivel sohase vittek el olyan helyre: de nem volna fiatal és nem volna bécsi, ha nem szeretné. Lesz tehát része benne, ahányszor csak kíván zenét vagy színelőadást, annyiszor mehet övele a színházakba, vagy ha jobban tetszik, a palotába rendeli a színészeket.”

Látjuk tehát, hogy nagyon kár volt itt nálunk négyszáz éven át olyan nagyon irigyelni a bécsi szemkápráztató fényűzést és pazarlást (legalábbis magának a Habsburg-családnak a tagjaitól kár volt), s kár volt amiatt bosszankodni is, hogy éppen a mi pénzünk megy erre. (Hogy aztán később Mária Lujza, mint özvegy, nem a legjobb hírnévnek örvendett, annak oka az egyszerű és erkölcsös környezetből egyszerre ebbe a nagyvilági környezetbe való át-helyezésében keresendő. Ha pedig azt is gondoljuk, hogy Mária Lujza olyan kor gyermeke volt, mikor művelt körökben szégyen volt vallásosnak lenni, még a papok között is bőven voltak hitetlenek, s divat volt lenézni az Egyházat és a papokat, s még apja, I. Ferenc nevelője is egy forradalmár volt, még jobban megértjük a dolgot.)

I. Ferenc fiának és utódának, V. Ferdinándnak, a tizennegyedik magyar Habsburg királynak (mindig csak az egyfolytában uralkodó Habsburgokat számítjuk, mert tudvalevő, hogy már előbb két királyunk is: Albert és fia, V. László Habsburg volt, sőt említettük, hogy leányágon az volt Nagy Lajos (és természetesen apja, Károly Róbert is)), szintén köztudomású az igénytelensége. Mint beteg ember, semmiféle szórakozásban nem vett részt és ki se igen

mozdult hazulról. Mivel gyermektelen is volt, azokra se költötte a pénzt, tehát a magyar pénzt se. A szegényeknek azonban odaadta, ami volt neki, s a trónról való lemondása után Prágában emiatt napi sétájáról nemegyszer ment haza üres zsebbel.

A 70 évig uralkodó tizenötödik Habsburg, Ferenc József, egyszerűsége és igénytelensége szintén közismert. Mindenki tudja, hogy egész életében mindig ugyanabban a tábori vaságynak hált, nyáron négy, télen öt órákor kelt, s még az olvasója is egyszerű faszemekből volt. (Nekem, ki jobbágyok ivadéka vagyok, diákkoromban Ferenc József uralma alatt a kiszípolozott Magyarországon ezüstre fűzött ametisztkövekből álló olvasóm volt.)

Ferenc József még a bécsi Burgnak is talán a legsötétebb és legegészségtelenebb részét lakta, Ischliben pedig, hol a nyarat töltötte, villája volt, nem pedig palotája, úgyhogy helyszűke miatt vendégeket se igen fogadhatott ott.

Vagy mert pénze nem volt, vagy mert igénye, maga a bécsi Burg is annyira ódon és a modern komfortnak annyira teljesen híjával volt, hogy mikor Rudolf trónörökös felesége, az akkor csak 6 milliós kis Belgiumnak a kis Coburg hercegi családból származó királyleánya, Stefánia, Bruxelles-ből odakerült, bizony igen keservesen tudott ott megszokni. Még fürdőszobák se voltak, se központi fűtés, írja emlékirataiban. A szobákban ósdi kályhák miatt a fűtés rossz, a WC-k (melyek nem is voltak WC-k, azaz vízöblítések) nem az egyes lakosztályokban, hanem mint a laktanyákban vagy iskolákban, a folyosók végében voltak s a család tagjainak a Burg hosszú, télen jéghideg folyosóin át kellett odajárniuk.

Nemegyszer előfordult, hogy Ferenc József hadsegédével vagy a kabinetirodai titkárral nagy munkában lévén, az ebédet is a dolgozószobájába vitette, s ilyenkor bizony az étel már kihűlve érkezett oda s az illető hadsegéd vagy titkár meglepetve látta, hogy sokszor milyen hanyagul is volt elkészítve. (Nem volt szerető, házias feleség, aki ilyesmivel törődött volna. Erzsébet elsősorban a maga effajta fogyatékoságai miatt tartotta szükségesnek, hogy császári férjét Schratt Katalinnal megismertesse s az ő gondjaira bízza.)

Ferenc Ferdinánd trónörökösnek, aki az Este-örökség miatt a világ talán leggazdagabb embere volt, felesége annyira takarékos volt, hogy gyermekei elviselt ruháit ószereseknél értékesítette. Ő nem lévén Habsburg, nem született vele a nagylelkűség, de férje Habsburg létére is szintén igen takarékos volt.

IV. Károlynak, a tizenhatodik és utolsó Habsburgnak a felesége, Zita királyné állandóan gyermekei körében kézimunkázva töltötte idejét, árvái pedig (már külföldön) panaszosan említették egyszer egyik őket meglátogató magyar hívűknek, hogy nagyanyjuknál igen szeretnek lenni, de villája olyan helyen van, ahonnan több kilométerre van a templom, s mivel ők mindennap eljárnak, igen sokba kerül az autóbusz, s ezért nem tartózkodhatnak nála hosszabb időn át. (Apai nagyanyjuk volt ez, a szász király lánya.)

A gyerekek magyar dajkájától pedig magam hallottam, hogy a gyermekek Magyarországról igen sok bombont kaptak ajándékba, s noha szerették, valósággal remegtek érte, pénteken önmehtagadásból sohase ettek belőle.

(Ez a „remegés” bizonyítja, hogy velük is úgy bántak, mint száz éve Mária Lujzával (a Habsburgok ugyanis majdnem épp úgy nem változnak az idővel és családi hagyományaik majdnem annyira állandóak, mint a katolikus Egyház), mert a gyerek csak azért szokott „remegni”, amit ritkán kap. Sok pesti proletárgyereket tudok (persze egyetleneket), akik a bombonokért nemcsak nem „remegnek”, hanem meg se lehet őket vele örvendeztetni, mert olyan jó dolguk van, hogy már azt is rég megunták.)

„Olyan akaratarejük van, hogy meg mernék rá esküdni – mondta a dajka –, hogy még a legkisebb se nyalakodott titkon pénteken is belőle.” (Pedig a legkisebb alig hagyta még el a csecsemőkort.)

Ilyenek voltak fényűzés és élvezetek szempontjából a Habsburgok! Mikor majd történelmünk folyamán egyébként rájuk kerül a sor, még sok újabb adatot is látunk majd róluk erre vonatkozólag. Láthatjuk, hogy fényűzést vagy pazarlást bárki másra jobban ráfoghatunk,

mint a Habsburgokra. Ennek ellenére mégis igaz, hogy az ő udvartartásuk is belekerült annyiba, mint más uralkodóké, sőt talán (a párizsi Bourbonokat kivéve) még többé is. Nem a maguk személyére költötték el a sok pénzt, hanem az udvarra és híveikre.

Ennek egyik oka a velük született, de ezenkívül még családi hagyományként is beléjük nevelt nagylelkűség volt. Ők, akik magukra és családtagjaikra annyira sajnálták a pénzt, és akik maguk oly feltűnő egyszerűen éltek, épp oly bőkezűen szórták híveiknek és környezetük tagjainak a pénzt.

Kár, hogy ezt a bőkezűséget elsősorban nem magyarok élvezték s nem mi gazdagodtunk belőle, de láttuk már, hogy emiatt egyedül csak magunkra vethetünk, mert hogy az Ausztriába kerülő spanyol Ferdinánd és udvara magyarrá vagy németté váljon-e, az a mohácsi vész után egyedül tőlünk függött. Mivel nekünk nem kellett, mi voltunk az oka, hogy németté lett. Természetesen azért még így is volt nekünk is hasznunk ebből a Habsburg nagylelkűségéből, hiszen egész főnemességünk tőle kapta, általuk szerezte a vagyonát, az ő szolgálatukban és a nagylelkű jutalmazásuk révén gazdagodott meg. Pedig ugyancsak meggazdagodott, mert mint rendkívül gazdag él még ma is a művelt nyugat tudatában.

Hogy a Habsburgok udvartartása olyan sok pénzt emésztett meg, annak a második oka az, hogy ők, mint német-római császárok, az egész kereszténység feje voltak, rangban tehát minden más királyi házat felülmúltak. Kíséretüknek, udvartartásuknak tehát minden más királyénál fényesebbnek *kellett* lennie. Ezzel állásuknak tartoztak. Egyenesen képtelenség volt ugyanis, hogy például a német birodalmi gyűlésen a császár kisebb, igénytelenebb kísérettel jelenjen meg, mint valamely fényűző választófejedelem. Ez a szabály a többi udvarhoz küldött követségeik személyzetére és fellépésére is állt, s világos, hogy például a portára se küldhettek csak annyi főből álló és csak olyan fényrel fölszerelt követséget, mint az erdélyi fejedelem vagy a havasalföldi vajda. Ez abban a korban (de így van ez még ma is) s kivált a külsőségekre oly sokat adó törököknél, mint keleti népnél, egyenesen lenézésüket jelentette volna.

Ha egy fejedelem, mint egyén, maga puritán, állami és diplomáciai külsőségekben akkor se követheti a maga egyéni ízlését vagy felfogását, hanem kötve van a konvenciókhoz, az elfogadott, tehát kötelező szabályokhoz. Ma is így van ez még, sőt talán mindig így is lesz. A szovjet követei is palotákban laknak, mégpedig, mivel 200 milliós birodalmat képviselnek, a legfényesebb palotákban, de feltétlenül nagyobbakban és fényesebbekben, mint például a 8 milliós, bár nagyon gazdag Belgium követei. Az autóik is ennek megfelelően fényesebbek a kisebb államok követeinek autóinál. A szovjet követek is részt vesznek a diplomáciai fényes és költséges összejöveteleken, sőt ők maguk is rendeznek ilyeneket s ők is törekednek ilyenkor arra, hogy olyan fényes luxusautók szállítsák őket oda, amilyen a másik követnek nincs.

Pedig ha a szovjet e tekintetben külön utakon járna és megmaradna amellett a puritánság mellett, amely egy proletárállam képviselőjéhez illik, csak következetességéről és elvhűségéről tenne tanúbizonyságot, tehát senki se venné tőle zokon, sőt elvárná. Ellenben ezelőtt négyszáz évvel mire hivatkozhattak volna a Habsburgok, ha mások pompázó fénye mellett polgári egyszerűségükkel tűntek volna ki? Hiszen ők nem voltak proletárok, sőt még csak polgárok se, miért kellett volna hát éppen nekik polgár módra megjelenniük? Senki se értett volna belőle mást, mint csak azt, hogy szegények és földhözragadtak. Így azonban még több ellenségük és még több háborújuk lett volna, mint egyébként volt, mert a szegény uralkodót és országot a szomszédok nem *tisztelik*, hanem *megrohanják*, hogy kifosszák.

A kommunista lap megtehetette, hogy mikor (még a második világháború, tehát a szovjet győzelem előtt) Svájcban egyes elvtársak megbotránkoztak rajta, hogy X elvtárs (az egyik szovjet követ) felesége különb ékszerekkel jelent meg a diplomáciai estélyeken, mint a kapitalista államok követeinek feleségei, a megbotránkozás enyhítésére megírja, hogy X elvtárs feleségének ékszerei *hamis* ékszerek, de a Habsburgok udvartartásával kapcsolatban bajos lett volna ilyen érvekkel érvelni. Hiszen bajos volt ez még a szovjettel kapcsolatban is, mert

az elvtársak joggal mondhatták volna – ha szabad lett volna szólniuk, sőt akár csak gondolkodniuk –, hogy X elvtárs felesége proletárokat képvisel és maga is proletár, miért tesz hát úgy, mintha ő is kapitalista volna, miért hazudik és csapja be az embereket hamis ékszerekkel, ha azok az ékszerek, amiket visel, valóban hamisak?

A fényűzés a mai „uralkodók” udvarában is megvan, sőt kötelező. Láthatjuk, hogy megvan még a szovjet „udvarban” is. Ugyanez 3-400 évvel ezelőtt azonban még sokkal nagyobb fokban megvolt, s annyira természetes, magától értetődő, sőt kötelező volt, hogy a maga és országa hitelének lerontása és tekintélye tönkretétele nélkül nem is mondhatott le róla senki.

Politikai és diplomáciai okokon kívül az udvar fényét fejedelmi kötelességnek is tartották, melynek előnyeit elsősorban a környezetük, de alattvalóik és országuk gazdasági élete is élvezte. A fény és a pompa káros ugyanis anyagilag arra, aki kifejti, de hasznos a környezetében élőkre, mert sokan élhetnek és gazdagodhatnak belőle. Az ipar is föllendül, a művészetek is virágoznak, a munkanélküliség is csökken, ha nagy a fényűzés.

A régi uralkodók udvartartásában a legtöbb pénz arra ment el, hogy mivel az utazás akkor még lovon és kocsin történt, az utak és a közbiztonság pedig rossz volt, nagy kíséretet voltak kénytelenek utaztatni. Meg hát ezt a rangjuk is így kívánta. Sok nemesember élt abból, hogy mint kíséretének tagja, uralkodójának szolgálatában állt. Elbocsátani őket furcsaságnak látszott volna és kemény szív is kellett volna hozzá.

A római császárnak nagyobb kísérettel kellett utaznia, mint alattvalójának, a bajor választónak. De viszont kinek kellett a világon valaha annyit utaznia, mint egy Habsburg-császárnak, akinek annyi apró és elszórva fekvő országa volt, mint soha a történelem folyamán senki másnak?

Azután látni fogjuk majd, hogy a jó Thury György és magyar társai még a lakodalrukba és minden gyermekük lakodalmába is külön-külön meghívták a Habsburg-császárt, s mikor már a vitéz nem élt, meghívta még az özvegye is, és ilyenkor a császár mindig elküldte legalább a képviselőjét és mindig nászajándékkal. Ámde a nászajándéknak is mindig császárosnak kellett lennie, képviselőjének útiköltségeit is – természetesen – neki kellett megfizetnie s – ismét csak természetesen – nem is adhatott neki csak annyit, mint amibe a képviselőlet valóban került.

Ha most még azt is hozzágondoljuk, hogyha így volt a magyarokkal, azokkal a magyarokkal, akiket a Habsburg állítólag annyira gyűlölt és akit a magyarok is annyira gyűöltek, akkor bizonyára még sokkal jobban meghívták a császárt lakodalmaikra az osztrákok, stájerrek, karintiaiak, isztriaiak, tiroliak, elzásziak, svájciak, csehek, morvák, sziléziaiak, erdélyiek, németalföldiek, bajorok, szászok, frankok, brandenburgiak, pomerániak, westfáliaiak, svábok, a Hanza-városiak stb. De így már nem is kell magyaroznunk, miért voltak olyan feneketlenek a Habsburgok zsebei s miért voltak mindig mégis üresek, és hogy az ő fényűzésük nem jelentett szükségképpen rosszat, annál kevésbé tobzódást, mert amit ők költöttek, abból mindig másoknak (alattvalóiknak) volt haszna.

De ha a Habsburgjaink valóban fényűzők lettek volna s *magukra* költötték volna Magyarország azon bevételeit, melyek az alkotmány szerint a királynak jártak, akkor is igazságtalanság és elfogultság lenne a felháborodott szemrehányás s az a kívánság, hogy ezeket a jövedelmeket a *végvárakra* kellett volna fordítaniuk. A történelmi szemléletben és a történelmi szereplőkről ítéletek megalkotásában ugyanis a legelemibb szabály, mely alól csak gyerekek és történelmi analfabéták mentesíthetik magukat, az, hogy minden kort a maga szemüvegén át kell megítélni s nem szabad a mi korunk szemléletét és szokásait átvetíteni a régi korokba.

A XVI. század Habsburgjától nem követelhetjük azt, amit egy mai politikustól vagy dűsgazdától joggal követünk. A XVI. század emberétől csak azt várhatjuk el, hogy a maga kora követelményeinek megfeleljen és a XVI. század felfogásának és eszményeinek megfelelően legyen jó fejedelem. Ha régen minden fejedelem úgy kezelte és éppen úgy magáénak te-

kintette országát, mint ma egy földbirtokos a birtokát, akkor a Habsburgoktól se kívánhatjuk józan ésszel azt, hogy ne magára, illetve udvarára, hanem a végváraakra költse azokat a magyar jövedelmeit, melyek *személyét* illették.

Milyen fényt, milyen pazarlást, milyen örült pazar és fényűző építkezéseket végeztek például a bajor választók, sőt hatodrangú német fejedelmecskék is még a XVIII. században is állami pénzből s költötték művészi vagy személyes hajlamaik kielégítésére országuk jövedelmének sokszor 80-90%-át! Hiszen még Nagy Frigyes *fukarságáról* híres apja is minden pénzt megfizetett egy-egy szálas testőrért és a szálfá-embereket – mert ezek gyűjtése volt a szenvedélye – bármi áron, úgyszólván az egész világról összevásárolta!

Látjuk majd, hogy micsoda fényt és pompát fejtett ki Rákóczi Ferenc, mikor kuruc „királysága” alatt egy-egy külföldi követet fogadott, sőt még törökországi számkivetésében is, mikor egyszer a spanyol követet fogadta! A testőrei pedig mindig ezrekre rúgtak. Összes lovascsapatának több mint a fele az ő személyi testőreiből állott s ezek – természetesen – nem voltak rongyosak, fizetetlenek, mint a többi kuruc. Ki látott ugyanis rongyos testőrt, mikor az azért van, hogy gazdája udvarának *fényét* emelje?

Pedig ha a Habsburgok fényűzése mellett tehetetlenként ott állnak az elhanyagolt és fizetetlen őrségű magyar végvárok, Rákóczi fényűzését még elítélendőbbé teszik a rongyos végváriaknál sokkal rongyosabb és még éhesebb és a hamis „kongóval” fizetett kurucok. Mikor pedig számkivetettségében tett ki annyira magáért a spanyol követ fogadásakor, még rongyosabb és még éhezőbb bajtársai, a *bujdosók* itták meg a nagyzóló fényűzés levét, akiket neki kellett volna segíelyeznie.

Rákóczi kuruc felkelése elsősorban gazdasági okok, a szegénység miatt bukott el, mégse hányjuk szemére, hogy amit szenvedő hazája felszabadítására kellett volna fordítania, tekintélyes részben fényűzésre fordította. Igazságtalanok lennénk, ha ezt tennénk, mert jogosan csak a *túlzott* fényűzést kifogásolhatjuk benne (ez pedig mellékkérdés), de nem magát a fényűzést, mely a magyar természettel járt, a politikai szereplésben pedig nélkülözhetetlen volt, sőt láttuk, hogy még ma is nélkülözhetetlen.

Mi címen hányjuk hát a Habsburgok szemére azt, hogy udvaruk volt, és mivel maguk császárok voltak, az udvaruk is császári volt? Világos, hogy az elfogultság és a gyűlölet címén. Ez tesz bennünket képtelenné a tárgyilagosságra s ez akadályoz meg bennünket abban, hogy bennük is megértsünk, sőt természetesnek találjunk olyasmit, amit másokban annak találunk, és hogy őket is épp úgy koruk szemüvegén át nézzük, mint ahogyan másokat azon át nézünk.

Rendkívül tanulságos a mi Habsburgjainkat Mátyás királlyal összehasonlítani fényűzés tekintetében, mert csak akkor látjuk igazán, milyen hihetetlen fokban befolyásolja a történelmi események és személyek megítélését a történetírónak és annak a közönségnek a jó- vagy rosszakarata, amely számára a történetíró ír. Habsburgjaink úgyszólván kivétel nélkül visszavonult, bámulatosan egyszerű életet élő, igénytelen, takarékos emberek voltak, mégis szinte hisztérikus dühvel kérjük tőlük számon, hogy miért vitték innen ki, mit csináltak vele és a végvárok helyett miért fordították fényűzésre a magyar bányák és harmincadok jövedelmét. Mátyásnak ellenben, aki szinte tobzódott a fényűzésben, nem hányjuk szemére azt a mérhetetlen pénzt, amit fényűzésre fordított, sőt egyenesen büszkeségünket látjuk benne s hazafias önelégültséggel élvezzük.

Hogy lássuk milyen volt ez a példátlanul népszerű királyunk, érdemes kissé ismertetnem a református Csánki Dezső a Századok 1883. évfolyamában megjelent nagyszabású tanulmányának megállapításait, annál is inkább, mert eddig a Mátyás ellen felhozott adatokat a katolikus, sőt pap Fraknoi műveiből vettem. (A Szilágyi történelemnek ezt a részét ő írta.) Láthatjuk belőle, hogy nemcsak katolikus pap, hanem a kálvinista történetíró is (tehát mindenki) kénytelen megbotráncolni Mátyáson, aki életét és uralkodását alaposabban ismeri.

„*Ki Ahasvérushoz, ki Nagy Sándorhoz, ki pedig Augustus római császárhoz hasonlítja az olmützi, az iglói, a koronázási vagy menyegzői ünnepélyeken kifejtett fényűzéséért és egy-*

hangúlag bizonyítják: nincs ember a földön, akit e részben Mátyáshoz lehetne mérni. S bár e dicséretekben sok a hízélgés nagyítása s a szűk látókörrrel járó bámulat: bizonyos, hogy Mátyás a külső fellépés pompájában valamennyi kortársát felülmúlta, egyetlen királyt, azokat az olasz fejedelmeket sem véve ki, akiktől pedig sokat tanult. Egy Medici Lőrinc udvari ünnepélyein izlésebb lehetett a pompa és bizonyára az általános műveltség mélyebb háttérével bírt, de hasonló pazarlás őt is hamarosan tönkretette volna. Mert éppen a pazarlás az, amiért Mátyást az egykorúak legjobban bámulják.” (750. o.)

„Az olmtüzi ünnepélyen Ulászlónak ajándékozta szállásának összes felszerelését, a bútorokat, asztali készleteket, aranyos szőnyeget, fehér- és ágyneműket.” (751. o.)

„Visegrádi palotájában 350 terem és szoba volt.” (780. o.) Világos, hogy Budán legalább ennyi, vagy még több. A visegrádi palota udvarán levő díszes márványkútból állandóan csobogó víz a bájos környezettel együtt elandalító hatású.

„Az beszélik a vének, kik Mátyás udvartartását fénye tetőpontján látták, hogy olykor-olykor nagy ünnepélyeken, midőn ellenségein diadalt ült, fehér, majd piros bor patakzott alá a csöveken a múzsák eme kútjába.”

„Hogy az adat nem mese – olvashatjuk a jegyzetben –, látjuk Eschenloerből, Olmtüztben ugyanis 1469-ben a királyválasztó ünnepélyeken ugyanígy rendelkezett Mátyás.” (779. o.)

„Kedves rokonának, dengelegi Pongrácz Jánosnak a temetésén elül harmincnyé égő szövétneket visznek vala, mindegyikében ezer darab magyar arannyal, s amint leégtek, az aranyak, egymás után hulltak a földre s a nép felszedhette.”

„Mátyás király udvara egyaránt gazdag és fényűző, akár a mi időnköz, akár pedig a saját korához mérjük. Dúslakodik mind az arany- és ezüstneműkben, mind egyéb drágaságokban.”

Mikor Mátyás díszbe öltözik, „még saruja is tündöklik a sok drágaságtól”. „Beatrix királyné pedig budai nászútja alkalmával, mintha merő aranyból és drágakövekből lett volna, úgy volt velük borítva a ruhája.” (657. o.)

„A Beatrix esküvőjén a király és a királyné előtt egy lovat ábrázoló roppant értékű edénytartó állt az asztalon színaranyból.” „Az olmtüzi találkozóan a fejedelmek külön asztalán minden egyes edény szintén vert aranyból vala. Körös-körül tíz más asztal állt a kíséret számára ezüst terítéssel.” (640. o.)

Abban a követségben, melyet Mátyás 1487-ben VIII. Károly francia királyhoz küldött, a szemtanú Bonfini szerint „háromszáz szép, egyszínű és egyforma nagyságú lovon háromszáz ifjú vitéz haladt. Hosszú palást és biborbársony egyenruha borítá testüket... és egyforma szakállt viseltek mindnyájan. Egy részük aranyláncot hordott, a szőke hajúak pedig fejükön pedig gyöngyökkel rakott zsinórzatot.” (De magyarosak lehettek!) „Az ajándékok pedig, melyeket drága lovakban, lószerszámokban, pompás ruhákban, arany és ezüst edényekben és ékszerekben vittek a francia királynak, értékében meghaladták a 25.000 forintot. Ugyanakkor a francia követ is 3.000 arany értékű ajándékot kapott a királyi pártól.” (Ugyanakkor a leggazdagabb magyar főúr, Újlaki Lőrinc évi jövedelme 20.000 forint volt. Ilyen sokat ért egy forint!)

„1476-ban, mikor Mátyás házasodott, olyan követséget küldött menyasszonya, Beatrix elé Nápolyba, hogy útközben Velencében az elszállásoló bizottság csak a lovasok számát 756-ra tevő. Mátyás költségül minden lóra 50 forintot adott. Ugyanakkor Mátyás Európa minden uralkodóját díszes követségekkel hívta meg esküvőjére. Az említett francia küldöttség 50 aranyforintot költött naponta, s mikor Párizsban a francia udvar tiszteletére lakomát adott, annyira összevásárolták a város egész halkészletét, hogy még a királyi konyha számára se tudtak már sehol beszerezni.” (622. o.)

Mindez a XX. század magyarjait nemcsak nem bántja, hanem büszkék vagyunk rá. Most nem sajnáljuk a bányák és harmincadok jövedelmét! Pedig lenne benne nemcsak irigyelni, hanem szégyellni való is, mert a tüntetően nagy fénynek nem egy tekintetben parvenü jellege is volt. Például az asztalkészlet színarany volt, de az asztalnál elegendő felszolgáló már nem

volt, sőt villa se állt rendelkezésére a lakmározóknak, tehát kézzel nyúltak a tálba s az ételt is a kezükkel vették a szájukhoz. A művelt nyugat királyi udvaraiban akkor már régen használatos volt a villa, Beatrix is ehhez volt szokva, szégyenkezett is eleget miatta. De Mátyásnak ekkor még nem volt ilyesmihez érzéke s bár feleségének mindenben megtette a kedvét, e szélye kielégítését feleslegesnek tartotta. (641. o.)

Sajátságos, hogy e nagy fényűzés mellett (de nyilvánvalóan éppen emiatt) még a mindig pénztelen Habsburgok azt a fogyatékoságát is megtaláljuk Mátyásban, hogy *pénzt nem lehetett rajta megvenni*. Csánki hosszasan elbeszéli, hogyan hitegette napról napra Russ, svájci követet, akinek megígérte, hogy költségeit megtéríti, de ígérete teljesítését állandóan húzta-halasztotta, míg egyszer csak bekövetkezett a király hirtelen halála és szegény Russ sohase látta a pénzét.

A Habsburgokkal ez nem történhetett volna meg, mert ők is halasztották bár a fizetést állandóan, mert pénzüik sohase volt, de rajtuk senki se vesztette el *végleg* a pénzét, s nálunk az ilyen Russ-féleket a meghalt császár utóda és örököse is kifizette volna. De hát Mátyásnak még örököse se volt, csak törvénytelen, s bár azt apja ugyancsak ellátta kincsekkel s gazdagsággal, a fizetés tekintetében már nem tartotta magát törvényes örökösnek.

S még csak azt se mondhatjuk, hogy Mátyás legalább itthon költötte el ezt a töméntelen pénzt. Hiszen kincseinek, könyvtárának legalább 90%-át külföldiek és külföldön állították elő, építkezéseit is külföldiek végezték, követségei akár menyasszonya elé, akár az uralkodóhoz, szintén külföldre mentek, útközben külföldön költötték el a napi ötven aranyat, Mátyás egyik legnagyobb pazarlása is külföldön (Olmützbén) volt, s mint láttuk, a bor is ott, tehát nem a magyarok részére csobogott víz helyett a kútból.

Mikor Ausztria egy részét és Bécset elfoglalta, ott még jobban szórta a pénzt, mint itthon, részint, hogy imponáljon új alattvalóinak, részint mert „*azt hitte, hogy a fukar (természetesen Habsburg) császár helyett bőkezű királyt kapnak a bécsiek, majd jobban megsimulnak az idegen járomhoz*”. (783. o.)

Tudjuk, hogy Bécs elfoglalása után már inkább ott székelt, mint Budán (ott is halt meg), s mivel a jelzett okból még a pénzt is feltűnően szórta ott, a magyar pénzt ekkor már éppúgy külföldön költötte el, mint a Habsburgok. De azok a Habsburgok, akik a magyar bányák és harmincadok jövedelmét külföldön költötték el, legalább hoztak is hozzánk pénzt ugyanarról a külföldről, mégpedig sokkal többet, mint amit innen kivittek. De Mátyás?

Egyébként különösen Beatrix megjelenése óta, hiszen eleinte „ne horam quidem absque ipsa esse potuit” (Bonfini): „még egy óráig se tudott ellenni nélküle”, udvara is mindinkább idegen és idegenek tanyája lett. Asztalánál később még az ételek is *olaszok* voltak már. „*Igaz ugyan, hogy a magyar udvarnak, s kivált a nyugati műveltségben járatlan világiaknak ez a változás ahogy sem volt inyükre, de ezzel Mátyás – élete végén valóságos autokrata – minél kevesebbet törődött. Ment, amerre akart és udvara szó nélkül utána.*” (654. o.) Bonfini szerint már 1471-ben panaszkodnak rá, hogy „mindent a maga fejéből csinál”.

Azoknak a hazafiaknak, akik különösen a magyar bányák jövedelmeit irigylik a Habsburgoktól, felhívjuk a figyelmüket arra is, hogy „1476 óta a bányák jó része Beatrixnak és nem Mátyásnak jövedelmezett”. (520. o.) Külön udvara volt ugyanis Mátyásnak, külön Beatrixnak, külön Szilágyi Erzsébetnek és külön Korvin Jánosnak, tehát egyszerre négy udvart kellett eltartania a magyar népnek, noha királyuk gyermektelen volt.

Még azzal se lehet elintézni a kérdést, hogyha Mátyás sokat is költött magára, de legalább tudott a hozzá szükséges jövedelemről is gondoskodni. Ellenben a Habsburgok alatt, akik igénytelenül éltek, koldus volt az ország is, nemcsak ők: Mátyás az egész világot elkápráztatta fényűzésével, mégis nagy jólétben éltek alattvalói is.

Azokat, akik ilyen egyszerűen akarják elintézni a kérdést, igen könnyen ki tudjuk ábrándítani néhány Csánkiból vett idézettel. Világos, hogy ő is magasztalja Mátyást (Fraknoi is magasztalja), ámde hősenek árnyoldalai s vele alattvalóinak elégedetlensége annyira szembeeszkő, hogy a korát tanulmányozó történetíró semmiképpen se hallgathat róla.

„*Feltűnő tulajdonai, egyúttal hibái is – állapítja meg Csánki befejezésül adott jellemzésében – az a magas színvonal, a ragyogás, a gazdag, de erőszakolt jövedelmek.*” (785. o.)
„*Természetől büszke, mint király pedig méltóságos és hódolatot követelő, de vállalkozó, találatkony, sőt fortélyos, ha tenni kell. Hirtelen haragú, és heves..., zsarnok, mert önféjű és szigorú..., érzéki és babonás.*”

Érdekes, hogy e legnemzetibbnek tartott királytól *egyetlen magyar nyelvű oklevél se maradt ránk*, de – kivételesen bár – *német vagy szláv igen.*

Az is jellemző, hogy míg utódai, II. Ulászló és II. Lajos idejéből egész sereg számadás maradt ránk a királyi jövedelmekről és kiadásokról, *Mátyás idejéből semmi.* Kiemeli Csánki, hogy a jövedelmekből „*mennyi fordítottassék az állam és mennyi az udvar szükségéire, XV. századig sohasem mondta ki az országgyűlés. Hallgatólagosan magára a királyra bízta. Ha tehát egy-egy királynak volt tehetsége, hogy nagy összeget szavazzasson meg a rendekkel, s be is tudta szedetni a kivetett adókat: csupán rajta állt, hogy fényes udvart tartson. Mátyás ilyen király volt.*” (517. o.)

Látjuk tehát, hogy egész a Habsburgokig a magyar királyok nemcsak a bányák és harmincadok jövedelmét költötték magukra, ha akarták, hanem még a befolyt adót is. Hogy mennyit hagytak belőle az ország jövedelmeire, az tisztán tőlük függött. Milyen képtelenség tehát, hogy a Habsburgoknak, akik csak a bányák és a harmincadok jövedelmével rendelkeztek, még ezek el nem számolását is szemükre hányjuk!

De Mátyás nemcsak az országnak a királyt illető jövedelmeiről soha el nem számolt az országnak, hanem még a befizetett adókról se. „*Kivált eleinte sok rossz pénzt is veretett*” (520. o.), tehát e réven, csalással is megkárosította az ország népét. Igaz, hogy megtette ezt majdnem minden régi király, még a Habsburgok is, de nem lehet összehasonlítani azt a királyt, aki ezt *kénytelenségből, végső szükségben*, az állami csőd elkerülésére teszi, s azt, aki cinikus, gátlástalan lelkiismeretlenséggel akkor csinálja, mikor fényűzésben tobzódik, mikor szökőkútjából víz helyett bor csobog, s fényűző pazarlásával mindenkit elkápráztat.

Az a király, aki szemkápráztatóan gazdag létére még pénzt is hamisít, gondolhatjuk, hogy az adó tekintetében se lehetett valami jólelkű vagy lelkiismeretes. Hogy mennyi volt az az adó, amit a városok fizettek, nem tudjuk – írja Csánki –, de „*Mátyás szigorúságából következtethetjük, hogy nem kevés. Különben, ha a szükség úgy kívánta, a rendesnél nagyobb összegekkel is megróttá őket.*” „*Gyakran ráüzén egyik-másik városra, fizessen rövid napok alatt ennyi meg ennyi ezer forintot.*” (523. o.)

Mátyás rendes forrásokból származó jövedelmeit Csánki évi 800.000 forintra becsüli. „*De teremtett Mátyás – írja – nagyrészt alattvalói panaszára rendkívüli forrásokat is. A cseh háború első éveiben rá-rátette kezét az egyházi vagyonra, s megadóztatta a papokat, amivel aztán csaknem az egész főpapságot ellenségévé tette. E rovásra ment, hogy a Szécsi bíbornok által az esztergomi bazilika építésére hagyományozott 8.000 forintot is a saját kincstára számára foglalta le (!).*” (524. o.)

„*Jövedelmet csinált az úgynevezett nádori vagy országos törvényszékek megváltásából, s birtokügyekben is gyakran vezette a jövedelemcsinálás szempontja. Hamar megfosztott egyeseket birtokuktól s gyakran nem szívesen tett új adományt.*”

„*1488-ban a szarvasmarha kivitelét – amiből a legtöbb földbirtokos pénzelt – Olaszország felé teljesen betiltotta, amíg az ő Velencébe küldött ökrei el nem kelnek (!). Nem szerezhettünk készpénzt máshonnan – mentegeti magát a különös rendszabály miatt.*” (525. o.)

Mennyivel másabb, mennyire igazi urak voltak ezzel szemben a Habsburgok! Látni fogjuk azonban, hogy viszont Bethlen Gábor ugyanúgy csinált, mint Mátyás.

„*De ami a fő, nem rettent vissza kétszeresen, háromszorosan, sőt néha négyszeresen is megszedetni az adót. S holott az országgyűlés határozottan portánként veti ki, Mátyás – ha a szükség követeli – füstönként (azaz kéményenként) hajtja be. Hiába szólalnak fel ez ellen a rendek 1474-ben. Ha a jelenlevő külföldi urak jelentéseinek hinnünk szabad, bizony megsze-*

dette ő az egy aranyat 1475-ben és 1477-ben is minden füsttől s valószínűen más években is. Sőt Bonfani azt állítja, hogy volt olyan év, melyekben a szubszídiumot [pénzbeli támogatást, adót] már nem is a füstre, hanem a személyekre vetette ki, s így a sokszorosan jövedelmezőbb fejadót szedte. S ha kivetette, volt rá gondolja, hogy be is folyjon.” (525. o.)

„Hogy aztán egy-egy év jövedelmét mily nagyra növelték eme törvényellenes szivattyúzások, könnyen hozzávethetünk, ismerve a dikajövedelmet. Lehetett év, mikor kevés hiányzott a kétmillióból.”

Látni fogjuk, hogy a Habsburgok alatt szabállyá válik, hogy a megyék összejárásának a király ellen s a hivatalosan bevallott porták számát a valóságosnál sokkal kisebbben szerepeltetik, tehát rendszeresen becsapják a királyt. (A Habsburgok alatt lehetett.) De még az így kijövő adónak is csak a harmada, fele, legjobb esetben háromnegyed része folyik be, s mindez akkor, mikor a királynak az ország védelmét úgyis idegenből hozott pénzen kell ellátnia.

Mátyás alatt, mikor a magyar király az egész világot elkápráztatja gazdagságával, a király a portánként megszavazott adót kémiényenként, sőt személyenként hajtja be, vagyis két-, három-, négyszeresét hajtja be annak, amit megszavaztak neki. S hogy a vérlázító igazságtalanság teljes legyen, mégis Mátyás az áldott és az „igazságos”, a Habsburg pedig az átkozott. Mátyás iránt szeretet, hálára és büszkeségre nevel a magyar történetírás, a Habsburgok iránt pedig gyűlöletre és megvetésre.

Pedig Mátyás effajta bűnei annyira letagadhatatlanok, hogy 1489-ben ő maga is bevallja (a pápai nuncius jelentéseiben is megtalálható és Bonfiai is említi) a „terna quatemalaque vectigalia”-t (a három-, négyszeresen beszedett adót). (Századok, 1883. évf., 525. o.)

Hogy minderről csak a külföldi követek jelentéseiből, nem pedig az országgyűlés tiltakozásaiból értesülünk, nagyszerűen mutatja a terrort és a szolgaságot, ami nálunk Mátyás alatt uralkodott. Ezért nem kellett a nemzetnek Mátyás fia és ezért hangsúlyozza halála után az országgyűlés, hogy csak úgy ne legyen semmi, mint ahogy eddig volt. Ezzel szemben a Habsburgok ellen milyen „turbulenciával” [izgatottan, háborogva] kiabáltak a hamis portaszámokkal dolgozó, tehát királyukat rendszeresen becsapó magyar rendek a túl nagy (!) és törvénytelen (!) adó ellen és a visszaélések miatt (melyeket természetesen a király követett el, nem pedig ők)!

Mivel Mátyás, „mint magánember, atyja után is egyike az ország leggazdagabb földesurainak”, felháborító adózsarolásai még szigorúbb megítélés alá esnek.

Hát ahhoz mit szóljunk, hogy ez az ország tekintélyes részét magánvagyonként birtokló s emellett még vérlázító adózsarolásokat is elkövető „igazságos” király, még anyjának és törvénytelen fiának is egymás után adományozza az uradalmakat, s ezeket természetesen „nem magánvagyonából, hanem a koronajavakból szakítja el”. Ő volt tehát az oka, hogy utódai, a Jagellók és a Habsburgok, mint magyar királyok, már alig rendelkezhetek koronajavakkal. Pedig a végvári vitézeknek is sokkal jobb lett volna a dolguk, ha Mátyás lelkiismeretlensége és családi önzése nem ritkítja meg annyira a koronauradalmakat.

Jellemző, hogy a nagy családi vagyon, a koronauradalmak családívá tévése, a botrányos adózsarolások, az örült pazarlás, az aranyba és drágakövekbe burkolt feleség és a bort csobogó szökőkutak ellenére Mátyás még a pápától is busás pénzt vasalt be arra a török elleni védelemre, amellyel egyébként egyáltalán nem törődött.

Mi azonban csak a Habsburgoktól irigyeljük és csak tőlük kérjük számon azt a sok pénzt, amit az országból kivittek és magukra költöttek! Pedig látni fogjuk majd azt is, hogy mikor azok a bányák, melyek jövedelmét olyan mérhetetlennek gondoljuk és elköltését a Habsburgoknak annyira a szemére hányjuk, később, a kuruc világban Rákóczi Ferenc kezére kerültek. Rákóczi az ónodi gyűlés előtt azért panaszkodott, hogy nemcsak jövedelme nincs belőlük, hanem egyenesen rájuk fizet. Azt azonban az ímént közölt adatokból is láthatjuk, hogy a Habsburgok, akik ezeknek a bányáknak „mérhetetlen” jövedelmét elköltötték, évente a török segélyre egy évszázadon át minden évben többet hoztak be az országba, mint amennyi a pénzt ugyancsak jól előteremtteni tudó Mátyás király nagy és gazdag Magyarországnak évi összes törvényes bevétele volt.

I. FERDINÁND, MIKSA ÉS RUDOLF URALKODÁSA

Miért éheztek a végváriak és a nálunk harcoló zsoldosok?

Egy fővárosi középiskolai történetanár, aki kiugrott pap volt, de azért (vagy talán éppen azért) igen „hazafias” volt, arra az évrre, hogy hazánk függetlenségének és önrendelkezési jogának megcsonkulása a legtermészetesebb dolog, ha egyszer védelméről nem tudott maga az ország gondoskodni, hanem királyai az osztrákok, a csehek és a németek pénzből (no meg természetesen az Egyházból) védték és szabadították fel a török alól, ezt felelte:

„Dehogy tartották fenn a mi végvárainkat a Habsburgok! Dehogy fizettek helyettünk az osztrákok, a csehek és a németek! Hiszen éppen az volt mindig a baj, hogy nem fizettek! Éppen az okozta a magyar nép legtöbb szenvedését, hogy a végvárakban szolgáló szegény huszárok és hajdúk sokszor évekig se láttak egy fillér zsoldot (hópénzt), sőt majdnem éhen pusztultak. Az idegen zsoldosok pedig éppen azért, mert szintén alig, vagy nagyon rendetlenül fizették őket, s ha ellenálltak, hogy kis vagyonukat megvédjék, gyilkolták a magyar lakosságot. A Habsburgok alatt olyan volt ez az ország, mint a Csáki szalmája: mintha gazdája se lett volna.”

Amit ez a történetanár mondott a Csáki szalmájáról és az átlag nagyon rendetlenül és hiányosan történő zsoldfizetésekről, lényegében igaz, a következtetés azonban, melyet levont és általában az a beállítás, mintha ez megcáfolná azt, hogy függetlenségünk elvesztésének az a természetes oka, hogy királyaink idegenből voltak kénytelenek fedezni olyan kiadásokat, melyeket a magyar népnek kellett volna fedeznie, ha független ország akart maradni, teljesen hamis és logikátlan, sőt kétségbeejtően kezdetleges érv.

Hogy a zsoldosokat rendetlenül fizették, az bizonyítja azt, hogy pénzt, amennyi kellett volna, sohase kaptunk a külföldtől. Nem bizonyítja azonban azt, hogy egyáltalán nem is kaptunk, hogy nem is jöttek ide, mégpedig óriási összegű (láttuk, hogy egyenesen a fényűző *Mátyás évi jövedelmének megfelelő*) pénzek legalább egy évszázadon át rendszeresen minden évben olyan kiadásokra, melyeket nekünk kellett volna fedeznünk, ha függetlenek és önrendelkezők akartunk volna maradni.

A Habsburgok bizony, még ha 150 keserves évig kellett is várunk, míg gyökeresen tudtak rajtunk segíteni, azért ez alatt a keserves 150 év alatt is tartották a védővonalat, életben tartották Magyarországot, legalább elméletben és még a gyakorlatban is függetlenségét és alkotmányát is megtartották, a jogfolytonosságot, a magyar életet és kultúrát itt életben tartották, megvédték azon magyarok vagyonát, akik ezt a vagyont addig, mire ők trónra kerültek, meg tudták tartani, sőt olyan magyaroknak is újra nagy vagyont adtak, akik vagyonukat addigra már elvesztették (Zay, Nyáry stb.) s így hontalan kismemesekből újra az ország legvagyonosabb és legtekintélyesebb főuraivá lettek, megmentették a hódoltságban és a határvidékeken lakó jobbágyok termését és vagyonát (pedig akkor úgyszólván az egész ország „határvidék” volt) a felprédálástól, asszonyaikat és gyermekeiket a rabszolgavásárokra való hurcolástól s így a magyar népet a még nagyobb elvéréstől.

Ha valaki mindebből nem hajlandó meglátni semmit, hanem csak azt hánytorgatja, amit *nem* sikerült megvédeni, mert végleg elveszett (noha ennek se a Habsburgok voltak az okai); ha valaki nem azt nézi, amit kapott, hanem csak azt, amit kaphatott volna, de nem kapott meg a nemzet, az elfogult, hálátlan és rosszakarátú ember.

A végváriak s a zsoldosok kaptak fizetést. Ha nem kaptak volna, akkor azokat a végvárakat nem lehetett volna 150 éven át tartani (mert éhezni senki se tud 150 évig), s így az előbb felsorolt eredmények sohase jöttek volna létre. Világos azonban, hogy nem kaptak *eleget*. De hát ki kapott valaha a történelem folyamán elég pénzt s volt-e valaha egyáltalán olyan kor,

melyben minden a legjobban volt? Ez az annyit emlegetett fizetlenség nem a Habsburgok bűnét és hanyagságát, hanem éppen ellenkezőleg azt bizonyítja, hogy mennyire nem maguktól jöttek ide hozzánk ezek az itt annyira szükséges pénzek, és hogy mennyit kellett „idegen” királyainknak fáradniuk azért, hogy azok a pénzek, melyek valóban jöttek, mégis megérkeztek.

Láttuk, hogy már a mohácsi vész előtt se volt a török háborúra pénz, sőt még a végvárak védelmére se, pedig akkor még nem idegenből kellett hozni, hanem hazulról lehetett volna szerezni. Akkor nem 150 éven át állandóan, hanem csak akkor egyszer és nem a kis elvérzett csonkaországnak kellett volna fedeznie a kiadásokat, hanem az akkor még igen nagyok, akkor nem egy, az egész országon félkörben végigmenő hosszú védővonal szorult rá az ország pénzére, hanem csak egy egyenes és rövid. Láttuk azt is, hogy már a mohácsi vész előtt is csak fele, negyede, sőt csak egy tized része folyt be a megajánlott adónak, pedig akkor a *magunk* hazája védelmére szavaztuk meg: a magyar a magyarnak.

Hogy lehet hát csodálkozni, sőt felháborodni, ha azt látjuk, hogy azok az adók is, melyeket birodalmi németek, osztrákok, csehek szavaztak meg császáruk nagy könyörgésére, ígéreteire, nyomására, lekenyerezésére, számukra idegen célokra, szintén nem folytak be könnyen és rendszeren, s ha azokat se fizették oly gyorsan, pontosan és rendszeresen, mint a karikacsapás? Vajon mi a természetes a jelen esetben: azt kifogásolni, ami nem, vagy nem a meghatározott időre folyt be, vagy inkább azon örvendezni, ami mégis befolyt? Kivált mikor láttuk, hogy még az is, ami befolyt, annyi volt, mint Mátyás (az adóbehajtás nagymestere) Magyarországnak egész évi jövedelme?

Ha igaz is, hogy a huszárok és a hajdúk a végvárakban sokszor nem idejében kapták meg a hópénzt, annyi bizonyos, hogy legalább akkor megkapták, mikor megfogadták őket. Másképp ugyanis – ebben egész bizonyosak lehetünk – oda se mentek volna. De azt is egész nyugodtan elhihetjük, hogy ha nem is mindig, s különösen, ha nem is rendes időben, de azért máskor is csak kaptak zsoldot, hiszen másképp nem tarthattak volna ki évtizedeken, sőt 150 éven át a helyükön. A Habsburgok alatt, tehát akkor, mikor a magyar végvárak őrségeit külföldről fizették, olyan dolgok azért mégse fordultak elő, mint amelyeket a nemzeti király (II. Lajos) Nagymagyarországa idején a déli végvárakban az imént láttunk.

Tudok esetet, mikor a tizennyolc havi zsolddal hátralékban levő végváriak parancsnoka elutazott Bécsbe (illetve ebben az esetben Győrbe), hogy kicsikarja az elmaradt zsoldot. Hozott is magával pénzt, de nem tizennyolc, hanem csak hat hónapra valót. Vitézei azonban a hír vételekor káromkodva fogadták s kijelentették, hogy *egy fillért se vesznek fel addig*, míg az egész hátralékot egyszerre meg nem kapják.

Vajon el lehet-e hinni, hogy olyan katonák, akik a szó szoros értelmében éheznek, nem pedig csak reklámban, akikről valóban rongyokban lóg le már a ruha, és kik megszokták már, hogy zsoldjukat teljes egészében sohase kapják meg, így viselkednek?

Ha azok a végvári vitézek csakugyan olyan szánandó nyomorban éltek volna, mint mi nagy „hazafiségunkban” hirdetjük, akkor a bőrükből ugrottak volna ki örömükben, ha kapitányuk csak egyhavi zsoldot is hozott volna magával. Milyen boldogok voltak például a „népi demokrácia” nyugdíjasai, akiknek nyugdíját „a nép állama” minden megokolás nélkül egyszerűen beszüntette, mikor éveken át tartó kérvényezések és utánjárások után végre nagy kegyesen a régi 700 (de a törvényesen járó 5000) helyett havi 360 forintot (mint e sorok írójának) kiutaltak, s mert-e közülük csak egy is arra az időre, míg semmit se kapott, visszamenőleg is követelni akár csak ezt a 360-at is? A végváriak – láttuk – merték.

Ha a végváriak valóban nyomorban éltek volna, és ha hozzá lettek volna szokva, hogy zsoldjuk bizonyos részét sohase kapják meg, mohón kaptak volna utána még akkor is, ha kapitányuk csak egy hónapra valót hozott volna nekik. Jogot emlegetni, önérzeteskedni, duzogni nem az éhező, fázó és rongyokba burkolt ember szokott, hanem az, akit sérelem ért ugyan, de a gyomra azért tele van, s legalább a vegetatív életéhez szükségesek biztosítva vannak részére. Maga a fizikailag éhező azonban nem okoskodik, s annak nemcsak jobb ma egy

veréb, mint holnap egy túzok, hanem egyenesen állati mohósággal nyúl a meglátott s így megkívánt mai veréb után.

De a végváriak gazdájának, a bécsi udvarnak is ugyancsak becsületére válik ez a kínált félévi zsoldot egyenesen visszautasító magyar eljárás. Nem koldus vagy becstelen gazdával szokott ugyanis így bánni a cseléd, hanem csak olyannal, akiről tudja, hogy anyagi lehetősége is van, meg becsületérzése is. Vannak ugyanis olyan gazdák is, akiktől az alkalmazottaik, ha aközött választhatnak, hogy inkább hathavi zsold kell-e nekik ma, vagy tizennyolc havi *majd egyszer valamikor*; gondolkodás nélkül inkább a keveset választják ma, mint a sokat majd. Aki elfogulatlanul tud gondolkodni s egy kis lélektani ismerete is van, az ebben a most felhozott, a Habsburgok állítólagos nem fizetését bizonyító „felháborító” esetben a katonák viselkedéséből éppen a bécsi udvar javára von le következtetéseket.

S e lélektani alapon levont következtetés helyességét történeti adatok is bizonyítják. „*Bár a magyar lovas – olvasom Takátsban – alig bírt megélni abból, amit kapott, a bajtársi szeretet mégis oly nagy volt köztük, hogy csekély zsoldjukat is felajánlották egy-egy török rabságba esett társuk javára. Szabó István kiszabadítására például Csontos Benedek és Horváth György szendrői vitézek 331 forintnyi zsoldjukat adták oda.*”

Mi is meg vagyunk hatva Csontos Benedek és Horváth György szendrői vitézek 331 forintjától. Olyan nagy összeg volt ez abban az időben s olyan jó szív, nemeslelkűség, bajtársi szeretet, önzetlenség és acélos jellem kellett hozzá, hogy valóban dicsőségére válik a végváriaknak, sőt magának a magyar fajnak is. Csodálkozva kell azonban ugyanakkor kérdeznünk: Hogy rúghatott ezeknek az osztrák szűkkeblűség és nemtörődömség miatt állandóan éhező és rongyokban járó végváriak „csekély zsoldja” (melyet ráadásul még nem is kaptak meg soha) ilyen óriási összegre? Hiszen akkor 50 forintért egy házat lehetett venni! Mivel pedig ma egy egyszoba-konyhás családi ház építtetése 150.000 kommunista forintba kerül (pedig Rákosi Mátyás szerint az ő forintja „jó pénz”), még ha tekintetbe is vesszük, hogy az a régi 50 forintos ház nem volt fürdőszobás és „összkomfortos” (de viszont a telke tízszer akkora volt, mint a mai 150.000 forintos háznak, falai is sokkal vastagabbak, ajtaja s ablakai se puhafából voltak és sokkal több helyiségből is álltak), ez a 331 akkori forint ma legalábbis megfelel 1.000.000 kommunista „jó” forintnak.

Ma (a népi demokráciában írom e sorokat) nem éhezünk s nem járunk rongyokban. Államunk, a nép állama, mindegyikünkről gondoskodik, s nemcsak a jövőnk „ragyogó”, hanem a jelenünk is „boldog”, a nép mai gondos állama fizetésünkkel sincs 18 havi hátralékban, mint akkor a Habsburgok hitvány és minket lelkiismeretlenül kizsákmányoló állama (ezt a Habsburg-kizsákmányolást még az „Amerika hangja” és a „Szabad Európa” is állandóan hangsúlyozta), életszínvonalunk is „állandóan emelkedik”, mégis melyik kőművesnek vagy vājárnak van egymillió megtakarított kommunista forintja, illetve annyi pénze, hogy egyszerre hat házat vehetne rajta, ha akarna? Pedig „a nép állama” elsősorban a proletárok állama. Ennyi pénze legfeljebb a pártfunkcionáriusoknak lehetne (mert „a nép állama” elsősorban tagadhatatlanul az ő államuk). Nekik nincs azonban, mert nem látják értelmét a takarékoságnak, s ha pénzüket van, elköltik. A Rákosi Mátyás „jó” forintjában ők se bíznak, de nem is bízhatnak annyira, mint a „lelkiismeretlen” és „kizsákmányoló” bécsi udvar forintjaiban bíztak és bízhattak is a magyar végvári vitézek.

Mivel a magyar lovas hópénze csak négy forint volt, ez a 331 megtakarított forint egy lovas 8 évi zsoldjának felel meg. De az említett két szendrői végvári vitéznek ez *csak a félretett* pénze volt, de a félretett pénzüket is ennél sokkal több lehetett, mert arra csak nem gondolhattunk, hogy *minden* pénzüket rabtársuk kiszabadítására fordították? Ez kissé túlságos nagylelkűség lett volna, de forrásunk se mondja, hogy az a 331 forint *minden* vagyonuk volt. De amelyik végvári vitéz még félre is tud tenni a keresetéből s ráadásul ilyen óriási összegeket tud félretenni, arról meg kell állapítanunk, hogy nemcsak nem éheznek s nem lóghat le róla rongyokban a ruha, hanem egyenesen fényes jövedelme kell legyen.

Nem mondom, hogy nem lehetett *időnként* és egyes helyeken esetleg nélkülözés is, de viszont azt is meg kell állapítanom, hogy volt 331 forint és sokkal több megtakarított pénz is. Az igazság tehát a kettő közti középúton keresendő és található meg.

Csak így lehet megmagyarázni azt is, hogy a 18 havi zsold helyett a 6 havit káromkodva fogadják a vitézek, sőt fel se hajlandók venni. Nem bizonyítja-e ez is azt, hogy egyelőre nem voltak rászorulva, mert volt miből élniük? Tudtak várni, s úgy látszik, érdemesnek is tartották várni. Attól féltek, hogy ha felveszik a hathavít, a további már szintén esedékes 12 havi zsold kifizetése még inkább eltolódik, míg ha önértetek és visszautasítják a részt, hamarosan megkapják az egészet.

Tessék megfigyelni: A munkás se akkor sztrájkol, mikor valóban éhbérért kell dolgoznia s így valóban nélkülöz. Ezzel a fegyverrel akkor él, mikor már úr, de viszont még nagyobb úr akar lenni. Éhségstrájkot se azok a rabok kezdenek a börtönben, akiket éheztetnek ott és kínoznak, hanem akiknek aránylag jó dolguk van s ezért megmaradt még az önértetük. Se szovjet, se náci börtönben például senki se hallott még éhségstrájkról. Ezekben nem jutott eszükbe a raboknak, hogy azzal hetvenkedjenek, hogy nem fogadják el az ételt, hanem örültek, ha egyáltalán ételt láttak. Ezek még álmukban is mindig ettek, sőt sokszor csak akkor ettek.

A végvári kapitányok is parancsnokok is állandóan tele vannak panaszokkal, nemcsak a legénység. Egymás után írogatják Bécsbe a keserű leveleket, hogy nem kapják meg a fizetésüket, hogy a sajátjukból kénytelenek kifizetni ezt is, meg azt is. Mivel azonban tudjuk róluk, hogy vagyontalan vagy birtokukat veszített nemesek voltak, mikor a bécsi király szolgálatába álltak, önkéntelenül is csodálkozva kérdezzük magunktól: Honnan van vagy lehet mégis az olyan kapitánynak „sajátja”, akinek vagyona nem volt, fizetést pedig sohase kapott? Vajon miből „előlegez” akkor és fizet még a felség helyett is?

Aztán amint tovább olvassuk e kapitányok életrajzát (többnyire Takáttól, aki természetesen teljesen igazat ad panaszainak és úgy szidja miatta a bécsi királyt, mint a bokrot), azt is látjuk, hogy miközben állandóan fizetnek még öfelsége helyett is és előlegeznek, azért a birtokokat is egymás után veszik és gazdagszanak. A derék és tehetséges törökverő Pálffy Miklós is, pedig egyik legderekből és legönzettelenebb katonánk egyébként, állandóan tele van panasszal. Ő is állandóan öfelsége helyett fizet, de azért állandóan veszi az uradalmakat és elsősorban ő szerzi meg a mérhetetlenül nagy Pálffy-vagyont az állandóan öfelsége helyett való fizetések közepette.

A dolog egyszerű magyarázata az, hogy a katonák rendetlenül és késlekedve kapják ugyan járandóságukat, *de mindig megkapják*, mégpedig kamatos kamattal. A kapitányok azért előlegeznek és fizetnek a magukéból, mert nagyon jól tudják, hogy nincs ennél előnyösebb dolog rájuk nézve. Szerencsés ember ugyanis az, akinek király az adósa, de különösen szerencsés, akinek egy olyan király az adósa, amilyenek a Habsburgok voltak.

Ezek az állandó panaszok és sürgetések csak azért vannak, mert a mindig pénzsűkében szenvedő kamarától másképp nem lehet pénzt kivásalni, s mert így lehet a felség jó szívét egy-egy olyan busás birtok zálogba adására, majd donációjára [adományozására] rávenni, mely legalább kétszer annyit ér, mint amivel öfelsége hátralékban van. Ha olyan rossz fizető és olyan hálátlan rossz gazda lett volna az a bécsi király, akkor nem vágyódott volna úgy vissza utána Erdélyből Forgách püspök is, Gyulaffy László is, és Huszár Péter és társai is (mint majd látni fogjuk).

De azért érdemes megnézni ezeknek a hírhedt (és elismerjük: valóságos) zsoldhátralékoknak az okait is. Ezeket látva ugyanis szemrehányás, sőt gyűlölet helyett egyenesen tiszteltre gerjedünk királyaink és honmentő fáradozásai iránt.

A császár a német fejedelmeknek, mint említettük, nem parancsolt. Hiszen még az is előfordult, hogy közülük nem egy – mégpedig többnyire büntetlenül – a császár ellenségeivel szövetségbe (később pedig már hivatalosan is megszerezték maguknak a német fejedelmek azt a jogot, hogy a császár ellenségeivel is szövethetnek). Mivel pedig az akkori Német

Birodalom szinte számtalan apró fejedelemségből és független birodalmi városból állt, elképzelhetjük, mekkora munka volt az egész birodalomban a török segély megszavaztatása, főként pedig a megszavazott segély tényleges behajtása!

S ezt a munkát, kivált eleinte, minden évben külön-külön kellett elvégezni, mert hogy egyszerre hosszabb időre vállaljanak kötelességet, azt nem engedte meg a „deutsche Libertat” [német szabadság], melyhez természetesen a Német Birodalomban épp úgy ragaszkodtak, mint nálunk „a magyar szabadsághoz”.

Ezt a megszavazást természetesen legtöbbször csak ígéretessel vagy revolverezéssel lehetett kicsikarni aszerint, hogy éppen akkor az adott helyzetben melyik volt megfelelőbb. A protestáns tartományokban legtöbbször a vallásszabadság tágítása volt a legfontosabb ellenérték, amit a császár adhatott s – nagy lelkiismeret-furdalások között – adni kénytelen volt. A császár e tekintetben való erőszakossága miatt ez időkből olyan elsőrangú fontosságú volt ez az úgynevezett „türkische Hilfe” [török segítség], hogy a birodalmi gyűlések tárgyalássorozatán a vallásügy után mindig *ez volt a legelső pont*, sőt a birodalmi gyűlést sokszor össze se hívták, ha a „türkische Hilfe” miatt nem volt rá szükség.

Ilyen fontos volt Németországban a magyar érdek, de természetesen csak azért válhatott ilyen fontossá, mert *keresztény* érdekeknek tüntették fel, s természetesen az is volt. De vajon sikerült volna-e annak feltüntetni és ilyen fontossá tenni, ha a császár (mint magyar király) érdeke nem lett volna azonos a magyar (keresztény) érdekekkel s ezért a császár nem képviselte volna oly erőteljesen?

Mikor a megszavaztatás emberfeletti munkája sikerrel lezajlott, következett a másik, még nagyobb, még szívósabb munkát követelő, de egyúttal legfontosabb munka: a megszavazott segély *tényleges behajtása*. Míg a megszavazás „csak” a birodalmi gyűlés összehívását és megoldozását kívánta meg, azt, hogy amit megszavaztak, be is fizessék, mégpedig minél hamarabb, már minden egyes tartománnyal, birodalmi várossal és hercegségecskével külön-külön kellett elintézni.

Képzeltetjük, micsoda munka volt ez és milyen türelem kellett hozzá! Hiszen az országoknak még a saját szükségletükre sincs pénzük soha, hát még idegeneknek adott „segélyre” mennyire nincs! S a nehézséget még növelte, hogy minden tartománynak megvolt a maga tulajdonosa, hercege, akinek a tartomány jövedelme magántulajdona volt. Amit tehát erre a „segélyre” adott, a maga zsebéből, a maga kedvteléseitől, építkezéseitől, szórakozásaitól vagy – ami még fontosabb, pedig igen gyakori volt – hitelezőitől kellett elvonnia.

A Német Birodalom évente átlag 768.000 forintot szavazott meg a török segélyre. Ezt az összeget csak azért sikerült elérniük a Habsburgoknak, mert a császári tekintély a schmalaldeni háború óta igen megnövekedett a fejedelmek előtt és a császárnak az augsburgi vallásbékében adott engedményei nagyjából a protestánsok kívánságait is kielégítették. A gyakorlat azonban hamarosan megmutatta, hogy a valóságban így se lehet szó évente 768.000 forint bevételről ebből a forrásból.

A költségvetésekbe hamarosan már csak évi 600.000 forintot vesznek be ezen a címen, de a valóságos bevétel még ettől is igen távol maradt. Mire azonban a költségvetések összeállításában a való helyzettel leszámoltak, addig bizony igen sok baj és zavar volt a zsoldfizetésekkel. De emiatt bizonyára nem a Habsburgokat kell szidnunk, miatta minden érdemüket letagadnunk, sőt ez alapon egyenesen azt állítanunk, hogy *nem fizették* a zsoldosokat, sőt nem is hozták be ide egyáltalán semmit.

Éppen ellenkezőleg. Ezekből a nagy fizetési nehézségekből azt kell megállapítanunk, mennyire nem volt magától értetődő ez a fizetés, s mennyire nem volt a külföld részéről egyszerű önérték, hanem mennyire tisztán a Habsburgok érdeme volt az, ami jött. Annyi ugyanis mégis jött, hogy a hadügyi kiadások legnagyobb részét mégiscsak mindig ebből a külföldről jött forrásból lehetett fedezni. Mivel azonban ez csak a Német Birodalom segélye volt, ehhez járult még az örökös tartományoknak a birodaloménál még nagyobb és jobban be is hajtható hozzájárulása.

Említettük, hogy a XVI. századi állam a maga kis bevételeivel és szűkös anyagi forrásaival még nem tudott állandó hadsereget eltartani. A törökvilágban pedig egyenesen a mi kis csonka, vérző és a töröktől állandóan rabolt országunknak kellett volna százötven éven át évente annyit fizetnie, amennyi Mátyás király Magyarországnak évi jövedelme volt, mert egy 16.000 főnyi állandó hadsereget kellett volna eltartania és fizetnie. Ehhez járultak még azok a többletkiadások, melyeket az időnként ki-kitörő török háborúk okoztak.

Királyaink előteremtették ezt az akkori fogalmak szerint rendkívül nagy pénzt egyéb országaikból, de szabad-e csodálkoznunk, hogy azért meglátszott rajta, hogy akik adják, nem maguknak és nem kötelességből adják, hanem csak – mint maguk is hangsúlyozták – „mitleidige Hilfe”-ként [könyörülő segélyként]: keresztény részvétebből adott segélyként, s természetesen nem szívesen (s nem is egészen önként). Ha a mohácsi vész előtti végvárakra és a bennük szolgáló szegény magyarok szomorú sorsára gondolunk, mikor a magyarnak kellett volna segítenie a magyart és mégse segítette, akkor a németek, osztrákok és csehek „türkische” és „mitleidige Hilfe”-jével még a keserves fizetés láttára is nagyon meg lehetünk elégedve.

Hogy nem valami szívesen és nem valami nagyon gyorsan és pontosan adták, az csak azt mutatja, hogy ők se voltak sokkal különbek, mint a magyarok, ez pedig csak természetes. Mondtuk, hogy nincsenek hitvány vagy értékes fajok vagy közösségek, csak egyének közt lehetnek és vannak nagy jellembeli különbségek. Nem a németek vagy csehek voltak jobbak, mint mi, hanem a Habsburgok, bár ugyanazt, amit ők (mivel egyúttal uralkodói érdek is volt), bármely más uralkodó is megtette volna (ezért volt politikailag okos dolog olyan uralkodót emelni trónra, aki más országok anyagi erejével is rendelkezett). De más uralkodók viszonzásul sokkal jobban elnyomtak volna bennünket érte, mint a Habsburgok. De ez már valóban egyedül csak a Habsburgok érdeme. Ha nem velük lett volna dolgunk, sokkal nagyobb és végzetesebb ellenszolgáltatást kellett volna fizetnünk ezekért a külföldi pénzekért.

1584-ben a haditanács költségvetése 1.310.000 forintban irányozza elő az év hadikiadásait, de ebből csak 961.000 forintra talál fedezetet. Ekkor már csak 350.000 forintot vár a birodalmi segélyből, 220.000-et Ausztriából, 296.000-et Csehországból, a magyar adóból és váruadalmark jövedelméből pedig együttesen is csak mindössze 93.000-et. Az udvari kamara azonban, mely jobban ismerte a helyzetet, még ennyi bevételben sem bízik, hanem már előre leszállítja a várható birodalmi segélyt 150.000-re, az ausztriai 110.000-re, a csehországit 241.000-re, a Magyarországból remélhető összes bevételt pedig mindössze 30.000-re (!) teszi. Az udvari kamara tehát már csak 531.000 forint bevételt vár az 1.310.000 forint kiadásra. A végeredmény pedig az lett, hogy tényleg mindössze csak 399.646 forint folyt be, tehát 910.403 forint volt az évi fedezetlen kiadás. Persze emiatt csak a Habsburgoknak volt gondja és voltak álmatlan éjszakái, mert a hiányzó összeg nem Magyarország, hanem az ő adósságuk volt. Ki is adott volna az akkori Magyarországnak hitelt és ekkora hitelt?

Szomorú és jellemző dolog, bár kétségtelen, hogy nem minden évben volt ennyire rosszul. De ha a külföldiek minden évben csak ennyire keveset fizettek volna, akkor is tény, hogy legalább 370.000-et még a legrosszabb esztendőben is fizettek, ennyi összeg még akkor is valóban befolyt és ez is nagy pénz, igen nagy pénz, a mi nyomorult 30.000 forintunknak (ha ugyan ez is befolyt, mert hiszen a kamara ezt is csak „várta”, nem pedig a tényleg befolyt összeget jelenti) több mint tízszerese, tehát rengeteg összeg. Ha pedig látjuk, hogy milyen nagy szó az a pénz és milyen keservesen lehet összehozni, akkor még inkább meg kell becsülnünk, nem pedig azzal elintéznünk, hogy nem igaz, nem fizettek, s miattuk bizony felkophatott a végváriak álla.

Ez az évi 910.000 forintnyi hiány volt az oka a sok panasznak, sérelemnek és magyar szenvedésnek, a zsoldosok fizetetleniségének s ebből folyó fegyelmetlenségének és rablásainak, de világos, hogy ezzel még nem úszta meg a király a dolgot. Ezt a hiányzó összeget neki mindenáron elő kellett teremtenie. Arról ugyanis szó se lehetett, hogy Pálffy Miklósnak

vagy bárki másnak *sohase* fizessen meg. Annál a császár sokkal nagyobb úr volt. A Habsburg sokkal nemesebb lelkű, a parancsnokok és zsoldosaik pedig sokkal nagyobb szájúak és erőszakosabbak.

Arra még lehetett és bizonyára volt is eset, hogy a szegény zsoldos *sohase* kapta meg a maga pénzét (de ezt persze a jó császár nem tudta), de hogy a Pálffy Miklósok, azaz az akár magyar, akár idegen *parancsnokok* se kapták volna meg, az még kivételesen se fordult elő. Amit a zsoldos nem kapott meg, azt parancsnokai és tisztjei költötték el, de *sohase* maradt a császár zsebében.

Hogy ne maradhasson ott, arról gondoskodtak a parancsnokok, még akkor is, ha Pálffy Miklós volt a nevük s hasonló tisztességes emberek voltak. Hiszen a magáét követelni, s kivált egy császártól (aki azért van, hogy adjon), nem ellenkezik a tisztességgel. A tisztességes és becstelen parancsnokok között csak az volt a különbség, hogy az előbbiek csak azt tartották meg a kiutalt pénzből, ami nekik járt, az utóbbiak pedig a legénységen is nyereszkedtek.

Az 1584. év 910.000 forint (és a többi évek kisebb-nagyobb összegű) deficitje a tőlünk olyan közönnyel, sőt ellenszenvvel nézett császár adóssága lett tehát, mert az *sohase* fordult és nem is fordulhatott elő, hogy a katonaság a fizetését meg ne kapja. Ezt az összeget, ha a föld alól is, de valakinek elő kellett teremtenie, s világos, hogy ez a valaki a császár volt. Pénze nem volt ugyan neki, de mivel mégiscsak császár volt, kellett valami *hitelének* lennie, s ha hitelle nem volt, megvolt az a tekintélye, hogy ha kölcsönt kért, nem lehetett tőle megtagadni.

A mi főurainktól és a várakban szolgáló kapitányoktól is gyakran kért és kapott kölcsönt a király (hogy a kapitányok a sajátjukból fizették a legénységet, az ezt jelenti) és ők örömmel kölcsönöztek. Mivel ugyanis abban bizonyosak lehetnek, hogy a császár készpénzzel nem tudja majd őket kifizetni, adóssága pedig évről évre nőtt, tudták, hogy előbb-utóbb egy-egy nagy kincstári uradalom előbb zálogba, majd örök adományul adása lesz a végeredmény.

Így keletkezett a XVI. századtól kezdve feltörő mai gazdag főúri családok vagyona, de egyúttal így szegényedett el a magyar király is, úgyhogy a század végére már alig volt az országban a király (a kincstár) kezében néhány uradalom. Láttuk, hogy ezt az egészségtelen folyamatot már Mátyás király indította el.

Mátyás és a Habsburgok közti különbség csak az, hogy Mátyás amúgy is dúsgazdag rokonsága és törvénytelen fia javára tékozolta el az állami vagyont, amellyel ő maga hatalmát nem csökkentette, hiszen az eltékozolt vagyon a családban maradt, ellenben a Habsburgok a haza és a kereszténység védelmére használták ugyanezt, de az ő esetükben az állami vagyon egyenesen ellenségeik kezére került.

Bocskai, Bethlen, Rákóczi György felkeléseik alkalmával azért lettek egyaránt hetek alatt az ország urai, mert a hajdani királyi várak már egytől egyig protestáns, tehát a királlyal ellenséges lábón álló főurak kezében voltak. Aki tehát velük jóban volt, annak a királytól már alig kellett félnie. A törökvilágban a király jobban elszegényedett, mint az ország. Az ország ugyanis éppen nem erőltette meg magát az adómegajánlásokban, de ami így a bevételből elmaradt, azt a királynak kellett fedeznie. Ami a külföldi segélymegajánlásokból nem folyt be, azt is. A magyar nemesség, s különösen a főnemesség, igaz, a vérét ontotta a török harcokban, de viszont vagyonosodott is belőle.

De természetesen a kincstári birtokok önmagukban nem képeztek olyan értéket, hogy elajándékozásukkal a nagy hadi deficiteket pótolni lehetett volna. Ezekből csak a magyar kapitányok és részben a magyar legénység elmaradt fizetését lehetett pótolni időnként és egy időre, de nem a hadak élelmezését, hadi felszerelését és municióját. Ezért a Habsburgok külföldi adósságai évről évre nőttek.

Már Ferdinánd halálakor nemcsak országait, hanem *adósságait* is öröklő három fia. Ezekből az adósságokból az „ungarische Kriegsschuld” [magyar háborús adósság] 1.066.836 forint, az egész pedig 6 millió, melynek csak kisebb felét öröklő Miksa, az új császár és magyar király, a többi két másikat két fiú, akik, mint láttuk, ennek fejében megfelelő országokat is

kaptak. Azonban 1573-ban már Miksa adósságai is 10, Rudolfé – a takarékos, sőt fukar Rudolfé – 12 milliót tettek ki és a család fejének adósságai már 18 millióra rúgtak akkor, mikor a harmincéves háború kitört, tehát mikor az eddiginél is nagyobb kiadások megkezdődtek.

Pedig közben nagy könyörgésre (valójában pedig természetesen kényszerből) Alsó-Ausztria is kénytelen volt magára vállalni belőle 3 milliót, Csehország ugyanennyit, négy évre rá pedig újabb 3.400.000-et. Csak Magyarországra nem szóltak rá belőle semmit. Tekintve vérző, nyomorult voltát, ez talán nem is olyan feltűnő, de azért talán mégsem válik egészen szégyenére ez se az „elnyomásukról” és „magyargyűlöletükről” éppen nálunk annyira rosszhírű Habsburgoknak.

Az meg egyenesen feltűnő, sőt szégyen is ránk nézve, hogy abban az „elnyomott” Magyarországon, mely az előbb említett „csekély” másfél milliós évi magyar hadikiadásból még 30.000-et se fizetett ő maga, noha az ő bőréről volt szó, *a magyar nemesség egyáltalán nem fizetett semmit*, mert ehhez a kiváltságához körömszakadtáig és mindenáron ragaszkodott. Pedig annak ellenére ragaszkodott, hogy – mint láttuk – gazdagodott.

A magyar alkotmánynak ez a pontja „idegen” királyainknak legjobban húsába-vérébe vágott, s ha mégis még ebben a tekintetben is, vagy éppen a tekintetben viszont megszegették, a viszonyok kényszere szegte meg valójában, nem pedig ők. Ha ők maguk szegték volna meg s önzésből és rosszakaratból történt volna, akkor elsősorban a nemesség megadóztatásával szegték volna meg, mert az alkotmány effajta megszegéséből lett volna elsősorban hasznuk.

A rágalomhadjárattal szemben a valóságot látva csodálkozásunk még jobban növekszik, mikor látjuk, hogy *ugyanaz a magyar nemesség a mohácsi vész előtt már nemegyszer vállalt maga is terheket, mégpedig meglehetősen nagy terheket* (igaz, hogy csak vállalta, de nem fizette, ámde az alkotmányban biztosított jogairól már ezzel is lemondott). A magyar nemesség tehát még a „dobzse” Jagellókkal szemben se tudta megőrizni a magyar alkotmányból folyó kiváltságait, de az „idegen” s a magyar alkotmányt állítólag elnyomó Habsburgokkal szemben meg tudta. *Más országokban minél jobban haladt az idő, annál jobban csökkent a nemesség kiváltságos helyzete, nálunk – hála a Habsburgok annyit emlegetett és annyit átkozott „elnyomásának” – a magyar nemesség még a XVI., XVII., XVIII., sőt még a XIX. század első felében se engedett adómentességét biztosító kiváltságából, noha, a középkorban már nemegyszer engedett.*

Hát még mit szólunk az „elnyomáshoz”, mikor azt látjuk, hogy az osztrák és cseh nemességnek ugyanekkor adót kellett fizetnie, hiszen a magyar hadisegély éppen annak a „Doppelte Gült”-nek [dupla jövedelemnek], a tiszta jövedelem két (azért „Doppelte”) százalékanak évente való beszolgáltatásából állt, melyet az osztrák és a cseh nemesség fizetett. A magyar nemes tehát csak vérét áldozta hazája védelmére, de a pénzt nem, mégpedig elvből nem, de az osztrák és a cseh nemesnek a véren kívül még a pénzt is oda kellett adnia nem a maga, hanem a magyarok hazájáért, mely – ezt éppen mi nem győzzük eléggé hangsúlyozni – *független volt az osztrákok vagy csehek hazájától.*

Ami nem a pénzt, hanem a vért illeti, ennek áldozata az osztrákok és csehek részéről bizonyára nem volt olyan nagy fokú, mint a magyar nemesség részéről, de tagadhatatlan, hogy a pénzükön kívül ők is tízezer számra hullottak el a török harctéren, magyar területen, tehát a mi hazánk védelmében.

Itt az osztrák vagy cseh nacionalista, ha ugyan megállapításaimról tudomást szerez, bizonyára arra gondol, mennyivel nemesebb lelkű és önzetlenebb volt az osztrák vagy a cseh nemes, mint a magyar. A marxista tan igazságát hozza ki belőle, hogy a „kizsákmányoló osztályok” (nemesek, földbirtokosok, kapitalisták) mennyire javíthatatlanok s mennyire olyanok voltak hajdan is, mint ma.

Mindketten hamisan következtetnek.

Többször is hangsúlyoztuk már, hogy jó vagy rossz fajok, jó vagy rossz társadalmi osztályok, tehát jó vagy rossz közösségek nincsenek. Csak egyedek lehetnek jók vagy rosszak.

Egyes társadalmi osztályoknak, mint ilyeneknek, lehetnek ugyan közös, rájuk jellemző hibáik, de ezek sohase az illető társadalmi osztályokhoz tartozó egyedek jelleméből folynak, hanem az osztályukkal kapcsolatos adottságokból, kísértésekből, alkalmakból. A gazdag, a pénzember például hajlamos az elbizakodottságra s esetleg a pénzimádatra s így a kizsákmányolásra is, de imádhhatja a pénzt s így lehet kizsákmányoló hajlama a szegénynek is, sőt neki még jobban, hiszen neki a pénz még nagyobb kincs, mint a gazdagnak. Ő éhezik, ha nincs pénze, a gazdagnak pedig csak az igényeit kell leszállítania miatta.

Nemcsak a gazdaság, hanem a szegénység is fejleszt ki rossz tulajdonságokat, talán még többet is és veszedelmesebbeket is, mint a gazdagság. Például az önzést, sőt az állatiságot, az önérzettelenséget, alamusziságot, irigységet, hízélgést, megbízhatatlanságot, álnokságot, ravaszságot. Tudjuk, hogy nem minden szegényben fejleszt ki a szegénység, de azt is tudjuk, hogy a gazdagság se fejleszt ki minden gazdagban elbizakodottságot, pénzimádatot, kizsákmányolási hajlamot vagy az emberi szenvedés iránti érzéketlenséget. Ezt mindenki tudja, akinek katolikus főurakkal vagy akár zsidó pénzmágnásokkal dolga volt.

Nem az igazság, nem is az ész, hanem egyedül csak az elfogultság és a gyűlölet alapján állva gondolhatja tehát valaki, hogy a Habsburg Magyarország nemesei azért voltak ilyen önzők és szűkkeblűek, mert nemesek voltak, a jobbágyok pedig szegénységük ellenére is azért fizettek közcélra, mert ők velük szemben önzetlenek s nemes lelkűek voltak, tehát hogy a nemességgel együtt jár az önzés, a jobbágysággal pedig az önzetlenség.

Nem így van.

Nem a nemes vagy a kapitalista önző, hanem az ember, s nem a jobbágy vagy a proletár önzetlen, hanem szintén az emberek között akadnak ilyenek. Maga a jobbágyság azonban nem azért fizetett, mert önzetlen volt, hanem azért, mert kénytelen volt. A nemesség pedig azért nem fizetett, mert nem volt kénytelen, mert volt olyan hatalma, hogy meg tudta védeni érdekeit, illetve, hogy még a közösség iránti kötelességei teljesítését is megtagadhatta. Világos, hogy így tett volna a jobbágyság is, ha ez neki is módjában állott volna.

Ami a kérdés *nemzeti* oldalát illeti, világos, hogy az igazságtalanság és az elfogultság még nyilvánvalóbb, ha a magyar nemes önzésével szemben az osztrák nemes önzetlenségét állapítjuk meg. A nemes és a jobbágy, a kapitalista és a proletár között a jellemre is kihatással levő viszonyaik gyökeres különbsége miatt aránylag még jobban lehetnek lelki eltérések, mint az ugyanazon osztályhoz tartozó magyar vagy osztrák nemes között.

Legfeljebb azon a címen fogadhatunk el különbségeket az osztrák vagy a cseh javára, hogy ebben az időben az osztrák vagy a cseh nemesek vallásosabbak, lelkileg kulturáltabbak voltak, mint a magyar nemesek. Ezt nyugodtan megengedhetjük, hiszen Ausztriában és Csehországban megmaradt az egyházi szervezet és a sok kolostor erkölcsnemesítő hatása, míg nálunk a törökvilág idejében mindebből semmi se volt. Még a családi fészkek is sok helyen bizonytalanok voltak, s az állandó harcok, menekülés, bizonytalanság és az ázsiai behatás szükségképpen durvítólag hatott az erkölcsökre és alkalmas volt az állati östulajdonságok kifejlésztésére, melyeket a kultúra tudvalevőleg háttérbe szorít.

De ha e különbség tényét el is fogadjuk, akkor se nevezhetjük fő oknak abban, hogy az osztrák és a cseh nemes még a magyar helyett is fizetett, a magyar nemes pedig – kiváltságaira hivatkozva – még a saját hazájáért se volt hajlandó áldozni, legalábbis pénzt nem. A fő ok még így se az volt, hogy az egyik nemes lelkű és vallásos volt, a másik pedig lelkileg eldurvult, hanem az, hogy az egyiknek volt lehetősége a fizetés alól való kibújásra, míg a másiknak nem.

Az ember – tapasztalat szerint – általában rosszabb annál, semhogy tettei irányításában a nemeslelkűség lehetne oly döntő tényező, mint a kényszerűség. Ausztriában és Csehországban nagyobb úr volt a Habsburg, mint nálunk. Ott *muszáj* volt a nemességnek is áldozatot vállalni, nálunk nem volt muszáj. Minket alkotmányjogilag (ha nem is a Habsburgok rosszakaratóból, hanem a viszonyok kényszerűségéből) annyi sérelem ért s e sérelmeket nemessé-

günk annyit hangsúlyozta, hogy királyaink – akik melleleg koronázásukkor mindig esküt is tettek az ország alkotmányára – úgy érezték, hogy ennek az alkotmánynak legalább azokat a pontjait kötelesek megtartani, melyek megszegése nem szükségszerűen folyt abból a somorú, de egyelőre megmáshíthatatlan tényből, hogy az országot idegen erők védelmezték és szabadították fel.

A Habsburgok nem voltak machiavellisták, ők kötelezve érezték magukat azon eskü által, melyet koronázásukkor letettek. E lelkiismereti indítókok feltevése nincs ellentmondásban azzal, amit csak az imént állapítottunk meg, mert a Habsburgok egyének voltak, nem tömegek. De még így se mondhatjuk fő oknak a nemeslelkűséget. A fő okok még itt is a kénytelenség volt. A Habsburgok féltek a magyar felkelésektől, mindig pénztelenek is voltak s így elbánni se tudtak ezekkel a felkelésekkel, kivált mikor mindig olyankor jelentkeztek, mikor akár a török, akár a protestánsok (harmincéves háború), akár a franciák (spanyol örökösödési háború) háborúban voltak velük. Nem akarták tehát ellenségeik számát és erejét még a magyarokkal is gyarapítani.

Ezekkel a szempontokkal lehet megmagyarázni azt, hogy a magyar alkotmány, illetve a magyar nemes szabadsága jobban nebánsvirág volt, mint az osztrák vagy a cseh nemesi szabadság, illetve kiváltságok.

„Elnyomásunkra” és „kiszíjpolozásunkra” az osztrák nemes „Doppelte Gült”-jével szemben a magyar nemes teljes adómentességén kívül még az is jellemző, hogy Habsburg királyaink egyes magyar végvárok építésére a pénzük többé-kevésbé erőszakos kivasalásán kívül még *közmunkára* is kivezényeltek osztrák jobbágyokat. Nemcsak az előbb említett horvátországi és majdnem egymillió forintba kerülő Károlyváros várát építették stájer jobbágyok, hanem Kanizsa várának építésében is ki kellett venniük a részüket.

Kanizsa építését 1586-ban kezdték meg Poppendorf Ferenc vezetése alatt. Ebben az évben Vas és Zala megye 222 embert és 160 szekeret vezényelt ki. Mindenki 12 napon, tehát két héten át dolgozott és a munka három hónapig tartott. „Az örökös tartományokból négyszáz munkást hoztak Kanizsára. Az épületanyagot Leobenből és Bécsből szállították. Az 1569-ben a mocsáron át vezető hídon ötszáz stájerországi munkás dolgozott. Mivel a pénz elfogyott, ez év végén megszűnt a munka s még a következő évben sem folytatták.” (Takáts Sándor: Régi magyar kapitányok és generálisok, 129. o.) Ezzel szemben még az egészen hazaáruló labancnak kikiáltott Szegfű is csak arról tud, hogy az osztrák jobbágyság csak Bécsben, Bruck-királyhidán és Bécsújhelyen – tehát csak Ausztria területén – volt kötelezve sáncmunka végzésére.

Mi milyen túrhíhetetlennek tartjuk nemzeti önérzetünkre, ha egy-egy *lázadni* készülő főurat az ország határán kívül tartott fogva a bécsi udvar. Pedig ennél nem volt-e sokkal sértőbb az osztrák önérzetre és függetlenségre, mikor nekik meg Magyarországon, tehát az ő határaikon kívül kellett ingyenmunkát végezniük. Bizonyára nem gondolták szegények, hogy ők itt nálunk tulajdonképpen elnyomók s csupán kizsákmányolni vezényelték őket ide hozzánk.

Aki fizet, az rendelkezik

A XVI. században, mint már hivatkoztunk is rá, még nem alakult ki a fejedelmi abszolutizmus Európában. Akkor még teljes erejében volt a rendiség Ausztriában, Stájerben és Csehországban is. Tehát minden adót vagy más a közügyekhez való hozzájárulást csak a rendi testületek önkéntes hozzájárulása után lehetett kivetni, s akkor is csak egy, vagy legfeljebb néhány évre. A Habsburgok nem támaszkodhattak egy egységes államra, mivel örökölt családi birtokaik nem alkottak egységes birodalmat, hanem számtalan apró, elszórt tartományból állottak. Ezek mindegyikével külön-külön kellett tárgyalni s az adót velük egyenként megszavaztatni. Rámutattunk, hogy se a Német Birodalom, se az örökös tartományok teljesen önként sohase szavazták volna meg a török segílyt – legfeljebb egy évszázadban talán egy alkalommal különlegesen nagy veszély idején –, hanem a segíly megszavazása érdekében az uralkodónak egész tekintélyével rájuk kellett hatnia, sőt legtöbbször ellenértéket is kellett adnia, vagy legalább ígérnie. De a pénz megszavazása még így se ment olyan könnyen és olyan magától értetődően, mint a mi naivjaink gondolják, mikor azt hirdetik, hogy ezeket a pénzeket az osztrákok, a csehek és a németek tulajdonképpen nem is nekünk, hanem önmaguknak fizették: csak a maguk bőrét mentették vele.

Hiszen láttuk, hogy még az egyébként olyan jólelkű és magyarbarát tiroliak is csak addig fizették a török segílyt, amíg Ferdinánd közvetlen alattvalói voltak, vagyis amíg félték tőle (tőle félték tehát, nem pedig a töröktől). Mihelyt Ferdinánd halála után már nem Miksa, a magyar király, hanem testvére, Ferdinánd (I. Ferdinánd ifjabb fia) lett a közvetlen uruk, mindjárt nem vállaltak semmiféle állandó török segílyt. Láthatjuk tehát, hogy akkor már egyszerre nem „féltették a saját bőrüket”.

Egyébként is főhercegükkel szemben (s ha „főhercegük” egyúttal császár volt, vele szemben is) olyan nagy urak voltak ezek az osztrák nemesek nemcsak Tirolban, hanem Ausztriában vagy Stájerben is, hogy például a „Gültbuch”-ot [jövedelemkönyvet], azt a könyvet, melyben kinek-kinek a jövedelme volt beírva (ennek két százalékát kellett fizetniük a török segílyre), még csak megmutatni se voltak hajlandók uruknak, például még I. Ferdinándnak a császárnak se. Fizettek, mert muszáj volt, fizették a jövedelmük két százalékát, de annyit ők is megőriztek régi „szabadságaikból”, hogy azt nem tűrték el, hogy a császár (illetve a főherceg) ellenőrizhesse, hogy valóban annyi-e a jövedelmük, mint amennyi után a két százalékot fizetik. Láttuk (s még bővebben is látni fogjuk), hogy a magyar nemesek jobbágyai se annyi porta után fizették az adót, amennyi tényleg volt, hanem mindig jóval kevesebb után. (Csak Mátyás király alatt fizettek kétszer, sőt négyszer annyi után, mint amennyi porta tényleg volt, vagy mint amennyit ők kimutattak.)

De az osztrák nemesek ezt a „szabadságukat” se tudták sokáig tartani, míg a mi nemességünk egész 48-ig megtartotta. Mi egész 48-ig meg tudtuk tartani ezt a „szabadságunkat”, hogy mi csak magunk között állapítottuk meg, mennyi az a porta, ami után fizetni kell. Mikor ellenőrzésről volt szó, akkor is csak az egyik nemesi megye ellenőrizte a másikat, tehát kéz kezét mosott, de nemcsak a bécsi hatóságok, hanem még a király magyar bizalmi emberei se vehettek részt ebben az ellenőrzésben. Csodálatos, hogy mi mégis olyan gyalázatosan elnyomottaknak éreztük magunkat egész 48-ig. Az igazság az, hogy a magyar nemes „szabadságainak” elnyomása csak 48-ban (tehát nem az udvar, hanem a „hazafias” forradalom részéről) kezdődött meg. De hát ezen se csodálkozunk, ha eszünkbe jut a közmondás, hogy a tolvaj szokott lehangosabban kiabálni tolvaj miatt és rendőr után.

De a XVI. és XVII. század első felében még az osztrák és a cseh nemesek is maguk vették ki magukra az adót, maguk is szedték be, sőt amit beszédtek, oda se adták uralkodójuknak, nehogy másra költse (akkor még ezt is meg lehetett tenni, olyan demokrácia volt), hanem ha várépítésre kérte tőlük a pénzt, akkor maguk vették meg és szállították a helyszínre

az anyagot és közvetlenül az ő kiküldötteik fizették a számlákat és az ott alkalmazott munkásokat. Sőt ők is fogadták fel a munkásokat s elsősorban természetesen a maguk tartománya lakosságának adtak vele keresetet. Ha pedig a katonák zsoldjára volt szánva a hozzájárulásuk, akkor ők maguk fogadták meg a zsoldosokat a maguk honfitársai köréből, hogy az osztrák pénzből osztrákok éljenek, a csehekéből csehek. Ha pedig *magyar* végváriakról volt szó, megkövetelték, hogy jelölje meg a császár, mely várak azok, melyek őrségéről nekik kell gondoskodniuk s akkor majd ők maguk viszik oda a pénzt s közvetlenül ők fizetik őket.

Aki egy cseppet ismeri a való világot, az életet, annak ezek után már nem kell magyarázni, miért kellett nekünk ilyen körülmények között elvesztenünk az önrendelkezési jogunkat, és az azt is könnyen belátja, hogy mennyire nem kellett külön Habsburg-gonoszság, annál kevésbé esküszegés a király részéről ahhoz, hogy a mi ügyeinkben idegenek megkérdezésünk nélkül intézkedjenek.

Hogy aki fizet, az intézkedik, s pénzével mindenki maga rendelkezik, olyan gazdasági igazság, melyet már a nyolc éves gyermek is kénytelen tudomásul venni. Ő is tudja, hogy az a két krajcár, melyet a keresztmamájától kapott, az övé, nem pedig a szomszédék fiáé, sőt még apja is *kérlelve* veszi el tőle, ha elveszi, s még így is csak azon a címen, hogy ő eteti és ruházza.

Ilyen körülmények között van-e hát természetesebb dolog annál, minthogy azok a várak, melyeknek ágyúit és munícióját osztrák pénzen vették, őrségét osztrák pénzen fizették s a várakkal együtt az az egész magyar vidék, melyeket ezek a várak védtek, nemcsak osztrák befolyás, hanem osztrák rendelkezés alá is került, tehát hogy nem mi mondtuk ki, hogy milyen nemzetiségű legénység szolgáljon ott és kik legyenek a tisztjeik és milyen feltételek alatt szolgáljanak, hanem azok, akik fizették őket, azaz idegenek.

De micsoda logika s egyúttal milyen naivság is, ha mi ezért a Habsburgok koronázó esküjét kérjük számon és elnyomást, szőszegést, galádságot, magyargyűlöletet emlegetünk, azaz olyan bűnöket, melyeket Habsburg- királyaink magyargyűlöletének s egyéni rosszakaratának tulajdonítunk.

Láttuk, hogy ha az osztrákokkal, csehekkel és birodalmi németekkel nem lett volna közös az uralkodónk, ezeket a pénzeket sohase kaptuk volna meg, vagy legfeljebb a törökvilág 150 esztendeje alatt (mely azonban ez esetben nem 150, hanem 300 évig tartott volna) csak egyszer-kétszer és sokkal kisebb összegben. Mindent tehát egyedül annak köszönhetünk, hogy nem nemzeti királyunk volt és hogy ez esetben a nemzet érdekei és az idegen pénzforrásokkal rendelkező idegen király érdekei egybeestek, azonosak voltak a mi érdekeinkkel. Sokkal nagyobb kárunk lett volna ugyanis ebből az idegen segélyből, tehát függetlenségünket és önrendelkezési jogunkat sokkal jobban elvesztettük volna, ha az osztrák és cseh rendekkel, akik nekünk 150 éven át a török ellen segélypénzeket adtak, nem lett volna közös az uralkodónk.

Mivel ugyanis az uralkodónk közös volt, mikor már abszolutizmus volt (például Lipót alatt már az volt), már mindent a király intézett, de legalábbis elvileg a király intézett mindent már a rendiség uralma alatt is, hiszen akkor is minden az uralkodó nevében és tekintélye alapján történt. Így aztán, mivel Ferdinánd, Miksa és Rudolf nemcsak császárok, cseh királyok és Ausztria főhercegei voltak, hanem magyar királyok is és Magyarországon és a magyarországi végvárakban nem mint császárok, cseh vagy osztrák uralkodók, hanem mint *magyar* királyok intézkedtek, a magyar függetlenség legalább elméletben még így is megmaradt. Ellenben ha a mi végvárainkban az osztrák vagy cseh rendek a maguk nevében intézkedtek volna, a magyar függetlenség még nyíltan és formálisan is semmivé vált volna.

Magyarország független ország mindaddig, amíg a magyar király intézkedik benne. Ha ez a magyar király cseh és német király is egyúttal és magyarországi intézkedéseibe német és cseh alattvalói is belefolyanak, Magyarország függetlensége ugyan már nem teljes, de legalább formailag így is, sőt többé-kevésbé még a gyakorlatban is megvan. Ha azonban ezeknek a nálunk rendelkező és fizető idegeneknek még az uralkodójuk is idegen ország

uralkodója, s ennek ellenére mégis nálunk intézkedik, akkor a mi függetlenségünknek már egészen befellegzett.

Tudatában voltak ennek Habsburgjaink is és öntudatosan küzdöttek is az ő velünk közös érdekeikért. Koronázó esküjük s így becsületességük is oka volt e küzdelemnek, de a fő ok természetesen mégiscsak az volt, hogy önérdekük, uralkodói tekintélyük követelte tőlük azt, hogy ne osztrák vagy cseh alattvalóik, hanem ők maguk intézkedjenek Magyarországon. Uralkodói érdekük tehát e tekintetben egybeesett a magyar érdekekkel.

A rendiség korában a rendek érdeke az uralkodó, az uralkodó érdeke a rendek befolyásának háttérbe szorítása volt. A jelen esetben tehát Ferdinánd, Miksa és Rudolf érdeke az volt, hogy ezek a magyar végváriakat fizető osztrákok és csehek minél kevésbé rendelkezhesenek Magyarországon a pénzük címén. Látni fogjuk majd, hogy mindhárom uralkodó alatt nemcsak Csehországban, hanem még Ausztriában és Stájerországban is többségében protestáns volt a nemesség. Csak II. Ferdinánd tudta megtörni őket, s ekkor eretnokségükkel együtt természetesen túl nagy szabadságuk is megszűnt. Különösen összetört a nemesség ereje Csehországban, ahol a protestantizmus megtörése nem békés eszközökkel történt, mint Ausztriában és Stájerben, hanem egy kihívó, nyílt lázadás erőszakos letörése után, fegyveres erővel.

Mindebből nekünk, magyaroknak is igen nagy hasznunk volt (de sajátságos, hogy a magyar történelmet még ma is úgy tanítják, mintha kárunk lett volna a cseh protestantizmus, s vele a cseh nemesség bukásából), mert az idegen pénzzel járó idegen rendelkezés – természetesen – továbbra is megmaradt, de legalább nem jelentett nyílt és formális szolgálókat részünkre, mert minden intézkedés *a magyar király* nevében történt s így legalább elvben nem ellenkezett a magyar függetlenséggel. Sőt az itt emiatt jórészt idegenek által intézkedő király mindig esküt is tett a magyar függetlenségre és az azt biztosító alkotmányra és a szükség-helyzetből eredő sérelmeket időnként gyakorlatilag is orvosolta annyira, amennyire az adott helyzetben lehetett.

Hogy mi lett volna azonban akkor, ha nem így történt volna s az osztrák nemességnek 1600 körül uralkodójával vetekedő s azt árnyékhatalommá tevő ereje később is megmaradt volna, azt sejtethetjük a következő néhány példából.

A csehek, mivel többek közt az *érsekújvári* őrség fizetésének kötelezettségét kapták, a pénzt mindig személyesen vitték el és osztották ki a várban. Ennek magától értetődő és elháríthatatlan következménye természetesen az lett, hogy Érsekújvár vára és vele az egész környék magyarságának sorsa a csehektől függött. Világos, hogy ezt maga a király se akadályozhatta meg, ha már a pénzüket elfogadta, sőt kérte.

Mivel azonban a hatalom elbizakodottá tesz és évés közben jön meg az étvágy, a cseh rendek hamarosan azt is kezdték követelni, hogy az érsekújvári kapitány – az egyik legtekintélyesebb magyarországi katonai parancsnok – állása elfoglalásakor ne csak a királynak, hanem nekik, a cseh és morva rendeknek is köteles legyen hűségesküt tenni.

Ezt I. Ferdinándnak sikerült megakadályoznia, de csak azért, mert a schmalkaldeni háború után, melyben a német protestánsok támogatására a cseh protestánsok is felkeltek, de pórul jártak, Ferdinánd hatalma felettük megnövekedett.

Láthatjuk az esetből először azt, hogy a politikában és a történelemben (mely a múltnak politikája) mennyire minden az erőtől függ, tehát éppen ezen a címen a mi függetlenségünk ez időben való megcsonkulása is mennyire természetes s megmagyarázásra mennyire nincs szükség semmiféle „ösellenséges” fajra, esküszegésre vagy „ármányra”, de láthatjuk egyúttal azt is, mennyire jobban és ránk nézve sértőbben is megcsonkulhatott volna függetlenségünk, mint amennyire a valóságban megcsonkul, mennyivel szégyenletesebb is lehetett volna számunkra az idegen uralom, mint amennyire a valóságban volt, és hogy ez a még szégyenletesebb állapot nem következett be, mennyire maguknak a Habsburgoknak köszönjük s annak, hogy az ő uralkodói érdekeik nem az osztrák és a cseh befolyással, hanem a mi érdekeinkkel egyeztek.

Hogy nem nyíltan csehek s osztrákok rendelkeztek országunk fölött, királyunk esküje s így becsülete is hozzájárul, de hogy függetlenségünk legalább egy időre s legalább részben még így is elveszett, amiatt nem vádolhatjuk királyunkat esküszegéssel. *Arra ugyanis sohase esküdött meg semmiféle király, és józan ésszel nem is esküdhetett meg, hogy Magyarország függetlenségét akkor is megőrzi, ha csak német, osztrák vagy cseh pénzen tudja oltalmazni ezt a függetlenséget.* Ez ugyanis lehetetlen és lehetetlenségre senki sincs kötelezve s arra esküt se tehet. A koronázási esküt tehát nem lehetett így érteni, ha pedig mi mégis így értettük volna, akkor maga az eskü lett volna érvénytelen, mert királyunktól olyan esküt követeltünk volna, melynek megtartása lehetetlen.

Aki annyira magától értetődőnek, mert egyszerű önérdéknek gondolja a számunkra oly hosszú időn át folyósított osztrák és cseh segélyt, azt ugyancsak kiábrándíthatjuk, ha megismertetjük vele a valóságot. A cseheket ugyanis még akkor se lehetett a szokásosnál nagyobb áldozatra hangolni (láttuk, hogy amit adtak, arra is csak azért voltak kaphatók, mert a balszerencse kissé letörte szarvukat), mikor fenyegető volt a török veszély; mikor jött a riasztó és komoly vész hír: Bécs ellen jön a török! Ekkor ugyanis a cseh nemesek fegyverbe álltak és megszállták a magyar-morva határt, sőt legtöbbször nem is ezt, hanem csak a cseh-morvát. Mikor aztán a háború – tőlük száz kilométerekre – szerencsésen (vagy szerencsétlenül) lebonnyolódott s a szultán hazavezette seregét, ők is hazamentek. Így mentették „a saját bőrüket.” Megmutatták vele a magyar álmodozóknak, mennyire másképp is lehetett azt menteni, mint ők gondolják, és hogy ha a csehek és az osztrákok mindig csak a maguk bőrét mentették volna, akkor ugyan ide hozzánk egy keserves osztrák, cseh vagy német fitying se érkezett volna.

A cseh rendek még azt is megtették, hogy mikor a császár a török segélyre pénzt kért tőlünk, arra figyelmeztették, hogy a kincstárra szálló magyar birtokokat ne idegenítse el, ne adományozza magyar híveinek, hanem fordítsa a török védelemre s akkor majd lesz rá pénze (pedig láttuk, hogy tulajdonképpen azokat az uradalmakat is a török elleni védelemre fordította, melyeket magyar híveinek adományozott, mert ekkor már réges-régen nem volt szokás *ingyen* adományozni).

Mikor pedig meghalt az esztergomi érsek, a protestáns cseh rendek még azt a szemtelen tanácsot is merték adni a magyarok királyának (sajnos, nem mondhattuk volna nekik, hogy mi közülük hozzá, mert hiszen ha az ő pénzüket kértük *magyar* célokra, amikor közülük is volt hozzá), hogy ne nevezzen ki új érseket, hanem az érsekség jövedelmét fordítsa a török elleni küzdelemre.

Hogy az a birtok az Egyházé, hogy azt a mi őseink nem hadi célokra adták, hanem Krisztus országának a magyarok közt való terjesztésére és megalapozására, és hogy éppen akkor úgy is szinte kipusztult már a katolikus Egyház Magyarországról éppen azért, mert az egyházi birtokokat mások birtokolták, azok jövedelmeit mások élvezték s ezért nem voltak papnevelők, nem volt papi utánpótlás, az a cseheket nem érdekelte. Vagy – mivel protestánsok voltak – talán éppen ezért adták ezt a bölcs tanácsot. Ha a király hallgatott volna rájuk, ma Magyarország is épp úgy 95%-ában protestáns lenne, mint a Csehországgal szomszédos Szászország, hol már nem a Habsburgok parancsoltak.

De mindebből az is következik, hogy nemcsak mint katolikusok, hanem mint magyarok is hálásak lehetünk ezeknek a Habsburgoknak. Hogy helyette eddig mégis gyűlöletet kaptak, még a katolikus magyarok is csak magyarok voltak, de nem katolikusok is egyúttal, hanem az is, hogy magyarnak is önállótlank és ostobák voltak, akiket tetszetős és a nemzeti hiúságnak hízelgő hírveréssel bárki az orránál fogva vezethetett. Pedig ezek a nemzeti hiúságnak hízelgők tönkretették és teszik a magyart (azonban ők maguk közben igen szépen megélnék, sőt sokszor még hatalomhoz, haláluk után pedig még hírnévhez és dicsőséghöz is jutnak).

A nemzeti elfogultság és faji gyűlölet csak azt látja, hogy hazánk szabadsága ez időben elveszett; függetlensége megcsonkult, idegenek intézkedtek ügyeiben és sorsáról, s megbot-

ránkozva kérdi, hogy lehetséges mindez, mikor királya koronázásakor esküt tett alkotmányára, függetlenségére és régi szabadsága épségben tartására?

Az elfogultság nem hajlandó meglátni, miért történt mindez, mert hiszen ha azt nézné, akkor egyszerre minden természetessé válna, nem lehetne az ő lángoló hazafiságáról és fajszeretetről tanúságot tenni, szónokolni, izgatni s vele népszerűségben tetszelegni és érvényesülni, sőt hírt, nevet, dicsőséget szerezni még az utókor előtt is.

Ez a „hazafias” elfogultság azt se hajlandó meglátni, hogy függetlenségünk elvesztése csak ideiglenes és csak részleges volt, pedig ha az okokat nézzük, könnyen lehetett volna sokkal nagyobb fokú, sőt végleges is.

Ezek az izgatásból élő „hazafiak” nem hajlandók tudomásul venni, hogy a magyar függetlenséget nem a Habsburgok semmisítették meg, hanem azok a „hazafias” magyarok, akik a Habsburgokat gyűlölték. Ezek pártoskodása és kettős királyválasztása juttatott bennünket oda, ahová jutottunk. Ezek az álhazafiak nem akarnak annak tudatára jönni, hogy az Árpádok Magyarországnak párját rikitó, az egész földgömbön egyedülálló gyönyörű szép földrajzi egységét nem a Habsburgok tették tönkre és csúfították el, hanem ismét csak a „hazafias” pártoskodás és a Habsburg-gyűlölet.

De még kevésbé hajlandók tudomásul venni azt és magyar szívvel örvendezni annak, hogy ugyanezt a szép, kerek és egységes „régii Magyarországot”, mely a magyarok ostoba „hazaszeretete” miatt 150 évre elveszett, ugyanezek a Habsburgok szereztek nekünk vissza, mégpedig *nem* magyar fegyverrel és *nem* magyar pénzzel szereztek nekünk vissza és ezt az adott helyzetben csak azért tudták megtenni, mert „idegenek” voltak, nem pedig csak „nemzeti” királyok.

Nem, ők erről nem tudnak. És ha mégis észre kell venniük, mert észre térítjük őket és az igazságot szemük elé tárjuk, akkor nem annak örülnek, hogy a felszabadítás megtörtént – s amit a török világban még senki se hitt volna, még Zrínyi se –, a régi, az igazi Magyarország újra valósággá lett, hanem csak amiatt keseregnek, azaz dehogy: dühöngnek és átkoznak, hogy az ország egyes olyan részeit, melyeket az idegen pénz és idegen fegyver, majdnem nélkülünk, sőt egyenesen ellenünkre szerzett újra vissza. Mert hiszen mi, legalábbis „hazafias”, tehát Habsburg-gyűlölő részünk még akkor is az ellenség, a török oldalán volt, nemcsak érzelmileg, hanem még fegyverrel is (Apafi, Thököly): ezek a szerencsés „idegenek” nem bocsátották azonnal teljesen önkényes rendelkezésünkre (hogy a legközelebb adandó alkalommal, mint addigra már hétszer megtettük, most már egyre nagyobb és erősebb Magyarország támadhassa őket hátra, mihelyt bajba kerülnek), hanem – hallatlan galádság és a koronázó eskü botrányos megszegése! – eleinte holmi rövid alkotmány-felfüggesztésekkel még éreztetni is merték velünk hűtlenségünket és törökpártiságunkat és később is csak fokozatosan bocsátották rendelkezésünk alá azt a Határőrvidéket, Bácskát, Bánságot, Erdélyt, melyet ők nélkülünk, sőt ellenünkre foglaltak vissza számunkra a töröktől.

Mindezeket a területeket szerintük azonnal és feltétel nélkül kellett volna rendelkezésére bocsátani azoknak a Habsburg-gyűlölőknek, akik visszaszerzésükért mit se tettek, sőt ellene dolgoztak.

Mivel pedig ezek az idegen pénzzel és fegyverrel visszafoglalt területek ma már *régen az országhoz vannak csatolva* (Erdély már száz éve, a Bácska s a Bánság kétszáz éve) s így ezt sérelmezni már rég nem lehet, mivel a Habsburgot csak gyűlölni lehet, most is van panaszkodásunk és sérelmünk, s most már az – s ez szerintünk szintén a koronázó eskü megszegését is jelenti –, hogy miért nem nekünk foglalták vissza a Habsburgok Dalmáciát, Galíciát, Bukovinát, Boszniát és Hercegovinát is? Miért Ausztriához csatolták ezeket a tartományokat, mikor történelmi jögon minket illetnének, mert voltak idők, mikor hozzánk tartoztak, de Ausztriához soha?

Azért – feleljük –, mert történelmi jögon ugyan minket illettek volna, de az erő, a valóság jögon nem, pedig a jelen és a valóság és az erő dönt, nem pedig a múltak emlékei. Ezeket

a tartományokat a Habsburg-nagyhatalom hódította vissza, annak pedig akkor, mikor ezek a hódítások történtek, Magyarországi katonai, főképp pedig gazdasági erőben még csak legfeljebb 10-15% százalékát jelentette.

De éppen e tartományok megszerzéséhez talán még ilyen arányban se járultunk hozzá. Látni fogjuk, hogy például Mária Terézia hétéves háborújának egyenesen nevetségesen kis hányadát (2%-át) fedezte Magyarország. Pedig úgy tudjuk – hazafiaink átkozódnak is akkori „bolond” lelkesedésünk miatt –, hogy hazánk éppen ekkor tett ki legjobban magáért az összmonarchia védelmében s ekkor már nem is volt csonka ország.

De hát akinek nincs, az nem adhat, nekünk pedig akkor még nem volt. De nem is nagyon erőltettük meg magunkat. Láttuk a nemesi adómentesség körömszakadtáig való sikeres védelmezését még akkor is, mikor már az osztrák nemesség régen lemondott, mert kénytelen volt lemondani erről a kiváltságról. Lám, mivel akkor, mikor Boszniát okkupáltuk [megszálltuk], 35%-át fedeztük már a monarchia közös költségeinek, noha az osztrák még akkor is kétszeresét fizette annak, amit mi fizettünk, *Bosznia és Hercegovina ekkor már nem lett Ausztriáé*, hanem egyenlőre épp úgy lett a mienk, mint az övék. Nem Ausztriáé, hanem az Osztrák-Magyar Monarchiáé lett, melyben épp úgy parancsoltunk mi, mint Ausztria.

Lett volna valóságga az a lehetőség, melyet fentebb vázoltunk, állt volna csak az egész magyarság a Habsburgok (I. Ferdinánd) mellé s lett volna ennek következtében a török elleni védővonal az ország déli határán s maradt volna meg épségben az egész Magyarország, kapott volna csak a Habsburg-ház a mi képünkben a tényleges és évente másfél millió forintjába kerülő országcsonk helyett egy igazi Magyarországot, mely családja összes koronáinak gyöngye és családi hatalmának alapja lehetett volna, akkor majd nem lett volna így.

Akkor inkább mi rendelkezünk volna Ausztriában, Csehországban, néha talán még Németországban is, nem pedig megfordítva. Akkor nem mi szorultunk volna rá a mások ellenszolgáltatás nélküli segítségére s nem nekünk kellett volna miatta tűrnünk, hogy itt ugyanezek a mások rendelkezzenek, s mivel akkor a történelmi joghoz az erő és *a jelen* joga is hozzájárult volna, majd nem Ausztriáé lett volna se Dalmácia, se Galícia, se Bukovina.

Hogy mindez nem így történt, annak bizonyára nem a Habsburgok az okai. De azt már kevesebb joggal mondhatjuk, hogy azoknak a magyaroknak elődei se okai, akik eljátszották a jelent. Ha ők nem „szerették” volna oly bután ezt a hazát, akkor ma a mi, ez esetben a 150 éves törökvilág pusztításaitól legalább nagy részben megkímélt hazánk épp úgy 40 millió lakót számlálna, mint a nála kisebb, de szerencsésebb Anglia vagy Olaszország, s a 40 millió-nak se fele lenne csak magyar, mint a 20 milliós Magyarországnak, hanem legalább 35 millió.

De azok után az ostobaságok és bűnök után, melyeket a múltban mi műveltünk, még az is valóságos csoda, hogy nem Dalmácia vagy Galícia, hanem Temesvár, Titel, Orsova meg Erdély újra a mienk lett. Dalmáciával és Galíciával kapcsolatban mi legfeljebb bűnbánatot tarthatunk, mert azt juttatják eszünkbe, milyen nagyok voltunk valaha és milyen kicsik vagyunk jelenleg, s ha vádról lehet szó, legfeljebb *önmagunk* ellen emelhetjük.

Hiszen még Titel, Orsova, Temesvár és Erdély is csak azért lett újra a mienk, mert *idegen* volt a királyunk s ezért *idegen* pénze és idegen csapatai is voltak. Még Fiumét is ők adták nekünk (mert azelőtt sohase volt a mienk), sőt visszaszerezték még azokat a szepesi városokat is, melyeket már Zsigmond zálogosított el s melyeket még Hollós Mátyás se tudott (koronázó esküje ellenére se) visszaszerezni.

A Habsburgok voltak azok is, akik visszaadták nekünk azokat a nyugati határ mentén fekvő Dunántúli várakat is, melyeket – szintén koronázó esküje ellenére – még Hollós Mátyás is osztrák kézen hagyott. Nem vettek el ezek a Habsburgok tőlünk 400 éves hosszú „elnyomásuk” alatt soha (még ideiglenesen se) egyetlen egy falut se, még akkor se, ha az a falu – szászámra vannak ilyenek – az osztrák határon feküdt és *épp úgy német ajkú volt, mint a határon túliak*.

De még ennél is csodálatosabb, hogy ezek a lángolóan hazafias magyarok még azt se veszik észre, hogy az az ország, melyet nekünk a Habsburgok 400 éven át a szó legszorosabb értelmében az utolsó faluig megtartottak, sőt vissza is szereztek még olyan részeiben is, melyek már a mohácsi vész előtt se voltak a miénk (a tengerpart, a szepesi városok, Fraknó stb.), *csak addig maradt a miénk, amíg megvolt az „idegen” királyunk Bécsben.* Abban a pillanatban, mikor ennek az „idegen” királynak a hatalma összeomlott, összeomlott vele együtt az a szép Magyarország is, melyet mi a mohácsi vész után eljásztunk, és amelyet Bécs szerzett nekünk vissza. De ekkor már nemcsak Titel, Orsova, Temesvár és a Tengerpart vesztett el, hanem még Dévény, Pozsony, Kassa és Erdély is.

Nem véletlen ez, hanem annak bizonyítéka, hogy az országot egyedül csak a Habsburg nagyhatalom ereje tartotta össze és védte meg, melyet mi annyira gyűlöltünk s melynek csak a hátrányait láttuk. Amint megszűnt az idegen király idegen hatalma és a magunk erejére voltunk egyedül utalva, egyszerre összeomlott vele együtt az az ország is, melynek lakóit addig mindig csak arra tanították, hogy a hazát úgy kell szeretni, hogy gyűljük az „idegent”, az „elnyomót” (azaz a saját királyunkat), de nem arra, hogy hűek legyünk hozzá és áldozunk érte.

Az első világháborút követő békekonferencián, mikor már Habsburgok nem voltak, nem volt már egyetlen pártfogónk. S talán a második világháború után volt? Ki szólt csak egy szót is értünk? A Szovjetunió, melynek lábaihoz vetettük magunkat, még a mi Rákosi Mátyásunknak se engedte meg, hogy szót emeljen legalább a csak pár éve visszakerült s egyébként is magyarul országrészek érdekében (bár annak sincs semmi nyoma, hogy legalább akart szót emelni). De nem is csoda, hiszen még ez a Mátyás se volt a miénk. Ezt is a szovjet ültette a nyakunkra megkérdezésünk nélkül s még külsőleg, hivatalosan is szovjet állampolgár volt. Ilyen árva lett a magyar, mikor már nem volt „idegen” királya! Mikor Habsburg már nem volt, akadt-e olyan nyugati nagyhatalom, mely szót emelt volna mellettünk a szovjet és Rákosi Mátyás ellenében?

Miért idegen zsoldosokat és hadiszereket alkalmaztak itt a Habsburgok?

A törökvilág idején egyik legnagyobb sérelmünknek az idegen zsoldosok alkalmazását szoktuk tartani. Itt is hamis már a vád is, mert a Habsburgok nem idegen zsoldosokat tartottak, hanem azokat is tartottak. Láttuk, hogy ez természetes következménye volt az idegen pénznek, s ezért a király, ha akarta volna, akkor se tudta volna megakadályozni. De nem is akarhatta, hiszen újra meg újra látnia kellett, hogy fizetett magyar katonáinak nagy része protestáns volt és azonnal a felkelők táborát gyarapította, mihelyt alkalma volt hozzá.

Igaz, hogy a XVI. század folyamán felkelése még nem volt, de Mohács óta már akkor is mindig volt „nemzeti” király, illetve Erdély, s láttuk, hogy oda átállni már Bocskai előtt is divat volt és hazafiságszámba ment. A királynak tehát nem lehetett érdeke, hogy fizetett katonái az országban magyarok legyenek, s hogy nem volt érdeke, annak megint csak nem ő, hanem mi voltunk az okai. Ki látott ugyanis olyan bolond királyt, aki zsoldosaiul készakarva olyanokat keres, akikről előre tudja, hogy mihelyt „hazafias” szólamokat pufogatnak előttük, azonnal ellenségei mellé szegődnek?

De ha a magyar fizetett katonák épp oly megbízhatók lettek volna a király számára, mint az idegenek: ha szerette is volna őket épp úgy, sőt talán még jobban, mint az idegeneket, akkor se alkalmazhatta volna kizárólag csak őket olyan okok miatt, melyek tőle függetlenek voltak.

Abban az időben a zsoldosrendszer miatt a katonáskodás a férfiak részére kenyérkereset volt, s mind az osztrák vagy a cseh, mind a német rendek – ha ugyan nem maguk személyesen fogadták meg őket – kikötötték, hogy osztrák vagy német embereknek adjanak kenyeret, azaz német zsoldosokat fogadjanak. Nem *csak* ez volt az oka idegen zsoldosok fogadásának magyar végvárakba is, de ez is.

Hiszen még az a kívánság is elhangzott német birodalmi részről, hogy telepítsenek a végvárak környékére németeket, a felszabadított déli országrészeket pedig adják a német lovagrendnek, sőt hogy a felszabadított területeket egyenesen csatolják a Német Birodalomhoz.

Még ezek a kívánságok is természetes velejárói voltak annak a ránk nézve szomorú valóságnak, hogy az ország védelmét idegen pénzen intézték s később felszabadítását is idegen pénzzel és fegyverrel valósították meg. Ebből a tényből természetesen következik, hogy a felszabadított területekkel mi történjék, az is egyedül azoktól az idegenektől függött, akik a felszabadítást intézték. Akinél van a pénz és a vele járó hatalom, fegyver és erő, természetes, hogy az parancsol.

Nekünk tehát nem azon kellene csodálkoznunk, sőt azon botránkoznunk, hogy annak, hogy nagy részben idegen erő és fegyver védte és szabadította fel hazánkat, ránk nézve hátránya is volt, hanem azon, hogy *csak ennyi* hátránya volt. Komoly embernek nem kell magyaráznunk, hogy nem csak úgy magától volt a dolognak csak ennyi hátránya, hanem ezt a Habsburgok magyar királyi öntudatának, főképpen pedig koronázó esküjének köszönjük.

Ennek köszönhetjük, hogy az érsekújvári és más magyar őrségeknek a cseheknek felesküvéséből, Magyarország déli része védelmének a német lovagrendnek való átadásából és a visszahódított területeknek a Német Birodalomba való bekebelezéséből nem lett semmi, erre vonatkozólag még komoly kísérletek se történtek s a visszahódított területek mind a mieink lettek, de legnagyobb részük azonnal, a határon fekvő Bácska és Bánság 150 év múlva, sőt 250 év múlva még Erdély is elvesztette különország jellegét.

Erdélyt külön országgá a mi „hazafiaink” tették egyébként is, nem a Habsburgok, s mikor már a Habsburgok kezébe került, akkor is magyar, sőt protestáns igazgatás alatt állt. Azok a hátrányok, melyek az idegen védelem és idegen felszabadításból következtek, ma-

guktól értetődők voltak, de azok a sokkal nagyobb hátrányok, melyek ugyanebből következtek volna, de mégse következtek, már éppen nem voltak maguktól értetődők. Az előbbieket nem a Habsburgok bűnéből, az utóbbiak azonban valóban a Habsburgok érdeméből.

Sok a panasz magyar részről az idegen tisztek és vezérek miatt is, akik mikor idejöttek, még soha törököt nem láttak, természetét, harcmodorát nem ismerték. Nem csoda tehát, hogy 70-80.000 főnyi, nagyszerűen felszerelt seregeik ellenére is egész Európa gúnykacaja között eredménytelenül fejezték be hadjárataikat. Ha ezeket a seregeket a törököket, a török harcmodort és a terepet ismerő magyar vezérekre bízta volna, egész más lett volna az eredmény.

Mindebben sok igazság is van, feleljük, de az is igaz, hogy azok a másik vezérek, akik innen a törököt végleg kiverték és tehetségükkel és világraszóló sikereikkel Európa bámulattát vonták magukra, mint Montecuccoli, Lotaringiai Károly, Miksa Emánuel, Bádeni Lajos, főként pedig Savoyai Jenő, szintén idegenek voltak. Az idegen helyett magyar vezér alkalmazása kétségtelenül előnyökkel is járt volna, mert a törökkel szemben valóban inkább a magyar jellemnek megfelelő bátor, támadó, mint ma mondják: rámenős harcmodor lett volna a megfelelő, a nyugati haditaktikával szemben.

Másrészről azonban azt se szabad elfelednünk, hogy e magyar harcmodorhoz magyar sereg is kellett volna, olyan, melynek tekintélyes része könnyű lovasságból, huszárból állt. Viszont csak huszárokkal, vagy elsősorban huszárokkal már akkor se lehetett százezres seregeket megverni és egész hadjáratokat eldönteni. Ehhez már akkor is gyalogság kellett és a nehéz lovasság is nélkülözhetetlen volt. Ezek vezetéséhez pedig a magyar vezérek nem értettek. Emiatt a külföldi vezérek le is nézték őket s éppen nem tartották őket olyan értékeknek, mint mi tartjuk.

Nagy seregek vezetéséhez – valóban – elsősorban nem is vakmerőség és gyorsaság kell, hanem magasabb hadi tudomány, bölcs megfontoltság, okos számítás, áttekinthető képesség, nagy szellemi munkabírás és emlékezőtehetség is s – de csak ezek után – személyes bátorság és bizonyos szónoki készség is.

Akár az az oka, hogy ezek a személyes tulajdonságok fajunkból hiányzanak (nem valószínű, mert hiszen egyszerre ennyi kellék egy emberben egyébként is csak kivételesen található, lángelmék pedig épp úgy lehetnek és vannak az egyik fajban is, mint a másikban), akár az, hogy már Mohács óta sohase lévén önálló, sohase volt külön független magyar hadsereg, és ezért magyar embernek nem is nyílt alkalma arra, hogy egész nagy hadseregek felett parancsnokoljon s így lehetősége se volt arra, hogy e tekintetben gyakorlatot szerezzen s kiképezze magát: azt, mint tényt kell megállapítanunk, hogy nagy hadseregek közti ütközetek vezetéséhez már négyszáz éve sohase volt tehetsége vagy szerencséje a magyarnak.

Látni fogjuk, hogy a kuruc-labanc világban is, 48-ban is a nagy, a döntő ütközeteket mindig elvesztettük, s ez így volt még olyan esetekben is, mikor számbeli fölényben voltunk s mikor a helyzet és a terep is minket szolgálhatott volna, ha lett volna tehetséges hadvezér, aki a lehetőségeket javunkra tudta volna felhasználni.

Látni fogjuk, hogy e megállapítás alól még Görgey se kivétel. Róla is csak azt mondhatjuk, hogy nem volt tehetségtelen vezér, de éppen nem azt, hogy mindig győzött vagy számban kétszeres osztrák sereget is meg tudott verni. Még se mert ütközni az ellenséggel, ha az nagyobb számú volt, mint az ő serege. Görgey sokkal inkább óvatosságának köszönheti (egyébként is meglehetősen mérsékelt) sikereit, mint hadvezéri lángelméjének.

De akár tehetségesek és képzettek voltak a törökvilág magyar vezérei, akár nem, semmiképpen se sorolhatjuk a Habsburgok „bűnei” közé, hogy nem őket tették az időnként országunkba hozott nagy nyugati seregek parancsnokaivá. Mivel ezt a kérdést még később is tárgyalni fogjuk, most egyelőre csak arra mutatunk rá, hogy ezt az az idegen pénz és az az idegen erő tette egyenesen lehetetlenné, mely ezeket a seregeket összehozta és fenntartotta.

Még gondolatnak is képtelenség, hogy azok a gögös, büszke németek, akik, mikor a törökvilágban hozzánk érkeztek, körülbelül olyanformán érezték magukat itt, mint a mi hadi-

foglyaink Oroszországban, magyar fővezér alatt szolgálni hajlandók lettek volna. Se szeri, se száma nincs azoknak a történelmi okmányoknak, melyek visszatükrözik, milyen lelcinsnylés-sel néztek itt le ránk, szokásainkra, ételeinkre, ruhaviseletünkre, alacsony életszínvonalunkra és elmaradottságunkra a harcolni itt járt, tetőtől talpig páncélba öltözött németek. Lehetett-e józan ésszel még csak elképzelni is, hogy ezek a gögös lovagok majd eltűrik, hogy a magyar parancsol, ők meg majd engedelmeskednek, a magyar lesz az úr, ők meg a szolgák abban a seregben, melyet ők állítottak ki abból a – mint ők mondták – résztvevő (mitleidige) szeretetből, melyet a mi elesetségünk és nyomorunk iránt éreztek?

A törökök ellen küzdeni abban az időben nemcsak nálunk, hanem a keresztény (tehát nyugati) külföldön is dicsőség volt. Aki e küzdelemben sikert aratva kitént, annak nevétől egész Európa hangos volt. Költők énekelték meg és a nép dalolta tetteiket. A német és más külföldi előkelőségek *dicsőséget* aratni jöttek hozzánk a keresztény seregekben. Világos, hogy nem úgy akartak dicsőséget szerezni, hogy ők lesznek majd a közlegények, a magyarok pedig a hadvezérek, mert így híressé lenni s dicsőséget aratni nem lehet, illetve csak a magyaroknak, de nem nekik lehetett volna.

Láttuk, hogy hízelegni, kedveskedni, sőt ígéretet adni is kellett egyet s mást azoknak a választó- és nem választó német fejedelmeknek, akik harcolni ide jöttek, s akik, mivel – természetesen – vezérnek jöttek, megfelelő számú csapatot is hoztak magukkal. Egyik-másik nagyobb fejűt pedig közülük fővezérré kellett tenni, hogy nagyobb kedve legyen hadba szállni s jobban kitegyen magáért mind csapatai számát, mind felszerelését illetően.

Nagyon tévedne tehát, aki azt gondolná, hogy tisztán csak a császártól, tehát a mi királyunktól függött, kit állítsanak a sereg élére. De akkor is tévednénk, ha azt gondolnánk, hogy herceget, fejedelmet semmiképpen se lett volna szabad fővezérré tenni, mert az szükségképpen tökkelütött. Igaz, hogy a legtehetősebbek: Brandenburgi Joachim, Pfalzi Frigyes, Szász Móríc, Erős Ágost szász választó, később lengyel király, mind fejedelmek voltak, de akik a világ legnagyobb hadi sikereit vívták ki nálunk, mint Savoyai Jenő, Lotaringiai Károly, Bádeni Lajos, Miksa Emanuel, szintén mind fejedelmi családból származtak, sőt Savoyai Jenőt kivéve mind nemcsak származásukra nézve, hanem a valóságban is fejedelmek voltak.

Hogy mennyire nem írható a Habsburgok terhére se Brandenburgi Joachim, se Szász Móríc, se Pfalzi Frigyes tökkelütöttsége, még a legelfogultabb Habsburg-gyűlölő is bizonyára belátja, ha felhívjuk a figyelmét arra, hogy mindhárman, sőt Erős Ágost, a későbbi lengyel király is, protestánsok voltak, Erős Ágost is akkor, mikor még nálunk tehetségtelenkedett. Habsburgok protestánsokat pedig bizonyára nem tettek *önként* seregeik vezérévé, ha csak rendkívüli tehetségét már be nem bizonyította.

Egyébként rámutattunk már, hogy a császár közvetlenül nem rendelkezett a birodalom erőivel, hanem csak közvetve akkor, ha az egyes fejedelmeket és városokat sikerült megnyernie. Egyébként is a császárok Németországban ezer oldalról kötve voltak, s a birodalomban nagy erőt és befolyást jelentő protestáns száz és pfalzi választót és Brandenburgot (mely hamarosan szintén választófejedelemség lett) előzékenységekkel tudták csak a maguk számára megnyerni. (Még a lányát is csak a bajor választóhoz adhatta a Habsburg-császár – Miksa Emánuelhez hozzá is adta –, mert a többiek mind protestánsok voltak: a szász is, a pfalzi is és a brandenburgi is.)

Ha valamelyik választó dicsőségre vágyott s nagyra törő tervei voltak, nem is lehetett megsérteni azzal, hogy nem neki ajánlják fel a vezerséget. (Ha aztán többen is voltak, akik tehetséget éreztek magukban, vagy legalábbis dicsőségre vágytak, képzelhetjük a szegény császár helyzetét, aki azzal, hogy az egyiket megnyerte magának, a másikat ugyanakkor ellenségévé tette.)

Ugyanitt rá kell azonban mutatnunk arra is, hogy azok a kudarcok, melyek a törökvilág idején hazánkban a császári seregeket nemegyszer érték, nem mindig és nem teljesen a vezér tökkelütöttségéből adódtak, hanem igen sokszor a szerencse hiányából és a viszonyok kedvezőtlenességéből is.

Kifejtettük már, hogy ezek a „csúfos kudarcba” fült hadjáratok is elérték céljukat: Megmutatták a töröknek, hogy Magyarországon túl nem mehet, s a nyugatnak van annyi ereje, hogy további terjeszkedését meg tudja akadályozni. Látni fogjuk azonban, hogy ugyanezzel a sereggel a törököt Magyarország belsejében, sőt déli határán is felkeresni már egyenesen végzetes hiba lett volna, mert a sereg se az ehhez szükséges élelmiszerkészlettel, se egészségügyi berendezéssel nem rendelkezett. A fényes és hatalmas német seregek elsősorban azért nem jöttek be az országba Ferdinánd kedvéért Buda visszafoglalására és ezért nem jöttek le Szigetvárhoz Zrínyi felmentésére. Ez részükről nemcsak kényelem és a komoly segíteni akarási hiánya volt, hanem a józan okosság követelménye is.

Azok a nálunk, sőt akkoriban egész Európában tökkelütöttnek tartott protestáns vezérek éppen nem voltak olyan tökkelütöttek, mint kudarcuk után gondoljuk. Szász Móric például otthon ugyancsak megmutatta, mennyire nem tökkelütött, hiszen a világtörténelem egyik legagyafúrtabb (és legjellemtelenebb) szereplői közé tartozik. Láttuk, hogy ő egymaga mentette meg az egész német protestantizmust. Igaz, hogy nem annyira eszével, mint jellemtelenségével, de a jellemtelenséghez is ész kell, hogy világra szóló sikert arasson. Láttuk, hogy Brandenburgi Joachim se úgy szerepel Németország történetében, mint a tehetségtelenség díszpéldánya. Neki is megvolt a magához való esze, ha ez az ész nem is volt világgraszoló.

De a szerencse is sokat tesz. Vannak emberek, akiknek minden sikerül, és vannak, akiknek semmi. Potioreket, az első világháború szerbiai harcterének hadvezérét úgy emlegették nálunk, mint a tehetségtelenség iskolapéldáját. Így ismerte még az utcagyerek is a nevét. A katonai szakértők azonban (például Julier is) azt állapítják meg róla, hogy az egész monarchia egyik legtehetségesebb és legnagyobb tekintélyű katonája volt s ezért példátlan kudarcát szinte megmagyarázhatatlannak tartják.

Összesküdték ellene a rossz utak, az időjárás és minden, egyesek szerint nagy lelki gátolásai is lehettek, újabban pedig, mint tényt állapítják meg, hogy egy lassan fejlődő agybaj jelei mutatkoztak már akkor rajta. Potiorek még férfikora erejében Juliernek tehetségéért bámult tanára volt, azt pedig nem kívánhatjuk meg embertől (értem az uralkodót), hogy még azt is eltalálja, hogy öregkorában ki kap majd agybajt és ki nem. Savoyai Jenő, Radeczky és a mi hadiurunk egész addig, míg a halál végleg le nem zárta szemüket, megtartották lángelméjüket s még életük utolsó éveiben is ugyanazok a lángeszű, tetterős és mindig sikeres hadvezérek voltak, mint férfikorukban.

Nagy bajt okozott aztán a Habsburgoknak az itt alkalmazott idegen vezérekkel kapcsolatban a *nádor katonai hatásköre* is. A magyar törvények szerint, ha nem maga a király állt a sereg élére, a magyar hadseregnek a nádor volt parancsnoka. Mikor tehát a külföldi pénzen és külföldiekből felállított hadsereg az ország területére lépett, a külföldi vezérnek át kellett volna adnia a parancsnokságot a nádornak, vagy legalábbis a közben hozzájuk csatlakozó magyar seregnek a külföldi vezér nem parancsolhatott volna, hanem a nádorral csak mint vele egyenrangú vezérrel tárgyalhatott és működhetett volna.

Világos, hogy ez a rendszer eleve szinte lehetetlenné tett volna minden nagyobb katonai sikert, a tehetséges idegen hadvezért megbénította volna lángelméje érvényesítésében. Minden katonaelem egyébként is dölyfös, ha pedig a vezér valamely német szuverén [uralkodó] volt (igen gyakran az volt), akkor az bántotta (joggal) az önértétét, hogy egy alattvaló (a nádor az volt), egyenrangú társa legyen. Ha viszont lángelme volt a vezér, akkor pedig a tehetség gögje (mely még nagyobb, mint az uralkodóké) nem engedte meg neki, hogy a tehetségtelenséget vagy a középszerűséget magával egyenrangúnak ismerje el. Vegyük most még mindehhez hozzá, hogy a nádor egyúttal azok képviselője volt, akik iránti *részvétből* ezek a németek idejöttek és költekettek.

Mikor a nádor legfőbb fővezéri hatalmát illetően ezt a magyar törvényt hozták, természetesen nem külföldi, hanem hazai seregre gondoltak, mert akkor még eszük ágába se jutott, hogy lesz majd idő, mikor részvétből jönnek majd hozzánk idegen seregek, hogy a maguk

költségén bennünket védjenek és felszabadítsanak. A nádori főparancsnokság lehetséges és megfelelő lett volna egy hatalmas Magyarország esetében, mikor a külföldiek csak segédcsapatok lettek volna, mert az erős magyar állam kellő biztosíték lett volna arra, hogy azt, amit a másik állam nekünk segítségben adott, hamarosan vissza is kapja tőlünk (vagy talán meg is kapta már s a segély csak egy régi szolgálat visszafizetése lett volna). Ez ugyanis a hadvezéri tehetség gúzsbakötése lett volna, amit csak tucatemberek szoktak elfogadni, nem lángelmék.

Láttuk és még látni fogjuk, hogy ez a nádori vezérség is egyik oka volt annak, amiért Habsburg királyaink annyira húzódoztak a nádorkinevezéstől. Ha ugyanis a nádori méltóság a hadjárat idején nem volt betöltve, akkor ilyen nehézségek nem adódtak. Mivel ennek ellenére a Habsburgok alatt is a legtöbbször volt nádor, ebből is láthatjuk, mennyire nem voltunk elnyomva, de egyúttal azt is, hogy ha királyaink időként nem tartották meg mindenben az alkotmány betűjét, az nem egyszerű könnyelműségből, annál kevésbé rosszakaratból történt, hanem közérdekből, tehát megokoltan és jogosan. (Ezen a közérdeken nem is kell éppen az összmonarchia érdekét érteni, hanem egész nyugodtan magyar érdeket is érthetünk rajta.) Láthatjuk az esetből egyúttal azt is, hogy a nádori méltóság be nem töltése nemcsak alkotmány sértés, hanem alkotmánytisztelet is lehet. Ha ugyanis a király választat nádort, de hatáskörét nem tartja tiszteletben, nagyobb alkotmány sértés, mint ha engedi, hogy legyen nádor, de az egész méltóságot lassacskán egyszerű címmé süllyeszti (mint más, ravaszabb uralkodók csinálták volna a Habsburgok helyében).

Mindezek ellenére – ki gondolná a sok törvénytíprás, alkotmány sértés, alkotmányszeg és elnyomás emlegetése közepette? – azok a gögös német, illetve külföldi hadvezérek, akik a törökvilág idején hazánk területén működtek, a császár kívánságára feltűnően tiszteletben tartották a nádor magyar főkapitányi hatáskörét. Látni fogjuk, hogy még Montecuccoli, Lotaringiai Károly (aki a császár unokatestvére és veje volt), sőt a gögijében szinte megpukkadó Wallenstein mellett is, aki a végén már a császár uraságát se akarta túrni maga felett, mindig megvolt a magyar nádornak mellé, nem pedig alárendelt, tehát az idegen vezértől tulajdonképpen független katonai hatalma: Montecuccoli mellett Wesselényi Ferencé, Wallenstein mellett Eszterházy Miklósa, Lotaringiai Károly mellett Eszterházy Pálé. Mikor seregeik hazánk területén működtek, egyikükkel se mint alantas levelezett a mi nádorunk s vele és magyar csapataival az idegen vezér csak felkérés és előzetes hozzájárulás után intézkedhetett, s a nádornak a hadműveletek folyására (például fegyverszünet kötésére és feltételeinek megállapítására) is a megfelelő befolyása volt.

Mindezt csak úgy lehetett megérteni, hogy a király, mielőtt ez idegen vezéreket Magyarországra küldte, megmagyarázta nekik a magyar törvényt, s azt, hogy azt még neki is meg kell tartania, s ezért a lelkükre kötötte, hogy ők is tartsák meg. Minket ennek láttára csak önérték és jóleső érzés tölthet el. Azt kívánni azonban, hogy egy seregnek, mely nagyrészt a magyaroknál magukat műveltebbnek tartó külföldiekből állt, a vezére magyar legyen csak azért, mert ez az idegen sereg nemcsak a vérét áldozza Magyarországot védelmében s később felszabadításában, hanem még a hozzá szükséges pénzt is ő hozza, már túl van a politikai józanság határain.

**I. FERDINÁND
(1526-1564)**

Nálunk nem méltatott nagy érdemei

Ferdinánddal kezdődik nálunk az egyfolytában négyszáz éven át tartó Habsburg uralom. Mint másodszülött fiú, 24 éves korában került a magyar trónra (kevésell előbb – ugyanazon évben – kapta meg a cseh koronát) és 38 évig volt királyunk. Ha évszázadokban gondolkozunk, igen nagy szerencse kísérte, mint uralkodót, mert hiszen az osztrák tartományok egyszerű főhercegéből lett egy egész sereg ország ura, aztán német-római császár és a *Habsburgok osztrák (ifjabb) ágának megalapítója*. Ez az ág az idők folyamán hatalmasabbá és nevezetesebbé vált, mint az idősebb, a spanyol ág, s ha jelenleg már hatalom nélkül is, de az ő ága ma is megvan, míg a spanyol ág már 250 éve kihalt.

Mint egyént azonban, I. Ferdinándot egyik balszerencse a másik után érte, úgyszólván minden vállalkozásban kudarc és csalódás kísérte, úgyhogy neki, aki Európa és a kereszténység egy félezer évre szólóan irányt adó politikai hatalmát alapította meg, földi életében ugyancsak kevés öröme volt.

I. Ferdinánd nem volt lángelme. Nem az az ember volt, aki világraszóló sikereivel ejti bámulatba korát és a történelmet. (Nem is áldásai az ilyen emberek az emberiségnek, mert ragyogásuk (Gusztáv Adolf, Nagy Frigyes, Napóleon, Hitler) ugyancsak sok könnyébe, vérébe kerül.) Hadvezéri tehetsége például egyáltalán nem volt, rokonszenves vonás azonban benne, hogy nem is akart hadvezér lenni. Nem olyan volt, mint a világtörténelem majdnem minden sikerektől elkapatott nagy államférfija, Kossuthtól kezdve Hitleren át Sztálinig, akik, mivel hatalom volt a kezükben, mindnyájan hadvezéri babérokra is pályáztak s mind meg voltak róla győződve, hogy nemcsak államférfiak, hanem nagy hadvezéri tehetségek is egyúttal.

Mint politikus, diplomata, uralkodó és szervező, Ferdinánd messze meghaladta a középszerűt. Fáradhatatlan volt, nagy munkabírási, nagy életkedvű és önbizalmú és már fiatal korában is feltűnő nagy emberismerete, éles ítélőképessége és józan, erősen reális életfelfogása volt.

Nagy kiválósága volt nyájas, megnyerő modora, mellyel alattvalóival s mindenkivel, aki érintkezésbe került vele, meg tudta magát szerettetni. Nálunk is sokkal nagyobb sikereket tudott volna elérni, ha többet lehetett volna körünkben, mert mihelyt kissé hosszabb ideig tartózkodott nálunk, mindjárt megnövekedett a pártja s vesztek erejükből az ellene használt megtévesztő, „hazafias” szövegek. Kedves, barátságos, mindenkire jó, vonzó egyénisége nem is diplomáciai művészet volt benne, hanem valódi, természetes jóság, mely vonzott, bizalmat, ragaszkodást, szeretetet és tiszteletet keltett iránta mindenkiben.

Legfőbb erénye azonban mégiscsak a közmondásos Habsburg-szívósság, a jogaihoz és igazához való, sem kudarcoktól, sem csalódásoktól soha nem befolyásolt, soha meg nem ingó, állhatatos ragaszkodás, úgyszintén az örökös tevékenység, az állandó, ernyedetlen munka. Ez utóbbi már kevésbé nevezhető Habsburg-tulajdonságnak, legfeljebb kötelességteljesítés (I. Lipót, I. Ferenc, Ferenc József). Az állandó élénk szellemi tevékenységet utódai közt csak II. Józsefben és Ferenc Ferdinándban találjuk meg a családban.

I. Ferdinándról elmondhatjuk, hogy nem sült galambként repült a szájába az a világtörténelmi jelentőségű teljesítmény, hogy félezer éven át egész Európát irányító birodalmat vagy dinasztiát hozott létre. Neki nem adatott meg az a kényelem, mint I. Lipótnak, hogy otthon írhasssa alá naponta az akták százait és elnökölhessen hosszú órákon át az államtanácsban, vagy mint Ferenc Józsefnek, hogy fél századon át ülhessen naponta már hajnali négy-öt óratól kezdve íróasztalnál.

I. Ferdinánd egész élete utazásban telt el, a XVI. század lassú, unalmas, testet-lelket megviselő, az időjárás viszontagságainak kitett, a rossz utak miatt sokszor életveszedelemmel járó utazásaiban: hol bátyjához, a császárhoz, hol a német birodalmi gyűlésre, hol Pozsonyba, a magyar országgyűlésre (igen sok országgyűlést tartott s többnyire személyesen), hol Prágába, hol Innsbruckba, hol Grazba, hol Linzbe stb.

Igen nagy érdeme, hogy ő létesítette azokat a magyar állami hatóságokat, melyek az addigi középkori magyar állam arra már elavult berendezkedésével szemben a haladást, a modernséget jelentették és olyan életképeseknek bizonyultak, hogy szinte egész 1848-ig elszolgáltak.

Ezzel egyenrangú másik nagy teljesítménye, hogy szintén az ő *bámulatos munkabírása, fáradhatatlan tevékenysége és soha el nem lankadó szorgalma eredménye a török elleni magyar védővonal és a végvárok tervszerűen kiépített rendszere*. Mint „Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben” című műből (V., 240. o.) megtudhatjuk, Komáromból is ő csinált várat egy Decius nevű olasz tervei szerint. Hogy micsoda pénzt költhetett rá, sejthetjük onnan, hogy noha már az 1520-as években elkezdte az építést, csak 1550-ben fejezte be. (A komáromi újvár építését pedig – mint ugyanitt megtudhatjuk – III. Ferdinánd kezdte és I. Lipót fejezte be, Wirnes mérnökkari tábornok tervei szerint.)

Műszaki tekintetben mindig az élen járt, mindig a leghaladottabb eszközöket és módszereket használta s megvolt benne a szívósság és a türelem, hogy az anyagi eszközöket is megszeresse hozzá az osztrákoktól, a tiroliaiktól, a stájerektől, a csehektől, a morváktól, a Német Birodalomtól s Spanyolország és az újvilág mérhetetlen kincseivel rendelkező s mégis mindig pénzszerűében levő bányáitól. (A pápától ő még nem sokat kapott.)

Ferdinánd e tevékenysége nélkül ma még sokkal kevesebb lenne a magyar és még több a magyarországi nemzetiség, mert hiszen a töröknek még békében is állandóan folyó rabló portyázásait, főként pedig emberrablásait csak a szomszédos végvárok őrsege tudta megakadályozni vagy megtorolni s így korlátok közé szorítani. A hálátlan, de annál jobban hazafiaskodó magyar történetírás azonban a magyarságnak tette nagy szolgálatait úgyszólván teljes hallgatással mellőzi.

Hogy Ferdinánd s általában Habsburg-királyaink a mesterséges hírveréssel létrehozott magyar közfelfogással szemben milyen gondosan törődtek a mi török elleni védelmünkkel, s jobban törődtek, mint mi a tulajdon hazánkkal, jól láthatjuk Némethy Lajosnak „Miként jutott 1543-ban Esztergom árulással török kézre” című művéből, melyet ezért bővebben ismerhetünk és melynek aprólékos adataiból egyébként is jól megismerhetjük az akkori állapotokat és a kor szellemét. Semmi okunk sincs ugyanis feltenni, hogy a Habsburgok csak Esztergommal törődtek, vagy hogy éppen Esztergommal többet törődtek volna, mint más hasonló fontosságú helyekkel, vagy hazánkkal átlag.

Várday Pál esztergomi érsek III. Pál pápához intézett, augusztus 20-án kelt levelében azt írja, hogy Esztergom vára az övé volt, ő gondoskodott nagy költséggel jó karbantartásáról „*de nekem – írja – sohasem kellett gondoskodnom a várórség számáról, hogy elegendő legyen a várban, sem az élelmezés szállításáról vagy más egyébről, ami ily helyen a legszükségesebb. Ezt az ügyet őfelsége egészen a maga számára tartotta fenn... Amint a várparancsnoktól vagy várnagytól hallottam, ki nekem kemény és élelmes embernek látszott, a várban mindennemű élelmiszer, hadi gépek és szerszámok, az erődítéshez való anyag a leghosszabb ostromlás elviselésére összegyűjtve el vala helyezve.*”

De Medici pápai biztos Farnese bíboroshoz írt és a Bécs Enzersdorfban augusztus 20-án kelt jelentésében is azt írja, hogy a töröknek feladott Esztergomban „*kerékkel bíró száz ágyú és temérdek muníció*” volt.

Az ostrom idején a várban 1600 katona volt, lovas azonban nem volt köztük. Az őrség tisztán idegenekből állt: spanyolokból, olaszokból és németekből. Magyar egyáltalán nem volt köztük. Vajon miért nem? Bizonyára nem azért, mintha a magyarságnak, például a környékbeli magyar nemességnek megtiltották volna, hogy a vár, s így hazája védelmében részt vegyen, hanem csakis azért, mert a király az idegenekkel, akik az ő fizetett alkalmazottjai voltak, rendelkezhetett, de a magyarokkal nem, önként pedig a magyarok se voltak hajlandók bezárkózni az ostrom alá kerülő várba. Az olaszokról is, akik vagy 600-an lehettek, azt írja Némethy, hogy „*ezek is nehezen hagyták magukat reá bírni, hogy a várba bevonuljanak*”. A magyarok is ezért nem vonultak be tehát.

Hogy mennyire szívesen láttak volna magyarokat is a törököktől ostrom alá vett Esztergomban, s hogy mennyire csak azért folyamodtak idegenekhez a vár védelmére, mert magyarokat nem lehetett szerezni, mutatja az is, hogy a németeket is csak az ostrom hírére küldte Ferdinánd a várba. Addig németek nem is voltak a várban. Ezek, akik szintén vagy 600-an voltak, csak az ostrom harmadik napján tudtak bejutni a várba. Őket tehát Ferdinánd csak azért küldte, mert nagy szükség volt rájuk. Ha ők s a már előbb megérkezett olaszok nem jönnek, csak az a pár spanyol lett volna a várban, akiket Ferdinánd még bátyjától kapott akkor, mikor Magyarországot Jánostól elhódította. Ezek maguk azonban oly kevesen voltak, hogy aligha tehettek volna mást, minthogy a török közeledtének hírére a várból elszökjenek.

Az állapotok tehát 1543-ban is még olyanformák voltak, mint a mohácsi vész előtt, vagy még rosszabbak. Akkor ugyanis legalább magyarok voltak azok a fizetetlen őrségek, melyek a török elöl elszöktek a várakból, most pedig magyar még úgy se volt Esztergomban, hogy legalább elszökhetett volna onnan.

De még szégyenletesebbet is olvashatunk: „*Midőn Esztergomban – írja Némethy – annak híre járt, hogy a török sereg Budára érkezett, Esztergomnak lakossága menekülni kezdett. Futott ki-ki, amerre tudott. Sőt mi több, háromszáz lovas is, elhagyta Esztergomot és a Duna tulsó oldalára békésebb vidékre költözött.*” (Az idegenek tehát idejönnek a várba bezárkózni, a magyarok pedig kivonulnak a várból, mikor jön az ellenség és „békésebb vidékre” költöznek. Lám, milyen úr (de milyen kényelmes és önző is) volt a mi lovasságunk, melynek nem lehetett parancsolni, ellenben az olaszoknak, akiknek természetesen szintén nem nagyon akaródzott, mégis be kellett vonulniuk a várba. Nekik tudtak parancsolni.)

„*Az ötven hajdú, akik a törökök érkezésének kipuhatolására voltak kiküldve Maros (Nagymaros) felé, nem tértek többé vissza (!). Esztergom városát, mivel azt megvédelmezni úgysem lehetett volna, felgyújtották és szétrombolták.*”

De érthető is a nagy ijedelem, hiszen maga a szultán vezette a seregét, s mikor megszállta Esztergomot, a török Dselalszadé így írja le a képet: „*Esztergom környéke a csillagok számával vetekedő hadsereg táborozó helye lón. A völgyek és hegyek, a mezők és lapályok paradicsommá váltak az iszlám hadseregének sátraitól. A hadsereg sátrai ellepték a földet. S mintha az ítélet napja jött volna el, borítva volt velük mező és lapály. A sah számára is állítottak fel császári sátrat. A föld nem látszott a sah táborától. A sereg zaja eltöltötte a világot. A Duna partja olyan volt, mint egy tenger. Az emberek a tenger hullámaihoz hasonlóan hemszegek.*”

„*500 hajóból álló török hajóraj szállította fel Buda felől az élelmiszert, a számtalan árut, melynek nagyságáról rémes hírek terjengtek, 24.000 löporos zsákot, melynek összesen 7000 mázsát nyomtak, 24.000 vasgolyót, 10.000 ásót és lapátot, 5000 nagy szeget stb. A magyarok a még kezükben levő visegrádi várból próbálták löni őket – az esztergomiak ennek sikerében nagyon bizakodtak is –, de természetesen a törökök maradtak felül.*”

„*Az esztergomi őrség megbizottai éppen Bécsben jártak, hogy a zsoldot felvegyék. (Ha „nemzeti” királyunk lett volna, vajon zsoldért hova mehettek volna?) Mikor az ostromzár hírért vették, otthagyták a zsoldot, nehogy a várral együtt esetleg még ez a pénz is a török kezére kerüljön és visszasiettek kötelességük helyére. (Igazán szép volt tőlük, mikor a magyar huszárrok és hajdúk, akiknek a hazájukról volt szó, épp akkor mentek el onnan „békésebb vidékre”). A királyi tanácsosok azt üzenték velük az ostromoltaknak, hogy zsoldjukat illetően nyugodtan lehetnek. Letétbe lesz az számukra helyezve s még azok hozzátartozói is meg fogják kapni, akik esetleg elesnek. Ez igen jó hatással volt a körülzártakra és nagyobb bátorságra lelkesítette őket.*”

Mikor a küldöttek visszaérkeztek Esztergom alá, már körül volt zárva, de mégis be tudtak jutni. Ugyanakkor érkezett oda a már említett újonnan küldött 600 német is, akik szintén sikerrel bejutottak. Ők a jóságos Bécs gondoskodásából sok élelmiszert és lőszert is hoztak magukkal. Jó érzés lehetett a várbeliek részére, mikor látták, hogy nemcsak a török mögött,

hanem ő mögöttük is hatalom áll, mert nemcsak török, hanem bécsi, azaz „idegen” hajók is megjelentek Esztergom körül. Ezek segítségével nélkül nem is tudott volna bejutni az a 600 német a sok élelemmel és lőszerrel a már körülzárt várba. Mindezekről Szián császár leírásából értesülünk.

De ha Magyarország annyira független és önrendelkező állam volt, mint mi hangsúlyozzuk, miért nem Budáról vagy Pozsonyból kapták ezeket a csapatokat, élelmiszert és lőszer, a zsoldért pedig miért kellett az ország határain túl, Bécsbe küldeniük?

„Pénteken, július 27. éjjel – írja – a gyaurok hajóhada ideérkezett a Dunán, minek láttára a janicsárok elsütötték puskájukat.”

Aztán: „Murad bég, ki már előbb előrsre ment, azt a jelentést küldte, hogy szombat éjjel (július 28.) két hajó jövéen Bécs felől, a várhoz ment és reggel ismét elment. Azonkívül az említett napon az alávaló gyauroknak 30 hajójuk jött a vár elé. Továbbá ugyanazon napon a Duna tulsó partjáról 500 puskás (láttuk, hogy 600 volt, nem 500, de könnyebb a lelkének, ha százzal kevesebbnek mondhatja, őket) jött át hajókon és bement Esztergom várába.”

Sajnos, 30-án a törököknek két német hajót, melyeken újabb hadi eszközök érkeztek Bécsből az ostromlottaknak, már elfogniuk is sikerült.

Vajon érkeztek-e ilyen hajók a mohácsi vész előtt például Nándorfehérvár védőinek Budáról, a „nemzeti” királytól? Akkor megvolt még az egész Magyarország, Budán pedig Mátyás tündér palotája is állt még, de effajta hajók onnan bizony nem érkeztek. De zsold se. A mohácsi vészkor is milyen jól estek volna az effajta hajók a Dunán! De persze akkor se érkeztek. Akkor ugyanis még nem voltak Habsburgok, akik „gyűlöltek”, kiszipolyoztak bennünket és az ország védelmére „semmit se tettek”. Mohácsnál ágyúk elkésve bár, de jöttek, de mint láttuk már, azokat is és már akkor is *Ferdinánd* küldte, rendbe pedig a *pápa* pénzén hozták őket. Pedig akkor még Ferdinánd nem is volt királyunk, csak a királyunk sógora volt.

Most itt Esztergomnál is éreztük nemcsak a Habsburgok, hanem az Egyház jószágát is. Várday érsek kétszáz ökröt adott ajándékba az őrségnek s hadi parancsnoka, Horváth Bertalan, olyan vitéz és önfeláldozó ember volt, hogy az ökröket be is vitte nekik a már körülzárt várba s átadta nekik az érsek azon üzenetét, hogy a pincékben levő 200 akó bort is nekik ajándékozza. Az ügyes Horváth Bertalan még vissza is tudott szökní. Sajnos, ő se volt azonban magyar, mert nemcsak a neve volt Horváth, hanem ő maga is az volt. „Chrovatus”-nak mondja az egykorú irat.

Még a török túlerő és két hajójának elfogása se kedvtelenítette el az „idegen” királyt, mert utána is be akart még küldeni a várba újabb 200 embert, de ezek már nem tudtak bejutni s így szétszóródtak. Ezeken kívül még újabb 3000 embert indított el Bécs Esztergom felé, de ezeknek már csak egy része merészkedett Esztergom közelébe s a törökök ezeket is szétszórták. A jó és gondos Ferdinánd még *aknászokról* is gondoskodott. Ötven már a körülzárás előtt megérkezett, további 200 már nem tudott bejutni a várba s így visszafordult s helyette Nagyszombat erősítésére használták fel őket.

De Ferdinánd még a vár eleste után se vesztette el kedvét és áldozatkészségét. Elhatározta, hogy mihelyt Szolimán kivonul az országból, Esztergomot azonnal visszaveszi. Hogy nem sikerült a dolog, sőt még csak meg se kísérelhette, nem rajta múlt. Már október 16-án panaszkodik levelében bátyjának, hogy alattvalói nem akarnak Magyarországon harcolni. Még a csehek se. (Látjuk, hogy a magyarok akarnak-e vagy nem, arról nem is ír. Annyira keveset számított akkor Magyarország, illetve az a kis része, mely a Habsburgokat uralta.)

Stella János Márton jogtudós, aki 1543-ban négy levelet írt testvéreinek a magyarországi állapotokról, negyedik levelében ezt írja:

„Midőn a törökök Székesfehérvár vivásával voltak elfoglalva (Esztergom megvétele után), a mi csapataink már Pozsonynál összevonva álltak (Esztergom visszavételére). Állottak pedig 8000 németből, 4000 olaszból, akik Bécs környékén voltak készenlétben azért, hogy ha az ellenség Béccsel is megpróbálkoznék, azonnal bevigyék őket a városba. Cseh és morva

körülbelül 20.000 volt. Ezekhez számítandó a rendes magyar és osztrák lovasság, melynek számát azonban nem becsülöm többre 8000-nél. (A magyar tehát annyira kevés, hogy külön még megemlíteni se tartja őket érdemesnek, hanem csak az osztrákokkal együtt.)

„Nem lett volna nehéz ezekkel még ez évben Székesfehérvárt és Esztergomot visszaszerzeni. De ime, az időjárás olyan rosszakaratú volt, mintha az égiek akarták volna indulásukat megakadályozni! Több napon át folytonosan annyi eső esett, hogy még táborozásra alkalmas helyet se lehetett találni. A viharok és záporok miatt sem sátrakat állítani, sem tábori tüzet rakni nem lehetett. Ez volt az igazi oka annak, hogy a cseheket, akik különben is csak a maguk határait akarták védeni, nehezen lehetett mozgósítani. Félték, hogyha a hídon (mely három napig készült Pozsonynál) átmennek s azt szétszedik, oda kell majd menniük, ahová akaratum ellenére is vezetik őket. Nagy számban felkeresték tehát a királyt és kérték, hogy tél közepén és az égiek ellenére ne vezesse őket az ellenség elé.” A király kénytelen volt engedni kérelmüknek és hazabocsátotta őket.

A csehek tehát nem voltak hajlandók védeni „a saját bőrüket”, illetve valóban csak a saját bőrüket voltak hajlandók védeni s ezért nem voltak hajlandók Magyarországra vonulni harcolni. De maguk a magyarok se voltak sokkal harciasabbak s közel se lelkesültek úgy Esztergom azonnali visszavételéért, mint a magyar érdekek iránt állítólag mindig érzéketlen Habsburg. Az országgyűlés is csak azt határozta, hogy Esztergom közelében építtessék egy új erőd. Ez pedig azt jelentette, hogy az országgyűlés egyelőre nem is gondol arra, hogy Esztergom újra a magyará legyen. Világos, hogy ilyen körülmények között hiába volt maga Ferdinánd bizakodó és tenni vágyó.

Mivel 1543-ban Esztergomot nem a török vette be, hanem az idegen őrség árulással adta át neki, a mi „hazafiaink” mindjárt készen vannak a váddal, hogy ennyit értek azok az idegenek, akiket Ferdinánd s általában a Habsburgok ide hoztak. Aki azonban tudja, hogy a magyar részről viszont egyáltalán semmi sem történt a vár védelmére s még az a 300 lovas is, mely ott állomásozott, az ostrom hírére „békésebb” tájakra vonult, s még az az 50 hajdú is, akit felderítő szolgálatra a török elé küldtek, úgy teljesítette megbízatását, hogy ezt az alkalmat felhasználta a meglógásra, az itt aligha tartja illőnek az idegenek gyávaságának oly kemény elítélését.

Ezeket az idegeneket a vár feladásáért egyébként a bécsiek is, akik az ostrom alatt ajtatósságokat tartottak értük, úgy megvetették, hogy utána be se akarták őket eresztetni a városba. Vezetőiket Ferdinánd azonnal le is tartóztatta (de jellemző igazságszeretetére és jó szívére, hogy ő maga gondoskodott részükre egyúttal szakavatott védőügyvédről is, aki pedig akkor még közel se volt olyan természetes dolog, mint napjainkban).

A vizsgálat eredménye az lett, hogy fel kellett őket menteni az árulás vádjá alól (példádképpen azért még utána is sokáig börtönbe maradtak).

Még tanulságosabb részünkre, hogy csak az őrség spanyol és olasz része adta fel a várat, a Ferdinándtól a körülzárás után bejuttatott említett 600 német nem. Azok igazi hős módjára viselkedtek. Erről hivatalos jegyzőkönyv is van és egész sereg más forrásból is bizonyítható. (Hogy Ferdinánd mennyire „magyargyűlölő német” volt, bizonyítja, hogy mégis még a németek tisztjeit is letartóztatták.) Az olaszok például a vár átadása közben is azt mondták a törököknek, hogy ha ezek a németek nem lettek volna a várban, ők mindjárt az elején feladták volna.

A Ferdinánd parancsára szeptember 9-én elrendelt, s már szeptember 12-én szemtanúk tanúvallomásai alapján felvett hivatalos jegyzőkönyv megállapítja, hogy „a német katonák, nevezetesen a kapitány, aki utólagosan ide küldetett, magukat hűségesen viselték, készen voltak a vár védelméért harcolni halálig és készek voltak mindnyájan az elsőtől az utolsóig meghalni.”

Sőt még ilyesmit is találunk a jegyzőkönyvben: „Midőn a német katonák és kapitányaik megtudták Lascan (a vár spanyol parancsnokának) és a többiek szándékát, kérték őket, ne

süllyedjenek le ily borzasztó vétség elkövetéséig. Ne adják át ezt az igen jól megerősített várat a keresztény név ellenségének hatalmába, hanem harcoljanak egész a halálig. Ha azt a helyet, mely az ő állásuk, gyöngének és veszedelmesebbnek tartják, készek ők ezt az állást is elfoglalni, átengedik az erősebb helyet az olaszoknak és a gyöngébbet majd ők halálukig megvédik (!).”

De Némethy – s láttuk, hogy a hivatalos vizsgálat is – megállapítja, hogy még a spanyolokat és az olaszokat se lehet közönséges árulónak tartani. Ők is több vitéz tettet hajtottak itt végre régebben, s most is csak az volt a bűnük, hogy nem akartak haszon nélkül a vár romjai alá temetkezni. Eleinte ők is hősök voltak s a rövid ostrom alatt is a törökök ezreit küldték a halálba.

Ámde az ellenség tüzésége elsőrangú volt, már az ostrom első napján 5000 ágyúlövés érte és rombolta le a falakat.

Ez a Lascan (vagy Liscan, igazi neve pedig Musica Márton) magyar állampolgár (indigéna [őslakos]) volt. Egyébként anyagiás, kincsharácsoló ember, de hát ebben sem volt rosszabb a kor magyar főurainál. Egyúttal azt is bizonyítja, amit elméletben már kimutattunk, hogy nem csak a magyarok voltak ilyenek. Azt azonban mindenesetre láthatjuk még Esztergom elvesztéséből is, hogy a Habsburg- királynak több gondja volt a vár megmentésével, mint bárki másnak. Annál mindenesetre több, mint a magyar nemességnek (akár a főnemesiséget, akár a köznemességet értjük alatta). A jobbágyok (hajdúk) még náluk is kisebb önfeláldozást tanúsítottak.

Ferdinánd sorozatos kudarcai a törökökkel szemben

Ferdinándnak egész hosszú uralkodása alatt nem akadt egyetlen tehetséges hadvezére. Emiatt hányszor fáradt hiába! Mennyi csalódás, mennyi keserűség érte! Mikor éveken át tartó állandó utazások, a legkülönbözőbb országgyűléseken való végeláthatatlan tárgyalások, könyörgések, ígérgetések, megalkuvások és kölcsönfelvételek után végre összehozott egy-egy szép, jól felszerelt sereget, a ráerőszakolt, vagy jobb híján a tőle szerencsétlenül kiszemelt vezér tehetségtelensége vagy a balszerencse, vagy a viszonyok és körülmények mostohasága miatt egymás után látta legszebb reményeit összeomlani és mérhetetlen fáradozásainak gyümölcsét semmivé lenni.

Míg II. Ferdinánd a harmincéves háborúban aratott sikereit egyedül a katolikus tábor nagy hadvezéreinek (Tilly, Wallenstein) köszönhette: míg nagy felszabadító háborújában I. Lipótnak is egymás után álltak rendelkezésére a lángelméjű hadvezérek (Lotaringiai Károly, Savoyai Jenő, Miksa Emánuel, Bádeni Lajos), míg Mária Teréziának is volt Nagy Frigyessel szemben egy Daunja és Lautonja, I. Ferencnek is egy Károly főhercege és egy Radeckyje, addig I. Ferdinándnak csak Katzianer és a vén Roggendorf állt rendelkezésére. Sőt még ezek se, mert például Roggendorft, aki maga is érezte tehetetlenségét, egyenesen úgy kellett mindig rákényszerítenie a vezérség vállalására. Ezzel szemben ellenfelének Szapolyai Jánosnak, Fráter György hadvezéri tehetsége, vad energiája és derűs önbizalma állt rendelkezésére.

Mérhetetlen pénzt ölt bele abba a seregbe, melynek János halála után Budát kellett volna visszaszereznie a „nemzeti” párt híveitől, sőt – mint az események hamarosan megmutatták – valójában nem is tőlük, hanem a hitszegő töröktől. Olyan tüzérsége volt ennek a seregnek, amilyent még nem látott a világ. A siker is bizonyos volt, hiszen akkor még maga Izabella is, akit akkor még nem rontott el a „nemzeti” párt és a hatalomvágy, maga is amellet volt, a nagyváradi békében erre meg is esküdött János és „nemzeti” pártja, hogy a várat át kell adni Ferdinándnak.

Ha megtörtént volna, ma talán egész más lenne Magyarország politikai ereje és nemzeti képe, mert hiszen könnyen lehet, hogy akkor nem is lett volna törökvilág Magyarországon. Hogy Buda vára s véle az ország Ferdinánd kezébe kerüljön, tehát keresztény kézben maradjon, semmi se tudta volna akkor megakadályozni, csak egyedül Fráter György lángelméje. Sőt lelkiismeretlen machiavellizmusa nélkül még ő se. De hát éppen akkor ott volt Fráter György lángelméjével és machiavellizmusával együttesen.

Még ezzel is meg lehetett volna birkózni olyan sereg birtokában, mint amilyen akkor Ferdinándé volt, ha egy legalább közepes tehetségű hadvezér is rendelkezésére állt volna. Nem is lett volna szüksége e vezérnek hadi szerencsére, csak arra, hogy legalább a balszerencse ne üldözze. Nem is volt rossz, hanem csak közepes hadvezér az öreg Roggendorf, de hát éppen akkor (meg hát máskor is) egyenesen üldözte a balszerencse s így olyan csúfos kudarc és olyan mérhetetlen hadi értékek pusztulása lett az eredmény, hogy a becsületes vén vezér keserűségében haza se ért Bécsbe: már útközben meghalt.

A legtanulságosabb azonban az, hogy mi még ma is örülünk „a német” e váratlan, s éppen ezért csúfos kudarcának, lelkesedünk Fráter György lángelméjéért és fene nagy „hazafiságáért” (ő maga egész életében szégyellte), s még ma is annak örülünk, hogy Buda nem került „a német” kezébe.

Még szép, hogy annak azért mégse örülünk, hogy helyette a törökébe került, de hogy ezt ne kelljen szégyellenünk, inkább hallgatunk róla. De azért így se tagadjuk, hogy mégiscsak jobb szeretjük, hogy a török kezébe került, mintha németébe került volna. Hogy „a német”, akinek kezébe került, melleleg királyunk volt s épp akkor ismerte el királyának a nagyváradi békében még a „nemzeti” párt is, az nem számít. De azért, hogy az „armány” és a „hitszegés” hazája egyedül Bécs volt mindig, arra esküszünk.

A Délvidéken Katzianer vezérlete alatt megy tönkre Ferdinándnak egy másik, Magyarországnak a török alól való felszabadítására összehozott, szintén jól felszerelt serege. Ha ez a sereg sikerrel tudott volna működni, szintén talán más forma lenne ma Magyarország politikai és nemzetiségi térképe. Azonban most meg az volt a fő baj, hogy a hanyag vezérek a sereg élelmezéséről nem gondoskodtak. Illetve gondoskodtak, csak azt nem vették be számításukba (nem is csoda, hiszen akkor is még újdonság volt ez), hogy az a vidék, melyen ők működtek, már teljesen kipusztult vidék, tehát ott se élelmiszert, se hajlékot, se a lovaknak takarmányt, egészséges ivóvizet nem lehet találni, de döghalált, váltólázát, a „morbus hungaricus” [magyar betegség, tífusz], miazmákat annál bőségesebben.

Ebben a seregben tehát az egészségügyi intézményeknek kellett volna a legfontosabbnak lenniük (de természetesen ezek is csak a XVI. század színvonalán állhattak volna), de még ennél is fontosabb lett volna az élelmiszerekkel való bőséges ellátás és a hadtápvonalak alapos megszervezése. (Az akkori és ottani utakkal?) Mindez azonban gyakorlatilag azt jelenti, hogy Ferdinándnak erre a Délvidékre olyan sereget kellett volna küldenie, mely az akkor egybeüttl szokásos seregek költségeinek kétszeresébe került volna. Pedig hát éppen az volt a baj, hogy a hozzánk küldött seregeket mindig kegyadományokból kellett felszerelni, pénz tehát sohasem volt rá még annyi se, mint amennyibe egy *átlagsereg* került volna.

Ilyen körülmények közt aztán bizony lángeszű hadvezérek se nagyon tündököltethették volna a „lángeszüket”. Győzelmet aratni még a Savoyai Jenők, Nagy Frigyesek és Napóleonok is csak jól ellátott, semmiben hiányt nem szenvedő sereggel tudnak. Lelkesedés, önbizalom nélkül ugyanis nincs győzelem, rongyos és éhező seregben pedig nem lehet önbizalom, annál kevésbé lelkesedés.

Valójában tehát ez volt Ferdinánd török elleni seregei kudarcainak fő oka, nem pedig a hadvezéri tehetségtelenség. A „balszerencsét” is ez okozta, nem pedig Fortuna istenasszony rossz kedve. A tehetséges vezér lángeszü itt legfeljebb abban nyilvánulhatott meg, hogy nem vállalt volna el ilyen hadjáratot. De hát láttuk, hogy Roggendorfnak is megvolt a magához való „lángeszü”, mert ő is csak akkor vállalta a vezérséget, mikor Ferdinánd egyenesen ráparancsolt. Katzianer azonban már nem volt ennyire okos. Benne nagyobb volt a dicsőségvágy.

A hadtápvonalak nélküli, élelmiszer utánpótlást nem kapó Katzianer serege ott a Dráva, Al-Duna néptelen, elvadult, mocsaras vidékén csakhamar felélte magát hozott, eredetileg se, nagy élelmiszerkészletét, s mivel megművelt földeket, terményt, állatállományt sehol se talált, éhezni kezdett. Az éhező emberek aztán seregestől betegedtek meg tífuszban, vérhasban, váltólázban, s világos, hogy az ellenségnek is védtelen prédájává váltak. A vezérek úgy segítettek magukon, hogy egymás után hazaszökdöstek és bajában, inségében, betegségében és az ellenségnek való védtelen kiszolgáltatottságában magára hagyták a szerencsétlen legénységet.

Divat nálunk a nemzet törökkori bajaiban minden hibát és felelősséget az *idegen* vezérekre tolni. Azok pénzért szolgáltak itt – mondjuk –, bérencek voltak s ezért se életüket, se kényelmüket, se anyagi érdekeiket nem kockáztatták miattunk. Önzetlenül meghalni népért, hazáért, kereszténységért itt csak a magyar tudott.

Katzianer serege tekintélyes részben magyar volt s nagyobb részben magyarok voltak a vezérek is. Sajnos, e sereg vezéreinek viselkedése nem igazolja se az idegenek elleni panaszainkat, se a mieinkre való nagy büszkeségünket. Ebben a seregben jóformán csak a fővezér, Katzianer volt idegen. A többi vezér: Batthyány, Zrínyi János, Pekry Lajos, Bakics Pál, Móra László, Erdődy Simon, mind magyarok voltak. Az idegenek között vezéri szerepben csak Lodront és Magert említhetjük.

A magyar vezérek jobban ismerhették volna a hazai viszonyokat, mint az idegen, s ezért, hogy élelmiszerekről és a hadtápvonalak megszervezéséről nem gondoskodtak, nekik nagyobb bűnük volt, mint Katzianernek. Illett is volna, hogy legalább a sereg élelmezéséről a magyarok gondoskodjanak, s ha már a felszerelést és a zsoldot nem tudták ők adni, legalább

az élelemről és a lovak takarmányáról bőségesen gondoskodjanak. Egy sereg élelmiszer-szükségletét egyébként is a helyszínről, vagy legalább a közeléből szokták beszerezni, tehát az élelmiszer-utánpótlás és a hadtápvonalak megszervezése mindenképpen magyar munka, gond és áldozat kellett volna legyen, ha csak a sült galambot nem várjuk a szánkba.

De ahogyan a hadjárat előkészítését és alapos megszervezését illetően elmaradt részünkről a hazáért való munka és áldozat, éppen nem mondhatjuk azt se, hogy legalább a hadjárat alatt, a bajban nagyobb lett volna a kitartás, bátorság és példaadás magyar, mint idegen részről. A magyar vezérek közül csak Bakics Pál halt hősi halált, de ő is rác volt, nem magyar, az idegenek közül azonban Mager is és Lodron is. Ők nem szöktek el, de a magyar vezérek igen. De a magyar legénység se volt különb vezéreinél, s különösen Bakics eleste után teljesen elvesztette a kedvét s az akkor még élő derék Mager és Lodron hiába igyekezett lelket önteni beléjük.

Abban is szerencsétlen és sorsüldözött volt Ferdinánd, hogy éppen akkor, mikor legjobban szüksége lett volna a támogatásra, bátyja fegyverét, gondját és erszényét a francia királlyal való állandó háborúja kötötte le, magát a német birodalmat pedig az akkor kitört hitújítás és a vele járó zavarok és egyenetlenség bénította meg. A német rendek protestáns része ellenségének tekintette a katolikus császárt és öccsét, s nemcsak a magyar korona megszerzésében, hanem a török ellen se volt hajlandó támogatni.

Magyarország kettéoszlásán és Jánosnak a törökkel való szövetekezésén kívül ezek is okai voltak, hogy Ferdinánd s vele a Habsburgok egyelőre nem tudták beváltani a magyarok azon reményeit, melyeket a törökök kiűzését illetően hozzájuk fűztek. Hogy azonban maga Ferdinánd e tekintetben ugyancsak megtett minden tőle telhetőt, sőt egész életét arra áldozta, hogy a nemzetnek hozzá fűzött reményei megvalósuljanak, azt senki se vonhatja kétségbe.

Az is külön szerencsétlensége volt, hogy bátyja ellenfele, I. Ferenc francia király, nagyon tehetséges és nagyra törő ember volt, akit nem lehetett könnyen legyűrni. De a török se volt történelme folyamán soha olyan erős, mint ekkor, hiszen Ferdinándnak uralkodása elejétől végéig Szulimán, a török szultánok legnagyobbika volt az ellenfele.

Mikor a szultán 1532-ben Bécs ellen indult (ekkor tartóztatta fel a hős Jurisics Miklós Kőszegnél), Ferdinánd lázas tevékenysége Bécs körül olyan sereget hozott össze, hogy a gögös Szolimán oda se mert menni Bécs tájára, hanem visszafordulva Stájerországot pusztította el s üres gögjében azt híresztelte, hogy kereste Ferdinándot fővárosában, *Grazban*, de nem találta, úgy elbújt előle.

A nagyszerű keresztény sereg kilencvenezer gyalogosból és harmincezer lovasból állott, Regensburgtól pedig olyan roppant ágyútelepek úsztak lefelé a Dunán, amilyeneket Szolimán még álmában se látott. A törökök dunai naszádjaira pedig egy Zapata nevű spanyol robbanóanyagokkal megrakott hajói vártak. A keresztény kultúra ugyanis, ahogy ma, épp úgy már akkor is fölényben volt az ázsiai felett, és ha a kettő között komoly küzdelemre került a sor, már akkor is mindig Európa és a kereszténység győzött. Európa (mint később a bolsevizmus idején is) csak annyira volt hátrányban, hogy az egységes ázsiai török birodalommal szemben egymással vetélkedő államokra oszlott, s míg a törököt egy zsarnok vasakarata terrorsággal tartotta rendben, a keresztények közt szabadság uralkodott s csak hosszas tárgyalások és alkudozások után lehetett őket egységesen mozgósítani. (Ugyanígy volt az orosz bolsevizmus alatt is.)

Sereget tehát Ferdinánd olyat tudott összehozni, hogy a török már a hírére is megjuhászult. Amint azonban V. Károly császár (Ferdinánd bátyja) megtudta, hogy a szultán visszafordult s így az európai kereszténységet többé veszély már nem fenyegeti, ő is hazament Spanyolországba, ahol igen sürgős ügyek várták, melyeket csak azért függesztett fel, mert azt hitte, hogy a török veszedelem még sürgősebb és még fontosabb. Hazabocsátotta mind a spanyol, mind a német birodalmi seregeket is.

Mikor Ferdinánd csehei és morváit ezt látták, ők is hazakiváncsoltak, hiszen az ő otthonukat se fenyegette már veszély. Avval a kis sereggel azonban, amely talán még ezek után is

maradt volna, illetve amellyel Ferdinánd feltétlenül rendelkezett, nem volt értelme megkezdeni a háborút. Kénytelen volt tehát végül azt is hazabocsátani és elkeseredett, borús lélekkel nézni annyi munka, fáradság, remény s eddigi *összes költsége*nek hiábavalóságát.

„*Nincsen öröm* – írja utána testvérének, Máriának, a volt magyar királynénak –, *mely velem e fájdalmat valaha elfeledtesse. Kieresztettük kezünkből a legszebb alkalmat egész Magyarországnak, még Nándorfehérvárt se véve ki, visszafoglalására.*” A mi történetírásunk pedig Ferdinánd és utódainak minden hasonló kudarcáért – példátlanul rosszakarattal, sőt egyenes kárörömmel, mintha csak elsősorban nem mi lettünk volna azok, akik pórul jártak – egyszerűen a Habsburgokat szidja, sőt – ami még sértőbb és még igazságtalanabb – *gúnyolja* és szinte örömmel állapítja meg, hogy a nemzet mennyire csalódott bennük és hogy mennyire nem tudták valóra váltani a nemzet reményeit.

Pedig az igazság annyira egyszerű, hogy valóban csak az esztelen gyűlölet és a vele járó káröröm tudja normális ember szeme előtt elhomályosítani. Ma már ugyanis olyan magyarok gúnyolódnak és kárörvendeznek e kudarcon, akiknek rég jól kell tudniuk, hogy a Habsburgok, ha késéssel is, de mégiscsak valóra váltották a Ferdinándot királyukká koronázott magyarok reményeit (pedig reményekről csak akkor lehetett volna szó, ha az egész ország és az egész magyarság állt volna melléjük, ami nem történt meg) és valóban kiűzték innen a törököt. Hogy ez csak megkétszerezte a történet, lehet-e rá más okot keresni, mint azt, hogy akkor is szép számmal voltak már gúnyolódók, akik ahelyett hogy reméltek volna valamit Ferdinándtól és utódaitól, helyette inkább „nemzeti” mozgalmat indítottak, s ezzel az egyik magyar ellenségévé tették a másik magyart s így megosztották az országot.

Vajon remélhette-e így józan ésszel valaki, hogy a Habsburgok még így is fel tudják majd szabadítani az országot, akár százötvenéves késéssel is? Mivel ez mégis megtörtént, azt kell mondanunk, hogy a Habsburgok az adott körülmények között sokkal többet valósítottak meg, mint amennyit józan ésszel bárki várhatott volna tőlük. Világos, hogy a 150 éves késés okai, melynek következményeit ma is érezzük és fogjuk is érezni mindig, nem a Habsburgok, hanem ezek a „nemzeti” jelszó alatt vizsályt szító és kárörvendő *magyarok* voltak.

De ha 1526 után nem lettek volna „nemzeti” konkolyhíntők s az egész nemzet csatlakozott volna Ferdinándhoz s még így is az ismertetetthez hasonló kudarcok érték volna Ferdinándot és így is csak késő utódai és csak 150 év múlva tudták volna meghozni számunkra a felszabadítást, akkor se csodálkozhatnánk semmin, s akkor se lenne semmi szükség a Habsburgok tehetlenségében, annál kevésbé rosszakaratában vagy magyargyűlöletében keresni az okot.

Ha betegem, kínok között fekszem, orvosságért küldök, de még fizetni se tudok érte annak, aki az orvosságért megy: ha kínjaimat emiatt meghosszabbítja ugyan az illető késedelmessége, de azért mégiscsak megy, idejében meg is érkezik s meg is gyógyulok az orvosságtól, bizonyára nem ellenségemként kezelem az illetőt, nem gyűlölöm, annál kevésbé gúnyolódom rajta, hogy milyen ólomlábakon járt, hanem így is csak hálás vagyok érte. Így sem tagadhatom meg tőle az elismerést, hogy ő az én életmentőm: Hát még ha az illető a késedelemben se hibás, sőt annyira lázasan igyekezett rajtam segíteni és minél előbb megérkezni, mint amilyen önzetlenül és minden erejével fáradozott felszabadításunkért már Ferdinánd, az első Habsburg is, s mint annyire őt is elkeserítette az, hogy egyelőre sikertelenül!

De még többet mondok: Még azon se csodálkozhatnánk, ha ez a Habsburg-segítség még 150 év múlva s egyáltalán nem érkezett volna meg számunkra. Ez lett volna ugyanis a legtermészetesebb. Minél több élettapasztalattal bír valaki, annál inkább kénytelen tudomásul venni, hogy mindenki elsősorban *magát* nézi, tehát magán segít. A *más* csak azután következik, ha ugyan egyáltalán következik. Minél többet tanulmányozza valaki a történelmet, annál jobban látja, hogy minden nemzet és nép csak magát védi, csak a maga érdekeit szolgálja, tehát minden bajban levő népnek magának kell magán segítenie. Ezt az önfenntartás ösztönén alapuló természettörvényt úgy fejezi ki a magyar közmondás, hogy minden szentnek maga felé hajlik a keze.

Ez ilyen alakban rosszmájú közmondás, mert a szenteknek csak szobraikon hajlik maguk felé a kezük. A valóságban éppen azért lettek szentek, mert ők olyan kivételes emberek voltak, akik le tudták győzni az önfenntartó ösztönt s fel tudták magukat áldozni másokért. Krisztus keresztye (bitófája) éppen ezt jelképezi, mert hiszen ő is önként jutott oda.

Ilyesmiben kivétel az emberi életben s ezért szentek nem teremnek minden bokorban, a történelemben különösen nem. Az önfeláldozás a nemzetek életében még nagyobb kivétel, mint az egyének életében és csak a középkorban fordult elő, akkor is kivételesen. Többé-kevésbé megvalósították azonban ezt a Habsburgok is, mikor minket a török alól végleg felszabadítottak. (Azért mondom, hogy többé-kevésbé, mert – s itt mindjárt azt is hozzá tehetem, hogy inkább kevésbé, mint többé – itt se *csak* a részvét, a hit és kereszténység ereje szerepelt, hanem az érdek is, és ez sokkal inkább, mint az önzetlenség. A Habsburgoknak többé-kevésbé azt a segítséget is meg kellett fizetniük, melyet Európától kaptak.)

Éppen mikor e sorokat írom, 1955. június 30-án, hallom az „Amerika hangjában” Eisenhower elnök beszédét, illetve sajtónyilatkozatát, hogy *arról szó se lehet, hogy Amerika a rab népek felszabadítására háborút indítson*. A Habsburgok azonban indítottak háborút a mi felszabadításunkra nem is egyszer (eleinte sikertelenül, végül sikerrel), de ha egyszer se indítottak volna, akkor se kellett volna hozzá tehetetlenség, annál kevésbé magyarellenség, hanem csak normális, természetes önzés, amit éppen azért, mert természetes, senki se mond önzésnek.

Nem felháborító tehát, hanem magától értetődő, ha V. Károly császár, látva, hogy a szultán visszafordult s a német birodalmat veszély egyelőre már nem fenyegeti, hazaküldi seregét. Annak a nagy seregnek *további* együtt tartása ugyanis havonta legalább 100.000 aranyat jelentett volna, melynek megtérítését tőlünk hiába várta volna. Azért, hogy *más* felszabaduljon, senki se szokott *maga* vállalni *ekkora* áldozatokat. (A Habsburgok mégis vállaltak, de nem I. Ferdinánd idejében, hanem 150 év múlva.)

V. Károly nem azzal az elhatározással bocsátotta akkor haza a seregét, hogy végleg magukra hagyja bajukban a szegény magyarokat, hanem csak azt határozta el, hogy *egyenlőre még* nem vállalja értük ezeket az elviselhetetlenül nagy áldozatokat. Tekintve, hogy éppen akkor ott voltak a nyakán a német protestánsok s a francia király ellenségessége, ahhoz, hogy örüljön annak, hogy egyelőre a török háborúval nem kell vesződnie, nem is kellett önzés, hanem csak józan elővigyázatosság.

Aztán ki veheti a csehektől és a morváktól is zokon, ha ők se szívesen vállalták a katonáskodás kellemetlenségeit akkor, mikor az ő otthonukat s hazájukat veszély már nem fenyegette, s ha nem akartak mindenáron hősi halált halni azért, hogy a *magyarok* otthonát és hazáját se fenyegetse ilyen veszély? Kivált, mikor egyelőre maguk a magyarok is fellélegezhettek, hiszen a szultán visszafordulása az ő számukra is megkönnyebbülést jelentett legalább egy évre.

Mátyás király magyar volt és nemzeti király, s lám, még ő se tartotta érdemesnek a törökkel bajlódni akkor, mikor még nem volt vele kénytelen. Pedig annyit már ő is tudott, hogy jó lenne ezt a törököt innen a szomszédból kissé hátrább szorítani, mert ha most még nem is fenyeget halálosan bennünket, ha békén hagyjuk, ennek is eljön hamarosan az ideje.

Mint láttuk, még az is előfordult Mátyás alatt, hogy míg ő seregével Ausztriában és Csehországban hódított, itthon betörték a törökök az országba és a fél országot büntetlenül végigrabolták. Mátyás büszke és hatalmas volt, éppen nem volt benne a Habsburg szerénység, passzivitás és tehetetlenség. S lám, még ő is inkább lenyelte még ezt is, mintsem abbahagyja nyugati terveit és helyette a török ellen fordítsa az ország erejét és a maga szellemi tevékenységét.

Csodálkozhatnánk hát, ha V. Károly is, aki végeredményben nem volt a mi királyunk, azért, mert a szultán *nálunk* járt (tehát nem az ő országában), nem hagyta azonnal abba minden addigi tervét és hadi vállalkozását s nem fordult *végleg* keletre, a török ellen? (Ha ugyanis a törökkel kikezdett volna, az azt jelentette volna, hogy legalább 10-20 éven át minden

erejét a török köti le még akkor is, ha V. Károly 10-20 éven át nem is arat mást, mint csak mindig diadalt. De vajon addig csöndben lettek volna-e a német protestánsok és tétlenül a francia király? A Habsburgok 150 évvel későbbi tényleges felszabadító háborúja valóban 16 évig tartott egyfolytában, pedig majdnem mindig győztek s még így is csak nagy részben, de nem teljesen szabadították fel az országot.)

Egész más volt a helyzete Ferdinándnak, aki tényleg királyunk volt, tehát neki is érdeke fűződött a mi felszabadításunkhoz. Bár ő nem ez ország szülötte volt, mint Mátyás, s neki idegenből kellett hozzá hoznia a pénzt és a fegyvert (nem úgy, mint Mátyásnak), mégse csüggedt el a sok kudarctól.

Elpusztíthatatlan életkedve, önbizalma és munkaszeretete azonnal újra felhasználta azt a rendkívüli megrendülést, melyet János halála után Buda török kezére jutása az egész kereszténységben okozott. Ennek segítségével újra összehozott egy, az 1532-ben összehozotthoz hasonlóan szép és jól felszerelt sereget, melyet a német birodalmi rendek a protestáns Brandenburgi Joachim, a Hohenzollernek egyik őseinek vezérlete alá rendelték. (Ha Ferdinánd nem fogadta volna el a protestáns vezért, le kellett volna mondania a protestáns rendek segítségéről is.) Hatalmas és olyan úri sereg jött így megint össze, hogy nálunk Brandenburgi Joachimot gyönyörű vasas németjei után (koromfekete lovakon, fekete páncélban) csak úgy hívták, hogy „a fekete herceg”.

De olyan előkelő, lassú kényelemmel jött, hogy hónapokig tartott, mire Bécstől Budáig nyomult. Ezzel aztán be is fejezte feladatát és éppoly előkelően és szemkápráztatóan, mint jött, megint hazavonult. Szerinte neki csak az volt a feladata, hogy megmutassa a töröknek, milyen a keresztény sereg, hogy a híretől is rettegjen s többet ne merjen támadni.

Ez volt Ferdinánd második legnagyobb csalódása és az emberekből való kiábrándulása. Elképzelhetjük, milyen örömmel nézhette ő e büszke sereget, mikor nagy parádéval megérkezett! Hiszen az ő serege volt, vagy legalábbis egyedül az ő energiája hozta létre, ha nem is volt az övé. De képzelhetjük azt is, milyen érzelmekkel nézhette, mikor dolgavégezetlen, de éppoly parádésan ment. „*Sem fegyveres népben, sem hadi készletekben nem volt hiány* – írja keserűen császári bátyjának –, *csak az Isten észét nem adott a hadvezérnek.*”

Egész Európa felháborodása s végül – mivel mást nem tehetett – gúnykacaja kísérte Brandenburgi Joachim e magyarországi vitézkedését. Én magam ifjúkorom óta mindig úgy néztem erre a Joachimra, mint a tökkelütött hadvezér őstípusára. Annál jobban meglepett tehát az angol Carlyle-nek „Frederick the Great” című híres, 13 kötetes életrajza, mely Hitlernek is és a mi Mikszáthunknak is legkedvesebb olvasmánya volt, mely azonban korlátolt Habsburg- és katolikusgyűlöletével szégyene az angol tudománynak, tárgyilagosságnak és gentlemanségnek. Úgy látszik, Hitler is, Mikszáth is ebből merítették egyházellenességüket, mert ők persze még minden szavát elhitték s minden adatát igaznak gondolták.

Carlyle e műben a Hohenzollern ősök életének ismertetése közben természetesen e Joachimról is megemlékezik, de számunkra meglepő módon a Hohenzollernek egyik díszéről. Magyarországi dicstelen vezérségén se botránkozik meg. Tehetségtelensége mellett ugyanis annyira gögös is volt ez a Joachim, hogy mivel győzni nem mert vagy nem tudott, azért meg se próbálta. Úgy tett, mintha győzni tudott volna, *ha akart volna*. Carlyle nem is veszi ezt tőle zokon, mi pedig a *Habsburgokat* csúfoljuk miatta.

Érdekes egyébként, hogy e gyászvitéz Joachimnak a felesége *annak a Zápolya Borbálának az egyetlen leánya volt*, aki mint Zápolya János testvére, Zsigmond lengyel királyhoz ment nőül, de rövid házasság után gyermekágyban meghalt. Mint látható, ez a Zápolya-ivadék protestáns férje mellett már protestáns lett. Hiába, a Zápolyák csak nem voltak Habsburgok! De még a Jagellók se! (Apja után ugyanis Jagelló volt ez a Borbála.)

A mi történetírásunk – igazán visszataszító igazságtalansággal, sőt ördögi kárörömmel – a kereszténység e fájdalmas és sokszor csakugyan szégyenletes kudarcait egyszerűen úgy állítja be, mint *Ferdinánd* sikertelenségét, tehetségtelenségét és szégyenét. Nem tudja s nem is

akarja elleplezni kárörömét e kudarcokon, mintha e kudarcok elsősorban nem is a mi bőrünk-re mentek volna, s mintha következményeiket nem elsősorban nekünk kellett volna meginnunk. Hogy a magyar anyáknak ezek a kudarcok mennyi könnyet, a magyar népnek mennyi véráldozatot és anyagi veszteséget, milyen életszínvonal-csökkenést, a magyar nép szabadságának és hazánk függetlenségével mily évszázados elodázását jelentették, az nekik nem fáj, mert nem hajlandók észrevenni. Ők csak a Habsburgok *kudarcát* élvezik benne.

Hogy nem a Habsburg volt tehetségtelen, hanem a körülrajongott Hohenzollern, azt nem látják. Jellemző azonban, hogy e protestáns Hohenzollern egyébként protestáns életrajzírója (Carlyle) még benne se lát semmi tehetségtelenséget.

Igaza is van abban, hogy e kudarcoknak igen érthető, természetes okai vannak. A török mindig a tél végén kezdett készülődni. Tavaszra elkészült, kora nyáron megindult, a nyár derekán (június-júliusban) ideért, szeptemberben, legkésőbb októberben hazament. Sikerral úgy lehetett volna vele szembeszállni, ha a kereszténység is *előrekészült volna* a védelemre s vele kapcsolatban egyúttal a támadásra. Ez azonban sohase történt meg egész a 150 évvel később sikeres felszabadító háborúig.

A fő ok és a fő baj az volt, hogy a török közvetlenül nem Ausztriát, Csehországot, a Német Birodalmat, Itáliát vagy általában a nyugatot fenyegette, hanem csak minket. Aki tárgyilagosan tud gondolkodni s van egy kis élettapasztalata és emberismerete, az ilyen körülmények között nem azon csodálkozik, hogy a keresztény sereg mindig későn készült fel, hanem inkább azon, hogy ha későn is, de felkészült.

Az egész világtörténelemben a keresztes háborúkat kivéve (melyek egyébként szintén eredménytelenek voltak) nem találjuk mását annak, mint amit a Habsburgok Magyarország védelmével kapcsolatban valósággá tettek. Nem tud senki csak egy példát is mutatni a világtörténelemben, hogy egy ország, sőt az idegen országok egész sora nagy áldozatokkal óriási seregeket szerelt fel és indított útnak azért, hogy egy másik országot ellenségei ellen megvédelmezzék és területi integritását újra visszaszerezze, ha csak nem érdekből tette, hogy a visszahódított országot bekebelezze, vagy pedig, hogy az illető országtól, mint vele nagyjában egyenlő erejűtől a jövőben hasonló viszonzatszolgálatot várjon.

Ez utóbbiról a jelen esetben nem lehetett szó, mert hiszen a Habsburgok Magyarországa a régi Magyarországnak már csak egy kis töredéke, árnyéka volt, az is elvérezve és elszegényedve. Tőle tehát megfelelő viszonzatszolgálatot senki se várhatott. De arról se lehetett szó, hogy a visszahódítandó Magyarországot az illető visszahódító országok majd bekebelezzék, mint ahogy a valóságban ez nem is történt meg. A Habsburgoknak mindig meg kellett esküdniük arra, hogy ezt nem túrik.

Igaz, hogy az osztrák örökös tartományok, Csehország, a Német Birodalom s általában a nyugatiak önmagukat is védték, mikor a török közeledtére fegyverbe álltak, mert a mi legázolásunk után ők következtek volna sorra, de fegyverbe állni az ember akkor szokott, mikor már *a saját hazája* határán áll az ellenség, nem pedig akkor, mikor még csak a szomszédban jár.

Aztán a hadsereg felszereléséhez rengeteg pénz is kell, adót pedig még akkor se szokott önként megszavazni az ember, ha már a saját bőrére megy a dolog, nem akkor, mikor még csak a szomszéd országot fenyegeti veszély. Hiszen Mohács előtt minket még akkor se lehetett adómegszavazásra rávenni, mikor már jött a török és *mi* ellenünk jött. A védelem költségeit csak akkor szavaztuk meg, mikor már Sabác és Nándorfehérvár el is esett, de akkor is csak megszavaztuk, de be nem szolgáltattuk. Az *ilyen* adóból pedig nem lehet sereget felszerelni.

Láttuk továbbá, hogy mikor már itt volt a török, akkor is azt mondták, hogy a magyar nemes csak akkor köteles hadba szállni, ha maga a király vezeti a sereget, s akkor is csak az ország területén és csak hat hétre, s mikor aztán a király ezt is megtette, akkor is csak 20.000 ember ment vele s akkor se az ország határain túl.

Vajon kell-e még ezek után is magyarázni, hogy mégse volt egészen annyira magától értetődő, hogy a Német Birodalom és az osztrák örökös tartományok segítettek és ingyen segí-

tettek bennünket? Ellenben azt egészen könnyű megérteni, hogy miért nem előre, miért nem már a tél folyamán kezdtek készülni az idegen keresztény csapatok a török fogadására, és hogy ők eljöttek mihozzánk is, az ő hatáiraikon túlra?

Hogy miért mindig csak elkésve álltak ki, akkor, mikor már a török útban volt, s miért jöttek akkor is csak Bécsig, és ha beljebb is jöttek, miért nem lehetett őket rávenni, hogy a törökkel meg is ütközzenek és utánuk is menjenek? Mindez igazán a legtermészetesebb dolog, mert a nemzetek életében nincs önzetlenség, ott csak az ad, aki kap is. Amely uralkodó minden haszon nélkül egy más ország érdekében ontja népe véréit és költi el népe pénzét, az egyenesen népe árulója és népe ezt soha meg nem bocsátja neki.

Hogy a Habsburgok Ferdinándtól kezdve százötven éven át ezt mégis megtudták tenni országaik népével Magyarország javára, a végén pedig másfél évtizeden át minden évben 60-100.000 főnyi sereget tudtak idehozni s azt felszerelni, élelmezni és fizetni, ez az ő örök, elévülhetetlen és a világtörténelemben pártját ritkító érdemük és dicsőségük, s csak úgy volt lehetséges, hogy ez az ügy az egész kereszténység ügye is volt egyúttal s a pápa hathatós és lelki, erkölcsi és anyagi segítségével fel lehetett hozzá használni a keresztény önzetlenségnek és szolidaritásnak a középkorból még megmaradt roncsait és a Habsburgok rokon spanyol ágát.

Megkönnyítette a dolgot az is, hogy a mi török alóli felszabadításunk kora már az abszolutizmus kora volt, melyben az uralkodók önhatalmúlag intézkedhettek s nem voltak úgy korlátozva az országgyűlések határozataitól, sőt az autonómiáknak úgyszólván százaitól, melyekhez I. Ferdinánd még kötve volt.

Ez a nagy teljesítmény tehát elsősorban nem a népek, hanem az uralkodó I. Lipót tette volt s mérhetetlen költségeit természetesen elsősorban neki, magának kellett előteremtenie. Amit neki kellett erre költenie, ahhoz képest természetesen a pápa hozzájárulása is csekélység. A pápa, ha akart, adott, ha nem akart, nem adott és akkor annyit adott, amikor és amennyit akart. Részéről ez önkéntes ajándék volt, amire nem lehetett kényszeríteni. (Eleinte kötelezte is magát meghatározott évi összeg fizetésére. Enélkül Lipót el se merte volna kezdeni a háborút.) De Lipótnak, ha már egyszer elkezdte – azért kezdték el ezt a nagyszabású dolgot a Habsburgok olyan nehezen –, *muszáj* volt fizetnie s a pénz szükség esetén még a föld alól is előteremtenie, mert akkor már élet-halálra ment a játék s ha nem sikerült volna vagy tehetségtelenség, hanyagság vagy az anyagi eszközök hiánya miatt a hadiszerencse megfordult volna, ő vesztette volna el mindenét, s mivel a bajban levőnek nincs barátja s a történelem mindent megbocsát, csak a sikertelenséget nem, országai tönkretéve, sőt esetleg végleges elvesztése mellett még a dicstelenség és a kívülállók és a történelem lekicsinylése és gúnykacaja is kísérte volna.

A török is mindig későn jött, de a keresztény sereg mégis még így is mindig elkészt a felkészüléssel. Ennek oka azon kívül, hogy nem szívesen készültek, mert nem a maguk bőréről volt szó, még az is volt, hogy I. Ferdinánd nem abszolút uralkodó volt. Az ő idejében még olyan nagy volt a szabadság, legalábbis a nemeseké, de a városi polgároké is, hogy a mai szabadság semmi hozzá képest.

Minden birodalmi vagy szabadságos várossal, minden tartománygyűléssel külön-külön kellett tárgyalnia s mindegyiken lehetőleg személyesen megjelennie, mert ez volt a szokás és ezt a megtiszteltetést elvárták. De mennyi birodalmi városa és mennyi tartománya volt neki! Nemcsak a Német Birodalom állt a városok és fejedelemségek tömkelegéből – ezeket mind külön meg is kellett fizetni vagy engedményekkel, kiváltságokkal lekötelezni –, hanem a császár örökös tartományai is számtalan országból állottak. Külön kellett tárgyalni Belső-, külön Külső-Ausztriával, külön Stájerral, külön Tirollal, külön Karintiával és külön Karniolával (a mai Krajna), külön Görzzel, külön Gradiskával, külön Cseh-, külön Morvaországgal, külön Sziléziával, külön Alsó- és Felső-Luzáciával, külön Oppelnnel, külön Ratiborral, külön az Elzászban és Svájcban és környékén levő legősibb és akkor még meglévő apró Habsburg-bir-

tokokkal. Ezt látva nem azon csodálkozunk, hogy a sereg mindig későn készült el, hanem inkább azon, hogy mégiscsak elkészült.

Ha tudjuk, hogy milyen nehézkesen működik minden rendi intézmény, melynek tulajdonképpen senki sem parancsol és ahol mindent a régi patriarchális nyugalommal és kényellel intéznek, mert azok, akik intézkednek, a nemesség legtekintélyesebb emberei és mindent nem pénzért, hanem becsületből, ingyen s ennek megfelelően kényellel csinálnak, akkor nem a megkésés miatt bosszankodunk, hanem mélységes tiszteletről gerjedünk azon a mérhetetlen munkán, fáradságon és kimeríthetetlen energián, melyet Ferdinánd érdekében kifejtett.

Mivel a sok munka és fáradság többnyire mégis haszontalan volt, tiszteletünk csak még inkább növekszik iránta. Különösen mikor azt látjuk, hogy újabb meg újabb kudarcok láttára se csüggedt el és nem vesztette kedvét, hanem elpusztíthatatlan önbizalommal és hittel, újra meg újra elkezdte a sziszifuszi munkát, mely az ő életében még alig hozott ugyan valamit, de utódai alatt, 150 év múlva, mégis meghozta hazánk integritásának teljes visszaállítását. S mindezt a hősi, de sikertelen erőfeszítést a mi történetírásunk csak így örökíti meg: a nemzet joggal volt elkeseredett, mert a Habsburgok 150 évig, *semmit se csináltak* felszabadítása érdekében.

Láttuk, nemcsak Ferdinándtól függött, hogy kit állítson az összehozott sereg élére. Azok az előkelő német fejedelmek, akiknek jóakarátára Ferdinánd vállalkozása rá volt utalva, s akik neki eleinte egyáltalán nem, később pedig, mint római királynak, majd császárnak is alig voltak alattvalói, természetesen dicsőségre áhítoztak és szívesen tetszelegtek a keresztény sereg fővezérének megtisztelő szerepében. A fejedelmek közül a leghatalmasabbak egyikét legcélszerűbben úgy lehetett tehát lekenyerezni és a vállalkozásában való részvételre rávenni, hogy neki kellett ígérni a fővezérséget. Előre nem is lehetett tudni, hogy tehetségtelen lesz, hiszen később a diadalmas felszabadító háború leglánglelkűbb hadvezérei: Lotaringiai Károly, Bajor Miksa, Bádeni Lajos, sőt maga Savoyai Jenő is, mind fejedelmek, illetve fejedelmi családból származók voltak.

Ámde ezek a németek, akár fejedelmek voltak, akár nem, nem ismerték a törököt. Nem is ismerhették, hiszen sohase volt még vele dolguk. A törökök szokásai, hadi technikája, erős és gyöngye oldalai egész mások voltak, mint a nyugati keresztényeké. Egy más világrészből jöttek és egészen más életfelfogást, kultúrát és világnézetet képviseltek. Azonkívül Nyugaton sűrűn lakott vidékeken folyt a harc, ahol könnyű volt a csapatokat fedél alá vinni és élelemmel ellátni. Nálunk akkor néptelen, kipusztult vidékeken kellett hadműveleteket folytatni, ahol napi járőrföldekre se lehetett találni egy falut. Fedél alá nem lehetett jutni, élelmiszert nem lehetett szerezni. Utak, hidak nem voltak. Az egész vidék árterület, az éghajlat, a levegő az egészségre káros, kivált azokra nézve, akik nem voltak úgy hozzá edzve, mint mi.

Aztán nyugaton hosszú éveken át tartott egy-egy háború s azért a hadvezérfő célja az volt, hogy a nagy költséggel összehozott sereget és felszerelését éveken át megőrizze s ezért a döntő ütközeteket lehetőleg kerülje. A törökkel való küzdelemben egész más volt a helyzet. Mivel a török csak a nyár derekára érkezett ide, a nyár végén pedig már indult is haza, egy-egy háborúját tulajdonképpen néhány hét alatt kellett volna eldönteni. Itt tehát azonnal neki kellett volna menni az ellenségnek s vagy megverni, vagy tőle vereséget szenvedni.

Hazánkra nézve még ez utóbbi se lett volna sokkal rosszabb, mint a nyugati taktika, mely felvonult, de meg nem ütközött. Ugyanis itt tartózkodása heteiben a török emiatt szabadon pusztította az országot, szabadon szedte össze a rabszolgavásárra hajtandó foglyok tízezeit és tette tönkre anyagilag és pusztította ki népéből az országot.

A keresztény seregre fordított nagy költség tehát teljesen kárba vett és épp oly haszontalan volt, mintha nem is csináltak volna semmit. Sőt még rosszabb volt, mert a seregnek sokszor fele, sőt háromnegyed része még így, ütközet nélkül is elpusztult a nélkülözésekben és járványokban, mely olyan gyakori volt és annyira ismétlődött minden évben, hogy már

előre számítottak rá és „morbus hungaricus”-nak, magyar, betegségnek nevezték. Tehát a pénz elfogyott, a sereg is elfogyott. A haszon semmi, de megmaradt a gyalázat, a kortársak lenézése és gúnykacaja és a történelem marasztaló ítélete.

Miért nem bízták ezeket a seregeket magyarok vezetésére? – mondják a mieink. De persze!... és következnek a káromkodások a Habsburgok apja és Istene ellen, mert a magyart oly igazságtalanul gyűlölték és lenézték.

Pedig hát ez az eset is egészen egyszerű és semmi köze sincs a Habsburgok magyargyűlöletéhez, ami egyébként is csak egy másik gyűlölet kitalálása.

Az ember – sajnos –, legyen akár magyar, akár német, már csak olyan, hogy addig, míg az események keservesen ki nem oktatják (de akkor már többnyire későn), nem szívesen ismeri el, hogy ő valamihez nem ért, s annál kevésbé azt, hogy más jobban ért hozzá, mint ő. A germán pedig különösen öntelt és gőgös (Brandenburgi Joachim egyenesen porosz volt). Ők gazdagabbak, kulturáltabbak és magasabb életszínvonalon állók is, mint mi, akkor pedig még jobban kimagaslottak az agyongyötört, koldus magyar nép fölött, mint jelenleg. Lenézték, lekicsinyelték, maguknál alantabb állóknak tartották a magyart. Hiszen még a leányvári (Esztergom megye) sváb parasztok, kik itt bizonyára nem magasabb életszínvonalon éltek és nem voltak műveltebbek, mint a magyar értelmiség, már egy fél századdal Hitler előtt is azt mondták magyar plébánosuknak, hogy a magyar olyan cigányféle nép.

Az amúgy is keleti származású magyar nép a törökvilágban, a keleti uralom alatt, sok török szokást, szót átvett és viseletében is sokban hasonló volt a törökhöz. Ez még inkább hozzájárult, hogy az idekerülő művelt, büszke idegenek a magyart furcsának, maguktól egészen elütőnek és náluk alsóbbrendűnek tartották. Látni fogjuk, hogy ez a gőg még a Habsburgokban volt a legkisebb és a protestáns németységben is nagyobb volt (ma is nagyobb), mint a katolikusokban. De érthető, hogy azért a katolikus németekben is megvolt. De Ferdinánd, Miksa, Rudolf idejében nemcsak a birodalmi, hanem az osztrák-németek (és csehek is) többnyire protestánsok is voltak.

Az 1938-as nemzetközi eucharisztikus kongresszus egyik díszfelvonulását a Fülöp-szigetek fővárosának, Manilának, az Egyesült Államokból származó érsekével együtt néztem egy Andrassy úti palota ablakából. Mikor nagytömegű egyetemi hallgatók (a Szent Imre-kolégiumok) csoportjai vörösbársony Bocskai-sapkában vonultak el alattunk és sapkáiknak felülről csak a tetejét láttuk, az érsek kelletlenül félig kijelentve, félig kérdezve felkiált: Hiszen ezek mohamedánok! Miért van ezeknek a fején fez? Addig soha se jutott eszembe, hogy a Bocskai-sapka hasonló a fezhez, de akkor, onnan felülről nézve, még mielőtt az érsek szólt volna, nekem is egészen idegenszerűnek látszott a dolog és szintén azonnal a fez jutott az eszembe.

Ehhez járult aztán még az is, hogy a magyarok nagyobb része Zápolya János uralmának legelejétől kezdve már a török mellé állott s attól kezdve emiatt rossz hírünk is lett a keresztény külföldön. (Még a protestáns külföldön is.) De mindettől el is tekintve, ezek a németek, ezek a külföldiek „keresztény” szeretetből jöttek hozzánk (ezt mindig igen hangsúlyozták), mint bajba, nyomorba jutottakhoz. Ilyen körülmények között a minden emberrel természetesen vele járó önérzet miatt még gondolatnak is képtelenség lett volna, hogy ezeket a szeretetből hozzánk kegyesen leereszkedő urakat egy ilyen féltörök magyar vezesse, és hogy a kétségbeesetten segélyért kiáltók (külföldön még túlságosan is kiszínezték a magyarok szenvedéseit és szegénységét, hogy az emberek szívét és pénztárcáját minél jobban megnyissák) legyenek a parancsolói azoknak, akik nagylelkűen segítségükre jönnek.

Aki hozza a pénzt, az legyen alárendeltje annak, aki a pénzt kérte és kapja? Erről legfeljebb csak akkor lehetett volna szó, ha az a magyar hadvezér egy Hunyadi János lett volna, de ő is csak akkor, mikor már világhírű volt és mikor már mindenki tudta, hogy nincs és nem is lehet egyenrangú társa. Világos, hogy a XVI. század magyar katonái között ilyen nem volt. Látjuk tehát, hogy a Habsburgok részéről a keresztény sereg élére magyar fővezér szorgalmazása szinte lehetetlen helyzetet jelentett volna.

De talán nem is lett volna nagyon kívánatos, hogy magyar legyen a fővezér. Nem tudom, nem okozott volna-e az is csalódást. Az akkori magyar hadvezérek, ha ismerték is a terepet, a viszonyokat, az ellenséget és hadi taktikáját, ha kétségtelenül vitézek és többnyire hazájuk ügye iránt önfeláldozók is voltak és a törökkel való harcban az ő hadviselési módjuk megfelelőbb is volt, mint a nyugatiaké, mégis kétséges, hogy a fővezéri állásra alkalmasabbak voltak-e, mint az idegenek.

Azt a hadi taktikát, melyet a mi őseink a törökkel gyakoroltak, csak *magyar* csapatokkal lehetett gyakorolni és sikerrel végrehajtani, de nem egész másfajta hadviseléshez szokott idegenekkel.

Hogy mást ne mondjak, az idegen lovasság nehéz lovasság volt, a magyar könnyű, a magyar hadviselésben a lovasság játszotta a főszerepet, a nyugatiban már akkor is kezdett előtérbe lépni a gyalogság.

Ha tárgyilagosak vagyunk, még azt is el kell ismernünk, hogy a nyugati hadviselés magában véve magasabb rendű is volt, mint a mienk: modernebb és tudományosabb. Például Ferdinánd német vasasai mily könnyűszerrel kiverték az országból Zápolyát, pedig majdnem minden ütközetben kevesebben voltak, mint annak a serege! Így volt ez – mint annak idején látni fogjuk – Rákóczi szabadságharcában és negyvennyolcban is. Éppen emiatt Bethlen Gábor is több ezer *német* zsoldost tartott seregében; pedig háromannyiba kerültek, mint a magyarok. De érdemes volt, mert aztán értek is annyit, mint amennyibe kerültek. Látjuk majd, hogy Rákóczi seregeinek is az idegenek voltak az erősségei, mert ő is tartott idegen csapatokat. Igaz, hogy inkább franciákat, mint németeket. De azért németeket is tartott ő is s mindent elkövetett, hogy a tőle elfoglalt várak német zsoldosai utána az ő szolgálatába álljanak.

Aztán ha valaki tehetséges és bátor alvezér, abból még egyáltalán nem következik, hogy egy százezer főnyi nagy hadsereg hadműveleteinek irányításához is ért. Ezt a mesterséget nekünk megtanulni nem is nyílt alkalmunk, mert Zápolyáék önzése vagy ostobasága miatt úgy megnyomorodtunk s annyira mindig külső segítségre szorultunk, hogy később már évszázadok óta nem nyílt alkalma a magyar embernek arra, hogy százezres hadseregeket vezessen. Hogy érthetett volna hát hozzá?

Milyen jó lett volna például, ha Mohácsnál nem magyar haditechnikát alkalmaztak volna! Nem teheték volna tönkre a nemzetet egy röpke óra alatt, ha nem mindent egy tétre tettek volna fel.

Hogy ez a tárgyilagos nézet, bizonyítja, hogy Navigiero, Ferdinánd udvarában 1547-ben velencei követ, élesszeműen már akkor észrevette és megállapította ugyanezt. Pedig Velencét éppen nem lehetett akkor a magyarok *rovására* elfogultsággal vádolni. Mikor követi jelentésében fejtegeti, mennyire híjával volt Ferdinánd tehetséges hadvezéreknek, s az osztrák hadvezéreket elsorolva egyiket se dicsérheti, ezt írja: „*Magyarországon a királynak több az embere, akiket vitéznek tartanak, de csak arra alkalmasak, hogy vagy ezer lóval ugyanannyival szemben megküzdjenek, nem pedig, hogy hadseregek felett parancsnokoljanak.*” (Bucholtz: Geschichte der Regierung Ferdinand, des ersten, VI., 496. o.)

Béke a törökkel

Miután Ferdinánd minden csalódása ellenére újra meg újra vagy négyszer is összehozott egy-egy egész nagyszabású és elsőrangúan felszerelt hadsereget, de a vázolt okok miatt eredményt egyik se tudott elérni, végül is belátta, hogy az adott helyzetben egyelőre nem tudja a törököt Magyarországról kiszorítani. Ezért hogy az úgy is haszontalan háborúk elveszteségeitől és pusztításaitól mentse a magyarságot, a törökkel békealkudozásokat kezdett. Ezért is csak dicsérhetjük. A tárgyalások közben a török főg végig alázta, s hogy erre a kínos vesszőfutásra is kapható volt, egyik legtiszteletreméltóbb vonása jellemének. De sajnos, magyar ellenségeit ez egyáltalán nem hatja meg.

Ők gúnyos kárörömmel élvezik Ferdinánd megaláztatását, szinte kéjelegnek benne, s egyáltalán nem látják, hogy ez a mi népünk és nemzetünk megaláztatása. Hiszen a mi királyunk volt az, akivel történt. Egyébként Ferdinándot benne személyesen bűnösnek még halálos ellensége se tarthatja. Az ellenben tagadhatatlan, hogy e megaláztatásokat azért vette magára, hogy szegény népünk szenvedéseit enyhítse s az úgyis haszontalan háborúk borzalmaiktól megkímélje.

A vele ellenséges történetírás gúnyos kárörömmel mutat rá, hogy Ferdinánd „*adófizetője*” lett Szulimánnak, de Zápolya János nem. Zápolya meg tudta védeni az ország függetlenségét, amikor a törökkel szövetségre lépett, de Ferdinánd elárulta ugyanezt a függetlenséget, mikor egyenesen gyalázatos feltételekkel kötött a szultánnal békét.

Pedig hát először is állapítsuk meg:

Hogy ide jutottunk, annak igazi oka kétségtelenül az, hogy a trón betöltésekor a magyarság fele pártot ütött és sok százados szokásjogot dobva, s nem törődve azzal, hogy a trónnak ősi szokásjog alapján örököse a világ leghatalmasabb dinasztijájának tagja. Így vele való dacolásával évszázados pártharcoknak és válságoknak veti alá magát, mikor a legitim örökös jogainak mellőzésével csak azért is egy magyar főurat emelt a trónra. Ferdinánd és benne nemzetünk e nagy lecsúszásának tehát azok ostoba „hazafisága” volt a tulajdonképpeni oka, akiknek elbarátai ma ostobaságukban a magyar király e megalázását oly kárörömmel élvezik.

Ami pedig a Zápolyával való összehasonlítást illeti, Ferdinándnak igazán nem kell szégyenkeznie. Mivel láttuk már, hogy János milyen „szövetségese” volt Szolimánnak, nem kell hangsúlyoznunk, hogy Ferdinánd még a töröknek való „adófizetésében” is jobban megőrizte a nemzet függetlenségét, méltóságát és jövőjét, mint János a törökkel való úgynevezett egyenrangú szövetségében.

Ha János nem veti magát a török karjaiba, pártja elenyészik. Hisz már semmivé volt téve, mikor a törökhöz folyamodott (s éppen ezért és csupán ezért folyamodott a törökhöz). Ha tehát a török János mellé nem áll, akkor Magyarország újra egy fő alatt egyesül, akár még utána. Évszázadokon át a török fő politikája az volt, hogy ezt megakadályozza, mert azt a Magyarországot, melynek fele vele tart, könnyű volt igája alatt tartani, de az egységeset, kivált olyan királlyal, kinek hazánkon kívül még más virágzó országok erőforrásai is rendelkezésére álltak, bajosan.

A török tehát János ajánlkozását semmiképpen nem utasíthatta el. A szultán azonban még így is mindenképpen, mint hűbérúr akarta Jánost oltalmába venni évi adófizetés ellenében s e kívánságtól János követe a nagy tehetségű, furfangos (és jellemtelen) lengyel Lasky Jeromos csak annak újra meg újra való hangsúlyozásával tudta eltéríteni, hogy az én uram ezt semmiképpen se fogadhatja el, még akkor se, ha földönfutó lesz. (Jellemző, hogy élete végén már Lasky is *Ferdinánd* török követe volt, pedig János a legelőkelőbb méltóságot, az erdélyi vajdaságot ruházta rá koronázási esküjének felháborító megsértésével, hogy idegeneknek hivatalt nem adományoz.) A magyarok ugyanis azonnal elkergetnék, ha ezt megtudnák s így a szultán úgyse nyerne vele semmit, mert akkor az egész ország Ferdinánd hívévé lenne emiatt.

Így kötött aztán a szultán szövetséget Zápolyával adófizetés kötelezettsége nélkül, de ez a szövetség még így is annyira nem volt egyenrangúak szövetsége, sőt még csak szövetség se, hogy ezt csak a vak nem látja.

Ha János megőrizte hazánk függetlenségét, és ha egyenrangú szövetségese volt Szolimánnak, akkor miért *kell*t neki Grittit, a szultán kegyeltjét, ezt az idegen kalandort, akit maga is utált s akitől rettegett is, Magyarország kormányzójává tennie, mikor ilyen méltóság létesítése a király (sőt ereje teljében levő király) életében egyenesen esztelenség és a magyar alkotmánnyal homlokegyenest ellenkezik? Vajon miért kellett e miatt az idegenek alkalmazása ellen szóló koronázási esküjét is a legdurvábban megsértenie?

Ha *szövetségese* volt Szolimánnak, miért *kell*t ilyesmit tennie, hiszen a szövetséges nem parancsolhat a szövetségesének? Aztán miért kellett Jánosnak tisztelegnie „szövetségésénél” és miért csókolt kezét e tisztelegés alkalmával, ha egyenrangú szövetségese volt? El lehet-e képzelni például ugyanilyen kézcsókot az „adófizető” Ferdinánd részéről?

Mindenki tudta és tudja, s még a vak is látta és látja, hogy János „szövetkezése” a törökökkel nem volt semmi más, mint az ország függetlenségéről való lemondás és a török uralmának elfogadása bizonyos belső autonómia fenntartásával, melyben a nyílt adó egyelőre elengedték és a függetlenség bizonyos külső látszatát megőrizték, de csak azért, hogy a magyarságot, mely akkor még nem volt ilyesmihez hozzászokva, Jánostól teljesen el ne idegenítsék és Ferdinánd karjaiba ne kergessék.

A szultán azonban sokkal gögösebb volt, semhogy akár csak a látszatra is vigyázott volna. Neki minden második szava az volt, hogy „szolgám, János király” (sokan úgy fordítják: „rabszolgám”, s tulajdonképpen ez felel meg a török szóhasználatnak és szokásoknak), meg aztán, hogy: „Én az országot Jánosnak adtam, tehát azé.” Magyarországot tehát Szulimán „adományozta” Jánosnak. De lehetett akkor János Szulimán „szövetségese”?

Aztán mikor Szulimán János szolga, sőt rabszolga voltát hangsúlyozgatta, meg merte-e azt valaha János követe kockáztatni, hogy a szultán szavát helyreigazítsa, például akár csak ilyen hízelgő finomsággal is: Nem, hatalmas császár, hiszen te Jánost egyenrangú szövetségeseid fogadni méltóztattál?

Nem történt erre még kísérlet se soha, mert mindenki tudta, hogy úgy van, ahogy a szultán beszél. Egyébként a „szövetségese” szót akkor se használta a szultán, mikor megkötötték a szerződést, mert akkor is olyan kifejezésekkel éltek, mint a kegyes feljebbvaló szokott alattvalójával, akihez érdemén felül leereszkedik. Csak mivel évi adóról nincsen benne szó, mi fogjuk rá, hogy egyenrangúak szövetkezéséről volt szó.

De még az adó elengedése is csak formáság volt, nem valóság. Csak látszatra történt, hogy vakulhasson a magyar és ne lássa azonnal, milyen mélyre süllyedt. Annyi ajándékot küldött ugyanis János a portára, mikor a szultánnal „a szövetséget” megkötötte, hogy adónak is beillett.

Nem sértene ez az ország függetlenségét, ha az ajándékozás *kölcsönös* lett volna, mert a dolog akkor csak a kölcsönös szeretetet és ragaszkodást nyilvánította volna ki a felek között. A látszata ennek is megvolt, mert János is kapott ajándékot a szultántól. De mit kapott János (egy-egy szép kaftánt vagy paripát) és mit kapott tőle a szultán és a basák? És hogy lehet az, hogy a szultán, aki mindig mérhetetlen gazdagságával pöffeszkedett s méltán csekélyeségeket ad: a szegény kifosztott csonkaország uralkodója meg kincseket? Ki nem látja itt az egyenlőtlenséget, a kényúr és a rabszolga viszonyát?

Mikor Gritti megölése miatt a szultán megharagudott, először azzal fenyegette Jánost, hogy büntetésül megfizetteti vele azt a tizenkétszer százezer arany *adót*, mellyel összesen tartozik. Jól láthatjuk e fenyegetésből, hogy a szultán úgy viselkedett, mintha még az adót se engedte volna el Jánosnak, mintha János még adófizetésre is köteles lenne, mintha a szultán csak kíméletből nem hajtana be rajta, de csak akkor, ha jól viselkedik. Mivel kisült, hogy Gritti a szultánt is elárulta, s mivel ekkor engesztelésül különösen épp akkoriban értékes kin-

csek mentek Erdélyből Konstantinápolyba, mert hazánk területén épp akkoriban különösen értékes aranykincseket találtunk, a szultán megbocsátott és az állítólag 1.200.000 aranyra rugó adóhátralékot nem szorgalmazta.

De János a szultánnak csak olyan „egyenrangú” szövetségese volt, hogy Gritti halála után a vizsgálatra ide küldött tizedrangú Junisz bég személyesen így förmedt rá az ország függetlenségét a szerintük „hitvány” Ferdinánddal szemben oly fényesen megőrzött utolsó „nemzeti” magyar királyra: „*Csak ne tagadd! Te ölted meg Gritti! Micsoda fejedelem vagy te? Mondj le már egyszer az országról, ha egyszer a királyi méltóságot nem tudod betölteni.*” S persze nyoma sincs annak, hogy János ezt a hangot visszautasította volna, a béget, aki pedig a portán csak tolmács volt, rendre merte volna utasítani. (Kretschmayr, 141. o.)

Egyébként amikor nem haragudott Szolimán, akkor is olyan kevésre becsülte „egyenrangú” szövetségését, hogy mikor seregével diadallal bevezette Budára és ünnepélyesen beiktatta ott királyi méltóságba, még a beiktatást se – pedig egyenrangú még személyesen se iktathat be egyenrangút – személyesen végezte, hanem egy tizedrangú janicsártisztet, a segbanbasit és Gritti bíza meg vele. (Hammer: Geschichte des osmanischen Reiches, III., 83. o.)

Mihelyt azonban János a szemét lehunyta, Szolimán még a látszat fenntartását is abba hagyta s fiától már nemcsak valóságban, hanem formailag is adót követelt és kapott, az ország nagy részét – az apjával kötött szerződés megszegésével – Budával egyetemben formálisan is egyszerűen kivette kezéből, özvegyét pedig kidobta Budáról. Hogy szőszegését némileg enyhítse – láttuk –, azt mondta nekik, hogy majd ha a gyerek megnő, visszakapnak mindent „*sőt talán még majd Bécset is a fiúnak adja*” (!).

Mikor aztán a fiú megnőtt, már nem is mókázott holmi függetlenségi látszatok fenntartásával, mint az apja. Ő, mint láttuk, már a szultán kegyéből való magyar királynak írta magát, s mikor a szultán előtt megjelent, ő már nem csak kezét csókolt „szövetségésének”, mint hajdan az apja, hanem térdet hajtott előtte, mégpedig – az „egyenrangúság” hangsúlyozására – háromszor egymás után.

De a mi kuruc magyarjaink, kiknek bálványuk a haza és életüket állítólag minden pillanatban odaadnák népükért és a magyar szabadságért, olyan boldog naivsággal vannak megáldva, hogy ezt még ma is össze tudják egyeztetni a magyar öncélúsággal és függetlenséggel. Látván ugyanis nem látnak, és hallván nem hallanak. (Ez 12,2) A szultánt uralni épp úgy nem sérti magyar önértetüket, mint ahogyan „a nagy Sztálin”, sőt Rákosi Mátyás uralma se bántotta ezt a nagy önértetet. De Hitleré se!

Jánosnak tehát a szultán – mikor „szövetséget” kötött vele – azért engedte el – legalább látszatra – az adót, mert Magyarország ezzel tulajdonképpen elvesztette függetlenségét, viszont mind János, mind a török érdekei azt kívánták, hogy ez legalább mindjárt az elején ne legyen túlságosan nyilvánvaló, hogy az ehhez akkor még nem szokott magyarok önértetét ne túlságosan sértse, hanem lassan, észrevétlenül lépjen majd életbe anélkül, hogy feltűnőbb visszahatást okozna a közvéleményben.

Azt jelentette ez a szerződés, hogy a nemzet behajtotta a fejét egy olyan igába, melytől utána évszázadokig nem volt szabadulás, de mikor végül volt, akkor is csak királyunk *idegenből* hozott erőinek segítségével. Mivel a „nemzeti” király ezt a végzetes lépést önként tette, és volt másik magyar király is, aki a nemzet függetlenségét nem játszotta el, világos, hogy óvakodtak, hogy rideg és nyílt adóköveteléssel a nemzet is azonnal tudatára jusson annak, milyen mélyre süllyedt.

Homlokegyenest ellenkező volt a helyzet a török és Ferdinánd között kötött béke esetében. Itt fizettünk, mégis függetlenek voltunk. Ott azért nem fizettünk, hogy leplezve legyen, hogy elvesztettük függetlenségünket, itt azért fizettünk, hogy ennek árán megtarthassuk függetlenségünket. Ferdinánd nem ugyan adót, de fizetett, róla azonban sohase mondhatta a szultán, hogy ő adta neki az országot, vagy hogy Ferdinánd az ő rabszolgája. Ferdinánd országában még gondolatnak is képtelenség volt, hogy a szultánnak Gritti-féle kegyenceit *kell-*

jen nem a királyt helyettesítő kormányzói állásra, hanem akárcsak egy tizedrangú várkapitányi állásra is kinevezni.

Ferdinánd annyira nem félt a töröktől s annyira független volt tőle akkor is, mikor „adót” fizetett neki, hogy – láttuk – János király esküvőjén követe elől el kellett titkolni, hogy a török követ is ott van és ezért a lakodalomba azt nem is hívták meg, hogy Ferdinánd meg ne sértődjék, illetve ott ne hagyja miatta az egész társaságot. Ez függetlenség. De Jánosé?

A Jánossal kötött török szerződésben nem volt benne az adó, de a déli végvárat nem merte karbantartani s őrséggel ellátni „szövetségese”, a török miatt. El kellett tűrnie, hogy országában Gritti meggyilkolása miatt „szövetségese” tartson ellene vizsgálatot, sőt megbízottja őt, mint a rajtakapott, vásott gyereket, egyenesen leszidja. Ferdinánd országában azonban soha nem rendelkezett és nem is próbált rendezkedni a török még jelentéktelen dolgokban se.

Ezért beszélt a török mindig (ha csak nem haragudott) kedvesen Jánossal és János követeivel, de ugyanezért beszélt Ferdinándról mindig ingerülten, gúnnyal (például „*Kár, hogy nem kéri tőlem uratok egyenesen Konstantinápolyt is*”) és gyűlölettel. Ezért a függetlenségért s ennek eltűrése fejében fizetett Ferdinánd ideiglenesen. Fizetett, mert egyelőre gyöngébb volt és a pénz árán magyar alattvalói életét és vagyonát tudta megvédeni. *Jellemző azonban, hogy még ezt a pénzt is maga fizette, nem pedig a magyar nemzet.*

Egyébként első kiegyezésekor Ferdinánd is éppúgy nem fizetett még adót, mint János. Szolimán gögje legyezésére udvarias, megalázkodó kifejezéseket használt ugyan (Szolimán apjának fogadta stb.), Esztergom kulcsait is megküldte neki, de Szolimán akkor is tudta, hogy továbbra is éppúgy ellensége lesz, mint volt eddig s Esztergom vára éppúgy nem lesz az övé, mint eddig. Esztergom kulcsát megkapta, de Esztergomot nem, ellenben Jánostól a délvidéki végvárat kulcsait nem kapta meg, mert nem is kérte, mert itt nem a kulcsok, hanem a várak voltak az övéi. Hiszen János nem mert velük rendelkezni, nem merte őrséggel ellátni, erősíteni őket, hogy később majd csak úgy maguktól lehessenek nyíltan is a szultánéi.

A második, 1547-es, tehát már János halála után kötött szerződésben már Ferdinánd is fizetésre kötelezte magát, de akkor már János fia is adót fizetett. Csakhogy azt, amit Izabella és fiának gyámjai fizettek, adónak is nevezték, míg azt az évi 30.000 aranyat, amit Ferdinánd fizetett, nem mint adót fizette, hanem mint kártérítést azon Ferdinánd kezébe került várak fejében, melyek azelőtt Jánoséi vagy Török Bálintéi voltak. (Ami ugyanis az övék volt, azt a szultán a magáénak tekintette, hiszen mindketten Szolimán rabszolgái voltak. János mint hűbérese, Török Bálint pedig, mint a Héttorony rabja).

Gyakorlatilag adó volt a Ferdinánd fizette összeg is, de hivatalosan nem. Annyiban még gyakorlatilag se, mert hiszen a békeszerződés éppen azért nem nevezte adónak, mert Ferdinánd nem volt a szultán hűbérese, hanem tőle teljesen független uralkodó. Adót pedig csak hűbéresek szoktak fizetni. Azt is mindenki tudta, érezte, hogy csak ideiglenes ez az állapot s a jövő ezt be is bizonyította. De mily gyorsan bebizonyította a jövő János király utódai esetében is az ellenkezőt!

Ferdinánd, az ember

Láttuk, hogy Zápolya Jánosról, mint emberről, a hívei rokonszenves dolgokat írnak és mondanak, ellenfelei azonban szinte emberi bőrből bújtt szörnyetegnek festik. Az emberek tehát pártállásuk szerint oszlanak meg róla alkotott véleményükben.

Ferdinánddal nem így vagyunk. *Róla, mint magánemberről, kivétel nélkül minden egykorú forrás csak jót mond, még az ellenség is.* Csak az a különbség barát és ellenség megítélésében, hogy az ellenség kelletlenül, hüvösen mondja a jót, a barát pedig rajongó lelkesedéssel.

Ha Zápolya kedves titkárának, Mindszenty Gábornak, uráról írt minden szavát történeti igazságnak vesszük, a tőle írtakkal ellenkezőt tartalmazó egykorú forrásokat pedig mind egyszerűen rágalomnak minősítjük, akkor is csak azt az eredményt kapjuk, hogy Zápolya nem volt rossz ember, hogy mély, érző szíve volt, és tehetségtelen se volt. Olyasmint azonban, ami különleges volna és kimagasló erkölcsre vagy jellemre vallana, titkára sem örökített meg Jánosról.

Ferdinánd magánélete azonban annyira tiszta, fennkölt és tiszteltreméltó, hogy az ő erkölcséről és jelleméről még rágalomokat se tudnak terjeszteni még ellenségei se. Viszont olyan konkrét tényeket említenek róla nemcsak barátai, hanem semleges, sőt még ellenséges források is, melyek az átlagosnál sokkal tiszteltreméltóbb jellemre vallanak. *Ezzel ellenkező forrás egy sincs, még ellenséges részről se.* Ez tehát teljesen eldöntött dolog.

Baráthosi Balogh Benedek és Gelsei Bíró Zoltán Ferdinándot is emberi bőrből bújtt szörnyetegnek festi, de az ő szavaikat fantasztikusan elfogult előítéletekből keletkezett politikai gyűlölet és a történelmi tudatlanság sugallja. Ha történetírók lennének, nem pedig kortesek, akkor Ferdinándról való véleményüket csak az *egykorú* forrásokból meríthetnék. Olyan egykorú forrás azonban, mely Ferdinándot gonosz embernek állítaná, nincsen. Pedig ha lenne, akkor se lenne szabad minden további nélkül szentírásnak tekinteni, hanem az egészséges történeti kritika alapján meg kellene bírálni. De, mondom, történeti kritikára nincs szükség, mert ilyen egykorú irat nincs.

Hogy a történetírásba és a történeti személyekről és eseményekről való ítélet megalkotásába mennyire belefolyik a gyűlölet vagy a rokonszenv, és hogy emiatt mennyire szükség van egészséges kritikára, nagyszerűen látható abból, hogy még Ferdinánd *külső megjelenését* is egész másképpen látja az egyik tábor, mint a másik. Az *egészen* „hazafias” magyar történetírók *egészen* rútnak mondják, a mérsékeltőbbek *mérsékelt* rútnak, ellenben Johann B. Adrian így jellemezte Florenzben róla tartott gyászbeszédében: „*Kiváló szellemi képességű, ritka emlékezőtehetségű és fogékonyágú, emellett szép és magas méltósághoz nagyon hozzáillő testalkatú volt. Mozgását, tartását és egész viselkedését királyhoz illő komolyság és méltóság irányította és lelki kiválóságai ezeket a testieket csak emelték.*”

A barátunk szintén nem tekinthető William Coxe, angol protestáns lelkész „History of de House of Austria” című, világszerte ismert, idegen nyelvekre is lefordított, többkötetes művében egyenesen szépnek, sőt rendkívül szépnek mondja: „*Ferdinánd fiatal korában – írja – rendkívül szép külsejű volt és előrehaladottabb korában ehhez fennkölt megjelenés és az uralkodó tekintélye és méltósága járult.*”

Hogy miként írhatják a mi történetíróink ezt az embert egyenesen csúnyának, azt talán megmagyarázza Navigierónak, Velence Ferdinándnál levő követének az 1546-os évre vonatkozó leírása, mely inkább ellenséges, mint baráti, s melyben azt találjuk, hogy „*Ferdinánd inkább alacsony, mint magas, jelenleg 45 éves, feje sovány, orra nagy és eléggé sáros; ajkai szélesek és kifelé hajlók (Habsburg-ajkak), haja vörösésbe hajló, szembogara nagy, szemei szépek és elevenek, teste meglehetősen sovány, úgyhogy tagjai egyenként tekintve nem szépek, de ami az összbemomást illeti, az ember azonnal megismeri, hogy királyhoz közelít, olyan férfinához, aki kibírja a firkésző tekintetet. A király erős testalkatú, sok megerőltetésen át*

ment, emberére talál benne a leghatalmasabb vadkan, épp úgy a medve és más állatok is. Nagyszerű egészsége van és sohase volt még említhető módon beteg.”

Eltéktelve attól, hogy Navigiero Ferdinándot már élete második felében, neje halála után, mikor már szakállt növesztett, ismerteti, forrásaink pedig fiatal korában mondják rendkívül szépnek, még e leírás alapján is bajos egyszerűen rútnak találni. Legfeljebb azt lehetne megállapítani, hogy 45 éves korában már nem volt oly szép, mint fiatalon, ez meg igazán magától értetődő. Ferdinánd 19 éves fiáról (Ferdinándról) azonban Navigiero is azt mondja, hogy „szép férfi lesz belőle”, s leányairól is azt írja, hogy „egészben véve mind szépek”. Bizonyára szépnek mondta volna Ferdinándot is, ha fiatal korában látta volna.

Ami Ferdinánd *lelki tulajdonságait* illeti, még az elismerést külsejét illetően, mint láttuk, nem oly könnyen osztogató Navigiero is ezt írja:

„Hátra van még, hogy mondjak valamit a király lelki tulajdonságairól, melyek a valóságban olyanok, hogy csak a legnagyobb fokban dicsérni lehet őket és ami az intellektuális és morális kiválóságokat illeti, őfelségét ezekkel annyira megáldva találtam, hogy azt hiszem, ritkaság, hogy ilyen nagy fokban fejedelemben megtalálhatók legyenek.” (S ilyen fejedelem ellen küzdöttek a mi őseink kézzel-lábbal, nehogy még királyuk is magyar legyen.)

„Ami az értelmét illeti, a királynak jó és éles esze van és jól beszél spanyolul, franciául, németül, latinul és olaszul. Gyorsan és éles eszűen felel, mindenről tud valamit, mindig szívesen kérdez és beszél, és amit hall, megtartja magában (nem fecsegi el). Gyönyörködik a művészi alkotásokban, de különösen a tűzértségben, mely nagyon érdekli. Nagyszerű tárgyaló fél, amennyiben mindent őfelsége intéz és minden dolog az ő kezein megy át. Nincs olyan követ vagy bárki más, aki az ügyeket ne őfelségével, hanem valaki mással intézné. És ha egy szegény polgár valami kérvénnyel akar járulni őfelségéhez, azt akarja, hogy a kérvényt neki magának adják, és ha misére vagy asztalhoz menet a szegény ember valamit mondani akar, akkor a király megáll és meghallgatja és elintézi a maga feje szerint. És ez a mindenbe befolyjni akarás talán az oka, hogy az ügyek elintézése többnyire késedelmesen történik.”

„A király sokféle tanáccsal él, és noha nagyszerű esze van, mégis gyakran tanácsosai nézete után indul, amiből aztán gyakran kedvezőtlen döntések születnek.” (Erkölcsileg ez is gyönyörű tulajdonsága. Az igazi keresztény alázatosság jele, hogy valaki okos létére is kisebb képességűnek tartja magát, mint mások. Ilyen alázatosság hízelgőktől körülvett uralkodókban egyenesen bámulatos. Igazán dicsőséges és irigylendő, ha valakinek csak az a hibája, hogy túl jó. Politikailag azonban, mint látjuk, ennek hátrányai is vannak.)

„Ami az erkölcsi erényeket illeti, őfelsége rendkívül vallásos, az igaz hitet soha el nem hagyta, imádkozik minden nap rögtön felkelés után, naponta misét hallgat, minden ünnepnap a breviáriumot [zsolozsmát] is elvégzi, vigiliákon [az ünnepek előestéjén] pedig a vesperát [esti zsolozsmát] és legalább egy, de sok ünnepen két prédikációt is hallgat. (Ezeket a prédikációkat, mint látjuk, nem is hiába hallgatta, mert az ott hallottakat életében meg is valósította). Gyónik, áldozik, kétszer, háromszor, négyszer is egy évben (akkor még nem volt szokás a gyakori áldozás) és az ember csak a sok jámborság jeleit látja őfelségén.”

„A király egyenes lelkű, annak is tartja mindenki, és ha valami igazságtalanságot látnak történni, az nem a királytól származik, hanem minisztereitől, akik rosszul tájékoztatják. Lelki erővel rendelkezik, és ha ez nem tűnhetett is ki a hadviselésben, hol nagy veszélyben forgott volna, de lehetett látni leányának, meg a királynénak halálakor, akit jobban szeretett, mint önmagát, és a sok megpróbáltatásban, melyet elszenvedett, kivált Magyarországon.” (Bizonyára vagy a magyar főurak gyakori s csakugyan undok hitcseréléseire (János király és követei), vagy a török ellen, Magyarország felszabadítására összehozott szép hadseregek okozta csalódásaira gondol.)

„Mértékletes, azt nem is említem, hogy szentül hiszi mindenki, hogy a királynén kívül semmiféle más nővel dolga még nem volt, sem annak halála előtt, sem utána. Bőkezű, mit nagyszerűen mutat szolgálóinak helyzeté, kik többnyire gazdagok, a király pedig szegény, és in-

nen van, hogy nem látunk olyan alkotásokat, melyek Őfelségének a nagystilűség erényét is megszerezhetnék, mert nem látjuk, hogy városai némelyikében olyan palotái vagy épületei lennének, mint egy ilyen nagy fejedelemhez illenék, sem nem látunk valami nagyszerűséget házi felszerelésének fényűzésében vagy más ilyes dolgokban.” (Tehát igazán nem mondhatjuk, hogy azért nem szabadított fel bennünket a török alól, mert a pénzét másra, vagy magára, vagy fényűzésre költötte). „Mindennek oka az, hogy Őfelségének soha sincs más pénze, mint csak az, amit előlegképpen felvesz.”

„A király szelíd. A legnagyobb ritkaság haragosnak látni. Olyan emberszerető (barátságos), hogy szinte már sok, mert beszélget mindenkivel, nevetgél mindenkivel, olyan túlságos bizalmaskodással, hogy már némileg a királyi tekintéllyel ellenkezik. Szívesen dicséri ügyeit és engedi, hogy dicsérjék és övéi között nincs egy se, aki félénk tisztelettel beszélne vele.”

„Igaz ember. Amit mondott vagy megígért, megtartja. Hogy nagyravágyó lenne, nem lehet mondani, mert ha már oly magasra jutott, hogy császárrá kell lennie, nincs rá oka, hogy magasabbra törekedjék. A német fejedelmekkel Ferdinánd jóságos természetének megfelelően bizalmas lábon áll, s inkább mint egyenrangú, mintsem mint feljebbvaló, érintkezik velük. Ezért jobban szeretik, mint a császárt (V. Károlyt), ami egyébként tekintélyét és tiszteletét csökkenti is nálunk.”

Kérdem, tudott volna-e ez a Ferdinánd udvarában élő velencei követ több jót és szépet mondani a királyról még akkor is, ha a fenti megállapításokkal nem kormányát akarta volna a tényállásról tudósítani, hanem célja egyedül csak a dicséret, a magasztalás és a hizelgés lett volna? S ne feledjük, hogy az a Navigiero ír így, aki bírál is és a fogyatkozásokat is észreveszi, bár erkölcsit, értelmet vagy jellemet egyáltalán nem talál. Megírja például, hogy Ferdinánd nagylelkű és igazságos, de Velencével ekkor meg ekkor mégis igazságtalanul bánt. Ezt a kifogást az elfogult velencei hazafi teszi, a magasztalásokat pedig az, aki mint személyes ismerőse, Ferdinánd erényeinek varázsa alól ellenség létére se tud szabadulni.

Egyébként az még a magyar „hazafiak” írásaiból is kivehető, hogy Ferdinánd ügyei sokkal jobban álltak volna nálunk, ha körünkben élt volna, mert mihelyt egy ideig nálunk tartózkodott (például mikor kiűzte innen Jánost és elfoglalta Budát, itt volt egész udvarával egész addig, míg Jánosnak a törökkel való szövetsége és a szultán közeledéséről szóló hírek miatt csapatok szerzése céljából külföldre nem kellett távoznia), megnyerő egyéniségével mindjárt megerősítette köztünk a helyzetét.

Látjuk majd, hogy magyar hívei, akik személyesen ismerték, valósággal rajongtak érte, mint Nyáry, Zay, Forgách püspök. Ez utóbbi bizonyára azért festi olyan sötét színekkel Izabellát, meg János Zsigmondot, mert mielőtt ez utóbbiakat megismerte, már ismerte Ferdinándot. Az ő udvarából ment János Zsigmondéba és ezért ütött ki az összehasonlítás János Zsigmondra és Izabellára olyan keservesen. Hiszen Forgách Ferdinánd után még fiát, Miksát se bírta, hogy bírhatta volna akkor János Zsigmondot. (Láttuk, hogy mikor már Izabellát és fiát megtapasztalta, szívesen kibírta volna még Miksát is. De akkor már ő nem kellett Miksának.)

Forgách szerint Ferdinánd jó keresztény szívét egyenesen a hitújítás terjedése, a hitbéli megoszlás feletti bánkódás vitte sírba. Ugyanezt írja az említett Coxe, a protestáns lelkész is. Forgáchot az a kitüntetés érte, hogy Ferdinánd halálakor ő tarthatta a bécsi Szent István templomban a gyászbeszédet. Ő, aki éveken át titkári teendőket végzett mellette, azt mondja e beszédében, hogy *minden nap* meghatározott órákban különbség nélkül bárki emberfia elébe járulhatott, mindenkit vidám lelkülettel fogadott és olyan magatartással, amely a félénkekbe bátorságot csepegtetett, a vakmerőket pedig a kellő határok közé szorította. Maga Forgách látta, hogy *jó száz*, magánemberektől származó kérvényt *még aznap* személyesen elolvasott és a királyi tanácsba ugyanennyi felett döntött még *ugyanazon a napon*. Forgách különösen kiemeli, hogy Ferdinánd méltóságokat és hivatalokat nem kegyként, nem is nemesi származás vagy vagyon szerint, hanem egyedül csak az erény és a rátermettség szerint igyekezett adományozni.

Berzeviczy azt írja, hogy Ferdinánd a fiziognómiában [az arcvonásokban kifejeződő lelki folyamatok vizsgálatában] is olyan járatos volt, hogy az emberek tekintetéből természetüket és vérmérsékletüket is könnyen megismerte. Ugyanő kiemeli nagy mennyiségnyi tudományát és az architektúrában való jártasságát.

Egy Grazban 1547-ben kinyomtatott s Ferdinándról bizonyos Saurau Zsigmondtól tartott beszéd kiemeli, hogy Ferdinánd olyan sokat adott arra, hogy nemcsak írásban, hanem még szóban tett ígéretét is megtartsa, hogy mikor egyszer egy kiszolgált katona követelését, mint jogtalant és túlzottat elutasította, de az illető utána arra hivatkozott, hogy a császár ezt neki már megígérte, Ferdinánd azt válaszolta, hogy adják meg hát neki akkor, amit kér. *„Ha a kető közül valamelyiket – mondta – el kell viselnem, akkor inkább vesszek anyagiakban, mint hírnevemben.”*

Ugyanő hozza fel, hogy szerette emlegetni Alfonz hajdani spanyol és nápolyi király azon mondását, hogy az olyan királyok, akik a tudományokat megvetik, koronás szamaraknál egyébként nem tekinthetők, és hogy az ő legjobb barátai a halottak, értve rajta a könyveket, mert azok sem nem hízlelnek az embernek, sem nem félnek megmondani a teljes igazságot.

Lássuk most egy ellenfél, az angol Coxe jellemzését Ferdinándról: *„Noha mint protestánsoknak, lehetetlen Ferdinándot nem úgy nézni, mint a vallási igazság nagy ellenfelét és a katolikus tévedések fő istápolóját, mégse tagadhatjuk meg tőle a magaslatást ősei vallásához való őszinte és lelkes ragaszkodásáért, mely annyira ment volna a vakbuzgóságtól (bigotry) és türelmetlenségtől, hogy az ő korában és családjában ritkaság... Családi életében példaképe volt az önmérsékletnek, a mintaszerű viselkedésnek (decorum) és a józanságnak és nevezetesen szelíd és megbocsátó lelkületéért. A házassági hűséget becsülettel megtartotta, sőt a szeretett feleség halála után is sértetlenül megőrizte tisztaságát...”*

„Ferdinánd jellegzetes tulajdonságai voltak: a kötelességteljesítés, az éberség, a szelíd-ség és a pártatlanság; alkalmazkodás álnokság nélkül; bátorság fitogtatás nélkül. Nem voltak benne testvéreinek fényes tehetségei: nem örökölte azt a nyugtalan és despotizmusra hajlamos tehetséget se, mely Károlyt oda vezette, hogy népének nyugalma és boldogsága áldozatul hozza nagyra törő terveinek. (Ez az állítás V. Károlyt illetően se igaz, sőt egyenesen igazságtalan, de most erre nem térhetünk ki.) Noha kora csodálatát nem vonta magára, méltán megérdemelte és meg is kapta, ami sokkal többet ér, kortársai megbecsülését és alattvalói szeretetét. Joggal nevezik Németország békeszerzőjének, és neki lehet tulajdonítani az osztrák-ház azon ágának dicsőségét, melynek ő volt az alapítója.” (II., 280. o., II., 279. o.)

És ha ilyen véleménye van róla még ellenségének is, egyenesen megható, ahogyan udvari tudósa és a török portán követe, a korában nagyon híres Busbeck nyilatkozik róla „Legatio Turcica” című művében. Önkéntelenül is hízlelgésre gondol az ember, mikor olvassa, mert így áradni másképp nem nagyon szokás. Azért megemlítem, hogy Ferdinánd soha nem is olvasta, amit róla Busbeck írt, mert Ferdinánd akkor már nem élt, s művében nem is Ferdinándról írta, hanem a törökországi állapotokról, amint követségekor tapasztalta. Hogy Ferdinánd hogy jutott benne mégis eszébe, már a bevezetésből látjuk:

„A nem nagyon eredményes munka után (Törökországból haza érkezőben) az az egyetlen vigasztalás maradt meg számomra, hogy megadatik nekem, hogy a szentséges császárnak, vagy inkább a megtestesült erény igazi képmásának, arcát ismét maradandólag láthatom. Mert ne gondolja senki, hogy van jobb ember, akire a nap süt, vagy akire nagyobb joggal ruháztak uralkodói hatalmat, mint ő. Senki nála állhatatosabban nem maradt hű az erényben és senki nem vigyázott gondosabban, hogy lelke tisztaságát a szerencse következményei be ne szennyezzék. Mindig az volt az irányelve, hogy azoknak, kik az emberek szeméit a bitor csillogásával magukra vonják, annál inkább kell szent erkölcsök által az emberek lelkületét jóra indítaniuk.”

„Az istenfélelemre a legnagyobb gondot fordította. Melyik gyámoltalan fordult hiába részvételéhez?”

(Erre a kérdésre – ezt már nem Busbeck mondja, hanem én – megfelelnek Ferdinánd fennmaradt számadáskönyvei, melyek tele vannak jótékony adományokkal, sokszor egészen kis emberek részére naiv megható részletekkel, melyek mutatják, hogy a császár mennyire figyelmes és jó volt s mennyire törődött a legegyszerűbb dolgokkal és a legjelentéktelenebb emberekkel is s velük milyen sűrűn és hosszan elbeszélgettek.)

„*Ki nem tapasztalta még magán bőkezűségét? Hiszen elveszettnek tekintette a napot, melyen valakinek jót nem tett. Noha mindenki iránt a legnagyobb jóakaratot tanúsítja, környezetéhez különösen rendkívül jó. Ezek között nincs senki, aki arról panaszkodhatna, hogy nem törődik vele vagy elhanyagolja. Mindenkinek életét, szokásait, érdemeit és a nevét emlékeztében tartja. Az is sajátossága, hogy azokkal, akiket néhány napon át haragjával büntetett, utána megint csak épp úgy bánik, mint azelőtt, aztán bűnüknek minden emléke ki van irtva a lelkéből.*” (Majdnem szóról szóra ugyanezt írja Bessenyei, a kálvinista testőr, Mária Teréziáról, mint majd annak idején látni fogjuk. Egyébként is az ő megemlékezése épp olyan áradozó e nagy királynőről, mint Busbecké Ferdinándról, s hogy ez az egészen különleges lelki kiválóság mennyire nem kivétel a Habsburg-uralkodók sorában, azt látni fogjuk Ferenc József volt hadsegédének, a kálvinista Horthynak áradozó magasztalásából akkor, mikor már Magyarország kormányzója volt, s látjuk majd, hogy II. Ferdinánd, I. Lipót, III. Károly, I. Ferenc, V. Ferdinánd is mind ilyenek voltak.)

„*Gyűlölet nélkül él, nem tud haragudni, sem veszekedni: nem hallgatja meg azokat, akik másról rosszat akarnak beszélni, és olyanokat, akikről tudja, hogy nem jó indulattal vannak irántuk. A jó és tanult embereket, akik az olyan tudományokban képzettek, melyekkel a közjóknak szolgálni lehet, különös jóakarattal karolja fel. Egészen átadja magát nekik és letéve uralkodói jellegét, olyan barátságosan érintkezik velük, mint egyenrangúakkal, és szinte versenyez velük a kiválóságokban, akár régiek, az ősökön alapuló, akár újak és személyesen szerettek azok.*”

„*A legridegebb téli hónapokban is öt órákor kel, imádja Istent imádsággal, és miután misét hallgatott, a tanácsba megy, ahol a közjólétet érintő ügyek megtárgyalásában egész az étkezésig nagy figyelemmel vesz részt. Ugyanez történik a délutáni órákban is egész a vacsora idejéig, de nem az ő vacsorájáig, hanem tanácsosaiéig, mert ő maga semmit se eszik este és egy nap csak egyszer vesz magához ételt, akkor is mértéktelenen, italt is keveset fogyaszt és az asztalnál kétszeri poháremeléssel megelégszik. Éjszakája szűzi és pihenése felesége halála óta (mindezt mindenki biztosan tudja) ölelések nélküle.*”

„*Hiú időtöltésről és olyan szórakozásokról, melyek sokakat lenyűgöznek, nála szó se lehet. Az élcgyártók, gúnydalokat költők, bohócok, hízelgők (a legtöbb királyi udvar élvezetei és mótelyei is egyúttal) távol vannak tőle. Semmi szabad idő nem múlik el nála haszontalanul. Ha hivatalos elfoglaltsága után még ideje marad, ami azonban nem gyakori eset (szakasztottan úgy, mint Ferenc Józsefnél – meg Lipótnál, II. Józsefnél, III. Károlynál, II. Lipótnál, I. Ferencnél stb. –, tehát nem kivétel, hanem megint csak családi vonás), akkor szívesen tölti el tudós emberekkel való társalkodásban. Egyedül a vadászatnak hódol néha, annak se annyira kedvtelésből, mint inkább az egészség okáért... Így tér haza késő éjjel boldogan, hogy egy vadkant, szarvast, sőt néha medvét elejtett és pihenőnek adja sokféle munkától kimerült tagjait anélkül, hogy ennék vagy innék.*” (Navigiero, a velencei követ, azt is írja, hogy az étkezést kivéve sohase ül le, mindig áll vagy járkal, az államügyeket is így intézi.)

Ferdinánd vallásossága megható, s az eddigiek, meg az ezután következők alapján azt kell mondanunk, hogy vallásossága a legideálisabb értelemben vett eszményi vallásosság volt. Amit a nemes lelkű jóság, a nagy intelligencia és az okos nevelés együtt létre tud hozni a kinyilatkoztatás tiszta ismerete alapján, azt látjuk az ő lelkében és életében megvalósítva.

Vallástalan, erkölcstelen és hitközönyös kornak volt a gyermeke, melyben – mivel épp akkor a legfrissebb, tehát a legfelkapottabb divat volt – az értelmesebb, a haladóbb emberek s köztük Ferdinánd legidősebb fia, Miksa is, sőt fiatalabb korában még testvére, Mária, magyar

királyné is, többé-kevésbé protestáns érzelműek voltak. Ferdinánd soha. Az ő jósága és nagy intelligenciája ellent tudott állni a divatnak, mert tudott önállóan gondolkodni, alázatosságával pedig tudott a Krisztus Egyházának engedelmeskedni is, ha más orvosság nem lett volna.

Eleinte megértő volt a protestánsok iránt és a kiegyezés híve volt. Sokat fáradozott, hogy az Egyház engedje meg a két szín alatti áldozást és a papok házasodását, tehát olyasmiket, mik a hit tisztaságát nem érintik. Ebben tévedett, mert ha törekvését siker koronázta volna, ártott volna vele az Egyháznak.

A protestánsok a katolikus hitet is elvetették, nemcsak az egy szín alatti áldozást és a papi nőtlenséget helytelenítették. Ilyen engedményekkel tehát még nem lehetett volna a hitszakadást megszüntetni. Ellenben az engedmények megzavarták volna a még hívőket, kik nem látják tisztán, mi a dogma és a nem dogma, s így csökkentették volna bennük az igazsághoz való törhetetlen ragaszkodást. Általában válság idején sohase engedményekre van szükség, hanem még nagyobb hitre, még nagyobb meggyőződésre, tehát az engedmények előli tökéletes elzárkózásra.

Gyönyörűen mutatja Ferdinánd tökéletességét és a legnemesebb értelemben vett igazi keresztény alázatosságát, hogy noha ő szinte egész életét az engedmények megadására állította be, s noha olyat kívánt, ami katolikus alapon is megengedhető, mégis mikor azt látta, hogy az Egyház más állásponton van s azt, amit ő jobbnak látott, végleg elutasította, nemcsak nem sértődött meg s nem hidegült el miatta az Egyház ügyétől, mint az ő helyében gyarlóságból száz közül kilencvenkilenc s még száz pap közül is kilencven tette volna, hanem utána is épp oly lelkesen és odaadással szolgálta az igaz hit ügyét, mint azelőtt.

Fiatal korában még mintha kissé látszana rajta a kor szelleme. Bizonyára ezért volt megértőbb és engedékenyebb a protestánsokhoz is, mint bátyja. Nálunk a Zápolyával való küzdelemben az egyházi javak elidegenítésében se volt sokkal különbség, mint János, sőt politikájában az akkori divatos machiavellisztikus eszközök alkalmazásában se nevezhető túlságos lelkiismeretesnek. (Ezeket bizonyára nem ő alkalmazta, hanem miniszterei, de őt is hibáztatnunk kell érte, mert ilyen esetben még egy tucaturalkodót se lehet feloldani a felelősség vádjá alól, nem olyan nagy intelligenciájú embert, mint amilyen Ferdinánd volt.)

Ezeket meglelt korában mind megbánta és igyekezett minél tökéletesebben jóvátenni. A hit szempontjából azonban fiatal korában se ingadozott egy percig se. Ebben a tekintetben már gyerekejjel is oly önálló és intelligens volt, hogy dacolni tudott a divattal és a korszellemmel. Egyenesen megható, milyen aggodalommal írt Mária nővérének, mikor megtudta, hogy Luther neki ajánlotta egyik művét. Mária, aki akkor még hibás volt e tekintetben, észre tért, mentegetőzött bátyja előtt s azután többé nem is adott okot panaszra ő se.

Már nagyobb baj volt e tekintetben elsőszülöttjével, Miksával. Miksa gyöngesége a hitben annyira bántotta, hogy – úgy látszik – a halálát is az emiatti keserűség okozta. Mikor Miksa egyszer Pozsonyban nem akart részt venni az úrnapi körmeneten, mert kételkedett az Oltáriszentségben, jó atyja kétségbeesetten óraszám bizonygatta neki, de a kevély, makacs gyerekek nem sokat használt. Megható, ahogyan gyerekeit, de különösen Miksát, az Egyház szeretetére és az igaz hitben való állhatatos megmaradásra kéri és buzdítja. E célból már meglevő végrendeletéhez még külön függelékkel is mellékelte, melyben ilyen meghatóan szól hozzájuk:

„Szemlélem a földi életet, és hogy az eretnokségek és új szekták mennyire túlsúlyra jutnak, és hogy ti sem fogtok megkísértés nélkül maradni, hogy hozzájuk csatlakozzatok. De különösen te okozol nekem sok aggodalmat, Miksa, többet, mint bármelyitek. Mert több olyasmit láttam és tapasztaltam, ami azt a nagy gyanút kelti bennem, mintha te, Miksa, a mi hitünktől elpártolni és az új felekezetekhez átmenni akarnál. Adj a Isten, hogy ne így legyen, és hogy e tekintetben jogtalanul gyanakodjam. Mert tudja az Isten, hogy engem a földön nagyobb szenvedés és bánat nem érhetne, mint ha te, Miksa, aki a legidősebb vagy és leginkább fogsz uralkodni, a hittől elszakadnál. De ez töletek, a többiektől is, nagy bánat és keserűség

lenne részemre, oly nagy, hogy jobb szeretnék benneteket halva látni, mintsem hogy az új valláshoz és felekezetekhez pártoljatok. Kérem is az Istent minden nap a legbensőbbben, hogy ettől óvjon meg és mielőtt ide jutni engedne benneteket, előbb – mert, mint remélem, mert még jó keresztények vagytok – szólítson el e világból benneteket.”

Ha e sorok olvastára – meghatódás helyett, ami engem elfog – azt mondaná a Ferdinánd lelkétől távol álló olvasó: Micsoda bigottság! Micsoda fanatizmus!, akkor bátorkodom arra figyelmeztetni, hogy Coxe, a protestáns lelkész -láttuk – éppen azt hangsúlyozza Ferdinánd vallásosságával kapcsolatban, hogy vallásossága annyira mentes volt a „bigotry”-tól [vakbuzgóságtól] és a fanatizmustól, hogy abban a korban egyenesen egyedülálló jelenség volt, továbbá, hogy éppen Ferdinánd volt az, aki legtovább küzdött azért, hogy a katolikus Egyházba is engedjék meg a kehely használatát és a papok nősülését, ami megint csak minden, csak nem bigottság és nem fanatizmus. Végül, hogy ha volt ember, aki természeténél fogva kevésbé volt hajlamos a fanatizmusra, akkor az Ferdinánd volt, mert a fanatikus ember mogorva, emberkerülő, a mindennapi élet apróságait észrevenni és élvezni nem tudó és kevés beszédű, Ferdinánd azonban, mint láttuk, maga volt a megtestesült bonómia, barátságosság, emberszeretet, közlékenység. Ő – ellenkezőleg – túl sokat beszélt, mint láttuk, sőt nevetgélt mindenkiel. Ezért rajongott annyira érte mindenki, aki ismerte. *A fanatikus* ember nem ilyen.

Ki kell emelnünk azonkívül azt is, hogy csak a *tévedések* makacs előharcosait szoktuk fanatikusoknak nevezni, nem pedig *az igazság* bajnokait. Aki az igazságért küzd, aki érte lelkesedik és él-hal, még akkor se szoktuk ellenszenvesnek találni és fanatikusnak nevezni, ha ezt túl nagy hévvel és ridegen teszi, pedig Ferdinánd ugyancsak nem így tett.

Ilyen körülmények közt azt a tiszteletreméltóan nagy hitet és meggyőződést, melyet Ferdinánd pótvégrendeletében fiaihoz írt intelmében láttunk, nem magyarázhatjuk mással, mint az észen alapuló, tudományosan megalapozott, szent és megtántoríthatatlan meggyőződés megnyilvánulását egy nagy intelligenciájú és vallásilag is nagyon képzett s emellett rendkívül nemes lelkű és fiait végtelenül szerető embernél. Ez a hit és meggyőződés minden művelt és szerencsésen katolikus nevelésben részesült emberben természetes dolog.

Megemlíjtük, mert jellemző, hogy Ferdinánd pótvégrendeletében még ezt is írja fiainak: *„Mivel tudom, hogy meglehetősen kemény fejetek van és időnként a harag uralma alatt álltok, igyekezzetek ettől megszabadulni, különösen egymás iránt, de egyébként is, mert nagy urakban nagyon csúnya a harag és a makacs, kemény fej.”* (Mária Terézia ugyanerre figyelmeztette és ugyanettől óvta állandóan fiát, a későbbi II. Józsefet. De nem használt neki, mert ő is korának gyermeke volt és vallásossága miatt lekicsinyelte az anyját. Csak a halálos ágyán látta be, hogy anyjának volt igaza s büntetésül makacsságáért aztán utolsó tette az volt, hogy munkás, fáradságos élete minden alkotását ő maga semmisítette meg. De még az is becsületére válik, hogy ezt legalább maga tette meg s kemény fejét, ha későn is, de mégis megtörte.)

Nagyon szép vonás Ferdinándban az is, hogy *végrendeletében fiainak azt is a lelkére köti, hogy népeik szabadságjogait és kiváltságait tartsák mindig tiszteletben.*

„Azt is kötelességekké akarom tenni – írja végül fiainak –, hogy nőtestvéreitekkel tördjetelek, különösen azokkal közülüik, akik még hajadonok és segítsétek őket, hogy jól és becsületesen férjhez mehessenek. De katolikusokhoz, nem eretnekekhez.”

Különösen mutatja Ferdinánd nagy intelligenciáját, nemes lelkületét, tehát egész egyéniségének nagystílúságát, hogy a vallás parancsainak kijavítását, kijátszását nem tudta lelkiismeretével oly könnyedén elintézni, mint a tucatlelkek teszik, akik a vallás parancsai közül azt, ami könnyű, megtartják: imádkoznak, misére járnak, templom előtt keresztet vetnek, esetleg a húst se eszik meg pénteken, de ami ennél nehezebb, azt minden lelkiismeret-furdalás nélkül szegik meg.

János király is így tett. Elméletben ugyan visszautasította, mikor ócska országgyűlése azal akarta megajándékozni, ami az Istené, de szemrebbenés nélkül adományozgatta az egyházi javakat híveinek, vagy hagyta a kezükben, ha már elfoglalták, s ezáltal, noha elméletben

hű maradt az Egyházhoz, gyakorlatilag a katolikus hitet tulajdonképpen ő irtotta ki az országból. Így tett – még inkább – özvegye, Izabella, aki naponta misét hallgatott ugyan, de mellette szeretőket tartott, és akik ezt rossz szemmel nézték, azokat legyilkoltatta, aki nagy katolikusnak tartotta magát, de az Egyháztól elrabolt épületben lakott (és ott tartotta orgiáit) és a tőle elrabolt jövedelemből élt, tehát tulajdonképpen ő irtotta ki a katolicizmust Erdélyből. Hiszen emiatt nem lehetett ott püspököket kinevezni, papnevelőt tartani és új papi nemzedékről gondoskodni.

Ferdinánd, mint láttuk, nemcsak erkölcsös volt, a házasság keretein kívül nemcsak nemi élvezet soha nem élvezett, nemcsak házassága is annyira a faj szolgálatában állott, hogy tizenöt gyermeknek adott életet, akik közül három fiú és kilenc leány meg is nőtt, hanem ennél még többet is tett: neje halála után megint tisztaságban élt és az újabb házasságról, melyhez joga lett volna, lemondott.

Annál többet jelent ez, mert a nemi tartózkodás nem lehetett nála természetes adottság. Láttuk ugyanis, hogy rendkívül kedélyes, derűs, barátságos, közlékeny és könnyen megközelíthető volt, az ilyen egyéniségekben pedig gyakoribbak szoktak lenni a nemi bűnök, mint a zárkózottakban. Az ilyenek gyakrabban megtetszenek másoknak s így nagyobb kísértéseknek is vannak kitéve, mint a rideg és tartózkodó, nehezen megközelíthető lelkek. Nem is szólva arról, hogy Ferdinánd csinos, fiatal korában pedig egyenesen szépnek mondott ember volt.

Jellemző és épületes a válasza, mikor felesége halála után testvére, Mária, a francia királylányt szerezte neki második feleségül: „*Ami engem illet, ha szándékom lenne újra megházasodni, akkor mindazok után, amit írsz, és amit én magam is hallottam, inkább őt választanám hitvestársamnak, mint bárki mást. Úgy látom azonban, hogy erre nekem semmi okom sincs, tekintve, hogy Istennek úgy tetszett, hogy gyermekekkel megáldjon és korban is annyira előrehaladtam már, hogy az ő segítségével és kegyelmével ellehetek új házasság nélkül, megszívlevél Szent Pál tanácsát*” (1Kor 7,25-40), „*amint te is megszívlelted, noha sokkal kevesebb okod volt rá, mint nekem.*” (Itt arra céloz, hogy Mária se ment férjhez, pedig ő igazán fiatalon lett özvegy. Bár az öreg korra való hivatkozást Ferdinándnál se vehetjük másnak, mint szerénységnek, hiszen csak negyvenes éveiben volt és a velencei követ csak alig két évvel előbb írta róla, hogy csak úgy duzzad a férfierőtől. Mária se ment férjhez férje halála után, de viszont róla voltak pletykák. Ez természetesen nem bizonyítja azt, hogy igazak is voltak, de igenis azt, hogy olyan erkölcsi tekintélye neki közel se volt, mint Ferdinándnak.)

Fiatal korában azt a bűnt is elkövette Ferdinánd, amit Zápolya János: ő is eladományozta híveinek az egyházi javadalmakat vagy – mikor erőszakosan elfoglalták – hallgatólagosan elnézte az illetőknek, s a kezükön hagyta. Aztán a török háború céljaira is igénybe vette az egyházi javadalmak jövedelmét (ez utóbbit egyébként pápai engedéllyel tette). Mit is csinált volna az egyházi javak elidegenítése nélkül? Ha nem így tesz, talán egy hívet se tudott volna magának szerezni Magyarországon.

Mikor tette, bizonyára azzal nyugtatta meg lelkiismeretét, hogy majd ha megszilárdul uralma, jóváteszi, meg hogy hiszen ezzel is a kereszténység céljait szolgálja az igénybe vett vagyon. Valóban még az is azt szolgálta, melyet nem a török ellen, hanem az ország megszerzésére, hívek szerzésére fordított. (Ezt be is igazolták az események, mert Magyarország sohasem lett volna újra katolikus ország Habsburgok nélkül. Ez olyan igazság, melyet – azt hiszem – mindenki elfogad.)

Lehet, hogy Zápolya is ugyanezzel nyugtatta meg a lelkiismeretét. (Már Izabella ezt semmiképp se tehetné, mert ő már józan ésszel nem gondolhatott arra, hogy valaha az egész ország a fiáé lesz és akkor mindent jóvá tehet. Még Zápolya is csak uralkodása elején gondolhatott komolyan erre).

De micsoda különbség van e tekintetben lelkiismeretesség és igazi katolicizmus tekintetében Ferdinánd és Zápolya között! Ferdinánd lelkiismereti mentsége reális volt s a következmények beigazolták. Az ország tényleg utódaié lett, ezek tényleg visszaadták az

Egyháznak az ideiglenesen, kénytelenségből igénybe vett vagy inkább másoktól igénybe venni engedett vagyont, jóvá tették tettük következményeit is és szívós, évszázados küzdelmek után – sokszor igen sok kellemetlenségükkel és kárukkal – az országot újra katolikussá tették.

Zápolyának azonban már a fia is eretnek volt, s mint láttuk, testvére, Borbála utódai is.

Zápolyában egyébként nemcsak az erő hiányzott e jóvátételre, hanem az akarat is. Nyoma sincs annak, hogy halálos ágyán azt üzenete volna a gyámok által fiának, hogy atyja akarta, hogy az Egyháznak kénytelenségből okozott kárt mindenképpen hozza majd helyre. Ő nem volt annyira keresztény. Neki utolsó óráiban csak arra volt gondja, hogy fiának a trónt biztosítsa. *Ellenben Ferdinánd végrendeletének szinte a nagyobb része az Egyháznak okozott kár jóvátevéseéről szól.* Neki ez még fontosabbnak látszott, mint a földi trón.

Azt írja még java férfikorában írt végrendeletében, hogy mikor 1529-ben a szultán várható támadása miatt sereget gyűjtött, a pápa engedélyével (tehát nem csak úgy önkényesen) az osztrák kolostorok vagyonának egynegyed részét igénybe vette. Bár – írja – ez nem a maga használatára, hanem Isten ügyének védelmére történt, mégis hogy lelkiismeretét ne terhelje, rajta lesz, hogy az igénybe vett vagyont az Egyháznak visszatérítse, és ha ez neki nem sikerül, kéri örököseit, hogy ezt – mihelyt csak lehetőségük lesz rá – tegyék meg az ő kedvéért.

Aztán hogy lássák, mennyire komolyan veszi a dolgot, fel is sorolja, hogy milyen jövedelemforrásokból teremtsék elő az ehhez szükséges összegeket. Megszabja, hogy az eladott vagyontárgyakat vásárolják vissza, ha pedig az új tulajdonos nem hajlandó őket eladni, akkor megfelelő értékű kártalanítást adjanak. Annyira megy lelkiismeretességében, hogy még arra az esetre is intézkedik, ha a vagyontárgyakat olcsóbban értékesítették, mint a valódi értékük volt.

Zrínyi Ilona, mint a Rákóczi-gyerekek gyámja, mérhetetlen vagyon jövedelmével rendelkező férje halála után s ebből megholt férje csak 10.000 forintról rendelkezett úgy, hogy azon lelke üdvéért özvegye misét mondasson. Mégis anyósa gyóntatója még férje halála után 4 évre is szemére hányhatta, hogy eddig még egy fillért se fordított férje akaratának teljesítésére. A mi hazafiaink csak ilyenek. (A bizonyítékokat lásd Meszlényi Antal: Báthory Zsófia élete és végrendelete, 54. o.)

Ferdinánd örökösei, ezek a gonosz Habsburgok azonban komolyan vették apjuk végső akaratát, pedig itt igazán mérhetetlen összegek megtérítéséről volt szó. *A két király küzdelme közbeni pártharcokban elidegenített egyházi javak nálunk az utolsó holdig visszakerültek az Egyház kezébe, úgyhogy a püspöki, káptalani, apátsági, prépostsági stb. uradalmaknak egész jelenkori bolsevik elkobzásukig ugyanott volt a határuk, ahol első szent királyunk ezer évvel ezelőtt megjelölte. Ilyet nem találunk még egyet a világtörténelemben.* Pedig ezeket az ősi határokat nem lehetett ám úgy visszaállítani, hogy egyszerűen csak elvették a bitorlóktól, azt, amit az Egyháztól elragadtak.

Azok ezeket bizonyos érdemekért kapták vagy az eredetileg igazságtalan bitorlást a király utólag bizonyos érdemek fejében törvényesítette, vagy pedig zálog fejében bírták a koronától. Ezeket tehát mind ki kellett fizetni, újra meg kellett venni, ha vissza akarták adni az Egyháznak.

Ezért egész II. Ferdinánd élete végéig eltartott, mire I. Ferdinánd utódai a sok zálogösszeget ki tudták izzadni. Olyan lelki nagyság, a jognak, igazságnak olyan uralma ez, melyet nem lehet eléggé bámulni s melynek nincs is mása a világtörténelemben. Nemcsak az Egyház lehet érte hálás e dicső uralkodóháznak, hanem mindenki, akinek vagyona van, tehát lehet tőle valamit elvenni, mert hiszen azt láthatjuk belőle, hogy a Habsburg-ház maga volt a megtestesült antibolsevizmus. Tudta is ezt a bolsevizmus s gyűlölte is, s igyekezett is még jobban meggyűlöltetni.

És ez a nagyság még nagyobbá válik, ha meggondoljuk, hogy amit Ferdinándról ír a velencei követ, az minden utódára is áll: pénzük sohase volt, mindig pénzzavarban voltak s

mindig előlegekből éltek (azért, mert mindig bőkezűek és nagylelkűek, igazi királyok voltak. Nem üdvös, nem hasznos tulajdonság, de kétségtelenül szép és nemes) és ők *ilyen pénzügyi viszonyok ellenére* végezték el ezt a nagy anyagi teljesítményt. Ez nagylelkűségüket, egyházi-asságukat és igazságszeretetüket még bámulatosabbá teszi. Később is, mikor a pápa eltörölte a jezsuitákat (II. József pedig egyéb szerzetesrendeket is), ezek vagyonából se fordítottak Habsburg-királyaink egy fillért se saját céljaikra, de még világi közügyekre se, hanem Vallás- és Tanulmányi Alap néven ezt a vagyont is megőrizték teljes épségben s jövedelmét *egyházi* célra fordították.

A cseh rendek Ferdinánd alatt (mint a magyar rendek is Ulászló, János és Izabella alatt nemegyszer) törvényt hoztak, hogy a cseh egyházi javadalmak a cseh korona tulajdonai és azokat a királynak nemcsak ideiglenesen, hanem örökre elidegeníteni is joga van. Ferdinánd e határozatot szentesítette. Most végrendeletében erre vonatkozólag ezt írja:

„Mivel mindenki jogos és megbecsülendő dolognak tartja, hogy senki felebarátjának tulajdonát akarata ellenére el ne vegye és másnak oda ne adja, ebből jól átgondolt megfontolással és logikus okoskodással azt következtetjük, hogy sem nekünk, sem utódainknak, sem a rendeknek vagy alattvalóknak a mindenható Istentől, a mi Teremtőnktől és Megváltónktól, az ő egyházaitól vagy a neki szolgáló egyházi személyektől a tulajdonukat elvenni, elvonni vagy eladományozni nincs jogunk... Ezért, mivel senki számára se szégyen tévedését elismerni és jóvátenni, részünkről az ilyenfajta szabadságot, szokást és törvénykönyvbe felvett országgyűlési határozatot érvénytelennek és semmisnek nyilvánítjuk és fájjaljuk, hogy abba mi magunk is beleegyeztünk és ennek alapján néhány egyházi javadalmat a valóságban mi is örökölhetően eladományozhattunk.”

Inti ezután örökösait, hogy e törvencikknek ne engedelmességeskedjenek, tekintsék nem létezőnek és semmiféle egyházi javadalmat örökre el ne adományozzanak, hanem ellenkezőleg, amennyire csak lehetséges, azokat is, melyek elzálogosítottak, ismét visszaváltsák, a rendeket pedig figyelmeztessék, hogy az effajta javadalmaknak visszaadását, ha a zálogösszeget megkapták érte, ne akadályozzák és országgyűlésüknek fent érintett határozatát – *„melyet mi a valóságban csak elnézésből engedünk törvényvé válni”* – ismét megszüntnek és semmisnek tekintsék.

(Mellesleg azt is megemlíthetjük, hogy a végrendelet 12. pontjának címe: „Gondoskodás szolgálókról és hű magyarokról” és hogy azok közt, kiket végrendeleti végrehajtókul nevez meg, az első: Várday Pál, esztergomi érsek. Ferdinánd szemében tehát minden országa közt még az első volt Magyarország.)

Teljesen a papok befolyása alatt állt – mondják erre az Egyház ellenségei –, *s ha a feketére mondták volna azt, hogy fehér, még azt is vakon elhitte volna nekik.*

Az Egyház, a hit és legszentebb meggyőződése befolyása alatt állt, feleljük nekik mi. A papok is annak befolyása alatt állnak, legalábbis a jó papok, és ha Ferdinánd hallgatott azokra a papokra, akiket tisztelt és akiknek életén és tettein látta a hitet, meggyőződést és élet-szentséget, az igazán nem szégyene neki, hanem jó emberéről lévén szó, egyenesen magától értetődő. De hogy Ferdinánd közönséges hízelgő, ravasz és csak maguk zsebére néző papok befolyása alatt lett volna, ismerve Ferdinánd egyéniségét, egész különleges fokú nemeslelkűségét, élettapasztalatát, emberismeretét és éles eszét, még gondolatnak is nevetséges. De ezt a végrendeletben egészen kifejezetten is láthatjuk.

Rögtön azután ugyanis, hogy örökösének meghagyta, hogy az elidegenített egyházi javakat visszaváltsák, így inti őket: *„Arra is vigyázzanak és abban a tekintetben is intézkedjenek, hogy a dicséretes módon létesített istentiszteletet keresztényileg és ájtatosan végezzék és a papoknak semmiképpen meg ne engedjék, hogy kereszténytelen, kényelmes vagy botrányos életmódot folytassanak.”*

Ezenkívül végrendeletében arra is nagyobb alapítványt tesz, hogy *műveltebb és jobb* papok nevelését előmozdítsa, *„megfontolván, hogy a kárhozatos hitbeli szakadás legfőképpen a*

jámbor, alkalmas és tanult lelkipásztorok hiánya miatt keletkezett". Sőt mikor végrendeletében elrendeli, hogy mikor majd örökösei az osztrák kolostorok vagyónának igénybe vett negyedrészt visszafizetik, igen dicséretesen és okosan még arra is gondja van, hogy ez a pénz aztán ne az egyházi személyek jövedelmének gyarapítására, hanem a maradandó egyházi vagyon és alapítványok növelésére fordíttassék.

Végzetes tévedésben van tehát, aki Ferdinándban a papok hízelgéseitől megtévesztett vagy „átkaitól” megfélemlített és folyton csak az örök kárhozattól rettegő, csökkent értelmiségű imbecillist [gyengeelméjűt] lát. Volt öneki éppen elég esze, emberismerete, ítélőképessége és kritizáló képessége is.

A pokoltól pedig annyira félt – természetesen nem azért, mert nem hitt benne, hanem azért, mert a Ferdinánd-féle magasabb rendű vallásosság már sokkal fennköltebb, semhogy indító okai a pokoltól való rettegésben merülnének ki –, hogy noha élete végén igen sokat foglalkozott a halál gondolatával és igen sokat emlegeti élő szóval is, leveleiben is, sohasé úgy emlegeti, mint félelmes dolgot, hanem mint rá nézve kívánatosat. Nem azt mondja, hogy megnyugszik Isten akaratában akkor is, ha elszólítja e földi világból, hanem azt, hogy, abban is megnyugszik, ha Isten azt akarja, hogy még tovább éljen. Neki tehát élni volt áldozat, nem meghalni.

Többször emlegette, hogy nagyon szeretné, ha Szent Jakab apostol napján halna meg, kit, mint Spanyolország védőszentjét, rendkívül tisztelt. Isten teljesítette kívánságát, s akkor halt meg: 1564. július 25-én este hét órakor, az ünnep előestjén, mikor megkezdődik a róla szóló vecsernye.

Megható, hogy halála előtt néhány héttel megparancsolta gyóntató atyjának, Citarol Mátyásnak (ebből is látjuk, mennyire nem akaratlan eszköze volt a papoknak, hiszen még ekkor is „parancsolt” nekik), hogy majd ha utolsó órájában mellette lesz, ne szólítsa majd „felségnek”. (Ebből is látjuk királyi öntudatát és élettapasztalatát. Halála napjáig még felségnek szólíttatta magát, mert tudta, hogy tekintélye megőrzése miatt ez szükséges. Hiszen, mint láttuk, a velencei követ még így is úgy látta, hogy túlságos közvetlensége királyi tekintélye rovására megy.)

„Ne is használjon akkor már semmi címet, hanem szólítsa csak keresztnevén. Így mondd majd, mondta neki: „Testvérem, Ferdinánd, harcolj úgy, mint Krisztus jámbor lovagja, légy hű a te Uradhoz mindhalálig.” E parancsot aztán engedelmesen teljesítettem is, mondja a gyóntató.”

Befejezésül, hogy még jobban lássuk, ki volt „testvérünk”, I. Ferdinánd, közlöm még azt az imádságot, melyet (latinul) életében nagyon sokszor mondott el:

„Könyörülj rajtam, Isten fia, Jézus Krisztus, királyok királya, uralkodók ura! Könyörülj az Egyházon, melyet véreddel szerezted, add neki vissza az édes egyetértést, melyet a rettenetes dogmaharc miatt elvesztett. (Látjuk, milyen finoman, a protestantizmusra minden sértő szó nélkül említi ezt a kérdést). Egysítsd a béke kötelékében, hogy visszatérjen a régi istenfélelem és fölvilágoljon a kölcsönös szeretet. Ó, ha én ezt megláthatnám és akkor még élnék! Mert ezek az egyenlenségek, melyeket látok és a felekezeteknek ez a sokfélesége keserűbbé tesz nekem ezt az életet, mint bármely halált. Ha nem érhetek meg jobbat, engedd meg, jószágos és igazságos Istenem, hogy békében visszaadhassam neked lelkemet.”

„Könyörülj a római birodalmon, mely sokféleképpen szét van szaggatva. Könyörülj a rám bízott királyságokon és országokon, melyeket a közeli és embertelen, barbár ellenség ezer módon támad, gyötör, pusztít, gyaláz, rabol és aprít, a lakosságot, mint a barmot, megszárolja és sem kornak, sem nemnek nem irgalmaz. Könyörülj a népeken, melyek e zsarnok nehéz igája alatt nyögnek, lásd meg szorongattatásukat, hallgasd meg sóhajukat és panaszait, és végül ne feledkezzél meg rólunk.”

„Könyörülj rajtam is, tarts meg az igaz, katolikus és apostoli hitben. Adj nekem bölcseséget, hogy helyesen ítéljek és kormányozzak, hogy, akaratod szerint osszak igazságot, adj nekem irántad jámborul megadó, önmagam iránt józan, alattvalóim és a szegények iránt pe-

dig szelid szívet. Add, hogy alattvalóimat soha rossz példaadással meg ne botránkoztassam. Őrizz meg félelmedben és a parancsaid iránti engedelmességben. Őrizd meg gyermekeimet, örököseimet és utódaimat, kormányozd őket Szentlelkeddel, hogy Téged féljenek és szeressenek, kövessenek és utaidon járjanak, míg végül velem egyesülten eljussanak országodba, mely a béke és az örök egyetértés országa és ott Téged minden kiválasztottal egyetemben az örök boldogságban láthassanak és dicsérhessenek. Amen.”

Ez volt I. Ferdinánd. S úgy látszik, akkor ezt mindenki tudta is, mert halála hírére még a vad Szolimán is felkiáltott: Nagy ember, nagy király és nagy keresztény halt meg! (Nem tudok róla, hogy ugyanő János halálakor mondott volna valami különöset. Még arról se tudok, hogy azt mondta volna: Jó rabszolgám halt meg.)

És erről a Ferdinándról hiszik el nálunk a „hazafiak”, hogy Fráter Györgyöt, a bíborost, gonoszul meggyilkoltatta s erről a Ferdinándról állítja komolyan Baráthosi Balogh, hogy még II. Lajost is ő tette el láb alól, nem pedig a Csele-patakba fűlt!

Ferdinándhoz erényekben hasonló és mindenben méltó volt felesége, Anna, a Habsburgok özanyja. Minden néven nevezhető Habsburg ugyanis, akivel nekünk utána dolgunk volt, ettől az Annától származik. Tudjuk, hogy ő volt a magyar-cseh Jagellók utolsó sarja és ő hozta a Habsburgoknak hozományképpen Magyarországot és Csehországot.

Annát is szépek mondják az egykorú írások testileg is, de még szebbnek lelkileg. Már serdülő lány korától kezdve a nap első három óráját mindig Istennek szentelte, utána egész délig munkával töltötte az időt, a délutánt pedig könyvek olvasásának szentelte, de csak jámbor vagy hasznos könyvet olvasott. Ezt az életrendet királyné és császárné korában is egész haláláig megtartotta.

Az van írva róla, hogy az árvák, özvegyek, szegények, hontalanok és szükölködők szószólója volt és a bőkezűséget, nemeslelkűséget, okosságot, mértékletességet és jámborságot a legnagyobb emberszeretettel és leereszkedő bátorsággal egyesítette. Mindenkit meghallgatott, aki hozzá járult és mindenkit barátságos válasszal bocsátott el. Soha senkiről rosszat nem mondott, nem bántott senkit, de a megbántásokat békével tűrte. Minden királyi erényben igazi példaképe volt a királyi nőnek abban a semmiképpen se erkölcsös korban, melyben Veress Endre, mint láttuk, Izabella szabad erkölcsi mentségére a fejedelmi nők általános romlottságát hozta fel. Azt a dicséretes tulajdonságát – melyben szintén ellentéte volt a mi mégis szeretett utolsó „nemzeti” királynénknak, Izabellának – már más helyen említettük, hogy gyerekeit feltűnő egyszerűségben nevelte és semmi kényeztetést nem tűrt.

Halála 25 évi házasság után, 44 éves korában, tizenötödik gyermekével való gyermekágyában történt. Nem hiába földi angyal volt, de Ferdinánd, a jó Ferdinánd, jobban is szeretete, mint az életét. Halála után, gyásza kifejezésére, szakállt növesztett, s noha legszebb férfikorában érte az özvegyiség, nő többé nem érdekelt.

És itt egy érdekes dologra kell felhívnom a figyelmet. Kétségtelen, hogy ha volt valaha a földön érdekházasság, akkor Habsburg Ferdinánd és Jagelló Anna házassága az volt. Egyedül a politika boronálta őket össze tudtuk és megkérdeztük nélkül. Egymás megkedveléséről szó se lehetett, sőt még megismeréséről sem, a szerelemnek pedig olyan kevés köze volt ehhez a házassághoz, mint a cigányputri lakóinak a logaritmustáblákhoz. Világos, hogy Ferdinánd egyedül csak azért vette a feleségét el, mert hozománya két ország volt. De valójában még csak ennyit se mondhatunk, mert Annát nem is Ferdinánd vette el, hanem a nagypapája, Miksa császár, akkor még csecsemő unokája részére. Ferdinánd és Anna kölcsönösen zsákba-macska-tettek, mikor házasságra léptek egymással, hiszen nem is ismerhették egymást.

S ennek ellenére mégis mi lett az eredmény? Az egész világtörténelem egyik legeszményibb házassága. Pedig azt se mondhatjuk, hogy ezt a végtelenül boldog házasságot egyszerűen a véletlen eredményezte, találmokra két összeillő, egymásnak való és egymást kiegészítő fél került össze. Láttuk ugyanis, hogy Ferdinánd is a jóság és a becsület megtestesülése volt és Anna is. Világos tehát, hogy ezt a boldog házasságot elsősorban a két fél *erényének* kell

tulajdonítanunk, nem pedig a természeti adottságoknak. Hogy is kereshetnénk előnyös természeti adottságokat egy elmebeteg asszony fiában, vagy egy olyan menyasszonyban, akinek viszont a papája volt Dobzse László, tehát egy olyan személy, akiben az idegbaj örültség helyett állandó szellemi lustaságban, tehetetlenségben, rendetlenségben, szórakozottságban és zavartságban nyilvánult? Ha a falu bolondja nem szokott normális lenni, az ország bolondjáról se tehetjük ezt fel.

(Ferdinánd anyja tudvalevőleg Őrült Johanna volt, aki – mint Jagelló Anna Magyar- és Csehországot – az Ibériai félszigetet és az egész újvilágot hozta a Habsburgoknak. Ez a két házasság volt az, mely a Habsburgok szerencsés házasságait oly közmondásosakká tette. (Volt még egy harmadik is, már régebben, mikor a mi Habsburg Albertünk vette el Zsigmond császár egyetlen lányát, Erzsébetet, mert már ez is meghozta a Habsburgoknak Magyarországot és Csehországot, de akkor mindkét országot hamarosan el is veszítették. A negyedik híres házasságuk pedig Miksa császáré volt Burgundi Máriával, mely a gazdag Németalföldet hozta a családnak.) Ha valakit „undor” fog el – mert a magyar „hazafiakat”, ha Habsburgokról van szó, igen könnyen elfogja – annak láttára, hogy a Habsburgok még egy szerencsétlen örületet is elvettek, csak hogy országokat szereshessenek, azt kérdezzük tőle, hogy vajon a mi Mátyás királyunk vagy a svédek Gusztáv Adolfja, a poroszok Nagy Frigyesé vagy akár a franciák Napóleonja nem vett volna-e el épp oly szívesen egy ilyen hozományú örületet? Hisz láttuk, hogy még a mi Báthory Istvánunk is elvette a másik Jagelló Annát, a lengyel Jagellók utolsó sarját, pedig „csak” a lengyel koronát hozta neki. A kettő közti különbség csak az volt, hogy ő ezt a Jagelló Annát 50 éves korában vette el, az a Jagelló Anna pedig, akit a „hozományvadász” Ferdinánd vett el, csak 19 éves volt és még szép is ráadásul. De Őrült Johannával kapcsolatban a Habsburgok elleni „undort” az irántuk való nagy „szereteten” és a belőle folyó nagy „tárgyilagosságon” kívül még a történelmi tudatlanság is okozza. A valóságban ugyanis az a helyzet, hogy Őrült Johanna még egyáltalán nem volt örült akkor, mikor Miksa császár a fiával, Szép Fülöppel elvette. De mikor ez a házasság létrejött, akkor ez az akkor még nem örült Johanna nem is rendelkezett az előbb említett mesés hozománnyal. Ekkor ugyanis még voltak testvérei, köztük még fiú is, s azt, hogy ezek mind korán sírba fognak szállni és minden, de minden a még nem is örült Johannáé lesz, senki se sejtette. Nem az undorító számítás tette tehát a Habsburgokat szinte a világ uraivá, hanem a Gondviselés, vagy ha tetszik: a bolond szerencse. De ilyen bolond szerencséje a Habsburgoknak túl sokszor volt ahhoz, semhogy egyszerű véletlennek tekinthessük. Őrült Johannát azonban már örült és vén korában is minden áron el akarta venni VII. Henrik angol király, ha az örültnek nem lett volna annyi esze, hogy nem ment hozzá.)

Ferdinánd és Anna házasságának feltűnő boldogsága se véletlen szerencse volt tehát, hanem annak bizonyítéka, hogy egy házasság sikerült volta, a házassági boldogság, megértés és harmónia elsősorban a házasfelek jóságától függ és az önmegtágadásra is képes jóakarát és a letett eskü tiszteletének dolga.

Elsősorban nem is szerelem kell hozzá, mert az változékony, mulandó dolog s önmagában véve semmi esetre se tart egy életen át, melyre a házasság szól. Ferenc József házassága például szerelmi házasság volt (a nagyobbik lányt kellett volna elvennie s ő a kisebbiket választotta), mégis (vagy talán éppen ezért) szerencsétlen lett. I. Ferdinándé ésházasság volt és szerelem lett belőle, boldogsága eltartott a sírig s emléke a szeretett nő halála után is kísérté a férjét egész az ő sírjáig.

Ezzel szemben hány fejedelmi házasságot ismerünk a világtörténelemből, mely még sokkal jobban szerelmi volt, mint Ferenc Józsefé, hiszen a fejedelmi férj Istennel és emberrel egyszerre szállt szembe azért, hogy azt vehesse el, akit szeret s az eredmény az lett, hogy még azt se tudta megtenni, amit a keresztény s ezért önuralmat gyakorló Ferenc József meg tudott tenni: hogy ha nem is harmóniában, de legalább együtt éljen a hajdan szeretett személlyel haláláig.

Természetes, hogy jóknak kellett lenniük a gyerekeknek is, akik olyan apától származtak, mint Ferdinánd volt, olyan anyától, mint Anna és olyan házasságból, mint amilyen az övék volt. A császári szülők a fiúk nevelőinek meghagyták, hogy ha szükségesnek látják, *a botot* ne kíméljék tőlük. Csak három fiuk lett, illetve csak hárman érték meg közülük a férfikort.

Az első, Miksát, aki a trónt örökölte, mindjárt bőven látni fogjuk. Annyit már most is megmondunk róla, hogy égis magasztalják nemes jellemét, különösen a protestánsok. A második fiú, Ferdinánd, Tirolt örökölte és Welser Filippina, a szép, ártatlan és dúsgazdag polgárlány iránti romantikus szerelméről híres, akit titokban elvett. Apja nagyon elítélte érte, de azért nem tagadta ki a családból, noha hivatalosan nem volt hajlandó tudomásul venni. Filippinával is kedvesen és szeretettel bánt. Személyesen is fogadta.

A legkisebb fiú Károly, ki Stájer kapt, még jobb volt, mint bátyjai. Tőle származnak a mai Habsburgok s az ő fia volt egyik legnagyobbikuk: II. Ferdinánd. Egyet-mást egyébként még hallunk majd róla.

A kilenc lány közül három lett apáca: Magdolna 31, Margit 28 és Ilona (Helena) 21 éves korában. Magdolna a tőle alapított zárda szabályaiba azt is belevette, hogy fejedelmi személyek csak akkor vehetők fel, ha a többiektől eltérő bánásmódot, kivételezést nem kívánnak. Margit annyira különlegesen jó és finom lelkű volt, hogy mikor egyszer még főhercegnő korában megfélemezett róla, hogy egy szegény asszonynak egy meghatározott időre megígérte, hogy fogadja, utólag, mihelyt eszébe jutott a dolog, maga kereste fel az illetőt, sírva borult a nyakába és úgy kért tőle bocsánatot mulasztásáért. (Bucholz, VIII., 729., 731., 736. és 737. o.)

A Habsburg-uralkodótípus

Látni fogjuk, hogy Habsburg-királyaink négyszáz éves, megszakítatlan sorában az első, Ferdinánd, típust képvisel, mert lényegében véve hozzá hasonló lelki tulajdonságokkal bírt II. és III. Ferdinánd, I. Lipót, III. Károly, I. Ferenc, V. Ferdinánd, Ferenc József és a sorban az utolsó, IV. Károly, sőt sok tekintetben még Miksa, Rudolf, II. Mátyás, I. József és II. József is. Meg kell állapítanunk, hogy a legideálisabb uralkodótípus ez. Majdnem minden Habsburgnak uralkodó jellemvonása a családiasság, a tiszta erkölcsök, a szívósság, az igénytelen-ség és a takarékoság egyrésztől és az uralkodóan nagylelkű bőkezűség másrésztől.

Igen fontos tulajdonságok, mert hogy az uralkodó a nép vagyonát ne tékozzolja, ne legyen esztelenül fényűző és pazarló, erkölcsével és életmódjával pedig alattvalóit ne botránkoztassa, egyik előfeltétele az államrend szilárdságának, a tekintélytiszteletnek és a tömegek megalégedésének. A Habsburgok e tulajdonságai s a között, hogy annak ellenére, hogy a legkülönbözőbb fajú és földrajzilag elszórt országok felett uralkodtak és mindig pénztelenek voltak, uralmuk mégis oly feltűnően tartós volt, feltétlenül okozati összefüggést kell látnunk.

Ki kell emelnünk azt is, hogy nem volt még egy olyan uralkodóház, melynek tagjai annyira tiszteletben tartották a törvényeket, oly sokat adtak az esküre, sőt az egyszerű ígéretre is, oly ritkán jártak új, szokatlan, a szokásjoggal ellenkező utakon s annyira ragaszkodtak a régihez, a kipróbálthoz, mint ők. *De olyan békeszeretők, a háborús kalandoktól idegenkedők, soha hódító háborút nem indítók, a másokét nem kívánók, a magukéval megalégedők se voltak egy dinasztia tagjai se, mint a Habsburgok.*

Noha mind e jó tulajdonságaikat elismeri még az ellenség is, mégse dicsérte őket értük még senki se. Éppen ellenkezőleg. Minden jó tulajdonságnak van ugyanis hátránya is és a Habsburgokkal kapcsolatban az elfogult történetírás csak a hátrányokat látta. Személyi igénytelenségüket és egyszerűségüket például szellemi szegénységnek, az eredetiség és a nagystílúság hiányának fogják fel s miatta egyszerűen nyárspolgároknak tartják őket.

Milyen kárörvendő gúnnyal és lenézéssel ír például Carlyle Lipótról, mint „a kis biborharisnyás emberkéről”, s dicsősége helyett szégyenének tartja, hogy olyan igénytelen volt a megjelenése, de még ruhája is, hogy egyszer egy vidéki nemes a Burg folyosóján éppen tőle kérdezősködött a császár után.

Ugyanő hogy lenézi és hogy kicsúfolja III. Károlyt, Lipót fiát azért, mert lánya részére országait a Pragmatica Sanctióval, vagyis a törvény alapján, szerződéssel próbálta biztosítani ahelyett, hogy ugyanazt a pénzt és fáradságot hadserege fejlesztésére fordította volna, melynek segítségével egy uralkodó jog és törvény nélkül, sőt annak ellenére is elérheti, amit akar.

Habsburgjaink békeszeretetére se adnak semmit, sőt, ezt is lenézik, emiatt is tehetségteleneknek és kis szürke emberkének tartják őket, mert a történelem íróinak, és olvasóinak egyaránt nem az egyhangú béke, hanem a háborús diadalok tetszenek; nem az egyszerűség, hanem a fényűzés; nem a törvények és erkölcsi szabályok tisztelete, hanem az eredetiség, a zsenialitás, sőt (ha sikerrel jár) a törvénytelenység. Békében vesztetg ülni és a törvény betűjét megtartani ugyanis – legalább ők azt hiszik – mindenki tud és tucateberek szokták gyakorolni, országokat hódítani és alattvalókon és alkotmányokon sikerrel kifogni azonban csak szellemi nagyságok tudnak. Nekik nem a szerény, a nagyravágyástól mentes uralkodók tiszteletük tárgyai, hanem a vakmerők, az eredetiek, az új utakon járók, a dicsőségvágyók és nagyra törők. Feltéve természetesen, hogy nagyravágyásuk nem kudarcra végződött.

Arra nem gondolnak például, hogy a háborús sikerekhez a tehetségen kívül még szerencse is kell, a szerencse pedig nem annak érdeme, akinek tetteit és fegyvereit kíséri. De mivel az uralkodók effajta nagyra törései mindig milliók pénzére, bőrre és vére mennek, feltétlenül és mindig személyes bűne annak, aki ezek árán próbál magának szerencsét és ezek koc-

káztatásával keres magának hírnevet és dicsőséget. Nem tudja ugyanis és nem is tudhatja előre, hogy szerencse kísér-e majd vakmerőségét.

De ha a szerencse is társa lett, akkor is bűn, amit csinál, mert a cél nem szentesíti az eszközt. Ha alattvalóinak haszna is van később belőle, és a haszon is csak látszat vagy legalábbis csak ideiglenes.

Mi haszna volt a német népnek Hitler és az olaszoknak Mussolini nagyra töréseiből és kezdeti szerencséjéből, sikeréből? De kára annál több. Most, száz év távlatából nézve, mi haszna volt a francia népnek Napóleon lángelméjéből, nagyravágyásából és szerencséjéből? Az, hogy legalább tízmillióval kevesebb francia van, mint egyébként lenne. Mi haszna volt, hogy „nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára”? Az, hogy száz év múlva Buda büszke vára nyögte a törököt, de az nem csak néhány futó évig.

Nagy Frigyes háborúiból a porosz népnek, úgy látszik, mintha haszna lett volna, hiszen ő tette hazáját nagyhatalommá s ő ajándékozta meg a porosz önérzettel, de aztán éppen ez a túlzott önérzet, ez az elbizakodottság tette tönkre és ásta meg a poroszok sírját. Hiszen Hitler is állandóan Nagy Frigyes életrajzát olvasta (és éppen Carlyle-től), az ő tettein és sikerein lelkesült. Az ő keménységét utánozta akkor is, mikor Németország élethalálharcát egész a végső pusztulásig folytatta. Nagy Frigyesnek használt ez a keménység, góg és konokság, Hitler idejében azonban a német kultúra és gazdasági élet és milliók életének fizikai pusztulását, a német katonai erő teljes megszűnését és az egész világ megvetését jelentette.

Még ha a Habsburgok nem szereztek volna ugyanannyit, sőt kétszer annyi országot házassággal, mint amennyit Nagy Frigyes szerzett véres háborúkkal, még akkor is magasztalnunk kellene és példaképpül kellene állítanunk minden uralkodó elé ezeket a „szürke, tehetségtelen” Habsburg-uralkodókat, akikben nem volt nagyravágyás, nem volt dicsőségvágy, illetve – mert melyik emberben nincs? – ez a dicsőségvágy nem volt akkora, hogy elhallgattatta volna bennük a keresztény lelkiismeretet és előbbre való lett volna alattvalóik életének és vagyonának kímélésénél és az értük érzett felelősségnél.

Sajátságos, hogy még ma, mikor a közvélemény már rég pacifista, már rég irtózik a vérontástól s a háborút, mint tömeggyilkosságot utálja, mikor az Egyházban egyenesen azt kifogásolja, miért nem tilt el *minden* háborút, tehát még a védekezőt és az igazságot is és nyíltan igazat ad a fegyvert meg nem érintő nazarénusnak: a Habsburgok tagadhatatlan békeszeretét még most se tudja méltányolni s értékelni, sőt még most is *fogyatékoságnak* tartja bennük, melyért le kell őket sajnálni. Még most se tetszik neki, hogy úgyszólván minden Habsburg uralkodónk antimilitarista volt, hadvezéri babérokra egyik se pályázott, háborút csak akkor kezdett, ha valósággal rákényszerítették, s akkor se maga állt seregei élére, hanem ezt – a vele járó dicsőséggel és babérokkal együtt – átengedte másoknak. Nem, ez a Habsburgokban még ma is ellenszenves, illetve – ami még ennél is rosszabb – lekicsinylésre méltó.

Pedig hát nincs és nem is képzelhető a népekre, a milliókra nagyobb áldás, mint a tartós béke. Ekkor szaporodik a nép és ekkor gazdagodik, ekkor virágzik földművelés, ipar, kereskedelem, tudományok és művészetek, ekkor vannak nagy írók, ekkor keletkeznek a nagy művészi alkotások.

Nekünk magyaroknak, akik olyan kevesen vagyunk, kétszeresen kellene békeszerető uralkodókat és vezetőket kívánni. Hiszen ha koronánkat mindig Habsburgok viselték volna, *s különösen, ha a szomszédos országok és a török császárok koronája is Habsburgok, illetve Habsburg-típusú igazi keresztény, azaz békeszerető uralkodók fején lett volna*, hol lennénk már mi most? Ekkor Magyarország lakossága ma nem 20, hanem – mint Angliáé és Olaszországé – 40-45 millió volna s nem mint ennek a 20 milliónak is csak fele lenne magyar, hanem mind a 40 millió.

Hogy a béke áldásaiból a Habsburgok 400 éve alatt semmit se élvezhettünk, annak eleinte a török és a német protestantizmus, később pedig a franciák, majd a poroszok voltak az okai. A Habsburgok békeszeretete, pénztelensége, készületlensége, elhanyagolt hadserege

szomszédaira nézve állandó csábítás volt a támadásra; mert velük szemben mindenki gyors sikert remélt. Ezért éppúgy állandó háború volt nálunk, mintha nagyravágók és támadók lettek volna.

A felületes, sőt rosszakaratú közvélemény azonban csak a végeredményt, az állandó háborút látja, azt, hogy ez a háború akár a török, akár a német protestánsok, akár a Bourbonok, akár Napóleon ellenében folyt, mindig védekező volt, mert sohase ők kezdték. Ezt, mint egészen mellékes dolgot, az emberek észre sem vették. Pedig, ha a felelősséget nézzük, ha erkölcsi szempontból vesszük a dolgot, itt a lényeg és egyedül ez a fontos.

A huligán is verekedik, meg a békés járókelők is, mert hiszen ha már megtámadták, kénytelen. De bizonyára nem egyformán ítéljük mind a kettőt.

Nem kellett volna ehhez a nagy eredményhez semmi különös zsenialitás, lángelme vagy szerencse, csak békeszeretet, lelkiismeretesség, szerénység és alázatosság, mely megelégszik azzal, amije van, nem keres kalandokat, nem teszi kockára alattvalói vérét és életét, nem támad meg más nemzeteket, nem hoz az ország területére idegen hadakat, nem gyűlöl, hanem szeret, félti alattvalói vagyonát és vérét, megtartja a tízparancsot s nem öl még háború címén se.

Mennyi lenne ma már a magyar, ha ezer éven át nem ontották volna a vérét? Milyen gazdag lenne ez a magyar és földje milyen virágzó, ha hadak sohase pusztították volna a magyar föld termését, falvait és városait, s mekkora lenne a magyar kultúra és a múlt emlékei milyen gazdagok, ha ma is állna mindaz, amit az idő vasfoga örölt meg, nem pedig az ellenség vagy pártviszály rombolása és gyűjtogatása semmisített meg örökre!

Látjuk majd, hogy mi még azt is szégyennek tartjuk a Habsburgokra, hogy nem álltak nemzetiségi alapon (tehát német nemzetiségi alapon se). Mi úgy fogjuk fel ezt, mintha ez az átlagembernél nem többet, hanem kevesebbet, mintha elfajulást, sőt az emberi méltóságra való érdemtelenséget jelentené, azaz valami olyan szörnyetegfélét. Pedig, amint a hit és az igazság, úgy a becsület és az erkölcs is nemzetek felett áll. De ott áll a jó is, meg a rossz is.

Mi úgy viselkedünk, mintha az, ami nemzetek feletti, csak rossz lehetne. Pedig az emberiség nem a lelke, nem a szellemisége, hanem a vére, a teste, tehát amiatt oszlik nemzetiségekre és fajokra, ami a földhöz húzza, ami benne az állatokkal közös, tehát állati, ami benne anyagi. A Habsburgok a lélek, az igazság, az eszme, az erkölcs emberei voltak. Ezért voltak nemzetek és fajok felettiék és ezért tartoztak alattvalóik oly sok nemzetiséghez és fajhoz, *de ezért tudtak ennyi fajból mégis egy államot alkotni s ezt oly hosszú évszázadokon át egy birodalomban megtartani.*

De csak ezért volt lehetséges az is, hogy éppen mi, magyarok, annak a sok ellenséges tényezőnek ellenére, melyekre már rámutattunk és melyeket történelmünk folyamán majd még bőven vázolunk, mégis magyarok és függetlenek maradhattunk, s ami a fő, hogy Habsburgjainknak német létükre se jutott 400 éven át egyszer se eszükbe, hogy a velük határos Dévényt, sőt az egész „Burgenlandot”, azon a címen, mert német, elszakítsák tőlünk s hasonlóan német Ausztriájuk részévé tegyék.

Ez a nem a jónak nemzetek feletti, hanem a rossznak nemzetközi alapján álló osztrák szociáldemokratáknak a Habsburgok bukása után *azonnal* eszükbe jutott s azonnal meg is valósították. Világos, hogy ez a faji alapon álló Hitlernek szintén eszébe jutott és természetesen még az osztrák szociáldemokratáknál is jobban még a Budapest környékén lakó fajtestvéreire vonatkozóan is megvalósította (hogy aztán végül egész „Herrenvolk”-ját [felsőbbrendűségét] tönkretégye).

Sajátságos, hogy nekünk mégis a porosz, Hitler és a szociáldemokrácia volt rokonszenves, a Habsburgot pedig 400 éven át nem győztük utálni. Pedig nekünk, a csak fele részben magyar Magyarországon magyar lakóinak, milyen hasznunkra vált volna, ha utálat helyett utánozni próbáltuk volna Habsburgjaink nemzetkefelettségét és a nacionalizmus túlzásaitól való mentességét! Akkor ma meglennének a Kárpátok, Erdély és az Adria egy (bárcsak) félig magyar, de megelégedett és boldog országgal, mert akkor nemzetiségeink is jól érezték volna

magukat nálunk. (Természetes ugyanis, hogy akkor nemcsak mi, hanem nemzetiségeink is ilyen sovinizmusmentesek lettek volna. Ilyenek is voltak a katolikus barokk korban, de katolikus és lutheránus tótok és németek közt a nagy különbséget látjuk e tekintetben még napjainkban is.)

Akik pedig a Habsburgokat szűk látókörű, maradi, minden új elől félénken vagy együgyűen elzárkózó „bigott” katolikusoknak gondolják, azok figyelmét felhívom arra, hogy éppen ellenkezőleg, nem kivételképpen, hanem szabályként kell megállapítanunk, hogy Habsburg-uralkodóink szinte kivétel nélkül nagy műveltségű és az átlagosnál nagyobb szellemi képességekkel bíró emberek voltak. Tény az is, hogy minden hithűségük és szigorú erkölcsük ellenére is mindig koruk gyermekei voltak, s az új eszmékkel, a haladással túlságosan is hamar megbarátkoztak.

A XVI. század elején a reformáció volt az újdonság, a haladás, vele rokonszenvezni jelentette a műveltséget és afelvilágosultságot. Láttuk, hogy II. Lajos neje, Habsburg Mária, eleinte a protestantizmussal rokonszenvezett, sőt a mindig buzgó katolikus és élete második felében már valósággal szent életű I. Ferdinánd is híve volt a két szín alatti áldozás és a papok nőstülése megengedésének, elsőszülött fia nevelőjéül egymás után kétszer is ilyen, akkor haladónak, felvilágosultnak számító protestáns érzelmű embert választott. Meg is itta a levét, de viszont ugyancsak bebizonyította vele, hogy mennyire nem volt maradi, mennyire haladt a korról, mennyire nem volt „bigott”.

Látjuk majd, hogy I. Lipót se akarta, hogy fiai is olyanok legyenek, mint ő. Olyan alázatos volt, hogy azt hitte, hogy ahogyan ő tesz, az nem jó. Ő rajongott a jezsuitákért, de mivel ezt már akkor is maradiságnak tekintették, ahhoz már nem ragaszkodott, hogy a fiait is azok neveljék. Ő csak Istennek, az imának és a templomoknak élt, de tanácsosaitól állandóan azt hallotta, hogy ez nem császárhoz méltó életmód, s mivel idősebbik fia egyébként is egész más természetű volt, tőle már nem kívánta, hogy szintén így éljen. Láttuk (és még látjuk majd), hogy az eredmény az lett, hogy fia (I. József) egy cseppet se lett önállóbb, furfangosabb vagy harciasabb, méltóságosabb, mint ő, de viszont szeretőket tartott, botránkoztatta környezetét s így közel se volt olyan tekintélye, mint apjának, noha ő is szeretetreméltó volt.

Mária Terézia, aki a „felvilágosultság” korában élt, rendkívüli vallásossága és feddhetetlen erkölcsi ellenére szintén nagyon is e „felvilágosultság” hatása alatt állt, tehát szintén korának gyermeke volt. Bizalmi embereit mind a „felvilágosultak” közül választotta. (Még az se volt akadály, hogy zsidók vagy protestánsok voltak, csak meg kellett térniük. De milyen megtérés lehetett az?) Fiait is annyira a haladó kor embereivel neveltette, hogy az egyik becsületes lett, csak kegyeletlen, a másik feslett erkölcsű és cinikus. Ha Mária Terézia nem haladt volna nagyon is a korról és egy kicsit „bigottabb” lett volna, sokkal jobb lett volna.

Aztán ott van végül Ferenc József, akinek trónörökös fia felforgató hajlamú zsidó újságírókkal és a lélek létét tagadó és papgúnyoló Brehmmel barátkozott. Igaz, hogy nem az apja, hanem az anyja neveltette ilyen túl modernnek, de viszont mégiscsak az apja volt az, aki ezt megengedte. Az az apa, aki maga volt a megtestesült konzervativizmus, aki maga se telefont, se autót, se liftet nem szeretett használni, eltúrte, hogy fia *túl modern* legyen.

Bizony végeredményben azt kell megállapítanunk, hogy nagyon előnyös lett volna, ha egy kissé még több lett volna a Habsburgokban abból a maradiságból, melyet annyira kifogásolnak bennük.

Kifogások Ferdinánd ellen

Országgyűlések és nádorválasztás elhanyagolása, idegenben lakás

Mindazok után, amiket Ferdinánd lelkületéről és jelleméről mondtunk, az ellene felhozott vádakkal már nem is kellene külön foglalkoznunk, mert annak alapján, amit már tudunk róla, kétségtelen, hogy csak félreértésen vagy rosszakaratú gyűlöleten alapulhatnak. Nem kell magyarázni, hogy olyan jellem és olyan keresztény, mint Ferdinánd volt, nem halmozhatott bünt bűnre, nem lehetett csupa álnokság és hitszegés, de esküszegő és a magyar alkotmány zsarnok elnyomója még kevésbé lehetett. Nála legfeljebb tévedések fordulhattak elő, de azok is bajosan, mert ember volt ugyan, aki tévedhet, de okos és megfontolt ember, aki nem könnyen téved. Mivel azonban ezek a vádak már szinte be vannak gyökerezve a magyar lélekbe, érdemes, sőt szükséges lesz velük azért külön is foglalkozni.

Az első és fő vád, hogy Ferdinánd csúnyán becsapta a magyar nemzetet, mikor azt ígérte, sőt koronázásakor meg is esküdött rá, hogy függetlenségét, szabadságát, törvényeit, szokásait, alkotmányát megtartja. Ennek ellenére ugyanis az országot Bécsből idegen hatóságok által kormányozta, a nemzet ügyeiben a nemzet tudta és megkérdése nélkül cselekedett (például a törökkel tudtunk és megkérdésünk nélkül kötött békét), nádort nem választott, országgyűlést nem tartott, magyar nemeseket, sőt főurakat törvénytelenül, önkényesen letartóztatott és az ország határain kívül tartotta őket fogva. Alig volt tehát az országnak olyan törvénye, amelyet meg ne szegett volna.

E vádból annyi igaz, hogy az ország függetlensége Ferdinánd uralkodásának kezdetétől fogva csakugyan csak látszólagos volt, de láttuk és látni fogjuk még bőven, hogy ez se Ferdinánd, se utódainak bűne nem volt, hanem az akkori viszonyok szükségszerű következménye, melyeket ráadásul mi okoztunk, nem pedig a Habsburg- királyaink. Egyenesen szégyen a közismert magyar józanságra és értelmességre, hogy ilyen együgyű alapon lehetett megteveszteni a magyar közvéleményt évszázadokon át.

Függetlenségünknek Ferdinánd és utódai részéről való megsértését a Habsburgok bűnének tartjuk s mint ilyet, lépten-nyomon hangsúlyozzuk és kiélezzük, ugyanakkor egyáltalán nem vagyunk hajlandók észrevenni alkotmányunk, függetlenségünk és önrendelkezési jogunk olyan, ezeknél sokkal nagyobb megsértéseit, melyeket a mohácsi vész előtt éppen legnagyobb királyaink (Nagy Lajos és Mátyás), Mohács után pedig a „nemzeti” király és utódai, az erdélyi fejedelmek és „szövetségünk”, a török követett el. Ha ugyanis ezeket a másik oldalról jött sérelmeket is észrevennénk és megbélyegeznénk, akkor a Habsburgokat és magyar híveiket se tarthatnánk rosszabb magyaroknak, mint Zápolyát, a „nemzeti” királyt és híveit, akikről rokonszenvvel írunk, vagy az erdélyi fejedelmeket, akikért egyenesen rajongunk.

A „hazafias” hírverés nem engedi, hogy az érem másik oldalát is nézzük, mert akkor be kellene látnunk, hogy önrendelkezési jogunk elvesztése a XVI. században nem a Habsburgok egyéni rosszindulatának, hanem olyan viszonyok szükségszerű következménye volt, melyeken nekik se állt hatalmukban változtatni, s amelyeket egyébként se ők idéztek elő, hanem mi, hiszen az ország kettészakadásából következtek. Nem Ferdinánd vagy utódainak rosszakarata tette tönkre Magyarország függetlenségét vagy rabolta el önrendelkezési jogát, hanem az, hogy a török világhatalom itt egy pártharcokban megosztott országot talált, Ferdinánd és utódai ezt az országot emiatt csak idegen erővel tudták a törökkel szemben tartani s később felszabadítani. Így pedig nem lehetett szó az ország függetlenségéről, mert ez az idegen erő szükségszerűen együtt járt volna az idegen befolyással akkor is, ha maguk a Habsburgok teljesen magyar vérűek és érzelműek lettek volna.

Mivel a mi „hazafias” történetírásunknak rögeszméje, hogy aki Habsburg-ellenes, az szükségképpen jó magyar, és ebből a dogmájából nem enged, s így nem tud és nem is akar

tárgyilagos lenni. A történelmi igazság helyett egy pártot szolgál, melyet a nemzettel azonosít s „nemzetinek” nevez. Mivel a nemzet bajainak okát ebben a „nemzeti” pártban, ahol valójában van, nem keresheti, másban, mint a Habsburgok rosszakaratában és magyarellenességében nem találhatja meg.

Pedig hát kétségtelen, hogy a Habsburgok pártja volt azonos a nemzettel, nem pedig az úgynevezett nemzeti párt. Hiszen négyszáz éven át ebben a „pártban” volt a király, a királyt pedig nem egy párt, hanem mindig a nemzet koronázta meg. Fej nélküli nemzet egyébként sincs, annál kevésbé van király nélkül magyar alkotmányos élet.

Épp oly kétségtelen az is, hogy egy két pártra oszlott és belül is háborút viselő Magyarország nem maradhatott független két olyan világhatalom ellenében, mint akkor a Habsburg és a török volt. De hogy a függetlenség elvesztésének fő okát, a két pártra szakadást a „nemzetiek” csinálták, nem pedig Ferdinánd hívei, az is vitán felül áll. Kétségtelen, hogy csak azért, mert Ferdinánd idegen volt, még nem lett volna szabad az országot kettészakítani. Hiszen az Árpádok kihalta óta, Mátyást kivéve, mindig idegen volt a király.

Igaz, hogy ezek a régebbi idegen királyaink mindig magyarrá váltak nálunk, Ferdinánd pedig nem, ámde láttuk, hogy akkor még gondolni se lehetett arra, hogy Ferdinánddal is nem így lesz. Hogy pedig vele mégse így lett, láttuk, hogy annak egyedül csak az volt az oka, hogy a Habsburgok már nem Magyarországnak, hanem csak egy kis darabkájának lettek a királyai. De ennek vajon ki volt az oka: Ferdinánd-e vagy mi? És a „mi”-n kit kell érteni? A Habsburg-párti magyarokat-e vagy a „nemzetieket”, akikben az a szép név, amit kaptak, semmiképpen se teheti jóvá azt a nagy bűnt, vagy legalábbis végzetes ostobaságot, amelyet a nemzet ellen elkövettek.

Annyira helyes ez az okoskodás, hogy „hazafias” történetírásunk másképpen nem tud segíteni rajta, mint csak azzal, hogy felcsap színvaknak s csak azokat a törvénysértéseket veszi észre, melyeket Bécsben követtek el, s azokat is úgy adja elő, mintha egyedül csak a bécsi magyargyűlöletből és rosszakaratból származtak volna, nem pedig azokból a szomorú magyar állapotokból következtek volna, mégpedig szükségképpen, melyeket az ő fene nagy hazafiságuk (Habsburg-gyűlölet még a haza pusztulása árán is) idézett elő: ellenben azt a szolgaságot, azt a függetlenség-hiányt, mely a „nemzeti” párt szövetségese, a porta részéről érte az országot és azokat a törvénysértéseket és önkényeskedéseket, melyeket az utolsó „nemzeti” király, felesége, fia és az erdélyi fejedelmek részéről tūrtek el szó nélkül a „nemzeti” magyarok, szintén nem látja meg.

Ez a történetírás és „hazafiság” végtelenül el tud keseredni és bocsánatot soha nem tud adni azért, mert volt idő, mikor külügyeinket, hadi és pénzügyeinket Bécsben és néha megkérdezésünk nélkül is intézték, de hogy János, az utolsó „nemzeti” király, aki szerintük a magyar függetlenség és önérzet képviselője volt, annyira tehetetlen báb volt török „szövetségese” kezében, hogy „kormányzót” volt kénytelen kinevezni akkor, mikor maga is élt még és király volt, és ráadásul külföldit s magyarul egy szót se tudót és újabb ráadásnak éppen azt a Grittit, akitől maga is rettegett, azon nem hajlandó felháborodni, azért nem hajlandó bosszút lihegni. Még elszomorodni se tud miatta, mert egyszerűen nem is veszi észre. Ha ugyanis észrevenné, akkor a „nemzeti” királyt és a „nemzeti” pártot is gyűlölnie kellene az ország függetlensége elárulásáért.

Ennek a „hazafias” történetírásnak nem fáj, hogy a gögös Szulejmánnak minden második szava az, hogy Magyarországot ő „adta” Jánosnak és hogy János az ő rabszolgája. A „hazafias” szemében azért így is János Magyarországa volt a magyar szabadság és függetlenség, no meg a magyar alkotmány utolsó képviselője, nem pedig Ferdinánd Magyarországa. Ez a „hazafiság”, ha Ferdinánd Magyarországra néz, csak utálkozni tud, ha Jánoséra, örömtől és büszkeségtől repdes a szíve, s csak az fáj neki, hogy János halálával maga ez a „szabad” ország is sírba szállt. Utána szerinte már csak felkelők képviselték időnként ezt a szabad és független Magyarországot.

Hogy János állítólag kezét is csókolt Szulejmánnak, s mivel Magyarország koronás királya volt (sőt állítólag egyetlen törvényes királya), benne az egész nemzet csókolt kezét, az se fáj nekik. Megnyugtatták magukat azzal, hogy hátha nem is volt igaz ez a kézcsók?! Pedig az már egész bizonyosan igaz volt, hogy fia, János Zsigmond hivatalosan is *a szultán kegyelméből való* magyar királynak nevezte magát s már térdet is hajtott előtte, az is igaz, hogy a szultán büntetésből maga elé is idézte s ő ekkor már nem kezét csókolt, hanem térdet hajtott ura előtt, mégpedig egymás után háromszor. De azért ez se fáj egy „hazafinak” sem, annyira nem, hogy még csak azt se tudják, hogy megtörtént. Nem találták ugyanis annyira fontosnak, hogy megjegyezzék. Bezzeg tudnak arról mindent, ami Bécsben történt ellenünk vagy meg-alázásunkra, még sok olyat is, ami sohase történt meg, mert csak hírverés céljából találták ki!

Bécs a XVI. században s még utána is azért rendelkezett nálunk, mert az ő pénze védte az országot, a török viszont azon a címen, mert adófizetői voltunk s minden évben 30.000 forintot mi küldtünk neki. De Erdély azért mégis „szabad” volt, mert mi úgy tudjuk, hogy szabadságot adott neki a török, Magyarország pedig szolgál, mert Bécs elvette tőle a szabadságot. Pedig azt még propagandacélból se találta ki senki, hogy V. Károly, a Habsburg-császár azzal dicsekedett volna valaha, hogy Magyarországot ő adta az öccsének (pedig ő adta neki azt a százezer forintot, mellyel Magyarországról Jánost kiverte). Ilyesmivel csak Szulejmán dicsekedhetett a „nemzeti” királlyal kapcsolatban.

Tűrhetetlen sérelemnek tartjuk, hogy Ferdinánd békét kötött a törökkel anélkül, hogy előtte minket megkérdezett volna. Pedig utólag kérte hozzájárulásunkat, sőt olyan urak voltunk, hogy az országgyűlésen, melyen ezt a jóváhagyást kérte, a szemrehányások özönével árasztottuk el, melyeket – érezve hibáját – szó nélkül lenyelt, sőt emiatt már előre félt az országgyűléstől.

Hogy meg ne bántsa nagy pipájú, de kevés dohányú önértetünket, még csak azt a jelentéktelen kis igazságot se merte a szemünkbe vágni, hogy igaz, hogy megkérdezéseket nélkül kötöttem békét, de ne felejtsetek, hogy a háborút is, melyet a békekötéssel befejeztem, nélkül lettek, magam viseltem, annak költségeit is magamnak kellett s még hozzá külföldről előteremtennem.

Mikor Ferdinánd fia, Miksa kötött békét a szultánnal, a „nagyúr” ezt azzal a nyers utasítással közli az ügybe be se vont János Zsigmonddal, a „nemzeti” fejedelemmel, hogy *a megkötött béke rá is vonatkozik*. Hogy János Zsigmond és „szabad” magyarjai emiatt nemcsak ordítozni nem mertek, hanem nagy alázatossággal veszik tudomásul, az egy magyar hazafit se bánt, hiszen nem is tud róla. Ez ugyanis nem fáj annyira a nemzeti önértetnek, hogy keserűen meg is jegyezte volna magának. Ezért aztán az erdélyi „szabadság” iránti nagy tiszteletet se csökkentette meg a magyar lelkekben.

Hogy Ferdinánd és általában a Habsburgok évenként rendszeresen hozták ugyan ide a mi védelmünkre a súlyos százezer forintokat, de a török elleni támadó háborúra, tehát az ország felszabadításának megkísérlésére, mely még e századoknak is a tizszeresét tette szükségessé, nem akkor adtak nekünk segítséget, mikor mi akartunk (például a Wesselényi-összeesküvés idejében), hanem akkor, mikor ők akarták, illetve, mikor ők tudtak adni (hamarosan a Wesselényi-összeesküvés után), azt olyan tűrhetetlennek tartottuk Magyarország önállóságára és a magyar önértetre, hogy még össze is esküdtünk miatta elkeseredésünkben.

Ellenben, hogy a „szabad” és a nemzeti függetlenséget fenntartó Erdély fejedelme csak az lehetett, aki erre a szultántól athnámét kapott; hogy Erdély fejedelmei (még a legfüggetlenebbek: Bethlen Gábor és mindkét Rákóczi György is) csak a szultán engedélyével viselhetek háborút még akkor is, ha ez a háború a Habsburgok ellen irányult; hogy a szultán egyszerű parancsára hol itt, hol ott kellett nekik ennyi meg ennyi főnyi sereggel megjeleniük, sőt csapataikkal csatlakozniuk kellett a szultánhoz még akkor is, mikor Európa és a kereszténység ellen indult; hogy akárhány erdélyi fejedelmet a szultán egyszerűen elcsapott (Kemény, Rhédey, sőt II. Rákóczi György); hogy – ha rossz kedve volt – nemcsak a szultán,

hanem még a nagyvezér is még saját alattvalói (követei) előtt is szidalmazta az erdélyi fejedelmet, sőt hogy volt idő, mikor még Fráter Györgyöt is „hitvány, lator, áruló barátak” (Verecs, 302. o.) nevezte, letette (eljárása bizonyára nagyon *egyezett* az erdélyi alkotmánnyal) s megparancsolta az erdélyieknek, hogy megbéklyózva küldjék Konstantinápolyba vagy ők maguk tegyék el láb alól (Szalay, IV., 260. o.), az nem fáj a „hazafias” magyarnak, vagy legalábbis nem csökkenti a híres erdélyi magyar szabadságot a szemében. (Hogy a „barát” hamarosan kimosta magát a bajból, az igazán nem a török érdeme, még kevésbé a „hazafiaké”, hanem azoké a kincseké, melyeket ugyanaz a „barát” utána a portára küldött.)

Ha a török, aki Erdélybe egy fillért se küldött soha, csak mindig vitt onnan, sőt mi vittük a helyébe (az adót), így bánhatott Magyarországnak és a magyarságnak azzal a részével, mely őt választotta pártfogójának s élete védelmezőjének s ennek ellenére a „hazafiak” mégis jóban tudtak vele lenni, sőt ezt az állapotot szabadságnak, nemzeti öncéluságnak és függetlenségünk megőrzése zálogának tekintették, akkor igazán nem tehetünk szemrehányást Ferdinándnak és utódainak (például Lipótnak) se, ha ők is, akiknek mentségére még ott van az az évenkénti több százezer forint is, amit idehoztak és a vele *szükségképpen* együtt járó idegen befolyás, „csak” olyan függetlenséget és önrendelkezési jogot tudtak biztosítani az ország és a magyarság azon felének, mely mellettük tartott ki, hogy a törökkel kötött békét csak utólag bár, de mégis országgyűlésünk elé terjesztették jóváhagyásra, s mivel ezt csak utólag tették, még a nemzet szemrehányásainak jogosságát is elismerték.

A Habsburgok Magyarorszáგában csak olyan elnyomás és szolgaság volt, hogy ősünk *merték* mondani, hogy nem függetlenek, merték hangsúlyozni, hogy szolgaságban élnek. Pedig ahol ez lehetséges, ott már bizonyos szabadság feltétlenül van. Az igazi szolgaságban a szolgáltnak nemcsak szolgáltniuk kell, hanem még hirdetniük is, hogy mennyire szabadok. Hitler és Sztálin alatt, de a törököknek adót fizető Erdélyben is ez történt. Ellenben a mi Habsburg-elnyomta ősünk még kiabálni és szitkozódni is mertek, s nemcsak saját házukban a szolgáltnak előtt, hanem az országgyűlés nyilvánosságában királyuk szeme előtt is.

Ez a nyilvános szitkozódás a Habsburgok Magyarorszáგában tagadhatatlanul megvolt s nem is volt ritkaság. De hány annyira szabad ország van, vagy volt, ahol ez lehetséges? Látuk, hogy a XVI. század magyar országgyűlésein olyan szabadság dühöngött, hogy az egész kereszténység fejét, a római császárt, követei jelenlétében lehetett büntetlenül szidni és ócsárolni olyan szavakkal, hogy a követ halálra ijed tőle és le se meri írni. (Éppen azon az országgyűlésen történt ez, mely felelősségre vonta Ferdinándot azért, mert a törökkel a rendek előzetes beleegyezése nélkül békét kötött, noha a háborút is ő viselte, nem a rendek.)

Nem igaz, hogy Ferdinánd nem tartott országgyűlést. Csak annyi igaz, hogy nem tartott *minden* évben, mint akkor még a törvény előírta. Emiatt elnyomást, törvénsértést, sőt esküszegést emlegetni még kortesfogásnak is lelkiismeretlen. Ferdinánd az országgyűlések tartására vonatkozó magyar törvényt annyira megtartotta, amennyire csak lehetett. Világos ugyanis, hogy a törvény akkor, mikor évenkénti országgyűlést írt elő, normális állapotokat tartott szeme előtt. Ferdinánd alatt pedig majdnem állandóan háború volt a törökkel (hogy a még állandóbb polgárháborúról ne is szóljunk). Hogy lehet már most ilyen országban azt kívánni, hogy kivétel nélkül *minden* évben legyen országgyűlés s tűrhetetlen állapotnak tartani, hogy csak minden három vagy akár négy évben van belőle kettő? Mátyás király is megtette, hogy hat év alatt (1478-1485) csak egyszer (1481 júliusában) tartott országgyűlést, s neki mégis azt hányták szemére a rendek, hogy túl sok országgyűlést tart. Ha meggondoljuk, hogy a háború a tettek, nem pedig a szavak, tárgyalgatások és tömeggyűlések ideje, egyenesen bámulnunk kell azt, hogy Ferdinánd mégis milyen sok országgyűlést tartott.

Háború idején sokszor még a mai demokráciákban is szüneteltetik az országgyűlést.

De abban az időben az országgyűléseknek szigorúan minden évben való megtartása még béke esetén is túl sok és sokszor már csak akkor igen gyakori és féleven át is dühöngő járványok miatt is, egyenesen lehetetlen lett volna. Még a magyar rendek is belátták ezt s később

maguk is megváltoztatva azt a törvényt, melyet a „hazafiság” a Habsburgokkal szemben még ma is annyira szigorúan és szóról szóra vett, már csak *háromévenkénti* országgyűlést írtak elő. Teljesen elegendő is volt ennyi, sőt egyenesen lehetetlen volt több, hiszen maga az országgyűlés is eltartott sokszor egy fél évig is, s míg a rendek összegyűltek, ahhoz is kellett egy negyed év.

Aztán azt se feledjük, hogy ha nem ugyan maga Ferdinánd, de utódai közül egyesek néha 5-6 éves szüneteket is tartottak országgyűlés nélkül, ennek a viszonyokon kívül (háború, az ország túlságos ingerült hangulata, mely miatt az országgyűlés az országra sokkal nagyobb kárral járt volna, mint haszonnal stb.) a fő oka mindig az volt, hogy Habsburg-királyaink *féltek* a rendektől (a nádortól is féltek, azt is azért nem választottak szívesen).

Hogy ez volt a fő ok, azt „hazafiaink” is tudják és elismerik, de azzal magyarázzák, hogy érezték bűnös voltukat, és hogy a rendek haragja ellenük nagyon is jogos volt. Csak azt felejtik el nagy önérzetükben, hogy félni, rettegni nem a zsarnokok, nem az elnyomók, hanem az elnyomottak szoktak. Mindig az fél, aki gyöngébbnek érzi magát annál, akitől fél. A zsarnokok és elnyomók csak a végén szoktak félni, akkor, mikor már szaladniuk kell, de hogy a végén szaladnia kell, az korántse minden zsarnokkal és minden elnyomóval történik meg. (Se Hitlernek, se Sztálinnak a végén se kellett futnia).

Nagyobb zsarnokság és lelketlenebb elnyomás például alig volt a világtörténelemben, mint amit a protestáns angolok a katolikus frekkel csináltak, az angoloknak mégse kellett so-hase félniük, annál kevésbé szaladniuk az írek elől. Azonban a Habsburgoknak is csak 1918-ban kellett innen szaladniuk (akkor se előlünk, hanem azok elől, akik a mi országunkat is feldarabolták, vagy legfeljebb a hazátlan szociáldemokrata proletárság elől) s ők mégis már 1550-ben, 1600-ban, 1650-ben, 1700-ban, 1800-ban és 1850-ben is állandóan féltek tőlünk és országgyűléseinktől. De hát ki volt akkor a zsarnok: mi vagy ők? Vagy legalábbis ki volt ebben az országban a nagyobb úr, mi vagy ők? Mert hiszen tudvalevőleg nem az úr szokott félni a szolgától, hanem a szolga az úrtól.

Aki úr, akkor se fél a szolgától, ha vétkezett ellene. Hiszen a szolga ezt még szemére hányni se meri neki, annál kevésbé van hatalma ahhoz, hogy számon is kérje tőle s meg is torolja rajta. A Habsburgoknak ez az állandó félelme tehát tőlünk s országgyűléseinktől világos cáfolata annak a kortesfogásnak, hogy mi tőlünk négyszáz keserves éven át türhetetlenül el voltunk nyomva.

Ahol elnyomás van, ott *van* félelem, de természetesen nem az elnyomó az, aki fél. Ahol igazi elnyomás van, ott szólni se mer az elnyomott, mert az elnyomó nem tür bírálatot. Ha ez a bírálat jogos, akkor annál kevésbé. Ahol elnyomás van, ott vagy nincs országgyűlés, vagy ha van, néma. Ott nem *szabad* emberek gyülekezete ez, hanem mamelukoké [szekértolóké] vagy – ami még rosszabb – olyanoké, akik eladták magukat a hatalomnak. Az ilyen országgyűlésen nem a népet, nem megbízóikat képviselik, noha azok követeinek, képviselőinek hazudják magukat, hanem az elnyomót. Ilyenkor az elnyomás tehát még álnoksággal is tetézne van s így még undorítóbb.

Vajon mi az oka annak a nagy különbségnek, hogy az „igazságos” Mátyás alatt (aki, mint láttuk, egyébként még az országgyűlések *tartására* vonatkozó törvényt is jobban megszegte, mint Ferdinánd) azért könyörögtek őseink, hogy ne legyen már olyan sok országgyűlés, míg a Habsburgok alatt azért, hogy minél több legyen s emiatt – ismét csak jellemző – nem is könyörögtek, hanem követelöztek, fenyegetöztek és felelősségre vontak. Mégpedig az alattvalók vonták felelősségre a legfőbb hatalom képviselőjét, nem pedig megfordítva, amint történni szokott, s mint a dolgok rendje kívánná. Vajon melyik jelent nagyobb szabadságot és becsületet: az-e, ami a Habsburgok alatt visszaélés volt, vagy az-e, ami Mátyás alatt nem volt visszaélés? Melyik jelent tehát jobbat: a Habsburgok „törvénytelenége”, vagy Mátyás „törvénytartása”?

Hitler, Sztálin és Rákosi is mennyire megtartották „a törvényt”, ők is mennyire tartottak országgyűléseket, országgyűléseik mennyire meg voltak elégedve kormányzásukkal s mennyi-

re helyeselték minden cselekedetüket! Vajon azért voltak-e olyan némák ezek az országgyűlések, mert tetszett nekik a zsarnokság és az elnyomás, illetve igen nagy volt a szabadság, vagy pedig csak azért, mert a szabadság igenis kicsi volt, sőt még a gondolatától is megijedt mindenki? Értsük meg: akkor nem az a Hitler, vagy Sztálin félt a néptől, aki a szabadságot elvette tőle, hanem az a nép, melytől elvette, az félt tőlük.

Micsoda szabadság volt mindehhez képest a Habsburgok alatt és különösen milyen igazság, nyíltság és becsület! *Ott* az országgyűlés az ő uralmuk alatt valóban a nép követjeinek szabad, sőt elbizakodott gyülekezete volt annyira, hogy ők, a hatalom birtokosai rettegtek tőle; *itt* országgyűlés címén csak egy mesterségesen megrendezett hazug színjáték folyt le, melyet a nép pénzén a nép vagy inkább (mert maga a nép mit se számított) a külföld becsapására rendeztek meg.

Nagyobb szabadság és jobb állapotok jele tehát, ha a zsarnok nem mer országgyűlést tartani, mint ha mer, sőt egyenesen szeret. Az első esetben az országgyűlés valóban az, aminek mondja magát, a nép képvisellete és a „zsarnoktól” független hatalmat képviseli. A zsarnok szót tehát az esetben idézőjelbe kell tenni, mert valójában nem zsarnok. A második esetben azonban igazi zsarnokkal van dolgunk, aki melléje még hazug népbolondító is, mert zsarnoksága még arra is kiterjed, hogy az elnyomottak még dicsérik is a zsarnokságot s elnyomásukat szabadságnak nevezéék.

És ez az igazi zsarnokság sokkal költségesebb is az idézőjelbe tett zsarnokságnál, mert ez utóbbi, mivel nyíltan történik, egyszerű, tehát olcsó, míg annak költséges tömegválasztásokat kell négyévenként (sőt sokszor még gyakrabban) lebonyolítani és népes parlamenteket kell üzemben tartania busás napidíjakkal, parlamenti tisztviselőkkel és őrséggel, természetesen a nép pénzéből, egyedül csak a nép és a világ becsapására.

A mi „szabad”, „független”, „nemzeti” és minden képzelhető szép jelzővel ellátott Erdélyünkben is olyan országgyűlések voltak, hogy a lengyelektől és olaszoktól környezett, sőt velük sokszor bűnös viszonyt folytató, de azért mégis hön szeretett „utolsó nemzeti királynénak” (Izabellának) maga az országgyűlés ad felhatalmazást arra, hogy idegeneket is alkalmazhasson az országban tisztségekre (mennyivel *kurucabbak* voltak ezeknél a pozsonyi országgyűlések *labancoknak* nevezett tagjai). Máskor pedig felelősségre vonás helyett ugyanez az országgyűlés megköszöni neki, hogy az idegenek s különösen a királyné idegen szeretői ellen csöndben zsörtölődő három magyar főurat orvul és *vadállatias kegyetlenséggel legyilkoltatni méltóztatott*.

Ugyancsak szó nélkül veszi tudomásul az erdélyi országgyűlés, hogy e dicső utolsó „nemzeti” királyné fia, János Zsigmond, az ősi szabadságait védő és a szolgáorba taszítás ellen védekező szabad székelyek orrát-fülét levágatta, vezetőiket pedig ki is végeztette, sőt számonkérés helyett ugyanez az országgyűlés törvényesen is és végleg megfosztja szabadságtól ugyanezeket a székelyeket.

Milyen rosszmájúan és mennyire mint az önkény netovábbját említik történelemkönyveink, hazai földrajzaink vagy útleírásaink, turistakönyveink, sőt regényíróink és újságíróink is, hogy Lipót a jászokat és a kunokat egyszerűen *eladta* a német lovagrendnek! A felháborító esemény olvastára mindenki néger rabszolgákra gondol, akiket hajdan adtak-vettek, tehát ökölbe szorul a keze.

Pedig ez a felháborító dolog semmivel se jelent többet, mint csak azt, *hogy* Lipót jobbágyoknak tekintette azokat a jász-kunokat, akiknek nemesi joguk sohase volt, de ők maguk nemeseknek tekintették magukat, s noha ezt az igényüket a törvény soha el nem ismerte, a valóságban a Habsburgok is egész Lipótig, tehát 150 éven át tiszteletben tartották ezt a törvényes alappal ugyan nem bíró, de bizonyos szokásjogon alapuló igényüket. Lipót most is – ideiglenesen – csak azért nem tartotta tiszteletben a nemesi jogaikat, hogy az akkor folyó felszabadító háború költségeinek fedezésére némi pénzforrást találjon.

A székelyeknek ugyanolyan, sőt sokkal régibb és erősebb szokásjogon alapuló igényük volt a nemességre, vagy legalábbis a földesúri szolgáltatásoktól való mentességre, mint a jász-kunoknak és a székelyeket az utolsó „nemzeti” király fia, a Habsburgok ellenfele fosztotta meg e jogaiktól, sőt ez a jogfosztás még holmi kivégzésekkel és a szabad magyarra különösen meggyalázó fül- és orrcsonkításokkal is párosult. De ez mégse ok arra, hogy Erdély a magyar szabadság bástyája ne lehessen szemünkben, sőt még arra se ok, hogy magára János Zsigmondra is akár csak egy cseppet is haragudjunk miatta.

A jogaiktól megfosztott székelyek elkeseredésükben fegyverhez nyúltak a „nemzeti” fejedelem ellen, a jász-kunok az „idegen” királytól szó nélkül túrték, hogy „eladja” őket. Természetesen ez se történt ok nélkül. Lipót ugyanis azt a Jászságot és Kunságot „adta el” a német lovagrendnek, melyet ő szabadított fel a török alól, s a pénzt is, amit eladásukért kapott, az országnak, tehát köztük a jász-kunoknak a törökök alóli felszabadítására fordította.

Lipót tehát nem önkényből vette el a jász-kunok szabadságát, mint János Zsigmond a székelyét, hanem kénytelenségből, mert a pénzt valahonnan elő kellett teremtenie. Sőt Lipót még így is csak olyan szabadságot vett el a jász-kunoktól, amely akkor már rég nem volt meg nekik. Ő nem *szabad* jász-kunokat „adott el” a német lovagrendnek (értsd: vetett földesúri hatalom alá), hanem a törökök bizonyára kissé keserveesebb földesúri hatalma alól tőle felszabadított jász-kunokat. A jászok és a székelyek esete között tehát ég és föld a különbség.

A magyar közvélemény mégiscsak Lipót cselekedetén háborodott fel (mégpedig mennyire s milyen álnokul)! János Zsigmondéról pedig nem is tud, mert még annyi jelentőséget sem tulajdonított neki, hogy megjegyezze.

De ha ezzel szemben annyira megjegyeztük Lipót „önkényét”, akkor illett volna azt is éppúgy megjegyeznünk, hogy a jász-kunok még így is mindössze csak egy félszázadig voltak földesúri hatalom alatt, mert már Lipót unokája, Mária Terézia (akit épp ezért Baksay református püspök szerint minden jász-kun mindig úgy emleget, hogy a „fölséges” Mária Terézia) ismét „felszabadította” a jász-kunokat a földesúri hatalom alól s ezt a „fölséges” Mária Terézia már száz évvel előbb megcsinálta övelük, mint Kossuth apánk (illetve dehogy Kossuth: Bach Sándor) az összes magyar jobbágyokkal. (Ezt a jót ugyanis Bach adta a magyar jobbágyoknak, nem Kossuth. Kossuth nem is adhatta, hiszen őt leverték. Kossuth jóvoltából ezt a jót a magyar jobbágyok legfeljebb csak egy évig élvezhették volna, hisz csak addig tartott Kossuth hatalma).

Ha a „szolgaság” alatt nyögő Habsburg Magyarországon a régi magyar nemesi jogok (sőt sokszor csak vélt jogok) bármilyen kis megcsönkítése is történt, még akkor is, ha ezek a jogok akkor már rég elavult dolgok voltak, az idők haladása követelte megszüntetésüket és a műveltebb nyugaton a haladás már régen el is söpörte őket az útból: nálunk évszázadokon át eltartó sérelmi politika következett belőle és a törvénytársítások és az eszközjegések vádjá csak úgy röpült Bécs és az udvar felé.

Erdélyben – mint látjuk – a székelyek ősi szabadságának minden ok nélküli elvétele és az igazságtalanságot szenvedők felkelésének akasztásokkal és a magyar önértetet oly gyalázatosan megcsúfoló orr- és fülcsönkításokkal való megtorlása úgy intéződik el, hogy a magyar közvélemény egyáltalán nem is tud róla, s ha igen, minden különösebb érelemnyilvánulás nélkül veszi tudomásul.

Nemcsak semmi különösebb sérelmet nem látunk benne, hanem a magyar történetírásnak „hazafias” kálvinista apja – mint az imént idéztük – egyenesen azt állapítja meg, hogy *a székelyek szabadsága túlzottan nagy, s így megnyirbálása, mint közérdek, egyenesen kívánatos volt*. Ez pedig magyarul azt jelenti, hogy János Zsigmond eljárása és a vele kapcsolatos akasztások és meggyalázó csönkítások nem az utolsó nemzeti király fiának bűnei, hanem a haza iránt szerzett *érdemei* közé tartoznak. (Reméljük, hogy ezen ítélet megalkotásához nem járult hozzá az is, hogy ezek a János Zsigmond ellen fellázadt, kivégzett, meggyalázott és szolgásgorba taszított székelyek katolikusok voltak, a fejedelem pedig unitárius, ellenben a

Habsburgok „bigott” katolikusok voltak, az ellenük ugyancsak sűrűn felkelő magyarok pedig protestánsok, pedig ellenük nem is annyira magyarok lázadtak fel, mint inkább protestánsok, mert a protestáns *német* felvidéki városok is mindig a lázadókkal tartottak.)

Mindezek láttára nem arra kell-e gondolnia a tárgyilagos embernek, hogy történetírásunknak s miatta közvéleményünknek ez a négy évszázadon át tartó állandó panasza a Habsburgok türhetetlen elnyomása, esküszegései és a vele kapcsolatos „hazafias” lángolások és szokások is tulajdonképpen nem egy ugyanolyan tervszerűen kiszámított és lelkiismeretlenül folytatott mesterséges propaganda tünetei-e, mint a bolsevizmus részéről a francia, angol és amerikai munkásosztály állandóan hangoztatott türhetetlen nyomora a nálunk állandóan emelkedő életszínvonal és boldogító szabadsággal szemben?

Nem ugyanazon, az igazsággal vakmerően dacoló, tervszerűen alkalmazott eljárás mód-e ez is, mint a bolsevistaké, mely ugyanakkor, mikor nálunk a munkásnak sztrájkra még gondolnia is szentségtörésszámba ment s azonnali elhurcolást jelentett, a legkeményebb kifejezésekkel háborgott és botránkozott azon, hogy például Franciaországban ekkor meg ekkor, itt meg itt a kormány néhány, tüntetés közben a hivatalos hatalommal is szembeszálló kommunista munkást néhány napra lecsukott?

Pedig azok a szolgái, mameluk országgyűlések, melyekre példákat hoztam fel, egyáltalán nem szorítottak Erdélyben csak Izabella vagy János Zsigmond uralma idejére, hanem bátran mondhatjuk a Habsburg anyaországtól török pártfogás alatt elszakadt Erdély egész történetére. Ennek a „szabad” Erdélynek az országgyűlései – mint látni fogjuk – Bekes Gáspár leverése után Báthory István tömegmészárlásait is szó nélkül túrték, sőt az országgyűlés ekkor is egyenesen megdicsérte a fejedelmet azért, mert magyar főnemeseket méltóztatott minden törvényes eljárás nélkül kivégeztetni, sőt egyenesen felakasztatni (amit a törvény külön tiltott).

Szolgalelkűen túrték az erdélyi országgyűlések Báthory Zsigmond tömegmészárlásait is (szintén magyar főnemesei sorából). Ekkor a fejedelem *ellen* voltak ugyan (de csak azért, mert katolikus volt és a Habsburgokkal szövetkezett), de mukkanni mégse mertek. Ez a katolikus fejedelem ugyanis nem olyan volt, mint a Habsburgok. Neki *kálvinista* volt a nagybátyja és tanácsadója, ezenkívül a kálvinista Erdély már gyermekkorában erőszakot követett el a lelkiismeretén. Olyasmire (a jezsuiták kiűzésére) kényszerítette, ami legszentebb meggyőződésével ellenkezett. Ezért mint meghasonlott lelkű embernek, egyelőre nem voltak erkölcsi gátlásai.

Ha a bécsi Habsburgoknak is kálvinista Bocskaiak lettek volna tanácsadóik, ha ők is önmagukkal meghasonlott emberek lettek volna, akik trónjuk kedvéért olyan jellemtelenségre vetemedtek volna, hogy azokat üzték volna el maguk mellől, akiket lelkük belsejében legjobban tiszteltek, majd akkor a pozsonyi országgyűlések is csendesek és engedelmesek lettek volna épp úgy, mint az erdélyiek azok voltak.

De nemcsak a meghasonlott *katolikus* Báthory Zsigmond önkényét és zsarnokságát, hanem a *kálvinista* Báthory Gábor féktelenkedéseit, kicsapongásait, gyilkolásait (sokszor saját fejedelmi kezével végrehajtva) és az országgyűléseken ott ülő nem egy főúr feleségének elcsábításait is szótlanul túrték az erdélyi „szabad” magyarok. Azaz dehogyszótlanul. Mivel ez a fejedelem még kálvinista is volt, mint ők maguk, még díszjelzővel is felruházták érte jutalmul, mint majd látni fogjuk.

I. Rákóczi Györgyöt kálvinista létére is gyűlölték, de azért az ő mérhetetlen birtokharácsolásait is szótlanul túrték, s nemcsak fiát választották már az apa életében fejedelemmé, hanem még apja kívánságára a kisebbik fiát is nagy alázatossággal és dicsérgetések közepette tették a legmagasabb állásokba. Még a nyomorult Apafi alatt is türte a gyáva, szótlan, sőt a fejedelemnek ízléstelenül hízelgő országgyűlés Erdély leghatalmasabb s ráadásul kálvinista főúrnak, Bánffy-nak, tisztán irigységből való és bírói eljárás nélküli lefejezését, Bélydy, Bethlen és főúri asszonyok törvénytelen, mert bírói ítélettől meg nem előzőtt bebörtönzését. Maga Bethlen Gábor is bebörtönzött ítélet nélkül főúri hölgyeket. Hát még férfit mennyit!

Ellenben mivel Habsburgok is börtönbe vetettek néha egy-egy magyar főurat, hiába tették joggal, sőt a köz érdekében egyenesen kötelességképpen, még ma, hosszú évszázadok múlva is háborog miatta a magyar önértet, sőt még az igazságszeretet is azon a címen, mert hát nem lett volna szabad őket *külföldön* börtönben tartani (vajon hogy tarthaták volna őket itthon börtönben, mikor például Rákóczi még külföldi börtönéből is meg tudott szökni?), no meg hát mert a magyar törvények szerint a magyar nemest *előbb* kell elítélni és *csak azután* lehet elfogni. (De akkor melyik nemes várta volna meg, míg majd a „törvény” megengedi, hogy el is fogják?)

Hogy azonban a „szabad” Erdélyben nemcsak elfognak, hanem seregestől ki is végeznek ítélet előtt és ítélet nélkül magyar főurakat, az annyira nem fáj nálunk senkinek, hogy még csak azt se tudjuk, hogy megtörténtek. Nem tartottuk ugyanis a dolgot olyan fontosnak, hogy meg is jegyezzük. Vajon nem kell-e mindezek láttára arra gondolnunk, hogy a Habsburgok elkövette felháborító törvénytelenések se *a haza* miatt fájnak nekünk annyira; nem is azért, mert valóban a szabadságunkra vagyunk annyira kényesek, vagy mert a fajunk annyira kedves előttünk, hanem itt tudatos politikai propagandának estünk áldozatul, melynek célja semmi más, mint befeketíteni és meggyűlöltetni azokat, akiknek meggyűlöltetése az érdeke bizonyos, a hazafiság álarcába öltözött köröknek?

De azt mondhatná valaki: Az, hogy Erdélyben ugyanúgy vagy még amolyanabbul volt, még nem bizonyíték arra, hogy a Habsburgok alatt is jól volt. Az erdélyi még rosszabb állapot még egyáltalán nem bizonyítja, hogy Ferdinánd s általában a Habsburgok is megtették kötelességüket, megtartották a magyar alkotmányt és azt az esküt, melyet erre letettek. Ha valamit megértünk a ledér Izabellában és az „eretnek” erdélyi fejedelmekben s ezért meg is bocsátjuk nekik, azt nem érthetjük meg a papokra hallgató Habsburgokban és különösen nem abban a Ferdinándban, akit fentebb valósággal az emberi tökéletesség mintaképének rajzoltunk. Hogy lehetséges az, hogy még olyan ember, mint Ferdinánd, ő se tartotta meg a törvényt és még ilyen ember is megszegte azt az esküt, melyet erre a törvényre letett?

Mielőtt erre a kérdésre válaszolnánk, nem érdemleges magyarázatul, hanem csak a tisztánlátás elősegítésére megemlíjük, hogy Ferdinánd fiatal korában még nem volt az a tökéletes ember, aki élete végén már volt. Hiszen rámutattunk már, hogy fiatalabb korában a tanácsadóitól ajánlott és akkor a politikától elválaszthatatlannak tartott machiavellisztikus eszközöket ő is nemegyszer felhasználta, s eleinte az egyházi vagyon elidegenítésében se volt sokkal különb Jánosnál. Mivel azonban Ferdinándot lelkiismerete idősebb korában csak a legutóbbi miatt vádolta, de a magyar alkotmány és a rá letett esküje megsértése miatt nem, a feladott kérdést olyannak kell vennünk, mint amely nemcsak a *fiatal* Ferdinánd ellen irányul.

Lássuk tehát Ferdinánd „bűneit” egymagukban, nem pedig csak a „nemzeti” uralkodók még nagyobb bűneivel összehasonlítva.

Hogy Fráter Györgyöt hogyan és milyen körülmények között „gyilkoltatta” meg, azt már láttuk. Itt még azt fűzzük hozzá, hogy a pápától az ügyben lefolytatott vizsgálat folyamán nem kevesebb, mint száztizenhat tanút hallgattak ki, köztük Oláh Miklós, akkor egri, Bornemissza Pál, veszprémi, és Újlaki Ferenc, győri püspököt; Verancsics Antalt, aki akkor még csak pornói apát volt; Nádasdy Tamás országbíró, Pető János, volt lippai várnagyot, Palczán Péter, volt budai kisbíró, Blandrata Györgyöt, Izabella királyné orvosát, és Pesty Gáspárt, Fráter György titkárát, aki – mint emlékszünk – Castaldónak éjszaka idején sírva jelentette, hogy mit tervez ellene a bíboros.

Ezen eskü alatt tett tanúvallomások olyanok voltak, hogy a pápa 1555. február 14-én úgy határozott, hogy „*az adatok, melyeket Ferdinánd annak bebizonyítására felhozott, hogy a tett rossz szándék nélkül történt és megérdemelt büntetésül történhetett, állítását bőségesen bebizonyították és hogy ennél fogva sem a király, sem Castaldo, sem a többiek, akik a tettet tanácsolták vagy végrehajtották és ilyesmibe estek, egyházi fenyítéket nem érdemelnek*”.

Megjegyezzük, hogy Ferdinánd a dolgot nem „tanácsolta” Castaldónak, hanem az ő újra meg újra való panaszára és rémüldözéseire (amelyeken tekintve Pesty Gáspár éjszakai jelentésén nem is csodálkozhatunk) *megengedte* azt, hogy ha a bíboros gonosz szándékáról teljes bizonyossága van és a maga és társai életének, seregének és vele az ügynek, melyet Erdélyben képvisel, megmentésére más módot nem lát, akkor a katasztrófát a bíboros meggyilkolásával is megelőzheti.

Ez az engedmény – tekintve, hogy Ferdinánd szuverén, tehát élet és halál ura, Fráter György pedig neki alattvalója volt – természetes és magától értetődő dolog. Az alkotmányosság mai fogalmai szerint ugyan törvényes ítélet nélkül az uralkodónak sincs joga alattvalója életét elvenni, régen azonban még szélesebb körű volt az uralkodók hatalma. Háború esetén (ha kivételes állapotot hirdetnek, akkor még béke idején is) még ma is joga van az uralkodónak, sőt még hadvezérének vagy kormánybizottságnak is a közre veszélyes egyének azonnali halállal való büntetésére.

A második világháború alatt – pedig akkor nálunk itthon nem is volt háború – a budapesti bérházak légoltalmi parancsnokainak tartott előadásokon azt tanította a kiképzésükkel megbízott tiszt, hogy ha légítamadás idején a pince valamely hisztérikus lakója viselkedésével a többiek között pánikot okozna, az ezzel járó bajok megelőzésére a légoltalmi parancsnoknak az illetőt *azonnal lelőni* is joga, sőt kötelessége. Ilyenkor ugyanis csak ilyen kegyetlen eszközökkel lehet a rendet fenntartani, százak élete pedig előbbre, való, mint egy emberé.

Látni fogjuk, hogy a mi legeszményibb szabadsághősünk, Rákóczi Ferenc, ilyen érvelés alapján, százszor cifrább dolgokat volt hajlandó minden lelkiismeret-furdalás nélkül elkövetni, mint Fráter György legyilkoltatása. Hát még Görgey milyen cinikus könnyelműséggel osztogatta a halálos ítéleteket! Damjanich is.

Ne feledjük, hogy Erdélyben is háború volt és török seregek harcoltak akkor, mikor Ferdinánd Castaldónak az „áruló” Fráter György meggyilkolására végszükség esetén az engedélyt megadta.

A perben a tanúk bebizonyították, hogy az, akit meggyilkoltak, a halált bőségesen megérdemelte, mert valóban ördögien gonosz, a kereszténység árulója és a törökök székértelője volt. Akkor és utána is még nagyon sokáig majdnem mindenki, sőt azt mondhatnám, hogy egyenesen kivétel nélkül mindenki ebben a meggyőződésben volt.

Mikor például Izabella 1556 októberében visszatért Erdélybe és a határon az akkor 23 éves Báthory István, a későbbi lengyel király fogadta, üdvözlő beszédének az volt az eszmenete, hogy Fráter György nyomorult vége is mutatja, hogy Isten Izabellával tart. Pedig ekkor már Izabella nem tartott Ferdinánddal, tehát nem tarthatott vele az a Báthory István se, aki a Ferdinánddal kötött szerződést galádul megszegő Izabellát üdvözlő beszéddel fogadja abban az Erdélyben, mely akkor jog szerint Ferdinándé volt.

Hogy a bíborost üzelméiért törvényes eljárás megelőzésével végezték ki, annak védelmére Ferdinánd a perben azt hozta fel, hogy a meggyilkoltnak olyan hatalom volt a kezében (s hozzátehetjük: olyan nagy politikai és hadvezéri tehetség is volt), hogy ha törvényes úton maradtak volna ellene, lehetetlen lett volna ártalmatlanná tenni s a bajt, mely részéről fenyegette a kereszténységet, megelőzni.

Hogy Ferdinánd és emberei tévedtek, mikor Fráter Györgyöt ilyen gonosznak gondolták, sőt ma már kétségtelen, hogy a meggyilkolt egyenesen Ferdinánd híve és ügye támogatója volt (de a maga furfangos és a keresztény erkölctan szerint meg nem engedett eszközeivel), az Ferdinándnak tőlünk is helyesnek elfogadott érvelését nem cáfolja meg. Tévedni ugyanis nem bűn. Nem lenne az még akkor se, ha Ferdinánd és emberei tévedésének nem egyedül csak Fráter György machiavellizmusa (tehát bűne) lett volna az oka.

Ami az országgyűlés évenkénti összehívását előíró törvény megsértését illeti, ezzel Ferdinándot alig lehet vádolni, mert mint láttuk, ő országgyűlést ugyancsak bőven tartott. A nádorválasztás elhanyagolása címén se igen lehet ellene kifogás, mert uralkodása elején *volt*

nádor (Báthory), akit Ferdinánd még II. Lajos idejéből örökölt. Később Nádasdy Tamás lett az újabb nádor, s az ő halála után két évre maga Ferdinánd is meghalt. Hogy Nádasdy se lett nádor Báthory halála után azonnal, eléggé megmagyarázható azzal, hogy *csak az ország egy része volt Ferdinánd kezében s egy országban két nádort, külön Ferdinánd és külön János részéről, senki se akart. Láttuk, hogy János országában még úgy se volt nádor, mint Ferdinándéban.* Ferdinánd választott nádort, de János soha. Ha most a vádat nem Ferdinánd, hanem utódai ellen emeljük, például az országgyűlések nem tartását I. Lipót meg I. Ferenc ellen, akik I. Ferdinándhoz hasonlóan jó emberek voltak, akkor ezt feleljük:

A király minden egyes törvénycikk megtartására kötelezve van ugyan, de világos, hogy főként és legelsősorban mégis arra van kötelezve és így esküt is elsősorban arra tesz, hogy mindent elkövet az ország jólétére és felvirágzására és a bajoktól és válságoktól való megkímélésére. Vannak olyan esetek – mégpedig igen gyakran –, mikor az uralkodó és általában a nemzet ügyeinek intézői csak úgy érhetik el ezt a fő célt, ha a törvény betűjéhez nem ragaszkodnak. A törvények ugyanis a közjót szolgálják. Ezért hozták őket, nem pedig azért, hogy mint istenségeket, imádjuk őket, s inkább hagyjuk az egész hazát elveszni, mint bármilyen jelentéktelen törvénynek a betűjét megsérteni.

Az olyan országgyűlés, mely hónapokon át üres szócséplésből, sőt állandó gyűlölködésből és késhegyig menő veszekedésekből áll s a meglévő bajokat nem megoldja, hanem elmérgesíti, nagyobb *bajjal* jár, mint országgyűlés nem tartása. Az olyan országgyűlések is, melyeken olyan szitkokat szólnak az alattvalók a királyukra, hogy ott jelenlevő képviselője le se meri írni, sokkal károsabbak az országra, mint ha a király nem tart országgyűlést, mert világos, hogy szidalmakat alattvalóitól egy király nem tűrhet el. Ha eltűri, tönkremegy a tekintélye, ez pedig az *országra* kár. Hatalom és tekintély nélküli király, kivált akkor, mikor kiskirályokkal van tele az ország, a legnagyobb nemzeti romlást jelenti.

Ezenkívül nálunk az állandó lelkiismeretlen izgatások miatt sokszor olyan izgatott és ki-robbanás előtt álló volt a hangulat, hogy ilyenkor országgyűlést tartani egyenesen véték lett volna az ország és a közrend ellen. Az elégedetlenek ugyanis, ha látják, hogy sokan vannak és szereplésükkel a mesterséges hírveréssel félrevezetett tömegek előtt népszerűséget szereznek, erőt képviselnek és még a nép képviselőinek járó kímélet és immunitás is védi őket, nagyon könnyen meggondolatlanságokra s olyan lépésre ragadtatják magukat, melyet már csak fegyverrel lehet elfojtani vagy megtorolni s ezt elkerülni, ennek elejét venni, szintén az ország érdeke.

Az a törvény, mely a királyt kötelezi, hogy például minden esztendőben országgyűlést tartson, bizonyára kötelez. De arra a királyra is huszonötöt kellene verni, aki ezt a törvényt, akkor is megtartaná, ha tudná, hogy kárára van vele az országnak. Aztán nemcsak az országgyűlésnek az előírt időben való megtartása törvény, hanem az is, mégpedig ennél lényegesebb törvény, hogy az alattvalók, tehát köztük az országgyűlési követek vagy főrendek is, tisztelettel és hódolattal tartoznak viselkedni királyuk iránt. Olyan országgyűlést, mely ezt az annyira lényeges és minden állami rend alapját képező törvényt nem tartja tiszteletben, bizonyára nem köteles a király összehívni.

Aztán, mint láttuk, a Habsburgok alatt a mi régi országgyűléseink úgyszólván másból se álltak, minthogy a protestánsok sérelmeit és követeléseit tárgyalgatták. Haszna alig volt, de elkeserítette a feleket és a szakadékot, mely a két tábornok elválasztotta, még nagyobbá tette. A Habsburgok, mint művelt és jó katolikusok, az Egyház jogaiából nem engedhettek és alattvalóiknak nem engedhettek szabadságot arra, amiről ők maguk tudták, hogy tévely és alattvalóik kárára van. *Ők az Egyház védelmére akkor, mikor királlyá koronázták őket, meg is esküdtek, mégpedig a magyar alkotmányra tett esküjüket megelőzően.* A magyar király a koronázáskor – szintén a magyar alkotmány értelmében – mindig megesküdt arra is, hogy az Egyházhöz hű lesz és az Egyház jogait, szabadságát és *kiváltságait* is sértetlenül megtartja.

Nem esküszegés volt tehát, ha a fölösleges sérelemhánytorgatás elkerülésére királyaink igyekeztek minél kevesebb országgyűlést tartani, hanem két ellentétes eskünek az összeütközése (az egyik, hogy az Egyház jogait megvédik, a másik, hogy az előírt időben mindig országgyűlést tartanak). Mind a kettőt egyszerre nem lehetett megtartani, megtartották tehát a fontosabbat, s amelyre egyébként is előbb tettek esküt, azt, mely alattvalóik örök üdvét védte, nem pedig földi ügyeire vonatkozott, azt, mely fontos és általános érdekű kérdést érintett, nem pedig azt, mely egy kis jelentőségű részletkérdést szabályozott. Nem arról van ugyanis szó, hogy országgyűlést egyáltalán nem tartottak (megkoronázott, tehát esküt tett Habsburg egy se volt ilyen), hanem csak hogy az előírt határidőt nem tartották meg mindig.

Hozzájárul a kérdés kellő megértéséhez az is, hogy később már – Lipót és Mária Terézia vagy I. Ferenc idejében – az abszolutizmus, a korlátlan királyság kora következett. Külföldön akkor már mindenütt azt tette az uralkodó, amit akart, sehol nem korlátozta hatalmát az országgyűlés, s akkor az volt az általánosan elfogadott felfogás, hogy ez a helyesen felfogott uralkodási forma. A mi Habsburgjaink is Magyarországon kívül minden országukban országgyűlések nélkül kormányoztak ekkor már, s azt tettek, amit akartak, csak Magyarország volt kivétel.

Ilyen körülmények között tárgyilagos ember nem azon csodálkozik, hogy királyaink nem tartottak nálunk *minden évben* országgyűlést, hanem inkább azon, hogy még annyit is tartottak, mint amennyit tartottak. Hogy ugyanis Magyarországgal ennyire kivételt tegyenek, azt józanul csak akkor tarthatnánk érthetőnek, ha Magyarország a legtekintélyesebb és leggazdagabb országuk lett volna, ha fő erőforrásuk itt lett volna. Pedig tudjuk, hogy ez akkor még éppen ellenkezőleg volt.

Igazán a Habsburgok nagy lelkiismeretessége kellett hozzá, hogy nagyjából még az abszolutizmus korában is megtartották a magyar alkotmányt, s ha nem is mindig, de országgyűlést mégis gyakran tartottak, adót nélküle nem vetettek ki, s ami a fő, a magyar szabadság és alkotmány akkor is megmaradt. Sem Bourbonok, sem Hohenzollernek alatt ez meg nem törénthetett volna.

Annak köszönjük ezt, hogy a Habsburgok vallásos alapon álltak, mégpedig művelt, katolikus vallásos alapon. Gyóntak, lelki atyjuk volt, tekintély volt előttük az Egyház, hallgattak a püspök szavára – a magyar püspökére is –, s mikor ezek figyelmeztették őket az érem másik oldalára, mely az alkotmány mellett szólt, a figyelmeztetés előbb-utóbb mindig használt.

Fel kell végül hívnunk a figyelmet arra is, hogy bár a nép gyülekezete tiszteletreméltó, de mégse szentség, mint sokan tapasztalatlanságukban – de természetesen csak akkor, ha a Habsburgokkal szemben áll az az országgyűlés – gondolják. Elég legyen például arra figyelmeztetnem, hogy Mátyás királyt, meg II. Ulászlót a nyeregben levő, lelkiismeretlen országgyűlések egyenesen arra az ígéretre kényszerítették, hogy soha adót nem kérnek. Lehet törvényként tisztelni az ilyen határozatot? Volt erdélyi országgyűlés, mely Fráter Györgyöt „közellenségnek” nyilvánította s azt üzenté neki, hogy az országgyűlés előtt legfeljebb, mint bűnbánó vádlott jelenhet meg (Szalay, IV., 262. o.). Tudvalevő az is, hogy magyar országgyűlés nyilvánította Rákóczi és bujdosó társait is hazaárulóknak.

Vannak tehát olyan országgyűlések is, melyek határozatait hazafiaink is lelkiismeret-furdalás nélkül megszegnék, sőt kötelességüknek tartanák megszegni. Pedig hát ez is ellenkezik a magyar törvénnyel és az alkotmánnyal.

Az is ellenkezett a magyar alkotmánnyal, hogy II. József türelmi rendeletét az országgyűlés hozzájárulása nélkül bocsátotta ki. De mivel ez a protestánsok javára szólt, melyik „hazafi” és melyik magyar történelem tiltakozott ellene s ostromozta miatta II. József felháborító alkotmányszegését?

Ebből is láthatjuk, hogy nem olyan egyszerű a kérdés és nem lehet olyan könnyen dobálni a „törvénysértés” meg az „alkotmányellenesség” szavakat. Mert kinek a pap, kinek a papné. Van, akinek az egyik törvény erkölcstelen és így nem kötelező, van, akinek a másik. De a

Habsburgoknak bizonyára becsületükre válik, hogy ők azt a magyar törvényt tartották fontosabbnak, amelyet a katolikus Egyház tartott annak, nem pedig azt, amelyet a forradalmárok.

Ami a nádorválasztás elmulasztása miatti „bünt” illeti, itt is csak időnként „vétkezett” a Habsburgság, de a magyar figyelmeztetéseknek nagyon sokszor engedtek még akkor is, mikor az országgyűlés még protestáns többségű lévén, mindig protestáns lett a nádor s ők ezt előre tudták. Ferdinánddal még az is előfordult, hogy ő akart nádort választani s a rendek halasztották későbbre. (Szilágyi, V., 273. o.)

Hogy miért nem volt *mindig* nádora az országnak az ő uralmuk alatt se, azt is könnyű megmagyarázni. A nádori intézmény egész különleges magyar alkotmányos intézmény, mely más országban sehol sincs. Olyan széles hatásköre van, hogy valósággal kiskirály, s még annyiban se függ a királytól, hogy elmozdíthatná. Nálunk se voltak mindig ilyen nagy urak a nádorok, mert majdnem egészen a Habsburgok uralomra jutásáig a király nevezte ki őket, nem pedig az országgyűlés választotta. Olyan nádorokat, amilyenek még az Árpádok alatt voltak, a Habsburgok is mindig szívesen kineveztek volna.

Mátyásnak könnyű volt túrni a nádort, mert alkotmányos formák megtartásával teljesen abszolútan uralkodott. Alatta sem nádor, sem senki más nem mukkanhatott. Önkényuralmát eleinte nem is túrték, s egyik lázadás a másik után volt ellene. Uralkodása második felében azonban már megtört mindenki s némán túrték az ellenmondást nem ismerő akarat és tehetőség uralmát maguk felett. (Csak halála után álltak rajta bosszút s megakadályozták fia megválasztását még azok is, kik életében erre megesküdtek.) *Élete utolsó éveiben (Zápolya István halála után) Mátyás se töltette be a nádori széket* (de e „sérelemről” természetesen senki se tud, neki nem számítják ezt esküszegésnek).

Pedig itthon lakó király számára nem volt veszélyes a nádor, túrheterlenné vált azonban idegenben lakó király alatt és elégedetlenkedő, nem megbízhatónak tartott országban. A nádor ugyanis Mátyás törvénye szerint a király távollétében az országgyűlés vezetője, a legfőbb közigazgatási és igazságszolgáltatási intéző és az összes Magyarország területén tartózkodó hadak fővezére volt.

Élő, itthon székelő és szellemi képességei birtokában levő királyra nem volt veszedelmes s így túrheterlen ez a nádor, mert hiszen nagy, szinte királyi hatalma csak a király halála esetére, az interregnumra [király nélküli időszakra], a király uralkodásra való képtelensége esetére vagy az országból távollétének idejére szült. Mátyásnak ezzel a széles körű nádori hatalommal nem is volt más célja, mint csak az, hogy halála után az új király megválasztásáig a hatalom ne a felesége kezében legyen, hogy törvénytelen fia királlyá koronázását meg ne akadályozhassa.

Azonban se Mátyás, se más nem gondolt és nem is gondolhatott arra, hogy hamarosan olyan királyaink lesznek, akik úgyszólván négyszáz éven át (nem tőlünk függő okból) távol lesznek az országból, s így a Mátyás behozta nagy nádori hatáskör miatt úgyszólván az egész királyi hatalom egy olyan alattvalójuk kezében lesz, akinek kiválasztására nekik alig volt befolyásuk, hiszen nem ők nevezték ki, hanem a rendek választották. Világos, hogy ez az állapot idegenben lakó király esetén a nemzet függetlenségére előnyös volt, de világos az is, hogy csak egy félkegyelmű vagy olyan király túrhette el, aki kénytelen volt túrni, hogy országával ne ő, hanem alattvalói rendelkezzenek, mert féken tartásukra nem volt meg a kellő hatalma.

Ha most mindehhez hozzávesszük azt is, hogy a nádorság egy olyan országban vette ki a hatalmat a király kezéből, melyet lényegében nem is maga az ország, hanem a király tartott fenn, mégpedig idegenből hozott pénzforrásokból, s ha arról se feledkezünk el, hogy Ferdinánd alatt, sőt utána még száz évig az ország még protestáns, tehát katolikus királyának szükségképpen ellensége is volt (akkor még a vallás volt ugyanis a közélet legfőbb, sőt úgyszólván egyetlen irányadó tényezője) és ezt az ország ki is mutatta azzal, hogy mindig a király ellenségét, azaz protestánst választott nádorrá, akkor ismét csak Ferdinánd nagy tör-

vénytiszteletén és irántunk való jóakarátán kell csodálkoznunk, mikor azt látjuk, hogy Báthory nádor halála után, akit készen kapott elődjétől (és akinek széles hatásköréből a királyválasztás alkalmával Ferdinándnak nagy haszna is volt), ha nem is önként és mindjárt, de alattvalói kérésére és arra a figyelmeztetésére, hogy ez hozzá tartozik ahhoz az alkotmányhoz, melyre megesküdött, újra választott nádort, noha tudta, hogy protestáns, tehát lényegében véve rá nézve semmiképpen se megbízható ember lesz az, akit megválasztanak (Nádasdy Tamás).

Ferdinánd tehát nem szegett meg magyar törvényt. Még olyan törvényt se, amelyet az adott helyzetben egy király se tartott volna meg, mert hiszen önmaga alatt vágta volna a fát vele. Az pedig bizonyára Magyarország alkotmányával is ellenkezik, hogy a király maga tegye tönkre királyi hatalmát. Ez ugyanis – kivált akkor, a várakkal bíró kiskirályok világában – tulajdonképpen minden törvény tönkretévesét, az anarchiát jelentette. Ferdinánd még Magyarország olyan törvényeit is megtartotta, amelyek érdekeivel ellenkeztek. Egyetlen „bűne”, hogy az effajta törvényeket kelletlenül, nem azonnal, hanem csak magyar alattvalói figyelmeztetésére tartotta meg.

A nádor, mint már rámutattunk, különösen mint a magyar haderők legfőbb katonai parancsnoka volt az idegen királynak kellemetlen. A Magyarország területén működő haderők ugyanis a törökvilágban többnyire idegenek voltak. Idegen pénzen toborozták, szerelték fel és fizették őket és sokszor olyan idegen fejedelmek voltak fővezérek, akik még a császártól is majdnem függetlenek voltak. Így aztán – éppen ellenkezőleg – inkább azon kell csodálkoznunk, hogy Habsburgjaink mégis annyira megtartották a magyar alkotmányt, hogy a nádorok még egy Montecuccoli, egy Lotaringiai Károly, egy Erős Ágost százsz választó és később lengyel király, sőt egy gögös Wallensteinnel szemben is bizonyos függetlenséggel és önállósággal bírtak, s még nekik is, mint egyenrangúval kellett tárgyalniuk vele.

Világos, hogy ez igen kellemetlen és kényes dolog és a hadászat érdekeire is nagyon káros volt. Csak természetes tehát, hogy e kellemetlenségeknek csak akkor vetették magukat alá királyaink, ha kénytelenek voltak. De hogy milyen urak s milyen függetlenek voltunk állítólagos elnyomásunk alatt is, mutatja, hogy mégis majdnem mindig volt nádorunk, azaz királyaink majdnem mindig alávetették magukat e nagy kellemetlenségnek, később pedig veszélyes voltát úgy közömbösítették, hogy családjuk egy-egy tagját igyekeztek megválasztani. (48-ban még így is bajuk volt István nádorral.)

Sokszor egyenesen királyunk trónját veszélyeztette a nádori méltóság betöltése. Bocskai felkelése után ugyanis már egyenesen divat lett nálunk, hogy mikor királyunk külföldön ellenségekkel küzd, bajban van, ereje le van kötve, akkor nekünk fel kell lázadnunk, mert ezt követeli a hazafiság minden magyartól (de hogy ez is esküszegés és törvénytisztetés, de már a mi részünkről, mégpedig alapvetőbb dologban, mint egy országgyűlés vagy nádorválasztás elodázása, azt már senki sem volt hajlandó tudomásul venni).

Ilyenkor, mivel a nádor magyar ember volt, sőt többnyire protestáns magyar, még ha tudatában volt is esküszegésének és törvénytisztetésének és szívében királyához egyébként hű is lett volna, a felkelések idején uralkodó forradalmi terror akkor is szinte rákényszerítette, hogy „a nemzet ügyéhez” csatlakozzék (pedig az esküt megtartani és a bajban levő király mellett kitartani nemcsak a magyar becsület dolga volt, hanem kifejtjük majd, hogy sokkal jobban a nemzet ügye is volt, mint a lázadás). Hogy pedig a nádornak, a király törvényes helyettesének és a legfőbb hadvezérnek csatlakozása a lázadáshoz mit jelentett, azt könnyű elképzelni.

Bethlen felkelése idejében például Thurzó Szaniszló nádor Bethlenhez átpártolt, bár csak kétkulacos módon. Ellenben Wesselényi nádor katolikus, mégpedig elég jó katolikus létére is már egyenesen maga tervezett felkelést királyá ellen. Csoda, ha ily körülmények közt királyaink nem voltak barátai a nádori intézménynek? S miért fáj a nádorság néha be nem töltése annyira nekünk, mikor mi is azonnal megszüntettük ezt az intézményt, mint feleslegeset és idejét múltat, mihelyt a magunk urai lettünk? 1848-ban például már nem választottunk nádort.

Természetes, hogy a nádori méltóság éppen széles hatáskörénél fogva előnyös volt a magyar függetlenség és önállóság szempontjából. Ámde a magyar függetlenség éppen azért volt veszélyeztetve, mert idegen pénzre és erőre volt szükség Magyarország védelme és fenntartása szempontjából. Ez az idegen pénz és idegen erő azonban nem tűrhette, hogy avval az erővel és azzal a pénzzel, melyet ő ad, más (a magyar nemzet és annak nádora) rendelkezzen. Hiszen pénzt még akkor se igen adnak az emberek *a más céljaira*, ha ők rendelkezhetnek hovatfordításáról.

A mi királyaink tehát Magyarország had-, pénz- vagy külügyét még akkor se igen bízhatták volna a magyar nádorra, ha nekik maguknak nem kellett volna gyanakodniuk miatta, tehát ha se a nádor, se a magyarok hűségében nem lett volna soha hiba. A nádor rendkívüli hatáskörét még abban az esetben se tarthatták volna tiszteletben királyaink azok miatt a külföldi hatalmi erők miatt, melyeket természetesen nem rángathatott dróton s nem helyezhette azok vezénylete alá, akik segítségére pénzükkkel és fegyverükkkel jöttek.

Téved, aki azt hiszi, hogy a király (még ha abszolutista király is) azt tehet, amit akar s nem kell számolnia azok akaratával, akiken hatalma alapszik. Minden uralkodóház szükségképpen ahhoz a néphez és országhoz idomul és annak érdekeit szolgálja, melytől hatalmát és erejét kapja, és ha több országból kapja, ahhoz, mely ezek között a legerősebb és legtekintélyesebb. Ez pedig az ő országaik közt nem a magyar volt.

Mivel Magyarországnak csak egy kis csonkja került a Habsburg-ház hatalmába, de még ennek a megvédése is olyan költséggel és állandó kiadásokkal járt, melyeket a csonka és elpusztított ország jövedelmeiből nem lehetett fedezni, hanem királyaink egyéb országaiból kellett nagy erőfeszítésekkel előteremteni, ezzel már adva is volt Magyarország függetlensége és önállósága megcsonkulásának szükségessége és ténye. Nem kellett ehhez semmiféle Habsburg-maffia vagy gonoszság, hanem a tények szükségszerű következménye volt. Ezen a Habsburgok még akkor se változtathattak volna, ha minden agysejtjük és idegszáluk a mienk lett volna. Képtelenség ugyanis még elképzelni is, hogy gazdaságilag erősebb országok eltűnjék, hogy uralkodójuk egy gyöngébb kedvéért kizsákmányolja őket úgy, hogy a tőlük szerzett erőforrások felhasználásába bele se szólhassanak. Ha azonban ők is beleszólnak, mi más ez, mint Magyarország függetlenségének és önállóságának megcsonkulása, tehát az, hogy Magyarország ügyeit más országok, tehát idegen tényezők intézik?

Természetesnek és magától értetődőnek kell tehát tartanunk, hogy nem mi rendelkezünk azzal a hadsereggel, mely minket védett és minket szabadított ugyan fel és a mi területünkön működött, de többségében nem a mi fiainkból állott, nem a mi pénzünkön állították fel és tartották fenn. Ellenkezőleg: azon kell örvendezve csodálkoznunk, hogy a visszahódított területek végeredményben mégis Magyarországi maradtak, hogy nem Magyarország helyett, hanem Magyarország mellett érvényesültek itt idegen tényezők, s ezek se hivatalosan, hanem csak gyakorlatban, 1867-re pedig Magyarország gyakorlatban is teljesen egyenrangú tényező lett már a többi Habsburg-ország összességével, *noha a közös költségekhez még mindig csak a felét tudta adni annak, amit azok adtak.*

Amely ország nem tudja önmagát megvédeni, hanem e tekintetben idegen országokra szorul, a segítségért azonban nem tud nekik megfelelő ellenszolgáltatást adni, nem maradhat független. Ez olyan magától értetődő dolog, mint egy egyszeregy. Hogy mi ezt a segítséget viszontszolgálat felajánlásának lehetősége nélkül is megkaptuk, az a Habsburgok elévülhetetlen érdeme. Hogy ez a védelem később teljes sikerrel járt, sőt országunk integritásának olyan tökéletes visszaszerzését eredményezte, amilyen már a Habsburgok uralma előtt is régen nem volt birtokunkban, ez a Habsburgok másik, még elévülhetetlenebb érdeme. Hogy aztán ez az idegen erővel visszaszerzett Magyarország végül mégis teljesen a maga ura lett és lehetett, ez a Habsburgok újabb és éppen nem magától értetődő nagy érdeme.

Aki mindebből semmi mást nem lát még most se, mint csak azt, hogy az ingyen kapott felszabadulás után *nem azonnal* lettünk teljesen a magunk urai s ezért előnyt nem is lát, csak

hátrányt, és ezt nem is hátránynak, hanem egyenesen véteknek, sőt megbocsáthatatlan bűnnek tekinti annak részéről, aki az ingyen segítséget adta, az tárgyilagos és komoly ember-számba nem vehető.

A mondottakból egyúttal szükségszerűen következik az is, hogy ilyen körülmények közt Ferdinánd és utódai nem lehettek magyarrá és nem lakhattak itt. Hogy lehettek volna az akkor spanyol Habsburgok éppen magyarrá, mikor még az a kis magyar országsáv is, mely hozzájuk tartozott, tekintélyes részben szintén német és tót volt (az akkori Magyarország is Csonkamagyarország volt, de az országnak nem a közepe, nem a legmagyarabb része tartozott hozzá, mint a mai csonka Magyarországhoz), erő és jövedelem szempontjából alig számított, de gondot és kiadást többet okozott, mint többi országaik együttvéve, s mely ráadásul, valahányszor bajba kerültek, még mindig hátba is támadta őket? Ha ők mindezek ellenére mégiscsak minket szerettek volna és *csak* köztünk érezték volna magukat jól, és *csak* magyarul szerettek volna beszélni, az a legkülönösebb fejedelmi hóbot vagy szeszély lett volna, de azon alattvalóik elidegenedése miatt, akik hatalmuk alapját képezték, vagy trónvesztésre, vagy pedig a hóbot hamaros megszüntetésére vezetett volna.

Aztán milyen képtelenség a Magyarországon való székelés és magyar udvartartás követelése vagy sérelmezése is! Egy uralkodó se szokott birodalma *szélén* lakni, még akkor se, ha az a szél nem állandó harctér, mint amilyen hazánk volt a Habsburgok trónra kerülése után még kétszáz évig.

Hogy később, mikor már nem voltunk harctér, akkor se nagyon siettek hozzánk, az is érthető. Mikor hazánk integritását már visszaszerezték és már megvolt az egész Magyarország, még vagy száz évig akkor is csak a területe volt meg, de nem a kellő népesség, kultúra és annyi virágzás. És hova is jöttek volna? Hol volt már akkor Mátyás budai vagy visegrádi palotája?

Hazánk még akkor is olyan kis tényező volt a monarchiában, hogy még mindig a magyarok iránti idiosyncrasiára [túlérzékenységre] lett volna szükség, tehát a normálisnál nagyobb, megmagyarázhatatlan rokonszenvre, ha az évnek csak felét is nálunk töltötték volna. Hiszen még a felszabadulás után száz évvel is Mária Terézia hétéves háborúja költségeinek mindössze 2%-át adtuk mi, mert nemcsak szegények voltunk, hanem nagyurak is, akikre nem lehetett csak olyan könnyedén adót kivetni, mint a csehekre vagy az osztrákokra.

Ez a viszonyok okozta évszázados elszokás aztán világos, hogy olyan tehertételt jelentett, kivált azoknál a Habsburgoknál, akik mindig annyira ragaszkodtak a megszokotthoz, hogy csak az ország kényszerítő nagy anyagi ereje és hatalma tudta volna legyőzni. Mikor pedig már ez is jelentkezett, sőt közel állt a megvalósuláshoz, megérett az évszázados félrevezetés és rágalmozó propaganda gyümölcse, és épp úgy, mint többi alattvalójuk, mi is elkergettük őket.

Hogy magyarul se tanult meg Ferdinánd, azt se vehetjük zokon. Alkalma se igen volt rá, hiszen alig volt körünkben és rá se igen ért, hiszen mindig utazott s – el kell ismernünk – mindig a török miatti segély ügyében, tehát a mi érdekünkben utazott.

Hogy vehetnénk irántunk való rosszakarat vagy akár csak közöny jelének, hogy Ferdinánd nem tanult meg magyarul, mikor nem tanult meg még Izabella se, aki csak Magyarországnak volt királynéja, belőlünk élt és férjhezmenetele óta rövid megszakítással (Oppeln és Ratibor) mindig körünkben tartózkodott? Láttuk, hogy semmi nyoma, semmi bizonyítéka sincs annak, hogy magyarul tudott volna, de hogy nem tudott, arra van bizonyíték. Mikor ugyanis rövid időre Ferdinándnak adta át országgrészét és Erdélyből Oppelnbe és Ratiborba távozott, Fráter György, aki hintója mellett lovagolt, magyar nyelven intézett hozzá bizalmas buzdító beszédet (az egyszerű Fráter György ugyanis nemigen tudott idegen nyelveket, sőt latinul se tudott úgy, hogy szeretett volna latinul beszélni). Az maradt írva, hogy a szintén ott lovagló Nádasdy Tamás fordította le Fráter György magyar szavait olaszra, hogy Izabella is megértse. (Szalay, IV., 265. o.)

A szinte hihetetlen dolognak egyébként az a magyarázata, hogy akkoriban még közel se játszott a nemzeti nyelv olyan szerepet, mint korunkban és a nemzetek nem is voltak olyan kényesek, mint napjainkban. Hiszen a poroszok, a gőgös poroszok még kétszáz évvel később is nemcsak elnézték Nagy Frigyesnek, hogy ne német, hanem francia író legyen és udvarában is a francia legyen a hivatalos nyelv, hanem még azt is minden baj nélkül eltűrték, hogy a német nyelven és irodalmon lekicsinylően gúnyolódják.

Aki tehát Ferdinándban azt, hogy magyarul nem törekedett megtanulni, a magyarság elleni ellenszenvé jelének tartja, azt a megbocsáthatatlan történelmi hibát követi el, hogy XIX. századi gondolkodást kíván a XVI. században. Azért nem volt akkor szüksége se neki, se Izabellának a magyarul tudásra, az utóbbinak annak ellenére se, hogy húsz éven át közöttünk élt, mert hiszen magyarul akkor úgyszólván csak a jobbágyok beszéltek. A nemesek, a művelt elemek, azok, akikkel Izabellának érintkeznie kellett, latinul beszéltek, az országgyűlés tanácskozásai is (legalább nagy részben) e nyelven folytak, latinul pedig, mint láttuk, Izabella is tudott.

Ez az oka annak, hogy őseink az első Habsburgokban kifogásolták ugyan az idegenben lakást, de sohase kifogásolták azt, hogy a király nem tud magyarul. Hiszen ha tudott volna, vele a magyarok akkor is latinul beszélgettek volna. Jellemző azonban, hogy I. Ferdinánd trónörökös fiát a sok nyelv között már magyarra is taníttatta.

Látni fogjuk, hogy Miksával az olyan magyar vitézek, akik egyszerű sorsból emelkedtek hírességre s így latinul nem tudtak, magyarul leveleztek, sőt megtették, ezt olyanok is, akik latinul is tudtak. És ha az a Habsburg, aki a magyar koronát megszerezte, fiát még akkor is szükségesnek tartotta magyarul is megtanítani, mikor az a régi híres magyar korona már csak egy neki minden évben súlyos százezrekbe kerülő, kis, életképtelen országcsontot jelentett, gondolhatjuk, mennyire tudtak volna magyarul és mennyire egészen magyarrá is váltak volna ugyanezek a Habsburgok akkor, ha az egész, az igazi Magyarországot s még inkább, ha, amint ennek a koronával úgy is együtt kellett volna járnia, a magyar nép szeretetét, bizalmát, tehát a lelkét is megkapták volna.

„Törvénytelen” bebörtönzések Basó Mátyás és társai

Régen rémeket regéltek Ferdinánd szabadságunk elleni bűneiről, zsarnokságáról, önkényeskedéséről, derék magyar hazafiakat szívtelenül, és igazságtalanul bebörtönző kegyetlenségéről. Ma már ilyen rémregéket csak a Baráthosi Balogh és Gelsei Bíró-féle pamfletekben találunk, no meg – mint látni fogjuk – a piarista Takáts Sándor műveiben (csak természetesen nem ily kezdetleges formában). Pedig míg akár János király, akár Fráter György, akár Izabella, akár János Zsigmond, akár a nagy Báthory István, akár Apafi, akár Rákóczi Ferenc részéről nemcsak bebörtönzésekről, hanem számtalan törvénytelen kivégzésről is tudunk s Ferdinánd is kivégeztette az ő spanyol udvara ellen fellázadó *osztrák* összeesküvőket, de hogy politikai okokból *magyar embert* akár törvényesen is kivégeztetett volna csak egyet is, arról nem tudunk. I. Ferdinánd csak *Basó Mátyást* fejeztette le tizenheted magával, de emiatt még a „hazafiak” sem *dicsérik* érte Ferdinándot.

Basó Mátyásék esete ugyanis éppen azt mutatja (mint mindjárt látni fogjuk), hogy Ferdinánd magyar alattvalói érdekében még a legnagyobb áldozatokra is hajlandó volt.

Basó főúr volt, de a legelvetemültebb fajtából. Abban a korban, a főurak bevehetetlen váraik birtokában, szinte büntethetetlenek voltak, szabadon önkényeskedtek, nem a jog, hanem az erő alapján jártak el. Leigázták a környék szegényebb nemeseit, elfoglalták az Egyház és kisebb hatalmú szomszédaik javait.

Nem kivétel, hanem szabály volt abban a korban a főúri erőszakoskodás, s alig volt főúr, akinek ilyesfajta bűnei ne lettek volna. Még a főúri özvegyek is sokszor ilyenek voltak. Basó Mátyás azonban, aki mint a szinte bevehetetlen Murány és több más vár, Balassa Menyhért, mint Léva és Karvasy Kristóf, mint Karvas, Kovászó és Huszt ura, már hosszú idő óta rémei voltak a vidéknek, egyenesen semmivé tették a törvény uralmát és lehetetlenné tettek minden békés gazdasági életet.

Ferdinánd Karvasy Kristóf ellen Báthory Andrást, Basó és Balassa ellen Salmot küldte német, spanyol és magyar csapatokból álló valóságos hadsereggel. A hadjárat teljes sikerrel járt, a várakat mind bevették. Balassa Menyhért a becstelen halál elől Erdélybe menekült. Mint láttuk, ott Izabella királyné leghatalmasabb embere és bizalmasa lett, akiben a „nemzeti” királyné halálos ágyán is a legjobban bízott. Jellemző azonban, hogy Balassa később mégis újra visszakiváncozott a Habsburg Magyarországra s ott is fejezte be bűnös életét. Basó és társai pedig a vérpadon. Ez lett volna Balassa Menyhért sorsa is, ha akkor Erdélybe nem menekül.

Hogy mennyire nem ismerik a helyzetet, sőt milyen rosszlelkű rágalmazók azok, akik úgy állítják be Ferdinándot s vele minden Habsburgot, mint akinek Magyarország csak fejtőstében volt s csak annyiban érdekelte, hogy a bányáit kiaknázhassa, az adóját behajthassa és gazdaságilag kizsákmányolhassa, azokat észre téríthetné Basó és társainak esete. Ezek hazánkban garázdálkodtak, nálunk tették lehetetlenné a békés életet és nálunk tették tönkre a közbiztonságot, elsősorban tehát nem a külföldön élő Ferdinándnak, hanem a magyar népnek voltak kárára.

De azért az a Ferdinánd, akinek sohase volt pénze, ki mindig előlegből élt, kis csonkaországa, magyar népe érdekében mégis rászánta magát arra a nagy költségre, melybe a főúri zsványok megfélézésére indított háború viselése, a hozzá szükséges nagy fegyveres erő fizetése, élelmezése és felszerelése került (ostromágyúkkal). Hogy mit jelentett ez, sejthetjük onnan, hogy csak Báthory András 1545. március 20-tól 1546. szeptember 16-ig 41.843 forintot (de természetesen nem a magából) költött e célra. (Tört. Tár, 1893., 288-290. o.) Pedig a három rablólovag között Karvasy Kristóf volt még a legkevésbé hatalmas, hisz az ő nevét – a másik kettővel ellentétben – nem is ismeri a magyar közvélemény s Salm háromféle nemzeti-ségből álló serege bizonyára még jóval nagyobb volt, mint Báthory Andráé.

Ezek tények, nem szólamok, s bizonyítják, hogy a magyarnak is igazán jó, önzetlen és nagy királya volt Ferdinánd, nem pedig csak az osztráknak. Nem is csoda, hogy még az iránta rosszakaratú Acsády is azt kénytelen róla írni, hogy „*a magyarok valósággal áhítottak utána*” (Szilágyi, V. 262. o.) és hogy „*kivált a köznemesség érezte ezt (hogy mégiscsak a Habsburg király az, aki törődik vele) és éppen az az elem, mely az előző évtizedekben meglehetősen fagyosan állt szemben a „német” királlyal, a Habsburg-uralommal, immár Ferdinánd köré sereglést és tőle várta védelmét az urak fosztogatásai és önkényeskedései ellen*”.

Ha nem közönséges gonosztevők megbüntetéséről, hanem politikai bűnösökről van szó, nem halált és kivégzést, hanem *csak bebörtönzést* tudnak felhozni Ferdinánd „önkényeskedései” bizonyítékaként. Így is csak Pekry Lajos és Perényi Péter „törvénytelen” fogva tartása az, amit sérelmezhetnek. (Bodó Ferencét, akit majd tárgyalunk, semmiképpen se nevezhetjük ilyennek, mert hiszen őt ütközetben fogták el, mint János hívét. Ő hadifogoly volt, s mint ilyen halt meg, s láttuk, hogy eleinte olyan enyhe és tisztos volt a fogsága, hogy szabadon járt, be is rúghatott és részeg fejjel meg is szökött.)

Perényi Péter

Perényi Péter, a XVI. század első felének talán leggazdagabb és leghatalmasabb főura volt és a *kezdődő magyar protestantizmus* talán neki köszönhet legtöbbet. Egy cseppet se volt különb, mint a többi akkori főúr, kivéve, hogy gazdagabb, eszesebb és még büszkébb volt, mint a többi. Pedig büszkeségben a többiekben se volt hiány. Nála feddhetetlenségről szó se lehet. Nagyobb harácsoló, erőszakoskodó, törvénytelen birtokfoglaló – a Basó-féléket természetesen nem számítva – senki se volt nála.

Önzését, érdekhajhászását, jellemtelenségét szomorúan bizonyítja, hogy János pártjáról – pedig gyerekkori játszópajtása volt –, mikor ügye rosszul áll, átállt a Ferdinándéra, aztán mikor Jánosnak megint erőt adott a török, *újra János-párti lett*, aztán megint Ferdinánd-párti. Lehet-e alantasabb lelket elképzelni, mint azt, aki ezek után, mikor meghallja volt játszópajtásának és királyának, kit egyébként elsősorban ő tett királlyá, halálát, akkor, mikor a legkérgesebb szív is meg szokott indulni, s még ha ellenség is volt, aki kidőlt, elnémul a gyűlölet és a harag, s azt mondja: „De mortuis nil, nisi bene” [a halottakról jót mondjunk, vagy semmit]: ő örömmünetet tart törvénytelenül szerzett sárospataki várában, üdvölvéseket tetet és boroshordókat veret csapra mulatságul katonáinak annak örömére, hogy meghalt az, akit ő esküszegően annyiszor elárult.

Ha mást nem tudnánk, csak amit Perényiről eddig mondtunk, akkor se lehetne törvényteleniségről beszélnünk akkor, mikor *ilyen* embert fogságba kerülni látunk.

Mátyás alatt az tetszett legjobban a népnek s leginkább azért kapta tőle az „igazságos” jelzőt, mert jólesően látta, hogy a nagy urak is büntetés alá kerülnek. Akkor ezek a nagy urak Szilágyi Mihály, Vitéz János és Várday Péter voltak. Ferdinánd csak Perényi Pétereket csukattott le, s mégis „a törvénytelenkedő” lett a neve miatta, nem „az igazságos”. Benne nem tetszett, hogy nagyurakat is lecsukatott, ami Mátyásban annyira tetszett. Ott még Szilágyi Mihályról is azt hisszük, hogy megérdemelte, itt még Perényi Pétert is ártatlannak gondoljuk.

Ha valaki annyira hatalmas, mint amilyen nálunk Perényi Péter volt, az már egymaga veszélyt jelent a közérdekre. Ez a nagy gazdaság és szinte korlátlan hatalom büntetlenségük tudatában olyan dölyfösökké, féktelenné és elbizakodottakká tette ugyanis az akkori főurakat, hogy egy-egy példaadás feltétlenül szükséges volt a közrend, a társadalmi béke, a személy- és vagyonbiztonság szempontjából.

A Mátyás királytól igazágtalanul és törvénytelenül, sőt Vitéz János esetében a király kiáltó esküszegésével (csak azért, mert megmondták az igazat), bebörtönzött főpapok se háborították fel Mátyás ellen a magyar közvéleményt, sőt jóízűen és élvezve, mint anekdotát

mondogatják ma is a király mondását Várday Péter érseknek: „*Árva voltál, árva vagy, Árvában fogsz meghalni.*”

Senkinek eszébe se jutott vagy jut, hogy ez a mondás tulajdonképpen vérlázító igazságtalanságot, törvényszegést és a magyar nemesi jogok felháborító lábbal taposását jelenti. Hiszen nem is tudjuk, miért került börtönbe ez a Várday érsek, de annyit tudunk, hogy Mátyás soha bírói eljárást nem indított ellene, bűnt rá nem bizonyított, bíróság elé soha nem állította, s azt is tudjuk, hogy ugyanez a Várday Péter Mátyás halála után Korvin János leghívebb pártolója volt a trónért való küzdelemben, tehát Mátyásnak a rosszért jóval fizetett akkor, mikor azok, akiket Mátyás minden jóval elhalmozott, letett esküjük ellenére is fia ellenségei lettek.

Mi csak annyit tudunk, hogy magyar nemest törvényes ítélet előtt és nélkül még akkor se volt szabad letartóztatni, ha valóban bűnös volt. Láttuk, hogy Mátyás ennek ellenére hogyan csukatta le még Szilágyi Mihályt is csak azért, mert követelte azt a jogot, melyet neki törvényes országgyűlés adott.

A kolozsvári összeesküvés idején pedig, mikor Mátyásnak legyőzésükre nem volt ereje s ezért az összeesküvésben részt vett főurakat hízélgéssel kenyerezte le, *az egyszerűbbeket elevenen nyúzatta meg Kolozsváron*. Oly rémesen kegyetlen tett volt ez, hogy Dózsa György és társai esete mellett ez a Mátyás nevéhez fűződő rémes kolozsvári megtorlás szerepel úgy a magyar történelemben, mint a legvérfagyasztóbb „igazságszolgáltatási” esetek példája. (A harmadik példátlan kegyetlenség, melyet a magyar történelem feljegyzett, II. Ulászló, a „dobzse” király nevéhez fűződik, aki szintén elevenen nyúzatta meg Prágában azokat a cseheket, akik ott tartózkodása alatt a kíséretében levő magyarokat megtámadták. Ugyancsak bebizonyította tehát, hogy csehből mennyire magyarrá vált már. Érdekes, hogy mind a három vérfagyasztó eset nagyjában ugyanazon időben (1500 táján) történt.)

Az is érdekes, hogy a három eset közül csak a Dózsa Györgyről tud a magyar közvélemény. Bizonyára azért, mert ott főurak voltak a bűnösök. Mátyásról már nem, mert ő „nemzeti” király volt és „igazságos”. Ulászlóékról pedig bizonyára azért nem, mert nem magyarok, hanem csehek kárára kegyetlenkedett az „idegen” király. Ugyanez a magyar közvélemény azonban tud Ferdinánd bűnéről, sőt kegyetlennek, különösen pedig törvénytíprónak és magyarellesnek tartja csak azért, mert egy Perényi Pétert nem ugyan elevenen megnyúzattott, hanem csak lecsukattott (de bíróság elé nem állított).

Láttuk, hogy János király is, Fráter György is mennyire természetesnek tartották magyar nemesek kivégeztetését bírói ítélet nélkül. (*János király Horváthot egyenesen negyvenedmagával végeztette ki*). Láttuk, János Zsigmond, János fia, hogyan végeztetett ki és csonkított meg szabad székelyeket csak azért, mert szabadságaikat fegyverrel védték, Izabella hogyan gyilkoltatta le a három legtekintélyesebb erdélyi főurat szintén ítélet nélkül csak azért, mert nem tetszettek nekik Izabella idegen szeretői. Itt említjük meg, hogy Izabella Dobó Istvánt, az egi hőst is börtönbe vetette feleségével együtt, sőt felesége ott is szülte meg gyermekét.

Mindezek annyira nem keltenek körünkben felháborodást, hogy a Tolnai Világtörténelmében ezt találjuk Izabella képe alá írva: „*Egyike volt kora legszebb asszonyainak* (csak nem azért volt szabad neki minden?), *az uralkodáshoz azonban nem voltak hajlamai, de azért mégis elég jól (!) vezette politikáját Fráter György irányítása alatt* (tehát még azt is elleplezi, mennyire utálta ezt a Fráter Györgyöt)... *s iparkodott a kormányzás nehéz mesterségében teljes jártasságot szerezni.*” (Az igazság az, hogy – sajnos – *hajlamai* túlságosan is voltak az uralkodáshoz, csak tehetsége, iparkodása s lelki emelkedettsége nem volt hozzá.)

Két képet is közöl Izabelláról ez a „világtörténelem”, hogy az olvasó láthassa, mennyire egyike volt kora legszebb asszonyainak” s így mennyire megérdemli az olvasó jóindulatát. Pedig láttuk, hogy közölhetett volna róla olyan képet is, mellyel azt lehetne bebizonyítani, hogy kora *legcsúnyább* asszonyainak egyike volt. Olyan ugyanis rajta, mint egy undorító, vén banya. Pedig hát Izabella sohase volt öreg, hiszen 40 éves korában már meghalt.

Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király dicső volt és nagy. Az egész magyarság egyik legnagyobb büszkesége még ma is, de azért – mint rámutattunk már – mikor az erdélyi fejedelmi széken vetélytársát, Bekes Gáspárt Kerelószentpálnál legyőzte, ott rögtön a harctéren felakasztatta ellenfele hat legkiválóbb hívét. (Mivel Báthory nem volt Habsburg, azért fel kell hívnom az olvasó figyelmét arra, hogy magyar nemest csak lefejezni szabad, de nem felakasztani. Félek ugyanis, hogy ez a magyar törvény csak akkor jut eszébe az olvasónak, ha Habsburg akasztat. Mint például az aradi vértanúk kivégzésekor ugyancsak eszébe jutott, pedig ekkor már nem volt meg ez a törvény, mert hiszen a nemesi jogokat nálunk éppen 48 törölte el és az aradi vértanúkat nem törvényes eljárás és ítélet nélkül ítélték halálra, mint Báthory István ezt a hat magyar főurat.)

Két héttel a kerelószentpáli győzelem után országgyűlést tartott Báthory István Kolozsvárott s az országgyűléstől azt követelte, hogy a többi lázadót is büntessék meg. A Habsburgok ilyenkor nem mertek volna országgyűlést összehívni s így „galádul” megszegték volna a magyar alkotmányt. Ők ugyanis attól féltek volna, hogy ott a rendek felelősségre fogják őket vonni az addig kivégzett hat magyarért, esküszegéssel fogják vádolni őket és szidni apjukat-anyjukat, mert hiszen az ő kivégzésük kétszeresen is törvénytelen volt: először, mert törvényes ítélet nélkül történt, másodsor, mert nemes létükre akasztással történt.

Báthory István azonban most nem szegte meg a törvényt. Neki ugyanis nem kellett félnie az országgyűléstől, mert az ő országgyűlése nem volt szabad emberek gyülekezete. Ez az erdélyi országgyűlés nemcsak felelősségre nem vonta a törvénytelenéget, hanem éppen ellenkezőleg, *köszönetet* mondott neki azért, hogy győzött, s ennek ellenére mégis olyan kegyes most, hogy a bűnösöket „*a törvény processusa [eljárása] szerint akarja eligazítani*”.

Nem azért vonták tehát felelősségre, hogy hat magyar nemest „a törvény processusa” nélkül már ugyancsak alaposan „eligazított”, hanem azért mondtak neki köszönetet, hogy legalább a többi „bűnössel” *törvényesen* szándékozik elbánni.

De a többiek ezen „eligazítása” is csak annyira volt törvényes, hogy Wesselényi ítélőmester az országgyűlésen sírva olvasta fel (de felolvasta!) az újabb halálos ítéleteket, s ezzel világosan megmutatta, milyen szabad volt ő is, meg az országgyűlés is, mikor halálos ítéletet mondott. A Habsburg Magyarországon ilyenkor (illetve sokkal enyhébb esetekben, mert hiszen ilyen eset ott az aradi vértanúkat kivéve, nem is volt (nem sírni, hanem káromkodni és a király esküszegését emlegetni szokták a magyar rendek). Nem csoda, hogy Wesselényi ítélőmester sírt, mikor az ítéletet felolvasta, mert hiszen ez az ítélet újabb kilenc főúr halálra ítéléséről szólt.

Kegyelemről szó se volt a sírás ellenére se, de most már legalább abban megtartották a törvényt, hogy nem akasztottak, hanem „csak” lefejeztek. Kivégezték többek közt Kabos Farkast, Bogáti Gáspárt, Mai Jánost, Barcsai Miklóst, Csanádi Jánost, Ősi Miklóst és Csányi Miklóst. Mint láthatjuk, csupa színmagyarokat (ki is halt már a családja valamennyinek), míg az aradi vértanúk fele idegen volt, s míg az aradiak egy éven át tartó és az egész országra kiterjedő háborúban való részvételért bűnhődtek, ezek mindössze egyetlen, pár óra hosszú tartó csatában való részvételért.

A rögtön az ütközet után ítélet nélkül felakasztatott hattal együtt már eddig is többen voltak az áldozatok, mint az aradiak, pedig ugyanez az országgyűlés az elmenekült és elbujdosott főurakat is (ezek is szép számmal voltak) mind halálra ítélte. Ezenkívül még 34 szabad székelyt ítél – hogy meggyalazza és elvegye a kedvüket a „szabadságtól” – orra és füle levágására. (A székelyek ugyanis most is Bekes Gáspárral tartottak azért, mert nem tudtak belenyugodni szabadságuknak az erdélyi fejedelmektől való elkobzásába.)

Vágta-e le valaha Habsburg a magyarnak orrát-fülét? Ezt csak véréből való „nemzeti” fejedelmei tették meg vele. A németek csak a régi barbár világban, a vezérek korában tették meg ugyanezt, de akkor még nem Habsburg volt a császáruk. (Meg aztán Hitler alatt, az újabb barbár világban, a foglyok kínzása alkalmával, mikor már „Führerjük” volt császár helyett.)

De még ezzel se fejeződött be végleg a magyar-mészárlás az egyetlen ütközet miatt. Utána ugyanis még újabb 34 székelyt is felakasztottak (nem lefejeztek, hanem felakasztottak, hogy az orr- és fülcsonkításon kívül még ezzel is megmutassák nekik, hogy ezért se „szabadok” a nemesek). E legutóbbi tömegkivégzés már nem Kolozsvárott, hanem Szamosújváron történt. A vesztőhelyen a fejedelem megbízottja kihirdette a székelyeknek, hogy veszendőbe ment szabadságaikat ezután majd nem lázadás, hanem hűséges engedelmesség útján próbálják visszaszerezni.

Ezt a Habsburg ország oly sűrűn ismétlődő lázadásai alkalmával kellett volna a „hősök” figyelmébe ajánlani. Mikes Kelemen, noha maga is közibük tartozott, figyelmükbe is ajánlotta. 1738. december 15-i keletű levelében ugyanis e megrázó sorokat írja:

„Aki minket teremtett, annak legyen meg az akaratja rajtunk. Ő minket példának tett az egész nemzetünknek. És boldogok azok, akik tanulni fognak rajtunk, kik az országgal együtt tartanak és akik fűsthöz hasonló okból el nem hagyják nemzeteket és örökségeket. Adja Isten, hogy soha senki bennünket ne kövessen és irtóztva halljon beszélni a mi hosszas bujdosásunkról.”

Ki tud azonban nálunk arról, hogy Mikes Kelemennek egyébként annyira ismert leveleiben ennyire tanulságos és okos dolgok is foglaltatnak?

Mivel magát Bekes Gáspárt elfogni s felakasztani nem sikerült s így ő tovább is zavarni tudta az erdélyi fejedelem köreit, Báthory legalább Bekesnek Erdélyben és Erdélyen átjáró követeit igyekezett elfogni, s mikor sikerült, kivallatta őket és vallatásaiban a kínzást is felhasználta, sőt *„tűzes fogókkal is csipkedte őket”*. (Bártfai Szabó László: Ghymesi Forgách Ferenc, 179. o.)

Melyik magyar hányta valaha mindezeket Báthory István szemére? Én se azért hoztam fel, hogy Báthory Istvánt kisebbitsem, hanem csak azért, hogy az összehasonlítással lehetővé tegyem a Ferdinánd és a Habsburgok iránti *igazságosságot*.

Zólyominak, kit a híres és közvéleményünkől magyar hősnek tartott I. Rákóczi György üzött ki Erdélyből és fosztott ki vagyonából, csakugyan nem volt más bűne, mint csak az, hogy gazdag és büszke volt, de azért tönkretévéséért, noha törzsökös magyar ember és kálvinista is volt, mégse háborodik föl se az erdélyi, sem a magyar közvélemény, s történetírásunk is annyira mellékes dolognak tekinti, hogy ha meg is említi, csak úgy, hogy az olvasó észrevétlenül siklik át rajta s ezért a szakembereken kívül nem is tud róla senki.

Még a tehetetlen és korlátolt kis Apafi Mihálytól Erdélyből kiüldözött, szintén protestáns Béli Pál, aki miatt még a felesége is börtönben ült, sőt az ugyancsak tőle kegyetlenül és törvénytelenül legyilkoltatott szintén kálvinista Bánffy György se volt másban bűnös, mint csak hogy gazdag és egy kissé rátarti volt. Szomorú sorsuk mégse mozgatta meg annyira a magyar közvéleményt, hogy akár csak tudna is róla. Ellenkezőleg: csak az erdélyi szabadságról és az ott gyönyörűen díszlő magyar nemzeti életről tud.

Perényi Péter azonban – Ferdinánd már ismertetett emberi kiválóságai után eleve bizonyosak lehetünk benne – nem ártatlanul s nem is csak azért került börtönbe, mert túl hatalmas volt. Ezt Ferdinánd lelkiismerete nem engedte volna. Perényi nagyon sok törvénytelen birtokfoglalást és erőszakoskodást követett el, melyeket csak azért tehetett meg, s melyekért csak azért nem lehetett már előbb felelősségre vonni, mert túl hatalmas volt. Régebbi, szinte számtalan effajta tettét nem említve, elfoglalta például Tatát és Egert. (Az utóbbit a királyi helytartó beleegyezésével azért, mert nem volt őrsége, Perényi pedig ajánlkozott, hogy ellátja vele. A bűne itt az volt, hogy *visszaszolgáltati* még akkor se volt hajlandó a várat, mikor összes költségei megtérítését felajánlották.)

Egészen törvénytelenül elfoglalta aztán az egri és szepesi káptalan és később a pécsi káptalan uradalmait is. Ha le nem tartóztatják, tekintve nagy hatalmát, sem ezeket, sem a két királyi várat sohase lehetett volna tőle visszaszerezni. Eger várát még így is és a börtönben tett ígérete ellenére is, csak akkor lehetett tőle visszakapni, mikor már a börtönből kiszabadult. Várnagya ugyanis csak akkor engedelmeskedett a királyi parancsnak, mikor már Perényi sze-

mélyesen szólította fel rá; a börtönből küldött írásbeli felszólításra nem. Ilyen „elnyomás” volt akkor minálunk!

Bűne volt Perényinek az is, hogy több főúr társával egymás érdekei védelmére szövetséget kötöttek. Az ilyen szövethatározatok mindig törvénytelenek, a zavarosban való halászás a céljuk és országgyűlési határozat kifejezetten is megtiltotta őket. Kétségtelen továbbá az is, hogy Perényi a törökkel is érintkezést tartott fenn, ami ismét csak főbenjáró bűn, mert lázadással és felségsértéssel egyenlő.

Az is egészen bizonyos, hogy Perényi – legalábbis régebben – még arra is komolyan gondolt, hogy a két veszekedő király között, mint szerencsés harmadik, a maga számára szerzi meg a koronát. Ilyen célból a Ferdinánd- és János-pártiak között közös országgyűléseket hívott össze (újabb főbenjáró bűn), hogy kipuhatolja a közvéleményt és a maga előnyére a rendek közt hangulatot keltsen. A törökkel is abból a célból tartott fenn érintkezést, hogy királysága esetére az ő támogatását is biztosítsa.

Közös emberi tulajdonság, hogy akinek túl nagy a hatalma és befolyása, és látja, hogy félnek tőle s ezért minden szabad neki, mindig elbizakodottabbá válik, míg csak végleg pórul nem jár. Perényi is így járt. Mint leghatalmasabb főurat, akinek csatlakozása egy egész ország rész megszerzését jelentette, Ferdinánd is legyezgette, János is becézte. Így aztán a dicsőség a fejébe szállt.

Többször hetvenkedett és beszélt lekicsinylően nemcsak Jánosról, akivel mások is így tettek, hanem Ferdinándról is. Ismételten mondogatta, hogy *ha akarna, király lehetne*. Egy alkalommal, mikor Ferdinánd parancsát kézbesítették neki, tüntetően félvállról vette, sőt azt mondta, hogy ez a „parancs” neki csak olyan parancs, mintha egy Perényi jobbagy küldte volna. Világos, hogy effajta nyilatkozatait „jóakarói” mindig közölték Ferdinánddal, de még világosabb, hogy ezeket tekintélyére csak valamit is adó uralkodó nem tűrhette, kivált mikor tudta, hogy már az egész országban beszélnek s mikor Perényi számtalan ellensége állandóan ezeket sugdosta fülébe.

Hogy a szabadság milyen egészségtelenül nagy volt nálunk akkor, és hogy Ferdinándnak mennyire sokkal inkább a túl nagy jószág, mint a zsarnokság (még gondolatnak is képtelenség ez Ferdinándban) volt a hibája; hogy mennyire gyöngé volt a királyi tekintély és mennyire szükséges volt már végre a Perényi elleni fellépés, láthatjuk abból, hogy Báthory Endre Perényi letartóztatása hírére azonnal otthagya a királyi szolgálatot és duzzogva tiszántúli jószágaira vonult; Thurzó Elek helytartói méltóságáról azonnal lemondott (mindez természetesen csak azért történt, mert az illetők nem akarták elhinni, hogy Perényivel is el lehet bánni, s hogy a végén nem ő kerekedik majd felül), a magyar lovasság pedig rögtön faképnél hagyta a királyi tábornokot és haza oszlott. El lehet-e hát képzelni, hogy Ferdinánd elszánta volna magát erre a lépésre, ha nem látta volna már magát egyenesen rákényszerítve? Utána éveken át még az országgyűlések is egymás után léptek fel Perényi szabadon bocsátása érdekében. (Csoda, ha királyaink ilyen országgyűléseket nem szívesen hívtak össze)?

Vajon miért nem lépett fel főurak törvénytelen kivégzése és szabad székelyek felakasztása és megcsonkítása ellen Báthory István kolozsvári országgyűlése és az utána következő erdélyi országgyűlések? Bizonyára nem azért nem, mert ott is szabadság volt. Ott Wesselényi ítélőmester csak sírt, de szólni nem mert, az országgyűlés pedig csak tovább nyakaztatott, akasztatott és csonkított szabad székelyeket, nem pedig tiltakozott. Lám, a Habsburg-elnyomás alatt „szenvető” Magyarország országgyűlése még az általánosan gyűlölt Perényinek nem felakasztása, hanem egyszerű letartóztatása ellen is újra meg újra mert tiltakozni még a király jelenlétében is!

Hogy a történetek után Ferdinánd még az országgyűlés kedvéért se volt hajlandó szabadlábba helyezni Perényit, az csak természetes. Hiszen ha mindjárt az elején megtette volna (mert hiszen láttuk, hogy később szabadon bocsátotta), mindenki azt hitte volna, hogy megijedt és a kiskirályok uralma és az általános fegyelmezetlenség még nagyobb lett volna az or-

szágban, mint eddig volt. Ferdinánd csak jó volt, de nem volt báb és nem volt tehetetlen. Volt emberismerete, élettapasztalata és ítélőképessége és tudta, hogy ha az ember már „a”-t mondott, akkor „b”-t is kell már mondania, ha célját el akarja érni.

Az országgyűlések azzal érveltek s történetírásunk s közvéleményünk is azt hangsúlyozza, hogy Ferdinánd törvényes ítélet előtt tartóztatta le Perényit s ebben eljárása után se állította Perényit bíróság elé. Valóban úgy látszik, mintha ebben nem Ferdinándnak lenne igaza. Azonban csak látszik.

Hogy ítélet *előtti* letartóztatásra volt szükség, azt azok után, amiket az ügygel kapcsolatban már elmondtunk, nem kell magyaráznunk. Eltekintve attól, hogy a magyar nemességnek ez a kiváltsága annyira túlzott, egészségtelen és a közre káros volt, hogy ha valamire, akkor erre vonatkoztathatjuk Szilágyinak János Zsigmond javára felhozott azon megállapítását, hogy aki hasonló kiváltságokat eltöröl, az nem ellensége, hanem jótévője a nemzetnek: azok után, amit az ügygel kapcsolatban már elmondtunk, meg kell állapítanunk, hogy Ferdinánd egyenesen neveltségessé vált volna, ha a kiskirály Perényit majd csak akkor tartóztatta volna le, ha már a törvény elítélte volna. Hiszen olyan hatalma volt és úgy féltek tőle, hogy nem is lehetett volna találni olyan országgyűlést, annál kevésbé bíróságot, amely el mert volna ítélni egy szabadlábbon levő, tehát hatalmának még birtokában levő Perényit.

Ugyanez a magyarázat arra a másik, az elsónél nagyobbban látszó „törvénytelenségre” is, hogy Ferdinánd Perényit letartóztatása *után* se állította bíróság elé. Ez is csak látszólagos igazságtalanság, mert hiszen nyilvánvaló, hogy csak akkor lenne az igazságtalanság valóságos, ha a bíróság elé állítás azért maradt volna el, mert Perényi nem volt bűnös. Láttuk az előbb, hogy Perényinek egész sereg olyan bűne volt, melyet a magyar törvény halállal sújtott. (A hatalmaskodások és törvénytelen birtokfoglalások s ezeknek ismételt királyi felszólítások ellenére is jóvá nem tévése, a törvénytelen szövetségek kötése, a király tudta nélkül a törökkel való érintkezés, a sok felségsértés stb.) Ezekben a címeken nem is egy, hanem egész sereg főbenjáró pert lehetett volna Perényi ellen indítani és eredménnyel befejezni.

Hogy Ferdinánd mégse indította meg őket, azért történt, mert alatta az országgyűlés s általában a nemesség oly túlságosan szabad volt, hogy még az is lehetséges, hogy az országgyűlés Perényi minden bizonyítható bűne ellenére talán még pártjára is mert volna állni. Szinte a fél ország függő viszonyban volt ugyanis Perényitől, s akik tőle függtek, jobban függtek s így jobban féltek tőle, mint a királytól. (Mert Perényi itthon volt, a király pedig külföldön.) Azonkívül Perényi protestáns volt, az ország nagyobb része szintén az volt, s akkor még a vallási kérdés minden másnál döntőbb volt. Ha pedig megtörténik az, hogy az országgyűlés a királytól letartóztatott alattvalót, mint ártatlant, szabadlábba helyezi, az a királyi tekintélyre olyan sérelmes lett volna, hogy Ferdinánd ennek az eshetőségnek nem tehetette ki magát.

De ha ki tudta volna vinni (kellő előkészítés, hírverés, esetleg lekenyerezés után kit tudta volna vinni), hogy az országgyűlés halálra ítéli és kivégezti Perényit, akkor is több lett volna a kára, mint a haszna, mert a már megalázott és vérpadra küldött nagyúr iránt tapasztalat szerint egyszerre megszűnik, sőt részvétre és rokonszenvre változik a gyűlölet s ezért kivégzése a nemzet lelkében megrendülést okozott volna.

De valószínűleg maga Ferdinánd is sajnálta Perényit. Ezért látta jobbnak, ha az eljárást le se folytatja. Jellemző azonban Ferdinánd lelkiismeretességére, hogy mivel a törvényes eljárást nem folytatta le Perényi ellen, fogságából is kieresztette. Csak azért nem tette ezt meg mindjárt, mert meg kellett mutatnia, hogy meg tudja fékezni és büntetni azokat, akik nem akarnak urat és törvényt ismerni maguk felett.

Perényi a kiszabadulása után hamarosan meghalt. Természetesen nem azért, mert a fogságban rosszul bántak vele. Ezt olyan fogollyal, akiért országgyűlések szállnak síkra, nemcsak a jó Ferdinánd, hanem még egy igazi zsarnok se igen merte volna megtenni. (De egy igazi zsarnok uralma alatt nem is lehettek volna országgyűlési állásfoglalások a börtönben levő Perényi mellett.)

Perényi esete a közfelfogással ellentétben nem Ferdinánd zsarnokságát, hanem azt bizonyítja, hogy milyen egészségtelenül nagy volt akkor nálunk a szabadság, kivált olyan hatalmas úr számára, mint Perényi volt, és hogy milyen kicsiny volt a Habsburg- király hatalma a magyar nemességen. Hogy Ferdinánd „törvénytelenül” volt kénytelen börtönbe vetni Perényit, csak *ezt* bizonyítja. Ha mindketten ma éltek volna, nem pedig 400 évvel ezelőtt, törvényesen vethette volna börtönbe. Akkor azonban olyan világ volt, hogy Perényit csakis meglepetésszerűen lehetett letartóztatni. Ítélet után semmiképpen sem, mert fegyverrel védekezett volna és hadsereget szervezni és háborút indítani lett volna szükséges ahhoz, hogy az ítéletet végre is hajthassák. Pedig ha törvényesen elítélik, de az ítéletet sohase hajtják végre (mindennapos dolog volt ez régi történelmünkben), az bizonyára kissé nagyobb törvénytelen-ség, mint a nemesség ezen erkölcstelen kiváltságát közérdekből kivételesen egyszer nem ven-ni tudomásul.

Az is könnyen lehetséges, hogy az országgyűlés (s annál inkább egy egyszerűbb bíróság) nem is mert volna igazságot szolgáltatni Perényitől való félelmében vagy tagjai tekintélyes részének tőle való függősége miatt. Márpedig a vádlottat bűnös volta ellenére is felmenteni ismét csak nagyobb törvénytelenység, mint tényleges bűnöst vizsgálati fogságba tenni akkor is, ha kiváltságai ezt tiltják. Egyébként látni fogjuk, hogy ezt a magyar nemesi kiváltságot úgyszólván soha senki se tartotta meg (maguk a magyar nemesek egymás iránt a legkevésbé). E téren a törvénytelenséget hangsúlyozni csak akkor jutott eszünkbe, ha Habsburgok el-len lehetett kortes célokra felhasználni.

Legjobban azonban azt sérelmezzük Perényi esetével kapcsolatban, hogy a letartóztatott Perényit semmiképpen se lett volna szabad Németújhelyre (Bécsújhely régi neve), tehát kül-földre szállítani. Ferdinánd tehát ezzel élesen megsértette a magyar önérzetet és az önálló magyar államiságot. Erre a sérelemre azonban joggal felelhetjük, hogy ha már Ferdinánd kénytelen volt rászánni magát arra, hogy Perényit letartóztassa, akkor már arra is kénytelen volt rászánni magát, hogy az ország területéről kiszállíthassa.

Abban a kis országsávban, mely akkor Magyarország volt, s ráadásul még az akkori há-borús és gyöngé közbiztonságú időkben, a Basó Mátyások és Balassa Menyhértek századá-ban, olyan viszonyok közepette, mikor Perényi várnagya még akkor is meg merte és meg tudta tagadni a törvénytelenül hatalmában levő királyi vár visszaadását, mikor ura már a börtönben volt, s onnan maga kérte a vár visszaadására, *s mikor ezért az a várnagy se akkor, se később nem bűnhődött*: Perényi itthon semmiféle börtönben se lett volna a király s vele a közügy szempontjából biztonságban.

Az a magyar lovasság például, mely letartóztatásának hírére egyszerűen otthagyta a ki-rályi szolgálatát, őt is kiszabadíthatta volna *hazai* börtönéből. Akkor pedig ő, aki a fél ország-nak parancsolt, bevehetetlen várakkal rendelkezett és saját dicsekvése szerint akkor lehetett volna királlyá, mikor akart, kiszabadulása után nevetve dacolhatott volna királyával és tehet-e volna tönkre még jobban a tekintélyét. Amivel előbb hengegve dicsekedett, hogy neki a ki-rály nem számít, most tetteivel bizonyíthatta volna be. Látjuk tehát, hogy azt, hogy Perényi ne itthon legyen fogságban, egyenesen az ország érdeke kívánta.

Ferdinánd nagy élettapasztalatú, bölcs ember volt. Tudta, hogy ha már cselekszik, nem szabad félig cselekednie. Ha már az erős kéz politikájára látta magát rákényszerítve, akkor csakugyan erős kezet kellett mutatnia. Másképp épp az ellenkezőt érte volna el, mint amit akart. Ha megtartotta volna azt a Magyarország függetlenségéből következő szabályt, hogy magyar alattvalót csak Magyarország területén tarthat fogva, akkor nem tudta volna megbün-tetni lázadó alattvalóját, s el kellett volna tűrnie, hogy végeredményben az győzzön vele szemben. Egy fogságból kiszabadult Perényi ugyanis ezt jelentette volna. Márpedig nincs az a törvény, akár magyar, akár másféle, mely ezt kívánhatta volna egy királytól.

Ferdinánd nem tehetette azt, amit Mátyás megtett Vitézzel, hogy mivel pillanatnyilag fél-nie kell tőle, megalázkodik előtte, s mint egyenrangúval szerződést köt vele s meg is eskü-

szik neki, hogy a kötött szerződést megtartja, s aztán a legelső alkalommal, mikor megfelelő ereje van hozzá, akkor elbánik vele. Ilyen eljárás ugyanis nemcsak a törvénnyel, hanem még az egyéni becsülettel is ellenkezik.

Mivel tulajdonképpen az ország érdeke kívánta, hogy Perényit móresre tanítsa, ezt pedig ha magyar börtönben tartja, nem tudja elérni, tulajdonképpen a magyar törvény volt az is, mely azt kívánta tőle, hogy Bécsújhelyre vigye börtönbe. Természetesen nem a magyar törvény betűje kívánta ezt tőle (az, éppen ellenkezőleg, tiltotta), hanem a szelleme. Nem a törvény betűjéhez kell azonban ragaszkodni (hisz írva vagyon (2Kor 3,6), hogy „*a betű öl, a lélek éltet*”), hanem a szelleméhez. Olyan törvény nincs és nem is lehet, mely azt kívánná egy uralkodótól, hogy ne teremthessen rendet országában, de igenis, minden törvény az kívánja tőle, hogy teremtsen. Az is ellenkezik a törvénnyel, hogy egy alattvaló, csak azért, mert gazdag és hatalmas, büntetlenül dacolhasson a törvénnyel és a törvény legfőbb őrével. Tulajdonképpen Magyarország törvényei is azt kívánták tehát, hogy a király Perényit *külföldi* börtönbe szállíttassa, ha a magyar királynak akkor történetesen külföldi börtön is rendelkezésére állt.

Pekry Lajos

A másik igen nagy „vétke” Ferdinándnak, mit „hazafias” történetírásunk nem akar neki megbocsátani, Pekry Lajosnak a Perényiéhez hasonló „törvénytelen” letartóztatása. Ezzel – mivel majdnem egyezik Perényi esetével – a mondottak után már nem is foglalkoznánk külön, ha Takáts Sándor „Magyar nagyasszonyok” című művében bámulatos egyoldalúsággal újabban is nem dobta volna a magyar közvéleménybe, mint Ferdinánd bűnét. Pedig Ferdinánd igaza, *még a Takáts-tól közölt adatok alapján is*, ez ügyben is oly világos, mint a nap. Amit ugyanis a következőkben elmondunk, azt mind a Habsburg-gyűlölő Takáts-tól vesszük.

Pekry korának egyik legvitézesebb katonája volt s az akkori Magyarországnak abban is tiszteletreméltóbb emberei közé tartozott, hogy ő nem volt olyan érdekesember, mint Perényi és társai. Ő sohasem változtatott hitet: mindig egyformán Ferdinánd híve volt. Másrészről azonban maga Takáts is elismeri, hogy azért ő is csak úgy volt „*feddhetetlen*” ember, hogy „*a törvények kötelékeit nem túrta magán*”, hogy „*a magáé és az másé között nemigen tett különbséget*”, hogy „*akkor vágta a kaszáját a más fűvébe, mikor kedve tartotta*” és „*nélkülözhetetlen ember a háborús időkben, de a békességben nem találja helyét és harcot indít a békés emberek ellen is*”.

Pedig ha elismerjük, hogy Pekry ilyen ember volt – pedig látjuk, hogy még Takáts is ilyennek mondja –, akkor már elismertük azt is, hogy Ferdinándnak nemcsak joga, hanem kötelessége is volt, hogy móresre tanítsa, büneiért megbüntesse.

Bámulatos, mire képes az emberi egyoldalúság! Máskor mindig az a baj, hogy a katonaság erőszakos, durva és vad, hogy szabadon garázdálkodhat, mert a Habsburg- király nem védi meg ellene a magyar népet, sőt titokban inkább annak örül, ha pusztítják. Mikor pedig védi, akkor meg az a baj. Akkor egyszerre a garázdálkodó mellé állunk, mert hát Pekrynek a bünei mellett nagy erényei is voltak. Mennyire szerette például ősz anyját és különösen milyen szép, fiatal nő volt a felesége: Zsófia hercegnő. Hogy lett volna hát akkor szabad ezt a Pekryt börtönbe vetni!

Pedig igazán nem lehetett panasz Ferdinándra azon a címen se, hogy Pekryt azért, ami, dicséretes volt benne, ne jutalmazta volna. Adományban kapta tőle ugyanis a hatalmas likavai és lipótújvári uradalmakat, sőt már 1528-ban – ezt mind Takátsból is megtudhatjuk – Katzianerrel, a híres német fővezérrel egy rangba helyezte. (Baráthosi Balogh „A magyar nemzet igazi (!) története” c. munkájában azt írja, hogy „*a hadügyeket a nádor helyett a bécsi haditanács intézi, mely magyar vezéreket, sőt még tiszteket (!) sem alkalmaz*”).

Már az is elhatározott dolog volt, hogy Pekry horvát bán lesz, tehát az ország egyik legelőkelőbb méltóságát kapja, mikor Ferdinánd Grazban börtönbe vetette. (Mátyásban éppen az tetszett legjobban a magyar népnek, hogy a legnagyobb urak is börtönbe kerülhettek alatta. Ferdinándban éppen ez nem tetszik.)

A dolog közvetlen oka az volt, hogy az elbizakodott, bőrében nem férő Pekry egy lakomán, magyar és német tisztek előtt, lekicsinylően beszélt Ferdinándról, sőt csúfot üzött belőle. „Koldus királynak” nevezte s mint „Pelbártot” emlegette. Temesvári Pelbárt, a nagy szónok ugyanis rendkívül rút arcú ember volt. Pekry e mondása villámgyorsan terjedt el az országban. Élvezték, nevettek rajta. A király gúny tárgyává lett.

(Takáts „fitos Albert”-et emleget, de azt hiszem, hogy magyar nyelvérzéke itt cserbenhagyta a magyarságra és magyar nyelvére annyira kényes író. Én ugyanis úgy tanultam a bölcsőben, hogy fitos orr vagy pisze orr mindegy. Pisze orrúnak pedig nem nagy, hanem éppen ellenkezőleg a kis, turcsi orrú egyéneket, gyerekeket hívjuk. Ferdinándnak azonban (mint Mátyás királynak is, akit szintén csúfoltak érte) éppen a rendesnél nagyobb orra, sasorra, Habsburg-orra volt s ezt találták nálunk különlegesnek.)

De természetesen nem ez volt az egyetlen ok Pekry letartóztatására. Ezzel csak színültig lett a már rég tele pohár. Pekrynek természete volt, hogy urat nem ismert maga fölött, még királyt se, s az volt a baj, hogy ez a tulajdonsága nemcsak belül volt meg benne, hanem csípős, kötekedő nyelvvel állandóan környezetének is tudomására adta. Amelyik király hosszabb időn át eltűri, hogy lehessen olyan alattvalója, akinek a szemében magánál nagyobb úr nincs és ezt még nyíltan hirdeti is, sőt szokása, hogy királyát gúny tárgyává teszi és erről az egész országban beszélnek, az legjobb, ha aznap lemond a trónról. Nem való ugyanis oda. Pekry tehát egyenesen rákényszerítette királyát, hogy börtönbe vesse. Ferdinánd bizonyára nem szívesen tette ezt Pekryvel egyéb nagy érdemei és hűséges szolgálatai miatt, de kénytelen volt, mert minél tovább várt emiatt megbüntetésével, annál tűrhetetlenebbé vált viselkedése.

Újabbán már Pekry hűsége és becsületessége felől is kétségek merültek fel. Azt híresztelték már róla, hogy János királlyal is cimborál, mert a nádorságot ígérte neki, ha melléje áll. Azt is suttogták az országban, hogy Török Bálinttal is szövetkezett, pedig ez is Jánospártiságot jelentett. Az pedig már nem is mendemonda, hanem valóság volt, hogy Izdenc várát törvénytelenül elfoglalta. Mikor pedig a király Horváth Gáspárt küldte hozzá követségbe, maga elé se bocsátotta. Bosszúsan azt mondta: Ha társzekerekkel küldik hozzá a királyi rendeleteket, akkor se engedelmeskedik. Mert volna-e Pekry így beszélni és így viselkedni, ha Ferdinánd nem kényeztette volna el, s ha nem látta volna, hogy lehet? S nem magától értetődő-e, ha a mérték végül betelt és Ferdinánd végül megmutatta, hogy nem lehet.

Összes eddig közölt adatunkat Takáts említett művéből vettük. Igazán csodálatosnak kell mondanunk tehát, hogy ő mégis Ferdinánd „*leketlenségéről*” beszél. Azt mondja, hogy Pekry feleségét az ő „*kőszívűsége*” vitte a sírba és hogy a „*fitos Pelbárt*” szóért ugyancsak bosszút állt. Tehát most egyszerre úgy tesz, mintha Pekrynek csak ez a kifejezés lett volna az *egyetlen* bűne.

De a „*kőszívűséget*” is maga cáfolja meg, mert szintén tőle tudjuk meg, hogy Ferdinánd később Pekry feleségének is, anyjának is megengedte, hogy meglátogathassák börtönében, mikor pedig ott megbetegedett, még arra is engedélyt adott, hogy felesége gyógyíttassa, élelmet, ruhát küldhessen be neki, sőt egyik nemes szolgája ott állandóan is vele lehessen. Hét év múlva szabadságát is visszaadta, s ez bizonyára még hamarabb is bekövetkezhetett volna, ha közben nem kísérelt volna meg *szökést* is, s így igazi bűnbánata iránt kétséget nem támasztott volna. Még többet jelent, hogy Ferdinánd fogsága alatt még *uradalmait se kobozta el*, kiszabadulása után pedig még *záslósurra is tette*.

„*Kihallgatás és ítélet nélkül – írja Takáts – elfogatja őt* (ezt az „*őt*” törzsökös magyar ember elhagyta volna) *és gyanúsítja olyanokkal is, amiket Pekry sohasem követett el.*” A kihallgatás és elítélés mellőzése – feleljük – csak akkor volna igazságtalanság, ha a bírói eljárás

rást azért mellőzték volna, mert Pekrynek nem volt bűne, vagy nem volt bizonyítható a bűne. Azt azonban Takáts is elismeri, hogy Pekrynek volt bizonyítható bűne is (csak Zápolyával és Török Bálinttal való cimborálást nem lehetett kétségtelenül bizonyítani, a többi, *melyekből nem egyet* még csak ezután említünk majd meg, mind bizonyítani lehetett) és Takáts is mint tényeket, nem pedig mint mendemondákat, annál kevésbé, mint rágalmakat közli.

Hát az meg micsoda sanda érvelésmód, hogy Pekryt olyan bűnökkel is gyanúsították, melyeket sohasem követett el, mikor az a kis „is” szó már előre mutatja, hogy Pekrynek még Takáts tudomása szerint is *nemcsak* ilyen bűnei voltak?

Egyébként Pekry esetében még az a látszattörvénytelenység se volt meg, amit Perényi ügyében meg kellett állapítanunk. Pekry ugyanis katona volt, s a király, mint legfőbb hadúr, személye és tekintélye, sőt parancsai tudomásul nem vétele, sőt fitymálása miatt Pekryt, mint katonát – s kivált háború idején! – letartóztathatta. Pekryt, mint katonát, nem védték a nemesi kiváltságok, tehát az se, hogy törvényes ítélet előtt nem lehet letartóztatni vagy büntetni.

Hogy Pekry is Grazban, majd később Innsbruckban, tehát külföldön volt börtönben, itt az is kevésbé sérelem, mint Perényi esetében, mert Pekryt nem külföldre szállították, mint Perényit, hanem letartóztatása is Grazban történt. Tehát legfeljebb az lehetne sérelem, hogy nem szállították haza. Neki azonban, mint délvidéki főkapitánynak, a felettes katonai hatósága is Grazban székel, hisz említettük már, hogy a horvát-szlavón vidékek védelméről, a mohácsi vést megelőzőleg már Ferdinánd (akkor még csak osztrák főherceg) gondoskodott.

De hogy is lehetett volna a fogoly Pekryt hazaszállítani! Hiszen huszárjai rajongtak érte (mindjárt látni fogjuk, hogy nem éppen dicséretes okból eredt ez a rajongás). Ha itthon lett volna elzárva, kiszabadították volna. Itthon nagyobb úr volt Pekry, mint Ferdinánd. Aztán láttuk, hogy Pekrynek még Grazban is voltak olyan emberei, akik segítségével szökést kísérelhetett meg. Mi lett volna tehát, ha Ferdinánd hazai börtönben tartja fogva.

Hogy Ferdinánd, mint Perényit, Pekryt se állította soha bíróság elé, szintén csak kíméletből történt Ferdinánd részéről, tehát csak a törvény formaságának, nem pedig lényegének megsértése volt. Pekrynek még Takáts elismerése szerint is olyan bűnei voltak, melyekért tíz-szer is halálra lehetett volna ítélni szigorúan törvényes alapon maradvá. Felségsértés címén abban az időben lefejezés járt volna még polgári bíróság részéről is, hát akkor mennyire a halál járt volna Pekrynek, a katonának!

„Felesége, Zsófia hercegnő, megjelenése és könnyei – írja érthetetlen elfogultsággal és rosszakarattal Takáts –, úgy látszik, Ferdinánd királyra is mély hatást tettek. Fűt-fát ígért neki és a szegény asszony készpénznek tartván a királyi szót, boldogan tért haza. Ő, a reménykedő nő nem tudta, hogy a királyi szó csak olyan, mint a hóharmat, amit az első napsugár fölszárít és eltüntet.”

Nem csoda, hogy a Takátsról a halála után az Akadémiában mondott emlékbeszéd azt mondja, hogy nem érzett kedvet és hivatást a papi pályára, s csak azért lett mégis paptanár, mert akkor sok tanár volt állás nélkül s nem akart ő is erre a sorsra jutni. Meg is látszik ez a történetíró Takátson, mert úgy, mint itt Takáts, csak egy marxista agitátor (vagy egy Habsburg-gyűlölőtől megkótyagosított hetedik gimnazista) beszélhet, nem pedig a Tudományos Akadémia tagja, s annál kevésbé egy szerzetes.

Királyok szavára tehát nem lehet adni, mert minden király jellemtelen? Vajon mi címen? De még ha ez igaz volna, Ferdinánd akkor is kivétel volna a királyi becstelenség szomorú szabálya alól. Hiszen láttuk, hogy nemcsak nagy jellem, hanem egyenesen szent életű ember volt, és akik ismerték, éppen azt a jó tulajdonságát emelik ki róla, hogy *amit ígért, azt mindig megtartotta*. De jó lett volna, ha Takáts is csak úgy nem tartotta volna meg a szavát, mint I. Ferdinánd.

Aztán „fűt-fát” tudvalevőleg az a magyar ember szokott ígérni, aki megijedt, mert sarokba szorították, s ezért hirtelenében nem tudja, mit is csináljon. De Ferdinánd – még ha valóban olyan gyáva is lett volna, mint amilyennek a kortes propaganda gondolja – Pekry kisírt

szemű, gyászba borult, könyörögni hozzá menő asszonyától akkor is bajosan ijedhetett meg annyira, hogy egyszerre „füt-fát” kelljen neki ígérnie. Ha tehát mégis ígért neki egyet s mást, csak azért történhetett, mert megsajnálta. Ezt egyébként Takáts maga is jelzi, s Ferdinánd tőlünk ismert jóságos egyéniségéhez is nagyon hozzáillő. Hogy maga elé bocsátotta, sőt ismételen fogadta, az is milyen szép vonás Ferdinándban! Hiszen az asszony siránkozásait hallgatni, mikor nem volt módjában segíteni rajta, nem lehetett valami kellemes részére. Vajon bejuthattak-e Hitler, Sztálin, Szálasi vagy Rákosi Mátyás elé az elhurcolt kommunisták, illetve „fasiszták” siránkozó anyái vagy feleségei, s ilyenkor ők is ígértek-e nekik „füt-fát”?

Ha igaz, hogy Ferdinánd nem teljesítette azt, amit Pekry feleségének ígért, csak úgy lehetséges, hogy Ferdinánd *részvétből* nem mondta meg neki nyersen az igazat, a tapasztalatlan asszony pedig vigasztaló szavait ígéretnek vette. Tudvalevő, hogy uralkodók és diplomaták az elutasítást is olyan finoman fejezik ki, hogy az avatatlan ígéretnek veszi, akkor is, mikor ők maguk készakarva olyan kifejezést használnak, hogy ígéretnek semmiképpen se lehessen venni. Így lehetett Pekry feleségével is.

Meg kell azonban állapítanunk, hogy a könyörgő asszonynak Ferdinánd nem is tehetett olyan ígéretet, hogy megszeghette volna. Hiszen, ha még azt mondta volna neki, hogy férje vissza fogja kapni szabadságát, még azt is megtartotta, mert láttuk, hogy Pekryt Ferdinánd valóban szabadon bocsátotta. De még ha ez nem történt volna meg, tekintve, hogy Pekry utána szökést kísérelt meg, a király már csak ezen a címen is felmentve érezhette volna magát ígérete teljesítése alól. Ez ugyanis Pekrynek egy olyan újabb bűne volt, melyet ő Ferdinánd ígérete megtevése után követett el. Világos ugyanis, hogy a szabadon bocsátást azon a címen ígérte, ha ígérte, hogy a büntetés már elég volt, a bűnös már megjavult. Az utána következő szökési kísérlet azonban éppen az ellenkező bizonyítéka volt.

Ferdinánd ígéretének megszegéséről tehát csak akkor lehetne szó, ha nemcsak azt ígérte volna, hogy foglyát szabadon bocsátja, hanem még azt is megígérte volna, s még azt is hozzátette volna, hogy akkor is, ha utána olyasmi fog történni, ami bünbánatának őszinte voltát megcáfolja. Lehet-e azonban józan ésszel ilyen ígéretre gondolni? S ha nem, lehet-e Ferdinánd ígéretének *megszegéséről* beszélni, s kivált egy olyan tudományos műben, melyet akadémiai tag írt? S ráadásul ebből még azt a következtetést is levonni, hogy *minden* király hitszegő, s ezt éppen egy szerzetes tanárnak állapítani meg?

Az én erkölcsi érzékem azt mondja, hogy ha már ebben az ügyben Ferdinándot hibáztatni akarjuk, akkor csakis amiatt lehet hibáztatni, hogy miért hagyta olyan sokáig garázdálkodni Pekryt s miért nem tartóztatta le már sokkal régebben, továbbá hogy miért nem állította Pekryt törvényes bíróság elé (amely esetben büntetése csak lefejezés lehetett volna) és miért büntette *csak* lezárással, mely aztán végül szabadságban, sőt még kintüntetésben is végződött.

Pekrynek ugyanis a felségértésen kívül még más borzalmas bűnei is voltak: a szegények, árvák, özvegyek sanyargatásának égbekiáltó bűne, amit Ferdinánd szintén nagyon jól tudott, mert már nemegyszer jelentették neki. E bűn miatt hazánkban *német* vezéreket nemegyszer fejeztettek le már a Habsburgok. A nevüket is felsoroljuk majd. Ez idegen vezérek kivégzése ugyanis részben gyávaság, részben a lakosság sanyargatása miatt történt.

Batthyány Ferenc annyira nem volt rosszakarója Pekrynek, hogy szabadon bocsátása érdekében ő is közbenjárt a királynál. Ezért még Takáts is „*a méltányosan gondolkodó Batthyány*”-nak nevezi. Mégis, még ez a Batthyány is Isten ostorának mondta Pekryt, kinek lépteit a megnyomorított parasztság átka kíséri. 1537. február 13-án pedig ezt írja róla Ferdinándnak: „*Az ártatlan szegénység iránt iszonyú, borzalmas zsarnoksággal viselkedett, a szegény parasztok talpát felszaggatta és beszóta és így csikarva ki tőlük pénzüket* (más forrásokból azt is megtudjuk, hogy katonáinak is megengedte, hogy ilyen kínzásokkal csikarja ki a szegényekből, hova rejtették élelmiszereiket, értékeiket, pénzüket), *feleségükkel, a férjüket összekötözve, férjük szeme láttára undok fajtalanságot üzve.*” (Takáts se tagadja ezt se.)

Thurzó Elek pedig 1538. február 21-én azt írja róla Ferdinándnak, hogy „*meg akarván győződni Pekry erőszakosságáról, többeknek írtam Szlavóniába s onnét azt a választ kaptam, hogy ennek az embernek oly sok és oly nagy gonosztettei vannak, hogy tíz oly nemes embert nem találhatni Szlavóniában, akinek nem lett volna részük az ő igazságtalanságaiban és erőszakosságaiban*”. (Tehát Pekry tapodta lábbal még a nemes jogait is, nem pedig Ferdinánd azzal, hogy ítélet nélkül letartóztatta.)

De hát Takáts – eltekintve attól, hogy Habsburgot bemártani egyébként is hálás és népszerű feladat – elsősorban azért állt Ferdinánddal szemben oly határozottan Pekry mellé, mert a kelleténél jobban megsajnálta a kétségbeesett, szép feleségét. Pedig ezek után az is könnyen lehetséges, hogy Zsófia hercegnőt, aki egyébként Báthory nádornak volt az özvegye, s bizonyára érzéki hatással volt rá Pekry daliás férfiassága, csak a nagy vagyonért vette el Pekry.

Egyébként Pekryt annyira nem tette tönkre a börtön, hogy mihelyt kiszabadult, mindjárt elfelejtette a bánatában közben elpusztult szép és gazdag feleségét és *újra megházasodott*. Igaz, hogy ha az ember olyan jóakarátú, mint Takáts (természetesen, már akihez, de semmi esetre sem Habsburghoz), akkor úgy fogja fel a dolgot, hogy ezt csak azért tette, hogy össze-tört testének-lelkének ápolót szerezzen.

Takáts annyira meggyőződésében, hogy mikor Pekry huszárjai Ferdinándhoz fordultak uruk érdekében és az azt mondta nekik: „*Hogy miért fogattuk el uratokat, azt úgy is tudjátok*”, azt válaszolja: „*Dehogyn tudták! Hiszen maga Pekry sem tudta.*” (S ezt az a Takáts mondja, akiből Pekry előbb említett gázságait és kegyetlenségeit idéztük!)

Sajnos, mégis azt kell mondanunk, hogy Takáts még a komolyabb és tárgyilagosabb történetírók közé tartozik, mert régiebb történetíróink még azt is rágalomnak mondták, hogy Pekry újra házasodott. Vértanút csináltak belőle ugyanis és kiszabadulására már olyan élőhalottnak tették meg, hogy megházasodása lehetetlennek látszott előttük (vagy legalábbis kissé meggyöngítette volna a legenda drámaiságát). Sokan egyenesen úgy tudták, vagy talán még most is úgy tudják, hogy Pekry ki se szabadult a fogságból, mert Ferdinánd megölette (!). Mert természetesen Ferdinánd, mint magyar király, ölni és öletni szokott, nem kivégeztetni. Akit ugyanis ő kivégeztet, az csak ártatlan lehet. A valóság pedig az, hogy még olyan bűnösöket se végeztetett ki, mint Pekry volt, sőt még szabadságukat is visszaadta.

Egyébként Pekrynek bűneiben és erőszakosságaiban mentsége, hogy olyan műveletlen volt, hogy még írni-olvasni se tudott.

Ferdinánd „tehetségtelen” környezete

Mondanunk kell még néhány szót Ferdinándnak arról a nem hibájáról, hanem fogyatékoságáról, melyet majdnem minden történétírója kiemel, hogy annyira nem volt tehetsége az emberek kiismeréséhez és tanácsosaiban olyan vakon megbízott, hogy környezete csupa tehetségtelen és naplopó panamistából állt.

Véleményünk szerint ez is egész rosszakaratú beállítás, vagy legalábbis nagy túlzás. Csak annyi igaz belőle (amit az eddigiek után már megállapíthattunk), hogy Ferdinánd jó és alázatos ember volt, s bízott az emberekben. Addig nem tett fel róluk mást, mint jót, míg az ellenkezőről meg nem győződött és ez ellenkező után mesterségesen sohase kutatott. Olyan tulajdonság ez, mely az ideális felebaráti szeretet jele, s bizonyára mindenki boldognak mondhatná magát, ha olyan emberek környezetében élhetne, sőt a feljebbvalói is olyanok lennének, mint Ferdinánd volt. Szerette is – mint láttuk – mindenki.

Emberekről lévén szó, természetesen nincs az a jó, melynek árnyoldala ne volna. Ferdinánd szerénységéből és keresztény alázatosságából következett, hogy – mint a velencei követ megjegyzéseiből is láttuk – noha legtöbbször okosabb volt és jobban értett a dolgokhoz, mint tanácsosai, mégis rájuk hallgatott, mert ő azokat tartotta okosabbnak magánál: ideális és minden gyanakvástól mentes felebaráti szeretetéből pedig az következett, hogy környezetében a méltatlanokról sokkal később vette észre, hogy méltatlanok, mint kellett volna.

Ferdinánd azonban sokkal magasabb értelmiségű, élesebb ítélőképességű és nagyobb emberismerettel és lélettapasztalattal rendelkező uralkodó volt, semhogy ezek a hátrányok oly kiáltó fokban érvényesültek volna benne, mint ezt állítani divat. Ha észbeli tehetségei nem, akkor erkölcsi emelkedettsége is megakadályozta volna ezt. Olyan ember, mint Ferdinánd, elsősorban a jellemet nézte s csak aztán a tehetséget, s ha lángelméket nem talált, legalább becsületes embereket akart maga körül. A környezete elleni kifogás tehát inkább a tehetségtelenségre, mint a jellemükre áll. Neki a lángelme nem is kellett, ha becsületességgel párosult.

Inkább talán azt lehet kifogásolni, hogy *majdnem csupa öregember* volt körülötte. Akit ugyanis megszokott, megszeretett, hűségéről és becsületességéről meggyőződött, azt nem volt szíve elküldeni akkor sem, mikor már kevés hasznát lehetett venni. Nem okos tulajdonság ez, *de kétségtelenül nagyon nemes és szép*. Pedig ez nem is Ferdinánd-, hanem Habsburg-tulajdonság. Az okos, de nem nemes lelkű emberek: a Napóleonok, Nagy Frigyesek, Hitlerék, Mussoliniak, Sztálinok szemrebbenés nélkül azonnal elkergették legbizalmasabb embereiket is, mihelyt látták, hogy nem veszik hasznukat, vagy mihelyt találtak helyettük olyat, akinek nagyobb hasznát veszik. A Habsburgok nem tettek így. Se I. Ferdinánd, se Lipót, se Ferenc József.

Ferdinánd azt a 20.000 főnyi sereget, melyet János halála után Buda elfoglalására küldött (a nagyváradi béke értelmében ekkor már az egész ország őt illette) s mely oly nagyszerűen fel volt szerelve, hogy egyedül tüneményes tűzérése 600.000 forintba (tehát az akkori Magyarország tíz évi adójába) került, arra az öreg Vels tábornokra bízta, aki öreg korának megfelelően olyan „tevékeny” volt, hogy ilyen tűzérés birtokában heteken át tétlenül bámulta a várat. „*Eccer sem lüének*” – írja a szemtanú Bornemissza Tamás, budai polgár krónikája.

Mikor pedig a várbeliek a vár feladása ügyében tárgyalni mentek hozzá, éppen akkor köszvénye miatt még ágyából felkelni se tudott. Később egyenesen olyan rosszul lett, hogy Ferdinánd leküldött orvosa is alig tudta annyira lábra állítani, hogy legalább haza tudjon menni Bécsbe.

Így aztán Ferdinánd kénytelen volt új vezérről gondoskodni, de Vels helyébe a talán még nála is öregebb Roggendorft küldte. Ő is csak olyan „rámenős” vezér volt, hogy az ostrom alatt egy fáradt golyó akkor hullott az ölébe, mikor szokása szerint sátra előtt karosszékében bóbiskolt. Míg Velset, ha orvosi segítséggel is, de mégiscsak haza tudták vinni a harctérrel,

Roggendorf a szégyenletes budai ostrom és a pompás ágyúpark elvesztése után már haza se ért, mert már útközben a csallóközi Somorjánál meghalt.

De nemcsak maga Ferdinánd volt ilyen hőséges és jó kiöregült embereihez. Eöttevényi Olivér írja Ferenc Ferdinánd életrajzában, hogy egyszer a hadgyakorlatok alatt, melyeket a trónörökös vezetett, hiába várják a tábornagyot: nem jön. A türelmetlen trónörökös végre érte küld, s akkor kisült, hogy azért nem jön, mert az éjszaka folyamán meghalt. Az orvosi látélet a halál okául *aggkori végelgyengülést* állapított meg. Ferenc Ferdinánd gúnyosan felkacagott: Szép kis hadsereg, melyet ilyen aggastyánok vezetnek!

Ferenc József is annyira ragaszkodott tehát megszokott, régi, kiöregült tábormokaihoz, hogy csak az aggkori végelgyengülés okozta halál tudta őket törölni a tényleges állományból. Szép és megható vonás a Habsburgokban, de bizonyára semmiképpen se okos, vagy hasznos. Aki milliók javáért, sőt életéért felelős, annak e milliók érdekében kötelessége lenne feláldozni azon egyéneknek szeretetét, akik környezetében élnek. Így igaz ez elméletben. Azonban nem az elmélet, hanem a tények számítanak, s ezek a tények éppen az ellenkezőt bizonyítják.

A történelem tanúsága szerint azok a Habsburgok, akik a jóság és a szeretet kedvéért még az okosságról is ennyire megfélemedtek, tehát a szó szoros értelmében örültül jók voltak s még a hasznosság elvét is ennyire mellőzték a szeretet kedvéért, ötszáz éven át ültek egyfolytában azon a római birodalmi császári trónon, melyet nem is lehetett örökölni, hanem minden egyes alkalommal külön-külön, választással kellett megszerezni. Ezzel szemben – szintén a történelem bizonyítja – a kíméletlenül okos s mindig mindent a hasznosság szempontjából néző másik német (protestáns) uralkodóház, a Hohenzollernek, még száz évig se tudtak a német császári trónon megmaradni, noha az ő császáruk apáról fiúra öröklődött. Napóleon, Hitler, Mussolini és Sztálin uralma pedig mindössze csak évekig tartott.

Lehet, hogy ez Isten különleges áldása volt a Habsburgok erényeinek jutalmául, de éppen nem szükséges a dologba természetfeletti elemet kevernünk. Sokkal valószínűbb és kézenfekvőbb oka lehet a dolognak az, hogy a becsület és a jóság mégiscsak nagyobb erő, mint az önzés, a ravaszság vagy akár az ész, és ez még a politika piszkos területén is igaz.

Azok az államok, melyeket szeretetre és méltányosságra alapítanak, s ilyen alapon kormányoznak, sokkal szilárdabban állnak s ezért sokkal tartósabbak, mint amelyeket a fegyveres erőre helyeznek és tisztán az ész és a hasznosság elvei alapján vezetnek. Bizonyításunk meggyőző erejét még növeli, hogy Napóleon, a Hohenzollernek, Hitler, Mussolini vagy Sztálin uralma annak ellenére bizonyult olyan rövidnek, hogy birodalmuk egy fajú, egy nyelvű, egységes birodalom volt, melynek tehát még a faji és nemzetiségi eszme kétségtelenül nagy ereje is növelte szilárdságát: a Habsburgok viszont egy földrajzilag is elszórt és egymással ellenségeskedő fajok tömkelegéből álló birodalomra támaszkodva, tehát a faji ellentétek és földrajzi elszórttság ellenére tudtak egyfolytában félezer évig római császárok és magyar királyok maradni.

Az is érdekes, hogy éppen a Habsburgok közt is azt érték a legnagyobb külső és belső kudarcok, aki egyházellenes volt, s abban is szakított családjá hagyományaival, hogy protestáns, illetve istentelen kortársát, Nagy Frigyet utánozva, szintén tisztán az ész és a hasznosság alapján nézett mindent (II. József). Ezzel szemben éppen azon Habsburgok nyakába szakadt úgyszólván csőstül a siker (II. Ferdinánd, I. Lipót), akik az ésszt és a hasznosságot legjobban elhanyagolták a szív, a szeretet miatt. De maga I. Ferdinánd is, noha neki egyénileg úgyszólván minden vállalkozása szerencsétlen volt, végeredményben mégis a legszerencsésebb Habsburg volt valamennyi között. Hiszen ő lett – másodszülött létére – családjá fő ágának alapítója, ő szerezte meg neki a magyar és a cseh koronát, s amit szerzett, az megmaradt családjának és a katolicizmusnak félezer éven át.

Ide tartozik a Habsburgokkal kapcsolatban az is, amiről egyenesen közmondás szól: „Bella gerant alii: tu, felix Austria, nube”, azaz „Hadd viseljenek mások véres háborúkat, neked, szerencsés Ausztria, elég, ha menyegzőt ülsz.”

A Habsburg-házból való I. Albert királyunk híres a történelemben arról, hogy a felesége révén *egy év alatt három korona* szakadt a nyakába: a magyar és cseh királyi és a német-római császári korona. Még ő maga is sokallotta a dolgot s a harmadikat, a császárit, már el se akarta fogadni. I. Ferdinándra is négy korona szállott: a német, a magyar és a cseh királyi és a német császári, s a két elsőt neki is egy év alatt tették a fejére.

Nálunk, sőt külföldön is, úgy fogják fel ezeket a házassággal szerzett koronákat, mint szégyent a Habsburgokra, mert ők koronáikat nem vitézséggel szerezték, mint mások. Pedig hogy lenne szégyen házassággal, diplomáciával, tehát ésszel, szerencsével, Isten áldásával, végeredményben tehát mindenképpen *békés* úton elérni azt, amit mások csak háborúval, azaz tömeggyilkossággal, alattvalóira zúdított, éveken át tartó rémes szenvedések árán tudtak elérni? És hogy lenne dicsőség ez azokra, akiknek ehhez is volt lelkiismeretük, mert családi ön-zésük előbbre való volt, mint az emberélet, könnyű és szenvedés?

Jellemző, hogy ennek ellenére mégis a Habsburgokat tartják a legönzőbb, legjobban családi politikát űző uralkodóháznak.

Az Egyházat azzal vádolják, hogy megengedi a háborút, ugyanakkor az Egyházra legjobban hallgató uralkodóházat azért csúfolják, mert *nem* háborúval, azaz nem úgy szerezte országait, mint mások.

Pedig hát nem ingyen s nem érdem nélkül jöttek a Habsburgoknak ezek a szerencsés házasságokkal szerzett országai sem. Burgundi Mária, a világ akkor legjobb „partijának” kezéért például igen sokan versengtek, s ő azért választotta közülük éppen Habsburg Miksát, mert ő volt akkor Európa legvitézesebb lovagja. Johanna pedig, aki Spanyolországot s vele Amerikát hozta a Habsburgoknak, olyan szerelmes volt Miksa fiába, a még nevében is „Szép” Fülöpbe, hogy férje halála után egyenesen beleőrült szerelmébe.

Egyébként éppen eleget kellett harcolniuk a Habsburgoknak így is Burgundiáért is és Spanyolországért is, mert az irigyek így is mindenáron vérrel akartak elvenni tőlük minden országot, amelyet ők vértelenül szereztek. A különbség tehát az, hogy ők nem *támadó* háborút folytattak, mint mások, hanem *védekezőt*. A keresztény erkölcs tan az elsőt tiltja, a másodikat természetesen megengedi. A logikátlan egyházellenes történetírás azonban mégis a Habsburgokat vádolja azért, hogy véres háborúkat folytattak családi örökségeikért.

Nem azok ellen háborodik fel tehát, akik országaikat el akarták tőlük venni, hanem ő ellenük azért, mert ezt nem nézték összetett kézzel, hanem igyekeztek a rablást megakadályozni. Az egyiknek a támadás is megengedett, a másoknak még az is bűn, ha védeni meri a magáét.

Ugyanaz az eset, mint mikor olyan embernek nem tetszik az, ha egy pap is cigarettázik, aki maga nikotinmérgezésben pusztul el. Pedig hát a Habsburgok nem is papok voltak.

Történetíróink kiemelik, hogy Zápolya János milyen tehetséges volt a neki hasznos, nagy tehetségű emberek felfedezésében és szolgálatába fogadásában (Fráter György), s megállapítják, hogy akikben csalódott is, azoknak is csak a jellemében csalódott, nem a tehetségében (Gritti, Laski Jeromos).

E megállapításra azt feleljük, hogy Fráter György olyan egyedülálló lángelme, amilyen minden száz évben egy születik. Az ő felfedezését tehát semmiképpen se tarthatjuk János tehetségének, legfeljebb szerencséjének. Fráter György-féle embert hiába keresünk egyszerre többet. Nem tulajdoníthatjuk tehát Ferdinánd tehetségtelenségének azt, hogy neki nem volt Fráter Györgye. Ez legfeljebb Ferdinánd szerencsétlensége volt, nem tehetetlensége.

Hogy Fráter György tekintetében Ferdinánd mennyire tisztában volt a helyzettel, mutatja az a kijelentése, hogy csak ezt az egy embert irigylti Jánostól. Többet ér – mondta –, mint tízezer fegyveres. *Az azonban már feltétlenül Ferdinánd tehetségét bizonyítja, hogy Jánosnak kivétel nélkül minden tehetséges emberét magához hódította tőle.* Még Fráter Györgyöt is. Elhódította tőle a rácok híres „fekete emberét”, el Lasky Jeromost, aki később már nem János, hanem az ő érdekeit képviselte Konstantinápolyban, sőt el Grittit is, aki szintén már az ő embere volt akkor, mikor János emberei meggyilkolták. Ez csakugyan *tehetség* volt Ferdi-

nádban. Láthatjuk belőle, hogy neki nem azért nem voltak tehetséges emberei, mert nem is kellett neki, vagy mert nem értékelte, vagy nem tudta felismerni és kiválasztani őket. Nemcsak felismerte a tehetségeket, hanem még el is tudta őket hódítani ellenfelétől.

Az tény, hogy Ferdinánd fegyvereit egyik balszerencse a másik után érte, s vezérei közül egyiknek se volt akkora tehetsége, hogy ezt az állandó balszerencsét lángelméjével ellensúlyozni tudta volna. Hogy kudarcainak oka elsősorban a tőle független balszerencse volt, mutatja, hogy azok a vezérek, akik a segítségére küldött német birodalmi seregben parancsnokoltak és akiknek kiválasztása nem tőle függött, még tehetségtelenebbek voltak, mint a tőle kinevezett vezérek.

Azt nem tagadhatjuk, hogy maga Ferdinánd valóságos hadvezéri antitalentum volt. Vagy nem is ez a helyes kifejezés, mert fiatal korát kivéve, a hadvezéri szerepben soha meg se próbálkozott s így nem is lehetett antitalentum. Az igazság az, hogy a hadvezéri dicsőség után soha nem is áhítozott, sőt bizonyos ellenszenvvel viseltetett iránta. Polgár-király volt. Ezt ma, a XX. században egy XVI. századi uralkodóról megállapítani bizonyára nem szégyen, hanem örvendetes dolog s még inkább az, ha arról se feledkezünk meg, hogy Ferdinánd elsősorban keresztény uralkodó volt és akart lenni. Ilyen uralkodóban a békés hajlam természetes. De sok könnytől, vértől, szenvedéstől, bajtól kímélte volna meg magát az emberiség, ha más uralkodókban is meg lett volna ez a hadvezérség elleni ellenszenv, illetve ha az ilyen uralkodókat legalább megbecsülni tudta volna!

Az is dicsősége Ferdinándnak, hogy ha már nem volt hadvezéri tehetsége, legalább *nem is akart az lenni*. Erény ez, mert a hiúság és a dicsőségvágy hiányát bizonyítja, de ész és tisztánlátás jele is, mert hiszen a történelem folyamán a legtöbb bajt nem azok a vezetők okozták, akik tehetségtelenek voltak, hanem azok, akik tehetségtelenségük ellenére mégis minden áron hadvezérkedni akartak, mert hiúk voltak s érdemtelenül is dicsőségre áhítoztak. Ferdinánd, mint láttuk, még abban is tehetségtelennek gondolta magát, amiben okosabb volt, mint tanácsosai. Csak természetes tehát, hogy nem tartotta magát még olyasmire is alkalmasnak, amire valóban alkalmatlan volt, a hadvezetésre.

Határozottan tehetsége volt azonban Ferdinándnak a hadseregek jó felszerelésére, hadianyagokkal, s különösen tüzérséggel való ellátására, ami pedig egy uralkodóban éppen nem utolsó dolog. A tüzérséghez külön hajlama és tehetsége volt, s ez meg is látszott a tőle kiállított seregeken. Ezért tudta Jánost is kiverni az országból mindössze tizenkétezer, de jól felszerelt emberrel, noha Jánosnak ugyanakkor kétszer annyinál is több embere volt.

Fiatal korában, mint minden egészséges ifjú férfi, a harctérre, sőt a hősi halál dicsőségére is vágyott, később is újra meg újra tervezte, hogy személyesen áll seregei élére, s ezt olyan komolyan vette, hogy három ilyen esetben még végrendelkezett is. De aztán sohase lett a dologból semmi. A béke, a szeretet embere volt, s ha más emberek rosszasága hadjáratra is kényszerítette, nem tudta magát rászánni, hogy személyesen vegyen részt az öldöklésben. Külföldi történetírók azt mondják legnagyobb érdemének, hogy *a béke császára volt*. Csakugyan a legszebb név, melyet egy uralkodó szerezhhet.

Hogy tudatosan volt ő ilyen békeszerető polgárkirály s nem csak azért viseltetett ellenszenvvel a hadászat iránt, mert ez természetes adottsága volt, mutatja a már idézett Navigiero, velencei követ megjegyzése, aki elsőszülött fiáról, Miksáról azt írja, hogy szép, egészséges testalkata van és sok tekintetben különbözik apjától. „*Úgy látszik – írja –, nagy dolgokra tör, és ha férfias emberek nevelnék, akik állandóan hadásatról tárgyalnának vele, és a történelmet olvasnák fel neki, ami csakugyan fejedelemhez méltó olvasmány és tantárgy, azt hiszem, nagyot lehetne tőle várni. Azonban a királynak arra van gondja, hogy olyan emberek környezzék, akik a jó erkölcsökre tanítják és a büntől és rendtelenségektől óvják. Ezért, úgy látom, hogy nem annyira a természetében, mint inkább a nevelésében van a hiba.*”

Ebből egyúttal azt is látjuk, hogy a jó Navigiero nem túlságosan törtetett a hit és a jámborság után s az ilyesmire nem is nagyon sokat adott. Ilyesmi akkor is divat volt, nemcsak most, ez tehát még nem modernség.

Mivel Navigiero egész más kötésű ember volt, mint Ferdinánd, annál nagyobb bizonyító erővel bír, hogy mikor Ferdinánd *tanácsosai* felett tart szemlét, egyáltalán nem erősíti meg a közfelfogást, hogy egész közönséges emberek voltak ezek a tanácsosok, és hogy Ferdinánd a jóságával szinte báb volt a kezükben.

Navigiero megmondja, melyik Ferdinánd udvarában a négy legfőbb udvari méltóság, s megtudjuk tőle, hogy a négyből kettő nincs betöltve, mert „*őfelsége senkit sem talált, aki e tisztség betöltésére méltó lenne*”.

Látjuk tehát, hogy Ferdinánd mennyire nem volt báb, s ha emberei nem voltak tehetségesek, ezt ő is mennyire érezte velük. Megemlíti ugyan, hogy Hoffmann „*mindenben minden*”, de azt is írja róla, hogy „*nagy tehetségű, ékesszóló, jó eszű ember. Valóban ő a legkiválóbb ember, akivel a király rendelkezik*”.

Igaz, hogy azt is megjegyzi róla, hogy „*nem hadvezér*”, s ezt az udvarban levő katonákról is mondja. Bizony majdnem mindegyik jellemzésében ott van ez a megjegyzés is: „*de már öreg*”, „*szintén elmúlt már 60 éves*”, „*ráadásul öreg*” stb.

A végeredmény tehát az, hogy Isten Ferdinándot csakugyan nem áldotta meg tehetséges hadvezérekkel és tanácsadókkal, emiatt nem tudott feltűnő és fényes sikereket elérni. Amit el-ért, azt hadvezérei és tanácsosai *ellenére* érte el, egyedül a maga tehetségével és munkájával.

Ferdinánd azonban teljesen tisztában volt tanácsosai és hadvezérei tehetségtelenségével. Semminek se örült volna jobban, mintha neki is adatott volna legalább egy olyan tanácsos, mint ellenfelének (Fráter György), olyan hadvezér, mint unokája, II. Ferdinánd (Tilly, Wallenstein) vagy későbbi utódainak (Savojai Jenő, Radecky), de ez nem adatott meg neki. Navigiero ezt is írja: „*De mivel őfelségének alkalmasabb embere nincsen...*”

Arról azonban az udvarában élő Navigiero semmit se tud (amit pedig mások után indulva, mint tény, még Szekfű is elfogadott), hogy *csupa panamista*, csupa hitvány érdekember vette körül. Azt írja, mint már láttuk is, hogy a király szegény, tanácsosai meggazdagodnak (ezt értették ellenségei panamára), de Navigieronak esze ágában sincs, *hogy meggazdagodásukat becsstelenségükből vagy csalásukból magyarázza*. Ezt ő Ferdinánd nagylelkűségéből és bőkezűségéből, nem pedig tanácsosai panamáiból eredezteti.

Ferdinándnak, mint minden Habsburgnak, elve volt, hogy a királynak bőkezűnek és nagylelkűnek kell lennie, aki királyilag jutalmaz. Ferdinánd örült, ha szolgálai meggazdagodtak. A Habsburgok környezetében élőknek nem kellett panamázniuk: becsületes úton is meggazdagodhattak.

Kár, hogy nem magyarok voltak, akiknek a nagylelkűségből hasznuk lehetett, de mint láttuk, ez Zápolya és kortársainak bűne volt. (Mire pedig oda jutottunk, hogy nekünk is lett volna hasznunk belőlük, arra elkergettük őket.) Magyar ember csak olyan élt a király környezetében négyszáz éven át, aki nem szolgálta volt, aki anélkül is gazdag volt már, s aki ott azt tartotta dicsőségnek, ha költ, nem pedig ha szerez. De hát azért az Eszterházyak, Zichyek, Batthyányok, Pálffyok, Erődyek, Festetichek stb. mégiscsak szintén az ő jóvoltukból gazdagodtak meg.

Ma már ellenszenves egy becsületes király

Végeredményben tehát az igazság az, hogy a fölényes megállapítások Ferdinánd és hadvezéreinek és tanácsosainak „felháborító” tehetségtelenségéről – amely panaszok egyébként a többi Ferdinándra, I. Lipótra, sőt majdnem az összes Habsburgra, vonatkozik – tulajdonképpen Ferdinánd s általában a Habsburgok jósága elleni felháborodást jelenti. Úgy látszik ugyanis, hogy bennük *még ezt is* hibának, sőt túrhetetlennek tartjuk. De persze annak tartják nemcsak a magyar, hanem más egyházellenesek is, s akkor is, ha nem Habsburg az a katolikus király, hanem csak becsületes.

Például az olasz Augusto de Angelis az „Aurora” kiadásában Milánóban Mussolini idejében (1934) megjelent „Maria Antoniette” című művében a francia forradalomban kivégzett XVI. Lajosról így ír (27. o.): *„Az bizonyos, hogy XVI. Lajos becsületes (onesto, tehát nemcsak becsületes, hanem egyenesen tiszteletreméltó) volt és talán sokkal tiszteletreméltóbb, mint amilyennek mondták és hitték. De a tiszteletreméltóság (l'onestà), ami a legszebb erény egy közönséges jó polgárban, egy királyban nem olyan adomány, amelyet akár csak figyelemre is lehetne méltatni.”*

„Sajnos, még maguk a jótulajdonságai is ártottak neki. Takarékosága miatt megtették fukarnak, a jósága csak a gyámoltalanság látszatát keltette. Mivel becsületes ember volt, egyszerű, ragyogó szellem nélküli, sokan egyszerű fajankónak tartották. Különösen azok – és abban az udvarban ezek tették a többséget –, akik mást nem tudtak becsülni, csak a bűnt, ha a bűn esztétikus vonalú volt.”

De Angelis tehát az udvar többségéről megállapítja, hogy az erényt nem tudta becsülni, csak a bűnt. Ámde XVI. Lajost nem az udvar vitte a vépadra, hanem a nép, illetve a forradalmárok, a királyok és a papok ellenségei. Rájuk tehát az, hogy csak a bűnt tudták becsülni, nem pedig az erényt, sokkalta jobban vonatkozik, mint az udvarra.

De vonatkozik ez magára De Angelisre is, mert hiszen ő is a maga nevében állapítja meg, hogy egy király becsületessége nem olyan tulajdonság, amely akár csak azt is megérdemelhetné, hogy beszéljünk róla. Neki csak lángelme kell a királyi széken, s ha nem ül rajt, megvetésre méltónak találja, ha még annyira becsületes is, és ha még úgy meg is van a természetes józan esze – mint XVI. Lajosnak megvolt –, ez az ész azonban nem tündöklően sziporkázik.

A király rászületik a trónra, annyira, hogy még a király gyermekei közül is nem a legtehetségesebb, hanem az, aki elsőnek született, az örökli: a köztársasági elnököt azonban *választják*, mint a nemzet összes polgára között a legméltóbbat és legalkalmasabbat. A született királyok közt – sajátságos! – mégis több lángelme volt, mint a választott köztársasági elnökök között. Találunk-e a köztársasági elnökök között Nagy Sándorokat, Szent Istvánokat, Szent Lajosokat, Nagy Károlyokat, Gusztáv Adolfokat, Nagy Frigyeseket? Viszont hánynak örizte meg a történelem Franciaország vagy Svájc számtalan köztársasági elnöke közül a nevét? Hány volt közülük lángelme?

Micsoda örült elfogultság *minden* királytól *lángelmét* követelni, s milyen moral insanity [erkölcsi gátlástalanság] lekicsinyelni a becsületes királyt!

Világos, hogy *csak* a becsületesség egy királyban még nem elég (de nem is nagy baj, mert eléggé pótolhatja a tanácsosok és miniszterek lángelméje, noha ez az ő körükben se terem minden bokorban), de az is igaz, hogy ha még a becsület is hiányzik, még nagyobb baj, s ha nincs meg együtt becsület is és lángelme is, mégiscsak fontosabb a királyban is a becsület, mint a lángelme.

Aki csak egy kissé ismeri a forradalmi pszichét s ismeri például a francia forradalom történetét, jól tudja, milyen emberi bőrbe bújt szörnyetegnek, a nép milyen dühös ellenségének gondolták és micsoda vérszopó zsarnoknak tartották volna, s hogy szaggatták volna szét ezt a

XVI. Lajost, ha a népre lövetett volna. Ma ugyane forradalmárok elvbarátai, a nem vallási alapon álló írók, lefajankózzák azért, mert nem lövetett. Ha a forradalom legyűrése, akár vad kegyetlenséggel, akár ármánnyal, színészkedéssel, a nép becsapásával sikerült volna XVI. Lajosnak, akkor ugyane forradalmárok hasonló elveket valló mai utódai ünnepelnék érte mint lángelmét és *nem* fajankót.

Ugyanaz a De Angelis ugyanis, aki megállapította XVI. Lajos becsületességét, sőt tiszteltreméltó voltát, s azt is, hogy csak a gyűlölet és a bűn ünneplése csinált belőle fajankót, tehát azt is, hogy tehetségtelen se volt, milyen állandó gyűlölettel és megvetéssel ír ugyanerről a XVI. Lajosról s mennyire nyíltan elárulja, hogy bizony ő is közönséges fajankónak tartja, azaz mert nem lövetett, s így hagyta, hogy sokkal lelkiismeretlenebb ellenségei győzedelmeskedjenek felette.

Még a feleségéről, Marie Antoinette-ről is azt írja, hogy halálával megbűnhődött minden bűnéért, amit mint nő és királyné elkövetett, noha művében maga állapítja meg, hogy se mint nőnek, se mint királynénak nem voltak bűnei, legfeljebb gyarlóságai. (Azok pedig minden embernek vannak.) Még azt is elismeri, hogy könnyen meglehet, hogy még avval a svéd Fersennel se volt bűnös viszonya, akit pedig – megmaradt levelei bizonyossága szerint – szeretett, de hát – mondja bámulatos „finom” erkölcsi érzékkel – ha egyszer szerette, még ellen-szenvesebb benne az, ha mégse adta magát oda neki, mintha engedett volna érzelmeinek (!). De azért nem magáról, hanem a királyi udvar többségéről állapítja meg, hogy mást nem tudtak becsülni, mint csak a bűnt, ha esztétikus formában jelent meg.

De Angelis Habsburg- vagy királygyűlölete egész odáig megy, hogy még Mária Teréziát is elítéli, hogy feláldozta lányát a politikának, a családi érdekeknek. Mária Terézia egoistaságáról beszél ugyanis, vagyis úgy ír, mintha tudatosan küldte volna lányát a vérpadra akkor, mikor Párizsba adta férjhez. Tehát Mária Teréziának még az is bűne, hogy nem látott a jövőbe és 1770-ben még nem tudta azt, amit De Angelis 1934-ben természetesen már tud, hogy lányát Párizsba meghalni, tehát a vérpadra küldi. Pedig Mária Terézia egyenesen örült lett volna, ha erre még csak gondolt volna. Hiszen addig még sohase fordult elő Európa történetében, hogy királynét végzett volna ki a nép azért, mert királyné volt. Még királlyal is csak egyszer történt ez meg addig.

Hogy uralkodó neje lehessen, még császárok és királyok lánya is ritkán érheti el, hát még a világ egyik leghatalmasabb uralkodónéjává, mint Mária Terézia lánya lett!

Miért ne örült és miért ne kellett volna örülnie tehát az anyának, mikor ráadásul még a vőlegény se volt se csúnya, se beteg, se hibás, se romlott és korban is hozzáillő volt! Még ha a vőlegény kora miatt nagyapja lehetett volna a menyasszonynak, még akkor is örülni szoktak a szülők az ilyen „partinak”. De Mária Terézia mégis egoista és lelketlen, hogy lányát *feláldozza* a politikának és Párizsba, a vérpadra küldi!

I. Ferdinánd tanácsosainak annyit hangoztatott „tehetségtelensége” is ugyanerre a lapra tartozik. Meg kell állapítanom, hogy I. Ferdinándnak és a Habsburgoknak *nem is lehettek* volna „tehetséges” tanácsadói. Egy Fráter György például bajosan létezhetett volna a bécsi udvarban. Olyan ember, aki becsapásokkal dolgozott, akinek minden szava félreértés volt, aki okos volt ugyan, de nem volt „onesto” [besületes], csakhamar kikopott volna I. Ferdinánd és a Habsburgok udvarából.

Pedig hát a *tehetséges* politikusok és diplomaták bizony olyanok, mint Fráter György volt. És ha Ferdinánd, mint még a machiavellista kor neveltje, fiatal korában talán még megtűrte volna az ilyen tanácsost is, hiszen láttuk, hogy Fráter Györgyöt egyenesen irigyelte Jánostól és boldog lett volna, ha helyette az ő embere lett volna, ha közelről látta volna a tetteit, alkalmazását már nem tudta volna lelkiismeretével összegezgetni.

Annyi például bizonyos, hogy ha Fráter György Ferdinánd embere lett volna és az ő részére kellett volna az ostromló seregtől megmenteni Buda várát, ő semmiképpen se engedte volna meg neki, hogy a várát úgy lássa el élelemmel, hogy hamis hírek terjesztésével becsalja

oda élelmiszerekkel megrakodva a környék magyar jobbágyságát, aztán elszedje tőlük az élelmiszert, a fegyverfogható férfiakat besorozza az őrség soraiba, az öregeket, asszonyokat, gyerekeket azonban, vagyis azokat, akik haszon nélkül fogyasztanak a várban az enivalót, kifosztva, ridegen visszalökje, kiteve az éhhalálnak és a török fegyvereknek vagy rabszolga-kereskedőknek hagyva zsákmányul. Pedig hát Buda várát Fráter György nagy „tehetségével” és „lángelméjével” is csak így lehetett megtartani. Ha tehát Fráter György Ferdinánd embere lett volna, Ferdinánd egyébként is sok kudarcát még egy újabbal gyarapította volna. A maga „szűk látóköre” és „kiszűrésége” miatt ugyanis még tehetséges embereit se engedte volna „nagystílusú” mutatkozni.

De Ferdinánd s általában a Habsburgok *papban* különösen nem tűrték az álnokságot és az erkölcsi gátlástalanságot, mert bennük ezt még inkább ellenszenvesnek találták volna, mint másban. Hiszen Mária Terézia még mint bécsi francia követet se tűrte meg a világias életet élő Rohan herceget, a papot. De egész bizonyos, hogy Ferdinánd se tűrte volna meg maga mellett a jókedvében pap léteire is nemegyszer táncra perdülő Fráter Györgyöt. Ez az oka tehát, hogy Ferdinánd s általában a Habsburgok udvarában nem találunk „igazi tehetséges” embert. Csupa középszerűség körülöttük minden. Nagystílusú ember nem kellett nekik.

Sajátságos, hogy trónjuk mégis szilárdabban állt és tovább tartott, mint bármely más lángeszű tagokkal is dicsekvő uralkodóházáé. Ezzel ugyanis bebizonyították, hogy azért a becsület a politikában és a királyokban is megér legalább annyit, hogy legalább megemlíteni még De Angelis tanácsa ellenére is érdemes legyen.

A „Tolnai Világtörténelme”

Természetesen Ferdinánddal se bánnak jobban a magyar „De Angelis”-ek, mint XVI. Lajossal a „haladó” franciák vagy olaszok. Módszereik ugyanazok, mint a bolsevisták „pártos” történetírásáé és propaganda-hadjáratáé. A Tolnai zsidóktól kiadott Világtörténelem, mely, ismételjük, több magyar embernek olvasmánya volt, mint minden más magyar történelem együttvéve, azt a Ferdinándot, akinek jellemét és lelki világát a kútfők alapján fentebb ismertettük, így jellemzi:

„Ferdinánd uralkodását nemzeti szempontból magasztalni vagy akár elismerni (!) nem lehet. Igaz ugyan, hogy az ő uralomra jutásában a nemzet egyik része nem kevésbé részes volt, mint ő maga, aki a magyar koronára mindenek felett áhítozott.” (Milyen kifejezés ez az „áhítozás” egy olyan emberben, aki őseinek már Nagy Lajos odaigérte a magyar koronát, akinek már a nagyapja, sőt dédapja is törvényesen viselte a „magyar király” címet, akinek a testvére már magyar királyné volt, felesége pedig az elhunyt magyar király egyetlen testvére? Neki nem „áhítoznia” kellett a magyar korona után, hanem egyszerűen fejére tenni. Az „áhítozás” szó bizonyára ellenfelére, Zápolya Jánosra illenék.)

„A főurak és kiváltságos osztályok (szóval „az osztályellenesség”) pártoskodásának, rút önzésének és kapzsiságának lehet betudni, hogy Ferdinánd a mohácsi vész után, tehát akkor, mikor a nemzet a leggyöngébb volt, a zavarosban való halászás kecsegtető reményével felléphetett.”

„A zavarosban halászni” – feleljük – bizonyára nem Ferdinándnak kellett, hanem ellenfelének. János halászott is benne. Hiszen éppen az volt a baj, hogy rögtön Mohács után, mikor *„a nemzet a leggyöngébb volt”* és Ferdinánd még itt sem volt, János már kihalásztta a koronát a zavarosból. Az is érdekes és jellemző, hogy a Tolnai Világtörténelem már azt hirdette, hogy a jobbágyok, polgárok, sőt a köznemesek is mind jók voltak, csak *„a főurak és kiváltságos osztályok”* voltak egytől egyig rosszak, azaz már Ferenc József idejében teljesen kommunista szellemben nevelte a magyar népet.

Mikor a török 1552-es pusztító hadjáratát említi, ezt fűzi hozzá: *„A kárát és veszedelmét ennek az ostobául felidézett katasztrófának a magyarság adta meg legkeservesebben. Még ha a méltó büntetés Ferdinándot vagy Ausztriát érte volna, mint akik a török betörés okozói voltak, rendjén lett volna. De Ferdinánd sietett menteni a maga személyét, ellenben otthagytá például az országot, melynek megvédése legfőbb feladatai közé tartozott.”* (Ferdinánd feladatai közé csak az tartozhatott, hogy az országot erejével és anyagi eszközeivel védje meg. De az ország fő ereje Ferdinánd ellen, a török zsoldjában állt. Ő azonban mégis többi orszá-gai erejével is megpróbálta Magyarországot megvédeni. Mivel azonban – hibáján kívül – ez akkor még nem sikerült (százötven év múlva utódainak már ez is sikerült), *ez a köszönet.* Még szerencse, hogy e műben nem magyarok, hanem zsidók azok, akik ilyen hálátlanok, de sajnós, írtak és beszéltek és írnak és beszélnek így magyarok is, hiszen a zsidó is azért beszél így, mert tudja, hogy így tetszik a magyarnak.

Dobó István hősiességét így vezeti be a Tolnai Világtörténelme: *„Ferdinánd nem tudott segítséget adni a küzdőknek, mit tehetett volna mást ezalatt, minthogy imádkozott. Az imádságnál azonban sokkal nagyobb hatása volt a Dobó István erélyes intézkedéseinek.”*

Itt már a Habsburgok elleni izgatásnak a kommunizmussal való rokonságát (ha nem azonoságát) is látjuk, mert már az imádság kicsúfolását is magában foglalja s elárulja, hogy tulajdonképpen az imádsága miatt gyűlöli annyira a Habsburgot.

Pedig hát a tett mellett Dobó István is imádkozott, mert az ostromra való előkészülethez az is hozzá tartozott, hogy két papot (mégpedig két nem protestáns, hanem katolikus papot) szerzett a várba, viszont még ezek a papok is annyira nemcsak imádkoztak, hogy az egyiket, *„jó Bálint papot”* „*ellövék a törökök”*.

De az imádság mellett senki, még maga Dobó se tett, fáradt annyit, mint éppen Ferdinánd. Hogy *hiába* kellett fáradnia, az elég baj és keserűség volt neki s csak a sátán fizethet neki gúnyjal érte.

Ugyanabban az évben is, mikor Eger dicső védelme lefolyt, Ferdinándnak egy tizenkét-ezer főnyi serege volt az országban, de hogy hiába, az csak az ő keserűségét növelte, de nem érdemét csökkenti. A vezér (Teuffel) fogságba került és ott vízbe fojtották (aki sátán, röhög-het rajta), az alvezért, Sforza-Pallavicinit, megvesszőztette a basa s aztán tizenhatezer arany váltságdíjat vasalt be rajta. De közvéleményünk természetesen csak azt tudja erről a Pallaviciniről, hogy ő volt Fráter György gyilkosa. Hogy harcolt, szenvedett és fizetett is értünk, azt nem tudják.

Aztán a saját seregén kívül még az övénél nagyobb német birodalmi sereget is szerzett Ferdinánd, de az Szász Móric vezetése alatt Győrnél tovább nem volt hajlandó jönni és semmit se tett. Pedig itt még a vezér tehetetlenségét se lehet Ferdinánd bűnének tulajdonítani; mert nem az ő embere volt, hanem a birodalmi gyűlésé.

Egyébként ez is protestáns volt, mint a másik trotli [trotyli, vénember], a Brandenburgi Joachim, sőt éppen ő később Ferdinándnak és bátyjának hitszegő ellensége lett, s akkor, a rosszban kitént, hogy nem is volt olyan tehetségtelen, mert a rosszhoz nagyon is volt esze s árulásával a Habsburgokat és velük a katolicizmust majdnem teljesen és végleg tönkretette. A török ellen tehát nem azért nem tett semmit, mert nem tudott, hanem azért, mert nem akart.

Maga Eger vára akkor még nem a királyé volt, hanem a püspöké, s Dobó is az ő embere volt (*Oláh Miklós szemelte ki parancsnoknak, tehát az is pap érdeme, hogy a vár ilyen nagyszerű kezekbe került*), de azért a vár erősítése és az őrség fizetése így se ment Ferdinánd anyagi segítsége nélkül. *Az ostrom után is Ferdinánd jutalmazta a hősokeket birtokadományokkal, sőt utána magát a várat is teljesen átvette.* Mindezt így fejezte ki a magyar történelemre tanító mű: *Ferdinánd nem tett mást, csak imádkozott.*

A Tolnai végső jellemzése pedig Ferdinándról ez:

„Másfél század múlva óriási erőfeszítés között és idegen segítség igénybevételével a török átoktól megszabadult végre a nemzet, de az osztrák átok az rajta maradt továbbra is s nemcsak a múltban, hanem a jelenben is minden nemzeti irányú törekvésnek és minden szabadabb fejlődésnek megölje lett.” (Tehát a „jelenben is”, mert mikor a Tolnai Világtörténelme íródott, még Habsburg uralom volt Magyarországon. Hogy ugyanakkor mégis így lehetett hazudni, rágalmazni és lázítani a Habsburgok ellen, mutatja, milyen nagy szabadságban (például sajtószabadságban) éltünk az osztrák átok alatt. Sajnos nemcsak a jók, hanem a rágalmozók és az ellenük lázítók is ennyire szabadok voltak. De azért mégis azt hányjuk – szabadon – a szemükre, hogy „megöltek minden szabadabb fejlődést”).

De közben még a Tolnai Világtörténelmének is el kellett ismernie, hogy a török átok alól az „osztrák átok” mentett meg bennünket, mert ki más hozta ide nekünk azokat az „idegen erőket”, melyek segítségével ez szerinte is történt, mint az „osztrák átok”?

„Általában véve Ferdinánd uralkodása és az ő személyében a Habsburg-befolyás diadalra jutása a magyar nemzetnek sokkal több kárt okozott, mint a török uralom a legkegyetlenebb éveiben (!). Nem kímélte a török sem a magyart hadjáratok idején, de az osztrák háborúban és békében egyaránt zsarolta.” (Itt már megint mutatkozik a Habsburg-gyűlöletnek a kommunizmussal való rokonsága, mert hiszen a kommunista hírverés szerint is csak a fasiszták pusztítottak és zsaroltak, a Vörös Hadsereg ellenben felszabadított, élelmiszerral segített bennünket és a fasisztáktól felrobbantott hídjainkat építette újjá.)

„A török megelégedett az adók és a rovatolók kivetésével (azért hívjuk magyarul ma is harácsolásnak a rablást és a zsarolást, mert törökül harács az adó neve), a nemzeti törekvéseknek azonban útjába nem állott és az ország fejlődését sem akadályozta mesterséges eszközökkel.” (A fejlődést ugyanis nem akadályozza a harácsolás, sem a gyermekek és asszonyok százazreinek rabszolgapiacokra hurcolása.)

„A Habsburg-politika azonban jóval kegyetlenebb emlékeket hagyott hátra maga után. Az országot gyarmatnak tekintette, a nemzetet pedig világpolitikája számára való eszköznek.” (De ezzel a világpolitikával az ország integritását is visszaszerezte s utána sértetlenül megtartotta.) „Elnyomta szabadságát, megfojtotta nemesebb törekvéseit s vallási, majd politikai ürügyek alatt olyan emberirtást vitt végbe soraiban, minőt a török sohasem tett.” (Csofálatos, hogy a török kiűzése után mégis nem a Habsburg-emberirtás színhelyére, a Nyugat-Dunántúlra vagy a Felvidékre, hanem a töröktől felszabadított Alföldre kellett milliókat odatelepíteni és felerészben éppen erről a Habsburgoktól állítólag már kipusztított Dunántúlról és Felvidékről. Az is sajnálatos, hogy a kiuzsorázó, fejlődést akadályozó gyarmati politika ellenére mégis ez a Habsburg Nyugat-Dunántúl és Felvidék népe a legműveltebb az országban, itt folyik legkorszerűbb mezőgazdaság, itt volt és van a legtöbb gyár, a legjobb utak, a legkevesebb írástudatlan stb.)

„A pogánynak és barbárnak gúnyolt török (de nyíltan elárulja az író, hogy ő maga nem keresztény) ebben a tekintetben már a XVI. században liberálisabb volt, mint a Habsburgok a XX. században.” (Láthatjuk is liberalizmusa eredményét az egész a legújabb időkig uralma alatt álló balkáni államokban.)

„De minden nemzet azt a sorsot érdemli meg, amelyet magának szerez.” (No hát ez már igaz.)

**MIKSA
(1564-1576)**

Miksa protestáns érzelmei

Miksa egész különleges helyet foglal el a Habsburgok történetében, mert protestáns Habsburg volt. Legalábbis lélekben és élete nagyobb részében az. Mivel pedig a Habsburgok fő jellemvonása az Egyházhoz való töretlen és nyílt ragaszkodás, a „klerikalizmus”, úgyhogy birodalmukat elsősorban a katolikus világnézetre alapozták s ezt a világnézetet védtek háborúikban is: Miksát tulajdonképpen nem is tekinthetjük Habsburgnak. Csak testileg volt az, de lelkileg nem. Ez az oka, hogy a külföldi protestáns írók rendkívül rokonszenvvel emlékeznek meg róla és nagyon magasztalják lelki tulajdonait.

A XVI. századnak annyira vezéreszméje volt a hitújítás, az eszmének akkor annyira hatása alatt állott mindenki, hogy még a Habsburg-család se tudta megúszni érintetlenül. Nem csoda, hiszen még papokat és szerzeteseket is (s talán nem is mindig rosszhiszeműeket, bár kétségtelen, hogy nagy részben azokat) magával ragadott vagy befolyásolt akkor ez a szellemi áramlat. Akkor minden könyv protestantizmust lehelt. Az emberek szinte a levegővel szívták magukba, mint a XVIII. század második felében a magát „felvilágosultságnak” nevező hitetlenséget vagy hitközönyt. Ez a „felvilágosultság” is érezhető volt uralkodása második felében még Mária Terézián is, két tehetséges fia: II. József és II. Lipót pedig teljesen meg volt tőle mételeyezve. A XIX. században viszont a nemzeti eszméért és a vele kapcsolatos „szabadságért” való szinte bálványimádó rajongás volt a korszellem, mely viszont István főherceget kerítette hatalmába uralkodó családjából, bár csak rövid időre.

A hitújítás hatása I. Ferdinándon is érezhető, de rajta még csak úgy, mint Mária Terézián a felvilágosultság. Csak tudat alatt volt rá hatással, valójában nem lett híve, dacolni tudott vele. Mivel a korszellem és környezet befolyásával dacolni csak nagyobb akaratú és fölényesebb intelligenciájú emberek tudnak, Ferdinándot már csak emiatt is ilyen embernek kell tartanunk. De ő is szorgalmazta, mint már említettük, a két szín alatti áldozást, sőt a papok nősülésének megengedését is, ami kétségtelenül a hitújítás hatása volt. Ez tévedés volt részéről, s láttuk már, hogy Ferdinánd volt is olyan katolikus, olyan alázatos és olyan intelligens, hogy mikor látta, hogy az Egyház még ezt se tartja helyesnek, akkor nem az Egyházból ábrándult ki, mint kisebb hitű és kaliberű emberek ilyenkor szokták, még csak el se kedvetlenegett, hanem téves elveiből ábrándult ki, azaz nagyobb katolikus lett.

Nem így Miksa. Ő nemcsak annyira katolikus és annyira tökéletes nem volt, mint atyja, hanem fiatalabb korában egyáltalán nem is volt katolikus. Sajátságos (mutatja, hogy annyira a levegőben voltak akkor ezek a téves eszmék, hogy szinte, mint a bacilusok ellen, még védekezni se lehetett ellenük), hogy az a Ferdinánd, aki annyira kényes volt a hit tisztaságára s aki még testvérének, Máriának is azonnal ír, mihelyt igazhitűsége iránt gyanúja támadhatott, elsőszülött fia és birodalma örökösének első nevelőjéül egy olyan embert (Wolfgangus Augustus Severust, igazi nevén Schiefert) szemel ki, aki magának Luthernek és Melanchtonnak a tanítványa volt, s aki, mikor eretnekségét észrevéve Ferdinánd akkor 12 éves tanítványa mellől elcsapta, megint Lutherhez ment és asztaltársai közé tartozott. Persze az ok az lehetett, hogy a művelt apa fia mellé nagytudományú nevelőt keresett, s akkor, aki nagytudományú volt, úgyszólván kivétel nélkül lutheránus is volt.

De ez az eset abból a szempontból is tanulságos, hogy bizonyítja, hogy a protestantizmus követői, sőt vezető férfiai a mozgalom őskorában se voltak igazán Isten emberei, noha kétségtelen, hogy ők a kereszténység azon tanaiban, melyeket nem vetettek el, akkor még komolyan hittek.

Az Isten emberei szemében a cél nem szentesíti az eszközt. A jó emberek nem akarnak, de nem is tudnak alakoskodni. Képzeltetjük azonban, micsoda alakoskodást, micsoda kép-mutatást művelhetett ez a Schiefer, hogy Ferdinándnak annyira katolikus udvarában, ahol nyilvánosan kellett (mégpedig igen sokat) imádkozni, misére járni, kórmenetekben részt venni

és ott az Oltáriszentség előtt térdre borulni, éveken át tudott létezni anélkül, hogy eretnekségét észrevették volna akkor, mikor belül minden porcikájában az volt.

Erre az alakoskodásra tanítványát is úgy megtanította (pedig Miksa egyébként természeti adottságainál fogva nyílt, férfias és egyenes lelkű volt s később, mikor már kiderültek téves vélekedései, férfiasan helyt is állt mellettük), hogy serdülő gyermek korában (tehát a Schiefer-féle nevelés után) nagybátyja, V. Károly császár, sőt a „bigott” spanyol udvar is, még magánál is nagyobb katolikusnak gondolta.

Elképesztő, hogy a *második* nevelő, ha nem is volt talán olyan hétp próbás lutheránus, mint az első, szintén eretnekségre hajlott, pedig itt (a keserves csalódás után, melyen át kellett esnie) bizonyára már fő gondja volt az apának, hogy az új nevelő ne ilyen legyen.

Mikor aztán Ferdinánd a keserű valóságot megtudta, már minden késő volt. Láttuk, milyen bánatot okozott ez a derék apának, mennyit aggódott, mennyit vesződött, mennyit szenvedett miatta. Forgách Ferenc szerint, aki Ferdinándot személyesen ismerte, a sírba is ez vitte. Ő maga is hangsúlyozta ezt a halálos ágyán. Mondta, hogy nem a teste fáj, hanem a lelke. Láttuk, hogy végrendeletében is ez foglalkoztatta legjobban. De viszont igazságossága és törvénytisztelete oly nagy volt, hogy noha nem bízott és nem is bízhatott benne, elsőszülött fiát a *trónöröklésből mégse zárta ki*.

Ferdinánd mély hitének egyik nagy bizonyítéka és atyai fájdalmanak egyik keserű megnyilvánulása éppen nálunk, Pozsonyban pattant ki, mikor fia és trónjának örököse nem volt hajlandó vele az úrnapi körmeneten részt venni s megokolásul nyíltan kijelentette, hogy ő az Oltáriszentséget nem hiszi s az úrnapi körmenetet bálványimádásnak tartja (de gyerekkorában arra tanította nevelője, hogy a „jó” ügy érdekében) azaz hogy az eretnek nevelő továbbra is mellette maradhasson és az eretnekséget kellően lelkébe olthassa (csak alakoskodjék és csak végezze a „bálványimádást”).

Atya ekkor óraszám bizonygatja neki az Oltáriszentség igazságát, de mivel sikertelenül, a fiában való csalódás és a fiú makacssága úgy letöri idegzetét, hogy utána ő maga se tud elmenni a körmenetre.

Miksa elűtött őseitől s még inkább utódaitól (igaz, hogy csak Rudolf és Mátyás származott tőle, az utánuk következő Habsburgok már nem). Ő nemcsak hős bajnoka nem volt a katolikus hitnek, mint családja legtöbb tagja az volt, de még egyszerű hívője is alig. Nyíltan eretneknek azért ő sem vallotta magát. Nemcsak érdekből nem, hanem talán még belsőleg sem, mert apja, felesége és környezete sok érve és meggyőződése mégiscsak használt neki valamit.

Például apja lelkiatya, Cithard, a szent életű, szelíd domonkos (az, aki Ferdinándot a halálos ágyán kívánságára így szólította: „Ferdinánd testvérem!”) neki is rokonszenves volt, sőt egyenesen „bájos” embernek mondta. Őt ő is tisztelte, rá ő is hallgatott, de – sajnos – Ferdinánd halála után már két évre ő is meghalt s így nem lehetett sokáig őrzőangyala. (Cithard személye mutatja, mennyire nem volt Ferdinánd a papok vak eszköze, hanem mint öntudatos, önálló ítéletű ember, közöttük is válogatott, s amelyik pap neki tetszett, az tetszett még makacs és kételkedő fiának is.)

Egyébként Miksa lelki világáról nehéz megbízható képet szerezni. Egyik forrás épp az ellenkezőjét mondja annak, amit a másik mond. Valószínűleg mind a kettő igazat mond s maga Miksa is úgy változhatott, aszerint, hogy kétségekben gyötrődő lelkében a hit, vagy a hitetlenség kerekedett felül.

Találtam művet, mely azt állítja, hogy Miksa halála után gyóntatója kijelentette, hogy mint hívő katolikus halt meg.

Hogy élete második felében már hitte a katolikus dogmákat, arra ezenkívül még több bizonyítékot is találhatunk. Viszont másutt (Straganz: „Illustrierte Weltgeschichte”, III., 194. o.) azt találom, hogy éppen neve napján (október 12.) halt meg és halála előtt áldott feleségének (aki szintén Habsburg volt) esdeklő könyörgései ellenére is visszautasította a haldoklók

szentségének felvételét. (Valószínű, hogy később mégiscsak sikerült rávenni a gyónásra s így lehet összeegyeztetni a dolgot gyónató atyjának előbb említett kijelentésével.) Dalmazan spanyol követ az jelenti róla: „*A szerencsétlen úgy halt meg, ahogyan élt.*” (Azt érti rajta, hogy se hidegen, se melegen.)

Miksa annyira nem volt meggyőződéses katolikus, hogy a bécsi egyetem tanáraitól leteendő eskü szövegébe a „római katolikus” helyett a „katolikus keresztény” kifejezést tette csak azért, hogy protestánsok is lehessenek ott tanárok. A bécsi egyetem emiatt hamarosan egész protestáns jellegűvé vált alatta. Hazánkban is az ő vezérei voltak a protestáns prédikátorok fő oltalmazói (Schwendi – akit a magyarok „Semmi”-nek hívtak – és Rueber).

Úgy látszik azonban, hogy ennek ellenére ezek a vezérek is csak olyanok voltak, mint maga Miksa: nem protestánsok, hanem csak a katolikus hit és az eretnenség között ingadozók. Például Schwendi is katolikusnak neveltette fiát és végrendeletében katolikus célokra hagyományozott. (Szilágyi, V., 381. o.) Egyébként ez időben a jelenleg protestantizmusukról ismert magyar főurak is csak ilyenfajta „protestánsok” voltak. Albrecht bajor herceg Miksáról is azt írja Ágost százsz választónak: „*Tulajdonképpen senki se tudja, hogy őfelsége katolikus-e.*” Valóban nehéz eldönteni. Katolikus nem volt, de protestáns se. Kétkedő volt, de abban makacs a végletekig.

Miksa és vezérei alatt lett Magyarország igazán protestánssá. De látni fogjuk, hogy nemcsak Magyarország, hanem Csehország is, Bécs is, Ausztria is és Stájerország is azzá lett. Noha Miksa maga nem volt az, mégis érthető ez az eredmény. A fellovalt szegények nemcsak akkor veszik el a gazdagokét, ha azok kínálják nekik, hanem akkor is, ha csak hagyják. Erkölestelenkedni se akkor szoktak az emberek, ha külön megparancsolják nekik, hanem akkor is, ha csak eltűrik nekik. A megvadult ár se csak akkor söpri el a gátat, ha mi is segítünk neki rombolni, hanem akkor is, ha semmit se csinálunk s úgy teszünk, mintha nem látnánk, mi van készülöben.

A Tolnai Világtörténelme azt írja, hogy Miksa a halálos ágyán, mikor jámbor spanyol felesége esdekelve kérte, hogy gyónják meg, mielőtt Isten ítélőszéke elé kell lépnie, ezt felelte: „*Már meggyóntam a mennyei papnak!*”

A Tolnai Világtörténelme természetesen örömmel közli ezt a kijelentést. Természetesen mi se vagyunk abban a helyzetben, hogy azt mondhatnánk, nem igaz, mert Miksától bizony könnyen kitelhetett ez a válasz. A Tolnai Világtörténelme természetesen – legalább hallgatólagosan – igazat is ad annak a Miksának, aki csak a mennyei papnak volt hajlandó meggyónni.

Maga a mennyei pap azonban nem így gondolkodott, hanem mikor Miksa nemsokára utána ítélőszéke elé lépett, ezt mondta neki (nem hallottuk ugyan, mit mondott, de azt, amit a szájába adunk, a Szentírás és a józan ész mondja, márpedig mindkettő Isten, tehát „a mennyei pap” szava):

Fiam, én evangéliumomban – pedig te evangélikusnak tartottad magadat – neked és mindenkinék világosan megmondom, hogy a földi papnak kell gyónni, nem pedig a mennyeknek. A mennyei papnak való gyónás ugyanis egyszerű imádkozás, de *csak* imádsága a zsidónak és a mohamedánnak van. A kereszténynek az imádságon kívül *szentségei* is vannak, melyeknek lényege az, hogy bennük *látható* jelhez (tehát földi dologhoz) van kötve Isten *láthatatlan* kegyelme. A gyónás is egy ilyen szentség, tehát abban is látható, érzékelhető jelhez van kötve a láthatatlan bűnbocsánat. A mennyei pap azonban nem látható, csak a földi, tehát mindenképpen a *földi* papnak kell gyónni.

De hogy is lehet, hogy te mindezt nem tudtad? Rajtad ugyancsak beteljesedett az Evangélium szomorú megállapítása, hogy „*látván nem látnak, és hallván nem hallanak*”. (Iz 6,9) A Biblia volt mindened, olvastad is eleget, mégse vetted észre benne azt, amit ott olyan világosan megmondok: „*Aki titeket* (az apostolokat, tehát embereket, földi, *látható* papokat) *hallgat, engem hallgat; aki titeket* (tehát a földi, a látható papokat) *megvet, engem vet meg.*” (Lk 10,16)

De még ennél is világosabban: „Akinek megbocsátjátok bűneiket meg lesznek bocsátva, akiknek megtartjátok, meg lesznek tartva” (Jn 20,22-23). Ez megint csak azt jelenti, hogy nem a mennyei, hanem a földi pap bocsátja meg a bűneinket, tehát neki kell meggyónni, nem pedig a mennyei papnak. Itt én, a mennyei pap, világosan megmondom, hogy csak azoknak vagyok hajlandó megbocsátani bűneiket, akiknek a földi papok is megbocsátják, tehát akik azoknak is meggyónnak.

De az Evangélium nélkül tisztán a természetes józan eszedből is beláthatad volna, hogy ennek így kell lennie, ha a józan eszed működését a kevélység meg nem akadályozta volna. Amit ugyanis te „a mennyei pap” hangjának gondolsz, valójában a te hangod, a te feltevésed, a te elképzelésed, a te rögeszméd. Valójában te vagy az, aki itt kegyesen megbocsátod magadnak a bűneidet a földi pap nélkül is, nem pedig a „mennyei pap” az, aki neked megbocsát.

Nézd: Ha spiritiszta az, aki „a mennyei papnak” „gyónik”, annak ebben a „gyónásban” „a mennyei pap” mindig a spiritizmust helyesli. Ha újrakeresztelő gyónik, annak az újrakeresztelést hagyja jóvá. Az adventistának azt mondja, hogy egyedül a szombat ünneplésével érheti csak el lelke üdvösségét. Pedig mondhat-e a mennyei pap, tehát Isten, mindenkinek mást, egymással ellenkezőt?

Az elzúllott katolikus pap is csak ennek a mennyei papnak szeret gyónni, mert ez megnyugtató, hogy nem vétkezett, hogy megházasodott, mert hiszen akinek teste van, annak lehetetlen, hogy test nélkül éljen, lehetetlenre pedig senki se lehet kötelezve. A papi nőtlenséget pedig a pápák ugyanis csak azért hozták be, hogy az egyházi vagyon szét ne forgácsolódjék a papok gyermekei között. No meg hát mert a pápák már öregek s így ők már könnyen beszélnek. (Az igazság az, hogy a papi nőtlenséget nem öreg pápák hozták be, hanem papokból álló zsinatok. Az egyházi vagyon pedig (melyet az Egyház közel se tart olyan fontosnak, hogy miatta ilyen jármot rakna a papokra) már csak azért se forgácsolódhatna szét a papok gyerekei között, mert hiszen nem maga a vagyon a papoké, hanem csak a jövedelme. Egyébként pedig ma már alig van állam a világon, ahol az Egyháznak vagyona (uradalmi) volnának. Miért ragaszkodik hát az Egyház mégis a papok nőtlenségéhez még ma is?)

Aki pedig házasságot köt, de gyerek mégse kell neki, vagy csak egy-kettő, természetesen szintén csak a mennyei papnak szeret gyónni. Az ugyanis azonnal elfogadja az egykézű mentségét, hogy kisebb bűn egykézni, mint lelkiismeretlenül nézni a sok gyermek éhezését és ruhátlanságát. (Azonban két bűn közül nem a kisebbiket kell választani, hanem egyiket se. Az igazság tehát az, hogy aki nemi élete természetes következményeit, a sok gyereket nem tudja eltartani, annak sincs joga a nemi élethez, illetve, ha már több gyereket nem tud eltartani, akkor nincs joga a további nemi élethez. Mivel azonban Isten a házasságban ehhez a jogot megadja minden embernek, ha gyermekei csakugyan éhezniének amiatt, mert túl sokan vannak, de nem az ő hanyagsága vagy kényelmessége miatt, akkor ez nem az ő bűne lenne. Egyébként a mi viszonyaink között a sokgyermekes családnak nem éheznie kell, hanem csak egyszerűen és igénytelenül élnie, ez pedig mind testileg, mind lelkileg egyenesen hasznos a gyerekeknek.)

Azok a homoszexuálisok is, akik nem akarnak megjavulni, természetesen szintén csak a mennyei papnak való gyónás hívei, mert az az ő mentségüket is, hogy nem tehetnek róla, hogy ilyen hajlammal születtek, tehát természetellenes nemi életük nem is lehet bűnük, szintén rögtön elfogadja. (Az igazság azonban az, hogy ezt a természetellenes hajlamot nem Isten oltotta beléjük, hanem őseik, sőt a dolog sokszor a saját maguk egészségtelen idegéletének következménye. Azt pedig, hogy valaki ősei, nem pedig a maga bűnei miatt lakoljon, azért engedi meg Isten, mert hiszen ez a terheltség nagyszerű alkalom számára az érdemszerzésre. Minél nehezebb ugyanis valakinek jónak lennie, annál nagyobb az érdeme, ha mégis az. A terhelten született egyén pedig, nehezen bár, de szintén tud jó lenni. Csak az örült az, aki nem beszámítható. A csökkent beszámíthatóságú egyén még felelős tetteiért, tehát köteles is szenvedélyeit megfékezni. A bíróság is csak enyhítő körülménynek veszi a csökkent beszámítha-

tóságot, tehát a terheltséget, nem pedig *felmenti* miatta a vádlottat. Hogy lenne joga valakinek természetellenes módon vétkezni azon a címen, hogy ilyen hajlamai vannak, mikor a felbonthatatlan házasságon kívül még annak se szabad ösztöneit kielégítenie, akinek természetesek a hajlamai?

Egyébként pedig a papi nőtlenség éppen azért van, hogy a papság erre a lemondásra példát adjon és hogy megmutassa, hogy valóban hiszi az Evangélium ígérését, hogy aki itt a földön lemond valamiről Isten kedvéért, „százszor annyit” kap majd érte. (Mt 19,29, Mk 10,29-30)

Az igazság tehát az, hogy a bűnös, a gyarló ember azért szeret gyónni inkább a mennyei papnak, mint a földinek, mert az effajta „gyónás” sokkal kényelmesebb, sőt mert ebből a gyónásból nem is következik számára semmi kellemetlen. Aki a mennyei papnak gyónik, utána is tehet úgy, ahogy addig tett. Az ilyennek nem kell áldozatot hoznia, nem kell magát megtörnie, mert a mennyei pappal mindenki mindent könnyen elintézhet. Hogyisne! Hiszen aki önála gyónik, az csak maga tud beszélni, vagy a mennyei pap hallgat.

A hitetlenség, a rosszaság, a kényelem, a megtérni nem akarás és az Evangéliummal annyira ellenkező emberi gögnek a szava az, amit mi a mennyei papnak gondolunk. „A mennyei pap” mindenkinek mást mond, s még olyan mentséget is elfogad, melyről mindenki, aki a dologban személyesen nincs érdekelve, láthatja, hogy tarthatatlan. Világos tehát, hogy csak az emberi gyarlóság fogja rá, hogy aki beszél neki, az a mennyei pap, nem pedig a maga gyarlósága.

A földi papok ellenben mindnyájan egy ember, a római pápa irányítása alatt állnak, aki annak a Szent Péternek az utóda, akinek Jézus azt mondta: „*Legeltesd juhaimat, legeltesd bárányaimat*” (Jn 21,15-17) és „*Amit megkötsz a földön, meg lesz kötve a mennyekben is, és amit feloldasz a földön, fel lesz oldva a mennyekben is*”. (Mt 16,19; 18,18)

Mikor a földi papok gyóntatnak, mikor feloldoznak, mikor a gyónásban közlik az emberekkel, mit kíván tőlük az Evangélium; mit szabad tenniük és mit nem; mikor kapják meg Istentől bűneik bocsánatát és mikor nem: az egész világon mindenütt és mindig egyformán, mindig ugyanazon elvek szerint járnak el (a józan ész és a Szentlélek vezetése alatt álló Egyháztól magyarázott Szentírás alapján), tehát mindig és mindenütt egyformán. Ez az egyformaság a hiteles pecsétje annak, hogy amit mondanak, az az igazság. A mennyei papnak gyónók egymással homlokegyenest ellenkező eljárása pedig épp oly hiteles bizonyíték arra, hogy egyéni vélekedéseik és gyarlóságaik vezetik őket, nem pedig „a mennyei pap”.

Tipikusan protestáns viselkedés a halálos ágyon azon a címen tagadni meg a gyónást, hogy „meggyóntam már a mennyei papnak”. Meg kell azonban hagynunk, hogy sokkal bűnösebb és elítélendőbb eljárás, mint ha magyarul inkább azt mondanánk: *Nem gyónok meg senkinek, mert nem hiszek a mennyei papban*. Egyformán hitetlenség és egyformán engedetlenség a mennyei pap iránt mind a kettő. Csak az egyik leplezett, a másik nyílt; az egyik egyenes, a másik képmutató. Az egyik, ha hitetlen, legalább elismeri, hogy hitetlen, de a másik hitetlensége ellenére is számot tart a hívőnek járó megbecsülésre is és ezért képmutató szólamba burkolja hitetlenségét.

Az egyik legalább okos, nem akarja még a napot is letagadni az égről, elismeri azt, amit úgy se tagadhat, a másik azt hiszi, hogy Istent és embert egyaránt be lehet csapni. Olyan ostoba, öntelt és gögös, hogy rögeszméibe bezárkózva még akkor is azt hiszi, hogy ő Istennek szolgál és vallásos, sőt egyenesen *még vallásosabb*, mint „a külsőségekben elvesző” katolikus (pedig el se képzelhető bensőbb és lelkebb dolog, mint egy igazi, tehát nem a mennyei papnál végzett gyónás), mikor minden tárgyilagos és józan ember világosan látja, hogy az egész állítólag külsőségektől mentes vallásosság csak annak leplezésére jó, hogy a gyarló embernek ne kelljen magára vennie a Krisztus sokszor annyira keménynek látszó igáját, hogy ne kelljen kevélységét, szenvedélyeit, önmagát megtörnie, de azért ilyen kényelmesen is jónak, vallásosnak, Krisztus tanítványának, sőt másoknál jobb és okosabb tanítványának tartassa magát.

Ezzel szemben milyen megható és milyen felemelő Miksa halálos ágya mellett a katolicizmust képviselő, Spanyolországból jött igazi Habsburg: Mária, az unokatestvér és feleség, aki ott sír, zokog, rimánkodik, jajveszékkel a „mennyei papba” gabalyodott, önmagát becsapó, szerencsétlen férje mellett, hogy gyónják meg, alázkodják meg, törje meg magát és szinte a szíve hasad meg, mikor látja, hogy minden hiába. (De úgy látszik, hogy a nagy hit itt is hegyeket mozdított el (1Kor 13,2), mert a végén mégse volt hiába.)

A mennyei papba gabalyodottak földi hada ezt azzal próbálja elintézni, hogy szánandó fanatikus volt ez a spanyol feleség. Olyan, mint az az ország, melyből jött. Nem csoda, hogy hazája az elmaradottság, a szegénység, a visszafejlődés jellegzetes országa lett.

Azt feleljük nekik, hogy ugyanez az ország épp akkor, mikor Miksa felesége élt, tehát épp akkor, mikor a „reakció” képviselője volt, éppen a világ leggazdagabb állama volt és kultúrája is első volt a világon. Később azonban tudott ezen ország népe templomokat is felgyújtani – és éppen a gyóntatószékeket dobálta ilyenkor legnagyobb élvezettel a tűzbe –, tudott kolostorokat felosztatni és jezsuitákat száműzni is, de azt már a lecsúszott, elszegényedett, de egyúttal „felvilágosult” Spanyolország tette.

Ami pedig Miksa feleségének nagy hitét illeti, *fanatizmussal* éppen ezt magyarázhatjuk meg legkevésbé. Fanatikus ember nem tud szeretni, csak gyűlölni. Ilyen volt például Kálvin, aki tömegesen vonatta kínpadra és küldte vérpadra azokat, akiket az ő „mennyei papja” mondott eretnekeknek. Ő is csak a mennyei papnak gyónt ugyanis.

Ha Miksa neje is ilyen fanatikus lett volna, akkor ő is azt mondta volna az Evangéliummal dacoló, gőgös férjének: Menj a pokolba, ahova való vagy! De ő ehelyett sírt, könnyörgött, rimánkodott s majd a szíve szakadt meg férje konoksága miatt, mert alázatos volt és nagyon szeretett, azaz mert annak, amit a fanatizmus jelent, éppen a merő ellentéte volt. Eretnekeket se azért nem akart látni, mert gyűlölte őket, hanem mert meghasadt a szíve, ha látta őket, annyira sajnálta őket. Meg talán az Úr jutott eszébe, aki a Szodomából menekülő Lótékat arra óvva intette, hogy vissza ne nézzenek. (Ter 19,15-17)

A Habsburg-ház nemes hivatása

Azzal rágalmazzák a Habsburgokat (legjobban persze Balogh Benedek), hogy csak egy „istent” ismertek: *a család érdekeit*. Minden cselekedetükben csak ezt nézték, érte képesek voltak mindenre s feláldoztak érte mindent. A katolikus Egyház „odaadó” támogatói is csak azért voltak, hogy ezzel megszerezzék maguknak támaszul azt a politikailag is igen nagy erőt, melyet a katolikusok milliói és a pápaság jelentenek.

Azt feleljük a vádra, hogy ez a családi politika nem is olyan nagy szégyen, mint amilyennek látszik. Csak akkor volna az, ha Habsburgjaink e törekvésükben „a cél szentesíti az eszközt” elve alapján álltak volna, mint Luther, a kommunizmus vagy a német fajimádat és ha céljukat a keresztény erkölcsnek, sőt a becsületnek is elébe helyezték volna. Márpedig ezt még a féktelen gyűlölet és a többszázados rágalomhadjárat ellenére se sikerült, mint a Habsburgok jellegzetes bűnét, a közfelfogásba bevinni.

Hogy az ember cselekedeteiben elsősorban önmagát nézi, nem megbélyegzésre méltó elvetemültség, hanem egyszerűen az anyagi világ, a lét, az élet törvénye. Nem más ez, mint az önfenntartási ösztön, mely a világ és az emberek életének fő mozgatója. Ha a Habsburgokban még ezt is kifogásoljuk, s azt kívánjuk tőlük, hogy politikájuk ne a maguk, hanem talán inkább a Bourbonok érdekét szolgálja, akkor tulajdonképpen azt kifogásoljuk bennük, hogy miért voltak normális emberek. Pedig ha nem lehet elítélnünk még az egyén önfenntartó ösztöne megnyilvánulását sem, hogy ítélnénk el olyan törekvést, mely nem is az egyén, hanem egy uralkodóház érvényesülését szolgálja? Hiszen ha valaki a maga egyéni érdekei helyett a családjáért él s ennek érdekeit is feláldozza, az már nem is egyszerű önzés, mert itt már az állati, a primitív ösztönök az akarat aláveti egy magasabb célnak, tehát itt már a lélek, a szellem uralkodik az ösztönök felett.

Azonban a Habsburgok ennél is sokkal magasabb lelki színvonalon álltak: még családi érdekeiket is alávetették egy még felsőbbrendű érdeknek, a hitnek, az Egyháznak, azaz a becsületnek, az erkölcsnek és az igazságnak.

Nem igaz, hogy egyedüli, sőt még az sem, hogy legfőbb szempontjuk volt a családi érdekek szolgálata, mert a katolicizmust, melyben hittek s melynek érvényesülésétől alattvalóik, az egész emberiség és a saját maguk testi és lelki üdvét várták, még a családi érdekeknél is előbbre valónak tartották, azt még családjuknál is jobban szerették, melyre pedig rendkívül büszkék voltak.

Ha Ferdinánd szeme előtt csak a család hatalma és dicsősége lebegett volna, akkor örülnie kellett volna fia lutheránus hajlamainak, s hogy éppen trónörökös fia volt ilyen érzelmű, azt még külön szerencsének kellett volna tartania. Így ugyanis ellenségből barátaikká tették volna a német protestáns rendeket és választófejedelmeket, borzasztó sok gondtól, bajtól, válságtól és háborútól kímélték volna meg magukat és szilárdan megalapozhatták volna családjuk hatalmát.

Igen ám, felelheti valaki erre, de ugyanakkor elvesztették volna a német katolikus rendek, a katolikus választófejedelmek, különösen a három egyházi választó támogatását, nem is szólva az akkoriban éppen hatalma teljén lévő, aranyban bővelkedő és Európa legjobb gyakorlóságával rendelkező Spanyolország erejének elvesztéséről.

Ez igaz – feleljük –, de a veszteség mégis aránytalanul kisebb lett volna, mint a nyereség. Spanyolország erejét ugyanis teljesen lekötötték az arab-török-mór-mohamedán világgal és Franciaországgal való örökös háborúi, később a németalföldi bajok.

Maga Ferdinánd is milyen nehezen, milyen késedelmesen és milyen kismértékben tudott a család spanyol ágától támogatást kapni magyarországi bajaiban, pedig akkor még a spanyol királyság és a német-római császárság egy személyben egyesült, ez a személy az ő édes testvére volt, igen nagy uralkodói képességekkel megáldott ember is volt s Spanyolország épp

akkor állt hatalma legtetőjén. Képzeltük tehát, milyen kicsiny segítséget jelenthetett Spanyolország később egyedül, hajdani hatalma roncsain, Németalfölddel örökös harcban, s mikor már uralkodója is mind távolabbi rokona lett a német Habsburgoknak.

De hogy a Német Birodalom is mindig olyan keservesen, késedelmesen és lanyhán adta a török elleni segítyt, s ha adta is, a magyar határnál messzebb nemigen volt hajlandó jönni s a törökkel való ütközetbe alig volt hajlandó bocsátkozni, annak is tekintélyes részben a Habsburgok katolicizmusa, a német protestáns rendeknek a császár iránti, ebből folyó rokonszenv hiánya, hogy ne mondjuk: ellenségessége volt az oka. Láttuk, hogy Ferdinánd és Miksa alatt még a birodalmi sereg élére is mindig protestáns vezért állítottak.

Igaz, voltak a birodalomban katolikus rendek és katolikus választófejedelmek is, de hogy ilyenek egyáltalán voltak, *az is tisztán csak a Habsburgoknak köszönhető*. Ha a Habsburgok is protestánsok lettek volna, vagy ha katolikusnak maradtak volna ugyan, de a protestantizmus iránt akár csak jóindulatú semlegességet is tanúsítottak volna, alig maradt volna katolikus Németországban. Látni fogjuk, hogy még az egyházi választófejedelemségek is protestáns kézbe kerültek volna nélkülük.

Még száz évvel a hitújítás kitörése után is akadt olyan kölni érsek, aki, hogy főnemesi szeretőjét feleségül vehesse, protestáns lett, de azért a kölni érsekséget és választófejedelemséget is meg akarta tovább tartani, sőt családjában, mint világi választófejedelemséget, örökletessé tenni.

A birodalom összes protestánsa természetesen szívvel-lélekkel támogatta e törekvésben, s a Habsburgok ezt csak úgy tudták megakadályozni, hogy belementek miatta a harmincéves háborúba (ez volt egyik fő oka a 30 éves háború kitörésének) s ezzel egy emberöltő mérhetetlen gondjának, viszontagságainak és végeláthatatlan kiadásainak tették ki magukat, sőt trónjukat is elvesztették volna miatta, ha Isten olyan hadvezérekkel nem áldja meg őket, mint amilyen Tilly meg Wallenstein volt.

Aztán ott van Magyarország. Sohase támogatta itt a királyi hatalom a protestantizmust, csak eleinte semleges volt iránta. Csak védeni nem tudta az Egyházat előbb a kétkirály-harc, később a török miatt, s 1600 körül már mégis lámpával kellett keresni nálunk egy-egy katolikus. Németországban ugyanígy tett volna, sőt még jobban így, mert hiszen a hitújítás központja és Luther hazája volt. Világos tehát, hogy nem a Habsburgoknak volt haszna az Egyházból, hanem az Egyháznak a Habsburgokból. Ők csakugyan sokat áldoztak és kockáztattak vallási meggyőződésükért.

Érdekes, hogy a mi jó *szerves pap* Takáts Sándorunk – az ember a szemét dörzsöli, hogy nem álmodik-e, mikor olvassa – egyszerűen a magyar nép magas kulturális színvonala egyik legfényesebb bizonyítékának tartja, hogy a XVI. században hazánk minden nagyobb megrázkódtatás nélkül, szinte észrevétlenül lett majdnem teljesen protestáns.

Pedig nem jelent ez semmi dicsőséget és nem is bizonyít semmiféle kulturális színvonalat, hanem egészen természetes és magától értetődő dolog. Hiszen nemcsak nálunk, hanem mindenütt így volt, ahova a protestantizmus eljutott és ahol erős fegyveres hatalom nem állta útját. Ki lát abban dicsőséget, ha egy lyukas tartályból a víz „minden nagyobb megrázkódtatás nélkül” észrevétlenül lefolyik? Talán dicsőség az, ha a fejedelmek és uralkodók elfogadják, ha kínálják nekik, hogy korlátlan parancsolók legyenek abban az Egyházban is, melyben eddig csak laikusok voltak és csak hallgatás volt a „joguk”? Hogy ezután házassági és egyéb lelki ügyekben is, melyekben eddig a pápától függtek, sokszor felelősségre vonásban, dorgálásban s büntetésben is részesültek, saját maguk lesznek a maguk bírái?

Talán dicsőség az és kulturális színvonal kell hozzá, hogy ha a fejedelmek pénzzavarban vannak (a Habsburgok például mindig abban voltak), lefoglalhassák a maguk számára azt a vagyont, melyet őseink az Evangélium terjedésének előmozdítására adtak, s mely akkor minden található vagyon egy negyede volt? Vajon kulturális színvonal kell ahhoz, hogy a földnélküli elfogadja a népi demokráciáktól először a mágnások, aztán a dzsentrik, aztán a

„kulákok” vagyonát, földjét (még előbb pedig a hívőkét), és el is higgye, hogy ő a jogos tulajdonos, s akiktől elvették, azok voltak a bitórlók?

S talán van még mindig ember, aki nem látja, hogy ez a mostani foglalat és a négyszáz évvel ezelőtti egy és ugyanazon az eszmén, ugyanazon a haladással lepezett emberi önzésen és állatiaságon, az ösztönök szabadjára eresztésén alapul? Vajon kulturális színvonal kell hozzá, hogy a főúr elfoglalja a szomszédságában levő püspökségi majort, apátságok, zárdák vagyonát, mikor látja, hogy büntetlenül lehet? Hiszen ugyanezen a lélektani alapon, illetve ösztön alapján foglalja el a földnélküli is az uraság földjét, mikor és mihelyt lehet.

Vajon érdem és kulturális színvonal jele, ha a szerzetes vagy apáca, aki megbánta, hogy az lett, mert hite meggyöngült (s nem csoda, hogy meggyöngült, hiszen tanítói is, akik a humanizmus, a reneszánsz kor gyermekei voltak, már gyöngye hitűek voltak) és kibírhatatlannak tartja már az önmegtágadást, örömmel hallja, hogy semmi szükség nincs példaadásra, s nem csak nem bűn, ha visszamegy azokhoz az örömhöz, melyekről esküvel lemondott, hanem tudomásul veszi, hogy tulajdonképpen ez az igazi és helyes vallásosság?

Vajon lehet csodálkozni azon és kulturális színvonalat kell hozzá feltételezni, ha az a falusi pap, ki már eddig is büntérsat tartott, vagy már nagyon közel állott hozzá, hogy tartson, meghallja, hogy az neki nem büntérsat, hanem felesége és az ezekkel járó örömtől őt nem a Krisztus Evangéliuma, hanem egyedül gonosz püspökeinek uralomvágya fosztotta meg, ezt örömmel hallja és tudomásul veszi? Vajon kulturális színvonala van szükségük a parasztnak, hogy tudomásul vegyék, hogy azt a tizedet, melyet évszázadok óta fizettek a papoknak ők és ősök, ezután már nem kell fizetniük, kivált mikor egyéb terheik a középkor óta úgyis úgy megszorodtak már, hogy a sok újabb megterhelés mellett más könnyebbséget eddig úgy se láttak? (Egyébként legtöbb helyen továbbra is fizették vele a tizedet is az új protestáns földesurak, csak persze most már nem az Egyháznak.)

És ha eddig is vétkeztek bár, de legalább egy évben egyszer elmentek meggyónni, de annyira féltek tőle, hogy már hetekkel előtte nyugtalankodtak, rettegetek miatta, nem veszik-e nagyon is szívesen tudomásul, hogy ez a rettegetés is teljesen felesleges volt, mert azt a rettegetést okozó gyónást nem Krisztus Urunk rendelte el, hanem csak a papok, hogy még a lelküket is rabszolgaságban tartsák?

Nem kulturális színvonal kell mindehhez, hanem abban, aki hirdeti, hazugság, hízélgés és sátániság, abban pedig, aki meghallgatja, csak emberi gyarlóság. Csakugyan olyan természetes tehát mindez, mint az, hogy a lyukas tartályba felpumpált víz is észrevétlenül tűnik el onnan s kerül vissza oda, ahonnan felszivattyúzták, mihelyt az ellenenergia megszűnik.

Nagyszerűen mutatja az akkori állapotokat Oláh Miklós, esztergomi érseknek a tridentinai zsinat atyáihoz intézett 1563. május 25-én kelt emlékirata a magyar állapotról:

„...De sokkal fontosabb ügyben van most bölcsességetekre és tanácsotokra szükségem, Szentatyák, melyet hogy könyörgésünkre tőlünk meg ne vonjatok, az Úr Jézus szerelmére kérünk és sürgetünk benneteket.

Nem kételkedünk, hogy tudomástok van arról, mily nagy paphiányban szenvedünk. De ami ezen körülménynél nem kevésbé szomorúnak látszik: azok is, kik magukat fölszenteltetik, ígéretük és esküjük ellenére, a világiak módjára, majdnem valamennyien, mint ők mondják, megházasodnak. Ez a gonosz szokás papjaink, különösen a falusi papok között annyira elhatalmasodott, hogy tekintélyesebb állásúak is dicsőségüknek tartják, ha leányukat plébánoshoz adhatják feleségül.

Ezen állapoton, amennyire csak tőlünk telhető volt, részint, fölséges uram, királyom hatalmával, részint saját főpásztori tekintélyemmel sokféle módon törekedtem segíteni. De mint mondtam, ezen emberek gonoszsága minden tanácsunkat, minden törekvésünket megüüstítja.

Ahányszor valakit az egyházi rendbe felveszek és felszentelek, még esküvel is lekötölezem, hogy soha nem fog magához venni női feleség gyanánt. De az esküt is megvetve megszegik adott szavukat és a felszentelés után csakhamar menyegzőt tartanak. Mi több: évenként hívok

össze zsinatot, melyre el is jönnek, de oly szándékkal, hogy inkább papi állásukat oda hagyni készek, mintsem feleségüket.

Megtettem azt is, hogy ezen ok miatt némelyeket fogságra vettem (de természetesen ezt is csak Habsburg-támogatással tudta megtenni), másokat elűztem, többeket, kik gonoszágukban megrögöztek, papi méltóságuktól megfosztottam azon reményben, hogy majd példájukon okulva a többiek elrettennek. De csak azt értem el, hogy az elítéltek egy részét a világi kegyurak (mert azok akkor már mind protestánsok voltak) vették oltalmukba, másik részük az eretnekekhez ment át.

És ennek következtében történt, mit legnagyobb fájdalommal írunk meg, hogy a papok nagy hiánya miatt híveim úgyszólván barmok módjára születnek, élnek és halnak meg, mert nincs, aki nekik a szentségeket kiszolgáltassa és a szent keresztény hitben őket oktassa.”

De ha ennyi baj volt miatta, miért nem engedték meg akkor a papoknak a nősülést, mikor annak nincs is dogmatikai akadály, mondhatnák sokan. Azért, feleljük, mert csak azon a címen lehetne megengedni, hogy az örökös szüzesség a gyakorlatban lehetetlen, ez pedig nem igaz. De ha ez igaz lenne, akkor a válást is meg kellene engedni legalább akkor, ha „ellenállhatatlan” szerelem fejlődött volna ki a házastársak egyike s egy harmadik személy között, vagyis azt is el kellene ismernünk, hogy sokszor a házassági eskü megtartása is lehetetlen. Pedig ez már a Szentírás szerint is tilos, tehát már dogmával is ellenkezik. Akkor a házasságon kívül is meg kellene engedni a nemi életet, ha a gazdasági viszonyok nem engedik meg a házasságkötést, ami már a tízparanccsal ellenkezik. Sőt a homoszexualizmust is meg kellene engedni azoknak, akik ilyen hajlamúak, ami meg már a természetörvénnyel ellenkezik.

A mai viszonyok között a gyermekáldás nem korlátozása és kis jövedelem mellett esetleg nyolc-tíz gyermek megszületésének megengedése is van legalább annyira „lehetetlen”, mint a papok nemi önmegtartóztatása, pedig ezt is a természetörvény követeli (hacsak a házastársak tökéletes önmegtagadással nem segítenek magukon, ami pedig még „lehetetlenebb”, mint a magában élő pap önmegtartóztatása). Pedig parasztoktól és napszámosoktól csak nem lehet nagyobb önmegtartóztatást követelni, mint a papoktól? A papi nőtlenséghez való ragaszkodástól tehát végeredményben gyakorlatilag az egész keresztény erkölcsstan, az emberiség erkölcsi magaslaton való maradása vagy elállatiasodása, sőt az emberiség, különösen a kulturáltabb fajok kipusztulása függ.

A zsinat szentatyái tehát „különös bölcsességükkel” csak a következőket válaszolhatták volna Oláh kérdésére (s egyúttal Takáts Sándor lehetetlen érvelésére):

Amint az, hogy egy magasan álló víztartályból, mely tele van lyukakkal és repedésekkel, a víz előbb-utóbb (aszerint, hogy mennyi és mily nagy rajta a lyuk és repedés) lefolyik és fönt semmi sem marad, a legtermészetesebb dolog, épp oly természetes az is, hogy a reneszánsz majdnem egy évszázados hit- és erkölcsrombolása után (mely a kereszténység víztartályát repedtette) olyan népek, melyeket külön nem akadályoztak meg benne e fizikai (tehát nem csak erkölcsi) erővel, rövidesen minden nagyobb ellenállás vagy megrázkódtatás nélkül teljesen vagy majdnem teljesen protestánsok lettek.

A víznek ugyanis az a természete, hogy lefolyjon, az emberi ösztönöknek, hogy kiéljék magukat. Ezen csak az csodálkozik (hogy még ráadásul dicsőséget vagy kulturális színvonalat is emleget, arról ne is beszéljünk), aki egyáltalában azt se tudja, minő folyamatról van szó, vagy (ami valószínűbb) egyszerű kárörvendő. Örül, hogy teljesen tönkrement a tartály, hogy szó se lehet újra való megtöltéséről s így nem követelhetik tőle se, hogy ő is vegyen részt a víz újra való felszivattyúzásának, azaz az ösztönök megfékezésének keserves munkájában.

Okos és nemes lelkű ember azonban, mint mindig, mikor az emberi ész és akarat munkáját a természet vak erőitől lerontani látja, vagy mikor az ész és a szellem szava helyett az ösztönöket látja érvényesülni, s mikor a tétlenség és kényelem szavát hallja a tettvágyó akarat erőmegfeszítésével szemben, elszomorodik. De ennél nem áll meg, hanem amennyire lehet, segíteni is igyekszik a bajon és az emberekbe is lelket próbál önteni. Ez annál nagyobb érde-

me neki, mert természetes, hogy akiknek szól, azok kelletlenül, sőt talán dühvel vagy elkeseredve hallgatják azt a szót, mely kényelmes semmittevés helyett munkára, erő kifejtésre ösztökéli őket.

Először is felvilágosítja tehát őket, hogy korábban kellett volna a munkát kezdeni, s nem lett volna szabad megvárni, míg a tartály ennyire tönkremegy. De ha már a maguk vagy őseik hibájából ide is jutottunk, akkor se lehet a dolgot azzal elintézni, hogy ezen már úgyse lehet segíteni. Mert dehogy nem lehet! Ha nem tudunk ellenni víz nélkül és ezt a vizet csak úgy tudjuk használni, ha magasan van és elpusztulunk miatta, ha mégis megvárjuk, hogy teljesen lefolyjon, világos, hogy az egyetlen teendő a kishitűség legyőzése s az erőfeszítés és a munka megkezdése.

A hitújítás idejében is ez történt: felszabadultak az emberi ösztönök, a kényelemszeretet, az érzékiség, az anyagiasság és a gőg és eleven erővel törtek maguknak utat lefelé. (Ha valaki erre azt mondja, hogy nem igaz, mert köztudomású, hogy a protestánsok éppen abban különböznek a katolikusoktól, hogy sokkal munkásabbak, szorgalmasabbak, nem pedig abban, hogy kényelemszeretőbbek, hogy a germánok szorgalmasabbak a románoknál, nem a protestánsok a katolikusoknál, s ennek faji okokon kívül a hidegebb éghajlat is oka, mely alatt laknak. Észak-Olaszország népe is sokkal szorgalmasabb, mint a déli, pedig mint ez, az is egyformán katolikus. Azonkívül szorgalmon itt nem a kenyérért és a magasabb életszínvonalért való munkát értem, mert noha az is több, mint az állatiság, mégiscsak önzés, hanem azt az erő kifejtést, mely az ösztönök, tehát köztük az önzés legyőzésében és a léleknek a test fölötti uralma megszerzésében áll. Ebben pedig ugyancsak nem múlják felül a protestánsok a katolikusokat. Az önmegtagadástól nem lesz az ember „vastagnyakú”. Ők pedig köztudomásúlag abban különböznek a katolikusoktól, hogy vastagnyakúak.) Aki útjukba állt, elgázolták, aki szolgálatukba állt, érvényesüléséhez segítették. Hogy rokon erő volt ez a kommunizmus-sal, mutatja, hogy éppoly kíméletlen és erőszakos volt és éppoly eszközökkel (gyűlölet, gúny, tüntetések, utcai harcok, túlzó, sőt hazug jelszavak stb.) dolgozott, mint az. Aki ellenszegült, nemcsak szegény maradt és örömnélküli, hanem még megvetett is, épp oly „elmaradott”, „a haladás és kultúra ellensége”, mint most.

Azok az uralkodóházak, melyek szolgálatába álltak ennek az eleven ellenerőnek, megszabadultak anyagi zavaraitól, meggazdagodtak, az elkobzott egyéni javakból megnyerték maguknak a szintén egyházi javakból meggazdagodott nemességet, de a széles néptömegeket is. Hiszen ha az Egyház elrabolt vagyonából akkor még nem is adtak nekik, a tized eltörlésével ők is nyertek, az Egyház „járma” és a papok „uralma” alól őket is megszabadították. Nem véletlen ezért az, hogy a protestánsok lett uralkodóházak egész serege (az angol, holland, svéd, dán) uralmon van és népe szeretetének örvend még ma is, míg a katolikusnak megmaradt dinasztiák, melyek útjába álltak ennek a természetes és éppen ezért eleven erővel haladó áramlatnak, már mind eltűntek a trónról. Egyedül a belga tartja még magát rajta félig-meddig. De talán még ez az egy katolikus dinasztia is csak azért van meg még, mert csak százéves és egyébként is ez is protestáns eredetű (Coburg).

A Habsburgok is érezték e szerep hálátlanságát és borzasztó keserves voltát. Amennyire a dogmák engedték, Ferdinánd meg is próbálta a dolog könnyebb végét fogni és igen sokat fáradt a két szín alatti áldozás és a papok nősülése megengedésének a pápától való kieszközöléséért. De ő az árral azért még ekkor se úszott. Sőt az Egyház a két, dogmákkal nem ellenkező kérésével is elutasítja, s épp oly hű fia maradt azért utána is, mintha kérése teljesült volna és a védekezésnek ez a kényelmesebb módja is megengedett lett volna számára. Magára vette hát teljes súlyával a keserves ígát s minden erejével arra törekedett, hogy hátralévő életében jóvátégye, halála után pedig fiaival tetesse jóvá azt, amit fiatal korában jóakarátú, de kissé kényelmes engedékenységgel elhibázott.

Ha elsőszülött fia nem is, de utódai jóvá is tették mindent, s ma már örömmel látjuk, hogy amit akkor még Oláh Miklós, az esztergomi érsek is szinte lehetetlennek tartott, tün-

döklő valósággá vált. Nem úgy van már, mint Oláh Miklós korában volt. A katolikus nép nem nő ma már fel „barmok” módjára. Ma már vannak papok és vannak szerzetesek bőséggel és éppen a legkulturáltabb és azon népek körében vannak legtöbben, melyekben a protestantizmus diadalt aratott (Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Hollandia, Svájc, Kanada, Belgium, Németország, kivált Hitler rombolása előtt.)

S ha már olyan papok és olyan szerzetesek vannak, akik már nem botrányára vannak a népnek, hanem nevelésére és lelki épülésére. A papság önmegtartóztatása, természetfölötti élete és cölibátusa [nőtlensége] ma már nem elérhetetlen álmom, mint volt még Oláh Miklós idejében, hanem valóság. (Hogy kivételek ma is vannak, az csak természetes. Minden emberismeret, élettapasztalat és ítélőképesség híjával levő álmodozó az, aki azt hiszi, hogy lesz még olyan idő is, mikor még kivételek se lesznek. Hiszen olyan állam se lesz soha, ahol nem kell majd börtön, mert senki se lop és senki se gyilkol. Pedig nem lopni és nem gyilkolni mégiscsak könnyebb, mint testben anygali életet élni és a test egyik legfontosabb ösztönét nem létezővé tenni.)

Ebben a gyönyörű, eredményes munkában az Egyház mellett mindig ott volt a Habsburg-család s ezért az eredményben is elévülhetetlen érdemei vannak. Kétségtelen, hogy ma nélkülük Magyarország és a Német Birodalom, sőt egész Európa vallási képe is egész más volna. Nincs a történelemben még egy olyan uralkodóház, melyet vele össze lehetne hasonlítani s melynek e téren akkora érdemei volnának, mint a Habsburg-háznak. Nemcsak mindig szívvel-lélekkel az Egyházzal tartott, hanem az Egyházat munkájában anyagi és fegyveres erejével is erőteljesen támogatta. *Csak* szellemi eszközökkel ugyanis sohase lehetett volna elérni ezt az eredményt. Hiszen az ösztönök, a szenvedélyek eleven ereje, a gonoszság ellen kellett itt harcolni, s mit ad a gonoszság a *szellemi* fegyverekre?

Aki azt hiszi, hogy az Egyháznak meg kellett volna maradnia a szellemi fegyverek mellett, annak azt feleljük, hogy maga az Egyház meg is maradt, mert hiszen mással, mint szellemi fegyverekkel, nem is rendelkezik. De hogy egy eleven erővel lefelé zúduló árral szemben (a felszabadított emberi szenvedélyek még az árvíznél is vadabbak és megfélemlenőbbek) csak szellemi fegyverekkel szabad védekezni, fizikailag azonban hozzájuk nyúlni tilos s azért ettől az államtól is el kell tiltani, csak naiv és egyben veszedelmes álmodozó gondolhatja, akinek élő, tehát valóságos emberekkel és az élet piszkaival még sohase volt dolga. A fegyvert és anyagi erőt Isten a közösségek világi vezetőinek kezébe éppen azért adta s ezért nekik az a legszebb hivatásuk s egyben egyetlen létjoguk, hogy ezt a szellem, az erkölcs, az ész, az igazság, a becsület szolgálatába állítsák s így e fennkölt dolgok iránt azokat is tiszteletre, vagy legalább tartózkodásra kényszerítsék, akik szemében vörös posztó volnának egyébként.

Mikor a demagógoktól megvadított tömegek az Istentől, Egyháztól és társadalomtól ösztöneik elé állított gátak rohammal való átszakítására indulnak, ezt olyan erőszakossággal, olyan megfélemlenhetetlen hevességgel, olyan dühvel teszik – hiszen minden ilyen forradalmi gátszakítást mindig több évtizedes lovalás és uszítás szokott megelőzni –, hogy aki csak szellemi, *csak* erkölcsi erővel akar ellenük védekezni, sőt fizikai, anyagi erők alkalmazását, melyek iránt e tömegeknek egyedül van érzékük, egyenesen megtiltja, mert bűnnek tartja, az elmeegógyintézetbe való, nem pedig országok élére vagy milliók sorsának irányítására, mert hiszen maga akadályozza, sőt teszi egyenesen lehetetlenné a sikert.

A Habsburgoknak ez az Egyháznak adott fizikai, anyagi segítség, az állam fegyveres hatalmának ez az erkölcsi és szellemi szolgálatba való állítása volt történelmi és uralkodói hivatásuk. Akkor, mikor „családi politikát” folytattak, valójában ezt, a nemes politikát folytatták, és el kell ismernünk, hogy becsülettel teljesítették is ezt a nemes hivatásukat. (Sajnos nemcsak nekik, hanem minden uralkodóháznak, sőt minden anyagi hatalomnak ez lett volna és ez lenne ma is az igazi hivatása.)

Olyan ritkaság azonban e legnemesebb politikai hivatás teljesítése, hogy ugyancsak magukra vonták miatta és szenvedik még ma is a romboló működésükben tőlük sokszor megza-

vart, visszatartott s nemegyszer le is gyűrt pusztító erők féktelen dühét, gyűlöletét és bosszúvágyát. A Góg és Magóg fiai ugyanis az erkölcsi és szellemi erőket nem értékelik. Nem is félnek tőlük. Nekik csak az számít, ha fejbe is kólintják, vagy legalább hívőre is teszik őket. Ezért azonban nagyon dühösek. Az különösen bosszantja őket, ha az ő fegyvereik, a nyers erő és a gyilok nem a bűnt, hanem a szellemet, a jót szolgálja s azért az anyagi hatalom birtokosainak különösen ezt nem tudják megbocsátani.

Ezért lett és van olyan veszett híre és olyan gyűlölt neve a „reakciós” Habsburgoknak nemcsak nálunk, hanem az egész világon. Ezért rágalmazták őket annyira azok, akik nyíltan hirdetik, hogy még a tudománynak is nem igaznak s így tárgyilagosságnak, hanem „pártosnak” kell lennie. De éppen ezért olyan mondhatatlanul nagy szégyen, mert szellemi kiskorúság, az önálló gondolkodás hiányának jele, ha még hívő katolikus, sőt – urambocsá! – még pap is akad, aki a Habsburg-gyűlöletben osztozik és az ellenük szórt rágalomokra esküszik.

Szó se lehet arról, hogy a Habsburgok e tiszteletreméltó történelmi működését az érdek, az önzés vezette volna, hogy csak azért csinálták volna az egészet, hogy vele az Egyház támogatását családi politikájuk számára megszerezzék és biztosítsák. A családi érdek szolgálta éppen az ellenkezőt kívánta volna. Aki a maga érdekét keresi, vagy aki elsősorban a maga bőrét félti, az nem áll pusztító útjába, hanem csónakba ül s úgy viteli magát *vele*.

A mi Mátyás királyunk valóban önérdékből harcolt fegyverrel a huszitizmus ellen. A Habsburgok azonban nemcsak ezért voltak az Egyház mindig megbízható szövetségesei a protestantizmussal szemben, hanem elsősorban meggyőződésből.

A Habsburgok még csak abba a hibába se estek bele – pedig hasonló esetben ez ugyan csak gyakori hiba! –, mintha a fegyveres erőt tartották volna legfontosabbnak ebben a harcban. Erkölcsi javakat ők elsősorban erkölcsi eszközökkel akartak elérni. Ők a fegyvert csak azért adták, hogy a gonoszság dühe ellen megvédjék az igazság hirdetőit s ne engedjék őket elűzni.

Láttuk, hogy Ferdinándnak milyen nagy gondja volt arra, hogy az ország ne csak katolikus legyen, hanem jó katolikus is, hogy ne csak papok legyenek, hanem jó papok, hogy azok a jószágok, melyeket az elszabadult ár elsodort az Egyháztól, ő és utódai pedig keserves munkával visszaszerezték, ne a papok kényelmét szolgálják, hanem csakugyan a szent ügyet, az Evangélium terjesztését, a szellemnek a test fölötti uralmát mozdítsák elő és segítségükkel az embereket önuralomra, a szellemnek a test fölötti győzelmére tanítsák, akár az érzékiségről, akár a pénzvágyról, akár a *góg* megtöréséről van szó.

Hogy a Habsburgok a katolikus hitet szentül és rendületlenül maguk is hitték, a test és ösztönök fölötti uralmat maguk is gyakorolták, azt I. Ferdinánd, II. Ferdinánd, III. Ferdinánd, I. Lipót, III. Károly, Mária Terézia, V. Ferdinánd, Ferenc József stb. tettei, bizalmas levelei, végrendelete még a legrosszmájúbb ember előtt is egészen kétségtelenné teszik. Még II. József is hívő ember volt, önuralma és akaratereje pedig egyenesen rendkívüli volt. (Csak *elbizakodottságán* nem tudott – mert nem is igen akart – uralkodni.)

Miksa (s a Habsburgok) „magyargyűlölete”

A Habsburgok nem voltak magyargyűlölők. Nem is lehettek azok, hiszen óriási többségükben hívő, engedelmes és lelkiatyjuk szavára hallgató vallásos katolikusok voltak, akiknek gyűlöletet még a bűnösök iránt se volt szabad tanúsítaniuk, nem pedig egy faj vagy nemzet ellen, amelyet Isten ráadásul még az ő kormányzásukra bízott. Emiatt egyenesen nagyobb szeretettel kellett a magyarok iránt viseltetniük, mint más emberek iránt. És hogy ez az elmélet náluk gyakorlat is volt, azt a tények bizonyítják.

Ma már régen nincsenek titkos levéltárak. Ma már az uralkodók és családtagjaik legtitkosabb gondolatai is régen nyilvánosságra kerültek, ha valaha papírra vetették őket, sőt – a

sok emlékirat révén – többnyire még akkor is nyilvánvalóvá váltak, ha csak szóval és bizalmas körben adtak nekik kifejezést.

Láttuk már ismételten, hogy az, hogy Magyarország önállósága és függetlensége egy-két századra megcsonkult, nem uralkodóink egyéni gyűlöletéből vagy rosszakaratából folyt, hanem a politikai erőviszonyok egészen természetes kényszerítő befolyásának eredménye volt, melyen királyaink akkor se tudtak volna változtatni, ha nemcsak a kötelességüket tették volna meg, hanem egészen különleges ragaszkodással és rokonszenvvel is viseltettek volna irántunk. Ha nagyon erőltették volna az irántunk való szeretetet, trónjukba került volna.

Hogy meg tudták szerezni részünkre más országaik állandó támogatását, végül pedig a mérhetetlen erőfeszítésbe és anyagi áldozatokba kerülő végleges felszabadítást úgy, hogy önállóságunk és önrendelkezésünk csak megcsonkult (és ez is csak ideiglenesen), de el nem vezett sohase, az is csak irántunk való és a rendesnél nagyobb gondoskodásnak és szeretetnek köszönhető, mely elsősorban nem fajunknak és nemzetünknek szólt ugyan, hanem a kereszténységnek, melyet védtünk: de tagadhatatlanul megvolt, és az irántunk való szeretetet is bizonyítja egyúttal.

Tessék átkutatni összes Habsburg-uralkodóink legbizalmasabb, családtagjaikhoz és legbensőbb, nem magyar emberekhez, sokszor a magyarság ellenségeihez, intézett levelezését. Ebben nem kellett alakoskodniuk, mert nem is gondolhattak arra, hogy valaha nyilvánosságra jut s a magyarok megtudják, amit írnak róluk, itt nem feszélyezte őket az államérdék s a politika, e leveleikben őszintén kitérhatták és ki is tárták lelki világukat és érzelmeiket. Mégse találunk magyargyűlöletet vagy ellenszenvet még itt se.

Csak három Habsburg-királyunk volt, akinek ilyen bizalmas lelki megnyilvánulásaiban néha magyar ellenszenv is található: Miksa, II. Mátyás és II. Lipót, vagyis éppen azok, akikről legkevésbé gondolná az ember, mert nálunk aránylag még ők a legjobb hírűek. S mindez azért, mert kétségtelenül ők voltak a legkevésbé katolikus Habsburgok.

Ez megint csak újabb bizonyíték arra, hogy a mi Habsburg-ellenes propagandánkban a hazafiasság tulajdonképpen csak ürügy. A fő szempont a Habsburg-gyűlöletben nálunk is, külföldön is az ő nagy katolikuságuk. A „bigott” Habsburgokat gyűlöljük mi, nem a magyarelleneseket. Pedig éppen „bigottságuk” volt az, ami nem engedte őket magyargyűlölökké lenni. Miksa lélekben protestáns volt. II. Mátyás se volt annyira katolikus, hogy a lázadó protestáns magyarokkal és protestáns csehekkel ne szövetekezett volna azért, hogy szegény ideg-beteg bátyja trónját megszerezhesse.

II. Lipót pedig annyira nem volt „vakbuzgó”, hogy minden magyar történelemkönyvben mint okos és felvilágosult uralkodó szerepel. Ő volt az, aki először adta meg protestánsainknak a tökéletes vallásszabadságot. Egyébként épp olyan vallástalan és hitetlen volt, mint bátyja, II. József, csak óvatosabb, megfontoltabb, s mint ilyen, nála jellemileg sokkal gyengébb. Nemileg is ő volt a legromlottabb Habsburg s ő honosította meg a spiclirendszert is (ezek a titkosrendőrei hajtották fel neki a nőket is).

Bátyja, II. József, bár önteltebb, de egyébként sokkal rokonszenvesebb lélek s őt reformjaiban nem a magyarellenesség, hanem egyedül „felvilágosult”, kemény és magát minden másénál okosabbnak gondoló feje vezette csupán. II. Józsefnek még legbizalmasabb leveleiben se találunk magyarellenességet. Nem is szerepelt az ő tetteiben az érzelem, csak az értelem, csak az ész (vagy talán inkább az esztelenség).

Ferenc Ferdinánd nem volt uralkodó, tehát őt nem számíthatom. Egyébként pedig az ő magyarellenessége se vehető bizonyítottnak. Ő büszke, zárkózott, a külsőségeket megvető és színésziességre és hízelgésre semmiképpen se kapható, a tömegek legyezését megvető ideg-beteg egyéniség volt s így időnkénti epés megjegyzéseit ennek megfelelően kell értékelni.

Ha volt benne irántunk gyűlölet, akkor ez az akkori szabadkőműves zsidó Magyarország ellen irányult, nem pedig a magyarság, mint ilyen ellen. Bizalmasa és magyar tanítója, Lányi püspök, azt állította, hogy egyenesen *szertette* a magyarokat és tökéletesen tudott magyarul is, noha nyelvünk megtanulása igen sok fáradságba került.

Az is érdekes, hogy az a három királyunk, aki egyénileg időnként magyarellenes érzelmet is nyilvánított, aránylag rövid ideig ült a trónon és a Habsburgok négyszáz éves magyar uralmából mindössze csak 25 év esik hármukra, tehát a Habsburg-uralom tartamának csak 6%-a.

A magyarság elleni ellenszenvnek a Habsburg-házban ez a feltűnő hiánya korántsem magától értetődő. Ellenkezőleg nagyon is feltűnő. Hiszen a mi kuruckodóink is éppen azért gondolnak minden Habsburgot szükségképpen magyargyűlölőnek, mert érzik, hogy ez lenne a természetes.

Hogy csak igazi katolicizmusuk óvta meg őket a magyargyűlötlettől, már bizonyítékát láttuk abban, hogy éppen a család legkatolikusabb tagjai álltak tőle legtávolabb, pedig okuk nekik lett volna rá a legnagyobb, hiszen a lázadások mind ellenük történtek. Ellenben éppen a család vallásilag leglányháb tagjai (azok, akiket nálunk legkevésbé gyűlöltek) voltak tőle érintve legjobban. Miksa és környezetének protestantizmusa és túlzott német öntudatából folyó magyargyűlölete között okozati kapcsolatot kell látnunk. (Miksa egyik levelében a magyarokat „*hungarisches Gesindel hoch und niedern Stands*”-nak, „nagy- és alacsonyrangú magyar szemétnépnek” nevezi. Szilágyi, V., 363. o.)

A protestáns és (ami ezzel egyértelmű) a hitközönyös, a gyakorlatilag vallástalan és az olyan német (vagy cseh, tót, oláh), akinek lelki világában a vallás csak alárendelt szerepet játszik, mindig erősebb, fanatikusabb nemzetiségi ember, mint az igazi katolikus, akinek fő életcélja a mennyek országa s így a földi célok (faj, haza stb.) csak mellékszerepet játszanak életében.

Ezért nem volt a középkori társadalomban nemzetiségi gyűlölet (ha volt, az már akkor is vallástalanság vagy eretnokség következménye volt, például a huszitizmusnak cseh nemzetiségi jellege volt), sőt akkor még az egyes országok se különültek el egymástól oly mereven, mint ma (az európai egyesült államokat az igazi kereszténység akkor már ösztönszerűleg, önkéntelenül megvalósította, anélkül, hogy beszélt volna róla), akkor egész Európa egyetlen keresztény respublika [köztársaság] volt.

Minden eretnokség lényege tulajdonképpen a hit meggyengülése (ez természetesen nem zárja ki, hanem magával hozza a fanatizmust, a megerősödött katolikus-gyűlöletet). Ez a meggyengült hit már nem tudja oly kizárólagosan elfoglalni az emberek lelkét s ezért a vallásiakon kívül még más ideálokra is szüksége van, sőt azok az előbbre valók. Így lesz aztán, ha talán elméletben nem is, de gyakorlatban a vallásnál előbbre való a haza és a faj, és az örök hazáért való küzdelemnél fontosabb a földi haza ügyéért való lelkesedés. Sőt így lesz a vallás tulajdonképpen csak takaró: mikor a vallást gyűlöljük, tulajdonképpen annak követőiben nem az állítólag téves hitet, hanem egy másik, a miénktől különböző nemzetiséghez tartozó egyéneket gyűlöljük.

A vallás háttérbe szorulása és helyette más, földi ideálok, köztük a haza előtérbe tolulása még feltűnőbbé válik a XVIII. század második felének magát „felvilágosultságnak” nevező vallástalanságában.

Mivel az ember nemcsak test, hanem szellem is, a lelke se tud ellenni táplálék, tartalom, tehát nemes célok, ideálok nélkül. Aki tehát a lelkét az Istenben és a másvilágban való hittől megfosztja, annak, hacsak az emberiség salakjával meg nem akar elégedni, az elvett vallási ideálok helyett más, ezeket pótolni akaró, szintén szellemi természetű eszmékről kell számára gondoskodnia. Sőt még ha megelégedne csak az emberi salakkal, még akkor se nélkülözhetné, legalább külsőleg, ezeket a magasabb rendű eszméket, mert még az emberi salak se ismeri el külsőleg és nyíltan, hogy ő salak. Még nála is gondoskodni kell arról, hogy azt hihesse, hogy ő nemcsak egyszerűen önző ösztönember, mikor ehhez a mozgalomhoz csatlakozik, hanem neki is ideáljai vannak.

Így keletkezett a XVIII. század vallástalan „felvilágosultsága” és az ezt követő istentelen francia forradalom után a XIX. század közepéig, sőt elhalványulva bár, de napjainkig a filantrópia [emberbaráti érzés] és a nemzeti eszme kora s a nemzeti függetlenségért, a szabadságért való szinte mámoros, rajongó, fanatikus lelkesedés. Ennek szolgálatában nem az örök

üdvösség elnyerése reményében hajszolták halálba az emberek ezreit, hanem megelégedtek a hitetlen emberek földi halhatatlanságának ígéretével. Meghalhatnak bátran, mert hősiességüket költők fogják majd megénekelni s honfitársaik még századok múlva is áldani fogják emléküket. És – sajtáságos – az emberek még ezt a „halhatatlanságot” is megfelelő ellenértéknek tartották életük feláldozásáért, igaz, hogy csak azért, mert mámorosak voltak s nem gondolkoztak, hanem csak éreztek.

Ebből a „felvilágosultságból” és gyakorlati hitetlenségből keletkezett a nép vallásosságának háttérbe helyezése, sőt sokszor egyenesen hátrányosnak tartása anyagi jóléte, jó közegészségügye, műveltsége, kultúrája, nemzeti dicsősége mellett. Természetes, hogy ilyen életfelfogás és ilyen kormányzati elvek mellett a közvélemény sokkal többre becsülte a protestantizmust, mely fő célját gyakorlatilag szintén csak ilyen földi dolgok elérésében látta, mint a katolicizmust, melyben mindezek csak mellékcélok voltak és lesznek is, a fő a hívők örök üdvösségre vezetése, tehát földöntúli dolgok.

Ennek itt a földön is érvényesülő hatása csak annyiban van, hogy a tömegeket önuralomra, ösztöneik (a faj szolgálatában nem álló rendetlen érzékiség, nagyravágyás és elbizakodottság, féktelen szabadságvágy és másének megkívánása) elfojtására tanítják. Mindenesetre még így kissé értékesebb és nagyobb kihatású eredmény, mint a közműveltség, az életszínvonal emelése és a közegészségügy ápolása, melyek mind tisztán földi célok s nem a vallás vagy az Egyház, hanem az állam feladatai, melyeket ez ma már (és a jövőben még inkább) be is tölt s melyben vele az Egyház (már csak eszközei fogyatékosága miatt) se versenyezhet.

Tehát a nemzetiségi eszme és a vele járó nemzetiségi gyűlölet azoknak a szellemi életcéloknak, ideáloknak az egyike, melyeket a vallásosságot az emberek lelkéből kiszorító hitközönyös szellemi áramlat a természetfelettire irányuló vallásos eszméket pótló ideálként az emberek lelke elé állított, hogy szellemi életüket, igényeiket és törvényeiket vallásosság helyett ebben éljék ki.

Ez az oka, hogy a kételkedő, hitközönyös, protestáns érzelmű Miksa is elsősorban német volt, s mint ilyen, mindjárt gyűlölte és bizalmas körben „Gesindel”-ezte [csöcselék, szemét] a magyarságot. De ez az oka annak is, hogy a Habsburgoktól csak 150-200 éve Magyarországra telepített katolikus „svábok” általában magyar érzelműek lettek, sőt a választásokon sokszor egyenesen „negyvennyolcas-pártiak” voltak, ha pedig értelmiségiek lettek, teljesen beolvadtak a magyarságba (nem magamra gondolok, mert én sohase voltam „sváb”, tehát nem is kellett vagy lehetett beolvadnom, az őseim se voltak azok, csak egyik részük és őket se 200-300 éve telepítették ide, hanem *Magyarország* nyugati határszélén voltak őslakosok), egyetlen németnyelvű középiskolát nem tartottak fenn s nem is követelték a maguk számára, mert nem hiányolták.

Ellenben a már az Árpádok alatt betelepített, majdnem ezer éve itt lakó, de annak idején *protestáns* lett erdélyi szászok mindig szinte államot alkottak az államban, nemcsak meg nem magyarosodtak, hanem mindig magyarelles érzelműek voltak és maradtak; sokszor még a lelkészeik se tudtak magyarul, mert nem is akartak tudni; csak német tanítási nyelvű gimnáziumokat és középiskolákat tartottak fenn (Besztercén, Brassóban, Medgyesen, Nagyszebenben, Segesvárott, Szászrégenben, Szászsebesen német evangélikus gimnáziumot, Nagyszebenben és Brassóban ugyanilyen reáliskolát, aztán még egy sereg német polgári iskolát és tanító- és tanárképzőt).

A *katolikus* németiségnek hazánkban csak elemi iskolái voltak, de 1914-ben még az összesen 449 német tanítási nyelvű elemi iskolából is 254, tehát jóval több, mint fele a magyarországi németiségnek csak egy tizedrészét tevő lutheránus erdélyi szászokra esett, de a nem teljesen, de többségükben szintén lutheránus és az erdélyiekkel szemben jó magyar hírű szepesi szászokra is aránylag sok (19) jutott.

Innen (hogy vallásuk inkább nemzetiségi megnyilvánulási forma, mint tulajdonképpen, tehát természetfölötti dolgokkal foglalkozó vallás) magyarázható az is, hogy *tótjaink* közt is a

csak egyötödnyi lutheránusság vezetett mindig a magyargyűlöletben és a pánszláv központ mindig a lutheránus Turócszentmárton és Liptószentmiklós volt, sőt még az Alföld mélyében, a magyarok közt tömegben lakó lutheránus tótság is meg volt fertőzve a pánszláv eszméktől. A cseh uralom alatt is ők játszották a főszerepet a magyarelles szláv mozgalmakban, sőt „cseh-szlovák” miniszterelnök is került ki közülük.

A román és szerb görögkeleti felekezet ugyanígy, vagy még inkább tisztán *nemzetiségi* jellegű működése úgyszólván tisztán a szerb, illetve román nemzetiség istápolásában és jogaiért való harcolásban, nemzeti fanatizmusuk és gyűlöletük élesztésében merült ki. Egy szerb származású katolikus tanítványomnak azt mondta a budai szerb pópa, hogy benne *a szerb vér* nem válhat vízzé. Tehát még csak eszébe se jutott, hogy ő pap, nem pedig nemzetiségi agitátor s a kereszténység képviselője, nem pedig a szerb fajé. Mikor e sorokat írom, Ciprus szigetén is Makarius görögkeleti érsek a görög nemzetiség forradalmi (bombákkal operáló) mozgalom vezére.

A magyar meg a német között, ha a vallásmérséklő, felemelő, gyűlölet-visszaszorító, a kölcsönös megértést és megbecsülést elősegítő hatása nem érvényesül, az ellenszenv kifejlődése könnyen érthető, különösen a mi akkori viszonyaink között. Ez az ellenszenv és gyűlölet kölcsönös volt. Láttuk, hogy már a mohácsi vész előtt (a humanisták és a reneszánsz hitközönyös korában) milyen féktelen, veszedelmes izgatás folyt és milyen nagy gyűlölet fejlődött ki a magyarságban a királyné és lutheránus érzelmű német udvara ellen. Bizonyára azért is, mert – lutheránus érzelmű lévén – ez az udvar is jobban volt német, mint kellett volna.

Érthető, hogy ez a gyűlölet megmaradt és fokozódott, mikor a török világban állami ügyeinket, legalábbis a had-, pénz- és külügyet németek intézték, s ráadásul még külföldről. Az uszítás arról természetesen nem beszélt s azért azt a tömegek észre se vették, hogy a hozzá való anyagi eszközöket is nagyobb részben ezek a németek és külföldről adták. Nálunk csak azt nézték, hogy németek intézkednek magyarok felett s ezt természetesen ránk sértőnek és megalázónak tartották.

Aztán itt volt az a sok német zsoldos, akinek a fizetése háromszorosa volt a magyar katonának. Arra megint nem gondoltak, hogy ez azért van, mert nálunk magasabb az életszínvonal. Hiszen Németországban ma is aránytalanabban többet keres a munkás, mint nálunk, noha nálunk proletárdiktatúra van. Azt se nézték a magyarok, hogy ők itthon voltak s a váruradalmak földjéből majdnem mindegyikük kapott annyi földet használatra, hogy családja kenyere megtermett benne és állatot tarthatott, míg az idegen zsoldos teljesen zsoldjára volt utalva.

Ők mindebből csak azt látták, hogy ők alsóbbrendű emberek, mint a németek. Aztán a katona mindig hatalmaskodik (láttuk, hogy a magyar Pekry egyenesen túltett a német zsoldosokon), állandó fizetelenségük szinte rákényszerítette őket a rablásra és az erőszakoskodásra.

Mivel továbbá maguk iránt a lakosság részéről a legkisebb jóindulatot sem tapasztalták, mikor végeredményben az ő életük és vagyonuk védelméért szenvedtek itt és ontották vérüket, érthető, hogy később már mindkét részről szinte magától értetődőnek tartották a kölcsönös gyűlöletet.

Világos, hogy a magyarok csak a németekben, a németek csak a magyarokban látták a hibát. Egy 1678. szeptember 9-i hivatalos jelentésben például ezt olvashatjuk a magyar népről: „*Welche wider die deutsche von einem gleichsam angebornem und unversöhnlichen, keineswegs verdienten Hass brennet: a magyarban a német ellen szinte vele született, engesztelhetetlen és semmiképpen meg nem érdemelt gyűlölet ég.*” (Takáts: Magyar küzdelmek, 186. o.)

A nyugatról idekerült németek a magukétól teljesen eltérő életmódot, szokásokat, viseletet, vérmérsékletet találtak itt s ezt a magukénál alantasabbnak tartották. Nem csodálkozhatunk ezen, sőt ha nem tekintjük hazafias kötelességünknek, hogy ha nem olyat mutat, ami nemzeti önértzetünknek hízeleg, az igazság elől mindig behunyjuk szemünket, akkor azt is el kell ismernünk, hogy igazuk volt. Hiszen még ma is így van. Amiként nem tagadhatja az oláh, ha hazájából ide mihozzánk, tehát nyugat felé utazik, hogy itt nagyobb a kultúra, maga-

sabb az életszínvonal, nagyobb a demokrácia, mint náluk, éppúgy nekünk is el kell ismer-nünk, hogy ha átlépünk nyugati határunkon Ausztriába, ugyanezt a különbséget tapasztaljuk Ausztria javára.

Olvastam egy fiatal magyar mérnök úti jegyzeteit a Horthy-korból a budapest-bécsi autó-buszon tett első utazásról. Ezt írja benne: Átme gyünk a határon. Azonnal észre kell venni a feltűnő változást. Hogy érti ezt, kérdeztem. Hát – felelte – a sokkal nagyobb kultúrán, az osztrák falvak szebb, tisztább és nagyobb jólétre valló háza in, a jobb karban lévő utakon, a kivétel nélküli villanyvilágításon stb. (Pedig az ausztriai határ közelében már a *magyar* falvak is sokkal kulturáltabbak, mint átlag a magyar falvak.)

Egy volt iskolatársam a nyugat-magyarországi határon plébános, úgyhogy plébániája egyik faluja, melyben lakik, nálunk van, a másik az 1919-ben Ausztriához csatolt úgyneve-zett Burgenlandban. Ez a plébános, pedig magyar nevű, sőt magyar nemes lévén, Ausztria ja-vára elfogultsággal aligha gyanúsítható, azt mondta, hogy az aratók az Ausztriához csatolt faluban 2-3-szor annyit keresnek, mint nálunk az aratók s ő, valahányszor ottani leányegyhá-zából visszajön a határon, mindig úgy érzi magát, mintha a szabadok hazájából a rabszolgák hazájába jött volna. (Ezt még a kommunizmus előtt mondta.)

Sőt azt mondta, hogy ha egy-egy hívének dolga van a plébánián, a cselédsége rögtön meg tudja mondani, hogy az itthoni vagy a burgenlandi faluból való-e, pedig egyformán né-met és egyforma viseletben jár mindkét falu lakossága, sőt az osztrák falu is csak 10-15 éve, hogy Ausztriához tartozik. A magyarországi német polgár félszeg, félénk, alig mer „az urak” felé közeledni, alantassági érzete van. Az osztrák ellenben, bár szerény és udvarias (hiszen ez is a kultúrához tartozik), de úgy közeleg és úgy kérdezősködik, mint aki öntudatos és egyen-rangúnak érzi magát.

A törökvilág előtt is bizonyára megvolt a különbség magyar és német kultúra között, de a törökvilág alatt a mainál még nagyobb lehetett. Nem lehet tehát csodálkozni, hogy a német lenézte és magánál kevesebbnek tartotta a magyart.

Ehhez járult még, hogy a sok jó mellett vannak nekünk olyan tulajdonságaink is, melyek nem válnak becsületünkre. Azelőtt ezekről szólni se lehetett s a magyart csak magasztalni volt szabad, mert ez hozzá tartozott a hazafias neveléshez. Ma már a legújabb idők esemé-nyei és mérhetetlen megaláztatásunk után talán szabad azt is észrevenni, hogy vannak hibá-ink nekünk is, nemcsak másnak, sőt a nemzet és faj meglevő hibáira való rámutatás legalább olyan fontos és hasznos része okos hazafiak nevelésének, mint a nemzeti öntudatra és önér-zetre való nevelés. Sőt ez utóbbira minket nem is kell nagyon nevelni, mert önérzet van ben-nünk bőségesen anélkül is.

Láttuk, hogy Izabella királyné is mennyire lenézett bennünket, mennyire nem volt meg-elégedve Erdéllyel, sőt szavaiból néha milyen gyűlölet is érezhető ki irántunk (pedig ő nem nyugatról jött, csak az anyja volt onnan való). Akkora kultúra és életszínvonal, mint Lengye-lországban, nálunk is van és volt is mindig, mégse tetszettünk neki. Kell és kellett lenni hibá-inknak, mert Burgio, a mohácsi vést megelőző évek pápai követe, aki nem volt papi ember, tehát túlságos erkölcsösöz se és kétségbe nem vonható történelmi tény, hogy nagy barátunk volt és őszintén szeretett bennünket, mégis milyen szomorúakat, sőt szégyenleteseket kényte-len írni rólunk! Azt írja (1526. június 5.), hogy *„engem itt már mindenki magyarnak tekint”*, de ismerjük azt a sokat idézett mondását is, mely nemzeti pusztulásunk előtt egy évvel (1525. augusztus 9.) kelt, hogy *„ha Magyarországot meg lehetne menteni három forinton ebből a nagy veszedelemből, amelyben most van, nem hiszem, hogy akadna három ember, aki azt a három forintot ideadná”*. (Jó lenne, ha a sok németszidás mellett erre is gondolnánk, s végre tudomásul vennénk, hogy bajainknak talán mégse csak ők voltak az okai.)

Azt mondja ez a jó barátunk, hogy a főnemese k között egy sincs, akinek elég hatalma lenne hozzá, hogy rendet tudjon teremteni, de *„jobb is, hogy nincsen – teszi hozzá –, mert ez akkor egészen bizonyosan megpróbálkoznék vele, hogy királlyá tegye magát”*. (Mi meg itt

mindjárt azt is hozzátehetjük, hogy egyúttal ezrével találna is olyanokat, akik a leghazafiasabb lelkesedéssel támogatnák, hiszen „nemzeti” király lenne az illető, II. Lajos pedig „idegen” volt.)

Ugyane jelentésben (1525. április 13.) Burgio azt is írja, hogy „*az emberek itt annyira gyűlölik egymást, hogy nyugodtan elmondhatom: az alatt a két év alatt, mióta itt vagyok Budán, igaz barátokat még nem láttam a magyar király udvarában*”. (Lehetne-e ennél rosszabbat írni rólunk?)

„*Mindenki azt teszi, amit akar.*” (Megint minden bajunk forrása: a túlságosan nagy szabadság. S nekünk mégis mindig még nagyobb kellett!)

„*Országszerte hallatlan gazságok történnek.*” (1525. július 30.) „*Az urak (a főurak) annyira félnek felfogadott nemeseiktől, hogy már-már ezek szolgálivá lettek.*”

„*Ebben az országban sem igazságszolgáltatás nincsen, sem pedig remény rá.*”

Bűnös volt tehát mindenki: a király is, a királyné is, a főurak is, a köznemesek is, a jobbagyok is (hogy raboltak és gyilkoltak Dózsa idejében!), de a maga bűnét egyik se látta, egyik se ismerte el. Mindenki csak a másik bűnére hivatkozott s azzal mentette a maga bűnét.

Pedig hát azt semmi alapon se mondhatjuk, hogy ha így volt ez a mohácsi vész előtt, utána, tehát már az első Habsburg alatt, *rögtön* megváltozott a magyarság lelkülete. Világos tehát, hogy az első Habsburgoknak még ugyanilyen magyarsággal volt dolguk. Sőt talán inkább még arra kell következtetnünk, hogy még rosszabbak, mert hiszen a nemzeti katasztrofák és a nyomukban járó anarchia nem jobbakká, hanem mindig elfajultabbakká szokták tenni az embereket.

Ferdinándnak például még ugyanaz a hitvány és részeges Báthory István volt a nádora, aki Burgio működése idején volt nádor. Csoda-e aztán, ha maga Ferdinánd még nem is, de kevésbé vallásos fia már ugyanolyan érzelmekkel viseltetett a magyarság iránt, mint más idegenek, kivált mikor a magyarok ellene érzett és ugyancsak leplezetlenül kimutatott gyűlölete a viszontgyűlöletet egyébként is természetessé tette.

Hogy mennyit tesz a történetírásban az irányzatosság, láthatjuk abból, hogy Baráthosi Balogh és társai, mint az utána következő Habsburgokkal szemben még „nemzeti” királyról, a legrokonszenvesebben írnak II. Lajosról, viszont Burgio jelentéseiből kitűnik, hogy magyar alattvalói már II. Lajost is annyira gyűlölték, hogy ez a tárgyilagos idegen komolyan félt attól, hogy még meggyilkolják. Ebből is láthatjuk, hogy ha II. Lajos csakugyan gyilkosság áldozata lett volna, akkor gyilkosait elsősorban magyar alattvalói között kellett volna keresni. Láttuk, hogy Szerémi krónikája ott is találja meg őket.

Velence se volt ekkoriban ellenségünk, sőt mivel a Habsburgok ellenfele volt, az idegengyűlölő magyarok szövetségesüket látták benne. Massaro (Történelmi Tár, XXV., 290. o.) 1523 őszén, noha az ország népességét, gazdagságát és erejét magasztalja jelentésében, mégis így ír rólunk: „*A magyar a világ leggonoszabb fajzata. Más népet nem becsülnek és nem szeretnek. (Itt is láthatjuk tehát, hogy legfőbb hibánk: a túlságos nemzeti önérzet.) Mindnyájan csak a saját érdekükkel törődnek. A közjóval keveset gondolnak. A közvagyonot prédálják és ámbár folytonosan, mintha testvérek volnának, vígan együtt lakmároznak, alattomban gyűlöletet táplálnak egymás iránt. Igazságot nem szolgáltatnak és nincs olyan igazságtalan, gonosz ügy, amit két-három ember megvesztegetésével meg ne lehetne nyerni.*” (S hogy utáltuk mégis mindig a Habsburgok „törvénysértéseit”!)

„*Büszke és gögös emberek, aki engedelmeskedni nem akarnak.*” (Tehát csak ürügy volt, hogy azért nem engedelmeskedtünk királyainknak, mert „idegenek” voltak. Mikor a velencei követ ugyanezt írta rólunk, akkor még nem volt „idegen” a királyunk. Hiszen éppen most említettük, hogy Baráthosi mennyire „nemzeti” királynak tartja II. Lajost!)

„*Kormányozni vagy igazgatni nem tudnak, de tanácsot mástól elfogadni vonakodnak. Keveset dolgoznak, csak a közvagyon prédálásában buzgólkodnak. Az urak és a nemesek mindig viszálykodnak, csellel és ármánnyal működnek. (S „hazafias” történetírásunk mennyit emlegeti a bécsi „ármányt”!). Hogy mindent összefoglaljak: a magyarok a világ salakja.*”

Ha az a Massaro, akinek végeredményben semmi kára se volt a mi bűneinkből, ellenkezőleg: még haszna volt belőlük, mert gyöngítették hazája ellenségét, a Habsburgokat, így nyilatkozik rólunk, zokon vehetnénk, ha a Habsburgok, akik a maguk bőrén érezték a mi Massaro elsorolta hibáinkat, szintén tettek volna rólunk hasonló nyilatkozatokat?

A szintén velencei Gritti is gyűlölt bennünket. Ez ugyan nem sokat számítana, mert ő még olyan se volt, mint mi, de hogy még Izabella, az „utolsó nemzeti királyné” is purgatóriumának nevezte Erdélyt, melyből alig várta, hogy szabadulhasson, már mindenképpen gondolkodásra késztető. De férje, Zápolya János, az utolsó nemzeti király is keserűen kiáltja élete végén: „Az áruláshoz hozzászoktunk már; de nem szívünk-lelkünk az emiatti fájdalomhoz!”

Láttuk, hogy a másik „nemzeti” király, Mátyás is azt mondta, hogy a magyar kemény nép, amelyen nem lehet kesztyűs kézzel uralkodni. És Fráter György is ezt írja Ferdinándnak: „Bennem ne kételkedjék s ellenségeimre ne hallgasson. Én mindig híve leszek Felségednek, de az erdélyi nép hűtlen és változások után sóvárgó.” (Szalay, IV., 243. o.) Pedig hát Fráter György csak ismerhette őket!

Láttuk, hányszor le akarták tenni az erdélyiek magát a Habsburgok gyűlöli előtt ma annyira népszerű Fráter Györgyöt is, sőt az erdélyi országgyűlés hazaárulónak is nyilvánította. Még Szulimán is „tekintve a magyarok viszálykodó természetét” (Veress, 184. o.), ürüggyel vette el Buda várát János király özvegyétől és árvájától.

Szidjuk Castaldót meg Bastát, de arra nem gondolunk, hogy az előbbinek utóda Dobó István, az egri hős volt s az erdélyiek hitszegően őt is, feleségét is börtönbe vetették, mikor szabad elvonulás feltétele alatt végre feladta a várat, melyet hősiessen védett az erdélyiek ellen. Ők azt mondták, azért, mert nem tartotta meg a kikötött feltételeket, de Szalay azt írja (IV., 309. o.), hogy ez csak ürügy volt. Az igazi ok az volt, hogy a Perényiek gyűlölték a Dobókat s Perényi Péter fia, Gábor, ekkor Ferdinándtól elpártolva Izabella bizalmas híve volt. Az ő műve és bosszúja volt az egész. Dobó csak egy év múlva szabadult az erdélyiek fogságából s akkor is csak szökéssel.

A protestáns Nádasdy Tamás is, mikor királya Erdélybe akarta küldeni, azzal tért ki a király bizalma elől, hogy volt neki már kétszer dolga Erdélyben s ezért „ha a félszemét itt benn hagyta volna is, be nem jőne az állhatatlan országban, mert mint az órát, örökkön kell igazgatni”. (Veress, 362. o.)

Bornemissa püspök is azt írja, hogy örömmel menne el Erdélyből „hogy sohase lássa többé ezt az országot, melyben a félelem, iszonyodás és szakadatlan epekedés lakoznak” (ez „epekedésen” természetesen nem az áhítózást érti, hanem az epességet, tehát rosszindulatot, gyűlöletet).

Hát még külföldön hogy írnak rólunk e korból, még a protestánsok is, és még akkor is, mikor csak úgy tombol bennük a szégyenletesen egyoldalú Habsburg-gyűlölet! Így a felkelő magyarok, mint protestánsok iránt elvárhatnánk tőlük a rokonszenvet, vagy ha azt nem, a megértést, vagy legalább a tárgyilagosságot! Coxe, de még a Habsburg-gyűlöletben, illetve lekicsinylésben egészen egyoldalú Carlyle is a magyar nemességet alig említik a „turbulens” [háborgó, zavargó] jelző nélkül, ami annyit jelent, mint háborgó, izgága, nyugtalan, a bőrén nem féro, megfégezhetetlen, tehát minden, csak nem jó. Ez a nemesség az ő protestantizmusuk érdekében lázongott, nyugtalanzkodott állandóan, ez az állandó lázadozás mégse rokonszenves előttük se. Képzeltethjük, hogy írnának rólunk akkor, ha még ráadásul a katolicizmus mellett „turbulenskedtünk” volna!

Abraham du Bois Hágában 1736-ban megjelent „La Geographie Moderne” című, történelmi részében egészen, sőt nevelésesen elfogult, magyar protestáns szellemben megírt művében szintén ilyen ismertetést találok a magyarokról: „A magyarok általában egészséges, jó alakú, erős, bátor és jó katonák: nyílt lelkűek és őszinték, de büszkék és állhatatlanok, piszkosak és durvák (brutaux), bosszúállók és kegyetlenek. Ételük rendszeren a vöröshagyma és a fokhagyma” stb. (490. o.). Pedig nem német írta és nem németeknek, hanem francia a franciáknak, akik, mivel közös ellenségünk volt a német, tulajdonképpen barátaink lettek volna.

Hogy a szerző francia volta ellenére protestáns is, azt abból látom; hogy azt írja, hogy a „boldogult I. Lipót császár uralkodása alatt az összes magyar protestánst kegyetlenül üldözték, lemészárolták, elűzték, vagy megfosztották mind magán-, mind közös javaiktól s azóta elnyomás alatt vannak”. Pedig mindebből egy szó se igaz.

I. Lipót soha egy fillért el nem vett semmiféle protestánstól; annál kevésbé mészároltatt le közülük csak egyet is, ellenben kivégeztetett néhány törökkel és a franciákkal cimboráló hazaárulót s természetesen ezek vagyona is a kincstárra szállt a magyar alkotmány szerint. De ekkor is inkább a katolikusokat (s a protestánsoknál kisebb bűnösöket) „mészárolták le”. Majd meglátjuk, miért történt mindez és hogyan. (Egyébként a könyvet, mint a gróf Brunsvik-család martonvásári (Fejér megye) könyvtárának utolsó maradványát a szemétdombról szedte össze a bolsevik „felszabadítás” után az, aki hozzám hozta, s ugyanekkor a család sírboltjában látta Brunsvik Teréznek, Beethoven híres ideáljának, koporsóját is kifosztva. A csontváz egyik lába kilógott a koporsóból s egy macska épp akkor ugrott ki onnan. A koporsóba kölykezett.)

Tudvalevő, hogy Schiller történelmet is írt s e nemben legismertebb műve a „Geschichte des dreißigjährigen Kriegs” [A harmincéves háború története], melyben mellékesen a magyarok is előfordulnak, hiszen e háború folyamán ők is szövetségesei voltak a német vagy cseh protestánsoknak.

Világos, hogy Schiller, noha nemes gondolkodású és igazságra törekvő ember volt, mind a maga nevében, mint a közönség miatt, melynek írt, nem a Habsburgok pártján állt ebben a harcban. Tehát a háború magyar protestáns szereplői, Bethlen és Rákóczi György iránt természetesen rokonszenvvel kellett volna viseltetnie. Mivel művét másfél száz évvel ezelőtt írta, akkor még a tudomány se volt olyan tárgyilagosságra törekvő, mint jelenleg. Művének az a kiadása, melyet használtam, szintén fél száz éves már és természetesen az is protestáns, aki sajtó alá rendezte, és bevezetéssel ellátta. Mégis szükségesnek tartja, hogy Schiller több Habsburg-ellenes állítását, mint valótlan, helyreigazítsa. „A svéd király iránti előszeretete miatt Schiller a császári hadvezért kedvezőtlen színben mutatja be” – írja például (444. o.). Majd: „Schillert V. Frigyes iránti elfogultsága a császár igazságtalan megítélésére vezeti.” (441. o.) Stb.

Minden ok meglenne tehát arra, hogy Schiller Bethlen Gábor és Rákóczi György iránt is oly rokonszenvvel viseltessék, hogy kedvükért akár még a történelmi igazságot is megsértse, mint a német és svéd protestánsok iránti rokonszenve miatt megsértette. Schiller azonban, pedig nem osztrák, akinek legalább van vagy volt már összeköttetése a magyarokkal, hanem tőlünk távol lakó s velünk soha semmi összeköttetésben nem levő birodalmi protestáns német, mégse viseltetik rokonszenvvel, sőt még tárgyilagosságot se tud lenni a magyarok iránt még akkor se, ha azok a magyarok protestánsok, a tőle is gyűlölt Habsburgok ellen küzdenek és az ő nyugati elvbarátait támogatják.

Először is annyira jelentéktelennek tartja szerepünket, hogy Bethlennek vagy Rákóczi Györgynek a harmincéves háborúban játszott szerepéről alig ír pár szót, de még ezt is ellenséges, lenéző, megvető szellemben.

Bethlenről például mindössze ennyit és így ír: „Mialatt Ferdinánd (II.) mindent megtett, hogy kellemetlen helyzetén javítson, Frigyes (a csehek újdonsült protestáns királya) semmit se mellőzött, hogy jó helyzetét el ne rontsa. Megbotránkoztató szoros szövetséget kötött az erdélyi fejedelemmel, a porta nyílt szövetségeseivel, és ezáltal a kevésbé szilárd lelkeket megbotránkoztatta, úgyhogy az az általános hír terjedt el, hogy a kereszténység kárára keresi a maga előnyét, és hogy a törököket Németország ellen felfegyverezte.”

Tehát Schiller egyenesen megszegyenítőnek tartja, hogy a német protestánsok a magyar protestáns „szabadsághóssal” szövetséget kötöttek. A mi Bethlen Gáborunk szövetségét a német protestánsok szégyennek tartották magukra nézve.

Másik „szabadsághősünket”, Rákóczi Györgyöt Schiller így szövi bele elbeszélésébe: „Mint Bethlen Gábort a rebellis csehek, úgy hívta most segítségül Torstensson utódát, Rákó-

czit... Ámbár Rákóczi népeivel, számra huszonötezen, egész a Dunáig a svéd tábor közelébe előrenyomult, de ezek a fegyelmetlen és durva (roh) csapatok csak az országot pusztították el és csak az élelmiszerhiányt növelték a svéd táborban, ahelyett, hogy Torstensson vállalkozását célszerű tevékenységükkel előmozdították volna. Csak a császár adóbevételének és alattvalói pénzének és javainak megkárosítása volt a cél, ami Rákóczit, mint Bethlen Gábort is, hadba szólította és mindketten hazamentek, mihelyt ezt a céljukat elérték. Ferdinánd, hogy megszabaduljon tőle, megadott a barbárnak (!) mindent, amit követelt és ezzel a kis áldozattal megszabadította országait ettől a félelmes ellenségtől.”

Csak ennyi és ilyen a véleménye a német protestánsoknak és Schillernek, a nagy protestáns német költőnek, a mi „nagy” szabadsághőseinkről! De ha így írnak ők és ilyen véleményük van a magyarokról akkor, mikor fegyvertársaik ugyanazon célért ragadnak fegyvert, melyért ők dicsőségnak tartották harcolni, akkor igazán nem csodálkozhatunk, ha a szintén protestáns lelkületű Habsburg Miksa se gondolkodott és nyilatkozott rólunk kedvezőbben akkor, mikor nem barátai, hanem ellenségei voltunk neki és családjának. Hogy még Miksa is jobb érzellemmel volt irántunk, mint a német vagy angol protestánsok, mutatja, hogy élete első felében még ő is szeretett bennünket, csak később, mikor a magyar rendek részéről egyik megalázás a másik után érte az országgyűléseken, ahol ismét olyan hang uralkodott a németek, sőt maga Miksa ellen is, mint amilyent Ferdinánddal kapcsolatban V. Károly császár követének jelentésében láttunk, változtak meg irántunk való érzelmei.

Már arról az országgyűlésről is, mely királynak ismerte el, azt írja Szalay (IV., 326. o.), hogy „módfellett ingerült” volt. Forgách így emlékezik meg róla: „*Non aliud comitium magis tubidum propter communes et maximas conturbationes.*” (Az általános és felette nagy zavarások miatt nem volt ennél zivatarosabb országgyűlés.) De a hű és kevésbé fennhéjázó magyarokhoz élete végéig kegyes és jóakaró volt és maradt még Miksa is.

Bizonyára nem magyargyűlöletének jele az sem, hogy magyarul is megtanult. Igaz, hogy Acsády és mások ezt tagadják, mert hiszen ezen a most említett országgyűlésen éppen az okozta a legnagyobb zivatart, hogy előterjesztéseit *németül* akarta ott megtenni. Hogy milyen szabadok és függetlenek voltunk, azt éppen eléggé bizonyítja, hogy emiatt ott, a császár jelenlétében zivatárokat tudtunk és mertünk csinálni oly fokban, hogy azt tényleg egy uralkodó se tűrhette el alattvalóitól.

Mivel Miksának ezt mégis el kellett tőnie, nem csoda, hogy ellenszenv támadt lelkében ellenünk. Azonban mivel több adat bizonyítja, hogy tudott magyarul, fenn kell tartani állításunkat. Magyar nyelvtudásáról említést tesz több magyar kútfő is, de még többet bizonyít, hogy Bucholtz is ezt mondja, pedig mivel ő nem magyar és nem is magyaroknak ír, nehéz elképzelni, miért mondaná ezt, ha nem úgy lett volna. Bucholtz azt írja (VIII., 704. o.), hogy nyolc nyelven beszélt: németül, franciául, spanyolul, olaszul, magyarul, görögül, szlávul és latinul.

Talán legjobban megoldja a kérdést Michele, velencei követ, aki 1571-es jelentésében azt mondja, hogy eléggé ért magyarul *is*. Tehát tudott, de nem tökéletesen. (Tökéletesen latinul se tudott.)

Akkor az országgyűlésen csak a műveletlenebb köznemesek beszéltek magyarul. Ezért Miksa is, mikor szemére hányták, illetve felzúdultak előterjesztésének német nyelve miatt, azt hozta fel mentségére (van ott elnyomás, ahol az uralkodónak, mégpedig itt az egész kereszténység fejének kell magát mentetnie „elnyomott” alattvalói előtt?), hogy nem beszél elég folyékonyan *latinul*. Ebből látjuk, hogy nem a magyar, hanem a latin helyett használta a német nyelvet, s hogy akkor senkinek még eszébe se jutott, hogy a király magyarul is beszélhetne az országgyűlésen, még akkor se, ha magyar anyanyelvű lett volna.

Tudjuk, hogy Nagy Frigyesnek, a német-porosz büszkeség fő képviselőjének, még két-száz évvel utána se jutott eszébe, hogy németül beszéljen vagy írjon, pedig ő nem is a latin, hanem egy másik élő nyelvet, sőt éppen a német nép ellenségét, a franciát használta anyanyelve helyett. A nemzeti nyelv kultusza csak a XIX. században kezdődött.

Aki nyolc nyelvet tud, hacsak nem csodaember s nem ez az egyedüli foglalkozása, nem tudhatja mindegyiket olyan tökéletesen, hogy igényesebb helyen nyilvánosan szerepelhessen vele. (Ezért keltett bámulatot a Népszövetségben Apponyi Albert, hogy annyi nyelven és oly tökéletesen tudott. De természetesen ő se nyolc nyelven, hanem csak vagy négyen. De még ezzel is csodálatot keltett.) Miksa tökéletesen tudhatott talán németül, franciául és spanyolul, a többi öt nyelven meg értett és úgy-ahogy beszélt, de az a felhozott bizonyítékok alapján kétségtelen, hogy ez öt nyelv között ott volt a magyar is.

Miksa tehát nem nevelkedett magyarellenesen. Apja ezt nem is tűrte volna. De élete végén is csak akkor nevezhetjük magyarellenesnek, ha Izabellát is annak tartjuk, őt azonban senki se mondja annak, noha keményebb nyilatkozatokat tett ellenünk, mint Miksa. Pedig hát őt ugyancsak udvariasan kiszolgálták az erdélyi országgyűlések, mint láttuk, s nem vágtak fejéhez olyanokat, mint az „elnyomott” anyaországi magyarok Miksának. Hogy gyűlölt volna bennünket Izabella, ha neki is olyanokat kellett volna zsebre vágna tőlünk, mint Miksának! Láttuk, hogy Izabellának még az udvara se volt magyarabb Erdélyben, mint Miksáé Bécsben, legalábbis ha a bizalmi embereit vesszük.

Érdekes, hogy Miksa már büszkén emlegette német voltát s németnek tartotta magát, pedig vérségileg még annyira se volt német, mint Ferdinánd. Nagy tévedés ugyanis azt hinni, hogy a mohácsi vész után a magyar trónra kerülő Habsburgok németek voltak (annál kevésbé, hogy osztrákok).

Ezt az annyira elterjedt téves hitet megint az ellenséges hírverés terjesztette el nálunk, hogy a gyűlöletet annál jobban szíthassa ellenük. Németországban, ahol az ellenkezővel lehetett ellenszenvet kelteni irántuk, azt hangsúlyozták, hogy *nem* németek.

Csakugyan, I. Ferdinánd vére csak 3,1, Miksáé pedig egyenesen csak 1,6%-ban volt német. Miksa anyja ugyanis Jagelló Anna volt, tehát lengyel-litván; nagyanyja Őrütl Johanna, spanyol; dédanyja Burgundi Mária, francia; jóbanyja portugál Eleonóra; ükanyja masoviai Cimburga, tehát lengyel-litván (állítólag ettől örökölték a Habsburgok az előreálló alsóajkat, melyet oly bámulatosan hosszú ideig örökített rajtuk); végül szépanyja milánói Viridis olasz.

A fenti százalékok úgy jöttek ki, hogy az eredeti Habsburg-apát 100%-ban németnek, a nem német anyát 100%-ban nem németnek vettem.

Említettem, hogy Ferdinánd nemcsak vérből nem, hanem még érzelemben se volt német, mikor a magyar trónra került. Bizalmasai annyira spanyolokból álltak akkor is, mikor már régen osztrák főherceg lett, hogy osztrák alattvalóinak ellenszenvre írta, mint idegen iránt, egész az ellene irányuló összeesküvésig ment, melynek vezetőit ki is végeztette. Mikor már a magyar trónért küzdött, akkor is felkötötte fizetlenségük miatt lázadó német zsoldosainak zászlótartóját. (Szalay, IV. 58. o.) *Ellenben egy esetet se tudunk, hogy hűtlenségbe esett magyarjaival is így bánt volna.*

Később bizonyára mindjobban elhalványult lelkében szülőhazája emléke, de hogy kitörölni sohase tudta az idő, azt jól látjuk onnan, hogy trónörökös fiát nevelkedni Spanyolországba küldte, ahol ő is nevelkedett, spanyol felséget szerzett neki (V. Károly leányát, Máriát), aki egész spanyol udvartartást hozott magával. Ez Miksának, úgy látszik, nem is tetszett, mert Ferdinánd még végrendeletében is inti, hogy áldott feleségét meg ne szomorítsa azzal, hogy spanyol környezete elbocsátására kényszerítse, mert neked se esne jól, írja neki, ha németjeiddel Spanyolországban lennél és ott elbocsátásukra kényszerítenének.

Leányai is úgy kedveskedtek Ferdinándnak, hogy mikor sok elfoglaltsága és állandó utazásai közben időnként meglátogatta őket, spanyolul köszöntötték fel. Ez mindig végtelenül jól esett az apának. Sőt, mint láttuk, még halálos ágyán is az volt a kívánsága, hogy Spanyolország védőszentjének ünnepén haljon meg, ami teljesült is.

Hogy aztán a fia, akiben még annyi német vér se volt, mint Ferdinándban, mert az anyja se volt német s nem is Németországban nevelkedett, mégis oly erős és öntudatos német volt, illetve lett, az megint csak újabb bizonyítéka azon többször említett állításunk igazságának,

hogy mi magyarrá tehattük volna a Habsburgokat s velük a Habsburg-világhatalmat is magyar világhatalommá, ha okosak lettünk volna, ha egységesen melléjük álltunk volna és hazánk régi hatalmát és tekintélyét megőrizve Magyarországot hatalmuk alapjává tehattük volna. Lám, a spanyol Miksa milyen német tudott lenni!

Sokan annyira mennek a Habsburg-gyűlöletben, hogy erre azt mondják: Isten mentsen attól, hogy ők magyarok legyenek. Jobb, hogy megmaradtak németnek, illetve, hogy újra visszanémetesedtek. Nekünk ugyanis se így, se úgy nem kellene.

Az ilyen beszéd – feleljük – tette tönkre Magyarországot, s akik így beszélnek, azokhoz nekünk sincs egy szavunk se, mert beszédük világosan mutatja, hogy nem az eszükkel, hanem a szívükkel gondolkodnak. Ez a szív azonban merő epe és gyűlölet, mely az ész szavát, de még a tulajdon fajuk és hazájuk szeretetét is elnyomja. Ezek jobban gyűlölik a Habsburgokat, mint amennyire szeretik hazájukat, tehát hitvány magyarok.

Zrínyi, a szigetvári hős

Akik Miksát ismerték, mind rendkívül kiváló és tehetséges embernek tartották. Kiváló emberpéldány volt, mind testileg, mind lelkileg. Nagy műveltségű ember volt, de olyan erős és ügyes is, hogy az egyéni párviadatokban is úgy kivált, mint dédapja, I. Miksa, vagy a mi Mátyás királyunk. Hogy uralkodásához mégse fűződik semmiféle kiváló hadi tett, csak történelmünk egyik legmegvetettebb és legszégeylenletesebb balsikere, a szigetvári gyászos ostrom, az az ő egyéni balszerencséje.

Miksa olyan keresztény sereget hozott össze a török ellen Szigetvár ostroma idején, hogy még számban is egyenlő volt a törökével s így megokoltan és kellő vezetés alatt a siker biztos reményével ütközhetett volna meg a törökkel, s ha a sikernek folytatása következett volna, már akkor országunknak a török alóli felszabadításához vezethetett volna. Nem ködös álom ez, mert hiszen egy nagy siker igen sokszor megadja a kedvet is meg az áldozatkészséget is a költséges folytatáshoz.

Miksa seregében azonban nem volt egyetértés. Tanácsot tartott, hogy milyen harcmódhoz folyamodjanak. A magyarok azt ajánlották, hogy keressék meg a törököt és ütközzenek meg vele; a németek, hogy egyelőre várjanak. Miksa az utóbbit volt kénytelen elfogadni, mert a vezér nem ő volt és általában a németek nem akarták a törököt „felkeresni”. Így aztán a török *ekkora* keresztény sereg szemé láttára foglalta el Szigetvárt és ölte meg Zrínyit és társait. Sőt a keresztény sereg még ennél is kevesebbet tett, mert több száz kilométerre táborozva a töröktől, még csak nem is láthatta, hogy mit csinál az ellenség. Mikor aztán meghaltak, hogy Szigetvár elesett, Zrínyi vértanúhalált halt s a török a rab magyarok tízezreivel már haza is indult, ők is eloszoltak. Egész Európa felháborodott, sőt gúnykacaja kísérte ezt a „haditettet”, Miksát pedig úgy elkésérítette a dolog, hogy attól kezdve már nem volt többé ember; nem volt többé becsvágya és életcélja. Meg is halt már ötvenedik életévében, csupán 12 évi uralkodás után. Az angol protestáns Coxe azt írja, hogy halálát „*a gondok és a testi és lelki erőmegfeszítésből származó kimerülés siettette*”. Ne hasson ez gúnyként a mondottak után, mert annyi országból és annyi autonómiából álló birodalmat kormányozni, mint az övé volt, még nagy tettek végrehajtása nélkül is kimerítő volt, kivált annak, akinek életkedvét és tetterejét megtörték a csalódások.

Mivel Miksa császár volt ugyan, de nem a sereg vezére (az a birodalom határozatából Günther volt), e kudarcral kapcsolatban őt magát inkább részvétellel, mint gúnyral kell kísérnünk. A kudarc igazi okát már fentebb megmagyaráztuk. Egyéb kifejtett okokon kívül rámutattunk már arra is, hogy a nagy német sereg nem volt úgy ellátva élelmiszerral, a szállításhoz szekerekkel és olyan felszereléssel, hogy a biztos pusztulás veszélye nélkül bemerészkedhetett volna Magyarország déli, a töröktől már teljesen elpusztított részeibe; nem volt ellátva olyan egészségügyi felszereléssel sem, hogy a kipusztult, elhanyagolt, mocsaras éghajlattól okozandó „*morbus hungaricus*”-ban majd ezrével megbetegedő s az ilyen éghajlathoz és levegőhöz még hozzá nem edzett beteg, idegen katonák ezreit orvosi ápolásban tudja részesíteni.

Mindezekről előre gondoskodni külön óriási pénzbe került volna, ezt a sereget pedig – mint a német birodalmi gyűlések mindig hangsúlyozták – csak keresztény irlalomból állították össze. A császárnak is, mint ilyet, úgy kellett tőlük összekönyörögnie, ilyenkor pedig örül az ember, ha az összejön, ami feltétlenül szükséges, nem pedig még egy félvére szóló élelem, szekerek, sátrak és gyógyszer is ráadásul. Ha pedig így állt a dolog, akkor bizony kisül, hogy az a magatartás, melyet ez a keresztény sereg tanúsított, tulajdonképpen nem is ország-világra szóló gyávaság és tehetetlenség volt, hanem szükségszerű óvatosság és okos előrelátás. Így aztán mi ugyan azt mondhattuk rá, hogy ez a sereg nekünk nem ártott, nem is használt, de a Német Birodalomnak és Ausztriának használt, mert annak határait megvédte s azt elérte, hogy a török oda behatolni meg se kísérelt.

Ha a török sereg megtámadta volna a keresztény nyugatot, akkor majd szembeszállt volna vele ez a kiállított büszke és hatalmas sereg, s akkor majd a németek, akiket a támadás elsősorban érintett volna, gondoskodtak volna élelmezéséről is a hosszan tartó hadjárat alatt. De világos, hogy ha azt vártuk tőle, hogy Szigetvár felmentése s magyar területek felszabadítása érdekében vonuljon be Magyarország belsejébe és ott folytasson támadó háborút, akkor legalább az élelmezéséről nekünk kellett volna gondoskodnunk. S ha még erről se gondoskodtunk, akkor azért, hogy a német sereg az osztrák határ megvédése után hazaoszlott, mindenkinek joga van a gúnykacajhoz, csak nekünk nem. Vajon bolsevista elnyomásunk alatt tett-e értünk még csak annyit is a nyugat, mint amennyit Miksa németjei tettek? Pedig őket is legalább annyira fenyegette a bolsevizmus, mint Miksa idejében Németországot a török.

Ha az éhség, betegségek és az idő viszontagságai miatt az egész sereg tönkremegy, mint pár évvel előbb Katzianer nagyszerűen felszerelt, csak kellő élelmiszerral el nem látott serege a Dráva mentén, akkor már nagyobb baj lett volna. Így legalább sértetlenül mentek haza s megmutatták a töröknek seregük erejét. Az nem is merte őket megtámadni. Ez is kétségtelenül eredmény volt, mert hiszen a török volt a támadó s ők csak védelem céljából jöttek össze. Magyarországot ugyan nem védték meg, de a saját hazájukat igen.

A végeredmény tehát az, hogy Miksa csak arra tudta rávenni németjeit, hogy hazájuk határainak védelmére hadba vonuljanak, de nem arra, hogy Magyarországot is, mely Miksa országa volt ugyan, de az övék nem, felszabadítsák. Erre nem volt meg a seregben az akarat, *de az erre a célra* szükséges felszerelés és élelmiszerezés se volt meg.

Aki tárgyilagos, az a támadó kedv hiányát az adott nehézségek miatt természetesnek tartja, s nem Miksát szidja vagy egyenesen kineveti és gúnyolja érte, hanem annál jobban áldja érte száz évvel későbbi utódát, Lipótot, aki olyan sereget is össze tudott hozni s tizenöt éven át minden évben újra kiállítani, melyben még a támadásra is megvolt az elszántság és aki még az erre a célra szükséges hadfelszerelést és élelmiszerezést is elő tudta teremteni, bár, mint látni fogjuk, ő se mindig. Ez már ugyanis éppen nem természetes és éppen nem magától értetődő.

Hogy gúnyolódhatunk mi az olyan német seregen, mely csak a maga hazáját hajlandó védeni, a mienkét már nem, mikor mi a mohácsi vészkor és előtte még a magunk hazáját is milyen gyalázatosan nem védtük, s mikor a magyar nemesség elvből mindig csak a maga hazája területén volt hajlandó harcolni?

„Hazafias” történelemkönyveink a hőslélkü Zrínyi galád cserbenhagyása miatti felháborodással tele emlékeznek meg erről a gyalázatos hadjáratról. Mivel pedig Miksa nem sokkal Zrínyi hősi halála előtt (1565-ben) a nagy hős ellen még vizsgálatot is rendelt el, még nagyobb a felháborodás ellene, aki ezt a nagy hőst ennyire nem méltányolta, sőt életét ilyen igazságtalan túsúrásokkal keserítette. Mert hát az csak természetes, hogy egy Miksa meg egy Zrínyi Miklós közötti vitában csakis Zrínyinek lehet igazsága.

Azóta azonban megkerültek a Zrínyi ellen vezetett vizsgálat jegyzőkönyvei, melyekből olyasmiket tudunk meg, hogy hatásuk alatt még Takáts Sándor is Miksának kénytelen igazat adni. (Takáts Sándor: Emlékezzünk eleinkről, 261-281. o.) E jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy a nagy hősnek nagy erényeivel arányban álló óriási hibái is voltak. Olyanok, hogy ha Habsburg lett volna, mi magyarok úgy ismernénk, mint emberi bőrbé bújít szörnyeteget és a világ leggonoszabb emberét, mert akkor épp úgy *csak bűneit* néznénk, mint ahogy most csak az erényeit.

Már többször rámutattam, hogy egész hazafias nevelésünknek és egész népszerű történetírásunknak az a fő hibája, hogy csak hősei és csak sántánjai vannak. A hőseit égig emelik, idealizálják, az ifjúság és a nép elé eszményképül állítják. Nem túrik (mert hazafiatlanságnak, sőt hazaárulásnak veszik), ha valaki bírálja őket. Ilyenek Szent István, Nagy Lajos, Mátyás, mindkét Zrínyi Miklós, de Zrínyi Ilona is, Bocskai, Bethlen Gábor, Rákóczi György és Rákóczi Ferenc, Petőfi, Kossuth, Wesselényi, Széchenyi, Deák. Viszont vannak, akiket meg

csak szidni szabad és jótulajdonságot a hazafiatlanság vádja nélkül nem is szabad bennük észrevenni. Ilyenek az összes Habsburg-uralkodók, de különösen I. Ferdinánd (Jánossal szemben), I. Lipót és I. Ferenc, aztán még inkább Castaldo, Basta, Kollonics, Carafa, Windischgrätz és Haynau.

Érdekes, hogy újabban a hősök között az elsőt (Szent István) meg a két utolsót (Széchenyi és Deák) maguk e rendszer követői is megbírálják, sőt nyíltan mutatják, hogy nem rokonszenveznek velük. Szent Istvánnal azért nem, mert a kereszténység behozatalával együtt a pogányságot is kiirtotta, s nekik jobban fáj a pogányság és a vele összefüggő magyar népi emlékek kipusztulása, mint amekkora értéknek tartják a kereszténységet, mely az ő lelküket teljesen hidegen hagyja. A két utolsó meg azért, mert az ő hazafias hőseikkel szemben a mérséklet és megértés hívei voltak a nemzet ellenségeivel (értsd: Habsburgokkal) szemben. Azonban a többi hőshöz, az ő igazi hőseikhez, még most se engednek hozzányúlni, azokkal szemben még ma se tűrnek el bírálatot.

Pedig az effajta hazafiság, még akkor is, ha hősei igazi hazafiak, csak álomvilágot létesít a tömegek és az ifjúság lelkében. Ilyen nevelési rendszer mellett sohase lesz igazságos és tárgyilagos történetírásunk, de így a háborút se lehet sohase kiküszöbölni a nemzetek között. Ha ugyanis a mi embereinknek csak a jót szabad látni, az ellenségben meg csak a rosszat, akkor szomszédaink mindig ellenségeink is lesznek egyúttal és akkor mindig, egész más világban és meggyőződésben fogunk élni mi is és a velünk szomszédos népek is. Mi ugyanis gonosztevőknek gondoljuk azokat, akiket ők hősöknek tartanak, nekünk meg azok lesznek a hőseink, akik az ő szemükben voltak nagy bűnösök. Így aztán előbb-utóbb egymásnak megyünk.

De azonkívül még az a hátránya is megvan ennek a módszernek, hogy egy, a valóságban nem található embertípushoz szoktatjuk hozzá ifjúságunkat és a tömegeket. Ahhoz, hogy hőseiben emberfeletti, bűn és gyarlóság nélküli embert lásson, amilyen a valóságban nincs. Így aztán mikor megismerik a valót, mert meg kell előbb-utóbb ismerniük, teljesen elvesztik hitüket az igazságban s az emberi becsületben, s azt hiszik, hogy a valóságban nincsenek is hősök.

Látjuk is ezt minden nemzeti mozgalmunkban. Nagy kedvvel, lelkesedéssel, rajongással kezdődik s aztán hirtelen letöréssel, sőt sokszor egész szégyenletes összeroppanást okozó kishitűséggel végződik. Ha a megmozdult tömegek előre tudták volna, hogy vezéreik nem félistenek, nem hiba nélküliek lesznek; ha erre előre figyelmeztették volna őket; ha nem mámoros lelkesedésre, hanem józan kritikára neveltük volna őket még saját tiszteletreméltó vezéreikkel szemben is, akkor nem érné őket csalódás és nehézségek esetén nem ejtené meg őket a kishitűség oly hirtelen.

De magára a nemzetre és a magyar népre is sértő ez a nevelési rendszer. Voltak és bizonyára lesznek is nekünk olyan hőseink is, akik kibírják a tárgyilagos kritikát is. Szégyellenünk is kellene, ha csak olyan nagyjaink lennének, akikről tilos a teljes igazságot megírni.

Ahhoz meg egyenesen kötelességünk hozzászoktatni az embereket, de már a fiatalokat is, hogy a minden tekintetben tökéletes embereket ne a királyok, politikusok, hadvezérek, szabadsághősök, tudósok és költők között keressék, hanem csak a szentek között. Ezeket tanulmányozni és bámulni újabban már nem divat, pedig az az igazi nagyság, az az igazi utánozni való, mikor valaki elérte már, hogy a lélek mindig uralkodni tud a testen, s aki olyan önuralmat szerzett már ösztönei felett, hogy soha még gondolatban se téved olyasmire, ami tilos, a jót pedig hősiek fokban gyakorolja.

A *történelem* nagyjai nem ilyenek. Őket nem feddhetetlenségükért tiszteljük és bámuljuk, hanem a tehetségükért (amiért tulajdonképpen nem őket kellene bámulnunk, hanem Istent áldanunk, aki a tehetséget adta nekik). Ezeknek is van istenadta tehetségükön kívül egyéni érdemük is, mert szorgalom, igyekvés, önmegtagadás és kitartás nélkül egyedül a velük született tehetség még nem tehetné volna őket nagy emberekké, de bennük a szorgalom se teljesen volt önzetlen, mert a dicsőség, a hatalom, az érvényesülés, a büszkeség szolgálatában állott, ami végeredményben mind önzés, csak annak egy magasabb rendű szellemi síkon mozgó faja.

Tehát hozzá kellene szoktatnunk az embereket, hogy hőseink irányában is tárgyilagosak legyünk, s erényeik, illetve kiválóságaik mellett hibáikra is rámutassunk. Hozzá kellene szoktatnunk mindenkit, hogy a hiba hősköben is természetes dolog, mert hiszen a nemzeti hősök nem szentek, de ugyanakkor hozzá kellene szoktatnunk mindenkit ahhoz is, hogy történelmünk olyan szereplőiben, akik felett pálcát törünk, szintén lehetnek és többnyire vannak is bűneik mellett jótulajdonságok is, mert az emberek nem angyalok, de nem is sátánok, hanem emberek.

Minden ember lelke olyan, mint az érem: van elülső és van hátulsó oldala, és éppen ennek figyelembe vétele teszi lehetségessé az igazságos, elfogulatlan történetírást. De emiatt lehet megtenni azt is, hogy akiknél akarjuk, azokban *csak* a jót vagy csak a rosszat látjuk meg, csak azt vesszük észre. Ha aztán a jót vagy szépet ki is tudjuk emelni, színezni, az embereket irántuk fel is tudjuk lelkesíteni, sőt rajongásba vinni. Viszont másoknál meg, ha akarjuk, csak a rosszat írjuk meg, csak azt emeljük ki és színezzük ki s így az emberekben egyenesen féktelen gyűlöletet kelthetünk irántuk, noha az igazság az, hogy a kettő erkölcsi értéke nagyjából egyforma.

Mi itt csak úgy mutathatjuk ki történetírásunk katolikusellenségét és emiatt a Habsburgok és híveik elleni hihetetlen elfogultságát és igazságtalanságát is, ha erre a minden emberi lélekben megtalálható kettősségre rámutatunk, azok hibáiról is beszélünk, akik eddig hazafias félisteneink voltak. Sőt mivel eddig csak erényeikről hallottunk, azoknak most inkább csak a hibáikról beszélünk. Ne botránkozzék meg rajta az olvasó, hiszen az évszázados egyoldalú, tehát hamis szemlélet után, mellyel az igazság ellen eddig vétkeztünk, ez kötelességünk az igazság és a történelmi tárgyilagosság iránt.

Ezeket tartottuk szükségesnek előre bocsátani, mielőtt a hős Zrínyi Miklós hibáira, sőt visszataszító bűneire rámutatunk. Enélkül nem tudjuk ugyanis tárgyilagosan megbecsülni azokat a Habsburg királyainkat, akiket olyan nagy hősiességről és életfeláldozásról ugyan nem dicsérhetünk, mint amilyenről Zrínyit, de olyan bűnökről se vádolta őket még halálos el-lenségük se, mint amilyeneket Zrínyire hiteles tanúvallomások rábizonyítottak.

Isabella királynét (vagy János királyt, vagy János Zsigmondot, vagy Báthory Istvánt) sem akartuk befeketíteni, mikor rámutattunk árnyoldalaikra is, hanem a történelmi igazság kívánta, hogy ezt is megtegyük, kivált mikor erről a magyar közönség alig tud. De éppúgy a történelmi igazság és tárgyilagosság kívánja azt is, hogy viszont Habsburg királyainkról és híveikről, akikről közönségünk csak a rosszat tudja s ezt sokszor akkor is, ha nem is tették, a jóra is rámutassunk, ha volt bennük.

A bizonyítékok súlya alatt még a Szilágyi történelem (VI., 378. o.) is kénytelen elismer-ni, hogy *„kétségtelenül nem (Miksa) jóakarátán múlt, hogy nem történt semmi”* (Szigetvár felmentésére). Viszont Zrínyiről még Takáts is azt kénytelen megállapítani, hogy *„hevesvérű, erőszakos, hirtelen fellobbanó oligarcha”* volt, *„aki ellentmondást nem tűrt; mindenkivel, ha kellett, még magával a királlyal is szembe szállott”*. Aztán, hogy *„nagy volt benne a birtok-szerzés ösztöne, ami nemegyszer annyira erőt vett rajta, hogy valósággal kapzsinak látszott”*.

Igaz, azt is hozzáteszi Takáts, hogy ugyanakkor *„több száz lovaszt tartott a maga költségén, s hogy azokat a katonákat is segítette, akik a királytól hiába várták zsoldjukat”*.

Szívesen elismernénk Zrínyitől ezt is, hiszen magunk is hangsúlyoztuk, hogy voltak erényei is, azonban az, amiket itt Takáts említ, csak félig tartozott Zrínyi erényei közé. Tartott lovasokat Zrínyi a maga költségén, igaz, *de nem úgy, hogy kiadásait később a királyon bőségesen be ne vasalta volna*. Azokon a katonákon, akiket „segélyezett” természetesen olyanokat kell érteni, akiknek ő volt a parancsnoka és úgy, hogy ezt a segílyt csak előlegezte s később kamatostól behajtotta a királyon.

Akkor az volt a szokás, hogy olyan nagy úrtól, mint a római császár, nem szégyen kérni, s a király azért van, hogy bőkezű legyen. Kértek is tőle főuraink – még a legönzetlenebbek is – bőséggel, Habsburgjaink pedig „velük született kegyességüknél fogva”, mint akkor szokás

volt mondani, ugyancsak bőven gyakorolták irántuk ezt az uralkodói erényt. Hiszen főúri családjaink nagy vagyona ekkor és így keletkezett és ekkor és így szegényedett el maga a király, aki mással nem fizethetett, mint egy-egy kincstári uradalom odaadományozásával, úgyhogy a végén már nem maradt neki az országban semmije se.

De Zrínyi (és társai) mindezzel nem elégedtek meg. Elragadozták erőszakkal a másét is, a szomszéd, náluk gyöngébb földbirtokosokét is, kivált, ha gyöngye özvegy vagy védtelen árvák voltak az illetők, vagy még inkább, ha az a birtok a természeténél fogva mindig védtelen, mert csak lelki fegyverekkel rendelkező *Egyházé* volt. Valamit *erőszakkal* elvenni ugyanis nem volt szégyen a nemesre. De dézsmálták és ragadozták bőségesen a királyét is, ami pedig akkor azt jelentette, hogy az országét.

Ez úgy történt, hogy a legtöbb várral, melynek a katona főúr parancsnoka volt, óriási kincstári uradalmak jártak, melyeket ez a parancsnok kezelte. Lassacskán aztán egész rendszerre vált, hogy ez a „kezelés” abban állt, hogy az uradalmak jövedelmét a parancsnok, tisztjei és vitézei *maguk* élvezték, de emellett – természetesen – zsoldjukat is kapták, s ha késett, nagy hangon követelték. A tisztek egész falvakat kaptak, s a vitézek is mind élveztek annyi ingyenföldet, melyen kenyérük megtermett, s annyi rétet, melyet kaszálva állatokat is tarthattak, sőt talán még eladásra is maradt belőle. Világos, hogy így még lehetett élni akkor is, ha a zsold esetleg hónapokig, sőt évekig késett.

Azokat a siralmas panaszokat, melyekben vitézeink elmaradt zsoldjuk kifizetését kérik és megrázó színekkel esetelik benne szívszaggató nyomorukat, nem kell tehát annyira szóról szóra venni. Kérvényekben ez már így szokás még ma is, hát még akkoriban! A kérvényezőök maguk nagyon jól tudták, hogy ők nincsenek ekkora nyomorban, a kérvényt olvasó király vagy kamarai tisztviselők is jól tudták, mennyit kell belőle elhinni s mennyit nem. Csak az ezeket a kérvényeket *ma* olvasó tapasztalatlan fiatalok és a nagyközönség vesz mindent szóról szóra, szánja véreit és gyűlöli meg hatása alatt a szívtelen, elnyomó, idegen zsarnokot.

Ellenben itt, igenis, fel kell hoznunk az itt harcoló idegen zsoldosok kihágásainak igazságos megítélése és az emiatti magyar felháborodás igazságtalanságának megvilágítására azt, hogy az idegen zsoldos sokkal nagyobb zsoldot kapott ugyan a magyar katonánál, de neki aztán csakugyan egyedül csak a zsoldjából kellett is élnie; neki nem volt meg – a váruradalmak használata képében – ez a jó mellékese, s neki, mikor zsoldot nem kapott, csakugyan éhen kellett volna pusztulni, ha nem rabolt vagy erőszakoskodott akkor, ha a zsoldja késett.

Hogy nem lehetett olyan keserves dolog a császár kenyérére „nyomorogni” és „éhen halni”, azt abból az elkeseredésből is láthatjuk, melyet a végvári katonaság egy részének elbocsátása például I. Lipót idejében okozott. A Thököly-féle „szabadságharcnak” ez volt az egyik fő oka, nem pedig a nemzetnek az idegen elnyomás okozta elkeseredése. Ezt még Takáts is észrevette, de mivel effajta érvelés nem járult hozzá az ember népszerűségéhez, sem protestáns barátai előtt való becsületszerzéséhez, pedig végeredményben tőlük függ az ember érvényesülése, azért éppen csak célozni merészel rá olyanképpen, hogy a Thököly-felkelés erre az okára történetíróink, sajtáságosan, eddig még egyáltalán nem mutattak rá. Ennyivel aztán Takáts is megelégszik. Hogy ez mit jelent s milyen következtetéseket lehet belőle levonni, azt teljesen rábízta az olvasóra. Az olvasó pedig – természetesen – semmiféle következtetést nem vont le belőle, hanem észrevétlenül átsiklott rajta.

A végvári vitézek, mivel kenyérüket elvesztették, tisztán kenyérkeresetből álltak Thököly (s később Rákóczi) szolgálatába, ezért kellett tehát magyar szabadságharcnak kitörnie, nem pedig azért, mert a nemzet függetlenségének elnyomása már tűrhetetlen méreteket öltött. Mikor aztán részint hogy a felkeléstől elvonják őket, részint mert a török felszabadító háborúban megint valóban is szükség volt rájuk, ismét sokukat visszafogadták a király szolgálatába, rögtön ezrével mentek vissza az elhagyott zászlók alá. Pedig Thököly havonta három forintot fizetett nekik, a király pedig csak kettőt *ígért*, úgyhogy figyelmeztetni kellett az ud-

vart, hogy ha még annyit se kapnak, mint Thökölytől, akkor nem lehet kívánni, hogy Thökölyt elhagyják.

Hogy aztán a Thökölyhez csatlakozott, mert kenyértelemné vált végváriak azonnal visszatértek a császári szolgálatba, mihelyt lehetett, annak az a magyarázata, hogy a királyi zsold, ha rendetlenül jött is, mégiscsak jött, s legalább utólag majdnem mindig megjött. (Még a „majdnem” szót is csak azokra gondolva tettük hozzá, akiket közben elbocsátottak vagy ők maguk hagyták el a szolgálatot vagy közben meghaltak. Ilyenkor fordult csak elő néha, hogy a hátralékot sohase kapta meg valaki.) Ha másban nem, posztóban vagy sóban, és ha sokszor késésekkel is, de mindig kifizették a katonák zsoldját. Ehhez járult még a váruradalmak földjeiből élvezett jövedelem, mely a katona és családja legalább legszükségesebb megélhetését fedezte. Mivel a végváriak e legutóbbi jövedelme törvénytelen volt, végeredményben itt is a király volt a becsapott és megrövidült fél, nem pedig a végvári vitézek.

A magyar király, ha akarta volna, szintén felelhetne volna hátralékos zsoldjukat követelő katonáinak azt, amit Dungaerszky Lázár, a híres rác bácskai parasztnábob egy fiatal gazdasztjének, aki kétségbeesve panaszkolta gazdájának, hogy már három éve áll szolgálatában s még egy fillér fizetést se látott. „*Gazemberek! – válaszolta felháborodva Dungaerszky. – Nem elég, hogy csaltok-loptok, hanem még fizesselek is érte benneteket?!*”

Többet aztán az újdonsült gazdaszt se kérte a fizetését, de utána épp oly pompásan megélt fizetés nélkül is, mint társai megélték.

Királyainknál azonban nem volt egészen ilyen patriarchális gazdálkodás, mint az öreg rác nábobnál. A kamara már Miksa idejében jelentette Bécsbe, hogy a váruradalmak jövedelme évről évre kevesbedik és javasolta, hogy a kincstár sokkal jobban járna, ha ezen uradalmak nem a várparancsnok kezelése alatt lennének. Meg is próbálták eme uradalmakat kivenni a parancsnokok kezéből. Kárpótlásul az addiginál nagyobb fizetést kínáltak nekik, de az annyira önzetlennek hitt hősök kijelentették, hogy ilyen feltételekkel nem vállalják tovább a várparancsnokságot. Pedig így valószínűleg a zsoldfizetés is sokkal pontosabban történt volna, mert jobban lett volna miből. Ebből aztán láthatjuk azt is, hogy mind a várparancsnokra, mind alantasaira (de természetesen különösen magára a várparancsnokra) sokkal előnyösebb volt ez a pontatlan fizetés, melyet (vagy legalább busás ellenértékét) ha késve is, de mindig bizonyosan megkapott, mint a pontos fizetés, *de más semmi*.

Mivel a király a tapasztalt, a török harci módját jól ismerő és egyébként vitéz várparancsnokok szolgálatát nem nélkülözhetette, illetve mert tényleg annyira függetlenek, szabadok és urak voltunk, hogy nem merte őket olyan idegenekkel pótolni, akikkel szabadon rendelkezhetett volna, hagyta az eddigi állapotokat. De hogy legalább a veszett fejsze nyele megmaradjon s legalább valamit mégis megpróbáljon, királyi biztosokat küldött az egyes váruradalmakba, hogy az állapotokat és a gazdálkodást ellenőrizzék. Így történt vizsgálat 1565-ben Szigetvárott Zrínyi ellen is. De hogy ez a vizsgálat nem volt Zrínyi ellen semmi különös sértés vagy bizalmatlanság, láthatjuk onnan, hogy a többi váruradalomban is volt vizsgálat, sőt tartottak ilyen még Dessewffy János, a magyar kamara elnöke, Miksa udvarmestere és Takáts szerint is legbizalmasabb tanácsosa ellen is. (Hogy a „magyargyűlölő” Miksa cseh király (akkor még nem volt magyar király) tanácsosa és bizalmi embere ilyen színmagyar ember volt, bizonyítja azt az állításunkat, hogy eleinte Miksa is szerette a magyarokat.)

A vizsgálat folyamán aztán felháborító dolgok sülték ki Zrínyiről. „*Szigetvárának – írja a kamara – nagy tartománya és tömérdek faluja van, de a bevétel évről évre kevesebb.*” „*Zrínyi – de ezt meg már a fő Habsburg-ellenes Takáts írja –, aki erőszakosabb és keményebb volt valamennyi elődjénél, a várjavakon kívül még öt vármegyének dikáját kapta katonai fizetésére. Ő maga ugyanoly fizetést húzott, mint elődei, de az udvarbírótság címére még évi 300 forintot, a vitézek jutalmazására évi 2000 forintot és a kémszolgálatra évi 200 forintot kapott. Hanem azért a szigetváriak vallomása szerint soha nagyobb sanyargatásnak kitéve nem voltak a katonaság részéről, mint Zrínyi kapitánysága idején.*”

Zrínyi e kegyetlenségével szemben megint csak látjuk a Habsburg jószágot még Takáts tolmácsolásában is, pedig ugyancsak ki kell böknie a szemét annak, amit még ő is észrevesz, ha a Habsburg javára szól. Megmaradt ugyanis az az utasítás, melyet éppen Miksa Szigetvárra Zrínyi részére 1561. október 3-án készítettett. „Azok – írja Takáts –, akik Zrínyi Miklós részére a szigetvári főkapitányi utasítást készítették, úgy látszik, nagyon is ismerték Zrínyi hibáit. Azon voltak tehát, hogy lehetőleg korlátozzák erőszakosságait és visszaéléseit. Az utasítás, mit részére készítették, akár valóságos intelem lehetne s teljesen elűt a szokásos főkapitányi utasításoktól.”

„Az érdekes és eddig ismeretlen okirat feltétlen elismeréssel szól Zrínyi Miklós katonai tudományáról, dicséri bátorságát és vitézi erényeit. A zsold meghatározása után azt mondja, hogy Szigetvárrott nagy bőségben van az élelem s Zrínyinek gondja legyen rá, hogy az onnét el ne tűnjék... Az egyházi javakba ne avatkozzék, hanem hagyja őket jogos tulajdonosaik kezén. A szegény nemesek jószágait ne háborgassa, hadd élvezzék nyugodtan javaikat.”

Milyen bölcsesség, jószág és gondosság nyilvánult itt meg a jövőd király részéről (Miksa ezt az utasítást még trónra lépte előtt adta). A félrevezetett magyar közvélemény igazán nem gondolta volna, hogy a gyűlölt Habsburgnak kell védenie, és hogy védi is nemcsak az Egyházat, hanem a köznemességet is a magyar főúr s legfőképpen egy hős Zrínyi Miklós törvénytelenégei ellen!

Hát még milyen meglepetés kuruckodóink számára, hogy ráadásul hiába! A magyar főúr ugyanis olyan vad és erőszakos, a magyar király pedig annyira szelíd és engedékeny, a magyar főúr annyira nagy úr, annyira szabad és független, viszont az elnyomásáról és önkényéről ismert „idegen” magyar királyt meg annyira kötötte a sérthetetlen nemesi szabadság és emiatt annyira nem volt úr a maga országában, hogy kénytelen volt eltűrni s így el is tűrte, hogy a főúr dacolhasson vele.

Tűrte részint azért, mert ha fellép ellene, akkor még négyszáz év múlva is gyalázzuk és zsarnoknak tartjuk miatta, mint Perényi Péter és Pekry Lajos esetében az imént láttuk, de tűrte azért is, mert bölcsessége látta, hogy Zrínyi bűneivel szemben a hadvezéri tehetség, sőt a hazafias önfeláldozó önzetlenség van a másik serpenyőben, mely feledtetni tudja a tehetetelt.

S hogy milyen mély bölcsesség volt jó királyunk e türelmében, szelídségében és elnézésében, mutatja az eredmény. Ha csak az igazságot nézte és büntette volna, Zrínyit el kellett volna mozdítania és vád alá helyeznie, de ezzel történelmünket és a magyarságot örökre megfosztotta volna Zrínyi világraszóló hősi tettétől és példaadásától. Pedig erről külföldön is tudnak még ma is s erről nem lenező gúnyral írják, mint Bethlenről és Rákóczi Györgyről, a „Barbarenkönig”-ről.

Zrínyi a király szép utasítására „*vajmi keveset adott*” – írja Takáts. – „*Mint mindenben, úgy a szigeti javak kormányzásában is a maga feje után indult. Valamint mások beavatkozását nem tűrte, úgy az ellene indított panaszokkal és vádakkal sem törődött.*”

Mikor a király a vizsgálóbiztosokat kiküldte, ezt az intézkedést „*nagy haraggal és méltatlankodással fogadta*”.

Pedig tudta, hogy ugyanakkor a király Tokaj, Szerencs, Szentmárton, Szatmárnémeti és Nagybánya váruadalmainak vizsgálatára is küldött ki biztosokat. Lehet, hogy a király ezeket csak azért küldte vagy legalább azért küldte valamennyit egyszerre, mert így nem volt személyi éle, nem volt megalázó Zrínyire. A zsarnok király ugyanis olyan kis úr volt, Zrínyi és társai, tehát a magyar nemesek pedig olyan nagy urak, ők annyira tehetők azt, amit akartak, a király meg annyira nem tehetette még akkor se, ha királyi kötelessége, a közösség érdeke és az igazság kívánta, hogy egyedül Zrínyi ellen nem is mert vizsgálatot kiírni. Zrínyi azonban még így is meg volt sértve, még így is „*támadást látott benne a saját személye ellen*”.

Nem nagyobb szabadság kellett volna tehát akkor ide, hanem a túl nagy és a közre még káros szabadságnak egy kis megfékezése; olyanformán, mint amelyet Szilágyi, mint láttuk, a székelyekkel szemben, mivel nem Habsburg, hanem János Zsigmond alkalmazta, dicsér is.

Annyira szabad volt Zrínyi a király nemcsak zsarnoki, de még legelemibb hatalmától is, hogy a király emberei, pedig ők is nagy urak voltak (Újlaki János, váci püspök, Mezőlaky Ferenc, zalavári apát, egy német kamarai és egy szintén német haditanácsos), el se mertek addig Szigetvárra utazni, míg Zrínyivel előzetesen nem tudatták a dolgot. Csakugyan anélkül Zrínyi hirtelen haragjában úgy vágta volna ki őket Szigetvárról, hogy a lábuk se érte volna a földet.

„De a biztosok működése még így is sok nehézségbe ütközött Zrínyinek és hadi népének ellenállása és ellenségeskedése miatt. A megrémített bírák és esküdtek (tehát a szigetvári uradalom jobbágynak képviselői) sok helyen a komisszáriusok [biztosok] előtt még megjelenni sem mertek, annál kevésbé vallani.”

A bizottság jelentését Takáts találta meg, addig ismeretlen volt, de még ő is felháborodik rajta, hogy *„ez a körülmény (hogy ti. a bizottság jelentését, tehát a tényállást, nem ismerték) a Zrínyi Miklós életével foglalkozó újabb írókat éppenséggel nem zavarta, hogy a vizsgálat ügyében ítéletet ne mondjanak. Már a vizsgálat elrendelésében is bizalmatlanságot és támadást látnak a szigetvári hős ellen. Magukat a királyi biztosokat pedig vak elfogultsággal, példátlan szeszrehajlással vádolják (érthető, hiszen a gyűlölt Habsburg király emberei, s ráadásul még többnyire papok is voltak), mert kíméletlenül tárgyalták Zrínyi visszaéléseit”.*

Pedig a felvett jegyzőkönyv szerint *„a polgárok elkeseredetten panaszkodtak Zrínyi és hadinépe ellen. Ütik-verik őket s még bírójukat is nyomorékká verték... A szlavóniai harmincadok bevételeinek apadása egyenest annak a hihetetlen eljárásnak köszönhető, aminek Zrínyi várkapitánysága óta a kereskedők ki vannak téve... Tolnán négy év alatt csupán ajándék címén 600 forintnyi értéket csikart ki Zrínyi Miklós”.*

A király 1565. június 23-án arra is felszólította Zrínyit, hogy *„példaadás okáért”* mondjon le a jogtalanul elidegenített egyházi javakról. Tehát csak ilyen hízelgő csomagolásban meri a köztudomásúan *„zsarnok”* király a köztudomásúan *„tűrhetetlen elnyomásban sínylődő”* szegény magyart felszólítani a legelemibb törvények megtartására!

Bajlódott volna más király ennyit az egyházi javak miatt? Dehogy! Másutt együtt rabolt ő is a főurakkal! Jól járt az így szerzett vagyonnal s még alattvalói rokonszenvét is megnyerte. A Habsburg-családban pedig még a protestáns Miksa is ilyen korrekt és becsületes, még neki se kell a másé, sőt még mást is felszólít, hogy adja vissza a másét, még akkor is, mikor ez olyan kellemetlenségekkel jár, mint ezt itt Zrínyivel kapcsolatban látjuk.

Zrínyi 1556. július 6-án Csáktornyáról *„nem minden gúny nélkül”* (!) felelt a király leveleire. Azt írta, hogy csak 5 olyan falu van a kezében, amely az Egyházé volt s elsorol egy egész sereg más urat, akik szintén bírnak ilyen egyházi javakat és el is sorolja, hogy melyeket.

Elég gyöngye kis mentség, de a betyárbeccsület se nagyon található meg benne, mert azok egymást nemigen szokták feljelenteni.

„A királyi biztosok Zrínyinek és alatta való tisztjeinek ellenkezése és erőszakoskodása miatt félig bevégzett munka után Szigetvárról visszatértek. Úgy látszik, hogy ez a visszatérés inkább menekülés volt. A biztosok ugyanis igen megrémültek, mikor látták, hogy a megidézett bírákat a tisztek szemük előtt vettetik börtönbe s ott ütik-verik őket. (Nem lett volna igazságos, sőt tulajdonképpen kötelesség ezért Zrínyit felségsértési bűnper alá vonni? Hiszen ennél súlyosabban megcsúfolni királyi tekintélyt nem is lehet. De a Habsburgok bűnét mi mégse a „túl nagy jószágban” és „túlzott puhaságban”, hanem a gonosz kegyetlenségben és zsarnokságban, az alattvalók kegyetlen elnyomásában (pedig éppen ezt akarták megakadályozni), oktalan s igazságtalan börtönbe, sőt bitófa alá hurcolásában találjuk meg. És értsük meg: Zrínyihez, azaz a „jó magyarokhoz” voltak túl jók a Habsburgok.

A királyi biztosok javaslata a vizsgálat után ez: *„Fölötte helyénvalónak találjuk, hogy Zrínyi gróf e tisztségétől elmozdítottassék.”*

A magyar kamara szintén magáévá tette a biztosok javaslatát (mást a történetek után nem is tehetett): *„Addig, míg ez meg nem történik, rend nem lesz. Mert a falvak bírái és a szegény jobbágynak a fenyegetések, bebörtönzések és verések miatt vallani nem mernek. Ezért akár-*

hány bizottság járt is ott, mindig eredménytelenül tért vissza. Ha Zrínyi tovább is ott marad, veszély fenyegeti a várat, mert, mint Sziget polgárai vallották, könnyebben elviselik a török zsarnokságot, mint Zrínyinek és társainak kegyetlenségeit.” E veszély bevárására már nem volt idő, mert mindez a szigeti veszedelem előtt csak egy évvel történt s Zrínyi hősi halálával jóvátette (de nem megcáfolta) bűneit.

Ismételten hangsúlyozzuk ugyanis, hogy ha valaki egyben nagyon kiváló, abból még egyáltalán nem következik, hogy *mindenben* az, sőt hogy más tekintetben akár igen nagy bűnei is ne lehessenek. Ha tehát a király a hős Zrínyi ellen vizsgálatot indít, abból még nem következik, hogy a király bűne ez, nem pedig Zrínyié.

Az is érdekes, hogy mi csak arról tudunk, hogy a német zsoldosok bántak rosszabbul a magyar néppel, mint állítólag a török. Most látjuk, hogy ezt a kifejezést Zrínyi jobbágycsapatok használták, de nem a német zsoldosok, hanem a magyar hős ellen.

Hogy a vizsgálatnak milyen eredménye lett és mi volt Zrínyi megérdemelt büntetése, arról nem tudunk semmit, mert arról nem maradt fenn irat. Majdnem bizonyos azonban, hogy nem is volt ilyen irat, mert nem is volt büntetése. Ha lett volna, nemcsak a vizsgálat, hanem az ítélet is megmaradt volna. A király részint bölcsességéből, részint jóságából, részint Zrínyi tehetségére és érdemeire való tekintettel, részint, mert hatalma és módja se igen volt rá, illetve a büntetés a közre nagyobb kárral járt volna, mint a bűn büntetlenül hagyása, nem csinált semmit, vagyis tovább tűrte Zrínyi bűneit.

De úgy látszik, Zrínyi is előre tudta, hogy így lesz, vagyis hogy nem lesz büntetése. Tudatában volt annak, milyen nagy a magyar szabadság, kivált ha azt ő képviseli s az ő korlátlan szabadságával szemben milyen kicsi a király hatalma. Tudta, hogy az „idegen” királynak csak ahhoz van szabadsága, hogy akár az osztrák örökös tartományok adójából, akár a német birodalmi gyűléstől összekoldult illetve megvásárolt (mert ingyen ott sem adtak neki semmit, aminthogy ingyen a politikában senki se ad semmit) török segélyből előteremtse a végvári katonák zsoldját, s ha ez idejében nem sikerül neki, akkor zsebre vágghassa az alattvalóitól feléje szórt szemrehányásokat, sőt felelősségre vonásokat.

Ha főuraink ennyire biztosak voltak büntetlenségükben még akkor is, mikor királyi rendeletekkel dacoltak és királyi biztosokat vettek semmibe, sőt magát a királyt gúnyolták és kicsinyelték le, érthető, ha egyszer-kétszer, mint Perényi és Pekry esetében, a király mégis sarkára állt s egy kissé odaütött, de ekkor egyszerre akkora volt a meglepetés és olyan felháborodás és méltatlankodás keletkezett, hogy még ma is tele vele a magyar történelem és a közvélemény. Pedig akkor is csak az történt, ami magától értetődő volt, s amelynek sokkal többször kellett volna megtörténnie, ha itt rendet akartak volna csinálni és a törvénynek mindig érvényt szereztek volna. Mi azonban csak olyan magyar törvényekről tudunk, melyeket a *Habsburgok* nem tartottak meg, de nem olyanokról, melyeket Zrínyi és magyar társai tapostak lábbal.

„A körülményekből azt kell következtetnünk – írja Takáts –, hogy Zrínyi nem sokat tartott a vizsgálóbiztosok felterjesztéseitől. Alig hogy Szigetvárt elhagyták, már minden a régi módon folyt, Zrínyi még az egyházi javak további foglalásától sem tartózkodott. Így 1565. december 15-én a báthai apátság javait foglalta el a maga számára.”

Zrínyit természetesen mindezek ellenére még Takáts is mentegeti, mint ez már a hazafias közvélemény miatt kötelesség is. De természetesen csak a korrallal tudja menteni; azzal, hogy ekkor mindenki ilyen erőszakos, és ha vagyonszerzésről volt szó, mindenki ilyen lelkiismeretlen volt. Aztán el is sorolja mindjárt a vitéz Horváth Márkot, Magyar Bálintot, Tahy Ferencet, Gersei Pethő Jánost, Tarnóczy Andrást, Takaró Mihályt, Dersffy Farkast stb., akik mind ilyenek voltak.

Hozzájuk tehetne volna még Balassa Bálintot, a jeles költőt is. Mivel ő nemcsak a kardot tudta forgatni, különben, vagy legalábbis finomabbnak kellett volna lennie a többenél és mégis nemcsak török rabjaival kereskedett, mert hiszen azt akkor mindenki megtette, még

Zrínyi, a költő is, hanem még kínoztatta is ezeket a rabokat, hogy keserves sorsuknak híre terjedvén, a hozzátartozók annál többet és annál hamarabb fizessenek értük.

Például egyik levelében arra kéri András bátyját, hogy *„azoknak, akik Hasszán agáért kezesek, alól az harmadik zápfogakat vonassa ki és mindeniken 75-öt üttessen el háromujjnyi temérdek pálcával, de az talpukat ne bántsák; ha most ebben kedvem nem szegi és az fogakat ide küldi, bizony megszolgálják és olybá tartom, mintha mindenik fog helyett három-három aranyat küldene”*. Bálint válaszából látható, bátyja teljesítette a kérést és elküldte az „értékes” küldeményt, mert azt írja, hogy a basa megküldte a maga törökét és a rabok közös értékét. (Erdélyi Pál: Balassa Bálint, 86. o.)

A szigetvári hős ellen eljáró királyi biztosok, e derék papi emberek jelentése ezzel szemben olyan magas erkölcsi színvonalú, hogy azt hangsúlyozza, hogy *„a foglyokat nem üzérkedésre, hanem a keresztény foglyok kiváltására kell használni”*, tehát a kor durvasága ellenére is tud egészen keresztény lenni. Ugyanez a jelentés azt is írja, hogy Zrínyi értékes foglyainak váltsága fejében most százezer forintot vár.

Mindezekből láthatjuk, hogy kikkel volt dolga a bécsi királynak, még akkor is, ha Zrínyi Miklós vagy Balassa Bálint volt a nevük. Mégis, ha nagy néha kivételesen mégis valami büntetést is mert alkalmazni velük szemben ez a bécsi király, tele vagyunk felháborodással nem a bűnös, hanem a király ellen, és elnyomásról meg magyargyűlöletről beszélünk. Pedig ha ezekre a vérlázító bűnökre gondolunk, akkor talán nem is kell annyira felháborodnunk, ha Miksa környezetétől a fő és alsórangú magyar „Gesindel”-t [csürhét, csöcseléket] halljuk emlegetni.

Nem mintha azt gondolnánk, mintha a mi nagyjaink vagy egyszerű embereink akár jelenleg, akár a múltban gonoszabbak lettek volna, mint a nyugati népek nagyjai vagy egyszerűi, hanem annak tulajdonítjuk a különbséget, mert nem azoknál, hanem nálunk volt az örökös harc, öldöklés, életnek és vagyonnak bizonytalansága s ezért volt az eldurvulás és a lélek megkeményedése is minálunk nagyobb, mint nyugaton. Más népeknél tehát nem jelentkezhetek ezek az ártalmas kinövések úgy, mint nálunk. De ugyanezek ellenértékei: a hősi bátorság és önfeláldozás, a halállal való minduntalan szembenézés szintén nem hozta meg másutt olyan nemes virágait, mint nálunk. Hiszen nemcsak Zrínyi, hanem ez a kegyetlen Balassa Bálint is a végén életét adta hazájáért és a kereszténységért.

De ugyanitt rá kell mutatnom az igazsággal űzött egy másik szélhámosságra is. Ha nálunk ebben a korban a viszonyok miatt ilyenek voltak az emberek, érthető, ha kivételképpen a papok és a főpapok között is akadnak ilyen nyers, durva és pénzvágó jellemek. Hiszen ők is ugyanolyan magyar nemesek voltak, mint a többiek, éppoly durvaság, erőszakosság, önzés és kapzsiság között nőttek volt fel; ugyanazt látták szüleiktől, testvéreiktől, barátaiktól, mint kortársaik, s a főpapok, mint láttuk, ebben a korban többnyire nem is voltak papok, csak papi javadalmakat élvező magyar nemesek.

Ha tehát az író vagy a tanár vagy az előadó csak az erőszakot és a durvaságot említi meg róluk és kárörvendően azt teszi hozzá, hogy papok voltak (pedig máig ez a divat) – a kor durvaságáról, a nem papok, sőt Balassa Bálint és Zrínyi Miklós sokkal nagyobb bűneiről s az ekkori papság többségének ennek ellenére is tiszteletreméltó voltáról pedig mélyen hallgat –, félrevezeti az embereket s valójában szélhámosságot űz az igazsággal.

Ha tudjuk, ki volt Balassa, a koszorús költő és Zrínyi Miklós, a szigetvári hős (sőt látni fogjuk majd, hogy még Zrínyi, a költő is), akkor igazán nem csodálkozhatunk, ha ugyanebben a korban egy mosdatlan szájú és hasonlóan erőszakos és durva Radonay pécsi püspök is akadt, de még ez az egy is a délszláv, tehát nem magyar fajtából való. Hogy ugyanis a délszlávok, részint faji adottságuk, részint a törökkel való még bensőbb és hosszabb érintkezésük miatt durvaságban még rajtunk is túltettek, talán nem kell külön hangsúlyozni. (De ugyanennek a Radonay püspöknek az erőszakossága és durvasága mellett épp úgy megvoltak a tiszteletreméltó tulajdonságai is, akár Zrínyi Miklósnak vagy Balassa Bálintnak.)

Az erőszakon és a pénzvágyon, vagy talán inkább birtokvágyon kívül a lobbanékony, heves, sértődő és rögtön bosszúálló vérmérséklet is együtt járt ezekkel a török viszályokkal és a tőlük kitermelt pszichével. Forgách püspök, a történetíró, egyik pozsonyi országgyűlésen például tévedésből azt az üres lakást foglalta el, mely Zrínyi Miklósnak volt fenntartva. Zrínyi, mikor ezt megérkezve meglátta, természetesen úgy felfortyant miatta, hogy nem kisebb helyre rohant azonnal orvoslásért, mint mindjárt magához a királyhoz (megint csak ilyen kicsi a király és ilyen nagy Zrínyi).

A király természetesen csitította, hogy hát nem készakarva történt, csak tévedésből csinálta a püspök. Ez azonban nem volt elég Zrínyi megengesztelésére és még sokáig adta a megsértődöttet és dohogott magában (és nem is nagyon magában), hogy ebben az országban mindig a papoknak van igazsága. (De viszont látni fogjuk, hogy később még ugyanez a Forgách is megorrolt Miksára, duzzogva külföldre vonult Bécsből, majd átállt királyja ellenfeléhez, János Zsigmondhoz, hogy aztán később ezerszer megbánja, mert János Zsigmond oldalán tudta csak igazán értékelni, hogy milyen sokat ér még Miksa is, akit Ferdinándhoz mérten ő oly rossznak talált. De viszont láttuk már azt is, hogy Forgách is csak olyan „püspök” volt, aki még misét se mondott soha.)

Viszont Pázmány meg, aki szintén magyar nemes volt (panaszí előnévvel) azon sértődött meg, hogy a nádort élébe helyezték és *szintén egyenesen a királyhoz* (de természetesen már nem Miksához, hanem II. Ferdinándhoz) ment panaszsra, aki belátván érveit, jóságosan igazat adott neki. Erre a nádor, Eszterházy Miklós, a másik magyar ősnemes sértődik meg és megy a királyhoz ellenpanaszra. A király neki is igazat ad, de ez természetesen csak flastrom [vigasz, fájdalomdíj] volt, mert amit már Pázmánynak megadott, nem vonhatta vissza, annál inkább nem, mert hiszen akkor Pázmány ment volna újra hozzá az ügyben. Így aztán a vége az lett, hogy a nagy katolikus Eszterházy is utána hónapokon át dohog és szidja nem Pázmányt, hanem a papokat.

Ma is így van ez még akkor is, ha olyan nagy katolikusokat ér vélt sérelem az Egyház részéről, mint amilyen Eszterházy Miklós volt. Ezért dicsérem meg annyira Ferdinándot, hogy akkor se sértődött meg, mikor a pápától és az egyetemes zsinattól nem kapta meg, amit kért, pedig dogmatikailag meg lehetett volna adni. Ebből látható, hogy Ferdinánd még az Eszterházy Miklósoknál és Pázmányoknál, e kor nagy katolikusainál is nagyobb katolikus és nagyobb jellem volt.

Mindezekből láthatjuk, hogy igen nagy emberismeretnek, megértésnek, szeretetnek és türelemnek kellett lenni a bécsi királyban, hogy mégis szeressen bennünket. Hát még mikor a következő században már ilyenkor nemcsak megsértődtek a jó magyarok, hanem mindjárt ribilliót is csináltak, de természetesen mindig éppen akkor, mikor a király bajban volt és legjobban szüksége lett volna magyar alattvalói hűségére!

Miksa, az uralkodó és ember

Azt is felhozzák Miksa ellen, hogy a török segély fejében megígérte Magyarországnak a Német Birodalomba való bekebelezését. Ez igaz, bár túlzott az állítás, mert itt nem hazánknak a Német Birodalomba való bekebelezéséről volt szó, hanem csak arról, hogy a felszabaduló Magyarország csatlakozzék majd a Német Birodalomhoz és így részt vegyen majd terheiben is, ha már támogatását élvezte. Ebben, mint látjuk, még van is valami igazság kívánta méltányosság. Ha a német birodalmi rendek nem akarták mindig teljesen ingyen adni az állandó segélyt, nem csodálkozhatunk rajta. Hogy Miksa nem zárkozhatott volna el teljesen az ilyen viszonzatszolgálat elől még akkor se, ha a leglelkesebb magyar lett volna, az is természetes.

IV. Béla királyunk Árpád ivadéka volt, a tatárjárás alatt mégis egyenesen hűbérnek ajánlotta fel Magyarországot: a német császárnak, ha segítséget kap. (De még így se kapott.) S ki mondja, hogy IV. Béla ezzel árulta hazáját és hűtlen lett uralkodói kötelességeihez? Hiszen nem akart mást, mint hazáján segíteni, s akkor – saját hibáján kívül – olyan mélyen állt hazája ügye, hogy csak így lehetett volna rajta segíteni. (Szerencsére még így se lehetett.)

Aztán hogy háborodhatunk fel annyira Miksa tettén, mikor Mátyás király és később Bethlen Gábor is a Német Birodalom részévé akarta tenni Magyarországot! De Világos előtt Kossuth is felajánlotta a cárnak Magyarországot.

Ne botránkozzunk tehát, hanem inkább örüljünk, hogy a Habsburgok esetében a valóság mégiscsak az lett, hogy mi a segélyt megkaptuk ugyan a Német Birodalomtól a török ellen százötven éven át, sőt másfél évtizeden át tartó véres és óriási anyagi áldozatokkal járó háborúban ez a Német Birodalom fel is szabadított bennünket a török alól akkor, mikor – szégyen, gyalázat! – saját véreink tekintélyes része és éppen azok, akiket mi még most is „jó” magyaroknak tartunk (Thököly, Apafi), a felszabadítás ellen és a török *mellett* harcoltak és *mégse lettünk része a Német Birodalomnak még rövid időre se*, a német pénzen és német vérrel felszabadított területek is a mieink lettek, nem a Német Birodalomé. E tagadhatatlan ténnyel szemben igazán édeskeveset számít, hogy Miksa egyszer mibe egyezett bele azért, hogy rajtunk segíthessen és mibe nem.

Felhozzák azt is, hogy Miksa nemcsak Zrínyi és Szigetvár veszedelmét nézte tétlenül nagy keresztény sereg élén, hanem vezére, Schwendi is ugyanígy csinált Gyula ostromakor is. Aztán a szegény magyar várkapitányt, Kerecsényi Lászlót, mikor emiatt szabad elvonulás feltételével kénytelen volt feladni a segély nélkül hagyott várat, a hitszegő török elfogta, Konstantinápolyba szállította és ott a szultán megfojtotta.

Erre azt feleljük, hogy ez talán inkább a török bűne (akiket pedig annyira divat nálunk dicsérni a némettel szemben) mint a „németé”. Amennyiben pedig keresztény részről is történt hiba, az uralkodót nem lehet minden vezére minden hibájáért felelőssé tenni. De magának Shwendinek is (aki egyébként protestáns volt) megvolt az a mentsége, hogy ugyanakkor vérhasban betegnek feküdt s ez bénította meg tetterejét.

Hogy „német” királyaink mennyire nem azonosak a vezéreikkel, mutatja, hogy nem egy német vagy más idegen vezért fejeztettek le a Habsburgok büntetésül gyávaságukért, erőszakosságukért vagy kötelességmulasztásukért (Paradeiser, Hardegg, Kuggler, Uhrmüller, Katzianer, Aldana, Nuss, Stöckel, Russworm, Perin, Prasso stb.), míg II. Lajos és kuruckodó országgyűlései egyet se büntettek meg azok közül a magyar várparancsnokok közül, akik Mohácsot megelőzően, mint láttuk, egyenesen megszöktek a várból az ellenség elől, mikor megtudták, hogy közeledik. (Nekik nem is volt joguk felelősségre vonni őket, mert ők se tettek meg irántuk kötelességüket. De az, hogy ezzel szemben a Habsburg merete a maga hadvezéreit büntetni, bizonyítja, hogy ők fizetésben sokkal jobban teljesítették ez irányban való kötelességüket, mint a „nemzeti” király.)

Arra a gúnyos vádra, melyet már Ferdinándnál is tárgyaltunk, hogy császár léte Miksa is annyira nem tudott magán és rajtunk segíteni, hogy adót fizetett a töröknek, azt feleljük, hogy igaz, hogy a törökkel kötött békében még Miksa is kötelezte magát, hogy ugyan nem adót fizet, hanem „szövetségesét”, a törökök fenséges császárat, évenkénti harmincezer arany tiszteletdíjjal fogja külön követség által meglátogatni, de hogy ez a „tiszteletdíj” csakugyan nem Magyarország függetlenségének elvesztését jelentette (mint János alatt fizetés nélkül is azt jelentette a „szövetség”), mutatja, hogy ugyanezen békekötéskor a törökök ama követelést, hogy Miksa a békeszerződésben arra is kötelezze magát, hogy a porta barátainak barátja, ellenségeinek ellensége lesz, Miksa követe (Verancsics) visszautasította.

Az ő ura császár – felelte –, s mint ilyen, a keresztény Egyház fő védője s ezért nem vezetheti magát az iszlám barátai barátjának s ellenségei ellenségének. Erre aztán a török el is ejtette ezt a követelését. A magyar királyság tehát még legmélyebb süllyedése idején is *független* állam volt a töröktől, de a „szabad” és „független” Erdély még hatalma tetőfokán, Bethlen, sőt I. Rákóczi György idejében se volt az. Akkor is *adót* fizetett, nem pedig tiszteletdíjat, akkor is a szultán engedélyét kellett kérnie minden hadi vállalkozásához, a szultánt segítenie magyarországi, havasalföldi vagy moldvai vállalkozásaiban, az ő atnáméja kellett az új fejedelemválasztáshoz s nem csak a szultán barátainak barátja és ellenségeinek ellensége, hanem egyszerűen a szultán rabszolgája volt.

Sajátságos, hogy ezt mind fel se veszik a mi egyébként annyira önérzetes magyarjaink s szemükben mindez nem akadályozza Erdély „függetlenségét” s azt, hogy nekik Erdély örökre ne úgy szerepeljen, mint a magyar „szabadság” hazája. Pedig Erdély se tényleg, se formailag soha nem volt sem független, sem szabad. Ellenben a Habsburg Magyarország, legalább formailag, még elesettsége mélypontján is mindig szabad és független volt még Ausztriától is, mert országgyűléseink ezt mindig hangsúlyozták, a király ezt mindig szentesítette és elismerte, sőt koronázásakor erre mindig meg is esküdött.

Hogy egy ideig csak elméletben volt így, de nem a valóságban, annak az erőviszonyok voltak az okai, hogy Magyarországot nem saját erejéből, hanem egyéb országaik segítségével tartották fenn és védték királyaink, amíg pedig ez *így* volt, addig a tények logikájának erejénél fogva lehetetlen volt a valóságban is függetlennek lennünk.

Mikor tehát erre királyaink akkor is megesküdtek, amikor nem volt valóság, az nem azt jelenti, hogy hamisan esküdtek vagy esküszegők voltak, hanem csak az elvet akarta vele király is, nemzet is kifejezésre juttatni s azt hangsúlyozni, hogy az ezzel ellenkező valóság, melyet mindenki tudott, de amelyen változtatni egyelőre senki sem tudott, kényszerhelyzet, a múltó, de jelenleg kedvezőtlen viszonyok pillanatnyi eredménye csupán, amelyet ideiglenesnek tekintünk – király is, nemzet is – és megváltozásában szilárdan hiszünk és remélünk.

Az eredmények aztán megmutatták, hogy ez a hit és remény megokolt volt és valósággá is vált, mert az elméletben mindig független Magyarország a valóságban is azzá vált, mégpedig már a Habsburgok alatt. Ellenben merte-e valaha kimondani az erdélyi országgyűlés, hogy Erdély a törököktől független? Merte-e ezt valaha tenni akár csak elméletben is?

Mikor az 1572-es országgyűlésen a rendek kérték a királyt, hogy szabadítsa meg őket az itt levő idegen kapitányok és tisztviselek igája alól, Miksa őszintén megmondta, hogy nem teheti.

A magyar pénzből fenntartott magyar katonák magyar kapitányok alatt állanak – felelte. Az ország azonban nem nélkülözheti a külföld segítségét. A szomszédok adják a pénzt, de viszont megkívánják, hogy az e pénzen tartott hadakat az ő fiaik vezessék. Arra kérte tehát a magyarokat, ne idegenítsék el maguktól a külföldöt. Viszont kész volt utasítani az idegeneket, hogy hatáskörüket át ne lépjék.

A rendek ebbe belenyugodtak s ennél mi sem természetesebb. Csak azt nem érti az ember, hogy lehetett ezen a címen négyszáz éven át az egész magyar közvéleményt telekiabálni német elnyomásról és Habsburg zsarnokságról, s ráadásul sikerrel. De most már – a szovjet

propaganda tanulságai után – ezt is megértjük, mert tudjuk, mire képes a propaganda. De sajnos, meg kell állapítanunk azt is, hogy a kétféle hírverés (a „hazafias” és a bolsevik) mennyire egyforma lelkületből származott.

Aztán még egy panasz van Miksa ellen: ő is letartóztatott magyar főurakat, mégpedig éppen Dobó Istvánt, az egri hőst és Balassa Jánost, a Bálint atyját.

A vád az volt ellenük, hogy János Zsigmonddal és a törökkel cimborálnak s velük akarnak szövetséget kötni királyuk és hazájuk ellen. Igazán nem mondhatjuk, hogy Miksa igazságtalan, még azt se, hogy szigorú volt. Nagyon óvatosan cselekedett, sőt mikor már mindent tudott, Balassát még akkor is úgy akarta a rossz úton megállítani, hogy a legnagyobb előzékenységgel és kitüntetéssel bánt vele. Mikor azonban még a levél is kezébe került, melyet a nyugtalanító főurak hazaáruló terveik ügyében írtak, mégis úgy érezte, hogy végül cselekednie kell.

Mert voltak egyéb panaszok is a két főúr ellen. Hiszen csak az imént láttuk, milyen kapzsi és erőszakos volt akkor majdnem minden főúr. *Az egri hős is folyvást perben állott a királyi kamarával, mely ragadozással vádolta* (Szalay, IV. 356. o.), a Balassák meg egyenesen közismertek erőszakos természetükről. Jellemző, az is, hogy egyik feljelentőjük éppen Rákóczi György volt, a történelmi Rákóczi György nagyapjának testvére, akinek aztán sikerült is megszereznie az összeesküvésben szintén résztvevő, de elmenekült Bocskai György elkobzott javait.

Hogy királyaink nem szívesen s csak szükségből szegték meg a magyar törvényeket, ha megszegették, mutatja, hogy *Dobót és Balassát Miksa már nem szállította külföldre*, mikor letartóztatta őket, hanem Pozsonyban tartotta őket fogva. De hogy mennyire szükséges lett volna most is, hogy külföldi börtönbe szállíttassa őket, rögtön kitudt, mert Balassa János mindjárt meg is szökött pozsonyi fogságából.

Úgy látszik azonban, hogy hamis, vagy legalábbis túlzott volt a Dobóék összeesküvéséről szóló feljelentés, mert újabban az ezt bizonyító levelet hamisítottak tartják. Miksa hamarosan szabadlábra is helyezte Dobót. Balassának még a szökést is megbocsátotta, sőt később még sok kitüntetéssel is elhalmozta. A harmadikuknak, Homonnaynak, még azt is megbocsátotta, hogy vakmerő daccal még az idézésre se jelent meg s így őt még le se lehetett tartóztatni. Pedig a kérdéses levél hamisított voltát Miksa természetesen még nem tudta. Még Szédeczky Lajos se tudta. Ezt csak a legújabb történetírók tudják, illetve ők is csak valószínűsítik.

Egyébként pedig láttuk, hogy Dobónak is voltak hibái, sőt bűnei is, nemcsak erényei. Ha Miksa zsarnokságból tartóztatta volna le, akkor is csak olyan igazságtalanság történt volna vele, amilyent ő maga is már számtalanszor elkövetett másokkal, a nála gyöngébbekkel. A törvénytelen hatalmaskodás Dobónak és társainak jellegzetes bűne volt. Miksa azonban nem volt olyan, mint ők. Ha a levél, melynek alapján eljár, hamisított volt, az bizonyára nem Miksa bűne, hanem azoké, akik hamisították, azaz a felségsértéssel vádolt főurak magyar ellenségei.

Szükségesnek tartjuk azonban itt feleleveníteni azt is, hogy Dobó nem csak Miksa fogságában volt, hanem „az utolsó nemzeti király” özvegyében is. Emiatt azonban mégse haragszik Izabellára a „hazafias” közvélemény. Pedig Izabella nem hozhat fel a maga mentségére olyan kétségtelennek látszó bizonyítékot, mint ez állítólag hamisított levél képében Miksa felhozhat, mert Dobó egyedül csak azért volt Erdélyben börtönben, mert a koronás király embere volt. És az a „nemzeti” fogság kissé kegyetlenebb volt, mint Miksáé, s áldott állapota ellenére osztozott benne még Dobó felesége is, aki akkor is ott sínylődött még, mikor férje már kiszabadult. Gyermekeit is ott szülte meg.

„Mivel előbb mondott legkedvesebb házastársam – írja Dobó 1558. november 26-án „Wygles” várában kelt végrendeletében – az ő irántam való szeretetéből a nyomorúságokat és fogságokat együtt átszenvedve az oly nagy szerencsétlenséget mellettem viselte el és hogy mindketten, midőn az előző években Izabella királyné fogságába estünk, mind az ő szülei ál-

tal hátrahagyott, mind az általam neki adott, nevezetesen pedig arany és ezüst marhát elvesztette és ezen felül, mielőtt én Isten segítségével ugyanezen fogságból kiszabadultam, ő Kolozsvár és azután Déva várában a mi közös gyermekünkkel kemény és a női nemre oly nehéz fogságot állott ki és azt nyomorúságosan elviselte és az ő hívségének ezen szolgálatait kárpótolni akarván a rómaiak szentséges császári felsége, legkegyelmesebb uram által az én kellő szolgálataimra való tekintettel az én kiszabadulásom után húszezer és ötszáz magyar forintokért egyebek között kegyesen nekem, érdemül bírt Wygles várát tartozékaival együtt mondott legkedvesebb házastársamnak hagyományozom.”

Látjuk tehát, hogy Dobó iránt is megtette kötelességét a „német” király. Nem csoda hát, hogy ugyanezen végrendelet végén azt találjuk: „Az én legdrágább házastársamat (Sulyok Klára volt a neve) valamint a kicsike fiakat, először is a szentséges császári felségnek (ekkor még Ferdinánd volt az), valamint fenséges fejedelemnek és úrnak, Miksa császár úrnak, Csehország királyának (Miksa akkor még nem volt magyar király) oltalmába ajánlom.”

Befejezésül és érdekességül közöljük még Miksának, kit Schiller is Ferdinánd „kiváló” (vortrefflich) fiának mond (I., 30. o.), a protestáns angol lelkesztől, Coxetól adott jellemzését. Nagyszerűen láthatjuk belőle, milyen volt még az a Habsburg is, akit mi a legrosszabbak és legtehetségtelenebbek közé sorolunk, s aki azok közé tartozik, akik a mi tetszésünket a legkevésbé tudták megnyerni. Megjegyezzük, hogy Miksa nem lévén nagy katolikus, azok emézt a Habsburgok közé tartozik, akikkel a protestánsok is tudnak tárgyilagosak lenni. Hogy emiatt a javára lennének elfogultak, bajosan tehetjük fel, hiszen Miksa is megtagadta a protestantizmust, s mivel ezt meggyőződése ellenére tette, protestáns szempontból még jobban hibáztató lenne, mint az a Habsburg, aki legalább meggyőződésből volt protestánsellenes.

„Egykorú írók – kezdi Coxe (II., 332. o.) – nem hagytak semmi részletesebb leírást e szeretetreméltó (amiable) uralkodó megjelenéséről és vonásairól, de mindnyájan egyetértének magatartása bájának és előkelőségének és társalgása és viselkedése lenyűgöző voltának kiemelésében. Élete és uralkodása nagyon gyönyörködtető (!) és legszebb visszatükrözése szelleme tulajdonságainak.”

„Miksa elevevességével, tettvágyával és ügyességével még fiatal korában úgy megnyerte V. Károly becsülését és kegyét, hogy jobb kezének szokta nevezni, legidősebb leányát (Máriát) adta hozzá feleségül és még életkora huszonnegyedik évének elérése előtt Spanyolország alkirályává tette, mikor Fülöppel Németországban és Németalföldön távol volt. De noha Károly vezette be az uralkodás művészetébe, Miksát nem vezette tévútra az ő példája, sem nem kábította el az ő sikereinek dicsősége, hanem ahelyett, hogy a kétkulacsosság és a színlelés elvét és azt a határtalan nagyravagyást, mely a birodalom fejének annyira nem vált becsületére, magáévá tette volna, ő a nyíltság, az egyenesség, a szelídség, a mérséklet, a jóakarát és a szabadelvűség szelleme által tüntette ki magát.” (Amit itt Coxe V. Károly ellen mond, azt csak a felekezeti elfogultság mondatja vele. Mikor magát V. Károlyt jellemzi, még ő is oly sok szépet mond őrá is, hogy ez állítólagos rossz tulajdonságait teljesen elhomályosítja.)

„Szerette, művelte és bátorította a művészeteket és a tudományokat, és a tudósokat a legnagyobb bizalmára és tiszteletére érdemesítette. Nevezetes volt a nyelvekben való ismeretéről és nem alaptalanul hasonlították Mithridateshez amiatt a könnyűség miatt, mellyel a különböző népeknek, melyeken uralkodott, különböző nyelvén beszélt. Bár természeténél fogva bárátságos és társaságkedvelő volt, élete folyása mégis józan és szabályos; a társalgásban eleven, és kedélyes létére állásának nagyságát, anélkül, hogy lealacsonyította volna magát, közvetlen és leereszkedő viselkedéssel tudta mérsékelni és Valois Henrik, aki maga is példányképe volt az udvariasságnak, azt mondta róla, hogy miközben országról országra járt, sehol se találkozott nála tökéletesebb gentlemannel. És ezeket a megnyerő tulajdonokat nemcsak nyilvános alkalmakon öltötte magára, és hogy az udvaroncok szeméit kápráztassa, hanem a magánéletben éppoly jó és szeretetreméltó volt. Hűséges és figyelmes férj, szerető atya és kegyes és jóakarátú feljebbvaló volt.”

„Mint a mi Nagy Alfrédunk, ideje beosztásában pontos és rendszeres volt és megvoltak a pontosan megszabott órái az imádságra, az államügyekre, a szórakozásra és a pihenésre.” (Ne gondolja az olvasó, hogy ez az imádságra szánt idő ellenkezik azzal, amit Miksa kételkedésére vonatkozólag mondtunk. A kételkedést nem általában a hitre, hanem csak a katolikus és protestáns vitás kérdésekre értettük. Egyébként is akkor még nem jelentkezett a protestantizmus logikus következménye, a teljes hitközöny és a vallás teljesen mellékszerepre való utalása, hanem akkor még a protestánsok s Miksa is komolyan hitték azt, amit hittek, és az Istennel és a vallási dolgokkal való foglalkozásra hosszabb időt szenteltek.)

„A tanácsban türelmesen és élvezettel hallgatta meg mindenkinek a véleményét és helyesen jegyezte meg a birodalom egyik helyettes kancellárja, hogy ha ő maga lett volna kancellár vagy titkár, felülmúlta volna az összes kancellárokat és titkárokat, minisztereit pedig tanítványaivá tette volna. Minden társadalmi állású személy részére megközelíthető volt. Ebéd után általános kihallgatást adott alattvalóinak, ülve vagy állva az asztalnál, bámulatos udvariassággal szólítva meg a legalacsonyabb embert is és bírt azzal a ritka tehetséggel, hogy a hozzá fordulókat sohase bocsátotta el kielégítetlenül.”

„Takarékos volt fukarság nélkül, szerette az egyszerűséget és keresetlenséget mind öltözetében, mind étkezésében, és a piperkőcség megvetését annyira vitte, hogy soha egyetlenegy ékszer nem vásárolt a saját maga használatára.” (Ez aztán igazán kiváló tulajdonság.)

Milyen más volt a mi Bocskaink. Ő még akkor is küldött ügynököket külföldre, hogy szép gyémántokat vagy drágaköveket vásároljanak, mikor itthon a magyar szabadságért szólította fegyverbe az országot. S úgy látszik, nem is fosztotta ki annyira az osztrák zsarnokság, mely állítólag akkor egymás után fosztotta ki vagyonukból a magyar főurakat (ez volt egyik fő oka a fegyverfogásnak), hogy ilyesmire ne maradt volna pénze. A testvérvér ontása sem búsította annyira, hogy ne lett volna azért a gyémántvásárláshoz is kedve.

Élvezettel idézzük cseh követeinek tanúságát, akiket azért küldött, hogy érdekeit a lengyeleknél előmozdítsák. E nyilatkozat éppoly hű tükre általános kormányzati elveinek, mint szívből jövő kifejezése az alattvalók uralkodójuk iránti hálájának: „Mi csehek, olyan boldogok vagyunk uralma alatt, mintha atyánk lenne. Kiváltságainkat, jogainkat, törvényeinket, szabadságainkat, szokásainkat fenntartja, védi, pártolja és megerősíti. Éppoly igazságos, mint bölcs; a királyság hivatalait és méltóságait egyedül hazaiakra ruhazza és nem befolyásolja sem ármány, sem előny. Nem hoz be szabadságainkkal ellenkező újításokat, s mikor azok a nagy kiadások, melyeket a kereszténység java miatt viselni kénytelen, részünkről hozzájárulást tesznek szükségessé, erőszak nélkül és a rendek hozzájárulásával hajtja be. De ami egyenesen csodaszamba megy, az az a bölcsesség és pártatlan eljárás, mellyel a máshitű személyek iránt viseltetik, mindig egyetértést, egységet, békét, türelmet és kölcsönös engedékenységet ajánlva.” (Tehát ezért a nagy lelkesedés. De népszerűek lennének a Habsburgok, ha a többi is olyan kételkedő lett volna, mint Miksa; ha a többinek se lett volna biztos meggyőződése és őt boldogító hite, melyben alattvalóit is részesíteni szerette volna!)

„Meghallgatja alattvalóinak még a legutolsóját is, készségesen elfogadja kérvényeiket és részrehajlás nélkül igazságot szolgáltat mindenkinek.”

„Azok a történetírók, akik nem tesznek különbséget az olyan uralkodó közt, ki elvből és megfontoltságból békeszerető és aközt, aki kislelkűségből és tunyaságból az, Miksában mint késedelmességet és tétlenséget kifogásolták azt, ami a valóságban elővigyázatosság és okos politika volt és gúnyolják azt, amit uralma legnagyobb dicsőségének kellett volna tekinteni, ti. hogy nem akarta alattvalóit idegenben lefolyó és hosszadalmas háborúba sodorni. A valóságban az ő békeszeretete nem a hadászatban való jártasság hiányából folyt, sem mert hiányzott belőle a személyes bátorság, hiszen mind ügyességben, mind bátorságban kitűnt mind I. Ferenc ellen, mind a schmalkaldeni háborúban.”

„Abból a meggyőződésből származott ez a békeszeretet, hogy Németországnak és örökös tartományainak a belviszályok és a háborúk hosszú folyamata után nyugalomra van szüksé-

gük, és hogy a béke megőrzése az egyetlen eszköz azoknak a vallási és politikai ellentéteknek az elsimitására, melyek az Egyház és az állam borzasztó megrázkódásaiból származtak. Neki tehát hatalma megnövelésének vágya csak másodrendű dolog volt. A béke fenntartása (amit legnagyobb áldásnak tartott, mit népeinek adhat) volt minden cselekedetének vezető elve. Ez elveiből kifolyólag Németország és az Osztrák-ház országai Magyarország kivételével alatta majdnem háborítatlan békét élveztek, míg Európa többi része a belső zavarok, vallási egyenetlenség és külső háborúk minden átkának ki volt téve.”

„Nagy és szeretetreméltó tulajdonságainak nem lehet fényesebb bizonyítékát adni, mint Németország, Magyarország, Csehország és Ausztria történetíróinak, akár katolikusok, akár protestánsok, egybehangzó tanúságát, akik versenyeznek dicsőítésben és úgy állítják szemünk elé, mint a pártatlanság, bölcsesség és kegyesség példaképét és az igazságnak megfelelően írták meg róla, amit kevés uralkodóról lehet elmondani, hogy sem bosszúállásból, sem nagyra-vágyásból soha egy pillanatig se jött kísértésbe, hogy az igazságosság és mérséklet legszigorúbb szabályai ellen cselekedjék vagy a közbékét megzavarja. Németország az ő kedvéért felelevenítette a Titus melléknevét, azaz „az emberiség gyönyörűségét” és ha valaha keresztény és bölcselő töltött be trónt, akkor ez a keresztény és bölcselő II. Miksa volt.”

E túlságos magasztaláshoz az igazságon kívül bizonyára a protestáns lelkész elfogultsága is hozzájárult a protestáns érzelmű Miksa javára, de azért mégis tanulságos részünkre. Annyit mindenesetre megtanulhatunk belőle, hogy talán mégse voltak a mi Habsburgjaink annyira tehetségtelen és annyira gonosz emberek, mint nálunk sokan elképzelik.

A Habsburgoknak csak egy bűnük volt, hogy meggyőződéses katolikusok voltak. Ha ez az egy bűnük is „hiányzott”, mint Miksában, akkor – mint látjuk – egyenesen félistenként magasztalják őket.

Mindenesetre nagy dicsőségükre válik, hogy eddig még csak két Habsburggal volt dolgunk s mind a kettőt égisz magasztalva láttuk. Ferdinándot mi is és a protestánsok is, Miksát legalább a protestánsok, feltéve természetesen, hogy nem magyarok ezek a protestánsok. Látuk, hogy Ferdinándról a velencei követ, fiáról, Miksáról pedig egy protestáns lelkész-író állapítja meg ugyanazt, hogy ti. több volt a fejükben, mint akármelyik miniszterüknek. Sajátságos, hogy mi meg csak annyit tudunk róluk, hogy egyik tehetségtelenebb volt, mint a másik.

RUDOLF
(1576-1608)

Rudolf

Mendel rég felfedezte bár az átöröklés törvényeit, s mégis ma sincs titokzatosabb dolog, mint az átöröklés. E törvények érvényesülését még legjobban az uralkodócsaládokon lehetne tanulmányozni, mert itt mindkét ágon évszázadokra visszamenőleg ismerjük az összes őst. De azért itt se lehet előre kiszámítani az eredményt, mert minden egyén olyan sokszoros keveredés eredménye s annyi adottságot, terheltséget, lappangó tulajdonságot rejt magában, s annyira nem lehet tudni, melyik fajta, melyik tulajdonság, melyik terheltség az átütő s melyik nem, hogy örökké a látszólagos „véletlennek” leszünk e téren kitéve.

Megjegyezzük, hogy mikor terheltséget emlegetünk, az idegrendszer abnormitásával összefüggő fogyatékoságot értünk, hiszen a betegségek közül egyedül az ideges terheltség és a vele összefüggő dolgok öröklődnek. (Az örökölt vérbaj, a luesz, egész más elbírálás alá esik. Itt a vér van fertőzve bacilusokkal (spirochaetákkal), s ha az anya vére tőlük fertőzött, természetes, hogy a gyermek vére is az, hiszen magzat korában közös vérkeringése volt az anyjával. Ez azonban nem a szoros értelemben vett átöröklés.)

A három Habsburg-testvérnek: V. Károlynak, I. Ferdinándnak és Máriának, II. Lajos királyunk özvegyének anyja Örült Johanna, aki kezével a spanyol örökséget és vele Amerikát hozta a Habsburgoknak, kétségtelenül idegileg terhelt volt. (Portugál nagyanyjától örökölte.) Bár örültsége csak gyermekei születése, sőt férje halála után tört ki és kitörése után se tekinthetjük idegbaját nagyon súlyos természetűnek, mert hiszen még hosszú évtizedig élt utána, mégis feltűnő, hogy idegbajából gyermekei mégis alig örököltek valamit. *Ferdinánd egyáltalán semmit*, mert nemcsak idegbeteg nem volt, hanem a legjellegzetesebb ellentéte volt az idegbetegnek: közlékeny, *mindig* jókedvű, jóindulatú, barátságos, megbocsátó, alázatos természet; soha el nem csüggedő, elpusztíthatatlan életkedvű, mindig tiszta erkölcsű és bámulatos munkabírású. Mindegyik tulajdonság éppen ellentéte a beteg idegzet tüneteinek.

Mária már nem mondható teljesen ilyennek, de ez természetes is, hiszen olyan egészséges idegzetű ember, mint Ferdinánd, ritkaság. Mária már nem mondható merő ellentétének, de olyat se tudunk róla, ami idegbetegségeire vallana. Sőt nála is feltűnő, hogy noha élvezetvágyó volt, egyéni előnyeit, örömeit vagy érzelmeit mennyire alá tudta rendelni az eszméknek, melyek éltették, például a testvére iránti szeretetnek, az ő érvényesülésének. Pedig éppen az idegbeteg legkevésbé képes ilyesmire.

Az elsőszülöttön és tehetségben is a legkiválóbbon, V. Károlyon, még legjobban látszik az idegzeti terheltség (pedig emberi számítás szerint rajta kellene látszani legkevésbé, mert az ő születésekor lévén még anyja legfiatalabb, az ő születésekor még nem lehetett annyira idegbeteg, mint a későbbi gyerekek születésekor).

V. Károly különleges tehetségnek nevezhető, míg Ferdinándról ez nem mondható, de V. Károlyban egyáltalán nem volt meg Ferdinánd kedélyessége, állandó jó kedve, kitartása és munkabírása. V. Károlyt nagyon lesújtották a kudarcok vagy csalódások; ő kegyetlenségre és bosszúállásra is hajlott ilyenkor. Ő természeténél fogva félnék és ijedős volt, s hogy élete végén, mint a világtörténelem egyik leghatalmasabb uralkodója, önként eldobta magától a hatalmat és kolostorba vonult, ebben is nemcsak lelki hősiességet kell látnunk (bár az is volt), hanem a beteg idegrendszer összeroppanását is.

Az azonban neki is, családjának is, sőt még magának a katolicizmusnak is becsületére válik, hogy ez az idegzetileg beteg, terheltségénél fogva szenvedélyekre, bosszúállásra, erkölcsi kicsapongásokra, kegyetlenségre hajlamos és természeténél fogva gyáva egyén önuralommal, a testnek és idegzetnek az akarat által való megfékezésével annyira vitte, hogy csatában a világtörténelem egyik legbátrabb uralkodójává lett és olyan nemes lelkűen és jószágon viselkedett környezetével és tanácsosaival, hogy a velencei követ – mint látni fogjuk – nem győzi magasztalni.

Igaz, hogy ilyen erkölcsi győzelmeket, ha valakitől, akkor elsősorban a Habsburgoktól várhatunk el, mert ők másoknál jobban tisztában lehettek az igazi kereszténység lényegével, s ha valakinek, akkor nekik módjuk volt ahhoz, hogy válogathattak azokban a papokban, akikre gyerekeik nevelését bízják. Láttuk is, hogy I. Ferdinánd olyan papot választott lelkiatyjává (Cithardot), aki még rosszmájú s a kákán is csomót kereső, kétkedő fia előtt is tekintély volt, s akinek hatása alól még ő se tudta magát kivonni.

De V. Károly esete még azt is nagyszerűen bizonyítja, milyen téves a sterilizálás orvosi eszméje, olyan egyének mesterségesen terméketlenné tételének követelése, akiktől terhelt utódok származnának, hogy ezáltal az emberfajt nemesítsük. Először, mert éppen V. Károlyon és testvérein látjuk, hogy éppen nem bizonyos, hogy a terhelt egyén utódai is terheltek lesznek, sőt sokszor éppen ezek a terheltség képzelhető legnagyobb ellentétei (Ferdinánd). Másodsor, ha csakugyan terheltek lesznek is, emiatt még lehetnek az emberiség vezető lángelméi (V. Károly). De terheltek születni se csak csapás, mert nincs is úgyszólván nagy író és művész, aki idegzetileg terhelt ne lett volna (Petőfi, Ady, József Attila, Juhász Gyula, Vajda János, Arany, Zrínyi, Madách, Vörösmarty, Tompa). A terheltek megszületésének lehetetlenné tétele tehát gyakorlatilag majdnem egyet jelent a lángelmék születésének lehetetlenné tételével. Végül az igazi kereszténységnek megvannak azok az eszközei, amit ezek a tisztelt orvosok nem is sejtettek, mert se az igazi kereszténységet nem ismerik, se igazi keresztényeket nem ismernek (s ha igen, csak a gonoszok lelkiismeret-furdalása okozta rágalmaiból), melyekkel még a terhelt idegrendszeren is győzedelmeskedni lehet, ha talán a legsúlyosabb esetekben nem is mindig és csak olyan válogatott, istenadta nevelőkkel, amilyenek nem minden közönséges halandónak jutnak osztályrészül.

Ez a tapasztalatunk Őrült Johanna utódainak első nemzedékével. Ha, most a második nemzedéket nézzük, Ferdinánd ágában szintén nem találunk degenerációs jelenségeket vagy ideges terheltséget, hacsak Miksának élete utolsó éveiben jelentkező savanyúságát (melyről azonban, mint láttuk, Coxe semmit se tud) és kiábrándultságát annak nem vesszük. De olyan törések és csalódások után, melyek Miksát érték (protestantizmusát minden makacssága ellenére is meg kellett tagadnia; aztán a hibáján kívüli, sőt minden jóakarata és fáradozása ellenére történt szégyenletes török kudarc), rendes idegzetű embert is elkedvetlenítettek, sőt megtörtek volna.

Pedig Miksa nemcsak apai ágon volt Őrült Johanna unokája, hanem még anyai ágon is terheltek tekinthető, mert az ügyefogyott II. Ulászló, a „dobzse” László unokájának lenni se jelentheti éppen egészséges idegzet öröklését. Igaz, hogy II. Ulászló felesége, Candalai Anna, Miksa anyai nagyanyja, viszont feltűnően egészséges idegzetűnek látszik.

Már Őrült Johanna másik, idősebb fiának, V. Károlynak elsőszülöttjében, II. Fülöpben jobban észrevehető az ideges terheltség, mely benne a túlságos zárkózottságban, komorságban és (apjához hasonlóan) a túlságos érzékiességben nyilvánult meg, de azért benne se oly fokban, hogy vele kapcsolatban szoros értelemben vett terheltségről vagy idegbetegségről beszélhetnénk. II. Fülöp e fogyatékoságaival szemben egyébként is az átlagost messze haladó nagy munkabírási, éles ész és rendkívüli akaratú áll ellensúlyként.

V. Károly törvénytelen fia (a híres Don Juan d’Austria) viszont már annyira *nem* terhelt, hogy szinte „Überrensch”-nek tekinthető. Farnese Sándor, V. Károly törvénytelen unokája pedig (nem Don Juannak, hanem törvénytelen leányának, Parmai Margitnak a fia) talán az egész világtörténelem egyik legtehetségesebb és legjobb idegzetű szereplője volt, aki csak azért nem csinált olyan világraszóló dolgokat, mint például Napóleon, mert a körülmények nem adták meg neki hozzá a lehetőséget úgy, mint Napóleonnak a francia forradalom; főképpen pedig azért sem, mert nem volt kalandortermészet s egyedülálló tehetségéhez keresztény erkölcsi érzék, lelkiismeretesség és szerénység is járult. De azért azon a szűk színtéren is (a németalföldi protestánsok lázadásának leverésében) úgy meg tudta mutatni tehetségét és szédületes szellemi nagyságát, hogy szereplése például Antwerpen ostromakor valósággal le-

nyűgözte a németalföldiek szabadságharcát megíró Schillert és mindenkit, aki Schiller „Geschichte des Abfalls der vereinigten Niederlande” [Az egyesített Németalföld elszakadásának története] című művének második „Abhang”-ját [függelékét] elolvassa. Pedig Farnese Sándor természetesen nem a holland „szabadsághősök”, hanem „a zsarnok” ügyéért harcolt.

A Habsburgokon tehát az idegbetegség öröklékenységet egyáltalán nem látjuk annyira beigazolvva, mint az orvostudomány tanítása alapján a közvélemény gondolja.

A rokonházasságokat se mondhatjuk túlságosan ártalmasnak, ha a család, melynek tagjai egymás közt házasodnak, egyébként egészséges. A mi első Habsburgjaink esetében még ez a feltétel se volt meg, mert hiszen a család Örült Johanna vére miatt idegzetileg nem volt egészségesnek mondható.

Miksa apja testvérenek, V. Károlynak legidősebb leányát, Máriát, tehát első unokatestvérét vette el, ezzel tehát az idegzetileg már terhelt családban történt rokonházasság. Mind Miksának, mind Máriának nagyanyja Örült Johanna volt. Maga a feleség, Mária, nem volt terhelt. Róla így ír az előbb hosszan idézett protestáns angol lelkész, Coxe:

„Példás életű, nem közönséges szépséggel és személyi tulajdonságokkal megáldott hercegnő volt, de erős ellentéte férjének a katolikus hithez való lángoló és babonás ragaszkodásával (ilyen megtisztelő véleménye van a jó protestáns lelkésznek a „lángoló” katolikusokról). E ragaszkodás miatt (nem talán inkább azok miatt a „nem közönséges személyi tulajdonságok” miatt, melyeket Coxe is éppen az imént emelt ki róla?) fennem magasztalták a katolikus írók, V. Piusz pápától pedig (pedig ez a pápa V. Szent Piusz, vetem közbe én) azt a dicsőítő magasztalást kapta, hogy méltó volt arra, hogy helyet kapjon azok között a nők között, akiket már itt a földön szentként tisztelnek, XIII. Gergely pedig joggal nevezte a katolikus hit erős oszlopának.”

„Miksa halálakor visszavonult Spanyolországba és testvére (Fülöp) lelkületéhez méltóan igazi megrögzött bigottsággal (!) örömét fejezte ki azon, hogy visszatérhet olyan országba, melyben nincsenek eretnekek. Nem sokkal utána a Madrid melletti Villiamondében belépett a klarisszák zárdájába, ahol 1603-ban befejezte életét.” (Született 1528-ban, férjhez ment 1548-ban.)

„Nagy kár, hogy a felvilágosult Miksa elsősorban erre a bigott nőre bízta gyermekei valóságos nevelését (bizonyára azt akarta evvel – feleljük –, hogy jobbak legyenek, mint ő), mert a gyermekkorukban beléjük nevelt elveknél fogva magukba szívták a türelmetlenség és üldözés szellemét.” (Példátlan felekezeti elfogultság a szerző részéről, mert hiszen ebben a korban még minden protestáns országban jobban elnyomták a katolikusokat, mint a Miksa gyermekei az ő protestáns alattvalóikat és mert azt a II. Mátyást is ez a „bigott nő” nevelte, aki Bocskaival és a cseh és osztrák protestánsokkal Rudolf császár háta mögött lepaktált; tehát olyan gyereket is nevelt ez a spanyol „bigott” asszony, aki sokkal türelmesebb volt kora protestáns fejedelmeinél. Ebben a korban ugyanis minden protestáns fejedelem üldözte országában a katolikusokat, sőt azok ezeket nem is üldözték, hanem egyszerűen kiirtották.)

Mária tizenhat gyermek termékeny anyja volt, akik közül három lány és hat fiú érte el a felnőtt kort. Látjuk tehát, hogy ahogyan égis magasztalja a történelem első két Habsburgunkat, Ferdinándot és Miksát, mint embert, épp úgy égis magasztalja mindkettő feleségét, Jagelló Annát és Habsburg Máriát is, mint nőket.

Miksa endogám házasságából [rokonházasságából] – pedig idegzetileg már terhelt volt a család – aránylag mégis egészséges és tehetséges gyerekek születtek. Anna nevű lánya, akit megint az első unokatestvére, illetve apjának első unokatestvére, V. Károly fia, az idegzetileg úgy se egészséges, II. Fülöp spanyol király vett el, annyira feltűnő szépség volt, hogy azt beszélték (de nem igaz), hogy mostohafia, a híres Don Carlos is olthatatlanul szerelmes volt bele. Érdekes, hogy mégis II. Fülöpnek tőle, a terhelt család közeli rokon tagjától származó fia, III. Fülöp spanyol király egészséges volt, ellenben a szintén rokonnal, a portugál Izabellával

való előbbi házasságából származó elsőszülött fia, Don Carlos, egészen idegbetegnek és terheltnek született.

Miksa Ernő nevű fián, akiről Coxe azt mondja, hogy örökölte atyjának szelíd és békeszerető természetét és hasonlított hozzá nyelvekben való jártassága is, legalább annyiban már látszott a terhelt ősök káros öröksége, hogy hideg és tartózkodó volt és annyira melankóliára hajló, hogy alig látták valaha mosolyogni. Sajnos legbetegebb idegzettel született a legidősebb fiú, Rudolf, aki apját a trónon követte, s akinek idegbetegsége okozta (legalább részben) nálunk a Bocskai-féle felkelést. Érdekes, bár nem a terheltségnek, hanem inkább a véletlennek tulajdonítható, hogy Miksának hat felnőtt fia után nem maradt egyetlen unokája. Fiai vagy mind nőtlenek maradtak, vagy utódok nélkül haltak meg.

Rudolf tehát idegbeteg ember volt. Ez és semmi más. Sem gonosz, sem zsarnok, sem magyargyűlölő. Még titokban sem az. Az ő bizalmas nyilatkozataiban nem találunk magyargyűlöletet, sem lekicsinylést, mint protestáns érzületű atyjáéiban, bár azok a sértések, melyekben a magyar országgyűlések császári tekintélyét részesítették, természetesen neki is kijártak és neki is fájtak.

Még akkor is tévednénk, ha azt gondolnánk, hogy Rudolf csak egyszerű idegbeteg volt. Nem. Rudolf az átlagosnál nagyobb szellemi képességekkel rendelkezett és különösen a természettudományok érdekelték. Csehország például neki köszöni ma is kiváló üvegiparát. Igaz, hogy a csillagászat és a természettudományok mellett asztrológiával, csillagjóslással is foglalkozott, de mégiscsak az elfogultság és a gyűlölet szűkítheti az ő egész természettudományos érdeklődését csupán a babonával kevert tudományra.

Foglalkozott abban az időben, vagy legalábbis hitt az asztrológiában mindenki, a mi nagy Mátyás királyunktól kezdve egész II. Rákóczi Györgyig, de még senki se hozta ezt fel Mátyás király korlátoltságának bizonyítására, mint Rudolffal teszik. Pedig Mátyás nem foglalkoztatott udvarában olyan nagy csillagászt, mint Kepler volt. Vajon mi keresnivalója lett volna e korszakalkotó nagy tudósnek Rudolf mellett, ha őt a csillagászatból csak a babona érdekelte volna?

Jelenleg is ismerek egy kiváló protestáns *műszaki* embert, aki egyik legnagyobb gyárunk igazgatója volt, de ugyanakkor asztrológiával is foglalkozott, ő nem szégyellte, hanem hirdette ezt, s annyira hitt benne, hogy ha a csillagjóslás nem teljesült, szerinte csak azért volt, mert valahol elhibázták a csillagkép kiszámítását. (A csillagképek felállításában oly sok mindenre kell ugyanis tekintettel lenni, hogy igen nehéz elkerülni, hogy a számításba valami hiba bele ne csússzon.)

Nagy barátja volt aztán Rudolf a virágoknak is (mint Ferenc Ferdinánd is), pedig azt tartják, hogy aki a virágot szereti, rossz ember nem lehet. Alapjában Rudolf az átlagosnál jóval nagyobb szellemi képességekkel megáldott és jólelkű ember volt, éppúgy, mint apja (Miksa) és nagyapja (I. Ferdinánd), de sajnos, nem államférfinak, hanem tudósnek született s ez volt a tragédiája.

Ideges terheltsége abban állt, hogy nem szeretett emberekkel érintkezni, tanácskozásokban részt venni, államügyekkel vesződni, kihallgatásokat adni. A csöndes béke és az elvonult tudományos búvárkodás embere volt, aki a tudományokkal való foglalkozásban és a művelzetekben lelte kedvét. Bizonyára nem visszataszító, hanem egyenesen ideális „zsarnok” típus!

A protestánsok fanatikus katolikusnak mondják, pedig egy cseppet se védte a katolicizmust erőszakosabban, mint bármely akkori protestáns uralkodó országának protestáns egységét, sőt sokkal kevésbé. Erőszakos híre csak azért lett, mert a protestáns uralkodók akkor már régen kiirtották országaikból a katolicizmus írmagját is, ott tehát már rég nem volt szükség üldözésre, mert már rég nem volt katolicizmus, vagy ha volt, mint Angliában, már nem sokat számított, hiszen katolikus papnak ott az ország területére lépni halálbüntetés terhe alatt tilos volt. Hol volt ettől Rudolf protestánsüldözése?

Mivel azonban éppen jósága, túlságos visszavonultsága és idegbetegsége miatt Rudolf sokkal kisebb hatalommal rendelkezett országaiban, mint amellyel más, különösen protestáns uralkodók rendelkeztek, s mivel az ő uralma alatt atyjának, Miksának, titkos protestantizmus következményeként nagyon elhatalmasodtak már a protestánsok, azért okoztak oly nagy reakciót az ő egyébként nagyon is félnék és szerény kezdeményezései a katolicizmus megerősítésére.

Rudolfot magát is eleinte protestáns szellemben neveltette atyja. Később szent életű anyja katolikusnak nevelte, sőt Spanyolországba került. Itt aztán vallásilag művelt és öntudatos katolikus lett, de akkora katolikus nevelést mégse kapott, hogy beteg idegzetéből folyó túlságos ingerlékenységét és érzékiségét teljesen le tudta volna küzdeni. Ezek a fogyatékságai az idők folyamán idegrendszere romlásával együtt mind nagyobb mérvűek lettek. Erkölcsi kicsapongásokat követett el, amelyeket hite és vallásos meggyőződése és alapján jó lelkilete miatt óriási lelkiismeret-furdalások követtek.

Annyira nemes lelkű és olyan nagy jellem volt ez a nálunk annyira megvetett ember, hogy nem volt rávehető, hogy a spanyol Izabellát nőül vegye, pedig akkor az volt a helyzet, hogy Izabella keze a spanyol Habsburgok birtokainak és országainak az osztrák Habsburgok kezére való kerülését és a két ág hatalmának egyesülését jelenti. Kétségtelen, hogy egy uralkodónak a közérdeket és a dinasztia érdekeit ennyire megvetni nem lehet, de az is kétségtelen, hogy bár nem hasznos, de kétségtelenül *nem* ellenszenves tulajdonság volt ez részéről.

Annyira vallásos azonban Rudolf nem volt, hogy beteg idegzetétől lecsökkentett akaraterejével le tudta volna győzni ugyanezen beteg idegzetnek túlzott érzelmi szükségleteit s ezért törvénytelen fiáról is tudunk (Julius örgróf). Érdekes, hogy ez már *egészen* örült volt.

Idősebb korában már maga Rudolf is megtette idegrohamaiban, hogy ha felfingerelték, azt vágta az illetőhöz, ami keze ügyébe esett. Ezt egyébként kevésbé idegbetegek és kevésbé nagyurak is megteszik a huszadik században is. (Láttuk, hogy Mátyás király is főpapokat pofozott meg, ha nagyon mérges volt.)

Idegbetegségének fő jellemvonása volt az emberektől való irtózás, mely később üldözési mániává, rögeszmévé fajult. Kisgyerekkori protestáns szellemű nevelése emlékezőképpen ilyenkor a papoktól és a szerzetesektől való félelme is jelentkezett, mert bennük is olyan lényeket látott, akikről neki félnie kell.

Hogy Rudolf mennyire nem az a gonosz ember volt, akinek egyoldalú és gyűlölettel sugallt történelmi olvasmányaink feltűntetik, azt Schiller és Coxe jellemzéséből is láthatjuk. A Habsburg-ház még e dekadens tagjában is sokkal több a dicséretes, mint a kifogásolható. Tudjuk, hogy Rudolf alatt indult meg a harmincéves háború, és említettük, hogy Schiller ennek történetét annyira Habsburg-ellenesnek írta meg, hogy még szintén protestáns, de nála száz évvel későbben író s így már tárgyilagosabb tudomány színvonalán álló kommentátora is több állításáról megállapítja, hogy Habsburg-gyűlölete félrevezette a nagy költőt. Nos hát még mindezek ellenére ez a Schiller is ezt írja Rudolfról:

„II. Rudolf nem volt azoknak az erényeknek híjával, melyeknek meg kellett volna szerezniük részére az emberek szeretetét, ha a magánember sorsa jutott volna osztályrészül. Jelleme szelíd volt és szerette a békességet meg a tudományokat, különösen a csillagászatot, a természettant, a vegytant és a régiségek tanulmányozását.”

Coxe, az angol protestáns lelkész pedig a következőképpen jellemzi Rudolfot, az embert:

„A leírás, melyet Rudolf uralkodásáról adtunk, eléggé mutatja, hogy mint uralkodó, gyenge és alkalmatlan volt, és hogy képtelen volt a kormányzásra akár háborúban, akár békében, de mégis igazságtalanság volna, ha meg nem ismertetnénk az olvasóval azokat a tulajdonságait és képességeit is, melyek jelleme sötétebb oldalaival szemben bizonyos előnyt képviselnek.”

„Közepes termetű volt, megnyerő külsejű és szemei nem mindennapi élénkséggel ragyogtak. Egész addig, míg elméjének szerencsétlen lehangelődása mind e tulajdonságait el nem

homályosította, elegáns megjelenésű, szeretetreméltó és keresetlen volt társalgásában. Teljesen távol állt tőle az a gög, mely oly gyakran elválaszthatatlan a nagy méltóságtól (és hozzátehetjük: különösen az idegbeteg alkattól), és mikor testvéreinek egyike szemére hánytá túlságos leereszkedését és barátságosságát, azt felelte: Noha születésünknel és méltóságunknál fogva mások felett állunk, nem kell elfelejtenünk, hogy az emberi nem többi tagjaival egyformák vagyunk fogyatékségekben és hibákban.” (Igazán szép tulajdonság és nagy lélek sajátja az ilyen beszéd. Nagy tragédia, hogy mégis éppen „gögössége” miatt gyűlölték legjobban. Pedig nem gögös volt szegény, csak idegbeteg.)

„Egész különleges nyelvismerettel bírt mind a klasszikus, mind a modern nyelvekben, és a festészetben, a mechanikában, a botanikában, a zoológiában, a vegytanban elért teljesítményei közel se voltak mindennapiak. Nagy tudománya és visszavonult, titokzatos életmódja miatt kortársai azt tartották róla, hogy természetfölötti erővel bír és csodákat tud tenni (mint a németek Faustról és a debreceniek professzor Hatvaniról), s ezt még Kevenhuller, I. Ferdinánd történetírója is komolyan írja róla.”

„Ezen a művészetekhez és tudományokhoz való rajongásáért, melyek, mint uralkodónak, hibái voltak, kora és hazája, sőt maga a tudomány is jelentős szolgálataiért le van kötelezve iránta. Udvara tele volt művészekkel és a tudomány minden ágában kiváló emberekkel és maga a Kepler név, akit Tycho de Braheval együtt alkalmazásában tartott a Rudolf-féle táblák szerkesztésére, dicsőségét jelenti tudománypártolásának. Olyan országban, melyben a művészeteket kevésbé ismerték és művelték, olyan gyűjteményeket szerzett, hogy vetélkedtek a szerencsésebb vidékekével, és nem egy drágaköve, régisége és festménye ma is megkülönböztetett ékessége a fényes bécsi udvarnak. Hozzájárult a természetrájk műveléséhez ritka és külföldi állatok nagyszabású gyűjteményével és előmozdította az akkor még gyerekcipőben járó botanika tudományát különleges és értékes növényekből álló kertek felállításával és hasonló tárgyú művek kiadásának támogatásával. Jelentős sikerrel művelte a vegyészetet és az ásványtant és nagy haladást hozott létre a bányászatban és a kohászatban is.”

„Uralkodása alatt Csehországban számos iskola alapításával nagyon megjavultak a nevelési viszonyok és a cseh történetíró azzal dicsekszik, hogy nem volt szokatlan dolog Vergilius és Horatius, sőt Homeros és Anaereon nyelvén társalgó polgárokat találni. És diadalmasan teszi hozzá, hogy II. Rudolf uralma aranykor volt Prága számára, a nemzeti nyelv klasszikus kora volt és vetekedett kedves uralkodójuk, IV. Károlyéval.”

Látjuk tehát, hogy Rudolf jellemileg nemcsak rosszindulatú ember nem volt, hanem határozottan rokonszenves és jó, műveltségben és észtehetségben pedig messze az átlag felett állt. Csak egy volt a baj: tudós volt, nem uralkodó. Jobban szerette a tudományokat, mint a hatalmat, különösen pedig, mint az emberekkel való fecsegést és a léha időtöltést. Azt is könnyű megérteni, hogy bosszantotta, ha tudományos bűvarkodásai közepette holmi „hitvány” államügyekkel zavarták.

Végül emberkerülését is megértjük, mert meg kell állapítanunk, hogy alattvalói többet és nagyobbat vétkeztek ellene, mint ő alattvalói ellen. Hogy nem uralkodónak született, az szerencsétlensége volt, de nem bűne, de az, hogy magasabb régiókban mozgott és felsőbbrendű dolgok kötötték le figyelmét, mint az átlagemberét, becsületére válik és érdeme. Neki más bűne nem volt, mint csak az, hogy császárnak született, hogy a tudományokat nagyon szerette és sajnálta azt az időt, melyet nem fordított művelésükre.

Alattvalói azonban ezt rosszakaratukban és igazságtalanságukban büszkeségre, az ő lenézésükre magyarázták, mikor azok, akik közelről ismerték, egyenesen azt találták hibájának, hogy túlságosan is nem büszke. Szegény idegbeteg ember volt, aki emiatt, s mert szenvedélyeinek és belőle folyó bűneinek tudatában volt, nagyon sokat szenvedett, pedig vele született pesszimizmusa és melankóliája miatt egyébként se volt soha öröme az életben. Nagyon rászorult volna mások szeretetére, s helyette teljesen igazságtalanul csak gyűlöletet kapott.

Hívő katolikus volt és vallásilag művelt, de hogy olyan idegzet mellett is büntetlen életet élhessen, mint amilyen az övé volt, ahhoz olyan nagy vallásosság kellett volna, melyre még a papok között is tíz közül csak egy tud felemelkedni. Nem csoda tehát, hogy ő se tudott. Hiszen ebben gyerekkori protestáns nevelése és apja ellentétes befolyása is akadályozta. Innen van, hogy beteg idegzetével járó túlságos érzékisége miatt nemileg nem volt kifogástalan életű s törvénytelen gyermekei is voltak (bár a gyűlölet azt tartotta róla, hogy impotens) s öreg korában, mikor már időnként valóságos őrült volt, már ivásnak is adta magát és a szentmisét is elmulasztotta. Ekkor már a papok iránt is ellenszenvvel viseltetett, illetve félt tőlük. Bizonyára a gyerekkori nevelés tudatalatti emlékei törtek fel elmebetegségtől megzavart öntudatába.

Bánatában és keserűségében halt meg hatvanadik évében. *„A közeledő halált – írja Coxe – lelki erővel, sőt egyenesen örömmel üdvözölte. A körülötte állóknak leírta azt a különleges örömet, melyet ifjúságában érzett, mikor Spanyolországból hazatért szülőhazájába (ez is mutatja, hogy a látszólag rideg, zárkózott ember valójában milyen érző lélek volt) és felkiáltott: Mennyivel jobban kell most örülnöm, mikor az előtt állok, hogy egyenesen az emberi természet fogyatékoságaitól szabadulhatok meg és átmehetek a mennyei hazába, ahol nem múlik az idő és ahova nem követhet semmiféle bánat. ”*

Ez és ilyen volt a magyar trónon a harmadik Habsburg, családjának egyik leggyűlöltebb, legszerencsétlenebb, idegzetileg terhelt példánya.

Azért végeztünk vele oly röviden, mert amit a Bocskai-felkeléssel kapcsolatban majd oly bőven tárgyalunk, tulajdonképpen az is mind Rudolf uralkodásának tárgyalása lesz.

**„Nemzetiek vagy „idegenpártiak” voltak-e
a XVI. század legnagyobb magyarjai?**

A század legnagyobb magyarjai

Jurisics Miklós

XVI. század a legmagyarabb, a legnemzetibb század, hangsúlyozza a kornak nálunk legnagyobb ismerője, Takáts Sándor. „*Alig van – írja – történelmünkben még egy kor, melyben igazabb magyar jellemeket, jellegzetesebb magyar egyéniségeket találánk, mint a XVI. században.*” Még sajtósabb – feleljük mi –, hogy ennek a legnemzetibb, legmagyarabb kornak éppen a leghíresebb, legtörzsökösebb, legvitézesebb, lelegendásabb, legönérzetesebb, legbüszkébb magyarjai mind Ferdinánd vagy utódai, tehát a Habsburgok hívei voltak, Zápolyát és utódait pedig, tehát a „nemzeti” királyt és a magyar, erdélyi fejedelmeket ezek a nagy magyarok lenézték és megvetették.

Ez eddig nem ütött szeget a Habsburgok ellen hazafiaskodók fejébe, mert sajnos, erre a nagy tanulságokat magában rejtő jelenségre eddig még senki se mutatott rá, legkevésbé Takáts Sándor. Éppen ellenkezőleg: nálunk mindenki azt hiszi, hogy az „idegen” király mellett csak a megvásároltak, a törpelelkek lehettek, aki azonban törzsökös, igazi magyar és jellem volt, annak a „nemzeti” király mellett volt a helye. Nézzük hát meg kissé a dolgot. Nem okoskodni, nem érvelni akarunk, hanem csak a tényekre hívjuk fel a figyelmet.

Ki tett a XVI. században ebben az országban egymaga a legnagyobbat, egész Európa és a kereszténység sorsára legdöntőbbet? Egészen kétségtelenül *Jurisics Miklós*.

Mikor Szolimán először vonult Bécs ellen, egész Európa sorsa függött kockán. Ha elfoglalta volna, még az se lehetetlen, hogy egész Európa mohamedánná vált volna. Nagy vállalkozásokban ugyanis mindig az első lépés a legfontosabb. Ha ez sikerül, olyan önbizalmat önt a vállalkozókba, hogy megkétszerezi erejüket, ellenben az alulmaradtakban olyan csüggedést, sőt kétségbeesést idéz elő, hogy megbénítja energiájukat és elveszi kedvüket a további erőfeszítésektől. Mikor 1529-ben Szolimán útban volt, sőt közeledett már Bécs felé, a város védelmével még nem készültek el. Annál kevésbé volt még együtt a nagy felmentő keresztény sereg, melynek oroszlánrészét a Német Birodalom adta. Mindenki tudja azonban, milyen keserves, milyen lassú munka volt itt valamit elérni. Hiszen a birodalom az államok valóságos tömkelegéből állt, a császár hatalma pedig csak árnyékhatalom volt.

És Jurisics Miklós Kőszegen, már egészen Bécs közelében, egy harmadrendű erősségen, mely ráadásul se rendesen felszerelve, se védősereggel ellátva nem volt, meg meri várni a többszázezres, a törökök leggőgösebb és letehetségesebb szultánjától személyesen vezetett, a főlénytől és önbizalomtól csak úgy duzzadó ellenséget. Oltalmat ad a várban a környék védtelen, rettegő lakosságának, őrséget szervez belőlük és velük egy sárfészekben egy hónap alatt tartóztatja a rengeteg ellenséget. Célját tökéletesen eléri: Bécs ezalatt felkészül, a nagy felmentő sereg is együtt van, de mire a szultán a kőszegi feltartóztatás után Bécs alá érkezik, a hadászatra alkalmas nyári idő már lejárt. Így aztán Szolimán már nem tartja érdemesnek a nagy feladat megoldásába belefogni, de a felmentő sereggel se mer ütközetet kockáztatni, s így dolgvégezetlen hazavonul.

A politika, s vele a történelem rideg, szívtelen zsarnok. A hőstettet, az önfeláldozást csak akkor hajlandó értékelni, ha a szerencse is hozzásegődött, azaz ha pozitív eredménnyel is jár, ha a hőstettet egyúttal siker is kíséri. Jurisics rettenthetetlen bátorsága, bámulatos tetteire és állhatatos kitartása akkor is világraszóló hőstett lett volna, ha a vége csak a hősi halál lett volna minden haszon vagy eredmény nélkül. Hiszen Zrínyi, a szigetvári hős nemcsak bátor, hanem okos, józan és önmérséklő is.

Ez a Jurisics Miklós nem a „nemzeti” király, hanem Ferdinánd embere volt. Annyira az övé, hogy már a mohácsi vész előtt, akkor, mikor Ferdinánd még nem is volt magyar király, ő már Ferdinánd szolgálatában állott és meghitt s talán mindenki másnál bizalmasabb embere

volt. Nem ő csatlakozott Ferdinándhoz magyar királlyá választása után, hanem Ferdinánd tette magyar alattvalóvá és hozta magával közénk, mikor királyunkká választottuk.

Jurisicsot Ferdinándtól kapta a magyar haza, s Ferdinándnak mindenesetre becsületére válik, hogy egy Jurisics Miklóssal gazdagított bennünket. Igaz, hogy Jurisics nem volt tiszta magyar, hanem félig horvátnak számítható (említettük, hogy Horvátország védelmét már 1526 előtt Ferdinánd, az osztrák főherceg vállalta magára tehetetlen sógora, a magyar király helyett; innen ered Ferdinánd és Jurisics korai összeköttetése), de délszláv volta csak feltűnőbbé teszi Ferdinándhoz való hűségét, mert hiszen mint délszlávtól, még inkább természetes lett volna, ha János a „tót” király híve lett volna, mint társai: a Frangepánok, Brodaricsok, Petrovicsok, Statileók, Utjesenicsek, Bakicsok, Jozeficsek, Jakusicsok, Bosicsok, Perusicsok, Ocsarevicsek, akik mind Zápolya hívei voltak.

Zrínyi Miklós

Jurisics után, sőt a közvélemény szerint Jurisics mellett a század legnagyobb alakja a szintén délszláv és Jurisicsnál alig magyarabb *Zrínyi Miklós*, a szigetvári hős. Délszláv volta ellenére ő is mindig Ferdinánd, majd fia, Miksa, nem pedig János vagy fia, János Zsigmond embere. *Az „idegen” király iránti hűségben e második nagy hősünk se ingott meg soha.* Alakja közvéleményünkben még ismertebb és még legendásabb, mint Jurisics Miklóisé. Bizonyára a másik Zrínyi (a költő) eposza miatt. Pedig a szigetvári hős nem mentette meg sem Bécset, sem a kereszténységet, mert mikor Szigetvárt ostromolta, akkor a szultán nem tört már ilyen nagy célra. De Zrínyi még magát Szigetvárt se mentette meg se magának, se az országnak, mert az is a töröké lett. Az ő teljesítményéhez bátorság és hősiesség se kellett akkora, mint Jurisicséhoz, mert Szigetvár elsőrangú, erős vár volt és védősereg is nagy volt benne. Mikor pedig Zrínyi a várba zárkózott, igen erős reménye lehetett, hogy felmentő sereg megy segítségére. Csak nagy hősiessége, az utolsó óráig és az utolsó csepp vérig való kitartása és életáldozata az, ami tündöklően ragyog az utókor előtt.

Zrínyinek a jelleme se volt olyan tiszta, mint Jurisicsé, mert még orgyilkosság is tapad a kezéhez: a bűnös és üldözött Katzianert vendégszeretet örve alatt gyilkolja meg. Emellett olyan erőszakos, kegyetlen a jobbagyaihoz – mint láttuk –, hogy az ember haja az égnek mered tőle, mikor az ez ügyben felvett jegyzőkönyveket olvassa. Emellett hiú, kicsinyes és sértődékeny is, mint az országgyűlés alkalmával Pozsonyban Forgách Ferencsel kapcsolatban láttuk.

A hír, a dicsőség, de maga a történelem is annyira szeszélyes azonban, hogy sokkal híresebb és a mi szívünkhöz sokkal közelebb áll a szigetvári Zrínyi, mint a kőszegi Jurisics. Vagy talán itt nem is annyira szeszélyről, mint inkább tudatos elfogultságról van szó. Zrínyit ugyanis közvéleményünk protestánsnak tartja (bár nem bizonyos, hogy az volt, mert katolikus volta mellett is lehet felhozni nem egy adatot), továbbá, mert Zrínyi, noha rendületlenül a Habsburg-királyok embere, mint dúsgazdag és előkelő oligarcha, nem egyszerűen Ferdinánd hivatalnok és teremtménye, mint az egyszerűbb származású Jurisics. De a későbbi Zrínyiek: a kivégzett Péter és lánya, a rebellis vezér feleségévé lett Ilona nagy népszerűsége is nagyban hozzájárult magában is fényes neve még tündöklőbbé válásához.

Losonczy István

Szintén Ferdinánd állhatatosan hűséges embere a század harmadik, épp oly fényes s a két elsővel ellentétben tiszta magyar vérű csillaga, Temesvár hős vértanú védője: Losonczy István.

Pedig Temesvár nem a nyugati határon van, mint Kőszeg (ahol valaki nem is lehetett más, mint Ferdinánd-párti), nem is a Dunántúlon, mint Szigetvár, hanem az ország keleti fe-

lében, a „nemzeti” király régiójában. Itt Ferdinánd-pártinak lenni és maradni még többet jelentett.

Losonczy jelleme épp oly tiszta, mint Jurisicsé, sőt még az övénél is fennköltebb és vonzóbb. Az öreg Roggendorff, ez a bár nem tehetséges, de becsületes vezér, azt írja ugyanis egyik levelében, hogy bárki alatt hajlandó szolgálni, csak Jurisics alatt nem. Jurisicsnak tehát szintén lehettek gyarlóságai (láthatjuk belőle, mennyire nincs hiba nélkül senki még akkor se, ha világraszóló hős); bár nem bizonyos, hogy gyarlóságai voltak azok, amik miatt nem szerette Roggendorff. Köztudomású ugyanis, hogy eredményt csak lelkiismeretességgel és szigorral lehet elérni, az ilyen főnökök pedig senki se szereti. Lehet, hogy Roggendorff jobb szívű és jobb főnök volt nála, de eredményt nem is tudott elérni.

Losonczy Istvánról azonban csak jót és nemest olvashatunk. Őt alantasai is szerették (nem is dicsekedhetett olyan eredménnyel, mint Jurisics). Nem vad és erőszakos hős, mint Zrínyi, nem is ellenszenves, kellemetlen főnök, mint Jurisics, de ő is nagyvonalú és képzett, aki nem ölbe tett kezekkel várta végzetét, hanem mindent megtett, hogy ne csak hősi halál, hanem megfogható eredmény is legyen.

Megható, hogy amint Izsák a maga hátán vitte a fát az áldozati oltárra, melyen őt magát kellett volna feláldozni (Ter 22,6-18), Losonczy is a maga pénzén, sőt még értékeit is zálogba téve erősítgeti a várat és fogad beléje csapatokat, mikor hallja, hogy jön az ellenség és királyától hirtelenében már nem kaphat rá költséget.

A már összelőtt várból, az utolsó órában így ír: *„Én az én Istenömhöz való jó hitömben, az én kegyelmes uramhoz való hűségemben (az ő „kegyelmes ura” természetesen nem Zápolya, hanem Ferdinánd) és az én hazámhoz való szeretetemben, az én lelkem míg testben leszen, az élő Istennek segítségével meg nem fogatkozom.”*

E gyönyörű sorok fényesen bizonyítják azt az állításunkat, hogy Losonczy István nemcsak hős és vitéz katona volt, mint Zrínyi, hanem teljes egészében tiszteletreméltó nagy jellem és a legnemesebb értelemben vett keresztény vértanú is. Milyen szerény! Mennyire távol áll a hősködéstől, az önmaga jelentőségének hangsúlyozásától, s mennyire igazi, keresztény értelemben véve alázatos! A maga erejéből nem ígér semmit, hanem Istentől várja az erőt és a segítséget. Kitar – ígéri –, ha Isten is megsegíti. És természetesen megsegítette. Nem abban az értelemben, hogy a várat nemzetének megtarthatta, hanem abban, hogy kötelességét mindhalálig teljesíteni tudta.

De Losonczy Istvánról ezenkívül még olyan adat is maradt fenn, melyből azt is megtudhatjuk, hogy *igazi, harcos, vallásilag is művelt katolikus is volt* egyúttal, aki az Istentől rábízott birtokokon, ha kellett, még anyagi és fegyveres erővel is megvédte azt a hitet, melyben ő maga soha meg nem ingott, hiába volt ez az ő korában annyira divat.

Bizonyára lesz olyan olvasónk, aki Losonczy jellemének és vallásosságának ezt az oldalát nem erényének tulajdonítja, hanem, éppen ellenkezőleg, azt állapítja meg belőle, hogy benne is volt gyarlóság: a türelmetlenség és a vallási fanatizmus. Bizonyára vannak, akik azt, hogy birtokain nem tűrte a protestantizmust, Losonczyban erkölcsi fogyatéknak, vagy legalábbis a középkorból maradt elmaradottságnak tartják, nem pedig – mint mi neveztük – vallási műveltségnek. Nemsokára sorra kerülő fejtegetéseink alapján azonban ezt Losonczyban mindenképpen vallási műveltségnek kell neveznünk, hiszen annak világos bizonyítéka, hogy neki igazságvallása volt. Ebből pedig eljárása, mint látni fogjuk, logikusan és szükségszerűen következik.

Fent idézett levelének archaisztikus magyarságát olvasva Báthory Erzsébet nemsokára idézendő végrendelete jut eszünkbe. Hiszen mindketten „ö”-znek. Báthory Erzsébet „terömpítő” Istent, jó Losonczy István „Istenöm”-et és „hitöm”-et emleget. De az egyforma nyelv ellenére micsoda más volt Losonczy István belseje, mint Báthory Erzsébeté! Pedig egyébként a „középkori” türelmetlenségben is egyformák voltak. Losonczy protestánst, Báthory Erzsébet és férje katolikusát nem tűrt a birtokain. De azt a nagy szakadékot, mely kette-

jüket lélekben elválasztotta, éppen eléggé megmagyarázza az a nagy különbség, hogy Losonczy azért volt türelmetlen, mert a vallási és lelkiismereti szabadság híve volt s ezt a szabadságot a maga lelkiismereti kényelmére ugyancsak fel is használta, csak szegény jobbágyainak nem volt hajlandó engedélyezni a jót.

Alig van olyan katolikus főúr, aki már a XVI. században, s még kevesebb, aki már e század első felében vagy közepén is szembeszállt a protestantizmussal. Joggal lehet hát rá büszke a magyar katolicizmus, hogy aki kivételképpen mégis már ez időben is szembeszállt a tévedéssel, éppen egy Losonczy István volt. Ugyanekkor ugyanez az erőszak protestáns részről a katolicizmus ellenében nem kivétel volt, hanem szabály.

Báthory Erzsébet és férje részéről azonban ugyanez mégis szegényen a protestantizmusra, mert ha a protestantizmus jó ügyet képviselt volna, akkor a szörnnyeteg Báthory Erzsébetnek is kivételt kellett volna e téren képezni. Hát még milyen szegényen az, hogy abban a korban egyáltalán nem is volt olyan heves és meggyőződéses védője a protestáns „igazságnak”, mint azoknak a váraknak ura, ahol a magyar lányok százai szenvedtek keserves kínhalált.

Szondi György

Ferdinánd híve volt aztán századunk negyedik legnagyobb és legismertebb hőse, *Szondi György*, Drégely hős védője, aki vértanúhalálának meghatározó körülményei miatt különösen kedvelt hőse költőinknek. Vele kapcsolatban külön dicsősége még a magyar katolicizmusnak, hogy *Szondi György egyenesen egyházi szolgálatban álló ember: az esztergomi érsek alkalmazottja és fizetett embere volt*. De nem kis dicsőség az se, hogy *Szondi nem volt nemes ember*; s hogy „nemtelen” létére is várparancsnok, tehát nemeseknek is parancsolója lehetett (majdnem lehetetlen ugyanis, hogy a drégelyi őrség csak jobbágyokból állt), örvendetes bizonyítéka annak, hogy az Egyház és a főpap már akkor is mennyire a szó igazi keresztény értelmében demokratikus volt s mennyire túl tudta magát tenni a társadalmi előítéleteken és olyan emberi gyarlóságokon, melyeknek akkor még mindenki más annyira rabja volt.

A hős Szondi György egyébként annyira vallásos ember is volt, tehát annyira nem csak pénzért szolgálta az Egyházat, hogy mikor az Arany balladájában (Szondi két apródja címűben) is szereplő „Márton, az orosz pap” Ali üzenetével „feljőve” a várba, Szondi mindjárt arra használta fel ezt a jó alkalmat, hogy *meggyónt nála*. Ez utóbbi persze nincsen benne Arany balladájában, de benne van a szintén kálvinista Gyürky Antal „Ötvennégy év Hont vármege történetéből” című művében (II., 154. o.).

Dobó István

Szintén nem János, hanem Ferdinánd híve az ötödik nagy hős, Eger várának világhírű védője, *Dobó István*, akinek (mint Jurisicsnak) szintén nem kellett életét feláldoznia, bár kész lett volna rá. Neki is sikerrel járt a munkája s életével együtt a várat is megtartotta hazájának és a kereszténységnek. Ismét csak büszke lehet rá a magyar katolicizmus, hogy *ő is az Egyház szolgálatában állt*: az egri püspöknek volt fizetett embere, legalábbis pályája első felében.

Dobó inkább Zrínyihez hasonló ember. Neki hibái is vannak a nagy erényei mellett, habár hibái korántsem annyira kirívók, mint Zrínyié. Ő is nemcsak Ferdinánd-párti, hanem annyira bizalmas, megbízható híve a „német” királynak, hogy később bizalmi embereként őt küldi Erdélybe az állítólagos „nemzeti” magyarok közé a „német” ügy képviselésére, mikor Erdély is Habsburg-uralom alá kerül, ugyanazon minőségben, mint előtte a Fráter Györgyöt meggyilkoltató Castaldót. Dobó Erdélyben feleségével, Sulyok Klárával együtt (ami éppen

nem válik a „nemzeti” magyarok lovagiasságának becsületére) még börtönt is szenved királyához való hűségéért, akarom mondai: „németpártiságáért”.

Furcsa és nem éppen megbélyegző „hazaárulás” lehet az, melyben Dobó Istvánok leledzenek. Láthatjuk, hogy ez is csak olyanforma „bűn” volt, mint a kommunistáktól szintén börtönnel büntetett „reakciósság”. Igaz, később a király börtönébe is bekerül Dobó, mert öreg korára már kezd nyugtalankodni, de ekkor se Ferdinánd, hanem fia, Miksa börtönébe (mert maga Ferdinánd ellen sohase nyugtalankodott). De azok a félreértések, melyek alapján ez történt, csakhamar elsimulnak s Dobó ott fejezi be életét, ahol kezdte: a Habsburg-király hűségében. (Egyébként mikor Miksa uralkodásával foglalkoztunk, láttuk, hogy ez a félreértés se Miksa, hanem Dobó bűne volt, illetve egyes irigy honfitársaié.)

A Dugovicsok

Nekem azonban (és bizonyára másoknak is) még a Jurisicsoknál, Zrínyieknél, Losonczyaknál, Szondiaknál és Dobóknál is jobban tetszik az a Dugovics Titusz, aki Nándorfehérvár ostromakor, midőn mint a várat védő magyarok egyike, mikor a várat megmászó erős törököt másképpen nem tudta megakadályozni abban, hogy a vár ormára a félholdas zászlót kitűzze, inkább átkarolta és magával együtt lerántotta a mélységbe.

Ez még a Habsburgok magyarországi uralma előtt, 1456-ban történt s így ez a minden magyarok legdicsebbje, aki nem szájjal, hanem tettel ugyancsak példát adott az igazi hazaszeretetre, nem lehetett még a Habsburgok híve s így nem bizonyíthatta, hogy az igazi hazaszeretet nemcsak összefér az aulikusággal [a bécsi udvar támogatásával], hanem elválaszthatatlan tőle. De még ő is bebizonyította ezt utódaiban, azokban, akikben az ő vére folyt. Az alma nem esik ugyanis messze a fájától.

A neve miatti esetleges félreértés elkerülésére először is kiemeljük, hogy ez a dicső magyar nem horvát vagy szerb, hanem valóban magyar volt. Mutatja ezt a család nemesi előneve is, mely „sárkúthi”. A fia Bertalan volt, s Mátyás király 1459-ben atyja hősi példája jutalmául Tejfalu helységét adta neki adományul. Ez a Tejfalu a Csallóközben, tehát színmagyar vidéken, messze Horvátországtól vagy a rácok lakta részekről van.

Volt ebből a dicső sárkúthi Dugovics-családból később Sopron megyei alispán, Vas megyei főjegyző és szombathelyi kanonok is. Hogy mennyire királypártiak, aulikusok, bécsi talpnyalók, sőt aljas hazaárulók voltak ezek a Dugovicsok, s például hogy mennyire nem kurrkodtak még akkor se, mikor a magyar szabadságharc vezetése katolikus kezekben volt, hanem még ekkor is a királyi ház legtűlzőbb hívei voltak, mutatja, hogy 1705-ben a császár követe a rebellis Bercsényihez Dugovics György, Titusz leszármazottja volt. Ahogyan őse nem nézett semmit, még az életet se, mikor hazájáról és a kereszténységről volt szó, késői unokája szintén nem nézett semmit s vállalta a rágalmakat, a mocskolódást, a hazaárulás vádját és a becstelenséget is (ami egy magyar nemesre még a halálnál is nagyobb áldozat), mikor azt kellett honfitársainak megmutatnia, hol a helye az igazi magyarnak.

Thury György

Ferdinánd embere, mégpedig hűséges, mindvégig kitartó, hűségben soha meg nem ingó embere a „nagy” *Thury György* is, talán egész ezeréves történetünk leglegendásabb magyar vitéze.

Zrínyi Miklós főúr volt, dúsgazdag oligarcha, akinek könnyű volt kitűnni, hiszen már a neve miatt is híresnek született. A nagy Thury György azonban, noha ő is nemesnek született és ősei már az Árpádok alatt is vitézkedtek, közlegényként kezdte pályáját és a maga erejéből küzdötte fel magát a főkapitányi tisztségre. Hatalmas termetű, nagy erejű ember volt szép

külsővel s emellett megnyerő modorral és állandóan vidám kedéllyel, mint ez a bátorsághoz szükséges acélidegzetű embernek természetes velejárója.

Thury György szakasztottan ugyanolyan volt, mint amilyenek az igazi magyar vitézt mi, magyarok, elképzeljük. Nagy ereje és rettenthetetlen bátorsága ellenére szerény és önzetlen. Feleségéhez, gyermekeihez, bajtársaihoz, a szegénységhez rendkívül jó. Minden kortársa csak dicsérni tudja és csak jót tud róla. Emellett vallásos és nagy katolikus is. A katolikus istentiszteletre mindig gondja van.

Kedvelt íródeákja, Alistály Márton *pedig* (hibáit – ha lettek volna – alkalmá lett volna megismerni), mert mindig mellette volt, így magasztalja:

„Kevélység öbenne semmi nem vala,
Isteni szolgálatra gondja vala,
Gondviselő és józan ember vala,
Minden dolgában állhatatos vala.
Az fejedelemnek kedvében vala,
Az ő képét kinyomtatta vala.
Sok főnépnek ismeretiben vala.
Vitéz és magyar módra termett vala.
Mindennemű jóság öbenne vala.

Legyőzhetetlen volt az egyéni párviadatokban, melyek e korban nagyon szokásosak voltak. E tekintetben akkora volt a hírneve nemcsak nálunk, hanem még a török világbirodalom legtávolabbi végében is, hogy Istvánffy szerint egy Koralikos nevű, hatalmas erejű török Mezőpotámiából csak azért jött hazánkba, hogy Thuryval megvívjon. A leghíresebb török fővitézek az ő idejében csak azért gyakorolták magukat a vívásban, hogy Thury Györggyel kiállhassanak.

Olyan vallásos keresztény volt ez a legvitézebb magyar, hogy – úgy látszik – még vesztét is buzgó keresztény volta okozta. A törökök állandóan törbe akarták csalni, hogy megszabaduljanak tőle, de a szemfüles, ügyes ember mindig túljárt az eszükön. Végül – Forgách írja – a szigetvári bég azt üzenté neki nagy titokban, hogy szeretne megtérni, mert ő kereszténynek született és igen megbánta hithagyását. Kéri tehát, hogy egy kis csapattal menjen el hozzá, leölik majd az őrséget, s így az ő megtéréseivel egyidejűleg a vár is keresztény kézre kerül.

Az okos, óvatos, a török veséjébe látó Thury nem hitt neki, de a bég addig üzengetett, míg Thury keresztény buzgalmán végül is nem tudott már uralkodni, kis csapatával átment, a törökök pedig megrohanták és levágták. Mindenképpen élve akarták kézre keríteni, mert nagy dicsőség lett volna rájuk, ha a kereszténység legnagyobb hőst elevenen viszik a szultán elé. Thury azonban ezt semmiképpen se akarta. Önérzete becsesebb volt előtte, mint az élete:

„Ebök engöm pórázon nem hordoztok,
Egyik helyről másikra nem hurcoltok.”

De hogy gyalázatát elkerülje, nem öngyilkos lett, mint a régi és mai pogányok szokták ilyenkor, hanem utolsó csepp véréig küzdött életéért. A végén már levette fejéről nehéz sisakját, hogy könnyebben kaphasson halálos sebet. A törökök azonban csak a lábára céloztak, hogy inait elvágva elejthessék és élve kerüljön kezükbe. Nem sikerült. Thury csak állt s „Jézust” kiáltva tovább harcolt. Végül a törökök is elvesztették türelmüket, lemondtak eredeti szándékukról és fejét vették. Fejetlen teste itt maradt minálunk. Zrínyi sírva borult föléje, Kanizsára vitte s ott eltemettette. Sírja fölé kupolás kápolnát emeltek. Ez a kápolna még 1664-ben is állott, mert a török is megkímélte. Összevagdalt fejét a törökök – nemhiába ázsiai barbárok voltak – előbb gondosan összevarrták, majd diadalmenetben Konstantinápolyba viték. Thury halála 1571. április másodikán történt.

Rym (a Portán a császári követ) június 19-én jelenti Bécsbe, hogy tizedikén érkeztek meg vele a török fővárosba. A nagyvezér kezébe vette a fejet és figyelmesen nézegette, majd

a szakállát is megsimogatta. A többi hazavitt keresztény fejét a szokott helyre dobták, de Thuryét a nagyvezér elvitette, mert el akarta temettetni. Nemsokára azonban a szultán is üzent, hogy látni akarja. Rym mindent elkövetett, hogy Thury fejét megszerezhesse, de fáradozása sikertelen volt.

A Thury-féle vitézeket – mint látjuk – a király és Bécs is igen megbecsülte. Takáts – mérhetetlen „nemzeti” elfogultságában vagy talán egyszerű érékből (hogy az így hangolt nemzeti közvéleménynek hízelegjen) – bizonyítékai, még azok is, melyeket éppen ő kutatott fel, azt bizonyítják, amit mi állítunk. Például Takátsból tudhatjuk meg azt is, hogy Thury *közlegényből* lett országos főkapitány. Vajon ki tette azzá? Talán nem a király? Nem Bécs? Pedig az országos főkapitányi állás olyan irigyelt méltóság volt, hogy még egy Zrínyi is kitüntetésnek tartotta magára.

Először Thury is az esztergomi érseket szolgálta. (Láthatjuk, hogy legnagyobb vitézeit mind az Egyháztól kapta a haza, Szondit is, Dobót is, Thuryt is.) Az érsek a főpapellenes Takáts szerint is végtelenül jó ura volt. (Amilyen az úr, olyan a szolgál. Ezért voltak az érseki és a püspöki várakban olyan kiváló katonák.) Mikor már híre, neve volt, a király szolgálatába került s az megtette lévai magyar kapitánynak. Itt azt kérte királyától, hogy a várbirtok jövedelmét is adja az ő kezébe. A király e kívánságát is teljesítette. (Takátsot idézzük.) Mint lévai főkapitány, hamarosan megkapta még Bars megye főispánságát is. Közben a király a szintén egyházi szolgálatból hozzá került Dobó Istvánnak, az egri hősnek adományozta érdemei jutalmául Léva várát és a vele járó uradalmakat. (Újabb bizonyíték, mennyire megbecsülte Bécs a magyar vitézséget.)

Ferdinánd fia, Miksa, épp úgy vagy még jobban kedvelte és becsülte Thuryt, mint apja. Már trónörökös korában jól ismerte Thuryt s mind most, mind később, uralkodása egész folyamán állandóan a legnagyobb jóindulattal volt iránta – írja szintén az a Takáts, akinek rögzészméje, hogy Bécs sohase becsülte meg a magyart. Mikor Miksa már király volt, tudhatjuk meg szintén Takátsból, „*neki és Mednyánszky kapitánynak adományozta kiváló érdemeik fejében a Tolna megyében fekvő Karácsonyszállást és Előszállást, valamint a Fehér megyei Wenin (?) falut is*”. (Fejér megye „Fejér”, nem pedig „Fehér”; Karácsonyszállás és Erőszállás egyaránt Fejér megyében van, nem pedig Tolnában; az a „Wein” falu pedig, melyet Takáts nem tud azonosítani, a mai Fejér megyei Kis-, Nagy- és Felsővenyimpusztá és épp úgy a mai hercegfalvai határban van, mint Előszállás és Karácsonyszállás. Mindegyik cisztercita birtok.)

Thury Györgynek Bécsben olyan becsülete volt, hogy nemcsak magát, hanem még íródeákját, az említett Alistály Mártont is meg tudta adományoztatni. Tehát Bécsben még „protezsálni” is sikerrel tudott. Az ő részére Papkeszi és Vilonya Veszprém megyei falvakat kérte. „*A király – mint rendesen – most is teljesítette Thury kívánságát.*” Ezt és a „mint rendesen”-t is Takáts írja, és ha annyira „rendes” dolog az Bécsben, hogy nemcsak a magyar vitéz, hanem még az íródeákja is uradalmakat kapjon, akkor nem tudom, min alapszik Takáts s úgyszólván minden magyar azon szilárd meggyőződése, hogy Bécsben mindig utálták, ott mindig üldözték az „igaz” magyart.

Érvünk súlya csak növekszik azzal, hogy mi is megállapítottuk már, hogy éppen Miksa a Habsburg-ház azon kivételes tagjai közé tartozik, akinek bizalmas nyilatkozatai között magyargyűlöletre vallókat is találunk. Mégis nem mi, hanem Takáts írja róla, hogy „*Miksa király különös jóindulattal viseltetvén Thury iránt, úgy igyekezett rajta segíteni, ahogy a körülmények megengedték. Az 1563. évben például neki ajándékozta a zirci apátság falvait. Az adománylevel szerint Thury addig élvezheti az apátság falvait, amíg a töröktől vissza nem foglalják és amíg Zirc föl nem épül*”.

Ugyanezen év őszén ülte Thury György a lakodalmát második feleségével, Hathalmy Zsófiával. Mind Miksa király, mind Károly főherceg egy-egy aranyozott serleget küldött neki nászajándékkul és képviseltette magát a lakodalmon.

Mikor a hős lemondott a palotai kapitányságról, Miksa a kedvéért utódául unokaöccsét, Thury Mártont nevezte ki, s mivel – szokás szerint – a fizetésével hátralékban volt, a kamarának meghagyta, hogy mihelyt pénz folyik be, *legelőször Thury Györgyöt fizessék ki*. A hős egyik nagy győzelme után Miksa legkedvesebb emberét, Harrach Lénárdot küldte hozzá és egy ezer forint értékű pompás aranyláncot akasztatott a nyakába. (Akkor ezer forinton egy tekintélyes uradalmat lehetett vásárolni.)

Nem is érezte ám – mint „hazafiaink most, 400 év múlva elképzelik – Thury György magát vagy hazáját szolgálának a „német” uralom alatt, hanem ilyen önérzettel ír Musztafa basának: *„Mi szabad nemzet vagyunk, uraságunk és becsületünk is vagyon, de, te, Musztafa, hitvány rab vagy és minden órában nyakadban az istráng, mint budai Oroszlán basának.”*

Aztán, hogy nyugodt otthona legyen a hősnek, a király bérbe vette részére Kesző várát (Vas, Veszprém, Sopron és Győr megye összeszögelésében van) és az évi ötszáz forint bért is a kamara jövedelméből maga vállalta magára. Hamarosan csinos gazdasága lett itt Thury Györgynek. Később nekiadományozta Tolnát is, majd pedig a férfiágon kihalt Kolos-család birtokait: Lovászpatonát, Kolosnémát, Ekelt, Kis- és Nagykeszit, Felpécet stb.

Mivel a vitéz Thury a békét állandó harci kezdeményezéseivel folyton megszegte, a török a bécsi udvartól Thuryrak állásából való elmozdítását követelte elégtételül. Miksa ezt a követelést mindig elutasította.

Hogy milyen szerető, bizalmas viszony volt az egyik legmagyargyűlölőbb „német” király és minden idők e legjellegzetesebb magyarja között, aki természetesen egy szót se tudott németül, bizonyítja, hogy mikor Thury hősi halála előtt csak néhány hónappal kedves Anna lányát férjhez adta, kissé már igazán túlzásba menő szerénytelenséggel – melyet csak Thury egyszerű származásával s azzal lehet megmagyarázni, hogy a török harcokban és párviadatokban nem szokás etikettet tanulni – azt kérte a szentséges római császártól, egy tucat országnak ezer gondú uralkodójától, hogy személyesen jöjjön el az eldugott Kesző várában végbemenendő vigasságra, Thury Anna lakodalmába.

Láthatjuk azonban belőle, milyen viszonyban lehetett a „magyargyűlölő császár a legvitézesebb magyarral.

De talán nem is annyira szerénytelenség volt ez Thurytól, hanem gyönyörűen mutatja az egyszerű (hiszen még írni-olvasni se tudott, de viszont helyette már életében irodalmi művek tárgya volt személye), őszinte, becsületos vitéz keresetlen, természetes szeretet-megnyilvánulását hasonlóan nemes lelkű és őt rendkívül szerető és megbecsülő királya iránt. Kérelmét azzal okolja meg, hogy „hiszen mindenemet, amim a földön van, feleségednek köszönhetem”. A király természetesen személyesen nem vett részt az esküvőn és lakodalmon, de Majthényi Lászlót bízta meg képviselővel és szép serleget küldött a menyasszonynak nászajándékkal.

Hogy a sok panasz nálunk a végváriak elhanyagolása, nemfizetése, sőt éhezése miatt mennyire inkább csak propaganda, megcáfolhatatlanul mutatják a tények. Thury György – látjuk – nem volt harácsoló ember, mint Zrínyi. Ellenkezőleg: jószívú és adakozó, a szegények iránt kíméletes. Vigadni is szeretett, tehát minden volt, csak „skót” nem. Mégis halála után a sok ezer holdnyi fekvőségeken kívül is szép vagyon és nagy értékek maradtak utána. Kesző várában volt 22 török rabja, köztük olyan is, akinek egymagának 3000 forint volt a várt váltságdíja. Aztán arany- és ezüstneműek, aranyos atlaszruhák, aranyforgók, aranyos sisakok, ezüstös pallos, drága felsőruhák, szép lovak, tekintélyes marhaállomány, gabona és készpénzben is 2776 forint. Mivel vagyontalanul kezdte a király szolgálatát, láthatjuk, hogy nemcsak szép, hanem hasznos dolog is volt a „német” királynak hűséggel szolgálni. (A szokásjog szerint az értékesebb rabok is a királyt illették volna, de – mint látjuk – Thury Györgytől jó királya még azt is eltűrte, hogy magának tartsa meg őket.)

A nagy Thury György jelleme és egyénisége feleslegessé teszi annak magyarázgatását, hogy ezt a nagy vagyont és királyának rendkívüli bizalmát, megbecsülését és kegyét nem elárulással vagy magyar hazafisága megtagadásával szerezte meg, mint ezt az „aulikusokról” a

félrevezetett magyar közvélemény feltenni szokta. Ellenkezőleg, Thury György nem tanult meg németül, és ez nem volt akadály a „német” király iránta való nagy szeretetének (pedig Miksa az összes Habsburgok között a legnémetebb volt érzelmileg), hanem még annak se, hogy magyarságát mindig egyenesen kihangsúlyozta. Nem igaz tehát, hogy Bécsben nem becsülték meg, annál kevésbé, hogy gyűlölték a jó magyart, vagy hogy csak a rossz magyarokat becsülték ott meg.

Thury György nemcsak nagy keresztény, hanem nagy magyar is volt. Nemcsak kereszténységét, hanem magyarságát is mindig hangsúlyozta. Elmozdítását emiatt nemcsak a törökök, hanem a németek is követelték, mert azoknak is nemegyszer a tyúkszemükre hágott. Takáts írja, hogy „*a Kanizsán levő német őrség kapitánya egyenrangúnak tartván magát Thuryval, nem engedelmeskedett neki. Thury azonban nem az az ember volt, aki ilyesmit elnézett. Tehát kényszerítette a kapitányt az engedelmességre*”. A német kapitány panasza ment ellene Bécsbe, de eredménytelenül.

„*Tudjuk jól – folytatja Takáts –, hogy végházainkban a német katonák nagyobb fizetést kaptak, mint a magyarok, s emellett nekik még ingyen élelem is járt. Thury Kanizsán az egyenlőtlenséget is megszüntette és a Kanizsára küldött proviantból [élelemből] annyit juttatott magyar katonáinak, amennyit a németek húztak. Ez a merész újítás mód nélkül bántotta a kanizsai német őrséget. De hiába írta egyik folyamodását a másik után Bécsbe, Thury nem engedett. Végre is meg kellett nyugodniuk a változtathatatlanban.*”

Ezt is Takáts írja így, szóról szóra: „*Látjuk tehát, hogy Thury György éppen olyan magyar volt, amilyent a Habsburg-gyűlölk szeretnek: még a törvényes hatalom elleni dac és fegyelmezetlenség is megvolt benne: még ki is babrált a bécsiakkal.*” Thury ugyanis nem „merész újítást” hozott be, mint Takáts mondja, hanem kihívóan túllépte hatáskörét. Nem engedelmeskedett felsőbb hatóságának. Ezt még akkor se lehetett volna Bécsben eltűrni, ha Thurynek igaza lett volna s a magyar katonaságot csakugyan igazságtalan sérelem érte volna ezzel a két mértékkel való méréssel.

Egy hivatalnoknak – s még inkább egy katonának – felsőbb hatósága semmiképpen se tűrheti el, hogy rendeletein önkényesen változtasson s ne azt hajtsa végre, amit elrendelnek neki, hanem a maga *feje* után menjen. Ha valamely szokást vagy rendeletet sérelmesnek vagy igazságtalannak tart, akkor erre fel kell hívnia felsőbb hatósága figyelmét és kérelmeznie megváltoztatását, de addig, míg kérelméről nem döntenek, akkor is engedelmeskednie kell. Ez ma már annyira természetes, hogy katonának nem kell magyarázni, de hivatalnoknak se. Senki se mentheti magát valamely rendelet vagy szokásjog megszegéséért azzal, hogy a rendelet vagy szokásjog igazságtalan, mert hogy mi igazságos és mi igazságtalan, azt *sohase állapíthatja meg maga az alkalmazott, az alantas*. Ezt csak a hatóság állapíthatja meg.

Pedig még igaza se volt Thury Györgynek. Az a pénz, melyet ő az alatta szolgáló német és magyar katonák fizetésére kapott, német forrásból jött, és mivel mi a németektől független nemzetnek tartottuk magunkat, német forrásból jövő pénz nekünk egyáltalán nem járt. Ha mégis kaptunk belőle, az Auszriától, Csehországtól, Németországtól, illetve ezen országok uralkodójától szívesség volt, de nem kötelesség. Aki azonban szívességből kap, annak ezt csak megköszönnie lehet, de nem követelnie, hogy ő is ugyanannyit kapjon, mint amennyit azok kapnak, akiknek ugyanez jár. A fizetésbeli különbség már csak azért se lehetett igazságtalanság, mert a magyar katonát is annyi fizetéssel fogadták fel, mint amennyit tényleg kapott, és a németet is, s aki nagyobb bérért szegődik el, világos, hogy annak nagyobb bér is jár.

Ha Thury György magyar lelkét bántotta véreinek ez az alacsonyabb rendűsége, igazságosan úgy segíthetett volna rajta, hogy egyes gazdag magyar főurak magyar önértetére hivatkozott volna s tőlük kérte volna ezt a kiegészítést, vagy pedig *a magyar országgyűléshez* fordult volna és a nemzeti önértet címén ott kérte volna a szükséges összeg megszavazását.

Sehol se örültek volna ennek annyira, mint Bécsben, de az is bizonyos, hogy Thury György hiába fordult volna effajta ügyekben az országgyűléshez. De hiába a magyar gazda-

gokhoz is! Azt felelték volna, hogy a „misera plebs contribuens: a nyomorult adózó nép” több terhet már semmiképpen se bír el, a végváriakat pedig nem szabad elkényeztetni. Elég nekik az eddigi fizetés is. Az pedig, hogy a nemesség vállaljon magára adót, a magyar szabadsággal, őseinktől szerzett e drága kincsünkkel ellenkezik. Inkább meghalunk, mint erről lemondjunk.

Mivel az országgyűlés mindig rendkívül „hazafias” volt, azaz a németgyűlölet és a magyar önérzet mindig rendkívül nagy volt benne, azt, hogy a német se kapjon nagyobb fizetést, mint a magyar, a legnagyobb lelkesedéssel fogadták volna. Ennek lehetővé tételére azonban nem *nagyobb adót* szavaztak volna meg, hanem azt határozták volna, hogy a kamarák vagy a bányák jövedelmeit utalják ki erre a célra. Mivel azonban ezek a királyt illették, a határozat tulajdonképpen azt jelentette volna, hogy helyettük fizessen a király a magáéból. (Ezzel a kérdéssel már foglalkoztunk és ezután is foglalkozunk még vele. Egyébként már eddig is nem egy bizonyítékot láttunk arra, hogy a király a kamarai jövedelemből, tehát a magáéból is fizette a magyar végváriakat. Éppen most láttuk, hogy Thury katonáit is.)

De Takáts azon állítása is, hogy a német katonák a magyar végvárakban is több fizetést kaptak, mint az ugyanott szolgáló magyarok, s nekik emellett mégis ingyen élelem is járt, közönséges demagógia, amelyet nem enyhít az, hogy effajta demagógia a mi történetírásunkban egyáltalán nem újság. Igaz ugyan, hogy maga az állítás igaz, mégis demagógia akkor, ha nem tesszük hozzá, hogy a pénzt nemcsak a német, hanem még a magyar katonák fizetésére se Magyarország adta. E magyarázat nélkül ugyanis az állításból az következik, hogy Magyarország Ausztria kiszipolyozott gyarmata volt, ahol a magyar a német mellett épp úgy másodrendű ember volt, mint ahogyan a gyarmatokon a bennszülött alacsonyabb rendű a fehér uralkodófajnál. Jól tudjuk, hogy nálunk valóban így izgattak és izgatnak a volt Habsburg-uralom ellen, sőt gyarmatvoltunk már egyenesen közvéleménnyé vált. Ellenben e magyarázattal kiszipolyozás helyett egyenesen önkéntes támogatás lesz a dologból, melyért részünkről gyűlölet helyett hála jár.

De még ha a pénz, melyből a németek többet kaptak, mint mi, nem német pénz lett volna, akkor se lehetne részünkről igazságtalanságról vagy sérelemről beszélni. Ez a két mértékkel való mérés akkor is csak annak a köztudomású ténynek természetes megnyilvánulása lett volna, hogy a nyugati (tehát köztük a német) kultúra magasabb rendű a magyarnál s vele a nyugatiak életszínvonala is magasabb a mienknél. Így van ez még most is, de még inkább így volt ez régebben, különösen pedig a törökvilágban, mikor ellenségjárta és részben ellenségszállta ország voltunk. Egy munkás még ma is sokkal többet keres Csehországban, Németországban, Ausztriában, Angliában, Svédországban, az Egyesült Államokban, mint nálunk, s ennek megfelelően az életszínvonaluk is sokkal magasabb a mienknél, pedig most nem vagyunk senki „gyarmata”.

A budapesti Ganz Vagongyárban még a Horthy-korban is három-négyszer annyi fizetéssel szerződtettek egy német mérnököt, mint amennyit ugyanott a magyar főmérnökök kaptak, pedig az illetőnek a tudománya akkor már egy cseppet se bizonyult nagyobbnak, mint magyar kartársaié. Említettem, hogy ugyancsak a Horthy-korban hallottam egy olyan Vas megyei, a nyugati határon levő plébánostól, akinek plébániáját egy magyar és egy Ausztriához csatolt falu alkotta, hogy az Ausztriához csatolt faluban a mezőgazdasági munkások keresete 2-3-szorosa is volt a magyarországiakénak.

Az a kisalföldi magyarság is, mely Trianon után Csehországhoz került, jobb gazdasági viszonyok közé került az elcsatolással, mint amilyenben a magyar uralom alatt élt (Csehország is nyugatibb ország ugyanis, mint mi). Sőt mikor Horthy alatt pár évre visszakerültek hozzánk, noha természetesen, mint magyarok, örültek a hazakerülésnek s akkor már mi se voltunk Ausztria gyarmata, hamarosan közmondás lett közöttük, hogy „elment Prága, minden drága”.

A Romániához került magyarok viszont az ellenkezőt tapasztalták visszakerülésükkor, mert Románia viszont tőlünk keletre van s ezért ott kisebb a kultúra s alacsonyabb az élet-

színvonal, mint nálunk. A Bácska is a Balkánhoz került, lakóira tehát szintén kulturális és gazdasági lesüllyedést jelentett a szerb megszállás, és felemelkedést az újra magyar uralom alá kerülés. Mikor a szovjet katonák, hivatalnokok és „tudósok” részesültek nálunk a mieinknél jobb fizetésben, ellátásban és bánásmódban, az valóban gyarmati mivolt jele volt és sértő a magyarra, mert természetellenes dolog volt, de annak idején a német zsoldosokkal tenni ezt, nem volt ránk sértő, hanem természetes, mert a nem egyforma fizetés, ellátás és bánásmód csak a valósághoz igazodott.

De ha mindaz, amit most kifejtettünk, nem volna igaz, akkor se kellene a német zsoldosok nagyobb fizetése miatt gyarmati állapotokat emlegetnünk és sérelmekről panaszkodnunk. Akkor is kellően megmagyarázná a dolgot a következő megállapítás: Ahol sok a munkavállaló és kevés a munkahely, ott alacsonyabbak a munkabérek, mint ott, ahol munkashiány van. Mivel a törökvilág elején a délvidéki magyar nemesség tömegestől hagyta el birtokait és volt kénytelen kenyérkeresetből a királyi Magyarországon katonai szolgálatba állni, hogy nálunk ekkor emiatt olcsóbban lehetett zsoldos katonákat kapni, mint Németországban vagy Ausztriában, még akkor is érthető lenne, ha ott nem lettek volna nagyobbak az igények és az életszínvonal.

Világos, hogy olcsóbban állt végvári szolgálatba az a nemes, aki hazájában maradhatott elszegődése után is, otthonát pedig nem kellett elhagynia, mert már úgy is elvesztette, mint az a német, akinek idegen, ismeretlen országba kellett vonulnia, olyan országba, melyet ő félbarbárnak tartott és éghajlatát se bírta a szervezete. *Ami pedig az élelmezést illeti, rámutatunk* már, hogy a magyar végváriak földet is kaptak haszonélvezetre a váruradalmakból, míg az *idegenből jött zsoldosok nem*. Megokolt volt tehát, *hogy* ezek élelmezést is kapjanak akkor is, ha magyar bajtársaik nem kaptak.

A mi jó Thury Györgyünknek tehát semmiképpen se volt igaza ott Kanizsa várában. S lám, ennek ellenére is olyan úr volt, hogy az történt, amit ő akart, és a bécsieknek meg kellett nyugodniuk a megváltoztathatatlanban, mert – úgy látszik – a Thury Györgyök diktáltak, nem pedig az „elnyomó” Bécs.

De ennek ellenére is panasz van. Forgách, a történetíró, felháborodik, hogy Bécs úgy köszönte meg Thury György sok szolgálatát és hősi halálát, hogy özvegyétől és gyermekeitől mindjárt halála után elvette Keszőt. De a vád ellen még Takáts is szükségesnek tartja védelmébe venni Bécsset. *„Annak visszavétele – állapítja meg – örökösire nem volt sérelem, mert Thury György Kesző várát nem adományképpen kapta.”* Annál meglepőbb aztán, hogy azért Takáts is ezt írja: *„Thury György halála után ugyan a király megígérte az özvegynek, hogy árváival együtt védelmébe veszi, de ebben a védelemben nem volt sok köszönet.”*

E furcsa fogalmazásból azt kell értenie az olvasónak, mintha ebben a „nem sok köszönetben” csakugyan a király lett volna a bűnös. Maga Takáts is így tesz. Pedig még azokból az adatokból is, melyeket ő maga közöl, az tűnik ki, hogy *nem a királytól, hanem magyar honfitársaiktól* kellett szenvednie a magyar hős özvegyének, tehát csakis erre vonatkozhat a „nem sok köszönet” kifejezés.

A király ugyanis az árvák gyámjává a megboldogult vitéz testvérét, Thury Benedeket tette meg. Ez a Thury Benedek aztán folyton azon mesterkedett, hogy az özvegyet és az árvákat mindenükből kifossa. De hát ennek talán csak nem a király volt az oka?! Tőle csak szép volt, hogy a legközelebbi rokont, tehát magyar embert tett meg gyámmá. Hogy aztán a *magyar* ilyen gonosz volt a magyarhoz, az bizonyára nem a *német* bűne. Éppen ellenkezőleg. Emiatt megtörtént az a szégyen, hogy *a magyar özvegy maga kérte a királyt, hogy sógora, a magyar Thury Benedek helyett a német Salmot tegye gyermekei gyámjává.*

A király még halála után is úgy megbecsülte a hős vitézt, hogy mikor második lánya, Zsófi, férjhez ment, az előbb említett Majthényi Lászlót az ő esküvőjére is elküldte személye képviselőt, s megbízta, hogy száz talléron csináltasson egy serleget s vigye magával nászajándékkul. Még a harmadik leánynak, Katalinnak is jutott esküvőjére egy 50 forintos serleg és a király arra is elküldte képviselőjét.

Aztán mikor később még 300 forint penziót [nyugdíjat] is kért az özvegy, ezt is megkapta a „német” királytól. Pedig aki ismeri a magyar történelmet, jól tudja, milyen pénztelen volt mindig az a „német” király, s az effajta éppen nem ritka 300 forintos milyen nagy terhet jelentettek a többnyire előlegekből élő tárcájának. (De hát akik olyan jók és olyan bőkezűek, mint a bécsi királyok voltak, azok szükségképpen mindig pénztelenek.)

Mivel evés közben jön meg az étvágy, később Thury György özvegye és árvái a 300 forintos penzió mellé még azt is kérték „magyargyűlölő” királyuktól, hogy kárpótlásul annak fejében, amivel a sógor, illetve a nagybácsi megrövidítette őket, adjon nekik néhány falut. Furcsa és nem éppen szerény kívánság, de az a király, akinek pártfogásában állítólag nem volt „sok köszönet”, még ezt a kérést is teljesítette és Thury György három lánya 1574. szeptember 30-án megkapta a Kolozsnéma, Loval, Althi, Kiskeszi, Nagykeszi és Ekel községekben levő porciókat (ezek ugyanis Thury György halálával a kincstárra szálltak, mert csak a fiú örökösöket illették volna, de nem a lányokat) és ráadásul még András háza, Vasréve, Gyömörő stb. pusztákat is, tehát vagy húszezer hold földet.

Prépostvári Bálint

Mint Thury Györgyöt, éppúgy megbecsülték „német” királyaink *Prépostvári Bálintot is*, aki szintén főkapitányi rangra emelkedett, sőt a főrendek sorába jutott. Ez már nem Ferdinánd dicsérete, hanem fiáé, Miksáé és unokájáé, Rudolfé, de annál többet jelent, mert ők magyar szempontból még sokkal rosszabb hírűek nálunk, mint maga Ferdinánd. (Egyébként Thury György özvegye és leányai is Miksa jóindulatát élvezték már, nem Ferdinándét.)

Pedig Prépostvári is igazi törzsökös magyar ember volt. Első felesége Tardy Dorka volt, a második Csáky Anna, a veje pedig Surányi Gábor. Prépostvári művelt ember is volt, nem úgy, mint Thury György. Ő latinul is tudott. Annál meglepőbb tehát, hogy *Mátyás főhercegnek mégse latinul, hanem magyarul írogatott*, mint ezt az a Takáts állítja, aki leveleit eredetiben olvasta. Láthatjuk belőle, hogy nemcsak magyarságát nem kellett megtagadnia annak a magyarnak, aki Bécs kegyében akart állni, hanem még azt a fényűzést is megengedhette magának, hogy még ki is babráljon azzal a Béccsel.

Köznemes létére nemcsak főkapitányi rangra emelkedhetett ennek ellenére, hanem ő is mindig megkapta nászajándékul a hagyományos serleget és a királyi képviseletet a maga vagy gyermeke esküvőjén. De ő is (mint maga mondja: eredetileg „szegény nemesember”) nemcsak rangot és kitüntetést, hanem jószágokat is szerez a „magyargyűlölő” király szolgálatában. Egyszer egyszerre öt falut kap a „német” királytól.

Mikor olyan köszvényes volt már, hogy a lóra se tudott már felülni, a „magyargyűlölő” „idegen” király még akkor is őt nevezi ki egri főkapitánynak. Kevés magyar katona vitte olyan nagyra, hogy még a bécsi legfelsőbb haditanácsnak is tagja lehetett, de az a Prépostvári, aki még Mátyás főhercegnek is magyarul írt, noha írhatott volna latinul is, még ezt a kitüntetést is elérte. Pedig ugyanez a Mátyás főherceg ellenezte a kinevezését s ugyancsak nyomós érvet tudott felhozni ellene: azt, hogy olyan beteg már, hogy a haditanács ülésén úgy se tud már megjeleni. De azért Rudolf, a császár, aki tudvalevőleg (csak persze nem az igazságnak megfelelően) még öccsénél, Mátyásnál, is magyargyűlölőbb volt, mégis őt nevezte ki, mert a magyar hős megbecsülését még a gyakorlati haszonnál is előbbre valónak tartotta.

Szerette is ez a kuruc Prépostvári úgy a Habsburgokat, hogy egyik levelében többek közt ezt írja – mint mondtuk: magyarul – Mátyás főhercegnek: „*En azt akarnám, hogy mind az egész világot fölségetek bírná.*” Pedig egyébként olyan bátor, igazságos és szokimondó volt ez a magyar vitéz s annyira nem volt kenyere a hízélgés, hogy mikor Báthory Zsigmond, a magyar erdélyi fejedelem vérengzéseit meghallotta, hosszú, dorgáló levelet intézett hozzá. (Majd látni fogjuk, hogy ezzel szemben Zrínyi, a költő, aki nem szerette a német királyt, azt

írta Erdélybe az ostoba lengyel hadjáratban a magyar Erdélyt tönkretévő II. Rákóczi Györgynek, hogy kezét-lábát csókolja. Nagy tévedés tehát, hogy csak Bécs felé lehetett hízelegni.)

Zay Ferenc

Aztán micsoda hűséges híve volt Ferdinándnak *Zay Ferenc* (de Csömör)! Eredetileg délvidéki, Valkó megyei gazdag, színmagyar nemes volt. Anyja lankai Kamarás Borbála, felesége pedig az utolsó Garay-lány. Királya oldalán részt vesz a mohácsi csatában, de megmenekül. Mohács után épp oly hűségesen szolgálja új királyát, Ferdinándot, mint II. Lajost, a régit. Életrajzírója, Thallóczy Lajos, azt írja róla, hogy „*azok közé tartozik (elég ritkák voltak abban a korban), akik sohase változtatták pártállásukat. Élete fogytáig a Habsburgok híve. Viszontagságos élete egyetlen pillanatában se tántorodott meg. Valósággal bálványozza királyát, kivált I. Ferdinándot (mert Miksát is megérte). Életét százszor is kockára teszi érte*”.

Érdemes is volt. Ő az első magyar bárók egyike, s noha a török miatt minden ősi vagyónát elvesztette, mire meghalt, újra az ország egyik leggazdagabb és leghatalmasabb főura. Ilyen bőkezű volt hozzá az a király, akít olyan önzetlenül szolgált!

Zay Ferenc nemcsak vitéz, mint Thury György, hanem nagy koponya is. Kiváló diplomata és üzletember is a vitézség mellett. Nem írástudatlan, mint az, hanem humanista műveltségű, sok nyelvet beszélő kultúremler. A németen, olaszon és latinon kívül még törökül is jól tudott.

Eleinte ő is kora hatása alá került és a protestantizmussal kacérkodott, mint akkor minden kultúremler, de hithű katolikus lett később és maradt is mindvégig, mert királyával mindenben egyetértett; semmiben se volt külön véleménye. Ez annál feltűnőbb, mert nagy természetes ésszel megáldott és kora egész műveltségének birtokában levő, széles látókörű férfiú volt. Ebből is láthatjuk, hogy I. Ferdinándnak szintén tehetséges és nagystílus embernek kellett lennie. Hiszen Zay nem együgyűségből vagy szolgálalkúségből értett egyet mindenben királyával, hanem mert szelleml befolyása alatt állott, s mert meggyőződött róla, hogy mindenben igaza van.

Zay szolgálataiért elfogadta, sőt kérte a jutalmat Ferdinándtól (királytól, sőt császártól kérni ugyanis nem szégyen, hanem természetes, hiszen a király azért van, hogy nagylelkűségét gyakorolja és jutalmazzon), de akkor is szolgál neki, sőt éppen ekkor a legjobban, mikor királya a legnagyobb bajban van, mikor tehát kétséges, hogy lesz-e még abban a helyzetben, hogy valaha megjutalmazhassa. Ezzel bizonyította önzetlenségét, ezért szerette Ferdinánd annyira s bánt vele úgy, mint barátjával, nem pedig mint alattvalójával. (Látni fogjuk, hogy ezzel szemben az úgynevezett szabadsághős magyarok azonnal ellenségeivel szövetkeztek és hátbatámadták a bécsi királyt, mihelyt bajba került. De így várhattak-e tőle szeretetet vagy bizalmat?)

Volt úgy, hogy a derék Zay drágaságait vetette zálogba kismartoni zsidóknál, hogy királyán segíthessen s lovasait fizethesse, mikor királya nem tudta őket fizetni.

Nemcsak János ellenében támogatja urát, hanem ott van cseh- és németországi harcaiban is Ferdinánd testvére, a császár, támogatására. A mühlbergi csatában, mely a katolicizmus és a protestantizmus sorsát döntötte el, Zay a császár és az egész világ bámulatát vonta magára vitéz huszáraival.

Az ütközet után a császár ötezer aranyat (akkor óriási összeget) osztat ki közöttük, a vezéreknak pedig ezek kívül aranyláncot és szép szót is bőven ad, pedig az a büszke és természeténél fogva (Ferdinánddal ellentétben) komor, szótlan császártól még az aranytól is többet jelentett. Mikor pedig az ütközet után hazaér, Ferdinánd az ugróci hatalmas uradalommal ajándékozza meg s így lett a vár és az uradalom neve: Zayugróc. De az egyébként mindig pénztelen Ferdinánd máskor se feledkezik meg róla. Az ő csapataira mindig van neki pénze,

az ő számadásait sohase sokallja, mert tudja, hogy nem csapja be, mint mások, és nála a pénz a legjobb helyen van.

Középtermetű, zömök, fekete ember Zay Ferenc. Tartása egyenes, tekintete merész. Szokása, hogy mindenkinek mereven a szemébe néz. Hosszúkás, telt arca volt marcona vonásokkal, sasorr alatt sudaras hetyke bajusszal. Haját kurtára nyírta. Nyaka vastag, a melle széles volt. Magyar nyelvezete olyan tiszta, hogy a kódexek magyarságára emlékeztet. Törökül nemcsak beszélt, hanem írt és olvasott is, s az is jellegzetes magyar vonás benne, hogy ő, a törökök réme, tulajdonképpen szerette a törököket. Magyar módra ugyanis nem tudott ádázul gyűlölni s tudat alatt még talán vonzotta is a kelet és a keleti lélek.

Mint diplomata, követtársa volt Verancsicsnak Konstantinápolyban. Természetes, becsületes, keresztény, magyar eszével egyszerűen megfelelt a töröknek, mikor mint a sátán, megkísértette, és királyától, a ma is szokásos és hatásos szólamokkal, tőle eltéríteni próbálta:

– Hová valók vagytok? – kérdi tőle a nagyvezér, mikor Verancsicsal megjelent előtte. – Én magyar vagyok, ő dalmata.

– Ti, előkelő magyarok, ugyan, mit csináltok? Miért nem tértek eszetekre? Fogadjátok meg tanácsomat és azoktól a disznó németektől álljatok a mi császárukhoz. Fejemre fogadom nektek, hogy a császár egész Magyarországot szandzsákokra ossza majd köztetek, hogy békességesen bírassátok.

– Azt mi semmiképpen se tehetjük, hogy urunkat, királyunkat elhagyjuk, aki minket gyermekségünk óta nevelt és most is pártol, és nemcsak táplál, de tisztségekre és méltóságokra is emel. Ettől az aljasságtól visszatart eskünk és becsületünk. Kegyelmed is bosszankodnék, ha olyan szolgálja hagyná el, akit kenyerén és saván nevelt nagyra; elhiheti tehát, hogy az ilyent mi sem tehetjük. (Érthettek volna e beszédből a későbbi felkelők. De láthatjuk belőle mi, mai magyarok is, hogy leghatásosabb hazafias szólamaink tulajdonképpen török találmányok megrontásunkra. Nem szégyen, hogy mi még ma is szajkózzuk, sőt – urambocsá! – még mindig hisszük is őket?)

– De ti, magyarok, pusztultok, vesztek. A németek keveset gondolnak veletek, sőt gyűlölnék s jobban üldöznek benneteket, mint a törököt, és akiket közületek – elég soványan és szűken – táplálnak is, csak azért teszik, mert nélkületek el nem lehetnek.

– Bizonyára másoktól hallotta, hogy a magyarokat a németek nem szeretik. De sohase higgye el azt, mert azokat, akik jó emberek közöttünk, mindig szerették, a hitványakat és hűleneket pedig mi magunk se szeretjük. (Be fején találta a szöveget!)

– Jobban tennétek ti, magyarok, ha tanácsomat bevennétek, minekelőtte még végleg elvesznétek. Nem látjátok, mennyire harcolnak ellenetek császáruk seregei? Mennyire fogyasztanak benneteket napról napra? Jobb volna, ha azokat a német disznókat egyfelől ti vágnátok, másfelől meg mi. Így aztán gyorsabban végüket érhetnénk. Ti is az ő mezeikben faraghatnátok, szőleikben szüretelhetnétek; aranyuk, ezüstjük, földjeik, házaik mind a ti birtokotokba kerülnének és császáruk (ma pedig a demokrácia) árnyékában békében élvezhetnétek örökre feleségetekkel és gyermekeitekkel együtt. (Nem szóról szóra így beszélt a Hitler-sátán is, csak az a zsidók és a Sztálin-sátán is, csak ő meg az „urak” „földjeit, szőleit, aranyát, házát” emlegette?)

– Ezt tennünk hitünk és becsületünk tiltja. Ámbátor németek, spanyolok, olaszok, lengyelek, franciák, csehek és mi, magyarok, a nyelv különbsége által el vagyunk választva, mégis a hit egyesít bennünket és mindnyájan egy módra hiszünk az Istenben. Nem hagyhatjuk el tehát egymást. Azért is ostorozott bennünket eddig is az Isten haragja, mert egymást öltük, vágtuk. Isten segedelmével felhagyunk az ellenségeskedéssel, mert a magyarok meg a németek annyira lekötözték már egymást, hogy többé nem lehet őket elválasztani egymástól.

– De a György barátot mégse kellett volna megölni – vetette végül oda a nagyvezér. Erre Zay ezt válaszolta: „De bizony már régen meg kellett volna ölni azt az istentelen embert.” Zay idejében ugyanis még mindenki ezen a véleményen volt és „György barátot” ennyire „istentelen ember”-nek tartotta. Hogy ma mit mond róla a modern történetírás, azt láttuk már.

Később Zay abbahagyta már a külföldi diplomáciai szolgálatot és itthon szolgált tanácsával s főként kardjával urát. Közben egymásután kapja és veszi az uradalmakat és fiaival együtt megkapja az egyik legelső magyar báróságot.

Megéri Ferdinánd fia, Miksa megkoronázását. Az ország zászlaját ő vitte rajta. Schwendinek, Miksa protestáns német fővezérének ő a jobbkeze. Schwendi mukkanni se tud nélküle, de szépen megértik egymást, pedig sérti az önérzetét Schwendi vezérsége és protestánsága is bántotta. De önuralmat gyakorolt a köz érdekében s Schwendi annyira megszerezti, hogy nem győz eléggé hálálkodni Miksának, hogy ilyen értelmes és ilyen erélyes embert adott melléje. Pedig olyan nagy katolikus is volt Zay, hogy az utolsó pozsonyi országgyűlésen, melyen még részt vett, török telivér lovakból gyönyörű négyes fogatot és hintót szerelt fel és állított a pápai nuncius rendelkezésére.

Lányát az ország egyik leggazdagabb embere, Csáky Pál veszi el, de a fiatalasszony egy év múlva meghal. *„Bár a hatalmas Isten ne adta volna érnem szerelmes leányom halálát, mert én arra való bánatomban és keserűségemben félszeg ember vagyok”* – írja utána. Ilyen jó apa és ilyen jószívű ember volt a kemény vitéz.

Királyához (nemcsak Ferdinándhoz, akiért valósággal rajongott, mint majdnem mindenki, aki közelében élt, hanem fiához, Miksához is) teljesen szabad bejárása volt. Előtte Bécsben semmit se titkoltak. A bécsi udvar idegenjei és a magyar előkelőségek egyformán tisztelik és keresik barátságát. Bécsi palotájában maga Miksa (akkor már cseh király) is meglátogatja. Mindenhova hívogatják komának, nászmagynak.

Mikor Miksa koronázására maga helyett Péter fiát küldi Prágába, ott az atyja kedvéért még a fiút is nagy pompával fogadják. Mikor öregségében a terhes kassai főkapitányságról már mindenáron le akar mondani, Miksa nem engedi, marasztalja, kérleli. Még hátralékos főkapitányi fizetését is előteremti és Boldogkövával ígéri neki. Jó királya még öregkori magányában sem feledkezik meg róla. Ekkor is leveleket írogat még neki, most már igazán csak szeretetből, tehát egész önzetlenül, hiszen már mit sem várhatott tőle többé. Apja érdemeiért László fiát is kitünteti, mikor csak szerét teheti. De még a Jedikulában és a Héttoronyban Konstantinápolyban sínylődő szegény magyar foglyok is a jószívű magyar vitéztől várják szabadulásukat.

Zay halála előtt nem sokkal még újra meg is házasodik. Szép fiatal özvegyet vesz el ekkor is és még tőle is születik fia. S mikor, mint azt végrendeletében nemes önérzettel emeli ki: *„az én jószágom és marhám nem ösömtül, sem atyámtul, sem anyámtul nem maradt, mert azt mind török bírja, hanem szolgálattal lettem”*. Mintha csak ezt mondaná az utódoknak: Itt a példa, kövessétek! Nem igaz, hogy az „idegen” uralom alatt magyar ember nem boldogulhat. Hogyne boldogulhatna. Csak ne legyen urának hűtlen árulója, hanem legyen, mint minden igaz magyar, szótartó, önzetlen, becsületes és állhatatos, mint én voltam.

Zolthay István

Törhetetlen és soha meg nem tántorodó híve volt aztán Ferdinándnak Zay és Dobó István, az egri hős, barátja, Eger hős védői között Dobó és a szintén Ferdinánd-párti Mecsey mellett a legvitézebb, a szintén színmagyar *Zolthay István*. Nemcsak nagy vitéz, de igen jó ember ő is. A szegénység sanyargatása miatt ellene sohase érkezik panasz, pedig ez, mint láttuk, egyébként szokásos nagy bűne volt az akkori hősöknek: mint láttuk, még a legnagyobbaknak is. Zolthay még a török foglyokkal is emberségesen bánt, ami még nagyobb ritkaság volt akkoriban.

Zolthay is kétszer házasodott. Első felesége Boday Sára volt, második, kit ifjan és cse-csemővel hagyott hátra, Sennyey Margit.

1569-ben ezt írja királyának (az évszámból láthatjuk, hogy már nem Ferdinándnak, hanem Miksának, a második „idegen” királynak, akit már más magyarok már közel se szerettek úgy, mint atyját): *„Ha csupán száz magyar marad hív felségedhez, én azok között leszek.”*

Sajátságos, hogy Takáts Sándor még Zolthay életrajzát is így kezdi: *„Egyikük se érte meg, hogy az uralkodója teljes bizalommal viseltetett volna iránta. Csak arra voltak ők jók, hogy fizetetlenül, nyomorúság között védjék a megadott és düledező palánkokat és kastélyokat. Szerencsére a hazaszeretetük nem engedte őket elkedvetlenedni.”*

Aztán ugyanebben az életrajzban ugyanez a Takáts beszéli el, hogy *„Eger hős védőit a király szemre hívatta és meg is jutalmazta. Zolthay Istvánnak ötven jobbágyságra szóló adományt helyezett kilátásba. Ez ígéret fejében kapta meg aztán 1553. május 25-én Gömört és tartozékait”.*

Az a hozzánk állítólag annyira hideg király tehát nem csak „kilátásba helyezett”, hanem adott is. Pedig ha nem adott volna, akkor se szólhatnánk semmit, mert jutalmazni nem kötelesség. Ha semmit se adott volna, még akkor se mondhatnánk, hogy nem tartotta meg ígéretét, mert a „kilátásba helyezés” még ígéretnek se számít. Mivel Eger ostroma 1552-ben volt, látjuk, hogy a király nemcsak megadta azt, amit kilátásba helyezett, hanem *milyen hamar* megadta.

Vajon melyik az igaz tehát Takáts merőben ellenkező két állítása közül? Vitán felül áll, hogy az utóbbi, a Habsburgok dicséretére való, mert az előbbi csak Takáts üres „hazafias” szóvirága, melyben a félrevezetett közvéleménynek hízeleg, ahelyett, hogy mint történetíróhoz illik, helyreigazítaná ezt a téves közvéleményt, míg a másikban ugyanez a Takáts a „német” királynak az ő hazug propagandaszólamait megcáfoló, tettét bizonyító történelmi adatot közöl.

Íme a „gonosz” király egy újabb hasonló tette, szintén Takáts tolmácsolásában:

Zolthay 1554-ben török fogságba esett, de váltságdíja lefizetése fejében már 1556-ban kiszabadult. Ez a váltságdíj olyan nagy volt, hogy Zolthay utána még évekig nyögte. *„A török s magyar raboskodás történetében ritkaságszámba ment, hogy a kincstár valakinek olyan összeggel lett volna segítségére, mint Zolthay Istvánnak. Ő ugyanis a király rendeletére 939 forintot kapott sarca törlesztésére. Hatalmas összeg volt ez abban az időben, mikor a kincstár egy-egy vitéz megváltására rendszeren csak néhány forintot adott. Ez a körülmény is emutatja, milyen tekintélye volt Zolthaynak és minő nagy értéket látott benne a király és a magyar kamara.”*

Tehát mintha csak készakarva akarná megcáfolni Takáts azt, amit előbb ő maga mondott a Habsburg-ellenes magyar közvélemény legyezgetésére. Ugyanő közli aztán szóvirágai újabb cáfolatára azt is, hogy mikor Szendrő végvárrá lett, a király első kapitányává Zolthayt nevezte ki. 1565-ből fennmaradt Zolthay egy jelentése, hogy Szendrő, Putnok, Balog, Gombaszeg és Pelsőc őrségét tizenkét hónapra kifizették. 1567-ből is maradt nyugtája katonáinak kilenchavi fizetéséről. Ugyancsak Takáts-tól tudjuk meg, hogy Zolthay Gömörön kívül még több birtokadományban is részesült. Megkapta még például „jure perpetuo” [jogfolytonosan] Kerecseny borsodi jószágot is. Nem sokkal utána pedig a sáros megyei Zedekerte nevű birtokot kapta örök adományul „nagy érdemei fejében”.

Hát azt „meg Takáts idézett panaszos, sőt elkeseredett bevezetése után ki hinné, hogy mikor Szendrő várában a magyarok mellé németeket is tettek és így a várba Zolthay mellé német kapitány is került (Kollonits János Bertalan), ez még Takáts szerint is „jóralól, magyarul tudó katona volt”, „akivel nem volt nehéz megférti” s mégis – ki hinné Takáts elkeseredett panaszai után? – „Zolthay érdemeire való tekintettel a német kapitány utasításába beírták, hogy Zolthay neki nincs alávetve, és hogy hadi és egyéb ügyekben Zolthayval kell tanácskoznia és vele egyetértésben végeznie?”

Alighogy Zolthay lehunyta a szemét – végzi az életrajzot Takáts –, máris akadtak, akik birtokai után áhítoztak. Miksa király azonban nem feledkezett meg Zolthay nagy érdemeiről

s már 1573. augusztus 13-án kijelentette, hogy özvegyéről gondoskodni akar. Szeptember 24-én aztán (tehát ugyancsak hamar) elrendelte, hogy az özvegy tulajdonában maradjon Gömör három évig. Aztán kérdést intézett a szepesi kamarához, hogy mit hagyott Zolthay az özvegyének és árváinak. A szepesi kamara, megadván a kívánt választ, Miksa király úgy intézkedett, hogy Gömör fele az özvegyé és csecsemő gyermekéé, másik fele pedig Zolthay első feleségétől származott két lányáé legyen.

Azok, akik Zolthay birtokai után vágyódtak, hamis híreket írtak az özvegyről a királynak (megint a magyar gonoszság). Ilyen volt például Rugasi Panaka Péter, Zolthaynak egyik lovas kapitánya, aki azt írta a királynak, hogy Zolthayné üldözi a jobbágyokat és pusztítja a birtokot. Miksa király miután ez ügyben helyes értesítést kért és kapott a kamarától, kemény hangon dorgálta meg Panaka kapitányt. *„Te – írja – hamisan vádoltad Zolthaynéét. Épp az ellenkezője igaz annak, amit te jelentettél. Ne merészed az özvegyet üldözni és háborgatni.”*

A bécsi udvar tehát, mely állítólag annyira magyargyűlölő volt és annyira nem méltányolta a magyar vitézséget, még a gonosz magyarok ellen is megvédte Zolthay, a magyar vitéz özvegyét, mint ahogyan Thury György özvegyét is megvédte férje testvérének gonoszága ellen.

Balassa János

Szakadatlanul folytathatnám még a „nemzetivel” szemben a „német” királyokhoz ragaszkodó és az ő hűségükben mindig szilárdan álló olyan magyarok felsorolását, aki századuk legkiválóbb jellemei voltak és legnagyobb magyarok is egyúttal.

Például Balassa Bálint protestáns és természetesen Habsburg-ellenes *életrajzírója* (Erdélyi Pál) is akarata ellenére is elárulja, hogy a józan ész és az okosság a mohácsi vész után a Habsburg- király mellé állást kívánta volna minden magyartól. Mikor ugyanis felhossa, hogy Bálint apjának, Balassa Jánosnak még két férfitestvére volt: Imre és Menyhért, és megemlíti, hogy Bálint apja, *János, a Habsburg-dinasztiához, Imre a nemzeti királyhoz csatlakozott, Menyhért pedig egészen a maga szakállára fundálta jövőjét, elkezd elmélkedni, hogy vajon melyiket mi vezette állásfoglalásában.*

Így oldja meg a kérdést: *„Talán hajlandóságukat követték. János nyugodtabb vérű, egyenletesebben fejlődött, önértetes és bátor szívű férfi (ez a Balassa lett Habsburg-párti). Imre szilajabb, könnyebb vérű és merész vágyú (ez a Balassa lett „nemzeti” párti). Híve volt (ez az Imre) előbb a nemzeti, utóbb az idegen királynak (tehát még ő se tartott ki a „nemzeti” király mellett), amint érdeke követelte, amint a szél fútt. Zsarolta jobbágyait, kivált a jászokat. (Tehát a jászok már a XVI. században is jobbágyok voltak. A mi „hazafias” történetírásunk pedig hogy felháborodik, amiért később Lipót se tartotta tiszteletben a jászok nemlétező nemesi jogait, és „eladta őket a német lovagrendnek”! Pedig az így szerzett pénzt hazánkban a török alól való felszabadítása miatt felgyülemlett adósságai törlesztésére fordította.) „Valószínűleg ott volt a támadók között, akik János király kincstárát meg akarták szerezni, mert akkor már Ferdinánd híve volt.” (Az ilyen Balassa volt tehát először „nemzeti” párti.)*

„A Balassa-testvérek között – írja még a protestáns Erdélyi is – Jánosban ismerjük fel a műveltebb, az öntudatosabb politikust (tehát a műveltség és a világos fej még a protestáns tudós szerint is a Habsburg- király támogatását kívánta), ki kora ifjúságától, mint maga írja, öfélésegek udvarában és szolgálatában nőtt fel, ki nehéz gyanúsítások után is megmaradt változatlan hűségében és egyéb forrásokon kívül főleg az udvar kegyének köszöni vagyonát és közéleti tekintélyét.” (Pedig mi úgy tudjuk, hogy Bécstől magyar. vagy legalábbis igaz magyar ember, csak gyanúsítást és hálátlanságot kapott, nem pedig vagyont és közéleti tekintélyt.)

„Pályafutása nagyon rokonszenves. (Tehát a Habsburg-párti Balassa nemcsak okos és művelt, hanem „nagyon rokonszenves” is, még a nemzeti és protestáns írónak is.) Benne a

nemzeti érzés és az idegen királyhoz való ragaszkodás egymást erősítve élt. (Miért ír hát akkor minden magyar író úgy, s miért tanítják az iskolában is úgy, hogy a kettő egymást kizárta?) Szerencsésen olvadt egybe a fajára féltékeny magyar (Hogyhogy? Hát még azért is lehetett valaki s ráadásul olyan művelt és világos fejű ember, mint Balassa János, Habsburg-párti, mert „fajára féltékeny” volt?! Hiszen eddig azt hittük, hogy csak hazaárulók és fajárulók lehettek Habsburg-pártiak!) a jövőbe látó politikussal, a magyar nemes a korról haladó főúrrá lett, a magyar főúr meg tudta érteni korának szellemi haladását, politikában, művelődésben lépést tartott korával, hazája szeretetében és családi körében, vitézségében és kardja forgatásában a legjobb és legnemesebb magyarok egyike maradt.”

De láttuk, hogy Balassa János testvére, a kevésbé okos és kevésbé rokonszenves Imre is csak kezdte János királynál, de ő is hamarosan elpártolt tőle Ferdinándhoz. Vajon okosabb és rokonszenvesebb testvérének miért nem kellett hitet cserélnie? Bizonyára vagy azért, mert Ferdinánd hívei jellemek szoktak lenni, akiket nem érdek vezetett; vagy mert Ferdinánd mellett meg tudott maradni az, aki már egyszer melléje állt, mert az ő hívei nem csalódtak, mint a „nemzeti” királyéi.

Legjellemzőbb a harmadik testvér példája, a gazember Menyhérté, aki csak azért nem végezte életét – jegyzi meg költő unokaöccsének *életrajzírója* – úgy, mint Móré László meg Busó Mátyás, azaz a vérpadon, mert náluk furfangosabb volt (tehát nem azért, mert náluk kevésbé gonosz). Végrendeletében azonban fiát és vagyona gondozását ez a Menyhért is mindig Habsburg-párti testvére, Jánosra bízta, s ezzel ő is elárulta, hogy hol látta az észet és hol kereste a becsületet. Ő maga nem követte az észet, annál kevésbé a becsületet, de legalább felismerte és értékelté másban.

Milyen magyarok voltak a „nemzeti” király hívei?

Werbőczy István

Kérdem: Hol vannak a XVI. századnak azok a hősei vagy nagy magyarjai, akik János király és utódai olyan hívei voltak, mint a most elsoroltak a Habsburgokéi? Petrovics Pétert, aki valóban végig kitartott Zápolya és fia mellett, nem számíthatjuk ilyennek, hiszen mivel Jánossal közeli rokon volt, pártállása magától értetődő. Petrovics egyébként se volt nagy ember, de magyar se.

Czibak Imrével, a derék püspökkel és igaz magyarral se érvelhetünk, mert hiszen mint Kelet-Magyarország lakója (várad püspök volt), természetes, hogy János híve lett, viszont őt János teremtménye, az idegen Gritti (vagy talán nem inkább János volt Gritti teremtménye?) olyan hamar meggyilkoltatta, hogy nem is nagyon lehetett alkalma a „nemzeti” királyhoz való tartós hűségének kimutatására.

Frangepán érseket vagy Brodarics püspököt se számíthatjuk, hiszen ők nem voltak magyarok, legalábbis színmagyarok nem. Ők, mint délszlávok, először Jánoshoz csatlakoztak, mint a többi délszláv, aztán, mint papi emberek, becsületből kitartottak mellette, mert szégyennek tartották, hogy a bajban elhagyják azt, akihez a szerencsében csatlakoztak. Egyébként a nagyváradi béke után, mikor már a becsület is megengedte, ők is már Ferdinánd emberei voltak.

Vagy talán Werbőczy István volt ez a „nemzeti” királyságra becsületet hozó nagy magyar? Igen, ő talán még legjobban hasonlítható Ferdinánd elsorolt sok hű nagy magyarjához, mert ő nagy is, és magyar is. De élettörténete neki is azt bizonyítja, hogy nagy jogász és nagy szónok létére is naiv és nagyon is szüklátóköri ember volt. Se nagy gondolkodó nem volt, se ítélőképessége nem volt. Jellemnek se nevezhetjük, mert királyát ugyan nem, de elvét, a „nemzeti” királyságot ő is nemegyszer megtagadta.

Hiszzen ő volt az, aki Jánost az idegen királynéval akarta összeboronálni. Ezzel engedett az örökösödési jognak és megtagadta a szabad királyválasztás elvét. Ha ugyanis ezt az elvet fenntartjuk, semmi szükség sincs arra, hogy az új királlyal a régi feleségét elvétezzük, kivált mikor azt meddőnek tartják. Werbőczy tehát maga se hitt abban az elvben, melyet kortes jelszavává választott. Aztán ő, a nagy magyar szabad királyválasztó volt az, aki a nemzet megkérdezése nélkül ismételtlen odaigérte a trónt Ferdinándnak és utódainak, sőt még a spanyol Habsburgoknak is. (A nagyváradi békében még akkor is, ha Jánosnak utóda lenne.)

Werbőczy egyébként maga is megérte politikája csődjét, sőt valószínű, hogy még életét is annak a töröknek a mérge oltotta ki, akinek életében a szekerét toltta és amelyhez nemzete szekerét is könnyelműen hozzákötötte. Különben pedig Werbőczy annyira János teremtménye volt, annyira neki köszönhette közéleti érvényesülését, vagyonát, mindenét, élete már János királlyá választása előtt annyira a Zápolyától függött, hogy az elpártolás erkölcsi lehetetlenség lett volna számára. Kitartása tehát semmi különöset nem jelent. Egyébként Werbőczy nem volt önzetlen ember s nem mindig becsületes úton szerezte nagy vagyonát, s nádorságtól is saját pártja fosztotta meg.

Bodó Ferenc

Zay Ferenc életrajzírója (Thallóczy) azt írja, hogy Zay „élte fogytáig a Habsburgok híve csakúgy, mint Bodó Ferenc a Szapolyai Jánosé”. Tehát János királynak is volt olyan önzetlen és becsületes híve, mint Ferdinándnak volt: Bodó Ferenc.

Igen, feleljük, de Jánosnak csak egy Bodója volt, míg Ferdinándnak, mint láttuk, egész sereg. Aztán a párhuzam is igen gyenge még ezt az egyetlen embert illetve is. Bodó ugyanis

szintén már megválasztása előtt évtizedekkel Zápolya János embere s öreg volt már, mikor Zápolya János királlyá lett. Maga a ragaszkodás tehát sokkal inkább emberi volt, mint politikai vagy hazafias. Mi különösebb dicsőség van abban, ha egy öreg ember akkor is kitart régi barátja és pártfogója mellett, mikor abból király lesz? Hiszen ebből éppen az következik, hogy annál jobban kitartson mellette. Idős törzset egyébként se lehet már hajtani még erőszakkal sem, nemhogy magától hajladozna.

Egész más Ferdinánd esete. Vele egy magyarnak se volt ismeretsége királlyá választása előtt, mert addig nem is ismerte nálunk senki. Még Jurisiccsal való ismeretsége se lehetett egy-két évnél régebbi, hiszen Ferdinánd még Ausztriába is csak egy-két évvel a mohácsi vész előtt érkezett meg a messze Spanyolországból. Királlyá választásakor is mindössze csak 23 éves volt. Aztán Bodónak alkalmá se igen lett volna Jánost elhagyni, mert már 1528-ban Ferdinánd fogságába került. Azonban éppen e fogságban tűnt ki nagy állhatatossága és meg nem ingó hűsége, mert Ferdinánd azonnal visszaadta volna szabadságát, ha melléje áll. Ő ellenállt minden csábításnak s inkább a fogságot választotta. Mivel öreg volt már, ott hamarosan meg is halt.

Ez tiszteletreméltó vonás jellemében, de Bodó egyébként nem az az ember volt, akivel pártjának dicsekedni lehetne. Bátor, vastagnyakú, meg nem alkuvó magyar volt, az igaz, de más kiválósága nem is volt. Bűnei, rossz tulajdonságai azonban annál bővebben voltak. Éppen elég, ha csak annyit említünk meg közülük, hogy saját kezűleg gyilkolta meg Gosztonyi erdélyi püspököt. Ha egy gyilkos, sőt egy papgyilkos volt János „legeszményibb”, legpéldaadóbb híve, az bizony meglehetősen szegénységi bizonyítvány erre a Jánosra, de a nemzetinek megtett királyságra is.

Igaz, hogy Zrínyi, a szigetvári hős is meggyilkolta Katzianert, mégpedig orvul, míg Bodó nem orvul gyilkolta meg a püspököt, de Katzianer proskribált bűnös [törvényen kívül helyezett] volt, mikor Zrínyi meggyilkolta, Bodó pedig egy főpapot gyilkolt meg, s látni fogjuk, hogy még az orgyilkosságnál is cudarabbul. S Zrínyi jelleme e foltját vértanúhalálával és világraszóló hőstétével feledtette, míg Bodónak királya miatt becsületből vállalt fogsága még nem elég ekkora gaztett feledtetésére.

Népszerű „hazafias” történetírásunk nagy igyekezettel próbálja kiszínezni s romantikussá tenni Bodó önként vállalt fogságát. Minden képzelhető felülmúl azonban, amit Baráthosi Balogh fércműve e téren elkövet: „*A németújvári börtönt – írja – a spanyol inkvizíció minden borzalmával (csak annyi igaz belőle, hogy Ferdinánd valóban Spanyolországból jött hozzánk) és kegyetlenségével Ferdinánd nyitatta meg.*” Hogy mit csináltak itt, arra János király hű hadnagyának, Bodó Ferencnek az esete ad példát. Mindenképpen meg akarták nyerni Ferdinánd hűségére, de ez nem állott kötélnek. „*Én hűséget esküdtem a magyar királynak és becsületem nem leszek soha.*”

(Láttuk, hogy Ferdinánd sokkal több joggal mondhatta magát „a magyar királynak”, mint János. Egyébként pedig miért nem tartja történetírásunk ennek „a magyar királynak esküdt hűség” megtartását például akkor is a magyar becsületbe vágó dolognak, mikor Bocskai, Bethlen (háromszor is egymás után), Rákóczi György; a Wesselényi-féle összeesküvés, Thököly, II. Rákóczi Ferenc, Martinovics Ignác vagy Kossuth idejében kellett volna megtartani?)

„*Szólt, mire a Habsburg-hóhérok addig kínozták, amíg megőrült.* (Természetesen ujjal se nyúlt hozzá soha senki s természetesen esze ágában se volt soha megőrülni). *Ebből a börtönből épp ember nem került ki. Pedig mindig tele volt. Hanem a várak temetője egyre jobban a halálra kínzottak (!) és a legyilkoltak tetemeivel.*”

Mindez egy beteg agynak olyan rémmeséje, mely nem történelemben, hanem már rémregényekben is sok volna. A történelmi igazság a kérdésben az, hogy Bodót Ferdinánd seregei foglyul ejtették. Mivel Bodó szavát adta, hogy nem szökik meg, a jó Ferdinánd csak Egerben őriztette és csak olyan „fogságban” tartotta, hogy oda ment, ahova akart és azt csinált, amit akart. Például mint fogoly, Török Bálintnál volt vacsorán s ott olyan tokrészegre itta magát (s

ebben felfedezhetjük Bodó egy másik „jótulajdonságát”), hogy eszméletlenül vitték haza: Egyik szolgája felhasználta alkoholos eszméletlenségét és megszökött vele Gyöngyösre.

Mikor Bodó kijózanodva megtudta, mi történt vele, rögtön visszatért Egerbe, hogy szavát megtartsa.

Egerből később Esztergomba szállítják Ferdinándhoz, aki felajánlja neki a szabadságot, ha melléje áll, de Bodó ezt esküjére hivatkozva lehetetlennek mondja. Ferdinánd, hogy újra meg ne szökhessék, vagy meg ne szöktethessék, biztos helyre, Németújhelyre szállítja. Nem büntetésből történt ez, mert hiszen mivel Bodó sohase volt Ferdinánd híve, hűtlenséget se követhetett el vele szemben, hanem biztonsági, célszerűségi okokból. A nemzet szuverenitása szempontjából se volt ez sértő, ha meggondoljuk, hogy az a Magyarország, mely akkor Ferdinándot uralta, csak egy kis, az ellenpárttól és a töröktől egyaránt állandóan veszélyeztetett országcsonk volt s így Ferdinánd foglyainak a király szempontjából biztonságot nem adhattott. A bécsújhelyi, régiesen: németújhelyi börtönben aztán a már éltes Bodó nemsokára meghalt, de természetesen nem kínzásoktól.

A Habsburgok börtönében való megkínzást Baráthosi Balogh senkiről, a megőrülést pedig csak Zrínyi Péter fiáról és később az egyik Lovassy gyerekről olvashatta. De ha az utolsó Zrínyi – akiről majd annak idején szintén bőven lesz szó – megőrült a börtönben, az még igazán nem „tudományos” bizonyíték arra, hogy ugyanez az öreg Bodóval is megesett. Hogy Ferdinánd valaha valakit kínoztatott volna, vagy a bécsújhelyi börtön bármely magyar rabját valaha bármelyik Habsburg kínzásnak vetette volna alá, arra semmiféle történelmi adat nincs. Ismerve Ferdinánd és utódai rendkívüli jóságát, e feltevést még csak valószínűsíteni is képtelenség. A Habsburgok, de különösen I. Ferdinánd kínoztatni még olyanokat se tudott, akik gazságukkal megérdemelték, nem az öreg Bodót s azért, mert hűségesküjét nem akarta megszegni.

Ami pedig a későbbi századokat illeti, a bécsújhelyi börtönben nem magyar, hanem legfeljebb osztrák rabok „sínylődtek”. Magyar rabok csak kivételesen kerültek oda. Olyanok, akik előkelőségük és magyarországi nagy hatalmuk miatt magyar börtönben nem lettek volna biztonságban. Köznemesek csak a Wesselényi-féle összeesküvés és 48 felszámolása után s csak azért, mert ekkor az egész ország forradalmasítva volt. Ekkor már egyébként nem is Bécsújhely volt a hűtlen magyarok börtöne. Meghalni azonban Bodót kivéve talán egy magyar se halt meg a bécsújhelyi börtönben, egész négyszáz éves Habsburg-történelmünk folyamán.

Mivel Gosztonyi püspök meggyilkolásáért Bodó bűnét a mi nagy hazafiaink attól teszik függővé, hogy milyen magyar volt ez a Gosztonyi püspök, s közülük sokból bizonyára mindjárt ki is tört az ítélet, hogy bizonyára megérdemelte azt, amit Bodótól kapott, utánanézttem annak is, hogy ki és milyen ember volt ez a Gosztonyi püspök. Bár azt előre is tudhattuk volna, hogy Bodónál akkor is különb volt, ha a hitványabb püspökök közé tartozott, mert azoknál, akik gyalázni szokták őket, még a leghitványabb papok is különbek. (Hát még azoknál, akik meggyilkolják őket!) Még a leghitványabb püspökök se szoktak például tökrészegek lenni, mint János legeszmenyibb híve sokszor volt. Mégis meglepő lett az eredmény.

Gosztonyi János, erdélyi püspök, ősnemes magyar családból származott. Családjá „Kövesszarvi” néven is szerepel. Magyar vér és törzsokösség szempontjából is legalábbis egyenrangú volt tehát Bodóval. Nemesi előneve „szelestei”, ott is született (Vas megyében), de például nagybátyjának, aki neveltette, már „csomaházi” volt a predikátuma [nemesi előneve]. Gosztonyi püspök ősmagyar származása mellett nagy műveltségű ember is volt, aki német és olasz egyetemeken tanult és a párizsi Sorbonne-nak is hallgatója volt. 1517-ben Bázelen is jelent meg mű, melyet neki ajánlottak. (Lányi-Knauz: Magyar egyháztörténelem, I., 489. o.) Kortársai azt tartották róla, hogy „az ég csillagait úgy ismerte, mint a körmeit”.

De nemcsak képzett és nagy műveltségű ember lehetett, hanem nagy magyar és nagy jellem is, mert Vincenzo Guidoto, velencei követ jelentése azt mondja róla: „Az erdélyi püspök, Juane Goston, nemesi vérből származik, a királyné öfelsége kancellárja, alacsony termetű, elég kövér ember, doktor, jámbor és tisztas életű. Az államot (már ti. Velencét) nem szereti.

Jövedelme 24-25.000 arany.” (Magyar Sion, 1865., 555. o.) Külön felhívjuk a figyelmet, hogy az a velencei követ mond róla ilyen szépet és jót, aki azt is kénytelen megállapítani, hogy Velencének a püspök ellensége. A követ részéről tehát iránta való jóakaratról nem lehet szó.

Az is jellemző s nagy becsületére válik Gosztonyi püspöknek, hogy noha a jövedelme évente 25.000 arany volt, s noha mint jámbor és tisztességes ember, bajosan lehetett pazarló, mégis olyan szegény volt, hogy mikor püspökké nevezték ki, még azon római bullák kiállításának költségeit se tudta megfizetni, melyek kinevezése római megerősítéséhez szükségesek voltak. Pedig alkalma lett volna pénzt szerezni, mert püspöki kinevezése előtt is már esztergomi örkanonok és budai prépost volt.

Külön öröme szolgálhat hazafiainknak, hogy elsősorban azért volt ilyen pénztelen, mert minden jövedelmét *hadakra*, a török elleni védekezésre, tehát elsősorban hazafias célra fordította. Ebben is megnyilvánult nemes, ősmagyar vére, mely ez esetben papi lelkületével se ellenkezett, mert hiszen nemcsak a haza, hanem a kereszténység védelmét is jelentette akkor a harcias lelkület. Ő is elindult, hogy részt vegyen a döntő ütközetben Mohácsnál, mivel azonban erdélyi püspök volt, az erdélyi vajda pedig 1526-ban Zápolya János volt, ő is az ő seregében vesztgelt, miközben királya és hős magyar vérei hiába véreztek el Mohácsnál.

Ez, s különösen Zápolya azon önző viselkedése, hogy utána se sietett hazája és népe segítségére s fegyveres erejét egyedül a korona megszerzésére tartogatta, annyira felháborította a derék Gosztonyi püspököt, hogy Zápolya ellenségévé és ellenfele, Ferdinánd odaadó hívévé vált. Lehet, hogy állásfoglalásának az is oka volt, sőt az volt a fő oka, hogy mint nagy műveltségű, külföldet járt, széles látókörű ember, előre látta azokat a végzetes következményeket, melyeket a Zápolya kortes jelszavainak való ostoba, naiv bedőlés eredményezni fog s melyeket már kifejtettünk.

Mivel Gosztonyi *erdélyi* püspök volt, tehát olyan területen lakott, mely csak kivételesen s csak rövid időre került Ferdinánd hatalma alá, állásfoglalásához ugyancsak nagy önzetlenség és bátorság is kellett. Be is került azonnal Zápolya börtönébe, tehát ugyanazon sorsra jutott Ferdinánd iránti hűségéért és hazafias meggyőződéséért, amilyen sorsra Bodó került ellenkező hazafias meggyőződéséért (ha állásfoglalása magyarzatául Bodórol is a legjobbat tesszük föl). Gosztonyi önzetlensége és bátorsága azonban még így is nagyobb az övénél, mert Bodó csak véletlenül kerül Ferdinánd fogságába, míg Gosztonyi annak ellenére volt Ferdinánd-párti, hogy Zápolya hatalmában volt, mert az ő országában lakott.

A legtanulságosabb azonban, hogy ezt a hős Gosztonyit meggyőződéséért nemcsak szabadságától fosztották meg, hanem *meg is kínozták* börtönében annyira, hogy a kínzásokba halt bele 1527-ben. Tehát János király valóban megtette Gosztonyival azt, amit Baráthosi Balogh Ferdinándra fog rá, Bodóval kapcsolatban. (Úgy látszik, hogy mivel Zápolya (vagy legalábbis az emberei) ilyesmit megcsínáltak Ferdinánd embereivel, s mivel úgy látszik, hogy ugyanezt Ferdinánd helyében Baráthosi Baloghék is megtették volna, azért tartják ők magától értetődően minden történelmi bizonyíték nélkül azt is, hogy ugyanezt Ferdinánd is megtette Bodóval.)

Még ennél is megdöbbentőbb azonban, hogy Gosztonyi püspöknek börtönében halálra kínzója ugyanaz a Bodó Ferenc (és Dóczi János) volt, akinek Ferdinánd börtönében való állítólagos megkínzása miatt Baráthosi Balogh és „hazafias” elvtársai oly mélységesen megbotránkoznak (noha egy szó se igaz belőle). Pedig hát csak most látjuk, hogy Bodó ott Ferdinánd börtönében mennyire megérdemelte volna ezt a megkínzást. Csak azt kapta volna vissza ugyanis, amivel maga vétkezett, s csak olyan mértékkel mértek volna neki is vissza, amilyennel ő már mért. Bodóval tehát valóban nagy igazságtalanság történt, de nem azért, mert bűne nélkül is büntették, hanem azért, mert bűnét nem büntették, s úgy bántak vele, mintha más bűne nem is lett volna, mint csak az urához való ragaszkodás.

Gosztonyi püspök élete egyúttal arra is újabb bizonyíték, hogy még a reneszánsz főpapok is milyen nagy számmal voltak tiszteletreméltó egyéniségek, de egyúttal arra is, hogy mi-

lyen seregestől található Ferdinánd hívei között a nagy magyar jellemek. De láthatjuk azt is, hogy az ellenpárton még a jellem is, ha véletlenül ez is akadt, milyen alantas és visszataszító volt egyébként, s akinek kivételesen gerince volt közöttük, micsoda visszataszító bűnökkel volt más tekintetben eléktelenítve ez a gerinc. Elve mellett kitartani ugyan tudott Bodó Ferenc, de gyűlölni is úgy tudott, mint akár a francia forradalom rémuralma vagy a bolsevizmus.

Forgách Ferenc

„Hazafias” történetírásunk Bodón kívül diadallal szokott még hivatkozni olyan vitéz magyarokra is, akik Ferdinándtól, illetve a Habsburg királytól Jánoshoz, illetve erdélyi fejedelem-utódaihoz pártoltak át. Ilyenek a legendás Gyulaffy László, Huszár Péter, Geszti Ferenc; sőt még püspök is van közöttük, a történetíró Forgách Ferenc.

A velük való dicsekvésekre azt feleljük, hogy ha János majdnem minden híve előbb-utóbb Ferdinándhoz állt, akkor csak természetes dolog lenne, ha sok hűséges híve között Ferdinándnak is akadt volna egy-két állhatatlan alattvalója. A katonák, a bátorságukról híres vitézek, többnyire egyébként is nyughatatlanok szoktak lenni; ők nemigen bírják az egyhangúságot sokáig. Lobbanékonyak, könnyen megsértődnek. Akkor pedig igen könnyű volt nekik urat cserélni. Ott volt a másik király, s ráadásul még az is magyar volt, sőt az volt a híre, hogy csak az volt magyar.

Így aztán még az említett négy híres magyart is egyenesen a Habsburgok javára lehet felhozni érvül. Ugyanis egyik se magát Ferdinándot hagyta el, hanem csak mikor már Ferdinánd nem volt, a fiát, Miksát. Ferdinándot a hívei – mint láttuk – személyesen is annyira szerették, hogy nem hagyták volna el semmiért. Láttuk, hogy fiát, Miksát is dicséri a történelem, a protestáns történetírás pedig szinte égig magasztalja, de Miksa már természetesen nem volt annyira fennkölt jellem, mint apja. Egymás után két ennyire kiváló jellem szinte nem is nagyon lehetséges. A gyakorlatban legalábbis nem szokott lenni.

Érthető tehát, hogy voltak olyan magyarok, akik Ferdinándtól elkényeztetve, a fiával már nem voltak megelégedve. A fent megnevezett négy magyar egytől egyig ilyen volt. Ők Ferdinánd halála után már nem érezték jól magukat a bécsi udvarban, illetve a tőle való függőségben. De – és éppen ez a legnagyobb dicsősége Miksának s általában a bécsi udvarnak, de annál nagyobb szégyen János erdélyi magyar utódainak – az erdélyi magyar nemzeti udvar nem Ferdinándot, hanem még Miksát se tudta pótolni számukra.

Ezek a nyughatatlan, vérük és hiúságuk miatt hűtlenek csak akkor látták, milyen cserét csináltak és mit vesztek, mikor a bécsi udvar után megismerték az erdélyi udvart. Így aztán nemcsak a mindig hűséges Jurisics, Zrínyi, Losonczy, Szondi, Thury, Zay és társaik, hanem még az állhatatlan Gyulaffy és társainak esete is a Habsburgok dicsőségét hirdeti.

Forgách Ferenc nagyváradi püspök volt, de Várad mindig a „nemzeti” fejedelmek birtokában lévén, se püspöki székét, se a vele járó vagyont s jövedelmet sohase mondhatta magáénak. Forgách tehát csalódott. Kapott ugyan egy apátságot kárpótlásul, de ez nem pótolhatta azt, amit elméletben már bírt és ami jog szerint járt volna neki: a püspökséget. Munkaköre se volt ott Bécsben. Mivel a közeli változásra s vele arra, hogy ő mint a Habsburg-király híve, valaha még várad püspöke lehessen, a remény is mindig gyöngébb lett, érthető, hogy elkedvetlenedett. Míg Ferdinánd élt, mégse volt baj, mert az ő személyének varázsa mindent feledtetett. Olyan benső viszonyban voltak, hogy még királya halálos ágyán is ott volt, sőt a temetésén ő volt a szónok.

Miksa, az utód, nem is volt igazi Habsburg, hiszen ki látott már protestáns Habsburgot? Savanyú, megtört ember is lett ez a Miksa hamarosan, míg a jó Ferdinándot vele született optimizmusa, főként pedig nagy hite és jó szíve sohase engedte ilyenné lenni.

Forgách túlságosan is látta az apa és fiú közti nagy különbséget, s ami Ferdinánd életében sohase jutott eszébe, egyszerre érezni kezdte, hogy idegenben van s magyarok közé vágódott.

Engedélyt kért, hogy Olaszországba költözhessen. Szégyellt Bécsből egyenesen Erdélybe menni. De hogy az elköltözésre engedélyt kért, az is mutatja, hogy eleinte még nem akart hűtlen lenni. Természetes, hogy az engedélyt megkapta, de Olaszországban se érezte magát jól, s mivel Erdélyben a katolikus Báthory István (a későbbi lengyel király) jóbarátja volt, elszánta magát arra, hogy Erdélybe menjen. Megérezte, hogy Báthory a jövő embere. Bizonyára arra számított, hogy ott püspöki székét is elfoglalhatja.

Erdélyben természetesen csak úgy híztak a büszkeségtől, hogy egy püspök választja őket uraiul a bécsi király helyett (pedig mindjárt látni fogjuk, hogy csak milyen püspök volt ez a Forgách) s ezért igen nagy megtiszteltetéssel fogadták. Feltűnő, hogy noha mindvégig így kezelték, mégse tudta Erdélyt és az erdélyi magyar környezetet megszeretni. Semmi se tudta ott számára pótolni a bécsi udvart. Alkalma volt ugyanis az összehasonlításra, hiszen most már mindkettőt személyes tapasztalásból és közelelről volt alkalma megismerni.

Láttuk, hogy mint történetírónak, Ferdinánd égisz magasztalásával szemben mennyire lecsújtó véleménye volt mind Izabelláról, mind János Zsigmondról és tanácsadóiról. Ezekhez hasonlítva még Miksát is annyira kezdte becsülni és visszakívánni, hogy mikor Forgách erdélyi időzése alatt Miksa ellen egy állítólagos összeesküvést fedeztek fel, Forgách azonnal ír Miksának s igazolja magát, hogy ő nem volt benne az összeesküvésben. Bártfai Szabó László sehogy se tudja megérteni, mi célja lehetett Forgáchnak e mentegetőzéssel. Pedig igen könnyű megérteni a dolgot. Forgách ezzel akarta Bécsnek tudtára adni, hogy ma is a császár alattvalójának tekinti magát, lélekben Erdélyben is vele érez, sőt talán elsősorban azért írt, mert azt remélte, hogy Bécsből olyan választ kap majd, mely a visszatérést büszkesége megalázása nélkül is lehetővé teszi számára. Miksa válasza azonban hűvösebb volt annál, mint Forgách szerette volna, s mivel Miksa nem célzott rá, ő se tett a hazatérésre újabb lépést.

Szinte érthetetlen, hogy Forgách Bécs után mennyire idegennek érezte magát az állítólag annyira magyar Erdélyben. János Zsigmond unitárius Erdélye élére ugyanis közben a katolikus Báthory István, Forgách régi barátja került, tehát Erdélyben a viszonyok úgy alakultak, hogy még álmában se kívánhatott volna jobbat. De Forgách számára Báthory István, a katolikus és régi barát se tudta pótolni, mint fejedelem, nemcsak Ferdinándot, hanem még Miksát se. Báthory István udvarában még úgy se érzi magát otthon, mint a savanyú Miksáéban.

Mikor Báthory hivatalos megbízással külföldre küldi, felhasználja az alkalmat, s kint marad s nem tér többé vissza soha. A királyi Magyarországra szégyellt visszatérni, az erdélyibe pedig nem akart.

Istvánffy, a történetíró, Forgáchnak a bécsi udvarból Olaszországba, majd Erdélybe távozását úgy bélyegzi meg, mint egy felháborodott lélek szomorú eltévelyedését, mely gögös és ostoba nagyravágyásból történt. Maga Forgách is annyira szégyelli e tettét és annyira nem szeret gondolni se rá, hogy egy szót se szól róla, hogy miért tette. Látszik, hogy egyedül csak a maga hibájának tulajdonította.

Egyébként ez a Forgách püspöknek is csak olyan püspök volt, hogy élete végén folyamodványt adott be Rómában, melyben a nősülés engedélyezését kérte. Kérélmét – jellemző – azzal okolta meg, hogy misét soha se mondott még, se semmiféle szentséget még nem szolgáltatott ki életében, tehát gyakorlatilag nem is volt soha pap. (Kérélmével mégis elutasították, mert fel volt szentelve s írva vagyon (Zsolt 110,4): „Te pap vagy mindörökké, Melkizedek rendje szerint.)

Gyulaffy László

Forgáchcsal egy időben (kevéssel utána) pártolt el Miksától Erdélyhez Gyulaffy László (de Rátóth), az egyik legvitézesebb magyar kapitány, aki sógora volt Forgách püspöknek, s aki talán sohase tette volna meg ezt a lépést, ha püspök sógora rossz példájával fel nem bátorítja. Erdélyben aztán új ura, Báthory István, elsősorban Gyulaffynak köszönhette trónját, mert az ő vitézsége nélkül aligha tudta volna megverni Bekes Gáspárt Kerelőszentpálnál.

Gyulaffynak híres és a Habsburg-ellenes propagandától nagy diadallal felhasznált elpártolását Baráthosi Balogh „Habsburg-gyilkoló” pamfletje ilyen találásban adja tudtunkra:

„Miksa gyáva. Szulimán kisebb (?) seregét se merte megtámadni (láttuk, hogy nem is Miksa volt a vezér, hanem egy német protestáns). Zrínyi megsegítése helyett misét hallgat és a Csilizközben kacsára vadászik. Nem ment Zrínyi felmentésére, mert ürügyet akart teremteni arra, hogy a törökkel kedvező békét köthessen.” (Itt meg – úgy látszik – Montecuccolival és a vasvári békével keveri össze az esetet „tudósunk”.)

„Ekkor történt, hogy Gyulaffy László, a magyar Achilles, Zrínyi megbízásából hozzá jön (talán megy!) a felmentő sereg sürgetésére. Az udvarnál (kacsavadászon, a Csilizközben?) szemébe nevetnek és tovább vadásznak. (Tehát Balogh szerint csakugyan a kacsavadászon és csakugyan a Csilizközben volt „az udvar” is). „Kutyám szolgál ilyen királyt!” mondta elkeseredve Gyulaffy és kétszáz páncélos vitézével Erdélybe ment János Zsigmond mellé állni. (Milyen „törzsökös” magyarsággal ír ez a Habsburg-gyilkoló magyar)! *Csobánc és Tihany kapitánya volt.*”

Ami a Miksa személyére vonatkozó gúnyos megjegyzéseket illeti, már láttuk, ki volt ez a Miksa s hogyan istenítik a protestáns külföldi történetírók. Legyen elég ismétlésül annyit megjegyeznünk, hogy Szekfű azt írja róla, hogy „*ifjúkorában nyílt, lelkes, dicsőségvágyó fejedelem volt*”, de a sok csalódás fásultta és kiábrándultta tette. Éppen az a hadba szállás, melyet itt Balogh kicsúfol, volt Miksa életének legnagyobb csalódása és keserősége, melyet, noha joggal hangsúlyoztatta, hogy nem ő volt az oka, mégse tudott többé soha életében elfelejteni. Aljas rágalom tehát, hogy gyávaságból vagy kényelemszeretet (vadászás) miatt nem ment Zrínyi segítségére. De még az is, hogy Miksa volt az oka, hogy a keresztény sereg nem segítette meg Zrínyit. Hiszen éppen ez keserítette el Miksát.

Ami a harcolás helyetti misehallgatást illeti, mindenki, aki a történelemben nem egészen annyira analfabéta, mint Baráthosi, jól tudja, hogy a lélekben Baráthosival egyformán protestáns Miksát még akkor se igen lehetett rávenni a misehallgatásra, mikor annak ideje volt, nem pedig akkor, mikor Zrínyit kellett volna megsegíteni. Láttuk, hogy Pozsonyban atyja még akkor se tudta rávenni az úrnapi körmeneten való részvételre, mikor még nem ő, hanem az apja volt az úr. A misehallgatási készségben tehát Miksa szakasztottan olyan volt, mintha ő is Barátosról származott volna és neve is Balogh Benedek lett volna.

Hogy a Csilizközben kacsára is vadászott, az lehetséges, hiszen a költő Zrínyi, sőt még a jámbor Szent Imre is, még halálukat is vadászon lelték, pedig hát ők talán még Baráthosi szerint se voltak *egészen* olyan nagy gazemberek, mint Miksa. De hogy ha vadászott, nem a vadászat miatt mulasztotta el Zrínyi felmentését, az egészen bizonyos.

Gyulaffy László elpártolásának azonban nemcsak a csilizközi kacsákhoz nincs semmi köze, hanem még a Szigetvár fel nem mentésével kapcsolatos katonai kudarchoz se. Ellenkezőleg. Gyulaffy éppen az e háborúban szerzett érdemeiért kapta Miksától a veszprémi kapitányságot és azt az engedélyt, hogy a veszprémi káptalan jövedelmeit is élvezhesse. Ekkor tehát még nem volt semmi baj Gyulaffy körül. Gyulaffy árulását a gyalázatos kudarcba fült török hadjárattal csak a nagy hatásosság kedvéért, de történehamisítással lehet kapcsolatba hozni.

Egyébként még ezt a kapcsolatba hozást és a csilizközi kacsavadászatot se Baráthosi találta ki, hanem a tiszaezlári sakterek [mészárlók] kálvinista védőügyvédje, Eötvös Károly, aki tudvalevőleg ügyvéd, politikus és mellesleg regényíró is volt, de semmiképpen se volt

történetíró. Baráthosi tőle lopta ezt a szellemes kacsaoötletet. De mivel nem regénynek és szellemességnek, hanem történelemnek lopta, kétségbeejtően ostobán lopta.

A regénnyel, a szellemességgel és az ostoba sovíniszta fanatizmussal szemben Gyulaffy átpártolását illetően a történelmi igazság még a szintén sovíniszta és ostobán Habsburg-gyűlölő, de egyúttal mégis valódi történetíró Takáts Sándor megállapítása szerint is az, hogy Gyulaffynak nagy vitézsége és kiváló hadi eredményei mellett kirívó nagy hibái is voltak s ezek igen nehezen kezelhető emberré tették.

Mikor például a haszonélvezetében levő Pornóra sógora, az előbb említett Forgách püspök, papot küldött s részére e papi birtok jövedelméből fizetést állapított meg, a katolikus Gyulaffy ezt a papot onnan, hogy az ő fizetése is az övé maradjon, elűzte.

Még Takáts is hangsúlyozza, hogy a sok siker Gyulaffyt „elbizakodottá tette”. Továbbá kiemeli, hogy „erőszakos és kiméletlen volt”. „Támadta, verte, üldözte ellenségeit.” (Természetesen ellenségen most nem a törököt kell érteni, hanem a magyar honfitársait és nem a haza, hanem az ő személyes ellenségeit.)

Aztán azt se lehet letagadni, hogy „katonáival együtt szívesen iddogált” és hogy ilyenkor „minden óvatosságról megfeledkezett”. Pedig ez már nemcsak emberi, hanem katonai hiba is, mely már nemcsak Gyulaffy, hanem a nemzet bőrére is ment. Ugyanis ilyen alkalmakkor és e hibája miatt többször meglepte a török s nagy veszteséget okozott a parancsnoksága alatt álló legénységben. Egyszer emiatt egyszerre kétszáz legényét vágták le a törökök s maga üggyel-bajjal menekült meg néhányad magával.

Ilyesfajta kudarcok miatt írja róla Ormányi: „Soha nem lehet a magyar had részegség nélkül. Csak csatára menjen is, azonnal meg kell valahol részegegni. Az Gyulaffy uram féltő, hogy elveszti egy nap magát. Ki kár volna. De senki szavát nem fogadja.” E legutóbbi megjegyzésből láthatjuk Gyulaffy harmadik nagy hibáját, a gőgös elbizakodottságot is.

A negyedik veszedelmes és katonailag is tűrhetetlen hibája volt, hogy sokat fecsegett. „Mert mikor az magyarok valahová akarnak készülni – írja ugyanez az Ormányi –, az nem titok, hanem azonnal minden ember tudja.”

Aztán nagyon összeférhetetlen is volt. 1559-ben ő maga írja, hogy neki és két testvérének, Jánosnak és Kristófnak, együtt örökölt birtokukon csak három ház jobbágyuk van, de még e csekélységen is állandóan pörlekednek egymással. A vicekapitányával [alkapitánnyal], Széchenyi Mihállyal is állandóan viszálykodott és a királynál is feljelentette. (Nem éppen szép s nem éppen magyaros tulajdonság!) Szegény királynak, aki pedig koronázásakor lovagga ütötte, ugyancsak nagy türelemre lehetett szüksége irányában. Magával a királlyal szemben egy ideig nem nyilvánult meg benne ez a veszekedő, virtuskodó hajlam, de mivel a dicsőséggel és a hatalommal elbizakodottsága is mindig nagyobb lett, ennek is hamarosan eljött az ideje.

Egyszer Gyulaffy egy előkelő török rabot pénzen vett meg a katonáitól s a király ezt a rabot mégis elvette tőle. Sérelem ugyan nem érte vele, mert a hadi szokás szerint az előkelőbb rabok mindig a királyt illették. Igaz, hogy Gyulaffy pénzt is adott e rabért, a maga pénzét, de ez is csak elbizakodottságát mutatja. Bizonyosra vette ugyanis, hogy vele majd kivétel történik s a király most is oly kegyes lesz hozzá, mint szokott. A király azonban éppen azért, hogy megmutassa, hogy a kegyesség nem kötelesség részéről, mert hiszen neki az egész seregről kellett gondoskodnia, s ezt a levegőből nem tehette, ez esetben nem volt hajlandó átengedni Gyulaffynak a kérdéses rabot.

Gyulaffy dühében szitkozódni kezdett és elkeseredett kijelentéseket tett „a németek” ellen, akik természetesen elnyomják a magyart. Talán – engedi meg Takáts – mi meg Gyulaffyt ismerve hozzátehetjük, hogy egész bizonyosan nemcsak „a német”, hanem még az udvar ellen is szóltak ezek a szitkok. Csak „a németek” becsmérése miatt ugyanis még egy magyar-nak se lett baja. Még az udvar és maga a király szidása miatt is csak ritkán; csak olyankor, mikor már betelt a mérték s másképp neveltségessé vált volna a királyi tekintély.

Gyulaffy dühében annyira ment, hogy mindjárt arra is engedélyt kért, hogy idegen szolgálatba állhasson. Veszprém várát, melynek kapitánya volt, engedély nélkül mindjárt ott is hagyta. Ez bizony, mint katonának, olyan bűne volt, hogy akár föbe is lövethették volna miatta anélkül, hogy „a németeket” szidhatnák érte a „jó” magyarok.

Tudvalevő, hogy mindenkinek vannak „jóakarói”, nálunk pedig talán még jobban, mint más nép körében. Ezek Gyulaffynak a király elleni szitkozódásait azonnal jelentették Bécsbe. Gyulaffy nem is vehette ezt zokon, hiszen – láttuk – ő is jelentgette Bécsbe bajtársát, Széchenyi Mihályt. Lehet, hogy „jóakarói” még többet is jelentettek, mint ami igaz volt, de ismerve Gyulaffy indulatosságát, féktelenségét és elbizakodottságát, semmi szükség sincs arra, hogy túlzásokra gondoljunk. Éppen elég lehetett a király haragjára, sőt főbenjáró vád megindítására az igazság maga is.

A király Bécsbe idézte, hogy a vádak ellen igazolhassa magát. Miksa tehát sokkal türelmesebb, igazságosabb és mérsékeltőbb volt, mint Gyulaffy lett volna az ő helyzetében. De Miksa nem akart hinni, annál kevésbé büntetni addig, míg őt magát meg nem kérdezte. Az idézés szeptember negyedikére szólt. Gyulaffy nem jelent meg. Lenyelték tőle a kihívást (ki várta volna az „ádáz” bécsi magyargyűlölettől?) és újra hívták október ötödikére. Ekkor se ment. Október tizenkettedikére. Hiába. Úgy látszik, a bécsi türelem és alázat egész más, mint a magyar, mert még ezek után is kapott újabb idézést, november tizenkettedikére. Ez is hiába volt. Még ez se merítette ki a bécsi türelmet, mert még ezek után is kapott újabb idézést, de most már igazán az utolsót: november tizennyolcadikára.

Csak mikor ez is eredménytelen maradt, ekkor bízták meg Salm, győri generálist Gyulaffy előállításával. Meg kell állapítanunk, hogy Bécs igazán csak akkor lépett fel Gyulaffy ellen, mikor már a szó szoros értelmében rá volt kényszerítve. De azt is meg kell állapítanunk, hogy Gyulaffy is csak akkor állt át a magyarság és a szabadság állítólagos képviselőjéhez, Erdélyhez, mikor már ő is egyenesen rá volt kényszerítve. Csak hogy elfogatását elkerülje, átment Erdélybe. Még a „ment” szó is jóakaratra vall tőlünk, mert Takáts, aki kút-fők után dolgozik, minden Habsburg-gyűlölete és Gyulaffy-pártolása ellenére is bizony azt kénytelen írni, hogy „*álsruhában ötödmagával Gutánál ment át szökése alkalmával*”.

Van olyan forrás is, mely szerint Lengyelországon át szökött át Erdélybe, de arról a kétszáz lovasal való előkelő átállásról, melyet Baráthosi említ, egy forrásban sincs szó. Ez tehát tisztán Baráthosi kitalálása, természetesen „hazafias” célból. Annyi igaz az egészből, hogy mint láttuk, egyszer részegsége és meggondolatlansága miatt egyszerre kétszáz lovasát vágták le a törökök. Talán ezt cserélte össze a jó Baráthosi Benedek a kétszáz lovasal való átszökéssel. Pedig hát a kettő között van néminemű kis különbség, mégpedig Gyulaffy és a dacos magyarok hátrányára.

Hát még milyen tudatlannak bizonyul Balogh abban, hogy nemcsak kétszáz vitézről, hanem kétszáz „páncélos” vitézről beszél. Hiszen köztudomású, hogy a magyar lovasok huszárrok voltak, a huszár pedig könnyű lovast jelent. Vértések, páncélosok, nehéz lovasok mindig németek voltak, nem pedig magyarok.

Gyulaffyval tehát semmi más nem történt, minthogy elragadta a szenvedély, gögös és meggondolatlan volt s mikor már emiatt baj lett, akkor se ő volt az ura a gögójének, hanem a gögő volt úr felette. Ezért lehetetlen lett a helyzete Magyarországon. Annak ellenére, hogy püspök sógora csak az imént mutatott neki példát a rosszban, mégis még ekkor is csak akkor tudta magát elszánni arra, hogy az „idegen” királyt a „nemzeti” uralomra átcserelje, mikor már egyenesen rá volt kényszerítve, s akkor is szökve s egészen dicstelenül. Mivel bizonyára ő is jobb szeretett volna *átállni*, mint *átszökni*, és sokkal előkelőbbnek találta volna kétszáz – ha nem is páncélos – vitézzel menni, mint ötödmagával, a siralmas valót nem magyarázhatjuk mással, minthogy vitézei meg voltak elégedve a „német” királlyal s hozzá való hűségük még a legendás vezérükhöz való ragaszkodásnál is nagyobb volt.

Gyulaffyt természetesen nagy diadallal és megtiszteltetéssel fogadták Erdélyben. Úgy látszik, olyanformán gondolkodtak ott, mint az egyszeri balatonfüredi kálvinisták, akik, mikor az egyik katolikus káplán igen világiasan viselkedett, így adtak kifejezést megbotránkozásuknak: „*Ez pap? Hiszen ez még nálunk se felelne meg!*” Erdélyben is csodálkoztak s magukra nagy megtiszteltetésnek vették, hogy még királyi kapitány is akad, aki otthagyja szolgálatát és hozzájuk áll, még akkor is, ha csak akkor áll hozzájuk, mikor a királyi országban már elfogatási parancsot adnak ki ellene.

Azonban bár János Zsigmond elhalmozta javakkal és tisztségekkel, később pedig a Báthory István és Bekes Gáspár közti küzdelemben szerencsésen eltalálta, ki a jövő embere, sőt Báthory István egyenesen lekötelezettje lett: Gyulaffynak épp úgy nem tudott soha megtetszeni az erdélyi „magyar” élet, mint sógorának, a püspöknek. Mintha csak mindig az lett volna az eszében: Istenem, hova sülyyedtem! Úgy látszik, még olyan törölmetszett magyar vitéz számára, mint amilyen Gyulaffy László volt, se tudott Erdély versenyezni Béccsel. Mintha lelki féreg emésztette volna, Erdélyben lelki beteg lett s viselkedésével ugyancsak megcáfolta Balogh Benedek előbb idézett hetvenkedő megjegyzését.

A hazájuktól távol bujdosó magyarok körében az volt a szokás, hogy szakállt növesztettek, hogy vesztett hazájuk miatti gyászukat kifejezzék. De egyúttal abban a boldog reményben is tették, hogy majd ha újra visszakapják hazájukat, majd leborotválják. Bánata kifejezésére Gyulaffy is szakállt növesztett Erdélyben, tehát ő is hazátlan bujdosónak tekintette ott magát, noha ez az Erdélyiekre eléggé sértő lehetett.

De nemcsak a szakállával mutatta, hogy bűnösnek érzi magát és hogy neki a „német” és „szolga” Magyarország a hazája, nem pedig a „magyar” és „szabad” Erdély; nemcsak a szakállával jelezte, hogy ő ott volt szabad és ott volt magyar, nem pedig itt, hanem még azt is félreérthetetlenül kimutatta, hogy nemcsak elvesztett hazáját, hanem magát elvesztett és megbántott királyát is visszasírja. Gurgulich Ferenc erdélyi útjával kapcsolatban a váradi püspök jelentése ezt mondja róla: „*Idejöve tele okának a végzetet és a németséget mondta. Rövid szünet után átkozódott, majd meg elhallgatott és fájdalmat mutatott. Ófelségét tisztelettel említette és róla becsülettel szólott.*”

Magyarázatul itt senki se gondolhat hízélgésre (ami egy Gyulaffy Lászlóval kapcsolatban egyébként is idéetlen gondolat), mert hiszen ami a hízélgést illeti, ekkor már János Zsigmondnak vagy Báthory Istvánnak kellett volna hízélegnie, mert azok voltak már kenyéradó gazdái. Nekik azonban effajta beszédekkel bajosan hízélegethet.

De Gyulaffy megmaradt bizalmas levelei is mutatják, hogy tettéért „*megbánás fogta el ökegyelmét*”, mint azt az a Takáts írja, aki e leveleket eredetiben olvasta. „*Bizonyos mélabús hang szólal meg leveleiben*” – olvashatjuk tovább Takátsban. „*Bár visszafojtja keservét, a lelke tusakodását rejtteni mégse tudja. A régi hetykeségnek, a civakodó kevélységnek nyoma sincs már benne.*”

„*Alighogy Erdélybe jött (nem jött, hanem ment), máris azon törte magát, hogy Miksa király bocsánatát megnyerje.*”

Először magához a királyhoz nem mert folyamodni. Helyette a kassai német kapitánynak, Ruebernek írogat barátságos leveleket. Azután „*komo ly és tiszteletreméltó hangon*” írogat magának a megsértett és elhagyott Miksa királynak is. Megírja neki például, hogy a meghalt erdélyi fejedelem minden tisztviselője s köztük ő is letette az esküt ott Erdélyben a magyar királynak is.

Leveleiből láthatjuk, hogy a Ferdinándhoz viszonyítva rossz Miksa is olyan jó, hogy nem dörzsöl a bűnbánó vitéz orra alá semmit, hanem nyájasan válaszolgat neki, megköszöni a megírt újságokat és azt feleli, hogy máskor is szívesen veszi leveleit.

Gyulaffy ezután bűne kiengeszteléséül és tette miatt érzett bánata kifejezésére elhatározta, hogy fiát Erdélyből a bécsi udvarba küldi apródnak, tehát nevelkedni. Bizonyára azért is

tette ezt, mert azon a véleményen volt, hogy ott jobb helyen lesz, mint Erdélyben. Rueber kassai generálist kéri föl ez ügyben közvetítőül és kérelme most is sikerrel jár.

Aztán – szintén igen sokat sejtetően – mikor új urától, az erdélyi fejedelemtől, jutalmul a szilágycsehi uradalmat kapja, Miksát is felkéri, hogy ő is erősítse meg annak birtokában. A király természetesen ezt is megteszi neki, sőt a szökések büntetéséből lefoglalt – egyébként éppen nem nagy terjedelmű – birtokait is visszaadja és Bekes Gáspárral menedéklevelet is küld neki.

Ezek után – de csak ezek után – végre Gyulaffy is visszakapta végre régi lelki egyensúlyát és a közügyekkel való foglalkozásra újra megjött a kedve.

A temetési zászlajára írt versben többek közt ez is áll: „*Pannónia megenuit Germania fovit: Magyarország szült, Németország melengetett.*” Bizony a Habsburg-gyűlöletre nem éppen előnyös felirat. Pedig szó se lehet benne hízégséről, még csak nyomásról se, hanem egyenesen bátorság kellett hozzá. Hiszen a hatalom ellen szólt, mert Erdélyben készült.

A Gyulaffyval egy időben átszökött *Geszty Ferenc* szintén rögtön generális lett Erdélyben. (Csoda-e így, ha akadtak átszökök?) Geszty maga is azt mondja, hogy azért ment át Erdélybe, mert a király nem teljesítette birtokadományozási kérelmét. Esze ágában sincs tehát neki se, hogy „hazafiságra” hivatkozzék.

Huszár Péter

Huszár Péter átállása még tanulságosabb s még inkább a „német” király és a magyar Erdély ellen bizonyít. Őt Báthory Zsigmond csalogatta el a „német” király (Rudolf) oldaláról, mint híres katonát. Ez az átállás akkor nem számított Huszár részéről hűtlenségnek, hiszen akkor történt a dolog, mikor Erdély szövetségese volt a Habsburgoknak s együtt küzdöttek a török ellen.

De a rettenthetetlen vitézségű Huszár Péter se tudta soha elfeledni a „magyar” Erdélyben a „német” királyt. Azt ugyanis csak azok gyűlölték, akik csak a mesterséges hírverésből ismerték, Huszár pedig közről ismerte. Huszár Péternek is megvoltak a maga magyaros hibái a király szolgálata alatt. Például tömlöcbe is tették, mert akkor is felesleges harcot kezdett a törökkel, mikor a két császár között béke honolt. Megbüntetése természetesen csak formaság volt s csak azért történt, hogy port hintsenek a török szemébe s haragját leszereljék vele.

De egy, a legfőbb haditanácshoz írt levelének tiszteletlen hangja miatt is kapott dorgálást. Ez azonban a mi „hazafiaink” előtt nem lehet szégyene, mert csak azt tudhatjuk meg belőle, mennyire igaz magyar volt Huszár Péter, mennyire nem volt kenyere a hízégs és mennyire nem volt hajlékony a dereka. Annál nagyobb becsületére válik azonban a Habsburgoknak, hogy éppen az ilyen magyarok ragaszkodtak legjobban hozzájuk még akkor is, mikor már Erdély lett a hazájuk.

Erdélyben Huszár Péternek nagy része volt a Szinán pasán aratott nagy gyurgyevói győzelemben. (Jellemző, hogy erről, mivel katolikus és a Habsburgokkal szövethető fejedelem nyerte, az unitárius Míkó Ferenc „Históriájában” ezt írja: „*Hirdették, hogy megverték Szinán pasát, hirdethetik ezután is, de abba semmi nem volt.*” (Kazinczy Gábor kiadása, 140. o.) Ezek a „hazafiak” tehát olyan „elfogulatlanok”, hogy még a napot is letagadják az égről s a török fölötti győzelemnek, ha katolikusok nyerik meg, annyira nem örülnek, hogy nem is hajlandók tudomásul venni.

Báthory Endre meggyilkolása után a többiekkel együtt ő is Mihály vajdához csatlakozott, de hamar észrevette gonoszságát és a magyarok között első volt, aki elhagyta. Mikor vissza akarták hívni Báthory Zsigmondot, ő a terv ellen szólalt fel, mert Báthory önként adta át Erdélyt Rudolfnak, szerződést is írt vele alá s Huszár Péter nem volt hajlandó szerződészegő lenni, ha az erdélyiek mégoly lelkiismeretlenek is voltak e tekintetben. Pedig ellensze-

güléséhez ugyancsak mersz kellett, mert a „magyar” és „szabad” Erdélyben olyan nagy szabadság volt, hogy Huszár Pétert azért, mert nem volt hajlandó az aljas szerződészegésre, nyomban vasra verték és tömlöcbe vetették.

Ettől kezdve szegénynek már teljesen olyan volt a sorsa, mint a vértanúké szokott lenni: még az ág is húzta, minden ellene esküdött. Mikor Erdélyben királyához való hűségéért és becsülethez való ragaszkodásáért tömlöcbe vetik, otthon, Magyarországon, ahol akkor az erdélyi hős nemes viselkedéséről természetesen még nem tudtak, épp akkor kobozták el jószágait hazaárulásért, az Erdélyhez való átpártolásért. Egyébként otthon ezt is csak azért tették, mert az a hír járta, hogy meghalt s hagyatékát ezzel akarták biztosítani a mindig üres kincstár részére a török harcok miatt, melyek ekkor tizenöt éven át egyfolytában tartottak. De viszont Huszár Péter ezt nem tudta s így képzelhetjük keserűségét. Valóban, ő is elmondhatta volna a kereszten függő Krisztussal: Istenem, Istenem, miért hagyta el engem?! (Mt 27,46)

De utoljára még egyszer rámosolygott a szerencse, bár csak rövid időre. Basta, a király vezére kiszabadítja börtönéből, királya ismét zsoldjába fogadja, lugosi és karánsebesi bánná nevezi ki, sőt birtokadományban is részesíti. A vitéz és nagy magyar Huszár Péter tehát Basta seregében harcolt, s ezt a szerepet éppen nem látta magyarságával ellenkezőnek, sőt belőle és a becsületéből folyónak tekintette. Látjuk is majd, hogy Basta közel se volt az a véres zsarnok, akinek a Habsburg-ellenes hírverés lefestette.

Mikor Székely Mózes, akinek százsorta több bűne volt Bastánál, török zsoldban megkezdte a harcot Basta ellen és fegyvertársa (Bektás basa) kíséretében Lugoshoz érkezett, a város „derék” magyar lakói rögtön melléje álltak. Nem azonban a vitéz Huszár Péter. Ő a várba zárkózott. Tettével sokkal nagyobb hűségéről és magyaros becsületről tett tanúságot, mint Bodó Ferenc akkor, mikor Ferdinánd fogságában is kitartott ura, János király mellett. Bodót ugyanis csak tisztos fogság fenyegette hűsége miatt, de hogy Huszár Péter minek tette ki magát meg nem alkuvásával, azt mindjárt látjuk. Pedig Bodó János a királynak olyan hűséges híve volt, akinek nem volt párja, Huszár Péter pedig csak a Habsburgok olyan hívei közé tartozott, akik hűtlenül Erdélyhez álltak.

Mielőtt Székely Mózes egyesült magyar-török-tatár hada ostrom alá vette a várat, megadásra szólította fel a kapitányt. Huszár Péter a felszólításra azt felelte, hogy a várat élve senkinek fel nem adja. Megindult tehát az ostrom, de a hitvány, áruló erdélyiek, ahogy a várost rögtön átadták az ellenségnek, úgy most a várba is bevezették. Csak Huszár Péter volt ugyanis hős, de nem a védősereg. Huszár Péter azzal a kis csapattal, mely kitartott mellette, még ekkor is hősiiesen küzdött, de a túlerőnek hamarosan áldozatul esve fogságba jutott.

A hős foglyot a hitvány Székely Mózes azonnal átküldte a török basához. Reméljük és feltesszük, hogy nem jószántából, de ez is mutatja, milyen „szabadok” és a török milyen „szövetségesei” voltak az erdélyiek. A basa Szolnokon született, magyarul is jól tudott, a nagy vitézt és hírnevét is jól ismerte, s ezért volt is benne annyi becsület, hogy igyekezett életét megmenteni.

A seregében levő tatárok azonban vad üvöltéssel vették körül sátorát és eget verő lármával követelték, hogy a híres magyar foglyot adja ki nekik. Mikor ellenállása miatt már a maga élete is veszélyben forgott, végül kiadta. A tatárok diadalkiáltások közepette hurcolták el magukkal. Babonájuk ugyanis azt tartotta, hogy nagy keresztény vitézek feláldozása hadi szerencsét hoz rájuk. Papjuk babonás szertartások között megölte tehát Huszár Pétert, felfogta kiömlő vérét, ivott belőle és utána mindnyájan ittak. Aztán feje bőrét lenyúzták, polyvával kitömték és vad gyönyörrel bámulták a megölt magyar vitéz vértől ázott ősz haját, csapzott fehér szakállát. (Mint látjuk, ő is megnövesztette, mert ő is hazátlan bujdosónak tartotta magát Erdélyben, annyira visszavágyott jó királya elhagyott zászlaja alá.) Aztán a kitömött fejet elküldték Mechmed seraskirnak, aki örömeiben száz aranyat adott érte a futárnak. A török nagyobb értéknek tartotta magára nézve Huszár Péter halálát, mint amennyire hitvány honfitársai megbecsülték addig, míg élt.

Huszár Péter, a legendás hős magyar vitéz, vértanúságot szenvedett királya, hazája, a kereszténység és a becsület szolgálatában. Áldozata borzalmas részleteitől eltekintve is nagyobb hősiességet, hűséget, kitartást, bátorságot és emberfelettséget mutat, mint akár Zrínyi Miklósé Szigetvárott. De ki hallott valaha róla? Melyik könyvben olvasható? Melyik iskolában adták már elő a magyar ifjúságnak követendő példaképül? Talán azért nem, mert nekünk annyi a hasonló hősünk, hogy nem is bírjuk mindegyiket számon tartani? Vagy pedig azért hagytuk kiaknázatlanul példaadásának nagy nevelő erejét, sőt hagytuk egész emlékét feledésbe menni, mert hősi életáldozata *csak* a királya iránti hűségért és olyan politika szolgálatában történt, mely nálunk nem azonos a becsülettel és a hazafisággal, sőt még lejáratni is sikerült? Vagy talán még annak is örülnünk kell, hogy Huszár Pétert nem egyenesen úgy tanítják az iskolában, mint a hazafiatlanság és a magyar elfajulás elrettentő példáját? Hiszen Székely Mózes, aki a töröknek kiszolgáltatta, szinte hazafias hősünknek tartjuk, galádságairól pedig mit se tudunk.

A PROTESTANTIZMUS

Katolicizmus és protestantizmus

Mivel a hitújítás és az utána és miatta következő katolikus megújulás (ellenreformáció) a XVI., illetve a XVII. század történelmének fő irányító tényezői; mivel továbbá a Habsburg-ház e küzdelem egyik főszereplője (a katolikus Egyház oldalán), végül mivel itt egyébként is a katolikus világszemlélet alapján állva nézzük és bíráljuk a történelmi eseményeket és egyúttal annak kimutatását is célunkul tűztük, hogy a katolikus szempont a hit, erkölcs és igazság szempontja, szükséges, hogy az ide vonatkozó történelmi események megtárgyalása alkalmával a katolicizmus és protestantizmus egymáshoz való viszonyával elméletben is foglalkozzunk.

A vallás az embernek Istenhez való viszonya. Aki tehát még azt is tagadja, hogy Isten van, annak nem lehet Istenhez viszonya, tehát nem lehet vallása sem. A vallástalan ember abban különbözik a vallásostól, hogy az előbbi független, vagy legalábbis úgy viselkedik, mint ha független volna, urat nem ismer el maga fölött, s ezért maga szabja meg magának, mit szabad vagy mit van joga tennie és mit nem. A vallásos ember ellenben cselekedeteiben nem tartja magát függetlennek, hanem elismeri, hogy azt kell tennie, amit Isten megszabott számára.

Ugyanezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a vallástalan ember céljai nem terjednek a földi életen túl, míg a vallásos ember tulajdonképpen a másvilágnak él: a másvilági boldogság elnyerése az élete célja. Annak ugyanis, hogy Isten akaratának alárendeljük magunkat, csak úgy van értelme, ha az élet után még egy másik világ is következik, ahol Isten megjutalmazhat és megbüntethet bennünket. Vitán felül áll ugyanis, hogy a földi életben elsősorban nem az boldogul, aki *Isten* akaratát tartja szemé előtt, hanem az, akinek számára egyedül *a maga érdeke* az irányadó. A másvilágban való hit nélkül tehát nem képzelhető el az istenhit, mert hiszen ha a halállal vége az életnek, akkor Isten vagy nem igazságos, vagy pedig nincsen elég ereje hozzá, hogy igazságot szolgáltatson. Világos, hogy az ilyen isten nem Isten.

Az Isten akarata az, hogy önzésünk, azaz önfenntartó ösztönünk elé korlátokat szabjunk. Ez az erkölccs tan lényege és ennek elérése, illetve erre való törekvés a vallás gyakorlása, a vallásosság a gyakorlatban.

Önzésünk különösen *három* irányban nyilvánul meg. Először az *anyagi önzésben*, melyet a Szentírás a szemek kívánságának (concupiscentia oculorum, 1Jn 2,16) nevez s megfékezése abban áll, hogy tiszteljük a másét, a más vagyont, s nem akarunk tilos úton, más jogai megsértésével, csalárdul vagy tisztán a fizikai erő fölénye alapján a magunkévá tenni olyan anyagi értékeket, melyeknek más a jogos tulajdonosa.

Másodszor a *nemi önzésben* (concupiscentia carnis, 1Jn 2,16), melynek Isten akarata alá való helyezése abban áll, hogy nemi élvezetet csak abban az esetben engedünk meg magunknak, ha a faj fenntartásának szolgálatában áll, vagy legalábbis vele nem ellenkezünk. Esetleg – magasabb célok érdekében – teljesen le is mondunk az élet effajta örömeiről.

Harmadszor a *lelki önzésben*, azaz a kevélységben (superbia vitae, 1Jn 2,16), melynek megnyilvánulásai: a féltelenség, urat nem ismerés, a dac, a nagyravágyás, a zsarnoki hajlam, a népszerűség-hajhászás. Isten akarata szerinti megfékezése pedig a tekintélytisztelet, az engedelmesség, a szerénység, az alázatosság, a másokhoz való alkalmazkodás (de természetesen szeretetből, nem érvényesülés céljából vagy haszon miatt).

A vallástalanoknak az az állítása, hogy a vallásos ember is önző, sőt tulajdonképpen ő a legönzőbb a világon, mert hiszen mindent a másvilági jutalomért tesz, végtelenül együgyű és egyúttal igazán sátáni ellenvetés.

Természetes – feleljük rá –, hogy aki az igazságot tudomásul veszi és ennek megfelelően jár el, az joggal gondolhat arra, hogy végeredményben egyúttal jól is fog járni. Hiszen ha nem így volna, az egész lét volna képtelenség, s az ész, sőt maga a valóság volna feje tetejére állítva. Ki látott olyan világot, amelyben *póru*l járnak azok, akik az igazságnak megfelelően,

azaz *helyesen* cselekednek, és ki látott annyira hülye embert, aki még azt se tudja, hogy aki okosan és helyesen cselekszik, az *végeredményben* hasznosan is cselekszik? Ha tehát a jók vagy a vallásosak is tudják, hogy vallásosságuk miatt rosszul nem járhatnak, sőt szükségképpen jól kell járniuk, az csak azt bizonyítja, hogy nem elmebeteg, de nem azt, hogy önzők.

Aki azzal a tudattal teszi a jót, hogy ezáltal majd pórul fog járni, és azzal a céllal is teszi, hogy pórul járjon, az nem önzetlen, hanem bolond. A legjobb akarattal és a legnagyobb önzetlenséggel se gondolhatja valaki, hogy azért, mert *helyesen* cselekszik, *bűnhődni* fog. Ez a gondolat a józan ésszel ellenkezik, de ellenkezik Isten létével is, mert hiszen az, hogy Isten van, tulajdonképpen azt jelenti, hogy *igazság* van.

Hogy aztán annak, aki jót tesz, mekkora szerepet játszik tetteiben az a jutalom, ami vár rá érte, az tisztán attól függ, mennyire haladt már az illető a vallásosságban. Biztosíthatjuk róla a hitetleneket, hogy minél vallásosabb valaki, annál kevésbé gondol erre a jutalomra akkor, mikor jót cselekszik. A tökéletes keresztényeknek például eszükbe se jut, hogy jótetteikért jutalmat várjanak.

Még olyan vallásos társulat is van, melynek tagjai egyszer s mindenkorra minden eddigi és ezután szerzendő érdemeiket felebarátaik javára ajánlják fel. Csak azért imádkoznak, csak azért vezekelnek, hogy *mások* üdvözüljenek; csak azért nyerne el búcsúkat, hogy *mások* szenvedéseit rövidítsék meg a tisztítóhelyen, a maguk sorsát pedig teljesen Isten irgalmára bízzák. Persze a vallásosokat lenéző elbizakodottak nem is sejtik, hogy még ennyire jó vallásos emberek is vannak a világon. Pedig éppen ezek az igazi vallásosak.

De azokról a vallásosokról is, akik még valóban annyira gyarlók, hogy mindent csak a mennyország reményében és ellenértékéeként csinálnak, csak azok gondolhatják, hogy közönséges önzők, akik önmagukat megtagadni még sohase próbálták. Tessék csak megkísérelni – mondjuk nekik –, s akkor majd látják, milyen nehéz dolog az önmegtagadás, még ha a mennyország reményében történik is, s akkor majd mindjárt jobban fogják tisztelni még a gyarló vallásosak „önzését” is.

Aki ugyanis ösztöneit (a három elsorolt közül bármelyiket) követi, azonnal megkapja a jutalmat a jóleső, boldog kielégülés vagy előny alakjában. Az ellenállás, a lemondás viszont olyan keserű kielégületlenséget okoz, hogy sokszor heteken, sőt az egész életen át gyötéri az embert, és bizony nemcsak önzetlenség, hanem egyenesen emberfeletti lelkiemelő kell hozzá, hogy valaki ekkora áldozatra mégis vállalkozzék tisztán csak egy olyan remény alapján, mely az azonnali, a kéznél fekvő, érzékeink alá eső, sőt érzékeinket felizgató s szinte magával ragadó földi jó helyett egyleg csak ígér, csak reménnyel kecsegtet, s ráadásul még ezt is csak a halál után következő életben, melyet még senki se látott. A rosszakarat megborzasztó foka és az emberi elme szégyenletes eltévelyedése kell ahhoz, hogy valaki egyszerűen „a legnagyobb önzésről” beszélhessen azért, ha valakit e keserves küzdelemben az is kecsegtet, hogy önmegtagadása végeredményben nem lesz hiába.

Kétségtelen, hogy ha mindaz, amit a vallás az Istenről vagy a másvilágról tanít, tényleges, objektív igazságon alapul, akkor *vallás csak egy van*. Nem is lehet több, mert hiszen hogy milyen az Isten, milyen az a másik élet, mit követel az Isten tőlünk, azaz hogy milyen feltételekkel lehet a másvilági boldogságot megszerezni, arra vonatkozólag minden vallás mást mond. Mindegyiknek pedig nem lehet igaza, hanem vagy egyiknek se, vagy pedig a sok közül csak az egyiknek. Ebből világosan következik, hogy a jelenlegi vagy a történelmi múltban létezett számtalan vallásnak vagy egyike se képviselt vagy képvisel objektív igazságot, vagy pedig a sok közül csak egyetlenegy, a többi pedig mind tévedés képviselője.

Ha ez utóbbi eset az igazság, akkor természetes csak ez az egy vallás érdemli meg a *vallás* nevet, a többi csak álvallás, torzalakja a vallásnak. A vallások tehát csak akkor egyformán jogos képviselői ugyanannak az eszmének, ha egyiknek tanai se igazak. Ha van igaz vallás is, akkor a sok közül csak egy lehet igazság, a többi pedig mind eltévelyedés. Létjoga is csak ennek az egy vallásnak van, mert arra a hármast nagy önmegtagadásra, melyet az imént említett-

tünk (s mely a vallás egyedüli haszna az egyén és a köz szempontjából egyaránt), még akkor is csak a legnagyobb nehézségek árán képes az ember, ha az a remény, melynek alapján vállalkozik az erőfeszítésekre, biztos alapokon nyugszik s valóságáról a legszilárdabb meggyőződésünk van. Amely vallás ezt a bizonyosságot nem tudja megadni részünkre, nem bír létjoggal s komolyan nem is vehető.

Allítom, hogy létezik ilyen objektív igazságvallás, mely szükségképpen egyetlen, s melynek társa a dolog természetéből kifolyólag nem is lehet, s melyhez viszonyítva minden más vallás nem vallás, hanem tévely, és ez az igazságvallás a római katolicizmus. Ezt az állításomat nem itt, hanem „A katolikus vallás igazsága” című művemben bizonyítom be. Azt azonban, hogy *ha* van ilyen vallás, akkor ez csak a katolicizmus lehet, már itt is bebizonyítottam és az olvasó egész könnyűszerrel meggyőződhet róla.

Itt tehát azt nem mutatjuk ki, hogy valóban létezik ilyen igazságvallás, hanem csak azt, hogy *ha* létezik, akkor ez a meglevő vagy valaha megvolt vallások között egyedül csak a római katolicizmus lehet. Hogy a katolikuson kívül minden más vallásnak már a természete is kizárja azt a lehetőséget, hogy igazságot képviseljen. Erre a bizonyításra itt is szükség van, hogy a katolicizmus és protestantizmus történelmi küzdelmét helyesen értékelni tudjuk.

Az egészen természetes, hogy ezt az igazságvallást nem kereshetjük azok között a vallások között, melyek voltak, de ma már nincsenek. Az igazság ugyanis nem enyészhet el. Amelyik vallás tehát már elenyészett, az nem is lehetett igaz. Az emberiség egyébként is halad, nem pedig hátra megy, s nem az életképes szervezetek azok, melyek elenyésznek. Az is természetes, hogy a jelenlegi vallások között is elsősorban nem a sötét világrészek elmaradt népeinek vallásait kell e szempontból szemügyre vennünk, tehát nem a fetisizmussal, a buddhizmussal, a brahmanizmussal, sőt még csak államok és népek vallásával, tehát elsősorban a protestáns felekezetekkel, másodsorban pedig a zsidó vallással és a görögkeleti egyházakkal.

Sajnos, előre kimondhatjuk, hogy azt se várhatjuk, hogy ez az igazságvallás éppen az lesz, mely a legnépszerűbb vagy legjobb hírű a vallások között. Az olyan vallás ugyanis, mely az igazság nevében és igényével lép fel, szükségképpen ellenszenves az embereknek. Igaz ugyan, hogy a természettudományos igazságok, például az elektromosság törvényei, a röntgensugarak, a rádióhullámok, az egészségügyünket érintő felfedezések, sőt még az atomrombolás törvényeit érintő igazságok is egyenesen annyira rokonszenvesek az embereknek, hogy felfedezésükkor az örömtől szinte megmámorosodtak és senkit se ünnepelnek annyira, mint a természet törvényei, tehát a természetben rejlő, rejtőző igazságok felfedezőit, ámde mindez azért van, mert ezek a felfedezések, ezek az objektív igazságok az ember *kényelmét* szolgálják, örömeiket hoznak életébe, ellenségeit, a betegségeket, gyűrik le és minden ember fő ellenségét, a rettegett halált tolják ki mindig messzebbre. (Az atombomba felfedezésének is azért örül az ember, mert természetesen ezt is *az ellenségeire* akarja ledobni.)

Egész más természetűek azonban a vallás, például a katolicizmus tanai, ha csakugyan igazságok, és ha éppen ezért ennek megfelelő igényekkel is lép fel velük s az emberektől is ennek megfelelő magatartást követel maga iránt. Ezek a vallási igazságok ugyanis éppen ellenkezőleg, e földi élet örömeitől próbálják megfosztani az embereket, siralomvölgyé szeretnék változtatni a földet (de persze ezt az emberek csak azért gondolják, mert ők azokat az örömeiket, melyeket az igazság ad, a lelki békét, a tiszta lelkiismeret és a jöttékek gyönyöreit nem ismerik) és éppen legrettegettebb ellenségüket, a halált állítják szemük elé. (Pedig hát a halált, melynek valósága és eljövetele a legkétségtelenebb és legletagadhatatlanabb valóság, csak így lehet borzalmasságától megfosztani s elérni azt, hogy ellenségből barátunkká váljék.)

Ez az oka, hogy mióta a katolikus Egyház, ez az igazságvallás megvan, az emberiség története eszmei síkon nem áll másból, mint az embereknek, illetve a hitetlenségnek és a vele járó rosszaságnak az Egyház elleni küzdelméből. Az első, maradandó hatást előidéző ilyen ellenség volt a hitújítás. (Valójában az Egyháztól elvált keleti egyházak voltak az első maradandó hatású ellenség, de ez bennünket most nem érdekel annyira.) Az utolsó viszont a jelen-

kori legfőbb ellenség, a bolsevizmus. Vallási szempontból véve a kettő lényegében ugyanaz, de világos is, hogy nem lényeges dolgokban olyan nagy köztük a különbség, mint amekkora a XVI. és a XX. század társadalmá és embere közti különbség, tehát nagy.

Először is ne lepjen meg bennünket, hogy az objektív hitnek, az igazságvallásnak az az ellensége, mely ma nyílt sisakkal harcol a küzdőtéren és nyíltan istentelenségnek, materializmusnak nevezi magát, négyszázötven évvel ezelőtt még nem vallástalanság, hanem egy új, sőt magát a réginél még jobbnak állító másik *vallás* képében jelentkezett, tehát álnevet használt s tagadásában is jóval mérsékeltebb volt a mai ellenségnél. Azt ugyanis, hogy a protestantizmusnak és a bolsevizmusnak egyformán a hitben való kételkedés, a hit elleni fellázadás és az embernek az Isten kemény törvényei alól való felszabadulásra való törekvése az oka és forrása; hogy ugyanazon emberi szenvedélyek és ösztönök szolgálata és kielégítése, tehát végeredményben az emberi önzés a rugója, nagyon könnyű megállapítani, s így lehetetlen letagadni.

A XVI. század hitetlenje és erkölcstelenje akkor – ezelőtt 400-500 évvel – még nem mondhatta nyíltan azt, hogy ő hitetlen, vagy hogy tetteiben függetlennek érzi magát Istentől, mert hiszen akkor börtönbe, sőt vérpadra vagy máglyára került volna (még protestáns államokban is). Csodálkozhatunk-e hát rajta, hogy 400-500 évvel ezelőtt az Egyház, tehát az igazságvallás elleni lázadás is még *vallásnak* nevezte magát, és hogy hitetlensége még csak olyan hitetlenség volt, melyet eleinte csak a dolgok mélyére hatolni tudó alaposabb gondolkodók tudtak mint hitetlenséget és mint az embernek az Istentől való függetlenségére való törekvését megállapítani? Nem is tényleges hitetlenség volt ez akkor még, hanem annak még csak a spórái, melyekből csak századok múlva fejlődött ki a tényleges és valóságos hitetlenség. De hát ha az almamag is lényegében alma és a pöfetegnek a spórája is pöfeteg, akkor a hitújítás is lehet lényegében azonos a materialista ateizmussal.

Az is magától értetődik, hogy mivel a protestantizmus a hitetlenségnek a modern európai társadalomban az *első* maradandó hatású támadása volt az Egyház, azaz az igazságvallás ellen, ez a tagadás, ez a hitetlenség nem lehetett még teljes. Természetes, hogy csak kezdődő hitetlenség volt még, melyben sok megtalálható még a hitből. Hiszen aki kezdi a rosszat, sohasé szokta még benne annyira vinni, mint aki a megkezdett műveletet folytatja, s különösen nem viszi még benne annyira, mint az, aki a folyamatot befejezi.

A XVIII. század magát felvilágosultnak mondó értelmiségije, a XIX. század szociáldemokrata és a XX. század kommunista proletárja, már nyíltan vallotta és vallja a hitetlenséget. Ma ugyanis nem jár már büntetéssel az ilyesmi s nem járt azzal már 150 évvel ezelőtt sem. Akkor a régi törvények nagyrészt megvoltak még ugyan, de végre már nem hajtották őket. Ezelőtt 50-100 évvel még egyenesen dicsekedni is lehetett a hitetlenséggel, mert akkor még egyenesen a műveltség, a felvilágosultság és a haladás jele volt. (A bolsevizmusban is.)

A XVI. század embere számára azonban még csak mint új vallással lehetett jönni az intézményesített kételkedéssel, mert akkor még a hatóságok miatt veszélyes, a közvélemény miatt pedig szégyen lett volna nyíltan előállni vele. Mivel azonban a vallásos ember szolga (Isten szolgája), a vallástalan ember pedig úr, mert azt hiszi, amit akar, az ember pedig (akkor is éppúgy, mint ma) szívesebben volt úr, mint szolga; mindig jobb szerette azt tenni, ami neki tetszik, nem pedig azt, amit más írt neki elő. Hogy a kecske is jól lakjék meg a káposzta is megmaradjon, csinált magának olyan vallást, mely hit is, meg hitetlenség is, vallás is, meg vallástalanság is.

Hitet és vallást csinált, hogy senki se foghassa rá, hogy ő vallástalan vagy hogy rossz ember és hogy ne kelljen magát szégyellnie (sőt vallástalanságát egyenesen megjavított vallásnak nevezte, tehát szégyen helyett egyenesen dicsekedett), de viszont olyan „*megjavított*” vallást csinált, amelyben az, aki hisz és vallásos akar lenni, lehet vallásos és jámbor is, de aki nem akar, épp oly szabadon hitetlenkedhet vagy erkölcstelenkedhet és önző vágyait, a concupiscentia carnist, a concupiscentia oculorumot és a superbia vitaet egyaránt épp oly szabadon kiélheti, akár a nyílt vallástalanságban vagy hitetlenségben.

Aki a hitújításhoz csatlakozott, a külső formát megtartotta tehát, mert egy *vallás* híve maradt, csak a lényegét játszotta ki. A régi, tiszteletreméltó név (a vallás) alá és helyébe egész mást csempészett, mint amit addig értettek rajta, s mindezt olyan ügyesen, olyan észrevétlenül, olyan tetszetős, a jókat is teljesen kielégítő jelszavak alapján (ebben is hasonlított a bolsevizmushoz), hogy a cserét a tömegek csak évszázadok múlva vették észre. Csak akkor, mikor már a nyílt hitetlenség se volt szégyen, se veszélyes, vagyis mikor az emberek ennek tudatában is egészen jól érezték már magukat.

Még csak azt se kell állítanunk, hogy csak a tömegek voltak azok, akik észrevétlenül, vagyis úgy hagyták el a hit és a vallás alapját, hogy nem is sejtették, milyen végzetes lépést csinálnak. Egész nyugodtan feltehetjük ezt még a vezetőkről, az eszme hordozóiról is, sőt bőségben megmaradt irataik ezt kétségtelenül bizonyítják is. Ha meggondoljuk, hogy akkor még a vallástalanság szégyen volt, akkor ezt egyenesen természetesnek kell találnunk.

Hol az az ember, aki olyat tesz, amiről maga is elismeri, hogy szégyen, illetve hol az az ember, aki arra, mire bűnbe süllyed, már nincs meggyőződve arról, hogy amit tesz, az tulajdonképpen nem is bűn? (Vannak természetesen ilyen emberek is, de ezek kivételek s még ilyen kivételek is csak a bűnbe süllyedés kezdeti állapotában találhatók.)

Világos tehát, hogy mivel a XVI. században hitetlennek lenni és vallás nélküli erkölcs alapján állni még szégyen volt, azok, akik mégis már ide jutottak, elhitették magukkal, hogy ők se nem vallástalanok, se nem hitetlenek. Még keresztényeknek, sőt még a katolikus keresztényeknek is tartották magukat és gondoskodtak a maguk számára olyan elméletekről is, melyek ezt be is bizonyítják, s melyeket természetesen – a lelki viharok óráit kivéve – azok is hittek, akik kitalálták őket.

A XVI. század forradalmának, a hitújításnak, elméletben ez volt a lényege: Én nem vallástalan akarok lenni. Éppen ellenkezőleg: sokkal vallásosabb lettem, mint a régi Egyházban voltam vagy lettem. Én csak a régi Egyház lélektelen gépiessége, a merő külsőségek, a túltengő formalizmus, a papi uralom, a gondolat, a lelkiismeret és az akarat gúzsbakötése, a lelkem Isten felé való szabad szárnyalásának akadályozása ellen küzdök. Csak szabadságot, hitbeli és lelkiismereti szabadságot követelek a magam részére.

Hiszem az Isten kinyilatkoztatását és az ezt tartalmazó Szentírást, sőt sokkal jobban hiszem és tisztetem, mint a papok, mint a régi Egyház, csak – és éppen az ige, szabad szárnyalása és érvényesülése érdekében – azt nem tűröm, hogy magam és az Isten ígéje közé illetéktelen elemek kerüljenek; hogy odatolja magát az Egyház, odatolják magukat a papok és megszabhassák, mit, hogyan *kell* hinni s tennem, és hogy eretneknek bélyegezhessenek és inkvizíció elé hurcolhassanak csak azért, mert valamit másként hiszek, mint ők előírják.

Az én hitem az én egyéni kincsem, melyet magam alakított ki magamban és magamnak, s nem tűrhetem el, hogy ebben engem bárki korlátozzon vagy megkössön. Közvetlenül akarok érintkezni Urammal, Istenemmel és Megváltómmal, nem pedig másoknak, a papoknak a járszalagján. Én felszabadult ember vagyok. Egyéni meggyőződést akarok kialakítani lelkemben, melynek egyedül lehet felemelő, nemesítő és megszentelő ereje, nem pedig lélek nélküli formalizmust, olyan szolga kényszerhitet, melyet mások erőszakolnak rám s éppen ezért nem is érezhetek sajátomnak s melyet csak a papok átkaitól való rettegés tartana lelkemben, természetesen csak akkor, ha ezekre az átkokra adnék is valamit.

Így keletkezett a protestantizmus „felszabadult” hite és „felszabadult” erkölcs, melyről mindjárt látni fogjuk, hogy valóban hitetlenség és hit nélküli erkölcs, tehát erkölcstelenség.

Első pillanatra helyesnek, igaznak, főként pedig a régivel szemben haladásnak, tehát tökéletesedésnek látszik ez az új vallás, valójában azonban a vallással való teljes szakítást, a hitnélküliséget jelenti.

Először is összeegyeztethetetlen a *Szentírással* és abban Krisztusnak azzal a világos ígéretével, hogy az Egyház nem romolhat meg soha, tehát nem válhat formalizmustá, lélekölő külsőségek intézményévé, de a papok szolgálhadvá se. (Mt 16,18 és 28,20)

De hitetlenségnek, vallástalanságnak kell mondanunk az effajta beszédet, tehát a protestantizmust, *tisztán a józan ész megállapítása alapján is.*

Ha ugyanis mindenki maga és szabadon alakíthatja ki magának a maga hitét és mindenki szabadon köti (illetve nem köti) meg a maga lelkiismeretét, akkor kétségtelen, hogy mindenkinek más-más hite és más-más erkölcsi szabályai, tehát más vallása van. Szó se lehet tehát arról, hogy az ilyen ember hite igaz, erkölcsisége helyes legyen, hiszen nem lehet egyszerre igaz többféle, egymással ellenkező hit és egyszerre helyes többféle, egymással ellenkező erkölcsi felfogás. Az ilyen vallás és az ilyen erkölcs egyénenként változó, szubjektív, alanyi dolog, tehát nem lehet igazságvallás, mely feltétlenül objektív, tehát ugyanaz mindenki részére. Ami igaz, az mindig, mindenütt és mindenki számára egyformán igaz, tehát ugyanaz. Az igaz vallásban tehát az egyéni szabadság megkötése elkerülhetetlen és az egyöntetűség (még ha rosszakarattal formalizmusnak hívjuk is) és a papok irányítása (még ha igaznak nevezük is) elengedhetetlen.

Ha a diabétesz, a cukorbeteg nem képzelt, hanem valóságos betegség, és ha objektív igazság az, hogy valóban a hasnyálmirigy hiányos működésének következménye, akkor valaki nem tarthatja túrhetetlen dolognak azt, hogy maga és betegsége közre, tehát az ő legsajátosabb egyéni ügyébe az orvosok, akik az ő betegségének igazságait (törvényeit) ismerik, „odatokodjanak”, előírják neki, milyen életmódot folytasson, mit egyék és mit ne egyék, milyen orvosságot használjon és mikor és hányszor használja napjában.

Ha a diabétesznek szervi, tehát objektív alapja van; ha az orvosoknak igazuk van akkor, mikor a hasnyálmirigy inzulinhiányos működésének szünetelésében jelölik meg az okát, akkor egy diabéteszes beteg se lehet azon a véleményen, hogy betegsége kezelésére *szabadságot* követeljen magának, s ha akarja, inzulinnal, ha akarja, ultraseptillemel, ha akarja, penicillinnel, ha akarja, streptomocinnel; ha akarja, injekció, ha akarja, kenőcs, por, folyadék, drázsék vagy pasztillák alakjában gyógyítsa magát, azaz hogy kinek-kinek egyéni, főképpen pedig szabadon, a saját meggyőződése alapján, nem pedig gyűlöletes, rákényszerített, sablonos előírások, még kevésbé, hogy szakértők közvetítésével és fájdalmas, kellemetlen injekciók vagy műtétek alakjában történjék a kezelése.

Pedig ha ezt a kellemetlen kényszert és bántó sablont nem kerülhetjük el és féltett szabadságunkról le kell mondanunk, ha betegségünket helyesen akarjuk kezelni, akkor épp úgy vagyunk kénytelenek viselkedni akkor is, ha helyesen akarunk vallásosak lenni, vagy másképpen: ha az a másvilág, ahol boldogok akarunk lenni, *valóban objektív igazság*, azaz valóban létezik, és ha igaz az is (mint a kereszténység tanítja), hogy maga az Isten jött el a földre, hogy e boldogság elnyerésének feltételeire megtanítson bennünket.

Hiszen tagadhatatlan, hogy Krisztus Urunk vallási tekintetben is *szakértőkre* bízott bennünket, és ezek a szakértők a papok. („*Aki titeket hallgat, engem hallgat.*” (Lk 10,16) „*Amit megkötöttök a földön, meg lesz kötve a mennyekben is; amit feloldoztok a földön, fel lesz oldozva a mennyekben is.*” (Mt 16,19; 18,18) „*Akiknek megbocsátjátok bűneiket, meg lesznek bocsátva, akiknek megtartjátok, meg lesznek tartva.*” (Jn 20,23) stb.)

Addig, míg nem fedezték fel a diabétesz okát, tehát amíg nem tudták, mi az objektív igazság e betegség tekintetében, mindenki kezelhette és kezelte magát szabadon, kénye-kedvére, szubjektív alapon állva, tehát mindenki másképpen. Azóta azonban, mióta ismerjük e tekintetben az objektív igazságot, már senki se teheti ezt. Ma már kénytelen mindenki sablon után menni, formalizmusba süllyedni és a kellemetlen, de hasznos inzulin-injekciókkal élni.

Mégis igen könnyű eldönteni, melyik a kívánatosabb állapot: A bizonytalanság, azaz az igazság nem ismerése a rajta alapuló és belőle következő szabadsággal és egyéni eljárással, vagy pedig az objektív igazság ismeretének állapota a belőle logikusan folyó megkötöttség, egyhangú formalizmussal, sablonnal, kényelmetlenséggel, sőt sokszor szenvedéssel (mellyel azonban egy sokkal nagyobb szenvedést háritunk el).

A protestantizmus vallásszabadsága és lelkiismereti szabadsága a maga kényelmével és előnyeivel se szükségképpen jobb állapot tehát a katolikus Egyház szigorú előírásainál és lelki kényszerénél. Az ugyanis kizárja az objektív igazság birtokát, ez pedig egyenesen feltételezi. A protestantizmus éppen e viselkedés miatt nem is lehet igazságvallás, a katolicizmus pedig e viselkedésével éppen azt mutatja, hogy valóban az.

Mivel nekem számolnom kell azzal, hogy sok olvasóm nem azért olvas, hogy megértsen, hanem hogy megcáfoljon, előre válaszolok arra a „cáfolatukra”, hogy ugyanazt a betegséget is lehet többféle módon, s mégis helyesen gyógyítani. Én ugyanis nem azt állítottam, hogy egy betegséget csak egyféle orvossággal lehet gyógyítani, hanem azt, hogy valamely, az igazsággal ellenkező dolog nem lehet szintén igazság. A cukorbetegség lehet tehát többféle orvossága is, de ha valóban igaz az, hogy a hasnyálmirigy betegsége, akkor kétségtelen, hogy mindegyik orvosságnak ezen az igazságon kell alapulnia. Ha nem ezen alapul, az orvosság vagy a kezelés nem lehet eredményes. Dinamók vagy motorok is lehetnek többfélék, egymástól eltérő szerkezetűek is, de ha azt akarjuk, hogy működjenek is, mindegyiknek az elektromosság ugyanazon törvényein (például, hogy a fémek vezetik, a posztó pedig nem) kell alapulniuk.

Ugyanígy vagyunk a vallásokkal is. Amennyiben csak az emberek kedélyszükségletét elégítik ki, lehetnek egymástól eltérők (ezt még a római Egyház is másképpen elégíti ki, mint a vele ugyanazon igazságot képviselő görög egyesült egyház), de amennyiben igazságot képviselnek, tehát abban, amit mint igazságot hirdetnek, nem térnek el egymástól. Ha Krisztus képében valóban az Isten járt a földön (mint a kereszténység tanítja), akkor nem mondhatom, hogy a mohamedán vagy a zsidó vallás is helyes és jó, és ha Jézus valóban bűnbocsátó hatalmat adott a papoknak, akkor nem tűrhetem el, hogy valaki azt állítsa, hogy a gyónás csak a papok hatalomvágyának a terméke.

Ugyanezt kell mondanunk megfordítva is: Ha a gyónást nem Jézus rendelte, akkor nem lehet eltérni azt, hogy a papok azt állítsák, hogy ő rendelte. Ha pedig valaki nem tartja érdemesnek azt, hogy ezen „veszekedjünk”, az meg magával a vallással nem törődik. Bizonyára azért, mert nem tartja igaznak. Az igazsággal ugyanis minden ember törődik.

E következtetés logikája alól annak hangsúlyozásával se bújhat ki a protestantizmus, hogy ő se ad az egyének teljes szabadságot arra, hogy miképpen üdvözljön, mert hiszen a hitnek szerinte is a Biblia alapján kell állnia, meggyőződését és lelkiismeretét szerinte is mindenkinek a Biblia alapján kell kialakítania. A protestantizmus se ad tehát a hitben teljes szabadságot: senkinek se szabad szerinte se olyan meggyőződésre jutnia, ami a Bibliával, tehát Krisztus tanításával ellenkezik.

Ezzel megint a bolsevizmussal való rokonságát árulja el – feleljük –, mert miért hirdett *szabadságot*, ha valójában ő se hozott szabadságot? De a mi logikánk vasmarkaiból azért így se szabadul. Hiába ragaszkodunk ugyanis a Bibliához, ha *magyarázására* viszont kinek-kinek teljes szabadságot adunk. Nem hiába mondja a közmondás, hogy: *Hic liber est, in quo querit sua dogmata quisque, invenit et pariter dogmata quisque sua.* (Ez a könyv, melyben mindenki keresi a maga dogmáit: meg is találja benne mindenki a magáét.)

Ugyanabból a Bibliából olvassa ki a *katolikus*, hogy a kenyér és a bor a pap szavára Krisztus valóságos testévé és vérévé változik, tehát ezt a kenyeret és bort éppen olyan imáadásban kell részesíteni, mint magát az Istent, mert hiszen most már maga az Isten; a *lutheránus*, hogy csak az úrvacsorázás pillanatában van jelen Jézus, tehát csak akkor szabad imádni: máskor imádni bálványimáadás; a *kálvinista*, hogy az úrvacsorázás pillanatában se szabad imádni, mert akkor se maga az Isten van ott jelen, hanem csak az Isten ereje; végül a *unitárius vagy nazarénus*, hogy nincs ott még az Isten ereje se és még egy pillanatig se, mert semmi más az egész, mint csak egyszerű jelkép, mely csupán Krisztus kereszthalálára emlékeztet bennünket.

Mivel pedig a protestantizmus ennek láttára még azt is tanítja, hogy ezért ne veszekedjünk egymással hitbeli dolgokban, kérdem: nem az következik-e mindebből, hogy az egész

Oltáriszentség vagy úrvacsora tulajdonképpen mellékes dolog, komoly alapja nincs, az igazsághoz semmi köze? Hogy legfeljebb régi szokás, hagyomány, melyet az tart meg, aki akar, s ha megtartja, jó, de ha nem tartja, az se baj?

Ámde az a vallás, mely csupán ilyesmikből áll, az olyan vallás, melynek csak ennyire szilárd az alapja, ér-e gyakorlatilag valamit, s ilyen vallás alapján állva tud-e valaki uralkodni az ösztönein és önzésén, azon az egész anyagi világ alaptörvényét tevő önfenntartó ösztönön, mely még a legszilárdabb hitet és meggyőződést is ugyancsak próbára teszi?

A Bibliából a baptista és a nazarénus azt olvassa ki, hogy csecsemőt nem szabad megke-resztelni, csak *felölttet*, a katolikus ellenben, akivel most kivételesen a lutheránus, kálvinista és unitárius is egyetért, semmi ellentétet se lát a Biblia és a gyermekkeresztelés között. A baptista és a nazarénus – ugyancsak a Biblia alapján – semminek veszi a *leöntéssel* való keresztelést, mert szerinte a Biblia csak az *alámerítéssel* való keresztelésről tud. Ezzel szemben se a katolikus, se a lutheránus, se a kálvinista, se az unitárius nem lát ellentétet a Biblia és az egyszerű leöntéssel való keresztelés között.

Mivel pedig a protestantizmus azt tanítja, hogy azért emiatt se veszekedjünk, mindebből józan életfelfogással nem azt a természetes következtetést kell-e levonni, hogy tulajdonképpen maga az egész keresztelés se olyan fontos, mint régen gondolták, s nem az üdvösség elengedhetetlen előfeltétele, hanem csak egy külsőség, egy ránk maradt szokás?

De ha a keresztség csak ez, akkor az egész keresztény vallás is csak ez, és ha az egész kereszténység se több ennél, van-e érdemleges jelentősége vagy haszna, s mint ilyen, lehet-e megemlíthető befolyással a hívők erkölcsére vagy jellemére? Az ilyen vallás lehet-e biztos támasz az ember lelki válságaiban és megpróbáltatásaiban?

A kálvinista szerint nemcsak a szentek képei vagy a feszület, hanem még az egyszerű kereszt vallásos tiszteletben való részesítése is ellenkezik a Biblia kívánta tökéletes keresztény istentisztelettel. A lutheránus szerint csak Szűz Mária és a szentek képei, meg a feszület ellenkezik vele, de Krisztus képe vagy szobrai és az egyszerű kereszt nem. A katolikus szerint a szentek képei és szobrai sem. De azért mind a hárman ugyanazon Biblia alapján állnak.

Hogy mennyire nevetséges az a Biblia, melyet mindenki maga magyaráz, kell-e rá jellemzőbb bizonyíték, mint az, hogy semmi sincs benne olyan világosan, mint Szent Péter, tehát a pápa főhatalma (Mt 16,17-19, Jn 21,15-17 stb.), s mégis éppen ezt tagadja kivétel nélkül minden protestáns felekezet, sőt még a görögkeletiek is.

Semmi sincs benne a Bibliában olyan világosan és olyan sokszor, mint az, hogy elválás után minden újabb házasság szigorúan tilos addig, míg a régi hitvestárs él, mégis kivétel nélkül minden protestáns felekezet, még a fegyvert nem érintő nazarénusok, a világ végét váró adventisták, sőt a görögkeletiek is megengedik és megáldják a bűnös, a Bibliától annyira tiltott újabb viszonyt már az első hitvestárs életében is. Éppen csak az a katolikus Egyház nem engedi ezt meg, amelyre a protestáns felekezetek azt fogják rá, hogy nem áll a Biblia alapján.

Ha hangsúlyozom, hogy hiszem a Szentírást, de megkövetelem, hogy úgy érthessem, ahogyan én akarom s nem ismerem el földi hatalmat, mely megszabhassa, hogyan kell értenem, akkor tulajdonképpen lényegében azt fejezem ki, hogy magát a Szentírást nem hiszem, azt nem fogadom el. A mindenkitől szabadon magyarázott Szentírás nem Szentírás, mert hiszen mindenki számára más és más, az igazság pedig ugyanaz. A Szentírás helyes értelme csak egyféle lehet, világos tehát, hogy mindenkinek ezt az értelmet kell elfogadnia, aki a Szentírást valóban hiszi és tiszteli. Ezért bírta Jézus hiteles és mindenkire kötelező erővel bíró értelmezését az Egyházzal. Mi logikus, ha még ez sem?

Annak a Szentírásnak, melynek hiteles értelmét ismerem, kényszerítő ereje van, mert Isten szava kötelez és kényszerít bennünket. („Veritas Cristi urget nos”). Az a Szentírás azonban, melynek én vagyok az ura, mert én mondom meg az értelmét, semmi. Az az igazság, mely csak nekem igaz, másnak nem, nem igazság és nem is ér semmit. Az ilyen Szentírás legfeljebb csak addig nyugtat meg, míg béke honol lelkemben. Mihelyt viharok dúlnak benne

és ezek a viharok ellenkeznek Isten igéjével, de megfékezésük tudvalevőleg nagyon nehéz, már semmit se ér az ilyen Biblia.

Ha egy darabig talán küzdök is magammal, hogy amit mond, elfogadhassam és megtarthassam, hamarosan mégiscsak oda jutok, hogy olyan értelmet adok neki, amely nem zavarja nyugalمامat, nem kíván tőlem nagy áldozatot; nem követeli tőlem, hogy megtagadjam, megtörjem magamat. Ha mások tudják így magyarázni – gondolom magamban – és szabad is nekik, miért ne lenne szabad nekem is. A protestantizmus tehát olyan vallástalanság, mely a vallás ruhájába van öltöztetve, de mihelyt egy kis próbának van kitéve, a szél rögtön lefújja róla ezt a ruhát.

Az a vallás, melyben a lelkiismeret fel van szabadítva; az a vallás, melynek bibliája van ugyan, de mindenki maga magyarázza, csak azoknak jó, akik maguktól is jók; akik jónak születtek, szenvedélyeik alig vannak, lelki viharokat alig ismernek. De a lázadóknak, a szenvedélyeseknek, a külön utakon járóknak, a terhelteknek, tehát azoknak, akiknek legjobban lenne szükségük vallásra, csak arra jó, hogy szabadon, lelkiismeret-furdalás nélkül féktelenkedhessenek, élhessék ki ösztöneiket s akkor is keresztényeknek és Isten szolgáinak tarthassák magukat, mikor valójában Isten ellenségei és szenvedélyeik rabszolgái.

Az is keveset segít a dolgon, ha a szekták azt mondják, hogy mikor valaki a Szentírást magyarázza, nem ő adja neki az értelmét, hanem a minden jóakarátú embert megvilágosító Szentlélek; vagyis ha azt, hogy alapjában véve vallástalanok vagyunk, azzal leplezzük, hogy átcsapunk a másik végletbe, az egész a babonássáig menő hiszékenységre. Isten ugyanis nem csodákkal kormányozza földi életében az embert, hanem a józan ész, a tőle rendelt emberek, főképpen pedig e célra rendelt intézménye, az Egyház által.

Ha a Szentlélek vezetne minden bibliaolvasó embert, akkor nem keletkezett volna a sok bolondnál bolondabb (sokszor még a protestánsok szemében is bolond) eretnokség. Tagadhatatlan, hogy jó emberek is vannak e bolondos szekták követői és alapítói között, sőt talán egyenesen a többségük ilyen. Csak egy bajuk és bűnük van: az, hogy felszabadították magukat az igazság, az egyformaság, az Egyház lelki igája alól, azaz hogy nem győzték le, magukban a fő szenvedélyt, minden, lelki rossz forrását, a kevélységet. Elbizakodottságukban nem tanulni, hanem tanítani akarnak a Krisztus Egyházában, noha kétségbeejtően kis ítélőképességük és emberismeretük miatt éppen erre alkalmasak a legkevésbé.

A protestantizmus azon nagy áldása, hogy felszabadította a lelkiismeretet, tulajdonképpen azt jelenti, hogy az erkölcsi törvények uralma alól szabadította fel az embert. Ez azonban nem áldás, hanem átok, mert gonosztett.

Sem az igazság, sem az erkölcsi rend nem tűr és nem is tűrhet felszabadítást, mert mindkettő szükségképpen kivételt nem tűrő és erőszakos, mint minden igazság. De szükség sincs effajta felszabadításra, mert az igazság és az erkölcsi rend igája nem iga, járma nem járom, hozzá alkalmazkodni, neki engedelmeskedni, előtte meghajolni nem szégyen, hanem tisztesség és áldás. Az igazság és az erkölcsi rend irányában megnyilvánuló szolgaság tulajdonképpen azonos az igazi szabadsággal.

Aki például nem ismeri azt az igazságot, hogy a fertőző betegségeket bacilusok okozzák, azaz hogy bacilusok *vannak*, annak kényelmes dolga van, mert nem kell állandóan kezét mosnia, nem kell magát terhes egészségügyi szabályoknak alávetnie. Az szabadabb, mint az az ember, aki e tekintetben az igazságot ismeri. De e szabadság kedvéért bizonyára senki se irigylis és kívánja vissza a középkori ember „szabadságát”, mely a feketehalállal és a dögvésszel járt együtt. Ha már ugyanis igazság van, mégiscsak az a legjobb, ha ismerjük, alkalmazkodunk hozzá, tehát szolgálunk neki, még akkor is, ha ez ránk kellemetlen és megszokott formások, sablonok követésére kényszerít bennünket.

Mit ér, ha valaki szabad, azaz úgy élhet, mintha nem lennének bacilusok, mikor vannak? Mit ér, ha valaki szabad, mert úgy él, mintha nem lennének a katolikus Egyház hirdette igazságok, ha mégis vannak? Hiszen ez esetben szükségképpen pórul kell járnia. A vallási igaz-

ságok természetéből, a másvilágra való irányítottságukból következik, hogy a pórus járás nem *azonnal* következik, mint például a halálos áramütés az elektromosság törvényei igazságának bizonyítékaként e törvények megszegése esetén, mint a járványok a bacilusok valóságának bizonyítékául.

Ez a késelem teszi lehetővé, hogy a makacsok egyelőre dacolhatnak ezekkel a majd csak a másvilágon érvénybe lépő igazságokkal, s a látszat egyelőre azt mutatja, mintha nekik lenne igazuk. De éppen a vallási igazságok effajta természete miatt tudomásul nem vételük még sokkal végzetesebb, mert helyrehozhatatlanabb, mintha valaki az elektromos áram, a bacilusok vagy valamely méreg igazságával kapcsolatos valóságot nem hajlandó tudomásul venni.

Eleinte a protestantizmusnak se az alapítói, se a követői nem látták alapelveik e végzetes, szükségképpen a hitetlenségbe és a vallásnélküli erkölcsbe torkolló követelményeit. Az alatt a négyszáz év alatt azonban, ami azóta eltelt, már eljutottak ide nemcsak a protestáns vezetőelmék, hanem már a tömegek is. Ma már a vallás, mint ilyen, alig számít valamit életükben, erkölcsük pedig, ha vannak, nem a vallásuk miatt vannak. Igaz, hogy a tisztánlátást és helyes következtetéseket levonását nagyban akadályozza, hogy ma már bizony nem hisznek sokszor a katolikus tömegek se, s amennyiben erkölcsük vannak, nekik se a vallásuk miatt vannak.

Aki azonban akarja, mégis a legvilágosabban felfedezheti ezt a most hangsúlyozott igazságot abból a feltűnő és letagadhatatlan különbségből, mely a katolikusok és a protestánsok (zsidók, görögkeletiek, a művelt mohamedánok) vallásatlansága között megvan. *Ha a művelt protestáns, zsidó, görögkeletiek vagy mohamedán hitetlen, hitetlensége ellenére is protestánsnak, zsidónak, görögkeletinek, mohamedánnak tartja magát, sőt ma is büszke rá, hogy az; hitetlensége éppen nem akadályozza annak, hogy minden idegszálával felekezeteihez ne ragaszkodjék még ma is s ne annak érdekeit képviselje. Ellenben a katolikusok, akár műveltek, akár egyszerűek, ha már szakítottak a hitükkel, sőt ha nyíltan nem is szakítottak, de már hitközönyösök, akkor már egyházellenesek, papgyűlölők és az Egyház ellenségeivel, sőt sokszor egyenesen a protestánsokkal együtt küzdenek a „klerikalizmus”, azaz az igazságként viselkedő s így erőszakos katolicizmus ellen.*

A protestáns, a zsidó, a görögkeletiek, a mohamedán a hitetlenségét össze tudja egyeztetni felekezeti ségével, a kettő között nem lát ellentétet. A katolikus semmiképpen se, sőt ha a katolikus vallásatlan jobban gyűlöli azt a vallást, melyben született, mint azok, akik ebbe az ellenzékiségbe születtek bele. Vajon nem gondolkodásra készítő jelenség-e ez?

A vegyes házasságok egész seregét ismerem, melyben a reverzális a *protestáns* fél javára elsősorban nem a protestáns, hanem a *katolikus* fél kívánságára történt. Az pedig egész mindennapos dolog, hogy a katolikus vőlegény is inkább protestáns, mint katolikus esküvőt akar. (Így ugyanis az esküvő előtt nem kell meggyónnia, a gyónástól pedig úgy iszonyodik, hogy bármit megad, hogy elkerülhesse.) Hát még milyen gyakori lenne ez, ha annak a vegyes házasságot kötő vőlegénynek vallásos anyja és családtagjai se lennének!

Az meg szinte szabály, hogy olyan vegyes házasságban, melyben a gyerekek feleségek, egyenesen a katolikus szülő az, aki ellene van a katolikus reverzálisnak, mikor az ő katolikus gyermekének a jegyese protestáns. Bántja ugyanis az önértetét, hogy a gyermeke jobb katolikus legyen, mint ő. Mivel ő bűnös házasságban él, nem tűri, hogy a gyereke őt megszégyenítse s az is ne abban éljen.

Volt olyan reverzális nélkül kötött vegyes házasságból származó tanítványom is, aki megtérítette kálvinista anyját, de anyja így is csak lélekben lehetett katolikus, hivatalosan nem, mert *katolikus* férje, aki gyári munkás volt, kidobta volna mindkettőjüket, ha a dolgot megtudta volna. Mikor mondtam, hogy el lehet ezt titokban is intézni, azt felelte a fiú: „Nem merjük megkockáztatni. Tisztelendő úr nem is sejti, milyen ember az én apám.” (A kommunizmus uralomra kerülésére volt szükség, hogy a dolog megtörténhessék, ma már ugyanez az apa nem bánja, ha a felesége és fia akár mindennap templomban vannak, mert ma már a kommunistákat még jobban gyűlöli ő is, mint a papokat.)

Aki olyan egyszeregy alapján számol, amilyen alapján akar (tehát „szabad” egyszeregy alapján), az bolondul számol; akinek szabadságában áll, hogy természettudományi törvények alapján szerkesszen gépet, amilyenek alapján akar, annak a gépe sohasem fog működni; aki az előtte álló több út közül nem azon az egyetlenegyen indul el, amely valóban abba a faluba megy, melybe ő törekszik, hanem azon, amelyiken akar, az sohasem jut el abba a faluba, amelybe tart; aki úgy magyarázza a Szentírást, ahogyan ő látja jónak, az legfeljebb véletlenül magyarázhatja csak jól; akinek pedig vallási és erkölcsi dolgokban van szabadsága, az letért a vallásos alapról, azaz vallástalan.

Ezért mondtam, hogy a hitújítás a XVI. században épp úgy a hitetlenség támadása volt a hit ellen, mint ahogyan a kommunizmus az. Hogy ez a támadás akkor vallásos alapon, sőt egy, a réginél jobbnak mondott vallás képében történt, senkit se téveszthet meg. Volt-e már olyan forradalom, melynek ne lettek volna szép jelszavai?

Végzetesen téved tehát az a protestáns, aki a katolicizmus ellen harcolva azt hiszi, hogy a hitét, a vallását védi. Nem. A hitetlenségét védi és valójában nem egy, az övétől különböző vallás, hanem *maga a vallás* ellen küzd. Mikor a maga felekezetéhez ragaszkodik, akkor nem a hitéhez, hanem a hitetlenségéhez ragaszkodik. Jól látható ez például a reverzális harcban. A protestáns nem azért nem túri, hogy a gyermekei mind katolikusok legyenek, mert a maga vallását szereti, hanem azért, mert a vallást, a hitet gyűlöli. Gyűlöli azt a hitet, azt a vallást, melynek dogmái vannak, tehát nemcsak hangulat, nemcsak az ősök iránti büszkeségben merül ki, hanem elsősorban az észhez és az akarathoz szól. Gyűlöli azt a hitet, amely igazság, mely nem alkuvó, kíméletlen, szabadságot nem ismer és egyforma, vagyis olyan mint minden igazság.

Ha ugyanis valakinek van vallása, van hite és igazságáról meg van győződve, annak nemcsak gyerekei egy részének, például csak a fiúknak vagy csak a lányoknak ebben a meghatározott vallásban való neveléséhez kell ragaszkodnia. Annak *minden* gyermekét ebben a vallásban kell nevelnie. Miért haragszik hát a protestáns ezért a magától értetődő dologért a katolikusra? Más feleletet nem lehet adni a kérdésre, mint csak azt, hogy bántja, bosszantja, hogy másnak van hite, mikor neki nincs, s mivel a saját felekezetének nincs szilárd meggyőződése a maga igazságában, bosszantja, dühösíti, hogy még mindig van olyan vallás, mely rettenthetetlenül meg van győződve a maga igazáról.

A katolikus büntetésül ki van közsítve az Egyházból, ha úgy köt vegyes házasságot, hogy nem gondoskodik minden gyermekének a maga hitében való neveléséről. Még a házassága is érvénytelen emiatt, gyermekei pedig törvénytelenek. Temetésben se részesülhet, hacsak addig bünbánatot nem tartott. Ezzel szemben, ha a protestáns enged s reverzális ad, a saját felekezete szerint is érvényes számára a katolikus templomban kötött házasság s mindössze csak annyi történik, hogy a gyerekei fele helyett mindegyike nevelkedik majd olyan vallásban, melyről maga se mondhatja, hogy rossz, mert hiszen szerinte a vallás alanyi dolog, s aki a katolicizmust olvassa ki a Bibliából, annak szerinte is a katolicizmus a jó és helyes vallás.

De egyébként is, ha a gyermekek egy részének katolikus nevelése nem bűne a protestáns szülőnek, akkor nem lehet bűne az sem, ha *mindegyik* gyermeke katolikus lesz. Ami ugyanis a gyerekek felének nem árt, hogy ártana az mindegyiküknek? Ez legfeljebb a felekezetnek, a felekezet hatalmi érdekeinek lehet káros. A befolyó egyházi adó ugyanis emiatt valóban kevesebb lesz.

Ezzel szemben sajnos, mégis azt kell látnunk, hogy *a vegyes házasságoknak csak egynegyed részét kötik katolikus templomban*, vagyis négy eset közül háromban győz a protestáns fél álláspontja és csak egy esetben a katolikusé. (Lásd a pontos adatokat az előszóban.) A protestáns fél túl erős akarata miatt négy katolikus közül három úgy köt házasságot, hogy egyházi „átkot” von magára és kizárja magát vallása közösségéből. Mivel lehet e különös jelenséget megmagyarázni? Talán azzal, hogy a protestánsok vallásosabbak? Ezzel semmiképpen se, hiszen azt még a protestánsok is elismerik, hogy a katolikusok sokkal vallásosabbak,

akarom mondani „bigottabbak”, mint ők, és hogy a katolikus Egyház befolyása a híveire sokkal nagyobb, mint az ő felekezetüké.

Ha tehát a reverzálisok terén mégis éppen az ellenkezőt tapasztaljuk, e feltűnő jelenség egyedül csak úgy magyarázható meg, hogy a katolikus fél azért ragaszkodik a reverzálishoz, mert hisz; azért, mert szereti az igazságot, melyről meg van győződve; a protestáns viszont azért küzd a katolikus reverzális ellen, mert büszke, mert dacos, mert gyűlöli a katolicizmust, mert nem szenvedhet olyan vallást, mely azt hirdeti magáról, hogy egyedül üdvözítő.

A katolikus tehát szeret, mikor a reverzálishoz ragaszkodik (a vallását, az igazságát és a gyermekeit szereti), a protestáns pedig gyűlöl, mikor ellene küzd. Ha egy népgyűlésen a tömeget szeretetre buzdítom, legfeljebb csendben meghallgat és bólogat hozzá, ha jól beszél nekem. De ha gyűlöletre lázítom, még rombol, tör-zúz és gyilkol is, ha kell. Érthető tehát, ha a reverzálisháború terén is sokkal nagyobb eredményeket érnek el azok, akik a gyűlölet alapján harcolnak benne, mint akik csak az igazságot szeretik vele.

Bizonyítja ugyanezt egy másik tanulságos jelenség is. A protestánsok akkor is igen nagy protestánsok, ha egyébként vallástalanok. Például épp úgy nem adnak és családjukban, sőt baráti körükben se tűnnek reverzalista; épp úgy ragaszkodnak felekezetükhöz, és épp úgy küzdenek a „klerikalizmus” ellen, mint a hívó protestánsok (vagy a „népi demokráciák”). Hogy nem járnak istentiszteletre, hogy utálják a jámborkodást, hogy be-berúgnak, hogy feleségüket meg-megcsalják, hogy egykések, hogy önzők, hogy bosszúállók, egyáltalán nem akadály a „vallásosságuknak”. Sőt azt lehet mondani, hogy életük minél kevésbé keresztény, annál protestánsabbak, azaz annál nagyobb gyűlölöi a katolikus vallásnak, Rómának, papoknak, szerzeteseknek, jezsuitizmusnak.

Az a protestáns, aki tényleg vallásos, például bibliás, aránylag még legkevésbé agresszív a katolicizmus iránt (nem mindig, mert sokszor ezek is fanatikusok, a fanatizmus pedig egyenlő a gyűlölettel). A *jólelkű* protestáns azonban, akár vallásos (bibliás), akár nem, sohase katolikusellenes, mert a jólelkű ember nem tud gyűlölni. De azért ő is elítéli az olyan katolikust, aki hit dolgában kérlelhetetlen, s mással, mint fanatizmussal (azaz gyűlölettel) ő se tudja magyarázni. Ezért az ilyen katolikust, mint gyűlölködőt, ő is elítéli. Ő ugyanis még sohase hallott arról, hogy csalhatatlan vallási igazság is van a világon, és hogy ha van, akkor nem is lehet belőle engedni. Se arról, hogy az igazságért nem azért küzd, aki küzd, mert gyűlöl, hanem azért, mert szeret, és hogy az igazság birtokosától éppen a szeretet kívánja azt, hogy kíméletlen legyen, s ha kell, még könnyeket is okozzon miatta.

Az elkényeztetett falusi úri gyerek is sír, mikor középiskolai tanulmányai miatt el kell válnia anyjától, s maga az anya talán még jobban sír, mint távozó gyermeke, mégis fiát egyenesen elfajító szörnyetegnek kellene tartanunk azt az anyát, aki „szeretetében” annyira menne, hogy megelégedne az elemi iskolával s még fia tanításáról is lemondana, hogy e könnyeket elkerülje. Az ilyen anyát csak a kisgyermek tartaná jó anyának. Sajátságos, hogy a protestánsok, noha értelmileg nagyon is felnöttek, a katolikus Egyházat mégis rossz anyának tartják azért, mert magasabb érdekből könnyeket is van szíve okozni gyermekeinek. Pedig mindez csak azt bizonyítja, hogy igazsága van, hogy meggyőződése van.

Tehát – hogy kommunistáink kedvelt tudálékos kifejezésével éljünk – *a vallás ideológiai tartalmát a protestantizmus szabad kutatási elve és lelkiismereti szabadsága teljesen lerontotta*. Hiszen számtalan egyformán keresztény és egyformán jogosult, egyformán helyes és jó vallásnak adott léte (mert mindenkinek jogot adott arra, hogy maga módjára magyarázza a Szentírást), és így egyszerűen lehetetlenné tette, hogy valaki a vallásban még ez után is olyan objektív igazságot lásson, melynek tanaihoz neki feltétlenül ragaszkodnia kell, melyen neki változtatnia semmiképpen se lehet, melynek szigorú megtartása Isten akarata és az ember üdvözülésének elengedhetetlen feltétele.

Azt is elszomorodva kell megállapítanunk, hogy sajnos ma már ez a felfogás nemcsak a protestantizmus, hanem az egész művelt közvélemény, az irodalom és művészet általánosan

elfogadott felfogása már vagy 200 év óta. Ma már egyenesen az európai műveltséghez tartozik az a felfogás, hogy a vallások (legalábbis a művelt európai népek vallásai) *egyformán* tiszteletreméltók és a modern állam is egyformán becsüli és védi is mindegyiket.

A modern társadalom elmaradott, nemkívánatos embernek tartja azt, aki a másik ember vallását lenézi, vagy akár csak nem tartja épp oly tiszteletben, mint a magáét. Márpedig mindez magyarul azt jelenti, hogy egyik vallás tanai se alapulnak tárgyilagos, objektív igazságon.

Ez az *egyformán* való megbecsülés csakis azt jelentheti, hogy a közvélemény (legalábbis a művelt közvélemény és éppen ez a legnagyobb baj), ma már a vallás ideológiai részével lényegében szakított, a vallást ma már nem az igazságok, hanem az érzelmek, szokások és családi hagyományok körébe sorolja.

Az egymásnak ellentmondó, de azért mégis *egyformán* becsülendő vallások ugyanis csakis egyformán igazság nélkül szükölködők lehetnek. Ez az egyforma megbecsülés ugyanis semmiképpen se jelentheti azt, hogy egyformán igazak, mert hiszen ellentétes és egymásnak ellentmondó igazságok nincsenek. A legjobb esetben még csak az egyeztethető össze ezzel a felfogással, hogy nem mondjuk ki durván a lesújtó igazságot, hogy egyik vallás se igaz, hanem csak annyit állapítunk meg, hogy *nem lehet eldönteni, melyik az igaz* (ezért bánunk el velük egyformán és becsüljük őket meg kivétel nélkül). Azonban gyakorlatilag ez a mérsékelt felfogás is csak azt jelenti, hogy egyik vallás sem igaz, mert az az „igazság”, melyről nem lehet eldönteni, hogy igazság-e vagy nem, gyakorlatilag nem igazság.

Tehát éppen a protestáns alapelv, éppen a protestantizmus lényege az, ami lehetetlenné teszi, hogy a vallásban valaki objektív igazságot láthasson. Ez az alapelv ugyanis az, hogy a hit kritériuma az egyén. A Szentírás alapján ugyan, de mégiscsak mindenki maga dönti el, hogy mit és hogyan higgyen, azaz hogy számára a vallásból mi az igaz. A protestantizmus szerint tehát objektív vallás nincs is, csak az egyes egyéneknek van a maguk számára egyéni, önállóan kialakított vallásuk. Világos, hogy ez esetben ugyanilyen bizonytalanok a hiten alapuló erkölcsi szabályok, az erkölcsiség is.

A protestantizmus a hitet alanyivá tette, tehát elmozdította az objektív igazság talajáról. Alanyi, egyéni igazság ugyanis nincs; csak alanyi, egyéni vélekedések vannak, s mivel ezek a vélekedések különbözők, egymástól eltérők, világos, hogy szükségképpen tévesek is, vagy legalábbis a sok közül csak egyetlenegy egyének önállóan kialakított vallása lehet helyes és az igazsággal egyező, de azt se tudhatja senki, hogy melyiké.

Csak annak eldöntését lehet valakinek egyéni elhatározására bízni, amiről nincs bizonyos tudomásunk, vagyis azt, ami bizonytalan. Igazságnak pedig éppen azt nevezzük, amire vonatkozólag már nem vagyunk bizonytalanságban. Igazság és bizonytalanság két ellentét, mely együtt nem lehetséges. Ami bizonytalan, az még nem igazság, ami igazság, az már nem bizonytalan. Például a mennyiségben, a geometriában, a mechanikában, tehát a számolásban és a gépek szerkesztésében nincs bizonytalanság, se egyéniség, se szabadság, mert itt igazsággal van dolgunk.

Az egyéniség legfeljebb a megszerkesztett gépek külső csinjában érvényesülhet, vagy abban, hogy az egyik mérnök többet tud, mint a másik, olyan igazságokat is ismer és alkalmaz, melyek a másik előtt rejtve vannak s így célszerűbb, biztosabb, olcsóbb és nagyobb teljesítményű gépet tud szerkeszteni, mint a másik. De semmiképpen se lehetséges az, hogy társával *ellentétes* törvények, azaz egy egész más számtan, geometria, elektromosság, fénytán, hőtán alapján szerkessze meg a gépét, de azért az így szerkesztett gép is működjék.

Pedig a különböző vallások alapítói így csináltak. Ők az addigi vallásokkal *ellenkező* szabályok, törvények, hit és előírások alapján ígérték és ígérik az embereknek az üdvösséget. Lehetetlenség tehát, hogy ezek is jól szolgálják Istent és azok is; ezek is üdvözljenek, azok is. Az objektív igazság *csak* az egyik vagy *csak* a másik oldalán állhat. Az könnyen lehetséges, hogy egyiknek sincs igaza, de hogy mindkettőnek egyformán igaza legyen, az semmiképpen se lehetséges.

Ha a kereszténység nem volna Istentől kinyilatkoztatott vallás, akkor az, hogy a protestantizmus újat hozott és a katolicizmus sok tanításával ellenkezőt tanított, még nem zárná ki, hogy igaza legyen. Hiszen az emberiség nem egy évezredek át igazságnak tartott meggyőződéséről sült már ki, hogy nem volt objektív igazság, sőt a műveltség története úgyszólván nem is más, minthogy az idők folyamán az igazi igazságok kiszorítják az áligazságokat.

Ámde a protestantizmus a katolicizmus hamisaknak nyilvánított igazságaival szemben nem új, biztos igazságokat adott, hanem csak a régi Egyháztól objektíveknek állított igazságokról állapította meg, hogy nem igazságok. A tőle megdöntötteknek vélt igazságok helyébe nem az ész kritikáját kibíró új objektív igazságokat hozott, hanem egyszerűen csak azt állapította meg, hogy a vallásos élet nem biztos igazságok lelki békét adó boldog bírásában, hanem az igazságoknak a Biblia állandó olvasása által való állandó keresésében áll.

A protestantizmus azáltal, hogy visszaélésnek bélyegezte azt, hogy az Egyház a hit tartalmát és a belőle folyó erkölcsi kötelezettségeket *mindenkire egyformán kötelezően* előírja és helyette a hit és a rajta nyugvó erkölcs kialakítását az egyén hatáskörébe utalta, tulajdonképpen *nem új vallást alapított, hanem megszüntette a régi értelemben vett vallást*. Megállapította, hogy objektív hitbéli igazság nincs, nincs megmászhatóan erkölcsi törvény se, hanem a vallás szubjektív, egyéni dolog, melyet mindenki önállóan alakít ki a maga számára. Előírja ugyan, hogy ez a kialakítás a Biblia alapján történjék, de azáltal, hogy a Biblia értelmezését is az egyénre bízza, szabadságát tulajdonképpen nem köti meg.

Ezen elméleti igazságot bizonyítja a protestantizmus története. Hiszen 500, egymásnak ellentmondó és a legképtelenebb tanokat valló s köztük még a többnejűsre is szabadságot adó felekezetre bomlott, melynek mindegyike ma is elismeri és magára kötelezőnek vallja a megkötést: mindegyik ma is a Biblia alapján áll. E megkötés nem volt akadálya annak, hogy ötszázféle lehessen.

Épp így lehetetlenné teszi, hogy a vallásban valaki objektív igazságot, tehát a régi értelemben vett vallást lásson, a protestantizmus másik lényeges elve – mely tulajdonképpen ugyanaz, mint amelyet most tárgyalunk, csak másképpen, még tetszetősebben van kifejezve –, *a vallásszabadság és a lelkiismereti szabadság* hangsúlyozása.

A szabadság elve vallási téren elválaszthatatlan a protestantizmustól. Ez a fő büszkesége, pedig éppen ez a fő büszkesége az, ami lehetetlenné teszi, hogy vallásnak tarthassuk. Ha a protestantizmus vallás, akkor egész más értelemben az, mint ahogyan a vallást az emberek addig értették, sőt ma is értik. Az olyan vallást, mint amilyen a protestantizmus, az emberek régen vallástalanságnak tartották, de mihelyt észreveszik, miről van szó, annak tartják ma is. Még akkor is, ha protestáns az illető.

Láttuk, hogy ha az, amit egy vallás tanít, igaz, akkor csak egy vallás van s kívül más vallás nem is lehet, mert kívül minden más vallás egyszerűen tévely, azaz az igazság ellentéte. A tévely azonban nemcsak a vallással egyforma megbecsülést nem követelhet, hanem még csak létjoga sincs. Ha már egy természeti jelenség, erő vagy például betegség tekintetében az igazságot megállapítottuk, akkor már nem mondhatjuk, hogy ez így van, de azért lehet és szabad ezután is másképpen, sőt ellenkezőleg is felfogni a dolgot. Ha ugyanis még akkor is szabad az ellenkező, akkor nem lehet igaz az, hogy az igazság már meg van állapítva.

Ha valaki megtalálta már az igazságot, annak meg kell követelnie, hogy mindenki szerezte igazodjék s nem tűrhet el vele szemben semmiféle szabadságot. A szabadság tehát (ha az igazsággal szemben jelentkezik, tiszteletreméltó dolog) nem is jog, hanem gonoszság vagy örültség. Ha az igazság orvosi igazság, akkor minden orvosnak ennek alapján *kell* gyógyítania, s ha nem engedelmeskedik s még mindig „szabadon” akar gyógyítani, azaz ha még az igazság megtalálása után is ragaszkodik a szabadsághoz, közveszélyes egyén, akit el kell tiltani a gyógyítástól. Ha az igazság a természetet és a benne működő erőket szabályozó igazság, akkor minden mérnöknek ennek alapján *kell* gépeket szerkesztenie, s ha nem teszi, mert kényes a szabadságára, csak kárt csinál, de legalábbis hasznát nem lehet venni. Az igazság-

nak csak engedelmeskedni lehet, nem pedig vele szemben szabadságot emlegetni. Ez már az igazsághoz tartozik, annak természetével jár.

Ha igaz az, hogy immár kétezer éve maga az Isten jött el a földre s már akkor megtanított bennünket „minden igazságra” (márpedig a Biblia ezt mondja), akkor vallási téren se lehet szabadság, nem lehet tehát kinek-kinek külön egyéni vallása, tehát nem lehet vallásszabadsága se. Akkor a vallásos életnek az se lehet a célja, hogy csak keressen és mindig csak keresgéljen. Akkor az ember *már megtalálta* azt, amit azelőtt csak keresett, akkor kötelessége – mint a megtalált igazság boldog birtokosának – teljesen és hátsó gondolat nélkül átadnia magát neki, szolgálnia és terjesztenie.

A szeretet ellen nem az vétkezik ilyenkor, aki kérlelhetetlenül megköveteli, hogy az igazságot mindenki tudomásul vegye és szerinte járjon el, hanem az, aki az igazságot bírja és ismeri, mégis szótlanul tűri, hogy az emberek ne törődjenek vele és ne vegyék tudomásul. Az igazságot nem ismerni s így figyelmen kívül hagyni ugyanis mindig kárral jár, és ha életbevágó igazságokról van szó (a vallási igazságok pedig ugyancsak ilyenek), akkor a kár is életbevágó. Ehhez az örök sorsunkat eldöntő kárhoz viszonyítva eltörpül az, hogy megkövetelésével valakinek múlt kellemetlenséget okozunk-e vagy pillanatnyilag elveszünk-e a kedvét.

Az igazság meg a szabadság olyan, mint a tűz meg a víz: a kettő összeegyeztethetetlen és összeférhetetlen. Az igazság csak szolgát ismerhet, de nem szabadot. Az igazsággal szemben szabadnak érezni magunkat örültség, az igazság szolgájának lenni pedig dicsőség, vagy legalábbis olyan természetes dolog, mint az, hogy az ember a száguldó gép útjából elugrik, hogy el ne gázolja. Amely vallás tehát hitbeli szabadságot hirdet, az gondolkodó ember számára egyszerűen azt hirdeti, hogy semmi köze sincs az igazsághoz.

A Biblia minden egyes állításának, mondatának *csak egy helyes értelme lehet*, s ha így van, világos, hogy mindenkinek kutyakötelessége *ezt az egy értelmet* elfogadni, hinni és megtartani, nem pedig azt, amit ő lát jónak. Ez utóbbit csak akkor engedhetnénk meg, ha a Biblia helyes értelme rejtve lenne előttünk, ezt azonban a Krisztus istenségében, sőt még a kereszténység komolyságában való hittel se lehet összeegyeztetni. A hívő ember semmiképpen se helyezkedhet arra az álláspontra, hogy Krisztus földre jövetelének és keresztthalálának semmi más haszna és eredménye nincs, mint csak az, hogy maradt ránk egy könyv, melynek helyes értelmét nem lehet tudni s hogy az ember földi életének csak az a célja, hogy e könyv helyes értelmét találgassa, de közben nagyon vigyázzon arra, hogy azokat is, akik vele ellenkező értelemre találnak, tisztelje.

Krisztus azt mondta, hogy ő az igazság. (Jn 14,6) De ki látott olyan igazságot, melyet nem tudunk, nem is tudhatunk meg soha, hanem egész földi életünkben csak találgatunk? Hiszen az, hogy valami igazság, éppen azt jelenti, hogy nem kell már találgatni, hanem már megtaláltuk. Krisztus azt mondta, hogy ő az út. De ki látott már olyan földi vándort, aki már megtalálta az utat, megy is rajta, de azért mégiscsak utána kezd el keresgélni, sőt egyenesen az az elve, hogy ezt az utat végleg megtalálni nem is lehet, hiszen az egész földi élet azért van, hogy mindig csak keressük az utat, melyet valójában megtalálni annyira nem lehet, hogy aki azt mondja, hogy nemcsak a maga, hanem mindenki számára megtalálta, az ellenszenves zsarnok?

Milyen lehetetlen álláspont az, hogy mindenkire rá kell hagyni, hogy az a helyes út, melyet ő talált meg, s nemcsak hagyni kell, hogy haladhasson rajta, hanem még kötelességünk tisztelni is azért, mert nem azon az úton jár, amelynek helyes voltáról mi már meggyőződünk, hanem egy másikon!

A protestantizmus két nagy „vívmányára”: a vallásszabadságra és a lelkiismereti szabadságra tehát az a válaszuk, hogy az ész nem úr az igazsággal szemben, és ha a hit igazság, akkor természetesen a hittel szemben sem; de a lelkiismeret se szabad az erkölcsi törvényekkel szemben. Azokat, mivel igazak, *kötelessége* az embernek hinni, ezeket, mivel helyesek, *kötelessége* megtartani, tenni.

Az Egyház és a vallás pedig nem azért van, hogy hitben és erkölcsben (lelkiismeretben) szabadságot adjon, hanem azért, hogy ezt a szabadságot elvegye és az embereknek tudtukra adja, hogy mi az igaz, vagyis mit kell hinnünk, és mi a jó, vagyis mit kell tennünk, tehát mi az, amiben nem szabadok.

Amely vallás tehát azzal a szenzációval szolgál, hogy a hitbeli és lelkiismeretbeli szabadságot hozta meg, az magyarul azt jelenti, hogy egy olyan csodabogár keletkezett, mely vallástalanság, de azért mégis vallás. Vallás, tehát elismeri, hogy az ember Istentől függ, de ugyanakkor kijelenti, hogy mégse függ tőle, mert hiszen a függőség fokát és módját az határozza meg, aki állítólag függ. Valójában azonban nem annyira ostobaság ez, mint amilyenek látszik, mert a vallástalanság kényelmével ajándékozta meg az embert a vallástalanság megbélyegző jelzője nélkül. Tehát a maga nemében mesteri alakulat.

Láthatjuk azonban azt is, hogy semmi se új a nap alatt és az intézményes hazudozást nem a bolsevizmus találta ki. A bolsevizmus is „felszabadulás”-nak tette meg a magyar népnek a vörös csapatoktól való rabszolgaságba hajtását, kifosztását és megbecstelenítését; életszínvonal emelkedésének a nyomort; demokráciának a diktatúrát; békeharcnak az osztályharcot; békekölcsönnek a hadikölcsönt; vallásszabadságnak azt az állapotot, melyben az emberek a szomszéd faluba jártak templomba, mert a helybelibe nem mertek elmenni, éjszaka mentek a templomba házasságot kötni, sőt megkereszteltetni se merték gyermekeiket, és „szabad hit-tannak” azt a hitoktatást, melyre még a legbátrabb szülők se merték beírni a gyermekeiket.

A protestantizmus is „hitjavításnak” mondta és mondja ma is azt a tant, mely végeredményben a hittel való szakítást jelentette és jelenti. Hogy alapítóik tényleg hittek is ebben a „hitjavításban”, nem érv, hiszen egész bizonyos, hogy voltak olyan kommunisták is, akik szintén elhitték, hogy a vörösök minket csakugyan „felszabadítottak”, hogy az életszínvonal a kommunista uralom alatt valóban felemelkedett (az övék csakugyan fel is emelkedett), hogy vallásszabadság van az ő rendszerükben és az iskolai hittan is valóban szabad.

Hitbeli szabadságot csak az adhat az embernek, akinek nincs hite, vagy a legjobb esetben csak nincs biztos hite. Ezzel azonban annak, aki vallási alapon áll, igazán nem illik dicsekednie, de – igenis – illenék mélységes tiszteletre gerjednie azon intézmény iránt, melyben még ma is van hit, és ahol olyan szilárd a meggyőződés, hogy vele szemben szabadságot nem tűrnek és nem is tűrhetnek.

A protestáns hittankönyvek, sőt még a nem protestáns magyar történelmi könyvek is úgyszólván másból se állnak, mint annak hangsúlyozásából, hogy a katolikusok mennyire üldözték a szegény védtelen protestánsokat. Ha ezek a hittankönyvek még nem is, de egyes protestáns cikkezők ma már – hála a tudomány haladásának – tudomásul veszik, hogy épp úgy üldözték a katolikusokat ott, ahol módjukban állott, mint a katolikusok őket.

A protestantizmus dicsőségét a vallásszabadság terén azonban azért ezek is fenntartják, mert hangsúlyozzák, hogy a két vallási közösség eljárása között igen nagy a különbség. A protestantizmusban ez a katolikusüldözés – mondják – visszaélés volt és a protestáns elvek megtagadását jelentette, de maga a protestantizmus, mint ilyen, nem lehet érte felelős, mert hiszen nem tehet róla, ha gyarló követői időnként a gyakorlatban nem tartják meg azokat az elveket, melyeket elvben elfogadnak. Ellenben a katolicizmusban ez a türelmetlenség a katolikus *elvekből* folyik, tehát nem visszaélés, hanem magának a katolicizmusnak, mint ilyennek a bűne.

A protestantizmusban csak a gyakorlatban volt türelmetlenség, de elméletben soha, tehát a tényleges türelmetlenség visszaélés volt és olyanok gyakorolták, akik nem voltak igazi protestánsok, mert nem értették meg a protestantizmus szellemét. Ellenben a katolicizmusban a protestánsok üldözését a jó katolikusok csinálták, és mikor csinálták, egyházuk elveivel és tanításával egyezően jártak el. Ez a nagy különbség a két világnézet között s ezért *szégyene* a katolicizmusnak az inkvizíció és ezért nem *szégyene* a protestantizmusnak például Kálvin genfi inkvizíciója, kínpadjai és tömeges kivégzései.

Nemcsak azt kell itt egy kissé különösnek találnunk, hogy eszerint még maga Kálvin se értette meg a protestantizmus szellemét és még ő se volt jó kálvinista, hanem maga az egész érvelés is hamis. A katolicizmusnak nem szégyene, hanem dicsősége az elméleti türelmetlenség, mert hiszen igazság mivoltából, vagy legalábbis igazságöntudatából természetsszerűleg következik. Igazságnak lenni, az igazságot bírni pedig bizonyára nem szégyen, hanem dicsőség.

Az igazság öntudata még akkor se lenne szégyen, ha a valóság nem fedné, mert nagy tettek végbevinni, nagy áldozatokat hozni csak ilyen öntudattal lehet. „*Ilyen épületeket emelni* – mondta Heine az antwerpeni dóm szédületes méretei láttára – *csak dogmák alapján állva lehet.*” (Nem is szabad bibliamagyarázás alapján, teszem én hozzá.)

Az igazság birtokosa nem lehet türelmes az igazsággal dacolók iránt. Az igazságot nemcsak *szabad* türelmetlenül képviselni, hanem így is *kell* képviselni. Aki nem így képviseli az igazságot, elárulja az igazságot, illetve azt árulja el, hogy csak mondja, hogy igaza van, de valójában csak bizonytalan véleménye van. A katolicizmus elméleti türelmetlensége semmi mást nem bizonyít, mint csak azt, hogy valóban igazságnak tartja magát. Ennek ugyanis már természetsszerű következménye, hogy az igazság igényeivel is lép az emberek elé.

Ha valóban igazság az, amit az Egyház tanít, akkor nem is léphet hívei elé másképp, és ha valaki nem is hiszi el neki, hogy valóban igaza van, legalább annyit feltétlenül el kell ismernie, hogy szilárd meggyőződése van; hogy maga az Egyház legalábbis azt hiszi magáról, és viselkedése valóban olyan, ami méltó az igazság képviselőjéhez. Ez bizonyára nem szégyen.

A protestantizmusnak azonban már a viselkedése (ez az oly büszkén hirdetett *elméleti* türelmessége), egyenesen kizárja, hogy az igazság képviselőjét láthassa benne valaki.

Ha az emberek haláluk után megtudják, hogy az Egyháznak igaza volt, nem azért haragusznak majd rá, hogy miért volt annyira türelmetlen, hanem azért, mert nem volt még sokkal szigorúbb. Az igazságában való meggyőződésből ugyanis a szigorúság következik.

A szeretettel se ellenkezik a katolikus Egyháznak ez a viselkedése, sőt éppen ellenkezőleg: a szeretet követelménye és bizonyítéka. Bizonyára nem szeretet egy orvos részéről, ha lábadozó tífuszbetegének elnézi, hogy kemény ételekkel éljen csak azért, mert nincs szíve éheztetni. A kemény étel ugyanis ilyenkor halált jelent és – úgy látszik – ezt előidézni van szíve annak a *szerető* orvosnak. A bűn is ilyen „kemény étel” az ember számára, következménye pedig az örök halál. Nem természetes-e tehát, ha az Egyház is kíméletlenül lép fel azokkal szemben, akikről azt látja, hogy mégis esznek?

Ellenben a protestantizmus elméleti türelmessége szégyen, mert azt árulja el vele (bár akaratlanul), hogy nem igazságvallás, sőt még igazságöntudata sincs. Ha volna, nem mondhatná azt, hogy másképpen vélekedni és cselekedni is tűrhető, sőt jó. Ki látott ugyanis olyan földrajztanárt, aki tudja ugyan, hogy Madagaszkár fővárosa Antananarivó és így tanítja a gyerekeket, de azért azt is eltűri, sőt jónak mondja, ha a gyerekek azt mondják neki, hogy Popokatepetl, s mindezt azért, mert tiszteli a másfajta meggyőződést is és egyébként is a felebaráti szeretet alapján áll? Az igazsággal szemben nem lehet tisztelni semmiféle meggyőződést s nem lehet a szeretet alapján állni. (Nevetséges!)

Az elméleti türelmesség tehát szégyen a protestantizmusra, mert azt árulja el, hogy az igazsághoz semmi köze. De külön szégyen még rá az, hogy „szép” elvei ellenére ma már a protestáns szakértők elismerése szerint is *a gyakorlatban* mindig épp oly türelmetlen volt, mint a katolicizmus (az igazság azonban az, hogy sokkal türelmetlenebb), tehát a felebaráti szeretet ellen épp annyit, sőt még sokkal többet vétkezett, mint a katolicizmus vétkezett volna akkor, ha csakugyan nem lenne igaza, illetve maga is tudná, hogy nincs igaza s mégis erőszakoskodott volna. Mert a protestantizmus a gyakorlatban – ma már saját elismerése szerint is – ezt csinálta.

Igazság-vallás, érzelmi vallás

A protestantizmus hirdetői és követői eleinte még nem vették észre, hogy az ő „szép” elveik tulajdonképpen a vallás igazságának megcáfolását, tehát a vallás megdöntését jelentik. Ma azonban már ezen régen túlvagyunk. Ma például jónéhány protestáns van, aki nyíltan hirdeti, hogy a protestantizmus egyszerűen gazdasági okok miatt keletkezett. Hogy e megismerés mégse lett a protestantizmusra, mint vallásra, végzetessé, annak az az oka, hogy ma már a protestantizmus, sőt vele sajnos már az egész modern társadalom, a valláson is egész mást ért, mint hajdan értett.

Ma már 150-200 éves divat úgy fogni fel a vallás mibenlétét, mint ez a protestáns elvekből logikusan következik. Ezen az alapon állva nem azt mondják, hogy a hit, a vallás meg van döntve, azaz, hogy nem igaz, hanem azt, hogy a hit egyáltalán nem is tartozik és nem is tartozott soha az igazság, hanem csak az érzelmek birodalmába. S ez a megállapítás még csak szégyennek se mondható a vallásra, mert hiszen a művészetek se az igazság, hanem az emberi érzelmek körébe tartoznak, mégis milyen előkelő helyet foglalnak el az emberi művelődés és a kultúra terén!

A művelt, modern ember nem is kutatja ma már, igazak-e egy vallás tanai vagy nem, mert hiszen szerinte ez már teljesen elavult álláspont. A vallás nem tudomány, tehát nem a gondolatok vagy igazságok, hanem az érzések és érzelmek körébe tartozik. A vallás igen sok ember részére egyszerűen egy megmagyarázhatatlan lelki szükséglet, melynek alapja nem intellektuális, hanem többnyire a zsenge gyerekkorban magunkba szedett élményekben, családi tradíciókban bírja alapját, s ezért kevesen tudják magukat teljesen túltenni rajta. Ezek a sejtelmes érzelmek, ezek a tudatalattiból eredő kedélyszükségletek természetesen népek és egyének szerint mások és mások, s világos, hogy a vallás illetően felfogása mellett egyenesen nevetséges dolog igaz vagy nem igaz vallásról beszélni, vagy a magam vallását a másénál jobbnak, sőt – urambocsá! – egyedül üdvözítőnek tartani.

Bármilyen finoman adja is azonban ez az érvelés a hívők tudomására a vallásról való véleményét, ez a vélemény tagadhatatlanul mégiscsak azt jelenti, hogy a vallás ma már meg van döntve. Ezek a modernek ugyanis egész mást értenek ma már valláson, mint amit régen értettek, sőt mint ma is ért még mindenki, aki komolyan és őszintén vallásos. Minden komolyan hívő ember ugyanis a vallását – minden külsőség, érzés, érzelem, tudatalattiság, családi tradíció és lelki szükséglet mellett és felett – azért *igazságnak* is tartja és a kérdés lényegének végeredményben mindenképpen ezt tekinti.

Ezért ha általánossá válna az a felfogás, hogy a vallás *csak* hangulat, *csak* érzelem, *csak* családi tradíció, *csak* lelki szükséglet, de nem egyúttal objektív igazságokon alapuló világnézet is, meg is szűnne a vallás, mert nem volna többé értelme. Nemcsak a katolikus, hanem ha komolyan vallásos, a zsidó és a protestáns is, a vallása ideológiai tartalmában, azaz tanaiban is hisz, a magáéval ellenkező vallást feltétlenül tévesnek és helytelennek tartja s kötelességének érzi, hogy ellene küzdjön.

De mi értelme is van a vallásos szokásoknak, érzelmeknek, családi hagyományoknak akkor, ha már rég tudjuk, hogy nem igaz az, aminek kedvéért ezek az érzelmek, szokások és hagyományok keletkeztek, vagy legalábbis senki se tudhatja, mi igaz belőlük és mi nem?

Az istentelenségnek egyébként igaza is van akkor, mikor azt hiszi, hogy a vallás csak érzelem, csak az érzések, hagyományok és népszokások körébe tartozik, tehát az igazsághoz semmi köze. Az istentelenség csak egyben ravasz és megtévesztő: úgy tesz, mintha megállapítása minden vallásra vonatkoznék, s mintha nem is volna kivétel. Úgy tesz, mintha megállapításával minden vallás, tehát a katolicizmus is el volna már intézve, pedig hogy nagyon is jól tudja, hogy nem így van; hogy nagyon is tisztában van vele, hogy a katolicizmus a vallások egész más fajtájába tartozik, mint a többi, világosan bizonyítja a viselkedése iránta. Míg

ugyanis a többi vallás iránt megértő, a katolicizmus iránt türelmetlen ez az istentelenség; a katolicizmus rendkívül ellenszenves neki.

Ezen eltérő viselkedés oka egyedül az, hogy *minden vallást nyugodtan valóban átutalhatunk a sejtelmek, az érzelmek, a hangulat, a népszokások és a családi tradíciók világába, de a katolicizmust semmiképpen se*. Minden más vallás tartalma és viselkedése olyan, hogy ezt bizonyítja, de a katolicizmusé a homlokegyenest ellenkezőre vall. Ezzel is bizonyítja, sőt bizonyítva látjuk azt a régebbi állításunkat, hogy ha a vallás igazság, tehát elsősorban az értelem, nem pedig csak az érzelmek és hangulatok világába tartozik, akkor vallás csak egy lehet, a többi tévely. Most ezt az igazságot így fogalmazhatjuk meg: *Minden vallás ma már csupán csak mint szokás, érzelem, hangulat, faji jellemvonás vagy családi tradíció tartható még, igazsága tehát semmiképpen se vehető komolyan, egyedül csak a katolicizmus az, mely az értelem, az ész szava előtt is megállhat, amely mint igazságvallás is szerepelhet*.

A katolicizmus mindig azt tanította és természetesen ma is azt tanítja, hogy a vallás (amely csak egy van és amely ő) nemcsak érzelmekben, hagyományokban, hangulatban és ősi szokásokban merül ki, nem is ezek teszik a lényegét. Ezek csak járulékok, a lényeget kísérő jelenségek benne. A vallás elsősorban az észhez szól és az akarathoz, mely az ész szavát végrehajtja, és a lényege az, amit tanít: annak az igazsága.

A katolicizmus lényege ez: igaz az, hogy van Isten, van lélek, van másvilág s ott örök jutalom vagy örök büntetés vár ránk. Igazság az is (történelmi igazság), hogy ezelőtt kétezer évvel Krisztus képében maga az Isten jött el a földre, hogy minket a végleges vallási igazságokra megtanítsa, akaratát tudtunkra adja és üdvözülésünk feltételeit velünk közölje.

Igazság az, hogy ez a földön járó Isten nemcsak bibliát hagyott itt, hanem egy intézményt is alapított, a katolikus Anyaszentegyházat, hogy minket tanítsa, az üdvösség elérésében segítsen és a Biblia helyes értelmét velünk közölje. Azt is megígérte, hogy ez az Egyház hivatása teljesítése közben soha nem fog tévedni s ezért kijelentette, hogy aki ez intézmény vezetőinek hit dolgában tudatosan nem engedelmeskedik, annak számára nincs üdvösség.

Az Egyház arról is biztosítja híveit, hogy szó sincs róla, hogy a tudomány megcáfolta már a vallás tanait. Éppen ellenkezőleg: a tudomány és a vallás fegyvertársak, egymást támogatják és kiegészítik. A katolikus Egyház tanait nemcsak hinni lehet, hanem azt tudományosan is be lehet bizonyítani, hogy ez a hit okos és ésszerű. Nem a hit ellenkezik a józan ésszel vagy a tudomány haladásával, hanem a hitetlenség; az Egyházzal való dacolás ellenkezik a józan ésszel, tehát a tudománnyal is. (Mindezt „A katolikus hit igazsága” című művemben világosan bebizonyítom.)

Az Egyház tanítása szerint a vallás nem csak az érzelem, hanem elsősorban az értelem és az akarat dolga. Az eszem látja annak igazát, amit az Egyház tanít, az akaratom megvalósítja, amit eszem lát és előír neki, érzelmeim pedig lelkesednek érte. Világos, hogy e hármaskörben nem az érzelem a fő, nem az az alap. Az érzelem csak az értelem munkájának kísérője, velejárója. Az Egyház dogmákat ad elém az eszem számára, olyan megdönthetetlen igazságokat, melyeket feltétlenül el kell fogadnom, mint igazakat, és melyektől egy hajszálra se térhetek el.

Ez nem az ész munkájának feleslegessé tevését jelenti, mert nem vakon, nem ész nélkül kell a dogmákat hinnem. Megkérdezhetem az Egyháztól, s ha nem akarok nyájember lenni, meg is kell tőle kérdeznem, miért dogma az, ami dogma, azaz miért igaz. S az Egyház megmagyarázza, de úgy, hogy válasza a világ legnagyobb tudósait is kielégítheti és ki is elégíti, sőt olyan alázattal és még az övékénel is nagyobb tudásnak és bölcsességnek kijáró tisztelettel hallgathatják és hallgatják is szavát a legnagyobb természettudósok is, mint az iskolás gyermek a tanítóját.

Miért lenne szegény dogmákban hinni? Hát talán a számtanban, a fizikában, a vegytanban, sőt a történelemben is nincsenek dogmák, melyeket minden szakember ma már egyenesen vakon, azaz gondolkodás nélkül elfogad? S vajon aki bírálja őket vagy kételkedik

bennük, azt nem a tudomány csarnokába tolakodott kontárnak, sőt elmeogyintézeti kezelésre megérett bolondnak tartja-e minden szakember?

Lehet-e a tudomány világában – anélkül, hogy valaki nevetségessé ne tegye magát – például az egyszerű vagy csak a Carnot-tétel igazságát bírálni, vagy abban kételkedni, hogy igazak-e az elektromosság vagy a fénytán már végleg megállapított törvényei, vagy például hogy a francia forradalom valóban 1789-ben kezdődött-e?

Biztosíthatok róla mindenkit, hogy a katolikus Egyház dogmái épp ily igazak és éppen ezért éppen ilyen szilárdak is, ha ezt a meggyőződésbeli szilárdságot nem is lehet mindig olyan könnyen és egyszerűen megszerezni, mint a természettudományos, mennyiségtani vagy történelmi dogmák igazságában való kétségtelen meggyőződést. De éppen azért, mert a vallási igazságok nem ilyen egyszerű, nem ilyen kézzel fogható igazságok, ezért tudja az igaz hit lekötni az észet és munkát ad neki egész életére.

De a vallásilag művelt katolikusnak nemcsak az esze, hanem az akarata is állandóan foglalkoztatva van. Csak az nyeri el ugyanis az örök életet, aki teljesíti Isten akaratát és az örök életben annál nagyobb lesz a boldogsága és a dicsősége, minél jobban megközelítette földi életében az isteni eszményt. Az akaratnak ez a munkája a fentebb említett három nagy, csak állandó önfegyelemmel és állandó önmegtágadással (melyet a nagy hit és a szilárd vallási meggyőződés tesz lehetségessé) megfékezhető emberi szenvedély: a pénzvágy, az élvágy és a gőg megtörésében áll.

Milyenek kell lennie az igazságvallásnak?

Ha megkérdezzük, természetesen minden vallás azt mondja, hogy az ő tanai is igazak, sőt talán még azt is, hogy csak az ő tanai igazak. Ezt azonban természetesen nem elég csak mondani. Amely vallás az igazsággal ellenkező módra viselkedik, hiába mondja, hogy ő is igazságnak tartja magát. Ezt ugyanis nem szóval, hanem tettekkel kell eldönteni. Aminek a természete az igazság természetével ellenkezik, az nem lehet igazság, ha még úgy állítják is róla.

Minden vallás közül egyedül csak a katolicizmus viselkedésmódja olyan, mint amilyen az igazsággé szokott lenni, tehát egyedül csak a katolikus vallás az, mely igazságvallás lehet. (Ő is csak *lehet*, mert csak ebből még nem következik, hogy valóban az is.) Minden más vallás viselkedéséből azonban világosan következik, hogy igazságvallás semmiképpen se lehet egyik se.

Nézzük például a művelt Európának a katolicizmus után legerjedtebb vallását, a protestantizmust. A katolicizmus mondhatja magáról, hogy családi tradíciókhoz való ragaszkodáson és kedélyszükségleten kívül és felett igazságot is képvisel, de a protestantizmus semmiképpen se mondhatja ezt magáról.

Kétségtelen például, hogy az igazság egyik félreismerhetetlen ismertetője az erőszakosság, a türelmetlenség, a meg nem alkuvás. Aki igazságot ad elő, például a tanár az iskolában, annak kötelessége erőszakosnak lenni. Senki se szereti ugyan az erőszakos embert, még tanárban se. Azt se, ha a mód, mellyel az igazságot előadják, erőszakos, de azért az olyan tanárt, aki akár nemtörődömségből, akár mert diákjai részéről túl heves ellenállást tapasztal, még az igazságból is enged, például még abba is belenyugszik, hogy a hatszor hat nem harminchat, vagy hogy a negyvennyolc nem 48-ban volt, megvetéssel vagyunk kénytelenek ellökni a tanári asztaltól. Az igazság és a megalkuvás ugyanis olyan viszonyban van egymással, mint a tűz meg a víz.

El kell ismernünk, hogy a katolikus Egyház jó tanár. Csakugyan úgy viselkedik az előadóasztalnál, mint aki igazságot ad elő és biztos a dolgában. Hiszen hogy meg nem alkuvó, hogy türelmetlen, annyira köztudomású róla, hogy bebizonyításával nem is kell foglalkoznunk, mert a művelt világ szemében éppen ez a katolicizmus legnagyobb bűne, s ugyancsak gondoskodtak róla ellenségei, hogy ezt mindenki meg is tudja. Azért támadják, sőt gyűlölik annyira kíméletlenségéért, mert az elfogultság és a gyűlölet egyoldalúságával nem azt értik ki belőle (nem, ezt semmiképpen se hajlandók észrevenni), hogy *igazságot* hirdet, hanem csak azt, hogy szeretetlen s így lehetetlenség, hogy maga a megtestesült szeretet, az ellenségeiért is meghalni tudó Krisztus földi képviselője lehessen.

Pedig hát láttuk, hogy az Egyház tulajdonképpen akkor is szeretetet gyakorol, mikor híveihez kíméletlen, mikor meg is szomorítja, el is keseríti őket, mikor süket minden földi szenvedésünk iránt akkor, mikor dogmákról van szó. Hiszen csak azért ilyen, mert az embereket csak így tudja megmenteni az örök kárhozattól (vagy ha egyeseket még így se, legalább a többi embert, akik tanúi az Egyháznak e viselkedésének s így kénytelenek belátni, hogy nem babra megy a játék). Minden azon fordul meg egyedül: igaza van-e az Egyháznak, vagy nem. Ha igaza van, kötelessége így viselkedni. Akkor áruló, ha nem így viselkedik.

Ez a meg nem alkuvás, sőt kíméletlenség azt bizonyítja részéről, hogy igaza van, de legalábbis azt feltétlenül, hogy az Egyháznak igen erős meggyőződése van a maga igazában. Úgy látszik, éppen ez az, ami a hitetlenséget és a kételyt oly végtelenül dühösíti, s ami miatt az Egyháznak oly nagy gyűlölettel fizet. Ezért akarja erőszakkal ráfogni, hogy nem tudja, mi a szeretet. Pedig dehogyan tudja. Hiszen éppen azért olyan kíméletlen, mert nagyon szeret, de egyúttal nagyon biztos is a maga dolgában.

Az Egyháznak – ha csakugyan igazságot képvisel – elengedhetetlen kötelessége például vegyes házasság esetén ragaszkodni ahhoz, hogy a házasságból születendő *minden gyermek*

kivétel nélkül katolikus legyen, s ebben a szinte elháríthatatlan akadályok, vagy a felek halálisan szerelmes volta se zavarhatja. Hiszen ha a katolikus vallás igaz, akkor semmiféle más vallás már nem lehet az, és akkor a szülő épp úgy nem engedheti meg, hogy gyermekei egy része katolikus, más része pedig kálvinista legyen, mint ahogyan tanár nem engedheti meg, hogy tanítványai egy része 1526-ra, a másika pedig 1536-ra tegye a mohácsi vést.

Tehát megint csak azon fordul meg minden, hogy igaz-e, amit a katolikus Egyház tanít vagy nem, vagy hogy a vallás csak érzelem, hangulat és családi hagyományok dolga-e csupán, vagy pedig igaz is-e az, amit tanít. Ha a vallás igazság, így kell s csakis így lehet eljárnia. Ha az Egyház nem így jár el, hiába mondja, hogy igazságot hirdet. Viselkedésével kimutatja, hogy csak mondja, de maga se hiszi komolyan azt, amit tanít.

A protestantizmus például kimutatja, hogy nem hiszi, amit tanít. Szerinte például vegyes házasságban az oszto igazság azt követeli, hogy a fiúk az apa, a lányok az anya vallását kövessék. Ámde csak akkor követeli ezt „az oszto igazság”, ha a katolikus vallás épp oly jó, mint a kálvinista, vagy ha a tanait egyiknek se kell komolyan venni, mert mindkettő csak családi tradíciókból áll. Mind a kettő egyformán jó csakis ez esetben lehet. Ha azonban a tanok *igazságáról* van szó, akkor már csak az egyik lehet jó, a másik pedig tévely. (Az is lehetséges, hogy mind a kettő tévely. Csak az nem lehet semmiképpen se, hogy mind a kettő igaz legyen.)

Hogy a protestantizmus szeretetből helyezkedik erre az álláspontra, nem megoldása a dolgoknak. Ha ugyanis az Egyház valóban igazat tanít, tehát ha az eretnokség valóban tévely, akkor már éppen a szeretet az, ami a meg nem alkuvást, a kíméletlenséget megköveteli tőle. Hiszen az igazság az ember legnagyobb kincse, a tévely a legnagyobb ellensége, és ha nagy jelentőségű igazságokról van szó (a vallásban pedig ezekről van szó), akkor az igazságtól felebarátunk érdekében még akkor se szabad tágítanunk, ha ezzel szenvedéseket okozunk neki. Milyen orvos az, aki tudja, hogy csak műtét mentheti meg a beteg életét, mégse hajlandó megoperálni, mert a beteg fél tőle, ő pedig nagyon szereti a betegeit?

Hiába mondja erre a modern ember, hogy ő mindezek ellenére se tud rokonszenvet érezni az ilyen kíméletlen, úgynevezett igazságvállalás iránt. Hiába mondja, hogy gyűlöletes lenne a földi élet, ha mindenki mindig „igazságot” képviselne, s ezért mindenki rá akarná kényszeríteni a maga állítólagos igazát a másokra még erőszakkal is. Hiába mondja, hogy ennél mégiscsak szebb a megértés, a türelem, a szeretet, a más meggyőződésének tiszteletben tartása: annak szerénységgel összekötött tudata, hogy tévedni emberi dolog, és hogy másnak is lehet igaza, nemcsak nekünk.

Azt feleljük neki, hogy ez mind igaz, ámde mi nem is azt mondtuk, hogy *egyéni véleményünket* erőszakoljuk rá másra, hanem azt, hogy az *igazságot* erőszakoljuk. Mikor cáfolóink kényszer ellen beszélnek, még maguk is kénytelenek idézőjelbe tenni „az igazság” szót s „úgynevezett” igazságról kénytelenek beszélni, tehát maguk is elismerik, hogy ha *valóságos* igazságról van szó, akkor már az ő érvük is tárgyaltan. Ha tehát valóságos igazságról van szó, akkor már az ő érvük tárgyaltan. Ha tehát valóságos igazságot kényszerítenek ránk, s ráadásul ezt még szeretetből és szeretettel is teszik, csak nyer vele az ember és a földi élet paradicsommá, nem pedig pokollá változik tőle.

Az is igaz, hogy tévedni emberi dolog (tehát szerintünk is ismét csak a tévedés kényszerítése a helytelen), ámde az Egyház nem emberi intézmény. A szerénység és a kímélet se helyes itt, mert hiszen csak a még feltétlenül szükséges operációról is lemondó, előbb említett orvos mindenképpen elítélendő „kímélete” juthat itt eszünkbe.

Ki szereti az olyan orvost, aki tud, mégisincs önbizalma, s ahelyett, hogy határozottságával erőt öntene belénk a gyógyulásunkhoz mindenképpen szükséges szenvedések elviselésére, csak bizonytalankodik akkor, mikor nemcsak tudására, hanem a tudásában való erős hitre és meggyőződésére is szükség volna. Illik az ilyen viselkedés ahhoz az Egyházhhoz, melyet Krisztus maga alapított azért, hogy tanítson, vezessen és irányítson, s mely azért is van, hogy bennünket az örök üdvösség eléréséhez szükséges önmegtágadások elviselésére rávegyen?

Fanatizmust is kár a katolicizmussal kapcsolatban emlegetni, mert fanatikus emberen mindig ostoba embert értünk, olyant, aki téves, vagy legalábbis túlzott (a túlzás sohasem azonos az igazsággal) véleményét erőszakolja rá durván másokra. Senki se mondja azonban fanatikusnak azt, akinek igaza van, még akkor se, ha valóban mereven képviseli az igazságot. A tiszta igazságot valóban mereven *kell* képviselni. Senki se mondja például fanatikusnak azt, aki az ablakból kiugrani akaró öngyilkossal elkeseredett közelharcot vív, hogy tette elkövetésében megakadályozza. Még akkor se, ha e közelharcnak látható nyomai maradnak az öngyilkos testén; sem az orvost, aki a kínos műtét kiállítására, ha szükséges, erőszakos, góromba fellépésével kényszeríti rá betegét, sőt „durván” oda is kötözi a műtőasztalhoz. Miért nem? Mert mindkettőnek igaza van, s ha az igazságot képviseljük, akkor szó se lehet fanatizmusról még akkor se, ha – mint e két esetben is látható – ezt az igazságot durván, kíméletlenül képviseljük.

Aki tehát a katolikus Egyházzal vagy pappal szemben mégis fanatizmust emleget, az már eleve magától értetődőnek tételezi fel, hogy az Egyháznak nincs igaza; tehát előre bebizonyítottnak veszi azt, amit éppen neki kellene bizonyítania. Ez pedig az elfogultságnak és a hamis érvelésnek éppen a legjellegzetesebb példája.

De egyébként is most nem arról van szó, igaza van-e az Egyháznak, vagy sem, hanem arról, hogy annak a vallásnak, amely igazságot képvisel, úgy kell és csakis úgy lehet-e viselkednie, ahogyan a katolikus Egyház viselkedik és hogy csak annak a vallásnak, amely nem így viselkedik, például a protestantizmusnak, nem is lehet igaza.

Mi itt annak a kimutatását ígértük, hogy viselkedése alapján egyedül csak a katolicizmus az, amelynek joga van azt állítania, hogy nemcsak hangulatban, érzésben, tudat alatti sejtelemben, megmagyarázhatatlan lelki szükségérzetben merül ki a tartalma, azaz hogy nemcsak családi hagyományokból áll, nemcsak az érzelemnek szól, hanem amit tanít, az igazság is egyúttal. Ez ígérletünknek a most előadott bizonyítékokkal kétségtelenül megfeleltünk.

A katolicizmus és a protestantizmus viselkedése közötti nagy különbségnek az az oka, hogy a katolicizmus igazságokat ad elő, s ezekben olyan bizonyos meggyőződése van, hogy szinte kétségbe esik, mikor azt látja, hogy valaki nem hisz neki s emiatt szinte birokra kel vele, mint a vesztébe rohanó öngyilkossal szokás; a protestantizmus ellenben csak véleményeket tár hívei elé, melyekre vonatkozólag maga is már előre számításba veszi, hogy esetleg talán éppen az ellenkezőjük igaz.

Csak egy dologban rendkívül szilárd a protestáns ember meggyőződése, abban, hogy a katolicizmusban semmiképpen se tudja megérteni, főképpen pedig nem tudja megbocsátani azt a nagy meggyőződést, hogy vele, mint öngyilkosjelölttel még birokra is kel. A katolicizmus e viselkedésében nem hajlandó meggyőződést látni, sőt ez még mint lehetőség se jut eszébe. Csak a kereszténytelenség ismertetőjelét, a fanatizmust és a lelketlen szeretetlenséget hajlandó látni benne s ezért gyűlöli s agyonrágalmazza érte. Ez bizonyára nem a katolicizmus szégyene.

Érthetetlen a protestantizmusnak (s vele együtt már évszázadok óta az egész művelt közvéleménynek) ez az értetlensége. Hiszen mindennapos dolog az életben, hogy felebarátainknak fájdalmat vagyunk kénytelenek okozni és ezt éppen a szeretet követeli tőlünk. Vajon csak az a szülő szereti-e a gyermekét, aki sohase bünteti, sőt mindenben szabadjára hagyja? Talán csak az az orvos jó orvos, aki sohase szúr, sohase vág, sohase operál, injekciót se ad soha, sőt az orvosság is, amit rendel, mindig édes? Világos, hogy jobb szeretjük az *ilyen* szülőt és az *ilyen* orvost, de az is bizonyos, hogy csak a gyerek szereti jobban és az olyan felnőtt, aki értelemben és akaratban mindig gyerek marad.

A katolicizmusnak, noha ellenségei nem gyerekekből állnak, hanem éppen ellenkezőleg, a legműveltebb nyugat angoljaiból, a jenkikből, skandinávjaiból, hollandjaiból és svájcijaiból kerülnek ki, szócsövük pedig az ő élenjáró irodalmuk, egyenesen veszett híre van a türelmetlensége, kíméletlensége és meg nem alkuvása miatt és ezt egyedül csak elmaradottságból,

durvaságából, kereszténytelenségéből eredeztetik. Az még csak eszébe se jut ennek az egyébként nagyon művelt ellenségnek, hogy mindehhez esetleg az igazságnak és a benne levő meggyőződésnek is lehet néminemű köze, sőt ez az igazság birtokosának egyenesen szükségszerű tulajdonsága. De az sem, hogy a kereszténység nemcsak szeretet, hanem igazság is, és nemcsak szeretni, hanem igazságot ismerni és meggyőződéssel bírnai is dicsőség egy vallástól.

Végtelenül elszomorító, de kultúránkra egyúttal igen nagy szégyen is, hogy a katolicizmus az egész amerikai, angol, német, holland és skandináv irodalomban, sőt tekintélyes részben még a franciában, olaszban, spanyolban és oroszban is mint bűnbak van oda állítva; lenézésnek, megvetésnek, gyűlöletnek kitéve csak azért, mert vallás létére még mindig úgy mer viselkedni, mintha igazságot képviselne, és e képviselést még egész komolyan is veszi. E gyűlölet- és rágalomhadjáratot látva meg kell állapítanom, hogy igen erős és kemény lehet az az igazság, melyet a katolicizmus képvisel, de igen nyugtalan lehet azok lelkiismerete is, akiket ez az igazság oly végtelenül bánt. Másképp ugyanis nem lehet megmagyarázni ezt a feltűnő ellenszenvet és idegességet.

Mikor megállapítjuk, hogy az igazság erőszakos, természetesen nem azt akarjuk mondani, hogy az igazságot durván és kíméletlenül kell képviselni. A módban, ahogy az igazságot hirdetjük, lehet, *sőt kell is* gyakorolni a szeretetet. Hogy ebben a tekintetben is mennyire tudja az Egyház a kötelességét, sőt mennyire példaadó a viselkedése, elég arra utalnom, ahogyan Pintér Jenő főigazgató, a jeles irodalomtörténet-író, vagy Kozma, volt belügyminiszter, temetésével kapcsolatban viselkedett.

Mivel mindketten megszegték a Szentírást, mert elválás után újra házasodtak, bűnbánatukról pedig nem volt alkalmuk tanúságot tenni, az Egyház mindkettő eltemetését megtagadta. *Olyan csöndben, szerényen, kímélettel csinálta azonban a dolgot és annyira nem csinált magának reklámot belőle, hogy úgyszólván senki nem tudott róla semmit. A lapokban csak az volt, hogy a temetést Ravasz László református püspök végezte. De hogy miért, az nem.* Emiatt sokan azt hitték, hogy reformátusok voltak ezek a nagy halottak, sőt egy református nagy büszkén még fel is kiáltott előttem: Hát még Pintér is református volt?! Ezt nem is tudtam. Hiába, minden nagy emberünk református!

Az Egyház tehát lemond a dicsőségről, hogy a híres ember és nagy úr az ő híve volt; *a papság lemond a zsiros stóláról* [szertartások díjáról], de – csakhogy ne sértsen – még arról az elégtételről is lemond, hogy legalább egy rövid, hivatalos sajtóközleményben a közvélemény tudomására adja, hogy egyedül az ő igazságképviselete és önzetlensége az oka, hogy ezeket a nagy halottakat az a *másik* püspök volt kénytelen eltemetni.

Vagy egy másik példa.

Aki reverzális, vagyis az összes gyerek katolikus nevelésének biztosítása nélkül köt házasságot, annak házassága megáldását megtagadja az Egyház. Itt is lemond az esketéssel járó jövedelemről, az illetők rokonszenvéről, kiteszi magát gyűlöletüknek, hisz bosszúból, mert nem eskette meg őket reverzális nélkül, sokszor egyenesen *protestáns* reverzalist adnak. *So-hase fizet azonban nekik gyűlölettel.* Noha a katolikus ember ilyen együttélése ágyasság, *ezt nem a katolikus Egyház hirdeti, és hangsúlyozza, hanem a protestánsok*, mikor az Egyház ellen izgatnak, s noha az illető katolikus, ki is van az Egyházból büntetésül közösítve (mint a protestánsok szeretik mondani: ki van átkozva). Az Egyház ezt is annyira nem hirdeti, hogy alig tudja ezt némely katolikus, sőt Széchenyi, Deák, Bezerédi István katolikus létükre még azt se tudták, hogy ez egyáltalán bűn s ellenkezik a katolicizmussal.

A katolikus Egyházban még kivételesen se fordult elő soha az se (*amit kálvinisták és lutheránusok egyaránt nemegyszer megtettek*), hogy a szószékről nyilvánosan és név szerint szégyenítette meg az ilyen bűnösöket, vagy megbélyegzésül a templom kapujára függesztette ki a nevüket (mint a kommunista szégyentábla). A protestantizmus ellenben még azt is megtette, hogy félreverte temploma harangjait azalatt, míg híve a katolikus templomban esküdött: itt menyegző volt, ott temettek.

Mindez valóban undok gyűlölet, ez tényleg rút fanatizmus. S protestánsaink még azt se hozhatják fel a szeretet e lábbal taposása métségére, hogy az igazsághoz való ragaszkodás miatt történt (mert az valóban még a szeretetnél is előbbre való). Hiszen náluk nem bűn, ha a vegyesházások gyerekei vallásilag felesek lesznek, csak *mindegyiknek* katolikussá lenni nem szabad.

De ha a protestáns „igazsággal” nem ellenkezik az, ha például a lányok katolikusok lesznek, hogy ellenkezhetne akkor az, ha nemcsak a lányok, hanem a fiúk is azok lesznek? Ami nem árt a gyerekek felének, hogy ártana az egészének? A katolicizmus *egy gyereket sem* enged protestánsnak még akkor se, ha a világ összedől miatta, a protestantizmus ellenben azt tartja, hogy vegyes házasságban az a helyes és az a szép, ha a fiúk az apa, a lányok az anya vallását követik. A katolicizmus tehát joggal mondhatja, hogy az *igazság miatt* kíméletlen, a protestantizmus ezt semmiképpen sem mondhatja. Ő ilyenkor valóban csak bosszúálló, mégpedig felekezeti sérelmei, nem pedig az igazságban való meggyőződése miatt.

De nemcsak a meg nem alkuvás az igazság ismertetőjele. Ha valamely vallás azt akarja, hogy mint objektív igazságot kezeljék és tiszteljék, akkor nem ölthet az idők változásával vagy népek és országok szerint más alakot, mint ez a szokásokkal, érzelmekkel és tradíciókkal szokott történni, hanem időtől és tértől függetlenül mindig és mindenütt ugyanannak, és *egyformának* kell lennie, mint ahogyan az igazság is ilyen.

A katolicizmus az igazságnak ezt a másik *elengedhetetlen* tulajdonságát is bírja. Ezért van *egy* feje, aki az egészzet egyformán irányítja, és az egésznek csálhatatlan tanítója. Ezért vannak megváltoztathatatlan dogmái, melyektől eltérést nem enged meg, s ha valaki mégis eltér tőlük, ezért bélyegzi eretneknek és taszítja ki azonnal magából.

Aki ki tudná mutatni, hogy a katolikus Egyház valaha olyat mondott dogmának, amit ma valótlanak tart vagy megfordítva: most tart igaznak olyasmit, amit hajdan elítélt, az megcáfolná, megdöntené az egész Egyházat, mert megcáfolná igazság jellegét. (Ebből következik, hogy vallási analfabéta az, aki a pápai tévedhetetlenségről azt hiszi, hogy mivel csak 1870-ben mondták ki dogmának, csak 1870 óta igaz, tehát a pápa azelőtt tévedhetett.)

Ilyen egyforma és változhatatlan vallás sincs több a katolikuson kívül, de nem is lehet, mert dogmái csak a katolikus Egyháznak vannak, s mert ilyen egyformaság pápa, azaz csálhatatlan fő nélkül nem is lehetséges. Pápája pedig szintén csak a katolicizmusnak van.

Ezen az alapon se képviselhet például igazságot semmiféle protestáns felekezet. A protestantizmus ugyanis tudvalevőleg alanyivá, az egyén felfogásától függővé tette a hitet, benne tehát hitbeli egyformaságról szó sem lehet. Ha az emberek a maguk feje szerint *szabadon* gondolkozhatnak és beszélhetnek, akkor már nem fognak *egyformán* gondolkodni és beszélni. Mivel pedig az igazság elengedhetetlen kelléke az egyformaság, így az alanyiség és az igazság összeegyeztethetetlen. Ha minden katona olyan sapkát visel, amilyent akar, akkor már bizonyára nem lesz *minden* katona fején *egyforma* sapka.

Ahol szabad a lelkiismeret, ahol az egyformaságot elviselhetetlen nyűgnek tekintik, melyet lerázni dicsőség, amely vallásban senkinek sincs joga megszabni, hogy mit higgyünk, ahol tehát mindenki azt hiszi, amit akar, ott a hit *igazságáról*, nem lehet szó, hanem csak ugyan csak vallási hagyományokról, szokásokról, érzelmekről, sejtelmekről, hangulatról, nosztalgjáról. A protestantizmus lényege tehát: a szabad kutatás és a lelkiismereti szabadság miatt se lehet mindenütt egyforma. Amit tehát képvisel, az nem is lehet igazság, hanem csak az emberi kedély érzelmi szükséglete, melyet ki-ki a maga lelki adottságainak megfelelően elégíti ki.

Sajnos a vallási igazságok természetüknél fogva nagy részben nem olyan egyszerűen világosak és ellentmondást nem tűrők, mint az egyszeregy, vagy például a természet erőinek törvényei. A vallási igazságokba bele kell mélyedni, éveken át kell foglalkozni velük, mire az igazságukról való szilárd meggyőződés kialakul bennünk. Sokszor élettapasztalat, ítélőképesség és emberismeret is kell belátásukhoz. Ezekkel nem rendelkezik minden ember, de az elmélyedésre sem ér rá mindenki s a kellő érdeklődés és türelem is sokszor hiányzik.

Továbbá a mennyiségtan vagy a természettudomány igazságainak elfogadása legtöbbször nem kíván tőlünk áldozatot, legalábbis közvetlenül többnyire se kárunk, de hasznunk nincs belőle. Semmi okunk se lévén tehát rá, hogy tusakodjunk ellenük, tárgyilagosan is elfogulatlanul tudunk irányukban viselkedni.

Egész más azonban az eset a katolikus Egyház, tehát a vallás elénk tárta igazságok tekintetében. Ezek tudomásul vétele igen sokszor zavarja kényelmünket, önmegtagadást, áldozatot, sokszor szinte emberfeletti látszó áldozatokat kíván tőlünk, különösen az említett három fő szenvedély: a szemek kívánsága, a test kívánsága és az élet kevélysége elleni küzdelem. Ezért a vallási igazságok elismerése tekintetében a legtöbbször tárgyilagosak, elfogulatlanok, igazságosak se tudunk lenni.

Az egészségügyi igazságok tekintetében is sokszor hasonló a helyzet. Például ha elfogadja valaki, hogy az ivás vagy a dohányzás káros az egészségre, akkor szintén gyakran meg is történik, hogy valakivel nem lehet beláttatni ezt az egészségügyi igazságot, mint ahogyan a vallási igazságot nem lehet. Innen van az emberiség állandó ellenzékiése, sőt gyűlölete és szinte élethalálharca az Anyaszentegyház ellen. Ezért jutott a bitóra már az alapítója is. Ezért mondta meg előre követőinek is: „*Nem nagyobb a szolga uránál.*” „*Ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak.*” És: „*Az emberek jobban szerették a sötétséget, mint a világosságot, mert az ő cselekedeteik gonoszak valának.*”

Ez a gyűlölet megnyilvánul az értelem részéről, mely még csak gondolni se hajlandó arra, hogy egy dogma még esetleg igaz is lehet, hanem azt hiszi, hogy épen azért, mert az Egyház kötelezően írja elő, neki már csak azért se szabad elfogadnia. (Kinek jut ez eszébe például a mennyiségtanban, mechanikában vagy a történelemben?) Az értelem daca és elfogultsága eredményezi az eretnokségeket, az akaraté pedig a forradalmakat. A forradalmak semmi mások, mint tömegbűnök a három fő szenvedély: a szemek kívánsága (gyilkosságok és rablások), a test kívánsága (szabad szerelem) és az élet kevélysége (tekintély, felsőbbség, címek, rangok eltörlése) szolgálatában, melyeket a tömeg, mivel neki nincs, mástól is irigyel.

A XVI. század hitújítása abban is egyezik a mai forradalmakkal, nevezetesen a bolsevizmussal, hogy ez is az értelemnek és az akaratnak ilyen együttes lázadása, tehát eretnokség és forradalom is volt egyszerre. Nem hitjavítás volt ez, mégcsak nem is új vallás alapítása, hanem – a keletiek elszakadásától eltekintünk – az emberi rosszaságnak első hatású lázadása volt az igazságot és erkölcsöt képviselő katolicizmus ellen. (Ne botránkozzanak meg protestáns olvasóim a „rosszaság” szó miatt. Nem sérteni akarok vele, hanem csak azért használtam, mert valóban ez a helyes kifejezés.)

A legnagyobb tévedés azt gondolni, hogy a katolicizmus is egy vallás és a protestantizmus is egy vallás, tehát ha valaki a kettőt cseréli, akkor vallást változtatott. Nem.

Ha katolikus teszi ezt, akkor a vallást és a hitet hagyta el (feltéve természetesen, hogy egyáltalán volt neki hite valaha, mert ha valaki katolikusnak született, abból ez még egyáltalán nem következik), ha pedig protestáns teszi, akkor gyakorlati hitetlenből és vallástalanból hívővé és vallásossá lett (feltéve természetesen, ha lélekben is katolikussá, tehát hívővé vált, nem pedig csak érdekből vagy formaságból tette meg ezt a lépést és a kellő műveltsége is megvolt hozzá).

Láttuk ugyanis, hogy a protestantizmust (s természetesen a görögkeleti, a zsidó és minden más vallást is) csak akkor tekinthetjük vallásnak, ha valláson csak családi tradíciót vagy egy bizonyos faj ismertetőjelét vagy valami (az észtól lényegében véve független lelki) szükségérzetet értünk. A katolicizmus azonban ezzel szemben, illetve ezen felül még más is: egy megmáshíthatatlan, mindenütt és mindig azonos, objektív igazságrendszer, melyben Isten az emberek üdvözülésének feltételeit szabályozta és amelynek mindenki alá van vetve.

Aki tehát katolikusból lesz más vallásúvá, az nemcsak faji vagy családi tradícióit változtatja át más szokásokra és külsőségekre, hanem elhagyta azt a megmáshíthatatlan igazságrendszert is, amelyet új vallásában nem kap és nem is kaphat másikat, hozzá hasonlót. Viszont ha

valaki ellenkező irányban, tehát a protestantizmusból a katolicizmus felé teszi meg ugyanezt az utat és ezt meggyőződésből és intelligensen teszi meg, annak ezt az igazságrendszert és a belőle folyó következményeket kell magáévá tennie a vallási külsőségek cseréjén kívül (mely ehhez képest egészen mellékes kis ügy), s ez olyan nagy dolog, hogy hosszú éveken át tartó szellemi tevékenység és lelki küzdelem nélkül nem is lehetséges.

Nemegyszer fordult velem már elő, hogy a protestáns maga keresett fel megtérési szándékával, mégse tudtam neki örülni, sőt nem is biztattam az illetőt lépése megtevésére. Láttam rajta ugyanis, hogy jóakarátú bár, de csak áttérne, nem pedig megtérne, csak vallási szokásokat cserélne, de arról a nagy kincsről, melyet katolikussá levésével nyerhetne, sejtelve sincs, a boldogító igazság birtokába áttérése után se jutna el s én is csak több évi foglalkozás után tudnám e kincs birtokába juttatni. Erre a nagy munkára pedig, ha én magam elszánnám magamat, neki bajosan lenne kedve vagy türelme. Néha szellemi kapacitása se. (Ha protestánsról, s még inkább, ha zsidóról van szó, e legutóbbi akadály ritkán szerepel, mert náluk átlag nem az értelem hiánya a baj. Hiszen nem csak a zsidók, hanem a protestánsok is nemcsak műveltebbek, hanem értelmesebbek is az átlagkatolikusknál. Ők tehát többnyire nem azért nem látják a katolikus igazságot, mert a kapacitásuk hiányzik hozzá, hanem a rosszság, az elfogultság, a beléjük nevelt ellenszenv, és egyszerűen a kényelem miatt.)

Azt az állításunkat, hogy a protestantizmus a vallástalanságnak egy kezdetleges, 4-500 évvel ezelőtti fajtája, tehát lényegében azonos a XVIII. század második felének már nyíltan hitetlen „felvilágosultságával”, a XIX. század első felének a hazát imádó sovinizmusával, a század második felének szociáldemokráciájával és a XX. század nemzeti szocialista fajimádásával vagy a kommunizmus materializmusával, azt a már felhozott bölceleti érvelésen kívül a protestánsoknak e hitetlen mozgalmak iránti lanyha, sőt barátságos viselkedése is bizonyítja.

A XVIII. század „felvilágosultjai” csak a katolicizmust gyűlölték s gúnyolták, a protestantizmust nem, sőt a katolicizmussal szemben egyenesen dicsérték.

A katolikusokkal szemben a francia forradalomban például éppen nem kellett vértanúhalált szenvedniük az ország hugenottáinak, hazánkban pedig egyenesen ennek az istentelen mozgalomnak köszönték a protestánsok, hogy 1791-ben már egyrangúakká váltak a katolikusokkal, sőt felekezeti vezetőik még a főrendi ház tagjai is lettek. (Ugyanakkor ugyanez a „felvilágosultság”, noha Angliában sokkal nagyobb hódításokat tett, mint nálunk, ott csak annyi engedelményt volt hajlandó tenni a katolicizmus felé, hogy megtűrte, hogy az országban katolikus püspökök is lehessenek, még ezt is csak 1790-nél jóval később tűrte meg, de hogy ezek a katolikus püspökök (vagy akár közülük egy is) a lordok háza tagjai is lehessenek, úgy mint az anglikán püspökök, arról szó se lehetett, *sőt nincs szó még ma se.*)

A nemzeti forradalmak koráról ugyanezt kell mondanunk. Ez is Olaszországban egyenesen egyházellenes volt, nálunk pedig 48 törölte el a katolicizmus államvallás jellegét s mind politikai (Kossuth), mind irodalmi (Petőfi), mind hadi (Görgey) vezetője protestáns volt. Kossuth kormánya is többségében protestánsokból állt.

A szociáldemokrácia is csak katolikus államokban volt vallásellenes (a szabadkőműveség hasonlóképpen), protestáns államokban megelégedett tisztán gazdasági harccal.

Németországban annak ellenére, hogy Hitler anyakönyvileg katolikus volt, a nemzetiszocializmusnak a *protestáns* németek voltak mindig megbízható hívei, a „klerikális” katolikus németiség pedig az egyetlen ellenfele. Ausztriában is a „klerikális” néppárt volt egyetlen ellensúly. Annak ellenére, hogy Szálasi is katolikus volt, kormányának többsége neki is protestánsokból állt.

Még feltűnőbb jelenség ez a bolsevizmus alatt. Az összes nyugati államban mindenütt a „klerikális” párt volt a bolsevizmus harcos és mindig megbízható ellenfele, Németországban Adenauer és pártja a lakosság katolikus, az atlanti szövetségbe való belépést ellenző német szociáldemokraták pedig protestáns feléből kapták híveiket, sőt az a Niemöller lelkész is a

bolsevizmussal való megalkuvás egyik vezére lett, aki a nemzeti szocializmus alatt kivételesen protestáns létére is a rendszer ellensége volt.

A mi hazánkban ahogyan az első kommunizmus ellenforradalmi kormánya a katolikus Szegedről jött, úgy jött a „kálvinista Rómából” a második bolsevizmusnak szállást csináló első polgári kormány, melynek egyébként katolikus tagja is alig volt. A kálvinista lelkész vezetése alatt álló és egyébként is kálvinista (Nagyatádi Szabó) alapítású és mindig erősen kálvinista jellegű Kisgazdapárt volt az, mely először kötött fegyverbarátságot a bolsevizmussal, mikor pedig már berendezkedett a proletárdiktatúra, aki vezető szerepet játszott benne s nem volt zsidó, az úgyszólván kivétel nélkül protestáns volt (Dálnoki, Dinnyés, Tildy, Nagy Ferenc, Dobi, Darvas stb.). A hivatalfőnökök és iskolaigazgatók még tiszta katolikus falvakban és városokban is (amennyiben nem zsidók) többnyire protestánsok, voltak. Még Esztergomban is református nő volt a tanács elnöke. Eleinte, úgyszólván az egyetlen katolikus miniszter a kultuszminiszter volt, az is csak azért, mert annak katolikusnak *kellett* lennie. A rendszer azonban semmit se talált magára annyira sérelmesnek, mint ezt, és ezt a „kell” szót hamarosan meg is szüntette és *kultuszminiszterré is protestánst tett*.

Hogy a katolikus klérus és a püspöki kar mily sokáig s mily hőiesen ellenállt a bolsevizmus csábításának és halálos szorításának, s ezzel szemben s a tőle adott szép példa ellenére (melyet csak követni kellett volna, s amit az erősebb katolikus Egyház példaadása jelentősen meg is könnyített volna részére) köztudomású, hogy a protestantizmus, s köztük elsősorban a magyar kálvinizmus *milyen hamar* s milyen gyalázatosan behódolt.

Világos, hogy protestánsaink is utálták a rendszert, de viszont az ellenzékiesség hátrányait vállalni már nem voltak hajlandók. Nemcsak üldözés alakjában nem, hanem még az érvényesülésről való lemondás alakjában sem.

Jellemző, hogy a protestáns vallású nyilas miniszterek majdnem mind megtértek a siralomházban (Reményi-Schneller is, Kemény báró is, Budinszky is és sajtófőnökük, Kolozsváry Borcsa is), s lépésüket azzal okolták meg, hogy a kommunizmus tulajdonképpen a reformációval kezdődött. E kijelentésük mutatja, milyen tisztán látták a helyzetet és hogy ők a végén valóban nemcsak áttértek, hanem meg is tértek. Ez egyébként – különösen, ha művelt emberekről van szó –, ha az ember siralomházban ül, már igen könnyű dolog is. A szenvedélyek ugyanis akkor már elnémultak, nincs már pénzvágy, nincs élvágy, *rég megtört a kevelység* is s így mi sem akadályozza már az igazság háborítatlan útját az emberi lélekben.

Az is érdekes, sőt feltűnő, hogy a kommunizmus annyira utálta a katolicizmust s úgy félt tőle, mint az ördög a szenteltvíztől, hogy nemcsak Isten szent nevét írta kisbetűvel, a Mikulásból csinált „Télapót”, az iskolákban a karácsonyi szünetből csinált „téli” és a húsvétiból „tavaszi” szünetet, sőt még a karácsonyból is fenyőfa-ünnepet; hogy nem Krisztus, hanem „időszámításunk” előtt vagy után számolta az éveket; Szent Istvánból első István, a Szent László kórházból csinált László kórházat, Pestszentimréből Pestimrét, sőt még a tiszta katolikus Kunszentmártonból is Kunmártont (de a félig református Kunszentmiklós nevét nem változtatta meg), s még Esztergomban is, sőt elsősorban itt száműzött az utcákról és terekről minden szentről, minden érsekről nevezett utcát és teret s még Pázmány Péter pesti egyetemét is Eötvös Lórándról nevezte el.

Mikor például sajtója és rádiója Faludi Ferencet ismertette jubileumán, gondosan nemcsak azt hallgatta el róla, hogy jezsuita volt, hanem még azt is, hogy pap, vagy akár katolikus. Ellenben Tessedik Sámuelnek még a réginel is nagyobb hírverést csinált és sose hagyta el neve mellől az evangélikus lelkészi jelzőt. Még Comeniusnak, a cseh protestáns lelkésznek is reklámot csinált még nálunk is.

Emiatt még a jobb katolikusok is, mikor például iskolai találkozót rendeztek, szégyellték s elhagyták, hogy katolikus intézet volt, amelybe jártak, ellenben a debreceniek, pápaiak, sárospatakiak nemcsak soha el nem hagyták a „református” jelzőt ekkor se, hanem épp úgy dicsekedtek vele és tetszelegtek benne, akár Horthy idejében. Akinek pedig református vagy

evangélikus lelkész volt az apja vagy valamely hozzátartozója, az ezt nemcsak el nem hallgatta, hanem mindig egyenesen kiemelte. Amilyen nagy szégyen és hátrány volt ugyanis papi ismerettséggel vagy rokonsággal bírni, épp annyira nem volt ekkor se szégyen, sőt többé-kevésbé ekkor is egyenesen dicsőség volt nem katolikusnak, hanem protestánsnak lenni vagy ilyen rokonsággal bírni. Nem is jutott senkinek se eszébe, hogy például a Luther utca vagy akár a Kálvin tér nevét is meg kellene változtatni, mert ez is ellenkezik a kommunista ideológiával. Ez nem ellenkezett.

Végeredményben meg kell tehát állapítanunk, hogy a hitújítás a valóságban a hit talajáról való letérést jelenti. Megengedjük, hogy eleinte nem volt tudatos ez a letérés, azt is tudjuk és elismerjük, hogy ma is szép számmal vannak olyan protestánsok, akik *egyénileg* nem tértek le a hit talajáról, ámde ez csak az ő egyéni jó akaratuk és érdemük s nem változtat azon a tényen, hogy maga a protestantizmus végeredményben nem a hitbéli meggyőződést, hanem a hitbéli kételkedést jelenti, hiszen végeredményben a Biblia *egyéni* magyarázásából áll.

A protestantizmus lehetőséget ad mindenkinek arra, hogy a Szentírást a maga módjára értse, így kényelmének, szenvedélyeinek s időnkénti hangulatának megfelelően értelmezze, vagyis, hogy vallását, istenét a maga képére és hasonlatosságára alakítsa ki. Hogy voltak, vannak és lesznek is közöttük olyan jó emberek, akik ezzel a lehetőséggel nem élnek vissza s nem a Bibliát alkalmazzák magukhoz, hanem ők igyekeznek alkalmazkodni a Bibliához, az a tényen nem változtat, mert az emberek többsége nem ilyen.

Azonban még ezek a jó emberek is ki vannak téve a jóhiszemű tévedéseknek s szenvedélyeikkel való harcaikban – mert hiszen a jóknak is vannak rossz hajlamaik – a protestantizmusban ők is teljesen magukra vannak hagyva s teljesen nélkülözik azt a szilárd, megmásíthatatlan sziklaalapot, amely nélkül e harc legfeljebb egyes szerencsés idegalkatú emberekben lehet eredményes.

A protestantizmus az által, hogy híveinek szabad kutatást – és természetesen a kutatásban szabad eredményt – engedélyezett, a vallásban letért az objektív igazság talajáról, mely se szabadságot, se változatosságot nem tűr. A vallást az ész és akarat területéről a sejtelmek, a hangulat, az érzelmek, az ősökre való büszke feltekintés, a családi tradíciók s egy, az egyént földi ügyeikben támogató hatalmas közösségbe való tartozás előnyével pótolja, mely bizonyára nem lekicsinyelendő dolog, de semmi köze a hithez, melynek szeme a másvilágon van s jutalmát onnan várja.

Így azonban érthető, hogy a protestantizmus fennmaradt, s most is még erőt jelent, hisz a jóknak lehetőséget ad a vallásosságra, míg a közönyöseknek és szemüket a földön tartóknak földi előnyökkel szolgáló s e mellett arra is lehetőséget ad nekik, hogy mindezek ellenére még vallásosaknak is tarthassák magukat. Ámde világos, hogy erre csak azért van meg a lehetőség, mert az illetők nem hajlandók a kérdésről mélyebben elgondolkodni. Le is mondanak erről szívesen, mert így kellemesebb nekik.

Olyan forma az eset, mint az angol király koronázásakor, aki a nagy esemény megtörténte után a koronával fején és a koronázási jelvényekkel testén és kezében körülkocsizik a városban, de mivel a valódi korona igen nehéz, nem az igazi koronát, hanem egy könnyű, de az eredetivel külsőleg egyező másolatot visel a fején. Az emberek is jobban szeretik az igazságtól elvonatkoztatott érzelem-, hangulat- és családi tradícióvallást, mert az kényelmesebb, de látszólag éppúgy vallás mint az igazi.

A protestáns szabadkutatás és egyénileg kialakított hit nem vallás, hanem csak másolat. Világos ugyanis hogy így szó se lehet arról, hogy az, amit ki-ki – mindegyik másképpen – méltóztatik hinni, egyúttal igaz is legyen. Kinek-kinek lehet ugyanis más-más az ő érdekeit képviselő felekezete, neki külön dicsőséget hozó ősei, neki a másétól különböző kedves családi tradíciói, vallásos hangulatai és érzelmei, de nem lehetnek neki magának külön vallási igazságai vagy erkölcstana. Az olyan vallásnak, melyben ez utóbbiak teszik a lényegét, szükségképpen mindenki számára ugyanannak egyformának, változhatatlannak és megmásíthatat-

lannak; érzelmektől, kedélytől, hangulattól, ösöktől, családi hagyományoktól, nemzetiségtől és fajtól függetlennek kell lennie.

A katolicizmus ilyen vallás, a protestantizmus nem ilyen „vallás”. Egész más kategóriába tartozik tehát az egyik, és egész másikba a másik. Ha azt értjük valláson vagy hiten, amit a katolicizmus, akkor a protestantizmus nem hit, nem vallás. Pedig hát tagadhatatlan, hogy ezt értjük a hiten. Hiszen a protestáns is erősködik még ma is, hogy nem a katolicizmus, hanem az ő vallása az igaz.

Világos, hogy mihelyt valaki elismeri vagy tudatára jön annak, hogy az ő vallása csak a kedély, az érzelem dolga, de igazságai nincsenek, illetve teljesen bizonytalanok (Ki látott bizonytalan igazságot? Hiszen bizonytalanságban lenni azt jelenti, hogy még nem találtuk meg, még nem ismerjük az igazságot!), akkor neki már vallása tulajdonképpen nincs, hanem csak pótlékai, melyek csak azért keltették benne a valóság látszatát, mert sohase tartotta a dolgot olyan fontosnak, hogy komolyan foglalkozott volna vele s így megállapíthatta volna mibenlétét.

A protestantizmus lényegében az emberi gyarlóság terméke

Még világosabbá válik állításunk igazsága, ha a vallást nem elméletben, hanem a gyakorlatban nézzük, ha nem magukat a hitigazságokat, hanem ezek megvalósítását, az életbe való átültetését, az erkölcsöt vizsgáljuk. Feltétlenül észre kell vennünk ugyanis, hogy a protestantizmust ugyanazok az emberi szenvedélyek, ugyanaz az emberi rosszaság hozta létre, ami a későbbi, már teljesen istentelen alapon álló forradalmakat, például a marxizmust vagy kommunizmust.

A Szentírás (és természetesen a protestánsok bibliája is) óv bennünket a hamis prófétáktól. Ezeket a hamis prófétákat szerinte arról lehet megismerni, hogy míg az Evangélium önmegtágadást, lemondást, nagyobb szigort, nagyobb önuralmat kíván tőlünk, hibáinkra figyelmeztet s ezért korhol, fedd bennünket, addig a hamis próféták inkább ellenfeleinket szidják előtünk, nem minket, hanem azokat korholják, gyalázzák, minket magunkat dicsérnek, nekünk magunknak hízelegnek. A hamis próféták kedveskednek, sajnálnak bennünket, sokallják a szerénységünket, alázatosságunkat, türelmünket és igénytelenségünket, nem türelemre, megelégedettségre, alázatosságra buzdítanak, hanem bátorságra, szabadságra, öntudatra, érdekeink képviselőjére serkentenek, sőt lázítanak bennünket.

Például a marxista-kommunista munkásvezérek állandóan azt beszélték és beszélnek a munkások fülébe, hogy ők mennyire el vannak nyomva, őket mennyire kizsákmányolják és hogy ezt nekik nem szabad tűrniük. Szerintük a kapitalista, a munkaadó nem is lehet más, mint munkásellenség, más célja nem is lehet, mint a munkások kizsákmányolása. Teljes lehetlenség, hogy ők a munkásaikhoz, dolgozóikhoz igazságosak vagy méltányosak lehessenek.

A marxista művekben és szónoklatokban még nagyítóüveggel se találhatjuk nyomát annak, hogy esetleg még olyan munkás is lehet, akinek szintén van hibája, például hanyag vagy lelkiismeretlen, vagy például a jó helyzetben elbizakodott. De arról sincs szó, hogy esetleg a gyárosok között is lehet olyan ember is, aki jólelkű, megértő, méltányos s munkásait legalább annyira szereti, mint a nagy jövedelmet.

Pedig az igazság az, hogy a munkás is gyarló ember, és a kapitalista is az. Mind a kettő önző, mind a kettő elbizakodottá válik, ha érzi, hogy a másik rászorul. (Gazdasági fellendülés idején, mikor jól lehet keresni és több a munka, mint amennyi a munkáskéz, a munkás van fölényben és inkább a gyáros az, aki rászorul a munkásra, mint megfordítva. Ilyenkor (tehát mikor legkevésbé ok volna rá) több a sztrájk, mint akkor, mikor megokolt volna.) De azért viszont az ember nem is szörnyeteg, nem csupa önzés és kíméletlenség. Tehát se a munkás nem ilyen, se a kapitalista nem ilyen, hanem mindkettőnek vannak jó tulajdonságai is, sőt mindkettő körében egyformán találunk egész az együgyűségig jókat és becsületeseket is.

Ha tárgyilagosak vagyunk, azt kell megállapítanunk, hogy ha a kettő között különbség van, akkor egyenesen a munkaadók, nem pedig a munkások javára van különbség. Nem a gazdagok vagy előkelők érdeme az, hanem a jobb móddal járó nagyobb műveltség és gondosabb nevelés következménye, de megvan ez a különbség, mert világos, hogy a művelt és gondosabb nevelésű ember átlag jobban uralkodik állati ösztönein, mint az, aki az utcán nőtt fel. Igen nagy bűnököt legalább oly fokban okoz az ítélőképesség hiánya, mint a rosszaság. Márpedig világos, hogy az ítélőképesség hiánya gyakoribb a műveletlen munkásban s a gazdasági cselédben, mint a művelt s tanult gyárosban vagy földbirtokosban.

A protestantizmus szakasztottan olyan jellegzetesen hamispróféta volt, akár a marxista munkásvezérek vagy a többi forradalmár. Említettük, hogy a hamispróféták módszere az, hogy kötelességeire való figyelmeztetés helyett inkább legyezi az embert, s említettük, hogy a vallás a gyakorlatban az ember három fő szenvedélye, az önzés három törzsmegnyilvánulás-

sa elleni küzdelemben áll. A protestantizmus, noha vallásnak, sőt megjavított vallásnak nevezte magát, mégis e veszedelmes szenvedélyek elleni küzdelem helyett egyenesen a concupiscentia oculorum [szemek kívánsága], concupiscentia carnis [nemi önzés] és a superbia vitae [lelki önzés] szolgálatába állt és e rút szenvedélyeknek az ember lelkében való felkeltése, illetve élesztése (mert felkelteni nem kell, anélkül is megvan) volt a kenyere. Nem *nevelte* az embereket, hanem *hízelt* nekik.

A protestantizmus a reneszánsz kor lanya, vagy egyenesen bűnös papjainak és szerzeteseinek nem – mint az Egyház – az önmegtágadást és az önuralmat, hanem helyette a megházasodást ajánlotta. A hitújítás azt hangsúlyozta előttük, hogy az örökös szüzesség úgy is lehetetlen, meg hát értelme se sok van. Jobb tehát, ha ők is megházasodnak s a szellemi-erkölcsi igények e leszállítása miatti csalódást vagy szégyent azzal enyhítette, hogy ezzel legalább példát adnak a tömegnek a tisztességes családi életre. Az nem zavarta a protestantizmust az emberi kényelemnek való e hízélgésében, hogy e beszédből lényegileg az következik, hogy nemi tekintetben végeredményben semmi sem tilos.

Ha ugyanis a szüzesség lehetetlen s lehetetlen még a papok számára is, s nem is éri meg azt a sok küzdelmet, amibe kerül, akkor a házasságtörés is meg van engedve. Annak ugyanis, aki idegen személybe szerelmes, épp oly nehéz törvényes hitvestársa mellett kitarantia, mint annak, aki örökös szüzességre vállalkozott, a teljes önmegtartózkodást. Sőt neki még nehezebb, mert ő már kóstolta a nemi örömeiket, a szűz pedig nem, és „ignoti nulla cupido” [amit nem ismerünk, arra nem vágyakozunk]. Ő már szabad utat engedett nemi ösztöneinek, a szűz pedig még nem, s világos, hogy könnyebb fent maradni annak, aki még nem is volt lent soha, mint annak, aki már egészen megszokta a lefelé járó utat.

De ha elismerjük, hogy a papoknak lehetetlen az örökös szüzesség, akkor azoknak is szabad erkölcstelenkedni, akik csak 30-40 éves korukban jutnak abba a helyzetbe, hogy megházasodhatnak. Hiszen ha az örökös szüzesség lehetetlen, akkor a 30-40 éves korig tartó szüzesség épp úgy az. Hát még mennyire szabad akkor homoszexuálisnak lenni s az ösztönöknek ez irányban is szabad folyást engedni! Hiszen aki ilyen hajlamú, nem tehet róla, hogy ő ilyennek született, s ráadásul az ilyenek nemi ösztöne még sokkalta erősebb is, mint a normális embereké. A papok, szerzetesek szüzessége lekicsinylésének vagy egyenesen lehetlenné nyilvánításának tehát ilyen „csekélyek” és „mellékes” jelentőségük a logikus, szükségszerű következményei.

A szüzesség nehézségein a szüzesség elvetésével segíteni épp olyan eljárás, mint ha valaki egyes romlott korok szinte intézményes és mindennapi házasságtörésein azzal akarna segíteni, hogy eltörli a házasságot és behozza helyette a többnejűséget vagy a szabad szerelmet. Mindkét bajnak az erkölcsök megnemesítése, a hit megerősítése, az önmegtágadás hirdetése, a bűnösök korholása és felemelése az orvossága, nem pedig annak megállapítása, hogy igazatok van, nincs is az önmegtágadásra semmi szükség, ezt csak a pápák önzése és uralomvágya találta ki azért, hogy annál könnyebben és biztosabban uralkodhassanak rajtatok. Tehát tulajdonképpen csak nagykorúságtokat, az ember legnagyobb kincsét, a szabadságot vívjátok ki magatoknak akkor, ha megszabadultok a mesterségesen, ravasz számítással belétek nevelt előítéletektől és „bátran” megházasodtok. Nem a tipikusan hamispróféta beszél-e így? (A békepapok is így beszéltek, mintha a békepapsághoz bátorság kellett volna.)

A Bibliát tartották kezükben e hamispróféták s handabandázásuk közepette egy cseppet se zavarta őket, hogy a Biblia a leghatározottabban a szüzesség *mellett* szól. Vajon maga Krisztus Urunk megházasodott-e, tehát szükségesnek tartotta-e, hogy *példát adjon* nekünk a keresztény családi életre? Pedig másban mindenben példát adott. (Mint látjuk, a nemi önmegtartóztatásban is.) Vajon anyjává is nem olyan nőt választott-e, aki mikor már megtudta, hogy méhében fogant, még akkor is azt merete mondani az Isten angyalának, akiről tudnia kellett, hogy lelkébe lát s így valótlan hiába mond neki: „Én férfit nem ismerek.” (Lk 1,34) Vajon nem hangsúlyozza-e Szent Pál is, hogy ő tisztaságban él (1Kor 7,8) és hogy a szüzes-

ség szebb, biztosabb, tökéletesebb, Isten előtt kedvesebb állapot, mint a házasság? (1Kor egész hetedik fejezete). Nem ajánlja-e ugyanezt Jézus maga is (Mt 19,12)?

Igaz, hogy azt mondja, hogy csak az fogja fel, aki fel tudja fogni (Mt 19,11), ámde az Egyház se kényszerít senkit arra, hogy pap legyen, vagyis hogy az örökös szüzességet „fel-fogja”, hanem csak azt írja elő, hogy papok csak azok legyenek, akik fel tudják fogni. Igaz, hogy azt is mondja a Szentírás, hogy jobb megházasodni, mint égni (1Kor 7,9), de viszont az is igaz, hogy ha valaki már elhatározta magát, hogy inkább ég, mintsem megházasodik (akár könnyelműségből történt ez az elhatározás, akár Isten iránti nagylelkűségből), annak most már kötelessége akár égni is (s erre az égésre annál szívesebben elhatározhatja magát, mert nem ingyen ég, megkapja majd érte a jutalmát), és az is igaz, hogy égni is jobb, mint vétkezni és elkárhozni, azaz örökre égni.

Az is igaz, hogy a Szentírás nemcsak a papnak, hanem még a püspöknek is megengedi a megházasodást, de igaz az is, hogy ezt akkor engedte meg, mikor még nem fiatal koruktól kezdve nevelték papoknak a papokat, hanem meglelt korban, sőt az öregek közül választották ki őket az apostolok. Világos tehát, hogy így alig választhattak nőtleneket. Azonkívül ne fedjük, hogy Krisztus Urunk azt is mondta, hogy emberek is tehetnek megszorításokat, megkötéseket az Egyházban, és ez olyan, mintha ezeket a megkötéseket, ezeket a tilalmakat ő maga állította volna fel. (Mt 18,1-8) A protestáns hamis próféták tehát akkor és annak ellenére engedték meg a papoknak és szerzeteseknek a megházasodást, mikor az Egyház ezt nekik megtiltotta, és noha ez a tilalom teljesen az Evangélium szellemének megfelelően történt.

Ezzel szemben ez a hamispróféták adta engedelmény mennyire evangéliumellenes szeltemben történt! Nemcsak az Egyház iránti engedetlenség miatt, mely az Evangélium szellemével merőben ellenkezik, hanem főként azért, mert ez a megengedés a szüzesség lekicsinylése, kicsúfolása, sőt lehetetlennek mondása közepette történt. Az Evangélium a házasságot csak a szüzesség magasabbrendűségének hangsúlyozása közepette azok számára helyesli, akik alig bírnak a testükkel. (Mivel az emberek 90%-a alig bír, azért a házasság, noha a szüzességnél alacsonyabb rendű, nem szégyen, nem is kereszténytelen, hanem emberi dolog. Ami pedig emberi, az keresztény is.)

Semmiképpen sem keresztény dolog azonban a házassággal szemben a szüzesség kicsúfolása, lekicsinylése, kifigurázása, nevetségessé tévése és a mesék világába való utalása. De a protestantizmus – igazi hitetlen módra – ezt tette. A protestánsok és pamfletjeik nem a szüzesség magasztalása és az emberi test gyarlóságának hangsúlyozása közepette és címén mondták megengedettnek, sőt jónak a házasságot, mint a Szentírás, hanem annak hangsúlyozásával, hogy örökös szüzesség emberek közt nincs, nem is lehet. Szükség sincs rá, de nem is létezik. Aki állítja magáról, képmutató. Vagy az erő és egészség fogyatékossága s ezért sajnálatra való, vagy pedig hazug képmutatás s ezért megvetésre méltó.

Arra, hogy ez Istennek hozott hősi áldozat is lehet, mert az erős hit és a mennyek országában való tántoríthatatlan remény gyümölcse, arra ők nem is gondoltak. Úgy látszik, ilyen erős hitük nekik sohase volt. Nem tudták feltételezni tehát másban se. Cinikusok voltak, nem hittek a nemesben és az erényben. Ebben is olyanok voltak, mint a marxisták, akik szintén nem tudják elképzelni, hogy lehessen olyan kapitalista, akinek kezében van a tőke, tehát a lehetőség a munkások kizsákmányolására és mégse zsákmányolja ki őket. Ők (nem hiába többnyire zsidók hirdették), úgy látszik, az ő helyükben feltétlenül kizsákmányolnának, mert önzetlenségre, önuralomra sohase tanították őket.

De a protestáns hamis próféták nemcsak a lecsúszott papoknak és szerzeteseknek hízelegtek – feddés és buzdítás helyett – a concupiscentia carnis [nemi önzés] terén, hanem az átlagembernek, a tömegeknek, a házásoknak is. Ezeknek a válást és válás után az újraházasodást engedték meg *annak ellenére, hogy az a Biblia, amit a kezükben tartottak és amelynek meg nem tartását a régi Egyháznak és papságának vetették szemére, semmit se tilt meg olyan világosan és olyan sokszor, mint éppen ezt.* (Mt 5,32, 19,3-9, Mk 10,2-12, Lk 16,18, Róm

7,23, 1Kor 7,10-11; 7,39) A Szentírásban hét különböző helyen van megírva a legvilágosabban és legfélreérthetlenebbül (úgy, hogy másképpen nem is lehet magyarázni), hogy házasságtörés esetén különválhatnak a felek, de az elválás után soha és semmiféleképpen se köthetnek újabb házasságot addig, míg elvált hitvestársuk életben van. Ha megteszik, újabb házasságuk közönséges paráználkodás. A katolikus Egyház e szentírási tilalom miatt képes volt egész Angliáról lemondani, mintsem VIII. Henriknek megengedje a Boleyn Annával való paráználkodást elvált felesége, Aragóniai Katalin életében. Ellenben a protestánsok kivétel nélkül minden felekezete és a görögkeletiek is megengedik mindig, valahányszor a polgári egybekelést az állam megengedi.

Ha felvilágosítást kérünk tőlük, hogyan lehetséges ez, azt felelik, hogy a házasság felbonthatatlanságához ők épp úgy ragaszkodnak, mint a római Egyház, *sőt annál még jobban is*, mert ők „örökre” felbonthatatlannak tartják, míg mi – mondják ők – azt tartjuk, hogy a halál felbonthatja, de vannak házasságok, melyek már pokollá váltak s a pokolból embertársainkat kiszabadítani felebaráti szeretet, s ilyenkor nincs is már semmi értelme a kényszerítésnek. Az ilyen házasság már úgysis régen felbomlott, mert a szükséges hitvesi szeretet legyőzhetetlen gyűlöletté változott. Nem mi bontjuk hát fel – mondják –, hanem csak a tényt vesszük tudomásul.

Mikor egy nem is kálvinista, hanem „csak” lutheránus hívő és jóra való fiatalembert arra figyelmeztettem, hogy ez az érvelés – mondjuk – nagyon ügyes, csak az a baj, hogy a Bibliával, Krisztus tilalmával ellenkezik, azt felelte, hogy „ebben Krisztus Urunk is tévedett”, s ezzel ugyancsak bebizonyította, mennyire igazunk volt az előbbi fejezetben, mikor azt mondtuk, hogy a protestantizmus letért a tulajdonképpeni hit talajáról.

E fiatalemberben még szép volt, hogy feleslegesnek tartotta a képmutatást s nem a Bibliát próbálta a maga módjára magyarázni, hanem nyíltan megmondta, hogy neki a Biblia se számít. (A Krisztus Urunk ugyanis, aki ebben a dologban tévedett – még ha másban semmi- ben nem fordulna elő ez a kellemetlen dolog, csak egyedül ebben –, már semmiképpen sem lehet Isten.)

Egyszer egy annyira kálvinista tanárt helyeztek abba az iskolába, melyben működtem, hogy még az iskola hazafias ünnepélyén mondott beszédét is azzal fejezte be, hogy „ámen”. Noha a protestánsok a jó modorokról jellegzetesek, ő annyira félszeg vagy fanatikus volt, hogy nekem, a papnak, be se mutatkozott s így hónapokon át üdvözlés nélkül kerülgettük egymást. Mikor megtört a jég és jóban lettünk, látva bibliásságát és hogy igazabb lelkű ember, mint az átlag, egyszer azt mondtam neki: Bebizonyítom, hogy maguk lábbal tapossák a Szentírást. „Hogyhogy” kérdésére kezébe adtam az imént elsorolt hét, a házasság felbonthatatlanságát hangsúlyozó szentírási helyet. Átvette s azt mondta, hogy áttanulmányozza. Utána hónapokig csönd. Végül megkérdeztem, áttanulmányozta-e már. Igenlő válaszára megkérdeztem, mit szól hozzá. Azt felelte, hogy ezeken a helyeken valóban tagadhatatlanul azt kívánja a Biblia, amit én állítok. Mielőtt azonban végleges állást foglalna a kérdésben s felekezetét elítélné, még meg akar kérdezni a dolgokra vonatkozólag egy református lelkészt is. Újabb csönd hónapokon át. Végül megint én voltam kénytelen megtörni a csendet, s megkérdezni, kérdezősködött-e már s mit válaszolt a lelkész: „*Semmitmondó, üres szólamokkal akarta a dolgot elintézni!*” – válaszolta elítélő, szinte megvető hangon.

Egyéb következménye nem is lett a dolognak, sőt a tanár úgy is halt meg, mint kálvinista. Én se mondtam neki, miért nem tér meg, mert tudtam, hogy csak az „áttérés” megy igen könnyen, a megtérés, kivált komoly, értelmes emberben, hosszú évek munkája. Kíméletből még azt se hoztam neki elő soha, hogy miért nem vonja le a következtetést abból, amit megállapított. Az az eredménye azonban így is megvolt a dolognak, *hogy* az illető azóta igen sokszor fordult hozzám vallási és egyéb kérdésekkel s válaszom ellen sohase volt kifogása, sőt úgy láttam, úgy fogadja mindig, mint végleges és eldöntött igazságot.

A concupiscentia oculorum, a vagyon utáni rendetlen és bűnös vágy terén éppúgy a hamis próféta gyászos szerepét játszotta a protestantizmus, mint a test kívánsága, azaz a nemiség terén. Szintén nem nevelte, nem buzdította, nem korholta és nem az önuralomra figyelmeztette híveit, hanem itt is a csábító dicstelen szerepét vállalta. Mint a kommunisták a proletárokat, ő is egyenesen ráuszította a hívőket a papok vagyonára. A tízparancs azt mondja, ne kívánd más mezejét, a protestantizmus a tízparancsossal (Bibliával) kezében egyenesen megkívántatta velük a másét. Ez a más egyelőre még csak az Egyházra szorítkozott, illetve a papokra (mert az Egyház vagyonát a papok vagyonának nevezte, hogy hatásosabban és kisebb lelkiismeret-furdalással kívánja meg a hívő ezt a vagyont), de nem maradt meg csak a kívánságnál, hanem ténylegesen is teljes egészében birtokába vette ezt a vagyont mindenütt, ahol elvégezte a „hitjavítást” (csak ekkor a vagyont nem a parasztok, hanem az urak kapták). 1600 körül nálunk is alig volt már vagyon az Egyház kezében. A vagyonnal együtt maga a papság is úgy eltűnt, hogy még a Dunántúlon is alig volt megye, melyben kettőnél több plébános volt, de sok helyen, például Fejér megyében, sőt a nagy Somogyban egy se volt.

Érdekes, hogy a *főpapság* és a *kolostorok* vagyonát vették el, mégis a *plébánosok* tűntek el. Mivel ugyanis észrevétlenül eltűnt „a papok” vagyona, eltűntek a papnevelő intézetek is (majdnem száz éven át egyetlenegy se volt az egész országban, Erdélyben sok száz éven át nem volt). Jól láthatjuk belőle, milyen jövő várt volna az Egyházra, ha a Habsburgok képében nem akad pártfogója, de láthatjuk azt is, hogy a „papi” vagyon és az Evangélium sorsa milyen szorosan összefügg és aki ezt a vagyont elirigylé „a papoktól”, az tulajdonképpen az Evangéliumot irigylé el az emberektől, attól fosztja meg a népet és az országot.

Minek a papoknak az a nagy vagyon? – kérdezték és kérdik még ma is. Kövessék Jézus példáját és az evangéliumi szegénységet és járjanak ők is az apostolok lovain, mint Jézus és apostolai is gyalog jártak.

Azt azonban elfelejtették és ma is elfelejtik, hogy az Evangélium és Jézus példája a hívőknek is szól, nemcsak a papoknak, mert nincs külön Evangélium a papok és külön a papok „jóakarói” számára. Azt is elfelejtették, hogy ha, a *papoknak* felesleges, sőt káros a vagyon (de a protestánsoknak is felesleges és káros, mert őket éppúgy akadályozza az üdvözülésben, mint a papokat), annál szükségesebb az *Egyháznak*, s ők ezt a vagyont nemcsak a papoktól, hanem az Egyháztól is elrabolták. (Ha csak a papoktól vették volna el, nem lett volna olyan nagy baj.)

Ha csak arról lett volna szó, hogy a papok kövessék az Evangéliumot, akkor nem az Egyház vagyonát kellett volna elvenni, hanem olyan reformokat életbe léptetni, hogy az a vagyon ne a papok kényelmét és fényűzését szolgálja, hanem valóban az Evangéliumot. Láttuk, hogy a jó I. Ferdinándnak erre is gondja volt végrendeletében.

Ezt a reformot természetesen nem lehetett volna úgy elintézni, hogy mivel ez a vagyon a papoknak árt, azért legyen inkább a földbirtokosoké. (Azoknak, úgy látszik, nem árt. Azok nem lesznek tőle kényelmesek, se fényűzők. Vagy pedig azért, mert a földbirtokos kényelme és fényűzése evangéliumi, csak a papoké nem az.)

Az se lett volna megoldás, hogy maradjon az a vagyon az Egyházé, de jövedelme hovaforrásáról ne a papok, hanem a világi urak rendelkezzenek. Ez ugyanis először valóban evangéliumellenes, mert Jézus az Egyház kormányzását az apostolokra (és utódaikra) bízta, nem pedig a fejedelmekre vagy földbirtokosokra, világos tehát, hogy rájuk bízta az Egyház vagyonával való rendelkezést is, másodszer pedig talán nem szükséges bizonyítanunk, hogy világi kezelés alatt az a vagyon még kevésbé szolgálta volna az Evangélium ügyét, mint papi kezelés alatt.

Milyen cinizmus az is, hogy „hitjavítás” képében a *hívek*, akiknek tanítását az Evangélium a papokra bízta, *adnak oktatást a papoknak* az Evangéliumról. Ennek alapján szegénységet követelnek minden paptól, melyet az Evangélium *csak ajánl*, nem pedig követel, de ugyanekkor kifogásolják benne a nemi életnek azt a tilalmát, melyet az Evangélium szintén

ajánl. A vagyont, illetve azt kifogásolták, miért nem követi minden pap *parancsként* azt, amit az Evangélium csak ajánl, az erkölcsi tisztaságot illetően pedig az volt a baj, miért írja elő az Egyház *kötelezően* a papságra, mikor az Evangélium csak ajánlja.

De különösen cinizmus azon a címen követelni a papságtól az Evangéliumtól nem követelt, hanem csak ajánlott szegénységet, hogy az a vagyon a papok, illetve az Egyház helyett azoknak a földbirtokosoknak a kezébe kerüljön, akiknek ugyanezt a szegénységet az Evangélium éppúgy ajánlja, mint a papoknak, s akik már meglévő vagyonukhoz még többet akarnak szerezni! Tehát a hitújítók azért figyelmeztették a papságot a szegénység egyébként nem létező kötelességére, hogy ők maguk ettől a szegénységtől még jobban eltávolodhassanak. Ne feledjük ugyanis, hogy a hitújítás korában a lázadók nem a hitetlenség vagy a materializmus nevében követelték „a papok” vagyonát, mint ma a bolsevizmus, hanem *az Evangélium*, a megtisztított, a megjavított kereszténység nevében. Az ő forradalmuk tehát még sokkal képzetesebb volt, mint a bolsevistáké.

Igen, a hitújítás korában még nem a proletárok, nem a nincstelenek, hanem a gazdagok azok, akiknek már úgy is sok volt, követelték és vették el az Egyháztól a vagyont az Evangélium, sőt a tiszta Evangélium nevében. (Ők úgy látszik, pizkos Evangéliumot is ismertek. Azt, amit a papok hirdettek.)

Felháborodva emelik ki a hitújítás korának protestáns (sőt katolikus) történetírói, hogy mégiscsak túrhetetlen állapot, hogy a középkorban a föld egynegyed része az Egyház kezében volt, de azon nem háborognak, hogy a király és a főurak kezében pedig legalább a fele volt (mert a köznemesség tulajdonában bizonyára nem volt a föld egy negyede, tehát ugyanannyi, mint az Egyházéban). Ebből a papságtól elvett negyedből azonban akkor még egy talpalatnyit se kaptak a jobbágyok vagy a zsellérek (akkor még – hála a középkori Egyháznak! – zsellérek nem is voltak) és a köznemesek is alig, hanem minden a királyoké és a főuraké lett, tehát azoké, akiknek már úgy is sok volt, s akik ilyen „nemes” indítókokból hozták be országukba és uradalmaikba a „javított” vallást, „tisztították” meg az Evangéliumot a papoktól rákent pizsoktól és szereztek maguknak az Evangéliumtól gyűjtésre ajánlott „égi kincsek” helyett ilyen földi kincseket. Pedig akkor még nem is hangsúlyozták, hogy ők materialisták. Ellenkezőleg: azt mondták, hogy ők „*evangélikusok*”.

A hitújításig a föld jobbágyainak egynegyed része egyházi birtokon élt. Az alatt a „görbe bot” (a püspök pásztorbotja) alatt szolgált, melyről a középkori jobbágy közmondása azt tartotta, hogy „jó dolog” alatta szolgálni. Most ezek az addig boldog jobbágyok a földesurak *egyenest* botja alá kerültek, s hogy ez mennyire nem volt jó, mutatják a XVI. századtól kezdve minden országban egymást érő parasztlázadások, melyek jelszava mindig az volt, hogy azt a „szabadságot” követelik, amelyet a középkorban (nálunk „a szent királyok alatt”) élveztek. Addig ugyanis minden paraszt telkes jobbágy volt (s ráadásul egész telekkel) és egy hónapban egy robotot végzett, vagy még annál is kevesebbet, míg a XVIII. században már elérkeztek a szabad költözködési jog megszűnéséhez és a hetenkénti egy, sőt két robotnaphoz, a telkük pedig csak egy negyed, sőt sokszor csak egy nyolcad volt.

De mindez természetes is. Mert igaz, hogy a papságban is megvan a concupiscentia oculorum, azaz az is telhetetlen és mindig többet kíván, hiszen nem lenne ember, ha nem így volna; de világos, hogy nem olyan fokban van meg és nem oly gátlástalanul érvényesül benne ez a szenvedély, mint a királyokban és a földesurakban. Világos, hogy lehet és van olyan földesúr is, aki jobb, mint sok pap, de ez a szabályon nem változtat, s különösen nincs meg a papságban ez a rossz oly fokban, mint olyan földesurakban, akik olyan telhetetlenek, hogy még a másét is és még azt is lenyelik, amit náluk jobb őseik Istennek szenteltek s különösen jobbak a papok az olyan telhetetleneknél, akik emellett még olyan képzetesebb és álnokok is, hogy telhetetlenségüket *az Evangélium* nevében elégitik ki. Lehet-e képzelnünk veszedelmesebb embert, mint azt, aki nemcsak telhetetlen és rabló, hanem még arról is meg van győződve,

hogy az Evangéliumot szolgálja, sőt másokat – és éppen a papokat – tanítja az Evangéliumra akkor, mikor valójában rendetlen ösztöneit éli ki?

Hogy a protestantizmus sikerének fő oka az egyházi vagyon megszerzése, tehát az emberi önzésnek a concupiscentia oculorum alakjában megnyilvánuló formája volt, hogy a fejedelmek így szabadultak meg nyomasztó adósságaiktól, országuk főurait pedig úgy kenyerezték le, nekik is juttattak a koncból, azt még a protestáns irányú történetírás is kénytelen elismerni, sőt kiemelni, annyira tagadhatatlan. De hogy ez az ok olyan meghatározó szerepet játszott a dologban, mint amilyet valóban játszott, azt magam sem gondoltam volna addig, míg a kérdéssel alaposabban nem foglalkoztam.

Bűnből, emberi szenvedély kielégítéséből azonban nem keletkezhetik vallás, azaz istentiszteleti forma és erkölcsi rendszer. A protestantizmus tehát már csak e címen se lehet igazi vallás. Mint ahogyan nem lehet amiatt a szerep miatt se, melyet keletkezésében és elterjedésében a másik fő emberi szenvedély, a concupiscentia carnis játszik. Alapjában a hitetlenség és erkölcstelenség megnyilvánulása volt ez tehát a hit és erkölcs álarcában.

A XVI. századi fejedelmeknek és földesuraknak késői utódai most kezdenek bűnhődni őseik bűneiért. A bolsevizmus ugyanis, mely ma őket üzi el a trónról, illetve most veszi köztulajdonba földjeiket és kastélyaikat s teljes kifosztásukon kívül még rágalmazza is őket és mindent elkövet meggyűlöltetésükre, a hitújítással kezdődött.

Minden hamis próféta hízeleg a gyarló embernek, felébreszti benne a kapzsiságot, hogy megkívánja a más házát és más mezejét, felkelti benne az elégedetlenséget, látítja, izgatja a más jobb módja, nagyobb vagyona, több életöröme ellen, felébreszti benne a nagyravágyást, hogy ne tűrje a más, a feljebbvaló hatalmát maga felett, hízeleg a szegénynek, a munkásnak, s úgy beszél vele, mintha neki nem is lenne hibája, csak erénye, rágalmazza, a megtestesült ördögnek festi a gazdagokat és hatalmon levőket, mintha bennük jó egyáltalán nem is lenne.

Sokszor, hogy ellenszenvet ne keltsen vagy a törvény erejét magára ne zúdítsa, nem a gazdagok vagy urak ellen általában, hanem csak *egy* gazdag társadalmi osztály ellen izgat, mely részint vagyona, részint költött vagy tényleg meglevő bűnei miatt a tömegek előtt különösen ellenszenves. Például a nemzetiszocialista mozgalom a zsidók ellen izgatott, azok nagy vagyona és kincsei felosztásának reményét csillogtatta meg a tömegek előtt. A zsidóság vagyonszerzésének igen sokszor erkölcstelen módja még az igazság látszatát is adta jelszavainak. A XVIII. század második felében, a „felvilágosultság” korában a jezsuiták felosztásának követelése volt divat. Akkor ők szerepeltek úgy, mint minden rossz és bűn forrása és a tömegek született ellenségei. Akkor az ő nagy vagyonukról és mesés „kincseikről” költött legendákkal keltették fel a tömegek szemei kívánságát.

A hitújítás korában az akkor nagyon gazdag, elvilágiasodott és ezért gyűlölt és irigyelt papság vagyonának elzsákmányolása volt a csalétek. Minek a papoknak vagyon? – érveltek. Kövessék Krisztust a *szegénységben!* Az eszükbe se jutott az izgatóknak, hogy a főpapok élete nem azért nem krisztusi, mert javadalmaik gazdagok (hiszen épp oly gazdagok voltak a középkor közepének jámborságában is), hanem mert nem az Egyháztól, hanem a fejedelmektől (tehát azoktól, akik a hitújítás idején oly szigorúan bírálják őket) függött a kinevezésük. Tehát ha a bajon segíteni akartak volna, akkor nem a vagyont kellett volna elvenni az Egyháztól, hanem a kinevezési jogot a fejedelmektől, azaz az Egyházat felszabadítani a fejedelmek nyomasztó igája alól. De hát nekik nem is jó papság kellett, hanem csak a *rossz* papoknak nekik igen jó vagyona.

Végül a kommunizmus képében megjött az a végkifejlet, melyet élesebb megfigyeléssel előre lehetett volna látni. Köztudomású ugyanis, hogy evés közben jön meg az étvágy és az emberi szenvedélyek, ha tárt kapukat találnak, kielégíthetetlenek. Világos, hogy ha már jezsuita, papi vagy zsidó birtok nincs, akkor jön a földbirtokosok birtoka (büntetésül azért, mert a dolgot ők kezdték az Egyház vagyona elfoglalásával), ha elveendő földbirtok már nincs, jön a gyár és a bank (a zsidók büntetéséül azért, mert ők voltak a papok és földbirtok-

kosok vagyona elszakmányolásának fő szószólói), ha már nincs gyár és bank, jön a „kulák”, azaz a vagyonosabb paraszt, a kisüzlet és a kisüzem, s végül jön minden magánvagyon, tehát még azé is, aki élete végére csak egy kis szerény kunyhót takarított meg magának abból a pénzből, melyet könnyelmű társai elszórakoztak.

Ezt látták meg a siralomházban olyan tisztán a kivégzett nyilas miniszterek, mikor megtagadva protestantizmusukat, visszatértek az Egyházba és megállapították, hogy a kommunizmus tulajdonképpen a reformációval kezdődött.

Persze a hitújítás korának emberei akkor még azt hitték, hogy igazuk van. Minek az a nagy vagyon a papoknak, gondolták. Arra azonban nem gondoltak, hogy eljön az idő, mikor ugyanilyen joggal azt fogják kérdezni, minek az a nagy vagyon a földesúrnak, gyárosnak, sőt a kuláknak?

Az utóbbi száz évben a zsidók voltak a fő forradalmárok, a fő izgatók. Ők se gondoltak arra, hogy azért a keresztények se olyan buták, mint ők gondolják s megtanulják majd tőlük az izgatást ők is, kivált ha a papok ellen való állandó izgatásukkal vallástalanokká teszik őket, s akkor majd lesz olyan forradalom is, mely már azt mondja: Minek a zsidónak az a nagy vagyon? Vegyük el tőle, hiszen úgy is csalással szerezte. Hiszen még az Egyház vagyónát is mindenütt elszedték már, pedig annak ugyancsak nem hányhatták a szemére, hogy ő is csalással szerezte.

Megtaláljuk végül a protestantizmusban a harmadik emberi fő szenvedély, a *superbia vitae*, az élet kevélysége iránti engedékenységet, sőt még többet: egyenesen a rá való izgatást is. Pedig, az Evangélium szerzője azt mondta: „*Tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívű.*” (Mt 11,29) Jézust *ebben* utánozni lett volna „evangélikus” dolog. A protestantizmus azonban éppen ellenkezőleg, a kevélység, a tekintélyrombolás képviselőjére jött. *Szabadságot* hirdetett, a *nem-szolgálat* írtá zászlajára, pedig az Evangéliumnak nem az a szabadság az ideálja, melyet az ember a királyok, munkaadók, urak, hanem a *saját maga* testén és szenvedélyein, köztük éppen a legfőbb bűnön, a kevélységen, tehát az úrtól való szabadulás vágyán arat.

A hitújítás maguk az urak ellen még nem izgatott ugyan, hiszen éppen ezek az urak voltak a megteremtői, hanem csak az Egyház és a papság tekintélye, a lelki hatalom ellen. Azon tekintély ellen tehát, amely fölött igen könnyű diadalmaskodni, hiszen se katonái, se rendőrei, se börtönei, se hóhérai nincsenek, s ezekkel legfeljebb akkor rendelkezik, ha az állam bocsátja rendelkezésére, de viszont a protestantizmus éppen az állammal, annak katonáival, rendőreivel, börtöneivel és hóhéraival szövetkezett ellene az egyházi vagyon koncának oda dobása fejében.

Pápa nincs, mondta ez a vallási forradalom. Püspök sincs. Sőt pap sincs. Minden ember pap. Közvetítő Isten és ember között nincs, nem is kell. Hitbéli tanító sincs. Mindenki a maga tanítója. Gyónás sincs. Mindenki egyenesen a mennyei papnak, Krisztusnak gyónik. Megalázkodni senki előtt se kell, csak egyedül Isten előtt.

Lehet-e ennél evangéliumellenesebb tant elképzelni? Mi *superbia vitae*, ha még ez se az? És persze hamis is ez a tan minden porcikájában. Láttuk, hogy emiatt lett mindenkinek külön-külön vallása s emiatt változott át a vallás olyasmivé, aminek az igazsághoz semmi köze, hiszen annak mindenben ellentéte. De persze magának az Istennek gyónni sokkal kényelmesebb is, mint egy látható papnak, mert Istennel, akit nem látok és ezért azt hallom tőle válaszul, amit magam akarok, mindent úgy intézhetek el, ahogy akarom, s azt hallom tőle kérdésemre válaszként, amit elképzelek. A *látható* pap ellenben kellemetlenkedik s azt mondja: nem oda Buda!

Isten előtt megalázkodni igen könnyű, hiszen nem látom. Ezért rendelt maga helyett előjáróul embereket, akiket látunk s akiknek már *valósággal* kell engedelmeskedni. Azért ezek előtt már igen nehéz megalázkodni. Hát még milyen kellemetlen ez, ha az állam még karhatalmat is ad nekik, mint például a Habsburgok adtak!

A szelíd és alázatos szívű Jézus, aki azt mondta, hogy tanuljunk tőle, azért jött a földre, hogy megtanítson bennünket urat ismerni és engedelmeskedni. A protestantizmus ezzel szemben alázat helyett kevélységre, engedelmisség helyett dacra, önérzetre, *szabadságra* buzdított. Persze előnye ennek is van – mi az, aminek csak rossz oldala van? – de annyi bizonyos, hogy az Evangélium nem ezekre tanít, az Evangélium nem ezeket az előnyöket hozta és ígerte az embereknek. Biztatni nem is kell senkit se szabadságra, se önérzetre, hiszen ezek tulajdonképpen testünk, az anyag törvényei, melyeknek uralma alatt állunk.

A hitújítás korában az Egyház és a tőle képviselt hit és erkölcs ellen a rosszaság alulról, felülről, sőt magából a papságból egyaránt jött. A papságnak terhes volt Krisztus igája, hisz természetes, hogy gyarlóbb tagjai csak azt érezték, hogy iga, de azt nem, hogy gyönyörűség és édes. Ez így volt a középkorban is, és így is lesz mindig, mert emberi dolog. A középkorban azonban a rosszaságot elnyomta bennük a fegyelem, a felsőbbtségtől való félelem, az ellenőrzés, tehát az a földi hatalom, melyet oly sokan károsnak s nem illőnek tartanak az Egyház kezében, amelyről mi azonban azt állítjuk, hogy egyenesen szükséges.

A hitújítás története is nagyon mellettünk szól e tekintetben. Luther forradalma idején azért burjánzott annyira a bűn és önzés az alsópapság körében, mert nem voltak hatalommal bíró feljebbvalói, nem voltak, akik bűneiket számon kérik és akik megbüntessék érte.

Ezek az elomlott papok egyenesen terrort fejtettek ki és az új hit szószólóivá lettek, ha valahol az egyházi többség újra kezdte visszanyerni hatalmát s megpróbálkozott a felelősségre vonással. A gonoszabbak közülük nem is vártak erre, hanem, hogy eleve lehetetlenné tegyék, már akkor az új hit mellé álltak, mikor még az Egyház nem is kérte számon erkölcsüket. Az ember ugyanis nemcsak felelősségre vonói, hanem önmaga előtt se szereti elismerni azt, hogy bűnös. Az a pap pedig, aki az új hit szerint gondolkodott, nem érezte magát bűnösnek. Annak a pápa és a püspökök voltak a bűnösök, nem pedig ő.

Jött aztán a rosszaság kívülről is. Elsősorban felülről: a földesurak részéről. Aki a kor történelmét ismeri, tudja, hogy mindennaposak voltak akkor hatalmaskodásaik. Az erősebb, a több fegyverrel rendelkező elfoglalta a gyöngébb földjét vagy learatta termését, lekaszált a rétvét. Különösen gyakori volt ez, ha a szomszéd védtelen özvegy volt. De még az özvegyek se voltak olyan védtelenek s még velük se lehetett olyan büntetlenül elbánni, mint amilyen védtelen özvegy ekkor az Egyház volt.

A protestánsok országokban minden egyházi vagyon – nemcsak a földek, hanem az épületek, sőt a pénz és a kegyesek is – mind a királyé és a főnemességé lett és maradt is. Nálunk csak ez utóbbiaké. A pénz és a kegyesek nálunk is az övék maradtak (hiszen az arany vagy ezüst kegyeseket beolvasztották és pénzt vertek belőlük), az épületek többnyire a törökvilágban pusztultak el, az elpusztítatlan s így még a török világot is túlélő földvagyont pedig a jó Habsburgok szereztek vissza, mégpedig – amennyiben ez még a török kiűzése előtt történt – úgy vásárolták őket vissza. Zálogösszeget fizettek értük azoknak, akik a „naig rablass” [nagy rablás] idején (így hívja a „reformáció” idejét Gersei Pethő János magyar nyelvű végrendelete „Datum Sopronio tizenegyedik napján Januáriusnak 1526”) e birtokokat kezükbe kerítették s utána évtizedeken át használták s így e révén, az elévülés címén már bizonyos jogokat is szereztek hozzájuk.

De nemcsak a birtokokat, hanem még a papi tizedet is kezükbe kerítették ezek az állítólag új hitért buzgó földesurak. Ezt is beszédtek továbbra is, csak most már nem a püspököknek, hanem maguknak. Még a tisztán protestánsok országokban is, azokban, melyekben írmagja se maradt katolikus papnak, *megmaradt végig a tized*, csak ott a hitújítás óta a papok helyett a földesurak jövedelme lett. Az emberi önzés ugyanis ilyen. Lemondani valamiről csak akkor tud, ha rákényszerítik. Az Egyház most már nem tudott kényszeríteni. A szegény jobbágyoknak akkor még nem volt szakszervezetük s az Egyház se sztrájkra tanította őket, hanem lemondásra.

Igaz, illett volna, hogy valami hasznuk ebből a nagy „hitbeli” megújulásból a szegény jobbágyoknak is legyen, de az illem az emberek között csak akkor van, ha illetanár is van, de annak a kezében is pálcá van. Akkor pedig ez nem volt (a tiszta Evangélium szelleméhez, a „szabadsághoz” ez nem illett volna). Így aztán a szegény jobbágyok hoppon maradtak. De ne a földesurakra, mint ilyenekre haragudjunk érte, mert biztosítok róla mindenkit, hogy a földesurak helyében a szegény jobbágyok is éppen így tettek volna. Nem földesúri, hanem emberi gyarlóság ugyanis ez és a jobbágy is éppen olyan ember, mint a földesúr. Csak nála műveletlenebb, kulturálatlanabb, tehát még vadabb és még ösztönösebb.

Ez az igazság. Hangoztatni csak azért nem divat, mert ma már a szegényeknek is épp úgy van szavazati joguk, mint a gazdagoknak, és a szegények sokkal többen vannak, mint a gazdagok, ma már valójában a szegények az urak, hatalomhoz tehát csak úgy juthat valaki, ha nekik hízeleg. Az önzetlenséget, az önuralmat mind a szegény, mind a gazdag, mind a földesúr, mind a jobbágy, mind a munkás, mind a gyáros csak Krisztus iskolájában tanulhatja meg, de természetesen ott is csak keserves, sokszor emberfeletti önmegtartózkodás árán, s oda még nem jutott el az emberiség, illetve ma már annyira eltávolodott onnan, hogy ezt a munkát nem is becsüli. Mivel maga nem szeret ilyen iskolába járni, ráfogja, hogy maga az odajárás is haszontalan.

Hogy az ember mennyire nem változott négyszáz év óta, mutatja, hogy ahogyan a földesúr, az akkori hatalmas a megszerzett egyházi vagyomból egy négyszöglet se adott azoknak, akiknek legjobban kellett volna, mert addig semmijük se volt, sőt még azt se tűrte meg, hogy legalább annyi hasznuk legyen a tiszta Evangéliumból ezeknek a nincsteléneknek, hogy mivel nincs már püspök, legalább a tizedet se fizessék neki, hanem még ezt a tizedet is behajtották továbbra is, most már a maga részére: éppen így csinált 1945-ben a nép ura, a kommunista párt is.

Ő se fizetett semmit a földbirtokosoknak az elvett földekért, se a kulákoknak a tőlük szerzett „tartalékföldekért”, tehát neki ezek a „felszabadított” földek egy fillérjében se voltak, mégis a „tartalékföldekért” pénzért adta bérbe vagy adta el örök tulajdonul „a szegényparasztoknak” (noha tulajdonképpen örült, hogy nem maradnak megműveletlenül), a földosztás után a földbirtokosoktól elvett földekért is rendszeres törlesztési összegeket kért tőlük, noha a párt már ekkor is jól tudta, hogy a föld nem marad majd a parasztok kezén, hanem kolhozokat csinálnak majd.

A gyárosoktól is kártérítés nélkül vette el a gyárakat és a gépeket s hírverésében a megcsömörlésig hangoztatta, hogy a munkásság részére vette el s így az a gyár most már a munkásé. De vajon kapott-e az így boldogított és most már *saját gyárában* dolgozó munkás valamit a kommunista gyár bevételéből, kapott-e csak egy fillérrel is több bért, mint előbb, vagy kapott-e legalább csak annyit is, mint azelőtt, mikor a gyár még nem volt az övé, sőt kizsákmányolták benne? Lett-e ebben a saját gyárában, tehát a munkásgyárban, nagyobb beleszólása a gyár üzemébe, termelésébe vagy legalább kisebb lett-e a függősége, a fegyelem, a büntetések szigora, mint hajdan volt, mikor még a gyár nem az övé, hanem azé volt, aki őt kizsákmányolta? Éppen ellenkezőleg.

De nemcsak felülről, hanem alulról is jött terror és erőszak a hitújítás korában az Egyház ellen. A jobbágy, a kisnemes, azaz a gyarló szegény ember épp úgy terrort fejtett ki és jogtalanságokat követett el ellene. Hiszen az egyházi épületeket, melyek közül nálunk a török miatt arra már nem egy elpusztult s így újjá kellett volna építeni, pusztulni hagyta. Nem áldozott semmit, hogy újjáépüljenek.

A papság kipusztulásának, a lelkészi állomások megszűnésének is örült a kisember is, mert így nem kellett tovább papot fizetni, sőt a plébános javadalmát, szép nagy kertjét, telkét – ott bent a falu közepén – néhány hold földjét, rétjét, szőlejét ők kaparintották meg és maguknak művelték. De akinek nem jutott belőle, még az is nyert vele, mert a canonica visitatio [egyházi ellenőrző látogatás] előírása szerint a pap földjeit a híveknek kellett megmunkálni,

rétjét lekaszálni, szénáját behordani. Most ettől a tehertől megszabadultak. Ezért pusztult ki a hitújítás korában olyan sok országban és annyira szinte nyomtalanul az egyházi szervezet!

Hogy amit itt elméletben vázoltunk, a gyakorlatban hogy volt, szemléletesen láthatjuk a veszprémi egyházmegye legrégebb (1554. évi) egyházlátogatási jegyzőkönyveiből, melyek ránk maradtak s melyeket dr. Pfeiffer János adott ki (Veszprém, 1947). E jegyzőkönyvek sok helyütt nehezen olvashatók s egyébként is csak a zalai főesperesség területéről maradtak meg. Éppen az én hazámból! Mivel Zala megye ma az ország legkatolikusabb megyéje, azt kell feltennünk, hogy a hitújítás korában még itt lehetett a legkisebb a lelki és anyagi pusztulás. Lássuk tehát, mekkora volt ez a *legkisebb* pusztulás:

A szülővárosom szomszédságában levő falvak:

Véged. (Ma Zalavég a neve, mert a szomszéd falvak lakói a szép „Véged” név miatt állandóan csúfolták a végedieket.) Csak ennyit mond róla a jegyzőkönyv: „*Plébánosa már sok esztendő óta nincs.*” (Megmaradt tiszta katolikusnak. Bár népes falu, újra papja csak a XX. században lett.)

Bel. „*Nincs papja. Temploma is romokban.*” (Ma Zalabér, városias, népes község pappal.)

Dewtk. „*Nincs papja. Temploma tökéletesen elpusztult.*” (Ma Dötk s ma sincs se papja, se temploma. Ma már egyébként is egészen kis község. Egyébként megmaradt (illetve az ellenreformáció idején visszajött) tiszta katolikusnak, mint a többi említendő község is mind.)

Zalazege. „*Plébánosa György nevű s magában véve jó. Templomának nincs előcsarnoka, mert a tolvajok feltörték. A szent dolgok őrizet nélküliek. Temetője sincs. Itt nagyságos Bánffi István úr a patrónus, akinek esküdt felesége van.*” (Úgy látszik, ebben az időben ez még olyan nagy urak esetében is, mint nagyságos Bánffi István volt, olyan nagy dolog volt, hogy külön ki kellett emelni. Zalaszeg nevű lakott hely ma nincs. Érdekes, hogy csak a temetőjének helye maradt meg, ami 1554-ben – látjuk – még nem volt.) Atyai eleim e temetőben nyugosznak.

Csafford. „*A plébánosnak Balázs a neve és olyan szolgálója van, hogy mindent ő igazgat. A templomnak nincs teteje, temető sincs, a szent dolgok őrizet nélkül vannak, szent olajok sincsenek. Itt mindenki nemes.*” (E ma népes és nagy határú Csaforndnak ma már nincs se temploma, se papja.)

Koppan. „*Plébániája pap nélkül van, a templomnak nincs teteje, temetője sincs, sem kelyhe vagy más egyházi felszerelése.*” (Ma Zalakoppány a neve s papja van.)

Istwand. „*A plébános neve Péter, szolgálója van. A templomnak nincs teteje, temetője is a pusztulás képét mutatja.*” (Ma Zalaistvándnak lutheránus lelkésze és lutheránus temploma van, és noha csak fele lutheránus, csak az van.)

Kethida. „*Már sok éve nincs plébánosa. A templom a várban van, melyben a Harsádi (Hassági) urak parancsolnak. A hívek szükség esetén a szomszéd plébánosokhoz futnak. (Tehát így „parancsolnak” az Egyházban a Hassági urak.) Egyébként kegyuraikkal együtt becsület és értelem nélküli emberek.*” (Ma Kehida a neve, Deák Ferenc birtoka volt és plébániája van.)

Cyan. „*A plébános neve István, öreg. Szolgálója olyan gonosz, hogy mikor a plébános távol volt, fellázította az egész falut, hogy úzzék el. Itt minden rossz állapotban van. A templomnak egyáltalán nincs teteje, se pedig temetője, a szent dolgok minden őrizet nélkül vannak, sekrestyés nincs, a püspöknek járó díjat nem fizeti, hívásra nem jelentkezik. A kegyúr Csani Ákos, modern gondolkodású ember, a papoknak becsületük van előtte.*” (Ma Zalacsány és plébániája van. A megdicsért kegyúr Csányi Lászlónak, a ‘49-es vértanúnak öse.)

Igrich. „*A plébános Mihály nevű. Nem jelent meg. Rossz hírű. Szakácsnője és fiai vannak. A szent dolgok őrizetlenek, az Oltáriszentség megújításáról nem gondoskodik. A templom tele van szalonnával.*” (Ha tele, világos, hogy nemcsak a plébános, hanem az egész falu erre használja templomát. Papja ma sincs.)

Kapornak mezőváros. „A plébános esperes és neve Balázs. Szolgálója van és fiai. Sem káplánja, sem mestere (kántortanítója) nincs. A hívek gonoszok, az oltárok roskadozóban. Sem a hívek, sem senki nem akart velem érintkezésbe lépni, hogy főpásztoruk akarátát tőlem megtudják. A kegyúr maga az apát.”

A valláserkölcsei állapotok Zala megye egyéb részeiben:

Garabonch. „Ferenc nevű plébánosa megházasodott. Fiai vannak. A templomot nem láthattam, mert nem volt otthon. Kevés jót tudok megállapítani részéről.”

Bakonak. „A plébános neve György. Asszonya van. A hívek megverték (a plébánost). A templomban több mint hatvan darab oldalas, szalonna pedig még sokkal több. Pedig a plébános a vizitátor jövetele előtt figyelmeztette az embereket, hogy vigyék el onnan, mert aki jönni fog, az a főtisztelendő püspök úr embere. Nem törődtek vele, sőt egyesek meg is fenyegettek, ha odamegyek hozzájuk, mások pedig szitkokkal árasztottak el, ha oda megyek.”

Swl (Süly). „Már régóta nincs plébánosa. Nemesek is laknak itt, akik az Egyház javait birtokukban tartják. Nem tudtam összejönni velük.”

And. „A plébános neve Dénes. Együgyű. Oldalasok a templomban.”

Rechie (Nagyrecse). „A plébános neve György. Ünnepelesen megházasodott, úgy mint a parasztok. Oldalasok a templomban, a temető elpusztulva.”

Bagolia (Bagolasánc). „Plébánosa már hosszú évek óta (ma sincs még). Egyes itteni nemesek birtokolják az Egyház javait, a nyomorult hívek pedig a szomszédos plébánosokhoz szaladnak, ha szükségük van rá.” (Népe a mostani kommunizmus alatt meghatározható jószágról és hithűségről tett tanúságot.)

Zentmiklós (Somogyzentmiklós). „Falu Kanizsa mellett, Both György és mások tulajdona. Az utóbbi időben már két plébános is meghalt itt, akiknek javait és személyes tulajdonát Szentgyörgy vára részére foglalták le. Ezért nincs plébánosuk s így nem is tudnak szerezni. Minket magunkat is átkoztak itt és farkasoknak szidtak, annyira meg van már ez a vidék mételyezve a lutheránusoktól.”

Kanisa. „A plébános neve Dömötör. Öreg már, de fiatal feleséget szerzett. Két szín alatt áldozik. A káplánnak sincs karinge, a szentséget csengő és minden külső tisztelet nélkül viszi a beteghez. A plébános nem jelent meg előttem, nem tudtam meginteni. A templomnak nincs teteje, sem temetője. A kegyúr a nagyságos Nádosdi úr.”

Pamlen (Palin). „A plébános neve János. Éppen nem jó. Mindig kereskedik. Mindenben paraszt módra viselkedik, az emberek botránkozására. Elszökött, nehogy találkoznia kelljen velem. A templom teljesen elhanyagolt, temető nincs, szentséget nem tudtam találni. A kegyúr Nádosdi.”

Gelse. „A plébános neve Péter. Prédikál, a szent dolgokat szép rendben tartja, azonban megesküdtött a feleségével és mikor Kanisa várába meghívták, két szín alatt áldozott. Kegyura a nagyságos Nádosdi úr.”

Kerecen. „A plébános neve György. Szakácsnője és fia és lányai vannak. A szentségeket nem őrzi. Temető nincs. Itt minden ember nemes, akik az egyházi interdiktummal [kiközösítéssel] nem törődnek, harangot nem használnak, maguk, temetik el halottaikat, misére nem járnak.”

Homokkomar. „Plébánosa nincs a rossz kegyurak, Semini (Semjéni) Ferenc és János miatt, akik itt laknak és Domoniani (Domonyai) Péter miatt, aki a közeli Szentmiklóson lakik. Ezek az Egyház pénzét és művelhető földjeit erőszakkal elfoglalták és használják. Visszatartják azt a húsz köböl bort is, ami a plébánosnak jár; az Egyház malmát is birtokba vették, a halastavat pedig elpusztították. Már a plébánost is gyötrik. Vannak itt olyan megholtak is, akiknek javait és felszerelését erőszakosan, sőt dühvel azonnal szétszórták maguk közt, de oly elvetemülten, hogy még akkor, mikor a holttest a házában volt, már az összes fellovalt fegyveres jobbagyaikkal bekerítették a házat és éjjel-nappal őrizték” (hogy a rokonok semmit el ne vihessenek a hagyatékból). Az ezután következő rész nehezen olvasható, de az ve-

hető ki belőle, hogy a nemesek egyike a más feleségét egyik plébánoshoz vitte be. (A plébános panasolta a vizitátornak.)

Rigialch (Rigyác). „A plébános neve Péter. Elég rossz. Szakácsnéja van és fattyai. A ház, amelyben lakik, olyan mint a disznóól. A híveket nem hívja össze.”

Zentgierg. „Leányegyház. Egyházilag a keresztúri apátságához tartozik. Földesura a nagyságos Nádosdi úr. Templom van, de a disznó oldalasok őrzésére szolgál, sőt mint a mézsárszéknél, marhahús lóg benne. Temetője nincs. A polgárok nem voltak hajlandók megjelenni, hogy beszélhessek velük.”

Zentmihal. „A plébános neve Tamás. Szakállas, de egyébként jó ember, aki az anyjával van. Üldözést szenved a patrónustól, Zele Jakabtól, aki az Egyház kamatra kiadott pénzét és földjeit elfoglalta és a plébánost, mikor ez ügyben nála könyörgött, gyalázta s azzal fenyegette meg, hogy ellátja a baját. A plébánialak, mely azelőtt jó karban volt, teljesen szét van dülva és elpusztítva e nemes ember miatt, mert az előbbi plébánost már elűzte és a jelenlegi is elhatározta már, hogy eltávozik. Ugyanez az Egyház szőlőjét is elfoglalta már és azóta már tovább is adta másnak. Ugyanezen Egyház egy másik szőlőjét két másik nemes, polyai Bán Dömötör és Ventei Gábor foglalták el és nem mutatkoztak hajlandónak arra, hogy eljárásuk törvényességét illetően megbeszélést folytathassak velük.”

Mezele (Neszele). „Mióta a törökök itt jártak, azóta nincs plébánosa. Az Egyház földjeit, kamatra adott pénzeit elfoglalta Terwk (Terjék) Pál.”

Olach (Olah, Zalaegerszeg mellett). „A plébános neve Miklós. Öreg. Itt is minden rosszul van. Temető nincs, a templom tető nélküli, a szentséget nem őrzik.” Mindezt latinul írja a vizitátor. Aztán bosszúsán hozzáteszi magyarul: „Ki aggót az binbewl.” (Ti. a vén plébános. Csak azért nincsenek más bűnei, mert már aggastyán.)

A bünből már kiaggott öreg mellett íme egy fiatal:

Zompach. „A plébános neve Péter. Termetére túlságosan gyerek. Szegény, mint a templom egere, de szakácsnője és gyerekei vannak. A templomot gyalázatos állapotban tartja. Az Oltáriszentség szétszórt apró darabjait legyekkel és porral keverve találtam a szelencében. Se jóságnak, se erénynek nyoma sincs e helyen. Tonzúrúja [kiborotvált feje teteje] sincs. A polgárok közül senkivel se tudtam beszélni.”

Henie (Henyé). „A plébános neve István. Szolgálója és gyerekei vannak. A templomba nem volt módunk belépni. Itt is alig van valami jó.”

Nemes Apáti. „A plébános neve Lőrinc. A templom tető és temető nélkül, a szent dolgok őrizetlenül.”

Zent András. „A plébános neve Benedek. Egészen rossz. Szolgálója és gyerekei vannak. Esperesének nem engedelmeskedik, hívásra nem jelentkezik. De a más plébánosok jogaiba beleavatkozik.”

Egyáltalán nincs már plébános a következő helyeken: Peleske, Zentmihal, Bebes, Terpend, Kalos, Bezeréd, Gyres (Gyűrűs) Veged, Orbánusfalva és másutt. (Bezerédet kivéve, ma sincs pap egyik helyen se.)

Jellemző, hogy ahol még legnagyobb rend van, ott is így fest a dolog:

Noa (Nova). „A főtisztelendő veszprémi püspök úr birtoka. A plébános és esperes neve Péter. Szakácsnője van és fiai, egyébként kifogástalan az isteni dolgokban.”

De már Bakon a plébános, akinek neve Pál, „minden becsület híján van. Temető nincs, a templom fedetlen. A polgárok nem jelentek meg”.

Seyter (Söjtör). „A plébános neve András. Szakácsnője van, titkos lutheránus, nyilvánosan gyónik, mindenben a parasztok módjára és két szín alatt áldozik. A főpásztor emberei előtt azonban mindent tagad. Hazug. Azelőtt Galambokon volt plébános.”

(T)ophe (Tófő). „A plébános neve Gergely, öreg. Szakácsnője van. A templom tető nélküli, sekrestye nincs, a szentséget nem őrzi, a temető elpusztult, a hívek rosszak.”

Zentkozmadomian (Szentkozmadombja). „A plébános neve Mihály. Részeses, összeférhetetlen. Panaszra jöttek ellene a polgárok, hogy szakácsnője van stb.”

Zentandras. (Ez már egy másik Szentandrás.) „A plébános neve László. Megházasodott. A temető elpusztult, a templom tele oldalasokkal.”

Karozzfalwa. „A plébános neve Mihály. Öreg. Egészen jó. A templom azonban tele oldalasokkal és bűzlik. Van itt egy Taba Ferenc nevű nemes patrónus, akit nagyon gonosznak mondanak. Nem engedte meg a polgároknak, hogy velem beszéljenek.”

Kwtosi zentpeter. „Mehalt itt egy Miklós nevű plébános. Végrendeletet hagyott hátra, melyben a kegyuraknak és a püspöknek is hagyott valamit. A nagyságos Bánffy László úr azonban mindenét elvitte.” (Pedig bizonyára azért hagyott végrendeletében még neki is és öntött a Dunába vizet, hogy legalább a többi vagyonát arra vagy azoknak hagyhassa, akiknek akarja. De hát így se volt irgalom.)

Becwegie (Bölcsvölgye). „A plébános neve Tamás. Részeses, nyomorult. Még kereszt-kútja sincs. Az Oltáriszentség apró darabokban. Már fél éve vagy még több, nem konszekrált [nincs átváloztatva, azaz nincs Oltáriszentség].”

Zentiwan. „Notandum: A Bálint nevű plébános nyilvános fajtalanokodó annyira, hogy ugyanabban a házban (szobában), melyben mindnyájan voltunk, igazi fajtalan képpel nem szégyellte az ágyasával hálgni.”

Így és ezért lett tehát Magyarország a XVI. század folyamán protestánsná. Látjuk, hogy nemcsak a papok voltak rosszak, sőt a papok is csak azért tudtak így elfajulni, mert mindegyik ember, minden és mindenki rossz volt. Nem volt rend és törvény. Az Egyház tekintélyét megsemmisítették, vagyona elrablásával pedig a papnevelést és új papokba jó szellem öntését is lehetetlenné tették.

Látjuk, hogy az általános eldurvulás és rosszaság hozta létre a reformációt. Olyan állapotok között, mint amilyenek akkor voltak, nem is maradhatott meg a pap papi erkölcsi színvonalon. Ha igen, katakombaéletre volt kárhozthatva.

De a testi-lelki pusztulás mellett is megtaláljuk a jót és láthatjuk, hogy az Egyházban mindig, még ilyen siralmas körülmények között is vannak szentek.

Azeag (Szilvágy). „Georgius plebanus totus bonus: a plébános egészen jó.”

Merenie (Merenye). „Michael plebanus totus bonus.”

Kerestwrb an (Murakeresztúron) is a káplán a legjobb rendben tartja a templomot és a szentségeket.

De nemcsak a szemek kívánsága, a test kívánsága és az élet kevélysége hozta létre a protestantizmust, hanem ott volt a bölcsőjénél, sőt egyenesen apja volt a gyűlölet is, az egész kereszténység alaptörvényének, a szeretetnek az ellentéte. De ezzel már külön fejezethez jutottunk el.

A hitújítás erőszakos forradalom volt

Amit Isten alapít, nem romolhat meg, s ha megromolhatna, akkor se ember lenne hívatva megjavítására. De ha mégis ember lenne rá hívatva, kétségtelenül keresztény módra, az Evangélium szellemében, szeretettől áthatva és keresztény alázatossággal kellene tennie, ha műve Isten akaratából történne. A hitújítókban azonban úgy tombolt a gyűlölet a pápa, a püspökök, a szerzetesek ellen, akár a múlt század forradalmainak vezéreiben a „zsarnokok”, a bolsevikokban a kapitalista „kizsákmányolók” ellen.

Minden szavuk, minden soruk bizonyítja, hogy a „reformátorokat” nem szeretet, hanem a legféktelenebb gyűlölet vezeti, micsoda féktelen bosszú tombol például Luther irataiban és egész egyéniségében! Egyes iratai a világirodalom legdurvább, legszenvedélyesebb elmetermei közé tartoznak.

„Az ördögtől alapított pápaság ellen” című műve példátlan szenvedélyességéről még a pápai tévedhetetlenség dogmájának el nem fogadása miatt később az Egyháztól elszakadt Döllinger (Luther, 48. o.) is azt írja, hogy „*alig lehet másképp megmagyarázni, mint azzal a feltevessel, hogy Luther nagyrészt a részegítő italok okozta mámor állapotában írta*”. Schön: Dr. Martin Luther von dem Standpunkte der Psychiatrie beurteilt” [A pszichiátria nézőpontjából Dr. Martin Luther megítélése] című művében (Bécs, II. kiadás, 1876., 14-28. o.) azt írja, hogy „*Luther ez irat megfogalmazásakor tényleg elmezavar állapotában volt*”.

Az se segít, ha tekintetbe vesszük, hogy a kor stílusa is sokkal durvább volt, mint amihez mi vagyunk szokva, mert *Luthert kortársai is türhetetlenül durvának találták. „Alig tudtam végigolvasni könyveid közül egyet is – írja neki még az az Erasmus is, aki szintén a régi Egyház képviselői és intézményei kigúnyolásában tűnt ki, oly féktelenül nagy bennük az „insaciata conviciandi libido” (gyalázkodás telhetetlen szenvedélye). – Ha csak két vagy három ilyen gyalázkodó iratod lenne, lehetne még azt gondolni, hogy meggondolatlanul pattantak ki belőled, könyved azonban mindenütt átkozódással van tele (scatet undique maledictis). Ezzel kezded, ezzel folytatod, ezzel fejezed be.*”

Karlstadt életrajzírója azt írja, hogy hősét Luther még sírjában is „rendszeresen, a legnagyobb rutinnal kifejezsetten és gonoszlelkűen gyalázta”. Ugyanő Luther polémiájának „megborzasztó keménységéről” ír és azt mondja, hogy „*a gyalázkodások, becsmérések, ferdítések és gyanúsítások újra meg újra feltörő árját zúdította ellenfeleire*”. (Barge, Karlstadt, 2. kötet, 223., 275., 445. o.)

Beszélhetünk-e vallásról, Evangéliumról, kereszténységről, sőt másról, mint a düh, a gyűlölet és a harag tisztátalan forradalmáról, mikor a reformáció pamfletirodalmát nézzük s benne olyan gúnyiratokat találunk, melyek címlapján ördögök koronázzák meg a pápát, de tihara helyett éjjeliedénnyel? Vagy mikor ugyancsak ördögök húzzák kordén a pápát, aki előre tartott tenyerén frissen gőzölgő embertrágyát tart (amely bizonyára valamely tisztas „reformátor” élettani működése folytán került Krisztus földi helytartója tenyerére).

Az effajta gúnylapok már előre eldöntik, ki volt Luther és társai. Kálvin ennyire alantas talán nem volt, de egyébként még fanatikusabb, még keményebb, még ridegebb, még kíméletlenebb volt, mint Luther. Genfi uralma pedig a világtörténelem egyik legkegyetlenebb rémuralma volt inkvizícióval, börtönökkel, száműzetésekkel, kínpadokkal és tömegkivégzésekkel.

Hát még a túlzó szekták, a Münzer Tamások és Karlstadtok, milyen rémtetteket és örültségeket követtek el s mindent tisztán amiatt a féktelen gyűlölet miatt, mely a szeretet vallását annyira megcsúfolva tombolt bennük!

Minden forradalom fő jellemvonása a gyűlölet. Minden sikerét is tisztán a gyűlöletnek köszöni. Hiszen ez adja neki azt az eleven erőt, amely elsöpri a régi világot, a törvény és a megszokás hatalmát. Ez az elsöprő gyűlölet volt a fő ismertetőjele a reformációnak is, de vi-

szont ennek éppen ellenkezője a fő ismertetőjele a kereszténységnek, az Evangéliumnak. S ezt, a gyűlölethiányt, a gyámoltalanságot, a megriadtságot, a gyűlölettel szemben csak sírni és imádkozni, tűrni és megalázkodni tudást éppen ilyen feltűnően megtaláljuk a reformációtól megtámadott régi Egyházban és követőiben.

Milyen könnyű volt például a Skandináv-államokban, Észak-Németországban, Erdélyben, sőt nálunk, Magyarországon is a XVI. század elején megsemmisíteni a katolicizmust! Úgy eltűnt egyszerre, mintha a szél fújta volna el és mintha a reformációnak ellenfele nem is lett volna. A jókkal ugyanis könnyű elbánni. Azok nem tudnak dacolni, gyűlölni. Ők csak szeretni, némán tűrni és imádkozni tudnak.

Öt százas gonosz, öt százas forradalmár nagyobb zajt csap és ezért többnek látszik, mint száz csöndes, visszavonuló jó, aki az igazság uralmát és az erkölcsi rend érvényesülését a másvilágtól várja, s aki ott, ahol ordítanak, szitkozódnak, gyűlölettel tombolnak, halállal fenyegetnek, nem is tehet mást, minthogy csendesesen vagy riadtan visszavonul, vagy meghal. De a nagyvilág többnyire még vértanúságáról se tud, mert nem reklámból csinálja, mint a gonoszok, és mert gyűlölettel toporzékoló és zajos ellenfelei nem is tűrik, hogy ő is hallassa hangját.

A középkor katolicizmusával szemben, mely szinte hangtalanul pusztult ki egész államokból, micsoda harmincéves, elkeseredett háborúkat kellett vívni az Egyház támogatóinak akkor, mikor 50-100 éves aléltság után végre meg merészték próbálni, hogy az elszakadtak egy részét visszavigyék az akolba! Milyen hévvel és milyen gyűlölettel tudtak szembeszállni e kísérlettel az elszakadtak! Hogy lerúgták az angol trónról az utolsó Stuartot, mikor katolikus lett, és mennyire nem kellett a svédeknek se a Vasa-ivadék akkor, mikor már katolikus volt! Szabadságharc elnevezés alatt milyen polgárháborúk törtek ki nálunk is, hol Bocskai, hol Bethlen, hol Rákóczi alatt, nehogy az állítólag oly hön szeretett haza valahogy újra egyhitű lehessen! Látni fogjuk majd, hogy egész sereg papot gyilkoltak meg dühükben a „vallás-szabadság” e hősei Bocskai alatt is, Bethlen Gábor alatt is és Thököly alatt is. A Thököly „szabadságharca” alatt meggyilkolt papi személyek száma húszon felül van, tehát sokkal több, mint akár az első, akár a második magyarországi kommunizmus alatt áldozatul esett papoké.

A „szabadsághős” Bethlen katonáitól kegyetlen és aljas megkínzások után lemészárolt s aztán a pöcegödörbe dobott három kassai vértanú pap esete aránylag még a legismertebb, noha az én diákkoromban még ez se volt benne még a szerzetes gimnáziumban használt történelemkönyvben sem. Ellenben a Bocskai katonáitól 1605-ben két szerzetes társával egyetemben megkínzott kisvárdai pálos plébános (Csaszlay István) meggyilkolását senki se tudja. Még magam se hallottam róla, még negyvenéves koromban se. Ennyire nem foglalkozik a katolikus Egyház önreklamázzal!

Csaszlay két rendtársának sikerült megmenekednie a haláltól. Ezek egyikének, aki maga jegyezte fel az esetet (másképpen egyáltalán nem is tudnánk róla), egy Kovács András nevű emberséges kálvinista segítségével (mert világos, hogy nem azt állítjuk, hogy minden kálvinista gyűlöl, hanem azt, hogy a kálvinizmus) sikerült megmenekednie, de Csaszlay Istvánnak kezét-lábát levágták, majd a szomszédos Anarcs nevű faluba hurcolták és az ottani tóba fullasztották. Mindezek Ipolyi Arnold „Nyári Krisztina” című művének 9. oldalán olvashatók. Ezzel szemben egész történelmünk folyamán előfordult-e csak egyszer is, hogy katolikusok követtek el nálunk hasonló gyűlöletre valló mézszárlásokat protestáns lelkészekben, tisztán vallási gyűlöletből vagy fanatizmusból?

A XVI. századi protestáns fanatizmusra, még a kálvinista Veress Endre Izabella-életrajzában is találunk példát (248. o.). Azt írja a protestáns szerző itt, hogy Fráter György „*feledésbe ment vallástörvények alapján*” egy váradi egyházfit, „*aki egy pápista asszonyt arcul csapa vala csak azért, mert egy kép előtt imádkoznék*”, máglyára küldött. Tehát Veress még ezt az esetet is úgy tünteti fel, mintha Fráter Györgyön és a katolikusokon kellene botránkoz-nunk, nem pedig a váradi protestáns egyházfin. Pedig hát Fráter György idejében még olyan

magyart is *törvényesen* máglyára lehetett volna küldeni, akinek csak az volt a bűne, hogy ő maga nem imádkozott a kép előtt, nem pedig azt, aki olyan pimaszul kihívó volt, hogy a tőle fennén hirdetett „vallásszabadság” ellenére egyenesen felfofozza azt, aki nem úgy imádkozik, mint ő. Ezt a „buzgó” protestáns egyházfit a protestáns elvek megsértéséért is meg kellett volna büntetni. Világos, természetesen, hogy nem egyenesen máglyával.

Ámde az, aki e máglya miatt Fráter Györgyön vagy a katolikus Egyházon botránkozik, elfogult, mert a *kor* sajtósága (vagy ha tetszik, bűne), nem pedig Fráter Györgyé vagy az Egyházé. Ráműtöttünk már, hogy akkor még „hitetlenségért” „ördöggel való cimborálásért” protestánsok is épp úgy kínhalállal büntettek, mint a katolikusok a lopást, sőt házasságtörést is épp oly kegyetlenül torolták meg. Fráter Györgytől vagy az Egyháztól azt kívánni tehát, hogy már a XVI. században úgy büntessen, mint a XX. század büntet, történelmi analfabetizmus.

Aztán az is milyen szégyenletes felekezeti pártosság Veresstől, hogy ennek az egyházfi-nak bűnhődésével kapcsolatban „feledésbe ment vallástörvényeket” emleget. Hogy lehetne szó feledésbe menésről, mikor 1525-ben hozták a törvényt, hogy „lutherani conburantur”, a váradi egyházfi megégetésének pedig feltétlenül 1551 előtt kellett lennie, hiszen ekkor már Fráter György is meghalt. A törvény elévüléséről tehát még szó se lehet.

Az igaz, hogy a „gonosz” katolikusok csak elméletben voltak türelmetlenek, de a valóságban nem, mert a törvényt nem hajtották végre. Nem hajtotta végre még a kemény Fráter György se. Ha azonban még akkor se hajtották volna végre, mikor azt kellett látniuk, hogy az ő jóságuk miatt a bűnösök olyan elbizakodottakká válnak, hogy egyenesen ők pofozzák meg azokat, akik a törvényt még megtartják, akkor már nem jók lettek volna, hanem gyűyek.

A Szentháromság-tagadó Servet Mihály tudvalevőleg nem azért került Genfben Kálvin máglyájára, mert felfofozta azokat a kálvinistákat, akik nem az ő egy Istenéhez, hanem helyette a Szentháromsághoz imádkoztak, hanem egyedül csak azért, mert ő nem imádkozott ugyanezen Szentháromsághoz.

Nálunk a magyar katolikusok jóságából nem feledésbe ment, hanem egészen frissen hozott törvények ellenére is büntetlenül tagadhatták meg Luther és Kálvin követői a Mária-kép előtti imádkozást, s jellemző történetírásunkra, hogy mikor aztán már vakmerőségükben és gyűlöletükben annyira mennek, hogy gyalázzák, sőt ütök-verik azokat, akik még nem eretnek s ekkor végül egyszer kivételesen a katolikusok is végrehajtják a törvényt egy ilyen pimasz vallási XVI. századi sans-culotte-on [a francia forradalom hívé] vagy bolsevikon, akkor a magyar történetírás az Egyházon botránkozik, nem a bolsevikon, sőt az esetet fel se jegyezte volna, ha nem azt következtette volna belőle, hogy az Egyházon lehet vele ütni, nem pedig a protestantizmuson.

Képzeltethjük, hány ilyen imádkozó pápistákat büntetlenül pofozó „egyházfi” lehetett akkor szerte az országban! Hiszen csak Erdélyben és csak 1551-ig volt Fráter György, s amíg volt is, akkor se volt jelen minden *erdélyi* faluban. Ha életében csak egyszer is látott volna eretnekégető máglyát, akkor a váradi kálvinista egyházfi-nak se jutott volna eszébe oly könnyen a pofokodás.

Protestánsoknak azonban hiába emlegetjük mi itt azt a forradalmárgyűlöletet, mellyel az új hit követői a régi Egyház ellen viseltettek, s hiába akarjuk nekik ebből azt bizonyítani, hogy ez az ádáz gyűlölet nem származhatott nemes forrásból, tehát maga a reformáció se lehetett jó. Ők ugyanis ekkor az inkvizícióra és a Szent Bertalan-éjre gondolnak, büszkén hitatkozva arra, hogy se az egyiket, se a másikat nem ők csinálták, és ha a katolikus Egyház, aki csinálta őket, ennek ellenére is lehet az Evangélium és a benne vezető szerepet játszó szeretet hiteles képviselője, akkor – mondják – a protestantizmus is lehet hitjavítás egyes képviselőinek botlása ellenére is.

Válaszunk: A Szent Bertalan-éji vérengzés a világtörténelem egyik leggyalázatosabb tömegmészárlása volt, azonban nem a katolikus Egyház képviselői rendezték meg, nem is a katolikus tömegek vallási gyűlölete robbantotta ki, hanem királyi, illetve királynői parancsra

történt. Még megrendezőjének, Medici Katalinnak a vallási fanatizmusát se bizonyítja, mert hiszen Medici Katalin még katolikus is csak az anyakönyvben volt, nem pedig a valóságban.

Például éppen akkor, mikor a tömegmészárlást megrendezte, adta férjhez Margit lányát – francia katolikusok felháborodása ellenére! – egyenesen a hugenották vezéréhez, Bourbon Henrikhez, mégpedig a pápai diszpenzáció [felmentés] elnyerése nélkül. A fiát pedig előtte minden áron az angliai Erzsébettel akarta összeházasítani, s mikor Erzsébet a vallási különbségre hivatkozott, cinikusan azt felelte neki, hogy majd „tértse át” (már ti. Erzsébet az ő fiát).

Annyira nem volt katolikus ez a Medici Katalin, hogy a párizsi pápai nuncius két évvel a Szent Bertalan-éji vérengzés előtt, 1570 októberében, ezt a kijelentést tette róla Alava spanyol követ előtt: „*Medici Katalin még Istenben sem hisz, de nem hisz Istenben azok közül senki, akik az ő vagy fia környezetét alkotják.*” (Baumgarten: Vor der Bartholomäusnacht [A Szent Bertalan-éj előtt], Strassburg, 1883., 33. o.)

Ezzel aztán a Szent Bertalan-éj a katolikus Egyház szempontjából el is van intézve, sőt egyenesen katolikusellenes protestáns rágalomhadjárat egyik leggyalázatosabb példájának bizonyul. A Szent Bertalan-éji tömeggyilkosság egyedül Medici Katalin műve, s nemcsak nem katolikus vallási fanatizusból történt, hanem előidézője még Istenben se hitt komolyan, s előtte *és utána is* még többször nagyon is jóban volt a hugenottákkal. A felekezeti propaganda a tömeggyilkosság méreteit is eltúlozta, mert 30, 50, sőt 100 ezer áldozatról beszélt, azonban a párizsi városháza fennmaradt iratai az áldozatok eltemetésének költségeiről világosan bizonyítják, hogy összesen 1100 holttestet temettek el, s azok se voltak mind hugenották. (Cimber és Danjou: Archives curieuses de l' Histoire de France, I. ser. VII., 533. o.)

Ha pedig protestáns részről ellenvetésül azt hozzák fel, hogy a francia katolikusok féktelen protestánsgyűlölete nélkül Medici Katalin nem tudta volna megvalósítani ezt a példátlan protestánsmészárlást, azt feleljük, hogy ez nem igaz, ámde a francia katolikusokat a hugenották részéről ellenük állandóan izzó példátlan gyűlölet és kihívások tették oly elkeseredettekké.

A hugenották részéről akkor már hosszú évek óta mindennaposak voltak az ereklyék, templomok, sőt az Oltáriszentség meggyalázásai, de a katolikusok tömeges legyilkolásai is. Mire a Szent Bertalan-éjre került a sor, arra már például Montgomery marsall egyedül Orthezben 3000 katolikust gyilkoltatott le, a Szent Bertalan-éjt öt évvel megelőzően pedig már volt Nimesben egy Szent Mihály-éj (Michelade) 1567. szeptember 29-én, mikor hugenotta kéztől pusztult el 400 katolikus. Pedig a kis Nimesben 400 áldozat nagyobb gyűlölet jele, mint Párizsban 1100, s Párizsban az 1100 már csak visszafizetés volt Nimesért.

Igaz az is, hogy az Evangélium még a visszafizetést is tiltja, ámde ilyen magaslatra csak egyének tudnak felemelkedni, nem tömegek, s a megbocsátást és az ellenségszeretetet csak a magánéletben lehet és kell gyakorolni, de nem a közügyek intézésében. Ha azok, akik visszafizetni akarnak, előbb gyóntatójukat kérdeznék meg, ha tőle kérnének tanácsot, nem helyeslést kapnának feltétlenül. Még a közügyek intézői is csak akkor, ha a visszatörlesztés törvényes eszközökkel történnek.

Az orthezi tömeggyilkosság és a nimesi Michelade valóban protestáns vallási fanatizmusból történt, s hogy ennek ellenére még a katolikusok se tudnak róluk, újabb bizonyítéka annak, milyen gyámoltalan az a „kised nyáj”, melynek Jézus mondja az Evangéliumban (Lk 12,32) az ő követőit és hogy mennyire nem ért ez az önreklámhoz és az öndicsőítéshez. Ez csak némán elpusztulni tud, s nincs, aki haláláért bosszút lihegjen és így újabb gyűlölet és újabb viszályok magvát hintse el Ádám szerencsétlen ivadékai között. A Szent Bertalan-éji véres visszatörlesztés se történt volna meg Medici Katalin ateizmusa nélkül.

Ami pedig az inkvizíciót illeti, ezt a kérdést „A katolikus hit igazsága” című művemben tárgyalom bővebben s ezért oda utalom a kérdés iránt érdeklődő olvasót. Itt röviden csak annyit jegyzek meg, hogy az inkvizíció veszett híre (még katolikusok körében is) megint csak a forradalmár reklámnak egy nagyszerű bizonyítéka. Hogy az inkvizíció közel se lehe-

tett az a gonosz intézmény, mint amilyenek oly sikerrel elhíresztelték, mutatja a mi Pallas és Révai lexikonunk is.

Mindkettő egyformán távol áll a katolikus szellemtől és a két mű szellemileg annyira rokon egymással, hogy az újabb keletű Révai át is vesz a Pallasból szóról szóra mindent, amiben a tudomány nem változtatta meg azóta felfogását. Az inkvizíció tekintetében azonban – úgy látszik – annyira más lett a tudomány tanítása, hogy míg a Pallas lexikon még rémmeséket közöl a spanyol inkvizícióról, a 30 évvel később kiadott Révai már azt írja, hogy áldozatainak száma *egész fennállása alatt* vagy 4000-re tehető. E számnál fényesebb cáfolat azonban az inkvizíció állítólagos tömegmészárlására még el se képzelhető.

Tudvalevő, hogy nem a tulajdonképpeni egyházi, hanem a spanyol inkvizíció volt annyira rémes. Most megtudjuk, hogy még ez is csak annyira volt „rémes”, hogy egy évben átlag mindössze 13 embert végeztetett ki (300 évig állt fenn ugyanis). Ha most tekintetbe vesszük, hogy Spanyolország majdnem kétszer akkora, mint a hajdani Nagy-Magyarország, továbbá, hogy régen más törvényszékek is sokkal könnyebben osztogatták a halált, mint ma, végül hogy a spanyol inkvizíció nemcsak az eretnekek, hanem a boszorkányok ügyével is foglalkozott, akiket százával égettek meg például Németország protestáns vidékein is még az újkorban is, akkor azt kell megállapítanunk, hogy *még a spanyol inkvizíció is a régi világ legenyhébb és legirgalmasabb törvényszéke volt*. Egyébként ezt bizonyítékok nélkül is tudhattuk volna, hiszen *papokra volt bízva*. Azt ugyanis csak nem mondhatja józan ésszel valaki, hogy akár ma, akár hajdan a papok kegyetlenebbek voltak, mint a katonák vagy az állami hivatalnokok?

Ami pedig a hírhedt kínpadot illeti, az a perrendtartás eszközei között akkor *minden* bírói eljárásnál szerepelt, nem pedig csak az inkvizíciónál, mint a mesterséges reklámhadjárat és a hitvány rágalmozás alapján a közhit gondolja. Említett művemben kimutatom, hogy éppen ellenkezőleg: sehol se alkalmazták a kínpadot oly ritkán és oly óvatos megfontoltsággal, mint az inkvizíciónál. Hogy a közvélemény mégis a kínpadot egy fogalomnak tekinti az inkvizícióval, az nem az Egyház, nem is a papság, hanem egészen mások szégyene.

Ez a forradalmak s így a protestantizmus természetével együtt járó rágalmozó propaganda következménye egyrésztől, másrésztől pedig a jósággal majdnem mindig együtt járó tehetetlenség és gyámoltalanság bizonyítéka az Egyház részéről, hogy a valósággal annyira ellenkező állítást hagyja elterjedni. A rossz ugyanis mindig propagandával dolgozik és rágalomhadjáratot folytat, míg a jó hallgat és szótlanul túri a rágalmakat, mert szerény s hozzá van szokva, hogy a földön az üldözés az ő osztályrésze. Ezzel egyébként tele van az Evangélium.

Az inkvizíció perrendtartásában a kínpad csak akkor volt megengedve, ha a bűntény már emberileg bizonyos volt, de a vádlott mégis tagadott. De még ekkor is csak maga a püspök és egy e célból kinevezett soktagú bizottság külön engedélyével lehetett elrendelni és csak a püspök vagy helytartója és a bizottság tagjainak jelenlétében lehetett foganatosítani.

„Kínvallatás” az inkvizíciónál egyáltalán nem is lehetett, mert a vádlottat a kínpad alkalmazása alatt még kérdezni se volt szabad, s amit ekkor esetleg bevallott, az egyáltalán nem is számított. Ha a bűnös kijelentette, hogy vallani akar, azonnal abbahagyták a kínzást, elvitték a bűnöst s csak másnap engedték neki elmondani azt, amit a kínpad hatása alatt vallani akart.

A vádlottak kínzása akkor borzasztó, ha rendőrőrmesterek és nyomozók, s ráadásul a törvény ellenére végzik, mint a bolsevista és náci börtönökben, sőt – bár sokkal kisebb fokban – a végén már a Horthy-korban is történt. Ha törvényesen megengednék, de csak akkor, ha a makacsul tagadó vádlott bűnössége már majdnem teljesen bizonyos, *de még ekkor is csak az igazságügy-miniszter vagy vidéken a főispán jelenlétében* (az inkvizícióban így volt), akkor már koránt se volna veszélyes.

Akinek ugyanis csak egy csepp emberismerete van, tudja, hogy ilyen feltételek közepette a gyakorlatban nem is lenne kínpad, hanem az csak a törvény betűje maradna. A miniszter ugyanis, sőt még a főispánok is olyan nagy urak s annyira mással vannak elfoglalva, hogy

már csak azért se alkalmaznák a kínpadot könnyen, mert ezeket a nagyurakat nem is mernék miatta zavarni.

Hogy ugyanígy volt az inkvizíciónál is, arra kétségtelen adataink vannak. A szabadgondolkodó és természetesen inkvizícióellenes Lea „Histoire de l’Inquisition” című hatalmas művében ezt írja: „Érdeemes a megemlékezésre, hogy az inkvizíciós eljárás fennmaradt töredékeiben a kínpadra való hivatkozás különlegesen ritka.” Például a toulouse-i inkvizíciónak az 1309-1323-as évekből származó 636 fennmaradt perirata közül csak egyetlenegyben van szó a kínpad alkalmazásáról.

Jellemző az is, hogy az inkvizíciós rágalomhadjárat a püspöknek a kínpad alkalmazásakor való jelenlétét nem tudta mással magyarázni, minthogy szadistaságból gyönyörködni akart az áldozat kínjaiban (!). Egész sereg rajzot és festményt is láthatunk, melyen az inkvizíciós kínvallatás alatt undok külsejű szerzetesek buzdítják a hóhérokat az áldozatok elleni kegyetlenségre. Az Egyház ellenségeinek ilyen fogalmaik vannak az Egyház püspökeiről és szerzeteseiről! Hogy azért voltak jelen a kínpadra vonásnál, hogy a visszaéléseket megakadályozzák és hogy a kelleténél nagyobb kegyetlenség ne történhessék, az az Egyház ellenségeinek még mint lehetőség se jutott eszébe.

Hogy az a büntetés, amelynek végrehajtása papokra van bízva, mindig irgalmasabb, mint amit az állam emberei hajtanak végre, arra is nem egy bizonyítékkal szolgál az inkvizíció története. A börtönbüntetést többnyire elengedte az inkvizíció akkor, ha az elítélt vezeklésül a Szentföldre zarándokolt. Pedig hát az akkori közlekedési viszonyok és az akkori rendőrség mellett ki tudta ellenőrizni, hogy a környékről eltűnt vádlott csakugyan a Szentföldre ment-e?

Mivel az akkori papokat se tarthatjuk olyan együgyűeknek, hogy ők viszont ezt nem tudták, nem láthatunk eljárásukban mást, mint csak azt, hogy minden képzelhető ürügyet felhasználtak, hogy az elítélteket a tényleges büntetéstől mentesítsék. Olyan eseteket is találunk a megmaradt inkvizíciós aktákban, hogy az elítélt bűnösnek, hogy öreg, beteges apját ápolhassa, addig nem kellett megkezdenie börtönbüntetését, míg apja él. Az pedig egész rendszeres dolog volt, hogy az inkvizíció börtöneinek lakói a nagyobb ünnepek tartamára több heti szabadságra mehettek.

S mindez a középkorban történt, akkor, mikor sokkal kegyetlenebb volt még az igazságszolgáltatás, mint napjainkban. A papok igazságszolgáltatása is kegyetlenebb volt, hiszen ők is koruk gyermekei voltak. De láthatjuk, hogy mivel egyúttal papok is voltak, nemcsak koruk gyermekei, sok tekintetben sokkal enyhébb volt az igazságszolgáltatásuk még a mai felvilágosult korunkénál is. Láthatjuk, hogy sok tekintetben olyan jók voltak, hogy ma egyenesen nevetnünk kell rajta.

De térjünk vissza tárgyunkra, a reformáció korabeli protestánsok forradalmi, a mai istentelenekhez hasonló gyűlöletének bizonyítékaira.

Régen mindennaposak voltak részükről a búcsújáró katolikusok támadásai. *Alig találunk olyan város- vagy helységtörténetet, melyben ilyfajta adatokra ne bukkánánk.* Olyan ádáz volt ugyanis a gyűlölet a „vallásszabadság” e hős harcosaiban, hogy feszület vagy Mária-kép láttára még akkor se tudták megállni, hogy ne üssenek s ne törjenek s zúzzanak, mikor (mint nálunk) katolikus hatalom alatt éltek s így az akkori idők durva szellemének megfelelő kegyetlen visszatörlesztől joggal kellett félniük.

Képzeltethetjük, hogy bánhattak a katolicizmus gyámoltalan képviselőivel ott, ahol már ők voltak az urak! Fanatizmusuk effajta megnyilvánulásaira nincsenek is írásban maradt bizonyítékok, mert a páriáknak még a vértanúsága is néma és emléknélküli. Ezért csak a „protestánsüldözés” korából vannak ádáz gyűlöletükről írásban is megmaradt bizonyítékaink, melyekből majd történelmünk későbbi folyamán bőven látunk majd adatokat. Néhányat itt is megemléltünk.

Gömör megye monográfiájában olvashatjuk, hogy 1769-ben – jegyezzük meg jól az esztendő, mert láthatjuk belőle, hogy a *protestánsok* „leggyalázatosabb” *üldözésének* idejében

vagyunk, nem a katolikusokénak – június 25-én az istentiszteletükről kitóduló rimaszombati protestánsok az éppen akkor zászlók alatt arra vonuló vidéki katolikus búcsúsokat dühösen megrohanták, szétverték és kihajtották a város területéről.

Gömör megye monográfiája a megye *katolikus Egyházának* történetével kapcsolatban említi meg ezt az esetet, tehát minden bizonnyal katolikus, sőt valószínűleg egyházi ember ír róla (mert azt már mégse tehetjük fel Gömör megye monográfiájának szerkesztőiről, hogy még a katolikus Egyház történetét is protestánszal íratta meg benne, bár még ez is lehetséges).

Nos hát még *ez a katolikus, sőt valószínűleg papi író is nem mint a katolikus Egyház sérelmét hozza fel az esetet, hanem mint a protestánsokét*. Mária Terézia uralkodása közepén történvén ugyanis a dolog, ezek a verekedő protestánsok természetesen megbűnhődtek. Ezért a katolikus szerző is szükségesnek tartja saját egyházával szemben a protestánsok mentségére sietni (Gömör megye ugyanis többségében ma is protestáns megye s így bizonyára a kellő oka is megvolt rá), s jóságos megértéssel azt hozza fel a támadó protestánsok mentségére, hogy bizonyára azt hitték, hogy azok a búcsújáró katolikusok az ő templomuk elfoglalására jöttek s ezért háborodtak fel annyira láttukra és mentek nekik olyan durván.

Meg kell állapítanom, hogy a magyarázat együgyűsége mosolyt keltő. Az igaz, hogy mikor ez a gyalázatos támadás a rimaszombati protestánsok részéről az arra vonuló ájtatos katolikus búcsúsok ellen megtörtént, fordultak elő az országban hatóságilag végrehajtott templomvisszavételek is, de nem kell magyaráznunk józan eszű embernek, hogy azokat nem ájtatos búcsúsok szokták végezni, s ha igen, akkor ilyenkor feltétlenül volt velük karhatalom is. Mivel ekkor Rimaszombatban csak búcsúsok voltak s azok se a városba mentek, hanem a városon át vonultak rendeltetési helyükre, a rimaszombati protestánsok *semmiképpen* se gondolhatták azt, hogy az ő templomukat akarják visszavenni.

A mentségből legfeljebb annyi lehet igaz – de ez ismét csak a protestáns fanatizmus és állandó mesterséges izgatás bizonyítéka –, hogy ezeket a szerencsétlen protestánsokat prédikátoraik istentiszteleteiken ahelyett, hogy a jóra oktatták volna, állandóan arra lázították, hogy ne tűrjék a pápista „bálványimádást” és utolsó csepp vérükkel is védjék meg templomaikat attól a szomorú sorstól, hogy e pápista bálványimádás borzalmas színhelyeivé váljanak.

A rimaszombatinál híresebb lett az akkoriban Lengyelországhoz tartozó, de protestáns többségű Thorn városban történt hasonló eset, melyet természetesen szintén nem a protestáns gyűlés, hanem a katolikus visszatorlás kegyetlensége miatt jegyzett fel a történelem és reklámozott híressé a felekezeti hírverés, természetesen gondosan elhallgatva azt, hogy a szigort a kor szelleméből kellene magyarázni.

1724. július 16-án a város többnyire lengyel nemzetiségű katolikusai a templom körüli temetőben (tehát ugyancsak szerény keretek között) körmenetet tartottak, amelynek tartama alatt egy protestáns kihívó viselkedése annyira felháborított egy katolikus diákot, hogy az illetőnek a fejéről leverte a tüntetően fent hagyott kalapot. Erre a protestáns kihívók megrohanták a körmenetet, a diákot magukkal hurcolták és a város protestáns vezetősége azonnal börtönbe vettette. Másnap a város protestánsai még azt a jezsuita kollégiumot is megrohanták, ahova a diák járt. A történetírás azonban nem ezen botránkozik meg, hanem azon a szigorúságon, mellyel a katolikus Lengyelország ezeket a német protestánsokat utólag megbüntette érte.

A donauwörthi, a thornhoz hasonló, de még erőszakosabb, még nagyobb elbizakodottságot és gyűlöletet bizonyító eset a protestáns fanatizmus miatt egyenesen a véres harmincéves háború egyik kiobbantója lett.

E sváb birodalmi városban is kisebbségbe kerültek a katolikusok s már csak egy kis eldugott külvárosi templom maradt birtokukban. Mivel uralmon levő protestáns polgártársaik féktelen gyűlése nem tűrte vallásuk mutatkozását az utcán, minden, a templom falain kívüli vallási megnyilvánulástól tartózkodni kényszerültek. Végül „ein fanatischer Abt” [egy fanatikus apát] – írja a jó Schiller a „Geschichte des dreißigjährigen Kriegs” [A harmincéves hábo-

rú története] című művében – a „Volksstimme”-vel [a nép szavával] dacolni merészelt és nyilvános körmenetet elől keresztrel és lobogó zászlókkal rendezett volna (hogy miért „fanatizmus” jele ez, azt nem tudom), de a város hamarosan gondoskodott róla, hogy tervétől elálljon. (A város részéről ez már csakugyan fanatizmus, mert a szabad vallásgyakorlat akadályozása, de erre Schillernek egy elítélő szava sincs. Neki ez már nem fanatizmus, hanem csak az, ha a katolikusok kereszt és zászlók vitele közben vonulnak.)

De mikor ezt a „fanatikus apátot, folytatja Schiller, a császár egy kedvező nyilatkozata nemsokára újra felbátorította (úgy látszik, Schiller semmiképpen se bátorította volna fel rá), és a következő évben megismételte a körmenetet, a város protestánsai már nyilvános erőszakhoz nyúltak. „A fanatikus tömeg” (végre már Schillerből is kitör az igazság) bezárta a „Klosterbruder”-ek [szerzetes barátok] előtt a kaput, zászlóikat a földhöz csapkodta és gúnyos ordítozás és csúfolódás közepette hazakísérte őket.

Császári idézés követte a merényletet, melynek azonban a donauwörthi protestánsok nem engedelmeskedtek. Ezért császári biztosok érkeztek a városba, hogy kivizsgálják az ügyet, azonban a császári biztosok éppen olyan elbánásban részesültek, mint a „Klosterbruder”-ek; egyszerűen kirúgták őket a városból. Végül, mert a császár ezt természetesen nem tűrhette szó nélkül (látjuk, hogy nem ő nem állt szóba az „evangélikusokkal”, hanem azok nem övele, mit tehetett mást) birodalmi átok alá helyezte a várost és végrehajtásával Miksa bajor herceget bízta meg.

Maguk a nagyszájú donauwörthiek erre egyszerre kezes báránnyá változtak ugyan, sőt még a kelleténél is jobban megalázkodtak, ámde a birodalom más részében lakó hittestvéreik annyira melléjük álltak, tehát annyira nem túrték, hogy a katolikus istentisztelet meggyalázói megbűnhődjenek, hogy fegyvert fogtak miatta. Ez az eset lett a borzalmas harmincéves háború kitörésének egyik közvetlen oka. (Mellesleg szólva, a harmincéves háborúról szélteben azt hiszik, hogy a Habsburgok lelkén szárad.)

E véres és hosszú háború másik, még a donauwörthi esetnél is jelentősebb oka az volt, hogy a cseh „evangélikusok” a császár és a katolikusok képviselőit egyszerűen kidobták az ablakon. E tettük megint nagyszerűen mutatja azt a tiszta Evangéliumon alapuló, igazi keresztény szeretetet, melyet a cseh „evangélikusok” megjavított vallásukból merítettek.

Még kivételesen se találunk esetet, még az ellenreformáció e harcok korában se, hogy az erőszakosságot a katolikusok kezdenék, annál kevésbé, hogy ők nyúlnának fegyverhez.

A támadó háború minden tisztességes ember szemében tilos, még akkor is, ha ún. megelőző háború. A katolikusok gyakorolják is az evangéliumi elvet, mert a vallásháborúban a kezdeményezők, a támadók mindig a protestánsok. S ráadásul ez még érdemük is a történelemben, mert hiszen „szabadsághősök”. Nálunk is Bocskai, Bethlen, Thököly és a Rákócziak esetében egyaránt mindig a protestánsok a támadók, mindig ők kezdték a polgárháborút. A katolikusok csak védekeztek, de még ezt is csak azért, mert egyenesen rá voltak kényszerítve. A harmincéves háború előtt Németországban is előbb a protestánsok alapították meg az „Uniójukat” s a katolikusok csak utána (mert most már rá voltak kényszerítve) hozták létre az ő „Ligájukat”. Hogy aztán ez a Liga sokkal erősebb volt és többet ért, mint a protestáns Unió, az természetesen nem a katolikusok szegyene. Sőt, mivel erősebb létükre is csak akkor kezdtek fegyveresen szervezkedni, mikor már a gyengébb fél rákényszerítette őket, türelmük és békeszeretetük, tehát „evangélikusságuk” kétségtelen bizonyítéka. Nem mindig az az evangélikus ugyanis, aki annak nevezi magát. És még a protestánsok vakmerő kihívására is először még milyen szelíd és megfontolt a katolikus császár válasza! A donauwörthiek ismételt vallásgyalázására is először csak idézéssel válaszol. Mikor erre semmit se adnak, akkor is csak biztosokat küld. Mikor biztosainak is szaladni kell, mert fegyver nélkül mentek, tehát mikor már a szó szoros értelmében rá van kényszerítve, mert másképp nevetségessé válik, csak akkor nyúl a karhatalomhoz, de a protestánsok mégis úgy felháborodnak azért, hogy ezt meg meri tenni, hogy harmincéves háború és tömeggyilkosság lesz belőle.

Még ennél is bámulatosabb II. Mátyás türelme a csehekkel. Mikor lázadó protestáns alattvalói leghűbb tanácsosait az ablakon már rég kidobták, tehát már rég a nyílt lázadás terére léptek, *még akkor is alkudozni próbál velük*. Csak mikor ezek erre szóba se állnak vele, tehát mikor már mindenképpen rá van kényszerítve, csak akkor, tehát szinte az élete védelmére nyúl fegyverhez. Mégis még a katolikus közvélemény is úgy tudja, hogy a harmincéves háború is, meg a magyar „szabadságharcok” is csak azért voltak, mert a protestánsok vallásszabadságát elnyomták.

Hát vajon Angliában, a Skandináv-államokban, a protestáns német fejedelemségekben ugyanekkor a katolikusok vallásszabadságát nem százszor jobban elnyomták? Miért nem törtek hát ki a katolikus vallásszabadság védelmére itt is véres felkelések?

A harmincéves háború kitörésének harmadik oka az volt, hogy a kölni érsek elvette előkelő származású szeretőjét, s hogy az érsekség javait (a választófejedelemséget) is megtarthassa, protestánssá lett. A katolikusok követelték, hogy az elzúllott érsek mondjon le, a protestánsok ellenben azt akarták, hogy maradjon továbbra is érsek s maradjon övé az érseki vagyon és választófejedelemség is. Emiatt került fegyverre a dolog.

Régen is mindennapos dolog volt, ma is az, hogy a protestáns, aki állandóan azt hangsúlyozza, hogy a más vallási meggyőződését tisztelni kell, az utcán katolikus körmenettel találkozva nem veszi le a kalapját. Pedig hát ha leveszi, az még nem hittagadás részéről és nem annak jele, hogy hiszi a katolikus „bálványimádást”, hanem csak azt mutatja, hogy illemtudó ember. Ha azonban valakiben akkora a gyűlölet vagy a más vallási meggyőződése iránti megvetés, hogy még ez is tűrhetetlen teher számára, akkor ne menjen oda, ahol körmenet van, s a dolog el van intézve. *A mi protestánsaink azonban azért is oda mennek és azért is kalappal a fejükön mennek oda*. És ha valaki erre felszólítja őket, hogy vegyék le, azért se veszik le.

Ilyenkor természetesen a legkevesebb az, hogy a katolikusok veszik le a fejükről azt a makacs kalapot, de ha ez megtörténik, a mi protestánsaink mondhatatlan vallási sérelemnek tartják magukra. Pedig hát ez nem katolikus részről való túlkapás, hanem az ő részükről kihívás, melyre a képzelhető legkisebb megtorlás következett. Minden okos ember tudja ugyanis, hogy *az egyén* nem szállhat büntetlenül szembe *a tömeggel*, s ilyenkor neki kell alkalmazkodnia, nem pedig megfordítva történik. Vajon nem természetes-e, hogy baj éri azt a háztulajdonost, akinek éppen arra van dolga, amerre a lakók tüntetnek a házbéremelés ellen, s ha a tömeg olyan türelmes, hogy mégse bántja, akkor még nagy kihívóan azt is tudtukra adja, hogy ő háztulajdonos és hogy nagyon is helyesli a házbéremelést?

Ha a körmeneten résztvevők szociáldemokrata munkások vagy protestánsok lennének, azoknak a csak azért is kalappal fejükön ellenük tüntetőknek *nemcsak* a kalap repülne le a fejükről. Katolikus körmenetek alkalmával azonban még a kihívó kalapok is csak a legritkábban repülnek le a dacos fejeikről.

Egyik budapesti százezres résztvevőjű eucharisztikus körmeneten magam voltam tanúja, mikor *egy hivatalból kivonult* mentőorvos hirdette ott kihívó viselkedésével nemkatolikus voltát, s mikor egyesek szólni merészelték neki érte (természetesen az ő kihívása nem az volt, hogy a sapka a fején volt, hanem ennél sokkal több), kihívóan azt válaszolta: *Dumáljon a papoknak, ne nekem!* Erre a „dumálók” elhallgattak és a százezernyi katolikkal szemben ott maradt veretlenül, mint győztes fél, a protestáns orvos! Senki se nyúlt hozzá, többet nem is szóltak neki, a rendőrrel se írták fel, sőt a mentőket se kérték fel arra, hogy ezután ne ilyen orvosok szolgálatával tüntessék ki az eucharisztikus körmenetet. Pedig állítólag akkor még a papok uralkodtak Magyarországon!

Dr. Anty Illésnek, a balatonfüredi plébánia történetéről írt műve szerint 1744-ben (tehát szintén a „protestáns üldözések” korában) még amolyanabbul viselkedtek a katolikusok körmenetével szemben az ottani reformátusok. Pedig mi úgy tudjuk, hogy olyan sötét „barokk” kor volt akkor még hazánkban, hogy protestánsoknak még lélegezni is tilos volt ebben az országban.

A katolikus Tihanyból mentek a felsőörsi Magdolna-napi búcsúra, mikor útközben a temetőjükben rájuk leső füredi kálvinisták rájuk támadtak és szétverték őket. A tihanyi papot, Csupord Vincét, csak a bencések egy füredi jobbágya, Tolnai Lajos mentette ki a kezeik közül. Az ügy a megyegyűlés elé került, de hogy a dolog vége mi lett, és hogy a bűnösök büntetésben is részesültek-e, arról nincs semmi adat. (Ez annak bizonyítéka, hogy nem lett büntetés.)

A balatonfüredi plébánia történetéből még azt is megtudhatjuk, hogy 1862-ben, tehát a liberalizmus s vele a legteljesebb türelem, illetve nálunk egyenesen a 48 után következő *oszt-rák elnyomás* korszakában az is megtörtént Füreden, hogy a paloznaki plébánosnak, akihez a füredi katolikusok akkor még tartoztak, amiatt tettek panaszt ottani hívei, hogy a kálvinista bíró, mikor megveszett kutyáját agyonütötte, a katolikus temetőbe vitte eltemetni, sőt a kutya friss sírhantjára egy katolikus ember sírjából kihúzott keresztet akart odaszúrni, de ebben egy katolikus megakadályozta.

Bogdán Lajos főbíró az eset feljelentésére következő vizsgálatban azt állapította meg, hogy semmi se történt; a kutya nem volt veszett, nem is volt a bíró kutyája, hanem két gyerek (azt csendesen elhallgatja a vizsgálat, hogy két református gyerek, s bizonyára az se véletlen, hogy „suhanc” helyett gyereket mond, mintha kis beszámíthatatlan óvodások csinálták volna a dolgot) temette a *katolikus* temető árkába. Az igaz, hogy keresztet is akartak a sírjára tűzni, de ezt éppen a kálvinista bíró és felesége akadályozta meg.

Pedig hát ha így lett volna, akkor is megtörtént volna a felháborító vallásgyalázás, csak nem a kálvinista bíró és felesége, hanem csak két kálvinista suhanc követte volna el. De akkor is hogy lehet az, hogy a bíró és felesége végig ott volt a két suhanc csínyénél, s hogy lehet, hogy jelenlétük éppen nem volt akadálya, hogy megtörténhessen? S vajon hol tanulták a kálvinista suhancok ezt a katolikusgyűlöletet?

Egyébként a katolikus híveket annyira nem elégítette ki a főbíró vizsgálatának eredménye, hogy kívánságukra egyházi részről is kivizsgálták a dolgot, s jegyzőkönyvbe foglalt tanúvallomások alapján megállapították, hogy a bíró még oda is kiáltott a két suhancnak, hogy csak temessék a katolikus temetőbe a kutyát, sőt a felesége maga még követ is dobott rá, tehát magában a vallásgyalázásban is részt vett.

Az is bebizonyosodott, hogy a gyerekek a bíró szeme láttára húzták le a keresztet a katolikus sírról, s akarták utána a kutya sírjára tűzni. Hogy a bíró a végén azután ezt azért mégis megakadályozta, az csak azt bizonyítja, hogy a vallásgyalázás megtörténtének e felháborító bizonyítékát nem akarta otthagyni, mikor már katolikusok is beleavatkoztak a dologba. Ekkor már ez a bíró részéről nem jóakarát, hanem csak okos számítás jele volt. Hogy erről a bíróról a főbíró azt állapította meg, hogy az egész faluban mindenki derék, becsületes embernek ismeri, csak annál jellemzőbb.

Hogy az a „temető árka”, ahova a kutyát temették, valóban a katolikus temető volt, nem pedig az árka, bizonyítja, hogy a katolikusok kérésére a plébános újra felszentelte a temetőt. Hogy pedig a falu reformátusai se lehettek annyira ártatlanok, mint jóságos főbírójuk megállapította róluk, bizonyítja, hogy lelkészük vezetésével templomuk előtt állva várták a katolikusokat, hozzájuk csatlakoztak, s a temető új felszentelésén többen voltak ők, mint a katolikusok. Vajon ok nélkül lettek egyszerre annyira nagy tisztelői a katolikus hókuszpókusznak?

Történelmünk folyamán még számtalan hasonló esetet hozok majd fel. Itt egyelőre csak néhányat említek meg még, hogy az olvasó láthassa, hogy nem kivételekről van itt szó, hanem szabályról.

A Balaton-melléki Felsőörs híres Árpád-kori templomának kapuján a zár körül a falban még 40 évvel ezelőtt is egész jól lehetett látni a feszegetések nyomait. A falu kálvinistái erőszakkal akartak benyomulni, hogy megszenteltelenségek.

A székely ősnemes csíkbánfalvai Kerestes család „Keresztes” nevét és a mai címerében a misekönyvet családi hagyomány szerint azért kapta, mert egyik ősök a mise alatt a templom-

ba betörő kálvinistákat egyéb fegyver híján az oltárról hirtelenében felkapott misekönyvvvel verte ki.

Szabó-Csontos „Kenese (Balatonkenese) és a kenesei plébánia története” című művében olvashatjuk (az 57. és a következő lapokon), hogy Fábrics Mihályt, a község katolikus plébánosát, a falu többségben levő (vagy talán csak nagyobb szájú és erőszakosabb?) kálvinistái 1701-ben, tehát éppen a „protestánsüldöző” I. Lipót „sötét” uralma alatt véresre verték és kiűzték a faluból. Ekkor és így szűnt meg a katolikus plébánia Kenesén, és került a falu temploma kálvinista kézre.

Ugyanez idő tájt ugyanez a sors érte a katolicizmust Balatonszabadiban (akkor még Fokszabadi volt a neve), ahol Nagy András plébánost, Balatonfőkajáron, ahol Mihalek Jánost, Hajmáskéren, ahol Fodor Jánost távolították el hasonló módon a faluból. Elűzték ugyanez időben még a vöröserényi plébánost is, pedig itt a jezsuiták voltak a falu földesurai (illetve éppen ezért; Rákóczi Ferenc felkelése alatt ugyanis a jezsuiták vagyona volt olyan, mint Hitler alatt a zsidóké, a bolsevikok alatt pedig a kulákoké).

Jellemző azonban a Habsburgok „túrhetetlen protestáns elnyomására”, hogy a jezsuiták Rákóczi Ferenc bukása után is hiába jártak hatóságtól hatóságához, a kenesei templomot többé sohase tudták visszaszerezni. 1752-ben Mária Terézia a Helytartótanács útján küldött ugyan Kenesére egy megyei bizottságot azzal a rendeltetéssel, hogy a kenesei templomot a jezsuitáknak visszautalja, de a kenesei kálvinisták úgy rúgták ki a faluból ezt az intézkedni akaró bizottságot, hogy a lába se érte a földet. Mivel titkon maga a megye is pártjukon állt, a templom a kezükben is maradt, s az elkövetett hatóság elleni erőszakért se kaptak semmi büntetést.

Németh Lajos „Egyházi vizsgálat Esztergom vármegyében 1701-ben” című művében (4. o.) szintén arról olvashatunk, hogy Köbölkúton „a plébános, Szabó István, 30 éves, itt másfél év óta, a teológiában szabadalmas (licentiatius). Buzgó. Nemrég, a fiókközségében (Bátorkesziben) a heretikusok [eretnekek] megverték, sőt majdnem megölték”.

Farkas Sándor: „Csepreg mezőváros története” című művében (1887. Budapest, 193. o.) azt találjuk, hogy Csepregen viszont két koldulóbarátot sebesítettek meg súlyosan a protestánsok. Ez is 1655-ben, tehát olyan időben történt, amikor nálunk, főképpen pedig ott, az ország *nyugati* határán, nem a koldulóbarátokat, hanem állítólag a protestánsokat „üldözték”, mégpedig olyan kegyetlenül, hogy majdnem a szívünk hasad meg tőle. Pedig hát 1655-ben még felkelés sem volt. Csepreg vidékén különösen nem.

A katolikus vallásnak protestáns részről való meggyalázására még Veress „Izabella királyné”-jában is találunk a már közöltön kívül is példát. (261-262. o.) Erdélyben ugyanis az országgyűlés 1545-ben tárgyalta Barcsay Farkas, György és Miklós esetét, akik „egy fafeszületet gyerekekkel kötélre kötve a folyóig hurcoltattak a földön és ott letelepedvén ételt főztek rajta”. (Erdélyi országgyűlési emlékek, I. kötet, 217. o.)

A kálvinista Tiszasasról még Horthy idejében is kiüldözték katolikus vallása miatt a Hangya-igazgatót, pedig református feleségét reverzális nélkül vette el s csak évekkel később ébredt fel benne a katolikus öntudat. Az ő állítása szerint a tiszasasi temetőben még a katolikusok sírjára is kálvinista fejfát kell tenni, mert külön katolikus temető még nincs (pedig már több száz katolikus van ott), a reformátusok pedig az ő temetőjükben még a katolikus sírján se tűrik el a keresztet.

A „tisza Evangéliumhoz” való e meghatóan nagy ragaszkodás természetesen nem az evangéliumi lelkületből származik, mert az egyke dühöng, az erkölcsök kétségbeejtőek. Képzhetjük is, hiszen a szomszédos község az a szintén kálvinista tiszazugi Nagyrév, melynek asszonyai tömeges arzénmérgezéseikkel világhírűvé váltak, s annak idején az egész világ előtt rossz hírűvé tették a magyar erkölcsöket.

Hogy romboló forradalom, olyanforma, mint a szociáldemokrata vagy kommunista munkászavargások, nem pedig hitjavítás és hitbéli megújulás volt a reformáció, azt azok a szociá-

lis forrongások, melyek mindenütt kísérték, bizonyítják, sőt az újrakeresztelők mozgalmá egyenesen vagyonközösségi alapon állt, tehát már a szó szoros értelmében a kommunizmus előhírnöke volt.

Megtaláljuk azonkívül a kezdődő protestantizmusban a forradalmi mozgalmak egy másik jellegzetes eszközét, a rémhírek terjesztését is. Az ellenfélről, tehát a jelen esetben a katolicizmus vezetőiről, a legképtelenebb és legfelháborítóbb álhírek kitalálását, és a tömegek között való elterjesztését és azt a feltűnő forradalmi jelenséget, hogy ezeket a híreket tömegek mindig készpénznek veszik, kritika nélkül elfogadják, s így gyűlöletük, forradalmi hangulatuk állandóan a forrponon van.

Luther idejében elhitték az emberek, sőt meg voltak róla győződve, hogy a pápánál meg a bíborosoknál elvetemültebb és gonoszabb embereket a föld még nem hordott a hátán; hogy minden kolostor bűnbarlang; hogy titkos földalatti folyosók vezetnek ki belőlük. (Még Pázmány Péternek is csak azzal a feltétellel adott engedélyt a pozsonyi (akkor még protestáns) városi tanács jezsuita kollégium alapítására, miután írásban kötelezte magát, hogy titkos földalatti építkezések nem lesznek.)

Elhitték és elhiszik a protestánsok még ma is, hogy a Habsburgok és a jezsuiták hatalmuk, illetve az Egyház kedvéért szemrebbenés nélkül képesek legyilkoltatni vagy megmérgeztetni az ő embereiket. Láttuk, hogy ma is felteszik és elhiszik, hogy II. Lajos se a mohácsi csatából való menekültében halt meg, hanem Ferdinánd gyilkoltatta meg, s természetesen csehekkel. Látni fogjuk, hogy Bocskait is a Habsburgok tetették el láb alól (állítólagos eszközüket, a katolikus Kátayt meg is lincseltek érte). Ők mérgezték meg Thurzó Imrét is, Bethlen fiatal, nemes lelkű bizalmasát, de magát Bethlent is ők küldték orvosa által a másvilágra.

Természetesen Zrínyi Miklóst se a vadkan szaggatta szét, és Széchenyi sem önkezével vetett véget életének Döblingben. (Ők kivételesen nem protestánsok voltak ugyan, de nekik meg azért kellett meghalniuk, mert magyarok voltak; állítólag annak lenni is nagy bűn volt ugyanis.) Dicső Kossuth apánk is kénytelen volt testőrököt tartani maga mellett az orgyilkosok miatt. (Hogyisne, hiszen ő protestáns is volt, meg magyar is. Sajátságos, hogy a rá leselkedő ezer veszély ellenére mégis majdnem száz évet megélt.)

Minden protestáns szentül elhitte, sőt hiszi talán még ma is, hogy Pázmány Péternek valóban elve volt, hogy Magyarországot inkább lakják rókák meg farkasok, mint protestánsok. (Látni fogjuk majd, de már előre is magától értetődő, hogy egy szó se igaz belőle.) Kollonicsnak pedig tudvalevőleg az volt a szavajárása, hogy Magyarországot előbb koldussá, aztán németté, végül katolikkussá teszi. Látni fogjuk majd, hogy ezzel szemben a valóság az, hogy éppen Kollonics volt az első, aki hazánk népének szegénységén reformokkal akart segíteni, a magyar végvári vitézeknek pedig földet osztott.

Még az is rágalom, hogy Luther idejében a papság megbotránkoztatóan romlott volt. A valóság az, hogy a kor volt romlott. Az pedig a legtermészetesebb dolog, hogy romlott korban a papság is romlottabb, mint máskor, hiszen mindenki kora gyermeke. Csoda lenne szükséges ahhoz, ha nem így lenne. Az Egyház és a papság becsületéhez csak az szükséges, hogy *jobb* legyen, illetve sohase legyen annyira romlott, mint kora, ez pedig a reneszánsz korban is megvolt, s Bakócz Tamás és a többi akkori magyar főpap életével kapcsolatban nemsokára be is bizonyítjuk. A külföldi viszonyokat illetően pedig „VI. Sándor meg Luther” című művemben már be is bizonyítottam ugyanezt.

Hogy a jezsuitának oly engedelmisséggel kell viseltetnie előljárója iránt, mint ahogyan a bot engedelmeskedik a kezünkben, a protestánsok felfogása szerint, akik el se tudták képzelni, hogy az ő erkölcsük ne álljanak toronymagasan a jezsuitáké fölött, azt jelentette, hogy a jezsuitáknak előljáróik parancsára hazudni, hamisan esküdni, gyilkolni, mérget keverni szemrebbenés nélkül szabad, sőt kötelesség, s ők természetesen azt is magától értetődőnek tartották, hogy a jezsuita előljárók, mivel szükségképpen mind gonoszok, csakis ilyesmit parancsolhattak a kezükben tartott, önálló akarattal nem bíró jezsuita botoknak.

Mikor néhány évtizeddel ezelőtt a magyar bíróság jogerős ítélettel megállapította, hogy az az állítás, hogy a jezsuiták szerint a cél szentesíti az eszközt, rágalom, a protestantizmust az a mérhetetlen szégyen érte, hogy ez a bírósági ítélet tulajdonképpen azt jelentette, hogy az ő iskolai hitoktatásuk és hittankönyveik évszázadokon át rágalmaztak.

Igen hamar és könnyen túltették azonban magukat e nagy szégyenen, mert mindössze annyi történt, hogy az azóta kiadott hittankönyvekben már az van, hogy lehet, hogy a jezsuiták tanítani nem tanították ezt a kárhozatos tant, de gyakorolták. Ezzel aztán egyelőre el is van intézve a dolog. A nyugodt protestáns lelkiismeretnek még az se akadály, hogy Luther valóban gyakorolta ezt az elvet, sőt ő még tanította is. (Hitlerről és a bolsevikokról nem is szólván, a forradalmak pedig mindig törvénytelen eszközökkel érik el „nemes” céljaikat.)

Mint mind a katolicizmusra, mind a protestantizmusra jellemző dolgot, itt csak azt kell kiemelni, hogy a jezsuita rend, mely mikor arra került a dolog, olyan világosan ki tudta mutatni, hogy „a cél szentesíti az eszközt” sohasem volt elve, évszázadokon át túrta ezt a rágalmat, és ő maga sohasem állította bíróság elé a rágalmazókat. Most is, mikor a magyar bíróság elé került az ügy, nem a jezsuiták, s nem is a katolicizmus vitte oda. Most se a jezsuiták voltak a felperesek, hanem ügyük képviselője, mint *vádlott* ült a bíróság előtt. Rágalmazónak jelentette ki ugyanis azt, aki a jezsuitákat ezzel vádolta, s az illető jelentette fel őt becsületsértésért azért, mert rágalmazónak merte mondani.

Így állapította meg aztán – a legszélesebb körű bizonyítás után – a bíróság, hogy nem történt becsületsértés, illetve, ha történt, jogos volt, mert ez az állítás valóban rágalmazás. A felperes ugyanis egyetlen bizonyítékot se tudott felhozni amellest, hogy effajta tanokat a jezsuiták valaha tanítottak, illetve a vádlott a felperes minden felhozott bizonyítékáról kimutatta, hogy félreértésen, illetve ferdítésen alapul, s így valóban rágalmazó.

A reformáció idejében a katolikusok ellen terjesztett rémhírek sokszor egyenesen babonás természetűek, sőt együgyűek, s így a protestáns tömegek értelmi színvonalára is megszegyenítőek voltak. Rémes történeteket terjesztettek, melyek azt bizonyították, hogy Isten a pápista bálványozókat milyen kegyetlenül bünteti sokistenhívésükért. A műveletlen tömeg akkor még szentül hitte a rémes történeteket, sőt – hihetetlen, de így van – még az egyébként józan és mérsékelt Veress Endrét is megmételtyezte, s 300 évvel utána se tudta magát kivonni e protestáns hisztéria hatása alól.

„Izabella királyné”-jában (247. o.) azt írja, hogy „*II. Lajos király (1523. május 2.) jószágvesztés terhe alatt összetépni és elégetni rendelte az eretnek könyveket*”. E rendelet értelmében a szebeni nagypiacon el is égették egy csomó összeszedett iratot, de ez csak növelte a régi hitben kételkedők számát. S még félszázad múlva is élt amaz esemény tudata, hogy – mint ha bosszú lenne – az égő könyvrakásból miként kapott fel a szél egy Luther-féle német zsol-tárt, mely a temetőben éppen ünnepi körmenetet tartó érseki követ nyírott fejére esvén, úgy odatapadt, hogy paptársai nem tudták lerántani, s a pap harmadnapra bele is halt égési sebeibe.

Veress Endre – látjuk – mindezt úgy közli, mint valóban megtörtént esetet, tehát maga is elhitte. Ha tudat alatti felekezeti ségében józan eszét el nem vesztette volna, nem azt kellett volna írnia, hogy „fél század múlva is” élt Erdélyben ennek a csodás esemény emléke, hanem éppen ellenkezőleg, azt, hogy fél század múlva *már* megvolt ez az ostoba rémmese. Tudvalevő ugyanis, s ezt elsősorban egy történetírónak kellene tudnia, hogy legendák *utólag* szoktak keletkezni, és éppen abban különböznek a történeti tényektől, hogy ez utóbbiakat nemcsak ötven év múlva jegyzik fel, hanem az eseménnyel egykorúan. Hogy Veress a „már” helyett, melyet mint történetírónak használnia kellett volna, a „még” szót írja, mutatja, hogy ő ezt a rémes történetet történeti eseménynek tartja, s ez bizony igen nagy szégyen.

A naiv protestánsok tehát régen azt hitték (sőt hiszik, úgy látszik még ma is, sőt közibük tartozik még Veress Endre történetíró is, pedig ő közel se volt olyan együgyű, illetve fanatikus pártember, mint például Thaly Kálmán vagy Rugonfalvi Kiss István, debreceni történet-professzor), hogy a katolikusok régen mást se tettek, mint Bibliákat égették és körmeneteket

tartottak. (Ezt kell gondolnunk, mert hiszen Nagyszébenben az égő Bibliák is röpködtek a levegőben és ugyanakkor körmenet is volt.) Azt is hiszik továbbá, hogy minden papnak „nyírott feje” van, mint a barátoknak.

De ha még úgy röpködtek is az égő bibliák a levegőben ugyanakkor, mikor egyúttal még körmenet is volt, egyik se tapadhatott oda senki fejéhez még akkor se, ha az a fej még oly „nyírott” is volt. Nem gondolhatunk ugyanis másra, mint csak a Biblia egy égő lapjára, melyet a szél vitt oda (látjuk, hogy Veress se tudta másképpen elképzelni a dolgot). De viszont halálra égetni egy vékony papírlap semmiképpen sem tud. Annak égése nem tarthat olyan sokáig, s nem fejleszthet akkora hőt, hogy egy ember három nap múlva belepusztuljon.

Ha azt a gyűlölt embert mindenképpen el akarjuk pusztítani, s ráadásul a méltán haragvó Isten ujjának ilyen drámai megnyilvánulása mellett, akkor célunk elérésére sokkal megfelelőbb, ha nem tesszük fel, hogy nyírott volt az az átkozott fej, mert akkor attól a szent Bibliától legalább meggyulladhat a haja, és ha az a haj hosszú, az égés hosszabb ideig tarthat, tehát az okozott sebek is nagyobbak lehetnek. De mekkora égési sebeket okozhat egy égő vékony papírlap, ha a hajatlan bőrrel közvetlenül érintkeznek?

Igazán történelmi hitelű jelenet (s lám még egy Veress Endre is bedől neki). Égő bibliák röpködnek a levegőben, a nyírott fejű papok pedig nagy diadallal körmenetet tartanak. Vagy annyi biblia röpködött, hogy se szerük, se számuk nem volt, s ezért egy közülük még az érseki követ fejére is került vagy pedig nem volt röpködés, hanem csak egy lap repült belőlük, de ez viszont évszázadokkal megelőzte korát, s már akkor *irányítható* lövedék volt, s ezért egyenesen a papoknak, de még azok között is éppen az érseki követnek ment, és még neki is éppen legfontosabb testrészének, a fejének. És ez a fej – uramfia! – nyírott volt, és a Biblia, a szent Biblia, még a fején is éppen ott ment neki, ahol nyírott volt és – jaj, jaj! – odatapadt. De úgy odatapadt, hogy hiába szaladt segítségére a többi nyírott fejű pap, egyesült erővel se tudta onnan letépnit.

Rendes körülmények között ez ugyan szerencse lett volna, mert hiszen ha odatapadt, akkor el is aludt, de hát ez olyan égő papírlap volt, hogy mégse aludt el, hanem annál jobban égett és égetett. Égetett három egész napig, míg csak a szerencsétlen, akarom mondani, sátáni ember – aki egyébként is az ördöggel cimborált, mert érthetetlen módon egyszerre tudott bibliát is égetni és körmenetet is tartani – szörnyet nem halt, természetesen égbekiáltó bünei büntetéséül. És Veress szerint ez a bődületesen ostoba legenda nem egy fél évszázad *múlva* keletkezett (hiszen legenda voltát abból is láthatjuk, hogy mind az idő, mind az érseki követ neve ismeretlen), hanem történelmi tény volt annyira, hogy utána még egy fél évszázad múlva se tudott feledésbe menni!

Látni fogjuk nemsokára, hogy Stájerban is szörnyet halt az ártatlan protestánsokat üldöző gonosz pápista pap és Eötvös Károly is (A nazarénusok, 70. o.), egy nap alatt halatja meg a páhoki esperest is és a testvérét is azért, mert Lencsei Lajossal, a magyar nazarénusok alapítójával mindketten csúnyán bántak. Noha még fordítanunk se kell könyvében, s mint jó kálvinistához illik, ugyanez az Eötvös kijelenti, hogy „csodák sohase történtek” (ami magyarul egyébként azt jelenti, hogy a Biblia egyszerű népbufitás, mert hiszen a Biblia tudvalevőleg csupa csodaelbeszélésből áll), de ezt a páhoki csodát természetesen kivételesen ő is elhiszi, s ő csak ezt hiszi el.

Milyen jellemek voltak az új hit első nagy emberei?

Hogy mennyire nem láthatunk a protestantizmusban hitbeli és erkölcsi megújulást, világosan bizonyítja az is, hogy a reformáció majdnem minden nagy embere, aki az ügyet képviselte, és akinek elterjedését, illetve fennmaradását köszönheti, jellemében és erkölcsében olyan ember volt, aki életével megcáfolta azokat a bibliai elveket, melyeket hirdetett.

Hogy Luther egyénileg mennyire méltatlan volt arra a szerepre, amelyet játszott, történelmi adatokkal bizonyítom „VI. Sándor meg Luther” című művemben. Kálvin – láttuk – felszabadította a lelkiismeretet, de azért „eretnekeket” égetett és kínpadra vonatott. Zwingli-ről bizonyítva van, hogy már zürichi plébános korában bűnös viszonyban volt egy Reinhardt Anna nevű özvegyasszonnyal.

Arról a VIII. Henrikről, aki az angol népet tette protestánssá, köztudomású, hogy erkölcsi szörnyeteg volt. De azt is mindenki tudja, hogy törvénytelen lánya, Erzsébet se volt nála sokkal különb, aki az ország tényleges és végleges protestánssá tevője volt. A papok között Wolsey és Cranmer szerzett e téren Angliában legnagyobb „érdemet”. Mind a kettőről még a protestáns történetírás is hangsúlyozza, hogy jellemtelen emberek voltak. Még a puritánként ismert Cromwell is, aki a katolikus restaurációt akadályozta meg Angliában, a cél szentesíti az eszközt elve alapján állt. Nem hirdette, de ugyancsak gyakorolta. Pedig kisebb bűn és baj lett volna, ha csak hirdette, de nem gyakorolta volna.

Svédországban Wasa Gusztáv bátor szabadsághős volt ugyan (a dánok ellen) és tehetséges uralkodó, de se a tehetséget, se a bátorságot nem a vallástól kapja az ember. (Még a bátorságot se, mert ezt lehet ugyan a vallástól is megszerezni, de Wasa Gusztávval – s majdnem minden más bátornak bizonyult történelmi szereplővel – vele született, hiszen lényegében véve azonos a jó idegekkel.)

Annyi tény, s ezt még Wasa protestáns magasztalói is elismerik, hogy az ország leromlott pénzügyei orvoslására akkor feltétlenül szükség volt az Egyház vagyona elrablására, Svédországnak és Wasa Gusztávnak elsősorban *ezért* kellett protestánssá lennie. Ezt egy hívő és törvénytisztelő katolikus nem tudta volna megtenni, de Wasa Gusztáv lelkiismerete megengedte. De ezenkívül is igen sok jogtalanság, erőszakosság és bűn tapad nevéhez még protestáns történetírók elismerése szerint is.

Eleinte például, míg az Egyház tönkretetésére nem érezte magát elég erősnek, VI. Adorján pápához írt leveleiben képmutatóan az Egyházhoz való ragaszkodást és a pápa iránti tiszteletet színlelte, tehát tág lelkiismerete mellett még álnok is volt, s szintén a cél szentesíti az eszközt elve alapján állt.

Dániában II. Keresztély király kezdte a hitújítást. Olyan kegyetlen zsarnok volt ő is, hogy el is üzték miatta a trónról. Utóda, I. Frigyes csak azért lehetett király, mert megesküdött, hogy az Egyházat oltalmazni fogja és a hitújítást megakadályozza. Mihelyt azonban megerősödött helyzete, ismét csak a cél szentesíti az eszközt elve alapján, ő is megszegte esküjét és az Egyház Dániából való kiirtója lett. Utódja már halálbüntetés terhe alatt tiltotta meg az Egyház minden papjának az ország területén való tartózkodást.

Hollandia reformátorai, Orániai Vilmos és fia, Móric, szintén nem hitbéli meggyőződésüket követték, hanem csak a maguk érdekét keresték akkor, mikor az új hit oldalára álltak, még a protestáns történetírás megállapítása szerint is. Nem vallási okok miatt álltak annak a mozgalomnak az élére, mely a szerencse kedvezése folytán Németalföld kálvinistává levését, az Orániai családnak pedig németalföldi fejedelemséget eredményezte.

A hugenották vezérének Franciaországban is megért Párizs egy misét: Mikor érdekei úgy kívánták, még azt a szégyent is nyíltan magára vette, amelyet a legtöbb ember már csak büszkeségből se tett volna meg, hogy nyíltan és forma szerint is megtagadta azt az ügyet, melynek érvényesülését köszönhetette. Egyébként köztudomású róla, hogy akkor se volt meggyőződéses kálvinista, mikor még hugenotta vezér volt. (Nálunk is felkínálta Bethlen a katolikus vallásra való esetleges áttérését.) Németországban is Szász Móric az egész világtörténelemben példátlanul álló árulásának köszöni a protestantizmus, hogy megmaradt, sőt a birodalom többségének vallása lett. Ez a Szász Móric még a német fejedelmek közt is a legjellemtelenebb és legálnokabb volt. Protestáns volt, hitfeleivel szemben mégis a katolikus császár pártján állt, sőt a császár oldalán még harcolt is ellenük. De éppen ezzel használt a protestantizmusnak legtöbbet, mert mikor már a császár, aki a maga becsületességében el se

tudta képzelni, hogy még ilyen emberi szörnyeteget is hordhat a föld a hátán, úgy bízott már benne, mint a maga gyermekében, akkor egyszerre titokban érintkezésbe lépett hitfeleivel, akikkel egyébként mindig együtt érzett (csak nála szentesítette aztán igazán a cél az esz-közt!), aztán meglepetésszerűen hirtelen a császár ellen fordult, s természetesen olyan veszélybe döntötte, hogy egy hajszal mentette meg, hogy vele együtt egész családja és a német katolicizmus is örökre tönkre nem ment. (Láttuk, hogy ugyanez a Szász Móric nálunk is volt egy nagy keresztény sereg vezére a török ellen, de a török ellen egyáltalán nem érvényesítette ezt a bámulatos „tehetségét”.)

Szász Móric után Hesseni Fülöpnek köszönhet a kezdődő német protestantizmus a legtöbbit. Rá is került Luther wormszi szobrára, mint a hitújítás egyik fő erőssége. Ő nem volt olyan becsstelen, mint Móric. Ő mindig egyformán a protestánsok pártján állt, ezért még a császár fogságába is esett. De ő meg viszont talán az egész világtörténelem legbujább fejedelme volt. „VI. Sándor meg Luther” című imént említett művemben megtalálhatók rá a történelmi adatok, hogy Luther hivatalosan két feleséget engedélyezett neki, mégis házasságtöréssel vádolta nemcsak az első, hanem a második asszony is. Íme még néhány adat a protestáns „vallásosság” természetére vonatkozóan.

A francia hugenották ünnepélyesen esküt tettek IV. Henriknek, aki egyébként szintén az ő soraikból került ki, hogy soha többet nem tartanak külön zugországyüléseket. (Természetesen nem ingyen esküdtek, hanem esküjük fejében tökéletes vallásszabadságot, sőt még ezen is túlmenő jogokat kaptak.) Alighogy IV. Henrik lehunyta a szemét, mivel utóda csak csecsemő volt még, akitől nem kellett félniük, azonnal összehívták külön protestáns zugországyülésüket Saumurbe 1611-ben, melyen újra nyíltan szembehelyezkedtek hazájukkal. A következő év szeptemberében megerősített városuk és tengeri kikötőjük, La Rochelle, kikergette falai közül az udvar követségét, mert a kiskirálynak spanyol királylányt akartak feleségül, ők azonban ennek ellene voltak, mert – mint maguk szokták magukat kifejezni – szerettek „vadászni a római bestiára”.

A protestáns kereskedőváros kalózokat küldött ki a francia partokra minden irányban (tehát saját hazájuk katolikus polgárai kirablására), ezek vámokat szedtek a katolikus kézben levő francia kikötőkben, megakadályozták, illetve a maguk számára kisajátították a királyi adójövedelmeket. E kalózok egy csoportja Bordeaux-t vette ostromzár alá, úgyhogy az akkor még igen kezdetleges királyi hajóhad csak hosszú és véres küzdelem után tudta őket szétszórni.

Mikor utána felelősségre vonták őket, La Rochelle város letagadta, hogy bármi köze is volna hozzájuk. Mikor azonban kerébbe törték őket, a la rochellei és egyéb hugenották olyan reklámot csaptak nekik, mint vértanúknak, mint a mieink a gályaraboknak. Megtették őket vallásuk vértanúinak, s ezzel bizonyították ország-világ előtt, hogy őket Franciaországban üldözik. Nem sokkal utána -1620 őszen – újabb protestáns zugországyülést hívtak össze, s ezen a *németek* segítségét kérték a „vallásüldözés” ellen.

A következő évben a tengeren újra elfogták királyuk hajóit. Az utána következő évben a Sevre torkolatánál egész szabályszerű nagy tengeri csatát vívtak saját királyuk és hazájuk hajóhadával. Mivel ők maradtak alul, megalázkodtak, de amikor utána Guiton, a parancsnok, 32 hajójával büszkén kikötött La Rochelle-ben, ott a polgárok ezrei éljeneztek neki a kikötőben, és mint a város hőseit ünnepelték. Aztán következett az 1622-es „béke” (mert ők nem mint alattvalók, hanem mint egyenrangú idegenek, „békét” kötöttek saját királyukkal és hazájukkal).

A „béke” feltételei között az is szerepel, hogy a küzdelem alatt épített erődöket le kell rombolni. A hugenották természetesen a maguk részéről nem rombolták le erődjüket se, s mikor nemzeti részről figyelmeztették őket a békeszerződés feltételeinek megtartására, azt felelték, hogy a király szegi meg a békét akkor, mikor őket megfélemlíteni próbálja.

Az angol protestánsok se voltak erkölcsösebbek, se türelmesebbek a francia protestánsoknál. Mikor a francia XIII. Lajos testvérét (IV. Henrik leányát) férjhez adták I. Károly an-

gol királyhoz, Károly apja, az akkori angol király és Buckingham államtitkár ünnepélyesen kötelezték magukat arra – francia részről ez feltétele volt a házasságba való beleegyezésnek –, hogy ezentúl nem folytatják az angol és skót katolikusoknak vallásuk gyakorlása miatti, üldözését; azoknak a katolikusoknak nagy seregét, akiket eddig emiatt börtönbe vetettek, azonnal szabadon bocsátják, sőt a kincstár visszafizeti azokat a nagy pénzbírságokat is, melyeket addig azokon a katolikusokon behajtottak, akik az angol „törvény” ellenére misét mérészeltek hallgatni. (Fizettek valaha protestánsok Habsburgok alatt pénzbírságot protestáns istentiszteleten való részvételért?)

El is ment az udvartól a rendelet a bíróságokhoz, hogy ezentúl vallási okok miatt katolikusok ellen ne indítsanak eljárást, az angol protestánsokat azonban olyan hisztérikus dühbe hozta ez a túrhetetlen engedmény, hogy 1625. június 12-én szállt partra Angliában a francia menyasszony, utána karácsonykor kapták meg a bíróságok a királytól az említett vallási üldözést megszüntető rendeletet, s már utána augusztus hetedikén vissza is vonta a király (vagy inkább Buckingham), s már újra kezdődött az országban titkon lappangó katolikus papokra a vadászat, a hitűkhöz ragaszkodó katolikusok börtönbe vetése, a mísehallgatásért kirótt tömeges pénzbírságok, hűtlenség címén a megcsonkítások és akasztások. De e gyors alkalmazkodásuk ellenére is hamarosan még így is halállal lakolt Buckingham is, sőt még a király is. Csak arra vagyok kíváncsi, vajon akkor mit csinált volna velük a protestáns hisztéria, ha ijedtükben nem szegték volna meg ilyen hamar a szavukat?!

Gusztáv Adolfnak, aki a protestantizmus egyik legideálisabb hőse, mikor a harmincéves háborúban a katolikus, sőt bíborosi méltósággal felruházott Richelieu 300.000 angol fontnak megfelelő összeget ajánlott fel neki, ha II. Ferdinándot megtámadja, de feltételül kikötötte, hogy mivel ez a katolikus Franciaország pénze, Gusztáv Adolfnak a németországi katolikus ligával nem szabad ellenségeskednie; amely községben hódítása alkalmával katolikus istentiszteletet talál, azt ott meg is kell hagynia és a katolikus Bajorországot kímélnie kell, akkor is, ha fegyvereit győzelem kíséri. Gusztáv Adolf e feltételek hallatára Oxenstiernának felháborodva erősködött, hogy ő 300.000 fontért nem adja el magát, nem lesz a francia király lakája; hogy ő, mint a protestantizmus keresztes lovagja, nem fog tűrni misét ott, ahol ő parancsol, s ha módjában lesz, nem kíméli majd se a katolikus ligát, se a katolikus Bajorországot.

Mikor azonban látta, hogy a katolikus pénz nélkül semmire se megy, s különösen mikor Richelieu a 300.000 fontot 500.000-ra emelte fel, egyszerre elfelejtette, hogy ő protestáns, egyszerre vállalta a francia király lakájságát, s aláírta a katolikus mise, liga és Bajorország kíméletét is. Mikor aztán győzött és a lába előtt feküdt a katolikus Németország, természetesen esze ágában se volt ott se a katolikus istentiszteletet, se a misét kímélni, a katolikus Bajorországot pedig úgy elpusztította, hogy annál jobban még akkor se lehetett volna, ha külön elpusztítására adta volna a szavát és ennek a céljára vette volna fel a kialakult összeget.

Elbizakodottságában és *szava megszégésében* egyenesen annyira ment, hogy most már protestáns Németországot akar élén önmagával, mint császárral, és szerződésességé és a felvett és elköltött félmillió angol font elköltése ellenében Németországból felkínálta a Rajna nyugati partját Franciaországnak. Ez az akkori viszonyok között természetesen egyúttal azt jelentette, hogy Németországból csak ez a kis felajánlott sáv maradhat katolikus, a többi protestáns lesz.

Láttuk, milyen hazug képmutató tudott lenni I. Ferdinánd fiának, Miksának, protestáns nevelője is, pedig magának Luthernek a környezetébe tartozott, tehát közvetlen s legmegbízhatóbb forrásból merítette a „tisza Evangéliumot”. S hogy ez a mesteri képmutatás nemcsak kivétel és nem is csak német protestáns tulajdonság volt, mutatja a mi Révay Ferencünk, aki Túróc megye főispánja és személynök volt, később pedig alnádor is lett. Annyira minden porcikájában protestáns volt, hogy Lutherrel és Melanchtonnal levelezett és a protestáns prédikátorokat segítette, de azért itthon állandóan a főpapok körül forgolódott, a buzgó katolikus Ferdinándnál pedig – bizonyára nem azért, mert protestáns meggyőződését hangsúlyozta

előtte – úgy behízelegte magát, hogy terjedelmes uradalmakat és báróságot kap tőle. Fiait a bártfai protestáns iskolába járatta, egyetemre azonban, hogy az udvar előtt ki ne teljék a becsülete, nem Wittenbergbe, hanem Padovába küldte, de csak azért, mert ő, a szemfüles ember, tudta (amit az udvar és a főpapok nem tudtak), hogy ott is protestáns szellem uralkodik.

De azért még ezt az engedményt se adta ingyen, hanem azon a címen, hogy fiai nem Wittenbergbe, hanem Padovába járnak, ő, a dúsgazdag főúr, kérvényt adott be Várday Pál esztergomi érsekhez, hogy a taníttatási költségekhez hozzájáruljon (meg is kapta), Oláh Miklóshoz pedig, hogy járjon közbe a királynál, hogy ő is járuljon hozzá ugyanezekhez a költségekhez. Végül Kecheti Márton veszprémi püspökhöz, hogy Padovában levő könyvtárát ajándékozza az ő fiának. (Fraknoi (Franki): Révay Ferenc fiainak iskoláztatása, Pest, 1873., 6-7. o.) Hogy milyen szellem uralkodhatott ekkor a padovai egyetemen, mutatja, hogy később még maga ez a Kecheti Márton veszprémi püspök is protestáns lett. (Látjuk majd, ő is milyen hitvány ember volt egyébként.) Hazánkban a protestantizmus fővédőinek, Bocskainak, Bethlennek, Rákóczi Györgynek és Thökölynek a jellemét és tetteit majd a következőkben bőven látni fogjuk. Azt már most is elárulhatjuk, hogy jellemük és tetteik közel se olyan dicsők, mint a magyar, sőt még a katolikus közvéleménnyel is elhitették, sőt ők se voltak egy cseppet se különbék a protestantizmus külföldi nagyjainál.

Azok a magyar főurak is, akiknek a magyar protestantizmus első elterjedését köszöni, egytől-egyig a legnagyobb erkölcsi fogyatékoságokban szenvedtek. Török Bálint, Perényi Péter, a Balassák mind híresek voltak anyagiasságukról, féltelenségükről, önzésükről és törvénytírásaikról. Azt például már az eddigiek során is láttuk, milyen jellemtelenül, sőt visszataszítóan viselkedett Perényi Péter János királlyal.

Nádasdy Tamásról, aki később nádorrá is lett, és aki Takáts Sándor műveiben úgy szerepel, mint a becsület és jóság megtestesülése, Forgách Ferenc, a történetíró, aki személyes jóbarátja volt, a legsötétebb képet festi. Azt írja róla, hogy ravasz, ügyes színlelő, sőt érdekeiért mindenre képes gonosztevő volt. Feleségét, a dúsgazdag Kanizsay-család utolsó sarját, akivel mérhetetlen gazdagságot szerzett és akinek olyan hűséges, szerető hitvese is volt, hogy Takáts Sándor majdnem elolvad a meghatottságtól, mikor leveleiket olvassa, tizenegyéves korában úgy szerezte meg, hogy Hassády Dénest, aki – mint a Kanizsay-család érdekeinek képviselője – meg akarta akadályozni a házasságot (mert Nádasdy, akkor még a Kanizsayakhoz képest szegény ember volt), eltette láb alól, másokat pedig megvesztegetett.

Azt mondja róla Forgách, hogy olyan bosszúálló és állati szenvedélyek hatása alatt álló ember volt, hogy egy Istvánffy István nevű katonáját, mert incselkedő megjegyzésével felingerelte, vízbe fojtotta. Ferdinánd pártjáról érdekből János pártjára állt, majd megint visszament Ferdinándhoz, de sógorát, Majlád Istvánt már akkor is a másik párton tartotta, hogy egyszerre két kártyán játszhasson, és akár az egyik, akár a másik király kerekedik felül, ő mindenképpen jól járjon. (Mindemben amit mondtunk, forrásunk: Bártfai Szabó László: Ghymeszi Forgách Ferenc, 71. o.)

Fia, Nádasdy Ferenc még nagyobb protestáns lett. A protestáns hitvédő iratok költségeinek viselője és szorgalmas olvasgatója, a prédikátorok nagy pártfogója volt. Emellett azonban az ő felesége volt az a hírhedt tömeggyilkos Báthory Erzsébet, aki talán az egész világtörténelem legnagyobb tömeggyilkosa, de emellett férjének az evangélikus „hitbuzgalomban” méltó társa volt. Nádasdy Ferencnek és ennek a Báthory Erzsébetnek udvari papja volt az a Pázmány életéből ismert Magyarai István, sárvári prédikátor és a magyar protestantizmus egyik fő apostola, aki „Az országokban lévő sok romlásoknak okait” az ország pápistaságában kereste és találta meg (Nádasdy Ferenc és Báthory Erzsébet költségén).

Mikor Nádasdy Ferenc meghalt, ő tartotta felette a gyászbeszédet is. „*Derék harcot vívott ökegyelme* – mondja itt róla többek között – *az ördög, a világ, a test és a bűn ellen.*” Meg kell jegyeznünk, hogy igen furcsa lehetett ez a dicső harc ilyen feleséggel az oldalán, mert Nádasdy Ferenc és elvetemültségében a világtörténelemben egyedülálló felesége, a leg-

szebben megértették egymást és a legszebb harmóniában éltek. Noha a férj – mint bajosan képzelhető is másképp – felesége viselt dolgairól tudott, semmit sem tett ellene, sőt – bizonyítékaink vannak rá – egyenesen bízta a kegyetlenségre, s még mint nála is nagyobb szakértő e téren, tanácsokkal látta el.

Báthory Erzsébet perének megmaradt aktái szerint Nagy Istvánné Joó Ilona tanú azt vallotta, hogy az úrnő a számtalan cseléd- és nemes lányon kívül még „az megholt úr hűgát” is megkínózta, „kit az úr is szemével látott”, mégpedig „mezítelenre vetköztetvén nyárban méz-zel kenette meg és úgy állata napestig és éjszaka is, hogy a bogarak egyék”.

Ezt is vallotta még Nagy Istvánné Joó Ilona: „Némely leányt hogy az nagy kénába elütötte az nehézettség és a földre leesett, az úr arra tanította az asszonyt, hogy olajos papíros-sal gyűjtsen az lábai közzé; felkél, ha félig megholt is.”

Hát ilyen ember volt kérem, Magyar István sárvári prédikátor uram pártfogója, az a magyar főúr, akinél többet alig köszön itt nálunk valakinek a protestantizmus. Így harcolta derék nagy harcait ökegyelme „az ördög, a világ, a test és a bűn ellen”. (Vajon tiszteletreméltóbb volt-e az effajta igehirdetés a kommunista szemináriumok ateista „ideológiai” előadásainál?)

Természetesen magának Báthory Erzsébetnek protestáns voltából a protestantizmus ellen alig kovácsolhat tőkét tárgyvilágos ember. Olyan nagy elvetemültséghez ugyanis, amilyen Báthory Erzsébetben lakozott, vele született hajlam, adottság, terheltség is kell, melynek semmi köze a valláshoz, melyben született és él, és melynek legyőzése csak olyan nagy vallásossággal lett volna lehetséges, amellyel katolikusok között is csak egyesek rendelkeznek, nem pedig átlagemberek. Báthory Erzsébet a maga borzasztó bűneivel épp úgy lehetett volna katolikus anyakönyvezésű is, mint ahogyan kálvinista anyakönyvezésű volt. (Férje lutheránus. Valószínű, hogy férje oldalán ő is azzá lett, mert akkor még ez a két protestáns felekezet se tűrte egymást.)

Feltétlenül összefüggést kell azonban látnunk elvetemültsége és aközött a nagy protestáns „vallásosság” között, melyet ő össze tudott egyeztetni párját ritkító gonoszlelkűségével, mert ez már csak alanyi, az objektív igazság talajáról már letért vallásossággal, csak „felszabadított” lelkiismerettel lehetséges, csak így lehet a „vallásossággal” összeegyeztetni.

Ha katolikusnak anyakönyvezett ember az ilyen, akkor szükségképpen vallástalan katolikus, mert hiszen évtizedeken át csak nem gyónhatja állandóan, hogy megint halálra kínoztam egy-egy ártatlan leányzót. De mindezek bűnbánó feltáráshoz a Báthory Erzsébetek gögje egyébként is képtelen lenne. Ha pedig még ez a csoda is megtörténnék, akkor a pap megtagadná tőle a feloldozást és eltílná az Úr asztalától.

De a protestáns Báthory Erzsébet lelkiismerete már fel volt szabadítva, s az ő lelkiismerete „szentélyéhez” semmi köze se volt már földi embernek. Ő, ha gyónt, csak magának a *menyei* papnak gyónt, mint Ferdinánd eretnekgyanús fia, Miksa császár. A menyei papnak meg azt gyónunk, amit akarunk, s olyan feloldozást is hallunk tőle, amit mi akarunk.

Hogy Báthory Erzsébet is jóváhagyást hallott „a menyei paptól”, azt bizonyítja a végrendelete. Ebből ugyanis jól látható, hogy a szörnyeteg Báthory Erzsébet egyúttal nagyon „vallásos” is volt, ez pedig – nem segíthetünk rajta – bizony már a protestantizmus szégyene, mégpedig igen nagy szégyene.

Báthory Erzsébet is bibliás volt, és a szabadon magyarázott igének buzgó hallgatója. Végrendelete csak úgy csöpög az ájtatos, kenetes, vallásos kifejezésektől:

„Istenem kegyelmes segítségéből.”

Aztán:

„Az felséges Isten kegyelmes jóvoltából, kiért dicsértessék az ő áldott szent neve...”

„Az én Istenemnek szent malasztja indításából...” (Azokat a szegény leányokat is az ő szent malasztja indításából kínoztá halálra?)

„Az én teremtő, megváltó és megszentelő irgalmas uramnak Istenemnek kedve keresésében és hálaadásomban akarok életemnek végéig megmaradnom.”

Látjuk tehát, hogy Báthory Erzsébet a tömeggyilkosságok ellenére, melyeket elkövetett, szentül meg volt győződve, hogy ő Isten kedve keresésében és hálaadásában töltötte és tölti egész életét.

Báthory Erzsébet végrendelete olvastára önkéntelenül is az az undok kenetesség jut eszünkbe, mellyel Luther Fülöp bigámiáját engedélyezte: „Mert a Krisztus szegény, nyomorult egyháza kicsiny és elhagyott – keneteskedett ekkor Luther – és nagyon szüksége van az igazán jámbor urakra és uralkodókra” (már ti. az olyanokra, mint amilyen „igazán jámbor” Hesseni Fülöp volt). Ezért „teste és lelke üdvösségének ápolására és Isten dicsőségének előmozdítására” (!) adja meg Fülöpnek az engedélyt arra, hogy egyszerre két felesége lehessen.

„*A mi jó Úristenünk óvja meg kegyelmességed üdvösséges testét és lelkét. Ámen*” – keneteskedik befejezésül.

Báthory Erzsébet végrendelete az Országos Levéltárban ma is megtekinthető, s a bűnös asszony elfogatása előtt írta alá, tehát akkor, mikor gonoszsága éppen a tetőpontján állott. Arról, aki itt azt írja magáról, hogy „Istennek szent malasztja indításából” egész életét az Isten „kedve keresésében” tölti, Zsuzsanna nevű leányzó eskü alatt azt vallotta, Hogy Szilvássy Jakab az elfogott úrnő ládjában megtalálta a tőle megölt leányok jegyzékét, melyet Báthory Erzsébet a saját kezével írt, s itt ezek száma 650-et tett ki.

Márton Péter özvegye, Baranyai Sára (még e nők nevein is mennyire látható a sok ószövetségi bibliaolvasás nyoma; az egyik Sára, a másik Zsuzsanna), szintén eskü alatt vallja, hogy biztos tudomása szerint az alatt a négy év alatt, amíg ő Báthory Erzsébetnél szolgált, 80 lánynál több halt erőszakos halált az úrnő női személyzetéből. Ezt Bicsérdy nevű sárvári várnagytól is hallotta, és maga a saját megfigyeléséből is tapasztalta, s ez állítását újra meg újra megerősíti.

Özv. Gönczi Istvánné szintén eskü alatt vallja, hogy a saját tízéves lánya is Báthory Erzsébet kezei alatt pusztult el. A hivatalos bírói vizsgálati jegyzőkönyv is azt a kifejezést használja, hogy az áldozatok „*csaknem hihetetlen számban*” voltak:

A szolgálatában álló lányokat többnyire egész csekély mulasztásokért büntette. A büntetés kínzássá fajult, s többnyire halállal végződött. Volt, akit azért kínzott, mert egy körtét ellopott (hány körtéje teremhetett a Nádasdyaknak és Báthoryaknak több százezer holdjukon?), a másikat, mert a kiszabott varrást nem végezte el mind; a harmadikat, mert a takarítás közben talált pénzt eltette (úgy látszik, meg volt róla győződve, hogy ő a lányokat csak a jóra szoktatja); volt, akit azért, mert megszökött. A kínzást nem csak maga végezte, hanem még a szolgálatában lévő két asszony, özv. Nagy Istvánné Joó (!) Ilona és özv. Szeöch Benedekné Szentes (!) Dorottya és egy Újvári vagy Ficzkó János nevű fiatal férfi által is végeztette. Ezek hárman aztán büntetésül halállal is lakoltak.

A kínzás minden elképzelhető módon folyt. A torkukba dugta az ujjait, felszegezte az ajkukat, megtüzesített kulcsot nyomott a testükre. Az előbb említett megtalált, de be nem szolgáltatót pénzt is megtüzesítette és a bűnös leány testére nyomta. Heteken át éhezettette is a szerencsétlen lányokat annyira, hogy bele is pusztultak, kivált mikor az éheztetés már csak ráadás volt az egyéb kínzásokhoz. (Ebből az éheztetésből látható, hogy nemcsak azért büntetett, mert kéjt okozott neki mások szenvedése, hanem bosszúálló is volt, és sátánilag gyűlölte is ezeket a szerencsétlen leányokat.) Jéghideg vízbe kellett állniuk anyaszült meztelenül egész *éjjel* (ő bizonyára nem maradt fenn egész éjjel azért, hogy kínjaikban gyönyörködjék, tehát nem lehet mindent egyszerűen szadizmussal magyarázni); fagyban vízzel öntöztette őket, míg meg nem fagytak. Az ágya előtt az egészen meztelenre vetköztetett leányokat a földre fektette, s úgy verette őket, hogy marokkal lehetett merni a vérüket. Obszcén kínzásokat is alkalmazott.

Érdekes, hogy akár a Nádasdy dunántúli kastélyaiban, akár a Felvidéken, akár Bécs városában tartózkodott, a kínzásokat egyformán üzte. Utazás, közben még a szekéren is folytatta. Az egyik lány egyszer útközben a szekéren halt meg a kezei között.

Bécsi lakásuk egy kolostor szomszédságában volt, s a kínzásoknak alávetett lányok sikongatása nemegyszer oda is behallatszott. Egyszer a kolostor lakói egy fazekat oda is vágta az ablakukhoz, vallja az egyik tanú. (Igen emelhetette a dolog Bécsben a magyarok hírnevét, de a protestantizmus hitelét se nagyon növelhette a bécsiek előtt.)

A holttesteket vagy a vár területén kellett eltüntetni az alkalmazottaknak, nemegyszer pedig a lutheránus imaházban kellett elföldelni, illetve földelték el őket titkon éjjel. Volt úgy, hogy egyszerre öt is várt eltemetésre, mikor az úrnő elutazott egy másik birtokára, s mivel az alkalmazottak restellték vagy utálták eltemetni őket, sokszor az egész vár tele volt hullaszaggal. Az is előfordult, hogy nyíltan, sőt ünnepélyesen temette el áldozatait a prédikátorral.

Majdnem bizonyos, hogy kenetes, képmutató végrendelete írása közben is a tőle halálra kínzott leányok sóhajai és halálhörgései hallatszottak a szomszéd kamrából. Egész bizonyos, hogy közvetlenül végrendelete megszerkesztése előtt is és utána is e lányok kínzásával foglalkozott, de a sok kenetes bibliai kifejezés undok emlegetése közben a legkisebb nyoma se található annak, hogy a végrendelkezőnek bűnei is lennének, melyeknek bocsánatát kéri „teremtő” megváltó és „megszentelő” Istenétől; vagy hogy annak, aki itt végrendelkezik, esetleg vannak itt a földön olyan felebarátai is, akiket megbántott, s ezért bocsánatot kér tőlük, mint ez minden katolikus végrendeletben megtörténik.

Nem, az ő „felszabadított”, „önálló” és „nagykorú” lelkiismerete minderről nem tudott semmit. De a góg a nagy álvallásosság mellett is csak úgy ordít a végrendeletéből. Még itt is címeket osztogat magának. Így kezdi: „Én, az tekintetős és nagyságos Báthory Erzsébet, az néhai tekintetes és nagyságos Nádasdy Ferenc meghagyott özvegye.”

Annyira nem volt keresztény ez a megjavított hitű Báthory Erzsébet, hogy a csapás, a megalázás, a szenvedés, mely bebörtönzése által érte, az se törte meg, sőt csak még ridegebbé, még gögösebbé tette. Fogságában felháborodva fenyegetőzött, hogy hogy merték őt, főrangú nemesasszony létére, minden bírói ítélet nélkül elfogni, s hogy merik továbbra is börtönben tartani. Pedig éppen azért nem indítottak ellene eljárást, hogy ne kelljen főrangú asszony létére kivégezni.

Mikor a csejtei prédikátor a börtönében meglátogatta őt (érdekes, hogy ez a jó csejtei prédikátor – aki közvéleményünk szerint szükségképpen a magyar faj egyik díszképviselője kellett legyen –, egy szót sem tudott magyarul), így fenyegette: „Neked, neked kell előbb meghalnod; aztán Megyeri úrnak. (Ez volt az egyik feljelentő. Maga a prédikátor nem merte feljelenteni, mert alkalmazottja volt, s egyébként is félt a bosszújától.) Ti, ti ketten vagytok okai az én keserves fogságomnak. Mit gondoltok, nem fognak-e zavarok támadni emiatt? Hiszen már a Tiszán túl felkelés indul és maholnap itt is lesznek. Eme rajtam elkövetett igazságtalanságot az erdélyi fejedelem úr is (az is Báthory volt) meg fogja bosszulni.”

Báthory Erzsébet tehát egy újabb „szabadságharcótól” (a Bocskaié akkor már lezajlott, a Bethlené akkor már közelgett) várta a rajta esett „igazságtalanság” és „törvénysértés” megbosszulását. Perében két tanú is vallotta, hogy a királyt is, a nádort is (Thurzó Györgyöt, aki protestáns volt ugyan, de a Bocskai-felkelés alatt mégis becsülettel kitarzott királya pártján) és az említett Megyeri urat is el akarta tenni láb alól, mégpedig kuruzslással. Olyan vízből készített nekik ételt, melyben előbb megfürdött. Állítólag ettek is belőle, de természetesen nem ártott nekik. Csak „a gyomrukat fájlalták” tőle.

Báthory Erzsébet a börtönben halála előtt három héttel pótvégrendeletet is csinált. Ez is megvan. Itt már nem volt kedve keneteskedni. Ebben elő sem fordult már az Isten neve. Úgy látszik, rá is megharagudott, amiért azt a hallatlan „igazságtalanságot”, hogy még ő is őrizetbe került, engedte megtörténni. A gyakorlatban tehát még ilyen is lehet az a felsőbbrendű protestáns vallásosság, melynek olyan szép az ideológiája. Nem kényszerdogmákon, s nem is a papok átkaitól való babonás rettegésen alapul ugyanis, hanem személyes meggyőződésen és egyéni *szabad* átélésen.

Látjuk, hogy ez a felszabadult vallásosság még Báthory Erzsébet vadállatiasságával is egész szépen összeegyeztethető addig, míg sorsunk jól megy. Mikor pedig bajba kerülünk, s azt kell látnunk, hogy még az a mennyei főpap is elhagyott bennünket, akinek mi szoktunk gyönni, és akinek az igéje a mi szabad magyarázatunk, tehát irányításunk tárgya, akkor megmérgezdünk, füttyölünk a mennyei papra is, nemcsak a „nyírott fejüekre”, abba hagyjuk a mókázást, s azt az Istent, aki minket elhagyott, egyszerűen nem vesszük tudomásul. Így csinálta Báthory Erzsébet is a pótvégrendeletében, melyet már a börtönben írt.

Báthory Erzsébet áldozatai részint a Felvidékről kerültek ki (Csejte ott van), tehát tótok voltak (de lutheránus tótok, Csejte ma már rég katolikus), részint a Dunántúlról, főként a Kemenesaljáról valók voltak, de elsősorban ez utóbbiról, mert a perben szereplő nevek majdnem mind törzsökös magyarok. Úgy látszik, Báthory Erzsébet jobban szerette maga körül a magyar lányokat, mint a tótokat. Bár ne szerette volna jobban őket! Hiszen neki még a szeretete is átok volt. A perben emlegetett községek, ahonnan a halálra kínzott leányok valók voltak, a Nádásdyak és Báthory Erzsébet „hitbuzgóságának” eredményeként még ma is protestánsok. Az is jellemző még a protestáns Nádásdyakra, hogy ez a Joó Ilona, a szerencsétlen lányok máglyahalálra ítélt egyik fő kínzója, tíz évig állt Báthory Erzsébet szolgálatában és a szörnyeteg mind a négy gyermekének, köztük Pálnak, a Wesselényi összeszűrésben lefejezett Ferenc apjának is dajkája volt. Nádásdy Ferenc, a lefejezett országbíró tehát, ki fiatal korában egyébként még szintén nagy protestáns volt, Báthory Erzsébet unokája volt.

Báthory Erzsébet, mint mondtam már, emberi bőrből bujt szörnyeteg volt, akinek tetteiért nem lehet egyszerűen a protestantizmust felelősségre vonni. Ez azonban nem azt jelenti, hogy magát Báthory Erzsébetet se kell vagy lehet. Báthory Erzsébet ugyanis nem örült volt, hanem csak terhelte, azaz csökkent beszámíthatóságú. Az ilyenek azonban beszámíthatók, mert a csökkent beszámíthatóság nem beszámíthatatlanság. A különlegesen nagy vagy természetellenes szenvedélyek is megfékezhetők ugyanis, s ha valaki ilyenekkel megverve születik, csak annál jobban kötelessége, hogy megfékezze őket, azaz, hogy nevelje magát.

Az igazság azonban az, hogy a terhelte emberek inkább csak ilyen szenvedélyek *csírájával* születnek és sohase váltak volna szörnyeteggé, ha nevelték volna őket vagy maguk nevelték volna magukat, azaz, ha igazi keresztények lettek volna, s a vallást nem csak a könnyebb oldaláról fogták volna fel. De ebben persze szinte legyőzhetetlenül nagy akadály, ha valakit nem engedelmességre, nem önuralomra, nem önmegtágadásra, nem alázatosságra tanítanak, hanem azt hangsúlyozzák előtte, hogy szabadítsa fel magát az Egyház és a papok járma alól, s egyéni vallásosságot alakítson ki magában.

Világos, hogy ez esetben a terhelteknek még a vallásossága is ilyen terhelte lesz, és éppen abban nem fogják magukat megkötni az Isten igéje által, amiben terheltek, mert a terheltségük miatt éppen e tekintetben esik nekik az önmegtágadás legjobban nehezükre, és ami miatt – lehet, hogy a Biblia alapján – olyan ideológiát alakítanak ki lelkükben, amely szenvedélyüknek kedvez, vagy legalábbis kielégítését nem akadályozza.

Láttuk, hogy nemcsak magának Báthory Erzsébetnek, hanem még buzgó protestáns férj-urának is ilyen elvei voltak. Az ő bibliájuk nem a szeretetet hirdette, hanem a szigort; a talált pénz eltevésének s a varrásban való hanyagságnak utálatát és megbüntetését. Ha aztán az ember Báthory Erzsébetnek születik, akkor ebből a „vallásos” beállítottságból évtizedek folytán szükségképpen fejlődik ki a szörnyeteg.

Báthory Erzsébetből akkor is lehetett volna szörnyeteg, ha katolikus lett volna. *Semmi képpen se lehetett volna azonban belőle az, ha vallásos katolikus lett volna*, azaz, ha meghagyták volna a papok járma alatt és lelkiismeretét nem szabadították volna föl. Gyerekkora óta rendszeresen gyónó és magát lelkiatyja rendszeres vezetésének alávető Báthory Erzsébetből sohase lett volna az a női szörnyeteg, aki a protestáns Báthory Erzsébetből lett.

Báthory Erzsébet végrendelete bizonyítja, hogy vallásos protestáns volt. Bizonyítja ezt a protestáns prédikátorokkal való szoros kapcsolata és férje is, akivel harmonikus életét élte, s

aki a születő magyar protestantizmus egyik vezérférfia és szívvel-lélekkel protestáns volt. Hogy Báthory Erzsébet ennek ellenére még világviszonylatban is egyedülálló szörnyeteggé válhatott, az már a protestantizmusnak, mint ilyennek is bűne, hiszen szorosán összefügg a protestáns ideológia lényegével, a szabad, az egyéni, a szubjektív vallásossággal és a „felszabadított” lelkiismerettel.

De nemcsak a protestáns ideológia silányságát s végzetes logikátlanságát, hanem gyakorlati csődjét, az egész magyar protestáns társadalom kereszténytelenségét is bizonyítja Báthory Erzsébet esete. Ma a protestánsok erkölcstelenségének mentségére felhozhatja a hívő protestáns, hogy a mai protestánsok gyakorlatilag hitetlenek. Ezért pogányok az erkölcseik is. Hiszen hasonló körülmények között a katolikusok is csak ilyenek. Az olyan vallás ugyanis, melyet nem élünk, sőt nem is ismerünk; az olyan Biblia, melyet nem olvasunk, nem tehet jobbá, annál kevésbé szentelhet meg bennünket.

Azonban Báthory Erzsébet idejében még nem voltak hitetlenek a protestánsok, sőt még hitközönyösek se. Ezt maga Báthory Erzsébet végrendelete is bizonyítja. De hogy ez a vallásosság mennyire nevésségesen keveset ért, azt nemcsak maga Báthory Erzsébet erkölcsi bizonyítják (mert azok magukban véve, mivel nem normális egyénről van szó, nem bizonyítanak még), hanem egész környezeté is. Tekinthejtük-e például kereszténynek a férjét, akinek oldalán minden akadály nélkül válhatott ez a nő ilyen szörnyeteggé, és aki nemcsak nem fékezi felesége veszedelmes szenvedélyét, hanem egyenesen erősíti, s még „szakszerű” tanácsokat is ad neki szadizmusa minél féktelenebb kiélésére?

Igaz, hogy férje előbb meghalt, mint ő, és az is kétségtelen, hogy effajta szenvedélyek úgy növekednek idővel, mint a morfinizmus [kábitószerezés]. Joggal feltehetjük tehát, hogy Báthory Erzsébet élete utolsó éveiben, tehát csak férje halála után lett a legvérengzőbb. Ámde az is kétségtelenül bizonyítja van, hogy már férje életében is követett el udvari szolgálóin olyan borzalmas kínzásokat, melyeknél kegyetlenebbeket nem is követhetett el, mert kegyetlenebbeket elkövetni egyszerűen lehetetlen. Azt is tanúk bizonyítják, hogy ezekről férje is tudott, sőt az ő jelenlétében is előfordultak, mégpedig nemcsak szolgálólányok, hanem „a megholt úr húga”, tehát gróf Nádasdy testvére ellenére is, s a férj részéről nem borzalommal, hanem egyenesen további biztatásokkal találkoztak.

Aztán még ha azt a nagy engedményt tesszük is, hogy Báthory Erzsébet százakra menő áldozatainak csak egy negyedrésze pusztult el még férje életében, akkor se tehetjük fel, hogy férje mindebből semmit sem vett volna észre. Lehetetlen, hogy ő sohasé érezte volna váraiban a terjedő hullaszagot; nem hihetjük el, hogy azt se vette észre, hogy egymás után tűnnek el a szolgálók.

Bizony mást nem nagyon gondolhatunk, mint azt, hogy minden hitbuzgalma ellenére maga Nádasdy is vad, érzéketlen ember volt, akinek szemében az emberélet, kivált jobbágy, sőt szegényebb köznemes lányok élete semmit sem számított. De hát hol van az ilyen ember az igazi kereszténységtől, akinek bibliája szerint Isten még a fejünkön levő hajszálat is egyenként számon tartja, s még azokra a verebekre is egyenként gondja van, melyekből „ketőt adnak egy fillérért” (Mt 10,29)?

De milyenek lehettek ezeknek a nagy protestáns Nádasdyaknak tisztán protestánsokból álló (mert hiszen katolikust meg sem túrtak birtokaikon) háza népe is? Milyenek lehettek váraik várnagyai, udvarbíráik, hopmesterei, gazdatisztjeik, tisztviselőik, iskolamestereik és prédikátoraik, cselédségük, akikkel körülvették és akiknek környezetében jól érezték magukat, ha kastélyaikban és váraikban évtizedeken át éjjel-nappal büntetlenül hangozhatott a jajveszékélés, sikongatás, sőt halálhörgés? Ha állandóan terjengett a holttestek büze, és ahol éjszaka titokban temettek? Ha egymás után tűnhettek el azok a lányok, akiket a várában mindenki jól ismert, s akikről igen jól tudták, miért és hova tűntek el?

De a falusi protestáns hívőknek és prédikátoroknak is észre kellett venniük, mikor reggel imaházukban istentiszteletre megjelentek, ha ott az éjszaka holttesteket földeltek el, pedig ez

éppen nem kivételesen fordult elő. Hogyan hogy mégis hallgattak, vagy csak suttogtak, s évtizedeken át túrték, hogy a borzalmak büntetlenül folyhassanak?

Természetesen nem azt mondjuk, hogy semmi sem történt, mert hiszen láttuk, hogy a végén mégiscsak ártalmatlanná tették a szörnyeteget, s ez nem történhetett volna meg, ha környezetében semmi sem történt, ha környezetében senki sem csinált volna semmit. Azt se mondjuk, hogy a prédikátorok se csináltak semmit, mert láttuk, hogy a csejtei prédikátor csinált, másképpen nem haragudott volna rá annyira a már börtönben levő asszony. Ez a csejtei tót prédikátor (Ponikénusz János) tisztos embernek látszik, de – úgy látszik – az összes prédikátorok közül csak egyedül ő tett valamit, a világiak közül pedig egyedül csak Megyeri. Láttuk ugyanis, hogy Báthory Erzsébet csak kettejüket vádolja. Ez bizony nagyon sovány kis erkölcs, kivált mikor még kettejük erkölcsi érzéke is csak évtizedek múlva kezdett tettekben is megnyilvánulni.

Ez a Ponikénusz János ugyanis 1611. január 1-jén kelt levelében azt írja Lányi Éliás bitcsei szuperintendensnek [protestáns püspöknek], hogy már egy évtized óta, *már az ő elődje idején*, mindenki tudta Csejtén, mik történnek a várban, és hogy a templomban éjjelente holttesteket földelnek el. Ponikénusz János még börtönében is azzal menti magát Báthory Erzsébet előtt, hogy ő csak kiprédikálta, de akkor is csak célzott a bűnre, de sohasem nevezte meg, hogy ki az. Ezt a kiprédikálást nem tekinthetjük a prédikátor érdemének, mert hiszen mikor már évtizedek óta mindenki beszéli a dolgot, a templomban istentiszteletre megjelenő hívek újra meg újra szemükkel látják az éjszakai titkos temetések friss nyomait, s mikor Báthory Erzsébet miatt – legalábbis ezt írja levelében – már az ördög is megjelent neki, hat macska képében (!), akkor már a prédikátor egyenesen rá volt kényszerítve arra, hogy valamit mégiscsak tegyen.

Azt azonban semmivel sem lehet menteni, hogy Báthory Erzsébet évtizedeken át üzhette szörnyűségeit anélkül, hogy ebben a tiszta protestáns és *mintaprotestáns* környezetben bárki is tett volna ellene valamit, hanem megvárták, míg az áldozatok száma százakra rúg. Pedig az áldozatok is protestánsok voltak, mert hiszen katolikusokat a protestáns Nádasdyak nem túrtak környezetükben. Ficzkó János vádlott azt is vallotta, hogy Deseő Benedek hopmester mindenkinél jobban tudott mindent, mégsem tett semmit, sőt azt sem tapasztalta, hogy csak egyszer is szólt volna miatta az asszonynak. A vádlottak egész sereg asszonyt neveztek meg, akik lányokat szereztek az udvarba, noha régen jól tudták, hogy ez mit jelent a szerencsétlenek számára. Szabó Györgyné még azután is szerzett lányokat a Nádasdy kastélyba, amikor a saját lánya már ott halálát lelte (!).

Még Thurzó György, az egyébként becsületos protestáns nádor is csak őrizet alá vette a szörnyeteget, de bíróság elé nem állította, hogy az előkelő (csupa protestáns) rokonságnak kedvébe járjon. Így aztán ötödfél év múlva tulajdonképpen büntetlenül hal meg a világ legnagyobb gonosztevője, mert hiszen fogva is Csejtén volt, tehát a saját várában. Ma azt mondanánk, háziőrizetben volt.

Egyedül a nálunk annyit átkozott katolikus Habsburg király viselkedett kifogástalanul ebben az ügyben is. Mi mást sem tudunk történelmünkéből, mint csak azt, hogy Bécsben sohasem tartották meg a magyar törvényt. Báthory Erzsébet esetében, éppen ellenkezőleg, azt látjuk, hogy a törvényt senki sem tartotta meg, csak Bécs. Illetve Bécs is csak szerette volna megtartani, de nem tudta, mert mi annyira el voltunk „nyomva”, hogy nem az történt, amit Bécs akart, hanem amit mi. Ez a „mi” pedig akkor még egyenlő volt a magyar protestánsokkal.

Báthory Erzsébet esetében az ország protestáns főuraitól és prédikátoraitól függő protestáns nádor volt az, aki nem tartotta meg a magyar törvényt és a király volt az, aki ismétellen felszólalt az ügyben és követelte a törvény végrehajtását. (Világos, hogy nem azért, mert a bűnös protestáns volt, hiszen akkor Magyarországon mindenki az volt, ez tehát nem lehetett feltűnő körülmény, s II. Mátyás egyébként is azok közé a Habsburgok közé tartozott, akikre a protestánsoknak a legkevesebb panaszkodhatott.) A Habsburgok Báthory Erzsébet körüli ér-

demeiről azonban senki se tud, mert ezt senki sem reklámozta, mint Bocskai, Bethlen vagy Kossuth „érdemeit” vagy a Habsburgok „esküszegéseit”.

„*Mi vagyunk az ország első és legfőbb bírója – írja Prágából II. Mátyás 1611. április 17-én Thurzó Györgynek, a nádornak – és gondoskodnunk kell, hogy az ország törvényei sérthetetlenül és megtámadhatatlanul őriztessenek. Ezért az előbbi indokok vezéreltek bennünket Nádasdy né perének megújítására.*”

A nádor és a rokonság arra a kérésére pedig, hogy gyakorolja királyi kegyelmi jogát Nádasdy né ügyében, ezt válaszolja az igazán királyi módra viselkedő Habsburg király: „Ami pedig a kért, sőt nagyon kérelmezett kegyelmet illeti, ennek idejét és helyét a vétkezőkre nem látjuk még elérkezettnek, mert azt szükség szerint bizonyító eljárásnak és kárhoztató ítéletnek kell megelőznie. Azért még most is szükségesnek tartjuk a rendes per megújítását és lefolytatását és az ítélethozatal után határozzuk el kegyesen, hogy mit kelljen majd tennünk.

A nádor azonban nem engedelmeskedett, hanem elfektette a dolgot egész addig, míg csak a vádlott meg nem halt. Ha a királynak lett volna ebben az országban kellő hatalma, s nem lettek volna itt ezek – mint majd nemsokára látjuk – az annyira romlott protestáns főurak megannyi kiskirályok, akkor Báthory Erzsébet se panaszkodhatott volna börtönében (mégpedig joggal), hogy nem indítanak ellene eljárást, s nem állítják törvényes bíróság elé, s mégis fogva tartják (ami valóban ellenkezett a magyar törvényekkel), s akkor a magyar igazságszolgáltatáshoz se tapadhatott volna az a szégyen, hogy a világ legszörnyűbb tömeggyilkosát büntetés nélkül hagyta csak azért, mert előkelő volt (és protestáns).

Igaza volt II. Mátyásnak: megkegyelmezni csak annak lehet, akit már elítéltek, tehát már véglegesen meg van róla állapítva, hogy bűnös, de mikor az ítélet körülményeiből azt is meg lehet már állapítani, hogy vannak-e mentő körülmények, s így az elítélt érdemel-e kegyelmet. Thurzó nádor már tudta, hogy Báthory Erzsébet nem érdemel kegyelmet, mert a tanúkihallgatásokat lefolytatta. A király azonban nem tudta, mert vele ezeket, érthető okokból, nem közölték. Ezért akarta előbb látni a hivatalos ítéletet és ebből megállapítani a tényállást.

Ha azonban ezt látta, szó se lehetett volna kegyelemről, mert Báthory Erzsébet nem bűnös volt, hanem emberi bőrbe bűjt szörnyeteg, akinek megkegyelmezni képtelenség lett volna, mert az egész igazságszolgáltatás feje tetejére állításával lett volna egyenlő. Ezért nem került Báthory Erzsébet soha bíróság elé.

Életét egyébként Rexa Rezső írta meg, aki szintén protestáns, és akivel ezzel kapcsolatban még majd foglalkozunk. Összes itt közölt adatainkat belőle vettük, de Jedlicska Ferenc is közli őket „Kiskárpáti emlékek” című művében.

Ahogy nálunk Báthory Erzsébet bűne, mint láttuk, az egész akkori vallásilag rendkívül buzgó protestáns magyar társadalomra is sötét fátyolt borít, éppen úgy kell ugyanezt megállapítanunk a Luther korabeli német protestáns társadalomról Hesseni Fülöp aljas bigámiájával kapcsolatban. Ez se csak az ő, a protestáns vallásossággal oly könnyen összeegyeztetett példátlan bujaságának, hanem az egész kezdődő, s akkor még vallásilag rendkívül „buzgó” német társadalom erkölcsi alantasságának is kiáltó bizonyítéka.

Maga Luther volt ugyanis az, aki megengedte; s Luther volt az is, aki azt kívánta Fülöp-től, hogy *tagadja le*, mikor kitudódott. Ő volt az is, aki ismételten rajnai borokat kapott ajándékba érte. Bűnös volt benne Melancton, Butzer és Eberhard von der Thann, Luther benső barátai, akik a második asszonnyal való esküvőn jelen voltak, sőt Melancton még beszédet is intézett „az ifjú” párhoz. Bűnös volt Dionysius Melander, a hesseni udvari prédikátor, aki az esketést végezte, s aki egyébként is olyan kiugrott katolikus pap volt, akinek akkor már a harmadik felesége volt anélkül, hogy az első kettőtől bármely hatóság elváltatta volna.

Bűnös volt benne a szász választó és az a Szász Móric, akinek aljasságát már említettük. Mindkettejük tudtával történt ugyanis a dolog, noha a birodalmi törvény akkor még a bigámiát halállal büntette, s természetesen még ma is bünteti, ha nem is halállal. Bűnös volt benne Hesseni Fülöp első felesége, György, szász herceg leánya, Krisztina, aki szintén

beleegyezett abba, hogy második törvényes asszony is lehessen mellette, de bűnös volt a második asszonynak, von der Sale Margitnak az anyja is, mert ő is tudott mindenről.

Bűnös volt aztán Lenning János, a másik hesseni udvari prédikátor, aki a dolog miatt aggodalmaskodni kezdő, egyébként még csak 16 éves „menyasszony” lelkiismereti aggályai eloszlatására egy külön iratot intézett hozzá, aljas keneteskedéssel, mint „ehrbare, tugendhafte Jungfrau” [jóraivaló, erkölcsös hajadon] és „geliebte Schwester in Cristo”-hoz [Krisztusban kedves testvérhez]. Bűnös volt Sailer György, augsburgi orvos, mert ő közvetítette az ügyet Fülöp, a völegény és a reformátorok között. De a bigámiába való beleegyezésen kívül külön is bűnös volt a 16 éves Margitka, ez az „ehrbare und tugendhafte Jungfrau” is, akinek 16 éves létére is már annyi volt a füle mögött, hogy a hozzá intézett, csak vallási érvekkel dolgozó épületes iraton kívül, még azzal is rá lehetett kényszeríteni a bigámiára, hogy megfenyegették, hogyha nem hajlandó esküvőre menni, Fülöp nyilvánosságra fogja hozni hozzá intézett leveleit. (Nieders Zeitschrift für hist. Theologie, 1852., II., 262-283. o., Hepe: Urkundliche Beiträge zur Geschichte der Doppelehe des Landgrafen Philipp von Hessen. Wette-Seidman; Luthers Briefe, Berlin, 1825-1828., VI. kötet, 263-266. o., Lenz; Briefwechsel Landgraf Philipps... in den Publikationen aus der königl. press. Staatsschreiberei, Leipzig, 1880., I., 361-363. o.)

Lássuk most e korból a legjobb protestánst. Még ő is megerősíti tételünket.

Annyira buzgó igazi kálvinista, mint az 1605-ben elhunyt Báthory István országbíró, az utolsó ecsedi Báthory, aligha volt valaha magyar ember. Neki főfoglalkozása volt a bibliaolvasás és a kálvini prédikátorokkal való társalgás az Isten dolgairól. „De praedestinatione” [Az eleve elrendelésről] címen maga is írt vallásos iratot, 91 lapos végrendeletében pedig, melyet végig saját kezűleg írt le, nem győzi emlegetni „az teljes Szentháromság, egy bizony Istennek” dicséretét.

Örökösének azt írja, hogy „*így leszen és így leszen neked az nagy hitű Ábrahámnak, Izsáknak, Jákobnak Istene te vezérlő és oltalmazó, megtartó, hű Istened*”. „*Megáldjon téged – folytatja – az teremő Atya Isten, megoltalmazzon, segéljen az megváltó fiú Isten, megszenteljen az vigasztaló szent Lélek Isten, ki három személyben egy bizony igaz Isten, Ábrahámnak, Izsáknak, Jákobnak Istene.*” „*Ámen, ámen, ámen!*” – teszi hozzá háromszor is a végére nagy kegyelettel.

Meghagyja, hogy halála után ne fűrössék őt meg, mert „majd megfűröszt a Krisztus az ő vérével”. „A Kálvin, Béza és más jámborok által hirdetett tudományt” annak a vallásnak tartja, melyet „legelőször is az Úristen Ádámnak és Évának az paradicsomban az eset után hirdette, melyet a nagy Isten ez óráig minden istentelenek ellen megoltalmazott végig, meg is tart az ítéletig”. Szerinte tehát már Ádám és Éva is kálvinisták voltak a paradicsomban. (Talan csak nem emiatt estek bűnbe?)

Kétségtelen, hogy ez az utolsó ecsedi Báthory jellegzetes és törzsökös magyar ember volt, és sok nekünk tetsző vonást is találunk egyéniségében. Az a sok bibliaolvasás se röppenhetett el a feje fölött nyomtalanul még akkor se, ha csak a maga feje és „Kálvin, Béza és más jámborok” útmutatása szerint olvasta is. Sokatmondó dolog azonban, hogy még ennek a mintakálvinistának a tiszta Evangéliumtól csak úgy csöpögő végrendelete is szinte minden sorával bizonyítja, mennyire igaz, amit a protestantizmus forradalmi erőszakosságáról, gögjéről, gyűlöletéről és fanatizmusáról megállapítottunk, és hogy lényege mennyire a gyűlölet, nem pedig a kereszténység fő ismertetőjele, a szeretet.

Rengeteg kincse volt ecsedi Báthory Istvánnak, s többnyire szemet csillogtató drágaságokban és ötvösművekben halmozta őket fel, vagyis olyan alakban, hogy szemmel gyönyörködni lehessen benne. (A concupiscentia oculorum kielégítésének iskolapéldája.) S hogy mennyit gyönyörködhetett bennük életében, mutatja az a nagy gond, mellyel végrendeletében számon tartja és végeláthatatlan sorban sorolgatja és aprólékosan leírja őket, hogy milyenek ezek a kincsek.

Meglehetősen éles ellentétben áll mindez az Evangélium szellemével, mely azt mondja, ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön. (Vagy talán éppen azért gyűjtött Báthory István csupa arany, ezüst és drágakő kincseket, mert ezeket csakugyan nem emésztí meg az Evangéliumban említett „rozsdá és moly” (Mt 6,19-20), tehát ebben is csak a maga magyarázta Bibliának engedelmeskedett?)

De hogy jó Báthory István – a sok evangéliumolvasás ellenére – mennyire rabja is volt ezeknek a földi kincseknek, mutatja, hogy e rengeteg vagyon ellenére igen sok adósságot is hagyott hátra. Annyira szabadjára hagyta tehát magában a kapzsiságot, amit az Evangélium „a szemek kívánságának” (1Jn 2,16) nevez, hogy noha a sok kincs mellett még rengeteg készpénze is maradt, adóssai kifizetését mégiscsak halála utánra, örökösire hagyta. (Amit maga nem volt képes gyakorolni, annál jobban a lelkére köti aztán örökösének.)

De mindezek még tűrhetőek volnának, mert végeredményben emberi gyarlóságok, melyek csak olyan nagy bibliaolvasóban és jámborban botránkoztatnak meg bennünket, mint Báthory István volt. Azt is csak melleleg említjük meg, bár már nagyobb gyarlóság s egy kissé már közelebb is hoz bennünket tárgyunkhoz, a szeretet hiányához a protestantizmus forradalmában, hogy ez a jámbor Báthory István *éveken át egy szót se szólt ahhoz a feleségéhez*, akivel együtt lakott és egyébként semmi különös panasza nem volt rá. Csak azért nem szólt hozzá, mert nem volt hozzá kedve. Az – úgy látszik – eszébe se jutott, hogy a keresztény tökéletesség éppen abban áll, hogy ne legyünk hangulatunk labdája és ne csak azt tegyük, ami éppen jól esik. Felesége, Homonnay Drugeth Fruzsina asszony előtt aligha szerzett nagy becsületet Báthory István annak a vallásnak, melyet már Ádám és Éva is tartott a paradicsomban. Pedig hát – természetesen – Fruzsina asszony is igazhitű kálvinista volt. Képzeltük, hogyan bánt volna vele férjeura akkor, ha még „bálványozó” is lett volna!

Az igazi ok, amiért Báthory István uramat előhoztuk, az az erőszakosság, forradalmi gyűlölet és fanatizmus, ami az ő kálvinizmusát jellemzi. *Az „egyéb hiten valóknak – írja – egy pénzt se adjanak”.*

A nyírbátori kolostort és templomát, noha ősei hamvai nyugodtak benne, csak azért, mert azelőtt kolostor volt, fanatikus gyűlöletében pusztulni hagyta, s csak végrendeletében jut eszébe, hogy mégis *„ne verné az eső és oktan állat ne tárná fel”.* Maga vagy apja egész seereg katolikus liturgikus könyvet, miseruhát és drága kegyesert rabolt össze a hitújítás zavaraiiban. Mint értékeket, megőrizte őket, végrendelezik róluk, de meghagyja, hogy se zsidónak, se pápistának ne adják el őket, de ha mégis úgy esnék, hogy *„mégis pápista kézbe esnek, rakassanak egy nagy tüzet és mind megégessék őket, tegyék porrá... széllel futtassák fel az porát”.* *„Az öreg könyveket metéljék ki és osszák oskolákba való gyermekeknek. Könyvet belekömi jó leszen.”* Báthory István tehát sokkal jobban gyűlölté a pápista „eretnekséget”, mint amennyire szerette a művészi szépet.

Báthory Gábornak, fő örökösének meghagyja, hogy *„Szolgálj életeddel, haláloddal, véred kiontásával az Istennek, keresztény anyaszentegyháznak, nemcsak pogány ellen, hanem főképpen pápa és az ő tagjai ellen és minden istentelen, hitetlen eretnekek ellen”.* A pápa tehát és a „pápa tagjai” (tehát katolikus magyar honfitársai) „főképpen”, tehát *még jobban gyűlölendők*, mint a pogány. Összes örökösének szigorúan meghagyja, hogy jószágaikban soha pápista vagy lutheránus papokat meg ne tűrjenek, s megköveteli, hogy mindegyikük esküt tegyen arra, hogy végrendelete minden szavát megtartja. Másképp nem örökölhet.

Vajon véletlen, nem pedig Isten büntetése-e a fanatizmusért és gyűlöletért az, ami miatt panaszkodik, hogy *„az én Istenem egyéb nyomorom között evvel is keservesen megvere, hogy énnékem sem fiam, sem leányom nincsen”* és az, hogy három fő örököse a szerinte igaznak tartott hitben ugyan megmaradt és haláláig ellensége volt a pápának és „tagjainak”, de *az egyik volt Báthory Gábor*, akinek egész élete féktelenség, kicsapongás, ivás, házasságtörés és gyilkosság volt, *a második Gábor testvére, Báthory Anna*, akit a rideg ember végrendeletében *„az én árva húgocskámnak”* mond (annyira szerette), fiatal korában a közhit szerint

vérfertőző viszonyban volt Gábor testvérel, később boszorkányságért Bethlen Gábor börtönébe került, utcalány lett végül, s mint hajléktalant, „a pápa” egyik „tagja”, Eszterházy nádor szánja meg.

A legborzasztóbb azonban a harmadik örökös, Báthory Erzsébet, aki *testvére* volt ennek a mintakálvinistának, mégpedig egyetlen testvére, s akit a végrendelet „én édes szerelmes húgomnak” szólít. Őt is Isten haragjával fenyegeti, ha azt az aranykelyhet, melyet neki hagyott, valaha pápista kézre adja.

Ezt a nagy vétket nem is követte el soha Báthory Erzsébet, hanem helyette mást, sokkal nagyobbakat, melytől elfelejtette óvni testvére, mert jobban félt a pápistaságtól, mint akár a tömeges kéjgyilkosságtól.

Sajátságos – vagy mert következetlen volt, vagy mert a hiúsága még pápistagyűlöleténél is nagyobb volt –, hogy örökösének ecsedi Báthory István mégis azt írja, hogy a Báthoryak között „ne a mostaniakat”, hanem „István királyt és az erdélyi vajdát, Báthory Kristófot” kövesse. Pedig hát ezek mind a ketten nemcsak „a pápa tagjai” voltak, hanem még a jezsuitákat is ők vitték be Erdélybe. Az ő példájuk követésének ajánlása tehát tulajdonképpen egyéb kívánságai megcáfolását jelentette.

De hát olyan büszke volt arra, hogy a lengyel király is Báthory volt, hogy azt írja róla végrendeletében, hogy „*az úr Isten az mi szegény nemzetünkből támasztotta vala világ csudájára*”. Annyira tisztelte ezt a *katolikus* Báthoryt, hogy a gyűrűt, melyet tőle kapott „*én soha nem viseltem, nem is viselem, mert méltónak magam reá nem ítélem*”. (Dr. Komáromy András; Báthory István országbíró végrendelete. Századok, 1890., 124-141. o.)

Milyen sok szép vonás van e Báthory jellemében, s mégis milyen gyarlónak hagyta meg, sőt milyen taszítóan ható egyéniséggé tette a legtisztább kálvinizmus. Gyülölködővé, rideggé, fanatikussá ugyanis egyedül kálvinizmusa tette.

A protestantizmus, a kultúra és a földi jólét

Hogy katolikus értelemben véve mennyire nem vallás a protestantizmus, nagyszerűen láthatjuk onnan is, hogy úgyszólván soha nem is dicsekedett vallási vagy erkölcsi teljesítményekkel, hanem mindig csak földiekkel; mindig csak evilágiakkal, mindig csak anyagiakkal vagy kulturálisakkal. Büszke rá, hogy mennyire előmozdította és pártolta a nemzeti nyelvet, és művelte a nemzeti irodalmat; milyen nagy szerepet játszott a nemzetek szabadságharcában; mennyire emelte a néptömegek kulturális színvonalát; mennyire kiirtotta az analfabetizmust (a bolsevizmus is kiirtotta); milyen híres iskolákat állított; mennyire felemelte a tömegek életszínvonalát (ezt csakugyan fel is emelte, nem úgy, mint a bolsevizmus, bár a végén már a bolsevizmus is kezdte felemelni); hogyan előmozdította a nép vagyonosodását, az országok iparosodását (ez utóbbit a bolsevizmus is előmozdította); hogy Makón a hagymatermelést, Balatonendrédén a csipkeverést, Halason a kieferkörte termesztését protestánsok kezdték, mégpedig többnyire lelkeszi vezetéssel. Kulturális és gazdasági teljesítményei természetesen igen sokat számítanak és igen nagy becsületet szereznek a protestantizmusnak az előtt a mai közvélemény és társadalom előtt, mely lényegében vallástalan és a túlvilágban nem hisz, vagy legalábbis nem sokat törődik vele, és ezért csak földi célok ismer és földi teljesítményeket tud értékelni. Ez adja a protestantizmusnak azt a nagy erőt, mellyel rendelkezik és tekintélyt, melyet élvez.

Azt is halljuk ugyan, hogy aránylag gyilkosság is kevesebb történik és a lopás is ritkább a protestáns, mint a katolikus nép körében, ámde tulajdonképpen ez is ugyanazt jelenti, mert ez is az anyagi kultúrával összefüggő dolog. E két bűn ritkulása tulajdonképpen összeesik ugyanis a műveltség és a vagyonosodás terjedésével. A gyilkosságok és tolvajlások az egyszerű, műveletlen társadalmak bűnei (ezért nem szokták egymást zsidók kocsmában késelni, s ha igen, csak a pajeszes lengyel zsidók). A műveltebb, vagyonosabb társadalmaknak egész más bűneik vannak. Ezeknek az egyke, az öngyilkosságok, a vérbaj okozta elmezavarok és házassági elválások a bűnei, s ezekben bőségesen felül is múlják a katolikusokat akár a zsidók, akár a protestánsok, mégpedig nemcsak annyira, amennyire vagyoni és műveltségi fölényük ezt egyébként is természetessé tenné.

Erre vonatkozólag „A demográfiai viszonyok befolyása a nép szaporodására” és „A római katolikus hit igazsága” című művemben található bőséges adatokra utalom az olvasót. Itt ízelítőül csak az elválásokra vonatkozólag közlök néhányat. Az 1930-i magyar népszámlálás 18.427 törvényesen elvált protestáns egyént talált. Ha köztük is csak annyi lett volna az elvált, mint ugyanakkor a katolikusok között, akkor csak 12.722-t talált volna. Budapest székesfővárosban 3.630 protestáns elvált volt 3.002 helyett. Somogyban 630 az ugyanottani katolikus erkölcsök szerint 291 helyett. Szolnok megyében 1.461 az arány szerinti 571 helyett. Csongrád megyében a katolikus válási arány szerint 85 törvényesen elvált protestáns egyénnek kellett volna lennie, a valóságban 268 volt.

Nem szabad azonban mindettől megtéveszteni hagyni magunkat, s engedni, hogy figyelmünket eltereljék a lényegről. Ne feledjük ugyanis, hogy a protestantizmus *kulturális* és *gazdasági* teljesítményei még nem bizonyítják azt, hogy *mint vallás* is igaz. Éppen ellenkezőleg. Az, hogy a protestantizmus még maga is csak gazdasági és kulturális teljesítményeire hivatkozik, éppen azt bizonyítja, amit mi állítunk; azaz, hogy lényegében nem vallási, hanem gazdasági és kulturális mozgalom.

Akárhogy csűrjük-csavarjuk a dolgot, annyi mindenképpen kétségtelen, hogy a vallás nem azért van, hogy nagyipart fejlesszen, csipkét verni vagy hagymát termesztani, de még csak azért se, hogy írni-olvasni tanítson, nemzeti nyelvet ápoljon vagy életszínvonalat emeljen.

Mindezek igen tiszteletreméltó és hasznos dolgok. Még a vallással is összefüggenek és vallásilag is hasznot hajtanak, mert művelt és rendezett anyagi viszonyok közt élő embert

sokkal könnyebb igazi kereszténnyé tenni, mint állatsorban élő, rabszolgasághoz szokott, analfabéta tömegeket. Éppen az imént ismertük el, hogy a gyilkosságok és tolvajlások gyakorisága elsősorban a nép műveltségétől és anyagi viszonyaitól függ, pedig hát a gyilkosság és a tolvajlás erkölcsi, tehát a vallás hatáskörébe eső dolog.

Mindezek ellenére azonban mégiscsak igaz marad, hogy ipar, gazdasági jólét, írni-olvasni tudás, nemzeti nyelv és függetlenség tisztán földi dolgok, s csak anyagi életünkben, csak itt a földön szerepelnek. A vallás pedig a szellemi régiókba tartozik, nem testi életünket szabályozza. Ha ez a szabályozás a lélek életére és szabadságára is kihatással van, még akkor is csak közvetve és másodlagosan tartozik hatáskörébe.

A vallás tanai és céljai lényegükben véve *egyenesen ellenkeznek* a gazdasági célokkal, mert hiszen arra irányulnak, hogy a másvilágban való hitet és az erkölcsöket erősítsék bennünk. A kettő nem zárja ki ugyan egymást, nem is ellenkezik, sőt kiegészíti egymást. Az anyagi gondoktól mentes népet könnyebb vallásossá és erkölcsössé tenni, mint a nyomorban élő; az írni-olvasni tudót is könnyebb, mint az analfabétát, különösen, ha a helyes vallásosságra gondolunk. Pedig arra kell gondolnunk, mert a babona nem vallásosság és a külsőség se az még. Mivel pedig a jó lelkipásztornak kötelessége azon feltételek megvalósításán is munkálkodni, melyek munkáját megkönnyítik és híveit helyesen vallásossá teszik, elismerjük, hogy a jó lelkipásztor hivatásához az is hozzátartozik, hogy híveit művelje is és jól gazdálkodni, esetleg háziipart üzni is megtanítsa; úgyszintén arra is, hogy védekezzen a kapitalista kizsákmányolásuk ellen.

Mindez azonban a vallásnak és a lelkipásztornak csak közvetve és másodsorban hivatása, mert elsősorban mégiscsak igehirdetőnek és a vallás képviselőjének, a hit és az erkölcsök ápolójának kell lennie. Mivel pedig a lelkipásztori hivatal jó betöltése egész embert kíván, de egész ember szükséges ahhoz is, hogy valaki jó gazda vagy jó népművelő legyen, ha a papnak ez a mellékfoglalkozása főfoglalkozássá válik, a vallásra inkább káros, mint hasznos. Igazi jó pap csak az lehet, akinek *minden* gondja és figyelme a valláson, a hiten, az igehirdetésen van, de igazi jó gazda is csak az a pap szokott lenni, aki elsősorban gazda és csak azután pap.

Katolikus falusi plébánost is ismerek olyat, aki olyan pompás fajszerű kitenyésztesére tanította meg cseh megszállás alatt levő faluja magyar népét, hogy a prágai agráregyetem tanárai és hallgatói minden évben tanulmányi kirándulást rendeztek az ő kis mátyusföldi magyar falujába, hogy gyönyörködjenek az ott kitenyészített disznókban. Az ilyen teljesítményekkel dicsekvő plébánosok is lehetnek, mint papok, az átlagnál még jobbak is, lehetnek olyanok, mint a legtöbb, de lehetnek papilag tűrhetetlenek is, életükkel híveik botrányai. Mint papok is, *igen kíválók* azonban alig lehetnek. Az igazi krisztusi papnak nem jut ideje, de kedve s érve sincs az ilyesmikkel való foglalkozásra, mert aki egészen pap, azt egészen leköti az Isten és az Isten dolgai.

Nem igaz, hogy Tessedik Sámuel, a mezőgazdasági teljesítményeiről annyit emlegetett és magasztalt szarvasi lutheránus lelkész honosította meg nálunk a selyemhernyó tenyésztését vagy az akácot. Az se igaz, hogy ő hozta be hazánkba a lucernát. Az igazság csak az, hogy ő is terjesztője és propagálója volt mindezeknek, és hogy igen sokat fáradt hívei és az ország mezőgazdasági kultúrájának fejlesztésében. Az is igaz – de ezt természetesen már senki sem tudja, mert protestáns lelkészekről inkább csak a jót, a katolikus papokról pedig csak a rosszat szokták tudni az emberek –, hogy noha ennyire felvilágosult kultúremler volt, s egyébként is a „felvilágosultság” hitközönyös korában élt, ő is éppen olyan fanatikus katolikusgyűlölő és határozottan felekezeti ember volt, mint a kisebb kaliberű tucatprotestáns lelkészek.

Mint a szarvasi katolikus plébánia feljegyzései bizonyítják, szavajárása volt, hogy „donec Tessedik Tessedik erit, parochus catholicus in Szarvas non erit, azaz amíg Tessedik Tessedik lesz, addig Szarvason katolikus plébánia nem lesz.” Ebben a lutheránus többségű nagy alföldi tót faluban ugyanis csak akkor tervezték a katolikus plébánia megszervezését.

Ez azonban természetesen még nem bizonyítja Tessedik vallásosságát és lelkipásztorilag is kiváló voltát. Ez semmi más, mint az igazságvallás gyűlölete, tehát a vallástalanság megnyilvánulása, mely Tessedik korának éppen úgy vezéreszméje volt, mint a lucernatenyésztés, az akác és a selyembogár felkarolása, és amelyet – ha mint protestáns már az anyatejjel nem szívta volna magába – külföldi útján (mert persze Tessedik is mindent ott tanult) éppen úgy megtanult volna, mint ahogyan a lucernatenyésztést megtanulta.

Ha tehát egy pap csak vagy elsősorban hívei kultúrájával és gazdasági helyzetével foglalkozik, és az ezzel összefüggő reformok megvalósítása fekszik szívében, feltétlenül annak a jele, hogy ez a pap nem nagyon töri magát a másvilágért, s talán nem is nagyon hisz benne. Éppen így (sőt még sokkal jobban), ha a protestantizmus a közműveltség, az iparosodás és a közjólét terén érdemeket szerzett, ez becsületére válik, mint kulturális és gazdasági tényezőnek, sőt becsületére válik még mint vallásnak is, de nem bizonyítja azt, hogy csakugyan vallás és tanai valóban igazak. Éppen ellenkezőleg, ha csak vagy elsősorban ilyen büszkeségei vannak, az azt bizonyítja, hogy valójában nem vallás.

Hogy mi az oka, hogy az anyagi kultúra és jólét terén a protestantizmus nagyobb sikerrel dicsekszik a katolicizmusnál, bővebben „A római katolikus hit igazsága” című művemben tárgyalom, ezért oda utalom az érdeklődő olvasót. Itt csak annyit jegyzek meg, hogy a protestantizmusnak, mint vallásnak, igazi vagy helyes voltát hívei kultúrájával vagy anyagi jólétével bizonyítani éppen olyan fonák, mintha valaki azt, hogy fia *jó tanuló*, azzal bizonyítaná, hogy megnyerte az ökölvívó világbajnokságot.

A vallás nem azért van, hogy számolni, írni-olvasni, még kevésbé azért, hogy meggazdagodni tanítson. Éppen ellenkezőleg, azért van, hogy figyelmünket és vágyainkat elvonja a meggazdagodástól, tehát a valóságban ezt a meggazdagodást *akadályozza*. A Biblia még a világi tudománytól, illetve a vele járó hiúságtól és elbizakodástól is óv bennünket. Az is furcsa, ha egy bibliás vallásnak az a fő büszkesége, hogy az ő hívei jobb módúak, mint a katolikusok, mikor a Bibliában az van, hogy az Evangélium *a szegényeknek* hirdetik (Iz 61,1; Mt 11,5) és elsősorban azoknak szól.

Furcsa, ha a kereszténység protestáns fajtája azért tartja magát megjavítottnak és a katolikusoknál jobbnak, mert hívei sokkal többet gyűjtöttek maguknak azokból a földi kincsekből, melyekről a Biblia azt ajánlja, hogy *ne gyűjtsük őket* (Mt 6,19; Lk 12,33). Furcsa, hogy a protestantizmus azzal dicsekszik, hogy *övé a pénz, övé a hatalom a világon*, mikor Krisztus Urunk világosan megmondta, hogy ez a világ a sátáné, és hogy az ő követői nem értenek e világ törvényeihez, javai se kellene nekik, nem is értékelik őket, maga a világ pedig gyűlöli és mindig is gyűlölni fogja őket, mint ahogyan őt is gyűlölte, sőt a keresztre juttatta. (Jn 15,18-27)

Aki az Evangélium szellemét ismeri, komolyan veszi és magáévá teszi, annak a protestáns anyagi kultúra és jólét egyáltalán nem imponál, s abból, hogy a gyáros többnyire protestáns, a katolikus pedig többnyire csak gyári munkás, nem azt a következtetést vonja le, hogy tehát a protestantizmus a keresztény hit javított alakja, s hogy nemcsak a földön, hanem még a másvilágban is ennek alapján lehet jobban üdvözülni. *Ebből éppen az ellenkező következik.*

Akit pedig még mindig nem sikerült meggyőznünk, azt figyelmeztetjük arra, hogy a katolikusokból kikerülő gyári munkásokkal és kulákokkal szemben a gyárosok és bankárok nem annyira protestánsok, mint inkább zsidók. Tagadhatatlan, hogy a zsidók mind a műveltség és kultúra, mind a közgazdaság, életszínvonal s anyagi jólét terén még a protestánsoknál is sokkal előbbre vannak. Ebből pedig az következik, hogy a zsidó vallás (tehát a Krisztustagadás is) még a protestáns vallásnál, tehát a már „megjavított” kereszténységnél is jobb.

Ha a protestáns ipar, jólét és kultúra a protestáns vallás igazságát vagy legalábbis a katolikusnál jobb voltát bizonyítja, akkor a protestánsnál aránytalanul nagyobb zsidó jólét és kultúra – mert kétségtelen, hogy a zsidó sokkal gazdagabb és sokkal többet ért el anyagi téren, mint akár az angol vagy amerikai protestáns – kétségtelenül a zsidó vallásnak a protestánsnál is felsőbbrendű és igazabb voltát bizonyítja.

Ne cseréljük tehát össze a fogalmakat s ne gondoljuk, hogy ami hasznos, az jó is; ami anyagilag jó, az erkölcsileg is az, és ami a földön üdvözít, az a másvilágot is megszerzi részünkre. Valójában éppen az ellenkező igaz. A protestáns jólét nem a protestantizmus igazságát bizonyítja, hanem szintén azt, hogy valójában nem vallással van dolgunk benne.

Kétségtelen, hogy a zsidó jólét is azért nagyobb a protestáns jólétnél és gazdasági virágzásnál, mert ma már a zsidó vallás még a protestánsnál is kevésbé vallás, még annál is kevésbé áll a másvilág szolgálatában, s még nála is kevésbé akadályozza az ösztönök kiélését, tehát többek közt a földi kincsek gyűjtését és az életnek ezek megszerzésére való beállítását.

A középkori papok „romlottsága”

Mivel a hitújítás egyik közvetlen és fő oka az egyházi élet és a papság akkori romlottsága volt, s mert effajta vádakkal a magyar történelem folyamán is nemegyszer találkozunk, nézzük meg egy kissé, hogy ebből is mennyi az igaz.

Az Egyház két elemből áll: isteniből és emberiből. Az isteni elem az elmélet, az, amit az Egyház tanít, az Egyház hit- és erkölcstana. Ez romolhatatlan. („A pokol kapui nem fognak erőt venni rajta.” (Mt 16,18) „Veletek vagyok mindennap egész a világ végezetéig.” (Mt 28,20) „Elküldöm nektek az igazság lelkét.” (Jn 14,16) stb.) A protestantizmus a legnagyobb baklövést abban követte el, hogy azt állította, hogy nemcsak az egyháziak, hanem maga az Egyház is megromlott. Ezen állításával a Szentírás világos ígéretével, sőt a józan ésszel is ellenkezésbe jutott, mert hiszen ha az Egyház tanai is megromlottak és utána még másfél ezreden át megromolva maradtak volna, akkor Krisztus születése után még másfélezer évig is hiába jött volna a földre, ez pedig az istenségével össze nem egyeztethető.

Az emberi elem az Egyházban azok az emberek, akik az Egyházat kiteszik, s természetesen azok az emberek is, akik az Egyházat vezetik. Emberi aztán az is, amit ezek az emberek az Egyházban alkottak és alkotnak. Tehát romlandók a hívek, a papok, sőt a pápák is; romlandók a szerzetesrendek és minden egyházi intézmény, ami emberi eredetű. Mivel az emberi elem az Egyházban romlandó, világos, hogy az Egyház emiatt reformálható, sőt időnként szükségképpen reformálandó is. Soha nem reformálhatók és nem is szorulnak azonban reformra az Egyház tanai, mert azok változatlanok, s mindig a lehető legjobbak, hiszen Istentől származnak.

Aki megbotránkozik, vagy akár csak csodálkozik a papok vagy akár a püspökök, sőt a pápák gyarlóságain vagy akár bűnein, az – feltéve, hogy nem rosszakaratról van szó – az emberismeret és az élettapasztalat teljes hiányáról tesz tanúságot. Nem értem, hogy botránkozik valaki ezen, mikor még a tizenkét apostol között is volt Júdás, sőt még a hűséges apostolok közt is volt Krisztust megtagadó és hamisan megesküvő Péter.

Pedig az apostolok csak tizenketten voltak, nem majdnem háromezren, mint a pápák; nem több ezren, mint a jelenleg élő püspökök (de hány püspök volt az Egyház kétezer éves története folyamán!), és nem több százezren, mint a jelenleg élő papok. (De hány pap volt összesen kétezer év alatt? Pedig ezek közül azoknak, akik igen gonoszok voltak, mindnek tetteit feljegyezte a történelem.)

Pedig nemcsak Szent Pétert, hanem még Iskarióti Júdást is maga Krisztus Urunk választotta az apostolok közé, míg a papokat csak a gyarló püspökök, a pápákat csak a gyarló bíborosok választják, akik tévedhetnek és nem láthatnak az emberek belsejébe, a püspököket pedig, illetéktelenül bár, de a valóságban többnyire az uralkodók, illetve kormányaik szemléltek ki a papok közül.

Aztán hogy lehet józan ésszel azt kívánni és elvárni, hogy romlott, dekadens korokban is éppen olyan feddhetetlen legyen a papság, mint vallásos korokban? Hiszen ez a szó szoros értelmében egyenesen lehetetlenség. Pedig kétségtelen, hogy vannak vallásos népek és vidé-

kek, és vannak vallástalanok; vannak a történelemben olyan korok, mikor buzog a hit az emberek lelkében és a széles tömegek erkölcsi is ennek megfelelőek, s vannak korok, melyekben a hitközöny és a vallástalanság divát és az erkölcsök ledérek és feslettek.

Hogy lehet józan ésszel azt kívánni, hogy a papok mindig egyformák legyenek, akár szent, akár sátáni korban élnek? Hogy rájuk a korszellem, a légkör, melyben élnek, semmi hatással se legyen? Hiszen ez egyenesen csoda lenne, Isten pedig nem csodákkal kormányozza ezt a földi világot. Hiszen még azt is megengedte, hogy még az apostolok közé is egy Júdás keveredjék, és hogy még az apostolok fejedelme, Szent Péter is megtévedjen. Ezt csoda nélkül is meg tudta volna Isten akadályozni, és lám, mégse akadályozta meg.

Romlott, dekadens korban, országban, városban, környezetben kevesebben mennek papnak, tehát nem lehet a jelentkezőkben annyira válogatni. Pedig ekkor a jelentkezőkön bizonyára meglátszik a hitközönyös szülők, a családi kör, a vallástalan iskola, tanárok, tankönyvek és iskolatársak, a frivol utca, az erkölcstelen plakátok és reklámok, a könyvek, újságok, mozi, szindarab, rádió, televízió hatása. Mindez a legtermészetesebb dolog. Ha nem így volna, csoda volna.

Mindenki tudja, hogy a hitújítást megelőző fél évszázad, a reneszánsz kor, a középkor legvége a vallástalanság és az erkölcstelenség kora volt, és romboló hatása különösen a városokra és az értelmiségre terjedt ki. (Hogy éppen ez a kor termelte ki a protestantizmust, az bizonyára nem a katolicizmus szégyene.) Csoda-e hát, hogy a hit meggyöngyülése és az erkölcsök meglazulása a papságon is, mely akkor még majdnem egymaga képviselte az értelmiséget, s így legjobban volt a „haladó” kor hatása alatt, meglátszott?

A reneszánsznak kulturális és művészi szempontból igen nagy érdemei is voltak, s ezért ezek az érdemek is elsősorban, mint az akkori vezetőelem, a papság érdemei. De jellemző az Egyház és még inkább a papság elleni elfogultságra és rosszakaratra, hogy éppen azok, akiknek szemében hit és erkölcs mellékes és egyedül csak a kultúra számít, abban a szerepben, melyet az olasz reneszánszban a papság játszott, csak a papság *romlottságát* látják. A kultúra és művészet most már egyszerre semmit sem számít előttük. Ezzel szemben viszont a protestantizmusban csak az előnyt, csak a kultúrát, csak az életszínvonalat veszik észre, s ezért csak magasztaló szavuk van rá.

Hogy rossz és bűnös papok voltak, vannak és lesznek is, az természetes és magától értetődő. Ennek lehetőségét csak csoda háríthatná el az Egyháztól. Józan eszű ember pedig nem azon csodálkozik, ha nincs csoda, hanem azon, ha van. Hogy vallástalanabb, romlottabb korokban vagy országokban aránylag nagyobbak és gyakoribbak a papok bűnei, az is természetes dolog.

Hogy hiessünk az Egyházban és tisztelettel és engedelmességgel nézhessünk fel rá, nem azt kell tehát vele szemben feltételül felállítanunk, hogy *egy szolgálja se* legyen bűnös, sőt még gyarló se, s nemcsak a jelenben, hanem kétezer éves múltja folyamán se soha, mert akkor lehetetlent kívánunk, mi magunk pedig csak végtelen ostobaságunkról és a józan ész határait is meghaladó rosszindulatunkról teszünk tanúságot, hanem igenis azt, hogy a papok és egyháziak közt ma is és a reneszánsz korban is *kevesebb* legyen a bűn, mint kortársaik között. *Hogy ennek a feltételnek mindig megfelelt és ma is megfelel az Egyház papsága, az vitán felül áll.*

Hiszen ha igaz lenne az a cinikus feltevés, hogy a papok rosszabbak, mint a „nempapok”, vagy akárcsak hogy semmivel sem jobbak náluk, akkor magára a kereszténységre kellene kárhóztató ítéletet mondanunk. A papok ugyanis azok az emberek, akik *jobban* ismerik az Evangéliumot, mint a többi ember, *többet* foglalkoznak vele, sőt napi foglalkozásuk annak tanulmányozása és hirdetése. Már most, ha *ettől* a pap rosszabb lesz, nem pedig jobb, akkor az Evangéliumnak kell rossznak lennie. Ha tehát a papságot, mint ilyet, rossznak tartom, sőt ha csak rosszabbnak bár nem is, de jobbnak sem tartom a hívők átlagos tömegénél, akkor tulajdonképpen az Evangéliumra, a kereszténységre mondok kárhóztató ítéletet,

mert hiszen lényegében azt állapítom meg róla, hogy a vele való foglalkozás káros, vagy legalábbis haszontalan dolog.

Pedig élesebb megfigyelő számára még maga a papság bűneinek állandó hánytorgatása is bizonyítja már, hogy a papság erkölcsi jobbak a világiakénál, tehát lényegében megfelelnek az Evangélium és a kereszténység fenségének. Ha ugyanis csakugyan igaz lenne az, amit a hitújítás óta, tehát ötszáz éve (valójában azonban már Krisztus óta, tehát kétezer éve) állítanak, hogy a papság életével megcsúfolja a kereszténység tanait, akkor ötszáz, sőt kétezer éve ugyancsak megszokhatták volna már az emberek ezt a szomorú valóságot. Hiszen amit állandóan látunk, azon már rég nem csodálkozunk, arról tehát nem is beszélünk.

De ha egy pap botlik, az emberek azon mégis csodálkoznak, sőt felháborodásukban még ma is szinte felrobbannak tőle, és igen sokat beszélnek róla. Világos tehát, hogy az ilyesmi ritka dolog, szokatlan esemény, nem tapasztalható állandóan, ezért tűnik annyira fel, ezért szenzáció, s ezért nem tudták megszokni az emberek még 2000 év alatt sem. Tudják ezt nagyon jól a papok ellenségei is.

„Mondja, nem pap volt maga azelőtt?” – kérdezték a „népi demokrácia” idején egy meg nem alkuvó és emiatt állását veszített és utána kenyerét sofőrséggel kereső volt adófőtiszt tanítványomtól részeges és minden második szavukban káromkodó sofőrtársai.

„Miért?” – kérdezte tőlük válaszul ő. „Mert olyan szolid, szerény és türelmes.”

Pedig ezek a sofőr kartársak egyébként mindig a papokat szidták, mindig csak azok bűneit emlegették. Most elárulták, mi az *igazi* véleményük a mindig szidott és gyűlölt papokról.

Ártatlan fiatal megbotránkozhat a papi bűnökön, de nem a tapasztalt felnőtt, aki tudja már, hogy milyen gyarló, milyen bűnös, mennyi mindenre képes az a lény, akit úgy hívunk, hogy ember. Valóban, a papság is igen bűnös és neki is nagyon sok szégyellni valója van, azonban *csak Isten előtt, nem az emberek, nem a hívek előtt*. A hívekhez viszonyítva a papok nagyon jók, azok előtt nincs semmi szégyellni valójuk, a főpapok pedig még a papokhoz viszonyítva is jók, tehát még a papok előtt sincs szégyellni valójuk. Világos ugyanis, hogy átlag a papok javából lesz főpap, nem pedig a salakjából.

Ezt az állításunkat még akkor is fenntartjuk, ha tekintetbe vesszük azt, amire rögtön rámutatunk, s aminek tekintetbe vétele szintén rendkívül fontos annak, aki a papi és még inkább a főpapi bűnököt (s különösen a hitújítást megelőző reneszánsz korban) helyesen akarja értékelni. Ez a rendkívül fontos dolog az, hogy az Egyháznak legtöbbször nincs, és különösen a múltban, s főként a reneszánsz korban nem volt meg a szükséges szabadsága ahhoz, hogy azokból a papokból csináljon főpapot, akiket ő tartott rá méltónak, hanem a főpapok kinevezése egy más, az Egyháztól idegen, s legtöbbször egész más szempontok után induló hatalomtól, az államtól függött s függ részben még ma is.

Az állam mindig és mindenütt beleavatkozott a főpapok kinevezésébe (a kommunizmus alatt pedig különösen), ahol és amikor a főpapság közéleti hatalmat és befolyást jelentett, és természetes, hogy az Egyház e befolyásnak engedni volt kénytelen, mert az Egyház hatalma lelki, az államé viszont kézzelfogható anyagi, tehát erőszakos.

Mikor az Egyháznak lényegében véve meg volna a lehetősége arra, hogy a befolyásnak ellenálljon, a józan megfontolás még ez esetben is legtöbbször azt ajánlja, hogy e lehetőséggel ne éljen. Ha ugyanis az Egyház magára haragítja az államot, illetve az állami hatalom mindenkori birtokosait, azok úgy bosszút tudnak állni, hogy ennek következményei még nagyobb kárt jelentenek arra az eszmére, melyet az Egyház képvisel, mintha a főpapi székre egyes esetekben nem mindig a legméltóbb jelölt kerül. Egyébként is, hogy ki a legméltóbb, azt igen sokszor egész bizonyosan előre nem is lehet tudni, mert a szívekben és vesékben csak Isten tud olvasni.

Az emberi lélek nagyon bonyolult valami, s igen sokszor olyan embernek, aki valamely tisztre méltatlannak látszik, illetve nem látszik olyan méltónak, mint egy másik, másrészről lehetnek olyan kiváló tulajdonságai, melyek sok tekintetben kárpótolják fogyatékoságait, és amely tulajdonságok az egyébként méltóbbnak látszó egyénben hiányoznak.

Például szentéletű papnak igen gyakori a gyakorlati érzék és az emberismeret hiánya, ami pedig kormányzásra hivatott egyénben igen nagy fogyatékoság, s esetleg teljesen le-ronthatja az életszentség előnyeit. Viszont szabadabb életfelfogású és életű papnak meg igen gyakori az életrealitás, a jó modor és az emberekkel való jól bánni tudás tehetsége, esetleg még a nagy szónoki képesség és tudományos felkészültség is.

Igaz, hogy mindezen kiválóságok semmiképpen sem pótolhatják egy főpapban a feddhetetlenséget, de az a baj, hogy a legtöbb esetben a feddhetetlenség hiányát is csak sejteni lehet, de nem biztosan tudni.

A középkorban, illetve annak végén és különösen a hitújítást közvetlenül megelőző reneszánsz korban azonban már egyenesen túrhetetlen volt az a szokás, ahogyan a vagyont és befolyást jelentő egyházi állásokkal bántak. A püspökségek és érsekségek a befolyásos főúri családok másod- és harmadszülött fiainak, a női kolostorok főnöknői és apátnői méltóságai ugyanezek leányainak *jártak*, mert a fejedelmi udvarokban befolyásuk volt. Az illető családok így kerültek el a családi vagyon felosztásának és így a család elszegényedésének veszélyét.

Ha az illető érsekség, püspökség vagy apátság, melyet ezek a főúri családok a gyermekeknek kiszemeltek, megürült, de a gyermek, aki betölteni volt hivatva, még túl fiatal volt, sokszor már gyerekkorában kinevezették rá, abban a reményben, hogy majd megnő. De viszont e korai kinevezéssel a jövedelmet már a jelölt gyerekkorában is élvezték a szülők. Ahogyan tett a főnemesség a főpapi javadalmakkal, ugyanúgy tett a köznemesség a kisebb javadalmakkal, úgyhogy az egyházi javadalmak a szó szoros értelmében igen sokszor a mai tanulmányi családi ösztöndíjak szerepét töltötték be.

Mikor Kálvin nagyobb lett, apja azon a címen, hogy most már felsőbb iskolába járván, taníttatása is többre kerül, kijárt neki egy másik, jobb jövedelemmel járó plébániát, de azért természetesen az előbbi, a kisebb jövedelemmel járó, sajnálta visszaadni. Azt a nagyobb fiú átengedte az öccsének, aki közben szintén gimnáziumba iratkozott. (Aztán mikor Kálvin megnőtt, éppen neki volt képe gúnyolódni az Egyházban elburjánzott visszaéléseken.)

Eleinte természetesen, mikor a visszaélés keletkezett, még csakugyan papnak tanultak az illető gyerekek. A visszaélés csak abban állott, hogy túl korán kapták meg a javadalmat. Még az is szépítette a dolgot, hogy a javadalom így is tényleg jó és egyházi célt szolgált; lehetővé tette, hogy egy fiú pap lehessen és a teológiai tudományokkal megismerkedhessen. (Hogy ezt éppen olyan fiúk számára tette lehetővé, akik amúgy is gazdagok voltak, azt nem vették tudomásul.)

Azonban később már mindennapos volt, hogy az ilyen, már gyerekkorában „plébános” fiúnak esze ágában sem volt, hogy pap legyen. Ha az Egyház még ebbe is belenyugodott volna, az egyházi vagyon, a püspökségek és plébániák teljesen elvesztek volna. Azért az Egyház az olyan „püspököket” és „plébánosokat”, akik már rég elérték a szükséges kort, s mégsem lettek püspökök vagy papok, felszólította, hogyha csakugyan püspökök vagy papok akarnak lenni, szenteltesék fel magukat, ha pedig nem akarnak azok lenni, akkor vonják le a szükséges következményeket és mondjanak le a javadalomról.

Sajnos ez sem volt olyan veszélyes rájuk, mert az illetők azt válaszolták, hogy igen, és hogy majd fel fogják magukat szenteltetni, de viszont nem tették. Jött újabb és megint újabb felszólítás. A legtöbb megúsza a dolgot úgy, hogy meghalt, mint „püspök” anélkül, hogy püspök, sőt akár csak pap is lett volna. De a történelemben természetesen úgy szerepelnek ezek is, mint X-i püspök vagy Y-i érsek, mert a püspökség és érsekség nemcsak vagyonnal, hanem befolyással, ranggal, címmel is jár, s ez utóbbiakat az emberek legalább annyira becsülik, mint a vagyont.

Ezek az álpüspökök, ezek a „beati possidentes” [boldog birtokosok] tehát nemcsak a püspöki jövedelmet élvezték és a püspöki palotát lakták, hanem a püspöki címet is viselték, s – érthető okokból – püspök voltukat még jobban és többet hangsúlyozták, mint a tényleges

püspök. Mikor aztán az emberek a történelemben tanulják vagy olvassák egyes „püspökök” vagy „érsekek” viselt dolgait, megbotránkoznak, sőt megrendülnek hitükben, de eszükbe sem jut, hogy ezek tulajdonképpen nem is voltak püspökök, sőt még papok se, hanem csak az Egyház vagyónának, illetve jövedelmének elrablói. De ha felszentelt pap, sőt felszentelt püspök gazembereket is találunk köztük, azokon sem botránkozhatunk. Csak természetes ugyanis, hogy valamennyien nem „szabotálhatták” örökké pappá szentelésüket, s voltak köztük olyan jellemtelenekek is, akik az úri megélhetésről való lemondás helyett inkább a pappá szenteltetés terhét választották. Jogos dolog-e ezek miatt az emberek miatt az Egyházat vagy akár a papságot, mint ilyet gyűlölni?

Az is lehet (sőt talán ez volt a gyakoribb eset), hogy nem is jellemtelenségből lettek ezek az emberek papok, hanem csak az emberi gyöngeség folytán lett belőlük később mégis rossz pap. Mindez nem az Egyház szégyene, hanem azé a társadalomé és azé az emberi gyarlóságé (például Mátyás királyé), mely nem tudja tiszteletben tartani azt a pénzt és vagyont, melyet ősei nemes szándékkal és önmegtagadással elvontak a földi élvezetektől és az Evangélium szolgálatába állítottak, hanem ravasz fondorlatokkal, sőt erőszakos befolyással így is elvonta eredeti, szent rendeltetésétől és újra a maga önző ösztönei szolgálatába állította.

Az Egyház annyira küzdött e visszaélések lehetősége ellen, melyek a Luther korát megelőző reneszánsz korban érték el tetőpontjukat, hogy már sok száz évvel előbb egy fél évszázadig tartó véres küzdelemben, az investitúraharcba [a császár és a pápa között a kinevezési és beiktatási jogokért folyó harcban] bonyolódott bele azért, hogy megelőzze őket. Az a nagy pápa, aki ezt a harcot elkezdte, menekülés közben, idegen földön halt meg miatta. Az investitúraharc semmi más nem volt, mint az Egyház küzdelme azért a jogért, hogy ő dönthesse el, melyik pap méltó arra, hogy püspök lehessen, tehát hogy ebbe az állam ne szólhasson bele.

Igazán szerény igény ez az Egyháztól, mert hiszen részéről a legelemibb szabadságküzdelem. Mégis úgy tanítják az iskolában, mintha ez a pápa részéről hatalmi túlkapás lett volna és mintha az investitúraharcban a pápaság és a császárság a világhatalomért (!) küzdött volna egymással. Világos, hogy ilyen beállítás mellett minden értelmes, becsületes ember az állammal, tehát a császárral érez e küzdelemben, mert hiszen a papok nem azért vannak, hogy uralkodjanak, hanem hogy imádkozzanak és az Evangélium alázatos, igénytelen szolgálói legyenek. Pedig hát a pápa az investitúraharcban nem a világhatalomért, hanem az Egyház legelemibb szabadságáért küzdött.

Egy sportkör tágjai bizonyára nem uralomvágyról vagy hatásköri túlkapásról tesznek tanúságot, ha nem akarják túrni, hogy még az ő élükre is a gyorsírókör jelöljön ki vezetőket. Aki ugyanis ért a gyorsíráshoz, abból még nem következik, hogy a sporthoz is ért, sőt az, hogy a gyorsírókörbe lépett be tagnak, nem pedig a sportkörbe, éppen arra vall, hogy a sport nem érdekli. A pápában sem volt szükség semmi nagyravágyásra, annál kevésbé „világuralomra” törésre, hanem egyedül csak józan észre, az igazság önrizetére, főként pedig az Evangélium érdekeinek szíven viselésére, hogy ne túsorja, hogy az uralkodók vagy az állam mondja meg, melyik papból lehessen püspök és melyikből ne lehessen.

De hiába harcolt érte fél évszázadon át, az Egyház még ezt a legelemibb jogot is csak részben tudta magának az államtól kivívni. Pedig ha nem tőle, sőt ha nem csak tőle függ az, hogy ki legyen a püspök, akkor már nem is lehet felelős azért, ahogyan viselkedik az a püspök. S ugyanazok a gonoszok, akik az investitúraharc miatt világhatalomra való törekedéssel vádolják az Egyházat, felelőssé teszik azokért a rossz főpapokért, akik elsősorban azért hallhatnak magukról a történelemben, mert a pápának nem sikerült megszereznie a „világuralmat”.

Szomorú, de egyben nagyon tanulságos látvány, mikor az Egyház a visszaéléseket meg akarja előzni, mikor visszautasítja a végzetes következményekkel járó illetéktelen befolyást és a szabadságáért küzd, ellenségei felháborodnak küzdelmén, örülnek neki, hogy ő maradt alul a küzdelemben, mert világhatalomra töréssel rágalmazzák. Mikor aztán az Egyház szabadságának hiánya és az illetéktelen beavatkozás megtermi gyümölcseit és olyan püspököket

látnak szerepelni a történelemben, akik alig különbek a világi főuraknál, akkor kárörvendve nézik a dolgot. Nem az állam túlkapásának, nem az Egyház szabadsága lábbal tiprásának tulajdonítják, hanem az Egyház gyalázatát látják benne, s mélységes felháborodással kérdik hogy lehet ez? (Úgy – feleljük nekik –, ahogyan Krisztust is keresztre lehetett feszíteni.) S ezek után hihetnek-e ők még az Egyház tanításában?

De azt mondhatná valaki, hogy a bajt el lehetett volna kerülni úgy is, ha az Egyház nem ragaszkodott volna annyira ahhoz az átkozott vagyonhoz még függetlensége árán is, s még akkor is, amikor látnia kellett, hogy vele a hitet öli ki az emberek lelkéből és magát az Evangéliumot teszi tönkre. Ha ugyanis a püspökök vagyontalanok lettek volna, s püspöknek lenni nem jelentett volna százezer holdak felett való rendelkezést is egyúttal, akkor az állam se ragaszkodott volna annyira a püspökök kinevezésének jogához.

Miért nem dobta oda az Egyház azt a hitvány földi vagyont a világ fiainak, ha egyszer oly irigyen kapaszkodtak utána? Miért nem mondta magában: hadd marakodjanak rajta, hiszen nekik (a világiaknak) való! Ő pedig miért nem maradt meg tulajdonképpen hatáskörében, a lélek világában? Akkor nemes eljárásával örökre megszerezte volna magának az emberiség tisztelétét. Így azonban az eredmény az lett, hogy elvesztette a vagyont is, mert a rossz papok és rossz püspökök láttára az emberekből kiveszett a hit, s a forradalmak az olyan papok kezéből, akiket nem tisztelnek, sőt megvetnek, kiveszik a vagyont. A végeredmény tehát az lett, hogy se vagyont, se becsület.

Ez az érvelés annyira igaznak és átütőnek látszik, hogy újabban még a tisztességes papok közül is sokan magukévá teszik, s még az előadásztalnál is hallottam papot, aki – igaz, hogy csak mint az ő „magánvéleményét” – azt a meggyőződését fejezte ki, hogy a kommunizmus alatt jót tettek az Egyházzal és a papsággal azok, akik a vagyont elvették.

Bővebben ezt a kérdést is „A római katolikus hit igazsága” című művemben tárgyalom, azért itt csak annyit jegyzek meg, hogy az investitúraharc idején az állítólag világalalomra törő pápák csakugyan hajlandók is lettek volna nem az Egyház vagyonáról, hanem a német püspökök közjogi hatalmáról lemondani. A császár ugyanis némi joggal azzal érvelt, hogy a püspökök olyan hatalmat és befolyást képviselnek az államban, hogy ő, mint az állam vezetője, a kinevezésükbe való beleszólásról semmiképpen sem mondhat le. A német püspökök azonban erre a lemondásra sem voltak hajlandók, s így a pápa sem választhatta a megoldás eme módját.

A német püspökök e magatartásában bizonyára az emberi gyarlóság is játszott legalább akkora szerepet, mint az Egyház érdekeinek védelme. (Aki ezen is megbotránkozik, azt figyelmeztetem arra, hogy ezeket a „gyarló” püspököket még nem a pápa, hanem a császár nevezte ki, de arra is, hogy ez csak emberi gyarlóság, mellyel a Szentírás szereplői is tele vannak, s ezért ha csak azokból a papokból lesznek püspökök, akiket a pápa jelöl ki, akkor sem lesz az emberi gyarlóságoktól mentes, s mindegyik szent. A szentek ugyanis az emberek között nem tömegesen, nem is „kollektíve”, hanem kivételesen szoktak teremni.) Kétségtelen azonban, hogy a német püspökök ezen „önzése” azért az Egyház érdekének is megfelelt legalább úgy, mint a pápa terve, sőt talán még jobban is.

Ha a pápa álláspontja győzött volna, az Egyház végeredményben még rosszabbul járt volna, mint így. A pápa ugyanis engedményét az Egyház rovására az emberi önzésnek (nem a püspökök, hanem az ő közjogi méltóságukra irigy főurak önzésének) tette volna, az önzés és a kapzsiság pedig olyan dolgok, hogy az, aki e téren engedményt kap, tapasztalat szerint utána nem boldogan félreállni szokott, hanem hamarosan újabb, további kívánságokkal áll elő.

Az Egyház emiatt csakis úgy és csakis akkor lehetett volna a középkori államtól teljesen független, s így ügyei intézésében szabad, ha és mikor már *minden* földi befolyását és hatalmát elvesztette volna. Azonban az ilyen igénytelen és szegény Egyház a közéletben már nem is számít, s hatása csak a társadalom egy kis rétegére terjed ki. Amerikában és Franciaországban, ahol már ide jutottunk, a „hívők” tekintélyes része már házasságát se köti templomban, sőt gyermekeit sem keresztelteti meg.

Ez az oka annak, hogy az Egyház vagyonához és közéleti befolyásához a történelem folyamán mindig állhatatosan ragaszkodott, sem az egyikről, sem a másiktól soha önként le nem mondott, sőt vagyona vagy hatalma erőszakos elrablói mindig egyházi büntetéssel is sújtotta. Igaz, hogy az Egyház Krisztustól megígért tévedhetetlensége erre a térre nem terjed ki, s így nem nevezhetjük lehetetlenségnek, hogy az Egyház vezetői e téren tévedtek, azonban annyit minden tárgyilagos hívőnek tudnia kell, hogy az Egyházban a Szentlélek működik. Lehetetlenség tehát, hogy egy olyan dologban, melyben viselkedése mindig egyöntetű volt, tévedett, még inkább, hogy viselkedését emberi gyarlóság vezette volna.

De ha csak a természetes élet síkján is maradunk, akkor is azt kell mondanunk, hogy a kétezres éves Egyház vezetői tisztán emberileg is mindig voltak, s ma is vannak olyan bölcsek, hogy tudják, mit csinálnak és mit kíván tőlük az Egyház érdeke. Eszük is több, tapasztalatuk is nagyobb, mint egy-egy hívőknek, legyen az illető bármily okos és tapasztalt is egyébként.

Akik az Egyházat és a papságot, de különösen a főpapságot és a pápai udvart közelebből ismerik, azt is jól tudják, hogy tette indítókai elsősorban sohasem anyagiak, annál kevésbé önzők és nemtelenek. Ha az Egyház történelme folyamán mindig ragaszkodott világi befolyásához és vagyonához (ez pedig tagadhatatlan), annak meg kellett lennie a fontos *lelki* okának, s bizonyosra vehetjük, hogy legalábbis fő okként sohasem önzésből, sohasé anyagiasságból, de nem is feudális hatalomvágyból, hanem Krisztus ügye, az Evangélium, az emberek üdvözítése érdekében cselekedett így.

Kétségtelen, hogy a pénz- és vagyonkezelés terhetől és a vele összekötött számtalan hátrányos következménytől való megszabadulás igen áldásos hatással lett volna az Egyházra. Ezáltal meg lett volna, s meg lenne kímélve a késő középkor fentebb ismertetet lehetetlen visszaéléseitől is. Az olyan püspökség ugyanis, melyet könyöradományokból tartanak fenn, amely tehát földi szempontból nem érték, mellyel se pénz, se jólét, se hatalom, se befolyás nem jár, nem lett volna a püspöki méltóságra méltatlan emberek kapzsiságának tárgya. Az ilyen püspökségek betöltése nem nagyon érdekelte volna az uralkodót, s így az Egyház meglehetősen szabadon tölthette volna be a főpapi állásokat olyan emberekkel, akik a lelkek méltó vezetői lettek volna. De az ilyen püspökségek a tömegek irigységének tárgyai sem lettek volna, így kisebbé vált volna az emberekben az egyháziak elleni ellenszenv, és a hívek kevesebb ürügyet tudtak volna maguk mellett felhozni vallási kötelességeik elmulasztására.

Igen ám, de az éremnek ez csak az egyik oldala. Pedig az a másik oldal, melyet az Egyház oly jóakaró tanácsadói teljesen elhanyagolnak, sokkal többet számít, mint ez az oly előnyösen bemutatott első. A vagyonról, a földi hatalomról és befolyásról való lemondás ugyanis csak azért szabadította volna fel az Egyházat az illetéktelen külső befolyástól, mert az Egyházat és képviselőit földi szempontból senkikké tette volna. Természetes, hogy azt, aki senki, nem irigylik és a senkivel semmit sem törődnek az emberek. Az Egyház azonban nem azért van, hogy itt a földön semmi legyen, ne törődjenek vele. Hiszen a hivatását éppen itt a földön kell teljesítenie, sőt ez egyenesen csak ide a földre korlátozódik. Világos tehát, hogy lelki hivatása szempontjából nagyon hátrányos részére, ha nem tényező, ha semmit sem számít az emberek szemében.

Az Egyház nem e világból való, de e világon van, itt kell hivatását betöltenie. Az Egyháznak e világon való és e világban élő emberekkel van dolga, őket kell üdvözítenie. Az Egyháznak tehát földi eszközökkel kell dolgoznia. Ha a földi eszközökről lemond, nem érheti el célját, ha még olyan lelkiek is ezek a célok.

A földi javakról csak *az egvének* mondhatnak le. Le is mondtak róla a remeték, s le is mondanak róla ma is a szerzetesek. De törekedni a lemondásra, s e tekintetben ellenőrizni magát a papoknak, a püspököknek és a pápának is, sőt az egyszerű hívőknek is kötelessége. Maga az Egyház azonban, mint testület, nem mondhat le a vagyonról és a földi befolyásról.

Az Egyház az emberek kereszténnyé tételét csak úgy tudja elérni, ha templomokat épít, ahova az embereket összegyűjtheti, és ahol prédikálhat nekik; ha iskolákat állít és bennük ta-

nítószemélyzetet alkalmaz, mely megélhetését az Egyháztól kapja, ezért tőle függ és az Egyház szellemében neveli az ifjúságot; ha kórházakat, menedékházakat állít fel, ahol a testi jótémény mellett és címén az emberek lelkéhez is hozzá tud férközni. Ámde mindezekhez pénz, pénz és ismét csak pénz kell. Hiszen nemcsak az Egyház, hanem az állam is tart fenn iskolákat, s ha az állam iskoláiban jobb a felszerelés, modernebb az oktatás, jobban fizetett a tanszemélyzet, akkor már a szülők nem az Egyház iskoláiba küldik gyermekeiket. Legfeljebb néhány, igen jámbor szülő.

De nemcsak pénzre, hanem hatalomra is szüksége van az Egyháznak, hogy hivatását, az emberek jóra vezetését eredményesen tudja betölteni. Az átlagember ugyanis olyan gyarló, hogy a szegénység, a gyámoltalanság, az igénytelenség nem vonzza, hanem éppen ellenkezőleg, taszítja. Az olyan templomokat, melyeket eldugott utcák eldugott udvarai mélyén kell kutatni, csak a lelki kiváltságosok szokták felkeresni.

Sőt többet mondok: az átlagembert a jóra még bizonyos fokban kényszeríteni is kell, ha azt akarjuk, hogy tegye. A feudális Egyháztól sokan függenek, mert sokan kapnak tőle kenyeret. He ezeknek az Egyház a test kenyere mellett a lélek táplálékát is nyújtja, a gyarlók sem merik visszautasítani, mert attól félnek, hogy akkor azt az anyagi kenyeret is elvesztik, mely előttük egyedül számít. Igaz, hogy az ilyen vallásosságban nem sok köszönet van, de az is igaz, hogy állapotemberről nem egyszerre szokott ideális ember válni, s aki ma még csak azért hallgatja az igét, mert nem meri nem hallgatni, évek múlva – éppen az ige hallgatása eredményeként – már őszintén szomjazhatja is ezt az igét.

És talán más téren nem *kényszerítjük* az embereket arra is, hogy az igazság iránt érdeklődjenek és arra is, hogy a jót tegyék? Nem kényszerrel vesszük-e rá őket, hogy a közparkokat kíméljék, hogy gyermekeiket az iskolába küldjék, járványos betegeiket bejelentésük és így elkülönítsék, s ha autót vezetnek, akkor értsenek is a vezetéshez, alkohalmámorban ne üljenek a volánhoz? De ha a földi és állami életben ez minden téren így van, nem kötelessége-e akkor az Egyháznak is törekedni arra, hogy vagyona és vele természetsszerűleg együtt járó hatalma legyen, hogy általa az emberekre szelíd kényszert is alkalmazhasson a saját érdekükben?

Ha *ilyen célból* teszi, akkor az Egyháznak szabad a vagyonra és hatalomra még törekednie is, mert nem a vagyon vagy a hatalom a rossz, hanem a vagyonnak eszköz helyett célnak tekintése és a hatalomban való tetszelgés vagy a vele való visszaélés.

Mivel a tömegekre, különösen eleinte, csak így lehet hatni, az Egyháznak pedig nemcsak egyes kivételeket, hanem *a tömegeket* is kötelessége hatókörébe vonni, sőt elsősorban ezeket kell szem előtt tartania, nagy ostobaságról tenne tanúságot, és nagy-nagy hanyagságot követne el, ha *készakarva* és elvből szegény és befolyás nélküli maradna.

Egyébként is nem az az érdem, ha valaki tényleg szegény, hanem az, ha *lélekben* szegény, vagyis ha a gazdagságban is tud igénytelen lenni, s önmegtagadó és lemondó életet élni. Igaz, hogy ezt gazdagságban nehezebb megtenni, mint szegénységben, de a szegénységnek is megvannak a maga lelki hátrányai, s egyébként is küzdelemben áll a lelki élet, nem pedig abban, hogy a küzdelem elől eleve kitérünk, tehát a jelen esetben a tömegek szempontjából sok előnnyel járó vagyont eleve eldobjuk, hogy meg ne kísérthessen bennünket.

Téved, aki azt gondolja, hogy a csupán az Egyház hatalmával kikényszerített vallásosságnak, misére járásoknak, gyónásoknak úgy sincs semmi haszna, tehát kár, sőt erkölcstelenség kikényszeríteni őket. Világos, hogy egy papnak tisztán (vagy akár csak elsősorban) hatalomra támaszkodva, tehát kényszerrel dolgozni értelmetlen, sőt erkölcstelen, de lelki síkon és a keresztény szeretet alapján maradni, s a hatalmat és a kényszert csak az emberi gonoszság vagy gyarlóság ellenében eszközként használni, nagyon is okos és szükséges dolog.

A még nem krisztusi emberrel, s különösen a félig még ösztönéletet élő fiatalsággal szemben erre nagyon is szükség van, mert neki csak ez imponál, rá csak ez van hatással, és mert többnyire csak ezen az úton lehet megteremteni azokat az előfeltételeket, melyek benne a hithez és az erkölcsi felemelkedéshez szükségesek.

Én három évtizedes hittanári működésem alatt legtöbbször az olyan fiatalemberekből tudtam csinálni a legjobb és a legértékesebb katolikust, akik sohasem jártak volna hittanra, ha az Egyház nem tudta volna őket erre *kényszeríteni*.

Egyik legértékesebb és legöntudatosabb tanítványom kálvinista apa gyermeke, s még 17 éves korában is ő maga is annyira dacos és önféjű volt, hogy a vasárnapi diákmisék rendjéhez való alkalmazkodást kereken megtagadta, fenyegetésemre kihívóan válaszolt. Be kellett hívatnom miatta a szüleit, s csak akkor tört meg és volt hajlandó engedelmeskedni, amikor a szintén kálvinista igazgató kijelentette neki, hogy vagy alkalmazkodik, vagy kivágja az iskolából.

Ugyanez a fiatalember műegyetemi hallgató korában már (mikor már független volt tőlem), s ma mérnök korában és kommunista uralom alatt, minden szavamat olyan tisztelettel fogadja, mint a Szentírást, legtitikosabb gondolatait is feltárja előttem még gyónáson kívül is. Katolikus hite megrendíthetetlen, mint a szikla, nemi téren emberfeletti küzdelmeket folytat, hogy a keresztény erkölcs talaján megmaradhasson; s az a beteges dac, ami azelőtt a Krisztus igája ellen nyilvánult meg benne, ma férfias erő és bátorság alakjában az Egyház szolgálatában áll, s helytelen irányban csak annyi maradt meg belőle, hogy vallásosságát jó anyja elől ma is eltitkolja, noha az a bőréből ugrana ki örömeiben. Egyébként végtelenül szereti anyját. (Annál többet jelentő dolog, hogy velem, a pappal szemben már nincs benne dac, csak tisztelt és alázatosság.)

Ez a rendkívül értékes ember sohasem lett volna hívő és erkölcsös ember, ha az Egyház kezében az Evangélium mellett nem lett volna földi hatalom, s azzal együtt járó kényszerítő erő is. Addig ugyanis, míg szenvedélyei vadul tomboltak, csak ezzel a megfogható hatalommal lehetett megfékezni, s úgy kellett *rákényszeríteni* arra, hogy az Egyház szavát meghallgassa. Mikor aztán kénytelen volt éveken át az Egyház szavait hallgatni, mikor megismerkedett vele, megszerette s *önkéntes* szolgájává vált.

Hogy mennyire szükséges az Egyháznak szélesebb körökben való eredményes működéséhez a földi tekintély, befolyás és hatalom, azt nagyszerűen bizonyítja az a tapasztalat is, melyet az ún. népi demokrácia idején szerezhettünk. Ekkor a diákság eleinte úgyszólván teljes számban a rendszer, az államhatalom birtokosa ellen volt, és az Egyház mellett érzett, de ez csak addig tartott, míg az Egyházat minden vagyonától, befolyásától és intézményétől meg nem fosztották, az összes katolikus intézeteket és internátusokat nem államosították. Azonban, mikor utána mindössze pár évre az Egyház és az állam között állítólagos „meg egyezés” eredményeképpen újra megnyitottak néhány katolikus iskolát és internátust, az első évben még annyi jelentkező sem akadt, hogy legalább ezek megteltek volna.

Mikor a kötelező hittant eltörölték, a szülők és tanulók eleinte még úgyszólván teljes számban kitartottak az Egyház mellett, s 96-97%-ban akkor is jelentkeztek még hittanra, mikor már önkéntes volt. Pedig ezzel a szülők veszélyeknek és kellemetlenségeknek is kitétek magukat. Legalábbis egyesek gondoskodtak róla, hogy ilyen rémhírek elterjedjenek, amelyeket az emberek aztán el is hittek. De a közös diákmiséket már akkor is egymás után kellett megszüntetni, mert a gyerekek nem jártak el. Nem azért, mert hitetlenek voltak, mert hiszen ilyen rövid idő alatt még nem is lehet hívőből hitelenné változni s hitelenné már csak a kommunista rendszer iránti utálat miatt sem lehettek, hanem mert *kényelmesek voltak* és kényelmességüket csak hatalommal lehetett volna legyőzni, az meg már hiányzott.

Aztán azokról a hittanórákról, melyekre *önként*, sőt sokszor veszélyek és hátrányok ellenére is jelentkeztek, hamarosan mind többen maradoztak el, több esetben meg is üzenték a hitoktatónak – azok, akik *önként* jelentkeztek –, hogy többet nem jönnek. Miért történt mindez? Mert a hatalom az Egyház ellenségeinek kezében volt, az Egyház pedig senki lett. A vallásosság ugyanis teher, terhet pedig az átlagember csak akkor visel, ha szorítják. Amelyik egyháznak nincs hatalma szorítani, annak a befolyása hamarosan csak a jók kis körébe szorítkozik, s így a *közszellem* irányítása kicsúszik kezéből.

Az Egyháznak tehát saját legnemesebb lelki céljai érdekében is törekednie kell arra, hogy *földi hatalma és befolyása is legyen*, s így azokat, akik szerint a középkori Egyháznak azt a nagy befolyást, vagyont és hatalmat, mely birtokában volt, önként el kellett volna dobnia magától: egészen együgyű, kezdetleges észjárású, az életet és emberi lelket egyáltalán nem ismerő embereknek kell minősíteniük.

Nagy tévedés az is, hogy amit az Egyház ezáltal vagyona, befolyása és földi tekintélye szempontjából vesztené, bőségesen kárpótolná az emberek szeretete és érdek nélküli őszinte ragaszkodása, meg az a tisztelet, melyet a papság önzetlenségéért az emberektől kapna. Mert igaz ugyan ez is, de egyúttal az is igaz, hogy annak, aki szegény és igénytelen, *itt a földön még becsülete és tisztelete sincs*, mert az emberek már csak olyanok, hogy a szegényt és igénytelenet észre sem veszik s így lelki kincseiről se tudnak, mert nincs, aki felhívja rá a figyelmüket. Ehhez reklám szükséges, ahhoz pedig szintén pénz kell. Ennek a vagyonától és befolyásától önként megvált Egyháznak lenne becsülete és tekintélye, de csak egy egész kis kör előtt. A tömegek még azt se tudnák, hogy van, s ha nem ismernék, világos, hogy ha akarnák, se tisztelhetnék.

Az Egyháznak egyenesen megparancsolta alapítója, hogy önként ne menjen katakombába; ne bújjék el, ne rejtsé a világhosságát véka alatt, hanem tegye magas gyertyatartóra, hogy minél többen lássák és felhasználhassák. (Mt 5,15; Mk 4,21; Lk 11,33) De meg lehet-e ezt tenni a földi anyagi eszközök nélkül? Az az egyház tehát, mely azt gondolná, hogy úgy felel meg legjobban hivatásának, az emberek evangéliumi fényvel való megvilágosításának, ha lemond minden anyagi eszközről, hatalomról és befolyásról, szánandó ütődöttek gyülekezete lenne. Gyakorlatilag semmi más nem jelentene ez, minthogy fényét a régi hatalmas gyertyatartóról levéve véka alá rejtjené, sőt talán még magát a vékát is egy földalatti lyukba dugná.

Azok a derék, modern, a korral „haladó” papi előadók tehát, akiknek ilyenfajta „magánvéleményeik” vannak, e magánvéleményüket tartásuk meg maguknak, s ostoba, felelőtlen fecségésük helyett legyenek máskor szerényebbek. Vegyék tudomásul, hogy nemcsak nekik van eszük, hanem kétezer éven át az Egyház Istentől rendelt vezetőinek is volt, csak egy kis rész több, mint nekik. Ha tehát az ő észjárásuk eltér az Egyház hivatalos észjárásától, előre bizonyosra vehetik, hogy nem ők az okosabbak, hanem bizonyára a hivatalos Egyház az. Legyenek egész nyugodtak, hogy az Egyház nagyon jól tudja, mi válik hasznára és mi nem.

A kívülállókat pedig megnyugtadjuk, hogy az Egyház vezetőit, a főpapokat, nem az önérdék, tehát nem a hatalomvágy vezeti, s mikor az Egyház ragaszkodik hatalmához és vagyonához, akkor nem rút emberi tulajdonságokat, még csak nem is emberi gyarlóságokat árul el, hanem a lelkek üdvét és a Krisztus ügyét szolgálja. Az Egyháznak van szüksége erre a vagyonra és hatalomra, nem a papoknak. A papi életszentség abban áll, hogy a vagyon közepette is tud igénytelen szegénységben élni és a hatalom birtokában is alázatos lenni, de nem abban, hogy magát az Egyházat teszi szegénnyé s ezzel elesetté.

A harmincas években egy ismerősömnek a pestújhelyi plébánián volt dolga. Kimegy és a templom körül kérdegeti a járókelőket, melyik a plébániaépület. Nem tudja senki. Hiába tett aztán újra meg újra kísérletet, senki sem tudta megmondani. Végül odament egy rendőrhöz, attól kérdezte. Az sem tudta. Ismerősöm méltán meglepődött, hogy egy 75%-ban katolikus helyen ennyire ismeretlen dolog, ennyire nem tényező a plébánia. Bizonyára nem annak a jele, hogy ott a papok igen sikerrel működtek, vagy hogy nagyon evangéliumi szellemben működtek.

Mikor az Egyház Észak-Németországban, Skandináviában, Angliában elvesztette a hajdani busás apátsági, püspökségi és érsekségi vagyont, vele együtt elvesztette lelki hatalmát is. Nálunk a XVI. században ugyanígy volt. Hogy ma már nálunk nem így van, csak azért van, mert a jóságos Habsburgok visszaszerezték az Egyház elrabolt vagyonát, s ezzel újra tényezővé tették a magyar közéletben.

Nagyon téved, aki azt hiszi, hogyha az Egyház e nagy vagyont *önként* engedte volna át, nem pedig erőszakkal vették volna el tőle, akkor *lelki* befolyása megmaradt volna, sőt nagyobb lenne, mint akkor, amikor még „feudális” Egyház volt.

Ott van Olasz- és Franciaország vagy a dél- és közép-amerikai tiszta katolikus állam. Az Egyház mindegyikben már legalább száz éve meg van „szabadítva” a vagyon és a feudális hatalom evangéliumellenes terhétől. S talán a hívek jobb katolikusok lettek általa? Talán nagyobb az Egyház lelki megbecsülése és bensőségesebb a hitélet? Éppen ellenkezőleg.

Itt is vannak buzgó hívők, de csak a lakosság egy kis töredéke ilyen. Ez a töredék akkor is buzgó és vallásos volt, amikor megvolt még a feudális hatalom, mert az igazi keresztények sohasem irigyelték a vagyont az Egyháztól, sem a papoktól. A „feudális” hatalom idejében azonban az elit mellett lényegében a tömeg is keresztény volt, mert hiszen katolikus iskolába járt, nevelkedett, katolikus közszellemben élt, s mindazt, ami hitére és erkölcsére káros volt, az Egyház hatalmi szavával (*de ezt csak földi*, nem pedig lelki hatalommal lehet megtenni) távol tartotta tőle.

Tessék megnézni az anyakönyveket. Ott és akkor, ahol és amikor az Egyház feudális hatalommal is uralkodott a népen, alig halt meg olyan ember, aki a halála előtt Istennel ki nem békült volna és a szentségeket fel ne vette volna. Ellenben Franciaországban és a dél-amerikai államokban, ahol már rég nem „feudális” az Egyház, a katolikusok jelentős része még a házasságát sem köti templomban, sőt meg sincs keresztelve. *Ilyen „nagy”* ragaszkodással viseltetik a nép a vagyon és a hatalom „káros” befolyása alól kibontakozott, szegény Egyház iránt!

Az Egyesült Államokban ennél valamivel jobb a helyzet, de csak azért, mert ott a modern Egyház is gazdag és bizonyos tekintetben hatalmas is, hiszen millió dollárjai és ezrekre menő iskolái, s más intézményei vannak, és bármely bank bármekkora összeget ad kölcsön a püspök kezességére. De azért itt is károsan meglátszik, hogy az Egyháznak sohasem voltak latifundiumai és feudális hatalma, mert a lakoságnak itt is a fele felekezeten kívüli. Itt is tömegek nem esküsznek templomban a katolikusok közül sem, itt is még gondolatnak is álom, hogy a hívek majdnem mind Istennel kibékülve haljanak meg.

Az Egyház és az egyházas érzület annyira semmi itt is, hogy noha a lakosság 25%-át még akkor is katolikusok teszik ki, ha csak azokat számítjuk katolikusoknak, akik valamely egyházköztség tényleges tagjai, s az utánuk következő legnagyobb felekezet (a baptista) tagjainak száma is csak fele a katolikusokénak, mégis egész Kennedyig még soha nem volt az Egyesült Államoknak katolikus elnöke, sőt még az se történt meg soha, hogy csak jelöltnek is fel mert volna lépni katolikus. Ezt eredményezi a vagyonról és földi befolyástól mentes, csak lelkiekkel törődő, sokak szerint „ideális” Egyház!

Akik megkövetelik és egyenesen a papság kötelességévé teszik, hogy mondjanak le minden földi jóról, befolyásról és hatalomról, és éljenek koldulásból vagy máról holnapra (de hogy mennyire nem őszinte ez a kívánság, bizonyítja, hogy ugyanezek az emberek a koldulóbarátok iránt is ellenszenvvel viseltetnek, s tőlük is meg akarják „szabadítani” a társadalmat), azok elfelejtik, hogy ez is túlzás, sőt eretnokség. Éppen olyanforma túlzás, mint az őskereszténység azon eretnoksége, mely a házasságot is bűnnek tartotta és kötelezően írta elő mindenki részére a szüzességet.

Az Egyház nemcsak ezeket, hanem még azokat is eretnekeknek nyilvánította, akik a feleség halála után tiltották meg a második házasságot. Ha valaki olyan szigorú magához, hogy a maga részére még ez esetben is helytelennek tartja a második házasságot és lemond róla, szép és helyes, de ha ugyanezt – noha az Evangélium nem írja elő -mindenkire nézve kötelezőnek tartja, akkor szeretetlen, elbizakodott és eretnek.

Az Evangélium csak a vagyonhoz való *rendetlen* ragaszkodást tiltja, például azt, hogy miatta másokat megcsaljunk vagy a felebaráti szeretetet lábbal tapodva kíméletlenül legyünk, tehát hogy a vagyont eszköz helyett célnak tekintsük, de azt, hogy mondjunk le minden vagyonról és legyünk szegények, csak tanácsolja, de nem írja elő, mint parancsot.

Viszont nagy tévedés azt gondolni, hogy a papság részére más erkölcsi törvények vannak, mint a laikus részére. Ami az egyszerű hívőnek megengedett, az a papnak is megenge-

dett. (Például a pap is megházasodhatott volna, ha akart volna. Most már csak azért nem házasodhat meg, mert elkötelezte magát rá, de ha valaki valamire önként kötelezi magát, azt akkor is meg kell tartania, ha nem pap.)

Ami a papnak tilos, az másnak is tilos. Egy papnak nem kell felszentelése előtt fogadalmat tennie, hogy szegény lesz (erre a szerzetesek tesznek fogadalmat). Ha egy pap fényűzően él, az helytelenség, de nem elvetemültség, nem aljasság. Nem bűn, csak gyarlóság, legfeljebb benne nagyobb fokú gyarlóság, mint a nem papban.

Azonban, ha egy ország *egész* papsága a tökéletesség olyan magas fokára emelkednék, hogy önkéntes, hősi elhatározással lemondana minden pénzről, földről és vagyonról és a vele összekötött minden földi előnyről, hatalomról és befolyásról, az egyházi vagyon szétosztására a szegények között akkor se lenne joga. Mindenki csak azt adhatja oda ugyanis, ami az övé. *A másét* nem lehet „hősies elhatározással” *nekünk* elajándékoznunk. Az úgynevezett „papi vagyon” nem a papoké, hanem az Egyházé. A papoké e vagyon egy részének *jövedelme*, de nem maga a vagyon. Tehát a hősies papság csak az egyházi vagyon egy részének a jövedelméről mondhat le és csak ezt adhatja oda másnak.

De mivel a papságnak e vagyon jövedelméből kell élnie, e jövedelemtől teljesen csak akkor mondhatna le, ha helyette vagy a hívektől kérné eltartását, vagy egyidejűleg agyon is lőné magát, hogy tovább ne kelljen élnie és az egyházi vagyon jövedelmét a szegényektől elvonnia.

Szabatosan beszélve tehát, a papságnak még az egyházi vagyon jövedelmének is csak a *feleslegéről* lehetne lemondania. Az erről való lemondás pedig nem újdonság, mert ezt a papok zöme eddig is és mindig gyakorolta. Mindenki tudja, hogy a papok egész serege élt és él egész életén át a legnagyobb szerénységben, hogy az így szerzett felesleget akár már életében, akár halála után jótékony célra juttassa.

De ha egyenesen *megköveteljük*, hogy *kivétel nélkül* minden pap így tegyen, akkor, mint mondtam már, túlzó eretnekek vagyunk és olyat követelünk, amit maga Krisztus Urunk nem követelt meg senkitől. A papoktól sem, mert a papok részére sem adott külön erkölcsant. A szegénységet a papoknak is tanácsolta (viszont e tanácsa *nemcsak* a papoknak szól, hanem mindenkinek).

Ha pedig valaki csodálkozik, hogy lehet az, hogy minden pap kivétel nélkül nem követi Krisztusnak még a tanácsát sem, nemcsak a parancsát, attól viszont mi kérdezzük: Hogy lehet az, hogy maguk az apostolok nemcsak Krisztus tanácsait, hanem még a parancsait sem tartották meg? Hiszen Júdás még el is árulta, Szent Péter meg is tagadta Jézust, s hamisan meg is esküdött – káromkodások közepette –, hogy „nem ismerem azt az embert”. (Mt 26,69-75; Mk 14,67-72) Kérdezze meg az illető Krisztus Urunkat, miért választott ilyen embereket apostolokká és ezt az utóbbit, ezt a káromkodót és hamisan esküvőt, miért tette éppen az Egyház fejévé?

Azt fogja neki felelni: Azért, hogy majd ne csodálkozhass azon, ha látod, hogy *minden* pap kivétel nélkül nem tartja meg Krisztus szegénységi tanácsát és hogy meglásd belőle, hogy te még az egyszerű papokhoz is sokkal szigorúbb vagy, mint amilyen voltam én magukhoz az apostolokhoz, s hogy végül kinyíljon a szemed s lásd, mennyire elbizakodott és mennyire ostoba vagy, és hogy a „papok” vagyona ellen is csak azért beszélsz, mert irigyled.

A pápa, mint az Egyház látható feje, nemcsak az egyházi vagyon jelenlegi jövedelmét, hanem magát az egyházi vagyont is odaadhatná a szegényeknek, mert hiszen az Egyház vagyonával joggal rendelkezhet. Vajon, ha kérnék, megadná a pápa az engedélyt az Egyház vagyonának a szegények közötti szétosztásra? Az hiszem, nem. Én legalább, ha pápa lennék, nem adnám meg. Miért?

Először, mert úgysem sok értelme lenne. Minden valószínűség szerint az lenne az eredmény, hogy az Egyház elvesztené ugyan örökre a vagyonát, de a szegények sem látnának belőle semmit, vagy alig valamit. A történelem legalábbis azt bizonyítja, hogy az Egyház elvett

vagyonából (mert eddig már majdnem mindenütt elvették) a szegények nem láttak soha semmit. Hiszen egész Észak-Európában, Angliában, Skóciában, Dániában, Svédországban, Norvégiában, Németország északi felében, s a mi Erdélyünkben mindenütt már rég elvették az Egyház egész vagyonát (és vele minden földi hatalmát és befolyását), és azon az alapon vették el, hogy minek a papoknak az a nagy vagyon, és mert a papság gazdagsága ellenkezik az Evangélium szellemével stb.

S kiké lett az elvett mérhetetlen vagyon? Mindenütt a már addig is igen gazdag uralkodóké és főuraké. A jobbágyok, a zsellérek, az elaggottak, a betegek, a városi szegények nem kaptak belőle egy holdat, nem láttak belőle egy fillért sem. (Ez – természetesen – nem „ellenkezett” az Evangélium szellemével, csak az, hogy a papság kezében legyen.)

De nemcsak ötszáz évvel ezelőtt volt így. Még kétszáz éve sincs, hogy a francia forradalom rabolta ki azt a francia Egyházat, melyet elődjének, a protestantizmusnak nem sikerült kirabolnia. Nemcsak a földet, mindent elvett tőle ez a forradalom. De hogy kié lett s kié ma az a mérhetetlen érték, amelyet akkor elvettek, azt senki sem tudná megmondani. Csak egy a biztos, hogy ma már nem az Egyházé, de nem is a francia szegény népé.

A francia nép utána sem lett gazdagabb, nem is fázott vagy éhezett kevesebbet, sőt sohasem volt olyan inségben és élelemhiányban, mint éppen e francia forradalom éveiben, tehát közvetlen utána, hogy a vagyont az Egyháztól elvették.

Aztán a huszadik század elején, tehát már a mi korunkban, megint volt egy sok százmillió értékű francia egyházrablás. De hogy kié lett az elrabolt mérhetetlen érték, azt megint csak nem tudná senki megmondani. Ha megkérdeznék a francia szegénységet, kaptak-e belőle, nem hiszem, hogy a milliók között csak egyet is találnánk, aki azt válaszolná, hogy ő kapott és meg is tudná mutatni, hogy mit vagy akár csak a dédapjától hallotta, hogy annak idején ők is kaptak belőle.

Nagy merészség feltételeznünk, hogy ma már másként és jobban csinálják ugyanezt. A magyar népi demokrácia ugyanis napjainkban vette el az Egyház vagyonát és ő valóban ki is osztotta a földnélküliek között. De a „juttatott” akármelyikével beszéltem, mindegyik azt mondta, hogyha visszamehetne megint az uradalomba cselédnek, akkor szívesen visszaadná a földet, mert akkor könnyebb volt az élete, mint most. Később pedig magát a földet is visszavették tőlük, s átadták a termelőszővetkezetnek.

De világos, hogy ha a valóságban eddig még nem is történt meg soha, elméletben legalább nem lehetetlen, hogy az egyházi vagyon elosztásával tényleg jót tegyünk a szegénységgel. Nem lehetetlen olyan földosztást csinálni, mellyel tényleg jól járnának azok, akik részesültek benne.

Azonban ha pápa lennék, még ez esetben sem engedhetném meg az egyházi vagyon elajándékozását. Azok ugyanis, akik ezt a vagyont az Egyháznak adták, nem a szegényeknek, nem a földi szenvedés enyhítésére adták, hanem az Evangélium terjesztésére. Természetes, hogy akik az örök kárhózatban nem hisznek és tőle nem félnek, azok szerint ilyen vagyonra nincs szükség, tehát jobb azt a szegények megsegítésére fordítani. De azok, akik ezt a vagyont az Egyháznak adták, hittek az örök életben. Én is hiszek benne, sőt nemcsak hiszem, hanem még tudom is, hogy van. Természetesen az Egyház is hiszi ezt és tudja. Neki tehát kötelessége megakadályozni a földi nyomor minden olyan enyhítését, melynek ára az emberek örök üdvösségének megnehezítése.

Mert igaz ugyan, hogy a papság és a pápa e nemes, önzetlen és tiszteletreméltó földosztása rendkívül felemelő hatással lenne az emberekre, növelné bennük a hitet, az Egyház iránti ragaszkodást és a papság tiszteletét. Igaz, hogy megszűnne, vagy legalább nagyon megcsökkenne a papság iránti gyűlölet és ellenszenv is. Talán jobban hinnének még a prédikációnak is, de mindez a jó hatás csak a hősies cselekedet idején s utána még néhány hétig vagy legfeljebb néhány évig tartana. (De azok, akik eddig nem jártak templomba és nem gyóntak, azért még erre a rövid időre sem válnának templomba járókká vagy gyónoókká. Még azok se, akik

maguk is részesültek volna az egyházi vagyonból, tehát személyesen is éreznék a papság nagylelkűségének áldásait, legfeljebb, ha a részesedésnek ez lenne a feltétele, de amiben ekkor sem sok köszönet lenne.)

De évtizedek múlva (évszázadokról nem is szólva) már nyoma sem lenne a jó hatásnak. Ellenben *romboló* hatása teljes mértékben érvényesülne századok múlva is; a csak lelki eszközökkel rendelkező Egyház mindjobban eltűnne a közéletből; a tömegek teljesen kicsúsznának befolyása alól; a legtöbben nem is ismernék, nem is tudnák, hogy van, s hatásköre a jóknak csak egy egész kis körére terjedne ki.

Ha pedig ez a kis kör mégsem lenne olyan egészen kicsi, például ha kiterjedne a nép körülbelül egyharmadára, mint jelenleg Olaszországban vagy Franciaországban, ez is csak azért lenne, mert az Egyház, belátva, hogy hibásan cselekedett, újra törődne az anyagiakkal (mint Francia- és Olaszországban is törődik). Újra igyekezne szerepet játszani a közéletben, újra alapítana minél több iskolát és egyéb intézményt, mint ezt teszik az említett két országban is, *de most már természetesen a hívek fillérjeiből*, az egyházi adóból és gyűjtésekből. De akkor megint csak ott vagyunk, ahol voltunk, mert az Egyház újra anyagi hatalom is, újra vannak milliós bevételei. Így igazán kár volt a békát lenyelni, s az egyházi vagyont azért kiosztani a nép között, hogy aztán azt, amitadtunk neki, újra visszakunyeráljuk tőle egyházi adó és adományok alakjában. (Azt mondják, hogy emiatt az Egyesült Államok szószerkein a „dollár” szó sokkal gyakrabban hangzik el, mint Jézus szent neve.)

A hajdani „bűnös” főpapok

Azok a régi főpapok, akikről a történelem kompromittáló vagy szégyenletes dolgokat közöl, majdnem mindig az államtól az Egyházra ráerőszakolt főpapok voltak, sőt sokszor nem is voltak főpapok, sőt még papok sem, csak az uralkodótól püspöki címmel és püspöki javadalommal megajándékozott főurak, tudósok vagy királyi tisztviselők, akik hűséges szolgálataikért kapták jutalmul azt, ami az Egyháze volt, de hála a főkegyúri jognak, nem az Egyház, hanem mégis az állam rendelkezett vele.

A mi derék őseink a mohácsi vész előtt még olyan törvényt is hoztak, hogy amely egyházi férfi Rómától (tehát az Egyháztól) fogad el egyházi javadalmakat, azt vízbe kell fojtani (!). Oda jutottunk tehát, hogy nemcsak nem az Egyház rendelkezik az Egyházban, hanem mint aljas hazaárulót bélyegzik meg és megszegényítő kínhalállal fenyegetik azt a papot, aki ezt nem akarja tudomásul venni.

Ha azonban az egyházi javadalmakat a papoknak nem az Egyház adja, hanem az ország, akkor világos, hogy nem is az Egyház, hanem az ország, az alkotmány bűne vagy szégyene, ha azok, akik e javadalmakat birtokolják, tehát a főpapok, nem méltók az állásukra, sőt esetleg botránys életmódot folytatnak. Egyes, a történelemből ismert méltatlan egyházfők bűneiért vagy jellemtelenségéért tehát nem az Egyháza kellene haragudni, hanem az Egyház ellenségeire, jelen esetben a magyar királyokra és országgyűlésekre, az Egyházat pedig mint tehetetlen áldozatot sajnálni kellene érte, nem gyűlölni vagy megvetni.

De sajtáságos, hogy még az ilyen püspökök is, noha koruk gyermekei voltak és sokszor tulajdonképpen nem is voltak püspökök, csak erőszakos magyar nemesek, főurak vagy királyi kancellárok, kik egész életüket mint államférfiak vagy udvaroncok élték át, többnyire sokkal különbek voltak, mint püspöki címmel fel nem ruházott kortársaik.

Ott van például *Bakócz Tamás*, a híres pápajelölt esztergomi érsek. Az Encyclopaedia Britannica – mert Bakócz olyan nagy ember volt, hogy ott szerepel még ma, halála után ötszáz évre is – azt írja róla, hogy rendkívül gonosznak és jellemtelennek kellett lennie, ha még az a romlott kor, melyben élt, az is megbotráncozott a tettein.

Nagyon furcsa okoskodás. Hát talán a mai romlott Budapest nem botráncozna meg rajta, ha egy papot az utcán hangosan káromkodni hallana vagy csókolózni látna, s nem tárgyalná, mint felhőborító dolgot mindenki heteken át? S ez talán azt jelentené, hogy a papon botráncozó pestiek jobbak, mint az a pap, sőt a pesti utcán addig még nem is hangzott fel soha istenkáromlás és nem csattant még el csók? Dehogy! Ez csak egyedül azt bizonyítja, hogy *paptól* nem láttak vagy nem hallottak még ilyesmit, tehát éppen az sül ki belőle, hogy a papok általában mennyire jók, vagy legalábbis mennyivel jobbak, mint azok az emberek, akik közt élnek (s akik mégis oly szívből botráncozni tudnak rajtuk).

No, hát a reneszánsz kor romlottjainak nagy botráncozása Bakóczon szintén csak ezt bizonyítja, de nem azt, hogy Bakócz valóban rosszabb is volt azoknál, akik botráncoztak rajta.

És az Egyház főpapjairól ilyen alapon és ilyen érveléssel készülnek enciklopédiák és alukulnak ki történelmi ítéletek!

Bakócz lelkiismeretlensége legvisszataszítóbb jelének a következő tanácsát tartják. Mivel Mátyás király halála után nagy zavarokat okozott, hogy özvegye csak úgy volt hajlandó II. Ulászló királyságába beleegyezni, ha az őt feleségül veszi. Az özvegy királyné kezében pedig sok vár, s így nagy hatalom lévén, nélküle nem lehetett a királyválasztás ügyét megoldani, Ulászló viszont semmiképpen sem volt hajlandó az özvegyet nőül venni. Bakócz azt a tanácsot adta neki, hogy vegye el, de az esküvőt megelőzőleg adjon titkos írásbeli nyilatkozatot, hogy a dolog nem komoly, s ő nem akar Beatricéval házasságot kötni annak ellenére sem, hogy formáságból azt köt vele. Így a házasság érvénytelen lesz, ezt be is tudja bizonyítani, s így Beatricétől elválhat, viszont a nemzeti válság és a királykérdés is meg lesz oldva. Így is történt.

Kétségtelen, hogy Bakócz helytelenül tett, mert Beatricét becsapta és visszaélt a házasság templomi külsőségeivel is. De kérdem: melyik ügyvéd nem adott volna hasonló esetben hasonló tanácsot, ha egyébként meg lett volna hozzá a szükséges esze és jogi jártassága? S vajon olyan nagy szégyene-e a főpapságnak, ha egyik, méltatlanságáról hírhedt tagja nem állt magasabb erkölcsi színvonalon, mint amilyenen Magyarországon és mindenütt *a legbecsületesebb ügyvédek állnak?* Pedig Bakócz bűnét még az is enyhíti, hogy ügyvédi tanácsával nemcsak Ulászlón, hanem az ország baján is segített, míg az ügyvédek egyéb furfangjairól ezt éppen nem mondhatjuk.

A pápa természetesen később érvénytelennek nyilvánította ezt a látszatházasságot. A legjobb akarattal sem mondhatta volna róla ugyanis, hogy érvényes. Hiszen Ulászló nemcsak állította, hanem előre kiállított, minden képzelhető kritikát kiálló okmánnal tudta bizonyítani, hogy ő házasságot Beatricével soha nem akart kötni. Akkor sem, mikor látszólag kötött.

Mivel az a pápa, akinek e házasság érvénytelenségéről ítélnie kellett, véletlenül szintén az Egyház legrosszabb hírű pápája (VI. Sándor) volt, jellemző, hogy az ő életét kárhoztató művek *éppen ezt az esetet* hozzák fel legkiáltóbb bizonyítéknak arra, hogy VI. Sándor előtt semmi nem volt szent, és *pénzért* bontott fel házasságokat.

Még Burckhardt, a pápa szertartásmestere is, akiről igazán nem gondolná az ember, hogy egyszerű pletykák, mégpedig pápaellenes pletykák után megy, biztosra veszi, hogy a házasság érvényes volt, csak a pápa botrányos pénzvágya és lelkiismeretlensége tette érvénytelené. Pedig ebben az ügyben mindenki lehetett bűnös (Ulászló és Bakócz például feltétlenül az volt), csak éppen a pápa, VI. Sándor nem. Így keletkeznek az Egyház elleni vádak!

Baráthosi Balogh Benedek is rettenetesen megbotráncozik Bakócz „aljasságán”, s ez ügyvédi tanács miatt lenéző megvetéssel, sőt felháborító bűnei miatt toporzékoló gyűlölettel úgy állítja be, mint a jellemtelenség és ördögi gonoszság visszataszító megtestesülését.

A tárgyilagos valóság az, hogy Bakócz esztergomi érsekben a becsület körülbelül ugyanolyan volt, mint kortársában, Mátyás királyban, csak Mátyás királyról történetírásunk, illetve iskolai történettanításunk csak a jót és a szépet említi meg, bűneiről és hibáiról hallgat. Bakócz életéből azonban Balogh Benedek csak a rosszat hirdeti, de úgy, hogy „meggyötört” protestáns őseinek (akiket a valóságban persze sohasem gyötört itt meg senki, sőt mivel az ő ősei erdélyiek voltak, még azok gyötörték meg a jezsuitákat) évszázadok folyamán felgyülemlett főpapgyűlöletét éli ki benne oly sikerrel, hogy olvasói azonnal meglincselnének minden főpapot, ha módjuk lenne rá.

Bakócz Tamás reneszánsz kori főpap volt kora minden hibájával. Sokkal jobban volt államférfi, diplomata és jobban mecénás, mint főpap. A főpapi állásokat, s végül az esztergomi érsekséget is mint államférfi, nem mint pap kapta, és nem az Egyháztól, hanem hazájától. Jobban élt a földnek, mint az égnek; több gondja volt a vagyonszerzésre, mint az örök üdvösségre; nagy fényt és pompát fejtett ki (ezt Mátyásban sem hallgatja el történetírásunk, de benne ezt nem hibának nézi, hanem dicsőségnek és kiválóságnak) a diplomáciában, és az államügyek vitelében meglehetősen tág lelkiismeretű volt, s ha sikert remélt, az eszközökben nem volt válogató (éppen úgy, mint Mátyás). *De mégis és még így is jellemben, becsületben, erkölcsben különb volt, mint kortársai, különb, mint Mátyás király.*

Mátyás a leggazdagabb és leghatalmasabb magyar főúr fia volt, és ezért emelkedett királyi méltóságra. Bakócz – ezelőtt ötszáz évvel – „nemtelen” jobbágy, illetve kerékgyártó fiából lett az ország első zászlósurává olyan hatalommal és befolyással, hogy pápák és királyok keresték a kegyét. Testvéreinek gyerekeit, a jobbágyivadékokat, olyan úrrá tette, hogy napjainkig százezer holdjaik vannak s grófok (Erdődy), sőt hercegek (Pálffy) lettek belőlük. Nem is szólva arról, hogy egyúttal a legkiválóbb hazafiak és hadvezérek is. Micsoda dicsőség lenne mindez, ha Bakócz nem főpap volna!

Hogy emberismerete is volt, és pénzét, vagyonát nem képtelenekre és méltatlanokra pazarolta (mint Pázmány és Padányi Bíró Márton, veszprémi püspök), mutatja a Pálffy és

Erdődy család egész története. Már a főpap halálos ágyánál megmutatta legkedvesebb unokaöccse, Erdődy Péter, milyen derekak voltak Bakócz Tamás rokonai. Mikor ugyanis a haldokló kérte, hogy fogadja megnyugvással végrendelete intézkedéseit, és elégedjék meg azokkal a birtokokkal, melyeket már életében átadott neki, Erdődy Péter megindulva és zokogva biztosította nagybátyját, hogy nemcsak tiszteletben tartja végrendelete minden betűjét, hanem ha kívánja, még azt is átengedi bárkinek, amit már megkapott.

De a legvilágiasabb főpapunk, amellet, hogy véreiről ily bőkezűen és ily szeretettel gondoskodott (emberi szempontból ez is milyen rokonszenves vonás), és amellet hogy ma is meglévő legbecsesebb és legdrágább műkincseink tőle származnak (Mátyás király kálváriája, Mátyás trónkárpitja, a Bakács-kápolna, graduale [díszes misekönyv], casula [miseruha] stb.), az Egyháznak is bőségesen adott az egyházi vagyonból. Hogy kisebbeket ne említsek (pedig e kisebbek is ezer holdakat jelentenek), nem királyaink, hanem ő adta az Egyháznak az egész országban legnagyobb egy tagban levő birtokát, az egri káptalannak, a Hortobágy melletti Tiszapolgár 60.000 holdas határát, de az esztergomi gazdag főkáptalan vagyona javát is.

„*Megfontolván – írja 1501-ben az egri káptalan javára kiállított adománylevelében – Istenem kegyességét, mellyel engem az ő törékeny és mulandó teremtményét, érdemtelenül földi javakkal bőségesen elhalmazott; alacsonyorsú, nem nemes szülők gyermekét egyedül az ő kegyelmessége által magas méltóságokra, egész a bíborosságig emelt; illőnek, sőt kötelességemnek tartom, hogy javaim egy részét Isten nevének és szeplőtelen anyjának dicsőségére szenteljem.*”

Ilyen volt tehát az egyik legérdemtelenebb magyar főpap, aki egyébként jobbágy apja mesterségének jelvényét, a kereket tette családjá címere középpontjává! (Ez is milyen szép és korát meghaladó vonás benne.) Sokat jelent az is, hogy habár igen sok ádáz és mindenre kész ellensége volt és ezek sok vádat hoztak fel ellene, nőügyeket, erkölcstelenséget nem hallunk róla. Ilyenfajta bűnöket nem vetettek szemére. Pedig ha vádolták volna, az sem jelentené még azt, hogy a vád igaz is, hiszen még Pázmányról is találtam ilyen vádat protestáns részről (nem konkrétan megnevezve, hanem csak úgy általánosságban).

Hogy a pénznek sem volt annyira rabja, mint ráfogják, bizonyítja, hogy azt a mérhetetlenül nagy vagyont, mit rokonainak adott, nem végrendeletileg, tehát halála után, hanem *még életében adta nekik*. Aki a pénz rabja, az ilyet nem tud megtenni, attól csak halála után lehet a vagyont megkapni. A legvallásosabb magyar kálvinista, az ecsedi Báthory István, kincsei egyikétől sem tudott elválni, míg élt. Az ő kezéből csak a halál tudta őket kiragadni.

Bakócz vendégszeretete és gavallérsága, ami szintén ellene mond állítólagos pénzimádatának, világhírű volt és a magyarságra is becsületet hozott. Bon Alajos velencei követ írja 1519. július 28-i jelentésében: „*Bárki jöjjön hozzá, akár hat hónapig maradjon is, bőséges ellátásban részesül lovaival együtt; az idegenek, akik Magyarországra jönnek, mind fölkeresik.*”

Mikor Ulászló leányának, Annának esküvője volt a későbbi I. Ferdinánddal, nem vállalkoztak magyar főurak, hogy az üdvözlő küldöttségben részt vegyenek, mert sajnálták a költségeket. Bakócz azonban helyettük is kitett magáért; tízezer arany értékű nászajándékkal kedveskedett elhunyt királya leányának. Ezzel háládatosságáról is tanúságot tett, mert halála után is megbecsülte azt a királyt, aki életében jóakarója volt.

Beroald Fülöp, bolognai híres humanista, egyik Bakócznak ajánlott művében így magasztalja ezt a mi Balogh Benedekünktől egyenesen sátánnak megtett főpapot:

„*Te is fukarkodol az álomnak szánt idővel; csak rövid órákat engedsz a pihenésnek. Éjnek idején virrasztva rovod le a vallásos ember tartozását Isten iránt, egyszersmind az olvasmányok táplálékából erősíted és üdited lelkedet... Benned a tudósok pártfogójukat, a tanulók segélyezőjüket tisztelik. A tudományosság számos jelöltjét, kik Olaszországba vándorolnak elméjük kiművelésére, útiköltséggel ellátod és szükségleteikről bőségesen gondoskods.*”

Világos, hogy e sorok hízelgésből íródtak, s nagyon naiv, a kor szellemét nem ismerő, s így történelmi érzékkel nem bíró lenne, aki komolyan venné és szóról szóra el is hinné őket.

Ámde másrésről az is bizonyos, ha Bakócz bőkezűsége és tudománypártolása nem lett volna való, akkor a híres írónak ez az egész ajánlása tárgyaltan lett volna. Ami pedig Bakócz éjszakai virrasztásait, imádságait és tanulásait illeti, annyi tagadhatatlan, hogy rendkívül képzett és művelt ember volt, azzá pedig lustálkodással nem válhatott volna. Ebben tehát toronymagasan állt a többnyire még írni-olvasni sem tudó magyar főúri kortársai fölött. S ha csak fiatal korában lett volna szorgalmas, de idősebb, nagyúr korában már lusta álomszuszék lett volna belőle, akkor még hízelgésből sem lehetett volna róla azt írni, hogy még éjszaka is tanul és imádkozik, mert akkor gúnyként hatott volna, s dicsőség helyett gúnykacaj lett volna az eredmény azok előtt, akik Bakóczot valóban ismerték. Kétségtelen tehát, hogy a hízelgésben sok igazságnak is kellett lenni.

Természetesen azt is tudjuk Bakóczról, hogy a halálos ágyán meggyónt, mégpedig Kelemen mesterkanonoknak, aki rendes gyóntatója volt. Így tehát azt is tudjuk, hogy nemcsak a haláltól való félelmében, hanem élete folyamán is rendszeresen szokott gyónni. Vajon hányan teszik vagy tennék meg ezt azok közül, akik Bakóczot aljasozzák és gazemberezik?

Hogy nem lehetett annyira világias és annyira élvember, mint amilyeneknek a reneszánsz főpapot – amelynek egyik legjellegzetesebb diszplédánya volt Bakócz – gondoljuk, azt láthatjuk Zsigmond lengyel királynak, II. Lajos nagybátyjának, aki mint tudjuk, fiatal korában itt élt a magyar királyi udvarban, s így Bakóczot – és bűneit is, ha voltak – ismerte, halálakor küldött részvétiratából: „*Leghívebb barátunktól, jóakarónktól, úgyszólván atyánktól fosztattunk meg.*”

E részvétiratnak sem tulajdoníthatnánk nagyobb jelentőséget, mert hiszen halottakról, s kivált a haláluk alkalmával küldött részvétiratban, nem szoktunk rosszat mondani, hanem csak dicsérni. A meleg hang azonban kétségtelenül bizonyítja, hogy kortársaik szemében és kortársaik szemüvegén át nézve a reneszánsz főpapok is tiszteletnek örvendtek, bőséggel voltak jótulajdonságaik, melyek hibáikat feledtették, s – ami a legfőbb – kortársaiknál azért ők is különbek voltak, tehát nem voltak egész méltatlanok a vezetésre még lelki és erkölcsi síkon sem. De talán Bakócz legnagyobb dicsősége, melyben egyedül állt kortársai között, és amellyel igazi keresztény módra és korának társadalmi előítéletei alól magát diadalmasan felszabadítva megelőzte korát, az, hogy mikor Dózsa György parasztjainak leverése után, mivel tudta, hogy lázadásuk miatt a jobbágyok ellen kegyetlen törvényeket fognak hozni, de viszont bölcsen azt is tudta, hogy a dolgot megakadályozni nem tudja, meg merte tenni s megtette, hogy ettől *az országgyűléstől tüntetően távol tartotta magát.*

De a szégyenletes határozatok után volt bátorsága még arra is, hogy nyíltan kárhoztassa őket. Ellenben a XXIV. cikkely ellen, mely azt mondta ki, hogy a király ezután paraszt származású egyént püspökké ne tehessen, s ha mégis azzá teszi, az ilyen püspöknek senki sem legyen köteles tizedet fizetni, s mely nyilván személye ellen szólt, egy szava sem volt. Ami az ő személye ellen irányult, azt a lángelme fölényével és a keresztény alázatosságával szó nélkül tűrte.

S ne gondoljuk azt sem, hogy nála, mint jobbágygyereknél, magától értetődő volt, hogy a jobbágyok megbélyegzésében nem vett részt. Ne feledjük, hogy a parvenükből [előkelőket utánzókból] lett urak mindig büszkébbek szoktak lenni arra, hogy ők urak, mint a született urak. Akkor pedig a még nagyon is friss lázadás miatt különösen nem kérkedhetett senki jobbágy származásával.

A dolgok természetes rendje szerint tehát, ha gyáva vagy tucatember lett volna, Bakócznak kellett volna a jobbágyokat sújtó és megbélyegző törvény fő szószólójának lennie. Mivel pedig ő maga sem volt nemesi származású, jobbágyparti viselkedéséhez még nagyobb bátorság kellett, mintha főúri ivadék lett volna. Neki mindenki a paraszti származását vetette szemére, s ő ahelyett, hogy feledtetni akarta volna magán ezt a szépségfoltot, inkább kihangsúlyozta és ezt éppen akkor tette, amikor ez a legnagyobb szégyen volt.

Régebben már fejtegettem, hogy Krisztus igazi követői nem értenek úgy a pénzszerzéshez és a pénzzel való bánáshoz, mint a világ fiai. Ez az oka, hogy a katolikusok mindenütt

szegényebbek, mint a protestánsok, s érvelésünk helyességére, hogy a kettejük közti vagyoni különbség igazi oka csakugyan ez, ráteszi a próbát az az igazság, hogy Izrael fiai nemcsak a katolikusoknál, hanem még a protestánsoknál is sokkal gazdagabbak; ők még náluk is sokkal jobban tudnak pénzt keresni, és a már megkeresettet hasznosan gyümölcsöztetni.

Bakócz Tamás a leggyarlóbb esztergomi érsekek közé tartozik, e tekintetben inkább a világ fiai közé való. Ó nagyon jól tudott pénzt, vagyont szerezni. A pénzért való harcban ő nem állt félre, hanem kiállt tülekedni a világ fiaival, és hogy fel is tudta velük venni a versenyt, mutatja a mérhetetlen vagyon, amit rokonainak és az Egyháznak hagyott. (Sajátságos, hogy az Egyház ellenségeinek most nem imponál ez! Csak annál jobban gyűlölik érte. A pénzzel ugyanis csak nekik szabad bánni tudni. A papoknak nem.)

Azonban még ebben a tekintetben is tapasztaljuk, hogy a papok még akkor is jobbak, vagy ha tetszik, gyámoltalanabbak, mint a világ egyéb fiai, ha a legkevésbé jó papok képviselik őket.

Még Bakócz Tamás sem értett ugyanis úgy a vagyon megszerzéséhez, illetve a megszerzett megtartásához, mint mások, a nem papok. Régen például a világiak részéről napirenden voltak az erőszakos foglalások, és természetesen mindig a kolostorok, mindig az egyháziak vagyona volt az első, amire a kapzsi szomszéd rátette a kezét. Később, mikor már félig-meddig megint jogállapotok uralkodtak, és az illető szerzetesek pert indítottak elrabolt vagyonukért, e perek néha évszázadokig tartottak, s bizony nem mindig értek el eredményt még nálunk sem, pedig itt a Habsburgok mindig az Egyház mellett voltak. Erdélyben még pert sem mertek vagy tudtak indítani, nemhogy vissza is kapták volna azt, a mi az övék.

Szinte hihetetlen, hogy ilyen igazságtalan megkárosítások még Bakócz Tamást is érték. Azért mondom, hogy szinte hihetetlen, mert állandóan az volt a panasz ellene és ez volt népszerűtlenségének is fő oka, hogy korlátlan úr; hogy ő a király; hogy tulajdonképpen ő kormányoz és mindig az történik, amit ő akar; hogy a király még a feketére is elhiszi neki, hogy fehér, ha ő mondja; hogy mindig neki van igaza.

Mégis megtörtént vele is, hogy amikor a Frangepánok ismételtelen elpusztították birtokait és felgyújtották falvait, *nem tudott érte kárpótlást vagy orvoslást szerezni* (igaz, hogy ekkor már 80 éves aggastyán volt). Brandenburi György örgróffal, a nálunk annyira gyűlölt idegennel is hosszú pörösködést folytatott Hunyad-varáért, s noha neki volt igaza, s minden bírósi ítélet meg is ítélte neki a birtokot, mégsem lett sohasem az övé, sem örököseié, mert az örgróf egyszerűen megtagadta a bírói ítéletnek, tehát a törvénynek való engedelmességét, s az ország nem tudott vagy nem akart a törvénynek érvényt szerezni. Ugyanígy járt Bakócz minden törvény és igazság ellenére egy, a Zrínyiek elleni perében is.

S ha állítólagos mindenhatósága ellenére így volt életében, gondolhatjuk, mi lett hagyatékával halála után, vagy legalábbis hagyatékának azzal a részével, mely az Egyházat illette, s melytől, mivel csak lelki hatalom, legkönnyebb az anyagi javakat elragadozni.

Bakócz éppen akkor halt meg, amikor a törökök Szabácsot, Szörényt, Nándorfehérvárt vívták, s amikor a főurak és köznemesek csak az önérdeknek éltek, és természetesen még olyan színvonalon sem álltak, mint az akkori „hitvány” főpapok. (Mert hiszen a főpapok is csak azért voltak „hitványak”, mert a kor, melyben éltek, még hitványabb volt.) A köznemeség csak csaholni tudott, de amikor tenni kellett és áldozatot hozni, akkor egy cseppet sem volt különb, mint a lenézett főurak. Így aztán, mivel nagyon kellett volna a pénz a hazának, de nem volt, mert nem adott senki, a király – mit tehetett mást – *lefoglalta Bakócz hagyatékát*. Pedig ugyanaz a Bakócz rokonain és az Egyházon kívül hazájára is gondolt, s *40.000 aranyat a királynak is hagyott a végvárok fenntartására*. De ez nem volt elég.

1521. június 15-én halt meg, II. Lajos pedig már június 25-én elküldte egyik titkárát a végrendeleti végrehajtóhoz (aki az elhunyt lakását és kincstárát lepecsételte), hogy az elhunyt „barát, jóakaró és úgyszólván atya” után maradt készpénzt szolgáltatassa ki. Négy nap múlva sürgetően újabb parancsot küld. „Fejünk és az egész ország forog kockán” – okolja meg a

sürgetést. Kiszolgáltatták tehát a hagyatékban található összes készpénzt, 41.000 forintot. Ez is csak egy csepp víz volt a tengerben. Csakhamar újabb királyi rendelkezés ment, mely a készpénz után most már az értéktárgyakra is rátette a kezét és elrendelte, hogy az asztali készleteket, ékszereket, bútorokat, szőnyeget és mindennemű ruhakelléket is el kell árusítani. Képzeljük csak magunkat ebben a zsbvásárban, s megértjük, hogy még a romlott korok gyarló főpapja is milyen toronymagasan felette állt korának; királyának, főúrtársainak s alantásainak egyaránt!

„*Három napon keresztül* – írja Caprili, a ferrarai herceg budai ügyviselője 1521. július 29-i Budáról keltezett levelében – *az ezüst edényeket úgy hurcolták összevissza, mintha cseréből lettek volna. Némelyek szerint összes súlyuk 300 mázsát tett ki. Egyik aranyműves állította, hogy 100 mázsánál mindenestre több volt. Látni lehetett szarvas-, szárny- és szervidomú asztaldíszeket, roppant nagyságú edényeket, melyek császári udvartartásnak is díszére váltak volna... Van, aki 70 forintért vett egy kupát és néhány nap alatt 30 forintot nyert rajta. Találkoztak urak, akik zsidók által maguk számára sokat vásároltattak össze (és akiknek akkor, mikor a végváraakra kértek, nem volt pénzüik, hiszen azért kellett „a szükség törvényt bont” elve alapján az érsek hagyatékát elrabolni). Így elvesztegették a kincseket, melyet elhunyt birtokosa annyira féltékenyen őrzött; pedig ha maga idején, helyes módon értékcsélik, elegendő lett volna arra, hogy a belőle befolyó pénzüsszeggel a török támadást feltartóztassák.”*

E rablást némileg jóvátették azzal, hogy a király Damásd várát ajándékozta az elpredált kincsek helyébe az Egyháznak, de ez természetesen nem volt megfelelő ellenérték, nem is szólva az örökre helyrehozhatatlan kulturális és művészi veszteségről.

De Bakócz hagyatékának II. Lajostól való kifosztása nem volt elég. Az utána következő „nemzeti” király, *Zápolya János, újra kifosztotta. Ő újra 5.675 forint értékű műtárgyat olvasztatott be a főpap hagyatékából, hogy pénzt veressen belőlük, s így legalább legsürgetőbb szükségleteire némi fedezetet találjon. Ő is szégyellte a dolgot. (Akkor még legalább szégyellték az ilyesmit, de annyira persze akkor sem, hogy azért meg ne tették volna. Ma már nem is szégyellik a „köztulajdonba vételt”). Kárpótlásul ő is jószágok adományozását ígérte, de persze ez az ígélet örökre ígélet maradt. Honnan is tudott volna Zápolya János még jószágokat adni, mikor, hogy híveit megtartsa, kiosztotta már mindenét?*

Itt is jól lehet látni, hogyan süllyedünk mindig mélyebbre. II. Lajos még *legalább utólag ad valamit* az elrabolt dolgokért. Zápolya János, már *csak ígér*, de nem ad, Izabella már nem is ígér, mikor betelepszik az erdélyi püspöki vagyonba.

Negyvennyolcban is ígérték Kossuthék, hogy legalább a szegényebb papságot kártalanítják az eltörölt tizedért, de ezt az ígéletet sem tartották meg sohasem, sem ők, sem a kiegyezés után létesült független magyar állam. Végül a kommunisták már úgy vettek el mindent, hogy kárpótlásul nem is ígértek semmit. Azaz dehogynem. Eleinte még ők is ígértek, sőt eleinte valamit még fizettek is. Jellemző azonban az idők folyására, hogy csak a püspököknek, kanonokoknak, de például a földbirtokosoknak, kapitalistáknak, sőt a kiskereskedőknek és kisiparosoknak már nem fizettek egy fillért sem. Természetesen nem azért bántak eleinte kíméletesebben az Egyházzal mint a magánszemélyekkel, mert az Egyházra nem haragudtak annyira, mint rájuk, hanem csak azért, mert az Egyháztól jobban féltek, mint tőlük. Az Egyház mögött ugyanis tömegek állnak, amelyeket nem mertek nyersen és durván megbántani. Ez ellenkezik az okos politikával. De a földbirtokosok és bankárok mögött ki állt?

A hitújítás idejében a földbirtokosok voltak az Egyház kirablói, a „felvilágosultság” korában viszont a kapitalisták (a jobb módú polgári elemek) voltak az egyházgyűlölet vezetői. Ki mert volna még gondolni is akkor arra, hogy amivel vétkeztek, azzal bűnhődnek, s unokáikat ugyanaz a sors éri majd, amit ők zúdítottak a papság nyakába? Büntetésül oda jutottunk, hogy a papokat ma már jobban kímélik, mint őket.

De azért mégis lehet, hogy kitelik tőlük, hogy mihelyt elmúlik fejük felől a közvetlen veszély, rögtön elfelejtenek majd mindent és majd megint éppen olyan vallásellenesek és éppen olyan bűnös életűek lesznek, mint e nagy tanulságok előtt voltak. Miért?

Mert az Egyház nem csak a gazdagok vagyónának és tekintélyének védője, hanem a keresztény életfelfogás és erkölcs képviselője is mind a szegények, mind a gazdagok felé. Keresztény módon élni azonban igen nehéz és terhes mind a gazdagnak, mind a szegénynek, és a gazdagnak még jobban, mint a szegénynek. Aminek pedig az ember a gyakorlatban ellene van, annak hamarosan elvileg is ellene szokott lenni. Hogy még annak ellenére is, hogy inkább az állam rendelkezett a püspökségekkel, mint az Egyház, a hitújítás korabeli papság és szerzetesek erkölcséről mesterségesen terjesztett fölháborító hírek mennyire nem igazak, vagy legalábbis mennyire túlzottak, azt maga Luther is bizonyítja azzal, amit a maga szerzeteskori erkölcséről mond:

„*Ich war ein ernster Mönch – írja. – Ich lebte züchtig und keusch. Ich hatte nicht einen Heller genommen ohne meines Priors Wissen. Ich betete fleißig Tag und Nacht.*” (Komoly szerzetes voltam. Önmegtartóan és szüzességben éltem. El nem vettem volna egy fillért sem a házfőnök engedélye nélkül (a szegénységi fogadalom megtartása). Imádkoztam szorgalmasan éjjel-nappal.)

Pedig Luther egyáltalán nem azt hangsúlyozza, hogy a kolostorban *egyedül csak ő* volt ilyen jámbor. Nem mondja, hogy a többiek élete teljesen ellenkezett volna az övével. Egyébként is el sem lehet képzelni, hogy olyan kolostorban, mely bűn és fertelem tanyája, valaki úgy élhessen, mint Luther írja magáról. Hiszen akkor a többiek meg sem túrték volna maguk között.

Luther nagy ellenfeléről, Tetzléről, akiről a rágalom azt terjesztette, hogy házasságtörést követett el, s büntetésül el is volt zárva érte a lipcsei, ún. Tetzl-toronyban, az elfogulatlan történetírás (ezt például a Brockhaus-lexikonok régebbi kiadásai is közlik) már régen megállapította, hogy Tetzl is nagy tudományú és teljesen feddhetetlen életű szerzetes volt. A lipcsei Tetzl-toronyban pedig (melyet 1834-ben lebontottak, tehát ma már nincs meg) már csak azért sem lehetett Tetzl házasságtörésért elzárva, mert Tetzl 1519-ben halt meg, ezt a toronyt pedig 1577-ben építették. (Leipziger Tageblatt, 1879. máj. 29. sz.)

Bakócz Tamás is a reneszánsz kor végén, a hitújítás kitörésekor élt. Tipikusan fényűző, reneszánsz főpap volt, s nem egyházi, hanem királyi ember, kinek királya adta a püspöki méltóságot, vagyont és rangot. Ő is külföldön és itthon egyaránt, mint a főpapi romlottság díszpéldánya szerepel, pedig láttuk, hogy a maga és kora minden hibája ellenére olyan erényekkel is ékeskedett, hogyha nem főpap lett volna, hanem főúr, egyenesen dicső híre lenne. Ha pedig nem főpap, hanem király lett volna, olyan emléke élne a magyar nép körében, mint Mátyás királynak, sőt a kerékgyártó jobbágya csak még regényesebbé és rokonszenvesebbé tette volna alakját.

Pedig Bakócz főúr kortársainál különb voltával nem kivétel volt a hitújítás korának főpapjai között. Nézzük csak például közvetlen utódját, Szatmári Györgyöt, aztán annak utódját, Szalkay Lászlót, annak utódját, Várday Pált, s az utána következő Fráter Györgyöt, Oláh Miklós és Verancsics Antalt, kiknek egyike sem volt egyházas, egyik sem erényeiért és papi életéért kapta a főpapságot, hanem a királyi udvarban való politikai és diplomáciai szolgálataokért. (Verancsics például régebben konstantinápolyi követ volt többek között.)

Bakócz utódja, *Szatmári György*, éppen olyan típusú ember volt, mint Bakócz. Ő is a királyi udvarban szolgál; ő is dúsgazdag, hatalmas, erőszakos, óriási befolyású; ő is egyszerű származású, bár nem annyira, mint Bakócz (gazdag kassai kereskedő fia, kinek családja már Mátyás király idejében nemességet kapott). Ő még világiasabb mint Bakócz, mert Bakócz legalább pap volt és annak is tanult, míg Szatmári csak akkor szenteltette magát pappá, nagy tétovázások és habozások után, mikor már a püspöki rang és vagyon régen a kezében volt (de királya, nem pedig az Egyház jóvoltából).

Nőügyek vagy nemi erkölcstelenség azonban Szatmári életében sem szerepel, mert az a pletyka, hogy a királynéval volt bűnös viszonyban, kissé túl regényes ahhoz, semhogy komolyan vehessük. Aztán az is rendkívül rokonszenves vonás életében, hogy nem nyugodott addig, míg a királytól kárpótlást nem szerzett elődjének, Bakócznak kirabolt hagyatékáért. Hogy ugyanis az esztergomi Egyház kárpótlásul a damásdi várat és uradalmat mégis megkapta, az tisztán Szatmári érdeme. Sohasem kapott volna az Egyház semmit, ha ő utána nem jár, s nem követelözik. Bizony nem is egyszer kellett utánajárnia, míg sikert ért el.

Rendkívül szép vonás benne az is, hogy szülővárosát, Kassát és a kassaiakat egész életén át annyira szerette, hogy úgyszólván Kassa volt élete egyetlen szerelme. Állandóan levelez a várossal, egyik jót a másik után teszi vele, minden ügyével törődik, mindenben támogatja.

Micsoda úr volt akkor egy esztergomi érsek, s kivált olyan gazdag és korlátlan befolyású érsek, mint amilyen Szatmári volt! S ki gondolná, hogy mégis már abban a korban olyan demokratikus volt ez a hatalmas érsek, hogy a legegyszerűbb kassai polgárok is akármikor meglátogathatták, mikor Budán jártak. Elmehettek hozzá, ha panaszuk volt, fogadta őket, elbeszélgetett velük, s nem restellt érdekükben hosszú leveleket írni. Ma is megvannak ezek a levelek a kassai levéltárban.

1506-ban például egy Gelchen Boldizsárné nevű asszony panaszolta el neki, hogy négy-száz forint adóssága miatt a tanács kis birtokát elárvereztette. Szatmári írt a kassai tanácsnak és kérte, hogy „gyámolítsák azokat, akik közülük valók”. *„Úgy tudom – írja –, hogy Blander János, néhai polgártársatok hagyatékából 400 forint van kezetek között. Adjátok ezt oda ennek a szegény asszonynak. Igazságos és nekünk kedves dolgot cselekedtek vele.”*

1516-ban Sándor nevű kassai polgár látogatta meg a hatalmas érseket, mikor a vásárban Budán járt. Elpanaszolta, hogy a tanács eltiltotta ipara, a serfőzés folytatásától. Szatmári, mint „régis ismerősét”, szívesen fogadta, elbeszélgetett vele, s azonnal írt a városi tanácsnak, hogy az ő kedvéért engedjék meg neki, hogy a serfőzést tovább is folytathassa.

Más alkalommal egy Benedek nevű Kassa városi szolga fordult hozzá pártolásért. Szatmári ennek is megtette kérését. *„Nem is tudom, miként történhetett – írja –, hogy Uraságtok eddigelé a szokásos fizetésen kívül semmi külön jutalmazásban nem részesítették az érdemes szolgát. Adjanak neki valami segedelmet, hogy annál buzgóbb legyen kötelességei teljesítésében.”*

Tudvalevő (akarom mondani, nem tudvalevő), hogy Mátyás király megcsonkította Magyarország integritását, mert több dunántúli várat zálogul Frigyes császár kezeibe adott, hogy tőle a koronát visszaszerezze, s így magát Szent István koronájával megkoronáztathassa. (Ha Habsburg lett volna, akkor ezt mindenki tudná, mégpedig olyan beállításban, hogy gyalázatosan megszegte vele koronázási esküjét.) Ezek a várak még Szatmári korában (sőt még utána száz év múlva is) osztrák kézen voltak. Szatmárinak fáj ez (nincs tudomásunk róla, hogy akkor ez másnak is fájt volna), s ez az elvilágiasodott főpap, akinek fő bűne az állítólagos pénzimádat volt, 60.000 hollós aranyat adott e várak visszaváltására, tehát Magyarország integritásának visszaszerzésére.

Hát csak ilyen volt kérem a második „legzüllöttebb” hitújításkori magyar főpap! Magyarország integritása azonban e 60.000 arany hagyományozása ellenére sem állt helyre. Miért? Mert Szatmári kortársai (akik természetesen nem győztek botránkozni a főpap erkölcsein) még olyanok sem voltak, mint amilyenek a legzüllöttebb főpapok voltak. Nekik nem fáj az ország csonkasága. Annyira legalább nem, hogy aranyakat áldoztak volna érte.

Szalkay László volt az esztergomi érseki széken Szatmári utódja. Ellene is sok a panasz. Ő is királyi kancellárból lett püspök és érsek. Burgio pápai követnek is lesújtó véleménye van róla. Ő is „nemtelen” származású. Úgy csúfolták az urak, hogy „a foltozó varga fia”. Akkor ez szégyen volt (már aki előtt, mert az igazi keresztények előtt akkor sem volt szégyen). De ma az is nagy dicsősége az Egyháznak, hogy a foltozó varga fiából már akkor is esztergomi érsek lehetett. Bizonyítja, hogy az Egyházban mindig volt demokrácia, mindig volt egyenlőség, ott nem volt különbség nemes és nemtelen között. Felemelő dolog, mikor egy-

más után három esztergomi érsek (tehát senki sem mondhatja, hogy kivételről van szó) származik a legalsóbb társadalmi osztályokból (de látjuk azt is, hogy „népi származásuk” egy cseppet sem tette őket különbekké, mintha előkelő származásúak lettek volna; még olyanok sem voltak, mint a főúri származásúak), és éppen akkor történt mindez, mikor a „nemtelenek” üldözése és lenézése a legnagyobb volt, *s mikor törvényt hoztak, hogy nemtelen ember fiát nem lehet főpapi méltóságra emelni*. Az Egyház nemes keresztény demokráciája fűtyült a kereszténytelen törvényre.

Szalkay László önzésén és durvaságán mindjárt nem botránkozunk annyira, ha megtudjuk, hogy éveken át volt már egri püspök, aztán esztergomi érsek, *de pappá mégsem volt szentelve, annál kevésbé püspökké*. Campeggio pápai követnek valóságos terrort kellett kifejtenie, mire őt, már rég esztergomi érseket, végre sikerült rábírnia arra, hogy előbb pappá, aztán püspökké engedje magát szenteltetni általa. De persze a pápai követ nem arra kényszerítette, hogy pap legyen, mert arra nem szabad és nem is lehet senkit kényszeríteni (egyébként is kitüntetés, a kitüntetést pedig nem szokták senkire rátukmálni), hanem arra, hogy vagy mondjon le az érseki címről és javadalomról, vagy legyen pap. Ez pedig igazán szerény kívánság volt az Egyház részéről. Szalkay persze nehezen bár, de az utóbbit választotta. Akik egyes érsekek bűnein botránkoznak, nem is sejtik, hogy azok a rossz érsekek csak ilyen „érsekek” voltak.

De azért Szalkay is, aki csak ilyen érsek volt, különb volt, mint azok, akik még címben sem voltak érsekek. Mikor például a mohácsi csata előtt igen kellett a hazának a pénz, s a királyi tanácsban felhívták a főurakat, hogy embereljék meg végre magukat, s egyenként felszólították őket, nyilatkozzanak, mennyit áldoznak, mint első zászlós úrnak, Szalkaynak kellett legelőször nyilatkoznia. Mivel – mint ez már papokkal szemben ma is szokás, s már akkor is szokás volt – őt tartották a fő fukarnak, minden szem kíváncsian rászegeződött, s várták, mit fog mondani, milyen ürüggyel fog a fizetés alól kitérni. És bizony Szalkay, mint első zászlós úr is, meg mint első főpap is, példát mutatott, s bebizonyította, ami már annyiszor bebizonyosodott, hogy a papok még akkor is, ha egy Szalkay képviseli őket, különbek, mint azok, akik kritizálják őket.

Azt mondta: ad hatezer forint értékű nemesfémkészletet, egy uradalmat, melynek elzalogosításáért szintén adnak 6.000 forintot, s emellett gondja lesz rá, hogy még 6.000 forint készpénzt is adhasson. A táborban pedig saját költségén ezer gyaloggal és négyszáz lovassal fog megjelenni. És tudjuk, hogy nemcsak megjelent, hanem ő maga is ott maradt örökre; nemcsak vagyonából áldozott, hanem hősi halált is halt hazájáért. Mert így volt ám ez ezeröttszázhuszonhatban, ezeröttszázhuszonhatban, ismétli lelkesülten egyik versében Gyóni Géza (Tomory úr nagymiséje c. vers).

Mi meg hozzátesszük, hogy sajnos ezeröttszázhuszonhatban sem volt ez így, mert a fentebb említett királyi tanácsban a többiek bizony nem nagyon siettek követni a „fukar” érsek önzetlen példáját. Szalkay László bőkezű ajánlatát is beleértve, valamennyitől összesen is csak 30.000 forint jött be. Nem a főuraknál, hanem csak a főpapoknál és papoknál volt ugyanis ez így. Csak a főpapok adtak példát még akkor is, mikor egy fukar Szalkay László képviselte őket. Az a Szalkay, aki csak azért lett nagy nehezen pap, hogy a már megkaparintott vagyont megtarthassa.

Szalkay utódja Várday, aki szintén királyi ember, szintén királyától kapja a javadalmat, nem az Egyháztól, és ő is csak utólag és nagy késedelemmel lesz pap. De vele már lassacskán kezd feljebb emelkedni a magyar főpapság erkölcsi színvonala, mert kezdünk már távolodni a reneszánsz és a hitújítás korának erkölceitől. Ő már nem volt olyan rossz hírnévű, mint elődei, nem is volt kortársai előtt olyan ellenszenves, mint Bakócz, Szatmári vagy Szalkay, sőt a velencei követ azt írja, hogy azt tartják róla, hogy még „verginé”, azaz szűz (olyan nagy dolog volt ez akkoriban még), ami azt bizonyítja, hogy ő már egyenesen toronymagasan állt a főurak fölött és már mint papnak is tekintélye volt.

Az utána következő Oláh Miklós már Várdaynál is többet ért. Hogy ki volt Fráter György, azt meg mindenki tudja. Az utána következő Verancsics még szintén félig a reneszánsz korban álló tudós, író és humanista. Ő se pap, hanem a király embere. A pappá szentelést rá is úgy kellett rátukmálni, s mikor ez már megtörtént, akkor is húsz éve volt már pap és 16 éve püspök, mire rászánta magát az *első mise* elmondására (!). Fiatal korában neki nőügye is volt, ami miatt sokat is kellett szenvednie, mert nem bocsátották meg neki. Sokszor orra alá dörzsölték.

Azonban ő is egész más volt már, minit Bakócz, Szatmári, Szalkay. Ő nem volt népszerűtlen, irigyelt vagy gyűlölt. Neki nem kellett a pénz, nem a rang vagy hatalom, mindig mindenkihez maga volt a megtestesült szeretet, engedékenység és jóság. Nem akart és nem is tudott túlekedni, sem haragudni vagy bosszút állni, csak megbocsátani és szeretni. Ez a szeretet fiatal korában, mint láttuk, bűnbe is vitte (bár ez nem mint papnak a bűne volt, mert hiszen későn lett pap), de ő a korral és a püspöki méltósággal meg is változott jó irányban.

Felemelő jelenség, hogy az Egyháznak még e kevésbé méltó papjai, főpapjai is milyen bőkezűek és milyen atyiaiak voltak a végvári vitézek iránt. De meg is látszik az eredményen! Éppen a legnagyobb hőseink, Szondi, Dobó, Mecsey, Zolthay és a nagy Thury György legálabbis kezdetben, mind az ő szolgálatukban álltak, tőlük kapták élelmüket és fizetésüket. Nem is véletlen, hogy éppen a főpapok vitézei lettek a legnagyobb hősök. Senki sem becslülte meg ugyanis annyira ezeket a derék vitézeket, mint ezek a főpapok. Ezeréves történetünkben talán a legnagyobb vitéz Thury György, aki Ságón kezdte vitézi pályáját. A sági, drégelyi és újvári vitézeket pedig Várday primás fizette a magából. E három vár őrségének fenntartására „neque quicquam solvitur a vestre majestate” (semmit sem fizet Felséged) – írja az érsek 1548. március 9-én.

„A jólelkű, vidám és adakozó főpap alatt – írja a pap, sőt szerzetes létére egyházellenes Takáts Sándor „Régi magyar kapitányok és generálisok” c. művében (66. o.) – örömmel szolgáltak a katonák. A fizetésük rendszeresen kijárt (aki ismeri az akkori viszonyokat, csak az tudja méltányolni, hogy milyen nagy dolog ez), és élelmiszerekben az úgynevezett „jargalást” is megkapták. Egyéb gondjuk, sem volt tehát a harcnál és az örködésnél.”

„Amíg a primás élt – írja tovább (69. o.) –, a sági és drégelyi vitézeknek nem volt okuk panaszra. Bár nagy áldozatba került, az érsek pontosan fizette őket és ügyes-bajos dolgaikban is védőjük volt.” „A primás még halála előtt is megemlékezett jó vitézeiről és bizonyos összeget rendelt nekik.” (70. o.)

Hol voltak ettől e kor főurai még akkor is, ha egyébként a legnagyobb hazafiak hírében állnak, például Dobó, Gyulaffy vagy akármelyik Zrínyi?!

Azonban meghalt „a jó érsek” (pedig a *rosszabbak* közé tartozott), s mivel az Egyház vagyona megint csak az államnak kellett, egy darabig nem neveztek ki érseket, hanem az érsekség jövedelmei (és természetesen terhei is) az állam kezébe kerültek. Ezzel aztán egyszerre minden rosszabbra is fordult. Mert ahogyan másokhoz hasonlítva még a rossz pap is jó, éppúgy a főpapokhoz hasonlítva még a jó állam is rossz. Az érsekség jövedelmei ideiglenesen az állam kezébe kerültek, tehát az érsekség váraiban szolgáló vitézek fizetése is az állam kötelessége lett, s a végvári vitézek még azt sem kapták meg, amit az elhunyt érsek szeretete nekik rendelt. Könyörgésükre a király 1550. május 22-én elrendelte, hogy amit a boldogult érsek nekik rendelt, Multhnoky Mihály érseki provizor [gondnok] fizesse ki. Tehát a Habsburgok alatt az állam is jó volt, de természetesen nem annyira jó, mint egy rossz érsek.

„Most tehát már Thury György is a király szolgálója volt – folytatja Takáts (70. o.). – Első következménye ennek az lett, hogy a fizetés elmaradt és az erősség fenntartására semmit sem áldoztak. Várday primás halála után tehát a sági vitézeknek is rosszabbra fordult a sorsuk.”

Hogy mindez nem azt jelenti, hogy a király rossz, hanyag vagy szívtelen lett volna, azt láttuk már, mikor Thury életéből közöltünk adatokat. Láttuk ott, hogy a király is jóakarátú volt hozzá, sokat adott neki ő is, de igenis, bizonyítja azt, hogy a pap, még ha nem is tartozik

a papság értékeesebbjei közé, ha világias és fényűző is, még akkor is egyszerűbb és takarékosabb és jobban jut neki jóra, mint egy világi embernek, vagy akár a királynak.

De hogy Várday nem kivétel vagy különlegesség a végvári vitézek szeretetében, az kitűnik abból, hogy Verancsics Antal ugyanilyen volt, vagy talán még jobb. Ő egri püspök volt, mielőtt esztergomi érsek lett. Az egri várban tehát ő nevezte ki a kapitányokat és ő fogadta fel az őrséget (és természetesen ő is fizette). Verancsics is úgy bánt velük s úgy gondjukat viselte, mint az atyjuk. 1559 húshagyó keddjén például az egész őrséget megvendégelte.

Róla így ír Takáts Sándor (180. o.): „A zsákmány elosztása, vagyis a kótyavetye Egerben is civakodással járt. A tisztek egymás közt is többször összeszólalkoztak, aztán a várúrnak (vagyis Verancsicsnak) sem adták meg mindig a zsákmányból a szokásos harmadrészt. Pedig Verancsics püspök ugyancsak bőkezű volt az őrséggel. Ajándékot osztogatott szét a vitézek között, megvendégelte az egész őrséget és ételmezt is bőségesen adott.” (Annak idején látni fogjuk, hogy az agyonrágalmazott, s ezért magyarygylőnek tartott Kollonich érsek is milyen jó volt a végvári vitézekhez.

Eddig azt bizonyítottuk be adatokkal, hogy az Egyház legromlottabb püspökei is, még azok is, akik legtöbbször nem is voltak püspökök, sőt még papok se, s ha azok is voltak, csak éveken át tartó vonakodás után lettek azzá, de akkor sem nagyon miséztek és végeztek egyházi ténykedést, csak szent hivatalukhoz képest éltek botrányosan, de „nem pap kortársaikkal” ők is kiállták a versenyt, sőt sok tekintetben példaképük lehettek volna.

Most néhány szóval rámutatunk arra, hogy a romlott reneszánsz idején és a hitújítás korában is voltak (mégpedig elég szép számmal) egészen szent életű püspökök is, akik életükkel úgy ragyogtak kortársaik előtt, mint megannyi napok, s kik fényesen bebizonyították, hogy az Egyház szent és abban a romlott korban is az volt.

Ott van mindjárt Tomory Pál kalocsai érsek, ki Ferenc-rendi szerzetesből lett érsek, de az érseki széken is és abban az önző, erkölcstelen, vallásilag cinikus és csak a vagyonnak élő korban is úgy élt, mint hajdan a kolostorban. Érsek korában is Ferenc-rendi csuhában járt még akkor is, ha a királyi udvarban járt. Minden fillérét a délvidéki végvárak erősítésére és őrségének fizetésére fordította.

Mikor az országtól nem kapott e célra semmit, jogos felháborodással nem hagyott ott csapat-papot, mint tette Héderváry Ferenc, a nándorfehérvári bán, Sulyok István és Balázs szabácsi bánok, hanem győzködött tovább a fizetetlen, zúgolódó, lázongó őrségekkel, és mentette még akkor is, ami menthető volt. Föl-följárt a királyi udvarba, figyelmeztetett, követelt, fenyegetőzött, hogy valami zsoldot kicsikarjon, de sohasem kapott semmit. De azért maradt. Visszament és húzta tovább az ígát.

A mohácsi ütközet előtt megint az ő nyakába sóztak mindent, s noha szerény és alázatos lévén, tudta és hangsúlyozta, hogy nincs meg hozzá a szükséges tehetsége, mégis erőszakkal rábízták a tízszeres ellenféllel szemben a felszereletlen, maroknyi sereg vezetését, melynek akkor még az ágyú se érkeztek meg. Mikor látta, hogy más még annyira sem alkalmas a vezérségre mint ő, még ezt is elvállalta, s természetesen nemcsak Szalkay László, a bűnös, hanem ő, a szent is ott maradt örökre. Mert így volt ám ez kérem, ezeröttszázhuszonhatban, ezeröttszázhuszonhatban (de csak ha a szereplők papok, főpapok voltak)!

Korunkban a protestáns Gyóninak már méltán imponált a mohácsi csatában elesett főpapok hősi gesztusa, de száz évvel előbb a katolikus Kisfaludy Károly még „büszke vezérnek” nevezi a szerény, jámbor szerzetest és durván felelősségre vonja, hogy „miért hagyta el érseki székét”. Azt állítja; hogy ha nem tette volna, nem halt volna meg vele hazánk díszvirága. Neki tehát még a hősi halált is bűnnek számították.

Illyés Gyula pedig az 1956-os árvíz alkalmával így kezdte Kalocsáról keltezett tudósítását: „Itt állok annak a kalocsai érseknek a szobra előtt, aki a mohácsi csatát elvesztette.”

Noha igazat mondott, mégis alig hangzott el valaha ennél igazságtalanabb kijelentés!

Aztán ott van Filipecz János váradi püspök, aki a romlott, hitvány, önző kortársak között, a reneszánsz kor erkölcsi mélységei közepén lemond az ország egyik legzsírosabb püspöki javadalmáról (melyet idegen (morva) létre az ország nyílt törvényei ellenére az „igazságos” Mátyástól kapott), és egy Ferenc-rendi kolostorba vonult az égért, már életében átengedve másoknak a földet.

Aztán a mohácsi vész után ott van Frangepán, kalocsai érsek, az elvhűség, a becsület és jóság példaképe, ki, mivel a viszonyok úgy hozták magukkal, hogy János király embere legyen, akkor, mikor mindenki úgy váltogatta királyát, mint a viselő ruhát, s még a „jó” Várday is hitet cserélt, ő a bajban is kitartott első királya mellett. A végén ugyan ő is Ferdinánd embere lett (mert hiszen ott is volt a helye), de csak a váradi béke után, törvényesen, nem pedig koncert és hitszegés útján.

Ő azonban természetesen megmaradt Ferdinánd pártján akkor is, mikor János király hívei Fráter Györggyel egyetemben megszegték a váradi békét. (Az a gyarlóság azonban benne is megvolt, hogy nagyon szeretett volna bíboros lenni. Annál szebb, hogy mégis kitartott János mellett, pedig így nem lehetett bíboros.)

Hangsúlyozzuk, hogy ezek a szent főpapok mind a hitújítás korában éltek, mikor *állítólag* a papság, s még inkább a főpapság egyet jelentett a bűnnel és a romlottsággal.

S ha még ekkor is voltak szép számmal szent főpapok, és ha még a rosszak is ilyen jók voltak, gondolhatjuk, milyenek lehettek a főpapok más korokban, mikor maga a társadalom is vallásos és aránylag jó volt!

A zsidó Marczali Henrik, aki az első kommunizmus alatti viselkedéséért, mint egyetemi tanár, büntetésben részesült, tehát semmiképpen sem tekinthető jóakaró krónikásnak egyházi és papi tekintetben, „Magyarország története II. József korában” című műve első kötetében (292. és a következők) a II. József uralkodását megelőző, tehát a barokk kor állapotainak ismertetésében „Az egyház” c. fejezetben ezt írja:

„Jövedelemre nézve az egyház fejei vetekedhettek a leggazdagabb főurakkal. Az esztergomi érsek évi tiszta jövedelmét 360.000 forintra tették, az egri püspök 80.000, a nagyváradi 70.000, a váci, veszprémi és kalocsai 50-50.000, a nyitrai és győri 40.000, a pécsi 30.000, a zágrábi 20.000 és végül a csanádi 9.000 forint évi jövedelmet élveztek. Ennek nagy részét, legalább a XVIII. században, egyházi és iskolai célokra fordították. Ha tekintetbe vesszük, hogy e korban épült majdnem minden székesegyház, káptalani és iskolai épület, hogy ameltett kórházakra, tanítók fizetésére is kellett költeni, hogy általános elismerés szerint a jobbagynak papi birtokon volt a legjobb dolga, könnyen belátjuk, hogy ekkor az ilyen óriási jövedelemmel rendelkező hivatal sem volt annyira sine cura, mint inkább kellően jutalmazott igazgatása a nemzet szellemi javainak. Olyan gazdag főúr, mint gr. Batthyány József, előbb kalocsai, majd esztergomi érsek, II. József korában a magyar egyház főpásztor, egyházi jövedelmén fölül még családi jövedelmeinek nagy részét is nevelési és vallásos célokra fordította.”

„Nagy származás, kiváló érdem és az a különös műveltség, mely mindig kitüntette a nyilvános ügyekbe is beavatott egyházi férfiakat, egyaránt emelték személyük tekintélyét. II. József trónra léptekor Batthyány József, Batthyány Lajos nádor fia volt az ország primása, ugyanaz, ki mint kalocsai érsek, egész magánjövedelmét is egyházi célokra fordította. Egy oly író, aki az egész katolikus főpapság cronique scandaleuse-át írta meg, róla nem tud rosszabbat mondani, mint azt, hogy nagyon szerette a sakkjátékot.”

„Kalocsa érseki székében b. [báró] Pattachich [Patasich] Ádám ült, ősnemes horvát család ivadéka, ki előbb mint nagyváradi püspök, szintén családi vagyonából tartotta fenn az ottani főiskolát és palotájában szállásolta el a növendékpapságot.” (Ugyanezen érsek, horvát létre, erőszakos magyarosításáról is nevezetes.) *„Kalocsán ő építette az érseki rezidenciát, ő szervezte az ottani hatalmas és jól berendezett könyvtárat. Amellett tudományánál fogva olyan nagy hírben állott, hogy latin stílusát a Bemboéhoz hasonlították.”*

„Az egyházi triumvirátus harmadik férfia Eszterházy Károly gróf, egri püspök, Eszterházy Ferenc főkancellár testvére, az, kinek emléke mai napig is lelegevenebb.” (Egyik nagy műveltségű, egyébként hitetlen és cinikus protestáns tanár ismerősöm mikor egri útjáról hazajött, elragadtatással beszélt az egri jogakadémia, csillagvizsgáló és székesegyház fenséges épületeiről. Ki volt az az érsek, aki ezeket építtette? – kérdezte. Látta, az ilyen érseknek még azt is megbocsátanám, ha erkölcstelen. Mert mit ér, ha valaki csak imádkozik, de semmit sem csinál. S ez a nagy „érsek” (akkor még csak püspök volt az egri érsek), mint látni fogjuk, emellett a nagy tette mellett még feddhetetlen is volt és sokat imádkozott is.)

„Az egészen Egyháza érdekeit szolgáló főpaprak emléke ez, ki egyúttal mint mágnás, háza és rendje érdekeinek egyaránt hű öre, kinek minden származásnál és hivatalnál nagyobb tekintélyt biztosít jelleme tisztasága és akarátának, ereje. Még kiket kérlelhetetlenül üldözött, a protestánsok sem vonhatták meg tőle tiszteletüket. (Kazinczy Ferenchez így szólt: „Látja kelmed, édes uram, én a fekete formaruhát viselem, az nekem kötelességem, én pedig kötelességemet teljesíteni akarom.” (Magyarországi utak, 23. o.) (Fessler pedig, aki 1777-ben működni látta, a püspökök mintaképének, fáradhatatlan apostolnak, lelkeszsége szigorú igazgatójának, de a jámborságban mintaképének írja le.)

„Amilyenek voltak az érsekek és püspökök, olyanok voltak a kanonokok is. A jótékony-ságban és maradandó alkotásokban vetekedtek püspökeikkel. Gyöngyi György váradí kano-nok, ki 25.000 forintot, házáat és egy kápolnát rendelt szegény nemes emberek eltartására és 27.000 forintot, majort és szőlőhegyet egy szegényintézetre, maga a legegyszerűbb életmódot folytatta. Nem volt ezüst, csak ón evőeszköze, csak váltás ágyneműje, ugyanannyi asztalkendője és hat borospohara.”

Említettem már azt a protestáns tanár ismerősömet, aki már az oroszok bevonulása előtt kommunista volt, a cisztercita templom közelében lakott és mindig azon dühöngött, hogy „aranykelyhek vannak, ahelyett, hogy a pénzüket a szegényeknek adnák”.

Pedig az igazság az, hogy az egész fővárosban nincs egyetlenegy aranykehely, és ha még itt sincs, gondolhatjuk, mennyire nem lehet akkor vidékén! Csak régi püspöki székhelyeken van esetleg aranykehely is, mint Esztergom vagy Veszprém, mert ősünk gavalléribbak voltak, mint mi. Azóta azonban megtudtam, hogy a helyzet még rosszabb, illetve a papság egyszerűségét tekintve még jobb, mint gondoltam.

Az esztergomi főszékesegyház kincstárának ismertetését olvasva meglepett, hogy még ott is mennyire kevés az aranykehely. Ami van is (összesen kettő), az sem régi, mert az esztergomi kincstár állományát újra meg újra kifosztotta maga az állam, s még a művészi értékeknek sem kegyelmeztek, még azokat is beolvasztották pénznek, hacsak a papok ugyanannyi értékű pénzért meg nem váltották a sajátjukat.

Mikor egy aranykelyhet beolvasztottak, arról is kiderült, hogy nem teljesen arany és ekkor az esztergomi egyházon követelték, hogy a hiányzó aranyértéket fizesse meg. (!) (De azért persze Magyarországon és mindenütt állítólag a papok uralkodtak mégis mindig.)

A régi főpapság fő bűnének szokták tartani az aranyimádatot. Dante szerint is a rossz papoknak az a bűnhődése a pokolban, hogy arany ruhában kell járniuk, s annak nagy súlya, nehézsége húzza, gyötri őket a végtelenségig. Ez van a közhitben, a költeményben és a mesében. Ezek után méltán meglepett tehát még engem is a valóság. Megtudtam, hogy még híres főpapok aranylánca is, az, melyet a főpap méltósága imponáló jelvényeként a nyakában hord, kivétel nélkül csak ezüstlánc volt aranyozva.

(Egy mozdonyvezető ismerősöm a menyasszonyának hosszú, övig érő aranyláncot vett nászajándékkul, s az nemcsak aranyozott volt. Igaz, hogy még a régi úri világban volt, mert akkor még a munkások is urak voltak. Mikor aztán övé lett az ország és magának építette, arra használta felesége ezt a menyasszonyi láncot, hogy ezt szokta mindig a zálogba tenni, mikor kellett a pénz, de nem volt.)

Meglep, hogy az esztergomi bazilika kincstárában még Széchy Dénes bíboros, esztergomi érsek kelyhe is csak aranyozott ezüst, de egyenesen elámulok, hogy még a *biborosi gyűrűje* se volt arany, hanem aranyozott réz. Pedig ez a kis gyűrű már igazán nem sok aranyat emésztett volna meg, és éppen ezért talán még a cigányok gyűrűje, jegygyűrűje is valódi arany, nem pedig aranyozott réz. Meg kell hagyni, főpapjaink – mégpedig középkori „feudális” főpapjaink – ugyancsak példát adtak az egyszerűsége és az *arany* megvetésére. (Hogy Serédi Jusztinián milyen elnyűtt püspöksüvegben bérmálgatott a fővárosban és XI. Piusz pápa, milyen „elegáns” cingulusban [derékvövel] fogadta a zarándokokat, máshelyt említem meg.)

Azt is szemeimmel láttam, hogy a gazdagságukért irigyelt esztergomi kanonokok rendszeresen azoknak a hozzájuk intézett kérvényeknek tiszta hátlapjára írták hivatalos fogalmazványaikat, melyeket segély ügyében intéztek hozzájuk. Minden kérvényt, ami kezembe került, kedvezően intéztek el; oda van írva rájuk 20, 50, 100 forint (óriási összeg akkoriban), de akik szórták az 50 forintokat másnak (egy kis falusi házat lehetett akkor venni rajta), a maguk számára értékesítették azt a finom tiszta papírt, amelyen a szegények a hozzájuk intézett kérvényeket megírták.

Hogy aztán a főpapokhoz mérten milyenek voltak erkölcsileg nem főpap nagyjaink, majd meglátjuk. Nemcsak Mátyás király, hanem Bocskai, Bethlen, Rákóczi György, Thököly, Zrínyi Ilona, Kossuth, Wesselényi sem voltak feddhetetlenebbek és nagyobb jellemek a *rosszabb hírű* főpapoknál, hanem még az ideális II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, Zrínyi, a költő sem, a másik Zrínyiről, a szigetvári hősről és Balassa Bálintról nem is beszélve.

Ha majd a későbbiek folyamán egyes olvasóimnak nem tetszik, miért kisebbítem a nemzet félisteneit, azt felelem rá már most előre, hogy kortársaikat, az agyonrágalmazott főpapokat, csak úgy tudjuk tárgyilagosan megítélni, ha igazságosan megmutatjuk, milyenek voltak a nem főpapok akkor is, ha egyenesen félistenek voltak.

És ha valaki erre csodálkozva kérdi, hogy hogy lehet ez, azt feleljük neki: Úgy, hogy „tárgyilagos” történetírásunk a rossz hírű püspökökről *csak a rosszat* mondja meg, de azt annyit, hogy évszázadok óta még a verebek is azt csiripelik (sokszor éppen olyan rosszat csiripelnek századok óta ezek a történelmi verebek, melyekről a modern történetírás már régen megállapította, hogy nem is volt igaz), ellenben a fent felsorolt hősookról *csak a jót* mondta el, sőt a „*hazaárulás*” *terrorjelszavával azt is megakadályozta, hogy bárki más is valaha bírálhassa* őket vagy akár csak meg is említhesse, hogy ők is gyarló emberek voltak, sőt egy kissé gyarlóbbak is, mint a hitványságukról híres főpapok. Hogy mennyire más mértékkel mérünk főpapot és államférfit, arra jellemzésül csak azt említem meg, hogy Csányi László, akit egyértelműen a szabadságharc legeszményibb jellemű férfianak tartanak (s aki agglegény volt), Eötvös Károly „Utazás a Balaton körül” c. műve szerint is, meg Eyssen Csányi életrajza szerint is, olyan hódolója volt egy Gutthardt névű balatonfüredi szép zsidóasszonynak, hogy a kedvéért még kihágásokra is vállalkozott.

Darnay „Kaszinózó táblabírák” c. művében pedig azt olvashatjuk, hogy mikor a zalai betyárokat kivégezték, mivel azt várták, hogy velük együtt kivégzik az egyik szeretőjét, a „kívánatos” Tóth Julist is, akit *az akasztófa alatt előbb ingre fognak vetköztetni*, az összes környékbeli urak oda özönlöttek az akasztást végignézni és bizony, noha egyébként a borzalmas látványosságtól irtózott, sok rábeszélés után bár, de ott volt Kisfaludy Sándor is, sőt még „Deák Ferkót” is sikerült odacsalni.

Pedig pórul jártak, mert „a kívánatos” Tóth Julis az utolsó pillanatban kegyelmet kapott, s így az urak elestek a kellemes érzécsiklandozó látványtól. Pedig mire a kegyelem megérkezett, a pribékek már a csatos cipőt is leoldották „formás lábairól” és „a kötényét már tele-sírt” Tóth Julis „olyan kívánatosnak nézett ki a póreségében”, hogy még a lelki vigaszul kivezényelt Ferenc-rendi atya se „bírtá türtöztetni lesütött tekintetét”, s „odasandított félszemével”.

Hát ilyenek kérem a nem főpapok, még akkor is, ha Kisfaludy Sándor vagy Deák Ferkó a nevük. Jellemző azonban, hogy mikor ők maguk ennyire gyarlók, sőt ilyen mélyre vete-mednek, a kívánatos leányzón legeltetve tekintetüket, még akkor is azt figyelik „félszem-mel”, hogy a lelkiatya nem osztozik-e legalább némileg az ő gyarlóságukban, s az is nem sandít-e oda legalább „félszemével” a kívánatos nőre, Julisra. S ha igen, akkor már nyert ügyük van, mert menten megállapítják, hogy nem ők a bűnösök, hanem a lelkiatya.

Ecce homo! [Íme az ember!] Ez a tanulságos eset egyúttal azt is éppen eléggé megmagyarázza, miért van annyira tele a történelem és az irodalom a középkori főpapok rosszaságával. Azért, amiért az akasztáson a Julis kedvéért megjelent Kisfaludy Sándorok és Deák Ferkók is megbotránkoztak azon, hogy a lelkiatya – ha csak félszemével is, de – mégiscsak „odasandított”.

Pedig akik a magyar történelmet ismerik, tudják, hogy a Deák Ferkónál önzetlenebb és tisztább jellem kevés található az ezeréves magyar történelemben! De világos, hogy gyarlóságai, sőt bűnei azért neki is voltak, s ő se bűnösebb mint egy lelkiatya. De miért robbanunk fel akkor, ha megtudjuk, hogy főpapjaink közül is nem egynek bűnei voltak?!

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
Nem lett volna-e jobb hallgatni?	7
Helyreigazító munkákban nem vagyunk már egészen úttörők, de a magyar közvélemény részéről tárgyilagosságra mégse számíthatunk ..	13
A kérdést az dönti el, kinek van igaza.	19
Tulajdonképpen a jó és a rossz harcáról van itt szó	24
Az új magyar történelem és a protestantizmus	28
Mi az oka, hogy annyira gyűlöltük, sőt gyűlöljük még ma is a Habsburgokat és híveiket?	35
Miért akarom „minden áron” meggyőzni az olvasót?	55
A „felekezeti ség” vádja	59
Ki veszedelmesebb, ha felekezetieskedik: a magyar katolikus-e, vagy a magyar protestáns?	64
Idegen-e, aki idegen nevű?	71
Idegen vagyok-e én?	78
II. LAJOS HALÁLA	83
II. Lajos meggyilkoltatásának meséje	85
II. Lajost nem gyilkolták meg	92
A Habsburgok semmiképpen se gyilkoltathatták meg II. Lajost	100
A KETTŐS KIRÁLYVÁLASZTÁS	111
Bevezetés	113
Bitorló volt-e a magyar trónon I. Ferdinánd?	117
Hozzátartozik-e a szabad királyválasztás a magyar alkotmányhoz?	123
A családi szerződések	127
A mohácsi vész előtti magyar köznemesség	130
A rákosi végzés	135
Nemzeti király volt-e vagy akart-e lenni Mátyás vagy Zápolya?	142
Kellett-e az országnak Zápolya?	146
Melyik királyjelölt támogatását kívánta a nemzeti érdek?	153
Miért nem váltak a Habsburgok magyarrá?	161
„Hazafias” elfogultságok	166
Magyarországnak is ellensége volt-e a török, vagy csak a Habsburgoknak?	177

ZÁPOLYA JÁNOS, IZABELLA, JÁNOS ZSIGMOND.	187
Zápolya János (1526-1540).	189
János, mint ember	189
János, mint király	191
János szomorú szerepének méltatása	202
A „nemzeti” királyság János halála után	204
Izabella (1519-1559) országlása (1540-1559)	212
Izabella származása, férjhez menetele, egyénisége, „vallásossága”	212
Izabella, mint királyné	220
Izabella ledérsége	228
Izabella idegenpártolása	232
Fráter György (1482-1551).	238
Az államférfi és az ember	238
Fráter György meggyilkoltatása	246
János Zsigmond (1540-1571)	252

MAGYARORSZÁG FÜGGETLENSÉGE

Hogyan és miért veszítette el függetlenségét hazánk a Habsburgok alatt?	259
Nem lehet a Habsburgok bűneiről beszélni.	261
Miért nem csonkult meg függetlenségünk még jobban?	264
Egyszerű önzés volt-e a külföldi Habsburg-alattvalóktól, hogyan bennünket a török ellen segítettek?	269
Hogyan védjük a bőrünket közvetlenül a mohácsi vész előtt?	276
Fényűzésre költötték-e a Habsburgok Magyarország bevételeit?	281

I. FERDINÁND, MIKSA ÉS RUDOLF URALKODÁSA . . . . .

Miért éheztek a végváriak és a nálunk harcoló zsoldosok?	297
Aki fizet, az rendelkezik	307
Miért idegen zsoldosokat és hadiszereket alkalmaztak itt a Habsburgok?	314

I. FERDINÁND (1526-1564). . . . .

Nálunk nem méltatott nagy érdemei	321
Ferdinánd sorozatos kudarcai a törökökkel szemben	327
Béke a törökkel	338
Ferdinánd, az ember	342
A Habsburg-uralkodótípus	356
Kifogások Ferdinánd ellen	360
Országgyűlések és nádorválasztás elhanyagolása, idegenben lakás	360

„Törvénytelen” bebörtönzések. Basó Mátyás és társai	377
Perényi Péter	378
Pekry Lajos.	385
Ferdinánd „tehetségtelen” környezete.	390
Ma már ellenszenves egy becsületes király.	395
A „Tolnai Világtörténelme”.	398
MIKSA (1564-1576).	401
Miksa protestáns érzelmei	403
A Habsburg-ház nemes hivatása	409
Miksa (s a Habsburgok) „magyargyűlölete”	415
Zrínyi, a szigetvári hős	427
Miksa, az uralkodó és ember.	438
RUDOLF (1576-1608)	445
Rudolf	447
„Nemzetiek vagy „idegenpártiak” voltak-e a XVI. század legnagyobb magyarjai?	455
A század legnagyobb magyarjai	457
Jurisics Miklós	457
Zrínyi Miklós	458
Losonczy István	458
Szondi György	460
Dobó István	460
A Dugovicsok	461
Thury György.	461
Prépostvári Bálint.	468
Zay Ferenc	469
Zolthay István	471
Balassa János	473
Milyen magyarok voltak a „nemzeti” király hívei?	475
Werbőczy István	475
Bodó Ferenc	475
Forgách Ferenc	479
Gyulaffy László	481
Huszár Péter.	485
A PROTESTANTIZMUS.	489
Katolicizmus és protestantizmus	491
Igazság-vallás, érzelmi vallás	508
Milyennek kell lennie az igazságvallásnak?	511

A protestantizmus lényegében az emberi gyarlóság terméke	521
A hitújítás erőszakos forradalom volt	535
Milyen jellemek voltak az új hit első nagy emberei?	548
A protestantizmus, a kultúra és a földi jólét	563
A középkori papok „romlottsága”	566
A hajdani „bűnös” főpapok	580

ISBN 963 8263 00 8

9 789638 263001